

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya Sagar Press, 26-28,
Kolbhat Street, Bombay.

Published by Sheth Pushpachandra Khemchandia, Valad (near Ahmedabad).

अस्य ग्रन्थस्य प्राप्तिसंस्थानम्—

- १ शाह फूलचंद खीमचंद. मु० वलाद. (स्टे. मेदरा. ए. पी. आर.)
- २ शाह भूरालाल फूलचंद. मु० अमदावाद (शाहपुर मंगलपारेखवांचा रेवादासनी पोल)
- ३ शाह नागरदास प्रागजी. मु० अमदावाद (डोशीवाडांनी पोल)
- ४ मास्तर छोटालाल नानचंद. मु० अमदावाद (झवेरीवाडा कोठारीपोलना नाके)

प्रस्तावना ।

विदाङ्कुर्वन्तु इंहो मनीषिणः !—परमपवित्रीभूताद्यमङ्गल्याद्यलोकोत्तमाद्यशरण्यपञ्चमदेवश्रीमदहं द्वक्त्रप्रसूतस्य अनेक-
लङ्घिसम्पन्नश्रुतस्थविरगणधरमुनिप्रथितस्य अनाद्यनिधनापारसंसारपारावारपरिभ्रमणपरिश्रान्तानेकभव्याङ्गिगणसंवेगरङ्ग-
कारणस्य सद्गोपधर्म्यतापन्नस्य विबुधजनपरमपदसाधनकारणीभूतस्य जैनधर्मैकसारभूतसकलगुणमूलविनयप्रभृतिषट्त्रि-
शदध्ययनरूपस्य मूलागमस्य श्रीमत उत्तराध्ययनाभिधानसूत्रस्योपरि अनेकैः सुविहितगीतार्थार्थप्रवरैर्भिन्निन्नरचना-
त्मकतया रचिता भूरयो वृत्तयः सन्ति । ताभ्यः काश्चन सुद्रिता अपि दृष्टिपथमापतन्ति । तन्मध्यगता या पुनर्ग-
म्भीरार्थसङ्कलिता निपुणगणगन्या शिष्यहितानाम्नी बृहद्भृत्तिः थारापद्रगच्छीयैर्वादिवेतालेत्याख्यविरुद्विभ्राणैः
श्रीमद्भिः शान्त्याचार्यैर्विहिताऽस्ति, ततश्च वृत्तेरेषा सुगमप्राकृतगद्यमयकथागर्भिता एकपाठगता सुखबोधानाम्नी
लघुवृत्तिरैदंगीनमन्दबुद्धिसत्त्वहितकाम्यया समुद्भूता देवेन्द्रगण्यपरनामवैयैः पूज्यप्रवरैः श्रीमन्नेमिचन्द्राचार्यैर्गुरु-
भ्रातृश्रीमन्मुनिचन्द्राचार्योपरोधेनेति ।

सूत्रस्यास्य वृत्तिकारका एते आचार्याः कदाऽभूवन् ? किंगच्छीयाः ? केऽमीषां गुरवः ? कदा कुत्र पवित्रस्थले कृता च
वृत्तिरियम् ? इत्येतत्प्रश्ननिर्णयस्तु एतद्वृत्तिप्रान्तप्रशस्त्यवलोकनाद् भवति । तथा चात्र प्रशस्त्यन्तर्गतकतिपयपद्यानामुल्लेखः—

“विश्रुतस्य महीपीठे, बृहद्गच्छस्य मण्डनम् । श्रीमान् विहारकप्रष्टः, सूरिरुद्योतनाभिधः ॥ १ ॥

“शिष्यस्तस्याऽऽद्यदेवोऽभूदुपाध्यायः सतां मतः । यत्रैकान्तगुणपूर्णं, दोषैर्लभे पदं न तु ॥ २ ॥

“श्रीनेमिचन्द्रसूरिरुद्धतवाव वृत्तिकां तद्विनेयः । गुरुसोदर्यश्रीमन्मुनिचन्द्राचार्यवचनेन ॥ ३ ॥
“शोधयतु बृहदनुग्रहबुद्धिं मयि विधाय विज्ञानः । तत्र च मिथ्यादुष्कृतमस्तु कृतमसद्गतं यद्विह ॥ ४ ॥
“अणहिलपाटकनगरे, दोहडिसच्छेषिसत्कवसतौ च । सन्तिष्ठता कृतेयं, नर्वकैरहरेवत्सरे चैव ॥ ५ ॥”
इत्येतेभ्यः स्पष्टार्थेभ्यः पद्येभ्यः प्रस्तुतवृत्तिकृतां श्रीमतां नेमिचन्द्राचार्याणां स्पष्टमेव सत्तादि प्रतीयते ।

तत्र सत्ता तु अभीषामाचार्याणां प्रशस्त्यन्तिमपद्योक्ताभ्यां वृत्तिकरणस्य नगर-कालाभ्यां विक्रमार्कोयस्य द्वादशशतकस्य पूर्वार्धाद्वर्षाकं स्फुटैव । एते ह्याचार्याः प्राचुर्येणाऽणहिलपत्तने दोहडिश्राद्धवसतौ स्थितवन्त इत्यपि प्रतीयते, यतस्तत्र स्थितैरमीभिः प्रथममेवा वृत्तिः कृता एकोनत्रिंशदधिके एकादशशते विक्रमसंवत्सरे (११२९) ।

२ तदनु प्राकृतपद्यात्मकं श्रीमहावीरचरित्रं द्वितीयं ग्रन्थरत्नं तन्नगरे तच्छेषिसत्कोपाश्रयस्थैरेवामीभिः कृतमेक-चत्वारिंशदधिके एकादशशतके (११४१) वैक्रमीये । तथा च श्रीमहावीरचरित्रान्तर्गतान्तिमगाथायुगलम्—

“अणहिलवाडपुरम्मी, सिरिकन्ननराहिवस्मि विजयते । दोहडिकारियाए, वसहीए संठिएणं च ॥ ८४ ॥
वाससयाणं एकारसण्ह विक्कमनिवस्स विगयाणं । अगुयालीसे संवच्छरम्मि एयं निवद्धं ति ॥ ८५ ॥”

अनेन श्रीवीरचरित्रप्रशस्तिगतगाथायुग्मेनास्य चरित्रस्य निर्माणकालः स्पष्ट एव । एतच्चरित्रमपि श्रीमद्भिर्नेमिचन्द्र-सूरिभिः श्रीउत्तराध्ययनवृत्तेर्विरचनानन्तरं ततो विहृत्य पुनरागत्य तत्र स्थितैरेव व्यधायीत्यपि निश्चीयते ।

यत्पुनः श्रीप्रवचनसारोद्धारनामकस्य ग्रन्थरत्नस्य कृतिकारा एते एव पूर्वोदितसूरिवरा इति श्रीसागरानन्दसूरि-भिस्तद्व्युत्पन्नप्रस्तावनायामलेखि तत्र समीचीनम् । यद्यप्युक्तग्रन्थकारा तन्नामान एव गुरवोऽप्येषां आम्नदेवाः तथाप्येते पूर्वोक्तग्रन्थद्वयकर्तृभ्यो भिन्ना एव तत्प्रशस्तितोऽवसीयन्ते । तथा च तत्प्रशस्तिः—

“धम्मधावरणमहावराहजिणचंदसूरिसिस्साणं । सिरिअम्मएवसूरीण पायंपंकयपराएहिं ॥ १ ॥

“सिरिविजयसेगणहरकणिट्टजसदेवसूरिजिट्ठेहिं । सिरिनेमिचंदसूरीहिं सविणयं सिस्समणिएहिं ॥ २ ॥

“समयययणायराओ, रयणाणं पिव समत्थदाराइं । निउणनिहालणपुवं, गहिउं संजत्तिएहिं व ॥ ३ ॥

“पवयणणसारुद्धारो, रइओ सपराववोहकज्जम्मि । जं किंचि इह अजुत्तं, वहुसुया तं विसोहंतु ॥ ४ ॥

“जा विजयइ भुवणत्तयमेयं रविससिसुमेरुगिरिजुत्तं । पवयणणसारुद्धारो, ता नंदउ बुहपडिजंतो ॥ ५ ॥

अनेन प्रशस्त्युल्लेखेन प्रवचनसारोद्धारग्रन्थकारका अन्ये एव नेमिचन्द्राचार्याः स्पष्टतया निश्चीयन्ते । यत एतेषां गुरुगुरवस्ततो भिन्ननामानः, श्रीआम्रदेवसूरयो गुरवोऽपि परे एव, यतः पूर्वोक्तेनेमिचन्द्राणां तु श्रीआम्रदेवा उपाध्याया एव गुरवः कथितास्सन्ति । वैहारुक-बृहद्गच्छ-रचनासमय-नगर-वसत्याद्युल्लेखोऽप्यत्र नास्ति, अत एव प्रवचनसारोद्धारग्रन्थकर्त्तार उक्तग्रन्थद्वयकर्तृभिन्ना एव श्रीनेमिचन्द्राः । यदुत उक्तवृत्तिकरणकाले अन्येषां कतिपयानामेतन्नाम्नामाचार्याणामपि सत्ताऽभूदिति । किञ्च यदुत्तराध्ययनलघुवृत्तिकृदाचार्याणां गुरुभ्रातृत्वापन्नानां श्रीमुनिचन्द्राचार्याणां पितृव्यगुरुता लिखिताऽमीभिस्तदपि न सम्यगिति ज्ञायते । गच्छोऽप्येतेषां “बृहद्गच्छस्य मण्डनमि”त्यनेन स्पष्ट एव । गुरुपरम्पराऽप्यमीषां प्रशस्तितः स्पष्टैव, यतो गुरुगुरवः श्रीमन्त उद्योतनाचार्याः, श्रीआम्रदेवोपाध्याया गुरुवर्याः, श्रीमुनिचन्द्रसूरयो गुरुभ्रातरः, श्रीनेमिचन्द्रसूरीणामिति गुर्वावलिः ।

मुद्रणावसरे सवृत्तिकस्यास्यागमस्य सशोधनार्थमुपलब्धानां दशसंख्याकानामादर्शहस्तलिखितप्रतीनां क्रमस्त्वेवम्—
तत्रार्थेना प्रतिः गुर्जरदेशान्तर्वर्त्तिवालापुर(वलाड)नगरसंस्थापितास्मदुरुवर्यतपोनिधिश्रीमद्विवेकविजयमुनिपुङ्गवज्ञान-

भाण्डागारसत्का चत्वारिंशदधिकद्विशतपत्रमाना जीर्णपर्णी शुद्धा लिपिसुन्दरा, एतत्प्रान्ते प्रशस्तिस्तक एक एवान्तिम-
श्लोको दृश्यते च, प्रेसकोपी चैतदुपरित एव कारिताऽभूदिति । किञ्चैतद्ग्रन्थमुद्रणकारणमस्मदुरुवर्याणां प्रेरणैव ।

पुनश्च प्रतीनां षट्कमकम्बरशाहिप्रतिबोधविधायिजगद्विख्यातजगद्गुरुश्रीमद्विजयहीरसूरजिन्मभूत्युत्तरगुर्जरप्रदेशा-
न्तःस्थप्रह्लादनपुरेत्याख्यनगरमध्य‘दायरा’इतिनामस्थानसंस्थसंवेगिगच्छोपाश्रयज्ञानागारसत्कम् ।

तासु प्रथमा—नवनवत्युत्तरत्रिशत(३९९)पत्रमयी प्राचीना शुद्धप्राया, प्रान्तविभागे—“संवत् १५४५ वर्षे
कार्तिकसुदि ३ दिने श्रीधर्मघोषगच्छे मूलपट्टे श्रीधर्मसूरिसन्ताने श्रीपद्मशेखरसूरिपट्टालङ्करणगच्छाधिराजश्रीपद्मा-
नन्दसूरिशिष्यवाचकश्रीभावशेखरवाचनार्थं लिखितमिदं मुनिना क्षमारत्नेन श्रुतज्ञानवृद्धये ॥ शुभं भवतु श्रीपार्श्व-
प्रसादात् ॥” इतिकृतोल्लेखश्च वर्तते ।

द्वितीया—चतुर्दशोत्तरशतत्रय(३१४)पत्रात्मिका नातिप्राचीना नातिशुद्धा मूलपाठविरहिता अन्तिमपत्रात्पूर्वपत्रनूना,
सा च प्रान्तवर्तिना “अथ संवत् श्रीनृपविक्रमकालातीतसंवत् १६१८ वर्षे माघमासे शुक्लपक्षे ५ शुके अदेहउसमापुरे
श्रीउत्तराध्ययनटीकायां दो० लहुयीआदिसमस्तसङ्घेन लिखापिते गुणिश्रीलङ्कृते शास्त्रमिदं सुधासमं श्रीउत्तराध्ययनवृत्ति-
रियम् ॥ यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥ लेखकपाठकयोर्माद्भल्यं
ददातु ॥ तैलाद्रक्षेज्जलाद्रक्षेद् रक्षेच्छथिलबन्धनात् । परहस्तगताद्रक्षेदेवं वदति पुस्तकम् ॥ २ ॥ इत्युल्लेखेन सङ्गताऽस्ति ।

तृतीया पुनः—पद्मविंशत्युत्तरत्रिशत(३२६)पत्रप्रमाणा सूक्ष्माक्षरा अनतिजीर्णा प्रायः शुद्धा विंशतितमपत्रविकला
च, अन्ते च “यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥ संवत्
१५६३ वर्षे लिखितम् ॥” इत्युल्लेखवती ।

चतुर्थी च—पद्मविंशत्याधिकचतुःशत(४२६)पत्रयुक्ता स्थूललिपिका अनतिप्राचीना शुद्धाशुद्धा च, अवसाने “संवत् १६६१ वर्षे फाल्गुणमासे कृष्णपक्षे ५ दिने भोमवारे पं० हरजी लिखितं शुभं भूयात् ॥ यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥” इति लेखकपुष्पिका चास्ति ॥

पञ्चमी—त्रिचत्वारिंशाधिकत्रिंशत(३४३)पत्ररूपा न प्रायो जीर्णा न च प्रायोऽशुद्धा आद्यपत्रद्वयविरहिता च, प्रान्ते लेखकपुष्पिकाविहीना च ।

षष्ठी पुनः—एकसप्तत्युत्तरत्रिंशत(३७१)पत्राश्रिता नूतना न प्रायः शुद्धा लिपितोऽशोभना त्रिपाठी चेयम् । पृष्ठे “संवत् १६६२ वर्षे कार्तिकमासे शुदि ३ दिने सोमे लिखितम् ॥ श्रीआदिनाथप्रसादात् शुभं भवतु । लेखकपाठकयोः शुभं भवतु ॥ श्री ॥” इति पुष्पिका लेखकस्य ।

तदनु प्रतीनां त्रयी गुर्जरप्रान्तान्तर्गतडभोडाइत्याख्यनगरसंस्थापितश्रीमद्विजयानन्दसूरीन्द्रसन्तानीयश्रीमन्मान-विजयमुनिचितकोपसत्का ।

तत्रैका—एकोनाशीत्याधिकशतद्वय(२७९)पत्रवती दिव्याक्षरा परमशुद्धा, अन्ते च “संवत् १६१२ वर्षे भाद्रपदवदि १२ रविवारे श्रीसागरसूरिसन्ताने श्रीसमयभक्तमहोपाध्यायगिष्णुश्रीपुण्यनन्दिउपाध्यायशिष्यश्रीरत्नरङ्गोपाध्याय-तच्छिष्यवाचकाऽमरगिरिगणिना स्ववाचनार्थं लिपीकृता । लिखिता श्रीफलवर्द्धिकानगरे । वाच्यमाना चिरं नव्यात् ॥ शुभं भवतु कल्याणमस्तु लेखकपाठकयोः । यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥” इति लेखकपुष्पिका ।

द्वितीया—पञ्चोत्तरशतद्वय(२०५)पत्रयुक्ता प्राचीनपर्णा शुद्धा, प्रान्तभागे लेखकस्य पुष्पिका चेयम्—“संवत् १५५२

वर्षे श्रीपत्तनगरे श्रीखरतरगच्छे श्रीजिनराजसूरयस्तत्पट्टे श्रीजिनवर्धनसूरयस्तेषां पट्टे श्रीजिनचन्द्रसूरयस्तदीयान्वये श्रीजिनसागरसूरयस्तदन्वये श्रीजिनचन्द्रसूरयस्तत्पट्टपूर्वाचलसहस्रकारावतारश्रीपूज्यराजश्रीजिनहर्षसूरीणामुपदेशेन श्रीउपकेशवंशे छाद्महडगोत्रे सं० खीमाभार्यो सं० खेतलदेपुत्र सं० कण्डझकेन सं० कर्पूरदेपुत्र सं० देवदत्तपौत्र सं० नाकरप्रमुखपरिवारसहितेन श्रीउत्तराध्ययनलघुवृत्तिलेखि पं० कमलसंयममुनिपठनार्थम्॥” इति ।

तृतीया च—एकषष्ठ्युत्तरद्विशत(२६१)पत्रात्मिका प्राचीनप्राया शुद्धप्राया च, अस्या (१-१७३-१७४-१७५-१७६-१७७-१७८) मेतावन्ति पत्राणि न सन्ति । ग्रन्थे वृत्तिकर्तुः प्रशस्तिरपि नास्ति, परं पुस्तकलेखकस्य महती पुष्पिका त्वेम्—“आसीत् श्रीराजगच्छे सदसि नरपतेरल्हणाख्यस्य साङ्ख्यग्रन्थव्याख्याविधाताऽल्लच्छपतिपुरो वादिगर्वाप-हर्त्ता । जैनावज्ञापसक्तं जिनमतसुदृढं विग्रहेशं विधाय, श्रीमज्जेनेन्द्रधर्मोत्ततिकरणपट्टधर्मसूरिर्जुनीन्द्रः ॥ १ ॥ वादीन्द्रः किल धर्मसूरिरभवच्छ्रीरत्नसिंहाभिधो, देवेन्द्रोऽपि गुरुस्ततोऽप्युदभवद्रत्नप्रभः सूरिराट् । आचार्यो विजयीश्वरः प्रमुरभूद्विज्जने स्वस्थधीः, सूरीशोऽपि च रत्नचन्द्रसुगुराणन्दसूरिस्ततः ॥ २ ॥ ततोऽप्यभूवन्नमरप्रभेन्द्रा, विद्यो-धिता यैर्वहुशो नरेन्द्राः । तेषां क्रमोल्लासनभानुमाली, पुरा भवति स्म ज्ञानेन्दुशाली ॥ ३ ॥ श्रीसागरेन्द्रसूरीशः, सत्क्रियासु विशारदाः । तत्पट्टभूषणाश्चासन, सूरयो मलयेन्दवः ॥ ४ ॥ सकलवादिमदद्विपकेशरी, स पद्मशेखरसूरि-गुरुस्ततः । बहुविनेयवरेष्वपि वाचकः, समभवद्भुवि भावशशी मुनिः ॥ ५ ॥ सुशिष्यो भावचन्द्रस्य, कर्मसागर-पाठकः । विश्रुतः शास्त्रनैपुण्यात्कलकेलिङ्गुहली ॥ ६ ॥ तेषां सुश्रावकाश्चाथ, भूरयः सूरवंशजाः । सद्गुणाढ्यस्य वंशस्य, प्रपूर्तिर्विस्तरा न किम् ॥७॥ सूरगणवंशस्य पटुप्रदीपः, श्रीसूरदेवो भुवि सुप्रतापः । तदन्वयेऽभूद्ररदेवकाल्यः, पुत्रः पवित्रो ननु पद्मसिंहः ॥८॥ मोषाको रत्नसिंहश्च, कमलरूपा तथैव च । मुनिचन्द्रः सोमदेवश्च, पद्मसिंहस्य

पुत्रलाः ॥ ९ ॥ पुरुषार्थो इव चत्वारः, सोमदेवस्य पुत्रकाः । इन्द्रः पर्वतश्चैव, शिखरश्चाचाकस्तथा ॥ १० ॥
 ननुपतिपदं प्राप्य, श्रीमन्नगरकोटके । तीर्थयात्रां जयी चके, शिखरः कीर्तिभूषितः ॥ ११ ॥ सिरियादेवी प्रथमा,
 लाटलदेवी तथा परा तस्य । सञ्जाते द्वे दयिते, रतिप्रीतीव मदनस्य ॥ १२ ॥ प्रथमायास्त्रयः पुत्रा, जक्षिरे स्वगुणो-
 ज्जलाः । शिरपतिः श्रीपालश्च, सहस्रवीरस्तथैव च ॥ १३ ॥ तथा परस्या द्वौ पुत्रौ, जज्ञाते यशःशालिनौ ।
 सहस्रराज-भार्मह्यौ, मूर्त्तविव यशोजयौ ॥ १४ ॥ भर्तुः पुण्यार्थमर्थेन, लाञ्छिनाभ्या लिखापितम् । पुस्तकं वाच्यमानं हि,
 चिरं नन्दतु शासने ॥ १५ ॥ उत्तराध्ययनदृष्टेः, पुस्तकोऽयं प्रशस्तरुक् । वाचनाचार्यकर्मसागरस्य प्रददे मुदा ॥ १६ ॥
 वार्णेनर्दपयोर्दीन्दुभिते (१४९५) विक्रमवत्सरे । पुस्तकं लेखयामास सा स्वकीयधनव्ययात् ॥ १७ ॥ यावत्पूर्वाङ्गणे-
 ऽङ्गिन्नममत्तमते गोमयालेपनार्द्रे, सायंसन्ध्यापुरन्ध्री स्फुरदुडुकुसुमे सुञ्चतीन्दुप्रदीपम् । प्रातः श्रीसान्ध्यरागप्रसृमर-
 तुमृगे भानुकुम्भश्च लुप्त्यै, धर्मोवीशस्य तावज्जिनवचनमिदं विश्वलोके मुदे स्तात् ॥ १८ ॥” इति ।

अस्य संशोधनसमये युगपत्सम्पूर्णतपुस्तकप्रदातृणामुक्तमहाशयानां विशालोदारता धन्यवादास्पदीभूता एव । किञ्च
 यदस्य ग्रन्थस्यान्तिमद्रुफनिरीक्षणे सुनिर्वयैः श्रीमत्पुण्यविजयैर्महाशयैः परिश्रमोऽकारि तदर्थं तेपामप्यनुग्रहः स्युतिपथान्न
 ह्यपि विस्मर्गतेऽग्याभिः । अन्यर्भैतद्वृत्तिगतानि कथान्तर्गतानि वा यानि कानिचित् पाकृत-अपभ्रंशभाषामयानि प्रस्ता-
 विरूपयानि तेषां संस्कृतच्छायाप्यधः कृतावलोकनीयेति ।

पूर्वोक्तान्शुण्णकाधारेण मावधानीभूय संशोधितेऽप्यस्मिन् ग्रन्थे प्रमादवशाद् दृष्टिदोषवशाद्वा यत्र कुत्रचित् स्थले या
 क्वाप्यशुद्धिर्वाच्यत्वात् दृष्टिपथमवतरेत्तत्र संशोध्य वाचनीयं कोविदमहाशयैरिति प्रार्थयते—

संपत् १९९३ पौषशुक्ला प्रतिपत्
 मु० राजनगर (लुणसाबादा)
 नोवाश्रम ।

विजयोमङ्गस्तूरिः ।

अस्यागमस्य मुद्रणकार्ये आर्थिकसाहाय्यप्रदातॄणां भाग्यवतां श्रमणोपासकानां

नामावलि:—

राजनगरान्तर्गतशाहपुरसत्का द्रव्यसहायता—

५०० मङ्गलपरेखांचा इत्यस्य उपाश्रयसत्कज्ञानद्रव्यम् ।

१५१ शाह-डाह्याभाई साकरचंद.

१०१ शाह-नानालाल हीरालाल.

५१ शाह-भूलाभाई बलाखीदास.

४१ शाह-बयाभाई उमेदचंद

३१ शाह-मणिलाल मगनलाल

३१ शाह-नगीनदास दोलतराम.

३१ शाह-कैशवलाल जेचंद.

२५ शाह-फूलचंद लछुभाई.

२५ शाह-साकरचंद वैचरदास.

२५ शाह-शिवलाल मनसुखराम.

२५ शाह-चूनीलाल रायचंद.

२५ शाह-खोडीदास छोटालाल.

२५ शाह-उमेदराम भूराभाई.

२५ शाह-साकलचंद चक्रुभाई.

२५ शाह-हीरालाल माणेकलाल.

२५ शाह-सकरचंद दोलतचंद.

२५ शाह-छोटालाल भाईचंद.

२५ शाह-नगीनदास छगनलाल.

प्रह्लादनपुरसत्का द्रव्यसहायता—

२७५ श्रीतपागच्छोपाश्रयसत्कज्ञानद्रव्यम् ।

१५१ शाह-अमृतलाल नथुचंद.

१०१ परिस-डाह्याभाई नगीनदास.

१०१ शाह-गोदडभाई डोसजी.

५१ कोठारी-रिखवचंद उजमचंद.

५१ परिस-मलुकचंद वादरमल.

५० (कमलाबाई)द्वारा देसाई-कालीदास पीतांबरदास

५० शाह-लछुभाई हरिचंदस्य विधवा (गढ)

२५ मेता-जयतीलाल कालीदास.

१०० शाह-कस्तूरचंद मनसुखराम. (वलादवास्तव्य)

५१ कोचर-संपतलालस्य मातु पानीबाई.

लघुशुद्धिपत्रकम् ।

पृष्ठम्	निरुद्धपङ्क्तिः	सादृशपङ्क्तिः	अशुद्धिः	शुद्धिः
७	१	०	मुञ्जतो	मुञ्जतो
७ ग्री ९६ सुधी	०	हेडिंग	श्रीनैमिचन्द्रीयवृत्तिः ।	श्रीनैमिचन्द्रीय सुखबोधाख्या लघुवृत्तिः ।
९	०	८	विटपयिष्यति	विटपयिष्यति,
१३	०	हेडिंग	ध्यनयन्सूत्रे श्रीनैमि	ध्यनयन्सूत्रे श्रीनैमि
१९-२०-२१	०	हेडिंग	प्रथमं विनयाध्ययनम्	द्वितीयं परिपहाध्ययनम् ।
५०	६	०	अथ	‘अथ’
५५	२	०	वेहारिय	वेहारिय
६१	१३	०	पिय ?	पिय !
६३	०	७	क्रमेण,	क्रमेण
९७ ग्री १०८ सुधी	०	हेडिंग	श्रीनैमि	श्रीनैमि
११५	१४	०	गौरखवद्	गौरखरवद्
१२०	०	१६	निपील्यन्ते	निपील्यन्ते
१२२	०	१६	संगम	संगम

निर्गुणपङ्क्तिः

हेङ्गिग

१२३

१३५-१३६

१५५

१५५

१७८

१९२

१९४

१९८

२३३

२७१

२७१

२९४

३३१

३३६

३३६

हेङ्गिग

२

साङ्गपङ्क्तिः

०

हेङ्गिग

१

२

०

०

५

१२

०

०

०

६

०

०

०

०

०

०

०

अशुद्धिः

तयो

दुर्मूल-

जगरक्खण !

किविणासण !,

शिल्पेनशिल्पिकः

नेइ

हे ! महाभाग !

निमद्धा

अणट्टाकित्तिपव्वए

निर्गन्थ

सुगममेव—

लंछणो

त्रिसप्ति-

व्यायन्

शुद्धिः

तत्निवृत्तयो

द्विमुख-

जगरक्खण !,

विणासण !,

शिल्पेन शिल्पिकः

नेइ,

हे महाभाग !

निवद्धा

अणट्टाकित्ति पव्वए

निर्गन्थ

सुगममेव ।

लंछणो

त्रिसप्ति-

ध्यायन्

श्रीआत्मबल्लभग्रन्थाङ्कः—१२.

ॐ नमः प्रवचनाय ।

न्यायान्मोनिधि—श्रीमद्विजयानन्दसूरीन्द्रपट्टालङ्कारश्रीमद्विजयबल्लभसूरिपादपद्मेभ्यो नमः ।

पूर्वोद्धृतजिनभाषितश्रुतस्यविरसन्दधानि—
श्रीमन्नेमिचन्द्रसूरिविहितसुखबोधाऽऽख्यवृत्तियुतानि—

श्रीउत्तराध्ययनानि ।

प्रणम्य विनम्रव्रत-यातिनस्तीर्थनायकान् । सिद्धांश्च सर्वसाधून्ध, सुत्वा च श्रुतदेवताम् ॥ १ ॥ आत्मस्मृतये वक्ष्ये,
तत्तमनिमग्नैरुपनिहितार्थं च । एकैकार्थनिबद्धां, वृत्तिं सूत्रस्य सुखबोधाम् ॥ २ ॥ वहर्थोद् वृद्धकृताद्, गम्भीराद् विवरणात्
नगुणुल्य । अध्ययनानामुत्तर-पूर्वाणामेकपाठगताम् ॥ ३ ॥ [त्रिभिर्विशेषकम्] अर्थान्तराणि पाठान्तराणि सूत्रे च
पृथगीकृतः । बोद्धव्यानि यतोऽयं, प्रारम्भो गमनिकामात्रम् ॥ ४ ॥ तानि च पदोत्रिशद् भवन्ति । तत्र विनयमूलत्वाद्
धर्मस्य प्रथमं विनयाध्ययनम्, तस्य चेदमादिसूत्रम्—

संजोगा विष्णुसुक्तरस, अणगारसस भिन्नखुणो । विणयं पाठकरिस्सामि, आणुपुर्विं सुणेह मे ॥ १ ॥
व्याख्या—‘संयोगात्’ सम्यग्याद् वाह्याभ्यन्तरभेदभिन्नात्, तत्र मात्रादिविषयाद् बालात् कयादिविषयाच्चान्तरात्,
विभिः प्रकीर्तैः—ज्ञानभाननादिभिः प्रकर्षेण मुक्तः—त्यक्तो विप्रमुक्तस्तस्य, “अन्योऽन्यं भवचक्रे, जाताः सर्वेऽप्यनन्तशो

जीवाः । मात्रादिवन्धुभावं, शत्रूदासीनभावं च ॥१॥” अतः कोऽत्र बन्धुः ? को वा परः ? तथा—“कोहो य माणो य अणि-
ग्गहीया, माया य लोभो य पवहुमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिञ्चन्ति मूलाइं पुणब्भवस्स ॥१॥” अतो न देयः क्रो-
धादिः पुवर्गस्याऽवकाश इत्यादिपरिभावनादिभिः स्वजनानां सम्बन्धरहितस्येति मिश्रायः, ‘अनगारस्’ परकृतगृहनिवासित्वात्त-
त्राऽपि ममत्वमुक्तत्वात् सङ्गरहितस्य ‘भिक्षोः’ साधोः ‘विनयं’ साधुजनानां सेवितसमाचारं उपचारं वा अभ्युत्थानादि ‘प्रादुःक-
रिष्यामि’ प्रकटयिष्यामि, कथम् ? इत्याह—‘आनुपूर्व्यो’ परिपाट्या, प्राकृतत्वात्तृतीयार्थे द्वितीया, ‘शृणुत’ आकर्णयत, अनेन
च श्रोतुरभिसुखीकरणेन पराङ्मुखमपि प्रतिबोधयतो व्याख्यातुर्धर्म एवेति ख्यापितं भवति । तथा च वाचकः—“न भवति
धर्मः श्रोतुः, सर्वस्यैकान्ततो हितश्रवणात् । श्रुततोऽनुग्रहबुद्ध्या, वस्तुस्त्वैकान्ततो भवति ॥१॥” ‘मम’ कथयत इति गम्यत
इति सूत्रार्थः ॥१॥ यदुक्तं विनयं प्रादुःकरिष्यामीति तत्र विनीतस्वरूपे कथिते विनयस्वरूपमुक्तमेव स्यादिति तत्स्वरूपमाह—

आणाणि देसकरे, गुरुणमुववायकारए । इंगियाकारसंपण्णे, से विणीए त्ति बुच्चइ ॥ २ ॥

व्याख्या—आज्ञा-सौम्य ! इदं कुरु इदञ्च मा कार्पीरिति गुरुवचनं तस्य निर्देशः—इत्थमेव करोमीति निश्चयाभिधान-
माज्ञानिर्देशस्तं करोतीत्याज्ञानिर्देशकरो गुरुणाम्—आचार्यादीनामुपपातः—समीपस्थानं तत्कारकः—तदनुष्ठाता, न त्वाद्वेश-
भयाद् दूरस्थायी, इद्वितं—निपुणमतिगम्यं प्रवृत्तिनिवृत्तिसूचकमीषद्गुणैः कम्पादि आकारः—स्थूलधीसंवेद्यः प्रस्थानादि-
भावसूचको दिगवलोकनादिः, आह च—“अवलोक्यं दिसाणं, वियंभणं साडगस्स संवरणं । आसणसिद्धिलीकरणं,
पट्टियलिंगां एयाइ ॥ १ ॥” अनयोर्द्वन्द्वे इद्विताकारौ ताभ्यां गुरुगताभ्यां सम्पन्नः—युक्तस्तद्देदितया कथिते विनयस्वरूपे

१ “क्रोधश्च मानश्चाभिप्रीहीता माया च लोमश्च प्रवर्धमानाः । चत्वार एते कृत्वा कपायाः, सिञ्चन्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥”

२ “अवलोकनं दिशां विजृम्भणं नाटकस्य संवरणम् । आसनशिथिलीकरणं प्रस्थितलिङ्गान्येतानि ॥ १ ॥”

इति नाकारसम्पन्नः 'मः' इति विशेषणान्वितः 'विनीतः' वितयान्वितः 'इतिः' सूत्रपरामर्शो उच्यते तीर्थकरणधरादि-
भिरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अविनीतत्वपरिहारेण विनीतो भवतीत्यतोऽविनीतस्वरूपमाह—

आणाऽणिद्देशकरे, गुरूणमणुववायकारए । पडिणीए असंबुद्धे, अविणीए त्ति बुच्चई ॥ ३ ॥

व्याख्या—आज्ञाऽनिर्देशकरो गुरूणामणुपपातकारकः 'प्रत्यनीकः' प्रतिकूलवर्त्ती, किमित्येवंविधोऽसौ ? इत्याह—
'अमनुबुद्धः' अनवगततत्त्वोऽविनीत इत्युच्यते, कूलवालकश्रमणवत् । तथाहि—एगस्स आयरियस्स चेह्लओ अविणीओ,
तं आपरिओ अंचाडेइ । सो खारं वहति । अन्नया आइरिया सिद्धसेलं तेण समं वंदगा विलगा । ओयरंताणं वहाय सिला
गुफा । दिट्ठा आयरिणं, पाया ओसारिया, इयरहा मारिओ होंतो । सावो दिन्नो—दुरात्मन् इत्थीओ विणस्सिहिसि त्ति ।
'सिच्छावाडं एसो भवउ' त्ति काउं तावसासमे चैव अच्छइ । नईए कूले आतावेइ । पंथन्भासे सत्थो जो एइ तओ आहारो
होइ । नईए कूले आयावेमाणस्स सा नई अन्नओ पवूढा तेण कूलवालओ नामं कयं । इओ य सेणियपुत्तो कोणिय-
राया चेउयरायाहिट्ठियं हल्लविहल्लवेरेण वेसालिं नगरिं रोहेइ । न य सा तीरए वेत्तुं मुणिसुव्वयसामिथूभप्पभावाओ,
तओ विमन्नो कोणिओ । चिरकालेणं देवयाए आगासे भणितं—“समणे जइ कूलवालए, मागहियं गणियं गमिस्सए ।
गया न असो गचन्दए, वेसालिं नगरिं गहिस्सए ॥ १ ॥” सो मग्गिजइ । तत्थ अच्छंतो आगमिओ । गणियाओ सदावि-
याओ । एगा भणति—अहं आणेमि । कवडसाविया जाया, सत्थेण गया वंदइ, भणइ य—‘उद्दोणे भोईयस्मि चेइयाइं
वंदाणि, तुम्हे य सुया एत्थ अओ वंदणत्थमागया, ता करेसु अणुगहं, गेणहसु फासएसणिजं भत्तं’ ति भणिऊण पारणे
गोयगा संजोइया दिन्ना । अईसारो जाओ । ओसहएपओणेणं पन्नविओ । उवत्तणाईहिं संभिन्नं चित्तं । आणिओ कोणिय-
१ “धम्मणो यदि कूलवालको मागधिकां गमिष्यति । राजा चाशोकचन्द्रो वैशालीं नगरं ग्रहीष्यति ॥ १ ॥” २ ज्ञात ।
२ गते । ३ भर्तेरि ।

समीचं । भणिओ—तहा करेहि जहा वेसाली धिप्पइ । ततो तेण अब्भंतरं गंतूण नेमिच्चियवेसो कओ । मुणिओ मुणिमु-
वयथूभप्पभावो । एसो लोणेण पुच्छिओ—कहिं नगरोहो अवगच्छिस्सइ ? । तेण भणियं—जइ एयं थूभं अवणेह ।
अवणीयं । भग्गा नयरी हलेहिं वाहिय ति ॥ ३ ॥ साम्प्रतं दृष्टान्तपूर्वकमविनीतस्यैव सदोपतामाह—

जहा सुणी पूइकणी, निक्खसिज्जइ सबसो । एवं दुस्सीलपडिणीए, सुहरी निक्खसिज्जति ॥ ४ ॥

जहा सुणी पूइकणी, निक्खसिज्जइ सबसो । एवं दुस्सीलपडिणीए, सुहरी निक्खसिज्जति ॥ ४ ॥
व्याख्या—‘यथा’ यद्वत् शुनी स्त्रीनिर्देशोऽत्यन्तकुत्सोपदर्शकः, पूती—परिपाकतः कुथितगन्धौ कृमिकुलाकुलत्वाद्युपल-
क्षणेनेतत् कर्णौ—शुती यस्याः सा पूतिकर्णी ‘निष्कास्यते’ निर्वास्यते ‘सर्वतः’ सर्वेभ्यो गृहाद्गणादिभ्यः लेटुलकुटादिभिः, प्राकृत-
त्वाच्च ‘सबसो’ ति शसुप्रत्ययः, उपनयमाह—‘एवम्’ अमुना प्रकारेण दुष्टं—रागाद्युपहतं शीलं—स्वभावो यस्य स दुःशीलः प्रत्य-
नीकः प्राग्वद् अनयोर्विशेषणसमासः, ‘मुखरः’ बहुविधाऽसम्बद्धभापी ‘निष्कास्यते’ सर्वतः कुलगणसङ्घादेरिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥
आह—अनर्थहेतौ दौःशील्ये किमित्यसौ रमते ? उच्यते—पापोपहतमतित्वाच्चैवास्य रतिः, एतदेव दृष्टान्तपूर्वकमाह—

कणकुंडगं चहत्ता णं, विट्ठं मुंजइ सूयरो । एवं सीलं चहत्ता णं, दुस्सीले रमई मिए ॥ ५ ॥

व्याख्या—कणाः—तण्डुलास्तेषां तन्मिश्रो वा कुण्डकः—कुक्षुसः कणकुण्डकस्तं त्यक्त्वा ‘विट्ठो’ पुरीषं ‘मुंजे’ अभ्यवहरति
‘सूकरः’ गत्तिसूकरो यथेति गम्यते, एवं ‘शीलं’ प्रस्तावाच्छोभनं त्यक्त्वा दुष्टं शीलं दुःशीलं तत्र ‘रमते’ दृष्टिमाधत्ते मृग
इव ‘मृगः’ अज्ञत्वादविनीत इति योगः । इदमत्र हृदयम्—यथा मृगो मरणापायमपश्यन् अज्ञतया गौरिगानाकृष्टो
न्याधमनुसरति तथैवोऽपि दुःस्वार्थकीर्णभयभ्रमणमनवगच्छन् निर्विवेकतया विद्रव्यानीये दुःशीले रमत इति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥

उक्तोपसंहारपूर्वं कृत्योपदेशमाह—

मुणियाऽभावं साणस्स, सूयरस्स नरस्स य । विणए ठविज्ज अप्पाणं, इच्छंतो हि यमप्पणो ॥ ६ ॥

व्याख्या—‘श्रुत्वा’ आकर्ण्य ‘अभावं’ कुत्सार्यत्वान्ननः अशोभनं भावं सर्वतो निःकासनलक्षणं “साणस्स” ति प्राकृत-

द्वान् शुन्याः 'सूक्तस्य च' दृष्टान्तस्य 'नरस्य च' दृष्टान्तिकस्य 'विनये' वक्ष्यमाणस्वरूपे स्थापयेदात्मानम् आत्मनेवेति गम्यते,
इच्छन् 'दिवम्' मेहिक्माऽऽगुम्भिकमात्मनः, विनयादेव हि तत्सम्भवात् । आह च—“विणया पाणं पाणाओ दंसणं दंस-
णाओ चरणं च । चरणाहितो मोम्सो, मोक्खे सोक्खं निरावाहं ॥१॥” इति सूत्रार्थः ॥६॥ यतश्चैवमतः किम् ? इत्याह—

नम्हा विणयमेसिज्जा, सीलं पडिलभेज्जओ । बुद्धपुत्ते नियागट्ठी, ण णिक्कसिज्जइ कण्हइ ॥ ७ ॥
व्याख्या—तस्माद् विनयम् 'एयेत्' अनेकार्थत्वेन धातूनां कुर्यात् । किं पुनर्विनयस्य फलं येनैवमुपदिश्यते ?
उत्ताह—“शीलम्' उक्तस्वरूपं 'प्रतिलभेत' प्राप्नुयात् 'यतः' विनयात्, अनेन विनयस्य शीलावाप्तिः फलमुक्तम् । अस्याऽपि
किम् ? इत्याह—बुद्धानाम्—आचार्योदीनां पुत्र इव पुत्रो बुद्धपुत्रः, 'पुत्ता य सीसा य समं विभत्ता" इतिवचनात्, स्वरूप-
विशेषणमेतत्, 'नियागार्थी' मोक्षार्थी सन् 'न निष्कास्यते' न वहिःक्रियते 'कुतश्चिद्' गच्छगणादेः, किन्तु विनीतत्वेन
सर्वगुणाधारतया सर्वत्र मुच्यः कियत इति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ कथं पुनर्विनय एषयितव्यः ? इत्याह—

णिसंते सिया अमुहरी, बुद्धाणं अंतिग सया । अत्थजुत्ताणि सिखिखज्जा, णिरट्ठाणि उ वज्जए ॥८॥
व्याख्या—'निशान्तः' नितरामुपशमयान् अन्तः क्रोधपरिहारेण वहिश्च प्रशान्ताकारतया 'स्यात्' भवेद् अमुखरः
सन् 'बुद्धानाम्' आचार्योदीनाम् । 'अन्तिके' समीपे 'सदा' सर्वकालम्, किम् ? इत्याह—“अर्थयुक्तानि' हेयोपादेयार्थाभिधा-
यन्तानि अर्थादागमवचांसि 'शिक्षेत' अभ्यस्येत् 'निरर्थकानि' उक्तविपरीतानि पुनर्वैशेषिक-वात्स्यायनादीनि स्वीक्यादीनि
ना 'बुः' पुनरेवं 'वर्जयेत्' परिहरेत् । आह च—“सिगारसुइया, मोहमई कुंफुमा हसहसेइ । जं सुणमाणस्स कदं,
नग्गेण न सा कदेयथा ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ कथं पुनरर्थयुक्तानि शिक्षेत ? इत्याह—

१ “विनयाज्जलं ज्ञानाद्दशनं दर्शनाचरणं च । चरणान्मोक्षो मोक्षे सौरयं निरायाधम् ॥१॥” २ “पुत्राश्च शिष्याश्च सम विभक्ताः” ।
३ “जगत्तरमेवेतिना मोक्षमयी ऋरीयाधि. एतदसामयति । या ऋणमतः कथां श्रमणेन न सा कथयितव्या ॥ १ ॥”

अणुसासिओ न कुपेज्जा, खंतिं सेवेज्ज पंडिए । खुदेहिं सह संसंगिं, हासं कीडं च वज्जए ॥ ९ ॥
व्याख्या—‘अनुशिष्टः’ कथञ्चित् परुषक्याऽपि शिक्षितः ‘न कुप्येत्’ न कोपं गच्छेत्, किं तर्हि कुर्यात् ? ‘क्षान्ति’ परुषभाषणादिसहनान्तिकां ‘सेवेत्’ भजेत्, यतः—“धन्यस्योपरि निपतत्याहितसमाचरणघर्मनिर्वापी । गुरुवदनमल-
यनिःसृतो, वचनरसश्चन्दनस्पर्शः ॥ १ ॥” ‘पण्डितः’ बुद्धिमान् । तथा ‘क्षुद्रैः’ शीलहीनैः पार्श्वस्थादिभिः ‘सह’ सम्
“संसर्गि” ति प्राकृतत्वात् संसर्गं ‘हासं’ हसनं ‘क्रीडां च’ अत्याक्षरिका-प्रहेलिकादानादिरूपां वर्जयेत्, लोकागम-

विरुद्धत्वाद् गुरुकर्मवन्धहेतुत्वाच्चैषामिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ पुनरत्यन्यथा विनयमाह—
मा य चंडालियं कासी, बहुयं मा य आलवे । कालेण य अहिजित्ता, तओ झाएज्ज एक्कओ ॥ १० ॥
व्याख्या—‘मा’ निषेधे, ‘मा’ कार्षिः मा विधासीः, आह च—“मुसावाओ य लोगम्मि, सबसाह्मिं गरहिओ । अविस्सासो य भूयाणं,
लक्षणमेतत्, ‘मा कार्षिः’ मा विधासीः, आह च—“मुसावाओ य लोगम्मि, सबसाह्मिं गरहिओ । अविस्सासो य भूयाणं,
तन्हा मोसं विवज्जए ॥ ११ ॥” बह्वेव ‘बहुकम्’ अपरिसितमालजालरूपं मा च ‘आलपेत्’ भापेत् । उक्तं च—“मडुरं निजणं थोवं,
कज्जावडियं अगबियमतुच्छं । पुबि महसंकलियं, भणंति जं धम्मसंजुतं ॥ ११ ॥” बह्वालपनादध्ययनादिक्षतिर्वातक्षोभादिसम्भ-
वादिति । किं पुनः कुर्यात् ? इत्याह—‘कालेन’ प्रथमपौरुष्यादिलक्षणेन ‘चः’ पुनरर्थे ‘अधीत्य’ पठित्वा पृच्छाद्युपलक्षण-
मेतत्, ‘ततः’ अध्ययनादनन्तरमिति गम्यते ‘ध्यायेत्’ चिन्तयेत् ‘एककः’ भावतो रागादिरहितो द्रव्यतो विविक्तशयनास-
नादिसंस्थ इति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ इत्थमकृत्यनिषेधः कृत्याविधिश्चोपदिष्टः । कदाचिदेतद्विपर्ययसम्भवे किं करणीयम् ? इत्याह—
आहच्च चंडालियं कट्टु, न निणहविज्ज कयाह वि । कडं कडेत्ति भासिज्जा, अकडं नो कडित्ति य ॥ ११ ॥

१ “मृधावादश्च लोके सर्वसाधुभिर्गर्हितः । अविश्वासश्च भूतानां तस्मान्मृषां विवर्जयेत् ॥ १ ॥” २ “मडुरं निजणं कार्योपतितम-
गर्वितमतुच्छम् । पूर्वं मतिसंकलित भणन्ति यद् धर्मसंयुक्तम् ॥ १ ॥”

न्याख्या—“आह्वय” कदाचित् ‘चण्डालीकम्’ उक्तस्वरूपं ‘कृत्वा’ विधाय ‘न निहुवीत’ न कृतमिति नाऽपलपेत् ‘कदाचिदपि’ यद्वाऽपि परैर्नोपलक्षितस्तदापीत्यर्थः, तर्हि किं कुर्यात्? इत्याह—‘कृतं’ विहितं चण्डालीकादि ‘कृतमि’ति कृतमेव ‘भायेत’ श्रूयाद् न भयलज्जादिभिरकृतमपि, तथा ‘अकृतं’ तदेव ‘नो कृतमिति’ अकृतमेव भायेत, न तु मायोपरोधादिना कृतमपि, अन्यथा सृपावादादिदोषसम्भवात् । इदं चात्राऽऽकृतम्—कथञ्चिदतिचारसम्भवे लज्जाद्यकुर्वन् स्वयं गुरुमभीपमाम्य—“जह्” वालो जपंतो, कज्जमकज्जं च उज्जुयं भणति । तं तह आलोएज्जा, मायामयविप्पमुक्को उ ॥ १ ॥” इत्याद्यागममनुसरन् मनःशल्यं यथावदालोचयेदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ इहैवं पुनः पुनरुपदेशश्रवणाद् यदैव गुरूपदेशस्तदैव प्रवर्तितव्यं निवर्तितव्यं चेति स्यादाशङ्का तदपनोदयाऽह—

मा गलियस्सेव कसं, वयणमिच्छे पुणो पुणो । कसं व दट्टमाइन्ने, पावगं परिवज्जए ॥ १२ ॥

न्याख्या—‘मा’ निषेधे, ‘गल्यश्च इव’ अविनीततुरङ्गम इव ‘कसं’ कसप्रहारं ‘वचनं’ प्रवृत्तिनिवृत्तिविषयमुपदेशं प्रस्तावाद् गुरुणाम् ‘इच्छेत्’ अभिलपेत् ‘पुनः पुनः’ वारं वारं, किं पुनः कुर्यात्? इत्याह—‘कसं’ चर्मयष्टिं दृष्ट्वा ‘आकीर्णं इव’ विनीताश्च इव स्यात्, सम्बन्धात् प्रस्तावाच्छिष्यो गुरोराकारादि दृष्ट्वा ‘पापकं’ गम्यमानत्वादनुष्ठानं ‘परिवर्जयेत्’ सर्वप्रकारैः परिहरेत्, उपलक्षणत्वादितरच्चाऽनुतिष्ठेत्, किमुक्तं भवति?—यथाऽऽकीर्णोऽश्वः कसप्रहणादिनाऽऽरोहकाशयमुपलभ्य कसेनाऽशातित एव तदभिप्रायानुरूपं चेष्टेत् तथा सुशिष्योऽप्याकारादिभिराचार्यशयमवगम्य वचनेनाऽप्रेरितः, मा भूदाचार्यस्य वचनायास इति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ गल्याकीर्णतुल्ययोः शिष्ययोर्दोषगुणावाह—

अणासवा थूलवया कुसीला, मिडं पि चंडं पकरंति सीसा ।
चित्ताणुया लहु दक्खोववेया, पसायए ते हु दुरासयं पि ॥ १३ ॥

१ “यया वालो जल्पन् कार्यमकार्यं चर्जुं कं भणति । ततथाऽऽलोचयेन्मायामदभिप्रमुक्तस्तु ॥ १ ॥”

व्याख्या—‘अनाश्रवाः’ वचस्यस्थिताः ‘स्थूलवचसः’ असुनिरूपितभाषिणः ‘कुशीलाः’ दुःशीलाः ‘मृदुमपि’ अकोप-
नमपि ‘चण्डे’ कोपनं ‘प्रकुर्वन्ति’ प्रकर्षेण विदधति ‘शिष्याः’ विनेयाः, सम्भवति हेवंविधशिष्याऽनुशासनाय पुनःपुन-
र्वचनखेदमनुभवतो मृदोरपि गुरोः कोप इति । ‘चित्तानुगाः’ हृदयानुवर्तिनः ‘लघु’ शीघ्रं ‘दाक्ष्योपेताः’ अविलम्बित-
कारित्वयुक्ताः ‘प्रसादयेयुः’ सप्रसादं कुर्युः ‘ते’ शिष्याः ‘हुः’ पुनरर्थे ‘दुराश्रयमपि’ आशुकोपनमपि प्रक्रमानुरं, किं पुन-
रनुत्तररूपयमिति । अत्रोदाहरणं चण्डरुद्राचार्यशिष्यः, तत्र सम्प्रदायः—अवंतीजनवाए उज्जैणीए नयरीए ण्हवणु-
ज्जाणे साहुणो समोसरिया । तेसि च आयरिओ चंडरुद्रभिहाणो अईवरोसणो ‘साहूणं ऊणाइरित्ताइदोसतुडमणुड्डाणं
पासंतो अईवरोसमुगच्छइ’ त्ति तहंसणपरिहरणत्थं आयहिइयट्ठयाए एगंतो सज्झायज्झाणं कुणंतो अच्छइ । एत्थंतरे
उज्जैणिवत्थवओ अहिणववित्तविवाहो इवमपुत्तो कयकुंकुमंगराओ पवरनेवत्थो नियवयंसयसमेओ एगो जुवाणो तेसि
साहूण पासमागओ । उवहासेण पणमिऊण भणियं तेण—कहेहू मे धम्मं । ते य ‘केलीकिलो एस’ त्ति न किंपि जंपंति,
सज्झायंता अच्छंति । तेण परिहासेण भणियं—देहि मे भयवं । दिक्खं, णिविण्णोऽहं घरवासेणं, भारियाए वि अहं दोहगत्त-
णेण परिचत्तो, ता करेह पसायं, उत्तारेह संसाराओ । साहूहि वि ‘एस उल्लंओ अम्हे पवंचेइ’ त्ति काऊण ‘घृष्यतां कलिना
कलिः” इति चंडरुद्रं उवइसंति—एत्थ अम्ह गुरू अच्छइ सो पवावेही, वयमणहिगारिणो दिक्खादाणस्स, ता गच्छह
एयसमीवे । परिहासेण चेव ते गया सूरिसमीवे । सो य सहावेण चेव फरुसो । तेण पणमिऊण भणियं—भयवं !
पवावेह ममं जेण सुहेण अच्छामि, भगो घरवावारेण परलोकं च साहेमि । तेण वि ‘विष्पावगो’ त्ति नाऊण संजाय-
माणकोवेण भणियं—छारमाणेहि । आणिओ एगेण । उवविट्ठो एस ‘नमोक्कारं’ त्ति भणिऊण । काउमारद्धो सूरि लोकं ।
वयंसया विसण्णा । ‘सित्त ! नाससु’ त्ति भणिओ तेहिं । सो वि भवियव्यावसेण लहुकम्मयाए य ‘कहं संपइ कयलोचो

निरवायाए अन्धुवगयपघज्जो गच्छामि गेहं ? ति जाओ भावसमणो । अविहं कांऊण गया वयंसया । ते वि उवस्सयं
 गया । सेद्धेण भणियं—भयवं ! अन्नरथ वजामो, उप्पवावित्सति मम वंधुणो साहू य अणत्थं पावित्संति, अप्पविट्ज्जया
 चेव गन्टाओ, महंतं माहुवंदं नज्जइ वजमाणं । सूरिणा भणियं—पंथं पडिलेहेहि जेण रयणीए वजामो । सो वि पंथं
 पडिलेहिअण आगओ । रयणीए निगया । ‘पुरओ वच्चसु’ ति भणिओ सेहो गच्छइ अगओ । चंडरुहो वि रयणीए
 अपेच्छंतो त्याणुए पदमलिओ वेयणावसेण ‘हा दुट्ठसेह ! न सोहणो मगो पडिलेहिओ’ ति रूसिएण मरथए दंडएणं
 आओ, सिंरं फोडिचं तहा वि सम्मं सहइ, चित्तइ य—अहो ! मे अहन्नया जेण एस सुहमच्छंतो नियसाहुमज्जे
 वमणभायणं कओ ति, कहमेयं सम्मक्खलियं नेसि ? कहमेयस्स समाहिं उप्पागमि ?—त्ति पयत्तेण गच्छंतरस्स सुहमा-
 वगोचगयम्म कैवलनाणमुपन्नं । पहाया रयणी । दिट्ठो रुहिरोरालियसिरो । तओ पचागयददसंवेगो ‘अहो ! एयस्स
 मेहम्म वि यंती, अहो ! मम चिरपघइयस्स वि पत्तगणिपयस्स वि उक्कडरोसय’ ति एमाइभावणापरिगओ अप्पाणं
 निंउमारद्धो सूरी, उप्पणं च कैवलं नाणं ॥ एवं सुशिण्यअण्डमपि म्हुं करोति गुरुमिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥

कथं पुनरुक्खित्तमनुगमनीयम् ? इत्याह—

नाऽपुट्ठो वागरे किंचि, पुट्ठो वा नालियं वण । कोहं असच्चं कुवेज्जा, धारिज्जा पियमप्पियं ॥ १४ ॥

व्याख्या—न ‘अपुट्ठः’ कथमिदमितावजल्पितो गुरुनेति गम्यते ‘व्यागृणीयात्’ वदेत् तथाविधकारणं विना ‘किञ्चित्’
 मोक्षमपि, प्रष्टो वा न ‘अलीकम्’ अनृतं वदेत्, कारणान्तरेण गुरुभिरिति निर्भत्सितोऽपि न तावत्कुध्येत्, कथञ्चिदुत्पन्नं वा
 क्रोगम् ‘अमलं’ तदुत्थयित्वा विफलीकरणेन ‘क्षुर्यति’ विदध्यात् तद्विपाकमालोचयन्, यथा—“क्रोधः परितापकरः,
 मर्षग्लोभेगहारकः क्रोधः । धैराजुपद्मजनकः, क्रोधः क्रोधः सुगतिहन्ता ॥ १ ॥” उदाहरणञ्चाऽत्र—कस्सइ कुलपुत्तयस्स

भाया वेरिएण वावाइओ । सो जणणीए भन्नइ—पुत्त ! पुत्तघायगं घायसु त्ति । तओ सो तेण नियपोरुसाओ जीवगाहं
निण्हिऊण जणणीसमीवमुवणीओ, भणिओ य—भाइघायग ! कहिं आहणामि ? त्ति । तेण वि खगमुग्गामियं दट्ठू
भयमीएण भणियं—जहिं सरणागया आहम्मंति । इमं च सोऊण तेण जणणीमुहमवलोइयं । तीए महासत्तत्तणमव-
लंवंतीए उप्पन्नकरुणाए भणियं—न पुत्त ! सरणागया आहम्मंति । जओ—“सरणागयाण विस्संभियाण पणयाण
वसणपत्ताणं । रोगियअजंगमाणं, सपुसिआ नेय पहरंति ॥ १ ॥” तेण भणियं—कहं रोसं सफलं करेमि ? । तीए
भन्नइ—न पुत्त ! सबत्थ रोसो सफलो करेयवो । पच्छा सो तेण विसज्जिओ चलणेसु निवडिऊण खामेऊण य गओ ॥
एवं क्रोधमसलं कुर्यात्, तथा ‘धारयेत्’ स्वरूपेणाऽवधारयेत् ‘प्रियं’ प्रीत्युत्पादकं स्तुत्यादि ‘अप्रियं’ तद्विपरीतं निन्दादि,
न तयो रागं द्वेषं च कुर्यादित्यर्थः । उक्तं च—“लभाऽलाभे सुखे दुःखे, जीविते मरणे तथा । स्तुतौ निन्दाविधाने
च, साधवः समचेतसः ॥ १ ॥” उदाहरणं चाऽत्र—असिवोवद्वे नयरे आदन्नस्स सपुरजणवयस्स राइणो समीवं
तिन्नि भूयवाइया आगया भणंति—अम्हे असिवं उवसमावेमो त्ति । राइणा भणियं—सुणेमो केणुवाएणं ? त्ति । तत्थेगो
भणइ—अत्थि मम मंतसिद्धमेगं भूयं अलंकियविभूसियं, तं सबजणमणहरं रूवं विउडिऊण गोपुरत्थासु लीलायंतं
परियडइ तं न निहालेयवं, तं निहालियं रूसइ, जो पुण तं निहालेइ सो विणस्सइ, जो पुण तं पेच्छिऊण अहोमुहो
ठाइ सो रोगाओ मुच्चइ । राया भणइ—अलाहि मे एएण अइरूसणेण । वीओ भणइ—महच्चयं भूयं महइ महालयं
रूवं विउवइ लंबोयरं चिप्पटं विट्ठुत्तकुच्छि पंचसिरं एगपायं विसिहं विभत्सरूवं अट्ठहासं मुयंतं गायंतं पणच्चमाणं, तं च
विकृतरूपं परिभमंतं दट्ठूण जो पओसइ उवहसइ पवंचेइ वा तस्स सत्तहा सिरं फुट्ठइ, जो पुण तं सुहाहिं वायाहिं

१ “शरणगतानां विश्रब्धानां प्रणतानां व्यसनप्राप्तानाम् । रोषिताजङ्गमानां ससुरया नैव ग्रहरन्ति ॥ १ ॥”

अहिमदः धूयपुष्पाङ्गहिं पूरइ सो सधामयाणं मुणइ । राया भणइ—अलाहि एणं पि । तइओ भणइ—ममावि एवं-
मिह चैन नाइवेसर भूयमत्थि, प्रियाप्रियकारिणं दर्शनादेव रोगेहितो मोयइ । एवं होउ त्ति । तेण तहाकए असिवं
असंतं । तुट्ठो गया । आणंदिआ नायस्या । पूइओ सो भूयवाई सवेहिं पि । एवं साहू वि मुंडियसिरमलमलिणवत्थत्त-
णाइहिं परेहिं पडिणीएहिं परिभूयमाणो, एवं वंचिजमाणो हसिजमाणो वा, भत्तिमंतेहि य शुद्धमाणो पूइजमाणो
प्रियाप्रियं सहेत इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ आह—क्रोधाद्यसत्यताकरणादिना किमात्मन एव दमनमुपदिश्यते न

चागदमनीयम् ? अत्रोच्यते—

अप्पा चैव दमेयवो, अप्पा हु खलु दुदमो । अप्पा दंतो सुही होइ, अस्सि लोए परत्थ य ॥१५॥

व्याख्या—आत्मैव ‘दान्तव्यः’ इन्द्रियनोइन्द्रियदमेनेन मनोज्ञेतरविषयेषु रागद्वेषवशत उन्मार्गगामी उपशमं
नेतव्यः । उक्तं च—“इतश्चेतश्च धावन्तं, मनोमत्तमतङ्गजम् । ज्ञानाङ्कुशवशं कृत्वा, पुनः पन्थानमानयेत् ॥ १ ॥”
त्रिमित्येवमुपदिश्यते ? इत्याह—आत्मैव दुःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, ‘खत्वि’ति यस्मात् ‘दुर्दमः’ दुर्जेयः, तदमेने दमिता
एव बालदमनीया इति न तदमनमुपदिश्यत इति भावः, उक्तं च—“सर्वमप्ये जिए जियं” । कः पुनरेवं गुणः ? इत्याह—
आत्मा दान्तः सुखीभवति ‘अस्मिंल्लोके’ इह भवे ‘परत्र च’ परलोके । दान्तात्मानो हि परमर्प्य इहैव सुरैरपि पूज्यन्ते
मोक्षं च साधयन्ति । अदान्तात्मानस्तु चौरपारदारिका इहैव विनश्यन्ति । तथा—“सदेणं मओ रूवेण पयंगो महुयरो
य गंधेणं । आहारेण य मच्छो, वज्झइ फरिसेण य गइंदो ॥ १ ॥” परत्र च दुर्गतिपातादि प्राप्नुवन्ति । तत्र चोदा-
हरणम्—एगम्मि सन्निवेसे दो भायरो चोरा । तत्थ य सत्थेण वंचताणं साहूणं वासारत्तो पत्तो । ‘न य कोइ अत्थि

१ “सर्वमात्मनि जिते जितम्” । २ “शब्देन मृगो रूपेण पतन्नो मधुकरश्च गन्धेन । आहारेण च मत्स्यो बध्यते स्पर्शेन च गजेन्द्रः ॥१॥”

साहुभद्गो' त्ति तेसिं चोरनायगाणं सयासमुवगया साहु । तदंसेण आणंदिया ते, पणसिऊण य भणिया—मुणी ! भणह पओयणं । साहुहिं भणियं—अम्हं न कप्पइ वासारत्ते विहरिडं, अओ वासावासपाडगमुवस्सयं जाएमो । सहरिसं च दिन्नो तेहिं—चिट्ठह एत्थ वीसत्था । ठिया तत्थ साहु, भणिया य—अम्ह गेहेसु चेव पज्जत्तं गेण्हेयधं । मुणीहिं भणियं— न कप्पइ एत्थ चेव पिण्डगहणं, ता विहरिस्सामो सब्बत्थोचियघरेसु, तुम्ह वसहिदाणेण चेव महापुण्णबंधो, जओ— “जो देइ उवस्सयं जइवराण तवनिथमजोगजुत्ताणं । तेणं दिन्ना वत्थउत्तपणसयाणविगप्पा ॥ २ ॥ तवसंजमसज्जाओ, नाणब्भासो जणोवयारो य । जो साहुणमुवगहकारी सेज्जायरो तस्स ॥ ३ ॥ पावइ सुरत्तरिद्धी, सुकुलुप्पत्ती य भोगसामिद्धी । नित्थरइ भवमगारी, सेज्जादाणेण साहुणं ॥ ४ ॥ इमं च सोऊण सुहुयं ते परितुट्ठा । तओ सकम्मर-याणं मुणीणोवद्वं रक्खंताणं पज्जुवासणपराण य तेसिं साहुणं च तवसंजमरयाणमइक्कंतो वासारत्तो । गच्छं-तेहिं अन्नवयगहणअसमत्थाणं तेसिं दिन्नं राइभोयणवयं । साहियं च जहा—मौलिति महियलं जामिणीसु रयणीयरा समत्तेण । ते विट्ठालिति फुडं, राईए भुंजमाणे उ ॥ ५ ॥ मेहं पिपीलियाओ, हणंति वमणं च मच्छिया कुणइ । जूया जलोयरत्तं, कोलियओ कोढरोगं च ॥ ६ ॥ वालो सरस्स भंगं, कंटो लगइ गलस्मि दाहं च ।

१ यो ददाति उपाश्रयं यत्तिवरेभ्यस्तपोनियमयोगयुक्तेभ्यः । तेन दत्ता वस्त्राश्चपानशयनासनविकल्पाः ॥ २ ॥ तपःसंयमस्वाध्यायो ज्ञानाभ्यासो जनोपकारश्च । यः साधूनामुपग्रहकारी शययातरो तस्य ॥ ३ ॥ प्राप्नोति सुरनरर्द्धीः सुकुलोपति च भोगसमृद्धिम् । निस्तरति भवम-गारी शय्यादानेन साधुभ्यः ॥ ४ ॥ २ “मालयन्ति महीतलं यामिनीषु रजनीचराः समन्तात् । ते विट्ठलयन्ति स्फुट रात्रौ भुज्जानांस्तु ॥ ५ ॥ मेधां पिपीलिका घ्नन्ति वमनञ्च मक्षिका करोति । यूका जलोदरत्वं लूता कुष्ठरोगञ्च ॥ ६ ॥ बालः स्वरस्य भङ्गं कण्डको लगति गले दाहं च । तालौ विध्यति अलिः व्यञ्जनमध्ये भुज्ययान् ॥ ७ ॥” जीवानां कुन्धादीनां घातनं पानभोजनविषु । पृथमादिरजनी-भोजनदोषान् कः कथयितुं शक्नोति ॥ ८ ॥

तालुम्नि विधेइ अली, वंजणमञ्जस्मि सुंजंतो ॥७॥ जीवाण कुंभुमार्दण घायगं पाणभोण्याईसु । एमाइरयणिमुंजणशेसे को माहिं तरइ ॥८॥ इमस्मि वयस्मि दढपयन्नेहिं होयधं ति भणिऊण गया ते साहुणो । ते वि अणुवइऊण नियत्ता मुणि-सेनाए कयत्यगत्ताणं मंत्रता चिंढंति । अन्नया तेहिं घाडीए गएहिं बहुयं गोमहिसकमाणीयं । तत्थ तेसि मज्झे एगे अंतरा य पढे महिसं यावाइऊण पइउमारद्वा । अन्ने मज्झे गामस्स मज्जस्स गया । मंसइत्ता संपहरेंति—अद्धगे मंसे विसं पक्खि-वागो, तो तं मज्जइत्ताण दाहामो । तओ अम्हं बहुयं गोमहिसकं भागेणमागमिस्सइ । भवियवयावसेण मज्जइतेहिं वि एवं चेव सामच्चियं । पम्मित्तं च विसं । आइओ य अत्थं गओ । ते भायरो न मुत्ता वयभंगो ति काउं, इयरे परोप्परविट्ठविससंजुत्तमज्जमंसेण उवमुत्तेण मया कुगइं च गया । इयरे इहपरलोए य सुहभागिणो जाया । एवं ताव जिडिंभदियं दमेयधं । एवं सेसेसु वि इंदिएसु ‘अप्पा दंतो सुही होइ इहपरत्थ य’ इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ किं पुनः परिभावयन्नात्मानं दमेत् ? इत्याह—

वरं मे अप्पा दंतो, संजमेण तवेण य । माऽहं परेहिं दम्मन्तो, वंधणेहिं वहेहि य ॥ १६ ॥

व्याख्या—वरं—प्रधानं मे—मया आत्मा—जीवस्तदाधाररूपो वा देहो दान्तो—दमं प्राहितो असमञ्जसचेष्टातो व्यावर्तितः, केन हेतुना ? संयमेन—पञ्चाश्रवविरमणादिना तपसा च । चः—समुच्चये । विपर्यये दोषमाह—मा—नियेधे, अह-मिन्यात्मनिर्देशः, परेः—आत्मव्यतिरिक्तैः ‘दम्मन्तो’ ति आर्पत्वाद् दमितः—लोदितः, कैः ? वन्धनैः—यत्रादिविरचितैर्मयूर-नन्यादिभिः वधैः—लत्तालकुटादिताडनैः ॥ अत्रोदाहरणं सेयणओ हत्थी—एगाए अडवीए हत्थियजूहं महल्लं परिवसइ । तत्थ जूह्वइ जाए जाए गयफलहए विणासेइ । तत्थेगा करिणी आवन्नसत्ता चित्तेइ—जइ कहवि गयफलहओ जायइ मे मोण्ण विणासिनिदि ति काउं लंयंती ओसरइ । जूहाहिवेण जूहं छुब्भइ, पुणो ओसरइ, ताहे वीयतइयदियसे जूहेण

साहसद्गो' त्ति तेसिं चोरनायगाणं सयासमुवगया साहू । तदंसेणेण आणंदिया ते, पणसिऊण य भणिया—मुणी ! भणह पओयणं । साहूहिं भणियं—अम्हं न कप्पइ वासारत्ते विहरिउं, अओ वासावापाडगमुवस्सयं जाओ । सहसिं च दिन्नो तेहिं—चिट्ठह एत्थ वीसत्था । ठिया तत्थ साहू, भणिया य—अम्ह गेहेसु चैव पज्जत्तं गेण्हेयव्वं । मुणीहिं भणियं— न कप्पइ एगत्थ चैव पिण्डगहणं, ता विहरिस्सामो सब्बत्थोचियघरेसु, तुम्ह वसहिदाणेण चैव महापुण्णबंधो, जओ— ‘‘जो देइ उवस्सयं जइवराण तवनियमजोगुत्ताणं । तेणं दिन्ना वत्थउन्नपणसयाणासणविगप्पा ॥२॥ तवसंजमसज्जाओ, नाणन्भासो जणोवयारो य । जो साहूणमुवगहकारी सेज्जायरो तस्स ॥ ३ ॥ पावइ सुरनररिद्धी, सुकुलुप्पत्ती य भोगसासिद्धी । नित्थरइ भवमगारी, सेज्जादाणेण साहूणं ॥ ४ ॥ इमं च सोऊण सुहुयरं ते परितुट्ठा । तओ सकम्मर-याणं मुणीणोवद्वं रक्खंताणं पज्जुवासणपराण य तेसिं साहूणं च तवसंजमरयाणमइक्कंतो वासारत्तो । गच्छं-तेहिं अन्नवयगहणअसमत्थाणं तेसिं दिन्नं राइभोयणवयं । साहियं च जहा—मौलित्ति महियलं जामिणीसु रयणीयरा समंतेण । ते विट्ठालित्ति फुडं, राईए भुंजमाणे उ ॥ ५ ॥ मेहं पिपीलियाओ, हणंति वमणं च मच्छिया कुणइ । जूया जलोयरत्तं, कोलियओ कोढरोगं च ॥ ६ ॥ वालो सरस्स भंगं, कंटो लगइ गलम्भि दाहं च ।

१ यो ददाति उपाश्रय यतिवरेभ्यस्तपोनियमयोगयुक्तेभ्यः । तेन दत्ता वस्त्रान्नपानशयनासनविकल्पाः ॥ २ ॥ तपःसयमस्वाध्यायो ज्ञानाभ्यासो जनोपकारश्च । यः साधूनामुपग्रहकारी शय्यातरो तस्य ॥ ३ ॥ प्राप्नोति सुरनरर्द्धीं । सुकुलोत्पत्तं च भोगसमृद्धिम् । निस्सरति भवम-गारी शय्यादानेन साधुभ्यः ॥ ४ ॥ २ ‘‘मालयन्ति महीतलं यामिनीषु रजनीचराः समन्तात् । ते विट्ठालयन्ति स्फुटं रात्रौ भुजानांस्तु ॥ ५ ॥ मेधां पिपीलिका घ्नन्ति वमनञ्च मक्षिका करोति । यूका जलोदरत्वं लूता कुष्ठरोगञ्च ॥ ६ ॥ बालः स्वरस्य भङ्गं कण्डको लगति गले दाहं च । तालौ विध्यति अलिः व्यञ्जनमध्ये भुज्यायानः ॥ ७ ॥’’ जीवाना कुन्धवादीनां घातनं पानभोजनादिषु । एवमादिरजनी-भोजनदोषान् कः कथयितुं शक्नोति ॥ ८ ॥

तालुम्भि विंशद् अली, वंलणमञ्जम्भि मुंलंतो ॥७॥ जीवाण कुंथुमाईण धायगं पाणभोयणाईसु । एमाइरयणिमुंजणडोसे को माहिउं तरइ ॥८॥ इमम्भि वयम्भि दइपयत्तेहिं होयव्वं ति भणिऊण गया ते साहुणो । ते वि अणुवइऊण नियत्ता मुणि-सेणाए ऋयत्थमत्ताणं मन्नंता चिट्ठंति । अन्नया तेहिं धाडीए गएहिं बहुयं गोमहिसक्कमाणीयं । तत्थ तेसि मज्झे एगे अंतरा य पेह्मे महिसं चावाइऊण पइउमारद्धा । अन्ने मज्झे गामस्स मज्जरस गया । मंसइत्ता संपहरेंति—अद्धगे मंसे विस पक्खि-ग्रामो, तो तं मज्जइत्ताण दाहामो । तओ अम्हं वहुयं गोमहिसकं भागेणमागमिस्सइ । भवियच्चयावसेण मज्जइत्तेहिं वि णं नेव सामञ्जियं । पक्खित्तं च विसं । आइओ य अत्थं गओ । ते भायरो न भुत्ता वयभंगो ति काउं, इयरे परोपरविद्वन्नविसंजुत्तमज्जमंसेण उवभुत्तेण मया कुणइं च गया । इयरे इहपरलोए य सुहभागिणो जाया । एवं ताव त्तिट्ठिमदियं दमेयव्वं । एवं सेसेसु वि इंदिएसु ‘अप्पा दंतो सुही होइ इहपरत्थ य’ इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ किं पुनः परिभावयन्नात्मानं दमेत् ? इत्याह—

वरं मे अप्पा दंतो, संजमेण तवेण य । माऽहं परेहिं दम्भन्तो, वंधणेहिं वहेहि य ॥ १६ ॥

व्याख्या—वरं—प्रधानं मे—मया आत्मा—जीवस्तदाधाररूपो वा देहो दान्तो—दम्भं ग्राहितो असमञ्जसचेष्टातो व्यावर्तितः, केन हेतुना ? संयमेन—पञ्चाश्रयविरमणादिना तपसा च । चः—समुच्चये । विपर्यये दोषमाह—मा—निषेधे, अह-मित्यात्मनिर्देशः, परैः—आत्मव्यतिरिक्तैः ‘दम्भन्तो’ ति आर्पत्वाद् दमितः—खेदितः, कैः ? वन्धनैः—वन्धादिविरचितैर्मयूर-गन्धादिभिः वधैः—लतालकुटादिताडनैः ॥ अत्रोदाहरणं सेयणओ हत्थी—एगाए अडवीए हत्थियजूहं महल्लं परिवसइ । तत्थ जूरुनं जाए जाए गयकलहए विणासेइ । तत्थेगा करिणी आवन्नसत्ता चितेइ—जइ कहवि गयकलहओ जायइ मे नोणण्ण पिणासिज्जिहि ति काउं लंयंती ओसरइ । जूहाहिवेण जूहं छुब्भइ, पुणो ओसरइ, ताहे वीयतइयदिवसे जूहेण

मिलइ । ताए एणं रिसिआसमपयं दिट्ठं, सा तत्थ लीणा, संवर्णिआ य अणाए रिसओ । सा पसूया गयकलहयं । सो तेहिं रिसिकुमारेहिं सहिओ आरामे सिंचइ, सेयणउ त्ति से णामं कयं । वयत्थो सो जाओ, जूहं दट्ठण जूहवइ हंतूण जूहवइ जाओ । गंतूण य तेण सो आसमो विणासिओ, मा अत्रावि कावि एवं काहि त्ति । ताहे ते रिसओ रुसिआ पुप्फफलगहियहत्था सेणियस्स रण्णो पासं उवगया, कहियं च णेहिं—एरिसओ सवलक्खणसंपन्नो गंधहत्थी सेयणओ नाम वणे चिट्ठइ । गंतूण गहिओ सेणिएण । आणिऊण वड्ढो खंभे । ते य तावसा आगंतूण उप्पासिति—किह ते सोंडीरया ? पत्तं च तए अविणयस्स फलं । सो तं सोऊणं आसुरुत्तो धाविओ खंभं भंजिऊण ताणं पिट्ठओ । ते हयविहए य करैतो पत्तो अरन्नं, भग्गा पुणो तयासमा । पुणो सेणिओ हत्थिगहणाय गओ । सो य हत्थी देवयापरिगहितो ताहे(ए) ओहिणा आमोइयं—जहा अवस्सं घेप्पइ, ताहे ताए सो भन्नइ—पुत्त ! वरं ते अप्पा दंतो न य सिपरेहिं दम्मंतो वंधणेहिं वहेहि य । सो एवं भणिओ सयमेव रत्तीए गंतूण आलाणखंभमस्सिओ । यथाऽस्य स्वयं दमनाइ महागुणस्तथा मुक्त्वर्थिनोऽपि विशिष्टनिर्जरातः, इतरथा त्वकामनिर्जरणात् तथेति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ विनयान्तरमाह—
पडिणीयं च बुद्धाणं, वाया अदु व कम्मुणा । आची वा जइ वा रहस्से, नेव कुज्जा कयाइ वि ॥ १७ ॥

व्याख्या—प्रत्यनीकं—प्रतिकूलं, चः—पूरणे, चेष्टितमिति गम्यते । बुद्धानां—आचार्योणां वाचा—किं त्वमपि किञ्चिद् जानीषे ? इत्येवंरूपया, विपरीतप्ररूपणायां प्रेरितस्त्वर्थैवैतदित्यमस्माकं प्ररूपितमित्याद्यात्मिकया वा गिरा, अथवा कर्मणा—संस्कारकातिक्रमणकरचरणसंस्पर्शोदिना, आविः—जनसमक्षं, यदि वा रहस्ये—विविक्तोपाश्रयादौ, नेति—निषेधे, एव—अवधारणे, स च—“शत्रोरपि गुणा ग्राह्या दोषा वाच्या गुरोरपि ।” इति कुमतनिराकरणार्थः । कुर्यात्—विदध्यात् कदाचित्—परुषभाषणदावपीति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ विनयमेवाह—

न पयस्त्रयो न पुरओ, नैव किचाण पिट्टओ । न जुंजे ऊरुणा ऊरुं, सयणे ण पडिस्सुणे ॥ १८ ॥

व्याख्या—न पक्षतो—दक्षिणादिपक्षमाश्रित्य, उपविशेदिति शेषः, तयोपवेशने तत्पङ्क्तिसमावेशतस्तत्साम्याधाने-
नाऽविनयाभावाद् गुरोरपि वक्रावलोकने स्कन्धकन्धरादिवाधासंभवात् । न पुरतो—अग्रतः, तत्र वन्दकजनस्य गुरुवद-
नाऽनवलोकनादिना अप्रीतिभावात् । नैव कृत्यानां—कृतिकर्माह्वाणां गुरुणां पृष्ठतः—पृष्ठमाश्रित्य, द्वयोरपि मुखाऽदर्शने तथा-
विधरसवत्ताभावात् । न युज्याद्—न संघट्टयेदत्यासन्नोपवेशनादिभिररुणा—आत्मीयेन उरुं—गुरुसम्बन्धिना, तथाकरणे
कृत्याविनयसद्भावात् । उपलक्षणं चैतत् शोपाङ्गस्पर्शपरिहारस्य । शयने—शय्यायां शयित आसीनो वेति शेषः, किम् ?
इत्याह—न प्रतिशृणुयात् । किमुक्तं भवति ?—शय्यागतो गुरुणाऽऽकारित उक्तो वा कृत्यं प्रति न तथास्थित एवाऽवज्ञया
कुर्म एवमित्यादिवचनतः प्रतिजानीयात्, किन्तु गुरुवचनसमनन्तरमेव संभ्रान्तचेता विनयविरचिताञ्जलिः समीपमागम्य
पादपतनपुरस्सरमनुगृहीतोऽहमिति मन्यमानो भगवन् ! इच्छामोऽनुशिष्टिमिति वदेदिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ तथा—

नैव पल्हत्थियं कुज्जा, पक्खपिंडं व संजए । पाए पसारए वा वि, ण चिट्ठे गुरुणंतिए ॥ १९ ॥

व्याख्या—नैव पर्यस्तिकां—जानुजङ्घोपरि वस्त्रवेष्टनरूपां कुर्यात्, पक्षपिण्डं वा—बाहुद्वयकायपिण्डनात्मकं संयतः—
साधुः, तथा पादौ प्रसारयेद् वापि नैव । वा—समुच्चये । अपि—किं पुनरित इतो विक्षिपेदिति दर्शनार्थः । अन्यच्च न
तिष्ठेन्—नाऽऽसीत गुरुणामन्तिके—प्रक्रमादतिसन्निधौ, किन्तूचितदेश एव, अन्यथाऽविनयदोषसंभवात् । उपलक्षणं चैत-
दुपद्रवमादीनामिति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ तथा—

आयरिएहिं वाहिंतो, तुसिणीओ ण कयाइ वि । पसायपेही णियागट्ठी, उवचिट्ठे गुरुं सया ॥ २० ॥

व्याख्या—आचार्यैः—गुरुभिः ‘वाहितो’ ति व्याहृतः—शब्दितस्तुष्णीकः—तुष्णीशीलो न कदाचिदपि—गलनाद्यवस्था-
यामपि भवेदिति गम्यते । किञ्च—“धन्नाण चैव गुरुणो, आदेसं दैति गुणमहोयहिणो । चंदणरसो अउन्नाण निवडए नेय
अंगस्मि ॥ १ ॥” इति चिन्तयन् प्रसादप्रेक्षी—प्रसादोऽयं यदन्यसद्भावेऽपि मामादिशन्ति गुरव इति प्रसादाकाङ्क्षी, नियो-
गार्थी—मोक्षार्थी उपतिष्ठेत्—मस्तकेन वन्द इति वदन् सविनयमुपसर्पेद् गुरुं सदा—सर्वदेति सूत्रार्थः ॥ २० ॥

आलवंते लवंते वा, ण निसिज्जा कयाइ वि । चइऊण आसणं धीरो, जओ जत्तं पडिस्सुणे ॥ २१ ॥

व्याख्या—आलपति—सकृद् वदति, लपति वा—वारंवारं गुराविति गम्यते, न निषीदेत्—न निषण्णो भवेत् कदा-
चिदपि—व्याख्यानादिना व्याकुलतायामपि, किन्तु लम्बत्वा—अपहाय आसनं—पादपुञ्जनादि धीरो—बुद्धिमान् यतः—
यत्नवान् ‘जत्तं’ ति प्राकृतत्वाद् विन्दुलोपे तकारस्य च द्वित्वे यद् गुरव आदिशन्ति तत् प्रतिश्रुण्यात्—अवश्यं विधेय-
तयाऽभ्युपगच्छेदिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥

आसणगओ न पुच्छेज्जा, नेव सेज्जागओ कयाइ वि । आगम्ममुक्कुडुओ संतो, पुच्छिज्जा पंजलिउडो २२

व्याख्या—आसनगतः—आसनाऽसीनो न पुच्छेत् सूत्रादिकमिति गम्यते । नैव शय्यागतः—संस्तारकस्थितः, तथा-
विधाऽवस्थां विनेत्युपस्कारः, कदाचिदपि—बहुश्रुतत्वेऽपि । किमुक्तं भवति ?—बहुश्रुतेनाऽपि संशये सति प्रष्टव्यम्, पुच्छ-
ताऽपि च नाऽवज्ञया, सदा गुरुविनयस्याऽनतिक्रमणीयत्वात् । तथा चागमः—जैहादिअगी जळणं नमंसे, नाणाहुईमंत-

१ धन्येभ्यश्चैव गुरव आदेशं ददति गुणमहोदधयः । चंदनरसोऽपुण्यानां निपतति नैवाऽङ्गे ॥ १ ॥

२ यथाऽऽहिताग्निर्ज्वलनं नमस्यति नानादुतिमन्नपदाभिरिक्तम् । एवमाचार्यमुपतिष्ठेत्तानन्तज्ञानोपगतोऽपि सन् ॥ १ ॥

पयामिनिचं । एवावरियं उवचिद्वहज्जा, अगंतनणोपगओऽवि संतो ॥ १ ॥ किं तर्हि कुर्वातु ? इत्याह—आगम्य-
गुंनिहमेत्योत्तुहः—मुक्ताऽऽसन्नः, कारणतः पादपुञ्जनादिगतः सन् पृच्छेत्, सूत्रादिकमिति गम्यते । प्राञ्जलिपुटः—
प्रकृष्टाञ्जलिपुट इति मूत्रार्थः ॥ २२ ॥ ईदृशस्य शिष्यस्य गुरुणा यत् कृत्यं तदाह—

एवं विणयजुत्तरस, मुत्तं अत्थं च तदुभयं । पुच्छमाणसस सीससस, वागरेज्ज जहासुयं ॥ २३ ॥

व्याख्या—एवं—इत्युक्तप्रकारेण विनययुक्तस्य—विनयान्वितस्य सूत्रं—कालिकोत्कालिनादि अर्थश्च—तस्यैवाऽभिधेयं
तदुभयं—मूत्राऽर्थोभयं पृच्छतो—ज्ञातुमिच्छतः शिष्यस्य—स्वयं दीक्षितस्योपसंपन्नस्य वा व्यागृणीयात्—व्याकुर्याद् यथा—
नेन प्रकारेण मुत्तं—आकृणितं गुरुभ्यः सकाशादिति गम्यते, न तु स्वबुद्धौबोलेक्षितमित्यभिप्रायः । अनेन च—आयारे
मुय विणय, निम्नस्वणे चेव होइ बोधवै । दोससस य णिग्घाए विणए चउहेस पडिवत्ती ॥ १ ॥ इति चतुर्विधाचार्य-
निनयान्तर्गतस्य “मुत्तं अत्थं च तदा हियकर नीसेसयं च वाएइ । एसो चउविहो खलु सुयविणओ होइ बोद्ववो ॥ २ ॥
मुत्तं गाहेइ उज्जुत्तो अत्थं च सुणावए पयत्तेणं । जं जरस होइ जोगं परिणामगमाइ तं तु सुयं ॥ ३ ॥ निस्सेसम-
परिमेसं जाव ममत्तं तु ताव वाएइ । एसो सुयविणओ खलु, निदिहो पुण्यसूरीहिं ॥ ४ ॥” इत्यागमाऽभिहितस्य श्रुत-
निनयमाऽभिधानं कृतमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ पुनः शिष्यस्य वाग्विनयमाह—

१ आचारि श्रुते विनय विक्षेपणे चेव भवति बोद्धव्यः । दोषस्य च निर्वोते विनये चतुर्थेण प्रतिपत्तिः ॥ १ ॥

२ सूत्रार्थं च तत्रा हितकर नि दोषं च वाचयति । एव चतुर्विधः सलु, श्रुतमिनयो भवति बोद्धव्यः ॥ २ ॥

३ मयं प्राक्षयत्युपुत्तेऽर्थं च श्रावयति प्रयत्नेन । यद् यस्य भवति योग्यं परिणामकादि तत्तु श्रुतम् ॥ ३ ॥

४ निस्सेसमपरिदोष गत्वसमाप्तं तु तावदाचयति । एव श्रुतमिनयः सलु निर्दिष्टः पूर्वसूत्रेभिः ॥ ४ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनैमिष-
न्द्रीयवृत्तिः

॥ ९ ॥

सुप्तं परिहरे भिक्खू, न य ओहारिणिं वदे । भासादोसं परिहरे, मायं च वज्जए सया ॥ २४ ॥
व्याख्या—मृपेति—असत्यं भूतनिहवादि परिहरेत्—“धर्महानिरविश्वासो, देहार्थव्यसनं तथा । असत्यभाषिणां निन्दा, दुर्गतिश्चोपजायते ॥ १ ॥” इति विभाव्य सर्वप्रकारमपि लजेद् भिक्षुः न च—नैवाऽवधारिणो—गम्यमानत्वाद्वाचं गमिष्याम एवेत्येवमाद्यधारणात्मिकां वदेत्—भायेत, यतः—अन्नह परिचित्तिज्ज्ञ, कज्जं परिणमइ अन्नहा चेव । विहिवसयाण जियाणं सुहृत्तमेत्तं पि बहुविधं ॥ २ ॥ किं बहुना ? भापादोपं असत्यभाषणादिकं सावद्याऽनुमोदनादिकं च परिहरेत् । मायां चक्षब्दान् क्रोधादींश्च सुपाहेतून् वर्जयेत् सदा—सर्वकालम् । दृश्यते हि वणिगादीनां मायादिभ्यः क्रयिकागमनादौ ‘युष्माकमस्माकं चाऽन्वयेन स्वाजन्यमतो यथा गृहीतमेव गृह्णातु, भवतु, अलं मे त्वदीयलभकेन, अन्यः कोऽपि मां रूपकमेकं विदपयिष्यति’ इत्याद्यलीकभाषणमिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ किञ्च—

न लवेज्ज पुडो सावज्जं, ण निरट्ठं न मम्मयं । अप्पणट्ठो परट्ठो वा उभयस्संतरेण वा ॥ २५ ॥

व्याख्या—न लपेत्—न वदेत् पृष्टः—केनाऽपि सावद्यं—सपापं, न निरर्थं—निःप्रयोजनं निरभिधेयं वा, यथा—एष वन्ध्यासुतो याति, खपुष्पकृतशेखरः । मृगतृष्णांभसि स्नातः, शशशृङ्गधनुर्धरः ॥ १ ॥ न—नैव मर्मगं—मर्मवाचकं वचन-मिति शेषः, अतिसंक्षेपोत्पादकत्वादस्य । आह च—तदेव काणं काणं ति, पंडगं पंडगं ति वा । वाहिंयं वाऽवि रोमि ति, तेणं वोरे ति नो वाए ॥ २ ॥ तथा—मैम्मं जम्मं कम्मं, तिन्नि वि एयाइं परिहरिज्जासि । मा मस्माइसु विद्धो, मारेज्ज परं

१ अन्यथा परिचिन्त्यते कार्यं परिणमत्यन्यथा चेव । विधिवद्भागानां जीवानां सुहृत्तमात्रमपि बहुविधम् ॥ १ ॥

२ मर्मं जन्म कर्म त्रीण्यन्येतास्ति परिहरेः । मा मर्मादिषु विद्धो मारयेत् परं क्रियेत वा ॥ २ ॥

मरिजा या ॥ ३ ॥ आत्मार्य—स्वप्रयोजनं, परार्थं या—परप्रयोजनम्, उभयस्य—आत्मनः परस्य च प्रयोजन इति गम्यम्, अन्तरेण या—विना या प्रयोजनमेवेति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ इत्थं स्वगतदोषपरिहारमभिधायोपाधिकृतदोषपरिहारमाह—

समरेस्तु अगारेस्तु, संधिस्तु य महापथे । एगो एगिथीए सद्धिं, नेव चिट्ठे न संलवे ॥ २६ ॥

व्याख्या—समरेपु—सरकुटीपु, तथा च चूर्णिकृत—‘संमरं नाम जतथ लोहारा हेट्टाकम्मं करेति’ । नीचास्पदानामुपलक्षणमेतत् । अगारेपु—गृहेषु गृहसंधिषु—गृहद्वयापान्तरालेषु महापथे—राजपथादौ, एकः—असहायः एकस्त्रिया सार्धं—सह नेव तिष्ठेत्—नैवोद्भूतानस्यो भवेत्, न सलेपत्—न तथैव सह संभापं कुर्यात् । अत्यन्तदुष्टतोद्भावनपरं चैकग्रहणम्, अन्यथा समशायस्याऽपि सहाययाऽपि स्त्रिया सहाऽवस्थानं संभाषणं चैवंविधास्पदेषु दोषयैव, प्रवचनमालिन्यादिदोषसंभवात् । उक्तञ्च—मात्रा स्वस्वा दुहित्रा वा, न विविक्तासनो भवेत् । बलवानिन्द्रियग्रामः, पण्डितोऽप्यत्र मुह्यति ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कदाचित् स्वलिते च गुरुभिः शिक्षितो यत् कुर्यात् तदाह—

जं मे बुद्धाऽणुसासंति, सीएण फरुसेण वा । मम लासु त्ति पेहाए, पयओ तं पडिस्सुणे ॥ २७ ॥

व्याख्या—यन्मा बुद्धा अनुशासन्ति—शिक्षयन्ति, शीतेन—उपचाराच्छीतलेनाऽऽह्लादकेनेत्यर्थः, परुषेण वा—कर्कशेन प्रचसेति गम्यते, मम लाभः—अभ्राप्तार्थप्राप्तिरूपोऽयं यन्मामनाचारकारिणममी शासन्तीति प्रेक्षया—एवंविधबुद्ध्या, पयलः—प्रयत्नवांस्तत्—अनुशासनं प्रतिशृणुयात्—विधेयतया अङ्गीकुर्यादिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ किमिह परत्र चाऽत्यन्तोपकारि गुरुवचनमपि कस्याचिदनिष्टं स्याद् येनैवमुपदिश्यते इत्याह—

अणुसासनमोवायं, दुक्कडसस य चोयणं । हियं तं मन्नए पन्नो, वेस्सं होइ असाहुणो ॥ २८ ॥
व्याख्या—अनुशासनं—शिक्षणं ‘ओवायं’ ति उपाये—मृदुपरुपभाषणदौ भवमौपायं, दुःकृतस्य च—कुलितताचरितस्य च चोदनं—प्रेरणं हा किमिदमाचरितमित्यादिरूपं गुरुकृतमिति दृश्यं, हितं—इहपरलोकोपकारि तत्—अनुशासनादि मन्यते प्राज्ञः—प्रज्ञावान् । द्वेष्यं—द्वेषोपादकं भवत्यसावोः—असाधुभावस्य तत् । अनेतासावोर्गुरुवचनमप्यतिष्ठं भवतीत्युक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ असुमेवार्थं व्यक्तीकुर्वन्नाह—

हियं विगयभया बुद्धा, फरुसं पि अणुसासनं । वेस्सं तं होइ मूढाणं, खंति सोहिकरं पदं ॥ २९ ॥
व्याख्या—हितं—पथ्यं विगतभयाः—इहलोकरलोकादनाकसादाजीविकोर्मर्णाश्लोकभयरहिता बुद्धाः—अवगततत्त्वा मन्यन्त इति शेषः, परुपमप्यनुशासनं गुरुविहितमिति दृश्यं । द्वेष्यं तत्—अनुशासनं भवति मूढानां अज्ञानं, क्षान्तिः—क्षमा शुद्धिः—आशयशुद्धता तत्करम्, उपलक्षणत्वान्मार्गैर्वाज्वादिकरमपि, क्षान्त्यादिहेतुत्वाद् गुर्वनुशासनस्य, पदं—ज्ञानादिगुणानां स्थानम् । यतः—सद्वोधं विदधाति हन्ति कुमतिं मिथ्यादृशं बाधते, धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेग-निर्वेदने । रागादीन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्पाति हन्युत्पथं, यद्वा किं न करोति सद्गुरुत्वाद्भ्युद्गता भारती ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ पुनर्विनयमेवाह—

आसणे उवचिद्धेज्जा, अणुचे अकुए थिरे । अप्पुत्थाई णिरुत्थाई, निसीज्जा अप्पकुक्कुई ॥ ३० ॥
व्याख्या—आसने—पीठदौ वर्षासु ऋतुबद्धे तु पादपुच्छने उपविशेत् । अनुचे—द्रव्यतो नीचे भावतः स्वल्पमूल्यादौ गुर्वोसनादिति गम्यते । अकुचे—अस्पन्दमाने, न तु तिनिशफलकवत् किञ्चिबलति तस्य शृङ्गाराद्भूत्वात् । स्थिरे—समपाद-

प्रतिष्ठितया निम्नले, अन्यया सत्त्वविधायनासम्भवात् । इदंशेऽप्यासनेऽन्वेष्यायी-प्रयोजनेऽपि न पुनः पुनरुत्थानशीलः, निरुन्ध्यायी-निमित्तं विना नोत्थानशीलः, उभयत्राऽन्यथाऽनवस्थितत्वात् । एवंविधश्च किम् ? इत्याह-निवीदेत्-आसीत्, 'अप्यकुपुर्दुः' अल्पस्पन्दनः-करादिभिरल्पमेव चलन्नि ति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ संप्रत्येकणाविषयं विनयमाह—

कालेण निक्वममे भिक्खू, कालेण य पडिक्कमे । अकालं च विवज्जेत्ता, काले कालं समाधरे ॥ ३१ ॥
व्याख्या—काले-प्रस्तावे, सप्तम्यर्थे तृतीया, निष्क्रामेत्-गच्छेद् भिक्षुः, अकाले निर्गमे आत्मकामनादिदोषसंभवात् । तथा काले च प्रतिक्रामेत्-प्रतिनिवर्त्तत, भिक्षाटनादिति शेषः । इदमुक्तं भवति—अलमे अल्पं मया लब्धं न लब्धमिति वा लाभार्थी नाटनेव तिष्ठेत्, आह च—'अलामो त्ति न सोइज्जा तवो त्ति अहियासए' । किमिच्छेयम् ? अत आह—अकालं च-तत्तत्क्रियाकाण्डाऽसमग्रं चेति यस्माद् विमर्श्य काले-प्रस्तावे कालं-तत्तत्कालोचितं प्रत्युपेक्षणाद्यनुष्ठानं समाचरेत्-कुर्यात्, यतः—कालमि कीरमाणं, किसिक्कम्मं बहुफलं जहा होइ । इय सच्च चिय किरिया, नियनियकालमि विञ्जेया ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ निर्गतश्च यत् कुर्यात् तदाह—

परियाडीए न चिट्ठेज्जा, भिक्खू दत्तेसणं चरे । पडिरूवेण एसित्ता, मित्रं कालेण भक्खए ॥ ३२ ॥
व्याख्या—परियाट्यां-पङ्क्त्यां भोक्तुमुपविष्टपुरुषसन्धिन्यां न तिष्ठेद् भिक्षार्थं नास्ते, अप्रीत्यदृष्टकल्याणतादिदोष-संभवात् । किञ्च भिक्षुर्दत्तं-दानं तस्मिन् गृहिणा दीयमाने एषणा-तद्गतदोषान्वेषणात्मिका दत्तेषणा तां चरेत्-आसेवेतेति, अनेन ग्रहणयोगोक्ता । किं विधाय दत्तेषणां चरेत् ? प्रतिरूपेण-प्रतिविम्बं चिरन्तनमुनीनां यद् रूपं तेन पतद्ब्रह्मादिधारणा-

१ यथाभ इति न शोचेत् तप इत्यप्याप्तीत । २ काले क्रियमाणं कृपिकर्मं बहुफलं यथा भवति । इति सर्वत्र क्रिया, तिजतिज-

हादि विधेया ॥ २ ॥

अणुसासनमोवायं, दुक्कडस्स य चोयणं । हियं तं मन्नए पत्तो, वेस्सं होइ असाहुणो ॥ २८ ॥
व्याख्या—अनुशासनं—शिक्षणं ‘ओवायं’ ति उपाये—मृदुपरुपभाषणादौ भवमौपायं, दुःकृतस्य च—कुतिसिताचरितस्य च चोदनं—प्रेरणं हा किमिदमाचरितमित्यादिरूपं गुरुकृतमिति हृदयं, हितं—इहपरलोकोपकारि तत्—अनुशासनादि मन्यते प्राज्ञः—प्रज्ञावान् । द्वेष्यं—द्वेषोपादकं भवत्यसावोः—असाधुभावस्य तत् । अनेनासावोर्गुरुवचनमप्यनिष्टं भवतीत्युक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ असुमेवार्थं व्यक्तीकुर्वन्नाह—

हियं विगयभया बुद्धा, फरुस्सं पि अणुसासनं । वेस्सं तं होइ मूढाणं, खंति सोहिकरं पदं ॥ २९ ॥
व्याख्या—हितं—पथ्यं विगतभयाः—इहैलोकरैलोकार्दानाकसादाजीविर्कोमरर्णाश्लोकैर्भयरहिता बुद्धाः—अवगततत्त्वा मन्यन्त इति शेषः, परुपमप्यनुशासनं गुरुविहितमिति हृदयं । द्वेष्यं तत्—अनुशासनं भवति मूढानां अज्ञानां, क्षान्तिः—क्षमा शुद्धिः—आशयशुद्धता तत्करम्, उपलक्षणत्वान्मार्हवार्जवादिकरमपि, क्षान्त्यादिहेतुत्वाद् गुर्वनुशासनस्य, पदं—ज्ञानादिगुणानां स्थानम् । यतः—सद्वोधं विदधाति हन्ति कुमतिं मिथ्यादृशं बाधते, धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे संवेगनिर्वेदने । रागादीन् विनिहन्ति नीतिममलां पुष्पाति हन्त्युत्पथं, यद्वा किं न करोति सद्गुरुत्वाद्भ्युहता भारती ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ पुनर्विनयमेवाह—

आसणे उवचिद्देजा, अणुचे अकुए थिरे । अप्पुत्थाई णिरुत्थाई, निसीजा अप्पकुहुई ॥ ३० ॥
व्याख्या—आसने—पीठादौ वर्षासु ऋतुबद्धे तु पादपुच्छने उपविशेत् । अनुचे—द्रव्यतो नीचे भावतः स्वल्पमूल्यादौ गुर्वासनादिति गम्यते । अकुचे—अस्पन्दमाने, न तु तिनिशफलकवत् किञ्चिच्चलति तस्य शृङ्गाराद्भत्वात् । स्थिरे—समपाद-

प्रतिष्ठितनया निबले, अन्यया सत्त्वविराधनासंभवात् । ईदृशेऽप्यामनेऽनोत्थायी—प्रयोजनेऽपि न पुनः पुनरुत्थानशीलः, निरुत्थायी—निमित्तं विना नोत्थानशीलः, उभयत्राऽन्यथाऽनवस्थितत्वात् । एवंविद्यत्र किम् ? इत्याह—निवीदेत्—आसीत्, 'अणुगुहं' अल्पगम्भ्यतः—करादिभिरल्पमेव चलन्निति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ सप्रत्येपणाविषयं विनयमाह—

कालेण निक्त्वमे भिक्खू, कालेण य पडिक्खे । अकालं च विवज्जेत्ता, काले कालं समायरे ॥ ३१ ॥

व्याख्या—काले—प्रसावे, नप्तम्यर्थे वृत्तीया, निष्क्रामेत्—गच्छेद् भिक्षुः, अकाले निर्गमे आत्मकामनादिदेशोपसंभवात् । तथा काले च प्रतिक्रामेत्—प्रतिनिवर्त्तत, भिक्षाटनादिति शेषः । इदमुक्तं भवति—अलाभे अल्पं मया लब्धं न लब्धमिति मा लाभार्थी नादन्नेव तिष्ठेत्, आह च—'अलाभो त्ति न सोइज्जा तवो त्ति अहियासए' । किमिदमेवम् ? अत आह—अकालं च—तत्तत्क्रियाराण्डाऽसमग्रं चेति यस्माद् विमर्ज्य काले—प्रस्तावे कालं—तत्तत्कालोच्चिनं प्रत्युपेक्षणाद्यनुष्ठानं समाचरेत्—कुर्यात्, यतः—कालमि कीरमाणं, किसिक्कमं बहुफलं जहा होइ । इय सव्व विय किरिया, नियनियकालमि भिक्किया ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ निर्गतश्च यत् कुर्यात् तदाह—

परिवाडीणं न चिट्ठेज्जा, भिक्खू दत्तेसणं चरे । पडिरूवेण एसित्ता, मियं कालेण भक्खए ॥ ३२ ॥

व्याख्या—परिवाट्यां—पङ्क्त्यां भोक्तुमुपविष्टपुरुषसंघनिव्यां न तिष्ठेद् भिक्षार्थं नास्ते, अप्रीत्यदृक्कल्याणतादिशेष-सम्भवात् । किञ्च भिक्षुर्दत्तं—दानं तस्मिन् गृहिणा दीयमाने एवणा—तद्वत्तदोपान्वेषणात्मिका दत्तेपणा तां चरेत्—आसेवेतेति, अनेन ग्रहणैपणोत्ता । किं विधाय दत्तेपणां चरेत् ? प्रतिरूपेण—प्रतिविम्बं चिरन्तनमुनीनां यद् रूपं तेन पतद्ग्राहदियारणा-

१ पञ्चाश इति न शोचेत् तप इत्यप्यास्मीति । २ काले क्रियमाणं कृतेकर्म बहुफलं यथा भवति । इति सर्वेव क्रिया, निजनिज-

काले चिद्रेया ॥ ३ ॥

त्सकेन सकलान्यधार्मिकविलक्षणेन न तु “वृषं छत्रं छात्रं पात्रं याष्टिं च चर्चयेद्विष्णुः । वेषेण परिकरेण च कियताऽपि विना न भिक्षाऽपि ॥ १ ॥” इत्यादिवचनाऽऽकर्णनाद् विभूषणात्मकेन एपित्वा-गवेपयित्वा, अनेन च गवेपणोक्ता । प्रासैपणमाह—मितं-परिमितं, अमितभोजनात् स्वाध्यायविधातादिवहुदोषसम्भवात्, कालेन—“नैमोक्कारेण पारित्ता, करित्ता जिणसंथवं । सज्जायं पट्टवित्ता णं, वीसमेज्ज खणं मुणी ॥ ३ ॥” इत्याद्यागमोक्तप्रस्तावेनाऽऽहुताऽविलम्बितरूपेण वा भक्षयेद्-मुञ्जीतेति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ भिक्षाचर्या कुर्वता पुराप्रविष्टाऽन्यभिक्षुकसंभवे यत् कृत्यं तदाह—

नाइदूरमणासन्ने, नन्नेसिं चक्खुफासओ । एगो चिट्ठेज्ज भत्तहं, लंघित्ता तं नऽइक्कमे ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘नाइदूरं’ ति विभक्तिव्यत्ययाद् नाऽतिदूरे-विप्रकर्षवति देशे, तत्र निर्गमाऽनवगमादेवपणाशुल्यसंभवाच्च । तथा नासन्ने-प्रस्तावान्नाऽतितिकटे तत्र पुराप्रविष्टाऽपरभिक्षुकाऽप्रीतिसंभवात् । नाऽन्येषां-भिक्षुकाऽपेक्षया अपरेषां गृहस्थानां, चक्षुःस्पर्श-सप्तम्यर्थे तस्, दृष्टिगोचरे, तिष्ठेदिति सर्वत्र योज्यम् । किन्तु विविक्तप्रदेशे यथा गृहिणो न विदन्ति, यदुतैष भिक्षुकनिःक्रमणं प्रतीक्षत इति । एकः—ममाऽमी भिक्षाचर्याविघ्नं कुर्वन्तीति तदुपरि द्वेपरहितो भक्तार्थ-भोजन-निमित्तं ‘लंघिते’ त्ति उहृद्वा तमिति-भिक्षुकं नाऽतिक्रामेत्, तदप्रीत्यपवादादिसंभवात् । इह च मितं कालेन भक्ष-येदिति भोजनविधिमभिधाय यत् पुनर्भिक्षाटनाऽभिधानं तद् ग्लानादिनिमित्तं स्वयं वा दुःसुक्षावेदनीयमसहिष्णोः पुनर्भ्र-मणमपि न दोषायेति ज्ञापनार्थम् । उक्तञ्च—जैइ तेण न संथरे । तथो कारणमुपपन्ने भत्तपाणं गवेसए ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ पुनस्तद्गतमेव विधिमाह—

१ नमस्कारेण पारयित्वा कृत्वा लिनसंस्तवम् । स्वाध्याय प्रस्थाप्य विश्राभ्येत् क्षण मुनिः ॥ ३ ॥ २ यदि तेन न संस्तरेत् । ततः कारण उत्पन्ने, भक्तपान गवेपयेत् ।

नाइउचे न णीण वा, णासन्ने नाइदूरओ । फासुयं परकडं पिंडं, पडिगाहेज्ज संजए ॥ ३४ ॥

व्याख्या—नालुगे—प्रासादोपरिभूमिकादौ नीचे वा—भूमिशृङ्गादौ, तत्रोत्क्षेपनिक्षेपनिरीक्षणाऽसंभवात् दायकाऽपाय-संभवाच्च । यद्वा नाऽलुगः—ऊर्ध्वोत्कृतकन्धरतया द्रव्यतो भावतोऽहोऽहं लब्धिमानिति मदाध्मातमानसः, नीचोऽत्यन्ताऽ-ननकन्धरो द्रव्यतो भावतस्तु न मयाऽद्य किञ्चित् कुत्रचिदवाप्तमिति दैन्यवान् । उभयत्र वा समुच्चये । तथा नासन्ने-नाऽतिदूरे प्रदेशे स्थित इति गम्यते । यथायोगं जुगुप्साशङ्केपणाशुद्धयसंभवादयो दोषाः । प्रासुकं-सहज-संसक्किज-जन्तुरहितं, परकृतं-परेण गृहिणाऽस्मार्थं परार्थश्च कृतं निर्वर्तितं पिण्डं—आहारं प्रतिगृहीयात्—स्वीकुर्यात् संयतः—यति-रिति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ पुनर्प्रासैपणाविविधमाह—

अप्पपाणेऽप्पवीयम्मि, पडिच्छन्नं ति संयुडे । समयं संजए भुंजे, जयं अप्परिसाडियं ॥ ३५ ॥

व्याख्या—अल्पशब्दोऽभाववाची, ततश्चाल्पप्राणे—अवस्थिताऽऽगन्तुकजङ्गमप्राणिविरहिते उपाश्रयादाविति गम्यते । अल्पमीजे—शाल्यादिबीजवर्जिते, उपलक्षणत्वात् सकलस्थावरजन्तुविकले । प्रतिच्छन्ने—उपरिप्रावरणाऽन्विते, अन्यथा संपाति ममत्त्वसंपातसंभवात् । संयुते—पार्थतः कटकुड्यादिना सङ्कटद्वारे, अटव्यां कुडङ्गादिषु वा, अन्यथा दीनादियाचने यानादानयोः पुण्यबन्धग्रहेपादिदोषदर्शनात् । समर्क—अन्यैः सह न त्वेकावयेव रसलम्पटतया समूहाऽसहिष्णुतया वा । आद च—साहवो तो चियत्तेणं, निमतेज्ज जहक्कमं । जइ तत्थ केइ इच्छिज्जा, तेहिं सड्ढिं तु भुंजए ॥ १ ॥ गच्छस्थित-

सामाचारी चेयं । संयतः-साधुः भुज्जीत-अश्रीयात् 'जयं' ति यतमानः-सुरसुर-चवचव क-सुरुडुक-कुरुडुक-सुरुडुकादि-
शब्दानकुर्वन् 'अप्परिसाडियं' परिसाटरहितमिति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥ यदुक्तम्-यतमान इति तत्र वाग्यतनामाह—
सुकडं ति सुपक्कं ति, सुच्छिन्नं सुहडे मडे । सुणिट्टिए सुलट्टि ति, सावज्जं वज्जए सुणी ॥ ३६ ॥
व्याख्या—सुकृतं-सुप्तु निर्वाचितमन्नादि, सुपक्कं-घृतपूर्णदि, इति-उभयत्रोपदर्शने, सुच्छिन्नं-शाकपत्रादि, सुहृतं-
सूपविलेपिकाऽदिनाऽमन्नकादेर्घृतादि, सुमृतं-घृतावेव सक्तसूपादौ, सुनिष्ठितं-सुप्तु निष्ठां-रसप्रकर्षात्मिकां गतं, सुलट्टं-
शोभनमोदनादि, अखण्डोज्ज्वलसुखादुसिक्तत्वादिना इत्येवंप्रकारमन्यदपि सावद्यं वर्जयेद् मुनिः । यद्वा सुप्तु कृतं यदने-
नाऽप्रातेः प्रतिकृतं, सुपक्कं पूर्ववत्, सुच्छिन्नोऽयं न्यग्रोधदुमादिः, सुहृतं कर्दर्यस्य धनं चौरादिभिः, सुमृतोऽयं प्रत्यनीक-
धिग्वर्णादिः, सुनिष्ठितोऽयं प्रासादादिः, सुलट्टोऽयं करितुरगादिरिति सामान्येनैव सावद्यं वचो वर्जयेद् मुनिः । निरवद्यं तु
सुकृतमेनेन धर्मध्यानादि, सुपक्कमस्य वचनविज्ञानादि, सुच्छिन्नं स्नेहनिगडादि, सुहृतोऽयमुत्पन्नजघितुक्रमेभ्यो निजकेभ्यः
शैक्षकः, सुमृतमस्य पण्डितमरणेन, सुनिष्ठितोऽयं साध्वाचारे, सुलट्टोऽयं दारको व्रतग्रहगत्सेत्यादिरूपं । कारणतो वा
प्रयत्नपक्कमित्यादि वदेदपीति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ संप्रति विनीतेतरयोरुपदेगदाने गुरोर्यद् भवति तद् दर्शयितुमाह—

रम्मए पंडिए सासं, हयं भदं व वाहए । बालं सम्मइ सासंतो, गलिअस्सं व वाहए ॥ ३७ ॥
व्याख्या—रमते-अभिरतिमान् भवति पण्डितान्-विनीतविनेयान् शासन्-आज्ञापयन् प्रमादस्खलिते शिक्षयन्
वा गुरुरिति शेषः । हयमिव-अश्वमिव भद्रं-कल्याणावहं वाहकः-अश्वंदमः । बालमज्ञं श्राम्यति-खिद्यते शासन्, स हि
सकृदुक्त एव क्लेषु न प्रवर्तते, ततश्चेदं कुरु इदञ्च मा इति पुनः पुनस्तच्छासनेन खिद्यते । गत्यश्वमिव वाहक इति
सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ गुरुशिक्षणे बालस्याऽभिसन्धिमाह—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीयवृत्तिः
॥ १२ ॥

न्यद्रया मे चवेडा मे, अक्रोसा य वहा य मे । कल्लाणमणुसासंतो, पावदिट्ठि त्ति मन्नइ ॥ ३८ ॥
 व्याख्या—‘न्यद्रुक्ताः’ दफराः ‘मे’ मम ‘चपेटाः’ करतलघाता मे ‘अक्रोशाश्च’ निष्ठुरभाषणानि मे ‘वधाश्च’ दण्डादि-
 याना मे अनुशामनमिति प्रक्रमः । कल्याणं “अणुसासंतु” ति अनुशास्यमानः ‘पापदष्टिः’ प्रक्रमान् कुशिष्यः ‘इति’ एवं
 मन्यत इति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ विनीताभिसन्धिमाह—

पुत्तो मे भाय नाइ त्ति, साहू कल्लाण मन्नइ । पावदिट्ठी उ अप्पाणं, सासं दासं व मन्नइ ॥ ३९ ॥

व्याख्या—इत्रार्थस्य गम्यमानत्वात् मुच्यत्ययाच्च पुत्रमिव भ्रातरमिव ज्ञातिमिव “मे” ति मां अयमाचार्योऽनु-
 ज्ञानीति गम्यते, ‘इति’ एवं ‘भायुः’ शिष्यः कल्याणं मन्यते । स हि विवेचयति शिष्यः—सौहार्दादिषु मां शान्ति,
 दुर्भिनीन्ने हि मम किमस्य परिहीयते ? ममेव त्वर्यभ्रंश इति । बालस्त्वेवं किं न मन्यते ? इत्याह—‘पापदष्टिस्तु’
 दुश्चिन्त्यः पुनः आत्मानं “सास” ति प्राकृतत्वाच्छास्यमानं दासमिव मन्यते, यथैष दासवद् सामाज्ञापयतीति सूत्रार्थः
 ॥ ३९ ॥ विनयसर्वस्वगुणदेष्टुमाह—

न कोवए आयरियं, अप्पाणं पि ण कोवए । बुद्धोपवाई ण सिधा, ण सिधा तोत्तगवेसंए ॥ ४० ॥

व्याख्या—न ‘कोपयेत्’ कोपयेतं कुर्याद् आचार्यम् उपलक्षणत्वादपरमपि विनयार्हम् आत्मानमपि गुरुभिरतिपरु-
 षभाषणस्त्वनुशिष्यमाणं न कोपयेत् । यतः—मासोपवासनिरतोऽस्तु तन्नोऽस्तु सत्यं, ध्यानं करोतु विदधातु वहि-
 निगमम् । तत्रात्रतं यत्तु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं, रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् ॥ १ ॥ कथञ्चित् सक्रोपतायामपि
 ‘तुत्तगवती’ ‘आचार्योपघातकृत्’ ‘न स्वाद्’ न भवेत्, तथा न स्वात् तुगते—व्यथ्यतेऽनेनेति तोत्तं—द्रव्यतः प्राजनको

सामाचारी चेयं । संयतः—साधुः भुज्जीत—अश्रीयात् ‘जयं’ ति यतमानः—सुरसुर-चवचव क-सुरुडुक-कुरुडुक-भुरुडुकादि-
शब्दानकुर्वन् ‘अप्परिसाडियं’ परिसाटरहितमिति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥ यदुक्तम्—यतमान इति तत्र वाग्यतनामाह—

सुकडं ति सुपक्वं ति, सुच्छिन्नं सुहृडे मडे । सुनिष्ठिः सुलट्टि ति, सावज्जं वज्जए सुणी ॥ ३६ ॥

व्याख्या—सुकृतं—सुपु निर्वर्त्तितमन्नादि, सुपकं—घृतपूर्णदि, इतिः—उभयत्रोपदर्शने, सुच्छिन्नं—शाकपत्रादि, सुहृतं—
सूपविलेपिकाऽऽदिनाऽमत्रकादेर्घृतादि, सुमृतं—घृताद्येव सकुसूपादौ, सुनिष्ठितं—सुपु निष्ठां—रसप्रकर्षात्मिकां गतं, सुलट्टं—
शोभनमोदनादि, अखण्डोज्ज्वलसुखादुसिक्तत्वादिना इत्येवंप्रकारमन्यदपि सावयं वर्जयेद् मुनिः । यद्वा सुपु कृतं यदने-
नाऽऽरतेः प्रतिकृतं, सुपकं पूर्ववत्, सुच्छिन्नोऽयं न्यग्रोधदुमादिः, सुहृतं कर्दर्यस्य धनं चौरादिभिः, सुमृतोऽयं प्रत्यनीक-
धिगवर्णादिः, सुनिष्ठितोऽयं प्रासादादिः, सुलट्टोऽयं करितुरगादिरिति सामान्येनैव सावयं वचो वर्जयेद् मुनिः । निरवयं तु
सुकृतमनेन धर्मध्यानादि, सुपकमस्य वचनविज्ञानादि, सुच्छिन्नं स्नेहनिगडादि, सुहृतोऽयमुत्पन्नाजयितुकामेभ्यो निजकेभ्यः
शैक्षकः, सुमृतमस्य पण्डितमरणेन, सुनिष्ठितोऽयं साध्वाचारे, सुलट्टोऽयं दारको व्रतग्रहणस्थेत्यादिरूपं । कारणतो वा
प्रयत्नपकमित्यादि वदेदपीति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ संप्रति विनीतेतरयोरुपदेशदाने गुरोरेयं भवति तद् दर्शयितुमाह—

रमए पंडिए सासं, हयं भदं व वाहए । बालं सम्मइ सासंतो, गलिअरसं व वाहए ॥ ३७ ॥

व्याख्या—रमते—अभिरतिमान् भवति पण्डितान्—विनीतविनेयान् शासन—आज्ञापयन् प्रमादस्वलिते शिक्षयन्
वा गुरुरिति शेषः । हयमिव—अश्वमिव भद्रं—कल्याणवहं वाहकः—अश्वंदमः । बालमज्ञं श्राम्यति—खिद्यते शासनं, स हि
सकृदुक्त एव कुलेषु न प्रवर्त्तते, ततश्चेदं कुरु इदञ्च मा इति पुनः पुनस्तच्छासनेन खिद्यते । गल्यश्वमिव वाहक इति
सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ गुरुशिक्षणे बालस्याऽभिसन्धिमाह—

व्यदया मे चवेडा मे, अक्कोसा य वहा य मे । कल्याणमणुसासंतो, पावदिट्टि त्ति मन्नइ ॥ ३८ ॥
 व्याख्या—‘सुदुःखाः’ टकराः ‘मे’ मम ‘चपेटाः’ करतलघाता मे ‘अक्कोशाच्च’ निपुणभाषणानि मे ‘ववाच्च’ इण्हादि-
 गावा मे अनुगामनमिति प्रक्रमः । कल्याणं “अणुमासंतु” त्ति अनुगास्यमानः ‘पापदट्टिः’ प्रक्रमान् कुशिय्यः ‘इति’ एवं
 नन्यत्तु ग्नि मूत्रार्यः ॥ ३८ ॥ विनीताभिसन्निवमाह—

पुत्तो मे भाय नाइ त्ति, साह् कल्याण मन्नइ । पावदिट्टी उ अप्पाणं, सासं दासं व मन्नइ ॥ ३९ ॥
 व्याख्या—उचार्यस्य गम्यमानत्वान् सुव्यवस्थायाच्च पुत्रमिव भ्रातरमिव ज्ञातिमिव “मे” त्ति मां अयमाचार्योऽनु-
 ग्राहीति गम्यते, ‘इति’ एव ‘माधुः’ शिष्यः कल्याणं मन्यते । स हि विवेचयति शिष्यः—‘सौहार्दद्विप मां शास्ति,
 दुर्विनीतस्ते हि मम किमस्य परिहीयते ? ममैव त्वय्यभ्रंश इति । बालस्त्वेवं किं न मन्यते ? इत्याह—‘पापदट्टिस्तु’
 कुशिय्यः पुनः आत्मानं “सासं” ति प्राकृतत्वाच्छास्यमानं दासमिव मन्यते, यथैव दासवद् सामाज्ञापयतीति सूत्रार्थः
 ॥ ३९ ॥ नित्यसर्वमनुपदेष्टुमाह—

न कोवण आयरियं, अप्पाणं पि ण कोवण । बुद्धोपवाई ण सिया, ण सिया तोत्तगवेसंण ॥ ४० ॥
 व्याख्या—न ‘कोपयेन्’ कोपोपेतं कुर्याद् आचार्यम् उपलक्षणत्वादपरमपि विनयार्हम् आत्मानमपि गुरुभिरतिपर-
 भाषणादिनाऽनुशिष्यमात्रं न कोपयेत् । यतः—मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यं, ध्यानं करोतु विदधातु वहि-
 निगामम् । ब्रह्मचर्यं धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं, रोषं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् ॥ १ ॥ कथञ्चित् सक्रोपतायामपि
 ‘बुद्धोपपत्ती’ ‘आचार्योपयातकृत्’ ‘न स्याद्’ न भवेत्, तथा न स्यात् बुभुते—अयम्यतेऽनेनेति तोत्रं—द्रव्यतः प्राजनको

भावतस्तु, दोषाविर्भावकं वचनमेव तद्रूपकः—किमहममीषां जाल्यादिदूषणं वच्मीति मार्गकः प्रक्रमाद् गुरूणाम् ॥
यदुक्तं “बुद्धोपधाती न स्यात्” तत्रोदाहरणम्—केइ आथाराइअट्टविहरणिसंपइसंपउत्ता जुगप्पहाणा बहुसुया पगईए
उवसंता आयरिया अनिययविहारेण विहरिउकामा वि परिहीणजंघावला एग्गि सन्निवेसे बुद्धावासेण ठिया ।
तत्थ सावगा ‘इमेहिं भगवतेहिं संपइ तित्थं सणाहं’ ति चित्तिऊण ते वयोवत्थासमुचिएहिं निद्धमहुराऽऽहारेहिं ओस-
हवत्थाईहिं य पइदिणं सत्तायेरेण पडियरंति । तेसि सीसा गुरुकम्मयाए अजोगयाए सुगुरुसंजोगस्स मंदयाए गुणाणु-
रागस्स “तिण्हं दुप्पडियारं, तंजहा—अम्मापिउस्स भट्टिस्स धम्मायरियस्स ।” इमं आगमवयणमपरिभाविता चिंतति—
‘केबिरं कालं एस अजंगमो अम्हेहिं चारपक्खित्तेहिं व परिपालियच्चो ? ता केणइ उवाएण अणसणं गेण्हवेमो इमं’ ति
सावयगिहेहिंतो न किंचि पाउगमोसहाइ वा गेण्हंति । निव्वघेण सावएहिं गिण्हविजंता भणंति—संलेहणं अम्हं
आयरिया कुणंति, अओ अंतपंतमाहारं भुंजंति तवं च कुवंति । आयरियाणं पुरओ भणंति—किं करेमो अम्हे ?
जइ एरिसाण वि तुम्हं आगमधराणं चिरावत्थाणेणं निवित्रा निव्वियत्तणओ मंदधम्मा न दिंति किंचि सोहणं । सावया
साविया वि ‘सूरिणो संलेहणं कुणंति’ त्ति सोऊणं मन्नुभरनिच्चरमाणसा सूरिसयासमुवग्गस्स सविसाया सगगयक्खरं
भणंति—भयवं ! सयलभुवणभावावभासमाणेहिं तिहुयणचिंतामणीहिं चिरं परमपयमुवगएहिं तित्थयेरेहिं तुम्हेहिं चेव
चिट्ठेहिं सणाहं भुवणमाभाइ, तो किमयंडे चेव तुम्हे संलेहणं काउमाढत्ता ? । न य ‘इमेसिं अम्हे निव्वियहेउ’ त्ति
सुविणे वि चित्तियच्चं, जओ सिरट्ठिया वि तुम्हे न भारकरा अम्हं, एएसि वा साहूणं । इमं च सोऊण इंगियवियाणएहिं
अवगयं सूरिहिं—‘मम सिस्सजणविलसियमेयं, ता किं इमिणा एएसि अप्पीइहेउणा निव्वियनिव्वधेण पाणधारणेण ?
न खलु धम्मस्थिणा कस्सइ अप्पत्तियमुप्पायणीयं भयवंतमहावीरोदाहरणमवगच्छंतेणं’ इइ चित्तिऊण अदसिय-

विवारमेव भणियं—‘किञ्चिदं अजंगमेहिं अम्हेहिं तुब्भे साहुणो य उवरोहणीया ? ता वरं उत्तमपुरिसाणुचरियं उत्तमद्वमेव पञ्चिज्जामो’ त्ति महुरवयणेहिं तेसिं सठविय भत्तं पञ्चस्वायं । सावएहिं महंता अधिई कइ त्ति ॥ इत्येवं बुद्धोपघाती न म्मादिति सूत्रायः ॥ ४० ॥ एवं तावन् ‘आचार्यं न कोपयेत्’ इत्युक्तम् । कथञ्चित् कुपिताय यत् कृत्यं तदाह—

आयरियं कुवियं नच्चा, पत्तिण्ण पसादए । विज्झविज्जा पंजलिउडो, वदेज्जा ण पुणो त्ति य ॥ ४१ ॥

व्याख्या—‘आचार्यम्’ गुरुं ‘कुपितं’ सक्रोपं अनुशुशासनादिभिः—‘पुंरिसज्जाए वि तहा विणीयविणयम्मि नत्थि अमि-
ओगो । सेसम्मि उ अमिओगो जणवयजाए जहा आसे ॥ १ ॥’ इत्यागमात् कृतवहिः कोपं वाऽट्टट्टिदानादिना ‘ज्ञात्वा’
अयगन्त्य ‘पत्तिण्णं’ ति प्रीत्या सान्नेव प्रियवचोभाषणादिना न भेददण्डाद्युपदर्शनेन ‘प्रसादयेत्’ प्रसादं ग्राहयेत् ।
एतेत्याह—‘विध्यापयेत्’ कथञ्चिदुदीरितकोपाऽनलमप्युपशमयेत् ‘प्राञ्जलिपुटः’ कृतकरकुञ्जलः । इत्थं कायिकं मानसं
न विध्यापनोपायमभिधाय वाचिकं वक्तुमाह—‘वदेच्च’ द्रव्याच्च, चगन्दो मित्रकर्मः, न पुनरिति । कथञ्चित् कृतकोपमपि
विध्यापयेत् वदेच्च, यथा—भगवन् ! प्रमादाचरितमिदं मम क्षमितव्यम्, न पुनरित्यभाचरिष्यामीति सूत्रार्थः ॥ ४१ ॥
नम्रति यथा निरपराधतया आचार्यकोप एव न स्यात् तथाऽह—

धम्मज्जियं च ववहारं, बुद्धेहाऽऽयरियं सया । तमायरंतो ववहारं, गरहं नाऽभिगच्छइ ॥ ४२ ॥

व्याख्या—यत्तदोर्निताभिमम्वन्धात् सुत्रव्यत्ययाच्च धर्मेण—क्षान्त्यादिना अर्जितः—उपार्जितः, न हि क्षान्त्यादिधर्म-
निरहित इमं प्राप्नोति । ‘चः’ पूरणे, यः ‘व्यवहारः’ प्रत्युपेक्षणादिर्यतिकर्तव्यत्वरूपः ‘बुद्धैः’ अवगततत्त्वैः ‘आचरितः’

सेवितः 'सदा' सर्वकालं तमाचरन् 'व्यवहारं' विशेषेणापहारकारिणम्, अर्थापत्त्या पापकर्मणः 'गर्हा' अविनीतोऽय-
मित्येवंविधां निन्दां 'नाभिगच्छति' न प्राप्नोति यतिरिति गम्यत इति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥ किं बहुना ?—

मणोगतं वक्त्रगतं, जाणिताऽऽयरिरयस्स उ । तं परिगिज्झ वायाए, कम्मुणा उववायए ॥ ४३ ॥

व्याख्या—मनसि—चित्ते गतं—स्थितं मनोगतम् तथा वाक्यगतं कृत्यमिति शेषः 'ज्ञात्वा' बुद्ध्वा 'आचार्यस्य' गुरोः,
तुशब्दः कायगतकृत्यपरिग्रहार्थः, तं मनोगतादि 'परिगृह्य' अङ्गीकृत्य 'वाचा' वचसा इदमित्थं करोमीत्यादि, केन ? 'कर्मणा'
क्रियया तन्निर्वर्तनात्मिकया 'उपपादयेत्' विदधीतेति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ स चैवंविनीतविनयतया यादृक् स्यात् तदाऽऽह—

वित्ते अचोइए निच्चं, खिप्पं हवइ सुचोदए । जहोवइडं सुकयं, किच्चाइं कुवइं सया ॥ ४४ ॥

व्याख्या—'वित्तः' विनीतविनयतयैव सकलगुणाश्रयतया प्रतीतः, "अचोइउ" त्ति यथा हि बलवद्विनीतधुर्यः प्रतो-
दोत्क्षेपमपि न सहेत कुतोऽधःपतनम् ? एवमयमनुक्त एव प्रतिप्रस्तावं गुरुकृत्येषु प्रवर्तते अतः 'अचोदितः' अग्रेरितः 'नित्यं'
सदा न कदाचिदेव । स्वयं प्रवर्तमानोऽपि अग्रेरितोऽनुशयवानपि स्यादिति कदाशङ्कापनोदायाऽऽह—'क्षिप्रं' शीघ्रं भवति
सति 'सुचोदके' शोभने प्रेरयितारि गुराविति गम्यते, 'यथोपदिष्टं' उपदिष्टानतिक्रमेण 'सुकृतं' सुष्ठुकृतं यथा भवति
एवं कृत्यानि 'करोति' निर्वर्त्तयति 'सदा' सर्वदेति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ सम्प्रत्युपसंहर्तुमाह—

नच्चा नमइ मेहावी, लोए कित्ती से जायइ । भवइ किच्चाणं सरणं, भूयाणं जगई जहा ॥ ४५ ॥

व्याख्या—'ज्ञात्वा' अनन्तरोक्तमखिलमध्ययनार्थमवगम्य 'नमति' तत्तत्कृत्यकरणं प्रति प्रह्वीभवति 'मेधावी' मर्यादा-
वर्त्ती । तद्गुणं वक्तुमाह—लोके 'कीर्त्तिः' 'सुलब्धमस्य जन्म, निस्तीर्णरूपो भवोदधिरनेन' इत्यादिका 'से' तस्य 'जायते'

प्रादुर्भूयति । तथा स एव भवति 'कृत्यानां' उचितानुष्ठानानां कलुषान्तःकरणधृत्तिमिरविनीतविनेयैरतिदूरमुत्सादितानां 'प्राग्गो' आपयः, 'भूतानां' प्राणिनां 'जगती' पृथ्वी यथेति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ ननु विनयः पूज्यप्रसादनफलः, ततोऽपि च क्रिमयाप्यते ? उत्थाह—

पुत्रा जस्स पसीयंति, संबुद्धा पुव्वसंथुया । पसन्ना लाभइस्संति, विउलं अट्ठियं सुयं ॥ ४६ ॥
 व्याख्या—'पूज्याः' आचार्यादयः 'श्रस्य' शिक्षकस्य 'प्रसीदन्ति' सन्तुष्यन्ति 'संबुद्धाः' सम्यगवगततत्त्वाः, पूर्व-वाच-
 नादिकालाद्वारतो न तु वाचनादिकाल एव, तत्कालविनयस्य कृतप्रतिक्रियारूपत्वेन तथाविधप्रसादाजनकत्वात्, संस्तुताः—
 विनयविपयत्वेन परिचिताः सम्यक् स्तुता वा मद्भूतगुणोत्कीर्तनादिभिः पूर्वसंस्तुताः, 'प्रसन्नाः' सप्रसादाः 'लाभयिष्यन्ति'
 प्रापयिष्यन्ति, 'विपुल' विस्तीर्ण 'अर्थः—मोक्षः स एव प्रयोजनमस्येत्यर्थिकं 'श्रुतं' अङ्गोपाङ्गादिभेदमागमम्, अनेन पूज्य-
 प्रसादस्यानन्तरफलं श्रुतमुक्तं, व्यवहितफलं तु मुक्तिरिति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥ सम्प्रति श्रुतावाप्तौ तस्यैहिकं फलमाह—

स पुज्जसत्थे सुविणीयसंसए, मणोरुई चिट्ठइ कम्मसंपया ।
 तवोसमायारिसमाहिसंबुडे, महज्जुई पंचवयाई पालिया ॥ ४७ ॥

व्याख्या—'न इति शिष्यः प्रसादितगुरोरधिगतश्रुतः 'पूज्यश्रावः' श्राव्यश्रावः विनीतस्य हि शास्त्रं विशेषेण सर्वत्र
 पूज्यते । मुष्टु-अतिशयेन विनीतः—अपनीतः प्रसादितगुरुरेव शास्त्रपरमार्थसमर्पणेन संग्रहः—सूक्ष्मपदार्थविषयः
 सदेहो यन्म स सुविनीतसंग्रहः, मनसः—चेतनः प्रस्तावाद् गुरुसम्बन्धिनो रुचिः—अभिलाषोऽस्मिन्निति मनोरुचिः 'तिष्ठति'
 आग्ने, निनयाधिगतशास्त्रो हि न कथञ्चिद् गुरुणामप्रीतिहेतुर्भवति । कया हेतुभूतया मनोरुचिः ? कर्म—क्रिया दृगविध-
 नकृत्प्राप्तगामाचारप्रभृतियतिकर्तव्यता तस्याः संपत् संपन्नता कर्मसंपन्नं तथा । तपसः—अनगनादेः सामाचारी—समा-

सेवितः 'सदा' सर्वकालं तमाचरन् 'व्यवहारं' विशेषेणापहारकारिणम्, अर्थापत्त्या पापकर्मणः 'गर्हा' अविनीतोऽय-
मित्येवंविधां निन्दां 'नाभिगच्छति' न प्राप्नोति यतिरिति गम्यत इति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥ किं बहुना ?—

मणोगतं वक्त्रगतं, जाणिताऽऽयरिरयस्स उ । तं परिगिज्झ वायाए, कम्मुणा उववायए ॥ ४३ ॥

व्याख्या—मनसि-चित्ते गतं-स्थितं मनोगतम् तथा वाक्यगतं कृत्यमिति शेषः 'ज्ञात्वा' बुद्ध्वा 'आचार्यस्य' गुरोः,
तुशब्दः कायगतकृत्यपरिग्रहार्थः, तं मनोगतादि 'परिगृह्य' अङ्गीकृत्य 'वाचा' वचसा इदमित्थं करोमीत्यादि, केन ? 'कर्मणा'
क्रियया तन्निर्वर्तनात्मिकया 'उपपादयेत्' विदधीतेति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ स चैवंविनीतविनयतया यादृक् स्यात् तदाऽऽह—

वित्ते अचोइए निच्चं, खिप्पं हवइ सुचोदए । जहोवइडं सुकयं, किच्चाइं कुवई सया ॥ ४४ ॥

व्याख्या—'वित्तः' विनीतविनयतयैव सकलगुणाश्रयतया प्रतीतः, 'अचोइड' ति यथा हि बलवद्विनीतधुर्यः प्रतो-
दोत्क्षेपमपि न सहेत कुतोऽधःपतनम् ? एवमयमनुक्त एव प्रतिप्रस्तावं गुरुकृत्येषु प्रवर्तते अतः 'अचोदितः' अग्रेरितः 'नित्यं'
सदा न कदाचिदेव । स्वयं प्रवर्त्तमानोऽपि प्रेरितोऽनुशयवानपि स्यादिति कदाशङ्कानुपनोदायाऽऽह—'क्षिप्रं' शीघ्रं भवति
सति 'सुचोदके' शोभने प्रेरयितरि गुराविति गम्यते, 'यथोपदिष्ट' उपदिष्टानतिक्रमेण 'सुकृतं' सुष्ठुकृतं यथा भवति
एवं कृत्यानि 'करोति' निर्वर्त्तयति 'सदा' सर्वदेति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ सम्प्रत्युपसंहर्तुमाह—

नचा नमइ मेहावी, लोए कित्ती से जायइ । भवइ किच्चाणं सरणं, भूयाणं जगई जहा ॥ ४५ ॥

व्याख्या—'ज्ञात्वा' अनन्तरोक्तमखिलमध्ययनार्थमवगम्य 'नमति' तत्तच्छ्रवणं प्रति प्रह्वीभवति 'मेधावी' मर्यादा-
वर्त्ती । तदुणं वक्तुमाह—लोके 'कीर्तिः' 'सुलब्धमस्य जन्म, निस्तीर्णरूपो भवोदधिरनेन' इत्यादिका 'से' तस्य 'जायते'

प्रादुर्भवन्ति । तथा स एव भवति 'कृत्यानां' उचितानुष्ठानानां कलुषान्तःकरणश्रुतिभिरविनीतविनैयैरतिदूरमुत्सादितानां 'दूरणं' आश्रयः, 'भूतानां' प्राणिनां 'जगती' पृथ्वी यथेति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ ननु विनयः पूज्यप्रसादनफलः, ततोऽपि न किमवाप्यते ? इत्याह—

पुत्रा जस्स पसीयंति, संबुद्धा पुव्वसंयुया । पसत्ता लाभइस्संति, विउलं अट्ठियं सुयं ॥ ४६ ॥

व्याख्या—'पूज्याः' आचार्यादयः 'यस्य' शिक्षकस्य 'प्रसीदन्ति' सन्तुष्यन्ति 'संबुद्धाः' सम्यगवगततत्त्वाः, पूर्व-वाचनादिकालादारतो न तु वाचनादिकाल एव, तत्कालविनयस्य कृतप्रतिक्रियारूपत्वेन तथाविधप्रसादाजनकत्वात्, संस्तुताः—विनयविषयत्वेन परिचिताः सम्यक् स्तुता वा सद्भूतगुणोत्कीर्तनादिभिः पूर्वसंस्तुताः, 'प्रसन्नाः' सप्रसादाः 'लाभयिष्यन्ति' प्रापयिष्यन्ति, 'विपुलं' विस्तीर्णं 'अर्थः—मोक्षः स एव प्रयोजनमस्येत्यर्थिकं 'श्रुतं' अङ्गोपाङ्गादिभेदमागमम्, अनेन पूज्य-प्रसादस्यानन्तरफल श्रुतमुक्तं, व्यवहितफलं तु मुक्तिरिति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥ सम्प्रति श्रुतावाप्तौ तस्यैहिकं फलमाह—

स पुज्जसत्थे सुविणीयसंसए, मणोरुई चिट्ठइ कम्मसंपया ।
तवोसमायारिसमाहिसंबुडे, महज्जुई पंचवयाई पालिया ॥ ४७ ॥

व्याख्या—'त इति शिष्यः प्रसादितगुरोरधिगतश्रुतः 'पूज्यशास्त्रः' श्लाघ्यशास्त्रः विनीतस्य हि शास्त्रं विशेषेण सर्वत्र पूज्यते । मुमु-अतिशयेन विनीतः—अपनीतः प्रसादितगुरुणैव शास्त्रपरमार्थसमर्पणेन संशयः—सूक्ष्मपदार्थविषयः सदेहो यस्य स सुविनीतसंशयः, मनसः—चेतसः प्रस्तावाद् गुरुसम्बन्धिनो रुचिः—अभिलाषोऽस्मिन्निति मनोरुचिः 'तिष्ठति' आक्षेपे, विनयाधिगतशास्त्रो हि न कश्चिद् गुरुणामप्रीतिहेतुर्भवति । कया हेतुभूतया मनोरुचिः ? कर्म—क्रिया दशविध-चतुर्दशविधमाचारीप्रभृतिश्रुतिश्रुतैर्व्यव्यता तस्याः सपत् संपन्नता कर्मसंपन्नं तथा । तपसः—अनशनोदेः सामाचारी—ममा-

चरणं समाधिः-चेतसः स्वास्थं ताभ्यां संवृतः-निरुद्धाश्रवः तपःसामाचारीसमाधिसंवृतः । महती द्युतिः-तपस्तेजो यस्य स तथा भवतीति गम्यते । किं कृत्वा ? 'पंचव्रतानि' ग्राणातिपातविरमणादीनि 'पालयित्वा' निरतिचारं संस्पृश्येति सूत्रार्थः ॥ ४७ ॥ पुनरस्यैवैहिकमासुष्मिकं च फलं विशेषेणाह—

स देवगंधमणुस्सपूहए, चइत्तु देहं मलपंकपुब्वयं ।

सिद्धे वा हवइ सासए, देवे वाऽप्परए महिद्धिए त्ति वेमि ॥ ४८ ॥

व्याख्या—'सः' तादृग्विनीतविनयः देवैः-वैमानिकज्योतिष्कैः गन्धर्वैश्च-गन्धर्वनिकायोपलक्षितैर्व्यन्तरभवनपतिभिः मनुजैः-महाराजादिभिः पूजितः-अर्चितो देवगन्धर्वमनुष्यपूजितः, 'त्यक्त्वा' अपहाय 'देहं' शरीरं "मलपंकपुब्वयं" ति मलपङ्क्तौ-रक्तशुक्ले तत्पूर्वकं-तत्प्रथमकारणम्, सिद्धो वा भवति 'शाश्वतः' सर्वकालावस्थायी, न तु परपरिकल्पिततीर्थनि-कारतः पुनरिहागमवान् । सावशेषकर्मवांस्तु देवो वा भवति, 'अल्परजाः' प्रतनुवध्यमानकर्मा, महती-विकुर्वणादिरूपा वृणाम्रादपि हिरण्यकोटिरित्यादिरूपा वा ऋद्धिरस्य महर्द्धिकः । उक्तञ्च—“छूर्जमत्यसंजयाणं, उववाउक्कोसओ उ सब्बडे । सोहम्मम्मि जहन्नो अविराहियसंजयाणं तु ॥ १ ॥” इतिः परिसमाप्तौ, त्रवीमि गणधराद्युपदेशेन न तु स्वोत्प्रेक्षयेति ॥ ४८ ॥

॥ इत्युत्तराध्ययनदीकायां विनयश्रुताख्यं प्रथममध्ययनम् ॥

अथ द्वितीयं परीषहाध्ययनम् ।

व्याख्यातं विनयश्रुताख्यं प्रथममध्ययनम्, इदानीं द्वितीयमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने विनयः सप्रपञ्च उक्तः, स च किं स्वस्थावस्थैरेव समाचरितव्यः ? उत परीषहमहासैन्यव्याकुलितमनोभिरपि ? उभयावस्थैरपीति ब्रूमः । अथ क एते परीषहाः ? इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्य परीषहाऽध्ययनस्य व्याख्या प्रस्तूयते । तस्य चेदमादिसूत्रम्—

सुयं मे आउसं ! तेणं भगवया एवमक्खायं—इह खलु बावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोच्चा नच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिच्चयंतो पुट्ठो नो विहण्णेज्जा ॥

व्याख्या—‘श्रुतम्’ आकर्णितं ‘मे’ मया, ‘आयुष्मन् !’ इति शिष्यामन्त्रणम्, इदञ्च सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं प्रत्याह—‘तेने’ति त्रिजगत्प्रतीतेन ‘भगवता’ अष्टमहाप्रातिहार्यरूपसमग्रैश्वर्यादियुक्तेन ‘एवं’ अमुना वक्ष्यमाणप्रकारेण ‘आख्यात’ सकलजन्तुभाषामिव्याख्या कथितम् । उक्तञ्च—देवा देवा नरा नारी, शवराश्चापि शावरीम् । तिर्यञ्चोऽपि हि तैरर्था, मेनिरे भगवद्भिरम् ॥ १ ॥ किमाख्यातम् ? अत आह—‘इहैव’ प्रवचने खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वाद् द्वाविंशतिः परीषहाः सन्तीति गम्यते । यदि वा “आवसंतेणं” ति मयेत्यस्य विशेषणम्, ततः ‘आवसता’ आगमोक्तमर्यादया वसता

गुरुकुलवास इति गम्यते, अनेन गुरुकुलवास एव सर्वथा वस्तव्यमित्याह । उक्तञ्च—“नीणस्स होइ भागी, थिरयरओ दंसणे चरित्ते य । धन्ना आवकहाए, गुरुकुलवासं न मुंवन्ति ॥ २ ॥” यदुक्तं ‘भगवताऽऽख्यातं द्वाविंशतिः परीषदाः सन्ति’ इति तत्र किं भगवताऽन्यतः पुरुषविशेषात् स्वतो वा अवगताः ? इत्याह—‘श्रमणेन’ तपस्विना ‘भगवता’ महावीरेण वर्द्धमानस्वामिना ‘काश्यपेन’ काश्यपगोत्रेण “पवेइय” इति सूत्रत्वात् प्रकर्षेणोत्पन्नकेवलज्ञानतया स्वयं साक्षात्कारित्व-लक्षणेन ज्ञाताः । ते च कीदृशाः ? इत्याह—यान् परीषदान् ‘मिक्षुः’ साधुः ‘श्रुत्वा’ आकर्ष्य गुर्वन्तिक इति गम्यते, ‘ज्ञात्वा’ यथावदवबुध्य ‘जित्वा’ पुनः पुनरभ्यासेन परिचितान् विधाय ‘अभिभूय’ सर्वथा तत्सामर्थ्यमुपहृत्य ‘मिक्षा-चर्यायां’ भिक्षादने ‘परिव्रजन्’ समन्ताद् विचरन् ‘स्पृष्टः’ आश्लिष्टः प्रक्रमात् परीषदैरेव, ‘नो’ नैव ‘विनिहन्येत’ संयम-शरीरोपघातेन विनाशं प्राप्नुयात्, उदीर्यन्ते हि भिक्षादने प्रायः परीषदा इति तद्रहणम् । उक्तञ्च—“भिक्षवायरियाए बावीसं परीसहा उदीरिज्जन्ति” इति । उक्त उद्देशः, पृच्छामाह—

कयरे ते खलु बावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया ।

जे भिक्खू सोच्चा गच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिवयंतो पुट्ठो णो विहण्णेज्जा ? ॥

व्याख्या—‘कतरे’ किंनमानः ‘ते’ अनन्तरसूत्रोद्दिष्टाः, ‘खलुः’ वाक्यालङ्कारे, शेषं प्राग्वदिति । निर्देशमाह—

इमे खलु ते बावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया ।

जे भिक्खू सोच्चा गच्चा जिच्चा अभिभूय भिक्खायरियाए परिवयंतो पुट्ठो णो विहण्णेज्जा ॥

व्याख्या—‘उभे’ अनन्तरं वक्ष्यमाणत्वाद् ऋद्धि परिवर्त्तमानतया प्रत्यक्षाः ‘ते’ इति त्रे त्वया पृष्ठाः, शेषं प्राग्वत् ।
तंजन्ता—दिगिञ्छापरीसहे १ पिवासापरीसहे २ सीअपरीसहे ३ उस्सिणपरीसहे ४ दंसमसय-
परीसहे ५ अचेलपरीसहे ६ अरइपरीसहे ७ इत्थीपरीसहे ८ चरिआपरीसहे ९ णिसीहिआपरी-
सहे १० सिञ्जापरीसहे ११ अक्कोसपरीसहे १२ वहपरीसहे १३ जायणापरीसहे १४ अलाभपरीसहे
१५ रोगपरीसहे १६ तणफासपरीसहे १७ जह्णपरीसहे १८ सक्कारपुरक्कारपरीसहे १९ पण्णापरी-
सहे २० अण्णाणपरीसहे २१ दंसणपरीसहे २२ ॥

व्याख्या—‘तयथा’ इत्युपन्यासायः । दिगिञ्छा—देशीपरिभाषया बुभुक्षा, सैवात्यन्तव्याकुलताहेतु रज्यसंयममीरुतया
आहारपात्रामुक्रान्तेन गीयमुक्तिवाञ्छाविनिवर्त्तेन परि—समन्तात् सख्यत इति परीपहो दिगिञ्छापरीपहः । पिपासा—
कृष्णा सैव परीपहः पिपासापरीपहः, एवमन्यत्राऽपि । नवरं शीतं—शीतस्पर्शः, उष्णं—तिदाधादितापत्मकं, दंशमशकाः—
प्रतीनाः गुरूणुपलक्षणं चैते, अचेलं—चेलभात्रो जिनकल्पिकादीनाम् अन्येषां तु मित्रम् अल्पमूल्यञ्च चेलमप्यचेलम्,
रंतिः—सयमनिपया धृतिः तद्विपरीता त्वरतिः, स्त्री—रामा मेव तद्वतरागे हेतुगतिविभ्रमे भ्रिताकारविलोकेनेऽपि तदभि-
लागनिवर्त्तेन परीपण्माणत्वात् परीपहः स्त्रीपरीपहः, चर्या—ग्रामानुग्रामविहरणात्मिका, नैपेधिंकी—श्मशानादिका
न्याय्यायूषिभिः, शेर्या—उपाश्रयः, आक्कोशः—सत्यभाषणात्मकः, वैधः—ताडनं, यौचना—प्रार्थना, अलोभः—
अभिन्त्यित्तनियमाऽप्राप्तिः, रोगः— कष्टादिरूपः, तृणस्पर्शः—इर्भोदिस्पर्शः, जेल्लः—मलः, सैत्कारः—वत्सादिभिः
पूतानं पुरस्कारः—अभ्युत्थानाऽऽमनारिसंपादनम्, प्रंज्ञा—स्वयंविमर्शपूर्वको वस्तुपरिच्छेदः, ज्ञानं—मत्यादि तदभावस्तु

अज्ञानं, दर्शनं—सम्यग्दर्शनं तदेव क्रियादिवादिनां विचित्रमतश्रवणेऽपि सम्यक् परिषद्यमाणं परीषहो दर्शनपरीषहः ॥
इत्थं नामतः परीषहानभिधाय तानेव स्वरूपतोऽमिधिसुः सम्बन्धार्थत्वमाह—

परीसहाणं पविभत्ती, कासवेणं पवेइया । तं भे उदाहरिस्सामि, आणुपुर्विं सुणेह मे ॥ १ ॥

व्याख्या—‘परीषहाणाम्’ अनन्तरोक्तानां ‘प्रविभक्तिः’ पृथक्स्वरूपतारूपः प्रविभागः ‘काश्यपेन’ महावीरेण ‘प्रवेदिता’ प्ररूपिता, तां “भे” भवतां ‘उदाहरिष्यामि’ प्रतिपादयिष्यामि ‘आनुपूर्व्या’ क्रमेण शृणुत ‘भे’ मम प्रक्रमाहु-
दाहरत इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह चाशेषपरीषहाणां क्षुत्परीषह एव दुःसहः, उक्तञ्च—“पृथसमा नत्थि जरा, दारिद-
समो य परिभवो नत्थि । मरणसमं नत्थि भयं, खुहासमा वेयणा नत्थि ॥ १ ॥” इति आदितस्तमाह—

दिगिंछापरिगए देहे, तवस्सी भिक्खू थामवं । ण छिंदे ण छिंदावए, न एए न पयावए ॥ २ ॥

व्याख्या—‘दिगिंछापरिगते’ क्षुधाव्याप्ते ‘देहे’ शरीरे सति ‘तपस्वी’ विष्णुष्टाष्टमादितपोऽनुष्ठानवान् ‘मिष्ठुः’ यतिः
‘स्थामवान्’ संयमे बलवान् न छिन्द्यात् स्वयं, न छेदयेदन्यैः फलादिकमिति शेषः; तथा न पचेत्, न चाऽन्यैः
पाचयेत्, उपलक्षणत्वाच्च नान्यं छिन्दन्तं पचन्तं वाऽनुमन्येत, तत एव न स्वयं क्रीणीयाद् नाऽपि काययेदन्यैः न चापरं
क्रीणन्तमनुमन्येत, क्षुत्सीडितोऽपि न नवकोटिशुद्धिबाधां विधत्त इतिभाव इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ किञ्च—

कालीपवंगसंकासे, किसे घमणिसंतए । मायन्ने असणपाणास्स, अदीणमणसो चरे ॥ ३ ॥

१ पथः समा नास्ति जरा, दारिद्र्यसमश्च परिभवो नास्ति । मरणसमं नास्ति भयं, क्षुधासमा वेदना नास्ति ॥ १ ॥

व्याख्या—“कालीपद्वंगसंकासे” ति प्राकृतत्वात् ‘कालीपर्वसंकाशाङ्गः’ तपःकर्षिततया काकजह्वापर्वसदृशवाहु-
जहायङ्गः, अत एव ‘कृशः’ कृशतनुः, ‘धमनीसन्ततः’ शिराव्याप्तः, एवंविधावस्थोऽपि ‘मात्रज्ञः’ परिमाणवेदी
नातिलौल्यादधिकोपभोगी, कस्य ? इति आह—अशनम्—ओदनादि पानं—सौवीरादि तयोः समाहारेऽशनपानं तस्य
‘अश्रीनमनाः’ अनाकुलचित्तः ‘चरेत्’ संयममार्गे यायात् । इदमुक्तं भवति—अतिवाधितोऽपि क्षुधा नवकोटीशुद्ध-
मद्याहारमवाप्य न लौल्यतोऽतिमात्रोपभोजी तदप्राप्तौ वा न दैन्यवानित्येवं क्षुत्परीयहः सोढो भवतीति सूत्रार्थः ॥३॥

उदाहरणमत्र—तेणं कालेणं तेणं समएणं उज्जेणीए नयरीए हत्थिमित्तो नाम गाहावई । तस्सऽच्चंतवह्हा भज्जा
अय्येऽं चैव कालं गया । तओ सो ‘अहो ! असारया संसारस्स, अणिच्चया जीवलोयस्स, खणभंगुरत्तणं पियसं-
जोगस्स, धम्मो चैवेत्थ सरणं’ ति वेरगमुवगओ हत्थिभूइनामेण दारगेण सह पवइओ । ते य अन्नया कयाइ
उज्जेणीओ साहूहिं समं भोगकडं नयरं पत्थिया । अडविमज्जे य वच्चतो सो खंतो पायतले विद्धो खयक्काए,
वैयाणए न सकेइ पयं पि गंतु, भणिया य तेण साहुणो—वच्चह तुब्भे, नित्थरह कंतांरं, अहयं महादुक्खेण
अग्निभूओ न तरामि गंतुं, पच्चक्वामि एत्थेव भत्तं । साहूहिं भणियं—वहिस्सामो वारएण तुमं अम्हे, मा करेसु
निमायं ति, गिलाणवेयावचमेवेत्थ पवयणे सांरं, “जो गिलाणं जाणइ सो मं दंसणेणं पडिवज्जइ” ति भगवंतवय-
णाओ । तेण भणियं—‘एवमेयं, तहावि कालपत्तो चैव अहं, ता मा तुब्भे निरत्थयं मम चहणेण परिकिलिस्सह,
मा गणसणावमुद्यहह’ ति भणिऊण खामिऊण य साहुणो कयमणसणं । लगिऊण निव्वंघेण न जुत्तमेत्थ बहुसाव-
याऽऽन्नद्वपउरे अरत्ते विरमवत्थाणं ति पेसिया सब्बे साहुणो । ठिओ अप्पणा एगाए गिरिकंदराए । पट्ठिया
नाहुणो । पुट्टुओ संतयमोद्देण निच्छइ गंतुं । सो तेहिं वला नीओ । जाहे दूरं गओ ताहे वीसंभेऊण साहुणो सब्बे

पञ्चोनियत्तो आगओ खंतयसगासं । खंतगेण भणियं—हा ! न सोहणं कयं जं तुममेत्थमागओ, मरिहिसि तुमं पि छुहा-
इपरवसो । खुट्टगेण भणियं—जं होइ तं होउ, माए तुह सयासे चिहियिद्वं । सो वि थेरो तदिवसं चेव वेयणट्ठो पंचन-
मोक्कारपरो समाहीए कालगाओ । खुट्टओ न चेव जाणइ कालगयं । सो देवलोए उववओ । पच्छा तेण ओही पउत्ता—
किं मया दत्तं वा चित्रं वा तवाइ ? जाव सरीरं पेच्छइ खुट्टयं च । सो खुट्टगस्स अणुकंपाए तं चेव सरीरमणुपविसित्ता
खुट्टगेण सह उल्लेवेइ, भणियं च—पुत्त ! वच्च भिक्खाए । सो भणइ—कहिं ? । तेण भन्नाइ—एएसु धवनगोहाइपयिवेसु
तन्निवासिणो जणा तव भिक्खं दाहिंति । ‘तह’ त्ति भणिउं सो गओ धम्मलाभेइ रुक्खहेट्ठेसु । तओ सालंकारो
हत्थो निगच्छिउं भिक्खं देइ । एवं दिवसे दिवसे भिक्खं गिण्हंतो अच्छिओ, जाव ते साहुणो तस्मिं देसे दुब्बिभक्खे
जाए पुणो वि उल्लेणिदेसमागच्छंता तेणेव मगेण आगया वीए संवच्छरे, जाव ते तं खुट्टग पेच्छंति । पुच्छिओ वत्तं
भणइ, खंतो वि अच्छइ । कहिओ य भिक्खालाभो, गया साहुणो, जाव सुक्कं सरीरगं पेच्छंति, नायं—देवेण होइऊण
अणुकंपा कयल्लिया होहि त्ति—खंतगेण अहियासिओ परीसहो न खुट्टेण । अहवा खुट्टगेण वि अहियासिओ, जओ न
तस्स एवं भावो—जहा हं न लहिस्सामि भिक्खं, तओ फलाइं गिण्हिस्सं । पच्छा सो साहूहिं खुट्टओ नीओ । यथा च
ताभ्यामयं परीषहः सोढस्तथा साम्प्रतं मुनिभिरपि सोढव्य इति तात्पर्यार्थः । उक्तः क्षुत्परीषहः ॥ एनं च विपहमानस्य
न्यूनकुक्षितया एपणीयाऽऽहारार्थं पर्यततः श्रमादेः पिपासा स्यात् सा च सम्यक् सोढव्येति तत्परीषहमाह—

तओ पुट्ठो पिवासाए, दोगुंछी लज्जसंजए । सीओदगं न सेवेज्जा, वियडस्सेसणं चरे ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘ततः’ क्षुत्परीषहात् ‘स्पृष्टः’ अभिदुतः पिपासया ‘जुगुप्सी’ सामर्थ्यादनाचारस्य जुगुप्सकः लज्जायां—
संयमे सम्यग्यतते लज्जासंयतः ‘शीतोदकं’ स्वरूपस्थजलं ‘न सेवेत’ न पानादिना भजेत, किन्तु “वियडस्स” त्ति विकृतस्य

बह्वर्गिणा विचारं प्रापितस्य 'एषणाम्' एषणासमिति 'चरेत्' पुनः पुनः सेवेत । किमुक्तं भवति ? — एकवारमेपणाया अशुद्धावपि न पिपासातिरेक्तोऽनेपर्णीयं गृहं स्नायुहृदयेदिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ किञ्च —

छिन्नाबाणसु पंधेसु, आउरे सुपिवासिए । परिसुखमुहदीणे, तं तितिकखे परीसहं ॥ ५ ॥
 व्याख्या— 'छिन्नाबाणेषु' अपगतजनसम्भारेषु 'पंधिषु' मार्गेषु गच्छन्निति गम्यते, 'आउरे' अत्यन्ताकुलतनुः, किमिति ? यतः नुतु— अतिशयेन पिपासितः— दृषितः सुपिपासितः, परिशुष्कमुखः— विगतनिष्ठीवतयाऽनाद्रवदनः स चासाव-
 शीनश्च परिशुष्कमुयादीनः, 'तं' रुद्रपरीपहं 'तितिक्षेत' सहेत । अयमर्थः— विविक्तदेशस्थोऽप्यत्यन्तपिपासातोऽस्वास्थ्य-
 मुपगतोऽपि च नोक्तविधिसुखयेत् ततः पिपासापरीपहोऽध्यासितो भवतीति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥

दृष्टान्तमाह— उज्जेणी नयरी, तत्थ धणमित्तो नाम वाणियओ, तस्स पुत्तो धणसम्मो नाम । सो धणमित्तो पुत्तेण नह पघइओ । अन्नया य ते साहू विहरंता मज्झण्हसमए एल्लगच्छपुरपहे पट्टिया । सो वि खुट्ठओ तिसाए श्रिगिओ मणिय मणियमेइ । सो वि से संतओ सिणेहाणुराणेण पच्छओ एइ । साहुणो वि पुरओ वञ्चंति । अन्तरा य नई मगावडिया । संतण्ण भणियं— एहि पुत्त !, पियसु पाणियं, नित्थरेसु आवइं, पच्छा आलोएज्जासि । सो न इच्छइ । संतो नई उत्तिनो, चित्तेइ य— 'ओसरामि मणागं जावेस खुट्ठओ पाणियं पियइ, मा ममाऽऽसंकाए न पाहि' नि एगते पडिच्छइ, जाव नुरो पत्तो नइं । दढवयाए सत्तमारयाए ण पीयं । अन्ने भणंति— 'अईव वाहिओ हं तं भिन्नानि पाणियं, पच्छा गुरूमूले पायच्छित्तं पडिज्जिस्सामि' त्ति उप्पिस्सतो जलंजली । अह से चित्ता जाया— तस्मिन्ने एल्लगच्छण जीये पिचामि ? । जओ— एतस्मि उदगधिंदुम्मि, जे जीवा जिणवरेहिं पन्नत्ता । ते पारेवयमेत्ता,

१ प. ६ गिगमपुदरुहिरिन्दी, जे जीवा तिनरी. प्रज्ञसा. । ते पारापनमात्रा, जम्पुदीषे न मायेयु ॥ १ ॥

पञ्चो नियतो आगओ खंतयसगासं । खंतगेण भणियं—हा ! न सोहणं कयं जं तुममेत्थमागओ, मरिहिसि तुमं पि छुहा-
इपरवसो । खुडुगेण भणियं—जं होइ तं होउ, मए तुह सयासे चिद्धियदं । सो वि थेरो तदिवसं चेव वेयणट्ठो पंचन-
मोक्कारपरो ससाहीए कालगओ । खुडुओ न चेव जाणइ कालगयं । सो देवलोए उववओ । पच्छा तेण ओही पउता—
किं मया दत्तं वा चित्रं वा तवाइ ? जाव सरीरं पेच्छइ खुडुयं च । सो खुडुगस्स अणुकंपाए तं चेव सरीरमणुपविसित्ता
खुडुगेण सह उहवेइ, भणियं च—पुत्त ! वच्च भिक्खाए । सो भणइ—कहिं ? । तेण भन्नइ—एएसु धवनगोहाइपायवेसु
तन्निवासिणो जणा तव भिक्खं दाहिंति । ‘तह’ त्ति भणितं सो गओ धम्मलभेइ रुक्खहेट्ठेसु । तओ सालंकारो
हत्थो निग्गच्छित्तं भिक्खं देइ । एवं दिवसे दिवसे भिक्खं पिण्हंतो अच्छिओ, जाव ते साहुणो तस्मिं देसे दुग्भिक्खे
जाए पुणो वि उज्जेणिदेसमागच्छंता तेणेव मग्गेण आगया वीए संवच्छरे, जाव ते तं खुडुग पेच्छंति । पुच्छिओ वत्तं
भणइ, खंतो वि अच्छइ । कहिओ य भिक्खालाभो, गया साहुणो, जाव सुक्कं सरीरगं पेच्छंति, नायं—देवेण होइऊण
अणुकंपा कयल्लिया होहि त्ति—खंतोण अहियासिओ परीसहो न खुडेण । अहवा खुडुगेण वि अहियासिओ, जओ न
तस्स एवं भावो—जहा हं न लहिस्सामि भिक्खं, तओ फलाइं गिण्हस्सं । पच्छा सो साहूहिं खुडुओ नीओ । यथा च
ताभ्यामयं परीबहः सोढस्तथा साम्प्रतं मुनिभिरपि सोढव्य इति तात्पर्यार्थः । उक्तः क्षुत्परीबहः ॥ एनं च विषहमानस्य
न्यूनकुक्षितया एषणीयाऽऽहारार्थं पर्यटतः श्रमादेः पिपासा स्यात् सा च सम्यक् सोढव्येति तत्परीबहमाह—

तओ पुट्ठो पिवासाए, दोगुंछी लज्जसंजए । सीओदगं न सेवेज्जा, धियडस्सेसणं चरे ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘ततः’ क्षुत्परीबहात् ‘स्पृष्टः’ अभिद्रुतः पिपासया ‘जुगुप्सी’ सामर्थ्यादनाचारस्य जुगुप्सकः लज्जायां—
संयमे सम्यग्यतते लज्जासंयतः ‘शीतोदकं’ स्वरूपस्थजलं ‘न सेवेत’ न पानादिना भजेत, किन्तु “वियडस्स” त्ति विकृतस्य

बद्धपादिना विकारं प्राप्तस्य 'एषणाम्' एषणासमिति 'चरेत्' पुनः पुनः सेवेत । किमुक्तं भवति ?—एकवारमेव पणायामाशुद्धावपि न विपासातिरेकतोऽनेयणीयं गृहं स्नासुद्वयेदिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ किञ्च—

छिन्नावाणसु पंथेसु, आउरे सुविवासिण । परिसुक्कमुहदीणे, तं तितिवत्से परीसहं ॥ ५ ॥
व्याख्या—'छिन्नापातेषु' अपगतजनसङ्घारेषु 'पथेषु' मार्गेषु गच्छन्निति गम्यते, 'आउरे' अत्यन्ताकुलतनुः, किमिति ? यतः सुषु—अतिशयेन विपासितः—वृषितः सुषिपासितः, परिसुक्कमुखः—विगतनिषीवन्तयाऽन्नाद्रवदनः स चासावदीनश्च परिसुक्कमुहदीनः, 'तं' वृद्धपरीसहं 'तितिवत्से' सहेत । अयमर्थः—विविक्तेऽश्वस्योऽप्यत्यन्तविपासातोऽस्वार्थ्य-सुषुप्तोऽपि च नोक्तविधिसुद्वयेत् ततः विपासापरीपहोऽव्यासितो भवतीति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥

दृष्टान्तमाह—उज्जेणी नयरी, तत्थ धणमित्तो नाम वाणियओ, तस्स पुत्तो धणसम्मो नाम । सो धणमित्तो पुत्तेण राह पधरओ । अन्नया य ते माहू विहरंता मज्झण्हसमए एल्लगच्छपुरपहे पट्ठिया । सो वि खुट्ठओ तिसाए अभिगूओ मणियं मणियमेइ । सो वि से खंतओ सिणेहणुराणेण पच्छओ एइ । साहुणो वि पुरओ वञ्चंति । अन्तरा य नई समावहिया । मंतण्ण भणियं—गहि पुत्त !, पियसु पाणियं, नित्यरेसु आवइ, पच्छा आलोएज्जासि । सो न इच्छ । मंतो नई उत्तिओ, चित्तेड य—'ओसरामि मणां जायेस खुट्ठओ पाणियं पियइ, मा ममाऽऽसकाए न पाहि' ति एगमे पडिच्छइ, जाम खुट्ठो पत्तो नई । दडवयाए सत्तसारयाए ण पीयं । अन्ने भणंति—'अईव वाहिओ हं तं विपासि पाणियं, पच्छा गुरूमूले पायच्छित्तं पायच्छित्तं पडियल्लिसामि' ति उम्भित्तो जलंजली । अह से चिंता जाया—'तत्तणेए एल्लगच्छए रीये विवासि ? । जओ—'एकम्म उदगच्छिदुम्मि, जे जीवा जिणवरेहिं पन्नत्ता । ते पारेवयमेत्ता,

१ एहमिमुहदिनरी, ये चीमा तिनवरेः प्रज्ञसा. । ते पारापनमाया, जम्हदीये न मायेयु. ॥ १ ॥

जंबुद्वीवे ण माएज्जा ॥ १ ॥ जतथ जलं तत्थ वणं, जत्थ वणं तत्थ निच्छिओ तेऊ । तेऊ वाउसहगओ, तसा य पच्चक्खया चेव ॥ २ ॥ ता हंतूण परएणो, अप्पणं जो करेइ सप्पणं । अप्पणं दिवसाणं, कएण नासेइ सप्पणं ॥ ३ ॥ अइसंविणेण न पीयं, उत्तिओ नइं, आसाए छिआए नमोक्कारं ज्ञायंतो सुहपरिणामो कालगओ देवेसु उववन्नो । ओही पउत्तो जाव खुहुगसररीं पासइ, तहिमणुपविट्ठो खंतमणुगच्छइ । खंतो वि 'एइ' त्ति पत्थिओ । पच्छा देवेण अणुकंपाए साहूण गोकुलाणि विउद्वियाणि । साहू वि तासु वइगासु तक्काईणि गिण्हंति । एवं वइयापरंपरणेण जणवयं पत्ता । पच्छिमाए वइयाए देवेण विट्ठिया पैहुसाविया जाणावणनिमित्तं । एगो य साहू नियत्तो तयवत्थं पेच्छइ विट्ठियं, नत्थि वइया । आगंतूण साहियं तेण । पच्छा नायं तेहिं 'सादिबं' ति, एत्थंतरे देवेण साहू वंदिया, खंतो न वंदिओ । तेहिं पुच्छिओ—किमेयं न वंदसि ? । तओ सबं परिकहेइ नियवइयरं, भणइ य—अहं एएण परिचत्तो, वयलोवेण दोगईए भायणं कओ आसि 'तुममेयं पाणियं पियाहि' त्ति जंपंतेण । जइ तं पाणियं पियंतो तो संसारं भमंतो । देवो पडिगओ । एवमहियासियध्वं ॥ उक्तः पिपासापरीषहः । क्षुत्पिपासासहनकद्विधिततनोर्नितरां शीतकाले शीतसंभव इति तत्परीषहमाह—

चरंतं विरयं ल्हं, सीतं फुसइ एगया । नाइवेलं सुणी गच्छे, सोच्चा णं जिणसासणं ॥ ६ ॥

व्याख्या—'चरन्तं' ग्रामानुग्रामं मुक्तिपथे वा ब्रजन्तं 'विरतं' सावद्ययोगाद् निवृत्तं "ल्हं" ति खानस्निग्धभोजनादि-

१ यत्र जलं तत्र वन, यत्र वनं तत्र निश्चितं तेजः । तेजो वायुसहगतं, त्रसाश्च प्रत्यक्षका एव ॥ २ ॥

२ तस्माद्देवा परमणान्, आरमानं यः करोति सम्राजम् । अल्पानां दिवसानां, कृते नाशयति स्वात्मानम् ॥ ३ ॥

३ विस्मारिता । ४ देवका अनुग्रह—सान्निध्यम् ।

परिशूरेण सूत्रं 'शीत' हिमं 'रपृशति' अमिद्रवति 'एकदा' शीतकालादौ । ततः किम् ? 'न' नैव 'अतिवेल' वेला-
म्नाद्यागादिमयात्मिकामतिक्रम्य 'शीतेनाभिभूतोऽहम्' इति 'मुनिः' साधुः 'गच्छेत्' स्थानान्तरमभिसेपेत्, शुत्वा
'णमि'ति वाक्यालङ्कारे 'जिनशासनं' जिनागमं 'अन्यो जीवोऽन्यश्च देहः, तीव्रतराश्च नरकादिषु शीतवेदनाः प्राणि-
भिरनुभूतपूर्वाः' इत्यादिकमिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ अन्यथा—

न मे निवारणं अतिथ, छवित्ताणं न विज्झइ । अहं तु अग्गिं सेवामि, इइ भिक्खू न चिंतए ॥७॥
व्याख्या—न 'मे' मम 'निवारणं' शीतवातादेर्निवारकं सौधादि 'अस्ति' विद्यते, "छवित्ताणं" त्वक्त्राणं वस्त्र-
कम्बलादि न विद्यते, अतोऽहं 'तुः' पुनरर्थः, तद्भावना चेयं—येषां निवारणं छवित्राणं वा समस्ति ते किमित्यभि-
मेवेयुः ? अहं तु तदभावादत्राणस्तत् किमन्यत् करोमि ? इत्यभिं सेवे इति मिश्रुः 'न चिन्तयेत्' न ध्यायेत् । चिन्ता-
नियेवेन सेवनं दूरापास्तमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

उदाहरणमाह—रायगिहे नयरे चत्तारि वयंसा वाणियगा सहवड्डिया । ते भइवाहुस्स अंतिए धम्मं सुच्चा पवइया ।
ते सुय चहुयं अहिजित्ता दढसत्ता एगल्लविहारपडिमं पडिवत्ता । ते य समावत्तीए विहरंता पुणो वि रायगिहं नयरं संपत्ता ।
हेमंतो य तथा चट्ठद । जो य केरिसो ? —वाइति दंतवीणं, दरिदिणो जत्थ कंप्पिरसरीरा । सव्वसिलीभूयजला, जायंति सरा
वि रयणीसु ॥ १ ॥ जैत्य अइसीयमारुयनिहया सउणाइणो विणस्संति । पुप्फफलदलसमिद्धा, सुक्कंति दुमा वि सहस त्ति
॥ २ ॥ ते य भिस्सयायरियं काउं तइयाए पोरिसीए पडिनियत्ता । तेसिं च वेउभारगिरित्तेण गंतव्वं । तत्थेगस्स गिरिगुहादारे

१ रायानि दन्तरीणां, दरिदिणो यत्र कम्पप्रसरीरा । सर्वशिलीभूतजलानि, जायन्ते सरांस्यपि रजनीषु ॥ १ ॥

२ यत्राऽग्निशीतगाराभिहता शकुनादिका विनश्यन्ति । पुष्पफलदलसमृद्धाः, शुष्यन्ति द्रुमा अपि सहसेति ॥ २ ॥

चरिमा पोरिसी ओगाढा । सो तथेव ठिओ । बीयस्स णयरुज्जाणे, तइयस्स उज्जाणसमीचे, चउत्थस्स नयरब्भासे चेव, ते तथेव ठिया । तेसिं कप्पो एस—जत्थ चरिमा पोरिसी ओगाढइ तथेव पडिमाए ठाइयव्वं । तत्थ जो गिरिगुहब्भासे तस्स निरायं सीयं । सो गिरिमारुएण वेविरसरीरो वि मंदरो व मणसा निप्पकंपो सम्मं सहंतो रयणीए पढमे चेव जामे कालगओ । उज्जाणत्थो वीए, उज्जाणसमीवत्थो तइए, जो नगरब्भासे तस्स नगरुण्हाए न तहा सीयं, तेण स चउत्थे जामे कालगओ । सव्वे वि देवलोगे उववन्ना । एवमचेहिं वि सम्ममहियासेयव्वं, जहा तेहिं अहियासियं ॥ इदानीं शीत-
विपक्षमुष्णमिति यदि वा शीतकाले शीतं तदनन्तरं ग्रीष्मे उष्णमिति तत्परीपहमाह—

उस्सिणप्परियावेणं, परिदाहेण तज्जिए । धिंसु वा परितावेणं, सायं नो परिदेवए ॥ ८ ॥

व्याख्या—उष्णम्—उष्णस्पर्शवद् भूरेणुशिलादि तत्परितापेन तथा ‘परिदाहेन’ बहिःस्वेदमलाभ्यां वह्निना वा अन्तश्च वृष्णाजनितदाघस्वरूपेण ‘तर्जितः’ अत्यन्तपीडितः तथा ग्रीष्मे वाशब्दात् शरदि वा ‘परितापेन’ रविकिर-
णादिजनितेन तर्जित इति योज्यम्, ‘सातं’ सुखं प्रतीति शेषः, ‘नो परिदेवेत्’ ‘हा ! कदा शीतकालः शीतांशुकरकलापा-
दयो वा मम सुखोत्पादकाः संपत्स्यन्ते ?’ इति न प्रलपेदिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ उपदेशान्तरमाह—

उण्हहित्तो मेहावी, सिणाणं नो वि पत्थए । गायं नो परिसिंचिज्जा, ण वीएज्जा य अण्णयं ॥ ९ ॥

व्याख्या—उष्णामित्ततः ‘मेधावी’ मर्यादावर्त्ती ‘ज्ञानं’ जलाभियेकं “नो वि पत्थए” त्ति ‘नो’ नैव ‘प्राथयेदपि’
अमिल्लपेदपि । किं पुनः कुर्यात् ? अपेः भिन्नक्रमत्वात् तथा ‘गात्रं’ देहं ‘नो परिपिच्छेत्’ न सूक्ष्मोदकविन्दुभिराद्री-
कुर्यात्, न वीजयेच्च तालवृन्तादिना, अल्पकमपि किं पुनर्वहु ? स्वार्थे क इति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥

उदाहरणमाह—सगरा नाम नयरी, तत्त्य अरहमित्तो नामाऽऽयरिओ । तस्स समीवे दत्तो नाम याणि-
 चगो भइए भारियाए पुत्तेण य अरहन्नएण सद्धि पवइओ । सो तं खुड्ढगं पुत्तेनेणेण न कयाइ भिक्खाए हिंडावेइ ।
 पउमालियाईहिं किमिच्छिण्ण पोमेइ । साहूणं अप्पत्तियं—किमेस एवं पोसिज्जइ?, किं समत्थो वि भिक्खं न
 हिइइ? । तथा वि इक्खिन्नेण न तरंति किंचि भणिउं । अन्नया खंतो भवियधयावसेण कालगओ । अद्धिइं पगओ
 नुइओ साहूहिं दो तिम्मि दिवसानं दावं भिक्खत्तस ओयारिओ । तथा य खरो निदाहो वट्टइ । सो सुकुमालसरीरो उवरि
 हिट्ठा य उण्णेण डुज्जंतो पस्सेयत्तण्हामिभूओ घरच्छायाए वीसमंतो दिट्ठो पउत्थवइयाए धणधुवणियभारियाए । ‘उरालसु-
 कुमालसरीरो’ सि काउं तीसे तहिं अज्जोववाओ जाओ । चेडीमुहेण सदाविओ आगभो सो पुच्छिओ तीए—किं मग्गसि? ।
 तेण भणियं—भिक्खं, तो तीए चित्तियं—‘जं इच्छसि घेतुं जे, पुष्णिं तं आमिसेण निण्हहि । आमिसपासनिवट्ठो,
 काही कम्मकज्जं वा ॥ १ ॥ इइ परिभावितीए दिन्ना पहाणमोयगा पज्जतीए । अवलोइओ ससणिद्धाए दिट्ठीए भणिओ
 य—‘भीम तुमे दुक्खं वयं गहिंयं? । भणइ—सुहनिमित्तं । सा भणइ—ता मए भावाणुरत्ताए समं भोगे भुंजाहि,
 अलं ते इरिइदुग्गकटिणसरिरज्जणोचियाए इमाण कट्ठकिरियाए, पन्छिमवए करेज्जासु पवज्जं । सो एवमुवसग्गिज्जंतो
 उण्णेण तज्जिओ पउिभग्गो । पडिवन्नं तद्ययणं । उक्तञ्च—दृष्टाच्चित्रेऽपि चेतांसि, हरन्ति हरिणीदृशः । किं पुनस्ताः
 सितात्तेरपिभ्रमभ्रमितिश्चणाः? ॥ २ ॥ भोगं भुंजंतो चिट्ठइ । साहूहिं सधत्थ सदायरेण गविट्ठो न दिट्ठो ‘अप्पसागारियं
 परिट्ठो’ सि । माया वि पुत्तपउत्तिं अयाणंती वाइमोहेण उम्मत्तिया जाया । अरहन्नयं विलवंती चेडवंवेडिया उवहसि-
 न्नामाणा लुट्ठगलोण्ण अणुक्कंपिज्जंती धम्मियज्जणेण भमइ तियचउक्कचयराइसु । जं जं पासइ तं तं भणइ—दिट्ठो ते कत्थइ

१ कटिच्छसि महीठ, पूरं रर आमिसेण गृहाण । आमिपपादानिपदः, करियति कार्यमकार्यं वा ॥ १ ॥ २ आहारफलादिभोज्यवरुता ।

अरहन्नओ ? । एवं विलवंती रुयंती जं किञ्चि दहुं 'एस अरहन्नउ' त्ति हरिसमुबहंती दिट्ठा अत्रया तेण ओलोयण-
गएण अरहन्नएण पच्चमिन्नाया । तयवत्थं पेच्छिऊण संवेगमुवगओ । वितियं च णेण—अहो मे अहत्रया ! अहो मे अक-
ज्जारित्तणं ! जं एरिसम्मि वसणे पाडिया जणणी, वयलोवेणं संसारभायणं कओ अप्पा । किञ्च—हिंर्यए जिणाण आणा,
चरियं मम एरिसं अहन्नस्स । एवं आलप्पालं, अब्बो दूरं विसंवयइ ॥ ३ ॥ तदेव ओयरित्ता पाएसु पडिओ, बाहोल्लो-
यणेणं सगगयक्खरं भणियं—अंबे ! एस अहं कुलकुंसणो मायाए उवैयकारओ दुप्पुत्तो तुह अरहन्नगो त्ति । पेच्छिऊण
जाया समासत्थचित्ता । पुच्छिओ वइयरं । निवेइओ तेण जहट्ठिओ । तीए भणियं—पुत्त 'पव्वयाहि पुणो, मा खंडियवओ
संसारं भमिहिसि । सो भणइ—अंब ! पावकम्मो अहं न तरामि संजमं काडं, जइ परमणसणं करेसि । ताए भन्नइ—एवं
करेहि । मा असंजओ होउ तुच्छविसयसुहदेउमणंतं दुक्खसंघायमावज्जसु । किञ्च—वरं प्रवेपुं ज्वलितं हुताशनं, न
चापि भग्नं चिरसंचितं व्रतम् । वरं हि मृत्युः सुविशुद्धकर्मणो, न चापि शीलस्खलितस्य जीवितम् ॥ ३ ॥ पच्छा सो
सवं सावज्जं जोगं पच्चक्खित्ता कयदुक्कडगरिहो खामियसयलसत्तो कयचउसरणगामणो वोसिरियसव्वसंगो पुणो पुणो कय-
पंचनमोक्कारो काऊणमणसणं सुहज्झाणोवगओ तत्तसिलाए पाओवगमणेणं ठिओ सुहुत्तेण सुहुमालसरीरो नवणीयपिंडो
व उण्हेण विलीणो गओ सुरलोयं । पुवं तेण नाहियासियं । पच्छा अहियासियं । एवमन्नेहिं अहियासियवं ॥ उब्बणं
ग्रीष्मे तदनन्तरं वर्षा, तत्र च दंशमशकसंभव इति तत्परीषहमाह—

पुडो य दंसमसएहिं, समरेव महासुणी । नागो संगामसीसे वा, सरो अभिहणे परं ॥ १० ॥
व्याख्या—'स्पृष्टः' अभिद्रुतः चः पूरणे, 'दंशमशकैः' उपलक्षणत्वाद् यूकादिभिश्च, "समरेव" त्ति सम एव उपकार्य-

१ हृदये लिनानामाज्ञा, चरित्र ममेदंशमधन्यस्य । प्लुतदालजालमहो वूर विसंवदते ॥ २ ॥

पकारिणु तुल्यचित्तं गृह्य प्राकृतलक्षणत्वाद् विसर्जनीयस्य रेफः, महासुनिः । किम् ? इत्याह—‘नाग इव’ करीव वाशब्दस्य
 त्रयार्थस्यात्र मन्वन्धातु, ‘संश्रामशिरसि’ रणमस्तके ‘शूरः’ पराक्रमवान् ‘अभिहन्यात्’ जयेत् ‘परं’ शत्रुम् । अयमभि-
 प्रायः—यथा शूरः करी शूरैस्तुद्यमानोऽपि तदगणनया रणशिरसि शत्रुं जयति एवमयमपि दंशादिभिरुपद्रव्यमाणोऽपि
 भावगण्यं क्रोधादिकं जयेदिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ कथं जयेद् भावशत्रुम् ? इत्याह—

न संतसे न वारिजा, मणं पि न पओसए । उवेहे न हणे पाणे, मुंजंते मंस-सोणिं ॥ ११ ॥

व्याख्या—‘न संतसेत्’ नोद्धिजेद् दंशादिभ्य इति गम्यते । न ‘वारयेत्’ निषेधेत दंशादीनेव तुदतो मा भूदन्तराय
 इति । ‘मनः’ चित्तं तदपि आस्तां वचनादि ‘न प्रदूषयेत्’ न प्रदुष्टं कुर्यात् ‘उवेहे’ति ‘उपेक्षेत’ औदासीन्येन पश्येद्
 अत एव न दन्यात् ‘प्राणान्’ प्राणिनः ‘भुञ्जानान्’ आहारयतो मांसशोणितम् । अपि चासंज्ञिन एते आहारार्थिनश्च
 भोज्यमेतेषां मच्छरीरं बहुसाधारणं यदि भक्षयन्ति किमत्र प्रद्वेयेण ? इति विचिन्तयेदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

उदाहरणञ्च—चंपाए नयरीए जियसत्तुस्स रत्तो पुत्तो समणभदो जुवराया धम्मघोसस्स अंतिए धम्मं सोच्चा
 निक्षिन्नममभोगो पधइओ । अहिजियसुत्तो ददसत्तयाए एगल्लविहारपडिमं पडिवन्नो । अन्नया हिट्ठाभूमीए विहरंतो
 सरयकाले अडवीए पडिम ठिओ रत्तीए मसएहिं खज्जइ । अउला वेयणा जाया । सो ते ण पमज्जइ चित्तेइ य—केवइ-
 न्नेयं दुम्मां ? पत्तोऽणंतगुणं नरणसु होजा । तथाहि—गृगालवृकरूपैश्च, चित्रकाऽऽकारधारकैः । आक्षेपत्रोटित-
 म्नायुर्भक्ष्यन्ते रुधिरक्षिताः ॥ १ ॥ श्वरूपैः कोलरूपैश्च, नारका भयविह्वलाः । खण्डशः प्रविलुप्यन्ते, क्रन्दन्तः शवला-
 श्रिभिः ॥ २ ॥ नाकगृगरूपैश्च, लोहगुणैर्वैलान्वितैः । विनिष्कृष्टाक्षिजिह्वात्वा, विचेष्टन्ते महीतले ॥ ३ ॥ प्राणोपक्रमणै-

धोरैदुःखैरेवंविधैरपि । आयुष्यक्षपिते नैव, त्रियन्ते दुःखभागिनः ॥ ४ ॥ तथा—अन्नं इमं सरीरं, अन्नो जीवो ति एव कथयुद्धी । दुःखकरं जीव ! तुमं, छिंदं ममत्तं सरीरम् ॥ ५ ॥ इमं भावितो सम्मं सहइ ति पीयसोणिओ रत्ति चेव कालगओ । एवमहियासियवं ॥ इति दंशमशकपरीषहः ॥ अधुनाऽचेलः सन् तुद्यमानो दंशमशकैर्वस्त्राद्यन्वेषणपरो न स्यादित्यचेलपरीषहमाह—

परिजुन्नोहिं वत्थेहिं, होक्खामि ति अचेलए । अहुवा सचेलए होक्खं, इति भिक्खू न चिंतए ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘परिजीर्णैः’ दुर्बलैः ‘वस्त्रैः’ कल्पादिभिः “होक्खामि” ति भविष्यामि ‘अचेलकः’ चेलकविकलः अल्पदिन-भावित्वादेयाम्, इतिशब्दस्यात्र सम्बन्धात् ‘इति’ एतद् भिक्षुर्न चिन्तयेद् इति योगः । अथवा सचेलको भविष्यामि, परिजीर्णवस्त्रं हि मां दृष्ट्वा कश्चिच्छूद्धः सुन्दरतराणि वस्त्राणि दास्यति इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् । इदमुक्तं भवति—न जीर्ण-चेलोऽन्यचेललाभासंभावनया दैन्यं लाभसंभावनया वा प्रमोदं गच्छेदिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ इत्थं स्थविरकल्पिकमाश्रित्याचेलकपरीषह उक्तः ॥ सम्प्रति सामान्यतस्तमेवाह—

एगया अचेलए होइ, सचेले यावि एगया । एयं धम्महिंयं नच्चा, नाणी णो परिदेवए ॥ १३ ॥

व्याख्या—‘एकदा’ जिनकल्पिकाद्यवस्थायां सर्वथा चेलाभावेन जीर्णादिवस्त्रतया वा अचेलको भवति सचेलश्च ‘एकदा’ स्थविरकल्पिकाद्यवस्थायाम् । ततः किम् ? इत्याह—‘एतत्’ इत्यवस्थौचित्येन सचेलत्वमचेलत्वं च ‘धर्महितं’ साधु-धर्मोपकारकं ‘ज्ञात्वा’ अवबुध्य, तत्राचेलकत्वस्य धर्महितत्वमल्पप्रत्युपेक्षणादिभिः । यथोक्तम्—पंचहिं ठणेहिं पुरिम-

१ अन्यदिदं शरीरमन्यो जीव इत्येवंकृतबुद्धिः । दुःखकरं जीव ! त्वं छिद्धिं ममत्वं शरीरे ॥ ५ ॥

पश्चिन्मन्यं अग्र्यंताणं भग्यंताणं अचेत्तए पसत्थे भवइ । तंजहा—‘अप्पा पडिलेहो वेसासिए रूवे तवे अणुमए लाघवे पसत्थे मिउले इंदियनिगहे’ त्ति ॥ सचेत्तकत्वस्य तु धर्महितत्वमभ्याधारम्भनिवारकत्वेन संयमफलत्वात् । ज्ञानी ‘नो परिदेवयेत्’ अचेत्तल सतः किमिदानीं शीतादिपीडितस्य मम शरणम् ? इति न दैन्यमालम्ब्येत इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥

उदाहरणमाह—तेणं कालेणं तेणं समएणं जीयंतसामिपडिमावइयेरेण समुप्पन्नं अत्थि दसपुरं नाम नयरं । तत्थ सोमदेवो माहणो, तस्स रुइसोमा भारिया, तीसे पुत्तो रक्खिओ, तत्साणुजो फग्गुरक्खिओ । सो य रक्खिओ जं पिना से जाणइ तं तत्थेव अहिज्जिउं पच्छा ‘घरे न तीरइ पडिउं’ ति गतो पाडलिपुत्तं । तत्थ चत्तारि वेए संगोवगे अधीउ समत्तपारायणो साखापारओ जाओ । किं बहुणा ? चोइस विज्जाठाणाणि गहियाणि तेण । ताहे आगओ दसपुरं । ते य रायइयसेयगा नजंति रायकुले, तेण संविदियं रत्तो कर्यं, जहा—एमि । ताहे ऊसियपडागं नगरं कर्यं । राया सयमेव अम्मोगइयाए निगओ, दिट्ठो सघारिओ अग्गाहारो य से विट्ठो । एवं सो नगरेण सघेण अभिणंदिज्जंतो हत्थिवंधवरगओ अप्पणो वरं पत्तो । तत्थ वि वाहिरत्तंभंतरिया परिसा आडाइ पच्छा घरं गओ । तं पि चंदणकलसाइसोहिंयं । तत्थ वाहिरियाए उगढाणसालाए ठिओ लोयस्स अगंधं पडिच्छइ । ताहे वयंसगे वंधू य सवे आगए पेच्छइ । दिट्ठो परियणेण जणेण अत्थेण पूइओ, घरं च से तुप्पयचउप्पयहिरम्मसुवन्नाइणा भरियं । ताहे चित्तेइ—अम्मं न पेच्छामि । ताहे वरं अइगओ मागरसभियाणइ । ताए भन्नइ—सागयं पुत्त ! त्ति । पुणरवि मज्झत्था चेव अच्छइ । सो भणइ—किं न अम्मो ! तुम्हं तुट्ठी ? जेण माए सघं नयरं विम्भइयं चोइसाणं विज्जाठाणाणं आगमे कए । सा भणइ—कहं पुत्त ! मम तुट्ठी भगिरसइ ? जेण तुगं वट्ठणं मत्ताणं यहकरणं अहिज्जिउमागओ, जेण संमारो वट्ठिज्जइ, तेण कहं तुस्सामि ? किं तुमं दिट्ठिवायं पडिउमागओ ? । पच्छा सो चित्तेइ—कित्तिओ सो होही ? तं पि अहिज्जामि जेण माउट्ठी भवइ,

किं मम लोकेणं तोसिएणं ? । ताहे भणइ—अम्मो ! कहिं सो दिट्ठिवाओ ? । सा भणइ—साहूणं दिट्ठिवाओ । ताहे सो नामस्स अक्खरत्थं चित्तिउमारद्धो दृष्टीनां वादो दृष्टिवादः । ताहे चित्तेइ—नामं चेव सुंदरं, जइ कोइ अज्झावेइ तो अज्झामि, माया वि तोसिया भवइ । ताहे भणइ—कहिं ते दिट्ठिवायजाणंतगा ? सा भणइ—अम्मं उच्छुधरे तोसलिपुत्ता नामाऽऽयरिया । सो भणइ—कल्लं अज्झामि मा तुब्भे उस्सुगा होह । ताहे सो दिट्ठिवायनामत्थं चेव चित्तितो न सुत्तो रत्तिं । विइयदिवसे अप्पभाए चेव पट्ठिओ । तस्स य पियमित्तो बंभणो उवनगरगामे परिवसइ । तेण 'हिज्जो न दिट्ठो अज्ज पेच्छामि णं' ति उच्छुल्लहीओ गहाय नव पडिपुण्णाओ एगं च खंडं सम्मुहमेइ । इमो य नीइ, सो पत्तो पुच्छइ—को तुमं ? । एसो भणइ—अज्जरक्खिओ हं । ताहे सो तुट्ठो उववूहइ—सागयं ? अहं तुब्भे द्दुहमागओ । ताहे सो भणइ—अईहि, अहं सरीरचित्ताए जामि, एयाओ उच्छुल्लहीओ अंवाए पणामिज्जासि, भणेज्जासु य—दिट्ठो मए अज्जरक्खिओ, अहमेव पढमं दिट्ठो । तेण तहेव सिट्ठं । सा तुट्ठा चित्तेइ—मम पुत्तेणं सुंदरं मंगलं दिट्ठं, नव पुवा घेतत्तवा खंडं च । सो चित्तेइ—मए दिट्ठिवायस्स नव अंगाणि अज्झयणाणि वा घेतत्तवाणि दसमं न सबं । ताहे गओ उच्छुधरं । तत्थ चित्तेइ—'किह एमेव अतीमि मोहो जहा अयाणंतो ? जो एएसिं सावगो भविस्सइ तेण समं पविस्सामि' ति एगपासे अच्छइ पलीणो । तत्थ य दड्डुरो नाम सावओ, सो सरीरचित्तं काऊण पडिस्सयं वचइ । ताहे तेण दूरट्ठिएण तिन्नि निसिहियाओ कयाओ । एवं सो इरियाइ दड्डुरेण सरेण करेइ । सो पुण मेहावी तं अवधारेइ । सो वि तेणेव कमेण उवगओ । सबेसिं साहूणं वंदणं कयं, सो सावगो न वंदिओ । ताहे आयरिएहिं णायं—एस नव सड्डो । पच्छा पुच्छइ—कओ धम्ममागमो ? । तेण भणियं—एयस्स सावगस्स मूलाओ । साहूहि य कहियं—जहेस सड्डुए सुओ, जो सो कल्लं हत्थिखंधेण अइणीओ । कहं ति ? । ताहे सबं साहेइ—अहं दिट्ठिवायं अज्झाइउं तुब्भं

पाममागओ । आयरिया भणति—अम्हदिक्काअन्नुवगमेण अज्झाइज्झइ । भणइ—पव्वयामि । सो वि परिविडीण अज्झाइ-
 ज्झइ । एवं होउ चि परिविडीण अज्झामि, किंतु मम एत्थ न जाइ पव्वइउं । अन्नत्थ वच्चाओ, एस राया ममाणुरत्तो, अमो
 य लोमो पच्छा ममं वला वि नेजा, तम्हा अन्नहिं वच्चाओ । ताहे तं गहाय अन्नत्थ गया । एस पढमा सेहनिप्फेडिया ।
 एवं तेण अचिरेण कालेण एक्काएस अंगाणि अहिज्जियाणि । जो दिट्ठिवाओ तोसलिपुत्ताणं आयरियाणं सो अणेण
 नहिंओ । तत्थ य अज्जवइरा सुव्वंति जुगप्पहाणा, तेसिं दिट्ठिवाओ बहुओ अत्थि । ताहे सो तत्थ वच्चाइ उज्जेणि-
 मज्जेणं । तत्थ य भद्दगुत्ताणं धेराणं अंतियं उवगओ । तेहिं कालं करंतेहिं भन्नइ—मा वइरसा-
 गमरीओ, तत्थि मम निज्जामओ, तुमं निज्जामओ होहि । तेण 'तह' ति पडिवन्नं । तेहिं कालं करंतेहिं भन्नइ—मा वइरसा-
 मिणा समं अच्छेज्जासि, वीसुं पडिस्सए ठिओ पढेज्जासि, जो तेहिं समं एगमवि रत्ति संवसइ सो तेण सह मरइ ।
 नेण पडिस्सुयं । कालगए गओ वइरसामिसगासं वाहि ठिओ । ते वि सुविणयं पिच्छंति—जहा किर मम खीरपंडिगहो
 भरिओ आंगुण्ण पीओ समासासिओ य, अवसिडं च थेवलीरं । पमाए साहूणं साहिंति । ते अन्नमन्नाणि वागरेति ।
 गुरू भणंति—न याणह तुम्भे, अज मम पाडिच्छओ एहिंति सो किंचूणं सुत्तं अहिज्जिहिंति । पमाए आगओ अज्जर-
 कित्तओ पुच्छिओ—रुत्तो ? । तोसलिपुत्ताणं सयासाओ । अज्जरक्खिओ ? । आमं । साहु सागयं, कहिं ठिओ ? ।
 वाहि । ताहे आयरिया भणति—वहिट्ठियाणं किं जायइ अज्झाइउं, किं तुमं न याणसि ? । ताहे सो भणइ—खमासमणेहिं
 अहं भद्दगुत्तेहिं थेरेहिं भणिओ वाहिं ठाएज्जासि । ताहे उवउत्ता जाणंति—सुंदरं, न निक्कारेण भणंति आयरिया, अच्छह ।
 ताहे अज्जाउउं पवत्तो । अचिरेण कालेण नव पुद्वा अहीया, दसमं आढत्तो घेउं । ताहे अज्जवइरा भणंति—जवियं ति
 हेरेहिं, एयं परिहम्मं एयस्स । ताहं पि सुहुमाणि चउवीसं जवियाणि गहियाणि अणेण, सो वि ताव अज्झाइ । इओ य

से मायापियरो सोगेण गहिया 'उज्जोयं करिस्सामि अंधकारतरं कयं' । ताहे ताणि अप्पाहिंति तह वि न एइ । तओ उहरओ से भाया फगुरक्खिओ सो पट्ठविओ । एहि सवाण वि पव्वयंति जइ आवह । सो तस्स ण पत्तिइ । जइ ताणि पव्वयंति तो तुमं पव्वयाहि । सो पव्वइओ अज्झाइओ य । अज्जरक्खिओ जविएसु अईव घोळिओ पुच्छइ—भयवं ! दसमस्स पुव्वस्स किं सेसं ? । तत्थ विदुसमुह-सरिसवमंदरेहिं दिट्ठंतं करेति—विदुसेत्तं गहियं ते, समुदो अच्छइ । जाहे सो विसायमावओ 'क्तो मे सत्ती एयस्स पारं गंतुं ?' ताहे आपुच्छइ—भयवं ! अहं वच्चांमि, एस मम भाया आगओ । ते भणंति—अज्झाहि ताव एयं सो निच्चेमेव आपुच्छइ । तओ अज्जवइरा उवउत्ता—किं ममाओ चेव वोच्छिज्जंतं ? ताहे नाणेणं नायं—जहा मम थोवमाडं, न य पुणो एस एहिंति । अओ ममाहिंतो वोच्छिज्जहिंति दसमपुव्वं । तओ तेण विसज्जिओ दसपुरं गओ । तत्थ सव्वो सयणवग्गो पव्वाविओ माया भाया भगिणी । जो सो तस्स खंतओ सो वि तेसिं अणुरागेणं तेहिं समं चेव अच्छइ । न पुण लिंगं गिण्हइ लज्जाए । किह समणउ पव्वइस्सं ? , एत्थ मम धूयाओ सुण्हाओ नचुईओ, तासिं पुरओ न तरामि तगओ अच्छइ । सो तत्थ अच्छइ । बहुसो आयरिया भणंति ताहे सो भणइ—जइ ममं जुवलएणं ऊंडियाए छत्तएणं उवाहणाहिं जन्नोवइएण य समं पव्वावेह तो पव्वयामि । पव्वाविओ । सो पुण चरणकरणसज्जायं अणुयत्तेहिं गिण्हावियवो, ताहे ते भणंति—अच्छइ तुब्भे कडिपट्टएणं । सो वि थेरो भणइ—छत्तएण विणा न तरामि । ताहे ते भणंति—अच्छइ एयं पि । करगेण विणा दुक्खं उच्चारपासवणं वोसिरिडं, तहा बंभसुत्तगं वंभणचिंधं अच्छइ त्ति । अवसेसं सव्वं परिहरइ । अन्नया चेइयाणं वंदया गया आयरियां चेडरूवाणि गाहिंजंति, भणह—सव्वे साहुणो वंदामो एयं छत्तइल्लं मोत्तुं । एवं भणिओ ताहे सो जाणेइ—इमे मम पुत्ता नचुया य वंदिज्जंति अहं कीस न वंदिज्जामि ? । ताहे भणइ—किमहमपव्वइ ? त्ति । ताणि भणंति—किं

पदार्थगानं इवाहणकरगन्धमुत्तच्छतर्गाणि भवंति ? । ताहे सो जाणइ—एयाणि मम पडिचोइति ता छट्ठेसि । ताहे
 पुत्तं भणइ—अयहि पुत्तगा ! छत्तेण । ताहे ते भणंति—अलाहि, जाहे उण्हं होहिइ ताहे कप्पो उवरिं करिहि त्ति ।
 एव ताणि 'भोचु ऋडुल्लं' तत्थ से पुत्तो भणइ—मत्तण चैव सत्ताभूमिं गम्मइ । एव जन्नोवइयं पि सुवइ ताहे
 आयरिया भणंति—को वा अम्हे न याणइ जहा वंभणा ? । एवं तेण ताणि सुक्काणि । पच्छा ताणि पुणो भणंति—सद्ये
 रगमो मोत्तूण ऋडिपट्टुअं । ताहे सो रुट्ठो भणइ—सह अज्जयपज्जहिं मा वदेह, अन्ने वंदिहिंति ममं, एयं कडिपट्टय
 न उट्ठेसि । अन्नया तत्थ साहू भत्तं पयग्गमाइत्ता कालगओ ताहे तस्स निमित्तं कडिपट्टयवोसिरणट्टयाए आयरिया
 भणति—एय महाफलं भवइ जो साहुं वहइ । तत्थ य पढमपवइया सन्निया—तुन्ने भणेज्जाह, अम्हे एयं वहामो । एव ते
 उवट्ठिया । तत्थाऽऽयरिया भणंति—अम्हं सयणवग्गो मा निज्जरं पावउ, जं तुन्ने चैव सद्ये भणह, अम्हे चैव वहामो ।
 ताहुं मो धेरो भणइ—कि पुत्ता ! एत्थ चहुतरिया भणंति—वाढं, किमेत्थ भणियच्चं ? । ताहे सो
 भणइ—तो योइ अहं पि वद्दामि । आयरिया भणंति—एत्थ उवसग्गा उप्पज्जंति, चेडरूवाणि लगंति, जइ तरसि अहिया-
 मेत्त तो वहाहि, अहं नाहियासेसि ताहे अम्हं न सुंदरं भवइ । एवं सो थिरो कओ । ताहे सो उक्खित्तो । साहू पुरओ
 वगति, पत्तओ सज्जओ ठियाओ । ताहे खुइएहिं भणियपुवेहिं कडिपट्टओ तस्स कडिओ । सो तं मयगं लज्जाए मोत्तु-
 माग्गओ, ताहे अन्नोहिं भणियो—मा मोजिहिसि । तत्थ से अन्नेण कडिपट्टओ काऊण पुरओ दोरेण वद्धो । ताहे सो
 उज्जिओ तं वत्ति—मग्गओ म पेच्छंति सुग्गओ । एवं तेण वि 'उवमग्गो उट्ठिउ' त्ति काऊण वूढं । पच्छा आगओ
 तोइय । ताहे आयरिया भणंति—कि अज्ज गंता ! रमं ? । ताहे सो भणइ—सो एस अज्ज पुत्त ! उवसग्गो उट्ठिओ ।

‘अणेह साडयं’ वि सूरिणा भणिए सो भणइ—कनित्य साडणं ? जं इडवं तं दिडं, चोलपट्टो जेव ने भवड । एवं ता सो चोलपट्टयं निष्ठाविओ । तेग मुक्किं अचेलपरीसहो नाडियासिओ, पञ्चा अहियासिउ चि ॥ अचेलस चाअति-
वडविहारिणः शीतादिनिरमिद्रयमाणत्वेनारतिरप्युत्थेयत अतस्तत्परीसहमाह—

गामाणुगामं रीयंतं, अणगारं अकिंचणं । अरई अणुप्पविसे, तं तितिक्खे परीसहं ॥ १४ ॥

व्याख्या—आनः—असिद्धः, त च जिगनिपितः, अनुआनञ्च—तन्मार्गापुङ्खलो आनानुपलक्ष्यन्ते, ‘रीयंतं’ रीयमानं—विहत्मानं ‘अणगारं’ दुर्गे ‘अकिञ्चनं’ निःपरिग्रहं, ‘अरतिः’ संयमावृत्तिः ‘अणुप्पविसे’ मनसि लज्जामग्रा भवेत्, ‘तं’ अरविहं ‘तितिक्षेत’ तदेव, परीसहन्ति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ तत्सहयोग्यमाह—

अरइं पिड्डो किच्चा, विरओ आयरन्निअए । घम्मारासे निरारंभे, उवसंतं सुणी चरे ॥ १५ ॥

व्याख्या—अरतं ‘पिड्डो’ कृत्वा ‘वर्त्मवितहेपुरियन्ति’ विरहृत्य ‘विरतः’ अरतो हित्तादिभ्यः आत्मा रक्षितो भूतविषोयसंन्यानादित्येनऽल्लरक्षितः । घर्म्म—दुष्टवर्मादौ आरभते घर्म्मोत्तानः, ‘निरारंभे’ अल्लक्ष्मि निवृत्तः, ‘उवसन्तं’ जीवाद्युपशमनात् दुर्गे ‘चरे’ ‘तं’ ने चिं दुक्खमिगं भवित्तइ, अल्लथा मोगविक्कलं भट्टुगे । त मे सरीरेण हेमं वेत्तहे, अवेत्तहे जीविपज्जेवेन ने ॥ १५ ॥ इति विज्जित्तचरं संयमं नरिसल्लेचनं, न पुनस्तत्पारत्ति-
रन्त्यववापनल्लेखी भवेत् । इह च निरगतिविषेय-आत्मरतिविरहजनः तल्लज्जा वेधमाति मूत्रार्थः ॥ १५ ॥

उअहरणन्त—अवलपुरं नाम पट्टकानं, तल्ल जियसत्तं राया, वल्ल मुज्जे अनरानिओ डुवरया । सो च राहा-

“१५ तमे चित्तं दुक्खमिगं भवित्तइ, अरहन्तं मोगविक्कलं भवित्तइ, अवेत्तहे जीविपज्जेवेन ने ॥ १५ ॥”

अथनम्रवे
श्रीनैमिच-
स्त्रीयवृत्तिः
॥ २५ ॥

यरियाण अंतिण पद्यउओ । अन्नया विहरंतो गओ तगरं नगरं सूरि । राहायरियस्स सज्जेतेवासी अज्जाराहा नाम आय-
 रिया उल्लेणीण विहरति, तेसिं सयासाओ साहुणो तगरं गया राहायरियसमीवं । ते पुच्छिया 'निरुवसगं' ति भणंति—
 पुरोहिंयपुत्तो रायपुत्तो य वाहिंति । तस्स य जुवरायपद्यइयगस्स सो य रायपुत्तो भत्तिज्जओ 'भा संसारं भमिहि' ति
 पुच्छिऊण आयरिए गओ उल्लेणिं । कयमुचियकरणिज्जं । भिक्खवावेलाए उग्गाहेऊण पट्ठिओ । आयरिएहिं भणिओ—
 अच्छाहि । सो भणइ—न अच्छासि, नवरं तं दाण्ह पडणीयधरं । चेह्लगो भणिओ वच, दाएहिं । तेण दाइयं । सो तत्थ
 गओ वीम्मत्थो य पविट्ठो । तत्थ य रायपरियाणो ससंभमो तं पेच्छिऊण भणइ—नीहरसु लहुं साहू, मा कुमारा खलीगरी-
 णिनि । तेण वि महासदेण धम्मलभियं । तेहिं सुयं, भणंति—अहो ! लहं पद्यइयगो अम्हंतेणमागओ, वंदामो ति ।
 भणंति—आयरिया ! तुब्भे नच्चिउं जाणह ? । तेण भन्नइ—आमं जाणामो, तुब्भे वाएह । ते वाइउमाढत्ता जाव न याणंति ।
 तेण भन्नउ—णरिसगा चेव तुब्भे कोलिया न किंचि जाणह ? । ते रुद्धा उद्धाइया । तेण घेत्तुं तेसि निजुद्धजाणएण सब्बे
 मग्गी नोउया पडमं ताव पिट्ठिया । ते हम्मंता राडि करंति । परियाणो जाणइ—सो एस पद्यइओ हम्मंतो राडि
 णरेउ । सो पि गओ । पच्छा दिट्ठा न वि जीवंति न वि मरंति, नवरं निरिक्खंति एक्कमेक्कं दिट्ठीए । पच्छा रत्तो सिट्ठं पुरो
 णियग्ग न, जग्ग—तो वि पद्यइयगो, तेण दो वि जणा वि संखलेऊण मुक्का । पच्छा राया सबबलेणं आगओ पद्यइयगाण
 भूतं । सो पि गान् णक्कपासे अच्छइ परियट्ठंतो । राया आयरियाण पाएसु पडिओ—पसायमावज्जह । आयरिओ भणइ—
 अहं न याणासि माहराय !, ग्थ ण्णो मादू आगओ पाहुणगो, जइ परं तेण कयं होज्जा । राया तस्स मूलमागओ पच्चसिन्नाओ
 य । तज्जो तेण साहुणा भणियं—धिरत्थु ते रायत्तणस्स, जो तुमं अत्तणो पुत्तभंडाणडवि निगहं न करेसि । पच्छा
 गमा भणउ—पमायं करेह । भणइ—जइ परं पद्ययंति तो दोण्हं मोक्खो, अन्नहा नत्थि । राइणा पुरोहिण य भन्नइ—

एवं होल, पवयंतु । पुच्छिया भणंति—पवयामो । पुबं लोओ कओ, पच्छा मुक्का पवइया । सो रायपुत्तो निस्संकिओ चेव धम्मं करेइ । पुरोहिपुत्तस्स पुण जाइमओ गुरुपओसो य—अग्गे मड्ढाए पवविआ । एवं ते दोउवि कालं काऊण देवलोओ उववन्ना । इओ य कोसंबीए णयरीए तावसो नाम सेट्ठी । सो मरिऊण निययघरे सूयरो जाओ जाइस्सरो । सो य तस्स चेव दिवसे पुत्तेहिं मारिओ । पच्छा तहिं चेव घरे उरगो जाओ, तहिं पि जाईसरो जाओ । तत्थ वि अंतोघरे ‘मा खाहि’ ति मारिओ । पच्छा पुत्तस्स पुत्तो जाओ । तत्थ वि जाईसरणभावओ चितेइ—‘कहमहं अप्पणो सुणहं अंबं वाहरीहामि ? पुत्तं वा तायं ?’ ति मूयत्तणं करेइ । अदब्बेहिं अस्मापिईहिं कया उवाया तहा वि न जंपइ । अन्नया चउनाणी थेरा तत्थ समोसठा । आभेयंतेहिं णायं जहा—मूयगो संबुद्धिही । साहू भणिया—असुगघरे गंतूण मूयगस्स पुरओ इमं पढह—‘तावस ! किमिणा मूयघएण पडिवज्ज जाणिउं धम्मं । मरिऊण सूयरोरग, जाओ पुत्तस्स पुत्तो ति ॥ १ ॥’ तेहिं गंतुं पडियं । सो तं सोउं विम्हिओ ‘कहमेए इमं जाणंति ?’ पणमिऊण पुच्छिया—कहं तुब्भे जाणह ? । तेहिं भणियं—अहं गुरु जाणइ । सो कहिं ? । उज्जाणे । सो गओ, तत्थ वंदिया गुरु, निसुओ धम्मो, जाओ सावगो । तस्स य ‘असोगदत्तो’ ति पुबनामं पच्छा ‘मूयगो’ ति जायं । इओ य सो धिज्जाइयेवो महाविदेहे तिस्थयरं पुच्छइ—किमहं सुलहवोहिओ ? दुलहवोहिओ ? ति । तओ सामिणा भणिओ—दुलहवोहिओ सि । पुणो पुच्छइ—कत्थाहं उव-वज्जिउकामो ? । भगवया भन्नइ—कोसंबीए मूयस्स भाया भविस्ससि, सो य मूयओ पवइस्सइ । सो देवो भयवंतं वंदिऊण गओ मूयगस्स सगासं । तस्स बहुयं सो दवजायं दाऊण भणइ—अहं तुह माऊए उयरे उववज्जिस्सामि, तीसे य दोहलो अंबएहिं भविस्सइ, असुगे य पवए अंबगो मए सयापुण्णफलो कओ, ता तुमं ताए पुरओ अक्खरे लिखि-

‘१ तापस ! किमनेन मूकन्नतेन ! प्रतिपद्यस्व ज्ञात्वा धम्मम् । सृत्वा शूकर उरगो जात. पुत्रस्य पुत्र इति ॥ १ ॥’

तामि, जत्र—तुच्च पुत्तो भविस्सु, जउ तं मम देमि ता आणेमि अंवकलणि त्ति, तथो ममं जायं सतं तहा करे-
 म्मसि चत्ता धम्मे संबुज्जामि त्ति । तेण पडिवज्जे गओ देवो । अत्रया कडवयदिवसेसु चइऊण तीए गन्धे उववज्जो ।
 अरुत्तं अंवदोहलो जाओ । सो मूगो असुरे लिहइ—जइ ममं गन्धं देसि ता आणेमि अंवाणि । ताए भण्णइ—दिण्णो ।
 तेणउण्णिगणि अंवकलणि । अयणीओ दोहलो । कालेण दारगो जाओ । सो तं खुदुगं हंतं साहूणं पाएसु पाडेइ ।
 सो भालाओ करेउ, ण न वइइ । पच्छा मत्तपरितंतो मूयगो पव्वओ । सामन्नं काऊण देवलोगं गओ । तेण ओही
 पडओ जाप णेण सो दिट्ठो । पच्छा ओणेण तस्म जल्लेयरं कयं, जेण न सकेइ उट्टेउं । सद्यविज्जेहि पव्वत्ताओ ।
 सो देवो समरत्तं काऊण वोसतो वोसतो हिउइ—अहं विज्जो सद्यवाही उवसमेमि । सो भणइ—मज्झ पोट्टे
 गन्धेय । तेण भन्नइ—तुज्जं अत्तज्जो वाही, जइ परं तुमं ममं चेव ओलगसि तो ते सज्जवेमि । सो भणइ—वज्जामि ।
 तेण सन्नपिओ । गथो तेण मद्धि । तेण तम्म सत्थकोत्थलओ अहविओ । सो ताए देवमायाए अईवभारिओ, जाव
 पाउता एगमि पणसे पडंति । विज्जेण भन्नइ—जइ पद्यसि ता नुयामि । सो तेण भारेण अईवपरिताविजंतो चितेइ—
 तर मे पउउं । भणइ—पद्यामि । पद्यओ । देवे गए नाइचिरस्स उपपव्वओ । तेण देवेण ओहिणा पेच्छिऊण सो चेव
 गानी वओ । गो तेणेव कमेण पुणो पद्याविओ । एवमेकसि दो तिन्नि नाराउ पद्याविओ, तइयत्राराण गच्छइ देवो
 न तेजेम नमं, तणभारगं गत्ताय पलित्तं गामं पविसइ । तेण भन्नइ—किं तणभारणं पलित्तं पविससि ? । तेण भन्नइ—
 तइं गुणं कोत्तमाणमायालोभमपलित्तं निहवास पविससि ? । तहा वि न संबुज्जइ । पच्छा दो वि गच्छंति । नवरं देवो
 भन्तीए एगणेण मपट्ठिओ । तेण भन्नइ—कहमेत्तो पंथं मोत्तुण अडवि पविससि ? । देवेण भन्नइ—कहं तुमं मोक्ख-
 वः मोग्गण समाराट्ठि पविससि ? । तहा वि न संबुज्जइ । पुणो वि एगमि देवकुले वाणसंतरो अविओ अविओ

द्वारं, महिला जोणी अणत्याणं ॥ २ ॥” प्रत्याख्यानपरिज्ञया च प्रत्याख्याताः । ‘सुकृतं’ सुद्वयुष्ठितं “तस्स” त्ति विभ-
 किञ्चित्प्रायात् तेन ‘श्रामण्यं’ व्रतम् तद्वत्तमेव हि प्रायः सावद्यप्रवृत्तिरिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ अतः किं विवेचयम् ? इत्याह—

एवमादाय मेहावी, पंकभूयाउ इत्थिओ । नो ताहिं विणिहन्नेज्जा, चरेज्जस्तगवेसए ॥ १७ ॥

व्याख्या—‘एवं’ अनन्तरं वक्ष्यमाणं ‘आदाय’ दुद्ध्या गृहीत्वा मेहावी, तदेवाह—पङ्कः—कर्मस्तद्धूता एव
 मुक्तिपथप्रवृत्तानां विवन्धकत्वेन मालिन्यहेतुत्वेन च तदुपमा एव । ‘तुः’ अवधारणे । ‘नो’ नैव ‘ताभिः’ स्त्रीभिः
 ‘विहन्यात्’ समयजीवितोपघातेनातिपातयेत् आत्मानमिति गम्यते । कृत्यमाह—‘चरेत्’ धर्मानुष्ठानं सेवेत ‘आत्मगवेपकः’
 कथं मयाऽऽत्मा संसारान्निस्तारणीय इत्यभिप्रायवानिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥

उदाहरणमाह—पुढि खिइप्पइट्ठियं नगरमासी । तस्स वत्थुम्मि खीणे चणगपुरं निविहं । तओ उसभपुरं ।
 तओ कुसगपुरं । तओ रायगिहं । तओ चंपा । तओ पाडलिपुत्तं । तत्थऽत्थि नंदवंसे नवमो नंद-
 राया । तस्सऽत्थि कप्पगवंससंभूओ उप्पत्तियाइचउद्धिदुद्धिसमिद्धो सगडालो मंती । तस्स दुवे पुत्ता थूलभदो
 सिरीउ त्ति । इओ य वररुई नाम भट्टपुत्तो । सो अणुदिवसं थुणइ रायाणं अउबेहिं अहुत्तरसयपमाणेहिं
 चाहुयसिलोगेहि । तूसए राया । पलोएइ सगडालुमुहं । न य सो पसंसए । तओ न देइ किं पि राया ।
 तओ वररुइणा अवगयपरमत्थेणं सगडालभज्जा ओलगिया, जाव भणियं—तुसं सगडालं भणसु जेण पसंसइ
 मम पडियं । इयरीए वि दन्निन्नपवन्नाए भणिओ सगडालो । तेण वि ‘अजुत्तमेयं’ ति तहा वि उवरोहमावन्नेण
 पडिवन्न, भणियं च—सुभासियं ति । दिन्ना य करच्छोडिया । ताहे दिन्नं रत्ता दीणाराणमट्टसयं । पच्छा दिणं दिणं

पदिन्नो । सगडालो चित्तइ—निट्टिओ रायकोसो त्ति । नंदं भणइ—भट्टारगा ! किं एयस्स तुब्भे देह ? । तुमे पसंसिउ
त्ति । भणइ—अहं पसंसासि लोइयकवाणि अविणट्ठाणि पढइ । राथा भणइ—कहं लोइयकवाणि ? । सगडालो
भणइ—मम धूयाओ जक्खाओ—जक्खदिन्ना—भूया—भूयदिन्ना—सेणा—वेणा—रेणाभिहाणाओ सत्त वि पढंति, किमंग
पुण अन्नो लोगो ? । तासि च पढमा एक्कासिं सुयंणिण्हइ, वीया दोहिं, तइया तीहिं, जाव सत्तमा सत्तहिं वाराहिं । ताओ
अन्नम्मि दिणे राइणा आणावियाओ अंतेउरं ठवियाओ जवणियंतरियाओ । आगओ वररुई । पढियाणि चाइणि ।
पच्छा जक्खाए राइणो आएसेण पढियाणि । वीयाए दोन्नि वारा सुयाणि, तइयाए तिन्नि वारा, पढियाणि य । एवं
सत्तहिं वि । राइणा पत्तीयं । वररुइस्स दाणं वारियं । इयरो वि तमेव दीणारइसयपोट्टुलियं जंतं विउच्चिय गंगामज्जे
ठवेइ—किल कणगमयहत्येण गंगा पयच्छइ । एवंविहेण विहाणेण पयडेइ अट्टसयं । जाव लोगो तं तारिस्सं पेच्छिय
आउट्टो । ‘गंगा वि से देइ’ त्ति सुया य राइणा वत्ता । कहियं मंतिणो । ‘जंतपओगेण जणमज्जे अलियपसिद्धिं करेइ’ त्ति
नाऊण भणियं मंतिणा—जइ अम्ह पच्चक्खं देइ तो पत्तियामो । तओ संझाए पेसिओ पच्चइगो पुरिसो पच्छन्नं मंतिणा
गंगं । वररुइणा वि गंगं थुणिऊण दिसावलेगं काऊण ठविया जंते पोट्टुलिया । गओ सट्ठाणं । इयरेण वि अवहरिऊण
समप्पिया मंतिस्स । पमाए मंतिसहिओ सपुरज्जणवओ गओ गंगं राथा । वररुइणा वि संथुया गंगा, आहयं हत्थेहिं
पाएहिं य जंतं, न किंचि लहइ, विलक्खीभूओ रायपुरओ ‘दंभगो त्ति निब्भत्थिओ राइणा । दंसिया मंतिणा पोट्टुलिया ।
कहिओ संझावइयरो । हीलिओ लोगेहिं । पओसमावन्नो मंतिस्स वररुई छिड्डुणि मग्गइ । पुणरवि ओलग्गिउमा-
रद्धो नंदं कहेइ छिड्डुणि । न पडिवज्जए राथा । अन्नया सिरियस्स वीवाहे रन्नो आओगो सज्जिजइ । वररुइणा तस्स
दासी ओलग्गिया । तीए कहियं—रन्नो भत्तं सज्जिजइ आओगो य । ताहे तेण चित्तियं—एयं छिड्डुं । डिभरूवाणि मोयगे

शक्रा उमं पाँट—‘मयं नंदु न विद्याणइ, नं सगडालु करेगइ । रायणंदु मारेत्ता, सिरियं रजि ठेमइ ॥१॥’ ताइ
 पटि । राइया नुयं, गमेनायिय, डिंटा आओगनामगी । कुविओ राया । जओ जओ सगडालो पाण्यु पडइ तओ तओ राया
 पगट्टो जइ । तांयं च सगडालेणं—अइव अनियन्तिओवट्टाविओ कोवो देवस्स, ता पयं पत्तयालं—मम पगस्स वहे
 अगगन्ठइ उरुवरो । एवं चितिय गओ समवणं । राइणो अगस्सो नियपुत्तो भणिओ सिरियओ—भो सिरियय
 इमो कुन्तो ना पत्तय मय पत्तयालं—मम राइणो पायवडियस्स सिरं छिंदिजाह । एवंभणिओ अकंदिउमाडत्तो
 सिरियओ—हा ताय ! किमहं कुलक्खयं करो उप्पन्नो जेण ईइस आइससि ममं ? ता किं वहुणा ?—ममं चेव तस्म पुरओ
 माराण, देहं वल्लि कुलोवमग्गस्स । मंतिणा भणियं—न कुलक्खयं करो तुमं किंतु कुलक्खयं तं करो, न य ममं मत्तियं मंतरेण
 इमं मयं तो कुणहं मयं । इमारेण भणियं—ताय ! जं होउ त होउ, नाइहं गुरुवहं करोसि । मंतिणा भणियं—
 अहं मयमेव अचाणयं ताळउडिक्खिन्मभवहारेण वावाइस्स, तुमं वाचस्स सगं वाहेज्जसु, अलघणीया गुरवो भवंति
 ता नपाइयं मय, न मम अवमरो अकंदियस्म, उद्धरह कुलं अइवसणकूवाओ, अवणेह मज्झ अवरापंक । पयं मुणि-
 स्स—‘अहो ! मंळं समावडिय’ ति पगत्तो गुरुवयणलघण अन्नत्तो गुरुत्तरपरहरणं ता न याणामो किं पि क्कामो,
 अत्ता याताण्णि अत्ताणय पितु वावाइण अत्तण कुलक्खओ अयसो य तहट्ठिओ चेव, जओ भणिस्सति लोया—फलियं
 ने पामं ति. मयं उभयपासरन् । उमं चित्तो ‘गुरुवयणमलघणीय’ ति भणिय पडिवजाविओ सिरिओ तं सव्वं । तओ गओ
 सिरिओ रायममी । पिट्टओ सगडालो । तं च दट्ठण अन्नाभिमुहो ठिओ राया । आसीणो सगडालो । भणियाइं नो तिन्नि
 पागाउ न रोवियाउ । न त्रणियं राउणा । तओ निवडिओ रायचलणेणु । रोसेण च अन्नओत्तो जाओ राया । तओ अन्न-

‘१ तत्ता मग्गे तां पि तातां, यत्ता तात्थाल हरियन्ति । सज्जन नन्त मारणिता धीयत्ता राजे श्यापयित्वति ॥ १ ॥’

वहरियतालउडस्स छिन्नं सीसं सिरिएणं । जाओ हाहारवो । रायणा भणियं—किमेयं भो! ? । सिरिएण भणियं—देव । तुह सासणाऽइक्कमकारी एस, तेण देवो न पायवडियस्स वि पसीयइ त्ति, ता किं एइणा दुरायारेण ? , अहं खु देवस्स सरीरक्खवगो, ता जो देवस्स आणं अइक्कमइ तेण पिउणा वि न कज्जं, एत्थ डियस्स ममं चेव अवसरो नऽन्नस्स, जओ एवंविहे चेव पए निउत्तो हं देवेण । भणियं च—‘भोत्तूण सयणकज्जं, सामियकज्जं करंति वरमिच्चा । अन्नह चंचलनेहा, आराहिज्जंति कह पहुणो ? ॥२॥’ राइणा चितियं—एवं पि निप्पिहाणं लोओ अन्नहा मंतेइ, ता नूणं वररुइपउत्तो डंभो एसो त्ति, ता अकज्जकारी अहं, जो एवंविहमुवेक्खंतो ठिउ त्ति, ता संपय परिसंठवेमि एयं । तओ भणियं—कुमार ! जं अन्हं कुनयफलमेरिसं जायं तत्थ मा विसायं गच्छसि, अहं ते सव्वं संपाडेमि । एवमासासिय सयमेव महाविभूईए अग्निग्ग्मि सक्कारिओ सगडालो । भणिओ सिरिओ—कुमाराऽमच्चत्तणं गिण्हसु । सो भणइ—मम भाया जेहो थूलभदो, तस्स वारसं वरिसं गणियाघरं पविट्ठस्स तस्स दिज्जउ । सो सदाविउ राइणा भणिओ य—पडिवज्जसु कमागयममच्चपयं । सो भणइ—चितेमि । एत्थ असोगवणियाए चितेसु । सो तत्थ अइगओ चितिउमाढत्तो—केरिसं भोगकज्जं रज्जकज्जवक्खित्ताणं ? बहुसावज्जावारकारणं अमच्चत्तणं परिपालिऊण नरगं जाइयव्वं होही, एए य परिणामदुस्सहा विसया, को एयकारणे दुल्लहं नरत्तं लंछुं हारेइ ? , भणियं च—‘बहुविहजम्मकुंडंगहणि संसारवणि, लद्धइ माणुसजग्ग्मि रग्ग्मि तक्खणमरणि । जे विवेइज्जानिदिउ इंदियसुहु महहिं, ते इह लद्धी कोडि वराडिय हारवहिं ॥ ३ ॥’ तम्हा विसयसुहनिबंधणपियज्जणाओ परमत्थओ न किंचि सुहं, अवि य—‘इंदेयालु दीसंतु नाइ जुयहियउ रमतंहं, माणट्टिउ हुयवहसमाणु विसससु पव-

‘१ बहुविधजन्मकुडङ्गगहने संसारवने, लब्धे मनुष्यजन्मनि रम्ये तत्क्षणमरणे । ये विवेकिजननिन्दित इन्द्रियसुखं कांक्षन्ते, ते इह लब्धां कोटि वराटिकया हारयन्ति ॥ ३ ॥’

२ ‘इन्द्रजाल इक्ष्यमानमिव युवहृदये रमतां, मानार्थिनां हुतवहसमान विपसम प्रवसताम् । अन्यासक्ताना विपसं दाल्यं ज्वरो

सुतां । अन्नामत्तह विमम सधु जरु चोरु विमुपहं, पिउ घडिया केहि वि दलेहिं जाणेवि न सफहं ॥ ४ ॥ इय विसम-
मत्तावद् वड्डाउ, जो रागाउरु रद करहिं । सुहपलइहिं कारणि मूढमड, दुरियखारि सो उरि घरइ ॥ ५ ॥ तथा—अज्ज
न रिट्ठउं अज्ज रुहु सत्तभाउ न चोइइ, पवसिउ अज्जु न रमिउं अज्ज अणुरत्तु न चहइ । अज्ज विरत्तउ अवरु अज्जु
नज्जइ उघिगउं, इय वहहिं मुहु गरुयचिंतसताविहि लगउं ॥ ६ ॥ इय मुणिवि न रज्जइ जो कहवि, न य जो
विमएहिं आरमइ । मुकयत्थु वियक्खणु सो सुहिउ, तसु समाहि पर परिणमइ ॥ ७ ॥ ता सव्वहा उज्झिऊण भोगसगं
छिदिऊण मोहपासं—जाव न जरकडपूयणि सवंगिउ गसइ, जाव न रोगमुयंगु उगु निदइ डसइ । ताव धम्मि मणु
दिज्जउ किज्जउ अपहिउ, अज्जु कि कहु पयाणउ जिउ निच्चपहिउ ॥ ८ ॥ एवं चितिय पंचमुट्ठियं लोयं काऊण पाउयं
कंनलरयणं, तमेव छिदिता रयहरणं करेत्ता रत्तो पासमागओ—धम्मेण वड्डाहि, एयं चितियं । राया भणइ—सुचितियं ।
निगाओ । पेच्छह कवडत्तेण गणियाघरं पविसइ न व ? ति । आगासतले गओ पेच्छइ—मयकलेवरस्स जणो अव-
सरइ मुहाणि य ठएइ, सो भयवं तदेव जाइ । राया भणइ—निव्विण्णकामभोगो भगवं ति । सिरिओ ठविओ । सो
संभूइविजयसूरिस्स पासे पवइओ । सिरिओ वि किरि भायनेहेण कोसाए गणियाए घरमल्लियइ । सा य अणुरत्ता

दोतो विमुक्कानां, प्रियो घटित्त. कैरपि दलैः शतु न शक्यते ॥ ४ ॥ इति विपमस्वभावे बल्लभे, यो रागातुरो रति करोति । सुखप्रसूते
इन्द्रेण मुदमतिः, दुरितपारीं स उरसि धरति ॥ ५ ॥ अथ न दृष्टोऽद्य रष्टः सद्भावं न द्रुते, प्रोपितोऽद्य न रमितोऽद्यादुरक्तो न चलति ।
एतन्निरोद्धर आर्यं ज्ञायते उद्विग्न, इति बल्लभे मुहुर्गुरुचिन्तासन्तापे लभे ॥ ६ ॥ इति ज्ञात्वा न रज्यते यः कथमपि, न च यः
नेत्रेभ्यु ह्यारन्ते । मुहुतायौ विचक्षण. स सुखितस्तस्य समाधि परा परिणमते ॥ ७ ॥ यावन्न जराकटपूतना सर्वज्ञमुद्रसते, यावन्न रोग-
मुद्रा उग्रो सिद्धं उरसि । तावद्धर्मे मनो दीयतां क्रियतामात्महितमथ किं वा कल्ये प्रयाणं जीवो नित्यपथिकः ॥ ८ ॥

थूलभदे अन्नं मणुस्सं नेच्छइ । तीसे कोसाए डहरिया भगिणी उवकोसा तीए सह वररुई परिवसइ । सो सिरिओ वररुइस्स छिड्डाणि मगइ । सो भाउजायामूले भणइ—एयस्स निमित्तेण अम्हे पिउमरणं भाइवियोगं च पत्ता, तुज्झ वि वियोगो जाओ, एवं सुरं पाएहि । तीए भगिणी भणिया—तुमं सुरामत्तिआ एस अमत्तओ, जं वा तं वा भणिहिसि, एवं पि पाएहि । सा पाएइ । सो नेच्छइ । सा भणइ—अलाहि मज्झ तुमे । ताहे सो तीए अवियोगं मगंतो चंदप्पभं सुरं पियइ । लोगो जाणइ—खीरं ति । कोसाए सिरियस्स कहियं । अन्नया राया भणइ सिरियं—एरिसो मम हिओ तव पिया आसि । सिरिओ भणइ—सचं सामि ! परमेयं मत्तवालएण अम्हकयं । राया भणइ—किं मजं पियइ वररुई ? आमं । कहं ? पेच्छइ । सो राउलं आगओ । ततो तेणुप्पलं मयणफलेण भावियं मणुस्सहत्थे दिन्नं । एवं वररुइस्स देज्जाहि, इमाणि अन्नोसिं । तेण अत्थाणीए समागयस्स तं वररुइस्स दिन्नं । तेण उरिसवियं भिगारेण आगयं । तिच्छूढो खिसिओ चाउ-वेजेण पायच्छित्तं से दिन्नं । तत्तत्तयं पिज्जाविओ मओ । थूलभदसामी वि संभूयविजयाणं सयासे घोरागारं तवं करेइ । विहरंतो पाडलिपुत्तमागओ । तिन्नि अणगारा अभिगहे गिण्हति । एगो सीहगुहाए, तं पेच्छंतो सीहो उवसंतो । अन्नो सप्पवसहीए, सोऽवि दिट्ठीविसो उवसंतो । अन्नो य दूवफलए, थूलभदो कोसाए घरे, सा तुहा । ‘परीसहपरजिओ आगओ’ ति भणियं—किं करेसि ?, उज्जाणगिहे ठाणयं देहि, दिन्नं । रत्ति सद्यालंकारविभूसिगा आगया । चाडुं पकया । सो मंदरो इव निक्कपो न सक्कइ खोभेडं । ताहे सत्त्वावेणं पज्जुवासइ । भगवया वि पडिवोहिया । कहं ?—‘सरिलक्खेहिं समुदो, वहूहिं कट्ठाऽसणेहि जइ जलणो । तोसिज्जइ ता जीवो, विसएहिं अतित्तपुवो ति ॥९॥ सुइर वसिओ सह वंधवेहिं रमिऊण हिययइहेहिं । सुइरं च सरिंरं लालियं पि छेदुवि गंतव्वं ॥१०॥ इट्ठजणं धणवन्नं, विसया पंचंगवल्लं देहं । ण्फपए मोत्तव्वं, तथा वि दीहाऽऽसजीवाणं ॥११॥’ एवमाइ सोऊग साविगा जाया । भणइ—जइ रायवसेणं अन्नेणं समं वसेज्जा । इरहा

चन्द्रतारिणी । पुत्रे य अभिगच्छे तादृशे सीहगुहाओ माह् आगओ चत्तारि मासे उववासं काऊण । आयरिण्हि 'इसे' ति
 चण्डुट्टियो, भणियं—मागयं दुक्करकारयस्म ति । एवं सपइत्तो वि, कूत्रफलगइत्तो वि । थूलभइसामी वि तत्थेव
 गणियाणरे पददिगं मत्तकागगुणियमाहार गेण्हति । मो वि चउमु मासेसु पुत्रेसु आगओ । आयरिया संभेण अञ्जमुट्टिया,
 भणिओ ग—मागयं ते अउदुक्करअट्टुक्करकारयस्म । ते भणंति तिन्नि वि—पेच्छह् आयरिया रागं करंति 'असवपुत्तो' ति
 माह, गन्थ विओइओ ववहारो, गम मुहंमुहेण तत्थट्टिओ तो वि पससिज्जइ । वीए वरिसे सीहगुहालमणो 'गणिया-
 रर गगामि' ति अभिगह् गिण्हइ । आयरिया उवउत्ता । वारिओ । अपडिसुणंतो गओ । वसही मगिया । दिन्ना । सा
 न्नाणेण ओगलियम्मगीरा विभूसिया अविभूसिया वा धम्मं सुणेइ । तीसे सरिरे सो अञ्जोवचओ ओभासइ । मा नेच्छइ ।
 पविचोक्कणत्वं भणइ—जइ किंचि नयरि देसि । किं देसि ? सयमहस्सं । सो मगिउमारद्धो । नेपालविसण् सावगो राया ।
 तो तहिं जाइ तम्म सयमारममोलं कंचलगं देइ । सो तहिं गओ । दिन्ना राणण । वंसदंडविवरे छोहूण गति ।
 गगय नोरेहिं पंथो वद्धो । सउणो वासइ—सयमहस्सं गइ । सो चोरसेणावई जाणइ । नवरं एज्जंतं संजयं पेच्छइ ।
 नोश्रीणे पुणो वि वामर—सयमहस्सं गयं । तेण सेणावइणा गंतूण पलोइओ पुच्छिओ य । अभए दिन्ने कहियं—अत्थि
 कंचओ, गणियाण नेमि । सुद्धो, गओ, तओ तीसे दिन्ना । ताए चंदणियाण छुद्धो । सो वारेइ—मा विणासेहिं । सा भणइ—
 'पुनं गय मोयसि, आपयं न मोयसि, तुमं पि एरिसो चेव होहिंसि' ति उवसामिओ । कहं ?—“सीलु सुनिम्मलु दीह-

१ गृह्योपाधि । २ “नील मुनिमल्ल तीरेकालं नरुण्ये पाळितं, च्यानाऽप्ययनाभ्या पापपट्टः तपश्चरणाभ्या क्षालितः । इति
 दत्तानन्तरिपरिपूरणी विरयाऽऽतो निग्रस्य, उज्जयलवणं मुरणं भातं मा कुरुतेन हरय ॥ ३ ॥ अस्यसं धीर ! स्वया ज्ञान नर आनर्भितो
 नृपिपत्ता गतः । गङ्गाय संभरि उपतामे धर मनः, आपनिनं स्वरितं जरामरणम् ॥ २ ॥”

कालु तरुणत्तणि पालिउ, झाणज्झयणिहिं पावंपंकु तवचरणिहिं खालिउ । इय हालाहलविससरिच्छ विसयाऽऽस निवारहिं, उज्जलवन्नु सुवन्नु धम्मिउ म पुंऊइ हारहिं ॥ १ ॥ अब्भसिउ धीर' पइं नाण वरु, आवज्जिउ मुणिगुणहं गणु । ता संपइ उवसमि धरहि मणु, आवइउ तुरियं जरमणु ॥ २ ॥" एवंमाइ अणुसासिओ संवेगमावन्नो अत्ताणं निदंतो—'पेच्छह अम्ह परमनिगुणाण वि पसंसणपियत्तं, अहवा—“संतगुणकित्तणेणवि, पुरिसा लज्जंति जे महासप्ता । इयरा पुण अलियपसंसणे वि हियए न मायंति ॥ ३ ॥" ता किं कयाइ समो वि वन्नेण वगो कलहंसचरियाइं अणुगरेइ ? किं खज्जोओ तुलेइ तरणिमंडलं ?" ति पसंसंतो थूलभद्दमहासुणिं 'इच्छामि अणुसट्ठि' ति भणिऊण गओ गुरुमूलं । आलोइय-पडिक्कंतो विहरइ । आयरिएहिं वि—वग्घो वा सप्पो वा, सरीरपीडाकरा मुणेयद्वा । नाणं व दंसणं वा, चरणं व न पच्चला भेंटुं ॥ ४ ॥ भयवं पि थूलभद्दो, तिवखे चंक्मिओ न पुण छिन्नो । अग्गिसिद्दाए वुच्छो, चाउम्मासे न पुण दड्डो ॥ ५ ॥ एवं दुक्करदुक्करकारओ थूलभद्दो । 'पुवं परिचिया उक्कडरागा आसि इयाणिं सट्ठी जाया, अदिट्ठदोसा य तुमे पत्थिय' चि उवालद्धो । एवं ते विहरंति । सा य गणिया जहा रहगारस्स दिण्णा, जहा य थूलभद्दस्स गुणे पसंसेइ तहा कहाणयं आवस्सए दड्डवं । जहा थूलभद्देणिदशीपरीसहो अहियासियद्धो । न उण जहा तेण नाहियासिउ त्ति ॥ अयं चैकत्र वसतस्तथाविधस्त्रीजनसंसर्गतो मन्दस्त्वस्य भवति अतो नैकस्थानस्थितेन भाव्यम्, किन्तु चर्यापरीपहः सोढव्य इति तमाह—

एण एव चरे लाढे, अभिभूय परीसहे । गामे वा नगरे वावि, निगमे वा रायहाणिए ॥ १८ ॥

व्याख्या—'एक एव' रागद्वेषविरहितः 'चरेत्' अप्रतिबद्धविहारेण विहरेत्, लाढयति—आत्मानं प्रासुकैषणीयाहारेण यापयतीति लाढः 'अभिभूय' निर्जित्य 'परीपहान्' क्षुदादीन्, क चरेत् ? ग्रामे वा नगरे वा 'अपिः' पूरणे 'निगमे

गा' मग्नप्रिवासे 'राजधान्यां' वा प्रसिद्धायाम् । उभयत्र वाशब्दाऽनुद्युत्तेर्मडन्वाद्युपलक्षणमेतदिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥

पुनः प्रमुतमेवाह—

असमाणो चरे भिक्खू, नेव कुज्जा परिगहं । असंसत्तो गिहत्येहिं, अणिएओ परिव्वए ॥ १९ ॥

व्याख्या— 'असमानः' गृहिभिराश्रयामूर्च्छितत्वेनाऽन्यतीर्थिकैश्चाऽनियतविहारदिना असदृशः 'चरेत्' विहरेत् 'भिक्षुः' यतिः, कथमेतत्स्याद् ? इत्याह—नैव कुर्यात् 'परिग्रहं' ग्रामादिषु ममत्वबुद्ध्यात्मकम् । आह च—'गामे कुले वा नगरे य देसे ममत्तभावं न कर्हिचि कुज्जा ॥' इदमपि कथं स्याद् ? इत्याह—'असंसक्तः' असम्बद्धः 'गृहस्थैः' गृहिभिः 'अनिर्नेतः' गृहरहितः 'परित्रजेत्' सर्वतो विहरेद्, गृहिसन्वन्धादेरेव ममत्वं स्यादिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥

दृष्टान्तमाह—कोछइरे नगरे वत्थवा संगमथेरा वहुस्सुया उज्जुयविहारिणो आणाऽऽराहणुज्जया जहट्टियउत्सग्गा-ययागनिग्गा आयरिया । दुब्बिभक्खे तेहिं सजया विसज्जिया सब्बे । अप्पणा वि तं नयरं नैवभागो काऊण विहरंति । वंडिलाइं परिवत्तंति भावओ अनिययविहारत्थं । भणियं च—“कालाइदोसओ पुण, न दब्बओ एस होइ नियमेण । भावेण होइ जिय, संथारगवचयार्इहिं ॥ १ ॥” नगरेदेवया य तेसिं गुणेहिं आवज्जिया । अन्नया तेसिं सीसो दत्तो नाम आहिं-इओ चिरेण उदंतवाहओ आगओ । भवियद्वयावसेण परिवाडीए ते तस्मि उवस्सए दिट्ठा । अओ 'नीयवासि' त्ति तेसिं उउस्सए न पविट्ठो, ठिओ अदूरासन्नवत्तिणि कुडीरए । वंदिया भत्तिवहुमाणवज्जं । पुच्छिओ तेहिं साहूण सुहविहाराइ-पट्ठती । ऋहिया अवन्नाए । भिक्खवावेलाए उग्गाहिऊण पत्तयं लग्गो गुरूणं पिट्ठओ । ते य निस्संगा अडंति उच्चनीयकुलाइं । कालओसेण य अंतपंताइं पावंति । सो संकिलिस्सइ—कुंठो सट्ठुकुलाइं न दंसेइ । तेहिं उच्छुडंक्रियमुहत्तणओ खरदिट्ठि-

१ “ग्रामे रुले वा नगरे वा देशे ममत्तभावं न कथञ्चित् कुर्यात् ॥” २ स्वय क्षीणजङ्घाबलत्वात् । ३ मूर्खः ।

तणओ नाओ संकिलिट्ठो । संकिलेसरक्खणट्ठा पविट्ठो ईसरसेट्ठिकुले । रेवईया—गहिओ तत्थ दाखओ । छम्मासा रोवंत्तस
अईया । आयरिएहिं चण्डिया कया ‘मा रोव’ ति । तेसिं तं वयणं सोऊण नट्ठा वाणमंतरी । ठिओ रोवंतो । तेहिं
तुट्ठेहिं पडिलाभिया परमन्नमोयगाईहिं । तं दाउं विसज्जिओ । सो ‘चिरस्स दावियं ममेगं कुलं, अप्पणा विसिट्ठतरेसु जाहिं’ ति
चित्तंतो गओ उवस्सयं । आयरिया सुइरं हिंदिऊण अंतं पंतं गहाय आगया, समुद्धिटा । आवस्सए ‘आलोएहि’ भणिओ ।
तुब्भेहिं चेव समं हिंदिओ, किमालोएमि ? । धाईपिंडो तुमे भुत्तो । भणइ—‘अइसुहुमाइं पि परच्छिड्डाइं पेच्छसि’ ति
पड्ठो । भणियं च तेण—अहो ! अवितहमेयं—“एकं पि नत्थि लोयस्स लोयणं जेण नियइ नियदोसे । परदोसपेच्छणे
पुण, लोयणलक्खाइं जायंति ॥२॥” नियकुडीरगं गओ । ‘एस गुरं हीलइ’ ति रुट्ठाए देवयाए सिक्खावणनिमित्तं अट्टरत्ते
वासं अंधयारं च विजवियं । सकक्करो रेणू खरमारुयवसेण तस्सोवरिं निवडइ । भीओ आयरिए वाहरइ । तेहिं भणिओ—
इओ एहिं । सो भणइ—न पेच्छामि अंधयारो ति । तेहिं आमुसिऊण अंगुली दाइया । दीवयसिह व सा पज्जलि-
उमाढत्ता । ‘दीवओ वि इमेसिं अत्थि’ ति चित्तंतो देवयाए भणिओ—‘हा ! पावट्टुसेहा ! विणट्ठो सि तुमं अज्ज ममाहितो,
दंसेमि गुरुपडणीयत्तणफलं’ ति जंपंतीए तज्जिओ निट्ठुरं देवयाए । भयमीओ निवडिओ चलणेसु आयरियाणं भुज्जो भुज्जो
खामेति । सिच्छामि टुकडं करेइ । ‘न पुणो काहं’ ति सरणं ते चेव पडिवज्जइ । सूरीहिं ‘मा भायसु’ ति धीरविओ । उवसंता
देवया । आयरिया नवविभागेहिं अप्पणो विहारं कहयंति । तहा—निम्मम निरहंकारा, उज्जुत्ता संजमे तवे चरणे ।
एगक्खेत्ते वि ठिया, खवंति पोरणयं कम्मं ॥ ३ ॥ एवमाहुणा पन्नविंति । ततश्च यथा महात्मभिरमीक्षिः संगमस्थविरेः
चर्यापरीपहः सोढस्तथाऽन्यैरपि सोढव्य इति ॥ यथा चायं ग्रामादिष्वप्रतिबद्धेनाऽतिसहते, एवं नैषेधिकीपरीपहोऽपि
शरीरादिष्वप्रतिबद्धेनाधिसहनीय इति तमाह—

सुसार्णे सुसगारे वा, स्वस्वमूले व एगओ । अकुक्कुओ निसीएज्जा, ण य वित्तासए परं ॥२०॥
 व्याख्या—‘सगार्णे’ पितृवने ‘अन्यागारे वा’ अन्यगृहे वा ‘वृक्षमूले वा’ वृक्षाधोभूभागे ‘एककः’ उक्तरूपः ‘अकुक्कुचः’
 अग्निष्टोत्रादितो निर्गच्छेत् ‘न च’ नैव विव्रासयेत् ‘परं’ अन्यम् । किमुक्तं भवति ?—“पडिमं पडिवज्जिया मसाणे, नो
 भायए भयभेरयाद दिस्स । विविहगुणतवोरए य निब्बं, न सरीरं चाडमिकंखए स भिक्खू ॥ १ ॥” इत्यागममनुसरन्
 सगार्णानां एकोऽप्यनेकभयानकोपलम्भेऽपि न ह्यय विभीयात् । न च विकृतस्वरसुखविकारादिभिरन्येषां भयमुत्पाद-
 येदिति नूत्रार्थः ॥ २० ॥ तत्र तिष्ठतः कदाचिदुपसर्गोत्पत्तौ किं कृत्यम् ? इत्याह—

तत्थ से चिट्ठमाणस्स, उवसग्गाभिधारए । संकाभीओ ण गच्छेज्जा, उट्ठेत्ता अन्नमासणं ॥२१॥
 व्याख्या—‘तत्र’ स्मशानानौ ‘से’ तस्य तिष्ठतः ‘उपसर्गोः’ दिव्याद्याः सोपस्कारत्वात् सूत्राणां संभवेद्युः तान्
 ‘अभिधारयेत्’ किं ममैतेऽविचलयेतसः करिष्यन्ति ? इति चिन्तयेत् । ‘शङ्कामीतः’ तत्कृतापकारशङ्कातस्तः ‘न गच्छेत्’
 न यायान् ‘उत्थाय’ तत्स्थानमपहाय ‘अन्यत्’ परं ‘आसनं’ स्थानमिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥

उदाहरणमाह—हृत्थिणाउरे कुरुदत्तसुओ नाम इब्भपुत्तो । तद्दारुवाणं थेराणं अंतिए पवइओ । बहुसुओ
 गमणे कयाए एगल्लविद्धारपडिमं पडिवन्नो । मो साएयस्स नयरस्स अदूरसाम्भै चरिमा ओगाढा पोरिसी, तत्थेव पडिमं
 ठिओ चव्वरे । तत्थ य एगाओ गामाओ गावीओ हरियाओ तेण ओगासेण नीयाओ । जाव मग्गमाणा कुडिया
 आगया । दिठ्ठो साहु । तत्थ दुवे पंथा । ते न जाणंति—कयरेण मग्गेण नीयाओ ? । ते साहु पुच्छंति । सो भयवं न

१ “प्रतिमां प्रतिपद्य स्मशाने, न विभीयात् भयभेरवाणि दृष्ट्वा । विविधगुणतपोरतश्च नित्य, न शरीर चाभिकाङ्क्षते स भिक्षु- ॥१॥”

२ इत्यगवेषकाः ।

वाहरइ । तेहिं पउट्टेहिं तस्स सीसे मट्टियाए पालि बंधेऊण चियगाओ अंगारा घेत्तूण सीसे छूढा, गया य । सो भयवं सम्मं सहइ, वितेइ य—सह कलेवर ! खेदमचिन्तयन्, स्ववशता हि पुनस्तव दुर्लभा । बहुतरश्च सहिष्यसि जीव ! हे, परवशो न च तत्र गुणोऽस्ति ते ॥ १ ॥ तेन यथा सम्यक् सोढो नैषेधिकीपरीषहस्तथाऽन्यैरपि सोढव्य इति ॥ नैषेधिकीतश्च स्वाध्यायादि कृत्वा शय्यामागच्छेत्, तत्परीषहमाह—

उच्चावयाहिं सेज्जाहिं, तवस्सी भिक्खू थामवं । नाइवेलं विहन्नेज्जा, पावदिट्ठी विहन्नइ ॥ २२ ॥

व्याख्या—उच्चाः—शीताऽऽतपनिवारकत्वादिभिर्गुणैरुत्कृष्टाः तद्विपरीतास्तु अवचाः, द्वन्द्वे च उच्चावचास्ताभिः ‘शय्याभिः’ वसतिभिः ‘तपस्वी’ तपःकर्त्ता भिक्षुः ‘क्षामवान्’ शीताऽऽतपादिसहनं प्रति सामर्थ्यवान् ‘न’ नैव ‘अतिवेलां’ अन्यसमयातिगायिनीं मर्यादां समतारूपां, उच्चां शय्यामवाप्या—‘अहो ! समाग्योऽहं यस्मैदृशी सर्वर्तुसुखोत्पादिनी मम शय्या’ इति, अवचाऽवसातौ वा—‘अहो ! मम मन्दभाग्यता येन शय्यामपि शीतादिनिवारिकां न लभे’ इति हर्षविषादादिना ‘विहन्त्यात्’ लङ्घयेत् । किमित्येवमुपदिश्यते ?, इत्याह—‘पापदृष्टिः’ दुर्बुद्धिः ‘विहन्त्ये’ इति प्राकृतत्वात् विहन्ति इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ किं पुनः कुर्यात् ? इत्याह—

पइरिक्खमुवस्सयं लद्धं, कल्लाणं अहुव पावगं । किमेगरायं करिस्सइ, एवं तत्थऽहियासए ॥ २३ ॥

व्याख्या—“पइरिक्खं” ति कुर्यादिविरहितं ‘उपाश्रयं’ वसतिं लब्ध्वा ‘कल्याणं’ शोभनं “अहुव” त्ति अथवा ‘पापकं’ अशोभनं ‘किं’ न किंचित्सुखं दुःखं वा इति गम्यते, ‘एकरात्रं’ एकां रात्रि ‘करिष्यति’ विधास्यति कल्याणः पापको वोपाश्रय इति प्रक्रमः । कोऽभिप्रायः ?—केचित्सुकृतिनो मणिमयस्तम्भासु सौवर्णादिभिस्त्रिषु विचित्रचित्रासु, तदन्ये तु जीर्णवृणपर्णादिमयीषु कोलौदुरादिधूलीकलितासु यावज्जीवं वसतिषु वसन्ति, मम तु अद्यैव इयमीदृशी श्रोऽन्या भविष्यति, किमत्र

र्त्तुना पित्रोऽन वा ? मया हि समभावार्थमेव व्रतमादृतम् । 'एव' असुना प्रकारेण 'तत्र' कल्याणे पापके वा उपाश्रये
 'न्यामीत' सुखं दुःखं वा सहेत । जिनकल्पिकापेक्षं चैकरात्रमिति, इतरापेक्षया तु कतिपयरात्रीरिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥
 उदाहरणम्—कोसंबीण नयरीण जन्नदत्तो नाम धिजाइओ । तस्स दो पुत्ता, सोमदत्तो सोमदेवो य । ते दो
 त्रि निधिन्नकामभोगा पवइया सोमभूइअणगरस्स अंतिए । वहुसुया जाया । ते अन्नया सन्नायपल्लिमागया । तेसिं च
 पियरो उज्जोणिं गएइया । तहिं च विसए धिजाइणीओ वियडंमावियंति । ताहिं तेसिं वियडं अन्नेण दव्वेणं मेलेऊण दिन्नं ।
 ते नि मणाति—वियडं चेव अयाणंताण दिन्नं । तेहिं तं विसेसमयाणंतेहिं पीयं । पच्छा वियडत्ता जाया ते चित्तिंति—
 अन्हेहिं अजुतं कयं, पमाओ एस्स, वरं भत्तं पक्कलायं ति । ते एगाए नदीए तीरे कट्ठाणमुवरि पाओवगया । तत्थ
 अकाले वरिस जायं, नइपूरो आगओ । हरिया बुद्धमाणा य उदगेण समुहं नीया । ते य लहरीपेह्णं पूराडवहरिय-
 अकाले वरिस जायं, नइपूरो आगओ । सेज्जापरीसहो अहियासिओ समविसमाहिं सेज्जाहिं ।

कट्ठादभिचार्यं दुट्ठजलयरगसणं सम्मं सहति । अहाउयं पालियं । सेज्जापरीसहो अहियासिओ समविसमाहिं सेज्जाहिं ।

कट्ठादभिचार्यं दुट्ठजलयरगसणं सम्मं सहति । अहाउयं पालियं । सेज्जापरीसहो अहियासिओ समविसमाहिं सेज्जाहिं ।
 एवमद्वियासियद्वो ति ॥ शय्यास्थितस्य कदाचित्तथाविधशय्यातरोऽन्यो वा कश्चिदाक्रोशेद् अतस्तत्परीपहमाह—
 अक्रोसेज्ज परो भिक्खुं, ण तेसिं पइ संजले । सरिसो होइ बालाणं, तम्हा भिक्खू न संजले ॥ २४ ॥

व्याख्या—'आक्रोशेत्' तिरस्क्रुयात् 'परः' अन्यो भिक्षुं यथा 'धिग् मुण्ड' ! किमिह त्वमागतोऽसीति ? न 'तेसिं' ति
 तुपो वचनस्य च व्यत्यायात् तस्मै प्रति 'संज्वलेत्' निर्यातनार्थ आक्रोशदानादिभिर्दिष्येत, भावयेच्च—आक्रुष्टेन मतिमता,
 तत्त्वार्थाऽऽलोचने मतिः कार्यौ । यदि सत्यं कः कोपः ? स्यादनुतं किं नु कोपेन ? ॥ ११ ॥ किमित्येवमुपदिश्यते ? इत्याह—
 'भट्टजो भवति' तुल्यो जायते संज्वलन् 'बालानां' अज्ञानानाम्, तथाविधक्षपकवत्—यथा कश्चित् क्षपको देवतया

गुणैरावर्जितया सततमभिवन्द्यते, उच्यते च—मम कार्यमावेदनीयम् । अन्यैकेन धिग्जातिना सह योद्धुमारब्धः । तेन च बलवता क्षुत्क्षामशरीरो भुवि पातितस्ताडितश्च । रात्रौ देवता वन्दितुमायता । क्षपकस्तूष्णीमास्ते । ततश्चाऽसौ देवतायाऽभिहितः—भगवन् ! किं मयाऽपराद्धम् ? । स ग्राह—न त्वया दुरात्मनो ममाऽपकारिणः किञ्चित् कृतम् । साऽवादीत्—न मया विशेषः कोऽप्युपलब्धो यथाऽयं श्रमणोऽयश्च धिग्जातिरिति, यतः कोपाविष्टो द्वावपि समानौ संपन्नाविति । ततः ‘सती प्रेरणा’ इति प्रतिपन्नं क्षपकेणेति । उक्त्मेवार्थं निगमयितुमाह—“तम्ह” ति यस्मात् सदृशो भवति बालानां तस्मान्न प्रतिसज्वलेदिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ कृत्योपदेशमाह—

सोचा णं फरुसा भासा, दारुणा गामकंटगा । तुसिणीओ उवेहेज्जा, ण ताओ मणसी करे ॥२५॥
 व्याख्या—‘श्रुत्वा’ आकर्ण्य “णमि”ति वाक्याऽलङ्कारे, ‘परुषाः’ कर्कशाः ‘भापाः’ गिरः, दारयन्ति मन्दसत्त्वानां संयमविपयां धृतिमिति दारुणाः ताः, ग्रामः—इन्द्रियग्रामः तस्य कण्टका इव ग्रामकण्टकाः—अतिदुःखोत्पादकत्वेन । तथा चाऽऽगमः—“मुहुत्तदुक्त्वाओ भवति कंटया, अबोमया ते वि तओ सुउद्धरा । वाया दुरुत्ताणि दुरुद्धराणि, वैराणुवंधीणि महाभयाणि ति ॥ १ ॥” “तुसिणीड” ति तूष्णींशीलो न कोपात् परुषभापी, एवंविधश्च—“जो सदइ हु गामकंटए, अक्कोस पद्दार तज्जाओ य ॥” इत्यागमं परिभावयन् ‘उपेक्षेत’ अवधीरयेत् प्रक्रमात् परुषभाषा एव । कथम् ? इत्याह—न ता मनसि कुर्यात्, तद्गाविणि द्वेषाकरणेनेति भाव इति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥

उदाहरणमाह—रायगिहे नयरे अज्जुणओ नाम मालागारो परिवसइ । तस्स भज्जा खंदसिरी नाम । तस्स

१ “मुहुत्तदुःखा भवन्ति कण्टका, अबोमयास्तेऽपि ततः सुदुर्बराः । वाचा दुरुक्ताणि दुरुद्धराणि, वैराणुवन्धीनि महाभयानि इति ॥१॥”
 २ “यः सहते खलु ग्रामकण्टकान्, अक्कोशान् प्रद्धारान् तर्जनाश्च ॥”

गयगिरिन्म नारम्भ यहिया मोगरपणी जक्खो । अज्जुणयत्स कुलदेवया तत्सातयाऽऽराभत्स ५५ ५५ ।
 सुंदसिरी भमं मचारम्भ दादं गया । अगाइं कुमुमादं वेजुं धरं गच्छइ । मोगरपणिघरे ठियहिं दुल्लियगोठिसंतिणहिं
 न्हिं जगेहिं दिट्ठा । ते भणंति—एमा अज्जुणत्स भज्जा पडिरूवा, गेण्हामो णं । तेहिं सा गहिया । छ वि जणा तस्स
 जम्भस्स पुरओ भुंजंति । मो वि मालागारो निम्भेव अगेहिं वरेहिं पुप्फेहिं जक्खमचेइ । तद्विवसं च अषेउकामो तत्थ
 भगच्छइ । ताए भणियं—एमो मालागारो आगच्छइ तो तुब्भे ममं किं विसज्जिह्व ? । तेहिं नायं—एयाए इमं पियं । तेहिं
 भगिरं—मालागारं वंधामो । तेहिं मो वद्धो । अवहोडण्ण जम्भस्सेव पुरओ वंधेऊण पुरओ चेव से भारियं भुंजंति । सा
 न तन्ना भत्ताग्गम मोहुप्पाययादं इत्थिमहाइं करेइ । पच्छा सो मालागारो चित्तेइ—एयमहं जक्खं निग्गमेव अगेहिं
 रेहिं पुप्फेहिं जगेहिं तद्वा वि अहमेयम्म पुरओ एवं कीरामि, जइ इत्थ जक्खो कोइ हुंतो तो अहं एवं न कीरंतो
 यगिऊण । सुपरं एयं—णत्थि उत्थ कोइ जस्तो । ताहे सो जक्खो अनुकंपंतो मालागारस्स सरीरमणुपविट्ठो । तओ सो
 गउत्तत्स नंथे छेचूण लोहमयं पल्लसहस्मनिपपन्नं भोगारं गहाय अन्नाइहो समाणो ते छ वि इत्थिसत्तमे पुरिसे याएइ । एवं
 दिणे दिणे छ इत्थिमत्तमे पुरिसे याएमाणो विहरइ । जणवओ वि रायगिहाओ ताव न निगच्छइ जाव सत्त न धाइया ।

तेषां तालेणं तेषां ममणं समणे भगव महावीरे समोसरिण । न कोइ भएण वंदणवडियाए निगच्छइ । सुदंसणो
 नेट्ठी भयउओ गक्कयभत्तिराण्ण ‘जं होइ व होउ’ ति पत्थिओ वंदणत्वं । दिट्ठो अज्जुणगेण । धाविओ उग्गामियमोगरो ।
 सुदंसणो ति—‘अरुहंता सिद्धा साहू केवलपन्नतो धम्मो य मे सरणं, भुवणगुरुमहावीरो य गइ’ ति भणिऊण—“जइ मे
 एना पमाओ, उग्गम नेहुरिममाण वेलाए । आहारसुवहिदेहं, मवं तिविहेण वोसरियं ॥ १ ॥” ति काऊण सागारमण-
 मणं ठिओ पचनमोफारं गित्तितो काउसगं । न तरइ अफमिडं । परिपेरंतेहिं भमिच्चा परिस्संतो अज्जुणओ सुदंसण-

मणिमिसाए दिट्ठीए पलोएइ । जक्खो वि भोगरं गहाय पडिगओ । पडिओ अज्जुणओ, उट्ठिओ तं पुच्छइ—कहिं अहं ठिओ ?, किं मए एयं कयं ?, का मम अवत्था ?, न जाणामि नियसरूवं, ता भो ! कहेसु तुमं सुदंसणा ! । कहिओ गेण पुब्बवइयरो—‘अहो ! महापावकम्मकारी अहं’ ति गओ वेरगं । पुणो वि पुच्छिओ—कहिं तुमं पत्थिओ ? । भणइ—सामिं वंदिउं । सो वि गओ । वंदिओ भयवं । निसुओ धम्मो । अभिवंदिऊण य भणियं—भयवं ! कहं मम विसोही भवइ ? । भयवया भणियं—तवचरणाओ । जओ—“हुयासणेण तत्तस्स, कणगस्स जहा मलो । विद्धंसइ तहा पावं, तवेण खलु जुंणो ॥ २ ॥” इमं सोऊण गहिथा भयवओ समीवे दिक्खा । रायगिहे चेव विहरंतो ‘सयणमारगो वेरिउ’ त्ति अक्कोसिज्जइ लोणेहिं । सो वि सम्मं सहइ । अवि य—अक्कोस-हण-मारण-धम्मम्भंसाण बालसुलभाणं । लामं मन्नइ धीरो, जहुत्तराणं अभावस्मि ॥ ३ ॥” सुहपरिणामेण केवलनाणमुप्पन्नं ति । एवमन्यैरपि साधुभिराक्रोशप-रीषहः सोढव्यः ॥ कश्चिदाऽऽक्रोशमात्रेणातुष्यन्नधमाधमो वधमपि विदध्यादिति वधपरीपहमाह—

हओ न संजले भिक्खू, सणं पि न पओसए । तितिकवं परमं णचा, भिक्खुधम्मं विंचितए ॥ २६ ॥

व्याख्या—‘हतः’ यस्यादिभिः ताडितः ‘न संज्वलेत्’ कायतः कम्पनप्रत्याहनादिना वचनतश्च प्रत्याक्रोशदाना-दिना भृशं ज्वलन्तमिवात्मानं नोपदर्शयेद् भिक्षुः ‘मनः’ चित्तं तदपि ‘न प्रदूषयेत्’ न कोपतो विद्वतं कुर्वीत । किन्तु ‘तितिक्षां’ क्षमाम्—“धर्मस्य दया मूलं, न चाक्षमावान् दयां समादत्ते । तस्माद् यः क्षान्तिपरः, स साधयत्युत्तमं धर्मम् ॥ १ ॥” इत्यादिवचनतः ‘परमो’ धर्मसाधनं प्रति प्रकर्षवर्ती ‘ज्ञात्वा’ अवगम्य ‘भिक्षुधर्म’ यतिधर्मं यद्वा ‘भिक्षुधर्म’ क्षान्त्यादिकं वस्तुस्वरूपं वा ‘विचिन्तयेत्’ भावयेद्, यथा—क्षमामूल एव धर्मः, यच्चास्त्रिमित्तं अयं कर्म उपचिन्तोत्यस्म-द्वेप एवाऽयम्, अतो नैनं प्रति कोप उचित इति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ अमुमेव प्रकारान्तरेणाह—

समणं संलयं दंतं, हणेज्जा कोइ कत्थई । नत्थि जीवस्स नासो त्ति, एवं पेहेज्ज संजाए ॥ २७ ॥
 व्याख्या—‘श्रमणं’ तपस्विन ‘संयतं’ पृथिव्यादिहन्ननिवृत्तं, एतच्च लभार्थं नाहवृत्त्यैव संभवेद्, अत आह—
 ‘मृन्नं’ इन्द्रियोऽन्द्रियदमेन ‘हृत्यात्’ ताडयेत् ‘कोऽपि’ इति तथाविधानार्यः ‘कुत्रापि’ ग्रामादौ, तत्र किं विधेयम् ?
 नाम्नि ‘जीवस्स’ आत्मन उपयोगरूपस्य ‘नाशः’ अभावः शरीरस्यैव नाशात्, ‘इतिः’ पूरणे । ‘एवं’ स्वरूपार्थे । ‘पेहेसेत’
 चिन्तयेत् ‘संयतः’ साधुरिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥

उदाहरणम्—सावत्थीए नयरीए जियसत्तू राया, धारिणी देवी, तीसे पुत्तो खंदओ नाम कुमारो । तत्स भगिणी
 पुरंदरजसा । सा कुंभकारकडे नयरे दंडकी नाम राया तत्स दिन्ना । तत्स य दंडगिस्स रन्नो पालगो नाम मरुओ
 पुरोहिओ । अन्नया सावत्थीए मुणिसुवयसामी समोसडो । परिसा निगया । खंदओ वि निगओ । धम्मं सोच्चा
 मावमो जाओ । अन्नया सो पालगमरुओ दूयत्ताए आगओ सावत्थिं नगरि, अत्थाणमज्झे साहूणमवन्नं वयमाणो
 खंदएणं निप्पट्टपसिणवागरणो कओ, पओसमावन्नो विहरइ, जाव खंदओ पंचहिं जणसएहिं कुमारोलगएहिं सद्धि
 मुणिसुवयसामिसगासे पवइओ बहुस्सुओ जाओ । ताणि चेव पंचसयाणि सीसत्ताए अणुन्नायाणि । अन्नया खंदओ
 नागिं आपुन्छइ—वज्जसि भगिणिसयास ? । सामिणा भणियं—उवसगो मारणंतिओ । भणइ—आराहगा विराहगा ?
 मागिणा भणिय—सद्धे आराहगा तुमं मोत्तुं । सो भणइ—लट्ठं जइ एत्तिया आराहगा । गओ कुंभकारकडं । मरुएण
 नाहिं इन्नाणे ठिओ तहिं आउत्ताणि नूसियाणि । राया बुग्गाहिओ, जहा—एस कुमारो परीसहपराजिओ एएण उवाएण
 नुग मारेत्ता रज्जं मिण्हिहिं, जइ ते न पञ्चओ ता उज्जाणं पलोएहि । आउत्ताणि पलोइयाणि । ते वंधेऊण तत्स

चेव पुरोहितस्स समप्पिया । तेण सब्बे दिन्नाऽऽलोयणा खामियसव्वसत्ता आऊरियसुहज्जाणा पुरिसज्जेण पीलिया । तेहिं सम्ममहियासियं, तेसि केवलनाणमुप्पन्नं, सिद्धा य । खंदओ वि पासे धरिओ । लोहियचिरिक्काहिं भरिजंतो सब्बपच्छिमं खुहुगमुदिसिय भणियं खंदगेण—इमं बालमणुकंणिज्जं न सकुणोमि पीलिज्जंतं पेच्छिळं ता पढमं मं पीलेह । तेण य तस्स गुरुतरदुहुप्पायणत्थं पेच्छंतस्सेव सो खुहुगो पीलिओ सिद्धो य । खंदगो आसुरुत्तो पच्छा जंतो पीलिओ नियणं काऊणं अग्गिकुमारेसु उववन्नो । तं पि से रयहरणं रुहिरलित्तं ‘पुरिसहत्थो’ त्ति काळं गिद्धेहिं पुरंदरजसाए पुरओ पाडियं । सा वि तदिवसमधिइं करेइ—जहा साहू न दीसंति । तं चऽणाए दिट्ठं, पच्चभिन्नायं कंवलगं, निसिज्जाहिं छिन्नो, ताए चेव दिन्नो । ताए नायं—जहा ते मारिया । ताए खिसिओ राया—पाव ! विणट्ठोऽसि । ताए चितियं—पव्वयमि । देवेहिं मुणिसुव्वयसगासं नीया । तेण वि देवेण नगरं दढुं सजणव्वयं, अज्जवि ‘दंडगारन्नं’ ति भन्नइ । एत्थ तेहिं साहूहिं वहपरीसहो’ अहियासिओ सम्मं । एवमहियासियव्वं । न जहा खंदएण नाहियासियं ॥ परैरमिहतस्य च तथा-विधौपधादि प्रतिदिवसोपयोगि यतेश्चिंतमेव भवति इति याज्ञापरीपहमाह—

दुक्करं खलु भो ! निचं, अणगारस्स भिव्वुणो । सव्वं से ज्ञाइयं होइ, णत्थि किंचि अजाइयं ॥ २८ ॥
व्याख्या—दुःखेन क्रियत इति ‘दुक्करं’ दुरुमुष्ठानं, ‘खलुः’ विशेषेण निरुपकारिण इति विशेषं द्योतयति । ‘भो’ इति आमन्त्रणे ‘नित्यं’ सर्वकालं यावज्जीवमित्यर्थः, अनगरस्य भिक्षोः किं तद् दुष्करम् ? इत्याह—यत् ‘सर्वम्’ आहारा-रोपकरणादि, ‘से’ तस्य याचितं भवति, नास्ति ‘किञ्चित्’ दन्तशोधनाद्यपि अयाचितमिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ ततश्च—
गोयरग्गपविट्ठस्स पाणी णो सुप्पसारए । सेओ आगारवासो त्ति इति भिव्वू न चिंतए ॥ २९ ॥
व्याख्या—गोचरः—भिक्षाचर्या तस्यायं—गोचराग्रम्, एपणाशुद्धग्राहितया प्रधानगोचर इत्यर्थः, तत्प्रविष्टस्य ‘पाणिः’

‘नो’ नैव ‘सुप्रसारक’ मुलेन प्रसारयितुं शक्यः, कथं हि निरूपकारिणा परः प्राप्तादन प्रगाथतुं शक्यः । उत्तरस्य उत्तरं
 शब्दमात्रेण नोक्तत्वाद् ‘इति’ अतो देवतोः ‘श्रेयान्’ प्रगल्भः ‘अगारवासः’ गार्हस्थ्यम्, तत्र हि न कश्चिद् याच्यते स्वमुज्जर्जितं
 च ईर्ष्यान्वितः संविमन्य भुज्यते ‘इति’ एतद् भिक्षुर्न चिन्तयेद्, बहुसावयो हि गृहवासः कथं श्रेयान् ? इति सूत्रार्थः ॥२९॥

उदाहरणम्—अह्य वारवर्दे नाम नयरी । सा य देवनिम्मिया सञ्चकंणमया मयलमहाविभूईसमिद्धा । तत्थ
 वासुदेवो राया भरहद्वयवद्दी परिवसइ । तस्स वलदेवो भाया जरकुमारो य । ते य दो वि जेढा । वसुदेवो न
 एहिं पिया, तन्म जरा भूमी, तीसे पुत्तो ति जराकुमारो । ते य संवपल्लुन्नाइअहुकुमारकोडिसहिआ अणेयविला-
 सिणीगयनान्त्सपरिवुडा जहाचिंतिपडिपुत्रमणोरहा रजं भोए य भुंजंता चिंढंति । अह अन्नया अरिद्धगेमिसामी भयवं
 अरहं मघन्नू भवियजणविचोहणत्थं तत्थाऽऽगओ । कयं देवेहिं समोसरणं । आगया य चउत्तिहाइया देवा जायवा
 वासुदेवो य । त्हिओ भयवया नम्मो । तजो धम्मकहाऽवसाणे वासुदेवेण भणियं—भयवं ! इमीए धण-कणय-न्यण-
 जणय-न-नुरयमसिद्धाए देवनिम्मियाए वारवर्देए जायवकुलस्स मज्झं च कस्स सयासाओ केण वा निमित्तेण विणासो
 होहिइ ? । भयवया भणियं—सुण नराहिय ! अत्थीह दीवायणो परिवायओ । सो य मज्जपाणमत्तेहिं संवाइलुमारोहिं
 वयमाणिजो वारवर्दे विणासिहि ति, जायवकुलस्स अंतं काहिइ । सो य पुवं तावसाऽऽसमे सोरियनयरस्स वाहिं
 पारामरो नाग तापनो आसि । तेण ग्गा अविणीया कन्ना पाविया । तं गदेऊणं जउगानदीदीवमागओ ति तेण य
 दीवायणो जाओ ति । सो य वंमचारी छट्ठालभोई तवं चरतो तत्थ निवमइ । तेण य निसुयं, जहा—भगवयाऽरिद्ध-
 नेमिगानिणा मवन्नमघदरिसिणा वागरियं—‘किर ममाओ वारवर्देए जायवाणं च विणासो होहिइ तं दुट्ठसिणं कहेम्यं
 परिहत्तामि ?’ ति तिउण कणंतरे पडिगओ । जं च तुमे नियमरणकारणं पुच्छियं तं निसामेह—जो एस ते जेढो

भाया वसुदेवस्स जरादेवीए जाओ जरकुमारो नाम, एयाओ ते मच्चू भविस्सइ । ततो जायवाणं जरकुमारस्मि सविसाया सोएण निवडिया दिट्ठी । जरकुमारेण चितियं—‘अहो ! कडं कट्ठयरं ति, कहमहं वसुदेवपुत्तो होइऊण सयमेव कणीयसं भायरं विणासेहामि ?, अहो ! ! महापावं ति चितिऊण आपुच्छिऊण पणमिऊणं च जायवज्जणं जणदण-रक्खत्थं जरकुमारो गओ वणवासं । तओ गए जरकुमारे हरिपमुहा जायवा सुन्नमिव मन्नंति अप्पाणं । तओ पणमिऊण भयवंतं रिट्टुनेमिं सव्वे वि जायवा संसारस्स चितंताडणिच्चयं विसेसओ वारवईए जायवकुलस्स य पविट्ठा पुरि । पविसि-ऊणं च नयरे घोसावियं वासुदेवेण—जहा सिग्गं सुराइयं मज्जं कायंववणगुहाए नीणेह । भगवया रिट्टुनेमिसासिणा कहियं—जहा मज्जप्पसंगेण कुमार दीवायणरिसि खलियारिहंति, सो कुवितो वारवईं विणासेहि त्ति । तओ जहा-णत्तं किंकरेहिं कयं सव्वं । असेससुराइजायं कायंववणे सिलाकुंडेसु पक्खित्तं कयंववणसंच्छन्नं ति तेण कायंवरी-गुहा । सुरा वि कायंवरी तेण भन्नइ । एवं च वट्टमाणे काले वलदेवस्स भाया सिद्धत्थो नाम, सिणेहेण य तस्सेव सारही महुं भणिउमाढत्तो—जहा भयवया कहियं—जम्मजरामरणओ एस संसारो खणपरिणामो य विसेसओ अन्हाणं ति, ता विसज्जेह भगवओ समीवे सामन्नमणुचरामि त्ति । वलदेवेण य निच्छयं नाऊण भणियं—एवं ति, किंतु वसणे कहंचि अहं तए पडिवोहियव्वो त्ति । ‘एवं’ ति सिद्धत्थो भणिऊणं आपुच्छिऊण य सयणवग्गं गंतूणं च भगवओ समीवे पव्वज्जमब्भुगओ । काऊणं च महातवच्चरणं छम्मासमेत्तेण गओ देवलोगं । इओ य कायंवरीगुहाए सिलाकुंडे सुरा सा हेमंताइणा छम्मासेण सुट्ठुपक्करसा जाया । सच्छा साउरसा पवरा हिययसुहकरा कक्केयणसमप्पभा । इओ य संवकुमारसंतिओ लोद्धयपुरिसो हिंडंतो गओ, तत्थ पेच्छए य तं सुरं । तुट्ठो य आसाइं पयत्तो । जाव अइसा-उरस त्ति अंजलीहिं धुंटिया तेण । पलोइया मयगणा । जाव ते वि तेण सीयलसच्छसुसायमज्जरसेण मत्ता निब्भया

शीञ्चति । तओ तेण संवकुमारस्स निवेडयं । तओ गओ संवकुमारो । दिट्ठा य तेण चारुणी । पाऊणं च संवेण चितियं—
 किं मे जुत्तं जं कुमारेहिं विणा किंचि सुहं अणुहविज्जइ ? , ता सुए आणेमि कुमारे । आणिया तेण दुइंतकुमारा कायंवरी-
 गुहासमीवं । दिट्ठा य तेहिं सुंदरा सुरा, दिन्ना य तेहिं किंकराण आणत्ती—जहा एयं आणेह वारुणिं । आणीया य तेहिं ।
 गया य विविद्धतरकुसुमाऽऽमोयसोहिंयं रमणिज्जुल्लाणं । भणियं च संवेण—भो भो कुमारा ! कह कह वि छम्मासेण
 एम्मा सुरा आसाइया ता जहिच्छं पियह त्ति । पीया य तेहिं । तओ तीए मएण गायंति नञ्चंति परोप्परमालिंगंति ।
 शीलंता य गया गिरिवरुइसं । तथ परिसक्कंतेहिं दिट्ठो तवमणुचरंतो दीवायणो रिसी । तओ भणिउमारद्धा—अहो !
 एम्म सो दुरप्पा जो भगवयाऽरिट्ठनेमिसासिणा जिणिंदेण वारवइविणासगो समाइट्ठो, तओ इमं पावं निक्कारणवेरियं
 किं न तालेमो ? । तओ ते रोसेण दंतदट्ठाधरोट्ठा पायतलमुट्ठिचवेडाघाएहिं निरवराहं दीवायणरिसिं घाइउमारद्धा
 ताव जाव किच्छप्पाणोवगओ पडिओ धरणीयले । घाएऊणं च गया वारवइ । वासुदेवस्स वीसंभणीयनियपुरिसेहिं जहा-
 वत्तं सघं कहियं । कण्हेण चितियं—अहो ! दुइंतया कुमारणं, अहो ! अदीहनिरुवित्तणं जोव्वणस्स, ता किमंग ! जीवि-
 यगूयाण इमाण कीरइ ? त्ति । गओ वलदेवसहिओ अणुणेउं दीवायणमुणिं । दिट्ठो य दीवायणो कोवेण फुरियाहरोट्ठो ।
 लालोचिण्णं च सम्माणेणं सम्माणिऊण भणिओ—भो भो महातावसरिसि ! कोहो सध्वगुणविणासो, अओ महासत्ता
 दमेरया न कोहस्स वसमुविति, तहा अन्नाणमज्जप्पमत्तवालावराहं न महासत्ता गणिति, ता अम्हाण खमसु कुमार-
 दुगेट्ठियं ति । इय भणिए वि दीवायणो जाहे रोसं न मुंचइ ताहे वलदेवेण संलत्तं—भो नराहिव ! अलं पयत्तेणं, जं
 इभिगा चितियं किं पि तं करेउ, किमन्नहा होइ जिणिंदभासियं ? । तओ दीवायणेण पलत्तं—भो नरीसर ! तालिज्जमाणेण
 गया मइत्ती पडन्ना कया, जहा दो तुन्ने मोत्तण सुणयस्स वि वारवइविणासे ण मोक्खसंभवो अत्थि, ता न जिण-

वारन वरिनाडं । तओ लोण्ण नितियं—अहो ! निजिओ निप्पहो पडिहयतवो दीवायणो कओ ? त्ति । निम्भओ वार-
 चईणो पुणर्नि नीलिउमाडत्तो । कायं वरीपाणमतो रइपरायणो जाओ । तओ सो अग्गिकुमाराहमो छिउं लहिऊण
 णिगामे उमारहो । उप्पाया य वट्ठुल्ला ममुप्पन्ना । तओ सो अग्गिकुमारो संवत्तयवायं विउविऊण जुयंतसरिसं कट्ठतण-
 पननराए पलायंतजणनए य महारवं करित्ते पुरीए अडिमतरे पक्खिववइ । पज्जालिओ महंतो भीसणो जलणो । पुणो पुणो
 देवाहमो उज्जाणेद्धितो तरुट्ठल्लयावह्मित्तणाईणि पक्खिववइ । वरंघराओ धूमगिणा मीसणें गंतुं न तीराए । सव्वपएसेसु य
 पुत्ति दीवायणरित्तपायणमणाहा उज्झाए । समंता पासाया नाणामणिरयणकणयसोहिआ य फुट्ठता तडत्ति विसट्ठंति
 मत्तिगळे । मेमन्गय-वमह-नुरय-ररोट्ठपमुपप्पिखगणानं च अगिणा उज्झमाणाणं महंतो दारुणो सहो संभूओ । जायव-
 रणा य पियरमावाहुमगाळिया उज्झंति । हाहारवं सुत्ताकणं कुणंति रोयंतीओ तयंगणाओ । तओ वलदेव-वासुदेवा
 वट्ठणं उज्झमाणि वारवइं अफंउकयरवा पिउणो वरमुवागया । सिग्घं च रोहिणिं देवइं पियरं च रहं समारोवेऊण
 तया तुरयनमगा गुत्ता हुयासणेण परिउज्झमाणा न सफंति रहवरं समाकरिसिउं, तया सयमेवाऽऽयडिउं पयत्ता ।
 एत्थंतरे 'हा महाराय कण्ह ! हा राम ! हा पुत्त ! हा वच्छ ! हा नाह !' त्ति पयत्ता सव्वयेसु करुणा समुहावा । तओ
 वलदेव-कण्हेहिं तुरियतुरियं गोपुरदारं जाव नीया दो वि रहा इंदकीलेणं च संरुद्धा । तओ तर्हिंदकीलं पाएण
 वलदेवो जाव चुत्तेउ ताव जलणेणं तं दुवारं जलिउमाडत्तं । एत्थंतरे दीवायणेण संलत्तं—भो ! मया पुघमेव
 भणियं—'गगा दो तुम्भे मोत्तण अन्नस्स मोत्त्वो नत्थि' त्ति मे पइन्ना । तओ वासुदेवेण पायतलादयं कवाडमेकं धरणी-
 न्ने निगडिं नीयं च जालानलीपलित्तं रामेण । तओ वमुदेवेण रोहिणीए देवइए य भणिया—पुत्तया ! तुम्भेहिं
 निगगाणेहिं जायपहुत्तस्स पुणरवि समुन्नदं भविस्सइ, ता तुरियं तुरियं निगच्छइ त्ति । तओ मायापिउवयेणेण कलुणं

रुयंता विणिगया जायवुत्तमा । नाहिरियाए भग्गुल्लाणे ठिया पेच्छंति वारवइयं डब्बमाणिं पुरवरिं । दीवायणेण वि सयलाइं दुवाराइं देवसत्तीए घट्टेअण विसेसेण विसेसेण पज्जालिया नयरी । एत्थंतरस्मि रामस्स पाणवल्लहो पुत्तो कुल्लवारओ नाम वालकुमारो चरिमदेहधरो, सो य निययभवणुत्तमगे समारुहिअण भणइ—भो भो सुणंतु समासन्नदेवयजणा ! रिट्ठनेमिसासिणो जिणंदस्स सीसो हं समणो निम्ममो दंतो सबभूयदयावरो, तं भयवओ जइ सच्चं वयणं—‘जहा तुमं चरिमदेहो मोक्खं गमिस्ससि’ त्ति, ता किमेयं ? ति भणिए उवट्ठिया जंभया देवा । तेहिं उक्खित्तो जलंतभवणाओ नीओ य पैल्लवदेसं जिणसमीवस्मि । कणहस्स य सोलसदेवीसहस्सेहिं कयं समभावेण अणसणं तथा । तथा सव्वासिमेव जायवमहिलाणं जलणभएण धम्मपरायणाण भत्तपच्चक्खाणमासी । एवं सट्ठिं बावत्तरिं च कुल्लकोडीओ दीवायणेण नयरीए दट्ठाओ । एवं किल छम्मासेहिं दट्ठा तेण वारवई । पुणो वि पच्छिमसमुदस्मि परिण्याविया । इयरे दो वि वलदेव-वासुदेवा महासोयसमाउलमणा डब्बंति वारवइं पुरिं पिच्छंता परोप्परं । बाहूपपुयच्छा पलोयंता चिंतंति य—अहो ! असारया संसारस्स, अणिच्चया जीवलोयस्स, दारुणया विहिपरिणामस्स, अवि य—धारिज्जइ इंतो सायरो वि कल्लोलभिन्नकुल्लसेलो । न हु अन्नजम्मनियकम्मनिम्मिओ दिव्वपरिणामो ॥१॥ विहिणो वसेण कज्जं, जयस्मि तं किं पि दारुणं पडइ । जं न कहिं न सहिं, न चेव पच्छाइं तरइ ॥ २ ॥ बुद्धीए पुरिसयारेण मंतंतंतेहिं देवसंधेहिं । न य केणइ इह भुवणे, वारिज्जइ दिव्वपरिणामो ॥ ३ ॥ तथो कण्हेण भणियं—कत्थउम्हे सोयाउरा सबंधवसयणदारविप्पमुक्का मया इव भयवुण्णलोयणा गच्छामो ? । रामेण भणियं—अम्ह बंधवा सइसव्वविक्रमधणा पंडुसुया अत्थि, ताण दक्खिणसमुद-संठियं महुरापुरिं गच्छामो । कण्हेण भणियं—ते मया दोवइसमाणयणकाले महांगांसुत्तरणे अगओ गएहिं ‘रहो न

'पेमिओ' ति रोसेण सवस्सरणा काऊण निद्धाडिया, ता कहमियाणिं ताण पुहिं गच्छामो ? । वलदेवेण भणियं—ते
 नापुरिमा अम्माणमेव गुले मसुप्पन्ना परमवंधवा न ते परिभवबुद्धीए पलोएहिंति, न नीयकम्मो वि घरे समागयाण
 निद्रु ममायरइ । तओ कण्हेण 'एवं' ति पडिवन्नं । पत्थिया ते पाएहिं चैव पुवदिसिमंगीकाऊण गूहमाणा सरीरकंतिं ।
 गुरद्धादेवं च मसुत्तरिऊणं सोइंता वारवइ वंधवजणं च पत्ता हत्थिकप्पपुरवरस्स वाहिं । भणिओ य कण्हेण
 वलदेवो—जहा तण्हाच्छुद्धाओ ममं वाहिंति । तओ वलदेवेण भणियं—एस्स गच्छामि तुरियं तुह भत्तपाणनिमित्तं,
 तुमे वि अप्पमत्तेण इह अच्छियधं, जइ मम गयस्स कोइ अवाओ होज एयम्मि पुरे ता महासइं सोऊण तए आगं-
 त्तं । एयं भणिऊण गओ वलदेवो हियएण समुवहतो वासुदेवं, पत्तो य हत्थिकप्पं नयरं । तत्थ य धयरट्ठपुत्तो
 अच्छदंतो नाम राया परिवसइ । पविट्ठो वलो सिरिवच्छं नियवत्थेण समोच्छाइऊणं । जाओ य तत्थ लोयवाओ—
 जहा उप्पायगिणा वारवइ सवलदेव-केसवंधवजणा समंतओ द्ढा । तओ वलदेवं पमाणेणाहियं सुखं च द्ढणं
 जणो परं विस्सियमुवगओ भणइ—अहो ! पमाणं, अहो ! ख्वसंपया, अहो ! मयलंछणस्स विय कंतिसोमया । एव
 मल्लहिजंतो वलो गओ पूइयावणं । अंगुलेयगं दाऊण गहियं पहाणभक्खं, हत्थकडयं च दाऊण गहिया पंसन्ना ।
 तओ निगंतुं पयट्ठो । गओ सो पुरदार । इओ य वारावक्खियपुरिसेहिं निवेइयं रत्तो—जहा को वि बलदेवाणु-
 त्तारी पुरिसो चोरो व परधणवियण्हो दाऊण कडयं अंगुलेययं च भक्खवपाणं गहेऊण निगच्छइ ति । तओ
 अच्छदंतं राणा तुरियतुरियं ससकेण नियवलं पेसिइं जुब्बिइं च रामेण सममारद्धं । कया रामेण कणहस्स महा-
 सरूणा जुट्ठसन्ना । भक्खवपाणं च मोत्तूण समासन्नहत्थिं समारुहिजाऽच्छदंतवलं चुण्णेउमारद्धो । ताव य जणइणो

वि इति समागतो । भंजिऊणं च गोपुरकवाडाइं गिण्हिऊण महाफलिहं तं अच्छदंतवलं चुनेऊण कओ अच्छदंतो वसे । भणियं च गेहिं—अरे दुराथार ! किमग्धाण बाहुबलं पि गयं ? ता मुंजसु निहुओ सरजं ति परिचत्तो अग्हेहिं । ‘एस वइयरो’ त्ति भणिऊण गया वणसंडमंडियमुज्जाणं । तत्थ य समागतंतसुपपुयलोयणा ‘नमो जिणाणं’ ति भणिऊण समासाइउमारद्धा तमन्नपाणं । चितियं च गेहिं—अहो ! तहनाम मुंजिऊण एवं पि परिमुंजिइ त्ति, परं दुद्धराओ छुहापिवासाओ, अहवा किमित्थ सोएण ? जओ वन्नियं भगवया चेव—भवम्मि सब्भवाणमणिच्चत्तणं । तओ किंचि जिमिऊण कयायमणकम्मा दक्खिणाभिसुहं गंतुं पयत्ता । पत्ता य कोसुंबारन्नं नाम वणं । तओ मज्जपाणाओ सलवण-भत्ताओ गिम्हकालाओ महासेयसंभवाओ महासोयाइसयाओ पुन्नक्खयाओ य वासुदेवो महातण्हाए गहिओ । भणियं च णेण—भाय ! भाइवच्छल ! तण्हाए मम मुहं परिसुसइ, न समत्थो सीयलवणं जाव गंतुं । तओ बलदेवेण भणियं—अइपाणवल्लह ! तुमं ताव पायवच्छायाए वीसममाणो इह चिट्ठ जाव अहं तुह निमित्तं जलमाणेमि । तओ कोसेयवत्थेण अप्पाणं समोच्छाइऊण जणदूणो पायं च जाणुवरि काऊण सोविजमारद्धो । भणियं च बलदेवेण—हिययवल्लह ! अप्प-मत्तेण तुमे अच्छियव्वं । भणियाओ य वणदेवयाओ—‘एस मे भाया सयलजणवल्लहो, विसेसओ मम दुहियहिययस्स, ता रक्खियव्वो तुम्हाणं सरणागतो’ त्ति भणिऊण गओ सलिलनिमित्तं हली । एत्थंतरे य बाहवेसानुकारी धणुवावडहत्थो दीहरपलंबंतकुच्चधरो वग्घवम्मपाउओ मयमारणनिमित्तं तमुहेसमागतो जरकुमारो । तेणं च समारोविऊण धणुवरं समायाडिऊण निसियवाणं दूरओ चेव ‘हरिणजुवा एस चिट्ठति’ त्ति पायतले मम्मपएसे विद्धो जणदूणो वेगेणं च समुट्ठि-ऊणमिणं भणिउमारद्धो—केण भो ! विणाडवराहेण पायतले एवमहं विद्धो ? न मए अविन्नायवंसो को वि हयपुव्वो

पुमिणो पि, ता निगमेय गोत्तमपणो कहेउ । तओ जरकुमारेण कुंडांतरट्टिणं चितियं—न एस हरिणो, पुरिसवि-
 नेमो होउ एमो गोत्तं च मां पुच्छइ, ता कहेमि से नियगोत्तं । तओ भणियं कुमारेण—भो ! अहं हरिवंससंभवो
 वसुदेवस्स जराण देवीण पुत्तो पुहवीण एवन्नीरस्स हरिणो जेहो भाया जरकुमारो नाम, भयवओ रिट्ठनेमिलिज्ज-
 मओ मोअण 'जणदणस्स जराकुमाराओ मज्जु' ति वयणमह वंधुवगं परिअएअण वणंवेण परिहिंडामि, गयाइं च
 याग्न गरिमाइ ति, तं तुब्भे वि परिकहेइ के तुब्भे ? ति । तओ कण्हेण भणियं—एहि एहि पियसहोयर ! सो हं
 जणदणो भाया तुह बलदेवस्स य वासुदेवो कणीयसो, तुमं च मह पाणसंरक्खणत्थमिहमागओ जाव निप्फलो एस
 परिग्गमो जाओ, ता तुरियमागच्छ । तओ जराकुमारो जणदणं समासकंतो समागओ । दिट्ठो तहाविहो कण्हो ।
 न ओ नो अंनुमज्जुअन्नलोयणो जरकुमारो हाहारवं करतो—हा हउ ति, धी दुरप्पा हं, कुओ तमिह पुरिससहूल ! आगओ
 मि ? किं दीवायणेण दग्गु वारवर्दं ? नट्ठा न व ति जायवज्जा ? । तओ कण्हेण सयलं जहादिट्ठसुयं से कहियं । ततो
 जरकुमारो पत्थावे ताउमारहो—अहो ! मण पावेण कयं कण्हस्स आतित्थकरणिज्जं, तं कत्थ गच्छामि ?, कत्थ गओ
 नुगओ भयिस्सामि ?, भावयावयं को मं पेच्छिउं पि सकेहिति ? जाव एस लोगो थरइ नामं च तुह केसव ! ताव महं
 पात्रकारिणो गरहा मुट्ठु होठिति ति वणवासो अब्भुवगओ जाव मण निग्घिणेण विवरीयं समायरियं, कत्थ ते राइणो ?
 कत्थ य तादं विलासिणित्तहत्साइं ? कहिं वा जणदण ! ते कुमारसमूहा ? । तओ कण्हेण भणियं—भो नरिदि ।
 जराणंण ! नदिग्गमेय भगवया रिट्ठनेमिसामिणा जिणिदेण—जहा संसारे सद्याणं सत्ताणं नियकम्मदोसेण सुल्लाहं चेव
 यमगमत्ताम्माइं, अवि य—जं लेण किं पि विहियं, मुहं च दुक्कयं च पुघजम्ममि । तं सो पावइ जीवो, वज्जर दीवतंर
 नर पि ॥ १ ॥ जं लेण कयं कम्मं, अन्नभवे इदमभवे व सुहममुहं । तं तेण पावियं, निमित्तमित्तं परो होइ ॥ २ ॥ ता

मा कुण उर्वेयं, न तुममेत्थमवरज्झसि, कम्मं चेवाऽवरज्झइ, न य भवइ अन्नहा जिणभासियं ति, ता तुमं कोत्थुभमणिं मह वच्छत्थलसंठियं गहेऊण गच्छ पंडवसथासं, साहेयवो तए एस वुत्ततो, भणियवा य मम वयणेण—जहा दोवइसमाण-यणकाले अगगओ समागएहिं मह सामत्थपरिक्खणनिमित्तं रहो न पेसिओ ति मए सबस्सहरणा काऊण निद्धाडिया तं खमियवो ममावराहो, खमापहाणा हि सुपुरिसा हवंति विसेसओ बंधवज्जण ति । तओ सुहु गंतुं न ईहए जरकु-मारो । तओ कण्हेण भणियं पुणो—महाभाग ! गच्छ सिग्घं, जाणासि चेव ममोवरि सिणेहपरायणं बलदेवं, मम तण्हा-वुच्छेयनिमित्तं सलिलमन्नेसिडं गतो, आगतो य मं पेच्छिऊण मरणावत्थं तुमं वावाएहि ति, ता गच्छ गच्छ तेहि चेव पएहिं तुरियं तुरियं । तओ पायतलाओ वाणसुद्धरिऊण गतो जरकुमारो । वासुदेवो वि वेयणासमुद्घायं गतो नमोक्कारं करेउमारद्धो—नमो परमपूयाऽरहाणं अरहंताणं, नमो मोक्खसाहयाणं साहूणं, नमो रिट्ठनेमिणो जिणिंदस्स, जो सयलसंगप-नमो सज्जायज्झाणरयाणं उवज्झायाणं, नमो मोक्खसाहयाणं साहूणं, नमो रिट्ठनेमिणो जिणिंदस्स, जो सयलसंगप-रिच्चयणं काऊण निक्खंतो महासुणी । तओ तणसंथारं रइऊण समोच्छाहऊण वत्थेण सरिरमप्पणो वीरसयणिज्जमुवागओ चितिउमारद्धो—धन्ना ते संब-पज्जुन्न-निरुद्ध-सारणपमुहा कुमार जायवज्जणा य रुग्गिणिपमुहाओ देवीओ, जे सव्वसंगपरिचायं काऊण भगवओ समीवे निक्खंता, अहं पुण दुक्खभागी अकयतवचरणो मरामि ति । आउयपज्जवसाणे य विसुमारियसुहभावो—‘अहो ! अकारणवेरिणा दीवायणेण नयरीए जायवकुलस्स य एक्कपए चिय खओ कओ ति, ता महा-पावो खु सो निहंतवो’ ति असुहपरिणामपरिणओ कालं काऊण वैरिससहस्समेगं जीविऊण गओ तइयाए पुढवीए नारओ समुप्पण्णो । बलदेवो वि वेगेण सलिलं नालिणीपत्तपुडए गहिऊण विवरीयसउणपक्खलिज्जंतो कण्हसमीवभागओ । ठविऊण

१ कामारत्वे पोढनाब्दानि विष्णोः, पद्मपञ्चान्नमण्डलित्वे जये तु । वर्षोण्यष्टाश्वो नवाऽशुः शताभि, विंशान्युच्चैरर्द्धचक्रित्वकाले ॥१॥

मल्लि धितो—‘पुत्तो एमो’ ति सुयउ ताव एस मे हियनन्दणो, पच्छा सुहविवुद्धस्स पयच्छिस्सामो से जलं। नेहेण ममाउल्लमगो न याणइ मओ ति। तओ क्विचि कालं पडिवालज्जण वलदेवो समासन्नो नियच्छए कण्हं कसिणमच्छि-
याहिं परिणयं। इदूणं च भीओ हली मुहाओ वत्थमवणेइ। तओ ‘हा’ मओ’ ति मुच्छाए पडिओ धस ति धरणीयलम्मि।
पणागवनेयणेण य मढंतो सीहनाओ कओ तहा जहा सावयकुल वणं च कंउमारद्धं। संलविज्जणं चाऽऽरद्धो—जेण मे एस
भाया हियवल्हो पुद्दंए एकवीरो निगिणेण दुरप्पणा वावाइओ सो मे जइ सच्चं सुहडो तो देउ दंसणं। कहं वा सुत्ते
पत्तं वाउले ना पहरिज्जइ? ता नूणं सो पुरिसाहमो न सप्पुरिसो। एवमुच्चसदेणं भणंतो वलो वणं समंतओ हिडेज्ज
पुणो णि गोविंदपाममुचागओ। समागंतूणं च उच्चसदेणं रोविउं पयत्तो—हा मह भाउय! हा जणइण! हा सुहड!
हा गागद्ध! हरिउं। कि कि ते रोयामि?, कि सोहगं? कि वा धीरत्तणं वलं वन्नं रुवं वा?, भणसि य पिओ
मे वन्नो भाग ता किमेयं विवरीयत्तणं? जेण मे वायं पि न देसि, कि वा ताए विरिहो एगाणी करेमि मंदभग्गो?
ता कत्थ गच्छामि? कत्थ चिट्ठामि? कस्स कहेमि? कं पुच्छामि? कं सरणमुवेमि? कमुवलभामि? कस्स रुसामि?
नत्तहा समत्तो मे जियलोओ, भो भो वणदेवयाओ! किं तुम्हाण समप्पिए जणइणे एवमुवेक्खिउमुचियं? ए! एहि
ज्जाणइण! किमकन्नमुयं करेसि? किं मे तुहाऽवरद्धं?, भयवईओ! देवयाओ एह ममोवरि कुवियं पसाएह कारन्नयाए
यमुदेवनत्तणं, महोयर! एस दिवसचरो अत्थसेलं सनुवगच्छइ ता समुडेहिं संज्ञोवासणवेला समुट्ठिया, उत्तमपुरिसा
न गोपंति सत्ताण। गणमेत्ते य गए भणइ—रयणी य वहलंधयारा समागया, कूरसत्ता परिभमंति समंतओ,
सिगा न भेरो नरे करेमाणी वियरंति। एवं च पलवंतस्स पभाया रयणी। पुणो भणइ—भाउय! समुडेहि, सूरु

समुगओ । जाहे न उट्टेइ ताहे नेहमोहियमणो बलदेवो मयगं अत्तणो खंघे समारोविय पयट्ठो गिरिकाणणेषु हिडिउं । ताव य समागओ से वरिसयालो । एत्थंतरम्मि सो सिद्धत्थो सारही देवत्तं पत्तो ओहिनाणेण बलं पेच्छऊण महांतदु-
क्खमावन्नो चित्तिउमारद्धो—अहो ! नेहाणुराएण कण्हं कं बलदेवो वोढुमाढत्तो ? , ता बोहेसि णं भाउवच्छलं बलदेवं ।
तओ देवेणं पवयम्मि रहवरं समुत्तारितो पुरिसो विउव्विओ । सो य रहो असमंजसं अमिसरंतो न पवयम्मि भगो भूमीए
समाए सयसिक्करं गओ सो संघेउमाढत्तो । बलदेवेण भणियं—भो मुद्धपुरिस ! जो एस रहो गिरियडे न भगो चुण्णिओ
य समे पहम्मि, तं कं तुमं खंडाखंडगयमियाणिं संघेउमिच्छसि ? । देवेण भणियं—जो एस कण्हो अणेगेसु जुज्झस-
यसहस्सेसु जुज्झमाणो न निवाइओ, सो य इयाणिं जुद्धं विणा वि मओ, जया जीविस्सइ तथा रहो वि पुणन्नवो भविस्सइ ।
पुणरवि य पुरिसो सिलापट्टेसु पउमिणीओ रोविउमारद्धो । बलेण भणिओ—सिलापट्टेसु रोविया कं पउमिणीओ रोहंति ? ।
देवेण भणियं—जया एयं तुह खंधट्ठियं मडयं जीविस्सइ तथा पउमिणीओ रोहिस्संति । तओ थोवंतरं गओ गोवं
गाविकरोडीणं हरियतणाइं देंतं पेच्छइ । भणियं च बलदेवेण—अट्ठिभूया इमा गावी कया हरिएण पुणो जीविस्सति ? ।
देवेण भणियं—जया एस कण्हो तुह भाया जीविस्सइ । तओ लद्धसन्नेण बलेण चित्तिं—किं मे भाया अपराइयपुवो
मओ ? त्ति, जेण वणंतरट्ठिओ ममं को वि एवमुल्लवइ । तओ देवेण सिद्धत्थरूवं काऊण भणियं—अहं सो महाभाग ।
सिद्धत्थो जो तुह पुव्वभवे सारही आसि, रिट्ठनेमिसामिणो पसायाओ देवो समुप्पन्नो, भणियं च तुमे पुव्वमासि—
जहा हं आवइसु पडिवोहणीओ तुमे त्ति, तओ ह तुह पडिवोहणत्थमागओ, ता परिचय सोयं अवलंवेहि धीरयं,
जओ—तुम्हारिसा वि पुरिसा, जइ विहुरिज्जंति दडूसोएणं । ता कत्थ थिरं होही, धीरत्तमणिंदियं भुवणे ? ॥ २ ॥
किंच—अनिवारियप्पसरो मच्चू, जओ—गुरुपरक्कमऽहरियनरनाहवलेकेसव !, संहरियचक्कवट्ठियलवंतखंडिय !,

तत्रापि अतुल्यत्रिणिश्रद्धिद्विहंश्रिय । मुंरु द्वाणवु खयिंदु गहु, चंडु दिणिंदु न सुहु । दुदुहयंतह केसरिहि,
 लिङ्गलि होड न चुहु ॥ ३ ॥ अवि च—सो नत्वि विच भुवणम्मि को वि जो खलइ तस्स माहप्पं । सच्छंडचारिणो
 नपुंरेशिणो ह्यकनम्म ॥ ४ ॥ सीयंति सद्यसत्थांड, तत्थ न कम्मंति मंतंतताइ । अदिट्ठपहरयन्मी, तम्मि उ को पोरुस
 कृण्ट ॥ ५ ॥ ता संठयेसु अप्पयं । अन्नं च जं सामिणा पुद्यमेव भणियं—जहा जरकुमारो जणदणत्स मरणं तं तह
 नेव जायं । वलेण भणिय—कया उण जरकुमारेण कण्हो विणिवाइओ ? । तओ देवेण जरकुमारवइयो सवो से
 परिहृओ ताव जाव पेप्पिओ जरकुमारो पंडवाणं समीवम्मि । तओ वलेण भणियं नेहंण सिद्धत्यमालिङ्गण—भो !
 तिभिग्गणि कायच्चं ? ति । देवेण भणियं—सद्यसंगपरिचायं काऊण सामन्नमणुचिट्ठसु, संभरेसु अरिदुनेमिजिणिद्वयणाइ
 ति । तओ वलेण भणियं—नुद्रु मे पडिवन्नं जं तुमे भणियं, संभरियाइं च भयवओ वयणाइं, ता कत्थमेय हरिणो
 क्कंथेर हरिग्गामि ? ति । देवेण भणियं—दोण्हं नईण मज्झे पुलिणम्मि झामेमो, तित्थयर-चक्कि-वलदेव-वासुदेवा
 च पूरमरिहंति ति पूयं करेमो । तओ तेहि नईसंगमपुलिणम्मि ठवियं हरिकलेवर, कया पुक्कंगंधूवाइणा पूया दंडु
 च । प्पयंतगम्मि भगवया अरिदुनेमिग्गामिणा नाऊण वलदेवत्स पद्मजासन्नं विज्जाहरसमणो पेसिओ । तम्मूले च
 रामो पाणन सन्नं पडिवन्नो, उग च तवगरणं तुंगियागिरिसिहरे करेउमारद्धो । सिद्धत्थो वि पुद्यनेहेण रत्तन्नं करेतो
 तम्मि चैव चिट्ठ । द्यरो वि जरकुमारो इप्पित्तणमहुरं सपत्तो, दिट्ठा पंडवा, समप्पिओ कोत्थुभमणी । वारवइविणा-
 माड तत्त पउवाण कट्ठिनं ताव जाव इहं सपत्तो ति । पंडवा वि महाअकंडं काऊण वरिसमेत्तं पेयकरणिजं काऊण जर-
 कुमारन्नं गं गऊण भयवओ समीचे पत्थिया । प्पयंतरे भयवया समणपरिबुडो चउवाणी धम्मघोसो नाम अण-

१ "तुगे दाप. तेरेन्गे प्रथमो दिनेन्दो न सुह. । दुदुहयान्ताए केसरिण. तिसुयने कोऽपि न तिसुत ॥ १ ॥"

गारो पंडवाण निक्खमणत्थं पेसिओ, पद्दाविथा य । पंडवा पयट्ठा भयवओ समीवं, छट्ठ-ऽट्ठम-दसम-दुवालस-ऽद्धमास-
मास-छम्मासाइयां खमणाइं करैता ताव गया जाव भगवं बारसहिं जोयेणेहिं चिह्णइ त्ति । चित्तिं च नेहिं—
कल्लं रिट्ठनेमिसाभिं पेच्छिस्सामो त्ति, तत्थेव रयणी गमिया । पभायाए रयणीए तेहिं जणवयाओ निसुयं—जहा
भयवं उज्जितपव्वयम्मि मोक्खं गओ त्ति । ता ते महंतदुक्खमुवगया पुंडरीयपव्वयम्मि पाओवगमणं काऊण
मोक्खं गय त्ति । आईए य नवदसारा समुद्धवजयाइ भयवओ जणणी गयसुकुमालपव्वजाकाले पव्वजं काऊण
देवलोगं गया । रुपिणीपमुहाओ मोक्खं गयाओ । दोवई वि रायमईसयासे पव्वजं काऊण अञ्जुयकप्पं गया ।
चारवइडाहे वसुदेवो रोहिणी देवई य देवलोगं गयाइं । इओ भगवं बलदेवरिंसी तुंगियागिरिसिहरे महाकट्ठं
तवच्चरणं करैतो विहरइ । तवं च सत्तसत्तमियारूवं । तत्थ सत्तसत्तमिया पडिमा इमा—पढमे सत्तए एकैकं दत्तिं
भोयणस्स पडिगाहेइ, एकैकं पाणगस्स । दोच्चे सत्तए दो दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहेइ, दो पाणगस्स । तच्चे सत्तए
तिन्नि दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहेइ, तिन्नि पाणगस्स । जाव सत्तमे सत्तए सत्त दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहेइ, सत्त
पाणगस्स । एवं एसा सत्तसत्तमिया भिक्खुपडिमा एणूपपन्नासाए राइंदिएहिं एक्केण य छन्नजणं भिक्खासएणं अहासुत्तं
आराहिया हवइ ॥ इयाणि अट्ठइमिया भिक्खुपडिमा—पढमे अट्ठए एकैकं दत्तिं भोयणस्स पडिगाहेइ, इक्केकं पाणगस्स ।
वीयए अट्ठए दो दत्तीओ भोयणस्स जाव अट्ठमे अट्ठए अट्ठ दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहेइ, अट्ठ पाणगस्स । एवं
एसा अट्ठइमिया भिक्खुपडिमा चउसट्ठीए राइंदिएहिं दोहि य अट्ठासिएहिं भिक्खासएहिं आराहिया भवइ ॥ एवं एएण
कमेण नवनवमियाओ दसदसमियाओ करेइ ॥ एवं पाएण पक्खाओ मासाओ तणकट्ठहारएहिं वणछिंदिएहिं च दिन्न

१ वसुदेवो देवकी च रोहिणी चाथ ते त्रय. । मनसा सन्निधौ नेमेश्चक्रिरेऽनशन तदा ॥ १ ॥

नानुयं पन्मिपिं च पारेइ । तेहिं च ऋट्टहारणहिं जणवयस्स राईणं च कहियं—जहा कोइ महासत्तो दिवखूवो पुरिसो
 नयं करेत्तो वणे चिट्ठइ । तओ ते नराहिवा संखुद्धा चिंतति—कोइ अम्हाणमुवरि तवं करेइ विजं वा साहेइ रज्जकंखी,
 ता गंण तं विद्धमेमो । तओ सन्नद्धवद्धकवया नाणाविहगहियपहरणा विविहजाणवाहणसमारूढा गया रामरिसिसमा-
 मन्नं । उओ न तेण सिद्धरथदेवेण भगवओ रामरिसिणो पायमूले महाकरालमुहा वीभत्थदंसणा तिक्खनहरगदारुणसमु-
 ज्जा गिहुयेकरनहुपाया विउद्धिया सीहसवाया । तओ ते नरिंदा दूराओ चेव भीया पणमिऊण महप्पभावं वलदेवरिसिं
 दुयं पडिनिज्जा गया नियनियथामाई । ‘लोए नरसीहो’ ति खाई गओ वलदेवो ति । एवं सो भगवं अणुदियहं उवस-
 मरओ तव करेइ । तम्म य नज्झायज्जाणधम्मकहाहिं अक्खित्तचित्ता वग्घ-सीह-चित्तय-सस-सरह-संवर-हरिणाइणो वहवे
 उगम गया । के वि मावयत्तणं पत्ता, केइ भइया जाया, केइ अणसणं पडिवन्ना, केइ काउरसग्गेण डियं उवविट्ठं वा
 पानपरिवत्तिणो परिचत्तमंसाहारा रामरिसि पज्जुवासंति । तत्थ य हरिणजुवाणो एगो भगवओ राममुणिणो पुब्रभव-
 मंवदो जाईमरो य अईयसेवगमावन्नो जत्थ भगवं राममुणी भिक्खाइक्खे विहरइ तत्थ तत्थ मगओ पहावइ । अन्नया
 वलदेवो वि मासपारणए भिक्खलट्ठा एगम्मि नगरे पविसत्तो एगाए तरुणीए कूवतडडियाए कूवजलं कट्ठिउकामाए दिट्ठि-
 गोयनं गओ । तओ तीए वलदेवरूवाइसयत्तिहियाए तगयचित्तत्तणओ कुडयकंठंभीए नियकडियलुत्तारियपुत्तस्स
 ण्ठे पानो डिन्नो, तओ ओचारिओ कूवे । एवं च वलदेवेण दिट्ठं, तओ संवेगमुवगओ—‘अहो ! मे देहो वि अणट्ठेऊ
 पाणिग’ ति चित्तिय तं च बालयमणुकंपाए मोयावेऊण ता ‘सपयं जइ तत्थट्ठिओ इत्थियाहिं अदिस्समाणो भिक्खं लभिस्सामि
 ता निगिम्म न अन्नतो’ एवमभिगहं गिण्हिय इओ चेव नियत्तिय तं चेव वणं गओ । अन्नया य पहाणदारुनिमित्तं रह-
 यारा तत्थ वणे आगया रुम्मे छिट्ठंति । वलदेवो वि मासपारणए भोयणुज्जएसु तेसु भिक्खलट्ठा गओ । हरिणओ वि मग-

मणुलगो गओ । तओ बलदेवं दङ्गं रहयारसामिणा धितियं—अहो ! अम्हं पुणोदओ जं नरुथलीए वि कप्पपायवो पत्तो, अहो ! से रूवोवसमतेयाइसंपयाओ, ता कयत्थो पुत्रमणोरहो अहं जेण मे रिसी भिक्खानिमित्तमागओ, ता करे-
सि एयस्स भिक्खादाणेण विगयकलुसम्पणं ति धितिऊण सिरम्मि कयकरंजलिडो धरणिथलनिहित्तजानुजुयलं पणमिऊण भत्तपाणं गहेऊण समुद्धिओ । सुणिणा वि 'द्व-खेत्त-काल-भावपरिसुद्धं' ति नाऊण पडिग्गहिंयं । ततो तेण दाणफलेण देवल्लो-
याउयमणुवद्धं रहगारेण । हरिणओ वि गरुयमुणिभत्तिनिगयवाहसमुपुन्नलोयणजुयलो वणछिंदए सुणिम्मि य पुणो पुणो पसन्नमंथरनिवद्धदिट्ठी धितिउमारद्धो—अहो ! धन्नो कयत्थो एस वणछिंदओ, सुलद्धमेयस्स माणुसत्तं जेण एस सुणि-
वरो पडिल्लभिओ त्ति, अहं पुण मंदभागी कम्मदोसेण तिरियजाईए जाओ, असमत्थो एरिसं महातवस्सि पडिल्लभेउं, ता धिरत्थु मे जाईए । एत्थंतरे महावायविहुओ अद्धच्छिन्नपायवो वणछिंद-वलदेव-हरिणाणुसुवरि निवडिओ । विमु-
क्कपाणा य तिन्नि वि ते वंभलोयकप्पम्मि पउमुत्तरे विमाणे देवा समुप्पन्ना । वलदेवो वि वरिससयसामन्नाणुपालणेण विसिद्धतररूवसंपयाभोयसमुदओ जाओ । तओ वलदेवो ओहिणा कण्हं नेहेण पलोइउमारद्धो—जाव तइयाए नरयपुढ-
वीए समुप्पन्नो महादुक्खमणुहवंतो दिट्ठो । सिग्घं वेउवियसरीरं काऊण गओ कण्हसमीवं । तत्थ दिव्वमणिप्पभाससुज्जोयं काऊण दिट्ठो जणहणो, भणियं च वलेण—अइ भाउवच्छल ! कण्ह ! किमियाणि करेमि ते ? । कण्हेण भणियं—पुव्व-
कम्मदोससमुब्भवं दुक्खं अणुभवामो, न एत्थ कोइ पडियारं करेउं समत्थो । तओ वलेण दोहिं वि वाहाहिं समुप्पा-
डिओ कण्हो, समुद्धरिज्जमाणो य नवणीयसिवायेवेण विलिज्जए । तओ कण्हेण भणियं—मुंच मुंच मम सुहुयरं दुक्खं समु-
प्पज्जइ, ता गच्छ तुमं भरहवासं, तत्थ गंतूण गया-वग्ग-चक्क-संखधारिणं पीयवासपरिहाणं गरुलद्धयं ममं अप्पणं च हलमुसलधारिणं नीलंवरपरिहाणं तालच्चिंधं सबलोए उवदंसेसु । तओ वलेण 'तह' त्ति पडिवन्नं । आगंतूणं च दिव्ववि-

मागान्तो न तप दामोयर-वलदेवरूपं विविचिऊण लोयम्मि ढंसेइ, विसेसओ वइरियाण पुरओ । भणियं च वलदेवेण—
 ताला निच-उत्ता-चगराइनु अम्हेरूवं करेइ, अम्हे सग-संहारकारिणो देवलोयाओ समागच्छामो, पुणो गच्छामो,
 नाणापगारेहिं तीळामो, चारचई अम्हेहिं निम्मिया, पुणो अम्हेहिं चैव संहरिया समुद्धं पक्खित्ता, ता अम्हेत्य कारण-
 पुरिमा । तओ लोणण ससभमेण 'तह' त्ति पडिवज्जं, कयं च मधं समाइठं । तओ परंपरण एसा पसिद्धी जाया ।
 वलदेवो वि एवं काउं गओ देवलोकं । तओ चुओ वारसमअममतित्ययरकण्हजीवतित्ये सिञ्झिहिइ । नयराइसु समिद्ध-
 हुंमु न तला दुफरं भिक्खुजायणं जहा रत्ते कट्ठणहारयादसु । अओ इमेण जहा अहियासिओ तहा अहियासियवो
 जायणापरीमहो ति ॥ या-चाप्रवृत्तञ्च कदाचिद् लाभान्तरायदोपात्र लभेत इति तत्परीपमाह—

परंसु वासमैसेजा, भोगणे परिनिट्ठिए । लद्धे पिंडे अलद्धे वा, नाणुत्तपेज्ज संजए ॥ ३० ॥

व्याख्या—'परेसु' गृहस्थेषु 'वास' कवलम्, अनेन मधुकरवृत्तिमाह, 'एपयेत्' गवेपयेत् 'भोजने' ओदनादौ 'परि-
 निट्ठिते' सिद्धे मा भूत् प्रथमगमने तदर्थं पात्रादिप्रवृत्तिः, ततश्च 'लब्धे' प्राप्ते स्वल्पेऽनिष्टे वा इत्युपस्कारः, अलब्धे वा
 नाऽनुत्तयेत संयतः, यथा—अहो ! ममाधन्यता यदहं न किञ्चिद् लभे इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ किमालम्बनमालम्ब्य
 नाऽनुत्तयेत इत्याह—

अल्लेवाहं न लब्भामि, अवि लाभो सुए सिया । जो एवं पडिसंचिक्खे, अलाभो तं न तज्जए ॥ ३१ ॥

व्याख्या—'अथैव' अग्नित्रेयाऽहनि अहं 'न लभे' न प्राप्नोमि, 'अपिः' सम्भावने किं सम्भाव्यते, एतत् ? 'लाभः'
 त्रयिः "सुए" 'अथ' अगामिनि दिने 'स्यात्' भवेद्, उपलक्षणत्वादन्वेषुरन्यतरेषुर्वा, मा वा भूत्, यः 'ए'मम्' उक्तप्रकारेण
 'परिनिट्ठिते' ति 'प्रतिस्मिन्ने' अदीनमनाः नन् अलाभमाश्रित्याऽऽलोचयति, 'अलाभः' अलाभपरीपहः तं 'न

तर्जयेत्' नाऽभिभवेद्, अन्यथाभूतश्चाभिभूयत इति भावः । जहा कोहपिसाएण वासुदेवो पसंतप्पा न जिओ । दारुगाइ अप्पसता जिय त्ति । तथा हि लौकिकमुदाहरणम्—वासुदेव-बलदेव-सच्चग-दारुगा अस्सावहिया अडवीए तगोहपायवस्स अहे रत्ति वासोवगया जामगहणं करेति । दारुगस्स पढमे जामे कोहो पिसायरूवं काऊणं आगओ दारुगं भणइ—आहारत्थी हं उवागओ, एए सुत्ते भक्खयामि जुद्धं वा देहि । दारुगेण भणियं—वाढं । तेण सह संप-लग्गो । दारुगो य तं पिसायं जहा जहा न सक्केइ निहणिउं तथा तथा से कोहो वडुइ । एवं सो दारुगो किच्छप्पाणो तं जामगं-निद्वाहेइ, पच्छा सच्चगं उट्ठावेइ । सच्चगो वि तहेव पिसाएण किच्छप्पाणो कओ । तइए जामे बलदेवं उट्ठावेइ । एवं बलदेवो वि चउत्थे जामे वासुदेवं उट्ठावेइ । वासुदेवो वि तेण पिसाएण तहेव भणिओ । वासुदेवो वि भणइ—ममं अणिज्जिणिउं कहं मम सहाए खाहिसि ? । जुद्धं संपलगं । जहा जहा जुज्जाए पिसाओ तथा तथा वासुदेवो 'अहो बलसंपन्नो अयं महो' इति तुस्सए । जहा जहा तुस्सए तथा तथा पिसाओ परिहायति त्ति । सो तेण एवं खविओ जेण घेत्तुं ओर्यडूए छूढो । पभाए पस्सए ते मित्रजाणुकोप्परे । 'केणयं तुम्ह कयं ?' ति पुट्ठा भणंति—पिसाएण । वासुदेवो भणइ—स एस कोवो पिसायरूवधारी मया पसंतयाए जिओ, ओयड्डियाए कडेऊण दरिसिओ इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥

उदाहरणम्—एगम्मि गामे एगो पारासरो नाम गाहावई । तम्मि य अन्ने वि पारासरा अत्थि । सो पुण किसीए कुसलो, तेण किसिपारासरो । सो य तम्मि गामे निउत्तओ राउलियं चरिं वाहावेइ । अन्नया भोयणवेलाए भत्ते वि आणिए वसभे मोएउकामे भणइ—करिसए एक्केकं हलचंभं देह, ममावि चरी होउ त्ति, ता पच्छा भुंजह । तेसिं छहिं वि हलस-एहिं बहुयं वाहियं, तेण तहिं बहुयमंतराइयं वद्धं । मरिऊण य सो संसारं भमिऊण अन्नेण सुकयविसेसेण वासुदेवस्स

१ अपकृष्ट्या पाँउसे घसीटके ।

पुनो जाओ 'ढंढो' ति नामेणं । मो य पत्तजोवणो सुणिऊण चउमद्वइयं समणधम्मं परिइइय उदारे कामभोगे संसार-
 रिन्नो भगवओ अरिट्ठनेमिस्स मगासे निक्खंतो । ता गहियदुविहसिक्खो विहरए भगवया सम्मं । अन्नया उइयं ते
 पुणोमन्नियगतगयं ऋम्मं । समिद्धेसु गामनगरेसु हिंडतो न लहइ कहिंचि भिक्खं, जया वि लहइ तथा वि जं वा ते
 ता, अन्नम्प वि साहुम्म लद्धि उवहणइ । तओ तेण सामी पुच्छओ, तेहिं कहियं जहावत्तं । पच्छा तेण अभिग्गहो
 गहिओ—जहा परस्स लाभो न मए निणिहयवो । आगओ भयवं चारवइं । गओ वासुदेवो वंदणत्थं । पुच्छइ तित्थ-
 यं—एवमि अट्टारमण्हं समणसाहस्सीणं को दुक्करकारओ ? । भयवया भणियं—जहा ढंढणो अणगारो । केण पुण
 कारणेण ? । भगवया अलाभपरीसहो कहिओ । सो कहिं ? । सामी भणइ—नयारिं पविसतो पेच्छहिसि । दिट्ठो य
 मुणो निम्मममरीरो पसत्तप्पा अक्खलियसत्तो अलाभपरीसहेण ढंढो अणगारो नयारिं पविसतेणं । तओ भत्तिनिवभरम-
 णेण ओयरिऊण करिवगओ वदिओ सविणयं, पमल्लिया सहत्थेण चलणा, पुच्छओ य पंजलिउडेण सुहविहारं । सो एकेण
 पुत्तमसेट्ठिणा दिट्ठो, चितियं च—जहा महप्पा एस कोइ तवस्सी, जो वासुदेवेण वि एवं सम्माणिज्जइ । सो य भवि-
 यत्तयासेण तस्सेव धरं पविट्ठो । तेण परमाण सद्धाए मोयोगेहिं पडिलाभिओ । आगओ सामिस्स दावइ पुच्छइ य—जहा
 मम लाभंतराणं स्वीणं ? । पच्छा सामिणा भणइ—न स्वीणं, एस वासुदेवस्स लाभो ति । कहं ? । कहिओ सेट्ठिभत्ति-
 ण्णगणायरो । तओ 'न परलभं उवजीवामि, न वा अन्नस्स देमि' ति अमुच्छियस्स परिट्ठवंतस्स अक्खलियपरिणामस्स
 सुइभावणोवगयस्म अपुक्करणत्तवगसेटीकमेण तस्स केवलनाणं समुप्पन्नं, अंतगडो जाओ । एवमहियासियवो अलाभ-
 परीसणो जहा ढंढेण अणगारेण ॥ अलाभाच्चान्तप्रान्ताशिनां कदाचिद् रोगाः समुत्पद्येरन् इति रोगपरीपहमाह—
 नचा उप्पइयं दुक्खं, वेयणाए दुहट्ठिए । अदीणो ठावए पन्नं, पुट्ठो तत्थइहियासए ॥ ३२ ॥

व्याख्या—‘ज्ञात्वा’ अधिगम्य ‘उत्पतितं’ उद्धृतं दुःखयतीति दुःखः—ज्वरादिरोगः तं ‘वेदनया’ स्फोटकपृष्ठग्रहाद्यनु-
भवरूपया दुःखेन आर्त्तः क्रियते स दुःखार्त्तितः ‘अदीनः’ अविश्रुतः ‘स्थापयेत्’ दुःखार्त्तितत्वेन चलन्तीं स्थिरिकुर्यात्
‘प्रज्ञां’ ‘स्वकर्मफलमेव एतत्’ इति तत्त्वधियम्, अपेक्षितत्वाद् यदा पुष्ट्यर्थोधिभिः ‘स्पृष्टोऽपि’ व्याप्तोऽपि राजमन्दादिभिः ।
‘तत्र’ प्रज्ञास्थापने ‘अध्यासीत’ अधिसहेत, प्रक्रमाद् रोगजं दुःखमिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ स्यादेतत् चिकित्सया किं न
तदपनोदः क्रियते ? इत्याह—

तिगिच्छं नाभिणंदेज्ञा, संचिक्खत्तगवेसए। एयं खु तस्स सामणं, जं ण कुज्जा ण कारवे ॥ ३३ ॥
व्याख्या—‘चिकित्सां’ रोगप्रतीकाररूपां ‘नाऽभिनन्देत्’ नाऽनुमन्येत, अनुमतिनिषेधाच्च दूरापास्ते करणकारणे ।
‘संचिक्ख’” ति प्राकृतत्वादेकारलोपे ‘संचिक्षेत’ समाधिना तिष्ठेत, न कूजितकर्करायितादि कुर्यात् । आत्मानं—चारित्र्या-
त्मानं गवेपयति—तदपायरक्षणेन मार्गयतीति आत्मगवेपकः । किमित्येवम् ? अत आह—‘एतत्’ अनन्तरमभिधास्यमानं “खु”
त्ति यस्मादर्थे ततो यस्मादेतत् ‘तस्य’ श्रमणस्य ‘श्रामण्यं’ श्रमणभावो यत्र कुर्यात् न कारयेद् उपलक्षणत्वान्नाऽनुमन्येत
प्रक्रमाचिकित्ताम्, जिनकल्पिकापेक्षं चैतत्, स्थविरकल्पिकास्तु अपवादे पुष्टालम्बिनो यतनया कारयन्त्यपि । यदुक्तम्—
“कंहं अछित्तिं अदुवा अहीहं, तवोवहाणेसु य उज्जमिस्सं । गणं च नीईए वि सारविस्सं, सालंबसेवी समुवेइ मोक्खं
॥ १ ॥ तथा—भा कुणड जइ तिगिच्छं, अहियासेऊण जइ तरइ सम्मं । अहियासितस्स पुणो, जइ से जोगा
न हायंति ॥ २ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥

१ “करिण्येऽच्छित्तिसथवाऽध्येन्ये तपउपधावेसु चोद्यंसे । गणं च नीत्याऽपि सारयिन्ये सालम्बसेवी समुपैति मोक्षम् ॥ १ ॥”

२ “मा करोतु यदि चिकित्सां, अध्यासितुं यदि शक्नोति सम्यक् । अध्यासमानस्य पुनर्यदि तस्य योगा न हीयन्ते ॥ २ ॥”

उदाहरणम्—महुराणं जियसत्तुणा रत्ता काला नाम वेसा 'पडिख्व' चि काउं ओरोहे छूटा । तीसे पुत्तो 'कालवेसिउ' चि कुमारो । सो तहारूपाणं थेरणं अंतिणं धम्मं सोऊण पद्यइओ, एगछविहारपडिमं पडिवन्नो गओ सुग्गमेलपुरं । तहि तस्स भणिणी हयसत्तुस्स रत्तो महिला । तस्स साहुस्स अरिसियाओ । तओ तीण भिक्खाग्ग मात्त ओमाहं दिन्नं । सो य 'अहिगरणं' ति भत्तं पच्चक्खाइ । तेण य कुमारत्ते सियालाणं सहं सोऊण पुच्छिया ओलगाया—केमि एम्म सहो सुवति ? । ते भणंति—एए सियाला अडविवासिणो । तेण भन्नइ—एए ममं वंधेऊण आणेह । तेहि सियालो वंधेऊण आणिओ । सो तं हणइ । सो हम्मंतो खिखेइ । तओ सो रइं विदइ । सो सियालो हम्मंतो मओ जकामनिज्जराणं वाणमंतरो जाओ । तेण वाणमंतरेण सो भत्तपच्चक्खाओ दिट्ठो ओहिणा आमो-इओ । 'इमो सो' चि आगंतुं सपिड्हियं सियालिं विउद्धिऊण खिखियतो खाइ । राया त साहुं 'भत्त पच्चक्खाययं' ति काउं रक्खायेइ 'मा को वि से उवसगं करेस्सइ' चि । जाव ते पुरिसा तं थाणं रक्खंति ताव सा सियाली न खाइ । जाहे ते पुरिमा ओसरिया होति ताहे सहं करंती खाइ । जाहे आगया ताहे न दीसइ । सो वि उवसगं सम्मं माहइ न्यमइ य । एम्महिआसियधं ॥ रोगपरीतस्य शयनादिषु दुस्सहतरः तृणस्पर्श इत्येतदनन्तरं तत्परीपहमाह—

अचैलगस्स ल्हस्स, संजयस्स तवस्सिणो । तणेसु सुयमाणस्स, होज्जा गायविराहणा ॥ ३४ ॥
 व्याख्या—अचैलकस्य रुद्रस्य संयतस्य तपस्विनः 'तृणेषु' दर्भादिषु शयानस्य भवेत् 'गात्रविराधना' शरीरविदारणा । अचैलान्यादीनि तु तपस्यिविरोपणानि । मा भूत् सचैलस्य तृणस्पर्शोऽसम्भवेन अरुक्षस्य तत्सम्भवेऽपि स्निग्धत्वेन प्रसन्नयन्त्य शुभिरुहरिततृणोपादानेन तथाविधगात्रविराधनाया असंभव इति ॥ ३४ ॥ तवः किम् ? इत्याह—

आययस्स निचाएणं, अतुला हवइ वेयणा । एयं णच्चा ण सेवंति, तंतुजं तणतज्जिया ॥ ३५ ॥

व्याख्या—‘आतपस्य’ धर्मस्य ‘निपातेन’ सम्पातेन ‘अतुल’ महती भवति वेदना । एवं च किम् ? इत्याह—
‘एतत्’ अनन्तरोक्तं ज्ञात्वा ‘न सेवन्ते’ न भजन्ते ‘तन्तुजं’ वस्त्रं कंवलं वा ‘तृणतर्जिताः’ तृणकदर्थिताः । किमुक्तं भवति ?—यद्यपि तृणैरत्यन्तविलिखितशरीरस्याऽऽतपसमुत्पन्नस्वेदवशतः क्षतक्षारनिक्षेपरूपैव पीडा भवति तथापि कर्मक्ष-
यार्थिभिर्निमित्तवस्त्राद्यहृद्भिरार्त्तध्यानमकुर्वानैः सम्यक् सहनीया । जिनकल्पिकापेक्षं चैतत् । स्थविरकल्पिकास्तु सापेक्ष-
संयमत्वाद् वस्त्रादि सेवन्तेऽपीति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥

उदाहरणम्—सावत्थीनयरीनिवासिणो जियसत्तुस्स रत्तो पुत्तो भद्दो नाम । सो लहुक्कम्मयाए—‘माणुसजम्मु
दुलंभउ पुणरवि एत्थ जणा !, जिणवरधम्म पयत्तिहि लगह एकमणा । पुत्तकलत्तपसत्तहं विसएहिं भोलियहं,
होसिहिं फुडुऽच्छ दंत मुहु पोहउ जोवणि बोलियहं ॥ १ ॥’ एमाइधम्मोवएसं सोऊण निव्विण्णकामभोगो तहारु-
वाणं थेराणं अंतिए पवइओ, गहियकिरियाकलावो बहुस्सुओ जाओ, कालेण एगल्लविहारपडिमं पडिवत्तो । अन्नया
विहरंतो वेरल्ले ‘चारिउ’ त्ति काऊण गहिओ रायपुरिसेहिं पुच्छिओ—को तुमं ? केण वा चारियत्ते निउत्तो ? । सो
भयवं न जंपइ । पइरुडेहि य अणल्लेहिं बंधावेऊण खुरेण तच्छियदब्भेहिं वेद्विऊण मुक्को । सो दब्भेहिं विलिहिज्जंतमंसो
तं सम्मं सहइ वेयणं, चित्तेइ य—प्रदीप्ताङ्गारपूर्णेपु, वज्रकुण्डेष्वसन्निधु । कूजन्तः करुणं केचिद् दहन्ते नरकाग्निना ॥ १ ॥
अग्निभीताः प्रधावन्तो, गत्वा वैतरणीं नदीम् । शीततोयामिमां ज्ञात्वा, क्षाराम्भसि पतन्ति ते ॥ २ ॥ क्षारदग्धशरी-
राश्च, मृगवेगोत्थिताः पुनः । असिपत्रवनं यान्ति, छायायां कृतबुद्धयः ॥ ३ ॥ शक्यष्टिप्रासकुन्तैश्च, खड्गतोमरपट्टिभैः ।

१ “मानुषजन्म दुर्लभं पुनरप्यत्र जनाः !, जिनवरधर्मे ग्रयल्ले लगतैकमनस । पुत्तकलत्रप्रसक्तानां विपर्यवैच्चित्तानां, भविव्यन्ति स्फुटं
अक्षिणी दन्ता सुलं झुषिराणि यौवने गते ॥ १ ॥”

छिन्ने कृपणान्नत्र, पतद्भिर्नातकम्पितैः ॥ ४ ॥ इत्यादिका रौद्रतरा नरकेषु परचजेन मयाऽनुभूता वेदनाः, तत् कियतीयम् ? भूतात्र लाभः स्वयंशस्व सम्यक् सद्ने । भणियं च—“असासए सरीरस्मि, विन्नाए जिणसासणे । कम्मे वेइज्जमाणस्मि, ज्ञागो दुम्भनऽहियामणं ॥ ५ ॥” एवमन्यैरपि सोढव्यस्तृणपरीपहः । वृणानि मलिनान्यपि कानिचित् स्युरिति तत्संपर्कात् हेदेन जलुमम्भव इति तत्परीपहमाह—

क्लिन्नगतो मेहावी, पंकेण व रण्ण वा । धिसु वा परितावेणं, सायं नो परिदेवए ॥ ३६ ॥

व्याख्या—‘क्लिन्नगात्रः’ व्याप्तदेहः ‘मेहावी’ “वाहिओ वा अरोगी वा, सिणणं जो उ पत्थए । वोक्कंतो होइ आयारो, ज्ञो ह्मइ मज्जो ॥ १ ॥” इत्यागमवेदितया अस्नानरूपमर्यादावर्त्ता ‘पंकेन वा’ खेदाद्रिमलरूपेण ‘रजसा वा’ पांशुना प्रीप्ते वायव्यात् शरदि ‘परितापेन’ हेतुभूतेन, किमुक्तं भवति ?—परितापात् खेदः, खेदाच्च पङ्कुरजसी, ततः क्लिन्नगात्रता भवति । ‘सात’ सुप्तम् आश्रित्येति शेषः ‘नो परिदेवेयेत्’ ‘कथं कदा वा मे मलस्यास्यापगमो भविष्यति ?’ इति न श्र्लोदिति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ किं तर्हि कुर्यात् ? इत्याह—

वेइज्ज निज्जरापेही, आरियं धम्मऽणुत्तरं । जाव सरीरभेओ च्चि, जह्लं काएण धारए ॥ ३७ ॥

व्याख्या—‘वेदयेत्’ महेत प्रक्रमात् जह्लजनितं दुःखं ‘निर्जरापेक्षी’ आत्यन्तिककर्मक्षयाभिलाषी ‘आर्यं धर्मं’ श्रुत-
गारिरूपम् ‘अनुत्तरं’ सर्वोत्तमं प्रपन्न इति गम्यते । सामर्थ्योक्तमप्यर्थमादरव्यापनाय पुनराह—‘यावत्’ इति मर्यादायाम्, ‘अरीरभेदः’ देहविनाशः तं मर्यादीकृत्य ‘जह्लं’ मलं कायेन धारयेत् । दृश्यन्ते हि केचिद् देवदग्धस्थानुवद् विच्छायकृष्ण-

१ “आधितो वाऽरोगी वा, स्नानं यस्तु प्रार्थयेत् । व्युत्क्रान्तो भवत्याचारः त्यक्तो भवति संयमः ॥ १ ॥”

देहाः शीतवाताऽऽतपादिभिरुपहन्त्यमाना रजोवगुण्ठिता मलाविलकलेवरा अकामनिर्जरातश्च न किञ्चित् तेषां गुणः, मम तु सम्यक् सहमानस्य महान् गुण इति मत्वा न मलापनोदनाय स्नानादि कुर्यात् । यतः—न शक्यं निर्मलीकर्तुं, गात्रं स्नानशतैरपि । अश्रान्तमेव स्रोतोमि—रुद्रिरन्नवभिर्मलम् ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥

उदाहरणम्—चंपाए नयरीए सुनंदो नाम वाणियगो सावगो । अवन्नाए जो जं मगइ साहू तरस तं देइ ओसह-
भेसज्जाइयं सत्तुगाइयं च । सव्वभंडिओ सो । तस्स अन्नया निम्हासु साहुणो जल्लपरिदिद्धंगा आवणं आगया, तेसिं
गंधो जल्लस्स ताण ओसहाणं गंधमभिभविकुण उक्कलइ । तेण सुयंधदवभाविणण चितियं—सव्वं लट्ठं साहूणं जइ नाम
जल्लमुवद्धिता तो सुंदरं होतं । एवं सो तस्स अणालोइयपडिक्कंतो कालगाओ, देवलोए उववन्नो । तओ चुओ कोसंबीए
नयरीए इव्वभकुले पुत्तत्ताए आगओ । निव्विन्नकामभोगो धम्मं सोऊण पवइओ । तरस तं कम्ममुइन्नं, दुरभिगंधो
जाओ, जओ जओ वच्चइ तओ तओ उड्डाहो । पच्छा साहूहिं भणिओ—मा तुमं निगच्छ, उड्डाहो, पडिस्सए
अच्छाहि । रत्तिं देवयाए सो काउस्सगं करेइ । पच्छा देवयाए सुगंधो कओ, से जहानामए कोट्टपुडाण वा अन्नेसिं
वा विसिट्ठदव्वाण जारिसो गंधो तारिसो गंधो जाओ । पुणो वि उड्डाहो, पुणो वि देवयाराहणं । साभावियगंधो जाओ ।
तेण नाहियासिओ जल्लपरीसहो । एवं शेपसाधुभिर्न करणीयम् ॥ जल्लोपलित्तश्च शुचीन् सत्क्रियमाणान् पुरस्क्रिय-
माणांश्चापरानुपलभ्य सत्कारपुरस्काराभ्यां स्पृहयेद् अतस्तत्परीपहमाह—

अभिवायणमव्बुडाणं, सामी कुज्जा निमंतणं । जे ताइं पडिसेवंति, ण तेसिं पीहए सुणी ॥ ३८ ॥
व्याख्या—‘अभिवादने’ शिरोनमनचरणस्पर्शनादिपूर्वमभिवादये इत्यादिवचनम्, ‘अभ्युत्थानं’ ससम्भ्रममासनमोच-
नम्, ‘स्वामी’ राजादिः ‘कुर्यात्’ विदधीत ‘निमन्त्रणम्’ अद्य भवद्विर्भिक्षा मदीयगृहे ग्रहीतव्या इत्यादिरूपम् । ‘धे’ इति

न्ययः परतीर्थिना चा 'तानि' अभिवादनार्थानि 'प्रतिसेवन्ते' आगमनिषिद्धान्यपि भजन्ते न तेभ्यः स्पृहयेत्-यथा
मुच्यमानोऽनी चे एवविधेरभिवादानादिभिः सत्क्रियन्त इति । 'मुनिः' अनगार इति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ किञ्च—

अणुक्रसाई अपिपच्छे, अन्नाएसी अलोछुए । रसेसु नाणुगिज्जेजा, नाणुतप्पेज पच्चवं ॥ ३९ ॥

व्याख्या—'अणुक्रपायी' अल्पक्रपायी, कोऽर्थः?—सत्कारादिकमकुर्वते न कुप्यति, तत्संपत्तौ वा नाऽहंकारवान् भवति ।
यत उक्तम्—“पेलिमंय महं वियाणिया, जा वि च वंदण पूयणा इहं । सुहुमे सहे दुरुद्धरे, इह संखाय मुणी न मज्झइ
॥ १ ॥” न वा तदर्थमातापनादि छद्म कुन्ते, न च तत्र गृद्धि विधत्ते । अत एव 'अल्पेच्छः' धर्मोपकरणप्राप्तिमात्राभिलाषी,
न मत्कारायाकांक्षी । यत उक्तम्—“सिगोरमेत्त संपय सयल, नवी न वेरी इत्थ तहिं । इय जाणिवि जिय ! संतोसु करि,
पानइ अप्पा मोम्स जहिं ॥ १ ॥” अत एव अज्ञातो जातिश्रुतादिभिः एपति-उच्छति पिण्डादि इति अज्ञातेपी, कुतः
पुनरेवम् ? यतः 'अलोछुपः' सरसौदनादिषु न लाम्पट्यवान् । एवंविधोऽपि सरसाहारभोजिनो वीक्ष्य परान् कदाचि-
न्यया त्याद् अत आह—'रसेसु' मधुरादिषु 'नाऽनुगृह्येत' नाऽभिकांक्षां कुर्वति, रसगृद्धिर्वर्जनोपदेगश्च तद्गृह्यित एव
ब्राह्मिणानामभिवादानादिरूपहासम्भवात् । तथा 'नाऽनुतप्पेत' तीर्थान्तरीयान् वृषलादिसिः सत्क्रियमाणानवेक्ष्य 'किमहमेपां
मथ्ये न प्रव्रजितः ? किं मया कतिपयजनपूज्या इतरजनस्यापि परिभवनीयाः श्रेतभिश्चोऽङ्गीकृताः ?' इति न पञ्चात्तापं
प्रियत्ते 'प्राप्तावान्' हेयोपादेयविवेचननिपुणवृद्धिमान् । अनेन सत्कारे प्रमोदं न्यक्कारे च विपादमकुर्वताऽयं परीपहोऽ-
ध्यागिनञ्च रत्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३९ ॥

१ “पिग महइ विजानीयाद्, याऽपि च वन्दना पूजनेह । सूक्ष्म शल्य दुरूद्धरमिति संख्याय मुनिर्न माद्यति ॥ १ ॥”

२ “अन्नारमाय यमए मच्छल, नाऽपि न पैमी अर तत्र । इति ज्ञात्वा जीम ! सन्तोषं कुरु, प्राप्नोति आत्मा सौख्यं यत्न ॥ २ ॥”

उदाहरणम्—चिरयालपरिहियाए महुराए नयरीए इंददत्तेणं पुरोहिणं पासायणं हेडा साहुस्स चंचंतस्स पाओ ओलविओ 'सीसे कड' ति काडं । सो सावणण सेट्ठिणा दिट्ठो, तस्सामरिसो जाओ—दिट्ठं भो ! एएण पावेणं साहुस्स उवरि पाओ कओ ति । तेण पइन्ना कया—अवस्सं मए एयस्स पाओ छिदियवो । तस्स छिट्ठाणि मग्गइ । अलभमाणो अन्नया आयरियाण सगासं गंतूण वंदिता परिकहेइ । तेहिं भन्नइ—अहियासियवो सक्कारपुर-क्कारपरीसहो । तेण भणियं—मए पइन्ना कएल्लिया । आयरिएहिं भन्नइ—एयस्स पुरोहि्यस्स किं घरे वट्ठइ ? । तेण भन्नइ—एयस्स पुरोहि्यस्स पासाओ कएल्लओ तस्स पवेसणे भत्तं रत्तो कीरहि ति । तेहिं भन्नइ—जाहे राया तं पवि-सइ पासायं ताहे तुम रायं हत्थेण गहिऊण अवसारिज्जासि, जहा—पासाओ पडइ, ताहे हं पासायं विजाए पाडिस्सं । तेण तहा कयं । सेट्ठिणा राया भणिओ—एएण तुव्वे मारेउमाढत्ता । आसुरुहेण रत्ता पुरोहिओ सावगस्स अप्पिओ । तेण तस्स इंदकीले पाओ पवेसिओ । पच्छा छिन्न एव काडं लोहमओ काऊण सो छिन्नो । इयरो विसज्जिओ । तेण नाहियासिओ सक्कारपुरक्कारपरीसहो ति । यथा तेन श्राद्धेनासौ न सोढो न तथा विधेयं किन्तु साधुवत् सोढव्यः ॥ इह पूर्वत्र च श्रावकपरीपहाभिधानमाद्यनयत्रयमतेन भावनीयम् । उक्तञ्च—“तिण्हं पि नेगमनओ, परीसहो जाव उज्जुसु-त्ताड” ति ॥ तिण्हं पि—त्रयाणां सर्वविरतदेशविरताविरतानामिति । साम्प्रतमनन्तरोक्तपरीपहान् जयतोऽपि कस्यचिद् ज्ञानावरणीयस्योदयात् प्रज्ञाया अपकर्षे तदपगमे वा तदुत्कर्षे वैकुण्ठोत्सेकसम्भव इति प्रज्ञापरीपहमाह—
से नूणं मए पुंवं, कम्माऽणाणफला कडा । जेणाहं नाभिजाणामि, पुट्ठो केणइ कणहुइ ॥ ४० ॥
अह पच्छा उदिज्जंति, कम्माऽणाणफला कडा । एवमासासि अप्पाणं, णच्चा कम्मविवागयं ॥ ४१ ॥
व्याख्या—‘से’ शब्दोऽथशब्दार्थ उपन्यासे, ‘नूतं’ निश्चितं मया ‘पूर्वं’ प्राक् कर्मोणि ‘अज्ञानफलानि’ ज्ञानावरण-

भूयानि 'भूयानि' ज्ञाननिन्द्यादिभिः उपादिनानि । यदुक्तम्—“ज्ञानस्य ज्ञानिनां यादृशि, निन्द्याप्रपञ्चस्यैः । उपपत्तेश्च
 निन्द्या, ज्ञानमं कार्यं वाच्यते ॥ १ ॥” मया इत्यभिधानेन स्वयमकृतस्योपयोगामन्वयमात्र । उक्तञ्च—“युगाऽयुगानि कर्मणि,
 व्ययं कुर्वन्ति वेदिनाः । स्वयमेवोपपद्यन्ते, दुष्टानि च सुगमि च ॥ २ ॥” कुत एवमेतद् ? इत्याह—‘येन’ हेतुना अहं
 ‘याविज्जायामि’ नावपुत्रे, यद्वा ‘हेनरिण’ स्वयमजानता जानता वा ‘कण्ठद्वार’ वि ‘कर्मिणश्चिन्त’ जीवाद्यो भगवन्निगुमेऽपि ॥

‘याविज्जायामि’ नावपुत्रे, यद्वा ‘हेनरिण’ स्वयमजानता जानता वा ‘कण्ठद्वार’ वि ‘कर्मिणश्चिन्त’ जीवाद्यो भगवन्निगुमेऽपि ॥

‘याविज्जायामि’ नावपुत्रे, यद्वा ‘हेनरिण’ स्वयमजानता जानता वा ‘कण्ठद्वार’ वि ‘कर्मिणश्चिन्त’ जीवाद्यो भगवन्निगुमेऽपि ॥

‘याविज्जायामि’ नावपुत्रे, यद्वा ‘हेनरिण’ स्वयमजानता जानता वा ‘कण्ठद्वार’ वि ‘कर्मिणश्चिन्त’ जीवाद्यो भगवन्निगुमेऽपि ॥

‘याविज्जायामि’ नावपुत्रे, यद्वा ‘हेनरिण’ स्वयमजानता जानता वा ‘कण्ठद्वार’ वि ‘कर्मिणश्चिन्त’ जीवाद्यो भगवन्निगुमेऽपि ॥

‘याविज्जायामि’ नावपुत्रे, यद्वा ‘हेनरिण’ स्वयमजानता जानता वा ‘कण्ठद्वार’ वि ‘कर्मिणश्चिन्त’ जीवाद्यो भगवन्निगुमेऽपि ॥

‘याविज्जायामि’ नावपुत्रे, यद्वा ‘हेनरिण’ स्वयमजानता जानता वा ‘कण्ठद्वार’ वि ‘कर्मिणश्चिन्त’ जीवाद्यो भगवन्निगुमेऽपि ॥

‘याविज्जायामि’ नावपुत्रे, यद्वा ‘हेनरिण’ स्वयमजानता जानता वा ‘कण्ठद्वार’ वि ‘कर्मिणश्चिन्त’ जीवाद्यो भगवन्निगुमेऽपि ॥

‘याविज्जायामि’ नावपुत्रे, यद्वा ‘हेनरिण’ स्वयमजानता जानता वा ‘कण्ठद्वार’ वि ‘कर्मिणश्चिन्त’ जीवाद्यो भगवन्निगुमेऽपि ॥

१ यदुक्तम् गीर्षं ज्ञान (निन्द्या) ।

१ यदुक्तम् गीर्षं ज्ञान (निन्द्या) ।

उवविद्धा तयंति । पुच्छिया य कुओ खंता ! तुमं ? ति । तेहिं कहियं—उज्जेणीओ । सागरखमणो य अणुओगं काड-
मारद्धो । भणइ य—खंता ! गओ तुह एस सुयवखंधो ? । तेहिं भन्नइ—गओ त्ति । तो सुयपन्नागारेवेण सुणोवेडं
पयत्तो । ते य सीसा पहाए आयरियमपेच्छंता संभंता विलिया सेजायरं पुच्छंति । तेण साणुसयं भणिया—ईइसा
पमत्तचित्ता अकयन्नुया दुष्णिपीया तुब्भे नियगुरं पि न याणह । कहिं पि गयं, किमहं जाणामि ? । निब्बंवे य कए 'न
पुणो काहामो' त्ति पडिवन्ने साहियं । ते सुवन्नभूमिं जत्तो चलिया । लोगो पुच्छइ—को एस आयरिओ गच्छइ ? । तेणं
भन्नइ—कालगायरिया । तं जणपरंपराए सागरखमणेण सुयं, पुच्छइ—किं खंता ! सचं मम पियामहो आगच्छइ ? ।
तेण भणियं—न जाणे, मया वि सुयं । आगया य साहुणो, सागरखमणो अब्भुद्धिओ । सो तेहिं साहूहिं भन्नइ—
खमासमणा केइ इहागया ? । पच्छा सो संकिओ भणइ—खंतो परं एगो आगओ, न उण जाणामि । खमासमणा दाइया
तेण । 'आयरिया एस खंतो' त्ति ते वंदंति खामेंति । पच्छा सो वि संभंतो वंदित्ता भणइ—सिच्छामि दुक्कडं जं च मए
अयाणंतेण आसाइया । पुणो पुणो खामेइ । पच्छा पुच्छिया—खमासमणा ! केरिसमहं वक्खणेमि ? । तेहिं भन्नइ—
लडं, परं मा गवं करेहि, को जाणइ ? कस्स को आगमो त्ति ? । पच्छा धूलिनाएण चिक्खिलपिंडेण य आहरणं करेइ
भणइ य—मा वहड कोइ गवं, एत्थ जए पंडिओ अहं चेव । आसवन्नमुयाओ, तरतमजोएण मइविमवा ॥ १ ॥
न तहा कायवं जहा सागरखमणेण कयं । अज्जकालगाणं च समीवं गंतु सक्को नियोयजीवे पुच्छइ । जहा अज्जर-
विखयाणं तेहेव जाव सादिव्वकरणं । इदं च प्रज्ञासद्भावमङ्गीकृत्योदाहरणमुक्तम् । तदभावे तु स्वयमभ्यूहमिति ॥ इदानीं
प्रज्ञाया ज्ञानविशेषरूपत्वाद् विपक्षभूतत्वाच्चाज्ञानस्य तत्परीपहमाह, सोऽव्यज्ञानभावभावाभ्यां द्विधैव भवति । तत्र
भावपक्षमधिकृत्याह—

निरट्टगमि विरओ, मेहुणाओ सुसंवुडो । जो सक्खं णाभिजाणामि, धम्मं कट्ठाण पावंगं ॥४२॥

“निरट्टगमि” चि अर्थः—प्रयोजनं तदभावो निरर्थं तदेव निरर्थकं तस्मिन् सति ‘विरतः’ निवृत्तः ‘मैथुनात्’ अत्रागणः, हिंसायायान्तरविरतावपि असौवोपादानं गृह्णितुतया दुस्त्यजत्वात्, उक्तं हि—“अर्क्खाणऽसणी कम्भाण मोहणी तह ययाण वंमं च । गुत्तीण य मणगुत्ती, चउरो दुक्खेण जिप्पंति ॥ १ ॥” ‘सुसंवृतः’ इन्द्रियोऽन्द्रियसंवरणेन यः ‘साक्षात्’ परिस्पृष्टं नाऽभिजानामि ‘धम्मं’ वस्तुस्वभावं ‘कल्याणं’ शुभम्, विन्दुल्लेखोऽत्र द्रष्टव्यः ‘पापकं च तद्विपरीतम्, चकारस्य गन्तगानन्त्यात् । अगमाशयः—यदि विरतौ रुद्धिर्दर्थः सिद्धयेन्नैवं ममाऽज्ञानं भवेत्, कदाचित् सामान्यचर्ययेव न फलाऽस्मिन्, अत आह—

तवोवहाणमादाय, पडिमं पडिवज्जओ । एवं पि विहरओ मे, छउमं न नियट्ठई ॥ ४३ ॥

द्वारख्या—तपः—भद्रमहाभद्रादि उपधानम्—आगमोपचाररूपमाचार्यान्त्यादि ‘आदाय’ चरित्वा, ‘प्रतिमां’ मासिक्यारिरूपां ‘प्रतिपगमानस्य’ अभ्युपगच्छतः, ‘एवमपि’ विशेषचर्यया ‘विहरतः’ निःप्रतिबन्धत्वेनाऽनियतं विचरतः मम ‘उच्च’ ज्ञानावरणादिरुर्म ‘न निवर्तते’ नाऽपेतीति न चिन्त्येद् इत्युत्तरेण संबन्ध इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४२-४३ ॥ इत्थं ज्ञानाऽभावे न विरुचता कार्या, ज्ञानभावे च नोत्सेको विधेय इत्यायुपलक्षणत्वादवसेयम् । यतः—“ज्ञानं मददर्थहरं, मायति यन्मेन तस्य को धैर्यः ? । अमृतं यस्य विपायति तस्य चिकित्सा कथं क्रियते ? ॥ १ ॥”

उदाहरणम्—गंगाकूले दो भायरो पवइया । तत्थेगो वहुसुओ, एगो अप्पसुओ । जो वहुसुओ सो आयरिओ । नो नीमैहिं युत्तल्याणं निमित्तमुवसण्तेहिं दिवसओ विस्सामं न लभइ । रत्तिं पि परिपुच्छणाईहिं सुविउं न लहइ ।

१ “प्राणागतानी कर्मणां मोहनी तथा प्रतानां ब्रह्म च । गुप्तीनां च मनोगुप्तिश्चामरो दुःखेन जीयन्ते ॥ १ ॥”

जो सो अप्सुओ सो दिवसओ रत्तीए य सेच्छाए अच्छइ । अत्रया सो आयरिओ निदापरिखेइओ चितेइ—अहो ! मे भाया पुनवंतो जो सुहं जेमेऊण सुहेण सुयइ, अम्हं पुण मंदपुत्राणं रत्तिं पि निदा नत्थि, ता सुहु केणइ भणियं—“मूर्खत्वं हि सखे ! ममाऽपि रुचितं तस्मिन् यदष्टौ गुणा, निश्चिन्तो बहुभोजनोऽन्नपमना नक्तंदिवा शायकः । कार्यकार्यविचारणान्धबधिरो मानाऽपमाने समः, ग्रयेणाऽऽमयवर्जितो दृढवपुर्मूर्खः सुखं जीवति ॥ १ ॥” न पुनर्भाव-यति यथा—“नानाशास्त्रसुभाषिताऽमृतसैः श्रोत्रोत्सवं कुर्वतां, येषां यान्ति दिनानि पण्डितजनव्यायामखिन्नात्मनाम् । तेषां जन्म च जीवितं च सफलं तैरेव भूर्भूषिता, शैबैः किं पशुवद्विवेकरहितैर्भूभारभूतैर्नरैः ॥ २ ॥” एवं च नाणपओ-सओ तेण नाणावरणिज्जं कम्मं वद्धं । सो तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंतो कालमासे कालं किञ्चा देवलोएसु उववन्नो । तओ जुओ इहेव भारहे वासे आहीरघरे दारओ जाओ । कमेण वड्डिओ जोवणस्थो जाओ विवाहिओ य । दारिया जाया अतीवरुवई । सा य भइकन्नया । कयाइ ताणि पियापुत्ताणि अन्नेहिं आभीरेहिं समं सगडं घयस्स भरेऊणं नगरं विक्किणहं पट्टियाणि । सा य कन्नया सारहित्तं सगडस्स करेइ । ततो ते गोवदारया तीए रूवेणऽक्खित्ता तीसे सगडस्स अब्भासगयाइं सगडाइं उप्पहेण खेडंति तं पलोइंता । ताइं सद्दाइं सगडाइं उप्पहेणं भग्गाइं । तओ तीए नामकं कयं ‘असगड’ ति, इयरस्स ‘असगडपिय’ ति । तस्स तं चेव वेरणं जायं । तं दारियं परिणावेडं सव्वं च घरसारं दाऊण पवइओ । तेण तिन्नि उत्तरङ्गयणाणि जाव अहीयाणि ताव असंखे उद्धिटे तं नाणावरणं कम्ममुइन्नं । गया दो वि दिवसा आयंबिलछ्छेण, न एगो वि आलावगो एइ । आयरिहिं भन्नइ—जइ न उट्टेइ ता एयमङ्गयणमसंखयमणुणविज्जइ । सो भणइ—एयस्स केरिसो जोगो ? । आयरिया भणंति—जाव न उट्टेइ ताव आयंबिलं । सो भणइ—अत्ताहि मे अणुन्नाए णं । एवं तेण अधियाणेण आयंबिलाहारेणं वारसहिं संवच्छरेहिमहिज्जि-

यमन्यरणमसंगयं । निजिरियं च तं कम्मं । तओ सेससुयं खिण्णं चेव अहिज्जियं । केवलनानं समुप्पन्नं । एवमज्ञान-
परीपहः सोढव्यः ॥

प्रतिपक्षे च उदाहरणम्—थूलभदो आयरिओ चउइसपुवी कयाइ गओ एगस्स पुवपियमित्तस्स घरं महिलं
पुच्छेइ—सो असुगो कहिं गओ ? त्ति । सा भणइ—वाणिज्जेणं । तं च घरं पुच्चिं लट्ठं आसि, पच्छा सडिय-
नट्ठियं जायं । तस्म पुच्चिअण्हिं एगस्स खंभगस्स हेट्ठा दव्वं निहिइयं । तं सो आयरिओ नाणेण जाणइ । पच्छा तत्तोहुत्तं
हत्थं ऋऊण भणइ—“इमं च गरिसं तं च, तारिसं पेच्छ केरिसं जायं ? । इय भणइ थूलभदो, सन्नायघरं गओ संतो
॥१॥ इमं च गरिसं दव्वजायं, सो अन्नणेण भमइ । एवं च भणमाणे जणो जाणइ, जहा—घरमेव पुच्चिं लट्ठं, इयाणि
तु गट्ठियपडिय दट्ठं अणिअयापरुवणत्थं भयवं निदंसेइ । सो आगओ । महिलाए सिट्ठं—जहा थूलभदो आगओ
आसि । सो भणइ—थूलभदेण किंचि भणियं ? । न किंचि, नवरं खंभहुत्तं हत्थं दावितो भणियाइओ—“इमं च
गरिममियादि” । तेण पंडिण नायं—जहा एत्थ अवस्सं किंचि अत्थि । तेण खणियं जाव नाणापगाराण रयणाण भरियं
मलसं पेच्छइ । तेण नाणपरीसहो नाहियासिओ । नैवं शेपसाधुमिः कर्त्तव्यम् । साम्प्रतमज्ञानाद् दर्शनेऽपि संशयीत
कश्चिदिति तत्परीयद्माह—

नत्थि नूणं परे लोए, इदी वा वि तवस्सिणो । अदुवा वंचिओ मि त्ति, इति भिक्खू न चिंतए ॥४४॥

व्याख्या—‘नामि’ न विद्यते ‘नूतं’ निश्चितं ‘परलोकः’ जन्मान्तरम्, भूतचतुष्टयात्मकत्वात् शरीरस्य, तस्य चेहैव पाताइ,
आत्मनश्च प्रत्यक्षतोऽनुपलभ्यमानत्वात् । ‘ऋद्धिर्वा’ तपोमाहात्म्यरूपा ‘अपिः’ पूरणे, तपस्विनः सा चाऽऽमर्यैषध्यादिः,
‘पारजमा प्रशमनं, सर्वरजां साधवः क्षणात् कुर्युः । त्रिभुवनविसयजनान्, दद्युः कामांस्तृणाग्राह्या ॥ १ ॥ धर्माद्रलो-

न्मिश्रितकाश्चनवर्णदिसर्गसामर्थ्यम् । अद्भुतमीमोशिलसहस्रसम्पातशक्तिश्च ॥ २ ॥’ इत्यादिका च, तस्या अप्यनुपल-
भ्यमानत्वादिति भावः । “अदुव” त्ति अथवा किं बहुना ? वञ्चितोऽस्मि भोगानामिति गम्यते । ‘इति’ अमुना शिरस्तु-
ण्डमुण्डनोपवासादिना यातनात्मकेन धर्मानुष्ठानेन, उक्तञ्च—“तपांसि यातनाश्चित्राः, संयमो भोगवञ्चना” इत्यादि,
‘इति’ एतद् भिक्षुर्न चिन्तयेत् । यतः—आत्मा आत्मीयः स्वप्रत्यक्ष एव चैतन्यादितदुणानामनुभवात्, केवलानां तु सर्वेऽ-
प्यात्मानः प्रत्यक्षाः । ऋद्धयोऽप्यत्र कालानुभावेन न सन्ति, महाविदेहेषु सन्त्येव सर्वदा । वञ्चनाकल्पनमप्ययुक्तम्,
भोगानां दुःखात्मकत्वात् । उक्तञ्च—“आपातमात्रमधुरा, विपाककटवो विपोपमा विषयाः । अविवेकिजनाचरिता,
विवेकिजनवर्जिताः पापाः ॥ ३ ॥” तपोऽपि न यातना, दुःखनिवन्धनकर्मक्षयहेतुत्वाद् यथाशक्तिविधानाच्च । भणियं च—
“सो हु तवो कायवो, जेण मणो मंगुलं न चित्तेइ । जेण न इंदियहाणी, जेण य जोगा न हायंति ॥ ४ ॥”
इति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ तथा—

अम् जिणा अत्थि जिणा, अदुवा वि भविस्सई । मुसं ते एवमाहंसु, इति भिक्खू न चिंतए ॥ ४५ ॥
व्याख्या—‘अभूवन्’ आसन् ‘जिनाः’ केवलिनः “अत्थि” त्ति निपातः, ततश्च विद्यन्ते जिना विदेहेषु, अथवा
भविष्यन्ति जिनाः ‘मृपा’ अलीकं ‘ते’ जिनास्तिववादिनः ‘एवम्’ अनन्तरोक्तन्यायेन ‘आहुः’ ब्रुवते इति भिक्षुर्न
चिन्तयेत् । अनुमानादिप्रमाणसिद्धत्वात् सर्वज्ञस्येति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥

उदाहरणम्—अत्थि वच्छाभूमीए अज्जासाढा नाम आयरिया बहुस्सुया बहुसीसपरिवारा य । तत्थ य गच्छे
जो जो काल करेइ तं तं निज्जाविति ते भत्तपच्चक्खाणाइणा । भणंति य—देवत्तं पत्तो दंसणं देज्जासु ममं ति । न
य केणइ दिन्नं । बहवे य निज्जामिया । अन्नया य एगो अईवबहुमओ अप्पणओ सीसो आयरतरएणमब्भत्थिओ—

दिग्मेव देवलोकाओ आगंगूणं दंसणं दायवं न पमाइयवं । सो वि नागओ वन्निस्तत्तणओ सुरकिंसेसु । आयरिओ
 वित्तो—नूणं नहि परलोको जेण न को वि आगओ, पडिवज्जिअण य गया वहवे, ता निष्फला एसा कट्ठा
 यवन्तरिया । वंचिओ सि एत्थियं कालं भोगाणं ति मिच्छं पडिवन्नो । सल्लो गो चैव गच्छं परिचइअण ओहाविउकामो
 पत्तापिओ, एतदन्तरे तेण सीसेण देवलोगं गण्ण आभोइओ । पेच्छइ ओहावंतं । तप्पडियोहणत्थं पहे गामो
 विउद्धिओ । नउपेच्छा य रमणीयतरा । तत्थ छम्मासे पेच्छंतो अच्छिओ । न छुहं न तण्हं न परिस्समं न य कालं
 दिग्गप्पभाणेण जाणउ । पच्छा तं साहरियं । अडवीण गच्छंतस्स संजमज्जवसायपरिक्खणत्थं छज्जीवन्निक्कायनामए
 मत्तालंकारविभूतिं छद्धारए विउद्ध । दिट्ठो पढमं पुढविक्कायदारगो । गिण्हामि एयस्स आभरणाणि वरं सुहेण
 जीनामि ति । भणिओ दारगो—समत्पेसु आभरणाणि । सो न समत्पेइ । पच्छा तेण कोट्टाए गहिओ । सो भयमीओ
 भणइ—भयवं ! एत्थ मीन्णाए अडवीण अहं तुह सरणमागओ, ता रक्खेहि मं । जओ—“विहलं जो अवलंबइ,
 आवइयडियं च जो समुद्धरइ । मरणागयं च रक्खइ, तिसु तेसु अलंकिया पुहवी ॥ १ ॥” ता मुंच ममं । सो लगो
 गग्गमावल्लिउं । पुणो भणियं दारणेण—भगवं ! एगं ताव मे अक्खवाणयं सुणेहि पच्छा जं जाणिसि तं करेज्जसु ।
 भणइ—सुणेमि, दारणेण भणियं—एगो कुंभकारो सो मट्ठियं खणंतो तडीए अफतो । लोगो भणइ—किमेयं ? । पच्छा
 मो भणइ—जेण निक्कयं वल्लि देमि, जेण पोसेमि नायए । सा मं मही अकमइ, जायं सरणओ भयं ॥ २ ॥ ‘जेण’ ति
 प्राकृतत्वाद् यया । एवं तुम पि मम सरणागयस्स पहरसि । तेण भन्नइ—अइपंडिओ सि । वला य वेत्तूण आभर-
 णाणि पडिग्गहे द्ढाणि ॥ थेवंतरे वीओ आउक्कायदारगो सो वि तेहव अक्खवाणयं कहेइ—जहा कोड तालायरो
 विनिच्छत्ताइल्लओ गाहापाठओ य पाडलो नाम । सो अत्रया गंगं उत्तरंतो उवरिउद्धोदण्ण हीरइ । तं पसिय जणो

भणइ—बहुसुयं चित्तकहं, गंगा बहइ पाडलं । बुझमाणग ! भहं ते, लव ता किंचि सुभासियं ॥ ३ ॥ तेण भन्नइ—
जेण रोहंति वीयाणि, जेण जीवंति कासगा । तस्स मज्झे विवज्जामि, जायं सरणओ भयं ॥ ४ ॥ तस्स वि तेहव
गिण्हइ ॥ पुणो वि तइओ तेउक्कायदारओ तेहव अक्खाणयं कहेइ—एगस्स तावसस्स अग्गिणा उडवो दड्डो । पच्छा
सो भणइ—जमहं दिया य राओ य, तप्पेभि महुसप्पिसा । तेण मे उडवो दड्डो, जायं सरणओ भयं ॥ ५ ॥ अथवा—
वग्घस्स मए मीएण, पावओ सरणं कओ । तेण अंगं महं दड्डुं, जायं सरणओ भयं ॥ ६ ॥ तस्स वि तेहव गिण्हइ ॥
पुणो चउत्थो वाउक्कायदारगो तेहव अक्खाणयं कहेइ—जहा एगो जुवाणो घणनिचियसरीरो, सो पच्छा वाएण
गहिओ । अन्नेण भन्नइ—लंघणपवणसमत्थो, पुवि होऊण संपयं कीस ? । दंडलइयगहत्थो, वैयंस । किं णामओ
वाही ? ॥ ७ ॥ सो भणइ—जेट्ठासाढेसु मासेसु, जो सुहो वाइ मारुओ । तेण मे भज्जए अंगं, जायं सरणओ भयं
॥ ८ ॥ तस्स वि तेहव गिण्हइ ॥ पुणो वणस्सइकाइओ पंचमो तेहव अक्खाणयं कहेइ—जहा एगम्मि रुक्खे
केसिं पि सउणणमावासो । तहिं च ताणं चेह्लगाणि जायाणि । पच्छा रुक्खब्भासाओ वल्ली उट्टिया रुक्खं वेढेउं उवरिं
विलग्गा फलसमिद्धा जाया । तदणुसारेण सप्पेण विलग्गिऊण ते चिह्लग्गा खइया । पच्छा सेसगा भणंति—जाव दुत्थं
सुहं वुच्छं, पायवे निरुवदवे । मूलाओ उट्टिया वल्ली, जायं सरणओ भयं ॥ ९ ॥ तस्स वि तेहव गिण्हइ ॥ पुणो वि छट्ठो
तसक्कायदारओ तेहव अक्खाणयं कहेइ—जहा एगं नगरं परचक्केण रोहियं । तस्स वाहिरियाए मायंगा भएण अडिंभ-
तरमणुप्पविट्ठा । अडिंभतरएहिं नीणिज्जंति वाहिं, परचक्केण घेपंति । पच्छा केणइ भन्नइ—अडिंभतरया खुहिया, पेहंति
वाहिरा जणा । दिसं भयह मायंगा !, जायं सरणओ भयं ॥ १० ॥ तहा वि न मुंचइ एसो । इयरो वि वीयमक्खाणयं

१ गच्छसीति गम्यते । २ तदयं ते ।

दंडे—गगल नगरे मयमेव राया चोरो, पुरोहिओ भंडेइ । तओ दो वि हरंति । लोगो इमं जाणेत्ता भणेइ, जहा—
 जहा राया सयं चोरो, भंडिओ य पुरोहिओ । वणं भयह नागरया !, जाय सरणओ भयं ॥ ११ ॥ अमुंचंतो पुणो
 ताउयं दंडेउ—गगल धिजाइयत्स धूया, सा य जोधगत्या अइवदंसणिजा । सो वि धिजाइओ तं पासिऊण अज्यो-
 यमओ । तीसे राण अईयहुचलीहूओ । वभणीण पुच्छिओ—निवंधे कए कहियं । ताए भन्नइ—मा अधिइं करेसु,
 तथा करेनि जला केणउ पओणण सपत्ती हवइ । पच्छा धूयं भणइ—अन्ह पुढं दारियं जक्खा भुंजंति, पच्छा वरस्स
 रिन्द, ता तुह कालपयचउइसीण जक्खो एही, मा तं विमाणेसु, मा य तत्थ उज्जोयं काहिसि । तीए वि जक्ख-
 मोउठेण दीवओ सगवेण ठवेऊण नीओ । जक्खहरं भट्टो आगओ । सो तं परिभुंजिऊण रइकिलंतो पसुत्तो । इमाए
 होउयोग मगनं फेडियं, नवरं पेच्छउ पियरं । चितेइ य—जणीए माया कय त्ति, ता संपयं होउ एसेव दइओ, किं
 लज्जाए ? । किंच—सेवेमि निविसंकं, इण्ह जणयं पि किं वियप्पेण ? । रंगम्मि नच्चियाए, अलाहि अंगुट्टिकरणेणं
 ॥ १२ ॥ पच्छा ताउं रइकिलंताइं उगाए वि सूरें न पडिवुज्जंति । पच्छा वंभणी मागहियं भणइ—‘अइरुगयए वि
 सुग्गि, चेउयभूगण य वायसे । भिच्छीगण य आयवे, सहि ! सुहिओ हु जणो न वुज्जइ ॥ १३ ॥’ सा तीए धूया
 न सुणिता पडिभणउ—तुममेव य अव हे ! लवे, मा हु विमाणय जक्खमागयं । जक्खाहउए हु तायए, अण्णं दाणि
 गमेम तायं ॥ १४ ॥ पच्छा धिजाइणी भणइ—नवमासा कुच्छीइ धारिया, पासवणे पुलिसे य मदिए । धूया ! मे
 भेरिण हउे, सलणण असलणण मे जायण ॥ १५ ॥ पुणो वि अनं कहेइ—एगेण धिजाइएण तलगं खणावियं । तत्थेव
 पात्रीण देयउलमारामो य कओ । तत्थ तेण जन्नो पवत्तिओ छगलगा जत्थ मारिजंति । अन्नया कयाइ सो धिजाइओ
 मरिऊण छगलगो चैव जाओ । सो य धेत्तूण अप्पणिजेहि पुत्तेहिं तस्स चैव तलाए मारिजिउं जन्ने निजइ । सो य

जाइस्सरो निज्जमाणो अप्पणीज्जियाए भासाए बुब्बुयइ । अप्पणा चैव सोयंतो, जहा—मए चैव पवत्तियं । एवं सो वेवमाणो साहुणा अतिसयनाणिणा एणेण दीसइ । तेण भन्नइ—सयमेव य लुक्ख लोविया, अप्पणिया य विर्यइ खणिया । ओवाइयलद्धओ य सि, किं छेला ! वेवे ति वाससे ॥ १६ ॥ तो सो छगलगो तेण पडिण्ण तुण्हक्को ठिओ । तेण धिज्जाइएण चित्तियं—किं पि पवइयगेण पडियं, तेण एस तुण्हक्को ठिओ । तओ सो तं तवरिंस भणइ—किं भयवं ! एस छगलगो तुब्भेहि पडियमेत्ते चैव तुण्हक्को ठिओ ? । तेण साहुणा तस्स कहियं—जहा एस तव पिया । किमभिन्नाणं ? । तेण भणियं—अहं पि जाणामि, किं पुणो एसो चैव कहिहिति ? । तेण छगलगेण पुवभवे पुत्तेण ससं निहाणगं निहियं । तं गंतूण पाएहिं खरवडेइ, एयमभिन्नाणं । पच्छा तेण मुक्को, साहुसमीवे धम्मं सोऊण भत्तं पक्खवाइऊण देवलोणं गओ । एवं तेण सरणमिति काउं तडागारामे जन्नो पवत्तिओ तमेव असरणयं जायं । अइपंडिओ सि । लगो सिरोगरं मोडेउं । सो भणइ—सुणसु लोइयं सुहासियमेगं—नेयणहीणहं दीणवयणहं कर-चरणपरिवज्जियहं, बालुडुडुपहुखंतिवंतहं वेसासियहं वाहियहं । रमणि समणवणि सरणपत्तहं दुहियहं दीणहं दुत्थियहं, निदयं जे पहरंति ते सत्त वि कुल सत्तमइ फुडं पायालहि नेति ॥ १७ ॥ अइवायालो सि त्ति तस्स वि गहियाणि ॥ गंतुं च पयत्तो । चित्तियं च देवेण—‘अवगओ ताव चरणपरिणामो एयस्स, ता सम्मत्तं परिक्खामि’ त्ति विउव्विया आवन्नसत्ता मंडियदिक्खिद्विभूसिया एगा साहुणी । सो तं दट्ठूण भणइ—कडए ते कुडले य ते, अंजियच्छि । तिलए य ते काए । पवयणस्स उट्ठाहकारिए ! दुट्ठा सेहि ! कतो सि आगया ॥ १८ ॥ तीए रूसिऊण भणइ—राईस-

१ तडागिका । २ “नयनहीनेभ्यो दीनवचनेभ्य करचरणपरिवर्जितेभ्यः, बालवृद्धप्रशुक्षान्तिमद्भ्यो वैश्वसिकेभ्यो व्याधितेभ्यः । रमणे श्रमणवने शरणप्राप्तेभ्यः दुःखितेभ्यो दीनेभ्यो दुःस्थितेभ्यः । निर्दयं ये प्रहरन्ति ते सप्तपि कुलानि सप्तमे स्फुटं पाताले नयन्ति ॥१७॥”

रिममेत्ताणि, परिच्छिद्राणि पेच्छसे । अप्पणो विहमेत्ताणि, पिच्छंतो वि न पिच्छसे ॥ १९ ॥ तहा—समणो सि य
 सज्जो य सि, वंभयारी समलेद्धुकंचणो । वेहारियवायओ य ते, जेहज्जा ! किं ते पडिगहे ? ॥ २० ॥ एवं ताए सो
 उद्दिओ ममाणो विलिओ अगओ गच्छइ, जाव पेच्छइ वेउच्चियखंधावारमागच्छंतं । सो तस्स निवट्टमाणो
 दंउयस्सेय संवड्डुत्तो गओ । तेण हत्थियखंधाओ ओरुहिता वंदिओ, भणिओ य—अहो ! मम परममंगलं जं साहू
 मए अज्ज दिट्ठो, ता भयवं ! ममाणुमाहत्थं फासुयएसणिज्ज इमं मोयगाइसंवलं घेप्पड । सो नेच्छइ । नाहं अज्ज
 गुंजिस्सामि । भायणे आभरणगाणि छूढाणि मा दीसिंहिति । तेण दंडिण वलामोडिए पडिगहो गहिओ, जा मोयणे
 छुभउ, ता पेच्छइ आभरणगाणि । पच्छा आसुरत्तेण मिजडिं काऊण खरंदिओ—हा अणज्ज ! मम पुत्तगणं इमाणि आभ-
 रणगाणि, तुमे ते वावाइया, ता कत्थ वञ्चसि सपयं तुमं ? ति । सो भयमीओ न किंचि जंपइ । एत्थंतरे उवसंहरिऊण
 मायाजालं पयडीहूओ देवो । संवोहिओ एसो—हा ! न जुज्जइ तुम्हं विसिद्धागमधरणं एवंविहपरिणामो, मज्झं च अणा-
 गमणं परमाणंदनिचमरा ण याणंति देवलोए देवा कालमइक्कंतं, तुमं पि ठिओ देवपेच्छणएण अवहरियहियओ
 उद्धट्टाणेण छुम्मासे । अन्नं च—जाणंति चेव भयवंतो, जहा—संकंतदिवपेमा, विसयपसत्ताऽसमत्तकत्तधा । अणहीण-
 मणुयज्जा, नरभवमसुहं न इति सुरा ॥ २१ ॥ पच्छा अज्जासाढसूरी वेरगमुवगओ निदिउमाढत्तो अत्ताणयं, जहा—
 “हुंउ तुहं संतिउ हियय ! नाणु हउ तुज्ज नरत्तणु । हय तुह मइ हउ पुरिसयारु हउ तुह धीरत्तणु ॥ १ ॥ हय निह्लज्जिम

१ लज्जित । २ तन्मुख ।

१ “हृत तव सत्क हृदय ! ज्ञान हृत तव नरत्वम् । हृता तव मतिः हतः पुरुषकारो हृतं तव धीरत्वम् ॥ १ ॥ हा ! निर्लेज्जत्वं पाप !
 २ “हृत तव सत्क हृदय ! ज्ञान हृत तव नरत्वम् । हृता तव मतिः हतः पुरुषकारो हृतं तव धीरत्वम् ॥ १ ॥ हा ! निर्लेज्जत्वं पाप !
 ३ “हृत तव सत्क हृदय ! ज्ञान हृत तव नरत्वम् । हृता तव मतिः हतः पुरुषकारो हृतं तव धीरत्वम् ॥ १ ॥ हा ! निर्लेज्जत्वं पाप !
 ४ “हृत तव सत्क हृदय ! ज्ञान हृत तव नरत्वम् । हृता तव मतिः हतः पुरुषकारो हृतं तव धीरत्वम् ॥ १ ॥ हा ! निर्लेज्जत्वं पाप !
 ५ “हृत तव सत्क हृदय ! ज्ञान हृत तव नरत्वम् । हृता तव मतिः हतः पुरुषकारो हृतं तव धीरत्वम् ॥ १ ॥ हा ! निर्लेज्जत्वं पाप !
 ६ “हृत तव सत्क हृदय ! ज्ञान हृत तव नरत्वम् । हृता तव मतिः हतः पुरुषकारो हृतं तव धीरत्वम् ॥ १ ॥ हा ! निर्लेज्जत्वं पाप !
 ७ “हृत तव सत्क हृदय ! ज्ञान हृत तव नरत्वम् । हृता तव मतिः हतः पुरुषकारो हृतं तव धीरत्वम् ॥ १ ॥ हा ! निर्लेज्जत्वं पाप !
 ८ “हृत तव सत्क हृदय ! ज्ञान हृत तव नरत्वम् । हृता तव मतिः हतः पुरुषकारो हृतं तव धीरत्वम् ॥ १ ॥ हा ! निर्लेज्जत्वं पाप !
 ९ “हृत तव सत्क हृदय ! ज्ञान हृत तव नरत्वम् । हृता तव मतिः हतः पुरुषकारो हृतं तव धीरत्वम् ॥ १ ॥ हा ! निर्लेज्जत्वं पाप !
 १० “हृत तव सत्क हृदय ! ज्ञान हृत तव नरत्वम् । हृता तव मतिः हतः पुरुषकारो हृतं तव धीरत्वम् ॥ १ ॥ हा ! निर्लेज्जत्वं पाप !

पाः तुल्लं हय हय तुह धिटिम । जाणंतह वि जिणण वयणु जं एह दुचिटिम ॥२॥ किं रे माणस ! तुहं घत्तूरिउ ? किं वा सन्निवाइं आऊरिउ ? । किं वा पाव ! अभवह तुल्लं जं जाणंतु वि भगगं मुल्लं ॥३॥ विसएहिं मुल्लं हियय ! काइं परमत्थु मुणंतं ? । उत्तमगुणठाणह पभट्ठु जणमब्धि विगुत्तं ॥४॥ संपइ संतउ होवि करहि गुरुकम्मखयंकरु । निम्मल्लु संजसु तवु विसिट्ठु वाहिरु अळिभतर ॥५॥” तओ ‘इच्छामो अणुसट्ठिं, सम्मं चोयण’ त्ति भणिऊण अभिनिंदिऊण य देवं गओ सट्ठणं सूरी । पणमिऊण य तं सुरो गओ सुरलोयं । आलोइयपडिक्कंतो विहरइ सूरी । तेण पुब्बि दंसणपरीसहो नाहि-यासिओ पच्छाडहियासिओ । एवं शेषसाधुभिरपि सहनीय इति ॥ इत्युक्त्वा द्वाविंशतिपरीषदाः । नन्वेते कस्मिन् कर्मणि अवतरन्ति ? उच्यते—दंसणमोहे दंसणपरीसहो पन्ननाण पढमस्मि । चरिमेल्लभपरीसह सत्तेव चरित्तमोहस्मि ॥ १ ॥ अक्कोस-अरइ-इत्थी-निसीहिया-डचेल-जायणा चैव । सक्कारपुरक्कारो, इक्कारस वेयणिज्जस्मि ॥ २ ॥ पंचेव आणुपुब्बी, चरिया सेज्जा तहेव जल्ले य । वह-रोग-त्तणप्फासा, सेसेसुं नत्थि अवयारो ॥ ३ ॥ सांप्रतमध्ययनोपसंहारार्थमाह—

एए परीसहा सवे, कासवेण पवेइया । जे भिक्खू ण विहनेज्जा, पुट्ठो केणइ कणहुइ ॥४६॥ त्ति वेमि ॥
व्याख्या—एते परीषदाः सर्वे काश्यपेन प्रवेदिताः, यान् ज्ञात्वा इति शेषः, भिक्षुर्न ‘विहन्येत’ पराजयेत, ‘स्पृष्टः’ बाधितः ‘केनाऽपि’ द्वाविंशतेरेकतरेणाऽपि ‘कस्मिंश्चित्’ देशे काले वा इति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इत्युत्तराध्ययनदीकायां परीषदाख्यं द्वितीयमध्ययनम् ॥

अथ तृतीयं चतुरङ्गीयाध्ययनम् ।

उक्तं परीपहाध्ययनम्, सम्प्रति चतुरङ्गीयमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहाऽनन्तराऽध्ययने परीपहसहनसुक्तं, 'नम किमालम्बनमुरीकृत्य कर्तव्यम्' इति प्रश्नसम्भवे मातुपत्वादिचतुरङ्गदुर्लभत्वमालम्बनम्, अनेनोच्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽद्यातस्याऽस्वेदमादिमूत्रम्—

चत्वारि परमङ्गणि, दुष्टहाणीह जंतुणो । माणुसत्तं सुई सद्धा, संजमम्मि य वीरियं ॥ १ ॥
व्याख्या—'चत्वारि' चतुःसंख्यानि 'परमाङ्गानि' प्रधानकारणानि प्रक्रमाद् धर्मस्य 'दुर्लभानि' दुःप्राप्यानि 'इह' संसारे 'जन्तोः' देहिनः । तान्येवाह—'मातुपत्वं' नरजन्म । उक्तं हि—'लेम्मजरामरणजले, नाणाविहवाहिजलयरा-
इन्ने । भवमायरे अपारे, दुलहं खलु माणुस जम्मं ॥ १ ॥' 'श्रुतिः' श्रवणं धर्मस्य इति गम्यते । यतः—'आलस्स मोहडयैन्ना थंमो' कोहा पमाय किंवणत्ता । र्भय सोयो अन्नाणा, वक्खेव कोऽहला रमणा ॥ १ ॥ एएहि कारणेहि, लयूण सुदुद्धं पि माणुस्स । न लहइ सुइ हियकरिं, संसारुत्तारणिं जीवो ॥ २ ॥' 'श्रद्धा' श्रद्धानं धर्मस्यैव । तथा हि—
कुवोहमिच्छाहिनिवेसजोगओ, कुसत्थपासंडिविमोहिया जणा । न सदहंते जिणनाहदेसियं, चइति वोहिं पुण के वि पावियं ॥ १ ॥ 'संजमे' विरतौ 'चः' समुच्चये 'वीर्यं' सामर्थ्यम् इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥

१ "जन्म-जरा-मरणजले, नानाविधव्याधिजलचराऽऽकीर्णे । भवसागरे अपारे, दुर्लभं खलु मानुषं जन्म ॥ १ ॥"

२ "आलस्याद् मोहाद् अवज्ञायाः स्तग्भात् क्रोधात् प्रमादात् कृपणत्वात् । भयात् शोकाद् अज्ञानाद्, व्यासेपाद् कुतूहलात् रमणात् ॥ १ ॥ एतैः कारणैर्लब्ध्या सुदुर्लभमपि मातुप्यम् । न लभते श्रुतिं हितकर्त्री, संसारोत्तारिणिं जीवः ॥ २ ॥"

३ कुत्रोपमिरथ्याऽभिनिवेशयोगतः, कुशासपाखण्डिविमोहिता जनाः । न श्रद्बधते लिननाथदेशितं, त्यजन्ति वोधिं पुनः केऽपि प्राप्ताम् ॥ १ ॥

मानुपत्वादीनां च दुर्लभत्वमुपदर्शयता चोद्धकादयो दृष्टान्ताः सूचिताः । ते चाऽमी—*चोह्ये पोसग धेन्ने, जूए रयेणे य मुमिण च्चैके य । धम्म जुए परंमाणू दस दिहंता मणुयलंभे ॥ १ ॥
तत्थ 'चोह्यो' भोजनं, तदुपलक्षितमुदाहरणम्—अत्थि कं पिहं नाम नयरं । तत्थ बंभो राया, तस्स चुलणी भारिया, तेसि पुत्तो वारसमो चक्की बंभदत्तो । सो कुमारत्ते वट्टमाणो वंभराए उवरए परोप्परदढासत्तचुलणी-दीहरायभएणं वरधणुमित्तसहिओ पलाणो । सो पुहइमंडले भमंतो विसिद्धागिइ त्ति काऊण बहुयासु आवईसु अवत्थासु समदुक्खसुहत्तणं कुणंतेण विणएण आराहिओ एगेण धिज्जाइयकप्पडिएणं । चित्तिं च कुमारेण—अहो ! ममावइसहाओ एस, ता सब्बहा परमोवयाराहिओ । जओ—“दो पुरिसे धरड धरा, अहवा दोहिं पि धारिया धरणी । उवयारे जस्स मई, उवयरियं जो न पग्हुसइ ॥ १ ॥” भणिओ य सो—बंभदत्तं रज्जे निविट्ठं सुणिऊणांगंतवं । कालेण य महाराया जाओ बंभदत्तो । कओ वारसवरिसिओ रज्जाभिसेओ । सो धिज्जाइओ तं सोऊणागओ । न लभइ अह्लियावं पि रायडले । तओ अणेण उवाओ चित्तिओ । उवाहणाओ धए पभूयाओ वधिऊण धयवाहेहिं समं पहा-विओ । दिट्ठो राइणा, पुच्छिओ य पच्चासन्नपरियणो—भो ! कस्सेस धओ ? । तेण भणियं—देव ! ण याणामो । राइणा वाहराविओ, समागओ, पच्चभिन्नाओ—इमो सो वराओ मम सुहदुक्खवासहायगो । ओयरिऊण करिवराओ ससिणेह-मवगूहिओ, पुच्छिओ कुसलवत्तं, भणिओ य—मग्गसु जहिच्छियं । देव ! नियमारियं पुच्छिय मग्गामि । गओ सगमं । पुच्छिया भज्जा—तुट्ठो राया देइ जं मग्गियं, किं मग्गामि ? । तीए वि 'एस महिड्डुमुवगओ मं न आढाइस्सइ' त्ति चित्तिऊण भणिओ—किं बहुणा परिग्गहेण ? चोह्यगकरं सब्बभरहे मग्गाहि दीणारजुयलं च दक्खिणाए । 'आमं' ति गओ रायसगासं ।

* “चोह्यकं पाशको धान्यं, द्यूतं रत्नं च स्वमश्रकं च । चर्मं शुगं परमाणुर्दश दृष्टान्ता मनुजलमे ॥ १ ॥” २ आश्रयणमपि ।

भगिओ न चोइगफ्रो—जहा देव ! पढमं तुम्ह घरे भुंजिस्सं, तओ तुह चउसट्ठीए भारियासाहस्सीणं, वत्तीसाए महाराय-
मात्तमागं, पुणो मागंत-मंति-महंतग-पुरोहिता-उरक्खमाईणं, तओ एत्थ नयरे सिट्ठि-सत्थवाह-माहण-वणिय-कोडुवियमा-
इण, एवं मयनगर-नामागराइसु जाव सबभरदे, तम्मि निट्ठिए पुणो वि तुम्ह गेहि त्ति । राइणा ईसिं हसिऊण भणियं—
ओ ! किमेइणा विडंवाणापाण्ण तुच्छमग्गणेण ? देसं भंडारं च देमि, तो सुहं छत्तछायाए हत्थिखंघवरगओ हिंढिहिसि ।
सो भणइ—किं मम पइहमहंतेण परिग्गेहणं ? एत्तिण्ण चेव मे संतोसो । तओ 'जो जत्तियस्स अत्थस्स, भायणं
तम्म तत्तियं होइ । बुट्ठे वि दोणमेहे, न डुंगरे पाणियं ठाइ ॥ १ ॥' इह चित्तिऊण पडिवन्नं राइणा । भुत्तो पढ-
मदिवसे राइणो गिहे, दिन्नं दीणारजुवलंयं च । एव परिवाडीए आढत्तो भुंजिउं । तम्मि य पुरे अणेगाओ कुलको-
डीओ, तस्म वि अंतं न जाहि त्ति किं पुण भरहस्स ? । अवि य सो देवयाणुभावेण वडेल्ला, न य मणुयत्तणाओ
भट्ठो अकयधम्मो माणुसत्तणं लहइ त्ति ॥ १ ॥

'पासग' त्ति चाणक्को—गोछविसए चणयगामो, तत्थ चणगो माहणो सो य सावओ । तत्स घरे साहू ठिया ।
पुत्तो से जाओ सह दाढाहिं । साहूणं पाएसु पाडिओ । कहियं च—राया भविस्सइ त्ति । 'मा दोगां जाइस्सइ'
त्ति वंता वट्ठा । पुणो वि आयरियाण कहियं—किं किज्ज ? । एत्ताहे वि विवंतरिओ राया भविस्सइ । उम्मुक्कवाल-
भावेण चोइस विज्जाठाणाणि आगमियाणि—अंगां चउरो वेया, मीमांसा नायवित्थरो । पुराणं धम्मसत्थं च,
ठाणा चोइस आहिया ॥ १ ॥ सिक्खा वागरणं चेव, निरुत्तं छंद जोइसं । कप्पो य अवरो होइ, छच्च अंगा विआ-
हिया ॥ २ ॥ सो मावओ संतुट्ठो । एगाओ दरिदमहमाहणकुलाओ भज्जा परिणीया । अन्नया भाइविवाहे सा माइवं
गया । तीसे य भगिणीओ अन्नेसिं खंद्धादाणियाण दिन्नाओ । ताओ अलंकियविभूसियाओ आगयाओ । सब्बो परि-

गहियं नयरं । पाडलिपुत्तं तओ रोहियं । नंदो धम्मदारं मग्गइ । एणेण रहेण जं तरसि तं नीणेहि । दो भज्जाओ
एगा कन्ना दव्वं च नीणेइ । कन्ना निग्गच्छंती पुणो पुणो चंदगुत्तं पलोएइ । नंदेण भणियं—जाहि त्ति । गया ।
ताए विलगंतीए चंदगुत्तरहे नव अरगा भग्गा । 'अमंगलं' ति निवारिया तेण । तिदंडी भणइ—मा निवारेहि ।
नव पुरिसजुगाणि तुज्झ वंसो होही । पडिवन्नं । राउलमइगया । दो भागा कयं रज्जं । तत्थ एगा विसकन्ना आसि, तत्थ
पवयगस्स इच्छा जाया । सा तस्स दिन्ना । अग्निपरियंचणेण विसपरिगओ मरिउमारद्धो । भणइ—वयंस । मरिज्जइ ।
चंदगुत्तो 'हंभासि' त्ति ववसिओ । चाणक्येण भिउडी कया इमं नीति सरंतेण—'तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं, मर्मज्ञं व्यव-
सायिनम् । अर्द्धराज्यहरं श्रुत्यं, यो न हन्यात्स हन्यते ॥ १ ॥' ठिओ चंदगुत्तो । दो वि रज्जाणि तस्स जायाणि । नंद-
मणुस्सा य चोरियाए जीवंति । देसं अभिहवंति । चाणक्यो अन्नं उगतारं चोरगाहं मग्गइ । गओ नयरवाहिरियं ।
दिट्ठो तत्थ नलदामो कुविंदो । पुत्तयडसणामरिसिओ खणिऊण विलं जलणपज्जालणेण मूलाओ उच्छायंतो
मक्कोडए । तओ 'सोहणो एस चोरगाहो' ति वाहराविओ । सम्माणिऊण य दिण्णं तस्साऽऽरक्खं । तेण चोरा भत्तदणा-
इणा कओवयारा वीसत्था सब्बे सखुडुंवा वावाइया । जायं निक्कंटयं रज्जं । कोसनिमित्तं च चाणक्येण महिडियकोडुंवि-
एहिं सद्धिं आढत्तं मज्जपाणं । वायावेइ होलं । उट्टिऊण य तेसिं डेप्फेसणत्थं गाएइ इमं पणव्वंतो गीइयं—दो मज्झ
धाउरत्ताइं, कंचणकुंडिया तिदंडं च । राया वि मे वसवत्ती, एत्थ वि ता मे होलं वाएहि ॥ १ ॥ इमं सोऊण अन्नो
असहमाणो कस्सइ अपयडियपुवं नियरिद्धिं पयडंतो नच्चिउमारद्धो । जओ—कुवियस्स आउरस्स य, वसणं
पत्तस्स रागरत्तस्स । मत्तस्स मरंतस्स य, सब्बावा पायडा होति ॥ २ ॥ पडियं च तेण—गयपोययस्स मत्तस्स, उप्प-

द्यम् न जोगमदस्सं । पण पण मयसहस्सं, एत्थ वि ता मे होलं वाएहि ॥ ३ ॥ अन्नो भणइ—तिलआडयत्त
 दुत्तम्, निफत्तस्स वड्डमइयस्स । तिले तिले सयमहस्सं, एत्थ वि ता मे होलं वाएहि ॥ ४ ॥ अन्नो भणइ—णवपाउसम्मि
 पुत्राण, मिग्निदियाण सिग्घवेगाए । एगाहमहिंयमेत्तेण, नवणीएण पालिं वंधामि एत्थ वि ता मे होलं वाएहि ॥ ५ ॥
 अन्नो भणइ—जचाण णवक्खिसोराण, तद्धिक्खेण जायमेत्ताण । केसेहि नमं छाएमि, एत्थ वि ता मे होलं वाएहि ॥ ६ ॥
 अन्नो भणइ—दो मज्झ अत्थि रयणाडं, सालिपसूई य गदमीया य । छिन्ना छिन्ना वि रहति, एत्थ वि ता मे होलं
 वाएहि ॥ ७ ॥ अन्नो भणइ—सय सुक्खि निच्चसुयंघो, भज्ज अनुव्वय णत्थि पवासो । निरिणो य दुपंचसओ, एत्थ वि
 ता मे होलं वाएहि ॥ ८ ॥ एवं नाऊण द्दवं मगियं जहोचियं । कोट्टारा भरिया सालीणं, ताओ छिन्ना छिन्ना पुणो
 जायंति । आसा एगदिवमजाया मगिया । एगदेवसियं नवणीयं । सुवन्नुप्पायणत्थं च चाणक्केण जंतपासया कया ।
 केई भगंति—वरदिन्नया । तओ एगो दक्खो पुरिसो सिक्खाविओ । दीणारथालं भरियं । सो भणइ—जइ ममं
 कोउ जिणइ, तो थालं निण्हउ । अहं अहं जिणामि तो एगं दीणारं निण्हामि । तस्स इच्छाए पासा पडंति । अओ
 न तीएण जिणिउं । जह सो न जिणइ एवं माणुसलंभो वि । अवि नाम सो जिप्पेज्जा, न य माणुसाओ भट्टस्स
 पुणो माणुसत्तणं ॥ २ ॥

‘धन्ने’ इति तत्थ—धन्नाइं चउवीसं, जव-गोहुम-सालि-वीहि-सट्ठिका । कोहव-अणुया-कंगू-रालग-तिल-मुग-मासा
 य ॥ १ ॥ अयसि-हरिमंथ-तिउडग-निफाव-सिल्लिद-रायमासा य । उच्छू-मसूर-तुयरी-कुलत्थ तह धन्ना-कलाया ॥ २ ॥
 एयाणि जत्तियाणि भरदे धन्नाणि ताणि सद्धानि पिडियाणि, तत्थ पत्थो सरिसवाणं द्दुडो, ताणि सद्धानि करंवि-

शणो ताहिं समं संलवइ, आयरं च करेइ । सा एगारिणी अवगीया अच्छइ । अद्धिती य जाया । घरं आगया । दिहा य ससोगा चाणक्रेण, पुच्छिया सोगकारणं । न जंपए, केवलं अंसुधारहिं सिंचती कबोले नीससइ दीहं । ताहे निब्वंधेण लग्गो । कहियं सगगयवाणीए जहट्टियं । चितियं च तेण—अहो ! अवमाणणाहेउ निद्धणत्तणं जेण माइघरे वि एवं परिभवो ?, अहवा—अलियं पि जणो धणइत्तयस्स सयणत्तणं पयासेइ । परमत्थबंधेण वि, लज्जिइ हीणविहवेण ॥ १ ॥ तहा—कज्जेण विणा नेहो, अत्थविहूणाण गउरवं लोए । पडिवन्ने निव्वहणं, कुणंति जे ते जए विरला ॥ २ ॥ ता धणं उवज्जिणामि केणइ उवाएण, नंदो पाडलिपुत्ते दियाईणं धणं देई तत्थ वच्चामि । तओ गंतूण कत्तियपुत्तिमाए पुबन्नत्थे आसणे पढमे निसन्नो । तं च तस्स पल्लीवइस्स राजलस्स सया ठविज्जइ । सिद्धपुत्तो य नंदेण समं तत्थ आगओ भणइ—एस बंभणो नंदवंसस्स छांयं अक्कमिऊण ठिओ । भणिओ दासीए—भयवं ! वीए आसणे निवेसाहि । ‘एवं होउ’ विइए आसणे कुंडियं ठवेइ, एवं तइए दंडयं, चउत्थे गणेत्तियं, पंचमे जन्नोवइयं । ‘घट्ठो’ त्ति निच्छूढो । पदोसमावन्नो भणइ—कोशेन भूलैश्च निबद्धमूलं, पुत्रैश्च भित्तैश्च विवृद्धशालम् । उत्पाट्य नंदं परिवर्त्तयामि, महाद्रुमं वायुरिवोन्नवेगः ॥ १ ॥ निग्गओ मग्गइ पुरिसं । सुयं च गेण—विवंतरिओ राया होहामि त्ति । नंदस्स मोरपोसगा तेसिं गामे गओ परिवायगल्लिगेण । तेसिं च मयहरधूयाए चंदपियणस्मि दोहलो । सो ससुयाणिंतो गओ । पुच्छंति । सो भणइ—मम दारगं देह तो णं पाएमि चंदं । पडिसुणंति । पडमंडवो कओ, तद्विसं पुत्तिमा, मज्झे छिड्डुं कयं, मज्झणहराए चंदे सव्वरसाळहिं दव्वेहिं संजोइत्ता खीरस्स थालं भरियं । सद्दाविया पेच्छइ पिवइ य । उवरि पुरिसो उच्छाडेइ । अवणीए डोहले कालक्कमेण पुत्तो जाओ । चंदगुत्तो से नामं कयं । सो वि ताव संबड्डइ । चाणक्को वि धाउ-

थिलानि मगइ । मो य दारएहिं समं रमइ । रायनीईए विभासा । चाणक्यो य पडिणइ । तेण वि मगिओ—
 अम्ह वि दिज्ज । भणइ—गावीओ लणहिं । मा मारिजा कोइ ? । भणइ—वीरभोजा पुहई । नायं—जहा विज्जाणं पि
 से अथि । पुच्छिओ—कस्स ? त्ति । दारगेहिं कहियं—परिवायगपुत्तो एस । अहं सो परिवायगो, जासु जा ते रायाणं
 करेमि । सो तेण समं पलाइओ । लोगो मेलिओ । पाडलिपुत्तं रोहियं । नंदेण भगो परिवायगो पलाणो । अस्सेहिं
 पच्छओ लग्गा पुरिसा । चंदगुत्तं पडमिणीसंडे छुभेत्ता रयओ जाओ चाणक्यो । नंदसंतिएण जयवल्हीगकिसोरग-
 णमासवारेण पुच्छिओ—कहिं चंदगुत्तो ? । भणइ—एस पडमसरे पविट्ठो चिट्ठइ । सो आसवारेण दिट्ठो । तओ गेण
 घोडगो चाणक्यस्स अप्पिओ, खगं मुक्कं । जाव निगुडिओ जलोयरणइयाए कंयुगं मेळइ ताव गेण खगं घेतूण दुहा कओ ।
 पच्छा चंदगुत्तो हक्कारिय चडाविओ । पुणो पलाणो । पुच्छिओ गेण चंदगुत्तो—जं वेलं सि सिट्ठो तं वेलं किं चितियं
 तए ? । तेण मणियं—हंदि ! एवं चैव सोहणं भवइ, अज्जो चैव जाणइ त्ति । तओ गेण जाणियं—जोगो, न एस
 विपरिणमइ । पच्छा चंदगुत्तो छुहाइओ । चाणक्यो तं ठवेत्ता भत्तस्स अइगओ, वीहेइ—मा एत्थ नज्जेज्जामो । डोडस्स
 वाहिं निग्गयस्स पोहं फाडियं दहिक्कं गहाय गओ । जिमिओ दारगो । अन्नत्थ समुयाणितो गामे परिभमइ । एगम्भि
 मिहे थेरीए पुत्तभंडाणं विलेवी पवड्डिया । एगेण हत्थो मज्जे छूटो । सो दड्डो रोवइ । ताए भन्नइ—चाणक्यमंगल ! भोत्तुं पि
 न याणसि । तेण पुच्छिया भणइ—पासाणि पढमं घेयंति । तं परिभाविग गओ हिमवंतकूडं । तत्थ पन्वयओ राया
 तेण समं मेत्ती क्या । भणइ—नंदरज्जं समं समेण विभज्जामो । पडिवन्नं च तेण । ओयविउमाडत्ता । एगत्थ नयरं
 न पडइ । पविट्ठो तिदंडी वत्थूणि जोएइ । इंदकुमारियाओ दिट्ठाओ । तासि तेएण न पडइ । मायाए नीणावियाओ ।

गहियं नयरं । पाडलिपुत्तं तओ रोहियं । नंदो धम्मदारं मगइ । एगेण रहेण जं तरसि तं नीणेहि । दो भज्जाओ एगा कन्ना दब्बं च नीणेइ । कन्ना निग्गच्छंती पुणे पुणे चंदगुत्तं पलोएइ । नंदेण भणियं—जाहि त्ति । गया । ताए विलगंतीए चंदगुत्तरहे नव अरगा भगा । ‘अमंगलं’ ति निवारिया तेण । तिदंडी भणइ—मा निवारेहि । नव पुरिसजुगाणि तुज्झ वंसो होही । पडिवन्नं । राउलमइया । दो भागा कयं रज्जं । तत्थ एगा विसकन्ना आसि, तत्थ पव्वयगस्स इच्छा जाया । सा तस्स दिन्ना । अग्गिपरियंचणेण विसपरिगओ मरिउमारद्धो । भणइ—वयंसं । मरिज्जइ । चंदगुत्तो ‘रुंभामि’ ति ववसिओ । चाणक्केण भिउडी कया इमं नीतिं संतेण—‘तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं, मर्मज्ञं व्यवसायिनम् । अर्द्धराज्यहरं श्रुत्यं, यो न हन्यात्स हन्यते ॥ १ ॥’ ठिओ चंदगुत्तो । दो वि रज्जाणि तस्स जायाणि । नंदमणुस्सा य चोरियाए जीवंति । देसं अभिहवंति । चाणक्को अन्नं उगतारं चोरगाहं मगइ । गओ नयरवाहिरियं । दिट्ठो तत्थ नलदामो कुर्विदो । पुत्तयडसणामरिसिओ खणिऊण विलं जलणपज्जालणेण मूलाओ उच्छायंतो मक्कोडए । तओ ‘सोहणो एस चोरगाहो’ ति वाहराविओ । सस्माणिऊण य दिण्णं तस्साऽऽरक्खं । तेण चोरा भत्तदाणाइणा कओवयारा वीसत्था सब्बे सक्कुंडवा वावाइया । जायं निक्कटयं रज्जं । कोसनिमित्तं च चाणक्केण महिड्डियक्कोडुविएहिं सद्धिं आढतं मज्जपाणं । वायावेइ होलं । उट्टिऊण य तेसि उप्फेसणत्थं गाएइ इमं पणचंतो गीइयं—दो मज्झ धाउरत्ताइं, कंचणकुंडिया तिदंडं च । राया वि मे वसवत्ती, एत्थ वि ता मे होलं वाएहि ॥ १ ॥ इमं सोऊण अन्नो असहमाणो कस्सइ अपयडियपुवं नियरिद्धिं पयडंतो नच्चिउमारद्धो । जओ—कुवियस्स आउरस्स य, वसणं पत्तस्स रागरत्तस्स । मत्तस्स मरंतस्स य, सब्भावा पायडा होति ॥ २ ॥ पडियं च तेण—गयपोययस्स मत्तस्स, उप्प-

द्युत्तमं य जोयणमहस्सं । पणं पणं सयमहस्सं, एत्थं वि ता मे होलं वाएहि ॥ ३ ॥ अन्नो भणइ—तिलआइयत्स
 दुत्तमं, निफन्नत्स वहुमइयत्स । तिले तिले सयसहस्सं, एत्थं वि ता मे होलं वाएहि ॥ ४ ॥ अन्नो भणइ—णवपाउसम्मि
 पुत्ताणं, गिरिन्दियाणं सिग्यवेगाणं । एगाहमहिउमेत्तेण, नवणीएण पालिं वंधामि एत्थं वि ता मे होलं वाएहि ॥ ५ ॥
 अन्नो भणइ—जघाण णवकिसोराण, तद्विसेण जायमेत्ताण । केसेहि नभं छाएमि, एत्थं वि ता मे होलं वाएहि ॥ ६ ॥
 अन्नो भणइ—दो मज्झ अरिउ रयणाइं, सालिपसूइं य गहमीया य । छिन्ना छिन्ना वि रुहंति, एत्थं वि ता मे होलं
 वाएहि ॥ ७ ॥ अन्नो भणइ—सय सुक्किल निउसुयंधो, भज्ज अणुद्वय णत्थि पवासो । निरिणो य दुपंचसओ, एत्थं वि
 ता मे होलं वाएहि ॥ ८ ॥ एवं नाऊण दधं मगियं जहोचियं । कोट्टारा भरिया सालीणं, ताओ छिन्ना छिन्ना पुणो
 जायंति । आत्ता एगदिवमजाया मगिया । एगदेवसियं नवणीयं । सुवन्नपुणयणत्थं च चाणक्येण जंतपासया कया ।
 केइं भणंति—वरदिन्नाया । ताओ एगो दक्खो पुरिसो सिक्खाविओ । दीणारथालं भरियं । सो भणइ—जइ ममं
 कोउ जिणउ, तो थालं गिण्हउ । अह अहं जिणामि तो एगं दीणारं गिण्हामि । तत्स इच्छाए पासा पडंति । अओ
 न तीराए जिणिउं । जह सो न जिण्ह एवं माणुसलंभो वि । अवि नाम सो जिण्जेज्जा, न य माणुसाओ भट्टत्स
 पुणो माणुसत्तणं ॥ २ ॥

‘धत्ते’ इति तत्थ—धन्नाइं चउधीसं, जव-गोहुम-सालि-वीहि-सट्ठिका । कोइव-अणुया-कंगू-रालग-तिल-सुग-न्मासा
 य ॥ १ ॥ अयसि-हरिमंथ-तिउडग-निफाव-सिलिंद-रायमासा य । उच्छट्ट-मसूर-तुयरी-कुलत्थ तह धन्नग-कलाया ॥ २ ॥
 एयाणि जत्तियाणि भरहे धन्नाणि ताणि सव्वाणि पिंडियाणि, तत्थ पत्थो सरिसवाणं छुट्ठो, ताणि सव्वाणि करंवि-

याणि, तत्थेगा जुन्नथेरी सुप्पं गहाय ते किं वीणेज्जा ? , पुणो वि पत्थं पूरिज्जा ? । अवि सा देवयापसाएण पूरेज्जा ण य माणुसत्तणं ॥ ३ ॥

‘जूए’ जहा—एगो राया, तस्स सभा अट्ठोत्तरसयखंभसन्निविट्ठा जत्थ अत्थाणियं देइ । एक्केको य खंभो अट्ठ-सयंसिओ [सर्वांशः ११६६४] । तस्स रन्नो पुत्तो रत्नकंखी चित्तेइ—थेरो राया, मारेऊण रत्नं गिण्हामि । तं चामचेण नायं । तेण रन्नो सिट्ठं । तओ राया भणइ—अहो ! नत्थि लोभमहागहगहियाणं किञ्चि अकरणिज्जं । भणियं च—“नावेक्खइ कुलजार्इ, पेमं सुकयं च गणइ ण य अयसं । तुळो कुणइ अकज्जं, मारइ पडुवंधुमित्तं पि ॥ १ ॥” एमाइ परिचित्तिऊण राया तं पुत्तं भणइ—अम्हं जो न सहइ अणुक्कमं सो जूयं खेहइ, जइ जिणइ रत्नं से दिज्जइ, कहं पुण जिणियधं ?—तुज्जं एगो आओ, अवसेसा मज्झं आया, जइ तुममेणेण आएण अट्ठस-यस्स खंभाणं इक्केकं असियं अट्ठसयवारा जिणसि तो तुज्ज रत्नं । अवि देवयाविभासा ॥ ४ ॥

‘रयणे’ जहा—एगो वाणियगो तुड्डो, रयणाणि से अत्थि । तत्थ य महे अन्ने वाणियगा कोडिपडाया उट्ठिभति । सो न उन्नेइ । तस्स पुत्तेहिं थेरे पडत्थे ताणि रयणाणि देसीवणियाण हत्थे विक्कीयाणि । ‘वरं अम्हे वि कोडिपडागाओ उन्ना-वेमो’ । ते वि वाणियगा समंतओ पडिगया पारसकूलाईणि । थेरो आगओ, सुयं—जहा विक्कीयाणि । ते अंबाडेइ—लहुं रयणाणि आणेह । ताहे ते सबओ हिंडिउमाढत्ता । किं ते सबरयणाणि पिंडेज्जा ? । अवि य देवयप्पभावेण विभासा ॥ ५ ॥

संपयं ‘सुविणे’ ति—अत्थि उज्जेणी नयरी । तीए य असेसकलकुसलो अणेगविन्नाणनिउणो उदारचित्तो कयन्नू पडि-वन्नसूरो गुणाणुराई पियंवओ दक्खो रूव-लावन्न-त्तारुत्तकलिओ मूलदेवो नाम रायपुत्तो पाडलिपुत्ताओ जूयवसणा-सत्तो जणगावमाणेण पुहविपरिन्धमंतो समागओ । तत्थ गुलियापओणेण परावत्तियवेसो वामणयागारो विम्हावेइ

विनित्तरुहाहिं गंधघादरुलाहिं पाणाकोउगोहि य पायरजणं । पसिद्धो जाओ । अत्थि य तत्थ रुवलावन्नवित्राणगघिया
 देवदत्ता नाम पहाणगणिया । सुयं च तेण—न रंजिज्जइ एसा केणइ सामन्नपुरिसेण अत्तगघिया । तओ कोउगेण तीए
 न्मोहणत्थं पग्गुमसमए आसन्नत्थेण आढत्तं सुमहरवं बहुभंगिघोलिरकंठं अन्नन्नवन्नसंवेहरमणिज्जं गंधवं । सुयं च तं
 देवदत्ताए, चित्तिं च—अहो ! अउवा वाणी, ता दिवो एस कोइ, न मणुस्समेत्तो । गवेसाविओ चेडीहिं । गविट्ठो,
 दिट्ठो मूलदेवो वामणरूवो । साहियं जहट्टियेईए । पेसिया तीए तस्स वाहरणत्थं माहवाभिहाणा खुज्जेडी । गंतूण विण-
 यगुद्वयं भणिओ तीए—भो महासत्त ! अम्ह सामिणी देवदत्ता विन्नवेइ—कुणह पसायं, एह अम्ह घरं । तेण वियड्डयाए
 भणियं—न पओयणं मे गणियाजणसंणेण, निवारिओ विसिट्ठाण वेसासंजोगो । भणियं च—या विचित्रविट्ठोडिनिघट्टा,
 मयमांमनिरताडतिनिक्कटा । कोमला वचसि चेतसि दुट्ठा, तां भजन्ति गणिकां न विशिष्टाः ॥ १ ॥ योपतापनपराडग्नि-
 शिरेव, चित्तमोहनकरी मदरेव । देहदारणकरी क्षुरिकेव, गर्हिता हि गणिका सलिकेव ॥ २ ॥ अओ नत्थि मे गमणा-
 भिलानो । तीए वि अणेगाहिं भणिइभंगीहिं आराहिऊण चित्तं महानिन्वंधेण करे घेतूण नीओ घरं । वच्चतेण य सा खुज्जा
 कलानोसहेण य विज्जापओगेण य अप्फालिऊण कया पउणा । विम्हयक्खित्तमणाए पवेसिओ सो भवणे । दिट्ठो देवदत्ताए
 नामणरूवो अउवालायन्नधारी । विम्हियाए देवदत्ताए दवावियमासणं । निसन्नो य सो । दिन्नो तंबोलो । दंसियं च
 माहवीए अत्तणो रूवं, कहिओ य वइयरो । सुट्ठयरं विम्हिया । पारद्धो आलावो महराहिं वियड्डुभणिईहिं । आग-
 रिसियं च तेण तीए हियं । भणियं च—अणुणयकुसलं परिहासपेसलं लडहवाणिदुल्ललियं । आलवणं पि हु छेया-
 ण कम्मणं किं च मूलीहिं ? ॥ १ ॥ एत्थंतरे आगओ तत्थेगो वीणावायगो । वाइया तेण वीणा । रंजिया देवदत्ता ।

भणियं च—साहु भो वीणावायग ! साहु सोहणा ते कला । मूलदेवेण भणियं—अहो ! अइनिउणो उज्जेणीजणो जाणइ सुंदरासुंदरविसेसं । देवदत्ताए भणियं—भो ! किमेत्थ खूणं ? । तेण भणियं—वंसो चेव असुद्धो, सगम्भा य तंती । तीए भणियं—कहं जाणिज्जइ ? । दंसेमि अहं । समप्पिया वीणा । कड्ढिओ वंसाओ पाहणगो । तंतीए वालो समारिऊण वाइउं पयत्तो । कया पराहीणमाणसा सपरियणा देवदत्ता । पचासत्ते करेणुया सया रवणसीला आसि, सा वि ठिया घुम्पंती ओलंबियकन्ना । अईव विस्हिह्या देवदत्ता वीणावायगो य । चितियं च—अहो ! पच्छन्नवेसो विस्सकम्मा एस । घूइऊण तीए पेसिओ वीणावायगो । आगया भोयणवेला । भणियं देवदत्ताए—वाहरह अंगमइयं जेण दो वि अम्हे मज्जामो । मूलदेवेण भणियं—अणुमन्नह, अहं चेव करेमि तुम्ह अवभंगणकम्म । किमेयं पि जाणासि ? । ण याणामि सम्मं परं ठिओ जाणगाण सयासे । आणियं चंपगतेहं । आढत्तो अवभंगिउं । कया पराहीण-मणा । चितियं च गाए—अहो ! विन्नाणाइसओ, अहो ! अउव्वो करयलफासो, ता भवियव्वं केणइ इमिणा सिद्धपुरिसेण पच्छन्नरूवेण, न पयईए एवंरूवस्स इमो पगारिसो त्ति, ता पयडीकरावेमि रूवं । निवडिया चलणेसु, भणिओ य—भो महाणुभाव ! असरिसगुणेहिं चेव नाओ उत्तमपुरिसो पडिवन्नवच्छलो दक्खिन्नपहाणो य तुमं, ता दंसेहि मे अत्ताणयं, बाढं उक्कंठियं तुह दंसणस्स मे हिययं ति । मूलदेवेण पुणो पुणो निव्वंवे कए ईसि हसिऊण अवणीया वेसपरावत्तिणी गुलिया । जाओ सहावत्थो । दिट्ठो दिणनाहो व दिप्पंततेओ अणंगो व मोहयंतो रूवेणं सयलजणं नवजोद्वणलावन्न-संपुन्नदेहो । हरिसवसुब्बिन्नरोमंचा पुणो निवडिया चलणेसु, भणियं च—महापसाओ त्ति अवभंगिओ सहत्थेहिं । मज्जियाइं दो वि जिमियाइं महाविभूईए, परिहाविओ देवदूसे, ठियाइं विसिद्धगोद्वीए । भणियं च तीए—महा-भाग ! तुमं मोत्तूण ण केणइ अणुरंजियं मे अवपुरिसेण माणसं, ता सच्चमेयं—नयणेहिं को न दीसइ ? , केण समाणं

न ह्येति उवाच । हिरयाणंदं जं पुण, जणेइ तं माणुसं विरलं ॥ १ ॥ ता ममाणुरोहेण एतथ घरे निभमेवांग-
नत्त । मूलदेवेण भणियं—गुणराइणि ! अन्नदेसिएसु निद्वणेसु य अम्हारिसेसु न रेहए पडिवंधो, न य थिरीहवइ,
पाण्ण सधम्म वि कज्जयसेण चेव नेहो । भणियं च—वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसाः, पुष्पं
पर्युषितं त्यजन्ति मधुपा दग्धं वनान्तं मृगाः । निर्द्रव्यं पुरूपं त्यजन्ति गणिका भ्रष्ट नृपं सेवकाः, सर्वः कार्यवशा-
न्नोऽभिरमते कः कस्य को वह्मभः ? ॥ १ ॥ तीए भणियं—सदेसो परदेसो वा अकारणं सप्पुरिसाणं । भणियं च—
जलहिविसघडिण्ण वि, निवसिज्जइ हरसिरम्मि चंदेण । जत्य गया तत्थ गया, गुणिणो सीसेण वुज्झंति ॥ २ ॥ अत्थो वि
अमारो, न तम्मि विक्करणाण बहुमाणो, अवि य गुणेसु चेवाणुराओ हवइ त्ति । किञ्च—वाया सहस्समइया,
मिणेहनिज्जाइयं सयसहस्सं । सत्भावो सज्जमाणुसस्स कोडिं विसेसेइ ॥ ३ ॥ ता सबहा पडिवज्ज इमं पत्थणं त्ति ।
पडिवन्नं तेण । जाओ तेसि नेहनिम्भरो संजोगो । अन्नया रायपुरओ पणच्चिया देवदत्ता । वाइओ मूलदेवेण पडहो ।
तुट्ठो तीए राया । दिन्नो वरो । नासीकओ तीए । सो य अईवज्यूयपसंगी निवसणमेत्तं पि न रेहए । भणिओ य साणुणयं तीए
पियवाणीए—पिययम ! को तुह इमं मयंकस्सेव हरिणपडिवंधं ?, तुम्ह सयलगुणालयाण कलंकं चेव जूअवसणं, बहुदो-
सविक्काणं च पयं । तहा हि—“कुलंकलंकणु सच्चपडिवक्खु गुरुल्लासोयहरु धम्मविग्घु अत्थह पणासणु । जं दाणभोगिहि
रहिइ पुत्त-दार-पिइ-माइमोसणु । जहिं न गणिज्जइ देउ गुरु जहिं नवि कज्जु अकज्जु । तणुसंतावणु कुगइपहु तहिं पिय ? ज्यूय

१ जलधे पृथग्भूतेनापि ।

२ “तुलकलङ्कन सत्यप्रतिपक्षं गुरुल्लानोऽरुगृह धर्मविधं अर्थस्य प्रणयनम् । यद् दानभोगाभ्यां रहित पुत्र-दारा-पितृ-मात्रादिभो-
गम् । यत्र न गण्येते देवगुरु यत्र नापि कार्यमकार्यम् । तनुसन्तापनं कुगतिपथः तत्र प्रिय ! द्यूते मा रज्यताम् ॥ १ ॥”

म रज्जु ॥१॥” ता सद्यहा परिचयसु इमं । अदरसेण ये न सकाए मूलदेवो परिहरिउं । अत्थि य देवदत्ताए गाढगुरत्तो मूलिहो भित्तसेणो अयलनासा सत्यवाहपुत्तो । देइ सो जंमरिगयं । संपादेइ वत्थाभरणाईयं । वहइ य सो मूलदेवोवरि पओसं, मगगइ य छिड्डाणि । तस्स संकाए न गच्छइ मूलदेवो तीए घरं अवसरमंतरेण । भणिआ य देवदत्ता जणणी-ए—पुत्ति ! परिचय मूलदेवं, न किंचि निद्धणेण पओयणमेएण, सो महाणुभावो दाया अयलो पेसेइ पुणो पुणो बहुयं दवजायं, ता तं चेव अंगीकरेसु सवण्णयाए, न एकस्मि पडियारे दोन्नि करवालाइं मायंति, न य अलोणिंयं सिलं को वि चट्टेइ, ता मुंच जूयारियमिमं ति । तीए भणिंयं—नाहं अंब ! एगंतेण धणाणुरागिणी, गुणेषु चेव मे पडिवंधो । जणणीए भणिंयं—केरिसा तस्स जूयारगस्स गुणा ? । तीए भणिंयं—अंब ! केवलगुणमओ खु सो । जओ ‘धीरो उदारचरिओ, दक्खिन्नमहोयही कलानिज्जो । पियभासी य कयन्नू, गुणाणुरागी विसेसणू ॥ १ ॥’ अओ न परिचयामि एयं । तओ सा अणेगेहिं दिट्ठतेहिं आढत्ता पडिवोहेउं—अलत्ताए मरिगए नीरसं पैणामेइ, उच्छुल्लंढे पत्थिए छोइयं पणामेइ, ऊसुमेहिं जाइएहिं विटमित्ताइं पणामेइ । चोइया य पडिभणति—जारिसमेयं तारिसो एस ते पिययमो, तहावि तुमं न परिचयसि । देवदत्ताए चित्तिंयं—मूढा एसा तेणवंधेहिं दिट्ठते देइ । तओ अन्नया भणिआ जणणी—अम्मो ! मग्गेहिं अयलं उच्छुं । कहियं च तीए तस्स । तेण वि सगढं भरेऊणं पेसियं । तीए भणिंयं—किमहं करेणुया जेण एवंविहं सपत्तडालं उच्छुं पभूयं पेसिजइ । तीए भणिंयं—पुत्ति ! उदारो खु सो तेण एयं पेसियं ति, चित्तिंयं च णेण—अन्नाणं पि सा दाहि ति । अवरदियहे देवदत्ताए भणिआ माहवी—हल ! भणाहि मूलदेवं जहा उच्छूणमुवरि सद्धा, ता पेसेहि मे । तीए वि गंतूण कहियं । तेण गहियाओ दुन्नि उच्छुल्लंढीओ, निच्छोलिऊण

१ अर्पयति ।

सरणं । मूलदेवेण निरुविद्याइं पासाइं, जाव दिठं निसियाऽसिहत्थेहिं वेडियमत्ताणयं मणूसेहिं । चितियं च—‘नाहमे-
एसि उव्वरामि, कायवं च मए वयरनिज्जायणं, निराव्हो संपयं, ता न पोरसस्सावसरो त्ति’ चितिय भणियं—जं ते रोयइ
तं करेहि । अयलेण चितियं—उत्तमपुरिसो कोई एसो आगिईए चेव नज्जइ, सुलभाणि य संसारे महापुरिसाण वसणाइं ।
भणियं च—‘को एत्थ सया सुहिओ ? कस्स व लच्छी थिराइं पेम्माइं ? । कस्स व न होइ खलियं ? , भण को वि ण खंडिओ
विहिणा ? ॥ १ ॥’ भणिओ मूलदेवो—भो ! एवंविहावत्थागओ मुक्को संपयं तुमं, ममं पि विहिवसेण कयाइ वसण-
पत्तस्स एवं चेव करेज्जइ । तओ विमण्डुम्मणो निगओ नयराओ मूलदेवो भेच्छ, कइं एएण छलिओ ?’ त्ति चितियं ।
तो ण्हाओ सरोवरे, कया पाणवत्ती, चितियं च—गच्छामो विदेसं, तत्थ गंतूण करेमि किं पि इमस्स पडिविप्पिउवायं ।
पट्ठिओ वेन्नायडस्स सम्मुहं । गामनगराइमज्जेण वचंतो पत्तो दुवालसजोयणपमाणाए अडवीए मुहं । चितियं च तत्थ—जइ
कोइ वचंतो वायासाहेज्जो वि दुइओ लब्भइ ता सुहं चेव छिज्जए अडवी । जाव थेववेलाए आगओ विसिद्धाकारंदस-
णीओ संबलथइयासाणाहो टक्कबंभणो, पुच्छिओ य सो—भट्ट ! के दूरे गंतव्वं ? । तेण भणियं—अत्थि अडवीए परओ
वीरनिहाणं नाम थामं, तं गमिस्सामि, तुमं पुण कत्थ पत्थिओ ? । इयरेण भणियं—वेन्नायडं । भट्टेण भणियं—
ता एह गच्छम्ह । तओ पयट्ठा दो वि । मज्झण्हसमए वचंतेहिं दिठं सरोवरं । टक्केण भणियं—भो ! वीसमामो खण-
मेगं ति । गया उदगसमीवं । घोया हत्थपाया । गओ मूलदेवो पालिसंठियरुक्खच्छायं । टक्केण छोडिया संबलथइया,
गहिया वट्टयम्मि सत्तुया । ते जलेण ओलित्ता लगओ खाइडं । मूलदेवेण चितियं—एरिसा चेव बंभणजाईं सुक्खा-
पहाणा हवइ, ता पच्छा मे दाही । भट्टो वि भुंजित्ता बंधिज्जण थइयं पयट्टो । मूलदेवो वि ‘नूणं अवरण्हे दाहि’ त्ति
चितितो अणुपयट्टो । तत्थ वि तदेव भुत्तं, न दिन्नं तस्स । ‘कहं दाहि’ त्ति आसाए गच्छइ एसो । वचंताण य आगया

रयणी । तत्रो वट्टाओ ओसरिऊण वडपायवहेट्टओ पसुत्ता । पञ्जसे पुणो पत्थिया, मज्झण्हे तहेव यका, तहेव सुत्तं
 टकेण, न दिन्नं एयस्स । जाव तइयदियहे चितियं मूलदेवेण—नित्थित्रप्पाया अडवी, ता अज्ज अवस्सं ममं दाही
 एस । जाव तत्थ वि न दिन्नं । नित्थिन्ना य तेहिं अडवी । जायाओ दोण्ह वि अन्नन्नवट्टाओ । तओ भेट्टेण भणियं—भो !
 तुज्झ एमा यट्टा ममं पुण एमा, ता यञ्च तुमं एयाए । मूलदेवेण भणियं—भो भट्ट ! आगओ अहं तुज्झ प्पभावेणं,
 ता मज्झ मूलदेवो नामं, जइ कयाइ किं पि पओयणं मे सिज्झइ ता आगच्छेज्ज वेन्नायडे, किं च तुज्झ नामं ? । टकेण भणि-
 यं—सद्धडो, जणकयावडकेण य निग्घिणसम्मो नाम । तओ पत्थिओ भट्टो सगगमं । मूलदेवो वि विन्नायडसम्मुहं ति ।
 अंतराले य दिट्ठं वसिमं । तत्थ पविट्टो भिक्खाणिमित्तं । हिंडियं असेसं गमं । लद्धा कुम्मासा, न किं पि अन्नं । गओ
 जलासयाभिमुहं । गयंतरम्मि य तवसुसियदेहो महाणुभावो महातवस्सी मासोपवासपाणयनिमित्तं दिट्ठो पविसमाणो । तं
 च पेण्डित्त्य हरिसवसुभिन्नपुलएण चितियं च मूलदेवेण—अहो ! धन्नो कयत्थो अहं, जस्स इम्मि काले एस महातवस्सी
 दंसणपहमागओ, ता अवस्सं भवियद्वं मम कल्लणेण । अवि य—मरुत्थलीए जह कप्परुक्खो, दरिद्दगेहे जह हेमवुडो ।
 मायंगगेहे जह हत्थिराया, सुणी महप्पा तह एत्थ एसो ॥ १ ॥ किञ्च—दंसणनाणविसुद्धं, पंचमहद्वयसमाहियं धीरं ।
 संती-महव-अज्जव-जुत्तं मुत्तिप्पहाणं च ॥ २ ॥ सज्झायज्झाणतवोवहाणनिरयं विसुद्धलेसागं । पंचसमियं तिगुत्तं, अकिं-
 चणं चत्तगिदिसंगं ॥ ३ ॥ सुपत्तं एस साहू । ता—एरिसपत्तसुखित्तं, विसुद्धसज्जाजलेण संसित्तं । निहियं तु दव्वसस्सं,
 एणपरलोए अणंतफलं ॥ ४ ॥ ता एत्थ कालोचिया देसि एयस्स चैव कुम्मासा, जओ अदायगो एस गमो, एसो
 य माहप्पा कइवयगरेसु दरिसावं दाऊण पडिनियत्तइ, अहं पुण दो तिलि वारे हिंडामि तो पुणो लभिस्सं, आसन्नो अवरो
 णित्तिओ गमो ता पयच्छामि सब्बे इमे त्ति । पणमिऊण तओ समप्पिया भगवओ कुम्मासा । साहुणा वि तस्स परि-

अयलो मम घरागमणे निवारयेद्यो । राइणा भणियं—एवं, जहा तुब्हा रोयए, परं कहेह को पुण एस बुत्ततो ? । तओ कहिओ माहवीए । रुहो राया अयलोवरि । भणियं च—भो ! मम एईए नयरीए एयाइं दोन्नि रयणाइं ताइं पि खलीकरेइ ? । एसो तओ हक्कारिय अंवाडिओ भणिओ—रे ! तुमं एत्थ राया जेण एवंविहं ववहरसि ? ता निरुवेहिं संपयं सरणं, करेसि तुह पाणविणासं । देवदत्ताए भणियं—साम्भि ! किमेइणा सुणहपाएण पंडिखद्धेणं ? ति, ता सुंचह एयं । राइणा भणिओ—रे ! एईए महाणुभावाए वयणेणं छुट्ठो संपयं, सुद्धी उण तेणेवेह आणिएणं भविस्सई । तओ चलणेसु निवडिऊण निगओ रायडलाओ । आढत्तो गवेसिडं दिसोदिसिं । तहावि न लद्धो । तओ तीए चेव ऊणिमाए भरिऊण भंडस्स वहणाइं पत्थिओ पारसउलं । इओ य मूलदेवेण पेसिओ लेहो कोसलियाइं च देवदत्ताए तस्स राइणो य । भणिओ य राया—मम पयईए देवदत्ताए उवरि महंतो पडिबंधो, ता जइ एईए अभिरुचियं तुम्ह वा रोयए ता कुणह पसायं, पेसेह एयं । ततो राइणा भणिया रायदोवारिगा—भो ! किमेयमेवंविहं लिहियं विक्कमराएणं ? किं अम्हाणं तस्स य कोइ अत्थि विसेसो ?, रजं पि सबं तस्सेयं किं पुण देवदत्ता ?, परं इच्छउ सा । तओ हक्कारिया देवदत्ता कहिओ बुत्ततो—ता जइ तुम्ह रोयए ताहे गम्मउ तस्स सगासं । तीए भणियं—महापसाओ, तुम्हाऽणुन्नायाण मणोरहा एए अम्हं । तओ महाविभवेणं पूइऊण पेसिया गया य । तेण वि महाविभूईए चेव पवेसिया । जायं च परोप्परमेगरजं । अच्छए मूलदेवो तीए सह विसयसुहमणुहवंतो जिणभवणविवकरणपूयणत्तपरो ति । इओ य सो अयलो पारसउले विडविय बहुयद्वं पवरं भंडं भरेऊण आगओ विन्नायडं । आवासिओ य बाहिं । पुच्छिओ लोगो—किं नामाभिहाणो एत्थ राया ? । कहियं च—विक्कमराओ ति । तओ हिरन्नसुवन्नमोत्तियाणं थालं भरेऊण गओ राइणो पेक्खगो । दवा-

१ श्रुतेन । २ कौशालिकानि-उपहाराः ।

वियं राइणा आमणां, निसन्नो पणभिन्नाओ य । अयलेण य न नाओ एसो । रत्ता पुच्छिओ—कुओ सेट्ठी ! आगओ ? ।
 तेण भणियं—पारसउलाओ । रत्ता पूइण अयलेण भणियं—सामि ! पेसेह उवरिगो जो भंडं निरूवेइ । तओ राइणा
 भणिय—अहं सयमेवागच्छामि । तओ पचउलसहिओ गओ राया । दंसियं वहणेसु सख-फोफ्ल-चंदणा-डगरु-मंजिष्टाइयं
 भंडं । पुच्छियं पंचउलसमक्खं राइणा—भो सेट्ठी ! एत्तियं चैव इमं ? । तेण भणियं—देव ! एत्तियं चैव । राइणा भणि-
 यं—करेह सेट्ठिम्म अद्धदानं परं मम समक्खं तोलेह चोहिए । तोलियाइं पंचउलेण । भारेण य पायप्पहारेण य वंसवेहेण
 य लस्सियं मंजिष्टमाइमज्जायं मारभंडं । राइणा उकेह्वावियाइं चोहियाइं निरूवियाइं समंतओ, जाव दिट्ठं कत्थइ सुवन्नं कत्थइ
 रूपयं कत्थइ मणि-मोत्तिय-पवालाइ महगं भंडं । तं च दट्ठूण रुट्ठेण नियपुरिसाण दिन्नो आएसो—अरे ! वंधह पक्खं
 चोरं इमं ति । वट्ठो य थगयगित्हियओ तेहिं । दाऊण रक्खवाले जाणेसु गओ राया भवणं । सो वि आणिओ आरक्ख-
 नेण रायममीवं । गाढं वट्ठं च दट्ठूण भणियं राइणा—रे ! छोडेह छोडेह । छोडिओ अणेहिं । पुच्छिओ । राइणा—परिया-
 नेसि नमं ? । तेण भणियं—देव ! सयलपुहविविक्खाए महाणरिंदे को न याणइ ? । राइणा भणियं—अलं उवयारभास-
 नेहिं, पुंडं साहसु जइ जाणसि । अयलेण भणियं—देव ! ण याणामि सम्मं । तओ राइणा वाहराविया देवदत्ता ।
 आगया वरच्छर व सदांगभूसणधरा विन्नाया अयलेण । लज्जिओ मणम्मि वाढं । भणियं च तीए—भो ! एस सो मूलदेवो
 जो तुमे भणिओ तस्मि काले—ममावि कयाइ विहिजोगेण वसणं पत्तस्स उवयारं करेज्जह, ता एस सो अवसरो, मुको य तुमं
 अत्थसरीरससयमावन्नो वि पणयदीणजणवच्छलेण राइणा संपयं । इमं च सोऊण विलक्खमाणसो ‘महापसाओ’ ति
 भणिऊण निवडिओ राइणो देवदत्ताए य चलेणेसु । भणियं च—कयं मए जं तथा सयलजणनिवुइकरस्स नीसेसक-

णामपयरिसं मुणतेण द्वाइसुद्धिं च वियाणिऊण—‘धम्मसील ! थोवे देज्जह’ ति भणिऊण धरियं पत्तणं । दिन्ना य तेण पवहु-
माणाऽऽसएण, भणियं च तेण—“धन्नाणं खु नराणं, कुम्मासा होति साहुपारणए ।” एत्थंतरम्मि गयणंतरगयाए रिसिभत्ताए
मूलदेवभत्तिरंजियाए भणियं देवयाए—पुत्त ! मूलदेव ! सुंदरमणुचिद्धियं तुमे, ता एयाए गाहाए पच्छेहेण मग्गह जं
रोएए जेण संपाडेमि सव्वं । मूलदेवेण भणियं—“भणियं च देवदत्तं, दंतिसहस्सं च रज्जं च ॥१॥” देवयाए भणियं—पुत्त !
निधित्तो विहरसु, अवस्सं रिसिचलणणुभावेण अइरेण चैव संपजिस्सइ एयं । मूलदेवेण भणियं—भयवइ ! एवमेयं ति ।
तओ वंदिय रिसिं पडिनियत्तो । रिसी वि गओ उज्जाणं । लद्धा अवरा मिक्खा मूलदेवेण । जेमिओ पत्थिओ य विन्नाय-
डसम्मुहं । पत्तो य कमेणं, तत्थ । पसुत्तो रयणीए बाहिं पहियसालाए । दिट्ठो य चरिमजामे सुमिणओ—‘पडिपुन्नमंडलो
निम्मलपहो मयंको जयरम्मि पविट्ठो’ । अन्नेण वि कप्पडिएण सो चैव दिट्ठो । कहिओ तेण कप्पडियाणं । तत्थेणेण भणियं—
लभ्हिसि तुमं अज्ज घयगुलसंपुन्नं महंतं रोट्ठगं । ‘ण याणंति एए सुमिणस्स परमत्थं’ ति न कहियं मूलदेवेण । लद्धो
कप्पडिएण भिक्खागएण घरछायणियाए जहोवइट्ठो रोट्ठगो । तुट्ठो य एसो । निवेइओ य कप्पडियाणं । मूलदेवो वि गओ
एगमारामं । आवजिओ तत्थ कुसुमोच्चयसाहजेण मालागारो । दिन्नाइं तेण पुप्फफलाइं । ताइं घेत्तुं सुइभूओ गओ सुमि-
णयसत्थपाढगस्स गेहं । कओ तस्स पणामो । पुच्छिया खेमारोगवत्ता । तेण वि संभासिओ सबहुमाणं, पुच्छिओ पओ-
यणं । मूलदेवेण जोडिऊण करजुयलं कहिओ सुविणगवइयरो । उवज्झाएण वि भणियं सहरिसेणं—कहिस्सामि सुहसुत्तु
सुविणयफलं, अज्ज ताव अतिही होसु अम्हाणं । पडिवन्नं च मूलदेवेणं । ण्हाओ जिमिओ य विभूइए । सुत्तत्ते
य भणिओ उवज्झाएण—पुत्त ! पत्तवरा मे एसा कन्नगा, ता परिणेषु मसोवरोहेण एयं तुमं ति । मूलदेवेण भणियं—
ताय ! कहां अन्नायकुलसीलं जामाउयं करेसि ? । उवज्झाएण भणियं—पुत्त ! आयारेण चैव नज्जइ अकहियं पि कुलं ।

भणियं च—आचारः कुलमाल्याति, देशमाल्याति जल्पितम् । सम्भ्रमः स्नेहमाल्याति, वपुराल्याति भोजनम् ॥ १ ॥
 तद्वा—को कुवलयाण गंधं, करेइ महुरत्तणं च उच्छृणं ? वरहत्थीण य लीलं, विणयं च कुलपसूयाणं ? ॥ २ ॥ अहवा—
 जइ हुंति गुणा ता किं, कुलेण ? गुणिणो कुलेण न हु कळं । कुलमकलंकं गुणवल्जियाण गरुयं चिय कलंकं ॥ ३ ॥ एवमाइ—
 भणिईहि पढिवज्जाविय सुहसुहुत्तेण परिणाविओ । कहियं सुविणगफलं—सत्तदिणव्भंतरे राया होहिसि । तं च सोऊण
 जाओ पढइमणो, अच्छइ य तत्थ सुहेणं । पंचमे य दिवसे गओ नयरबाहिं, निसन्नो चंपगच्छायाए । इओ य—तीए
 नयरीए अपुत्तो राया कालगओ । तत्थ अहियासियाणि पंच दिवाणि । ताणि आहिंडिय नयरमज्जे निग्गयाणि वाहिं पत्ताणि
 मूलदेवसयासं । दिट्ठो य सो अपरियत्तमाणच्छायाए हिट्ठओ । तं पेच्छिय गुलुगुलियं हत्थिणा, हेसियं तुरंगेण,
 अहिसित्तो भिंगारेणं, वीइओ चामरेहिं, ठियमुवरि पुंडरियं । तओ कओ लोएहिं जयजयारवो । चडाविओ गएण खंवे
 पइसारिओ य नयरिं । अभिसित्तो य मंतिसामंतेहिं । भणियं च गयणतल्गयाए देवयाए—भो ! भो ! एस महाणुभावो असे-
 सकलापारगओ देवयाहिट्ठियसरीरो विक्कमराओ नाम राया, ता एयस्स सासणे जो न वट्ठइ तस्स नाहं खमामि ति ।
 तओ सद्यो सामंत-मंति-पुरोहियाइओ परियणो आणाविहेओ जाओ । तओ उदारं विसयसुहमणुहवंतो चिट्ठइ । आढत्तो
 उज्जेणिसामिणा वियारधवलेण सह संववहारो, जाव जाया परोप्परं निरंतरा पीई । इओ य देवदत्ता तारिसं विडं-
 नणं मूलदेवस्स पेच्छिय विरत्ता अईव अयलोवरि । ततो निव्वभच्छिओ अयलो—‘भो ! अहं वेसा, न उण अहं तुज्झ
 कुलभरिणी, तद्वा वि मज्झ गेहत्थो एवंविहं ववहरसि, ता ममिच्छाए ण पुणो खिल्लियच्च’ ति भणिय गया राइणो सयासं ।
 भणिओ य निव्वडिय चलणेसु राया—सामि ! तेण-धरेण कीरउ पसाओ । राइणा भणियं—भण, कओ चेव तुज्झ पसा-
 ओ ? , किमपरं भणीयइ ? । देवदत्ताए भणियं—ता सामि ! मूलदेवं वल्लिय ण अन्नो पुरिसो मम आणावेयव्वो, एसो

अयलो मम घरगमणे निवारेयवो । राइणा भणियं—एवं, जहा तुब्ब रोयए, परं कहेह को पुण एस वुत्ततो ? । तओ कहिओ माहवीए । रुढो राया अयलोवरि । भणियं च—भो ! मम एईए नयरीए एयाइं दोन्नि रयणाइं ताइं पि खलीकरेइ ? । एसो तओ हक्कारिय अंबाडिओ भणिओ—रे ! तुमं एत्थ राया जेण एवंविहं ववहरसि ? ता निरूवेहिं संपयं सरणं, करेमि तुह पाणविणासं । देवदत्ताए भणियं—सामि ! किमेइणा सुणहपाएण पंडिखेणं ? ति, ता सुंचह एयं । राइणा भणिओ—रे ! एईए महाणुभावाए वयणेणं छुट्ठो संपयं, सुद्धी जण तेणेवेह आणिएणं भविस्सई । तओ चलणेसु निवडिऊण निगओ रायजलाओ । आढतो गवेसिउं दिसोदिसिं । तहावि न लद्धो । तओ तीए चेव ऊणिमाए भरिऊण मंडस्स वहणाइं पत्थिओ पारसउलं । इओ य मूलदेवेण पेसिओ लेहो कोसेलियाइं च देवदत्ताए तस्स राइणो य । भणिओ य राया—मम पयईए देवदत्ताए उवरि महंतो पडिबंधो, ता जइ एईए अभिरुचियं तुम्ह वा रोयए ता ऊणह पसायं, पेसेह एयं । ततो राइणा भणिया रायदोवारिगा—भो ! किमेयमेवंविहं लिहियं विक्कमराएणं ? , किं अम्हणं तस्स य कोइ अत्थि विसेसो ? , रज्जं पि सबं तस्सेयं किं पुण देवदत्ता ? , परं इच्छउ सा । तओ हक्कारिया देवदत्ता कहिओ वुत्ततो—ता जइ तुम्ह रोयए ताहे गम्भउ तस्स सगासं । तीए भणियं—महापसाओ, तुम्हाऽणुत्तायाण मणोरहा एए अम्हं । तओ महाविभवेणं पूइऊण पेसिया गया य । तेण वि महाविभूईए चेव पवेसिया । जायं च परोप्परमेगरज्जं । अच्छए मूलदेवो तीए सह विसयसुहमणुहवंतो जिणभवणविंवकरणपूयणतप्परो ति । इओ य सो अयलो पारसउले विडविय बहुयदवं पवरं मंडं भरेऊण आगओ विन्नायडं । आवासिओ य वाहिं । पुच्छिओ लोगो—किं नामाभिहाणो एत्थ राया ? । कहियं च—विक्कमराओ ति । तओ हिरन्नसुवन्नमोत्तियाणं थालं भरेऊण गओ राइणो पेक्खगो । दवा-

१ मृतेन । २ कौशलिकानि-उपहाराः ।

वियं राइणा आसणं, निमन्नो पणसिन्नाओ य । अयलेण य न नाओ एसो । रत्ता पुच्छिओ—कुओ सेट्ठी ! आगओ ? ।
 तेण भणियं—पारसउलाओ । रत्ता पडूणण अयलेण भणिय—सामि ! पेसेह उवरिगो जो भंडं निरूवेइ । तओ राइणा
 भणियं—अहं मयमेवागच्छामि । तओ पंचउलमहिओ गओ राया । दंसियं वहणेसु संख-फोफ्फल-चंदणा-उगरु-मंजिष्ठाइयं
 भठं । पुच्छियं पंचउलममक्खं राइणा—भो सेट्ठी ! एत्तियं चेव इमं ? । तेण भणियं—देव ! एत्तियं चेव । राइणा भणि-
 नं—करोहं मेट्ठिस्स अट्ठदाणं परं मम समक्खं तोलेह चोहिए । तोलियाइं पंचउलेण । भारेण य पायप्पहारेण य वंसवेहेण
 य छरिसयं मंजिष्ठाइमज्झगयं सारभंडं । राइणा उफेह्हावियाइं चोहियाइं निरूवियाइं समंतओ, जाव दिट्ठं कत्थइ सुवन्नं कत्थइ
 रुप्पयं कत्थइ मणि-मोत्तिय-मवालाइ महगं भंडं । तं च दट्ठूण रुट्ठेण नियपुरिसाण दिन्नो आपसो—अरे ! वंधह पक्खलं
 चोरं इमं ति । वद्धो य थगथगित्तिहियओ तेहिं । दाऊण रक्खवाले जाणेसु गओ राया भवणं । सो वि आणिओ आरक्खि-
 नेण रायसगीचं । गाढं वद्धं च दट्ठूण भणियं राइणा—रे ! छोडेह छोडेह । छोडिओ अणेहिं । पुच्छिओ । राइणा—परिया-
 नेसि नमं ? । तेण भणियं—देव ! सयलपुहुविविक्खाए महाणरिंदे को न याणइ ? । राइणा भणियं—अलं उवयारभास-
 नेहिं, कुडं साहसु जइ जाणसि । अयलेण भणियं—देव ! ण याणामि सम्मं । तओ राइणा वाहराविया देवदत्ता ।
 आगया वरच्छर व सवंगभूसणधरा विन्नाया अयलेण । लज्जिओ मणम्मि वाढं । भणियं च तीए—भो ! एस सो मूलदेवो
 जो तुमे भणिओ तम्मि काले—ममावि कयाइ विहिजोगेण वसणं पत्तस्स उवयारं करेज्जह, ता एस सो अवसरो, मुक्को य तुमं
 अत्थसरिरसंसयमावन्नो वि पणयदीणजणवच्छलेण राइणा संपयं । इमं च सोऊण विलक्खमाणसो ‘महापसाओ’ त्ति
 मणिऊण निवडिओ राइणो देवदत्ताए य चलणेसु । भणियं च—कयं मए जं तथा मयलजणनिबुडइकरस्स नीसेसक-

लासोहियस्स देवस्स निम्मलसहावस्स पुन्निमाचंदस्सेव राहुणा कयत्थणं ता तं खमउ मम सामी, तुम्ह कयत्थणामरिसेण महाराओ वि न देइ मे उज्जेणीए पवेसं । मूलदेवेण भणियं—खमियं चेव मए जस्स तुह देवीए कओ पसाओ । तओ सो पुणो वि निवडिओ दोण्ह वि चलणेसु । परमायेरेण ण्हाविओ जेमाविओ य देवदत्ताए परिहाविओ महाघवत्थे । राइणा मुक्कं दाणं । पेसिओ उज्जेणिं । मूलदेवराइणो अब्भत्थणाए खमियं विचारधवल्लेण । निगघणसम्मो वि रज्जे निविट्ठं सोऊण मूलदेवं आगओ विन्नायडं । दिट्ठो राया । दिन्नो सो चेव अदिट्ठसेवाए गामो तस्स रत्ता । पणमिऊण ‘महापसाओ’ ति भणिऊण य सो गओ गामं । इओ य तेण कप्पडिएण सुयं—जहा मूलदेवेण वि एरिसो सुमिणो दिट्ठो जारिसो मए, परं सो आएसफलेण राया जाओ । सो चित्तेइ—वच्चामि जत्थ गोरसो, तं पिपित्ता सुवामि जाव तं सुविणं पुणो पेच्छामि । अवि सो तं पुण पेच्छेज्ज । न य माणुसाओ विभासा ॥

‘चक्कि’ ति दां—इंदपुरं नगरं, इंददत्तो राया । तस्स इट्ठणं वराणं देवीणं वावीसं पुत्ता । अन्ने भणंति—एक्काए चेव देवीए ते पुत्ता राइणो पाणसमा । अन्ना य अमघघूया, सा परं परिणतेण दिट्ठिल्लिया । सा अन्ना कयाइ रिउण्हाया समाणी अच्छइ । राइणा दिट्ठा, ‘कस्स एस ?’ ति पुट्ठा आसन्नवत्तिणो पुरिसा । तेहिं भणियं—तुम्ह देवी एसा । ताहे सो ताए समं एकरत्तिं वसिओ । सा य रिउण्हाया । तीसे गब्भो लग्गो । सा य अमच्चेण भणिह्लिया—जया तुह गब्भो आहूओ होइ तथा मम साहेज्जसु । ताए तस्स कहियं दिवसो सुहुत्तो जं च राएण उल्लवियं । सामिन्नाणं तं तेण पत्ताए लिहियं । सो तं सारवेइ । णवणं मासाणं दारगो जाओ । चउरो य दासचेडानि तद्विवसं जायणि । तंजहा—अंगियओ पवइओ बहिलिओ सांगरओ य । सुरिंददत्तो ति कयं तस्स नामं । अट्ठवरिसो य सो अमच्चेण कलायरियस्स

१ परिगच्छता—बाहर निकलते ।

उगणीओ । तेण लेहाप्याओ गणियप्यदाणाओ मज्जरुयपज्जवसाणाओ कलाओ गाहिओ । जाहे तं गाहेइ आयरिओ गाहे ताणि ऋति विजडिंति । पुद्यपरिचण्ण ताणि रोलति । तेण ताणि न चेव गणियाणि । गहिआओ कलाओ । ते असे शरीरम कुमारा गाहिज्जंता आयरियं पिट्ठति अवयणाणि य भणंति । जइ सो आयरिओ पिट्ठइ ताहे गंतूण माऊणं साहेति । ताहे ताओ आयरियं खिसंति—कीस आहणसि ?, न सुलभाणि पुत्तमंडगाणि । अओ ते न सिक्खिया ॥

इओ य महुराए जियसत्तू राया, तरस सुया निछुई नाम दारिया । सा रण्णो अलंक्रिया उवणीया । राया भणइ—गेण्ह जो ते रोगद भत्तारो । तो ताण भन्नइ—जो सूरुो वीरो राहं च विवद सो मम भत्ता होउ, से पुण रज्जं दिज्जा । ताहे मा पिउवणेण महासामगियाए गया इंदपुरं सोउं इंददत्तस्स ववहे पुत्ते । इंददत्तो तुट्ठो चित्तेइ—नूणं अन्नराईंति लट्ठयरो अह । आवाहिया य तेण सव्वे रायाणो । महाविभूईए य आगया । तओ तेण उसिय-पजाणं नयरं जारियं । रंगमंडवो वाहिं कओ । तत्येक्कम्मि अक्खे अट्ठ चक्काणमुवरि ठविया धीउल्लिया सा गच्छिम्मि धियेयता । तओ इंददत्तो राया सन्नद्धो निग्गओ सह पुत्तेहिं । सा वि कन्ना सवालंकारविभूसिया आगता । उवविट्ठो मंचेसु सघो नरिदपमुहो निवजणो । तारिसो य सयंवरुो जाओ जारिसो दोवईए । तत्य रसा जेट्ठो पुत्तो सिरिमाली नाम पडमं सहसिं भणिओ—पुत्त ! एसा दारिया रज्जं च घेत्तव्वं, अओ विव एणं पुत्तलियं वामे अन्धिम्मि । ताहे सो अक्खव्वमासो तस्स समूहस्स मज्झे धणुं चेव न गिण्हउं तरइ । कह कहवि अणेण गहियं रंपतेण । ‘जओ वजउ तओ वजउ’ ति मुक्को सरो । सो चक्केण अन्धिमडिऊण भगो । एवं कस्सइ एणं अरगंगं गोलणीओ, कस्सइ दोन्नि, कस्सइ तिन्नि, अन्नोसिं वाहियेणं चेव नीई । ताहे राया अविइ पकओ—अहो ! अह-भेण्हि गरिसिओ ति । तओ अमणेण भणियं—तीस अधिइं करेसि ? । राया भणइ—एण्हिं अहमप्यहाणो कओ ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीयवृत्तिः
॥ ६६ ॥

तृतीयं
चतुरङ्गीया-
ध्ययनम् ।

चर्मणि
(कूर्मे)
युगे च
दृष्टान्तौ ।

॥ ६६ ॥

अमञ्चो भणइ—अस्थि अन्नो तुम्ह पुत्तो मम धूयाए तणओ सुरिंददत्तो नाम सो समस्थो विधिउं । अहिण्णणाणि य से कहियाणि । कहिं सो ? दरिसिओ । तओ राइणा अवगूहिओ भणिओ य—सेयं तव पुत्ता ! अट्ट रहचक्रे भेतूण पुत्तलियं अच्छिम्मि विधित्ता रज्जं सुकलत्तं निबुद्धिदारियं संपावित्तए । ततो कुमारो ‘जहा आणवेहि’ त्ति भणिऊण य ठाणं ठाइऊण धणुं गेणइ । ताणि य दासरूवाणि चजद्धिसिं ठियाणि रोडेंति । अन्ने य उभयपासे गहियखग्गा दो जणा भयं दाइति—जइ कहवि लम्बस्स चुक्कसि तो सीसं छिंदियव्वं ति । सो वि य से उवज्झाओ पासे ठियो भयं देइ—मारिज्जसि जइ चुक्कसि । ते य वावीसं पि कुमार ‘मा एस विधिस्सइ’ त्ति उल्लंथयणा विग्घाणि करेंति । तओ ताणि चत्तारि ते य दो पुरिसे वावीसं च कुमारे अगणितो ताणं अट्टण्हं रहचक्काणं अंतरं जाणिऊणं तम्मि लक्खे निरुद्धाए दिट्ठीए अन्नमइं अकुणमाणेण सा धीउहिया वामे अच्छिम्मि विद्धा । तओ लोणेण उक्कटिनायकलयलमिस्सो साहुक्कारो कओ । जहा तं चक्कं दुक्खं भेतुं एवं माणुसत्तणं ति ॥

‘चर्मे’ त्ति—एगो दहो जोयणसहस्सवित्थिन्नो सेवालवम्मोवणद्धो । एगं से मज्झे छिंदं जत्थ कच्छभस्स गीवा मायइ । तत्थ कच्छभो वाससए वाससए गीवं पसारोइ । तेण कहवि गीवा पसारिया । जाव तेण छिंदेण गीवा निगया । तेण जोइसचक्कं दिट्ठं कोमुइए पुण्णफलाणि य । सो गओ ‘सयणिज्जाणं दावेमि’ । आणित्ता ताणि सबओ पलोएइ तं छिंदं न पेच्छइ । अवि सो लभेज विभासा ॥

‘जुमे’ त्ति—‘पुव्वंते होज जुगं, अवरते तस्स होज समिलाओ । जुगछिद्दम्मि पवेसो, इय संसइओ मणुयलंभो ॥ १ ॥ जह समिला पव्वमहा सागरसलिले अणोरपारम्मि । पविसिज्जा जुगछिइं, कह वि भमंती भमंतम्मि ॥ २ ॥

१ हर्षध्वनिकलकलमिश्र ।

मा चन्द्रायर्मीइणोद्विया अवि लभेच्च जुगछिद्धं । न य माणुसाओ भट्टो, जीवो पडिमाणुसं लहइ ॥ ३ ॥”
इतिगाथाभ्यो युगोदाहरणमवसेयम् ॥

दृष्टान्ति ‘परमाणू’ जहा—एसो खंभो महप्पमाणो । सो देवेणं चुत्रेऊणं अविभागिमाणि संछाणि काऊण नलि-
याए पस्सित्तो । पच्छा मंदरचूलियाए ठिण्ण फूमिओ सो । सबओ पण्हो सो थंभचुन्नो । अत्थि को वि वेहिं चैव
पुगलेहिं तमेव रंभं निघंतंजा ? । नो इण्हो समट्टे । एस अभावो । एवं भट्टो माणुसाओ न पुणो लभेच्च तं ॥

अहवा—सभा एगा अणेगखंभसयसन्निविट्ठा । सा कालंतरे ह्यामिया पडिया । अत्थि पुणो को वि वेहिं चैव
पोगलेहिं करेजा ? । नो इण्हो समट्टे । एवं माणुसत्तं दुहहं ॥ तत्र यथा मानुपत्वं दुर्लभं तथा दर्शयितुमाह—

समावन्ना ण संसारे, णाणागुत्तासु जाइसु । कम्मा णाणाविहा कट्ठु, पुढो विस्संभिया पया ॥ २ ॥

व्याख्या—‘समापन्नाः’ समन्तात् प्राप्ताः प्रजा इति योगः । “ण” इति वाक्यालङ्कारे । क ? इत्याह—
संसारे । तत्रापि क ? ‘नानागोत्रासु’ अनेकाभिधानासु ‘जातिषु’ क्षत्रियादिजातिषु । अत्र हेतुमाह—‘कर्माणि’ ज्ञाना-
वरणीयादीनि ‘नानाविधानि’ अनेकप्रकाराणि ‘कृत्वा’ निर्वर्त्य, “पुढो” त्ति ‘पृथक्’ भेदेन एकैकश इत्यर्थः, “विस्संभिय”
त्ति प्राकृतत्वाद् अनुस्वारः ‘विश्वभृतः’ जगत्पूरका वर्तन्त इति गम्यते, क्वचित् कदाचिद् उत्पत्त्या सर्वजगद्व्यापनात् ।
उक्तञ्च—“नेत्थि किर सो पएसो, लोए वालगकोडिमेत्तो वि । जम्मणमरणावाहा, जत्थ जिण्हिं न संपत्ता
॥ ? ॥” इदमुक्तं भवति—अवाप्यापि मानुयं जन्म स्वकृतविचित्रकर्माणुभावतोऽन्यान्यगतिभागिन्य एव भवन्ति
‘प्रजाः’ जनममूर्हूपा इति । अतो दुर्लभं मानुपत्वमिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अमुमेवार्थं प्रकटयन्नाह—

१ छुह्हाः । २ “नाम्हि किल स प्रदेशो, लोके वालागकोडिमात्रोऽपि । जन्ममरणावाधा, यत्र जीवेनं सम्प्राप्ता ॥ १ ॥”

एग्या देवलोएसु, नरएसु वि एग्या । एग्या आसुरं कार्यं, अहाकर्ममेहिं गच्छइ ॥ ३ ॥
व्याख्या—‘एकदा’ एकस्मिन् काले ‘देवलोके’ सौधर्मादिषु, उपरितनदेवोपलक्षणमेतत् । ‘नरके’ रत्नप्रभादिषु
‘अपिः’ चार्थे, एकदा । एकदा ‘आसुरं’ असुरसंबन्धिनं ‘कार्यं’ निकायम्, आधत्स्यदेवोपलक्षणमेतत् । “अहाकर्ममेहिं” ति
‘यथाकर्मभिः’ तत्तद्गुणरूपचेष्टितैः सरागसंयममहारम्भबालतपःप्रभृतिकैः “गच्छइ” ति वचनव्यत्ययाद् गच्छन्ति प्राणिनं
इत्युत्तरेण योगः । तथाहि—‘देवायं निबंधइ, सरागतवसंजमो । अणुव्यथरो दंतो, सक्तो बालतवस्मि य ॥ १ ॥
जीवघायरओ क्रूरो, महारंभपरिगहो । मिच्छदिद्वी महापावो, बंधए नरयायं ॥ २ ॥ बालतवै पडिबद्धा, उक्कडरोसा
तवेण गारविआ । वेरेण य पडिवद्धा, मरिऊणं जंति असुरेसु ॥ ३ ॥ रज्जुगहणे विसभक्खणे य जलणे य जलपवेसे य ।
तण्हाछुहाकिलंता, मरिऊणं हुति वंतरिया ॥ ४ ॥” इत्यादि सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ तथा—

एग्या खत्तिओ होइ, तओ चंडालवोक्कसो । तओ कीड पयंगो य, तओ कुंथू पिपीलिया ॥४॥

व्याख्या—एकदा ‘क्षत्रियः’ राजा भवति प्राणी, सूत्रवैचित्र्याच्च बहुवचनप्रक्रमेऽप्येकवचनम् । ‘ततः’ तदनन्तरं
‘चार्ण्डालः’ मातङ्गः यदि वा शूद्रेण ब्राह्मण्या जातश्चाण्डालः । ‘वोक्कसः’ वर्णान्तरजन्मा । तथा च वृद्धाः—‘वेम्हणेण सुदीए
जाओ निसाओ त्ति, बम्हणेण वेसीए जाओ अंवट्टो त्ति बुचइ, तत्थ निसाएणं अंवट्टीए जाओ जो सो वोक्कसो भन्नइ । इइ च

१ “देवायुक्तं सिद्धान्ति, सरागतप संयमः । अणुवतधरो दान्तो, सक्तो बालतपसि च ॥१॥ जीवघाततः क्रूरो, महारम्भपरिग्रहः ।
मिथ्यादष्टिर्महापावो, बध्नाति नरकायुक्तम् ॥ २ ॥ अज्ञानतपसि प्रतिबद्धा, उक्कडरोपास्तपसा गौरविता । वेरेण च प्रतिबद्धा, मृत्वा
यान्ति असुरेषु ॥ ३ ॥ रज्जुग्रहणे विषभक्षणे च ज्वलने च जलप्रवेशे च । तृष्णाक्षुत्कान्ताः, मृत्वा भवन्ति व्यन्तरका ॥ ४ ॥”

२ ब्राह्मणेन शूद्रां जातो निपाद इति, ब्राह्मणेन वैश्यायां जातोऽम्बष्ठ इति उच्यते । तत्र निपादेन अम्बष्ठ्यां जातो यः स वोक्कसो भण्यते ।

श्रुतिप्रमाणं इत्तमज्ञातयः चाण्डालग्रहणात् नीचजातयो वोक्सप्रहणात् सद्धीर्णजातय उपलक्षिताः । ततः 'क्रीटः' प्रतीतः 'पनङ्गः' शालभः 'चः' मनुजये । ततः कुन्थुः पिपीलिका च । चकारस्य लुप्तत्वाद् भवतीति योज्यम् । अशेषतिथ्यग्भेदो-
पलक्षणमेवदिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ आह—किमित्थं पर्यटन्तस्ते निर्विद्यन्ते न वा ? इत्याह—

एवमावटजोणीसुं, पाणिणो कम्मकिब्बिसा । न निव्विज्जंति संसारे, सबट्टेसु व खत्तिया ॥ ५ ॥
कम्मसंगेहि सम्मूढा, दुक्खिया बहुवेयणा । अमाणुसासु जोणीसु, विणिहम्मंति पाणिणो ॥ ६ ॥
व्याख्या—'एवम्' अमुना न्यायेन आवर्तः—परिवर्तः तत्प्रधाना योनयः—चतुरशीतिलक्षप्रमाणानि जीवोत्पत्तिसं-
नानि आवर्तयोनयस्तासु 'प्राणिनः' जन्तवः "कम्मकिब्बिस" ति प्राकृतत्वात् किलिपकर्मणः—अधमकर्मणः 'न निर्वि-
जन्ते' कदापतन्मुक्तिः इति नोद्विजन्ते । फता आवर्तनयोनयः ? संसारे । केज्जिव के ? , सर्वे च ते अर्थश्च—धनकनकादयः
तेज्जिव 'श्रुतियाः' राजानः । किमुक्तं भवति ?—यथा मनोज्ञान् शब्दादीन् भुञ्जानानां तेषां तर्पो वर्द्धते, एवं तासु तासु
योनिषु पुनः पुनरुत्पत्तिगुभवतामपि भवाभिनन्दिनाम् । कथमन्यथा न तत्प्रतिघातार्थमुद्यच्छेयुः ? इति भावः । अनिर्वि-
शमानाश्च 'कर्मसङ्गैः' ज्ञानावरणीयादिसम्बन्धैः 'सम्मूढाः' भृशं वैचल्यमुपगताः 'दुःखिताः' असातयुक्ताः, कदाचित्
तन्मानसमेव स्याद् अत आह—'बहुवेदनाः' प्रचुरशरीरव्यथाः । 'अमानुषीषु' नरकतिर्यगादिदेवदुर्गतिसम्ब-
न्धिनीषु योनिषु 'विनिहन्त्यन्ते' विशेषेण निपात्यन्ते अर्थात् कर्मभिः । कोऽर्थः—न तत उत्तारं लभन्ते प्राणिनः । तदनेन
सल्लयानर्त्तं निर्वेदाभावाद् दुःसव्याकुलनरकादिगलनुत्तरेण जन्तवो मनुजत्वं न लभन्त इत्युक्तम् । इति सूत्रद्वयार्थः
॥ ५ ॥ ६ ॥ कथं तर्हि तदयातिः ? इत्याह—

कम्माणं तु पट्ठाणाए, आणुपुब्बी कयाइ उ । जीवा सोहिमणुप्पत्ता, आयणंति मणुस्सयं ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘कर्मणां’ मनुजगतिविवन्धकानाम् अनन्तानुबन्ध्यादीनां ‘तुः’ पूर्वस्माद्विशेषद्योतकः “पह्णाणए” ति ग्रहाण्या-अपगमेन, कथं ग्रहाणिः ? इत्याह—‘आनुपूर्व्या’ क्रमेण न तु झगित्येव । तथापि “कयाइ उ” ति तुशब्द एवकारार्थे कदाचिदेव न सर्वदा ‘जीवाः’ प्राणिनः ‘शुद्धिं’ क्लिष्टकर्मवियमात्मिकाम् ‘अनुप्राप्ताः’ सम्प्राप्ताः ‘आददते’ स्वीकुर्वन्ति ‘मनुष्यतां’ मनुजत्वम्, विशिष्टशुद्धिनिबन्धनैः तनुकपायत्वादिभिरेव तदायुर्वन्धात् । उक्तञ्च—“पर्यईए तणुकसाओ, दाणरओ सीलसंजमविहूणो । मज्झिमगुणेहिं जुत्तो, मणुयाडं बंधए जीवो ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ एवं मनुष्यं दुर्लभमुक्तं । साम्प्रतं श्रुतिदुर्लभतामाह—

माणुस्सं विगगहं लद्धुं, सुई धम्मस्स दुल्लहा । जं सोचा पडिवज्जंति, तवं खंतिमहिंसयं ॥ ८ ॥
व्याख्या—“माणुस्सं” ति सूत्रत्वात् मनुष्यकं—मनुष्यसम्बन्धिनं ‘विग्रहं’ औदारिकशरीरं लब्ध्वाऽपि, अपेर्गम्यमान-त्वात्, ‘श्रुतिः’ श्रवणं ‘धर्मस्य’—‘दुर्गतिप्रसृतान् जीवान्, यस्माद्धारयते ततः । धत्ते चैतान् शुभे स्थाने, तस्माद्धर्म इति स्मृतः ॥ १ ॥” इत्यन्वर्थनाम्नः ‘दुर्लभा’ दुःप्रापा प्रागुक्ताऽऽलस्यादिहेतुतः । स च—‘मृद्धी शय्या प्रातरुत्थाय पेया, भक्तं मध्ये प्रानकं चापराह्णे । द्राक्षा खण्डं शर्करा चार्द्धरात्रे, मोक्षश्चान्ते शाक्यपुत्रेण दृष्टः ॥ १ ॥” इत्यादिः सुगतादिकल्पितोऽपि स्याद् अतस्तदपोहायाऽह—‘यं’ धर्मं श्रुत्वा ‘प्रतिपचन्ते’ अङ्गीकुर्वन्ति ‘तपः’ अनशनादि द्वादशविधं, ‘क्षान्ति’ क्रोध-जयलक्षणां मानादिजयोपलक्षणं चैषा, ‘अहिंसताम्’ अहिंसनशीलताम्, अनेन प्रथमव्रतमुक्तम् । शेषव्रतोपलक्षणमेतत्, एतद्वृत्तितुल्यानि हि शेषव्रतानि । एवं च तपसः क्षान्त्यादिचतुष्टयस्य महाव्रतपञ्चकस्य चाभिधानाद् दशविधस्यापि धर्म-स्याभिधानमिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ श्रुत्यवाप्तावपि श्रद्धादुर्लभतामाह—

१ “प्रकृत्या तनुकपायो, दानरतः शीलसंयमविहीनः । मध्यमगुणैर्युक्तो, मनुजयुर्ब्रह्माति जीवः ॥ १ ॥”

आष्टय सवर्णं लडुं, सद्धा परमदुल्लहा । सोबा नेयाउयं मगं, यहवे परिभस्सई ॥ ९ ॥

व्याख्या—“आहमे”ति कदाचित् ‘श्रवण’ प्रक्रमाद् धर्मस्याऽऽकर्णनम्, उपलक्षणत्वाद् मनुष्यत्वं च, अपिशब्दस्य गम्यमानत्वात् ‘लब्धाऽपि’ अवाप्यापि ‘श्रद्धा’ रुचिरूपा प्रक्रमाद् धर्मविषयैव ‘परमदुर्लभा’ अतिशयदुरापा । कुतः परमदुर्लभत्वमस्याः ? इत्याह—‘श्रुत्वा’ आकर्ण्य ‘नैयायिक’ न्यायोपपन्नं ‘मार्ग’ सम्यग्दर्शनाद्यात्मकं मुक्तिपथं ‘वहवः’ नैक एव, “परिभस्सई” ति ‘परिभ्रश्यन्ति’ ज्यवन्ते प्रक्रमात् नैयायिकमार्गादेव । यथा जमालिप्रभृतयः । यच्च प्राप्तमप्य-
पेति तन्नितामणिवत् परमदुर्लभमेव इति भावः ॥ ९ ॥

के च ते जमालिप्रभृतयः ? तद्वत्त्वयतामेवाह—बहुरय जमालिपभवा, जीवपएसा य तीसैगुत्ताओ । अद्यत्ताऽऽ-
सैदाओ, सामुच्छेयाऽऽत्तमिन्ताओ ॥ १ ॥ गंगोओ दो किरिया, छँलुगा तेरासियाणमुप्पत्ती । थेरा य गोहँमाहिल,
पुट्टमचद्धं परूचंति ॥ २ ॥

तथ जमाली चोइमहिं वासेहिं सामिणो नाणुप्पत्तीए पडमणिण्हवो जाओ ॥

तंजहा—तेणं कालेणं तेणं ममणं कुंडपुरं नयर । तथ सामिस्स जेहा भगिणी सुदंसणा नाम । तीए पुत्तो
जमाली । सो सामिस्स मूले पवइओ पंचहिं सणहिं समं । तस्स य भज्जा सामिणो धूया अणुजंजी नाम, वीयं नामं
पियदंसणा । मा वि तमणुपवइया महस्सपरिवारा । तहा भणियधं जहा पन्नत्तीए । एकारस अंगा अहीया । सामिणा
अणुगुन्नाओ सावत्थि गओ पंचसयपरिवारो । तथ तेँदुगे उज्जाणे कोट्टुगे चेइए समोसढो । तथ से अंतपंतेहिं दाहज्जरो
उप्पन्नो, न तरइ वड्डओ अन्धिउं । ताहे सो समणे भणइ—मम संथारगं करेह । तेहिं काउमारद्धो । पुणो भणइ—कओ

कज्जइ वा ? । ते भणंति—न कओ, अज्ज वि कज्जइ । ताहे तस्स भिक्खुं समणे भगवं एवमाइक्खइ—
“चलमाणे चलिए जाव निज्जरिज्जमाणे निज्जिन्ने” तन्नं मिच्छा, पुणो इमं पच्चक्खमेव दीसइ—सेज्जासंथारगे कज्जमाणे
अकडे, संथरिज्जमाणे असंथरिए, जम्हा णं एवं तम्हा चलमाणे वि अचलिए जाव निज्जरिज्जमाणे वि अणिज्जिन्ने । एवं
संपेहेइ, एवं संपेहिता निगंथे सहावेइ, सहावित्ता एवं वयासी—जणं समणे महावीरे एवमाइक्खइ—“चलमाणे
चलिए जाव निज्जरिज्जमाणे निज्जरिए” तं णं मिच्छा, इमं पच्चक्खमेव दीसइ—सेज्जासंथारगे कज्जमाणे अकडे जाव
अणिज्जिन्ने । तए णं जमालिस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव परूवेमाणस्स अत्थेगइया निगंथा एयमट्ठं सदहति अत्थेगइया
नो सदहति । जे णं सदहति ते णं जमालिं चैव अणगरं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति । तत्थ णं जे न सदहंति ते तं
हेउदिट्ठतेहिं पडिचोहिंति । जाहे न ठाइ ताहे निगंथा जमालिस्स अंतियाओ जहा पन्नत्तीए जाव सामिं उवसं-
पज्जित्ताणं विहरंति । सा वि य णं पियदंसणा टंकस्स कुंभगरस्स घरे ठिया सा आगया वंदिया । ताहे तं पि पन्नवेइ ।
सा वि विपडिवन्ना तस्स नेहाणुरोणेण । पच्छा आगया अज्जाणं परिकहेइ । तं च टंकं भणइ । सो जाणइ—जहा एस
विपडिवन्ना नाहत्तेणं । ताहे सो भणइ—अहं न याणामि एयं विसेसं । तओ तीसे अन्नया कयाइ सज्जायपोरिसिं
करितीए तेणं भायणाणि उधत्तेणं तत्तोहुत्तो इंगालो छूढो, जहा तीसे संघाडी एगदेसम्मि दड्ढा । सा भणइ—इमा
अज्ज ! संघाडी दड्ढा । ताहे सो भणइ—तुब्भे चैव पन्नवेइ—जहा डज्जमाणे अडज्जे, केण तुमं संघाडी दड्ढा ?, जओ
उज्जुसुयणयमयाओ वीरजिणिदवयणावलंबीणं जुज्जेजा ‘डज्जमाणं दड्ढु’ वोत्तुं न तुज्जं ति । तओ ‘तह’ ति पडिसुणेइ—
इच्छामो अज्जो ! सम्मं पडिचोयणा । ताहे सा गंतूण जमालिं पन्नवेइ । सो जाहे न गिण्हइ ताहे सहस्सपरिवारा
सेसां साहू य सामिं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति । इमो वि लहुं चैव गओ चंपं नयरिं । सामिस्स अदूरसामंते ठिच्चा सामिं

भगइ—जहा णं देवाणुप्पियाणं वहवे ससणा निगंथा भवित्ता छउमत्थाऽवक्कमेणं अवक्कंता, नो खलु अहं तथा छउमत्थे भवित्ता छउमत्थावक्कमेणं अवक्कंते, अहन्नं उप्पन्नानाणंदंणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता केवलिवक्कमेणं अवक्कंते । तन्नं भयवं गोयमसासी जमालिं एवं वयासी—नो खलु जमाली ! केवलिस्स नाणे वा दंसणे वा सेलंसि वा जाव न्हंसि वा आवरिज्जइ, जइ णं तुमं जमाली ! उप्पन्नानाणंदंणधरे तो णं इमाइं दो वागरणाइं वागरेहि—मानए लोए असाए ? १ सामए जीवे असाए ? २ । तए णं से जमाली भयवया गोयमेणं एवं तुत्ते समणे सकिए कंप्पिए जाव नो सचाणइ भयवओ गोयमस्स किंचि वि पमोक्खमक्खाइत्तए ति तुसिणीए संचिइ । तओ समणे भगवं महावीरे जमालिं एवं वयासी—अथि णं जमाली ! मम वहवे अंतेवासी छउमत्था जे णं पहु एयं वागरणं वागरित्तए जहा णं अहं, नो चेव णं एयण्णारं भासं भासित्तए जहा णं तुमं, सासए लोए जमाली !, जन्न कयाइ नामी ण कयाइ न भयति न कयाइ न भविस्सइ, भुवं च भवइ य भविस्सइ य धुवे जाव निचे; असासए लोए जमाली !, जन्नं उस्सप्पिणी भवित्ता ओसप्पिणी भवइ ओसप्पिणी भवित्ता उस्सप्पिणी भवइ; सासए जीवे जमाली !, जन्न कयाइ नासी जाव निचे, असासए, जं णं नेरइए भवित्ता तिरिक्खजोणीए भवइ तिरिक्खजोणीए भवित्ता मणुस्से भवइ, मणुस्सजोणीए भवित्ता देवे भवइ । तए णं से जमाली सामिस्स एवमाइक्खमाणस्स एयमइं न सदहइ, अस-इहंते मामिस्स अंतियाओ अवक्कमइ, अवक्कमित्ता वहूहिं असन्नभावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिनिवेसेहि य अप्पाणं च परं च वुग्गाहेमाणे वुप्पाण्माणे वहूहिं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणइ, वहूहिं छट्ठ-डट्ठमाइहिं अप्पाणं भावेइ, भावित्ता अद्धमा-सियाए सलेहणाए अप्पाणं झोसेइ, झोसित्ता तीसं भत्ताइं अणसण्याए छेदेइ, छेदेत्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते

कालमासे कालं किञ्चालं कल्पे तेरससागरोवमठिइएसु देवकिब्बिसिएसु देवेसु देवत्ताए उववन्ने । एवं जहा पन्न-
त्तीए । जाव अंतं काहिइ । गतः ग्रथमनिह्ववः ॥ १ ॥

साम्प्रतं द्वितीयमाह—वीओ सामिणो सोलस वासाइं उप्पडियस्स नाणस्स उप्पन्नो । तेणं कालेणं तेणं समएणं
रायणिहे नयरे गुणसिलए चेइए वसू नाम भयवंतो आयरिया चोदसपुब्बी समोसढा । तस्स सीसो तीसगुत्तो
नाम । सो आयप्पवायपुब्बे इममालावगं अब्बाएइ—एगे भंते ! जीवप्पएसे जीवे त्ति वत्तवं सिया ? , नो इण्हे समडे ।
एवं दो जीवप्पएसा तिन्नि संखेज्जा असंखेज्जा वा जाव एगपएसूणे वि य णं जीवे त्ति वत्तवं सिया ? । जम्हा कसिणे
पडिपुन्ने लोगागासपएससुल्लपएसे जीवे त्ति वत्तवमित्यादि । एत्थ सो विपडिवन्नो । जइ सब्बे जीवपएसा एगपएसहीणा
जीवववएसं न ल्हंति, तो णं से चेव एगे सब्बतिमे जीवपएसे जीवि त्ति, तद्भावभावित्वात् जीवववएसस्स । थेरेहिं पन्न-
विओ जाहे न ठाइ ताहे काउस्सगो से कओ । एवं सो बहूहिं असब्बभावुब्भावणाहिं मिच्छत्तामिनिवेसेहिं य अप्प्याणं
परं च बुग्गाहेमाणो गओ आमलकप्पं नयरिं । तत्थ अंबसालवणे ठिओ । तत्थ मित्तसिरी नाम समणोवासओ
अन्नेहिं सावएहिं सहिओ गओ तमुज्जाणं 'आगया साहुणे' त्ति । सो वि जाणइ—जहा एए निण्हग त्ति । तद्वावि माइ-
ट्ठाणेण वंदिय धम्मं सुणेइ । सो ते ण विरोहेइ पन्नवेहामि णं । एवं सो कर्मं पडिच्छइ । जाव तस्स संखडी विउला
वित्थिन्ना जाया ताहे ते निमंतिया—तुब्भे चेव मम घरे पायाकमणं करेह । ते आगया । ताहे तस्स निविट्ठस्स तं
विपुलं खज्जाइ णीणिं । ताहे सो एक्केआओ खंडं खंडं देइ कूरस्स कुसणस्स वत्थस्स । ते जाणंति—एस पुण पच्छा
दाहि त्ति । पच्छा पाएसु पडिओ । सयणं च भणइ—वंदेह, साहू पडिलाभिया, अहो ! हं धन्नो जं तुब्भे जेव मम
घरसागया । ताहे भणंति—किह धरिसिया अम्हे ? । ताहे सो भणइ—किह धरिसिया तुब्भे ? नणु तुब्भं सिद्धं तो

तृतीय-
निद्वयः, अ-
व्यक्तिक-
मतोत्पाद-
कआपादा-
ऽऽचार्यः ।

पञ्जाननयवमेचओ अचयवी, जउ सयं तो का विद्वंसणा ?, तुब्भे मए तुम्हण्ण सिद्धंतेण पडिलाभिया, जइ नवरि यद्धमाणनामिन्स तणण्ण सिद्धंतेण न पडिलाभेसि । इत्थं संबुद्धा—इच्छामो अज्जो ! सम्मं पडिचोयणा । ताहे पच्छा मोगेण पडिलाभिया । मिच्छादुक्कडं च णं कयं । एवं ते मवे वोहिया । आलोइयपडिक्कता विहरंति ॥ २ ॥

तृतीयनिद्वयोरुत्तिमाह—तेणं कालेणं तेणं समणं समणस्स भगवओ दो वाससयाणि चोदसुत्तराणि सिद्धिं गयस्स तइयनिहवदिट्ठी उप्पन्ना । सेयविया नयरी । पोलासं उज्जाणं । तत्थ अज्जासाढा नाम आयरिया । तेसिं च बहवे सीसा आगाढजोगपडिवन्नया अज्जायंति । तेसिं च रत्तिं विसूइया जाया । निरुद्धा वाण्ण । न चेव कोइ उट्ठविओ । जाव कालगया मोहस्से णलिणिगुम्मे देवत्तेण उववन्ना । ओहिं च पउंजइ, सो देवो जाव पेच्छइ तं सरीरगं, ते य साहुणो आगाढ-जोगपडिवन्नए । ताहे तं चेव सरीरगं अनुपविट्ठो साहुणो उट्ठवेइ । वेरत्तियं करेह । एवं तेण तेसिं दिवप्पभावेण लहुं चेव ममाणियं । पच्छा निप्फन्नेसु तेसु भणइ—खमह भंते ! जमेत्थ मए असजण्ण वंदाविया, अहं अमुगदिवसे कालगओ । एतं सो समित्ता गओ । ते वि तं सरीरगं छेइऊण इमेण अज्जात्थिण्ण सवे विपडिवन्ना—‘एच्चिं कालं असंजओ वंदिओ त्ति ताहे इमो वि साहू वा देवो वा न नज्जइ त्ति न राइणियं पि वंदंति । अद्यत्तमावं च भावंति—जहा सवं अद्यत्तं भणिज्जाह, संजओ वि वा देवो वि वा, मा मुसायाओ हवेज्जा असंजयवंदणं च, जहा तुमं ममं न पत्तियसि—जहा संजओ न वा ?, तुमं पि एवं भाणियधो, एवं संजइ वा देवी वा एवं विभासा । एवं ते असज्जभावेणं अप्पणं च परं च तुग्गा-हेमाण्णा विहरंति । अनुसासिया वि थेरेहिं जाहे न पडिवज्जंति ताहे काउस्सगेण उग्घाडिया । जाहे रायगिहं नयरं गया, तन्न मोरियवंसप्पसूओ वलभहो नाम राया समणोवासओ । तेण ते आगमिया—जहा इहमागय त्ति । ताहे तेणं गोहा आपत्ता—वण्ण गुणसिलए पद्यइया ते इहमाणेह । ताहे तेहिं आणीया । भणिया य—लहुं कडगमदेणं मदेह । ताहे हत्थीहिं

कङ्गेहि य आणिरिहि भणति—अम्हे जाणामो जहा तुमं सावओ, परमेत्तिए संजए विणासेहि । सो भणइ—तुम्हे त्थ के वि चोरा णु चारिणा णु अभिमरा णु ? । ते भणंति—अम्हे समणा निगंथा । सो भणइ—किह तुम्हे समणा ? तुम्हे अबत्ता, ता तुम्हे समणा वा न वा ? को जाणइ ? , तहा अहं पि समणोवासओ वा न वा ? , जइ उण न एवं ता पडिवज्जह ववहारनयं । तओ ते संबुद्धा लज्जिया पडिवन्ना—निस्संकिंयं समणा निगंथा मो त्ति । ताहे अंबाडिया खरेहि य मएहि य । मए तुम्ह संबोहेणद्धाए कयं । मुक्का खामिया य ॥ ३ ॥

चतुर्थमाह—सामिस्स दो वाससयाणि वीसुत्तराणि सिद्धि गयस्स तो चउत्थो उप्पन्नो—मिहिला नयरी, लच्छिघरं चेइयं, महागिरी आयरिया । तत्थ तेसिं सीसो कोडिन्नो । तस्स वि आसमेत्तो सीसो । सो पुण अणुप्पवाए पुब्बे नेउणियवत्थुं अहिज्जत्ति । तत्थ विच्छिन्नच्छेयणयवत्तवाए आलावओ । जहा—सबे पडुप्पन्न-नेरइया वोच्छिज्जिस्संति, एवं जाव वेमाणिय त्ति । एवं तस्स वित्तिगिच्छा जाया—जहा सबे संजया वोच्छि-ज्जिस्संति, एवं सबेसिं समुच्छेओ भविस्सइ । ताहे तस्सऽथिरं चित्तं जायं । ताहे 'थेरेहि पन्नविओ वि न ठाह ताहे काउत्ससगेण निण्हवो त्ति नाऊण उग्घाडिओ । सो समुच्छेयणवायं वागारितो हिंइइ—जहा सुन्नो लोगो भवि-स्सइ । असवभाववाणाहिं भावितो दुग्गाहियसीसमेओ रायगिंहं गओ । तत्थ खंडवखा आरक्खिया सम-णोवासया, ते य सुंकेपाला । तेहिं आगमियइया । तेहिं मारिउमारद्धा । ताहे ते मीया भणंति—अम्हेहिं सुयं—जहा तुम्हे सद्धा, तहावि एत्तिए संजए मारेह । ते भणंति—जे ते पवइया ते वोच्छिण्णा, तुम्हे अन्ने चोरा वा चारिया वा, सयमेव य विणस्सिहिह, को तुम्हे विणासेइ ? , अम्हे वि अन्ने तुम्भं चेव सिद्धंतेण, जइ परं

नामिस्म सिद्धतेण ते चेव तुब्भे तेहिं चेव अम्हेहिं विणासेज्जह, जओ तं चेव वत्थु कालाइसामग्गिं पप्प पढमसम-
ङ्गतेण वोन्निज्जड दुसमइगतेण उप्पज्जइ, दुसमयगतेण वोन्निज्जइ तिसमयगतेण उप्पज्जइ, एवमाइ; एव पढमसम-
ननेरइया वोन्निज्जंति वीयसमया उप्पज्जति, वीयसमया वोच्छिज्जंति तिसमया उप्पज्जंति । एवमाइखणिगवाए पन्नविए
ते मंयुद्धा भणंति—इच्छामो अज्जो ! सम्मं पडिचोयणा, एवमेवं तह त्ति । एवं तेहिं संबोहिया मुक्का खामिया य ॥४॥

पंचममाह—सामिरस अट्ठावीसाइं दोवाससयाइं सिद्धिं गयस्स तो पंचमो उप्पन्नो—उल्लुगा नाम नई, तीसे
तीरे उल्लुगतीरं नगर । वीण तीरे खेडत्थामं । तत्थ महागिरीगं आयरियाणं सीसो धणगुत्तो नाम, तस्स सीसो
गंगदेवो नाम आयरिओ, सो पुविल्ले तडे उल्लुगतीरे चिट्ठइ । आयरिया से अवरिमे तडे । ताहे सो सरयकाले आय-
रियवंओ उगलिओ । सो य रल्लीडो । तस्स उल्लुगं नइं उत्तरंतस्स सा खल्ली उण्हेण उज्जइ, हेट्ठा य सीयलेण
पाणिण सीयं । ताहे सो चित्तेइ—जहा सुत्ते भणियं—एगा किरिया वेइज्जइ—सीया उसिणा वा, अहं दो किरि-
याओ वेणमि, तओ दो वि किरियाओ एगेण समएण वेइज्जंति । ताहे आयरियाण साहेइ । तेहिं भणियं—अज्जो !
मा पन्नवेहि, नत्थि एगेण समएण दो किरियाओ वेइज्जंति । तमसइहतो असब्भावणाए अप्पाणं परं उभयं च तुग्गा-
हेइ । साहुणो पन्नवेइ । परंपरेण सुयं आयरिणहिं । वारिओ । जाहे न ठाइ ताहे उग्घाडिओ । सो हिंडतो रायगिहं
गज्जो महातवोतीरप्पमे पासवणे । तत्थ मणिनागो नाम नागो । तस्स चेइए ठाइ सो । तत्थ परिसामज्जे कहेइ—
जहा एवं तल्ल जीवा एगसमएण दो किरियाओ वेयंति । ताहे तेण नागेण तीसे चेव परिसाए मज्जे मोग्गसुग्गा-
मिऊण भणिओ—मा एवं पन्नवणं पन्नवेहि, न एसा पन्नवणा सुहु दुइसेहा ! अहमेच्चिरं कालं वद्धमाणसामिस्स
गूले सुणामि—जहा एगा किरिया वेइज्जइ, तुमं विसिद्धतरओ जाओ ? ता छेइसु इमं वायं, मा ते दोसे न सेहामि,

एवं ते न सुंदरं, भयवया एतथ चेव समोसरिण वागरियं । एवं सो पन्नविओ अब्भुवगओ उवड्ढिओ मिच्छामि दुक्कडं ॥५॥

षष्ठमाह—पंचसया चोयाला सिद्धिं गयस्स वीरस्स तो तेरासियदिही उप्पन्ना । अंतरंजिया नाम नयरी, तत्थ भूयगुहं नामं चेइयं । तत्थ सिरिगुत्ता नाम आयरिया ठिया । तत्थ बलसिरी नाम राया । तोसि पुण सिरिगुत्ताणं सड्ढीअरो रोहगुत्तो नाम । सो पुण अन्नगामे ठियहओ पच्छा तत्तो एइ । तत्थ य एगो परिवायगो पोहं लोहपट्टेण वंधिऊण जंबुसाहं च गिण्हिय हिंडइ । पुच्छिओ भणइ—नाणेणं पोहं फुट्टइ तो लोहपट्टेण बद्धं, जंबुसाहा य जहा एतथ जंबुदीवे नत्थि मम पडिवाई । ताहे तेण पडहओ नीणाविओ—जहा सुन्ना परप्पवाया । तस्स य लोणेणं पोह-
सालो नामं कयं । पच्छा तेण रोहगुत्तेण वारियं—मा वाएह पडहयं, अहं से वायं देमि । एवं सो पडिसेहेत्ता आगओ आयरियसगासं आलोएइ—एवं मे पडहगो खोभिओ । आयरिया भणंति—दुट्ठु कयं, सो विज्जाबलिओ वाए पराजिओ विज्जाहिं उट्टेइ । आह च—विच्छुय सप्पे मूसग, मिई वराही य काइ पोयाई । एयाहिं विज्जाहिं, सो य परिवायओ कुसलो ॥ १ ॥ सो भणइ—किं सक्का एत्ताहे निलुक्किडं ? । ताहे तस्स आयरिया इमाओ विज्जाओ सिद्धि-
ल्लियाओ देंति तासिं पडिवक्खा—मोरी नजलि विराली, वग्घी सीही य उलुगि ओवाई । एयाओ विज्जाओ, गिण्ह परिवायमहणीओ ॥ २ ॥ रयहरणं च से अभिमंतिऊण दिन्नं—जइ अन्नं पि उट्टेइ तो रयहरणं भमाडिय तेण चेव हणेज्जह, अजज्जो होहिसि, ईदेणावि न सक्का जेउं । तओ एयाओ विज्जाओ गहाय गओ सभं, भणियं च गेणं—एस किं जाणेइ ? एयस्सेव पुव्वपक्खो होउ । परिवायगो चित्तेइ—एए निउणा, अओ एयाण चेव सिद्धंतं गिण्हामि । ताहे भणइ—मम दो रासी—जीवरसी अजीवरसी य । ताहे इयरेण चितियं—एएण मम सिद्धंतो गहिओ । तेण तस्स बुद्धि परिभूय तिन्नि रासी ठविया—जीवा अजीवा नोजीवा य, जीवा—संसारत्थाई, अजीवा—घडाई, नोजीवा—

तंगेलियाटिप्रपुच्छाई, छिड़ुंतो नंडो—जहा दंडस्स आई मज्जो अंतं च, एवं सबभावा वि तिविहा । एवं सो
 निपट्टाभिणवागरणो रुओ । ताहे मो परिद्यागो रुटो विच्छुए सुयइ । इयरो पडिमल्ले मोरे सुयइ । तेहिं विच्छुएहिं
 हणहिं पच्छा मपे सुयइ । तेमिं नडले । ताहे उंडुरे, तेसिं मज्जारे । ताहे मिए, तेसिं बग्गे । ताहे सूयरे, तेसिं
 मीहे । ताहे कागे, तेमिं उडुगे । ताहे पोयागी सजलिया, तीसे डेवाई ओलावि ति बुतं भवइ । एवं जाहे
 न नरद ताहे गहमी गुफा । तेण य सा रयहरणेण आह्या । ताहे परिद्यागस्स उवरिं छेरित्ता गया । ताहे
 नो परिद्यागो हीलिजंतो निच्छूढो । एवं सो तेणं परिद्यागो पराजिओ । ताहे आगओ आयरियसगासे आलोणइ ।
 ताहे आयरिणहिं भणियं—सीस ते उट्टिण्ण न भणियं ?—नल्लि तिन्नि रासी, एयस्स चैव बुद्धिं परिभूय मए
 पत्तस्सिया, ता इयाणिं पि गंतुं भणाहि । सो नेच्छइ ‘मा ओहावणा होहि’ ति । पुणो पुणो भणिओ भणइ—को
 य मय दोमो ?, किं च जायं जइ तिन्नि रासी भणिया ?, अल्लि चैव तिन्नि रासी । अज्जो ! असत्त्वो तित्थ-
 यराण य आमायणा । तहावि न पडिवज्जइ । एवं सो आयरिणहिं समं संपलगो ताहे आयरिया राउलं गया
 भणंति—ते ग मम मीसेण अवसिद्धंतो भणिओ, अम्हं दो चैव रासी, इयाणिं सो विपडिवन्नो, ता तुब्भे
 अम्हं वाय मुणेज्जइ । ते पडिसुणंति । तत्थ रायसभाए मज्जे रन्नो पुरओ आवडियं तस्स गुरुहिं सह । एवं जहा
 प्पगविमं तहा छम्मासा गया । ताहे राया भणइ—मम रज्जं सीयइ । आयरिणहिं भणियं—मिच्छा मए एधिं कालं
 धरिओ, इत्तादे णं पामह, कहं दिवसे आगए समाणे निगहामि । ताहे पभाए भणइ—कुत्तियावणे परिविखज्जउ, तत्थ
 मत्तद्वणि अल्लि । ताहे गया ते कुत्तियावणं । मरिगया राइणो समक्खं देवया—आणेह जीवे अजीवे नोजीवे । ताहे

१ पोताकी-राहुनीको उरपन्न करनेवाली विद्या । २ उल्लावकी-पोताकी नामक विद्या की प्रतिपक्षभूतविद्या । ३ इयेनी विद्या ।

देवयाए जीवा अजीवा य दिन्ना, 'नोजीवे गत्थि' त्ति भणइ । अजीवे वा पुणो देइ । एवमाइगाणं चोयालसएण पुच्छाणं निगहिओ सो । गयरे य घोसियं—जयइ महावीरवद्धमाणसामि त्ति । आयरिएहिं रुद्धेहिं भूइखेलमल्लो सिरे पक्खित्तो । तेण स केव भूई अंगीकया । सो य निव्विसओ कओ । पच्छा 'निण्हवो' त्ति काऊण उग्याडिओ । छट्ठओ एसो । तेण वइसे-
सियसुत्ता कया । छउल्लूगो य गोत्तेणं, तेण छल्लुगो त्ति जाओ । चोयालसयं पुण पुच्छाण आवस्सयाओ सुणेयवं ॥ ६ ॥

सप्तममाह—पचसया चुलसीया, तइया सिद्धि गयस्स वीरस्स । अवद्धियाण दिट्ठी, दसपुरणयरे ससुप्पन्ना ॥ १ ॥ देविदवंदिया रक्खियज्जा दसपुरं गया । महरुए य अकिरियवाई उट्ठिओ । जहा—'गत्थि माया गत्थि पिया' एवमाइनाहियवाई । तत्थ संघसमवाओ कओ । तत्थ पुण वाई गत्थि । ताहे 'अज्जरक्खिया जुगप्पहाण' त्ति तेसिं समीवे साहुणो पेसिया । ते य आगया । तेसिं साहिति । ते य महल्ला । ताहे तेहिं गोठ्टामाहिलो पयट्ठिओ । तस्स य वाय-
लद्धी अत्थि । सो गओ । तेण सो वाए पराजिओ । सो वि ताव तत्थ सडुहिं आभट्ठो वरिसारत्ते ठिओ । इओ य आय-
रिया समिक्खंति—को गणहरो हव्विज्जा ? । चितियं च—वूढो गणहरसदो, गोयममाईहिं धीरपुरिसेहिं । जो तं ठवइ अपत्ते, जाणंतो सो महापावो ॥ २ ॥ ताहे दुब्बलियापूसमित्तो समिक्खिओ । जो पुण तेसिं सयणवग्गो सो वहुओ, तस्स य गोठ्टामाहिलो वा फग्गुरक्खिओ वा अणुमओ । गोठ्टामाहिलो आयरियाण माउलओ । तत्थ आयरिया सब्बे सद्दा-
वित्ता दिट्ठंतं करेति निप्फावकुडो तेल्लकुडो घयकुडो य—ते पुण हेट्ठाहुत्ता कया निप्फावा सब्बे निति, तेल्लमवि नेति तत्थ पुण अवयवा लगंति, घयकुडे वहुं चेव लगइ; एवमेवाहमज्जो ! दुब्बलियापुस्समित्तं पइ सुत्तत्थतदुभएसु निप्फावकुडसमाणो जाओ, फग्गुरक्खियं पइ तेल्लकुडसमाणो, गोठ्टामाहिलं पइ घयकुडसमाणो, एवमेस सुत्तेण अत्थेण

ग ॥ १ ॥ ओं नमो भगवते वासुदेवाय । तेहि सपं पडिच्छियं । इयरो वि भणियो—जहा हं वट्टियो फरगुरक्खियस्स
 भोद्धमादिस्स ग ताहा तुद्धोदि रि नट्टियं । ताणि वि भणियाणि—जहा तुब्भे ममं वट्टियाहं तथा एयस्स वि वट्टेज्जाह,
 मरि य अहं काए या अकण या न रुसागि एम न समिदि ति । एवं दो वि वग्गे अण्णाहिता भत्तं पक्कमवाय
 ता-माया देव-भोगं गया । इयेण पि मुयं—जहा आयरिया कालगया । ताहे आगओ पुच्छइ—को गणहरो ठवियो ? ।
 नु आरिओ य गओ । ताहे धीसुं पडिस्साए ठाइज्जण पच्छा आगओ । ताहे तेहि सबेहिं अब्भुद्धियो इह चेव ठाह ।
 ताहे ने-इ । सो वि नाहिं ठियो अत्ताणि तुग्गाहेइ पर न सकइ बुग्गाहिउं । इओ य आयरिया अत्यपोदिमि
 नाहिं । सो न यणइ, भणइ—युणेह तुब्भे निष्फावकुडस्स समीवे । तेसु उट्टिस्सु विंझो अणुभासइ । अट्टमे कम्म-
 मयणपो कम्मं पक्खि । इ । धी मस्स य कम्मस्स य कहे बंयो ? । तत्थ ते भणंति—वच्चं पुट्ठं निकाइयं, वट्ठं—
 ता सुअरुण ते ता-मलो, पुट्ठं—जहा त्तिस्सु ण्णनिंस्सराओ कयाओ, निकाइयं—जहा तावेज्जण पिट्टिया, एवं कम्मं गगंओ-
 सोहिं तेरो पडायं गंइ, पक्खं तं परेणामं अमुंयंतो पुट्ठं करेइ, तेणावि संकल्लिङ्गेण परिणामेण विवि निकाइयं, निकाइयं
 येसु अणे वदेण देसइ, अस्सय तं न देसइ । ताहे सो गीट्टामाहिलो वारेइ—दरिंत्तं न सुंभवइ, न नया गरिंत्तं
 वारेइ, वारेइ—ताइ य एं अस्सं वट्ठं पुट्ठं निंकारं, एवं भो, नेज्जिने न नजिस्सइ, ते खाइ जिइ इच्छइ ? । मन्इ—
 इइ, ता केपिओ अमुयं पुट्ठे पुट्ठइ न इय ते इच्छेते, हरिस्स तं इच्छे, एवं चेव कम्मं वि बुट्ठं न
 वारेइ, वारेइ—ताइ य एं अस्सं वट्ठं पुट्ठं निंकारं, एवं भो, नेज्जिने न नजिस्सइ, ते खाइ जिइ इच्छइ ? । मन्इ—
 इइ, ता केपिओ अमुयं पुट्ठे पुट्ठइ न इय ते इच्छेते, हरिस्स तं इच्छे, एवं चेव कम्मं वि बुट्ठं न

आयरिया । तेहिं भणियं—जं तुमं परुवेसि तं सचं, जं गोड्टामाहिलो पन्नवेइ तं मिच्छा । तेण गंतूण सिंढं, पत्तियं भणियमायरिएहि । एवं पुणरवि सो सलीणो अच्छइ । समप्पउ पुणो वि खोभेहामि । अत्रया णवमे पुंवे पच्चक्खाणे साहूणं 'जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं पाणाइवायं पच्चक्खामि' एवं पच्चक्खाणं वज्जिजइ, ताहे सो भणइ—अवसिद्धंतो होइ एवं । कइं पुण कायवं ? । सुणेह—सव्व पच्चक्खामि पाणाइवायं अपरिमाणाए तिविहं तिविहेण, किंनिमित्तं परिमाणं न कीरइ ? । जो सो आसंसादोसो सो गियत्तिओ भवइ, जावज्जीवाए पुण भणंतेण परिमाणेण परओ अचमुवायं भवइ, जहा—हं हणिस्सामि पाणे, तन्निमित्तं अपरिमाणाए कायवं । एवं भणंतो विंझेण आगमजुत्तीहिं पडिवोहिंतो न पडिवुज्जइ । सब्बे वि भणंति—जहा एत्तियं भणियमायरिएहि । जे वि अन्ने थेरा वहुसुया अन्नगच्छेछा ते वि पुच्छिया एत्तियं चेव भणंति । ताहे भणइ—तुम्हे किं जाणह ? तित्थयेहिं एत्तियं भणियं । तेहिं भणियं—तुमं न याणसि । जाहे न ठाइ ताहे संघसमवाओ कओ । देवयाए काउस्सगो कओ । जा सद्धिया सा आगया, भणइ—संदिसह ति । ताहे भणिया—वच्च तित्थयरं पुच्छ—किं जं गोड्टामाहिलो भणइ तं सचं ? उयाहु दुव्वलियापुस्समिच्चपसुहो सघो जं भणइ तं सचं ? । ताहे सा भणइ—मम अनुवळं देह । काउस्सगो दिन्नो । ताहे सा गया, तित्थयरो पुच्छओ । तेहिं वागरियं—जहा संघो सम्मावाई, इयरो मिच्छावाई, निण्हवो एस सत्तमो । ताहे आगया, भणियं—उरसारेह काउस्सगं, संघो सम्मावाई, एस मिच्छावाई निण्हवो । ताहे सो भणइ—अप्पिद्धिया वराई, का एयाए सत्ती गंतूण ? । तीसे वि न सदहइ । ताहे 'पुस्समिच्चा भणंति—जहा अज्जो ! पडिवज्ज, मा उग्घाडिज्जिहिंसि । निच्छइ । ताहे संघेण वज्जिओ वारसविहेणं समोएणं, तंजहा—उर्वहिं सुय भैत्तपाणे, अज्जलीपगहे इ य । दौयणा य निक्काए य, अब्बुंहाणे ति आवरे ॥ १ ॥ किइकम्मस्स य करणे, वेयावच्चकरणे इ य । संमोसरणसन्निसेज्जा, कहाए

य निर्ममणे ॥ ३ ॥ एम वारसविहो मउत्तरभेओ जहा पंचकप्पे इति । उक्ता अल्पतरविसवादिनो निण्हवाः ॥ ७ ॥

सप्रति प्रमद्वत एव बहुतरविसंवादिनं चोटिकमाह—छद्वाससगहिं नवोत्तरेहिं तइया सिद्धि गयस्स वीरस्स । तो चोडि-
याण रिट्ठी, रहवीरपुरे समुप्पन्ना ॥ १ ॥ तेषं कालेणं तेषं समणं रहवीरपुरं नाम कच्चंडं । तत्थ दीवगं णाम उज्जाणं ।
तत्थ अज्जाकण्हा आचरिया समोसडा । तत्थ एणो सिवभूई नाम साहस्समहो । सो रायाणं उवगओ 'तुमं ओलगाभि'
त्ति । एणग भणियं—परिक्रयामि ताव । रायाए अन्नया भणियो—वच्च माइवरे सुसाणे कण्हचउइसीए बलिं देहि । सुरा
पमुओ य दिण्णो । अन्ने य पुरिसा भणिया—एयं वीहावेज्जह । सो गंतूण माइबलिं दाऊण 'हुहिओ मि' त्ति तत्थेव
मुमाणे तं पमुं पडलेत्ता खाइ । ते य गोहां सिवारावेहिं भेरवं रवं करेति । तस्स रोमुब्भेओ वि न कज्जइ । ताहे उद्धट्ठिओ
गओ । तेहिं सिट्ठं । विच्ची दिन्ना । अण्णया सो राया जोहे आणवेइ—जहा महुंरं गेण्हह । ते सव्वलेण उद्धाइया । तओ
अदूरसामेते गंतूण भणंति—अम्हेहिं न पुच्छिय—कयरं महुंरं वच्चाओ ? । राया अविन्नवणिज्जो । गुंगुयंता अच्छंति ।
सिवभूई आगओ भणइ—किं भो ! अच्छह ? । तेहिं सिट्ठं । सो भणइ—दो वि गिण्हामो समयं चेव । ते भणंति—
न मया दो भागिगहिं घेतुं, एक्केकाए य बहू कालो लगइ । सो भणइ—जं दुज्जयं तं ममं देह । भणियो—जाणिज्जाहि
भणइ—'शूरे त्यागिनि विदुपि च, वसति जनः स च जनाहुणी भवति । गुणवति धनं वनाच्छ्रीः श्रीमत्याज्ञा ततो
रायम् ॥ १ ॥' एव भणित्ता पहाविओ पंडुमहुंरं । तत्थ पच्चाणि ताविउमारद्वो दुग्गे ठिओ । एवं ताव जाव नगरसेस
जायं । पच्छा नगरमवि गहियं ओवइत्ता । तओ निवेइयं तेण रओ । तुट्ठेण भणियं—किं देसि ? । सो चित्तिउं भणइ—
नं मए गहियं तं मुगहियं, जहिच्छओ भविस्सामि त्ति । एवं होउ त्ति । एवं सो वाहिं हिंडंतो अडुरत्ते आगच्छइ वा न

वा । तस्स भज्जा ताव न जेमेइ सुएइ वा जाव नागओ भवति । सा निघिन्ना । अन्नया मायरं सा वड्डेइ—तुम्ह पुत्तो दियेहे दियेहे अङ्गुरत्ते एइ, अह जग्गामि छुहाइया य अच्छामि । ताहे ताए भणइ—मा दां देज्जाहि, अहमज्ज जग्गामि । सो दां मगइ । इयरीए अंबाडिओ भणिओ य—जत्थ इमाए वेलाए उग्घाडियाणि दाराणि तत्थ वच्च । भवियच्चयाए तेण मगंतेण उग्घाडिओ साहुपडिस्सओ दिट्ठो । तत्थ गओ । वंदइ साहू । भणइ य—पद्दावेह ममं । नेच्छंति । सयमेव लोओ कओ । ताहे से लिंगं दिन्नं । ते विहरिया । पुणो वि आगयाणं रत्ता कंबलरयणं से दिन्नं । आयरिएणावि ‘किमेएण जईणं ? किं गहियं ?’ ति भणिऊण तस्स य अणापुच्छाए फालियं, णिसिज्जाओ कयाओ । तओ कसाइओ । अन्नया जिणकप्पिया वन्निज्जंति, जहा—“जिणकप्पिया य दुविहा, पाणीपाया पडिग्गहधरा य । पाउरणमपाउरणा, एक्कक्का ते भवे दुविहा ॥ १ ॥” इत्यादि । सो भणइ—किं एस एवं न कीरइ ? । तेहिं भणियं—एस वोच्छिन्नो । तेण भणियं—ममं न वोच्छिज्जाइ त्ति सो चेव परलोगत्थिणा कायबो ॥ तत्रापि सर्वथा निःपरिग्रहत्वमेव श्रेयः । सूरीभिरुक्तम्—धर्मोपकरणमेवैतत् न तु परिग्रहः । तथा हि—जन्तवो बहवः सन्ति, दुर्दृशो मांसचक्षुषाम् । तेभ्यः स्मृतं दयार्थं तु, रजोहरणधारणम् ॥ १ ॥ आसने शयने स्थाने, निक्षेपे ग्रहणे तथा । गात्रसङ्कोचने चेष्टं, तेन पूर्वं प्रमार्जनम् ॥ २ ॥ तथा च—सन्ति सम्पत्तिमाः सत्त्वाः, सूक्ष्माश्च व्यापिनोऽपरे । तेषां रक्षानिमित्तं च, विज्ञेया मुखवस्त्रिका ॥ ३ ॥ किञ्च—भवन्ति जन्तवो यस्माद्भूक्तपानेषु केयुचित् । तस्मात्तेषां परीक्षार्थं, पात्रग्रहणमिष्यते ॥ ४ ॥ अपरञ्च—सम्यक्त्वज्ञानशीलानि, तपश्चेतीह सिद्ध्ये । तेषामुपग्रहार्थोदं, स्मृतं चीवरधारणम् ॥ ५ ॥ शीतवातातपैर्दशैर्मशैकश्चापि खेदितः । मा सम्यक्त्वादपि ध्यानं, न सम्यक् संविधास्यति ॥ ६ ॥ तस्य त्वग्रहणे यत्स्यात्, धुद्रग्राणिविनाशनम् । ज्ञानध्यानोपघातो वा, महान् दोषस्तदैव तत् ॥ ७ ॥ यः पुनरतिसहिष्णुतयैतदन्तरेणापि न धर्मबाधकस्तस्य नैतदस्ति । तथा

तृतीयं
चतुरङ्गीया-
ऽध्ययनम् ।

अष्टमनि-
हवो
वोटिक-
दिगम्बर-
मत्स्थापकः
शिवभूतिः ।

॥ ७५ ॥

न—य एतान् व्रज्येदोषान्, धर्मोपकरणद्वये । तस्य त्वग्रहणं युक्तं, यः स्याज्जिन इव प्रभुः ॥ ८ ॥ स च प्रथमसंहनन
एव, न चेन्नर्त्ता तदस्ति । इत्यादिकया युक्तया उच्यमानोऽप्यसौ कम्मदोषेण चीवराइयं छट्ठत्ता गओ । तस्स उत्तरा भगिणी ।
उज्जाले डियस्स वंदिया गया । तं च दट्ठण तीए वि चीवराइयं सब्बं छट्ठियं । ताहे भिक्खाए पविट्ठा । गणियाए दिट्ठा । ‘मा
अण्ण रोगो विरज्जिहि’ त्ति उरे से पोत्ती वट्ठा । सा नेच्छइ । तेण भणियं—अच्छउ एसा तव देवयाए दिन्ना । तेण
य ओ मीमा पद्याविया—कोडिन्नो कोट्टवीरो य । तओ सीसाण परंपरफासो जाओ । एवं केऽपि लब्धामपि बोधिं
मिआत्तोदयात् नाशयन्तीति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ एतत्रयावाप्तावपि संयमवीर्यदुर्लभत्वमाह—

सुइं च लहुं सद्धं च, वीरियं पुण दुल्लहं । बहवे रोयमाणा वि, नो य णं पडिवज्जए ॥ १० ॥
व्याख्या—श्रुतिं चशब्दात् मानुपत्वं ‘वीर्यं’ प्रक्रमात् संयमविषयं पुनःशब्दस्य विशेष-
नोत्तराद् विज्ञेयेण दुर्लभं, यतो बहवः ‘रोचमाना अपि’ श्रद्धयाना अपि “नो य णं” ति सूत्रत्वात् नो एतं-धर्मं
‘प्रतिपश्यन्ते’ चारित्र्यमोहनीयकर्मोदयतः सत्यकि-श्रेणिकादिवत् कर्तुं नाभ्युपगच्छन्तीति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ सम्प्रति
दुर्लभत्वात् चतुरदस्य फलमाह—

माणुसत्तम्मि आयाओ, जो धम्मं सुच सद्धे । तवस्सी वीरियं लहुं, संवुडो णिच्छुणे रयं ॥ ११ ॥
व्याख्या—मानुपत्त्वे आयातो यो धम्मं श्रुत्वा श्रद्धते, ‘तपस्वी’ निदानादिरहिततया प्रशस्यतपोऽन्वितः ‘वीर्यं’ संय-
मोपेणं लब्ध्या ‘सयुतः’ स्थगिताश्रवः, स किम् ? इत्याह—‘निर्दुनोति’ नितरामपनयति ‘रजः’ वद्ध-वध्यमानकर्मरूपम्,
तत्पनयनात् मुक्तिमाप्नोतीति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ इत्थमाभुञ्जिकं फलमुक्तम् । इदानीमैहिकं फलमाह—
सोही उज्जुयभूयस्स, धम्मो सुद्धस्स चिट्ठइ । निवाणं परमं जाइ, धयसिस्सि च पावए ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘शुद्धिः’ कपायकालुष्यापगमो भवतीति गम्यते, ‘ऋजुभूतस्य’ चतुरङ्गप्राप्त्या मुक्तिं प्रति प्रगुणीभूतस्य । तथा च ‘धर्मः’ क्षान्त्यादिः शुद्धस्य ‘तिष्ठति’ अविचलिततयाऽस्ते, अशुद्धस्य तु कदाचित् कषायोदयादसौ विचलत्यपि । तदवस्थितौ च ‘निर्वाणं’ जीवन्मुक्तिं ‘परमं’ प्रकृष्टं ‘याति’ गच्छति । उक्तञ्च—“निर्जितमदमदानां, वाक्कायमनो-
विकाररहितानाम् । विनिवृत्तपराशाना-मिहैव मोक्षः सुविहितानाम् ॥ १ ॥” अत्यन्तप्रशमसुखानुभावात् । तथा हि—
“क्षेणसंथारनिवन्नो, वि मुणिवरो भट्टरायमयमोहो । जं पावइ मुत्तिमुहं, कत्तो तं चक्कवट्ठी वि ॥ २ ॥” कथम्भूतः
सन् ? ‘धृतसिक्तः पावक इव’ तपस्तेजोज्वलितत्वेन धृततर्पिताग्निसमान इति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ इत्थमामुष्मिकमैहिकं च
फलमुपदिश्य शिष्योपदेशमाह—

विगिंच कम्मणो हेउं, जसं संचिणु खंतिए । पाढवं सरीरं हिच्चा, उहुं पक्कमई दिसं ॥ १३ ॥

व्याख्या—‘वेविग्धि’ पृथक् कुरु ‘कर्मणः’ प्रस्तावात् मानुपत्वादिविवन्धकस्य ‘हेतुम्’ उपादानकारणं मिथ्यात्वावि-
रूपादिकम् । तथा यशोहेतुत्वात् ‘यशः’ संयमो विनयो वा । यदुक्तम्—“एवं धम्मस्स विणओ, मूलं परमो से मोक्खो ।
जेण कित्तिं सुयं सिग्घं, निस्सेसं चाभिगच्छइ ॥ १ ॥” तत् ‘सञ्चिणु’ उपचितं कुरु, कया ?—क्षान्त्या, उपलक्षणत्वात्
मार्दवादिभिश्च । एवं कुर्वतः किं स्यात् ? इत्याह—‘पार्थिवं’ परमसिद्ध्या पृथिवीविकारं ‘शरीरं’ तनुं ‘हित्वा’ सुक्त्वा
ऊर्ध्वा दिशमिति सम्बन्धः, ‘प्रक्रामति’ प्रकर्षेण गच्छतीति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ इत्थं येषां तद्भव एव मुक्त्यवाप्तिः तान्
प्रत्युक्तम् । येषां तु न तथा तान् प्रत्याह—

१ “तृणसंस्तारनिपन्नोऽपि मुनिवरो अष्टरागमदमोहः । यत् प्राप्नोति मुक्तिसुखं, कुतस्तत् चक्रवर्त्यपि ? ॥ २ ॥”

२ “एवं धर्मस्य विनयो, मूलं परमोऽसौ मोक्षः । येन कीर्त्तिं श्रुतं शीघ्रं, निःश्रेयसं चाभिगच्छति ॥ ३ ॥”

विसालिसेहिं सीछेहिं, जक्खा उत्तरउत्तरा । महासुद्धा व दिप्पंता, मन्नंता अपुणच्चवं ॥ १४ ॥
अपिपया देयकामाणं, कामरूवविउविणो । उहुं कप्पे चिट्ठंति, पुढा वाससया यद्द ॥ १५ ॥

व्याख्या—“विसालिसेहिं” ति मागधदेशीयभाषया विमद्वर्गैः—विभिन्नैः ‘शीलैः’ व्रतपालनात्मकैः अनुष्ठानविशेषैः ‘यथाः’ देवा ऊर्जं कल्पेषु तिष्ठन्तीति उत्तरेण सम्वन्धः । ‘उत्तरोत्तराः’ यथोत्तरप्रधानाः ‘महासुद्धाः’ अतिशयोच्चलतया चन्द्रदित्यादयः ते इव ‘दीप्यमानाः’ प्रकाशमानाः, ‘मन्यमानाः’ मनसि अवधारयन्तो विशिष्टकामावाप्तिमुत्पन्न-रविमागधगाडतया ‘अपुनश्चयं’ अपुनश्चयनम् । अर्पिता इव ‘अर्पिताः’ दौकिताः प्रकमात् प्राक् सुकृतेन ‘देवकामानां’ दिव्यान्नासपर्गोदीनाम् । ‘कामरूपविकरणाः’ यथेष्टरूपदिनिर्वचनशक्तिसमन्विताः ‘ऊर्जम्’ उपरि ‘कल्पेषु’ सौधर्मोदियु उपलभ्यन्तत्वाद् प्रवेयकानुत्तरेषु च ‘तिष्ठन्ति’ आयुःस्थितिमनुभवन्ति । ‘पूर्वाणि’ वर्षसप्ततिकोटिलक्षपदपञ्चाशत्कोटिसहस्र-परिमितानि ‘वर्षशतानि’ प्रतीतानि ‘वह्नि’ असंख्येयानि, पूर्व-वर्षशतायुषमेव चरणयोग्यत्वेन विशेषतो देशनौचित्यम् इति व्यापनार्थमित्यमुपन्यास इति सूत्रार्थः ॥ १४-१५ ॥ तदिक्रमेण एतावदेव फलम् ? इत्याऽऽशङ्क्याऽऽह—

तत्थ टिच्चा जहाठाणं, जक्खा आउक्खए नुया । उव्वंति माणुसं जोणिं, से दसंगेऽभिजायइ ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘तत्र’ तेषु कल्पेषु ‘स्थित्वा’ आसित्वा ‘यथास्थानं’ यद् यस्य स्वानुष्ठानानुरूपं इन्द्रादिपदं तस्मिन् यक्षाः ‘आयुःक्षये’ सजीवितावसाने ‘न्युताः’ भ्रष्टाः ‘उपयान्ति’ गच्छन्ति मानुषीं योनिम् । तत्र च ‘से’ इति सः—सावशेषकुशल-कर्मा जन्तुः दशान्नानि भोगोपकरणानि वदयमाणानि अस्थेति दशान्नः अभिजायते । एकवचननिर्देशस्तु विसदृशशीलतया रुधिरं रयादः कश्चिद् नम्राद्गदिरपि जायत इति वैचित्र्यसूचनार्थं इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ कानि पुनर्देशानि ? इत्याह—

खेत्तं वत्शुं हिरण्यं च, पसवो दासपोरुसं । चत्तारि कामखंधाणि, तत्थ से उववज्जइ ॥ १७ ॥
मित्तवं नाइवं होइ, उच्चागोत्ते य वन्नवं । अप्पायंके महापत्ते, अभिजाए जसो बळे ॥ १८ ॥
व्याख्या—‘क्षेत्रं’ ग्रामाऽऽरामादि सेतुकेतूभयात्मकं वा, ‘वास्तु’ खातोच्छ्रितोभयात्मकम् ‘हिरण्यं’ सुवर्णम्, उपल-
क्षणत्वाद् रूपादि च, ‘पशवः’ गोमहिष्यादयः, दासाश्च—प्रेष्यरूपाः ‘पोरुसं’ ति प्राकृतत्वात् पौरुषेयं च—पदातिसमूहः
दासपौरुषेयं, ‘चत्वारः’ चतुःसंख्याः । अत्र हि क्षेत्रवास्त्विति चैकः, हिरण्यमिति द्वितीयः, पशव इति तृतीयः,
दासपौरुषेयमिति चतुर्थः । एते कामाः—मनोज्ञशब्दादयः तद्वैतवः स्कंधाः—तत्तत्पुद्गलसमूहाः कामस्कन्धा यत्र भवन्तीति
गम्यते । प्राकृतत्वाच्च नपुंसकनिर्देशः । ‘तत्र’ तेषु कुलेषु सः ‘उपपद्यते’ जायते । अनेन च एकं अङ्गमुक्तम् । शेषाणि तु
नवाङ्गान्याह—‘मित्रवान्’ वयस्यवान्, ‘ज्ञातिमान्’ बन्धुमान् भवति, ‘वैचैर्गोत्रः’ उत्तमकुलः, ‘चः’ समुच्चये, ‘वैर्णवान्’
प्रशस्तशरीरच्छविः, ‘अल्पपातङ्कः’ आतङ्कविरहितो नीरोग इत्यर्थः, ‘महाप्राज्ञः’ पण्डितः, ‘अभिजातः’ विनीतः, स हि सर्वज-
नाभिगमनीयो भवति, ततश्च विशिष्टविभूतिमान्, ‘र्यशस्वी’ ख्यातिमान्, ‘बैली’ कार्यकरणं प्रति सामर्थ्यवान्, उभयत्र सूत्र-
त्वान् मत्वर्थीयलोप इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १७-१८ ॥ तत् किं एवंविधगुणसम्पत्समन्वितं मानुपत्वमेव तत्फलम् ? इत्याह—
भोच्चा माणुस्सए भोए, अप्पडिस्सवे अहाउयं । पुवं विसुद्धसद्धम्मे, केवलं बोहि बुद्धिञ्जया ॥ १९ ॥

व्याख्या—‘भुक्त्वा’ आसेव्य ‘मानुष्यकान्’ मनुष्यसम्बन्धिनः ‘भोगान्’ मनोज्ञशब्दादीन् ‘अप्रतिरूपान्’ अन-

१ ‘सस्योत्पत्तिश्रुतिः क्षेत्र, तच्च सेतुकेतूभयमेवात् त्रिविधम्, तत्र सेतुक्षेत्रम्—अरहट्टादिसेक्यम्, केतुक्षेत्रं पुन—आकाशपतितोद-
कनिष्पाद्यम्, उभयक्षेत्रं तु—उभयनिष्पाद्यम् । २ वास्तु—अगारं, तदपि त्रिविधम्, खातम्, उच्छ्रितम्, खातोच्छ्रितम् । तत्र खातम्—
भूमिगृहकादि, उच्छ्रितम्—प्रासादादि, खातोच्छ्रितम्—भूमिगृहस्योपरि प्रासाद ।

न्यनुत्थान् 'यथायुः' आयुषः अनतिक्रमेण 'पूर्व' पूर्वजन्मसु 'विशुद्धसद्धर्मा' निदानादिरहितत्वेन शुद्धशोभनधर्मः, 'नैऋत्याम' अकलां 'वोधि' जिनप्रणीतधर्मप्राप्तिलक्षणां 'बुद्धा' अनुभूय प्राप्नोति यावत् ॥ १ ॥ ततोऽपि किम्? इत्याह—
 नउरंगं दुल्लहं मच्चा, संजमं पडिचजिया। तवसा धुतकम्मंसे, सिद्धे भवति सासए ॥ २० ॥ त्ति बेमि ॥
 व्याख्या—'चतुर्द्धीम्' अभिहितस्वरूपां दुःप्रापां 'मत्वा' ज्ञात्वा 'सयमं' सर्वसावधानविरतिरूपं 'प्रतिपद्य' आसेव्य
 'तपसा' यायेनाऽऽन्तरेण च 'धुतकम्मांशः' अपनीतसर्वकर्मभागाः सिद्धो भवति 'शाश्वतः' शश्वद्भवनत् । शश्वद्भवनं च
 पुनर्भवति नन्धनकर्मवीजाऽऽत्यन्तिकोच्छेदात् । तथा चाह—'दग्धे वीजे यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कम्मवीजे
 तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुरः ॥ १ ॥' इति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ ब्रवीमीति प्राग्वत् ॥

॥ इति उत्तराध्ययनदीक्षायां चतुरङ्गीयाख्यं तृतीयमध्ययनम् ॥

अथ चतुर्थं असंस्कृताख्यमध्ययनम् ।

उक्तं वृत्तीयमध्ययनम् । अधुना चतुर्थावसरः । तस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने चत्वारि मानुषत्वादीनि अङ्गानि दुर्लभानीत्युक्तम् । इह 'तत्प्राप्तावपि महते दोषाय प्रमादः, महते च गुणाय अप्रमादः' इति मन्यमानः प्रमादा-प्रमादौ द्वेयोपादेयतयाऽऽह, इत्यनेन सम्यग्धेनाऽऽयातस्यास्य प्रमादाऽप्रमादनाम्न इदं आदिसूत्रम्—

असंख्यं जीविय मा पमायए, जरोवणीयस्स हु णत्थि ताणं ।
एयं वियाणाहि जणे पमत्ते, कन्नू विहिंसा अजया गहिंति ॥ १ ॥

व्याख्या—'असंस्कृतं' असंस्करणीयं 'जीवितं' प्राणधारणम् यत्नशतैरपि सतो वर्द्धयितुं श्रुतितस्य च कर्णपाशवद् अस्य सन्धातुमशक्यत्वात् । यत उक्तम्—“धासाहं दो व तिन्नि व, वाहिज्जइ जरधरं पि सीडेवि । सा का वि नत्थि नीई, सीडिज्जइ जीवियं जीए ॥ १ ॥” मङ्गलैः कौतुकयोगैर्विधामन्नैस्तथोपधैः । न शक्त्वा मरणात् त्रातुं, सेन्द्रा देवगणा अपि ॥ २ ॥ ततः किम् ? इत्याह—‘मा प्रमादीः’ किमुक्तं भवति ?—यदीदं कथञ्चित्संस्कर्तुं शक्यं स्यात् चतुरङ्ग्य-वाप्तावपि न प्रमादो दोषाय, यदा तु नैवं तदा चतुरङ्गी प्रमादिनां नष्टा पुनर्दुर्लभेति मा प्रमादं कृथाः । स्यादेतत्—वार्द्धक्ये धर्म्मं विधास्यामि, इत्याशङ्क्याह—जरां तु उपनीतः—प्रापितो गम्यमानत्वात् स्वकर्मभिर्जरोपनीतः तस्य नास्ति

१. “वर्षाणि द्वे वा त्रीणि वा, वाह्यते जीर्णगृहमपि सीधित्वा । सा कापि नास्ति नीतिः, सीव्यते जीवितं यथा ॥ १ ॥”

त्राणं येनानी अपनीयते, पुनश्च यौवनमानीयते, न तच्छरणमस्ति । यदुक्तम्—“जैया य रूखलावण्णं, सोहगं च निणामए । जरा विडंयए देहं, तथा को सरणं भवे ? ॥ ३ ॥ रसायणं निसेवंति, मंसं मज्जरसं तथा । भुंजंति सरमा-
हारं, जरा तद्धवि न नस्मए ॥ ४ ॥” ततो यावदन्मो नासादयति तावद्धर्मो मा प्रमादीः । उक्तं च—तथावदिन्द्रि-
यबन्ध, जरया गेनेनं याथते प्रमभं । तावच्छरीरमुच्छो, लक्त्वा धर्मो कुरुव्व मति ॥ ५ ॥ जरोपनीतस्य च त्राणं
नालीलयाऽदृनो दृष्टान्तः । तत्र च सम्प्रदायः—

उज्जेणी गयरी । जियसत्तू राया । तस्स अट्टणो महो सधरजेसु अजेओ । इओ य समुदुत्ते सोपारयं नाम नयरं ।
तत्थ सीहगिरी राया । सो य मज्जरणं जो जिणइ तस्स वहुं दव्वं देइ । सो अट्टणो तत्थ गंतूण वरिसे वरिसे पडागं हरइ ।
राया चित्तेइ—एस्स अन्नाओ रजाओ आगतूण पडागं हरइ, एसा मंसं ओहावण त्ति पडिमहं मगइ । तेण मच्चिओ
एणो दिट्ठो वस पित्तो, वलं च से विन्नासियं, ‘जो’ त्ति नाऊण पोसिओ, महाजुद्ध च सिक्खाविओ । पुणरवि अट्टणं
आगओ, सो य किर ‘मज्जुद्धं’ होहि त्ति अणागए चेव सगाओ नयराओ आपणो पत्थयणस्स वइहं भरिऊण अवावाहेणं
एइ, संपत्तो संपारयं । जुद्धे पराजिओ मच्चियमहेणं । गओ सयं आवासं चित्तेइ—एयस्स वल्लुड्डी तरुणस्स, मम
एणी, अन्नं माह मगइ, मुणेइ य—सुरद्धाए अत्थि त्ति । एवं तेणं भरुकच्छहरणीगामे दूरुकूवियाए करिसो दिट्ठो ।
एणेणं हरथेणं हल वांत्ति, एतेणं फलहीओ उपाडेइ । त च दट्टण ठिओ ‘पेच्छामि ताव आहारं’ ति । आवह्हा मुक्का । भज्जा
य से भन्नं गहाय आगया । पत्थिया । कूरस्स उब्भिज्जिय वडओ पेच्छइ । जिमिओ सन्नाभूमिं गओ । तत्थ परिक्खइ सव्वं

१ “यदा च रूपलाण्यं, सांभाव्यञ्च विनाशयति । जरा विदम्बयति देह, तदा क. शरणं भवेत् ? ॥ ३ ॥ रसायनं निषेवन्ते,
नोप नयरमं तथा । सु १न्ति सरसाहार, जरा तथापि न नश्यति ॥ ४ ॥” २ कर्पांसान् । ३ बलीयर्द्धौ ।

संवट्टियं । वेयालियस्मि वसहिं तस्स घरे मग्गइ । दिन्ना । इओ य संकहाईहिं संपुच्छइ—का जीविगा ? । तेण कहिए भणइ—अहं अट्टणो तुमं ईसरं करेसि त्ति । तीसे महिलाए कप्पासमोहं दिन्नं । सा य उवळा सवल्लिहा उज्जेणिं गया । तेण वि वमणविरेयणाणि कयाणि । पोसिओ । निजुद्धं सिक्खाविओ । पुणरवि महिमाकाले तेणेव विहिणा आगओ । पढमदिवसे फलहियमल्लो मच्छियमल्लो य जुद्धे एक्को अजिओ एक्को अपराजिओ । राया वि 'वीयदिवसे होहिइ' ति अइगओ । इमे वि सए सए आलए गया । अट्टणेण फलहियमल्लो भणिओ—कहेहि पुत्ता ! जं ते दुक्खाविंयं । तेण कहियं । तेण य महिओ, सेणं पुणन्नवीकओ । मच्छियस्स वि रन्ना सम्माइगा विसज्जिया । भणइ—अहं तस्स पिउणो वि न वीहेसि, सो को वराओ ? । वीयदिवसे समजुद्धा । तइयदिवसे अप्पणहारो नीसहो वैइसाहाण ठिओ मच्छिओ । अट्टणेण भणिओ—फलहि त्ति । तेण फलहग्गहेण कडुओ, सीसे कुंडिगागोहेण । तओ रन्ना सक्कारिओ, गओ उज्जेणिं । अट्टणो तत्थ य विमुक्कजुज्झवावारो अच्छइ । सो य 'महल्लो' ति काउं परिभूयए सयणवग्गेणं । जहा—एस सपयं न कस्स वि कज्जस्स खमो त्ति । पच्छा सो माणेण तेसिं अणापुच्छाए कोसंबिं नगरिं गओ । तत्थ वरिसमेत्तं उवरेगं गओ रसायणं उवजीवेति । सो बलिट्ठो जाओ । जुद्धमहे पयत्ते रायमल्लो निरंगणो नाम तं निहणइ । पच्छा राया मन्नुइओ—मम मल्लो आंगंतुएण विणिहओ त्ति न पससइ । रायाणे अपसंसते सव्वो रंगो तुण्हिक्को अच्छइ । इओ य अट्टणेण राइणो जाणनिमित्तं भन्नइ—साहह वण ! सउणाणं, साहह भो सउणागा ! सउणागाणं । निहओ निरंगणो अट्टणेण निक्खत्तसत्थेणं ॥ १ ॥ एवं भणियमेत्तेण राइणा 'एस अट्टणो' ति काउ तुट्टेण पूइओ, ददं च से पज्जत्त आमरणंतिंयं दिन्नं । सयणवग्गो य से त सोउ तस्स सयासमुगओ । पायपडणमार्हहिं पत्तियाविउ दबलोहेण

अधियाविजो । पन्था मो चितेद्—मम एण् दधलोभेण अधियावेति, पुणो वि ममं परिहविस्संति, जरापरिणओ य अहं न पुणो सुमहेहेगावि पयत्तेण सक्किस्सं जुवत्तं काउं । ताहे 'हियय'—चंचलु जीविउ अथिरु अत्थु तणु सयणु अमारउ, हरहि धन्नु छंदेवि मोहु घरवासह केरउ । जरडाइणिजजरियेदेहु अच्छिसि दुहनडियउ, शंखंतउ एकलु चेव नरसिक्किउ पडियउ ॥ १ ॥ अवि य—लंवमाणवलीचम्मो, झीणदिट्ठी गयस्सुई । गयदंतो कुरूवो य, रुक्खलोम-जान्दनी ॥ १ ॥ अमुफदडलट्ठी य, साससासाउलाणो । गलंतमुहलालोटो, चावतो चिट्ठए जरं ॥ २ ॥ अपिओ ग्रंथयाणं पि, परिभूओ सुणहि वि । भज्जाए वि अवज्जाओ, भासंतो असुहं करो ॥ ३ ॥ किच्छेण गमए कालं, अट्टज्झाण-नुवागओ । धम्मत्थकामरहिओ, जरालिद्धतणू नरो ॥ ४ ॥ तं जावज्जवि सचेट्ठो ताव पवयामि' त्ति संपहारिऊण तत्तात्त्वाणं थेराणं अंतिग पव्वइओ ॥

एणं जरोपनीतस्यादृतस्येव न त्राणं भवति । 'एवम्' अनन्तरोक्तमर्थं 'विजानीहि' विशेषेणावबुद्ध्यस्व, तथा एतच्च यक्षमागं जानीहि—'जनाः' लोकाः 'पमत्ताः' प्रमादपरा, उभयत्र सूत्रत्वाद् एकवचनम्, किम् ? अर्थप्रक्रमात् त्राणं, 'नु' इति चित्ते, 'विहिंसाः' विविधाहिसनशीलाः, तथा—'अयताः' तत्तत्पापस्थानेभ्योऽनुपरताः, 'गहिंति' त्ति 'ग्रही-यन्ति' स्वीकुरिष्यन्ति । किमुक्तं भवति ?—एने प्रमत्तादिविशेषणान्विताः स्वदुश्चेष्टितैर्नरकादिकमेव यातनास्थानं ग्रही-यन्तीति नाम्नि त्राणमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ तत्र चाऽसंस्कृतं जीवितं, जरोपनीतस्य च न त्राणम्, अतो 'मा प्रमादीः' इत्युक्ते अर्थस्यापि पुरुषार्थतया सकलैहिकामुष्मिकफलनिबन्धनतया च तदुपार्जनं प्रति अप्रमादो विधेय इति केषाञ्चित्

१ चण्डलं जीवितं अस्थिरं अर्थं. तनुस्वज्जनां भसारो, कुरु धर्मं त्यक्त्वा मोहं गृहवासस्य सत्कम् ।

जरागामिनीजनेरितदेहः. आसिष्यसे दु एनदितः, विलपन् एकात्मेव जरामञ्चिकाया पतितः ॥ १ ॥

कदाशयः । यत आहुः—धनैर्दुष्कलीनाः कुलीनाः क्रियन्ते, धनैरेव पापाप्युनर्तिरन्ते । धनेभ्यो विशिष्टो न लोकेऽस्ति कश्चि—द्वनान्यर्जयध्वं धनान्यर्जयध्वम् ॥ १ ॥ इति तन्मतमपाकर्तुमाह—

जे पावकस्मेहि धणं मणुस्सा, समाययंती अमहं गहाय ।
पहाय ते पासपयट्टिए णरे, वेराणुबद्धा नरयं उव्वेति ॥ २ ॥

व्याख्या—‘जे’ केचन ‘पापकर्मभिः’ कृपिवाणिज्यादिभिः अनुष्ठानैः ‘धनं’ द्रव्यं ‘मनुष्याः’ मनुजाः, तेपामेव प्रायस्तदर्थोपायप्रवर्तनाद् इत्थमुक्तम्, ‘समाददते’ स्वीकुर्वन्ति ‘अमतिं’ कुमतिम् उक्तरूपां ‘गृहीत्वा’ सम्प्रधार्य ‘प्रहाय’ प्रकर्षेण हित्वा धनमेव प्रकृतं, ‘ते’ धनैकरसिकाः पाशा इव पाशाः—बन्धनहेतुत्वात् ख्यादयः । उक्तञ्च—‘धारी गयाण जालं, तिमीण हरिणाण वग्गुरा चेव । पासा य सउणयाणं, णराण बंधत्थमित्थीओ ॥ १ ॥ उन्नयमाणा अक्खलिय-परक्कमा पंडिया कई जे य । महिलाहि अंगुलीए, नच्चाविजंति ते वि नरा ॥ २ ॥’ तेषु पाशेषु “पयट्टिय” त्ति आर्पत्वात् प्रवृत्ताः पाशप्रवृत्ताः ‘नराः’ पुरुषाः, पुनरुपादानं आदरव्यापनार्थं, ‘वैरानुबद्धाः’ पापेन सततमनुगताः ‘नरकं’ रत्नप्रभादिकम् ‘उपयान्ति’ गच्छन्ति । ते हि द्रव्यमुपाज्यं ख्यादिष्वभिरमन्ते, तदभिरत्या च नरकादिगतिभाज एव भवन्तीति भावः । तस्माद् इहैव बन्ध-वध-मारणहेतुतया परत्र च नरकप्रापकत्वेन तत्त्वतः पुरुषार्थ एव न भवति अर्थ इति तदभिलाषेण धर्मं प्रति मा प्रमादीः इत्युक्तं भवति । इहैवैहिकामुष्मिकापायदर्शकमुदाहरणम् । तत्र च वृद्धसम्प्रदायः—
एगम्मि नगरे एगो चोरो, सो रत्ति विभवसंपन्नेसु घरेसु खत्तं खणिउं सुवहुं दवजायं धेतुं अप्पणो घरे-

१ “धारी गजाना जालं, तिमीना हरिणाना वागुरा चेव । पाशाश्च शकुनकाना, नराणा बन्धार्थं स्त्रियः ॥ १ ॥

उन्नतमाना अस्वलितपराक्रमाः पण्डिता. कवयो ये च । महिलाभिरङ्गुल्या, नर्चन्ते तेऽपि नराः ॥ २ ॥”

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

अर्थोभि-
लाषेण धर्मं
प्रति मा
प्रमादीः,
अत्र चौर-
दृष्टान्तः ।

॥ ८० ॥

गंदेरो कूत्रं मयमेव गणिता तस्य द्धनायं पस्तिवद । जहिच्छियं सुवन्नं दाऊण कन्नगं विवाहेउं पसूयं संति उद्वेत्ता
 न्तयेत्रागेडे पन्निपद 'मा मे भज्जा चेउरूयणि य परुडपणयाणि होऊण रयणाणि परस्स पगासिस्संति' । एवं कालो
 वषट् । अन्नया तेणेगा कन्नगा विवाहिया अईव रुविणी । सा पसूया संती तेण न मारिया । दारगो य से अट्टव-
 रिमो ज्ञाओ । तेण चितियं—अइचिरं धारिया, एयं पुवं उद्वेउं पच्छा दारयं उद्विस्सामि । तेण सा उद्वेउं अगडे
 पक्किट्ता । तेण य दारणेण गिह्वाओ निगच्छिऊण धाहा कया । लोगो मिलिओ । तेण भन्नइ—एएण मम माया
 मारिय सि । रायपुरिसेहिं सुयं । तेहिं गहिओ । दिट्ठो कूवो दधमरिओ, अट्टियाणि सुवहूणि । सो वंधेऊण रायसमं
 मगुण्णीओ ज्ञायणापगारेहिं । सधं दवं दवावेऊण कुमारेण मारिओ ॥

पवमन्त्येऽपि 'धनं प्रधानमि'ति तदर्थं प्रवर्तमानाः तदपहार्येव अनर्थावासितो नरकमुपयान्तीति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
 दशनीं कर्मणोऽवन्ध्यताम् अमिदघत् प्रकृतमेवार्थं द्रढयितुमाह—

तेणे जहा संधिमुहे गहीए, सकम्मुणा किच्चइ पावकारी ।

गुन्नं पया पेच्च इहं च लोए, कडाण कम्माण न मोक्खु अत्थि ॥ ३ ॥

व्याख्या—'स्तेनः' चोरः 'यथे'ति दृष्टान्तोपन्यासे, 'संधिमुखे' क्षत्रद्वारे 'गृहीतः' आतः 'स्वकर्मणा' आत्मीया-
 नुग्रानेन 'कृत्यते' छियते 'पापकारी' पापकर्त्ता । कथं पुनरसौ कृत्यते ? इति अत्र सम्प्रदायः—

एगम्मि नगरे एगो चोरो । तेण अभेजओ घरगस्स फलगच्चियस्स पागारकविसीसगसठियं खत्तं खयं । खत्ताणि
 य अणेगागाराणि—कलसागिई गंदावत्तसंठियं पउमागिइं पुरिसागिइं च । सो य तं कविसीसयसंठियं खणंतो घर-
 मसिग्ग चैइओ । तओ तेण अट्टपविट्ठो पाएसु गहिओ 'मा पविट्ठो संतो पहरणेण पहरिस्सइ' सि । पच्छा चोरेण

वि वाहिरत्येण हृथे गहिओ । सो तेहिं दोहिं वि बलवतेहिं उभयहा कड्डिजमाणो सयंकिपपागरकविसीसोगेहिं फालिजमाणो अत्ताणो विलवइ ॥

‘एवम्’ अमुनैव उदाहरणदर्शितन्यायेन ‘प्रजाः’ प्राणिनः कृत्यन्ते इति सम्बन्धः । ‘प्रेत्य’ परलोके ‘इह च’ इहलोके । किमिति प्रेत्य इत्युच्यते ? यावतेहैव कृतमिहैवापगतम्, अत आह—यतः कृतानां कर्मणां न मोक्षोऽस्ति । उक्तञ्च—“अदिह क्रियते कर्म, तत् परत्रोपमुज्यते । मूलसिक्केषु वृक्षेषु, फलं शाखासु जायते ॥ १ ॥” एवं मत्वा पापकर्म न विवेयम् । यदुक्तम्—“धर्म्ममाहम्मह फलु पेच्छंतह, जम्मणमरणवाहिजरतंतह । भवियह सइ संसारि सरंतह, केम सुहत्थी पाउ करतह ॥ १ ॥” आस्तां पापकर्म तदभिलाषोऽपि न कार्यः, तस्यापि अन्तर्हेतुत्वात् । तथा च वृद्धाः—

एगम्मि नगरे एणेण चोरेण रत्तिं दुरारोहे पासाए आरोहुं खत्तं खयं, सुवहुयं दब्बजायं नीणिंयं । पहायाए रयणीए ण्हायसमालद्धसुद्धवासो तत्थ गओ ‘को किं भासइ ?’ त्ति जाणत्थं ‘जइ तावज्ज लोगो मं न याणिस्सइ ता पुणो वि पुवडिईए चोरिस्सासि’ त्ति संपहारिऊण तम्मि य खत्तट्ठाणे गओ । तत्थ लोगो बहू मिलिओ संखवइ—कहं दुरारोहे पासाए आरोहुं विमग्गेण खत्तं खयं ?, कहं च खुड्डुलणं खत्तदुवारेणं पविट्ठो पुणो दब्बेण सह निगओ ? त्ति । सो सुणेउं हरिसिओ धितेइ—‘सच्चमेयं, किह हं एण निगओ ?’ त्ति अप्पणो उयरं च काडि च पलोएउं खत्तमुहं पलोएइ । सो य रायनिउत्तेहिं पुरिसेहिं कुसलेहिं जाणिओ, राइणो उवणीओ, सासिओ य ॥

एवं पापकर्मणामभिलपणमपि सदोषम् इति न विदधीत इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ इह च कृतानां कर्मणामवन्ध्यत्वमुक्तम्, तत्र च कदाचित् स्वजनत एव तन्मुक्तिर्भवति, अमुक्तौ वा विभज्यैवामी धनादिवद् भोक्ष्यन्त इति कश्चित् मन्येत अत आह—

१ “धर्म्मधर्मयो फलं प्रेक्षमाणस्य जन्ममरणव्याधिजरादस्य । भव्यस्य सदा संसारे सरतः, कथं सुखार्थो पापं कुर्यात् ? ॥ १ ॥”

संसारमावन्न परस्स अट्ठा, साहारणं जं च करेइ कम्मं ।
कम्मस्स ते तरस्स उ वेयकाले, ण बंधवा बंधवयं उवेति ॥ ४ ॥

व्याख्या—ससर्गं ससारः—तेषु तेषु उच्चावचेषु कुलेषु पर्यटनं तम् ‘परस्य’ आत्मव्यतिरिक्तस्य पुनरुल्लासः ‘अर्थात्’ इति अर्थ—प्रयोजनमाश्रित्य, “साधारणं जं च” इति चस्य वाशब्दार्थत्वाद् भिन्नकमत्वाच्च साधारणं वा यद् ‘आत्मनोऽन्येषां’ यैतद् भविष्यति’ इति अभिसन्धिपूर्वकं ‘करोति’ निर्वर्त्तयति भवान् ‘कर्म’ कृष्याद्यनुष्ठानम् । ‘कर्मणः’ तस्यैव कृष्यादेः ‘ते’ तव कर्मकर्तुः ‘तस्यापि’ परार्थस्य साधारणस्य वा, तुशब्दोऽपिशब्दार्थः, आस्तामन्यनिसित्तस्य इत्यभिप्रायः, ‘वेदकाले’ विपाककाले ‘न’ नैव ‘वान्धवाः’ स्वजनाः यदर्थं कर्म कृतवान् ते ‘वान्धवतां’ वन्धुतां तद्विभजनापनयनादिना “उर्विति” इति उपयान्ति ॥ उक्तञ्च—“बंधवा सुहिणो सद्ये, पी-माई पुत्त-भारिया । पेयवणाओ नियत्तंति, दाऊण मल्लज्जलिं ॥ १ ॥ अब्भुक्खंति य तं गेहं, पियम्मि वि मए जणे । हिट्ठा तेणऽज्जियं दव्वं, तेहव विलसंति य ॥ २ ॥ अत्थोयज्जणेह्ज्जहिं, पावकम्मेहि पेरेओ । एकओ चेव सो जाइ, दुग्गइं दुहभायणं ॥ ३ ॥” यतश्चैवम् अतस्तदुपरि प्रेमादिपरिहारतो धर्म्म एवावहितेन भाव्यम् । तथाविधाऽभीरीवञ्चकवणिगवत् । तथा च वृद्धाः—

प्याम्मि नयरे ग्गो वाणियगो अतरावणे ववहरइ । एगा आभीरी उल्लुगा दो रूवगे धेत्तूण कप्पासनिमित्तमुवट्ठिया ।
कप्पासो य तथा समहग्घो य वट्ठइ । तेण वाणियगेण एगस्स रूवगस्स दो वारे तोलेउं कप्पासो दिन्नो । सा जाणइ ‘दोण्ह

१ “वान्धवाः सुहृदः सर्वे, पितृमातृपुत्रभार्याः । प्रेतवनाद् निवर्त्तन्ते, दत्त्वा सलिलञ्जलिम् ॥ १ ॥ अभ्युक्षन्ति च तद् गृहं, प्रियेऽपि गृहे जने । एतन्नेनार्जितं द्रव्यं, तथैव विलसन्ति च ॥ २ ॥ अर्थोपाज्ञानहेतुभिः, पापकर्मभिः प्रेरितः । एककक्षैव स याति, दुर्गतिं दुःखमागतम् ॥ ३ ॥”

वि ख्वगाण दिन्नो' त्ति सा षोडशं वंधेउं गया । पच्छा सो वाणियगो चितेइ—एस ख्वगो मुहा लद्धो, तओ अहं एयं उवमुंजामि । तेण तस्स ख्वगस्स ससियं धयं गुलो य किणिउं घरे विसज्जियं । भज्जा संलत्ता—वयपुत्रे करेज्जासि त्ति । ताए कया धयपुत्ता । एत्थंतरे ऊसुगो जामाउगो से सवयंसगो आगओ । सो ते य धयपूरे मुंजिउं गओ । वाणियगो ण्हाओ भोयणत्थमुवगओ । ताए सामावियं भत्तं परिवेसियं । तेण भन्नइ—किं न कया धयपूरया ? । ताए भन्नइ—कया, परं जामाउगेण सवयंसेण खइया । सो चितेइ—पेच्छ, जारिस्सं कयं मया, सा वराई आभीरी वंचेउं परनिमित्तं अप्पा अपु-
त्रेण सजोइओ । सो य सचिंतो सरिरचिताए निगओ । गिम्हो य तथा वट्टइ । सो य मज्झणह्वेलाए कयसरीरचित्तो एगस्स ख्ववस्स देट्ठा वीसमइ । साहू य तेणोगासेण भिक्खनिमित्तं जाइ । तेण सो भन्नइ—भयवं ! एत्थ ख्ववच्छा-
याए वीम्ममह मया समाणं त्ति । साहुणा भणियं—तुरियं मए निययकजेण गंतव्वं । वणिएण भणियं—किं भयवं ! को वि परकजेणावि गच्छइ ? । साहुणा भणियं—जहा तुमं चिय भज्जाइनिमित्तं किलिस्ससि । स मर्मणीव सट्ठः तेणेव एक्कवयणेण सबुद्धो भणइ—भयवं ! तुम्हे कत्थ अच्छह ? । तेण भन्नइ—उज्जाणे । तओ तं साहुं कयपज्जत्तियं नाऊण तस्स सगासं गओ । धम्मं सोउं भणइ—पव्वयामि जाव सयणं आपुच्छामि । गओ निययं वरं । वंधवे भज्जं च भणइ—
जहा आवणे ववहरंतस्स तुच्छो लाभगो ता दिसावाणिज्जं करेमि, दो य सत्थवाहा, तत्थेगो मुल्लभंडं दाऊण सुहेण इट्ठ-
पुरं पावेइ, तत्थ य विट्ठंतं न किंचि गिण्हइ, वीओ न किंचि भंडमुल्लं देइ पुव्वविट्ठंतं च लुपेइ, त कयरेण सत्थेण सह वच्चासि ? । सयणेण भणियं—पढमएण सह वच्चसु । तेहिं सो समणुत्ताओ वंधुसंगओ गओ उज्जाणं । तेहिं भन्नइ—
कयरो सत्थवाहो ? । तेण भन्नइ—नणु परलोगसत्थवाहो एस साहू असोगच्छायाए उवविट्ठो नियएणं भंडेणं ववह-
रावेइ, एएण सह निव्वाणपट्ठणं जामि त्ति । एवं सो पव्वइओ ॥

चतुर्थे
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

परार्थकृतं
कर्म आ-
त्मनैव
भोक्तव्यम्,
अत्राभीरी-
वञ्चकवणि-
गृष्टान्तः ।

॥ ८२ ॥

यथा नायं यणिरू स्वजनस्वतत्त्वमालोचयन् प्रव्रज्यां प्रत्याद्वितः तथान्यैरपि विवेकिभिर्यतितव्यम् । तथा च वाचकः—
 “नेगात्रतो दुःखा-र्दितनया स्वजनपरिवृतोऽतीव । कणति करुणं सवाप्यं, रुजं निहन्तुं न शक्तोऽसौ ॥ १ ॥ माता भ्राता
 भगिनी, भार्या पुत्राश्च या च मित्राणि । न व्रन्ति ते यदि रुजं, स्वजनवलं किं वृथा वहसि ? ॥ २ ॥ रोगहरणेऽप्यगृह्णाः,
 प्रत्युत धर्मस्य ते तु विन्नकराः । मरणाच्च न रक्षन्ति, स्वजनपराभ्यां किमभ्यधिकम् ? ॥ ३ ॥ तस्मात् स्वजनस्यार्थे,
 यद्विघ्नायं करोषि निर्लेज ! । भोक्तव्यं तस्य फलं, परलोकगतेन ते मृढ ! ॥ ४ ॥ तस्मात् स्वजनस्योपरि, सङ्गं परिहाय
 निर्गुणो भूत्वा । धर्मं कुरुव यत्ना-यत् परलोकस्य पथ्यदनम् ॥ ५ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं तावत् स्वकृतकर्मभ्यः
 स्वजनान्न मुक्तिः इत्युक्तम् । अधुना तु द्रव्यमेव तन्मुक्तये भविष्यतीति कस्यचिदाशयः स्याद् अत आह—

वित्तेण ताणं न लभे पमत्तो, इमम्मि लोए अहुवा परत्था ।

दीवप्पणट्ठे च अणंतमोहे, पेयाउयं दहुमदद्दमेव ॥ ५ ॥

व्याख्या—‘वित्तेन’ द्रविणेन ‘त्राणं’ स्वकृतकर्मणो रक्षणं, ‘न लभते’ न प्राप्नोति । कीदृक् ? ‘प्रमत्तः’ मद्यादिप्रमाद-
 यशगतः । क ? इत्याह—“इमम्मि” त्ति अस्मिन् अनुभूयमानतया प्रत्यक्ष एव ‘लोके’ जन्मनि “अहुवे”ति अथवा ‘परत्रे’
 ति परभवे । कथं पुनरिहापि जन्मति न त्राणाय ? , अत्रोच्यते वृद्धसम्प्रदायः—

“एगो किल राया इंदमहाईण कम्मिह ऊसवे अंतेउरे निगच्छंते घोसणं घोसावेइ—जहा सवे पुरिसा णयराओ
 निगच्छंतु । तत्थ पुरोहिणपुत्तो रायवद्दहो वेसाधरमणुपविट्ठो घोसिए वि न निगओ । सो रायपुरिसेहिं गहिओ ।
 तेण वयप्पेण न तेमि किंचि दाऊण अप्पा विमोइओ । दप्पायमाणो विवयतो रायसगासमुवणीओ । राइणा वि वज्झो
 आणत्तो । पच्छा पुगेहिओ उवट्ठिओ भणइ—सवत्सं पि य देमि, मा मारिज्जउ । तो वि न मुक्को । सूलाए भिन्नो ॥

एवमन्येऽपि न वित्तेन त्राणमिहैव तावदाग्रुवन्ति, आस्तामन्यजन्मनि । तन्मूर्च्छावतः पुनस्तस्याऽधिकतरं दोषमाह—
“दीवे”ति वृत्तार्थम् । प्राकृतत्वात् ‘प्रणष्टदीप इव’ विगतप्रकाशदीप इव इति दृष्टान्तः । अत्र सम्प्रदायः—
जहा केई धाउवाइया सदीवगा आरिंग इंधण च गहाय विलमणुपविट्ठा । तेसिं पमाण दीवो अग्गी वि विज्झाओ ।
तओ विज्झायदीवगिगिया गुहातममोहिया इओ तओ सबओ परिभमंति । परिभमंता य अप्पडियारमहाविसेहि
सप्पेहिं डक्का, दुरुत्तरे अहेठणे पडिया, तत्थेव निहणमुवगया ॥

एवं अनन्तः—अपर्यवसितः तद्भव एव प्रायस्तस्याऽनपगमात् मोहः—अज्ञानमोहनीयरूपोऽस्य इति अनन्तमोहः, किम् ?
इत्याह—निश्चित आयः—लाभः, न्यायः—मुक्तिरित्यर्थः, स प्रयोजनमस्य इति नैयायिकः तं सम्यग्दर्शनादिकं मुक्तिमार्ग-
मिति गम्यते, “दृष्टुं” ति अन्तर्भूतापिशब्दार्थत्वात् ‘दृष्ट्वाऽपि’ उपलभ्यापि “अदृष्टुमेव” ति प्राकृतत्वाद् अदृष्टैव भवतीति ।
इदमाकृतम्—यथैव गुहान्तर्गतः प्रमादात् प्रणष्टदीपः प्रथममुपलब्धवस्तुतत्त्वोऽपि दीपाभावेन तददृष्टैव जायते, तथा
“ने जनुः कथञ्चित् कर्मक्षयोपशमादेः मुक्तिमार्गं भावप्रकाशदीपात् श्रुतज्ञानात्मकाद् दृष्ट्वाऽपि वित्तादिन्यासकित्तः
‘दयाद् अदृष्टैव भवति, मोहादिहेतुत्वाद् वित्तादीनाम् । यदुक्तम्—“भोर्हायणं मयका-मवद्धणो जणियचित्त-
। आरम्भकलहदेऊ, दुक्खाण परिग्गहो मूलं ॥ १ ॥” तथा च—न केवलं स्वतस्त्राणाय वित्तं न भवति, किंतु कथ-
णहेतुं सम्यग्दर्शनादिकमवाप्तमुपहन्तीति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ एवं धनादिकं न त्राणाय इत्युपदर्श्य यत्कृत्यं तदाह—

सुत्तेसु आवी पडिबुद्धजीवी, ण वीससे पंडिय आसुपन्ने ।
घोरा सुहुत्ता अवल सरीरं, भारुंडपक्खी व चरऽप्पमत्तो ॥ ६ ॥

१ मोहायतन मदकाममर्द्वेनो जमितचित्तसन्ताप । आरम्भकलहहेतुर्दुःखाना परिग्रहो मूलम् ॥ १ ॥”

ट्याख्या—‘मुनेषु’ द्रव्यतः ग्रथनेषु, भावतस्तु धर्मं प्रति अजाग्रत्सु, ‘चः’ पात्रपूरणे, ‘अपिः’ सम्भावने, ततो-
 ऽपरमयः—मुनेष्वपि आत्मां जाग्रत्सु प्रतिबुद्धः—द्विधाऽपि प्रतिबोधवान् जीवत्येवंशीलः प्रतिबुद्धजीवी, कोऽभिप्रायः?—
 द्वि-ग प्रमुनेष्वत्यन्तविवेकिषु न गतानुगतिकतया स्वपिति प्रतिबुद्ध एव यावज्जीवमास्ते । तत्र द्रव्यनिद्राप्रतिषेधे अगड-
 दत्त उदाहरणम् । तत्र च वृद्धवादः—

अलि जग सुपसिद्ध, संखडरं पुरवरं गुणसमिद्धं । तस्मि य राया जणजणि-यतोसओ सुंदरो नाम ॥ १ ॥
 तम्म कुन्हेयसरसी, समगजणजणियलोयणांदा । अंतउरस्स पढमा, सुलसा णामेण वरभज्जा ॥ २ ॥ तीए कुच्छि-
 पम्ओ, पुत्तो नामेण अगडदत्तो त्ति । अणुदियहं सो पवारं, वहुंतो जोवणं पत्तो ॥ ३ ॥ सो य केरिसो?—
 भग्गत्यदयारहिओ, गुरुविणयविवज्जिओ अलियवाई । पररमणिरमणकामो, निस्सको माणसोडीरो ॥ ४ ॥ मज्जं
 णिण्ड जूय, रसेइ पिसियं महुं च भक्सेइ । नडपेडयवेसावि-दपरिगओ भमइ पुरनज्जे ॥ ५ ॥ अन्नम्मि दिणे
 रत्तो, पुरवरलोण्ण वडयरो सिट्ठो । जह कुमरेण नराहिव !, नयरे असमंजसं विहियं ॥ ६ ॥ सुणिऊण पडरवयणं,
 राया गुरुओवजायत्तच्छो । फुडभिडडिभासुरिसिरो, एयं भणितं समादत्तो ॥ ७ ॥ रे ! रे ! भणह कुमारं, सिग्वं
 निय वज्जिऊण मह विसयं । अन्नत्य कुणसु गमण, मा भणसु य जं न कहियं ति ॥ ८ ॥ नाऊण वडयरं सो,
 कुगरो चइऊण नियपुरं रम्मं । रगसहाओ चलिओ, गुरुमाणपवड्डियामरिसो ॥ ९ ॥ लंघित्ता गिरि-सरि-का-ण्णाइं
 पुर-गोट्ट-नामवंदाइं । नियनयराओ दूरे, पत्तो वाणारसिं नयरिं ॥ १० ॥ तियचच्चरमाईसुं, असहाओ भमइ नय-
 रिमज्जम्मि । नित्ते अमरिमजुत्तो, करि च जूहाउ परिभट्ठो ॥ ११ ॥ हिंडंतेणं च तथा, पुरीए मग्गेसु रायतण्णं ।
 चटुतरणनरसमेओ, एक्को कलजाणओ दिट्ठो ॥ १२ ॥ सो य केरिसो?—सत्यथकलकुसलो, विउसो भावन्नुओ सुगं-

श्रीउत्तरा-
भ्यनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीयवृत्तिः

॥ ८४ ॥

भीरो । निरञ्जो परोवयारे, किवालुओ रूवगुणनिलओ ॥ १३ ॥ नामेण पवणचंडो, चंडो वाईण न उण सीसाणं ।
संदण-गय-हयसिक्खं, सार्हितो निवसुयाण तहिं ॥ १४ ॥ तस्स समीवस्मि गओ, चरणजुयं पणमिडं समासीणो ।
कत्तो सि तुमं सुंदर !?, अह भणिओ पवणचंडेणं ॥ १५ ॥ एतंते गंतूणं, संखउराओ जहा विणिकवंतो । कहिओ
तह उतंतो, कुमरेणं पवणचंडस्स ॥ १६ ॥ चंडेण तओ भणिओ, अच्छसु एतं कलाउ सिक्खंतो । परमत्तणो य
गुब्बं, कस्स वि मा सुयणु ! पयडेसु ॥ १७ ॥ उट्टेडं उज्जाओ, पत्तो गेहस्मि रायसुयसहिओ । साहेइ महिलियाए, एसो
मह भाज्यसुओ त्ति ॥ १८ ॥ ण्हविज्जणं कुमरवरं, दाऊणं पवरवत्थमाभरणं । तो भोयणावसाणे, भणियमिणं पवणचं-
डेण ॥ १९ ॥ भवण धणं परिवारो, सदणतुरयाइं सतियं मज्झ । सव तुज्जायत्तं, विलससु हियइच्छियं कुमर ! ॥ २० ॥
एवं सो किल संतु-ट्टमाणसो मुक्ककूरववसाओ । चिट्ठइ तस्सेव घरे, सव्वाओ कलाओ सिक्खंतो ॥ २१ ॥ गुरुयणगु-
रुविणयपव-न्नमाणसो सयलजणमणाणदो । वावत्तरिं कलाओ, गिण्हइ थोवेण कालेण ॥ २२ ॥ एवं सो कुमरवरो,
नायकलो परिसमं कुणेमाणो । भवणुज्जाणे चिट्ठइ, अणुदियहं तप्परो धणियं ॥ २३ ॥ उज्जाणस्स समीवे, पहाणसे-
ट्टिस्स संतियं भवणं । वायायणरमणीयं, उतुंगमईववित्थिन्नं ॥ २४ ॥ तत्थइत्थि सेट्ठिधूया, मणोहरा मयणमंजरी
णाम । सा घरसिरमारूढा, अणुदियहं पेच्छए कुमरं ॥ २५ ॥ अह तस्मि साणुराया, अणवरयपलोयणं कुणेमाणी ।
विविक्खवइ कुसुमफलप-त्तलेट्ठुए किं पि चिंतती ॥ २६ ॥ हिययत्थं पि हु बाल, कुमरो न निरिक्खए कलारसिओ ।
आसंकाए गुरूणं, विजाए गहणलोभेणं ॥ २७ ॥ अन्नदिणम्मि तीए, वम्महगुरुपसरविट्ठुरियमणाए । गहणे कलाण
सत्तो, पहओ हु असोगगुच्छेणं ॥ २८ ॥ कुमरेण तस्मि दियहे. सा बाला पलोइया य सविसेसं । कंकेहिपह्वंतरी-
यतणुलया संभमुम्भंता ॥ २९ ॥ चित्तियं च—किं एसा अमरविलासिणी उ ? अह होज्ज नागकन्ना वा ? । कमल व किञ्चु

चतुर्थ
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

द्रव्यसुतेषु
प्रतिबुद्धजी-
वि-अगड-
दत्तदृष्टा-
न्तः ।

॥ ८४ ॥

भीरो । निरजो परोवयारे, किवालुओ रूवगुणनिलओ ॥ १३ ॥ नामेण पवणचंडो, चंडो वार्डेण न उण सीसानं ।
संदण-गय-हयसिक्खं, सार्हितो निवसुयाण तर्हि ॥ १४ ॥ तस्स समीवम्मि गओ, चरणजुयं पणमिडं समासीणो ।
कत्तो सि तुमं सुंदर' ! ? , अह भणिओ पवणचंडेणं ॥ १५ ॥ एगंते गंतूणं, संखउराओ जहा विणिक्खंतो । कहिओ
तह उतंतो, कुमरेणं पवणचंडस्स ॥ १६ ॥ चंडेण तओ भणिओ, अच्छसु एत्थं कलाउ सिक्खंतो । परमत्तणो य
गुज्झं, कस्स वि मा सुयणु ! पयडेसु ॥ १७ ॥ उट्ठेउं उज्झाओ, पत्तो गेहम्मि रायसुयसहिओ । साहेइ महिलियाए, एसो
मह भाउयसुओ त्ति ॥ १८ ॥ ण्हविऊणं कुमरवरं, दाऊणं पवरवत्थमाभरणं । तो भोयणावसाणे, भणियमिणं पवणचं-
डेण ॥ १९ ॥ भवण धणं परिवारो, सदणतुरयाइं सतियं मज्झ । सब तुज्झायत्तं, विलससु हियइच्छियं कुमर' ॥ २० ॥
एवं सो किल संतु-ट्ठमाणसो मुक्कूरववसाओ । चिट्ठइ तस्सेव घरे, सवाओ कलाओ सिक्खंतो ॥ २१ ॥ गुरुयणगु-
रुविणयपव-न्नमाणसो सयलजणमणाणदो । वावत्तर्हि कलाओ, गिण्हइ थोवेण कालेण ॥ २२ ॥ एवं सो कुमरवरो,
नायकलो परिसमं कुणेमाणो । भवणुज्जाणे चिट्ठइ, अणुदियहं तप्परो धणियं ॥ २३ ॥ उज्जाणस्स समीवे, पहाणसे-
ट्ठिस्स संतियं भवणं । वायायणरमणीयं, उत्तुंगमईववित्थिन्नं ॥ २४ ॥ तत्थउत्थि सेट्ठिधूया, मणोहरा मयणमंजरी
णाम । सा घरसिरमारूढा, अणुदियहं पेच्छए कुमरं ॥ २५ ॥ अह तम्मि साणुराया, अणवरयपलोयणं कुणेमाणी ।
विविक्खवइ कुसुमफलप-त्तलेट्ठुए किं पि चितती ॥ २६ ॥ हिययत्थं पि हु बाल, कुमरो न निरिक्खए कलारसिओ ।
आसंक्राए गुरुणं, विजाए गहणलोभेणं ॥ २७ ॥ अन्नदिणम्मि तीए, वम्महगुरुपसरविहुरियमणाए । गहणे कलाण
सत्तो, पहओ हु असोगगुच्छेणं ॥ २८ ॥ कुमरेण तम्मि दियहे, सा बाला पलोइया य सविसेसं । ककेल्लिपह्वंतरी-
यतणुल्या संभमुब्भंता ॥ २९ ॥ चितियं च—किं एसा अमरविलासिणी उ ? अह होज्ज नागकन्ना वा ? । कमल व किन्नु

एसा, सरस्सई किन्नु पञ्चकखा ॥ ३० ॥ अहवा पुच्छासि इमं, कज्जेण केण चिद्वई एत्थ ? । इय चित्तिज्जण हियाण,
 कुमरो पयडं इमं भणइ ॥ ३१ ॥ का सि तुमं वरवाले ! ?, ईसिं पयडेसि कीस अप्पाणं ? । विज्जागहणासत्तं, कीस
 मम सुयणु ! खोभेसि ? ॥ ३२ ॥ सुणिउं कुमारवयणं, वियसियदिट्ठीए वियसियसुहीए । पयडंतदंतकिराणा-ऽऽवलीए तीए
 इमं भणियं ॥ ३३ ॥ नयरपहाणस्स अहं, धूया सेट्ठिस्स वंधुदत्तस्स । णामेण मयणमंजरी, इह चेव विवाहिया
 पयरे ॥ ३४ ॥ जहिवसाओ दिट्ठो, सुंदर ! तं कुसुमचावसारिच्छो । तदियहाओ मज्झं, अयुहतरु वड्डिओ हियए
 ॥ ३५ ॥ निहा वि हु नट्टा लोच्यणाण देहस्मि वड्डिओ दाहो । असणं पि नेय रुच्चइ, गुरुवियणा उत्तमंगम्मि ॥ ३६ ॥
 चतः—ताव च्चिय होइ सुहं, जाव न कीरइ पिओ जणो को वि । पियसंगो जेण कओ, दुक्खाण समपिओ अप्पा
 ॥ ३७ ॥ पेरिज्जंतो वि पुरा, कयहि कस्सेहि केहि वि वराओ । सुहमिच्छतो दुहह-जणाणुराए जणो पडइ ॥ ३८ ॥
 ता जइ मए समाणं, संगं ण य कुणसि तरुणिमणहरण ! । होही तुह तियवज्झा, फुडं जओ णरिय मे जीयं ॥ ३९ ॥
 ॥ ४० ॥ सो निमुणिज्जण वयणं, तीए वालाए चित्तए हियए । मरइ फुडं चिय एसा, मयणमहाजलणदण्डुंगा ॥ ४० ॥
 निमुणिज्जइ पयडमिणं, भारह-रामायणेसु सत्थेसु । जइ दस कामावत्था, होति फुडं कामुयजणणं ॥ ४१ ॥ अवि य—
 पटसा जणेइ चित्तं, वीयाए महइ संगमसुहं ति । दीहुण्हा नीसासा, हवति तइयाए वत्थाए ॥ ४२ ॥ जन्तं
 जणइ चउत्थी, पंचमवत्थाए उज्झए अंगं । न य भोयणं च रुच्चइ, छट्ठावत्थाए कामिस्स ॥ ४३ ॥ सत्तमियाण सुच्छा,
 अट्ठमवत्थाए होइ उम्माओ । पाणाण य सदेहो, नवमावत्थाए पत्तस्स ॥ ४४ ॥ दसमावत्थाए गओ, कामी
 जीवेण सुच्चए नृणं । ता एसा मह विरहे, पाणाण वि संसयं काही ॥ ४५ ॥ परियविज्जण हियए, रायकुमारेण भाव-
 कुसलेणं । भणिया सिणेहसारं, सा वाला महुरवयणेणं ॥ ४६ ॥ सुंदरि ! सुंदररत्नो, सुंदरचरियस्स विउत्तिकि-

भीरो । निरञ्जो परोवयारे, किवालुओ रुवगुणनिलओ ॥ १३ ॥ नामेण पवणचंडो, चंडो वार्इण न उण सीसाणं । संदण-गय-हयसिक्खं, साहिंतो निवसुयाण तहिं ॥ १४ ॥ तस्स समीवस्मि गओ, चरणजुयं पणमिडं समासीणो । कत्तो सि तुमं सुंदर' ? अह भणिओ पवणचंडेणं ॥ १५ ॥ एगते गंतूणं, संखउराओ जहा विणिक्खंतो । कहिओ तह वुत्तंतो, कुमरेणं पवणचंडस्स ॥ १६ ॥ चंडेण तओ भणिओ, अच्छुसु एत्थं कलाड सिक्खंतो । परमत्तणो य गुज्झं, कस्स वि मा सुयणु ! पयडेसु ॥ १७ ॥ उट्ठेउं उज्झाओ, पत्तो गेहस्मि रायसुयसहिओ । साहेइ महिलियाए, एसो मह भाउयसुओ ति ॥ १८ ॥ ण्हविऊणं कुमरवरं, दाऊणं पवरवत्थमाभरणं । तो भोयणावसाणे, भणियमिणं पवणचंडेण ॥ १९ ॥ भवण धणं परिवारो, संदणतुरयाइं संतियं मज्झ । सव्वं तुज्झायत्तं, विलस्सु हियइच्छियं कुमर' ॥ २० ॥ एवं सो किल सतु-ट्ठमाणसो मुक्कूरववसाओ । चिट्ठइ तस्सेव घरे, सवाओ कलाओ सिक्खंतो ॥ २१ ॥ गुरुयणगुरुविणयपव-त्रमाणसो सयलजणमणाणंदो । वावत्तारिं कलाओ, गिण्हइ थोवेण कालेण ॥ २२ ॥ एवं सो कुमरवरो, नायकलो परिसमं कुणेमाणो । भवणुज्जाणे चिट्ठइ, अणुदियहं तप्परो धणियं ॥ २३ ॥ उज्जाणस्स समीवे, पहाणसे-ट्ठिस्स संतियं भवणं । वायायणरमणीयं, उत्तुंगमईववित्थिन्नं ॥ २४ ॥ तत्थइत्थि सेट्ठिधूया, मणोहरा मयणमंजरीणाम । सा घरसिरमारुढा, अणुदियहं पेच्छए कुमरं ॥ २५ ॥ अह तस्मि साणुराया, अणवरयपलोयणं कुणेमाणी । विक्खिवइ कुसुमफलप-त्तलेट्ठए किं पि चित्ती ॥ २६ ॥ हिययत्थं पि हु बाल, कुमरो न निरिक्खए कलारसिओ । आसंकाए गुरुणं, विज्जाए गहणल्लोभेणं ॥ २७ ॥ अन्नदिणम्मि तीए, वस्महगुरुपसरविहुरियमणाए । गहणे कलाण सत्तो, पहओ हु असोगगुच्छेणं ॥ २८ ॥ कुमरेण तस्मि दिवहे, सा बाला पलोइया य सविसेसं । ककेल्लिपल्लवंतरियतणुलया संभसुवमंता ॥ २९ ॥ चित्तियं च—किं एसा अमरविलासिणी उ ? अह होज्ज नागकन्ना वा ? । कमल व किन्नु

पत्मा, नरत्सई किन्तु पञ्चक्ला ॥ ३० ॥ अहवा पुच्छासि इमं, कलेणं केण चिट्ठई एत्थ ? । इय चित्तिऊण हियए,
 कुमरो पयंडं इमं भणइ ॥ ३१ ॥ का सि तुमं वरवाले ! ? , ईसिं पयडेसि कीस अप्पाणं ? । विज्जागहणासत्तं, कीस
 ममं सुयणु ! खोभेसि ? ॥ ३२ ॥ सुणिउं कुमारवयणं, वियसियदिट्ठीए वियसियमुहीए । पयंडंतदंतकिरणा-डडवलीए तीए
 इमं भणियं ॥ ३३ ॥ नयरपहाणत्स अहं, धूया सेट्ठिस्स वंधुदत्तस्स । णामेण मयणमंजरी, इह चेव विवाहिया
 णयरे ॥ ३४ ॥ जह्विसाओ दिट्ठो, सुंदर ! तं कुमुमचावसारिच्छो । तदियहाओ मज्झं, असुहतरू वड्डिओ हियए
 ॥ ३५ ॥ निदा वि हु नट्ठा लो यणाण देहम्मि वड्डिओ दाहो । असणं पि नेय रुच्चइ, गुरुवियणा उत्तमंगम्मि ॥ ३६ ॥
 यतः—ताव चिय होइ सुहं, जाव न कीरइ पिओ जणो को वि । पियसंगो जेण कओ, दुक्खाण समप्पिओ अप्पा
 ॥ ३७ ॥ पेरिलंतो वि पुरा, कएहि कम्मेहि केहि वि वराओ । सुहमिच्छंतो दुल्लह-जणाणुराए जणो पडइ ॥ ३८ ॥
 ता जइ मए समाणं, संगं ण य कुणसि तरुणिमणहरण ! । होही तुह तियवज्जा, फुडं जओ णत्थि मे जीयं ॥ ३९ ॥
 ॥ ३९ ॥ सो निमुणिऊण वयणं, तीए वालाए चितए हियए । मरइ फुडं चिय एसा, मयणमहाजलणदंडुंगा ॥ ४० ॥
 निमुणिज्जइ पयडमिणं, भारह-रामायणेसु सत्थेसु । जह दस कामावत्था, हेंति फुडं कामुयजणानं ॥ ४१ ॥ अवि य—
 पडमा जणेइ चितं, वीयाए महइ सगमसुहं ति । दीहुण्हा नीसासा, हवति तइयाए वत्थाए ॥ ४२ ॥ जरयं
 जणइ चउत्थी, पंचमवत्थाए उज्झए अंगं । न य भोयणं च रुच्चइ, छट्ठावत्थाए कामिस्स ॥ ४३ ॥ सत्तमियाए सुच्छा,
 अट्टमवत्थाए होइ उम्माओ । पाणाण य सेंदेहो, नवमावत्थाए पत्तस्स ॥ ४४ ॥ दसमावत्थाए गओ, कामी
 जीवेण मुचए नूनं । ता एसा मह विरहे, पाणाण वि संसयं काही ॥ ४५ ॥ परिभाविऊण हियए, रायकुमारेण भाव-
 कुसलेणं । भणिया सिणेहसारं, सा वाला महुरवयणेणं ॥ ४६ ॥ सुंदरि ! सुंदरन्नो, सुंदरचरियस्स विउलकि-

त्तिस्स । नमेण अगडदत्तं, पढमसुयं मं वियाणाहि ॥ ४७ ॥ कलयायारियसमीवं, कलगहणत्थं समागओ एत्थ । पवसिस्सं जम्मि दिणे, तए वि घेत्तुं गमिस्सामि ॥ ४८ ॥ कह कहवि सा मयच्छी, वम्महसरपसरसल्लियसरीरा । एमा-
इवहुपयारं, भणिऊण कया समासत्था ॥ ४९ ॥ सो रायसुओ तत्तो, तीए गुणरुवरंजियमणो हु । नियनिए संपत्तो,
वित्तंतो संगमोवायं ॥ ५० ॥ अन्नम्मि दिणे सो राय-नंदणो वीहियाए मग्गेणं । तुरयारूढो वच्चइ, ता णयरे कलयलो
जाओ ॥ ५१ ॥ अवि य—किं चलिउ व ससुहो ? किं वा जलिओ हुयासणो घोरो ? । किं पत्तं रिउसेन्नं ? , तडि-
दंडो निचडिओ किं वा ? ॥ ५२ ॥ एत्थतरम्मि सहसा, दिट्ठो कुमरेण विम्मियमणेण । मयवारणो उमत्तो, णिवाडि-
यालाणवरखंभो ॥ ५३ ॥ मिंठेण वि परिचत्तो, मारितो सुंडगोथरं पत्तो । सवडंसुहं वलंतो, कालो व अकारणे कुद्धो
॥ ५४ ॥ तुट्टपयबंधरजू, संचुन्नियभवणहट्टदेवडलो । खणमेत्तेण पयंडो, सो पत्तो कुमरपुरउ त्ति ॥ ५५ ॥ तं तारि-
सरूवधरं, कुमरं दट्ठूण नायरजणेहिं । गहिरसरेणं भणियं, ओसर ओसर करिपहाओ ॥ ५६ ॥ कुमरेण वि णियतुरयं,
परिचइऊणं सुदक्खगइगमणं । इक्कारिओ गइंदो, इंदगइंदस्स सारिच्छो ॥ ५७ ॥ सुणिडं कुमारसदं, दंती पज्जरियम-
यजलपवाहो । तुरियं पहाविओ सो, कुद्धो कालो व कुमरस्स ॥ ५८ ॥ कुमरेण य पाउरणं, संविहेऊण हिट्ठ-
चित्तेणं । धावंतवारणस्सा, सुंडापुरओ उ पक्खित्तं ॥ ५९ ॥ कोवेण धमधमंतो, दंतच्छोहे य देइ सो तम्मि । कुमरो
वि णिट्ठिभाए, पहणइ दढमुट्ठिपहरेणं ॥ ६० ॥ ता उद्धावइ धावइ, वलइ खलइ परिणओ तहा होइ । परिभमइ
चक्कभमणं, रोसेणं धमधमंतो सो ॥ ६१ ॥ अइव महंतं वेलं, खेहवेऊण तं गयं पवरं । निययवसे काऊणं,
आरूढो ताव खंधम्मि ॥ ६२ ॥ अह तं गइंदवेहं, मणोहरं सयलनयरलोयस्स । अंतैउरसरिसेणं, पलोइय नरव-
रिदेणं ॥ ६३ ॥ दट्ठं कुमरं गयखंध-सठियं सुरवरं व सो राया । पुच्छइ नियभिच्चयणं, को एसो गुणणिही वालो ?

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

द्रव्यसुतेषु
प्रतिबुद्ध-
जीवि-
अगडदत्त-
दृष्टान्तः ।

॥ ८५ ॥

॥ ६४ ॥ तेणं अहिमयो, सो मत्तणण तह य णिसिणाहो । सवकलागमकुसलो, चाई सूरु सुख्वो य ॥ ६५ ॥
 एणेण तओ भणियं, कलयायारियस्स मंदिरे एसो । कलपरिसमं कुणंतो, दिट्ठो मे तत्थ नरनाह' ॥ ६६ ॥ तो सो
 कलयायरिओ, णरवइणा पुच्छिओ हरिसिएणं । को एसो वरपुरिसो, गयवरसिक्खाए अइकुसलो ? ॥ ६७ ॥ अभयं
 परिमगेउं, कलयायरिएण कुमरवुत्तंतो । सविसेसं परिकहिओ, नरवइणो बहुजणजुयस्स ॥ ६८ ॥ तं सुणिऊणं राया,
 नियहियणं गत्थतोसमावन्नो । संपेसइ पडिहारं, कुमरं आणेह मम पासं ॥ ६९ ॥ गयखंधपरिडियओ, अह सो
 भणिओ य दारवलेणं । हक्कारइ नरनाहो, आगच्छसु कुमर' रायडलं ॥ ७० ॥ रायाएसेण तओ, हत्थिक्खंभम्मि
 आगलेऊणं । कुमरो ससकहियओ, पत्तो णरणाहपासम्मि ॥ ७१ ॥ जाणकूहत्तंगे, महीए विनिहितु गरुअविणएणं ।
 जाव न कुणइ पणमं, अवगूढो ताव सो रत्ता ॥ ७२ ॥ तंवोलासणसम्मा-णदाणपूयाए पूइओ अहियं । कुमरो पसन्न-
 हियओ, उवविट्ठो रायपासम्मि ॥ ७३ ॥ तओ चितियं राइणा—उत्तमपुरिसो एसो । जओ—विणओ मूलं पुरिसत्त-
 णस्स मूल सिरीए ववसाओ । धम्मो सुहाण मूलं, इप्पो मूलं विणास्स ॥ ७४ ॥ अन्नं च—को वित्तेइ मऊरं ? गइं
 च को कुणइ रायहंसाणं ? । को कुवलयाण गंधं ? , विणयं च कुलप्पसूयाणं ? ॥ ७५ ॥ अवि य—साली भरेण
 तोण-ण जलहरा फलभरेण तरुसिहरा । विणएण य सप्पुरिसा, नमंति न हु कस्स वि भएण ॥ ७६ ॥ तो विणयरंजि-
 णं, कुसलपउत्ती उ पुच्छिओ कुमरो । रत्ता कलाण गहणं, सविसेसं तह य पुट्ठं ति ॥ ७७ ॥ नियगुणगहणं पयडेइ
 पेय लज्जाए जाव सो ताव । उज्झाएणं भणियं, पहु ! निज्जो एस सवत्थ ॥ ७८ ॥ परं महाराय !—नियगरुयपया-
 वपसं-सणेण लज्जंति जे महासत्ता । इयरा पुण अलियपसं-सणे वि अंगे न मायंति ॥ ७९ ॥ एवं च तस्स रत्तो, कुमार-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीयवृत्तिः
॥ ८६ ॥

चरियम्नि खित्तचित्तस्स । ता सयलो पुरलोओ, समागओ रायपासम्नि ॥ ८० ॥ वरयणअंगराइं, सुयंधकुसुमाइं फलसणाहाइं । मुक्काइं रायपुरओ, पउरेणं परिहवगणं ॥ ८१ ॥ तं पुरजणकोसल्लं, नरवइणा अप्पियं कुमारस्स । अह ते कयपणिवाया, विवत्तिं काउमारइा ॥ ८२ ॥ तंजहा—देव ! इमं तुह णयरं, कुबेरपुरिविहवअहियधणनिवहं । कइवयदिणाण मज्झे, रोरस्स व मंदिरं जायं ॥ ८३ ॥ केणावि तक्करेणं, दुट्ठेणं खत्तचारणिउणेणं । मुहं नरवर ! नयरं, एण्हि रक्खेसु किं बहुणा ? ॥ ८४ ॥ कडुयवयेहि भणिओ, रत्ता आरक्खिओ पुरवरस्स । रे ! रे ! पेच्छंतस्स वि, मुहं सबं पि तुह नयरं ॥ ८५ ॥ अह विवत्तं तेणं, देव ! अणेगाणि अम्ह दियहाणि । जोयंताणं चोरं, तह वि हु कत्थइ ण सो दिट्ठो ॥ ८६ ॥ एत्थंतरम्मि राया, विवत्तो अगडदत्तकुमरेणं । पहु ! देहि ममाएसं, लहेमि पुर-तक्करं सिग्वं ॥ ८७ ॥ मज्झे सत्तदिणाणं, पुरचोरं नो लहामि जइ नाह । तो जलियजलणजाला-ऽऽवलीसु जालेमि निय-देहं ॥ ८८ ॥ एवं कुमारवयणं, नरवइणा निसुणिऊण सपइन्नं । अणुमन्निऊण भणिओ, सिज्जेउ समीहियं तुज्झ ॥ ८९ ॥ अह सो गहियपइन्नो, रायाणं पणमिउं अणुविगो । परिसमइ नयरिमज्झे, जोयंतो तक्करनिवासे ॥ ९० ॥ अवि य—वेसाण मंदिरेसुं, पाणागारेसु जूयठाणेसु । उल्लूरियाऽऽवणेसु य, उज्जाणनिवाणसालासु ॥ ९१ ॥ मढसुन्न-देउलेसुं, चच्चर-चउहट्ट-हट्ट-सालासु । तक्करगमं नियंतो, हिंडइ एक्कल्लओ कुमरो ॥ ९२ ॥ ता जा छट्ठो दियहो, बोलीणो नेय तक्करो दिट्ठो । सत्तमदिणम्मि कुमरो, गहिओ चिंताए सविसेसं ॥ ९३ ॥ किं वच्चामि विदेसं ?, किं वा तायस्स अंतियं जामि ? । हरिऊण तं मयच्छि, किं वा रत्तम्मि गच्छामि ? ॥ ९४ ॥ किंतु न जुत्तं एयं, निम्मलकुलसंभवाण पुरिसाणं । जं किर नियजीहाए, पडिवन्नं अन्नहा होइ ॥ ९५ ॥ जेण—छिज्जउ सीसं अह होउ बंधणं चयउ सबहा लच्छी । पडि-

१ निपानशाला—पशुओ को पानी पीलाते का स्थान ।

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमध्यम-
नम् ।
द्रव्यसुषुप्तौ
प्रतिबुद्ध-
जीवि-
अगडदत्त-
दृष्टान्तः ।
॥ ८६ ॥

वत्रपात्ये मुपुरिसाण जं होइ तं होउ ॥ ९६ ॥ नेयं महद्यं खलु, नरद्विमुदाए जं समुबहणं । पडिवन्नपालणं चिय,
 महवयं धीरपुरिसाण ॥ ९७ ॥ एवं च बहुवियप्पे, निययमणे भाविऊण सो कुमरो । अवरणहयवेलाए, पुरस्स
 त्ताहिम्मि सपत्तो ॥ ९८ ॥ ण्णास्स पवरक्सिलयसमूहगुविलस्स सीयछायस्स । उतुंगवियडसाहा-डडलस्स सहयारु-
 स्सन्म ॥ ९९ ॥ उवविट्ठो चिट्ठइ हिट्ठयम्मि चिंताभरेण सुट्ठियंगो । जोयंतो विसिचकं, विज्जाभट्ठो व खयरिंत्तो ॥ १०० ॥
 एत्थंतग्गम्मि एगो, सहमा परिवायगो समणुपत्तो । कयथाउवत्यवेसो, मुंडियसिर-कुञ्ज-सञ्जूलो ॥ १०१ ॥ दंडत्तिय-कुंडि-च-
 मर-संगओ तह गणेत्तियाहूत्थो । किं किं पि मुणमुणितो, संपत्तो कुमरपुरउ त्ति ॥ १०२ ॥ करिसुंडाभुयदंडो, विसा-
 लवच्छल्ल्यलो फरुमकेसो । णवजोद्यणो रउदो, रत्तच्छो दीहजंघो य ॥ १०३ ॥ निज्जाइऊण अह सो, सासको चित्तए
 मणे कुमरो । एवंविहरूवेणं, हवेज एसो फुडं चोरो ॥ १०४ ॥ एत्थंतरम्मि तेणं, भणिओ कुमरो पिण्हि वयणेहिं ।
 कचो सि तुमं मुपुरिस' ? केण व कजेण चिट्ठेसि ? ॥ १०५ ॥ नाऊण तस्स भावं, भणियं कुमरेण बुद्धिनिउणेणं ।
 वालिहेणडकंतो, भमामि णयरीड सुन्नमणो ॥ १०६ ॥ मा सोयसु पुत्त ! तुमं, अज्ज ङ्छिदामि तुज्ज वालिदं । देमि
 समीहिियद्वं, भणियं परिवायणेणं ति ॥ १०७ ॥ कुमरेणं संलत्तं, तुन्हाणं चैव पयपसाएणं । नासइ मह वालिदं,
 सपज्जाइ ईहिंयं कज्जं ॥ १०८ ॥ एवं जंपताणं, नयणपहं वज्जिऊण दिवसयरो । अहंसणमावन्नो, दोसभणं व सप्पु-
 रिमो ॥ १०९ ॥ सञ्जुज्जोयम्मि गग, पयडीहूयम्मि रयणित्तमनियरे । कट्ठुं कोसाओ, करवालं दारुणायां ॥ ११० ॥
 नुरियगई सचलिओ, सो कुमरं भणइ एहि मह पिट्ठं । जेण समीहिियकज्जं, सधं पि करेमि किं वहुणा ? ॥ १११ ॥
 ताव न त्थोत्ति वि सिग्यं, संपत्ता णयरिमज्झयारम्मि । परिभमिऊणं थोवं, उवविट्ठा एगदेसम्मि ॥ ११२ ॥ परिवाय-
 नेण ताव य, ईसरवणियस्स मंदिरे तुंगे । सुहभेयभित्तिभाए, खत्तं आलेहिंयं तेणं ॥ ११३ ॥ जोणवि भित्तिसंधिं,

श्रीउत्तरा-
ख्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीयवृत्तिः

॥ ८७ ॥

खणियं खत्तं सुतिक्खसत्थेणं । सिरिवच्छसच्छहं सु-प्पवेसनिगमणमङ्गुलं ॥ ११४ ॥ निब्बाइऊण सुइं, निहुयपयं पविसिऊण सो धुत्तो । कडुइ महघभंडं, पभूयपेडाओ तत्थेव ॥ ११५ ॥ ठवियं कुमरं आणिय, देवउलाओ दरिइए पुरिसे । ते गिण्हाविय ताओ, णयरीए निगया इत्ति ॥ ११६ ॥ तओ कुमरेण चितियं—आयडिऊण खगंगं, छलेण पहुणाभि किं इमं दुडं ? । अहव न जुत्तं अम्हं, छलघाओ कुलप्पसूयाणं ॥ ११७ ॥ एयनिवासं गंतुं, दवं पेच्छामि कित्तियं हरियं ? । कस्स कए अणवरयं, सुसइ इमं नयरिजणनिवहं ? ॥ ११८ ॥ एवं ते दोन्नि वि गहिय-मोसया पुर-वरीओ निक्खंता । गुरुभारेण किलंता, णयरुज्जाणम्मि संपत्ता ॥ ११९ ॥ परिवायगेण भणिओ, कुमरो छलघायमा-रणनिमित्तं । सुपुरिस ! गरुया रयणी, अच्छामो एत्थ उज्जाणे ॥ १२० ॥ पडिवन्ने कुमरेणं, तत्थुज्जाणम्मि ते समा-सीणा । किल निहं सेवेमो, चित्तेणं दो वि सासका ॥ १२१ ॥ खणमेत्तेणं दोन्नि वि, दाहिणवामेसु वच्छमूलस्स । अण्णेणघायणिरया, अलीयनिदाए सुत्त त्ति ॥ १२२ ॥ ते वाहित्तयपुरिसा, सुत्ता वीसत्थमाणसा सबे । कुमरो वि सत्थराओ, उट्ठित्ता सणियमवकंतो ॥ १२३ ॥ काडं करम्मि खगंगं, अन्नस्स महातरस्स मूलम्मि । पेच्छंतो संचिइइ, अपमत्तो तस्स चरियाहं ॥ १२४ ॥ सुत्त त्ति सुणेऊणं, तेणं विणिवाइया उ ते पुरिसा । सयणे तमपेच्छंतो, जा जोवइ तत्थ सो कुमरं ॥ १२५ ॥ ता हक्किऊण दुडं, कुमरो आयडिऊण करवालं । पहुणइ जंधासन्नं, भयरहिओ भीमवलजुत्तो ॥ १२६ ॥ एणेण पहारेणं, पडियं जंधाण जुयलयं तस्स । चक्काहओ व रुक्खो, णिवाडिओ इत्ति धर-णीए ॥ १२७ ॥ गंतुं असमत्थेणं, जीवियसेसेण तेण सो भणिओ । आसि अहं सुपसिद्धो, नामेण भुयंगमो चोरो ॥ १२८ ॥ तह अत्थि इह मसाणे, गेहं भूमीए मज्झयारम्मि । तत्थडत्थि मज्झ भइणी, वीरमई नाम जुवइ त्ति ॥ १२९ ॥ वडपायवस्स मूले, गंतूणं कुणसु तीए वाहरण । जेणं भूमिघरस्सा, दारं उग्घाडए तुरियं ॥ १३० ॥ तं परि-

चतुर्थ
असंस्कृता-
ख्यमध्य-
नम् ।

द्रव्यसुत्तेषु
प्रतिबुद्ध-
जीवि-
अगडदत्त-
दृष्टान्तः ।

॥ ८७ ॥

णिऊण सुंदर ! गेण्हसु सव्वं पि ठविणजायं ति । चिट्ठसु तत्थ सुहेणं, अहवा वसिमस्मि गच्छेसु ॥ १३१ ॥ एवं
 त्रपंतो सो, कुमरेणामासिओ खणं एक्कं । गहिऊण तस्स खगं, पत्तो ता पेयभूमीए ॥ १३२ ॥ गंतूण कओ सद्दो,
 गडस्स मूलम्मि तीण जुवईए । आगंतूण तीए वि, घरस्स उग्घाडियं ठारं ॥ १३३ ॥ निज्जाइऊण सुइरं, रूवं वालाए
 विभिद्धओ सहमा । चित्तइ नियहियणं, एसा मयणस्स सबस्स ॥ १३४ ॥ पुट्ठो य तीए सुंदर !, कत्तो कज्जेण केण
 वाऽऽयाओ ? । कहिया तेण पउत्ती, तं सोऽं दूमिया हियए ॥ १३५ ॥ भणिऊण महुरवयणं, नीओ पायालमंदिरे
 कुमरो । गुरुगउरवेण तीए, दिन्नं पवरासणं तत्थ ॥ १३६ ॥ सप्पणयं चिय भणिओ, अहयं एयं च विउलयणनिवहं ।
 तुन्हाऽऽयत्तं सव्वं, सुंदर ! विलसेसु सच्छंदं ॥ १३७ ॥ पयडेउ वासहरं, भणिओ वीसमसु एत्थ सयणिज्जे । अहयं
 पुण गंतूणं, आणेसि विलेवणं तुज्ज ॥ १३८ ॥ एवं भणिऊणं सा, वासहराओ विणिगया सहसा । कुमरो वि नीइ-
 सत्थं, चित्तइ अह अप्पणो हियए ॥ १३९ ॥ माया अलियं लोहो, मूढत्तं साहसं असोयत्तं । निस्संसया तह चिय,
 महिलाण सदावया दोसा ॥ १४० ॥ अन्नं च—णं य घेप्पइ सुसिणेहिं, न विज्जइ ण य गुणेहिं । न य लज्जइ
 न य माणिण, न य चाडुयसएहिं ॥ १४१ ॥ णं य खरकोमलवयणि, न विहवि न जोव्वणेण । दुग्गिज्झं मणु
 महिलहं, चित्तहि आयेण ॥ १४२ ॥ अओ—जो जाइ जुवइवगे, सब्भावं मयणमोहिओ पुरिसो । दुत्तरदुक्ख-
 मगुहे, णिवडड सो नत्थि सदेहो ॥ १४३ ॥ एवं च भाविऊणं, सयणतलं वज्जिऊण सो कुमरो । लुक्को अन्नपएसे,
 ठविऊणं तत्थ पडिरूवं ॥ १४४ ॥ सयणिज्जस्स य उवरिं, जंतपओणेण जा सिला ठविया । सा इति तीए सुक्का,

१ न च गृह्यते सुजेहं, न विद्यया न च गुणै । न च लज्जया न च मानेन, न च चादुक्कशतैः ॥ २ न च खरकोमलवचनेन
 विभजेन न यौवनेन । दुर्गोष्ठ मनो महिलानां, चिन्तय आदरेण ॥

पडिया पल्लववरिस्मि ॥ १४५ ॥ णाऊण चुन्नियं तं, पहिड्हियया य भासई पावा । मह भाउयं वद्धतो, किं जाणसि अत्तणो हियाए ? ॥ १४६ ॥ सुणिऊण इमं वयणं, कुमरो वि पहाविओ तथाहुत्तं । गहिउं केसकलावे, भणिया सा एरिसं वयण ॥ १४७ ॥ हा पावे ! को सक्कइ, मं मारेउं सुबुद्धिविहवेणं । जो जगइ परछडिं, सो नियछट्टीए किं सुयइ ? ॥ १४८ ॥ गहिऊण य तं बालं, वसुमइभवणाओ निग्गओ कुमरो । रत्तो वि अइविरत्तो, तीए अइक्करचरिएहिं ॥ १४९ ॥ गंतुं रायसमीवे, रयणिपउत्ती य साहिया तेण । चोरो खगेण हओ, तस्सेसा आणिया भणिणी ॥ १५० ॥ तं चिय पायालहरं, वीयदिणे दंसियं णरवरस्स । रित्थं तं णरवइणा, समप्पियं नयरलोयस्स ॥ १५१ ॥ तुडेणं नर-वइणा, दिन्ना कुमरस्स निययधूय त्ति । नामेण कमलसेणा, कमला इव सयलजणदइया ॥ १५२ ॥ वरगामाण सहस्सं, सयं गइंदाण विउलभंडारं । पाइक्काण य लक्खं, तुरयाणं दससहस्साइं ॥ १५३ ॥ एवं सो लद्धजसो, जण-मणयणाण पुत्तिमायंदो । अलियं मुणेइ सव्वं, रहिओ चिरदिट्ठबालाए ॥ १५४ ॥ जओ—ता लज्जा ता माणो, ताव य परलोयचित्तणे बुद्धी । जा न विवेयजियहरा, मयणस्स सरा पहुप्पंति ॥ १५५ ॥ एवं मयणायत्तो, सो चिट्ठइ जाव निययभवणस्मि । ता एगा वरविलया, समागया कुमरपासस्मि ॥ १५६ ॥ दिन्नासणोवविट्ठा, भणिया कुमरेण केण कजेण । तं आगया सि सुंदरि ! ? साहसु निययं अभिप्पायं ॥ १५७ ॥ भणियं तीए णिसुणसु, अवहियहि-यओ कुमार ! होऊणं । अहयं तुम्ह समीवे, पट्ठविया मयणमंजरिए ॥ १५८ ॥ एवं तुह संदिट्ठं, सुंदर ! गुरुविरह-जलणतवियाए । जा गच्छइ न य जीयं, ता सिंचसु संगमजलेणं ॥ १५९ ॥ अन्नं च णिसुणिऊणं, गयखेहुं तक्क-रस्स वहणं च । दुट्ठित्थीपरिहरणं, णरवइपमुहेण य जणेणं ॥ १६० ॥ साहुकारं तुज्झं, कीरंतं अहियविम्भियमणा स । जीयं पि तु तुह दंसण-समुस्सुया धरइ किच्छेणं ॥ १६१ ॥ सुणिऊण तीइ वयणं, दाउं हत्थद्वियं च तंवलं । भणिया

मा दृष्ट्वा, सिनेहमारोहि वयणेहिं ॥ १६२ ॥ कुसले ! पभणसु गंतुं, मा होसु सभुसुया दिणे कहवि । पत्थावं लहि-
 ङ्गां, मवं नुदय करिस्सासि ॥ १६३ ॥ अन्नम्मि दिणे सहसा, करहारुढा समागया पुरिसा । भवणम्मि पविसमाणा,
 दिट्ठा कुमरेण हिट्ठमणा ॥ १६४ ॥ आलिंगितं सहरिस, अम्मापियरस्स कुसलपडिवत्ती । ससिणेहं परिपुट्ठा, पमुक्कवण-
 अंसुनिगदेणं ॥ १६५ ॥ ता तेहि इमं भणियं, अम्मापियरस्स कुमर ! कुसलं ति । तहवि हु तुह विरहमहा-गहेण
 गहियाडं चिट्ठति ॥ १६६ ॥ कइवइदिणाण मज्जे, जइ गंतूणं न दंसणं कुणसि । ता कुमर ! निच्छएणं, विमुक्कजीवाण
 वधिहिसि ॥ १६७ ॥ एवं निसामिऊणं सज्जावेऊण नियखंधारं । पत्तो रायसमीवे, जंपइ सो एरिसं वयणं
 ॥ १६८ ॥ तायस्स समीवाओ, उस्सुय करहारुहा दुवे पुरिसा । पडु ! मज्झ आणणत्थं, समागया कहसु जं जोगं
 ॥ १६९ ॥ णरवइणा तो भणियं, वच्चसु तं कुमर ! तायपासम्मि । नियपरिवारस्समेओ, गंतूण पुणो नियत्तेसु
 ॥ १७० ॥ दाऊणमलंकारं, सम्माणेऊण महुरवयणेहिं । नियधूयाए समेओ, णरवइणा पेसिओ कुमरो ॥ १७१ ॥
 काऊण सज्जति, दावावेडं पयाणयं सिविरे । एगरहेणं कुमरो, सयं ठिओ नयरिमज्झम्मि ॥ १७२ ॥ जामिणिपढमे
 पढे, दूईए संगमीइ पासम्मि । कुमरेण निययपुरिसो, पट्टविओ जाणणट्ठाए ॥ १७३ ॥ गंतूण तेण भणियं, सिविरे
 अम्हाण पवसियं मग्गे । णगागी रायसुओ, चिट्ठइ तुम्हाण कळेण ॥ १७४ ॥ ता सुंदरि ! गंतूणं, आणसु लहु
 मयणमंजरीं तत्थ । जेण समीहियकलं, संपज्जइ अल्ल तुम्हां ॥ १७५ ॥ सुणिऊण तस्स वयणं, गंतूणं संगमी
 नुरियवुरियं । नियसामिणीइ साहइ, जं भणियं कुमरपुरिसेण ॥ १७६ ॥ आयन्निऊण सहसा, रहसससुच्छलिय-
 चत्तरोरमंचा । संचलिया खणेणं, सुमहिसहाया नियवराओ ॥ १७७ ॥ पत्ता कुमरसमीवं, आरुढा मयणमंजरी
 जाणे । आरुहसु सुयणु ! सिगं, इय भणिया रायत्तणएणं ॥ १७८ ॥ अह चोइऊण तुरए, रज्जं गहिऊण वाम-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीयवृत्तिः

॥ ८९ ॥

हृत्थेणं । णीहरिओ नयरीए, संपत्तो निययकडयम्मि ॥ १७९ ॥ तुरियं पयाणढक्का, दवाविया तेण पत्तमित्तेणं । काऊण सुसंजत्तिं, चलियं सेन्नं समत्थं पि ॥ १८० ॥ अणवरयपयाणेहिं, विसयं लंघेवि भुवणपालस्स । पत्तो महा-
अरन्ने, सावयतरुसंकुले भीमे ॥ १८१ ॥ अइविसममहादुमसं-कुलम्मि मग्गम्मि वच्चमाणस्स । सव्वजणाणंदयरो, ता
पाउसकालो समणुपत्तो ॥ १८२ ॥ तम्मि य मणहरकाले, वच्चइ कुमरो वणस्स जा मज्झे । सहस्स त्ति भिहसामी, ता
पडिओ तस्स सिविरम्मि ॥ १८३ ॥ तस्स वलेणं वलद-प्पिएण सहसा कुमारखंधारं । पवणेण व घणवदं, पक्खित्तं
चउसु वि दिसासु ॥ १८४ ॥ एणेण संदणेणं, सहिओ णियपणइणीए रायसुओ । रणमज्झे सो एक्को, हरि व मायंग-
जूहस्स ॥ १८५ ॥ ता बाणावलपहयं, भग्गं भिह्माण तं वलं सव्वं । अन्नन्नदिसि पलाण, गधगयस्सेव करिजूहं ॥ १८६ ॥
तं पुण पलायमाणं, भिह्ववई पेच्छिऊण नियसेन्नं । निट्ठुरमक्कोसंतो, सहसा सवडंसुहो चलिओ ॥ १८७ ॥ अणवरयं
ते दोन्नि वि, अन्नोन्नं पक्खिवंति सरणिवहे । एक्को वि न वि छलिज्जइ, निउणत्तणओ धणुघेए ॥ १८८ ॥ तत्तो चित्तिंयं
कुमरेण—बुद्धीए पवंचेण य, छलेण तह मंतंतजोएण । पहणिज्जइ पडिवक्खो, जस्स न नीईए सक्केज्जा ॥ १८९ ॥
ता एसो भिह्ववई, धणुगुणसत्थेसु लद्धमाहप्पो । ण य सक्का पहणेजं, तेण उवायं विचिंतेमि ॥ १९० ॥ एवं च चित्ति-
ऊणं, भणिया कुमरेण सा निययमज्जा । कुणसु पिए ! सिंगारं, उवविससु रहस्स तुंडम्मि ॥ १९१ ॥ उवविट्ठाए
तीए, दट्ठुणं रुवसंपयं पवरं । दिट्ठिं तत्थ निवेसइ, पहओ मयणस्स बाणेहिं ॥ १९२ ॥ नीलुण्णलपत्तसरि-च्छएण
आरामुहेण बाणेण । वच्छत्थलम्मि सहसा, तो पहओ रायतणएणं ॥ १९३ ॥ मम्मपएसम्मि हओ, पडिओ भूमीए
भिह्वनरनाहो । इसिवियासियणयो, जंपइ सो एरिसं वयणं ॥ १९४ ॥ अवि य—नाहं तुह सरपहओ, पहओ
कुसुमाउहस्स बाणेण । अहवा किमेत्थ चोजं, मयणेणं को वि न हु छलिओ ? ॥ १९५ ॥ एव पयंपिऊणं, कालगओ

चतुर्थ
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

द्रव्यसुतेषु
प्रतिबुद्धि-
जीवि-
अगडदत्त-
दृष्टान्तः ।

॥ ८९ ॥

भिद्यन्ममिओ इत्ति । एत्थंतरम्मि कुमरो, नियपरिवार पलोण्ड ॥ १९६ ॥ जाव न रहे न तुरए, सेवयपुरिसे य नेय
 वरमुट्ठे । प्परहेणं कुमरो, सचलिओ नियपुराहुत्तं ॥ १९७ ॥ कह कहवि तं अरञ्जं, सो कुमरो लंघिऊण भयर-
 ह्मिओ । गोउल्लमेगं पत्तो, गावीनिवहेण रमणीयं ॥ १९८ ॥ एत्थंतरम्मि कुमारं, दट्ठुणं गोउलाउ दो पुरिसा । पत्ता कुमर-
 नमीय, भणति महुरेहि वगणेहिं ॥ १९९ ॥ कत्तो सि तुम नरवर ! ? , कत्थ व वच्चिहिसि कहसु अम्हाणं ? । संखउरे
 वगामो, भणिआ ते रायतणएण ॥ २०० ॥ तो तेहि पुणो भणियं, सुपुरिस ! अम्हे वि तुज्झ सत्थेणं । संखउरे
 वगामो, जइ सुपसाओ तुमं होसि ॥ २०१ ॥ एव ति होउ पडिव-ज्जिऊण जोएइ जा रहे तुरए । ता सत्थेह्यपु-
 रिमा, भणंति एतारिस वयण ॥ २०२ ॥ एणं मग्गेणं, अत्थि महत्त अईव कंतारं । तस्स य मज्झे चिट्ठइ, चोरो
 दुज्जोहणो चंडो ॥ २०३ ॥ मयमत्तो गल्लगज्जि, कुणमाणो करिवरो य अइविसमो । दिट्ठीविसो य सप्पो, वग्घो
 तह दारुणो अत्थि ॥ २०४ ॥ अन्ने वि सावयगणा, कूरा मसासिणो य दुप्पेच्छा । एवं नाऊण मणे, वच्चसु एएण
 मग्गेण ॥ २०५ ॥ कुमरेण तओ भणिआ, मा कुणह भय पयट्ठइ पहम्मि । कुसलेणं संखउरे, संपत्तादेमि किं बहुणा ?
 ॥ २०६ ॥ एवं निसामिऊण, अण्णे सत्थेह्यया णरा वहवे । रायतणएण समयं, सचलिया मुक्कभयपसरा ॥ २०७ ॥
 एत्थंतरम्मि प्पगो, दीहज्जामउडभूसियसरीरो । भसमुद्धूलियगतो, तिसूलचक्केण य सणाहो ॥ २०८ ॥ परिचारय-
 परियरिओ, पिन्डियल्लेण वावडकरगो । तेयस्सी सुपासिद्धो, महवइओ तत्थ संपत्तो ॥ २०९ ॥ तेण य भणिओ
 कुमरो, तुम्ह सुन्नन्धेण पुत्त ! अहयं पि । संखउरे वच्चामी, तिन्थाणं दंसणनिमित्त ॥ २१० ॥ अन्नं च मह समीवे,
 कइवि दु चिट्ठति । त्त ! दीणारा । वलिपूयत्थं दिन्ना, देवाणं धम्मियणरेहिं ॥ २११ ॥ ते गेण्हेसु महायस !, वच्चाओ
 जेण निन्धया अम्हे । एव बहु भणिऊण, समप्पिओ दविणनिवहो त्ति ॥ २१२ ॥ ताहे सो परितुट्ठो, आसीसं देइ

नरवरसुयस्स । सत्थिहएहि सद्धिं, संचलिओ कवडकयवेसो ॥ २१३ ॥ सुणिउं तस्स सरूढं, कुमरो चित्तेइ हिय-
मज्झम्मि । एएण समं गमणं, न सुंदरं होइ परिणामे ॥ २१४ ॥ एवं हियए परिभा-विऊण कुमरेण चोइया तुरया ।
मग्गे र्हो पयट्ठो, सपत्तो गहणदेसम्मि ॥ २१५ ॥ तेण महद्वइएणं, भणिया सत्थेहया इमं वयणं । अज्ज अहं तुन्हाणं,
पाहुन्नं सवहा काहं ॥ २१६ ॥ अत्थि इह रत्तमज्झो, गोउलमेगं पट्ठयधणनिवहं । तत्थ मए वरिसालो, आवंतेणं
कओ आसि ॥ २१७ ॥ तम्मि मए गोउलिया, सब्बे आवज्जिया नियगुणेहिं । दाहिंति अज्ज भोजं, ता तुम्हे पाहुणा
मज्झ ॥ २१८ ॥ एवं निमंतिऊणं, गंतूण समागओ महावइओ । पायसघयदहियाणं, भरिऊणं भंडए गरूप ॥ २१९ ॥
आंगंतूण य तेणं, भणिओ कुमरो वि महुरवयणेहिं । पुत्तय ! अज्जऽम्हाणं, हियइच्छियनिवुइ कुणसु ॥ २२० ॥ कुम-
रेण तओ भणियं, गुरुवियणा मज्झ उत्तमंगम्मि । वट्ठइ अन्नं च जई-ण भोयणं कप्पए णेय ॥ २२१ ॥ सत्थेहया
य सब्बे, भणिया कुमरेण दिट्ठिसन्नाए । ण हु ण्यं भोत्तव्व, एएण समाणियं भत्तं ॥ २२२ ॥ अवगन्निऊण कुमरं, सुत्तं
तं भोयणं विसविमिस्सं । भुंजियमेत्ता सब्बे, सहसा णिजेयणा जाया ॥ २२३ ॥ जममंदिर पवन्ने, सब्बे ते जाणिउ
महावइओ । मेहंतो सरनिवहं, पट्ठाविओ कुमरवहणत्थं ॥ २२४ ॥ कुमरेण सकोवेणं, सरनिवहं वंचिऊण वेएण ।
मम्मपणसे पइओ, एणेणं अद्धयंदेणं ॥ २२५ ॥ अह सो महीए पडिओ, जीवियसेसो पयंपए एयं । पुत्त ! अहं
सो दुजेओ, चोरो दुजोहणो नाम ॥ २२६ ॥ निव्वभयचित्तेण ताए, मह चित्तं रंजियं महाभाग ! । जीवियसेसो अहयं,
संपत्तो वाणवाएण ॥ २२७ ॥ आयन्नसु मह वयणं, ण्यस्स गिरिस्स वामपामम्मि । सरियाण दोण्ह मज्झे, देवउलं
अत्थि रमणीयं ॥ २२८ ॥ तस्स य पन्चिन्नमभाए, तलिणसिला सज्जिया सुजत्तेणं । तं पेह्णिऊण वामे, भूमिचरं तत्थ

पयिमेयु ॥ २२९ ॥ तस्मऽस्थि मञ्जभाण, मम महिला पवररुवगुणकलिया । पवजोवणा विणीया, नामेणं जयसिरी
 मरला ॥ २३० ॥ 'रित्थं अईव नहंतं, चिट्ठइ मञ्जम्मि तस्स भवणस्स । ता तं सव सुपुरिसि !, अप्पायत्तं करेज्जासु
 ॥ २३१ ॥ मर पुण वट्ठइ अंतो, गयम्मि जीयन्मि देसु कट्ठाणि । एवं सो भणमाणो, पंचत्तं पाविओ सहसा ॥ २३२ ॥
 वानमयूहे मेलिय, दिन्नो कुमरेण हुयवहो तस्स । आरुहिउं पवररुहं, ताव गओ कहियेदेसम्मि ॥ २३३ ॥ दोसरि-
 वाणं मञ्जे, देवउले जोडया सिला तेणं । उघाडिऊण दारं, कओ य सवो जहाभणिओ ॥ २३४ ॥ भणइ तओ
 मा रसणी, सहसाऽऽगंतूण दारदेसम्मि । कोइलमहुरसरेणं, मञ्जे आगच्छ भवणस्स ॥ २३५ ॥ पेच्छेवि तीण
 रुवं, माणंदं जा पलोयण कुमरो । मयमंजरीइ ताव य, अवहत्थेणं हओ सहसा ॥ २३६ ॥ भणियं च—वंधुपि-
 यामहियाओ, नयरं गेहं च तुज्ज कजेणं । चत्तं मण अलजिर !, तुमं च अन्नं पसत्तो सि ॥ २३७ ॥ णियुणेवि
 तीइ वयणं, कुमरो वजेवि तं वणं सहसा । संदणवरमारुहिओ, संचलिओ अगओ ताहे ॥ २३८ ॥ लंघइ
 जाय मुहेणं, केत्तियमेत्तं पि मीसणं रन्नं । सहस ति ताव पिच्छइ, णासंतं सवरसंवायं ॥ २३९ ॥ अह पेच्छिऊण
 कुमरो, भयतसिए वणयराण संघाण । चितइ नियचित्तेणं, होयवं एत्थ मयकरिणा ॥ २४० ॥ सासंको हियणं,
 जाव पलोणइ तहिसाहुतं । ससि-सख-कुंदधवलं, पेच्छइ ता करिवरं एक्कं ॥ २४१ ॥ पञ्जरियमयपवाहं, मोडंतं
 तरुनरे मढाणा । मयमंजरी रणेणं, उव्विगा हियमज्झम्मि ॥ २४२ ॥ कुमरेण तओ भणियं, मा वीहसु मुद्धि !
 रन्नफलहाओ । गरूणाण संपया आ-वया य न हु इयरपुरिसाणं ॥ २४३ ॥ एवं भणिऊण पियं, अवयरिओ रहवराउ
 सो गुरियं । गंतूणमुत्तरीयं, पक्खित्तं झत्ति पुरउ त्ति ॥ २४४ ॥ ताव य सो मायंगो, छोहं जा देइ उत्तरि-

जन्मि । ता कुमरो वि सुदस्वो, इड त्ति आरुहइ खंधम्मि ॥ २४५ ॥ खणमेत्तेणं सो म-त्तकरिवरो गेगवणयरकयंतो । सवसो कुमरेण कओ, अहि व मणिमंतजोएण ॥ २४६ ॥ नियदइयाए पुरओ, अवइण्णो गयवरस्स खंधाओ । पुण-रवि रहम्मि रुढो, संचलिओ नियपुराहुत्तं ॥ २४७ ॥ जा केत्तियं पएसं, कुमरो लंधेइ नियपियासहिओ । ता पेच्छइ सो वग्घं, अद्धाणतडम्मि उवविट्ठं ॥ २४८ ॥ अद्धुसियकेसरसडं, अप्फालियवसुहदीहलंगूलं । तं पेच्छिऊण कुमरो, हसिऊणं धाविओ समुहं ॥ २४९ ॥ सज्जेउ रोदकम्मं, वग्घो जा देइ नियकरपहारं । विटियवत्थो हत्थो, छूढो कुम-रेण वयणम्मि ॥ २५० ॥ दाहिणहत्थेण पुणो, पहओ असिधेणुयाए खंधम्मि । गाढपहारेण हओ, धस त्ति महिमंडले पडिओ ॥ २५१ ॥ निज्जिणिऊणं वग्घं, जाव य लंधेइ थोवयं गहणं । पेच्छइ ताव भुयंगं, अद्धाणे संठियं कुमरो ॥ २५२ ॥

केरिसं ?—अलिउलकज्जलवन्नं, फणिमणिकिरणोहभासुरसरीरं । दो जीहं रत्तच्छं, धमणी व पमुक्कपुक्कारं ॥ २५३ ॥ सवडंसुहं उवेंतं, दट्ठुणं मयणमंजरी सप्पं । गुरुभयकंपिरदेहा, लग्गा कुमरस्स कंठम्मि ॥ २५४ ॥ मा वीहेसु भणंतो, उत्तिन्नो संदणाउ सो सुहडो । आवंतस्स य फणिणो, सहसा विहिओ गईथंभो ॥ २५५ ॥ तो कुणिउ मुहथंभं, खेळा-वेऊण छड्डिओ भुयगो । आरुहिऊण रहवरं, तुरियं संजोइया तुरया ॥ २५६ ॥ किच्छेण लंधिऊणं, गहणं तं कहवि णरयसारिच्छं । संपत्तो संखउरं, संतोसियणयरिजणनिवहो ॥ २५७ ॥ वरविहियवत्थसोहा-उउलम्मि नयरम्मि सुंद-रनिवस्स । जणमणनयणाणंदो, दाणं दित्तो पविट्ठो सो ॥ २५८ ॥ नियमंदिरम्मि पत्तो, जणणीजणएण गरुयणेहेणं । आलिंणिओ सहरिसं, लेएणं पणमिओ ताहे ॥ २५९ ॥ सो भोयणावसाणे, पुट्ठो देसंतराण वुत्तंतं । तेण समगं कहियं, जा पत्तो निययभवणम्मि ॥ २६० ॥ एवं ताणं सुहसं-गमेण संजायपरमतोसाणं । वच्चइ सुहेण कालो, रज्जसुहं भुंज-माणं ॥ २६१ ॥ अह अन्नया वसंते, कामुयलोयाण हिययआणंदे । बहुपउरपरियरज्जुओ, उज्जाणं उवगओ राया

चतुर्थ

असंस्कृता

ख्यमध्यय-

नम् ।

द्रव्यसुषुप्तेषु

प्रतिबुद्ध-

जीवि-

अगडदत्त-

दृष्टान्तः ।

॥ ९१ ॥

॥ २६२ ॥ अह सो वि तओ कुमरो, सुहिजणपरिचारिओ पियासहिओ । पुरनारिपलोइयरू-वसंपओ तत्य संपत्तो
 ॥ २६३ ॥ बडुहासतोसधीणा-विणोयवरयेणदृक्वेहिं । कीलइ पमुइयचित्तो, मयमंजरियाइ सह कुमरो ॥ २६४ ॥ अव-
 रणे मघजणो, रमिऊणं पुरवरे गओ सिग्वं । राया वि सयलपरिवा-रसंगओ भवणमणुपत्तो ॥ २६५ ॥ कुमरो वि
 थिमजियमय-लपरियणो जाव रहवरं पत्तो । ता सा मयमंजरिया, डका उरगेण उग्गेण ॥ २६६ ॥ हाहारवं कुणंती,
 गुणा उक्क ति ताए य विलवंती । कंपंतसघगत्ता, पडिया कुमरस्स उच्छंगे ॥ २६७ ॥ कुमरेण तओ भणिया, मा मा
 तीहेहिं जुयलयइल्लि ! । विसहरविसमप्पभावं, निमेषमेत्तेण काहामि ॥ २६८ ॥ एवं भणमाणस्स य, मुहुत्तमेत्तेण
 ता पिया तरस । विसमविसपीडियंगा, खणेण निशेयणा जाया ॥ २६९ ॥ जीवियमुक्क ति विया-णिऊण कुमरो वि
 मोहगातन्नो । विलवइ करुणसरेणं, हाहाकारं विमुंचंतो ॥ २७० ॥ कह कहवि हु किच्छेणं, अत्ताणं संवरेवि कुमरेणं ।
 रररुण थियं ताहे, ठविया उयरम्मि सा भज्जा ॥ २७१ ॥ पज्जालिऊण जलणं, अत्ताणं जा खिचेइ सो कुमरो । सहस
 ति ताय पत्तं, गयणाओ रायरजुयलं ति ॥ २७२ ॥ संपत्तमेत्तएण य, भणिओ कुमरो सुकोमलं वयणं । किम-
 हारेण मुपुरिस !, अत्ताणं खिवसि जलणम्मि ? ॥ २७३ ॥ अहयं खणमेत्तेण वि, सत्यसरीरं करेमि तुह भज्जं । एवं
 पत्तंणिऊणं, पट्टया अभिमंतियजलेण ॥ २७४ ॥ निहावए व बुद्धा, अत्ताणं संवरेवि पसयच्छी । कयरो इमो पएसो,
 पुनंती उडिया रत्ति ? ॥ २७५ ॥ तं खयराणं जुयलं, उट्ठावेऊण पणइणि तस्स । जंपिय कुमरेण समं, उप्पइयं गय-
 णमन्नम्मि ॥ २७६ ॥ कुमरो वि पियासहिओ, रयणीए अइतमंधपउराए । पच्चासन्ने देवय-उलम्मि सहस थिय गओ
 ति ॥ २७७ ॥ कुमरेण एत्ता समए, भणिया दइया पसन्नवयणेणं । आणेमि जाव जलणं, ताव तुमं चिट्ठ खणनेणं
 ॥ २७८ ॥ एतं भणिऊण गओ, जलणं गहिऊण पुनरवि णियत्तो । ता पेच्छइ देवउले, उज्जोयं मणचमकारं ॥ २७९ ॥

संपत्तेर्गं तेणं, भणियं सासंकमाणसेणेवं । अज्जे ! दीवुज्जोओ, दिट्ठो मे आसि देवउले ॥ २८० ॥ तीए वि य पडिभ-
णियं, पिय ! तुह हत्थाट्ठियस्स जलणस्स । जलियस्स समुज्जोओ, संकंतो सो तुमे दिट्ठो ॥ २८१ ॥ एत्थंतरम्मि खगं,
भज्जाए समप्पिऊण सो कुमरो । महिनिहियजाणुजुयलो, अहोमुहो धमइ जा जलणं ॥ २८२ ॥ ता सहस विय तीए,
खगं हत्थाओ कोसपरिहीणं । अइगरुयनिहाएणं, पडियं देवउलसिलवट्ठे ॥ २८३ ॥ सभंतो ता पुच्छइ, नियदइयं सो हु
सरलसन्भावो । किं कोसविप्पमुकं, खग पडियं महियलम्मि ? ॥ २८४ ॥ तीए वि तओ भणियं, मह मणमोहो अईव
उच्छलिओ । तेणं परवसाए, करवालं नवरि पडियं ति ॥ २८५ ॥ जालेवि तओ जलणं, देवउले वोलिऊण तं रयणिं ।
गोसम्मि निययभवणे, गयाइं साणंद्हिययाइं ॥ २८६ ॥ वधवमुहिसुयणाणं, रयणिपउत्ती य निव्विसेसा सा । पियसहिएण
कहिया, हरिसवसुल्लसियहियएणं ॥ २८७ ॥ एवं च ताण दोण्ह वि, हियसमीहियविलाससत्ताणं । वच्चइ सुहेण कालो,
विसयसुहं सेवमाणानं ॥ २८८ ॥ अह अन्नया कयाई, सप्पुरिसो रायनंदणो कुमरो । विवरीयसिकलतुरय, परिवाइइ
वाहियालीए ॥ २८९ ॥ तो तेण दुड्हरिणा, उवाहरिऊण लोयपच्चकलं । उवणीओ सो रत्ते, अइविसमे तावसनिवासे
॥ २९० ॥ परिभममाणेण तओ, पत्तं कुमरेण जिणहरं एक्कं । चारणसमणो एगो, दिट्ठो बहुमुणिगणाइन्नो ॥ २९१ ॥

सो य केरिसो ?—गहनक्खत्ताणं सस-हरो व रयणाण कोत्थुभमणि व । कप्पटुमो व तरुणं, देवाण सहस्सन्यणो
व ॥ २९२ ॥ चंदो व सोमयाए, महि व खंतीइ दित्तिए भित्तो । रूवेण वम्महो इव, निम्मलचउनाणसंपन्नो ॥ २९३ ॥
नामेण साहसगई, विजावसदिट्ठविसववहारो । वोहिंतो भवियज्जे, निम्मलधम्मोवएसेणं ॥ २९४ ॥ गंतूणं कुमरेणं,
सहसा तो पणमियं चलणकमलं । लद्धासीसो य तहा, उवविट्ठो तस्स पासम्मि ॥ २९५ ॥ लहिऊण अवसरं तो,

भणियं गुनरेण विणयजुत्तेणं । गुहगुन ! साहसु मज्झं, सकोउओ किं पि पुच्छामि ॥ २९६ ॥ के पट्टु ! इमे सुपुरिसा,
जोत्तणयावन्नत्तवपिद्धथा । वैरगमगवडिया, पंच वि इच्छंति वयगहण ? ॥ २९७ ॥ तओ भणियं नाणिणा—

अरिय उह विमयमज्जे, चमरी नामेण विसमपट्ठि ति । तं भुंजइ वलवतो, धरणिधरो नाम भिद्दो ति
॥ २९८ ॥ अह अन्नया कयाई, हय-गय-रह-जोह-सुहडपरियरिओ । एगो नरवडुकुमरो, समागओ तस्स भूमीए
॥ २९९ ॥ ता तेण तस्स सिचिरं, हयविहयं तप्पवणेण काऊणं । आढत्तो सगामो, वलवइणा तेण सरिसो ति
॥ ३०० ॥ भिट्ठिया सहइं वेलं, जाव न ग्गो वि तीए छलिउं । तो तेण नियजाया, कयसिंगारा कया पुरओ ॥ ३०१ ॥
ता तीए उवरि दिट्ठी, वम्महहरिण्ण पेसिया जाव । छिइं लहिऊण तओ, कुमरेणं सो हओ मम्मै ॥ ३०२ ॥ वहिऊण
भिन्ननाइं, सो कुमरो पवसिओ पियासहिओ । ग्गए पुण पंच वि त-स्स भायरो आगया तुरियं ॥ ३०३ ॥ जीयविमुक्कं
वट्ठुं, चाणपहारेण भायर जेट्ठं । रहमगेणं चलिया, अमरिसवसफुरफुरंतोट्ठा ॥ ३०४ ॥ संखउरम्मि गएहिं, दिट्ठो कुमरो
कुमारपरियरिओ । चिट्ठंति तत्थ पंच वि, जोवता मारणे छिट्ठुं ॥ ३०५ ॥ अह अन्नदिणे कुमरो, उज्जाणे मुक्कसयलपरि-
वागे । नियजायाए समेओ, दिट्ठो सो तेहि एगामी ॥ ३०६ ॥ जा चितति इमं ते, वह्णोवाय किलिट्ठपरिणामा । सहस
ति तस्स जाया, दट्ठा दुट्ठेण भुयगेणं ॥ ३०७ ॥ गयजीयं नाऊण, अप्पाणं जा खिवेइ जलणम्मि । ता विज्जाह-
रजुयलं, पत्त सत्थीकया तेणं ॥ ३०८ ॥ चइऊण तमुज्जाणं, पचासन्ने गयाइं देवउले । मोत्तूण तं मयच्छि, जलणस्स
तओ गओ कुमरो ॥ ३०९ ॥ एवं पंच वि पुरिसा, लद्धल्ला गरुतोसमावन्ना । वह्णकरणुज्जयमणा, पच्छन्ना तत्थ
चिट्ठंति ॥ ३१० ॥ ग्याण कणिट्ठेणं, चिरगोवियदीवओ समुगाओ । पयडीकओ य सहसा, मुरमंदिरमज्जयारम्मि
॥ ३११ ॥ दीवुज्जोण्ण तओ, दिट्ठो बालाए ताण लहु भाया । अइनेहनिब्भराए, पलोइओ सोमदिट्ठीए ॥ ३१२ ॥ ता

शरीरम्, उक्तञ्च—“सैत्थ-ऽग्गी-जल-सावय-विसूइया-याहि-अहिविसाईहिं। जज्जरमिणं सरीरं, उवक्कमेहिं बहुविदेहिं ॥ १ ॥ जं ऊसासायत्तं, देहं जीवस्स कयलिखंभसमं। जरडाइणिआवासं, का कीरउ तत्थ दीहासा ? ॥ २ ॥” एवं तर्हि किं कृत्यम् ? इत्याह—‘भारुण्डपक्षीव चराऽप्रमत्तः’ यथा भारुण्डपक्षी अप्रमत्तश्चरति तथा त्वमपि प्रमादरहितः चर-विहि-तानुष्ठानमासेवस्व, अन्यथा हि यथा भारुण्डपक्षिणः पक्ष्यन्तरेण सहान्तर्वर्त्तिसाधारणचरणसम्भवात् स्वल्पमपि प्रमा-यतोऽवश्यमेव मृत्युः। उक्तञ्च—एकोदराः पृथगग्नीवा, अन्यान्यफलभक्षिणः। प्रमत्ता हि विनश्यन्ति, भारुण्डा इव पक्षिणः ॥ १ ॥ तथा तवापि संयमजीवितभ्रंश एव प्रमादत इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयन् आह—

चरे पयाइं परिसंकमाणो, जं किंचि पासं इह मन्नमाणो ।

लाभन्तरे जीविय वूहइत्ता, पच्छा परिन्नाय सलावधंसी ॥ ७ ॥

न्याख्या—‘चरेत्’ गच्छेत् मुनिरिति गम्यते, ‘पदानि’ पदनिक्षेपरूपाणि ‘परिशङ्कमानः’ सयमविराधनाभीरुतया तदपायं विगणयन्, किमिषेवम् ? अत आह—यत् किञ्चिद् दुश्चिन्तिताद्यपि प्रमादपदं पाशमिव ‘पाशं’ बन्धहेतुतया ‘मन्यमानः’ जानातः। अयमभिप्रायः—यथा भारुण्डपक्षी पदानि परिशङ्कमानश्चरति यत्किञ्चिद् दवरकादिफमपि पाशं मन्यमानः, तथा साधुरपि अप्रमत्तश्चरेत्। ननु यदि परिशङ्कमानश्चरेत् तर्हि सर्वथा जीवितनिरपेक्षेणैव प्रवर्त्तितव्यम्, तत्सापेक्षतायां हि कदाचिदुक्तदोषसम्भव इत्याशङ्क्याह—‘लामान्तरे’ अपूर्वार्थप्राप्तिविशेषे सति, किमुक्तं भवति ?—यावद् विशिष्टतरसम्यग्दर्शनज्ञानावाप्तिः अतः सम्भवति तावद् इदं ‘जीवितं’ प्राणधारणारूपं ‘बृंहयित्वा’ अकालोपक्रम-

१ “शच्छा-ऽग्नि-जल-श्चापद-विसूचिका-न्याधि-अहिविपादिभिः। जज्जरमिदं शरीरं, उपक्कमैर्बहुविधै ॥ १ ॥

यदुच्छ्वासायत्तं, देहं जीवस्य कदलिस्तम्भसमम्। जराडाकिन्यावासं, का क्रियतां तत्र दीर्घाशा ? ॥ २ ॥”

रक्षणेन अन्नमनोपयोगाग्निमिथ्र दृढिं नीत्वा, तद्भावे तदपायसम्भवात्, 'पश्चात्' लाभविशेषप्राप्त्युत्तरकालं 'परिज्ञाय' नर्मन्त्रनारैः अवबुद्ध-यथेयं नेतवर्नी प्राग्बद्ध गुणविशेषार्जनक्षमं, न च तथा अतो निर्जरा; न हि जरया व्याधिना वाऽभिभूतं तत् तथाविधयन्मोऽध्यानं प्रति समर्थम् । उक्तं हि—“जरं जाव न पीलेइ, वाही जाव न वहुई । जाविदिया न भूतं तत् तथाविधयन्मोऽध्यानं प्रति समर्थम् ॥ १ ॥” एवं जपरिज्ञया ज्ञात्वा ततः प्रत्याख्यानपरिज्ञया भक्तं प्रत्याख्याय सर्वथा जीवित-हायति, ताव वन्मं समाचरे ॥ १ ॥” एवं जपरिज्ञया ज्ञात्वा ततः प्रत्याख्यानपरिज्ञया भक्तं प्रत्याख्याय सर्वथा जीवित-निरपेक्षो भूत्वा इति भागः । 'मलाऽपध्वसी' कर्ममलविनाशी स्यादिति शेषः । ततो यावद्द्व्यभं देहधारणमपि गुणाद्यैव उति भागः । उक्तं च यावद्द्व्यभधारणे मण्डिकचौर उदाहरणम् । तत्र सम्प्रदायः—

विन्नायडे नगरे मंडिओ नाम तुन्नाओ परदवहरणनिरओ आसी । सो य 'दुट्टगडो' त्ति जणे पगासतो जाणुदेसे निनमेव अदापलेवल्लित्तो वट्टवणपट्टो रायमगे तुन्नागसिप्पमुवजीवइ । चंकमतो य दंडधारिणं पाएण किलम्मंतो कंहचि चंकमइ । रत्ति खत्त रणिऊण दवजाय वेत्तुण नगरसन्निहिण् उज्जाणेगदेसे भूमिघरं तत्थ निक्खवइ । तत्थ य से भगिणी कन्नगा चिट्ठइ । तम्म भूमिघरस्स मज्जे कूत्रो । जं च सो चोरो वट्टेण पलोभेउं सहायं दव्ववोढारमाणेइ तं सा से भगिणी अगउम्ममीवे पुधन्नत्थामणे निवेसेउं पायसोयल्लखेण पाए गिण्हिऊण तम्मि कूवे पक्खिवइ । तओ सो तत्थेव विवज्जइ । एवं कालो वगइ नगरं मुसतस्स । चोरगगाहा न संकति तं गिण्हिउं । तओ णयरे वहू रवो जाओ । तत्थ य मूलदेवो गया पुधभणियविहाणेण जाओ । कहिओ य तस्स पउरेहिं तफ्फरइयरो । जहा—एत्थ नयरे पभूयकालो मुसंतस्स यट्ठइ कम्मइ तफ्फरस्स, ण य तीरइ केणइ गिण्हिउं, ता करेउ देवो किं पि उवायं । ताहे सो अन्नं नयरारक्खियं ठवेइ । नो पि न मफाउ चोर गिण्हिउं । ताहे मूलदेवो सयं नीलपडं पाउणिऊण रत्तिं निगओ । सो य अणजंतो गगाए

१ “नरा यापन पीउयति, व्याधिर्नान्न वर्धते । यावद्विन्द्रियाणि न होयन्ते, तावद्धर्मं समाचरेत् ॥ १ ॥”

बुत्तो सो तीए, होसु तुमं सुयणु ! मज्झ भत्तारो । जइ तं अन्नं ज्ञायसि, ता से नासेमि जीयं पि ॥ ३१३ ॥ तेण पुणो सा भणिया, मुद्धे ! इच्छामड्ढ तुमं किंतु । तुह भत्ता जइ जाणइ, न सबहा अत्थि मे जीयं ॥ ३१४ ॥ तओ तीए भणियं—सुहय ! अहं नियदइयं, वावाइस्सामि तुज्झ पक्खवं । एवं पजंपिऊणं, पईवओ क्कंपिओ झत्ति ॥ ३१५ ॥ एत्थंतरम्मि कुमरो, वण्हि घेत्तूण झत्ति संपत्तो । संपत्तेणं भणियं, उल्लोओ इह मए दिट्ठो ॥ ३१६ ॥ तीए तओ भणियमिणं, तुह करगहियस्स जलियजलणस्स । देवउले संकंतो, पिय ! उल्लोओ तए दिट्ठो ॥ ३१७ ॥ खगं समप्पिऊणं, जा सो दीवेइ हुयवहं कुमरो । ता कड्डिय करवालं, गीवाए मुंचए पहरं ॥ ३१८ ॥ एएण करुणमइणा, अवहत्थेऊण पाडियं खगं । सिट्ठं सहोयराणं, चरियं इत्थीए सुविचित्तं ॥ ३१९ ॥ नाऊण तयं तीए, विलसियमइदारुणं निरावेक्खं । वेरगसमावन्ना, समागया मह समीवम्मि ॥ ३२० ॥ आयन्निय नियचरियं, संमंतो माणसम्मि सो कुमरो । परिभावइ पेच्छ अहो ! महिल्लाणं दारुणं चरियं ॥ ३२१ ॥ तो सच्चमेयं—गंगाए बालुयं सा-यरे जलं हिमवओ य परिमाणं । जाणंति बुद्धिमंता, महिलाहियं न याणंति ॥ ३२२ ॥ तहा—रोवंति ख्यावंति य, अलियं जंपंति पत्तियावंति । कवडेण य खंति विसं, मरंति न य जंति सव्भावं ॥ ३२३ ॥ महिला हु रत्तमिन्ता, उच्छुक्खवं व सक्करा चेव ॥ स विय विरत्तमेत्ता, निंबक्कुरे विसेसेइ ॥ ३२४ ॥ अणुरजंति खणेणं, जुवईउ खणेण पुण विरजंति । अन्नन्नरागणिरया, हरिदरागो ब चलेपेमा ॥ ३२५ ॥ हिययम्मि निट्ठुराओ, तणुजं पियया पण्हिं रम्माओ । जुवईउ सरिच्छाओ, सुवन्नविच्छुरियछुरियाओ ॥ ३२६ ॥ ता अहो ! मे अहम्मत्तणं, जं मए एयाए कारणे मइलियं कुलं, अंगीकओ अयसो । अहवा—“ताव फुरइ वेरगु चित्ति, कुललज्ज वि तावहिं ।

१ “तावस्फुरति वैराग्य चित्ते, कुललज्जाऽपि तावत् । तावत्कार्यस्य सत्का शक्ता, गुरुजनभयं तावत् ॥ १ ॥

तावदिन्द्रियाणि वक्ष्यामि, यदासः श्रीभोति तावत् । रमणीयु मनोमोहनीयु, पुरुषो वक्षोभवति न यावत् ॥ २ ॥”

चतुर्थ
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

द्रव्यसुप्तो
प्रतिबुद्ध-
जीवि-
अगडदत्त-
दृष्टान्तः ।

॥ ९३ ॥

ताव अरुज्जह तणिय संक, गुरुणभउ तावहिं ॥ ३२७ ॥ ताव्हिदियहं वसाइ, असह सिरि हायइ तावहिं । रमणिहिं मणमोहणिहिं, पुरिसु वसि दोइ न जावहिं ॥ ३२८ ॥” ता धिरत्थु संसारस्स, नत्थि एत्थ किं पि सुहकारणं । भणियं च—एणदिट्ठनट्ठविहवे, खणपरियट्ठंतविहसुहदुक्खे । खणसंजोगविओगे, संसारे रे! सुहं कत्तो ? ॥ ३२९ ॥ एवमाइ भावितो संवेगमुवगओ । निवडिऊण य भयवओ चलणेसु भणियं—भयवं! मम संतियं चरियमेयं, अहं एणसिं भायायगो, उव्विगो य अहं संसारवासाओ, ता करेह वयपयाणेण अणुगहं । दिक्खिओ भयवया । जाओ दुरणुनरसामन्नपरिपालुज्जउ त्ति ॥ जहा सो अगडदत्तो उज्जाणे रयणीए प्रतिबुद्धजीवी सुखभागी जातः, एवमन्येऽपि अप्रमत्ता इहेव कल्याणभागिनो भवन्ति इति । उक्तो द्रव्यसुप्तेषु प्रतिबुद्धजीविदृष्टान्तः ॥

भावसुप्तेषु तु तपस्विनः प्रतिबुद्धजीविनः, ते हि मिथ्यात्वादिभावसुप्तेष्वपि जनेषु सम्यग्ज्ञानश्रद्धानभवाप्रबोधवन्तः, संयमजीवितं धारयन्तीति । एवविधश्च किं कुर्याद् ? इत्याह—न विश्वस्यात्, प्रमादेष्विति गम्यते । किमुक्तं भवति ?— बहुजनप्रवृत्तिदर्शनात् नैतेऽनर्थकारिण इति न विश्रम्भवान् भवेत् । ‘पण्डितः’ विद्वान्, आशु-शीघ्रम् उचितकृत्येषु प्रवर्तित-व्यमिति प्रभा यस्य स आशुप्रज्ञः । किमिति आशुप्रज्ञः ? यतः ‘घोराः’ रौद्राः सततमपि प्राणिनां प्राणापहारित्वात् ‘मुहूर्त्तोः’ कालविशेषाः, दिवसाशुपलक्षणमेतत् । उक्तञ्च—“अणुदियहं वच्चांता, इमाइं मूढो जणो न लक्खेइ । जीयस्स जोघणस्स य, दिवमनिसाण्डं सडाइं ॥ १ ॥ तुहा हुंति मणुस्सा, इवमहो आगओ त्ति रमणीओ । न य जाणंति वराया, पडिया संवत्तरसलागा ॥ २ ॥” कदाचित् शरीरवलाद् घोरा अपि अमी न प्रभविष्यन्ति, अत आह—‘अवलं’ बलरहितं

१ “प्रतुप्पिंसं वगतः, इमान् मूढो जणो न लक्षयति । जीवस्य यौवनस्य च, दिवसनिशासण्डखण्डान् ॥ १ ॥

तुहा भवन्ति मनुष्या, इन्द्रमह आगत इति रमणीयः । न च जानन्ति वराकाः, पतिता संवत्सरशलाका ॥ २ ॥”

शरीरम्, उक्तञ्च—“क्षेत्थ-उग्गी-जल-सावय-विसूइया-वाहि-अहिविसार्द्धिं । जजरमिणं सरीरं, उपक्रमेहिं बहुविहेहिं ॥ १ ॥
जं ऊसासायत्त, देहं जीवस्स कयाल्लिखंभसमं । जरडाइणिआवासं, का कीरउ तत्थ दीहासा ? ॥ २ ॥” एवं तर्हि किं
कृत्यम् ? इत्याह—‘भारुण्डपक्षीव चराप्रमत्तः’ यथा भारुण्डपक्षी अप्रमत्तश्चरति तथा त्वमपि प्रमादरहितः चर-विहि-
तानुष्ठानमासेवस्व, अन्यथा हि यथा भारुण्डपक्षिणः पश्यन्तरेण सहान्तर्वर्तिसाधारणचरणसम्भवात् स्वल्पमपि प्रमा-
द्यतोऽवश्यमेव मृत्युः । उक्तञ्च—एकोदराः पृथग्धीवा, अन्यान्यफलभक्षिणः । प्रमत्ता हि विनश्यन्ति, भारुण्डा इव
पक्षिणः ॥ १ ॥ तथा तवापि संयमजीवितभ्रंश एव प्रमाद्यत इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयन् आह—

चरे पयाइं परिसंकमाणो, जं किंचि पासं इह सन्नमाणो ।
लाभंतरे जीविय बूहइत्ता, पच्छा परिन्नाय सलावधंसी ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘चरेत्’ गच्छेत् मुनिरिति गम्यते, ‘पदानि’ पदनिक्षेपरूपाणि ‘परिशङ्कमानः’ संयमविराधनाभीरुतया
तदपायं विगणयन्, किसिलेवम् ? अत आह—यत् किञ्चिद् दुश्चिन्तितद्यपि प्रमादपदं पाशमिव ‘पाशं’ बन्धहेतुतया
‘मन्यमानः’ जानानः । अयमभिप्रायः—यथा भारुण्डपक्षी पदानि परिशङ्कमानश्चरति यत्किञ्चिद् दवरकादिकमपि पाशं
मन्यमानः, तथा साधुरपि अप्रमत्तश्चरेत् । ननु यदि परिशङ्कमानश्चरेत् तर्हि सर्वथा जीवितनिरपेक्षेणैव प्रवर्तितव्यम्,
तत्सापेक्षतायां हि कदाचिदुक्तदोषसम्भव इत्याशङ्क्याह—‘लाभान्तरे’ अपूर्वार्थप्राप्तिविशेषे सति, किमुक्तं भवति ?—
यावद् विशिष्टतरसम्यग्दर्शनज्ञानावाप्तिः अतः सम्भवति तावद् इदं ‘जीवितं’ प्राणधारणारूपं ‘बृंहयित्वा’ अकालोपक्रम-

१ “शस्त्रा-उग्गी-जल-थापद-विसूचिका-न्याधि-अहिषादिभिः । जर्जरमिदं शरीरं, उपक्रमैर्बहुविधैः ॥ १ ॥

यदुच्छ्वासायत्त, देहं जीवस्य कदलिस्तम्भसमम् । जराडाकिन्यावासं, का क्रियतां तत्र दीर्घाशा ? ॥ २ ॥”

रक्षणेन अत्रप्राप्तोपयोगादिनिश्चयं नित्या, तदभावे तदप्राप्त्यसम्भवात्, 'पश्चात्' लाभविशेषप्राप्त्युत्तरकालं 'परित्याग' मर्मप्रकारैः अवबुध्य-यथेदं नेदानीं प्राग्वद् गुणविशेषार्जनक्षमं, न च तथा अतो निर्जरा; न हि जरया व्याधिना वाऽभिभूतं तत् तथाविधधर्माऽऽधानं प्रति समर्थम् । उक्तं हि—“जरा जाव न पीलेइ, वाही जाव न वहुइ । जाविदिया न जायति, ताव धम्म ममायेरे ॥ १ ॥” एवं ज्वपरिजया ज्ञात्वा ततः प्रत्याख्यानपरिज्ञया भक्तं प्रत्याख्याय सर्वथा जीवित-निरपेक्षो भूला इति भावः । 'मलाऽप-वंसी' कर्ममलविनाशी स्यादिति शेषः । ततो यावत्तामं देहधारणमपि गुणायैव इति भावः । इह च यावज्जन्मधारणे मण्डिकचौर उदाहरणम् । तत्र सम्प्रदायः—

विन्नायडे नयेरं मंडिओ नाम तुन्नाओ परद्वहरणनिरओ आसी । सो य 'दुद्धगडो' त्ति जणे पगासंतो जाणुदेसे निनमेन अदाभलेवलित्तो वट्टवणपट्टो रायमणे तुन्नागसिप्पमुयजीवइ । चंकमतो य दंडधारिणं पाएण किलम्मंतो कहचि नंरुमइ । रत्तिं सत्तं रणिज्जण दवजायं वेत्तण नगरसन्निहिए उज्जाणेगदेसे भूमियरं तत्थ निक्खिवइ । तत्थ य से भगिणी कयागा चिट्ठइ । तम्म भूमियरः स मज्जे क्वो । जं च सो चोरो दवेण पलोभेउ सहायं दववोडारमाणेइ तं सा से भगिणी अगडसनीये पुद्धान्नत्थानणे निवेसेउं पायसोयलक्खेण पाए गिण्हिज्जण तम्मि क्वे पक्खिवइ । तओ सो तत्थेव विवज्जइ । त्वं कालो वगइ नगरं मुसंतस्स । चोरग्गाहा न सकंति तं गिण्हिउं । तओ णयेरे वहु रवो जाओ । तत्थ य मूलदेवो राया पुयभणियविदाणेण जाओ । कहिओ य तस्स पउरेहिं तक्करवडयरो । जहा—एत्थ नयेरे पभूयकालो मुसतस्स वट्टइ रुम्मइ तफारस्स, ण य तीरइ केणइ गिण्हिउं, ता करेउ देवो किं पि उवायं । ताहे सो अन्नं नयरारक्खियं ठवेइ । सो पि न सफाउ चोरं गिण्हिउं । ताहे मूलदेवो सयं नीलपडं पाउणिज्जण रत्तिं निगाओ । सो य अणजंतो एगाए

सभाए निवन्नो अच्छइ । जाव सो मंडियचोरो आंगंतु भणइ—को इत्थ अच्छइ ? । मूलदेवेण भणियं—अहं कप्प-
डिओ । तेण भन्नइ—एहि मणुस्सं करेमि । मूलदेवो उट्ठिओ । एगम्मि ईसरघरे खत्तं खयं । सुबहुं दवजायं नीणेऊण
मूलदेवस्स उवरिं चडावियं । पट्टिया य णयरबाहिरियं । मूलदेवो पुरओ, चोरो असिणा कट्ठिएण पिट्ठओ एइ । संपत्ता
भूमिघरं । चोरो तं दवं णिहणिउमारद्धो, भणिया य णेण भगिणी—एयस्स पाहुणगस्स पायसोय देहि । ताए कूवतडसन्नि-
विट्ठे आसणे निवेसिओ । तीए पायसोयलक्खेण पाओ गहिओ ‘कूए छुहामि’ ति जाव अईव सुकुमारा पाया । ताए
नायं—जहेस कोइ अणुभूयपुवरज्जो विहलियंगो । तीए अणुकंपा जाया । तओ तीए पायतले सन्निओ—जहा ‘नस्सि’ ति,
मा मारिज्जिहिसि । पच्छा सो पलाओ । ताए बोलो कओ ‘नट्ठो नट्ठो’ ति । सो असि कट्ठिएण मग्गओ लग्गो । मूल-
देवो रायमग्गे अइसन्निकिट्ठं नाऊण चच्चरसिंवतरिओ ठिओ । चोरो तं ‘सिवलिंगं एस पुरिसो’ ति काउं कंकमएण असिणा
दुहा काउं पडिनियत्तो गओ भूमिघरं । तत्थ वसिऊण पहायाए रयणीए तओ निगंतूण गओ बाहिं । अंतरावणे तुन्नागतं
करेइ । राइणा पुरिसेहिं सदाविओ । तेण चितियं—जहा सो पुरिसो नूणं न मारिओ, अवस्सं च एस राया भवि-
स्सइ ति । तेहिं पुरिसेहिं आणिओ । राइणा अब्भुट्ठाणेण पूइओ, आसणे निवेसाविओ, सुबहुं च पियं आभासिउं
संलत्तो—मम भगिणि देहि ति । तेण दिन्ना, विवाहिया य । राइणा य से भोगसंपया दिन्ना । कइसु वि दिणेसु गएसु
राइणा मंडिओ भणिओ—दव्वेण कज्जं ति । तेण सुबहुं दव्वजायं दिन्नं । राइणा संपूइओ । अत्रया पुणो मग्गिओ । पुणो
वि दिन्नं । तस्स य चोरस्स अईव सक्कारं सम्माणं पउंजइ । एएण पगारेण सबं दवं दवावियं । भगिणी से पुच्छइ ।
ताए भन्नइ—एत्तियं चेव वित्तं । तओ पुद्वावेइयलक्खानुसारेण सबं दवावेऊण मंडिओ सूलाए आरोविउ ति ॥

अयमिहोपनयः—यथाऽयम् अकार्यकारी अपि मण्डिको यावज्जामं मूलदेवचपतिना धारितः तथा धम्ममूर्धित्नाऽपि

संयमोपपत्तिहेतुक्रमपि शरीर निर्जालाभमभिलषता तद्भाभं यावद्धार्यमिति ॥ न च तद्वारणे संयमोपरोध एव, यथाऽऽगमं हि प्रवृत्तस्य तत् तदुपपत्त्यक्रममेवेति भावनीयम् इत्यलं प्रसङ्गनेति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

सम्प्रति यदुक्तं 'जीवितं वृंहयित्वा मलापध्वंसी स्यादिति तत्किं स्वातन्त्र्यत एव उताऽन्यथा ? इत्याह—

छंदं निरोहेण उवेह मोक्षं, आसे जहा सिखियवस्मधारी ।

पुद्गाह् वासाई चरऽप्पमत्तो, तम्हा मुणी खिप्पमुवेह मोक्षं ॥ ८ ॥

व्याख्या—'छन्दोनिरोधेन' स्वच्छन्दतानिपेधेन उपैति 'मोक्षं' मुक्तिम्, किमुक्तं भवति ?—गुरुपारतन्त्र्येण स्वाग्रहविरहेण तत्र तत्र प्रवर्त्तमानोऽपि सङ्कुशविकल इति न कर्मवन्धभाक्, किन्त्वविकलचरणतया निर्जरणमेव प्राप्नोति । अप्रवर्त्तमानोऽपि आहारादिष्व्वाऽऽग्रहपरतया अनन्तसंसारिताद्यनर्थभाक् भवति । उक्तञ्च—“छेद-ऽष्टम-द्वन्द्वम-दुगा-लसेहि मास-ऽष्टमामन्मणेहि । अकरंतो गुरुवयणं, अणंतससारिओ होइ ॥ १ ॥” तत् सर्वथा तत्परतन्त्र्येण गुयुगुणा भाव्यम् । उक्तञ्च—“नौणत्स होइ भागी, थिरयरओ दंसणे चरित्ते य । धन्ना आवकहाए, गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ २ ॥” अत्र दृष्टान्तमाह—‘अन्धः’ तुरगो यथा शिक्षितः—वल्लनोत्सवनधावनादिशिक्षां ग्राहितो वर्म्मधारी—तदुयागधारी, पदद्वयस्य कर्मधारयः । अनेन शिक्षकतत्त्वतयाऽस्य स्वातन्त्र्याभेदमाह । ततोऽयमर्थः—यथा अन्धः ज्ञानव्यविरागान् प्रवर्त्तमानः समरशिरसि न वैरिभिन्नपह्न्यत इति तन्मुक्तिमाप्नोति, स्वतन्त्रस्तु प्रथममशिक्षितो रणमाप्तः तैरुपह्न्यते । अत्र न सम्प्रदायः—

१ उपपातः । २ “पदा-ऽष्टम-द्वन्द्वम-दुगा-लसेहि मास-ऽष्टमामन्मणेहि । अकुर्वाणो गुरुवचनं, अनन्तसासारिको भवति ॥ १ ॥”

३ “ज्ञानस्य भवति भागी, स्थिरतस्को द्रोणे चारित्रे च । धन्या यावत्कथं, गुरुकुलवासं न मुञ्चन्ति ॥ २ ॥”

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

मुमुक्षुणा
गुरुपारत-
न्येणैव
भाव्यम् ।

॥ ९६ ॥

एगेण राइणा दोण्हं कुलपुत्ताणं दो आसा दिन्ना सिक्खावणपोसणत्थं । तत्थेगो कालोचिएणं जवसजोगासणेणं संरक्खमाणो धाविय-ल्लालिय-वगियाइयाओ कलाओ सिक्खावेइ । बीओ य 'को एयस्स इट्ठजवसजोगासणं दाहिंति ?' त्ति घरट्ठे वाहेइण तुसे खवावेइ, सेसं अण्णा मुंजइ । सगामकाले उवट्ठिए ते रत्ता वुत्ता—जहा तेसु आसेसु आरोहुं इत्ति आगच्छह । संपत्ता । भणिया य राइणा—पविसह संगमं । तत्थ पढ्ढो सिक्खागुणत्तणओ सारहिमणुयत्तमाणो संगमपारओ जाओ । दुइओ विसिट्ठसिक्खाभावेण असब्भभावणाभावियत्तणओ गोधूमजतगजुत्त इव तत्थेव भमि-उमाढत्तो । तं च परा उवलक्खेउं हयसारहिं काउं गृहीतवन्तः ॥

अयमुपनयः—यथाऽसौ अश्वः तथा धर्मोऽर्थेऽपि स्वातन्त्र्यविरहितो मुक्तिमवाप्नोतीति ॥ अत एव च 'पूर्वाणि' उक्त-परिमाणानि 'वर्षाणि' वत्सराणि 'चर' सततमागमोक्तक्रियां सेवस्व, 'अप्रमत्तः' जमादपरिहर्त्ता "तम्ह" त्ति 'तस्मात्' अप्रमादाऽऽचरणादेव मुनिः 'क्षिप्रं' शीघ्रम् उपैति मोक्षम् । पूर्वाणि वर्षाणीति च एतावदायुषोमेव चारित्रपरिणतिरिति दर्शनार्थमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥

ननु यदि छन्दोनिरोधेन मुक्तिः तर्ह्यन्तकाल एवास्यं विधीयताम् इत्याशङ्क्याऽह—

स पुब्वमेवं न लभेज्ज पच्छा, एसोवमा सासयचाइयाणं ।

विसीयई सिट्ठिले आउयम्मि, कालोवणीए सरीरस्स भेए ॥ ९ ॥

व्याख्या—'सः' इति यत्तदोर्नित्याऽभिसम्बन्धाद् यः प्रथममेवाऽप्रमत्ततया भावितमतिर्न स्यात् स तदात्मकं छन्दो-निरोधं "पुब्वमेव" ति एवंशब्दस्योपमार्थत्वात् पूर्वमिव अन्यकालादौ अभावितमतित्वात् 'न लभेत' न प्राप्नुयात् 'पश्चात्' अन्यकालेऽपि 'एपोपमा' इयं सम्प्रधारणा यदुत पश्चाद्वर्मं करिष्याम इति 'शाश्वतवादिनो' निरुपक्रमायुषां, ये

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीयवृत्तिः
॥ ९६ ॥

निरुपक्रमायुःकृतया शाश्वतमिव आत्मानं मन्यन्ते तेषामियं युज्येतापि, न तु जलबुद्बुदसमानाऽऽयुषाम्, तथा चासौ उत्तरका-
न्मपि छन्दोनिरोधमप्राप्तुयन् 'विपीदति' 'कथमहं अकृतसुकृतः सम्प्रति अनर्वाक्यपारं भवान्भोधिं भ्राम्यन् तरिष्यामि ?' इत्येवं
वेष्टव्यं-विह्वलत्वमनुभवति, 'शियिले' आत्मप्रदेशान् मुञ्चति आयुषि, कालेन-मृत्युना उपनीते-उपढौकिते शरीरस्य
'भेदे' सर्वपरिशाततः पृथग्भावे । उक्तञ्च—'एकं पि जस्स सुकयं, नत्थि हु तव-नियम-संजमाईणं । को नाम दढ्कारो,
मरणे तस्स मणुयस्स ? ॥१॥' तस्माद् आदित एव न प्रमादवद्भिर्भाव्यम् । तथा चाह—'नै य नज्जइ सो दियहो, मरि-
यं चिय अत्रस्स संघेण । जाणंता मा अच्छइ, निञ्चिता अलियआसाहिं ॥ १ ॥' येन न विषादो भवति अन्यसमये ।
भणियं च—'कैत्तो चिता मुचरिय-तवरस गुणसुट्टियस्स साहुस्स । सोगइगमपरिहृत्यो, जो अच्छइ नियमभरियभरो
॥ १ ॥' इति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥

किं पुनः पूर्वमिव पञ्चादपि छन्दोनिरोधं न लभते ? इत्याह—

खिप्पं ण सक्केइ विवेगमेउं, तम्हा समुट्ठाय पहाय कामे ।
समेच लोगं समया महेसी, अप्पाणरक्खी चरमप्पमत्तो ॥ १० ॥

व्याख्या—'क्षिप्रं' तत्क्षण एव न शक्नोति 'विवेकं' द्रव्यतो वहिःसङ्गपरित्यागरूपं भावतः कपायपरिहारात्मकम्
'णुं' गन्तुम्, कृतपरिकर्मा हि क्षणिति तत्परित्यागं कर्तुमलम् । अत्रोदाहरणं ब्राह्मणी—

१ "एकमपि यस्य मुकृतं, नास्ति खलु तपो-नियम-संयमादीनाम् । को नाम दढ्कारो, मरणान्ते तस्य मनुजस्य ? ॥ १ ॥"

२ "न च जायते स दिवसो, मर्तेत्यमेवाऽऽवश्यं सर्वेण । जानन्तो मा तिष्ठत, निश्चिन्ता अलीकाऽऽशाभिः ॥ २ ॥"

३ "कुत्राश्रित्वा सुचरिततपसो गुणसुस्थितस्य साधोः ? । सुगतिसम्प्रतिहस्तो, य आस्ते नियममृतभरः ॥ ३ ॥"

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीया सु-
खबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ९७ ॥

चतुर्थ
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।
कस्यामपि
स्थितौ पु-
रुषार्थ एव
करणीयः ।

॥ ९७ ॥

एगो मरुओ परदेसं गंतूण साहापारओ होऊण सविसयमागओ । तस्सउत्तेण मरुएण 'खद्धादाणिउ' त्ति काळं दारिगा दिन्ना । सो य लोए दक्खिण्णाओ लहइ । परे विभवे वट्टइ । तेण तीसे भारियाए सुबहुं अलंकारजायं दिन्नं । सा निच्चमंडिया अच्छइ । तेण भन्नइ—एस पच्चंतगमो तो तुमं एयाणि आभरणगणि तिहिपव्वणीसु आविधाहि, कहिंचि चोरा आगच्छेज्जा तो सुहं गोविज्जंति । सा भणइ—अहं ताए वेलाए सिग्घमेवाविस्सं ति । अन्नया तत्थ चोरा पडिया । ते तमेव निच्चमंडियागिहमणुपविट्ठा । सा तेहिं सालंकारा गहिया । सा य पणीयभोगणत्ताओ मंसोवचि-यपाणिपाया न सकइ कडाईणि अवणेउं । तओ चोरेहिं तीसे हत्थे पाए छेत्तूण अवणीयाणि, गिणिहुं च अवक्कता ॥

एवमन्योऽपि प्रागकृतपरिकर्मा न तत्काल एव विवेकमेतुं शक्नोति । न च मरुदेव्युदाहरणमत्राभिधेयम्, आश्चर्य-रूपत्वादस्य । यत एवं तस्मात् 'समुत्थाय' पञ्चाद्धर्मं करिष्याम इत्यालस्यत्यागेनोद्यमं विधाय, परित्यज्य 'कामान्' इच्छामदनात्मकान्, 'समेत्य' ज्ञात्वा 'लोकं' प्राणिसमूहम्, 'समतया' समशत्रुमित्रतया महर्षिः सन् 'आत्मरक्षी' कुग-तिगमनादिभ्योऽपायेभ्यः आत्मरक्षकः चर 'अप्रमत्तः' प्रमादरहितः । इह च प्रमादपरिहाराऽपरिहारयोरैहिकमुदाहरणं वणिगमहिला । तत्र च सम्प्रदायः—

एगा वाणियमहिला पउत्थवइया सरीरसुस्सूसापरा दासभयगकम्मकरए नियनियनियोगेसु न वावारेइ, न य तेस्सि कालोववन्नं जहिच्छियमाहारं भिइं वा देइ । ते सबे नट्ठा । कम्मंतपरिहाणीए विहवपरिहाणी जाया । आगओ वाणियगो, एवंविहं पासिऊण पच्छा तेण वि निच्छूद्धा । अन्नं सुपुक्खलेण सुंकेण कन्नं वरेइ । लद्धा य णेण । तेण तीसे णियगा भन्नंति—जइ अप्पाणं रक्खेइ ता परिणेमि त्ति । ताए य मुणियपरमत्थाए दुग्गयकन्नगाए सोउं नियगा

१ शुल्केन-मूलेन ।

भन्तंति—रक्षितस्ममहं अप्ययं । सा तेणं विवाहिया । गळो वाणिज्येणं । सा वि दास-भयग-कस्मगराईणं आदेसं दाउं तेसिं पुघणिताउकाले भोयणं देड, मधुराहिं च वायाहिं उच्छाहेइ, मिइं च तेसिं अकालपरिहीणं देइ, न य नियगसरीर-मुम्मागारा । एवमपणं रक्खंतीए भत्ता उवागओ । सो एवंविहं दइण तुहो । तेण सद्यसाभिणी कया ॥

दुतं तावदिहैव गुणायाऽप्रमादो दोषाय च प्रमाद आस्तामन्यजन्मनि इत्यभिप्रायेण चात्रैहिकोदारणाभिधानम् इति परिभाषनीयमिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ प्रमादमूलं च रागद्वेषाविति सोपायं तत्परिहारमाह—

सुहुं सुहुं मोहगुणे जयंतं, अणेगरूवा समणं चरंतं ।
फासा फुसंती असमजसं च, न तेसु भिक्खू मणसा पउस्से ॥ ११ ॥
मंदा य फासा बहुलोहणिजा, तहप्पगारेसु मणं न कुज्जा ।
रक्खेज्ज कोहं विणाएज्ज माणं, मायं न सेवेज्ज पहेज्ज लोहं ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘गुहुमुहुः’ वारं वारं ‘मोहगुणाः’ तदुपकारित्वात् शब्दादयः तान् ‘जयन्तम्’ अभिभवन्तम्, किमुक्तं भवति ?—अविच्छेदतस्तज्जयप्रवृत्तम्, ‘अनेकरूपाः’ अनेकविधपरुपविषमसत्त्वानादिरूपाः, ‘श्रमणं’ मुनि ‘चरन्तं’ संय-गाध्यानि गच्छन्तम्, स्पृशन्ति—स्वानि स्वानि इन्द्रियाणि गृह्यमाणतया इति ‘स्पर्शाः’ शब्दादयः ते ‘स्पृशन्ति’ गृह्यमाण-नयं न मन्यन्तं । ‘असमजसमेव’ अननुकूलमेव यथा भवति । चशब्दोऽवधारणे । न ‘तेषु’ स्पर्शेषु ‘भिक्खुः’ मुनिः मगगाऽपि आत्मा वाचा कायेन, अपेक्षितस्य दर्शनात्, ‘प्रद्विष्यात्’ किमुक्तं भवति ?—अमनोजशब्दादिषु कथञ्चिदिन्द्रि-यानुपपत्तिषु ‘अहो ! अनिष्टत्वं’ इति न चिन्तयेत्, न वा वदेत् परिहरेद्वा तान् । तथा मन्दयन्ति—विवेकिनमपि जनमन्यतां

श्रीउत्तरा-
ख्यनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीया सु-
खबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ९८ ॥

नयन्तीति मन्दाः । अथवा मन्दबुद्धित्वात् मन्दगमनत्वाद्वा 'मन्दाः' स्त्रियः ता एव स्पर्शप्रधानत्वात् स्पर्शाः । ततश्च मन्दाश्च स्पर्शाः बहूनां-कामिनां लोभनीयाः—गृद्धिजनकाः । 'वः' समुच्चये । स्पर्शाः प्राग्वद् बहून् लोभयन्ति—विमोहयन्ति बहुलोभनीयाः । अनेनात्याक्षेपकत्वमुक्तम् । अपेर्गम्यमानत्वात् 'तथाप्रकारेष्वपि' बहुलोभनीयेष्वपि मृदुस्पर्शमधुररसादिषु 'भनः' चित्तं 'न कुर्यात्' न निवेशयेत् । एवं च पूर्वसूत्रेण द्वेषस्य परिहार उक्तः, अनेन च रागस्य । स तु कथं भवति ? अत आह—'रक्षयेत्' निवारयेत् 'क्रोधं' रोपम्, 'विनयेत्' अपनयेत् 'मानम्' अहङ्कारम्, 'मायां' परवञ्चनबुद्धिरूपां 'न सेवेत' न कुर्यात्, 'प्रजह्यात्' परित्यजेत् 'लोभम्' अभिष्वङ्गस्वभावम्, तथा च क्रोधमानयोर्द्वेषात्मकत्वात् मायालोभयोश्च रागरूपत्वात् तन्निग्रह एव तत्परिहृतिरिति भावनीयमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ११—१२ ॥ सम्प्रति यदुक्तम्—'तन्हा समुद्धाय पहाय कामे' इत्यादि, तत् कदाचित् चरकादिष्वपि भवेत् इत्याह—

जे संखया तुच्छ परप्पवाई, ते पिज्जदोसाणुगया परज्झा ।

एए अहम्मु त्ति दुगुंछमाणो, कंखे गुणे जाव सरीरभेए ॥ १३ ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—'ये' इति अनिर्दिष्टस्वरूपाः, 'संस्कृताः' इति न तात्त्विकशुद्धिमन्तः किन्तूपचितवृत्तयः, अत एव 'तुच्छाः' यदृच्छामिधायितया निस्साराः 'परप्रवादिनः' परतीर्थिकाः, ते किम् ? इत्याह—प्रेमद्वेषानुगताः । तथाहि—सर्वथा संवादनि भगवद्वचसि स्वकदाग्रहकरणं न रागद्वेषाभ्यां विनेति भावनीयम् । अत एव 'परज्झा' 'परवशाः' रागद्वेषप्रसूततया तत्तन्नाः । यदि त एवंविधाः ततः किम् ? इत्याह—एते अधर्महेतुत्वात् अधर्मः 'इति' अमुनोद्देशेन 'जुगुप्समानः' उन्मार्गयायिनोऽस्मी इति तत्स्वरूपमवधारयन् न तु निन्दन्, निन्दायाः सर्वत्र निषेधान् ।

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।
विषय-क-
षायानां
परिहारः ।

॥ ९८ ॥

उक्तञ्च—“मुहु वि उज्जममाणं, पंचैव करंति रिक्तयं समणं । अप्पथुई परनिन्दा, जिब्भोवत्था कसाया य ॥ १ ॥
सतेहि असतेहिं, परस्स किं जंपिण्हि दोसेहिं ? । अत्थो जसो न लब्भइ, सो य अमिच्चो कओ होइ ॥ २ ॥”
पुंविषयश्च किं कुर्यात् ? इत्याह—‘काङ्क्षेत्’ अभिलषेत् ‘गुणान्’ सम्यग्दर्शनचारित्रात्मकान् भगवदागमामिहितान्,
क्रियन्तं कालम् ? इत्याह—‘आवच्छरीरभेदः’ देहपृथग्भावः मरणमिति यावत् । अनेन ईदृश्व समुत्थानं कामप्रहाणादि
न तत्त्वतः, अन्यत्र तु संवृतिमात्रमित्युक्तम् इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां सुखबोध्यायां उत्तराध्ययनसूत्र-
लघुटीकायां असंस्कृताख्यं चतुर्थमध्ययनं समाप्तम् ॥

१ “मुहुषि वषट्ठन्तं, पणैव कुर्वन्ति रिक्तं श्रमणम् । आत्मस्तुतिः परनिन्दा, जिहोपस्था कपायाश्च ॥ १ ॥ सद्भिरसद्विश्व परस्य
किं नित्यैर्दुर्गैः ? । अर्थो यतो न लभ्यते स चाभिन्न कृतो भवति ॥ २ ॥” २ जैनेष्वेव ।

अथ अकाममरणीयाख्यं पञ्चममध्ययनम् ।

उक्तं चतुर्थमध्ययनम् । साम्प्रतम् अकाममरणीयाख्यं पञ्चममारभ्यते । तस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अनन्तराध्ययने “काङ्क्षेद् गुणान् यावच्छरीरभेदः” इत्यभिदधता मरणं यावदप्रमादो वर्णितः, ततो मरणकालेऽप्यप्रमादो विधेयः । स च मरणविभागपरिज्ञानत एव भवति । ततो हि बालमरणादि हेयं हीयते, पण्डितमरणादि चोपादेयमुपादीयते । तथा चाऽप्रमत्तता जायते’ इति अनेन सम्बन्धेनाऽऽयातमिदमिति, अतोऽस्य आरम्भे मरणविभागो निर्युक्तिकृताऽभिहितः सङ्क्षेपतस्तावदुच्यते । तत्र सप्तदश मरणानि भवन्ति, अतस्तान्याह—

“आवीद् ओहि अंतिय, बल्लायमरणं वसैट्टमरणं च । अंतोसैल्लं तैब्भव, बालं तह पंडियं मीसं ॥ १ ॥
छुंउमत्थमरण केवलि वेहायस गिद्धपिट्टमरणं च । मरणं भैत्तपरिन्ना, इंगिणी पैओवगमणं च ॥ २ ॥
सत्तरस विहाणाइं, मरणे गुरुणो कहंति गुणकलिया । तेसि नामविभत्तिं, वोच्छामि अहाणुपुवीए ॥ ३ ॥”

व्याख्या—तत्र अवीचिमरणम्—वीचिः—विच्छेदः तदभावाद् अवीचिः—नारकतिर्यग्नरामराणामुत्पत्तिसमयात् प्रभृति निजनिजायुष्कर्मदलिकानामनुसमयमनुभवनात् विचटनम् ।

अवधिमरणम्—मर्यादामरणम्, यानि नारकादिभवनबन्धनतयाऽयुष्कर्मदलिकानि अनुभूय म्रियते, मृतो वा यदि पुनस्तान्येवाऽनुभूय मरिष्यति तदा तद् द्रव्याऽवधिमरणम् । सम्भवति हि गृहीतोऽज्ञितानामपि कर्मदलिकानां ग्रहणं परिणामवैचित्र्यात्, एवं क्षेत्रादिष्वपि भावनीयम् २ ।

अन्तिममरणम्—यानि नरकाथायुक्ततया कर्मदलिकान्यनुभूय श्रियते, मृतो वा न पुनस्तान्यनुभूय मरिष्यति ।
पदं क्षेत्रादिष्वपि तान्यम् ३ ।

वृत्तमरणमाह—संजमजोगतिसन्धा, मरन्ति जे तं वलायमरणं तु । भम्रव्रतपरिणतीनां व्रतिनामेवैतत् ४ ।

वशादीमाह—इंदिरियमयवसगा मरंति जे तं वसटं तु । दीपशिखावलोकनाकुलितपतद्भवत् ५ ।

अन्तःशतमाह—“हेजाए मारयेण य, बहुसुगमण वा वि दुजरियं । जे न कहिति गुरूणं, न हु ते आराहगा हुंति ॥ १ ॥
मारपंभनिपुष्ठा अद्धारं जे पररा न कहेंति । दरगनाणचरित्ते, ससहमरणं भवे तेसि ॥ २ ॥” पुनर्गौरवाभिधानम्
पण्डितद्विपुत्तायापनार्थम् । परसेति आचार्यादेः । एतसैव फलमाह—“एयं ससहमरणं, मरिऊण महव्भए तह
इते । सुअं भमंति जीवा, धीहे संसारकंतारे ॥ १ ॥” ६ ।

तद्वनमरणमाह—“भोतं अलभ्यभूमिय, नरतिरिण सुरणे य नेरइए । सेसाणं जीवाणं, तव्वमरणं तु कोसिचि
॥ १ ॥” तुशन्त्येवमपि संयोगवर्णयुगमेवेति विशेषव्यापकः ७ ।

‘वाल्-पण्डित-मिश्रमरणान्माह—“अविरयमरणं वालं, मरणं विरयाण पंडियं होइ । जाणाहि वाल-पंडियमरणं
पुण नेरविस्वयणं ॥ १ ॥” ८-९-१० ।

१ “अथ गोरेण च, बहुभुतामदेन तपि दुभ्रितम् । ये न कथयन्ति गुरुभ्यो, न स तु ते आराधका भवन्ति ॥ १ ॥
गौराभ्रमिमा, परिचारे ये पररा न कथयन्ति । दर्शन-ज्ञान-चारिरे, ससहमरण भवेत् तेपाम् ॥ २ ॥”

२ “पुतत् सत्तरपराणं, मूला मनाभये तथा पुरन्ते । सुचिरं भ्रमन्ति जीवा, दीर्घं संसारकान्तारे ॥ १ ॥”

३ “गुहातारोभूमि-आए, नरतिरिण सुगमोड नेरसिहान् । देवानो जीवानो, तज्जमरण तु केयाजिह्व ॥ १ ॥”

४ “अविरातमलं वा च, मरणं विरतानो पण्डितं भवन्ति । जानीहि वाल-पण्डितमरण पुनर्गौराविरतानाम् ॥ १ ॥”

एवं चरणद्वारेण बालादिमरणत्रयमभिधाय ज्ञानद्वारेण छद्वास्थमरण-केवलिमरणे आह—“मणपज्जवोहिनाणी, सुय-मइणाणी मरंति जे समणा । छउमत्थमरणमेयं, केवलिमरणं तु केवलियो ॥ १ ॥” ११-१२ ।

वैहायस-गृध्रघृष्टमरणे अभिधातुमाह—“गिद्धाइभक्खणं गि-द्धपिठ उब्बंधणाइ वेहासं । एए दोन्नि वि मरणा, कारणजाए अणुन्नाया ॥ १ ॥” न तु निष्कारणे, यतो भणितम्—“भौवियजिणवयणाणं ममत्तरहियाण नत्थि हु विसेसो । अप्पाणस्मि परस्मि य, तो बल्ले पीडमुभओ वि ॥ १ ॥” अत एव च भक्तपरिज्ञादिषु पीडापरिहाराय सखेखनाविधिरुक्तः । उक्तञ्च—“वैत्तारि विचिच्चाइं, विगईनिज्झहियाइं चत्तारि । संवच्छरे य दुन्नि वि, एगंतरियं च आयामं ॥ १ ॥” इत्यादि । अनुज्ञाकारणं त्वनयोर्दर्शनमालिन्यपरिहारादि, उदायिनुपाऽनुमुत्तथाविधाऽऽचार्यवत् १३-१४ ।

साम्प्रतमन्यमरणत्रयमाह—“भैत्तपरिज्ञा इंगिणि, पाउवगमणं च तिन्नि मरणाइं । कन्नस-मज्झिम-जेह्ठा, विइ-संघयेणेण उ विसिद्धा ॥ १ ॥” ‘कन्नस’ त्ति कनिष्ठम् । “भैत्तपरिज्ञामरणं, चउविह्ठाऽऽह्वाचायनिपन्नं । नियमा सप्पडिकम्मं, सब्बत्थ वि विगयसंगस्स ॥ १ ॥” “इंगियदेसस्मि ठिओ, चउविह्ठाहारवज्जिओ धीमं । उवत्तणाइ कारइ, नऽन्नेण उ इंगिणीमरणं ॥ १ ॥”

१ “मन-पर्यव-अवधिज्ञानिनः, श्रुतमतिज्ञानिनो मरन्ति ये श्रमणाः । छद्वास्थमरणमेतत्, केवलिमरणं तु केवलिनः ॥ १ ॥” २ “शु-द्रादिभक्षणं गृध्रघृष्टं उद्वन्धनादि वैहायसम् । एते द्वे अपि मरणे, कारणजातेऽनुजाते ॥ १ ॥” ३ “भावितजिनवचनानां, ममत्वरहितानां नास्ति खलु विशेषः । आत्मनि परस्मिञ्च, ततो वर्जयेत् पीडासुभयतोऽपि ॥ १ ॥” ४ “चत्तारि विचिन्नाणि, निर्युद्धविह्वलीनि चत्वारि । संवत्सरे च द्वे अपि, एकान्तरितं च आचाम्लम् ॥ १ ॥” ५ “भक्तपरिज्ञा इङ्गिनी, पादपोषगमनं च त्रीणि मरणाणि । कनिष्ठ-मध्यम-ज्येष्ठानि, धृति-संहननाभ्यां तु विशिष्टानि ॥ १ ॥” ६ “भक्तपरिज्ञामरणं, चतुर्विधाऽऽह्वास्यागनिष्वग्म् । नियमात् सप्रतिकर्मे, सर्वत्रापि विगतसङ्गस्य ॥ १ ॥” ७ “इङ्गित्वेदेशे स्थितः, चतुर्विधाऽऽह्वावर्जितो धीमान् । उद्वर्त्तनादि कारयति, नाऽन्येन तु इङ्गिनीमरणम् ॥ १ ॥”

“निर्गल निष्पङ्क्तिम्भो, निर्विस्वग जं जहिं जहा अंगं । एवं पाओवगमं, नीहारि वा अनीहारिं ॥ १ ॥ पाओवगमं भणियं, मम विसमो पायवो व जह पडिओ । नवरं परपओगा, कपेल जहा फलतरु व ॥ २ ॥” यद्यपि त्रितयमप्येतत्— “धीरेण रि मरियहं, काउरिसेण वि अवस्स मरियहं । तम्हा अवस्समरणे, वरं खु धीरत्तणे मरिउं ॥ १ ॥ ससारंग-मन्दो, धीचलमन्नद्वन्द्वरुच्छाओ । हंतूण मोहमहं, हरामि आराहणपडांगं ॥ २ ॥” इति शुभाऽऽशयवानेव प्रतिपद्यते, फलमपि च वैमानिकता-मुत्किलक्षणं समानम्, तथा चोक्तम्—“एयं पक्खखणं, अणुपालेऊण सुविहिओ सम्मं । वैमा-णिओ च देवो, हविल्ल अहवा वि सिञ्जेज्जा ॥ १ ॥” तथापि विशिष्ट-विशिष्टतर-विशिष्टतमधृतिमतमेव च तत्प्राप्ति-रिति कनिष्ठत्वाद्विस्तृतिश्च उच्यते । तथा हि—भक्तपरिज्ञामरणमार्थिकादीनामप्यस्ति । यत उक्तम्—“सैवा वि य अज्जाओ, मवे वि य पढमसंघयणवज्जा । सवे वि देसविरआ, पक्खखणेण उ मरंति ॥ १ ॥” अत्र हि प्रत्याख्यानं भक्त-परिज्ञोक्ता । इंगिनीमरणं तु विशिष्टतरधृतिमतमेव सम्भवतीत्यार्थिकानिपेयत एवाऽवसीयते । पादपोपगमनं तु नात्रैव विशिष्टतमधृतिमतमेव, ततश्च वञ्चकपभनाराचसंहननिनामैवैतत् । उक्तं हि—“पैढमम्मि य संघयणे, वट्ठते सेलकुट्टसा-माणे । तेसि पि य वोच्छेओ, चोइसपुणीण वोच्छेण ॥ १ ॥” १५-१६-१७ । इत्युक्तो मरणविधिविभागः ।

१ “विश्रलो तिप्पतिकमां सिद्धिपति यद्यत्र यथाऽद्भ्यम् । एतत्पादपोपगमनं निर्हार वाऽनिर्हारम् ॥ १ ॥ पादपोपगमनं भणितं, समो प्रियमो या पाप्म एव यथा पतितः । नवरं परप्रयोगात्, कम्पेत यथा फलतरुम् ॥ २ ॥” २ “धीरेणापि मर्त्तव्यं, कापुरुषेणाप्यवश्यं मर्त्तव्यम् । तस्मादवश्यमरणे, वरमेव धीरत्तेन मर्त्तुम् ॥ १ ॥ ससारममध्ये धृतिगलसन्नद्वन्द्वरुक्शः । हत्वा मोहमहं, हुराम्यारायना-पणाठम् ॥ २ ॥” ३ “एतत्पत्न्याययानमनुपाल्य सुविहितः सम्यक् । वैमानिको वा देवो, भवेदधवाऽपि सिध्येत् ॥ १ ॥” ४ “सर्वो अपि पाऽयां, सर्वेऽपि च प्रथममहननमजाः । सर्वेऽपि देशविरताः, प्रत्याख्यानेनैव त्रियन्ते ॥ १ ॥” ५ “प्रथमे च संहनने, वर्त्तमाने शीघ्रमुच्यमाने । तस्यापि च व्युरोत्थनुदंशपुर्विणो व्युच्छेदे ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीया सु-
खबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १०१ ॥

विशेषार्थस्तु बृहद्दीकातोऽवसेयः । “एत्थं पुण अहिगारो, णायबो होइ मणुयमरणेणं । मोत्तुं अकाममरणं, सकाममरणेण मरियच्चं ॥ १ ॥” साम्प्रतं सूत्रमनुगम्यते—

अन्नवम्मि महोहम्मि, एगे तिन्ने दुरुत्तरं । तत्थ एगे महापन्ने, इमं पणहमुदाहरे ॥ १ ॥

व्याख्या—अर्णव इव अर्णवः—अदृष्टपरपारतया भव एव तस्मिन्, महान् ओघः—प्रवाहो भवपरम्परात्मको यस्मिन् स महौघः तत्र, ‘एकः’ रागद्वेषादिसहभावरहितः, तीर्ण इव ‘तीर्णः’ तीरप्राप्त इत्यर्थः, “दुरुत्तरं” ति विभक्तिव्यत्ययात् ‘दुरुत्तरे’ दुःखोत्तारे । तत्र ‘एकः’ तथाविधतीर्थकरनामकर्मोदयादनुत्तरावाप्तविभूतितया अद्वितीयः, स हि एकदा एक एव भरते सम्भवति । महती—निरावरणतया अपरिमाणा प्रज्ञा—केवलज्ञानात्मिका संवित् विद्यतेऽस्य स तथा ‘इमम्’ अनन्तरवक्ष्यमाणं ‘प्रञ्चं’ प्रष्टव्यार्थरूपम् “उदाहरे” उदाहृतवानिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ यदुदाहृतवांस्तदाह—

सन्तिमे अ दुवे ठाणा, अदखाया मारणंति या । अकाममरणं चेव, सकाममरणं तहा ॥ २ ॥

व्याख्या—“सन्ति”ति वचनव्यत्ययेन स्तः—विद्यते ‘इमे’ प्रत्यक्षे, ‘चः’ पूरणे, ‘द्वे’ द्विसंख्ये, तिष्ठन्त्यनयोर्जन्तव इति स्थाने ‘आख्याते’ पुरातनतीर्थकृद्भिरपि कथिते, मरणमेवान्तः—निजनिजायुषः पर्यन्तो मरणान्तस्तस्मिन् भवे मारणान्तिके । ते एव नामत उपदर्शयति—‘अकाममरणं’ वक्ष्यमाणस्वरूप, ‘चः’ समुच्चये, ‘एवे’ति पूरणे, ‘सकाममरणं’ वक्ष्यमाण-स्वरूपमेव तथेति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ केषां पुनरिमे ? कियद्वारा वा ? इत्यत आह—

बालाणं अकामं तु, मरणं असइं भवे । पंडियाणं सकामं तु, उक्कोसेण सइं भवे ॥ ३ ॥

१ “अत्र पुनरधिकारो, ज्ञातव्यो भवति मनुजमरणेन । सुखवाऽकाममरण, सकाममरणेन मर्त्तव्यम् ॥ १ ॥”

पञ्चमं
अकाममरण-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।
अकाम-स-
कामाख्ये द्वे
मरणस्थाने ।

॥ १०१ ॥

व्याख्या—वाला इव बालाः सदसद्विवेकविकलतया तेषाम् “तु” ति तुगव्दस्यैवकारार्थत्वाद् अकाममेव मरणम् ‘अमरुत्’ वारंवारं भवेत्, ते हि विषयाभिष्वन्नतो मरणमनिच्छन्त एव म्रियन्ते, तत एव च भवाटवीमटन्ति । ‘पण्डितानां’ चारित्र्यतां महं कामेन—अभिलाषेण वर्तत इति ‘सकामं’ सकाममिव सकाम, मरणं प्रति असन्नस्तत्वात् तदसन्नस्तत-ययोत्सवभूतत्वात् तादृशां मरणस्य । तथा च वाचकः—“सञ्चिततपोधनानां, नित्यं व्रतनियमसंयमरतानाम् । उत्सवभूतं मन्ये, मरणमनपराधवृत्तीनाम् ॥१॥” न तु परमार्थतस्तेषां सकामत्वम्, मरणाभिलाषस्यापि निषिद्धत्वात् । उक्तं हि—“मो मा दु विचिंतिजा, जीवामि चिरं मरामि य लहुं ति । जइ इच्छसि तरिउ जे, ससारमहोयहिमपारं ॥१॥” ति । ‘तुः’ पूर्वोपेक्षया विशेष्योक्तकः । तत्र ‘उत्कर्षेण’ इत्युत्कर्षोपलक्षितं केवलिसम्बन्धीत्यर्थः । अकेवलिनो हि संयमजीवितं श्रीभिच्छेयुरपि, मुक्त्यवाप्तिः इतः स्यादिति । केवलिनस्तु तदपि नेच्छन्ति, आस्तां भवजीवितमिति तन्मरणस्योत्कर्षेण नरात्मता, ‘सकृत्’ एकवारमेव भवेत् । जघन्येन तु शेषचारित्रिणः सप्ताष्ट वा वारान् भवेदित्याकृतमिति सूत्रार्थः ॥३॥

यदुक्तं—‘इमे द्वे स्थाने’ तत्राऽऽद्यं तावदाह—

तत्स्थिमं पढमं ठाणं, महावीरेण देसियं । कामगिद्धे जहा बाले, भिसं कूराइं कुवइ ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘तत्रे’ति तयोः अकाममरण-सकाममरणाख्ययोः स्थानयोर्मध्ये ‘इदम्’ अनन्तरमभिधास्यमानरूपं ‘प्रथमम्’ आद्यं स्थानं ‘महावीरेण’ति चरमतीर्थकृता, ‘तत्रैको महाप्रज्ञः’ इति मुकुलितोक्तेरभिव्यक्तार्थमेतत्, ‘देशितं’ प्ररूपितम् । किं तत् ? उदाह—कामेषु—इच्छामदनात्मकेषु गृद्धः—अभिकाङ्क्षावान् कामगृद्धः, ‘यथे’ति उपदर्शनार्थः, ‘बालः’ अज्ञरूपः ‘भृशम्’ अत्यर्थं ‘कूराणि’ रौद्राणि कर्माणीति गम्यते, तानि च प्राणव्यपरोपणादीनि “कुवइ” ति ‘करोति’

१ “मां मेव विचिन्तये”, जीवामि चिरं म्रिये च लवु इति । यदीच्छसि तरीतु, संसारमहोदधिमपारम् ॥३॥”

क्रियया अभिनिर्वर्तयति, शक्तावशक्तावपि क्रूरतया तन्दुलमत्स्यवद् मनसा कृत्वा च तानि प्रक्रमाद् अकाम एव त्रियते इति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ इदमेव ग्रहणवाक्यं प्रपञ्चयितुमाह—

जे गिद्धे कामभोगेषु, एगे कूडाय गच्छइ । ण मे दिट्ठे परे लोए, चक्खुदिट्ठा इमा रई ॥५॥
व्याख्या—‘यः’ इति अनिर्दिष्टस्वरूपः गृद्धः ‘कामभोगेषु’ कामौ च-शब्दरूपाख्यौ भोगाश्च-स्पर्शरसगन्धाख्यास्तेषु, ‘एकः’ कश्चिदिति क्रूरकर्मो सः ‘कूडाय गच्छति’ कूटं-द्रव्यतो मृगादिवन्धनं भावतो मिथ्याभाषणादि तस्मै गच्छति-अनेकार्थत्वात् प्रवर्तते । स हि मांसादिलोलुपतया मृगादिवन्धनान्यारभते, मिथ्याभाषणादीनि वा सेवते, प्रेरितश्च कैश्चिद् वदति—‘न मे’ इति न मया ‘दृष्टः’ अवलोकितः ‘परलोकः’ भूतभाविजन्मात्मकः । कदाचिद्विषयस्मरणे विधैव स्याद् अत आह—(ग्रंथ ४०००) ‘चक्षुर्दृष्टा’ चक्षुषा दृष्टा ‘इयम्’ एषा ‘रतिः’ कामासेवनजनिता चित्तप्रवृत्तिः । तस्यायमाशयः—कथं दृष्टपरित्यागतोऽदृष्टपरिकल्पनयाऽऽत्मानं विप्रलम्भेयम् ? इति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥

पुनस्तदाशयमेव व्यञ्जयितुमाह—

हत्थागया इमे कामा, कालिया जे अणागया । को जाणइ परे लोए?, अत्थि वा नत्थि वा पुणो ॥६॥
व्याख्या—‘हस्तागताः’ हस्तप्राप्ताः स्वाधीनतया ‘इमे’ प्रत्यक्षोपलभ्यमानाः ‘कामाः’ शब्दादयः । ‘कालिकाः’ अनिश्चितकालान्तरप्राप्तयः ‘जे’ ‘अनागताः’ भाविजन्मसम्बन्धिनः । कथं पुनरमी अनिश्चितप्राप्तयः ? इत्याह—पुनःशब्दस्य व्यवहितसम्बन्धात् कः पुनर्जानाति ? नैव कश्चिद्, यथा—परलोकोऽस्ति नास्ति वा ? । अय चास्याऽऽशयः—सन्दिग्धे हि परलोके क इव हस्तगतान् कामान् अपहाय कालिककामार्थं यतेतेति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ अन्यस्तु कथञ्चिदुपादितपरलोकप्रत्ययोऽपि कामान् परिहर्तुमशक्नुवन्निदमाह—

जणेण सद्धिं होक्खामि, इति बाले पगवभइ । कामभोगानुरागेणं, केसं संपडिवल्लइ ॥ ७ ॥
व्याख्या—‘जनेन’ लोकेन ‘सद्धिं’ सह भविष्यामि । किमुकं भवति ?—बहुर्जनो भोगाऽऽसनी तदहमपि तद्वतिं
मगिष्यामि, न हि इयान् जनोऽस इति । ‘बालः’ अज्ञः ‘प्रगल्भते’ धार्ष्ट्यमवलम्बते, अलीकवाचालतया च स्वयं नष्टः परानपि
नाशयति, न विवेचयति—यथा किमुन्मार्गप्रस्थितेनाविवेकिना जनेन बहुनाऽपि प्रमाणीकृतेन विवेकिनः ?, स्वकृतकर्मफल-
मुक्तो हि जन्तवः । स चैवं कामभोगानुरागेण ‘कुशम्’ इह परत्र च विविधवाधात्मकं ‘सम्प्रतिपद्यते’ प्राप्नोतीति ।
मुक्तञ्च—“धेरि विसु मुंजित मं विसय, एकसि विसिण मरंति । नर विसयाऽऽमिसमोहिया, बहुसो नरइ पडंति ॥ १ ॥”
इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ यथा च कामभोगानुरागेण कुशं सम्प्रतिपद्यते तथा वक्तुमाह—

ततो से दंडं समारभइ, तसेसु थावरेसु य । अट्टाए य अणट्टाए, भूयग्गामं विहिंसइ ॥ ८ ॥
व्याख्या—‘ततः’ कामानुरागात् ‘सः’ धार्ष्ट्यवान् ‘दण्डं’ मनोदण्डादि ‘समारभते’ प्रवर्तयति ‘त्रसेषु’ द्वीन्द्रियादिषु
‘थावरेषु च’ पृथिव्यादिषु । अर्थः—प्रयोजनं वित्तानात्यादिः तदर्थम्—अर्थीय, चस्य व्यवहितसम्बन्धाद् अनर्थाय च—
यदात्मनः सुहृदादेर्वो नोपयुज्यते । ननु किमित्यमपि कश्चिदण्डं समारभते ? आरभत एव तथाविधपशुपालवत् ।
तत्र च सम्प्रदायः—

यथैकः पशुपालः प्रतिदिनं मध्याह्नगते रवौ अजासु महान्यभोधतरुसमाश्रितासु तत्पुत्तानओ निवन्नो धणुहियावलेण
अजोदीर्णगोलास्थिभिस्तस्य पत्राणि छिद्रीकुर्वन्तिष्ठति । एवं तेन स वटपादपः प्रायः सच्छिद्रपत्रीकृतः । अत्रया तत्प्रेयो

१ “परं निग शुक्र मा पिपया, एकसो विपेण त्रियन्ते । नरा विपयाऽऽमिपमोहिता बहुशो नरके पतन्ति ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ख्यनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १०४ ॥

व्याख्या—“तजो” ति तक्रः ‘ततो वा’ दण्डारम्भणाद्युपाजितमलतः स्पृष्टः, केन ? ‘आतङ्केन’ आशुघातिना शूलविसृचिकादिरोगेण, ‘ग्लानः’ मन्दः ‘परितप्यते’ बहिरन्तश्च खिद्यते । ‘प्रभीतः’ इति प्रकर्षेण त्रस्तः, कुतः ? “परलोयस्स” ति परलोकात् सुख्यत्ययेन पञ्चम्यर्थे पठ्यी । किमिति ? क्रियत इति कर्म—क्रिया तदनुप्रेक्षत इत्येवंशीलः कर्मानुपेक्षी, यत इति गम्यते । कस्य ? आत्मनः, स हिंसाऽलीकभाषणादिकामात्मचेष्टां चिन्तयन् ‘न किञ्चित् मया शुभमाचरितं किन्तु सदैवाजरासरवत् चेष्टितम्’ इति चिन्तयन् चेत्तसि आतङ्कगतः खिद्यते । भवति हि विषयाकुलितचेत-सोऽपि प्रायः प्राणोपरमसमयेऽनुतापः । तथा चाहुः—“कीरंति जाहं जोद्ध-णमएण अवियारिऊण कज्जाहं । वयपरिणामे सरियाहं ताहं हियए खुहुक्कंति ॥ १ ॥” ११ ॥ अमुमेवार्थं व्यक्तीकर्तुमाह—

सुया मे णरए ठाणा, असीलाणं च जा गर्ह । चालाणं कूरकम्माणं, पगाढा जत्थ वेयणा ॥ १२ ॥
व्याख्या—‘श्रुतानि’ आकर्णितानि ‘भे’ मया नरके ‘स्थानानि’ कुम्भीवैतरण्यसिपत्रवनादीनि । तत्किमियताऽपि परितप्यते ? इत्याह—‘अशीलानाम्’ असदाचाराणां या ‘गतिः’ नरकादिका सा च श्रुता, कीदृशानाम् ? ‘वालानाम्’ अज्ञानां ‘कूरकर्मणां’ हिंस-मृषाभाषकादीनां ‘प्रगाढाः’ प्रकर्षवत्यः ‘यत्र’ यस्यां गतौ ‘वेदनाः’ शीतोष्णशाल्मल्याश्लेषणा-दयः । तदयमस्याशयः—ममैवंविधानुष्ठानस्य एवंविधैव गतिरिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥

तत्थोववाइयं ठाणं, जहा मे तमणुस्सुयं । आहाकम्ममेहि गच्छंतो, सो पच्छा परितप्पह ॥ १३ ॥
व्याख्या—‘तत्रे’ति नरकेषु उपपते भवं औपपातिकं ‘स्थानं’ स्थितिः ‘यथा’ येन प्रकारेण भवतीति शेषः, ‘भे’ मया ‘तत्त’ इत्यनन्तरोक्तपरामर्शे ‘अनुश्रुतम्’ अवधारितं गुरुभिरुच्यमानमिति शेषः । औपपातिकमिति च श्रुत्वतोऽस्याऽ-

१ “क्रियन्ते याति चोवन-मदेनाविचार्य कार्योणि । वयःपरिणामे स्पृष्टानि, तानि हृदये खटकुर्वन्ति ॥ १ ॥”

पञ्चमं
अकाममर-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।
अकाममर-
णस्वरूपम् ।

॥ १०४ ॥

यमाश्रयः—यदि गर्भजलं भवेद् भवेदपि तदवस्थायां छेदभेदादिनाः कटुः खान्तरम्, औषपातिकत्वे तु अन्तर्मुहूर्चानन्तरमेव तथा विधेवेदोदय इति कुतस्तदनन्तरसम्भवः ? । तथा चाऽऽह—“आह्लाकस्मेहि” ति ‘यथाकस्मैहि’ गमिष्यमाणगतानुरूपः तीव्रलीप्रतरायनुभावान्वितैः कस्मैभिः ‘गच्छन्’ यान् तदनु रूपमेव स्थानं, ‘सः’ इति बालः ‘पञ्चात’ इति आयुषि दीयमाने ‘परितप्यते’ यथा ‘धिङ्’ मामसदनुष्ठायितम्, किमिदानीं मन्दभाग्यः करोमि ?’ इत्यादि शोचत इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥

अमुमेवार्थं दृष्टान्तद्वारेण द्रढयन्नाह—

जहा सागडिओ जाणं, समं हेचा महापहं । विसमं मगगमोइन्नो, अक्खे भगगम्मि सोयइ ॥ १४ ॥
व्याख्या—यथा ‘शाकटिकः’ गन्त्रीवाहकः “जाणं” ति ‘जानन्’ अवबुध्यमानः ‘समम्’ उपलब्धिदिरहितं ‘हित्वा’ त्यक्त्वा ‘महापहं’ विपममार्गम् ‘अवतीर्णः’ गन्तुं प्रयुक्तः ‘अक्षे’ धुरि ‘भग्ने’ खण्डिते शोचति ‘धिङ्’ मे परिज्ञानं यज्जानन्नपि इत्यमपायमवाप्तवान्’ इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ सम्प्रत्युपनयमाह—

एवं धम्मं विजङ्गम्म, अहम्मं पडिवज्जिया । बाले मच्चुमुहं पत्ते, अक्खे भग्गे व सोयइ ॥ १५ ॥
व्याख्या—‘एवम्’ इति शाकटिक इव ‘धम्मं’ सदाचारात्मकं ‘व्युत्क्रम्य’ विशेषेणोल्लङ्घ्य ‘अधम्मं’ धर्मप्रतिपक्षं हिमादिकं ‘प्रतिपद्य’ अभ्युपगम्य ‘बालः’ अद्धः ‘मृत्युमुखं’ मरणगोचरं ‘प्राप्तः’ गतः अक्षे भग्ने इव शोचति । किमुक्तं भवति ?—यथा अक्षभग्ने शाकटिकः शोचति तथाऽयमपि मरणात्मकं फलमनुभवन् आत्मानमनुशोचति, हा ! किमेतन्मयाऽनुष्ठितम् ? इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ शोचनानन्तरञ्च किमसौ करोति ? इत्याह—

तओ से मरणंत्तम्मि, बाले संतस्सई भया । अकाममरणं मरइ, धुत्ते वा कलिणा जिए ॥ १६ ॥
व्याख्या—‘ततः’ इत्यातद्धोत्पत्तौ यच्छोचनमुक्तं तदनन्तरं “से” ति स मरणमेवान्तो मरणान्तस्तस्मिन् उपस्थिते

रायपुत्तो दाइयधाडिओ तत्थागओ । पेच्छए तस्स वडस्स सवाणि पत्ताणि छिड्डियाणि । तेण सो पसुपालओ पुच्छिओ—
केणेयाणि छिड्डीकयाणि ? । तेण भन्नइ—मया एयाणि क्रीडापूर्वं छिड्डीकृतानि । तेण सो बहुणा दवजाएण विलोभेडं
भन्नइ—सक्केसि जस्स हं भणामि तस्स अच्छीणि छिड्डेयं ? । तेण भन्नइ—जइ अब्भासत्थो होइ तो सक्केमि । तेण स
नयरं नीओ । रायमग्गसन्निविट्ठे घरे ठविओ । तस्स रायपुत्तस्स भाया राया । सो तेण मग्गेण अस्सवाहणियाए निज्जाइ ।
तेण भन्नइ—एयस्स अच्छीणि पाडेहि त्ति । तेण गोलियघणुहएण तस्स निग्गच्छमाणस्स दो वि अच्छीणि पाडियाणि ।
पच्छा सो रायपुत्तो राया जाओ । तेण सो पसुपालो भन्नइ—ब्रूहि, वरं किं ते प्रयच्छामि ? । तेण भन्नइ—मज्झ
तमेव गामं देहि । तेण सो दिन्नो । पच्छा तेणं तस्मि पंचंतगामे उच्छृ रोविओ तुंवीओ य । निप्पन्नेसुं तुंवएसु गुडसद्धयं
तुवयं मुक्त्वा गायति स्म—“अट्टमट्टं पि सिक्खिज्जा, सिक्खियं न निरत्थयं । अट्टमट्टप्पसाएण, खज्जाए गुलुतुंबयं ॥१॥” तेण
ताणि वडपत्ताणि अणट्टाए छिड्डियाणि, अच्छीणि पुण अट्टाए पाडियाणि । ‘दण्डं समारभते’ इत्युक्तम् तत्किमसौ आरम्भ-
मात्र एवावतिष्ठते ? इत्याह—“भूयगामं” ति भूताः—प्राणिनस्तेषां ग्रामः—समूहस्तं विविधैः प्रकारैः हिनस्ति—व्यापादयति ।
अनेन दण्डत्रयव्यापार उक्त इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ किमसौ कामभोगानुरागेणैतावदेव कुरुते उताऽन्यदपि ? इत्याह—

हिंसे बाले सुसावाई, माइल्ले पिसुणे सडे । भुंजमाणे सुरं मंसं, सेयमेयं ति मन्नइ ॥ ९ ॥
व्याख्या—हिंसनशीलः ‘हिंसः’ अनन्तरोक्तनीत्या, तथैवंविधः सन्नसौ ‘बालः’ उक्तरूपः, ‘मृपावादी’ इति अलीक-
भाषणशीलः, “माइल्ल” त्ति ‘मायी’ परवञ्चनोपायचित्तत्वात्, ‘पिसुनः’ परदोषोद्धाटकः, ‘शठः’ तत्तन्नेपथ्यादिकर्णतोऽन्य-
थाभूतात्मानमन्यथा दर्शयति मण्डिकचौरवत्, अत एव च भुञ्जानः ‘सुरां’ मद्यं ‘मांसं’ पिशितं ‘श्रेयः’ प्रशस्त्यम्

एतमिति मन्यते । उपलक्षणत्वाद्भाषते च—‘न मांसभक्षणे दोषो, न मद्ये न च मैथुने ।’ इत्यादि । तदनेन मनसा वचसा कायेन वा मत्तत्वमस्योक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ पुनस्तद्वक्तव्यतामेवाह—

कायसा वयसा मत्ते, वित्ते गिद्धे य इत्थिसु । दुहओ मलं संचिणइ, सिसुणागो व मट्टियं ॥ १० ॥
व्याख्या—“कायस” त्ति सूत्रत्वात् ‘कायेन’ शरीरेण ‘वचसा’ वाचा उपलक्षणत्वात् मनसा च ‘मत्तः’ द्रव्यः । तत्र कायेन मत्तः मदान्धगजवत्, यतस्ततः प्रवृत्तिमान् यद्वा ‘अहो’ अहं बलवान् रूपवांश्च’ इति चिन्तयन् । वचसा स्वगुणान् म्यापयन् ‘अहो ! अहं सुस्वरः’ इत्यादि वा चिन्तयन् । मनसा च मदाध्मातचेताः ‘अहोऽहमवधारणशक्तिमान्’ इति वा मन्यातः । ‘वित्ते’ द्रविके ‘गृद्धः’ गृद्धिमान् । चशब्दः भिन्नक्रमः, ततः स्त्रीषु च गृद्धः । तत्र ‘वित्ते गृद्धः’ इति अदत्तादानपरिग्रहोपलक्षणम्, तद्भावभावित्वात् तयोः । ‘स्त्रीषु गृद्धः’ इत्यनेन मैथुनाऽऽसेवित्वमुक्तम्, स हि ‘स्त्रियः संसारसर्वस्वभूताः’ इति मन्यते । तथा च तद्वचः—‘सत्यं वच्मि हितं वच्मि, सारं वच्मि पुनः पुनः । अस्मिन्नसारे संसारे, सारं सारङ्गलोचनाः ॥ १ ॥’ तदभिरतिमांश्च मैथुनासेवी एव भवति । स एवंविधः किम् ? इत्याह—“दुहओ” त्ति द्विधा—द्वाभ्यां रागद्वेषात्मकाभ्यां वहिरन्तःप्रवृत्त्यात्मकाभ्यां वा प्रकाराभ्यां ‘मलम्’ अष्टप्रकारं कर्म ‘सञ्चिनोति’ वव्राति । क इव किम् ? इत्याह—‘शिशुनागः’ गण्डूपदः—अलस इत्यर्थः, स इव मृत्तिका । स हि स्निग्धतनुतया बही रेणुभिरेव गुण्डयते, तामेव चाश्रीते इति वहिरन्तश्च द्विधाऽपि मलमुपचिनोति तथाऽयमपि । एतद्द्रष्टान्ताभिधाने त्वयमभिप्रायः—यथाऽसौ महिरन्तत्र उपचितमलः तस्तरदिवाकरनिकरसंस्पर्शतः शुष्यन्निहैव क्लिश्यति विनाशं चाऽप्नोति तथाऽयमप्युचितमल आधुनारिकर्मवज्रत उदैव जन्मनि क्लिश्यति विनश्यति चेति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ अमुमेवार्थं व्यक्तीकर्तुमाह—

तओ पुटो आयंकेणं, गिलाणो परितप्पइ । पभीओ परलोयस्स, कम्माणुप्पेही अप्पणो ॥ ११ ॥

व्याख्या—“ततो” ति ततः ‘ततो वा’ दण्डारम्भणाद्युपार्जितमलतः स्पृष्टः, केन ? ‘आतेङ्केन’ आशुधातिना शूलविसूचिकादिरोगेण, ‘ग्लानः’ मन्दः ‘परितप्यते’ बहिरन्तश्च खिद्यते । ‘प्रमीतः’ इति प्रकर्षेण व्रस्तः, कुतः ? “परलोगस्स” ति परलोकात् सुख्यत्ययेन पञ्चम्यर्थे षष्ठी । किमिति ? क्रियत इति कर्म—क्रिया तदनुप्रेक्षत इत्येवंशीलः कर्मानुप्रेक्षी, यत इति गम्यते । कस्य ? आत्मनः, स हिंसाऽलीकभाषणादिकामात्मचेष्टां चिन्तयन् ‘न किञ्चित् मया शुभमाचरितं किन्तु सदैवाजराभरवत् चेष्टितम्’ इति चिन्तयन् चेतसि आतङ्कगतः खिद्यते । भवति हि विषयाकुलितचेत-सोऽपि प्रायः प्राणोपरमसमयेऽनुतापः । तथा चाहुः—“कीरंति जाइं जोव्व—णमएण अवियारिऊण कज्जाइं । वयपरिणामे सरियाइं ताइं हियए खुडुक्कंति ॥ १ ॥” ११ ॥ असुमेवार्थं व्यक्तीकर्तुमाह—

सुया मे णरए ठाणा, असीलाणं च जा गई । बालाणं कूरकम्माणं, पगाढा जत्थ वेयणा ॥ १२ ॥
व्याख्या—‘श्रुतानि’ आकर्णितानि ‘मे’ मया नरके ‘स्थानानि’ कुम्भीवैतरण्यसिपत्रवनादीनि । तत्किमियताऽपि परितप्यते ? इत्याह—‘असीलानाम्’ असदाचाराणां या ‘गतिः’ नरकादिका सा च शुता, कीदृशानाम् ? ‘बालानाम्’ अज्ञानां ‘कूरकर्मणां’ हिंस्र-मृषाभाषकादीनां ‘प्रगाढाः’ प्रकर्षवत्यः ‘यत्र’ यस्यां गतौ ‘वेदनाः’ शीतोष्णशात्मल्याऽश्लेषा-दयः । तदयमस्याषायः—ममैवंविधानुष्ठानस्य एवंविधैव गतिरिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥

तत्थोववाइयं ठाणं, जहा मे तमणुस्सुयं । आहाकम्मेहि गच्छंतो, सो पच्छा परितप्पह ॥ १३ ॥
व्याख्या—‘तत्रे’ति नरकेषु उपपते भवं औपपातिकं ‘स्थानं’ स्थितिः ‘यथा’ येन प्रकारेण भवतीति शेषः, ‘मे’ मया ‘तत्’ इत्यनन्तरोक्तपरामर्शे ‘अनुश्रुतम्’ अवधारितं गुरुभिरुच्यमानमिति शेषः । औपपातिकमिति च ब्रुवतोऽस्याऽ-

१ “क्रियन्ते णानि यौवन-मदेनाविचार्यं कार्याणि । वय.परिणामे स्पृष्टानि, तानि हृदये खटकुर्वन्ति ॥ १ ॥”

यमाशयः—यदि गर्भजत्वं भवेद् भवेदपि तदवस्थाया छेदभेदादिनाः कटुः खान्तरम्, औपपातिकत्वे तु अन्तर्मुहूर्तान्तरमेव तथाविधवेदनोदय इति कुतस्तदनन्तरसम्भवः ? । तथा चाऽऽह—“आहाकस्मेहि” ति ‘यथाकस्मैमिः’ गमिष्यमाणगत्यनु-
रूपः तीव्रतीव्रतराद्यनुभावान्वितैः कस्मैमिः ‘गच्छन्’ यान् तदनु रूपमेव स्थानं, ‘सः’ इति बालः ‘पञ्चात्’ इति आयुषि
दीयमाने ‘परितप्यते’ यया ‘धिङ्’ मामसदनुष्ठायिनम्, किमिदानीं मन्दभाग्यः करोमि ? इत्यादि शोचत इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥
अनुमेवार्थं दृष्टान्तद्वारेण द्रढयन्नाह—

जहा सागडिओ जाणं, समं हेचा महापहं । विसमं मग्गमोइओ, अक्खे भग्गम्मि सोयइ ॥ १४ ॥

व्याख्या—यया ‘शाकटिकः’ गम्भीराहकः “जाणं” ति ‘ज्ञानम्’ अवबुध्यमानः ‘समम्’ उपलादिरहितं ‘हित्वा’
त्यक्त्वा ‘महापहं’ विषममार्गम् ‘अवतीर्णः’ गन्तुं प्रवृत्तः ‘अक्खे’ धुरि ‘भग्गे’ खण्डिते शोचति ‘धिङ्’ मे परित्याजं यज्जा-
नन्नपि इत्यमपायमवाप्तवान्’ इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ सम्प्रत्युपनयमाह—

पवं धम्मं विउधम्म, अहम्मं पडिवज्जिया । बाले मच्चुमुहं पत्ते, अक्खे भग्गे व सोयइ ॥ १५ ॥
व्याख्या—‘एवम्’ इति शाकटिक इव ‘धम्मं’ सदाचारात्मकं ‘व्युत्क्रम्य’ विशेषेणोद्धृत्य ‘अधम्मं’ धर्मप्रतिपक्षं
द्विसारिकं ‘प्रतिपद्य’ अभ्युपगम्य ‘बालः’ अज्ञः ‘मृत्युमुखं’ मरणगोचरं ‘प्राप्तः’ गतः अक्खे भग्गे इव शोचति ।
किमुक्तं भवति ?—यया अक्षभेदे शाकटिकः शोचति तथाऽयमपि मरणात्मकं फलमनुभवन् आत्मानमनुशोचति, हा !
किमेतन्मयाऽनुष्ठितम् ? इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ शोचनानन्तरञ्च किमसौ करोति ? इत्याह—

तओ से मरणंतम्मि, बाले संतस्सई भया । अकाममरणं मरइ, धुत्ते वा कलिणा जिण् ॥ १६ ॥
व्याख्या—‘ततः’ इत्यातद्धोत्पत्तौ यच्छोचनमुक्तं तदनन्तरं “से” ति स मरणमेवान्तो मरणान्तस्तस्मिन् उपस्थिते

इति शेषः, 'बालः' रागाद्याकुलितचित्तः 'संत्रस्यति' समुद्विजते विभेतीति यावत् । कुतः ? 'भयात्' नरकगतिगमन-
साध्वसात्, अनेनाकामत्वमुक्तम् । स च किमेवं विभ्यन् मरणाद् विमुच्यते उत न ? इत्याह—अकामस्य—अनिच्छतो
मरणम् अकाममरणं तेन, सूत्रे चाऽऽर्थत्वात् द्वितीया, 'म्रियते' प्राणान् त्यजति, नरकं चाऽसौ गच्छति, तत्र च शोचति ।
क इव कीदृशः सन् ? 'धूर्त इव' द्यूतकार इव, वाशब्दस्योपमार्थत्वात्, 'कलिना' एकेन प्रक्रमाद् द्रायेन जितः । यथा हि
अयमेकेन द्रायेन जितः सन्नात्मानं शोचति तथा असावपि इत्वरैर्विपाककटुभिः सङ्केतबहुलैर्मनुजभोगैर्दिव्यसुखं हारितः
शोचति दुःखी सन्निति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ प्रस्तुतमेवार्थं निगमयितुमाह—

एयं अकाममरणं, बालाणं तु पवेइयं । इत्तो सकाममरणं, पंडियाणं सुणेह मे ॥ १७ ॥

व्याख्या—'एतत्' अनन्तरमेव दुष्कृतकर्मणां परलोकाद्बिभ्यतां यन्मरणमुक्तं तद् अकाममरणं बालानामेव, तुशब्द-
स्यैवकारार्थत्वात्, 'प्रवेदितं' प्रकर्षेण प्रतिपादितं तीर्थकरणघरादिभिरिति गम्यते । पण्डितमरणप्रस्तावनार्थमाह—'इत्तो'
ति 'इतः' अकाममरणादनन्तरं 'सकाममरणं' पण्डितानां सम्बन्धि 'शृणुत' आकर्णयत 'मे' मम कथयत इत्युपस्कार
इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

मरणं पि सपुन्नाणं, जहा मे तमणुस्सुयं । विप्पसन्नमणाघायं, संजयाणं वुसीमओ ॥ १८ ॥

व्याख्या—'मरणमपि' आस्तां जीवितमित्यपिशब्दार्थः, भवतीति गम्यते, 'सपुण्यानां' पुण्यवतां, किं सर्वमपि ? न
इत्याह—'यथा' येन प्रकारेण 'मे' मम कथयत इति गम्यते, 'तदि'ति उपक्षेपसूत्रोपात्तम् 'अनुश्रुतम्' अवधारितं भव-
न्निरिति शेषः । विविधैर्भावनादिभिः प्रकारैः प्रसन्नाः—मरणेऽपि अपगतमोहतया अनाकुलचेतसो विप्रसन्नाः तत्सम्बन्धि
मरणमपि विप्रसन्नम् । न विद्यते आघातः तथाविधयतनयाऽन्यप्राणिनामात्मनश्च विधिवत्संलिखितशरीरतया यस्मिंस्तद्

अनागतम् । केषां पुनरिदम् ? उच्यते—‘संयतानां’ सम्यक्पपोपरतानां चारित्रिणामित्यर्थः, “दुसीमच” इति आर्पत्वाद् ‘वृत्त्ययतां’ वक्ष्यामि—आयत्तानि प्रक्रमाद् द्वन्द्व्याणि विद्यन्ते येषां ते वक्ष्यन्तः तेषाम्, एतच्चार्थात् पण्डितमरणमेव । ततोऽयमर्थः—यथैतत् संयतानां वक्ष्यवता विप्रसन्नमनाघातं च भवति तथा नाऽन्यग्राणिनाम् । उक्तञ्च—काले सुपत्तदानं, सम्मत्तविमुद्धी वोढीलामं च । अन्ते समाहिमरणं, अभवजीवा न पावन्ति ॥ १ ॥ विशिष्टयोग्यतावतामेव तत्प्राप्तिरिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ तथा चाह—

न इमं संवेसु भिक्खुसु, ण इमं संवेसु गारिसु । नाणासीला य गारत्था, विसमसीला य भिक्खुणो ॥
व्याख्या—‘न’ नैव ‘इदं’ पण्डितमरणं सर्वेषु ‘भिक्षुषु’ परदत्तोपजीविषु ब्रतिष्वित्यर्थः; नेदं सर्वेषु ‘अगारिषु’ गृहिषु, सर्वचारित्रिणामेव तत्सम्भवात्, तथात्वे च तेषामपि तत्त्वतो यतित्वात् । यथा चैतदेवं तथोपपत्ति आह—
‘नानाजीलाः’ अनेकविधव्रता अगारस्थाः, तेषां हि देशैकरूपं शीलम्, देशरूपस्य तस्यानेकधाऽभिधानात् । ‘विपमशीलाञ्च’ विमदशशीलाञ्च भिक्षवः, नहि सर्वेऽप्यनिदानिनोऽविकलचारित्रिणो वा तत्कालं म्रियन्ते जिनमतप्रतिपन्ना अपि, तीर्थान्त-
रीयास्तु दूरोत्सारिता एव । तेषु हि गृहिणस्तावद् अत्यन्तनानाशीला एव, यतः केचित् ‘गृहाश्रमप्रतिपालनमेव महाव्रतमि’ति प्रतिपन्नाः, “गृहाश्रमपरो धर्मो, न भूतो न भविष्यति । पालयन्ति नराः शूराः, ङ्गीयाः पाखण्डमाश्रिताः ॥ १ ॥” इति-
वचनान् । अन्ये तु ‘सप्त शिक्षापदशतानि गृहिणां व्रतम्’ इत्याद्यनेकधैव द्रुवते । भिक्षवोऽप्यत्यन्तविपमशीला एव, यतस्तेषु केगाश्रित् पद्मयमनियमात्मकं व्रतमिति दर्शनम्, अपरेषां कन्दमूलफलाशितैव इति विसदशशीलता । न च तेषु कचिद-
विकलचारित्रसम्भव इति सर्वत्र पण्डितमरणाभाव इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ विपमशीलतामेव भिक्षूणां समर्थयितुमाह—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १०६ ॥

संति एगोहि भिक्खूहिं, गारत्था संजमुत्तरा । गारत्थेहि य सवेहिं, साहवो संजमुत्तरा ॥ २० ॥
व्याख्या—‘सन्ति’ विद्यन्ते ‘एकेभ्यः’ कुप्रवचनेभ्यः सिद्ध्यः ‘गारत्थ’ ति सूत्रत्वाद् अगारस्थाः संयमेन-देश-
विरत्यात्मकेन ‘उत्तराः’ प्रधानाः संयमोत्तराः । कुप्रवचनभिक्षवो हि जीवास्तिक्यादपि बहिष्कृताः सर्वथा अचारित्रिण-
श्चेति कथं न सम्यग्दृशो देशचारित्रिणो गृहिणः तेभ्यः संयमोत्तराः सन्तु ? । एवं सति अगारस्थेभ्येव तदस्तु इत्यत
आह—‘अगारस्थेभ्यश्च सर्वेभ्यः’ इति अनुमतिवर्जसर्वोत्तमदेशविरतिप्राप्तेभ्योऽपि साधवः संयमोत्तराः परिपूर्णसंयमत्वात्
तेषाम् । अत्र दृढसम्प्रदायः—

एगो सावगो साहुं पुच्छइ—सावगाणं साहूणं किमंतरं ? । साहुणा भन्नइ—सरिसव-मंदरंतरं । तओ सो आउली-
हूओ पुणो पुच्छइ—कुल्लिंमि-सावगाणं किमंतरं ? । तेण भन्नइ—तमेव सरिसव-मंदरं ति । तओ समासासिओ । जओ
भणिंयं—“देसिंक्कदेसविरया, समणाणं सावगा सुविहियाणं । जेसिं परपासंडा, सइमं पि कलं न अगंधति ॥ १ ॥” तदनेन
तेषां चारित्राभावदर्शनेन पण्डितमरणाभाव एव समर्थित इति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ ननु कुप्रवचनभिक्षवोऽपि विचित्रलिङ्ग-
धारिण एवेति कथं तेभ्योऽगारस्थाः संयमोत्तराः ? अत आह—

चीराऽज्जिणं निगिणिणं, जडी संघाडि मुंडिणं । एयाणि वि न तांयति, दुस्सीलं परियागयं ॥ २१ ॥
व्याख्या—चीराणि च-चीवराणि अजिनं च-मृगादिचर्मं चीराजिनम्, “निगिणिणं” ति सूत्रत्वात् नाभ्यं “जडि” ति
भावप्रधानत्वाद् निर्देशस्य जटित्वम्, ‘सङ्घाटी’ वस्त्रसंहतिजनिता, “मुंडिणं” ति यत्र शिखाऽपि स्वसमयतः छिद्यते तत् प्राग्वत्
मुण्डित्वम् । ‘एतान्यपी’ ति निजनिजप्रक्रियाविरचितत्रतिवेषरूपाणि लिङ्गान्यपि, किं पुनर्गोर्हस्यम् इत्यपिशब्दार्थः, किम् ?

३ “दैवैकदेशविरताः, श्रमणानां श्रावका. सुविहितानाम् । येषां परपापण्डा, शततमामपि कलां नार्धन्ति ॥ १ ॥”

॥ १०६ ॥

१

पञ्चमं
अकाममर-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।
सकाममर-
णस्वरूपम् ।

इत्याह—नेम श्रयन्ते भवान् दुष्कृतकर्मणो वेति गम्यते । कीदृशम् ? 'दुःशीलं' दुराचारं "परियागयं" ति 'पर्यायगतं' व्रत-
श्यापर्यायश्रातम्, आर्पत्वाय यकारस्यैकस्य लोपः । न हि कपायकलुपचेतसो वहिर्वकष्टृत्तरितिकष्टहेतुरपि नरकादिकुगतिनिवार-
णायाऽऽजम् । ततो न लिङ्धारणं वैशिष्ट्यहेतुरिति सूत्रार्थः ॥२१॥ आह—कथं गृहाद्यभावेऽप्यमीपां दुर्गतिः ? इत्युच्यते—
पिंडोलए व दुरसीलो, णरगाओ ण मुच्चइ । भिक्खाए वा गिहत्थे वा, सुवए कम्मई दिवं ॥ २२ ॥
व्याख्या—चाशब्दोऽपिशब्दार्थः, ततश्च 'पिण्डावलगकोऽपि' स्वकीयाहाराभावतो भैक्ष्यसेव्यपि, आस्तां गृहादिमान्,
दुःशीलः 'नरकात्' स्वकर्मोपस्थापितात् सीमन्तकादेर्न मुच्यते । अत्र चोदाहरणं तथाविधद्रमकः । तत्र च सम्प्रदायः—
रायगिहे नयरे णो पिंडोलओ उज्जाणियाए विणिगाए जणे भिक्खं हिंइइ । न य तस्स किंचि केणइ दिन्नं । ततो
पउट्टचित्तो सो तेसि वेभारपघयकडगसन्निविट्ठाण पवओवरिं चडिऊण महइमहालियं सिलं चालेइ । 'एएसिं उवरि पाडेसि'
त्ति रोइन्नाई विन्धुट्टिऊण तओ सिलाओ निवडिओ सिलातले संचुत्रियसवकाओ य मरिऊण अप्पइट्ठाणे नरए समुप्पन्नो ।
तहिं किमत्र तत्त्वतः सुगतिहेतुः ? इत्याह—“भिक्खाए व” त्ति भिक्षामत्ति—भक्षयति भिक्षादः, वा विकल्पे, अनेन
यतिरुक्कः, गृहे तिष्ठति गृहस्थः स वा, शोभनं निरतिचारतया सम्यग्भावाऽनुगततया च व्रतं—शीलं व्रतपालनात्मकम-
स्येति मुन्नतः 'कामति' गच्छति 'दिवं' देवलोकम् । मुख्यतो मुक्तिहेतुत्वेऽपि व्रतपरिपालनस्य दिवं कामतीत्यभिधानं जयन्य-
तोऽपि देवलोकप्राप्तिरिति ख्यापनार्थम् । उक्तं हि—“अविराहियसामण-स्स साहुणो सावगस्स य जहण्णो । उववाओ
मोइस्से, भणिओ तेलुण्णंदसीहिं ॥ १ ॥” अनेन व्रतपालनमेव तत्त्वतः सुगतिहेतुरित्युक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥

यद्गतगोगाद् गृहस्थोऽपि दिवं कामति तद्वक्तुमाह—

१ “अविराधितत्रामणयस्य, साधोः श्रापकस्य च जवन्येन । उपपात. सौधर्मे, भणितस्त्रीलोक्यदर्शयि ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १०८ ॥

दशभेदं 'तपः' द्वादशविधं शिक्षादा वा गृहस्था वा, प्राकृतत्वाद् वचनव्यत्ययः । ये शान्त्या-उपशमेन परिनिर्वृताः-विध्यात-
कपायानलाः शान्तिपरिनिर्वृता इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ एतच्चाकर्ण्य मरणेऽपि यथाभूता महात्मानो भवन्ति तथा चाऽऽह—
तेसिं सोच्चा सपुज्जाणं, संजयाणं बुसीमओ । ण संतसंति मरणंते, सीलमंता बहुस्सुया ॥ २९ ॥
व्याख्या—'तेषाम्' अनन्तरासिहितस्वरूपाणां यतीनां 'श्रुत्वा' आकर्ण्य उक्तरूपस्थानावाप्तिमिति शेषः, 'सत्पूज्यानां'
सतां पूजार्हाणां 'संयतानां' संयमवतां वश्यवतां प्राग्वत्, 'न संत्रस्यन्ति' न उद्विजन्ते, क ?-मरणान्ते, 'शीलवन्तः'
चारित्रिणः 'बहुश्रुताः' आगमश्रवणावदातीकृतमतयः । इदमुक्तं भवति—य एवाविदितधार्मिकगतयोऽनुपाजितधर्माणश्च
त एव मरणाद् उद्विजन्ते, यथा—कास्माभिर्मृत्वा गन्तव्यम् ? । उपार्जितधर्माणस्तु धर्मफलमवगच्छन्तो नोद्विजन्ते ।
यदुक्तम्—“चरितो निरुपक्लिष्टो, धर्मो हि मयेति निर्वृतः स्वस्थः । मरणादपि नोद्विजते, कृतकृत्योऽस्मीति धर्मात्मा
॥ १ ॥” “सुगहियतवपत्थयणा, विसुद्धसम्मत्त-नाण-चारित्ता । मरणं ऊसवभूयं, मज्जंति समाहियप्पणो ॥ २ ॥” इति
सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ इत्थं सकामाऽकाममरणस्वरूपमभिधाय शिष्योपदेशमाह—

तुलिया विसेसमादाय, दयाधम्मस्स खंतिए । विप्पसीएज्ज मेहावी, तहाभूएण अप्पणा ॥ ३० ॥
व्याख्या—'तोलयित्वा' परीक्ष्य बालपण्डितमरणे, ततश्च विशेषं तयोरेव 'आदाय' गृहीत्वा 'दयाधर्मस्य च' यति-
धर्मस्य, चस्य गम्यमानत्वात्, 'विशेष' शेषधर्मातिशायित्वलक्षणम् आदाय 'क्षमया करणभूतया 'विप्रसीदेत्'
प्रसन्नतां भजेत् न तु कृतद्वादशवर्षसंलेखनतथाविधतपस्वित् निजाङ्गुलिभङ्गादिना कषायितामवलम्बेत 'मेधावी'
मर्यादावर्ती, 'तथाभूतेन' यथैव मरणकालात् प्राग् अनाकुलेचेता अभूत् मरणकालेऽपि तथावस्थितेन आत्मना उपलक्षित
इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ विप्रसन्नश्च यत्कुर्यात् तदाह—

१ “सुगृहीततपःपथ्यदना, विशुद्धसम्यक्सव-ज्ञान-चारित्रा- । मरणमुत्सवभूत, मन्यन्ते समाहिततत्मान- ॥ २ ॥”

पञ्चमं
अकामम-
रणीयाख्य-
मध्ययनम् ।
सकाममर-
णस्वरूपं
शिष्योपदे-
शश्च ।

॥ १०८ ॥

न ओ काले अभिप्सेत्, सद्ही तालीसमंतिप । विणएज्ज लोमहरिसं, भेदं देहस्स कंखए ॥ ३१ ॥
व्याख्या—‘ततः’ कथयोपशमानन्तरं ‘काले’ मरणकाले ‘अभिप्सेते’ अभिरुचिते, कदा च मरणमभिप्रेतम् ? यदा
योगा नोत्तरपन्ति “सद्धि” चि श्रद्धावान् ‘ताट्ठजं’ भयोल्यं ‘अन्तिहे’ समीपे गुरुणामिति गम्यते, ‘विनयेत्’ अपनयेत्
‘शेमहे’ रोगान्नं ‘हा ! मम मरणं भविष्यति’ इत्यभिप्रायजं, किञ्च ‘भेदं’ विनाशं देहस्य कहेत्, त्यक्तपरिकर्मतया न तु
मरणाऽऽगत्या, वर्जनीयत्वादस्या इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ निगमयितुमाह—

अहं कालस्मि संपत्ते, आघायाय समुस्सयं । सकाममरणं सरइ, तिण्हमणयं सुणी ॥ ३२ ॥ त्ति वेमि ॥
व्याख्या—‘अथ’ मरणाभिप्रायानन्तरं ‘काले’ मरणकाले ‘सम्प्राप्ते’ “निष्काइया य सीसा, सउणी जह अंडयं पय-
सेणं । वारसमवन्ठरियं, अहं सलेहं ततो करइ ॥ १ ॥” इत्यादिना क्रमेण समायाते, “आघायाय” त्ति ‘आघाताय’
मलेमनारिक्रमेण विनाशाय, सुव्यवस्थायात् ‘समुच्छ्रयस्य’ अन्तः कर्मणशरीरस्य वह्निरौदारिकस्य, किं कुर्यात् ? इत्याह—
सत्तागय—साभिलाषस्य मरण सत्तामरणं तेन श्रियते, ‘त्रयाणां’ भक्तपरितोद्धिनीपादपोपगमनानामन्यतरेण, सूत्रत्वात्
सर्वत्र विभक्तिव्यवहारः, ‘मुनिः’ तपस्वी इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तो, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां सुखबोधायां उत्तराध्ययनसूत्रलघु-
टीकायां अकाममरणीयाख्यं पञ्चममध्ययनं समाप्तम् ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनद्धने
श्रीनैमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १०७ ॥

अगारिसामाहयंगार्हं, सङ्गी काएण फासए । पोसहं दुहओ पक्खं, एगराहं न हावए ॥ २३ ॥
व्याख्या—अगारिणः—गृहिणः सामायिकं—सम्यक्त्व-श्रुत-देशविरतिरूपं तस्याङ्गानि—निःशङ्कता-कालाध्ययना-ऽणु-
व्रतादिरूपाणि अगारिसामायिकाङ्गानि ‘सङ्घि’ ति सूत्रत्वात् श्रद्धा—रुचिरस्याऽस्तीति श्रद्धावान् कायेनेत्युपलक्षणत्वात्
मनसा वाचा च ‘स्पृशति’ सेवते । ‘पौषधम्’ आहारपौषधादि “दुहओ पक्खं” ति प्राकृतत्वाद् द्वयोरपि सितेतररूपयोः
पक्षयोः चतुर्दशीपौर्णमास्यादिषु तिथिषु “एगराहं” ति अपेर्गम्यमानत्वाद् एकरात्रिमपि, उपलक्षणत्वाच्च एकदिनमपि, “न
हावए” ति न हापयति । रात्रिग्रहणं च दिवा व्याकुलतया कर्तुमशक्नुवन् रात्रावपि पौषधं कुर्यात् । इह च देशविरतिसामा-
यिकाङ्गत्वेनैव सिद्धे यदस्य भेदेनोपादानं तदादरव्यापनार्थमदुष्टमेवेति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ अस्तुतमेवार्थमुपसंहर्तुमाह—
एवं सिक्खासमावन्ने, गिहवासे वि सुवए । मुच्चइ छविपद्वाओ, गच्छे जक्खसलोगयं ॥ २४ ॥
व्याख्या—‘एवम्’ असुनोक्तेन न्यायेन शिक्षया—व्रताऽऽसेवनात्मिकया समापन्नः शिक्षासमापन्नः गृहवासेऽपि आस्तां
प्रब्रज्यापर्यय इत्यपिशब्दार्थः, ‘सुव्रतः’ शोभनव्रतो मुच्यते । कुतः ? छविञ्च—त्वक् पद्वाणि च—जानुकूर्परादीनि छविपर्व
तद्योगाद् औदारिकशरीरमपि छविपर्व ततः । तदनन्तरं च ‘गच्छेत्’ यायाद् यक्षाः—देवाः, समानो लोकोऽस्येति सलोकस्त-
द्भावः सलोकता, यक्षैः सलोकता यक्षसलोकता ताम्, इयं च देवगतावेव भवति इत्यर्थाद् देवगतिमिति । अनेन च पण्डित-
मरणावसरे प्रसङ्गतो बालपण्डितमरणमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ साम्प्रतं अस्तुतमेव पण्डितमरणं फलोपदर्शनद्वारेणाह—
अह जे संवुडे भिक्खू, दोण्हमन्नयरे सिया । सव्वदुक्खप्पहीणे वा, देवे वा वि महिहिण्ण ॥ २५ ॥
व्याख्या—‘अत्रे’ति उपप्रदर्शने, ‘यः’ इत्यनिर्दिष्टनिर्देशे, ‘संवृतः’ इति पिहितसमस्ताऽऽश्रवद्वारः ‘भिक्खु’रिति भाव-
मिश्रुः स च द्वयोः ‘अन्यतरः’ एकतरः स्यात् । तदाऽऽह—सर्वाणि—अशेषाणि यानि दुःखानि—क्षुत्पिपासेष्टवियोगाऽनिष्ट-

पञ्चमं
अकाममर-
णीयाख्य-
मव्ययनम् ।
सकाममर-
णस्वरूपम् ।

॥ १०७ ॥

मंयोगादीनि तैः प्रकर्षण-पुनरनुत्पत्त्यात्मकेन हीनः-रहितः सर्वदुःखप्रहीणः स्यादिति सम्बन्धः, स च सिद्ध एव । ततः स वा स्याद् देवो वा, 'अपिः' सम्भावने, सम्भवति हि संहननादिवैकल्यतो मुक्त्यनवाप्तौ देवोऽपि स्यादिति, कीदृक् ?-महर्षिक इति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ यत्र चासौ देवो भवति तत्र कीदृशा आवासाः ? कीदृशाश्च देवाः ? इत्याह—

उत्तराहं विमोहाहं, जुहमंताणुपुवसो । समाह्नाहं जवखेहिं, आवासाहं जसंसिणो ॥ २६ ॥
दीहाउया इह्मिंता, समिद्धा कामरुविणो । अहुणोवचन्नसंकासा, मुज्जो अचिमालिप्पभा ॥ २७ ॥
व्याख्या—'उत्तराः' उपरिवर्त्तिनोऽनुत्तरविमानाख्याः, 'विमोहा' इव 'विमोहाः' अल्पवेदादिमोहनीयोदयतया, 'श्रुतिमन्तः' दीप्तिमन्तः, "अणुपुवसो" ति अनुपूर्वतः क्रमेण विमोहादिविशेषणविशिष्टाः, सौधम्मोदिषु ह्यनुत्तरविमानाऽ-
वमानेषु पूर्वपूर्वापेक्षया प्रकर्षवन्त्येव विमोहत्वादीनि । 'समाकीर्णोः' व्याप्ताः 'यक्षैः' देवैः आवासाः, प्राकृतत्वात्
नपुंसकलिङ्गता । देवास्तु तत्र 'यशस्विनः' श्लाघान्विताः, 'दीर्घायुपः' चिरजीविनः, 'ऋद्धिमन्तः' सम्पदुपेताः, 'समृद्धाः'
अतिदीप्ताः, 'कामरुपिणः' अभिलाषानुरूपरूपविधायिनः, अनुत्तरेष्वपि तच्छक्तियुक्तत्वात् । 'अधुनोपपन्नसङ्काशाः'
प्रयगोत्पन्नदेवतुल्याः, अनुत्तरेषु हि वर्णद्युत्यादि आयुस्तुल्यमेव भवति । 'भूयोऽर्चिमालिप्रभाः' प्रभूताऽऽदित्यदीप्तयो न
मेकसौवादित्यस्य तादृशी श्रुतिरस्तीति सूत्रार्थः ॥ २६-२७ ॥ उपसंहर्तुमाह—

ताणि ठाणाणि गच्छंति, सिक्खिक्खाए वा गिहन्थे वा, जे संतिपरिनिवुद्धा ॥ २८ ॥
व्याख्या—'तानि' अमिहितस्वरूपाणि 'स्थानानि' आवासान् 'गच्छन्ति' यान्ति 'शिक्षित्वा' अभ्यस्य 'संयमं' सप्त-

१ अथवा मोक्षो द्विधा—द्रव्यतोऽन्धकारो भावतश्च मिथ्यादर्शनादिः, स द्विविधोऽपि सत्तरद्योषोतिक्वेन सम्यग्दर्शनस्यैव च तत्र
समन्वयेन विगतो येषु ते विमोहाः ।

दशभेदं 'तपः' द्वादशविधं शिक्षादा वा गृहस्था वा, प्राकृतत्वाद् वचनव्यत्ययः । ये शान्त्या—उपशमेन परिनिर्वृताः—विध्यात-
कपायानलाः शान्तिपरिनिर्वृता इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ एतच्चाकर्ण्य मरणेऽपि यथाभूता महात्मानो भवन्ति तथा चाऽऽह—
तेसिं सोचा सपुज्जाणं, संजयाणं वुसीमओ । ण संतसंति मरणंते, सीलमंता बहुस्सुया ॥ २९ ॥
व्याख्या—'तेषाम्' अनन्तरामिहितस्वरूपाणां यतीनां 'श्रुत्वा' आकर्ण्य उक्तरूपस्थानावाप्तिमिति शेषः, 'सत्पूज्यानां'
सतां पूजार्हानां 'संयतानां' संयमवतां वश्यवतां प्राग्वत्, 'न संत्रस्यन्ति' न उद्विजन्ते, क ?—मरणान्ते, 'शीलवन्तः'
चारित्रिणः 'बहुश्रुताः' आगमश्रवणावदातीकृतमतयः । इदमुक्तं भवति—य एवाविदितधार्मिकगतयोऽनुपार्जितधर्माणश्च
त एव मरणाद् उद्विजन्ते, यथा—कास्माभिर्मुत्वा गन्तव्यम् ? । उपार्जितधर्माणस्तु धर्मफलमवगच्छन्तो नोद्विजन्ते ।
यदुक्तम्—“चरितो निरुपछिट्ठो, धम्मो हि मयेति निर्वृतः स्वस्थः । मरणादपि नोद्विजते, कुतङ्कलोऽस्मीति धर्मात्मा
॥ १ ॥” “सुगहियतवपत्थयणा, विसुद्धसम्मत्त-नाण-चारित्ता । मरणं ऊसवभूयं, मन्नंति समाहियप्पाणो ॥ २ ॥” इति
सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ इत्थं सकामाऽकाममरणस्वरूपमभिधाय शिष्योपदेशमाह—

तुलिया विसेसमादाय, दयाधम्मस्स खंतिए । विप्पसीएज्ज मेहावी, तहाभूएण अप्पणा ॥ ३० ॥
व्याख्या—'तोलयित्वा' परीक्ष्य बालपण्डितमरणे, ततश्च विशेषं तयोरेव 'आदाय' गृहीत्वा 'दयाधर्मस्य च' यति-
धर्मस्य, चस्य गम्यमानत्वात्, 'विशेष' शेषधर्मातिशायित्वलक्षणम् आदाय 'क्षमया करणभूतया 'विप्रसीदेत्'
प्रसन्नतां भजेत् न तु कुतद्वादशवर्षसंख्येनतथाविधतपस्विवत् निजाङ्गुलिभङ्गादिना कषायितामवलम्बेन 'मेधावी'
मर्यादावर्ती, 'तथाभूतेन' यथैव मरणकालात् प्राग् अनाकुलचेता अभूत् मरणकालेऽपि तथावस्थितेन आत्मना उपलक्षित
इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ विप्रसन्नश्च यत्कुर्यात् तदाह—

१ “सुगृहीततपःपथ्यदना, विशुद्धसम्यक्संज्ञान-चारित्राः । मरणमुत्सवभूतं, गम्यन्ते समाहितात्मानः ॥ २ ॥”

नअओ काले अभिप्पेण, सही तालीसमंतिण । विणणज्ज लोमहरिसं, भेदं देहस्स कंखण ॥ ३१ ॥
व्याख्या—‘ततः’ कपायोपशमानन्तरं ‘काले’ मरणकाले ‘अभिप्पेते’ अभिरुचिते, कदा च मरणमभिप्पेत्तम् ? यदा
योगा नोत्तर्यन्ति “सट्ठि” ति श्रद्धावान् ‘तादृज’ भयोत्थं ‘अन्तिके’ समीपे गुरुणामिति गम्यते, ‘विनयेत्’ अपनयेत्
‘रोमन्नं’ रोमाञ्चं ‘हा ! मम मरण भविष्यति’ इत्यभिप्रायजं, किञ्च ‘भेद’ विनाश देहस्य कोट्ठेत्, त्यक्तपरिकर्मतया न तु
मरणाऽऽशङ्कया, वर्जनीयत्वादस्या इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ निगमयितुमाह—

अहं कालम्मि संपत्ते, आद्यायाय समुत्सयं । सक्काममरणं मरइ, तिण्हमणणयरं मुणी ॥ ३२ ॥ ति वेमि ॥
व्याख्या—‘अथ’ मरणाभिप्रायानन्तरं ‘काले’ मरणकाले ‘सन्नामे’ “निष्काइया य सीसा, सउणी जह अंडयं पय-
सेणं । वारसमंवञ्जरियं, अहं सलेहं ततो करइ ॥ १ ॥” इत्यादिना क्रमेण समायते, “आद्यायाय” ति ‘आद्यायाय’
मलेपनादिक्रमेण विनाशाय, सुव्यवस्थायात् ‘समुत्सयस्य’ अन्तः कर्मणशरीरस्य वहिरोदारिकस्य, किं कुर्यात् ? इत्याह—
नक्कामस्य—साभिलाषस्य मरणं सक्काममरणं तेन प्रियते, ‘त्रयाणा’ भक्तपरिज्ञेहिनीपादपोषगमनानामन्यतरेण, सूत्रत्वात्
समंन विभक्तिव्यवहारः, ‘मुनिः’ तपस्वी इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, त्रयीमीति पूर्वेवत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्भितायां सुखत्रोधायां उत्तराध्ययनसूत्रलघु-
टीकायां अक्काममरणीयाख्यं पञ्चममध्ययनं समाप्तम् ॥

१ “निष्कारिताय विष्णा, दाकुरियंथाऽण्हक प्रययेन । द्वाइयासावमरिकमथ, सलेहं ततः करोति ॥ १ ॥”

अथ षष्ठं क्षुल्लकनिर्ग्रन्थीयमध्ययनम् ।

उक्तं पञ्चममध्ययनम् । साम्प्रतं क्षुल्लकनिर्ग्रन्थीयाख्यं षष्ठमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अनन्तराध्ययने मरणविभक्तिरुक्ता । तत्रापि चानन्तरं पण्डितमरणम्, तच्च “विरयाणं पण्डियं वेति” त्ति वचनात् विरतानामेव । न चैते विद्याचरणविकला इति तत्स्वरूपमनेनोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातमिदम् । विद्याचरणे च निर्ग्रन्थगुणाविति निर्ग्रन्थस्वरूपं तावत् किञ्चिदुच्यते—‘पुलाग-बकुस-कुसीला, नियंठ-सिणायगा य नायद्या । एणसिं पंचणह वि, होइ विभासा इमा कमसो ॥ १ ॥ होइ पुलाओ दुविहो, लद्धिपुलाओ तहेव इयो य । लद्धिपुलाओ संधाइकजे इयोरो उ पंचविहो ॥ २ ॥ ‘लद्धिपुलाओ’ जस्स देविंदरिद्धिसरिसा रिद्धी, सो सिंगणाइयकजे समुप्पन्ने चक्कवाट्ठिं पि सबलवाहणं चुन्नेउं समत्थो । ‘इयोरो’ त्ति ‘आसेवणापुलाओ’ पुलागो नाम असारो, जहा धन्नेसु पलंजी । सो पंचविहो—नाणे दंसण चरणे, लिंने अहंसुहुमए य नायवो । नाणे दंसण चरणे, तेसिं तु विराहण असारो ॥ ३ ॥ लिंगपुलाओ अन्नं, निक्कारणओ करेइ सो लिंगं । मणसा अकप्पियाई निसेवओ होइ अहंसुहुमो ॥ ४ ॥” शरीरोपकरणविभूपाऽनुवर्त्तिनः ऋद्धियशस्कामाः सातगौरवाश्रिताः अविविक्तपरिवाराः छेद-शबलचारित्रयुक्ताः निर्ग्रन्थाः ‘वडसा’ भञ्जति । यदुक्तम्—‘शरीरे उवगरणे

१ “पुलाक-बकुस-कुसीला, निर्ग्रन्थ-ज्ञातकौ च ज्ञातव्याः । एतेषां पञ्चानामपि, भवति विभाषा इय क्रमशः ॥१॥ भवति पुलको द्विविधो, लब्धिपुलाकस्तथैव इतरश्च । लब्धिपुलाकः सङ्गदिकार्ये इतरस्तु पञ्चविधः ॥ २ ॥ लब्धिपुलाकः—यस्य देवेन्द्रद्विसदृशी ऋद्धिः, स शृङ्गनादितकार्ये समुत्पन्ने चक्कवाट्ठिनमपि सबलवाहनं चूरयितुं समर्थः । इतर इति—आसेवनापुलाकः, पुलको नाम-असारः, यथा धान्येषु पलाञ्जी । स पञ्चविधः—ज्ञाने दर्शने चरणे, लिङ्गे यथासुक्ष्मश्च ज्ञातव्यः । ज्ञाने दर्शने चरणे, तेषां तु विराधना असारः ॥ ३ ॥ लिङ्गपुलाकौऽन्यं, निष्कारणतः करोति स लिङ्गं । मनसा अकल्पिकादिनिषेवको भवति यथासुक्ष्मः ॥४॥” २ “शरीरे उपकरणे च, बाहुशिक्षत्वं

य, वाग्नियत्तं दुहा ममस्वायं । सुक्लित्वाद्याइधरे, देसे सधे सरिरम्मि ॥ १ ॥ आभोगमणोभोगे, सँवुड अँसंबुडे अँहामुडुमे । सो दुविहो वी वउसो, पंचविहो होइ नायवो ॥ २ ॥ आभोगे जाणतो, करेइ दोसं तहा अणाभोगे । मूडुत्तरेहि संवुडो, विवरीयमसंबुडो होइ ॥ ३ ॥ अच्छि सुह मज्जमाणो, होइ अहासुहुमओ तहा वउसो । पडिसेवणा फेमाण, होइ कुसीलो दुहा एसो ॥ ४ ॥ नाणे दंसण चरणे, तैवे य अहँसुहुमए य वोद्धवे । पडिसेवणाकुसीलो, पंचविहो ऊ मुणेयवो ॥ ५ ॥ नाणाई उवजीवइ, अहसुहुमो अह इमो मुणेयवो । साइजंतो रांगं, वच्चइ एसो तवक्करणी ॥ ६ ॥ एमेव कसायम्मि वि, पंचविहो होइ ऊ कुसीलो य । कोहेणं विजाई, पंडजए एव माणाई ॥ ७ ॥ एमेव दंसणम्मि वि, सावं पुण देइ ऊ चरित्तम्मि । मणसा कोहाईणि उ, करेइ अह सो अहासुहुमो ॥ ८ ॥ कसाएहिं नाणाईणि विराहेउ ति कमायकुमीलो । 'नियंठो' अडिभतरवाहिरगंथनिगओ, सो उवसंतकसाओ खीणकसाओ वा अंतोसुहुत्तका-

दिग ममाग्यातम् । शुक्लचन्द्रादिधरो, देशे सर्वे शरीरे ॥ १ ॥ आभोग अनाभोग', संवृतोऽसंवृतो यथासूक्ष्मः । स द्विविधोऽपि बकुश', पञ्चविधो भवति ज्ञातव्यः ॥ २ ॥ आभोगः जानन्न, करोति दोष तथा अनाभोगः । मूलोत्तरैः संवृतो, विपरीतोऽसंवृतो भवति ॥ ३ ॥ अक्षिणी मुग्य शुलन्न, भवति यथासूक्ष्मकस्तथा बकुशः । प्रतिसेवनायां कपाये, भवति कुशीलो द्विधा पुपः ॥ ४ ॥ ज्ञाने दर्शने चरणे, तपसि च यथासूक्ष्मश्च नोब्रूय । प्रतिसेवनाकुशीलः, पञ्चविधस्तु ज्ञातव्यः ॥ ५ ॥ ज्ञानादि उपजीवति, यथासूक्ष्मोऽथाऽयं ज्ञातव्यः । सादयन्न रागं, व्रजति पुन तपश्रणी ॥ ६ ॥ एवमेव कपायेऽपि, पञ्चविधो भवति तु कुशीलश्च । क्रोधेन विधादि, प्रयुद्धवते एवं मानादि ॥ ७ ॥ एवमेव दंसणेऽपि, ताप पुनर्ददाति तु चारित्र्ये । मनसा क्रोधावीनि तु, करोति अथ स यथासूक्ष्मः ॥ ८ ॥ कपायैर्ज्ञानादीनि विराधयति इति कपाणकुशीलः । 'निर्ग्रन्थ' आत्म्यन्तरवागुग्रन्थनिर्गत', स उपशान्तकपायः क्षीणकपायो वा अन्तर्मुहुत्तकालिकः । मोहनीयादिधातिचतुः कर्मांगगत. ज्ञातव्यते । पुलाकचकुश-प्रतिसेवनाकुशीलाः द्वयोः समाधिक-च्छेदोपस्थापनीयसंयमयोर्भवेयुः । कपायकुशीलो द्वयोः

लिओ । मोहणिज्जाइघाइचउकम्मावगओ सिणाओ भन्नाइ । पुलाक-बकुश-प्रतिसेवनाकुशीलाः दोसु सामाइय-छेदोवहाव-
णियसंजमेसु होज्जा । कसायकुसीलो दोसु परिहारविमुद्धि-सुहुमसंपराइएसु इति सम्प्रदायः ।

प्रज्ञासिस्त्वाह—“कसायकुसीले णं पुच्छा, सामाइयसंजमे होज्जा जाव सुहुमसंपरायसंजमे वा होज्जा, नो अह-
क्खायसंजमे हुज्जा । नियंठा सिणायगा य एए दो वि अहक्खायसंजमे” । पुलाग-बउस-पडिसेवणाकुसीला उक्कोसेण
अभिन्नदसपुब्बधरा । कपायकुशील-निर्ग्रन्थौ चतुर्दशपूर्वधरौ । जघन्येन पुलाकस्य श्रुतम् आचारवस्तु नवमपूर्वे, बकुश-
कुशील-निर्ग्रन्थानां तु अष्टौ प्रवचनमातरः । स्नातकः श्रुतापगतः केवली । प्रतिसेवना तु प्रज्ञाप्यभिप्रायेण—“पुलाए
णं पुच्छा, जाव मूलगुणे पडिसेवमाणे पंचण्हं आसवाणं अन्नयरं पडिसेवेज्जा, उत्तरगुणे पडिसेवेज्जमाणे दसविहस्स
पच्चक्खाणस्स अन्नयरं पडिसेवेज्जा” । “वैज्जसे णं पुच्छा, जाव नो मूलगुणपडिसेवए होज्जा, उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा ।”
“पडिसेवणाकुसीले जहा पुलाए” । कषायकुशील-निर्ग्रन्थ-ज्ञातकानां प्रतिसेवना नास्तीति विस्तरस्त्वेपां बृहद्दीकानोऽवसेय
इति ॥ साम्प्रत सूत्रमनुस्रियते—

जावंतऽविज्जा पुरिसा, सवे ते दुक्खसंभवा । लुप्पंति बहुसो मूढा, संसारस्मि अणंतए ॥ १ ॥

परिहारविमुद्धि-सूक्ष्मसंपरायिक्यो. इति सम्प्रदाय । १ “कपायकुशीलः पृच्छा, सामाधिकसंयमे भवेत् यावत् सूक्ष्मसंपरायसंयमे वा
भवेत् न यथाख्यातसंयमे भवेत् । निर्ग्रन्थाः स्नातकाश्च एतौ द्वावपि यथाख्यातसंयमे” । पुलाक-बकुश-प्रतिसेवनाकुशीलाः उत्कृष्टेन
अभिन्नदशपूर्वधराः । २ “पुलाक. पृच्छा, यावत् मूलगुणान् प्रतिसेवमानः पञ्चानां आश्रवाणां अन्यतरं प्रतिसेवेत, उत्तरगुणान् प्रति-
सेवमानः दशविधस्य प्रत्याख्यानस्य अन्यतरं प्रतिसेवेत” । ३ “बकुश. पृच्छा, यावत् न मूलगुणप्रतिसेवक. भवेत्, उत्तरगुणप्रति-
सेवकः भवेत्” । ४ “प्रतिसेवनाकुशीलः यथा पुलाक.” ।

व्याख्या—‘धावन्तः’ यत्परिमाणाः न विद्यते विद्या—तत्त्वज्ञानात्मिका येषां तेऽविद्याः ‘पुरुषाः’ नराः ‘सर्वे’ अखिलाः ते, दुःखस्य मन्भवः—उत्पत्तिर्येषु ते दुःखसम्भवाः । एवविधाः सन्तः किम् ? इत्याह—‘लुप्यन्ते’ दारिद्र्यादिभिर्वोध्यन्ते । ‘वृष्टाः’ अनेकजः ‘भूदाः’ हिताऽहितविवेचनं प्रति असमर्थोः ‘संसारे’ भवे ‘अनन्तके’ अविद्यमानान्ते । अनेन निर्मन्य-स्वरूपज्ञापनार्थं तद्विपक्ष उक्त इति भावनीयमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह चाऽयमुदाहरणसम्प्रदायः—

एगो गोहो अभग्गसेहरो अईवदोगेणे वाहिओ । किसिकम्माडं करेतस्स वि तस्स न किञ्चि फलइ । ततो वेरगेणे निग्गओ नेहाओ लग्गो पुहई हिंङ्गिडं । कुणइ अणेगधोवज्जणोवाए परं न किञ्चि सपलइ । भणियं च—“धम्मविहूणु जाड जहिं भावड, सवत्थ वि पर पेक्खइ आवइ । धम्मवंतु नर जहिं जहिं गच्छइ, तहिं तहिं सुंदर सोक्खइ पेच्छइ ॥ १ ॥ वाहइ एलु हिंङ्गावड गट्टुड, करइ कुक्कम्मु सया वि स वड्डुड । सेव करइ वाणिज्जि पयट्टइ, धम्मविहूणु तहा वि न लट्ठइ ॥ २ ॥” तओ सो निरत्थयपरिचमणेण निविन्नो पुणरवि धरं जओ नियत्तो । एगम्मि गामे देवकुलियाए रत्तिं वास्तोचगओ । जाव पेच्छइ ताव देवकुलियाए एगो पुरिसो निग्गओ चित्तघडहत्थगओ । सो एगपासे ठाइऊण तं चित्तचडं पूइऊण भणइ—लहुं मे परमरमणिज्जं वासहरं सज्जेहि । तेण तक्खणामेव कयं । एवं सयणा-ऽऽसण-धण-धत्त-परियण-भोगसाहणाइ कारिओ । एवं ज जं भणइ तं तं करेइ चित्तघडो, जाव रमणीहिं सद्धि भोगे भुंजइ, जाव पप्पाए पडिसाहरट्ठ । तेण गोहेण सो दिट्ठो । पच्छा सो चित्तेइ—किं मल्ल बहुएण परिभमिण्ण ? एयं चेव ओलग्गामि । सो तेण ओलग्गिगओ । विणएणं आराहिओ भणइ—किं करेमि ? । तेण भन्नइ—अहं मंदभग्गो दोगेणे कयत्थियओ

१ “धम्मचिहीनो यातु यत्र भाग्यवर्त, सर्वत्रापि परा प्रेक्षते आपदम् । धर्मेवान्न नरो यत्र यत्र गच्छति, तत्र तत्र सुन्दराणि सौल्यानि प्रेक्षते ॥ १ ॥ पाश्यति एतं रिण्यति वारुदं, करोति कुर्मां सदापि स महत् । सेवो करोति वाणिज्ये प्रयतते, धर्मेविहीनस्तथापि न लट्ठमपि ॥ २ ॥”

शेषालङ्काराणां स्वर्णादीनां च । 'पशवः' अजैडकादयः । दासाश्च—गृहजातादयः पौरुषं ति सूत्रत्वात् पौरुषेयं च—पुरुषसमूहो दासपौरुषेयम् । सर्वमेव 'एतत्' अनन्तरोक्तं 'त्यक्त्वा' हित्वा संयमं परिपालयेत्यभिप्रायः कामरूपी भविष्यसि, इहैव वैक्रियकरणाद्यनेकलब्धियोगात् परत्र च देवभवाऽवाप्तेरिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ पुनः सत्यस्वरूपमेव विशेषत आह—

थावरं जंगमं चैव, धणं धणं उचक्खरं । पच्चमाणस्स कम्मेहिं, नालं दुक्खाउ सोयणे ॥ ६ ॥
व्याख्या—सुगमा । नवरं 'स्थावरं' गृहारामादि, 'जङ्गमं' मनुष्यगवादि, 'उपस्करं' गृहोपकरणं, शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ६
अज्झत्थं सव्वओ सव्वं, दिस्स पाणे पियायए । न हणे पाणिणो पाणे, भयवेराओ उवरए ॥ ७ ॥
व्याख्या—“अज्झत्थं” ति सूत्रत्वात् 'अध्यात्मस्थम्' अध्यात्मं—चित्तं तस्मिंस्तिष्ठतीत्यध्यात्मस्थं, तच्चेह प्रस्तावात् सुखादि 'सर्वतः' इष्टसयोगाऽनिष्टविप्रयोगादिहेतुभ्यो जातमिति गम्यते । 'सर्वं' निरवशेषं 'दृष्ट्वा' प्रियत्वादिस्वरूपेणाऽवधार्य, चस्य गम्यमानत्वात् 'प्राणांश्च' प्राणिनश्च 'प्रियात्मकान्' प्रिय आत्मा येषां तान्, बहुहिरण्यकोटिमूल्येनाऽभयकुमारा-लब्धवयमात्रकालेयदृष्टान्तेन दृष्ट्वा न हन्यात् प्राणिनः 'प्राणान्' इन्द्रियादीन्, प्राणिन इति जातौ एकवचनम् । कीदृशः सन् ? इत्याह—भयं च प्रतीतं वैरं च—प्रहेषो भयवैरं तस्मात् 'उपरतः' निवृत्तः सन्निति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

इत्थं प्राणातिपातलक्षणाश्रवनिरोधमभिधाय शेषाश्रवनिरोधमाह—

आदाणं णरयं दिस्स, नायइज्ज तणामवि । दोगुंछी अप्पणो पाते, दिन्नं भुंजेज्ज भोयणं ॥ ८ ॥
व्याख्या—आदीयत इति 'आदानं' धनधान्यादि, नरकहेतुत्वात् नरकं दृष्ट्वा 'नाऽददीत' न गृहीत—न स्वीकुर्यात्, “तणामवि” ति वृणमपि आस्तां हिरण्यादिकं, कथं तर्हि प्राणधारणम् ? इत्याह—जुगुप्सते आत्मानमाहारमन्तरेण धर्मधुराधरणाक्षममित्येवंशीलो जुगुप्सी, आत्मनः सम्बन्धिनः 'पात्रे' भाजने दत्तं गृहस्थैरिति गम्यते, भुञ्जीत 'भोज-

नम्' आश्रय न तु गृह्यपत्रे बहुदोषसम्भवात् । चतुर्कम्—“पञ्चाङ्गम् पुरेकम्, सिया तत्थ ण कपड् । एय-
नट्ठं न सुजंति, निगंथा निहिभायणे ॥ १ ॥” अनेन परियहात्मकाऽऽश्रवनिरोध उक्तः, तदेवं “तन्मध्यपतितः तद्गुणेन
गृणते” इति न्यायात्, मृयायादाऽदत्तादानमैथुनात्मकाऽऽश्रवत्रयनिरोध उक्त इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ एवं पञ्चाश्रवविरम-
णात्मके सयम उक्ते यथा परे विप्रतिपद्यन्ते तथा दर्शयितुमाह—

इहमेगे उ मज्जंति, अप्पचक्खाय पावगं । आचारियं विदिता णं, सब्बुक्खा विमुच्चइ ॥ ९ ॥
व्याख्या—‘इह’ जगति ‘एके’ केचन कुतीर्थिकाः ‘तुः’ पुनरर्थे, ‘मन्यन्ते’ अभ्युपगच्छन्ति यथा ‘अप्रत्याख्याय’
अनिगृह्य ‘पापकं’ प्राणातिपातादिविरतिम् अकृत्वैव “आचारियं” ति ‘आचारिकं’ निजनिजाऽऽचारभवनमुष्ठानमेव तत्
‘विदित्वा’ यथावत् ज्ञात्वा ‘सर्वदुःखात्’ शारीरमानसाद् विमुच्यते । एवं सर्वत्र ज्ञानमेव मुक्त्यङ्गम्, न चैतच्चारु, नहि
रोगिण द्यौःपथादिपरिज्ञानतो भावरोगेभ्यः ज्ञानावरणादिकर्मभ्यो महाव्रतात्मकपञ्चाङ्गोपलक्षितक्रियामनुष्ठाय मुक्तिः ।
ते चैवमनालोचयन्तो भवदुःसाऽऽकुलिता वाचालतयैवाऽऽत्मानं स्वस्रयन्ति । तथा चाह—

भणंता अकरंता य, वंधमोक्खपइन्निणो । वायाविरियमेत्तेणं, समासासंति अप्पयं ॥ १० ॥
व्याख्या—‘भणन्तः’ प्रतिपादयन्तः प्रक्रमात् ज्ञानमेव मुक्त्यङ्गमिति, अकुर्वन्तश्च मुक्त्युपायमनुष्ठानम्, बन्धमोक्षयोः
प्रतिज्ञा—अभ्युपगमो बन्धमोक्षप्रतिज्ञा तद्वन्तः अस्ति बन्धः अस्ति मोक्ष इत्येवं वादिन एव केवलं न तु तथाऽनुष्ठा-
यिनः, वागीर्यम्—वचनशक्तिः वाचालतेति यावत् तदेवाऽनुष्ठानशून्यं वागीर्यमात्रं तेन ‘समाधासयन्ति’ ज्ञानादेव वयं
मुक्तियायिन इति स्वस्रयन्त्यात्मानमिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ यथेतत् न चारु तथा स्वत एवाह—

१ “पञ्चाङ्गं पुर कर्म, स्वात्तत्र न कल्पते । एतदर्थं न सुजन्ति, तिष्ठन्था गृहिभाजने ॥ १ ॥”

न सन्तुष्टः प्रजापतिः । भूयोऽप्यपत्यदानेन, ददाति गलश्चङ्गलाम् ॥ १ ॥” त एव तीत्रमोहोदयादिहेतुतया जातीनाम्-
पुन्रेन्द्रियादिजातीनां पन्थानः—तत्रापकत्वात् मार्गः पाशजातिपथास्तान् ‘बहून्’ प्रभूतान् अविद्यानां विभुतिहेतून् ।
किम् ? इत्याह—‘आत्मना’ स्वयं न तु परोपरोधादिना सद्भ्यः—जीवेभ्यो हितः ‘सत्यः’ संयमः तं एष्येत् । एष्यंश्च सत्यं
किं नु कुर्याद् ? इत्याह—‘मैत्री’ मित्रभावं ‘भूतेषु’ पृथिव्यादिजन्तुषु ‘कल्पयेत्’ कुर्यादिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अपरञ्च—
माया पिया ण्डसा भाता, भज्जा पुत्ता य ओरसा । नालं ते मम ताणाय, लुप्पंतस्स सकम्मुणा ॥ ३ ॥
णयमटं सपेहाए, पासे समितदंसणे । छिंद गेहिं सिणेहं च, ण कंखे पुव्वसंथवं ॥ ४ ॥

व्याख्या—तत्राऽऽद्यमूत्रपृष्टोद्धं स्पष्टम् । नवर ‘क्षुपा’ वधूः, पुत्राश्च ‘ओरसाः’ उरसि भवाः—स्वयमुत्पादिताः
‘नाऽऽ’ न समर्याः ‘ते’ मात्रादयो मम ‘त्राणाय’ रक्षणाय ‘लुप्यमानस्य’ छिद्यमानस्य स्वकर्मणा । भणिय च—‘पिई-माइ-
भाउ-भणिणी-भजा-पुत्ताण जं काण कुणइ । पावं तस्स विवागं, भुंजइ इक्कलओ दुक्खी ॥ १ ॥” ‘एतम्’ अमुं पूर्वोक्तमर्थं
‘नप्रेभ्या’ स्वदुःखा ‘पइयेत्’ अवधारयेत् । शमितम्—उपशमित दर्शनं—प्रस्तावान्मिथ्यात्वात्मकं येन सः ‘शमितदर्शनः’
मन्यन्प्रतिः मन् “छिद्” त्ति सूत्रत्वात् छिन्यात् ‘गृद्धि’ विपयाऽभिकाङ्क्षां ‘खेहं च’ खजनादिषु प्रेम ‘न’ नैव ‘कल्लेत्’
अभिलषेत्, ‘पूर्वसंस्वं’ पूर्वपरिचयम् एकग्रामोपित इत्यादिकम्, यतो न कश्चिदिह परत्र वा त्राणाय दुःखसम्भवे धर्म्म
मिति भाव उति सूत्रद्वयार्थः ॥ ३-४ ॥ अनुमेवार्थं विशेषतोऽनूयाऽस्यैव फलमाह—

गवांसं मणिकुण्डलं, पसवो दासपोरुसं । सवमेयं चइत्ता णं, कामरूवी भविस्ससि ॥ ५ ॥
व्याख्या—गावश्चाश्वाश्च गवांश्च, तथा मणयश्च—मरकतादयः कुण्डलानि च प्रतीतानि मणिकुण्डलं, उपलक्षणेमेतत्

१ “पिण्ण माण्ण भाण्ण-भणिणी-भाया-पुत्राणा यत्तुल्ले करोति । पाप तस्स विपाकं, भुक्के एकाकी दुःखी ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ११२ ॥

पृष्ठं
शुद्धकनि-
र्ग्रन्थीयम-
ध्ययनम् ।
पञ्चनिर्ग्रन्थ-
वक्तव्यता ।

॥ ११२ ॥

शेषालङ्काराणां स्वर्णादीनां च । ‘पशवः’ अजैडकादयः । दासाश्च—गृहजातादयः पौरुसं ति सूत्रत्वात् पौरुषेयं च—पुरुषसमूहो दासपौरुषेयम् । सर्वमेव ‘एतत्’ अनन्तरोक्तं ‘त्यक्त्वा’ हित्वा संयमं परिपालयेत्यभिप्रायः कामरूपी भविष्यसि, इहैव वैक्रियकरणाद्यनेकलब्धियोगात् परत्र च देवभावाऽवाप्तेरिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ पुनः सत्यस्वरूपमेव विशेषत आह—

थावरं जंगमं चैव, धणं धणं उवक्खरं । पच्चमाणस्स कम्म्येहिं, नालं दुक्खाउ सोयणे ॥ ६ ॥
व्याख्या—सुगमा । नवरं ‘स्यावरं’ गृहारामादि, ‘जङ्गमं’ मनुष्यगवादि, ‘उपक्करं’ गृहोपकरणं, शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ६
अज्झत्थं सच्चओ सव्वं, दिस्स पाणे पियायए । न हणे पाणिणो पाणे, अयवेराओ उवरए ॥ ७ ॥
व्याख्या—“अज्झत्थं” ति सूत्रत्वात् ‘अध्यात्मस्थम्’ अध्यात्मं—चित्तं तस्मिंस्तिष्ठतीत्यध्यात्मस्थं, तच्चेह प्रस्तावात् सुखादि ‘सर्वतः’ इष्टसंयोगाऽनिष्टविप्रयोगादिहेतुभ्यो जातमिति गम्यते । ‘सर्वं’ निरवशेषं ‘दृष्ट्वा’ प्रियत्वादित्स्वरूपेणाऽवधार्य, चस्य गम्यमानत्वात् ‘प्राणांश्च’ प्राणिनश्च ‘प्रियात्मकाच्’ प्रिय आत्मा येषां तान्, बहुहिरण्यकोटिमूल्येनाऽभयकुमारा-लब्धयवमात्रकालेयदृष्टान्तेन दृष्ट्वा न हन्यात् प्राणिनः ‘प्राणान्’ इन्द्रियादीन्, प्राणिन इति जातौ एकवचनम् । कीदृशः सन् ? इत्याह—भयं च प्रतीतं वैरं च—प्रद्वेषो भयवैरं तस्मात् ‘उपरतः’ निवृत्तः सन्निति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

इत्थं प्राणातिपातलक्षणाश्रवनिरोधमभिधाय शेषाश्रवनिरोधमाह—

आदाणं णरयं दिस्स, नायइज्ज तणामवि । दोगुंछी अप्पणो पात्ते, दिच्चं सुंजेज्ज भोयणं ॥ ८ ॥
व्याख्या—आदीयत इति ‘आदानं’ धनधान्यादि, नरकहेतुत्वात् नरकं दृष्ट्वा ‘नाऽऽदीत’ न गृहीत—न स्वीकुर्यात्, “तणामवि” ति वृणमपि आस्तां हिरण्यादिकं, कथं तर्हि प्राणधारणम् ? इत्याह—जुगुप्सते आत्मानमाहारमन्तरेण धर्मधुराधारणाक्षममित्येवंशीलो जुगुप्सी, आत्मनः सम्बन्धनि ‘पात्रे’ भाजने इत्तं गृहस्थैरिति गम्यते, भुञ्जीत ‘भोज-

नम्' आहारं न तु गृह्णापात्रे बहुदोषसम्भवात् । यदुक्तम्—“पिच्छाकर्मं पुरेकर्मं, सिया तत्थ ण कप्पइ । एय-
मट्ठं न मुज्जति, निग्गथा निहिभायणे ॥ १ ॥” अनेन परिग्रहात्मकाऽऽश्रवनिरोध उक्तः, तदेवं “तन्मध्यप्रतितः तद्रहणेन
गृह्यते” इति न्यायान्, सृपावादा-ऽदत्तादानमैशुनात्मकाऽऽश्रवत्रयनिरोध उक्त इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ एवं पञ्चाश्रवविरम-
णात्मके सयम उक्ते यथा परे विप्रतिपद्यन्ते तथा दर्शयितुमाह—

इहमेगे उ मञ्जति, अप्पचक्खाय पावगं । आयारियं विदिता णं, सवदुक्खा विमुच्चइ ॥ ९ ॥

व्याख्या—‘इह’ जगति ‘एके’ केचन कुतीर्थिकाः ‘तुः’ पुनरर्थे, ‘मन्यन्ते’ अभ्युपगच्छन्ति यथा ‘अप्रत्याख्याय’
अगिराश्लव ‘पापकं’ प्राणातिपातादिविरतिम् अकृत्वैव “आयारियं” ति ‘आचारिकं’ निजनिजाऽऽचारभवमनुष्ठानमेव तत्
‘विदिता’ यथावत् ज्ञात्वा ‘सर्वदुःखात्’ शारीरमानसाद् विमुच्यते । एवं सर्वत्र ज्ञानमेव मुक्त्यङ्गम्, न चैतच्चारु, नहि
रोमिण उद्योपधादिपरिज्ञानतो भावरोगेभ्यः ज्ञानावरणादिकर्मभ्यो महाव्रतात्मकपञ्चाङ्गोपलक्षितक्रियामननुष्ठाय मुक्तिः ।
ते चैवमनालोचयन्तो भवदुःखाऽऽकुलिता वाचालतयैवाऽऽत्मानं स्वस्थयन्ति । तथा चाह—

‘भणंता अकरंता य, वंधमोक्खपइन्निणो । वायाविरियमेत्तेणं, समासासंति अप्पयं ॥ १० ॥

व्याख्या—‘भणन्तः’ प्रतिपाद्यन्तः प्रकृमात् ज्ञानमेव मुक्त्यङ्गमिति, अकुर्वन्तश्च मुक्त्युपायमनुष्ठानम्, वन्धमोक्षयोः
प्रतिता-अभ्युपगमो वन्धमोक्षप्रतिज्ञा तद्वन्तः अस्ति वन्धः अस्ति मोक्ष इत्येवं वादिन एव केवलं न तु तथाऽनुष्ठा-
यिनः, वागीर्थम्-वचनशक्तिः वाचालतेति यावत् तदेवाऽनुष्ठानशून्यं वागीर्थमात्रं तेन ‘समासासयन्ति’ ज्ञानादेव वय
मुक्तिगायिन उति स्वस्थयन्त्यात्मानमिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ यथैतत् न चारु तथा स्वत एवाह—

१ “पञ्चाकर्मं पुर कर्म, त्यात्तत्र न कत्तपे । एतदर्थं न मुज्जन्ति, निर्मन्या गृहिभान्ते ॥ १ ॥”

तयाऽपि आस्तामन्यदा, एवं सति शरीरधारणमप्ययुक्तम्, तद्वारणे सति आकाङ्क्षासम्भवात्, अत आह—पूर्व—पूर्वकालभावि
यत् कर्म तत्क्षयार्थं इदं 'देहं' शरीरं 'समुद्धरेत्' उचिताऽऽहारादिभोगतः परिपालयेत्, तद्वारणस्य शुद्धिहेतुत्वात् । यदु-
क्तम्—“सद्यस्य संजमं संजमाड अप्पाणमेव रक्खिज्जा । मुच्चइ अइवायाओ, पुणो वि सोही न याविरई ॥ १ ॥” ततः
शरीरोद्धरणमपि निरभिष्वङ्गतैव विधेयमिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ यथा च देहपालनेऽपि नाभिष्वङ्गः तथा दर्शयितुमाह—

विविच्च कम्मणो हेउं, कालकंखी परिद्वए । मातं पिंडस्स पाणस्स, कडं लद्धूण भक्खए ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘विविच्य’ पृथक्कृत्य ‘कर्मणः’ ज्ञानावरणादेः ‘हेतुम्’ उपादानकारणं मिथ्यात्वाविरत्यादि, कालम्—अनु-
ष्ठानप्रस्तावं काङ्क्षयेवंशीलः कालकाङ्क्षी परिब्रजेदिति पूर्ववत् ‘मात्रां’ यावत्या संयमनिर्वाहस्तावतीं ज्ञात्वेति गम्यते,
‘पिण्डस्य’ ओदनादेः ‘पानस्य च’ आयामादेः, स्वाद्यस्वाद्यानुपादानं यतेः प्रायस्तत्परिभोगासम्भवात् । ‘कृतम्’ आत्मा-
र्थमेव निर्वर्तितं गृहिमिरिति गम्यते । प्रक्रमात् पिण्डादिकमेव ‘लब्ध्वा’ प्राप्य ‘भक्षयेत्’ अभ्यवहरेदिति सूत्रार्थः
॥ १५ ॥ कदाचिद् मुक्तशेषं धारयितुमभिष्वङ्गसम्भवः स्यादित्याह—

सन्निहिं च ण कुबेज्जा, लेवमायाए संजए । पक्खी पत्तं सप्पादाय, निरेवेक्खो परिद्वए ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘सन्निधिम्’ अन्यदिनभोजनार्थं भक्तादिक्षापनं न कुर्वीत । ‘चः’ पूर्वापेक्षया समुच्चये । ‘लेपमात्रया’ यावता
पात्रमुपलिप्यते तावत्परिमाणमपि सन्निधिं न कुर्वीत आस्तां बहु, ‘संयतः’ यतिः । किमेवं पात्राद्युपकरणसन्निधिरपि न

१ “सर्वत्र संयम संयमादात्मानमेव रक्षेत् । मुच्यतेऽतिपतात्, पुनरपि शोधिनं चाधिरतिः ॥ १ ॥”

२ “ईषदर्थे क्रियायोगे, मर्यादायां परिच्छदे । परिमितौ धने चेति, मात्राशब्दः प्रकीर्तितः ॥ १ ॥”

रुत्तेज्यः ? इत्याह—पक्षीव पक्षी, “पक्ष” इति ‘पात्रं’ पतद्रहादिभाजनम् उपलक्षणत्वात् शेषोपकरणं च, ‘समादाय’ गृहीत्या परिग्रजेदिति सम्बन्धः । यथा पक्षी पक्षसञ्चयं गृहीत्वा गच्छति एवमसावपि इत्यर्थः, ‘निरपेक्षः’ निरभिलाषः तथा च प्रतिदिनं संयमपलिमन्यमीरुतया पात्रादिसन्निधिकरणे न दोष इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ यदुक्तं निरपेक्षः परिग्रजेदिति तद् अभिव्यक्तोक्तुर्माह—

एवमणासमिह लब्धुं, गामे अणियओ चरे । अप्पमत्तो पमत्तेहिं, पिंडपायं गवेसए ॥ १७ ॥
व्याख्या—एण्णायाम्—उत्पादनग्रहणप्रासविषयायां समितः—उपयुक्तः एण्णसमितः, अनेन निरपेक्षत्वमुक्तम् । “लब्धुं” इति लब्धा—संयमस्तद्वान् ग्रामे उपलक्षणत्वाद् नगरादौ च ‘अनियतः’ अनियतवृत्तिः ‘चरेत्’ विहरेत्, अनेनापि निरपेक्षता एवोक्ता । चरंश्च किं कुर्यात् ? इत्याह—अप्पमत्तः ‘प्रमत्तेभ्यः’ गृहस्थेभ्यः, ते हि विषयादिप्रमादसेवनात् प्रमत्ता उच्यन्ते, ‘पिण्डपातं’ भिक्षां गवेपयेदिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ इत्थं प्रसक्तानुप्रसक्त्या संयमस्वरूपमुक्तम्, तदुक्तौ च निर्ग्रन्थस्वरूपम्, सम्प्रत्यैवाऽऽदरोत्पादनार्थमाह—

एवं से उदाहु अणुत्तरनाणी, अणुत्तरदंसी अणुत्तरनाणदंसणधरे ।
अरहा नायपुत्ते भगवं, वेसालीए वियाहिए ॥ १८ ॥ इति वेमि ॥

व्याख्या—‘एवम्’ अमुना प्रकारेण “से” इति ‘सः’ भगवान् “उदाहु” इति उदाहृतवान् । ‘अणुत्तरज्ज्ञानी’ सर्वोत्कृष्टज्ञानवान्, गौरवप्रदं मत्वर्थीयः, अन्यथा बहुव्रीहिरेव स्यादत्र । तथा अणुत्तरं—सर्वोत्कृष्टं पश्यतीत्यनुत्तरदर्शी, मामान्यविशेषप्राहितया च दर्शनज्ञानयोर्भेदः । यत उक्तम्—“जेणं सामन्नगहणं, दंसणमेयं विसेसियं नाणं” इति ।

१ पणत्ता ग्रापत्ता इति पत्र पक्षमत्रयः । २ “यस्मात्मान्यग्रहणं दर्शनमेतत् विशेषितं ज्ञानम् ।”

श्रुतचारा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ११३ ॥

ण चित्ता तायए भासा, कुओ विज्जाणुसासणं । विसत्ता पावकम्भेहिं, बाला पंडियमाणिणो ११
व्याख्या—‘न’ नैव ‘चित्रा’ प्राकृतसंस्कृतादिरूपा, ‘त्रायते’ रक्षति पापेभ्य इति गम्यते, ‘भाषा’ वचनात्मिका ।
स्यादेतत् ‘अचिन्त्यो हि मणिमन्त्रौषधीनां प्रभावः’ इत्यघोरादिमन्त्रात्मिका वाक् त्राणाय भविष्यतीत्याह—कुतो विद्या-
विचित्रमन्त्रात्मिका तस्या अनुशासनं—शिक्षणं विद्याऽनुशासनं त्रायते पापात् ? न कुतोऽपि, तन्मात्रादेव मुक्तौ शेषानुष्ठा-
नवैयर्थ्यप्रसङ्गादिति भावः । अत एव ये त्राणाय इति वदन्ति ते यादृशाः तदाह—विविधं सन्नाः—मन्ना विषण्णाः ‘पाप-
कर्मसु’ हिंसाद्यनुष्ठानेषु सततकारितयेति भावः । कुतस्त एवंविधाः ? इत्याह—‘बालाः’ रागद्वेषाकुलिताः ‘पण्डितमा-
निनः’ आत्मानं पण्डितं मन्यमाना इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ साम्प्रतं सामान्येनैव मुक्तिपरिपन्थिनां दोषदर्शनायाऽऽह—
जे केइ सरीरे सत्ता, वन्ने रूवे य सव्वसो । मणसा काय वक्केणं, सबे ते दुक्खसंभवा ॥ १२ ॥

व्याख्या—ये केचित् शरीरे ‘सक्ताः’ लालनाऽभ्यञ्जनोद्वर्तनस्नानादितत्परिचेष्टायां बद्धाग्रहा न तु इदमनुस्मरन्ति—
“तहं तह लालिउ निच्चकालु जोडिउ रुचंतइ, खलु जिव थक्कइ चलिवि वंठ जं जीवि चलंतइ । दड्ढसरीरह तासु रे सिजण-
पाउ म किज्जउ, धडहड जीविउ जाइ चित्तु परलोयह दिज्जउ ॥ १ ॥” अन्नं च—“सुहुं वि लहं पुह, देहं जीएण वज्जिय-
मवस्सं । दोही छारुक्खुडं, किमिपुंजं साणभक्खं च ॥ १ ॥” तथा ‘वणे’ गौरत्वादिके, ‘रूपे च’ सौन्दर्ये, चशब्दात्
स्पर्शादिषु सक्ताः, “सव्वसो” त्ति सूत्रत्वात् ‘सर्वथा’ स्वयंकरणकारणादिभिः सर्वैः प्रकारैः, ‘मनसा’ कथं वयमुपचित-

१ “तथा तथा लालित नित्यकालं योजितं रोचमाने, खल इव तिष्ठति चलिष्या वण्ट यद् जीवे चलति । दग्धशरीरस्य तस्य [कृते]
रे सुज्जण । पापं मा क्रियतां, धडधड जीवित याति चित्तं परलोकाय दीयताम् ॥ १ ॥”
२ सुषु अपि लष्टं सुष्ट, देहं जीवेन वर्जितमवश्यम् । भविष्यति क्षारावकर कृमिपुञ्जं श्रानभक्ष्यं च ॥ १ ॥”

॥ ११३ ॥

पष्ठं
शुद्धकनि-
ग्रन्थीयम-
ध्ययनम् ।

पञ्चनिग्रन्थ-
वक्तव्यता ।

अरीरा वर्णादिमन्तश्च भविष्यामः?, 'कायेन' रसायनाशुपयोगेन, 'वाक्येन' वचसा रसायनादिप्रआत्मकेन, 'सर्वे' निरव-
शेषाः 'ते' ज्ञानादेव मुक्तिरित्यादिवादिनः 'दुःखसम्भवाः' इहान्यजन्मानि च दुःखभाज इति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ यथैवेते
दुःखभाजनं तथा दर्शयन्नुपदेशसर्वस्वमाह—

आवर्णणा दीहमद्वाणं, संसारमि अणंतए । तम्हा सवदिसं पस्स, अप्पमत्तो परिवए ॥ १३ ॥

व्याख्या—'आपन्नाः' प्राप्ताः 'दीर्घम्' अनाद्यनन्तं अध्वानमिव 'अध्वानम्' उत्पत्तिप्रत्ययरूपम् एकत्रावस्थितेरभावात् ।
'संसारे' चतुर्गतिके 'अनन्तके' अपर्यवसाने "तम्ह" त्ति यस्मादेवमेते मुक्तिपरिपन्थिनो दुःखसम्भवाः तस्मात्, "सव-
दिस" ति सर्वदिशः—प्रस्तावाद् अशेषभावदिशः, ताश्च पृथिव्याद्याष्टादशभेदाः । उक्तञ्च—“पुढवि-जल-जलण-वाया,
मूला संघ-उग-पोरवीया य । वित्तिचउपणिंदितिरिया, नारया देवसंघाया ॥ १ ॥ सम्मुच्छिम-कम्मा-उकम्म-भूमिगनरा
तंहंतरदीवा । भावदिसा दिस्सइ जं, संसारी नियमेयाहिं ॥ २ ॥” पश्यन् 'अप्रमत्तः' प्रमादरहितो यथैतेपामेकेन्द्रि-
याग्नीनां विरायना न भवति तथा 'परिव्रजेः' संयमाध्वनि यायाः सुशिक्ष्य ' इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ यथा चाऽप्रमत्तेन
प्रमत्तितव्यं तथा दर्शयितुमाह—

वहिया उट्टमादाय, नाऽवकंखे कयाइ वि । पुवकम्मवखयट्ठाए, इमं देहं समुद्धरे ॥ १४ ॥

व्याख्या—“वहिय” त्ति 'वहिः' वहिर्भूतं भवादिति गम्यते, 'ऊर्द्धम्' सर्वोपरिस्थितम् अर्थात् मोक्षम् 'आदाय'
गृहीत्वा मर्यादार्थं यतितव्यमिति निश्चित्य 'नावकाद्धेतु' विषयादिकं नाऽभिलषेत् 'कदाचिदपि' उपसर्गपरीपहाऽऽकुलित-

१ "प्रमिती-न" उपलब्ध-याता, मूला-स्तन्धा-ऽप्र-गर्भवीजानि च । द्वि त्रि-चतु-पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चश्च नारका देवसद्भाता ॥ १ ॥ सम्मू-
ल-कर्मोऽद्यमे-गुमिगारा-नाऽऽन्तरदीपा । भावदिश दिश्यते यत्, संसारी नियतमेताभिः ॥ २ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ११४ ॥

पष्ठं
शुल्लकानि-
ग्रन्थीयम-
ध्ययनम् ।
पञ्चनिर्ग्रन्थ-
वक्तव्यता ।

॥ ११४ ॥

तयाऽपि आस्तामन्यदा, एवं सति शरीरधारणमप्ययुक्तम्, तद्वारणे सति आकाङ्क्षासम्भवात्, अत आह—पूर्वं-पूर्वकालभावि-
यत् कर्म तत्क्षयार्थं इदं 'देह' शरीरं 'समुद्धरेत्' उचिताऽऽहारादिभोगतः परिपालयेत्, तद्वारणस्य शुद्धिहेतुत्वात् । यदु-
क्तम्—“सद्यस्य संजमं सं-जमाऽ अपपाणमेव रक्खिज्जा । मुच्चइ अइवायाओ, पुणो वि सोही न याविरई ॥ १ ॥” ततः
शरीरोद्धरणमपि निरभिष्वङ्गत्वेयं विधेयमिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ यथा च देहपालनेऽपि नाभिष्वङ्गः तथा दर्शयितुमाह—
विविच्च कम्मणो हेउं, कालकंखी परिद्वए । मातं पिंडस्स पाणस्स, कडं लद्धुण भक्खए ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘विविच्य’ पृथक्कृत्य ‘कर्मणः’ ज्ञानावरणादेः ‘हेतुम्’ उपादानकारणं सिध्यात्वाविरत्यादि, कालम्-अनु-
ष्ठानप्रस्तावं काङ्क्षेयंशीलः कालकाङ्क्षी परिव्रजेदिति पूर्ववत् ‘मात्रां’ यावत्या संयमनिर्वाहस्तावतीं ज्ञात्वेति गम्यते,
‘पिण्डस्य’ ओदनदेः ‘पानस्य च’ आयामादेः, खाद्यस्वाद्यानुपादानं यतेः प्रायस्तत्परिभोगासम्भवात् । ‘कृतम्’ आत्मा-
यमेव निर्वाचितं गृहिभिरिति गम्यते । प्रक्रमात् पिण्डादिक्रमेव ‘लब्ध्वा’ प्राप्य ‘भक्षयेत्’ अभ्यवहरेदिति सूत्रार्थः
॥ १५ ॥ कदाचिद् मुक्तशेषं धारयितुमभिष्वङ्गसम्भवः स्यादित्याह—

सन्निहिं च ण कुबेज्जा, लेवमायाए संजए । पक्खी पत्तं सप्पादाय, निरवेक्खो परिद्वए ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘सन्निधिम्’ अन्यदिनभोजनार्थं भक्तादिस्थापनं न कुर्वीत । ‘चः’ पूर्वापेक्षया समुच्चये । ‘लेपमात्रया’ यावता
पात्रमुपलिप्यते तावत्परिमाणमपि सन्निधिं न कुर्वीत आस्तां बहु, ‘संयतः’ यतिः । किमेवं पात्राद्युपकरणसन्निधिरपि न

१ “सर्वत्र संयमं संयमादात्मानमेव रक्षेत् । मुच्यतेऽतिपातात्, पुनरपि शोधिर्न चाविरतिः ॥ १ ॥”

२ “ईषदर्थं क्रियायोगे, मर्यादायां परिच्छेदे । परिमितौ धने चेति, मात्राशब्दः प्रकीर्तितः ॥ १ ॥”

कृत्यः ? इत्याह—पश्रीव पक्षी, “पक्ष” ति ‘पां’ पतद्रहादिभाजनम् उपलक्षणत्वात् शेषोपकरणं च, ‘समादाय’ गृहीत्या परिस्रजेदिति सम्बन्धः । यथा पक्षी पक्षसञ्चयं गृहीत्वा गच्छति एवमसावपि इत्यर्थः, ‘निरपेक्षः’ निरभिलाषः तथा च प्रतिदिनं संयमपलिमन्यमीरुतया पात्रादिसन्निधिकरणे न दोष इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ यदुक्तं निरपेक्षः परिस्रजेदिति तद् अभिव्यक्तीकर्तुमाह—

पुसणासमिह लज्जु, गामे अणियओ चरे । अप्पमतो पमत्तेहिं, पिंडपायं गवेसए ॥ १७ ॥
व्याख्या—एरणायाम्—उत्पादनग्रहणप्रासविषयायां समितः—उपयुक्तः एषणासमितः, अनेन निरपेक्षत्वमुक्तम् । “लज्जु” ति लज्जा—संयमस्तद्वान् ग्रामे उपलक्षणत्वाद् नगरादौ च ‘अनियतः’ अनियतवृत्तिः ‘चरेत्’ विहरेत्, अनेनापि निरपेक्षता एवोक्ता । चरंश्च किं कुर्यात् ? इत्याह—अप्रमत्तः ‘प्रमत्तेभ्यः’ गृहस्थेभ्यः, ते हि विषयादिप्रमादसेवनात् प्रमत्ता उच्यन्ते, ‘पिण्डपातं’ भिक्षां गवेपयेदिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ इत्थं प्रसक्तानुप्रसक्त्या संयमस्वरूपमुक्तम्, तदुक्तौ च निर्गन्धस्वरूपम्, सम्प्रत्यत्रैवाऽऽदरोत्पादनार्थमाह—

एवं से उदाहु अणुत्तरनाणी, अणुत्तरदंसी अणुत्तरनाणदंसणधरे ।

अरहा नायपुत्ते भगवं, वेसालीए वियाहिए ॥ १८ ॥ ति वेमि ॥

व्याख्या—‘एवम्’ अमुना प्रकारेण “स्ते” इति ‘सः’ भगवान् “उदाहु” ति उदाहृतवान् । ‘अणुत्तरज्ञानी’ सर्वोक्त-
प्रज्ञानवान्, गौरववद् मत्वर्थीयः, अन्यथा बहुव्रीहिरेव स्यादत्र । तथा अनुत्तरं—सर्वोक्तं पश्यतीत्यनुत्तरदर्शी,
सामान्यविशेषप्राहितया च दर्शनज्ञानयोर्भेदः । यत उक्तम्—“जे” सामन्नगहणं, दंसणमेयं विसेसियं नाणं” ति ।

१ एतत्त ग्रापत इति पत्रं पक्षमत्रय । २ “यस्मान्मान्यग्रहणं दर्शनमेतत् विशेषित ज्ञानम् ।”

जहेगो ऊरणगो पाहुणनिमित्तं पोसिज्जइ । सो य पीणियसरीरो मुण्हाओ हरिदादिकयंगराओ कयकन्नचूलओ । कुमारणा वि य णं नाणाविहेहिं कीडाविसेसेहिं कीलाविति । तं च वच्छगो एवंलालिज्जमाणं दट्ठुण माऊए नेहेण गोविंयं दोहएण य तयणुकंपाए सुक्कमवि खीरं न पिबइ रोसेण । ताए पुच्छिओ भणइ—अम्मो ! एस नंदियगो सबेहिं एएहिं अम्ह सामिसालेहिं इहेहिं जवसजोगासणेहिं तदुवओगेहिं य अलंकारविसेसेहिं अलंकारिओ पुत्त इव परिपालिज्जइ, अहं तु मंदमगो सुक्काणि तणाणि कयाइ लभामि, ताणि वि न पज्जत्तगणि, एवं पाणियं पि, न य मं कोइ लालेइ । ताए भन्नइ—पुत्त ! “अउरचिन्नाइं एयाइं, जाइं चरइ नंदिओ । सुक्कतणेहिं लाढाहिं, एयं दीहाउलक्खणं ॥ १ ॥” जहा आउरो मरिउकामो जं मग्गइ पत्थं वा अपत्थं वा तं से दिज्जइ, एवं सो नंदिओ मारिज्जिहिइ जया तथा पेच्छिहिसि इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ ततोऽसौ कीदृशो जातः ? किं च कुरुते ? इत्याह—

तओ से पुट्टे परिवूढे, जायमेए महोदरे । पीणिए विउले देहे, आएसं परिकंखए ॥ २ ॥
व्याख्या—‘ततः’ इत्योदनादिदानाद् हेतौ पञ्चमी, ‘सः’ इत्युरभ्रः ‘पुट्टः’ उपचित्तमांसतया पुष्टिभाक्, ‘परिवूढः’ प्रभुः समर्थ इति यावत्, ‘जातमेदाः’ उपचित्तचतुर्थघातुः अत एव ‘महोदरः’ बृहज्जठरः, ‘प्रीणितः’ तर्पितः यथासमयमुप-
दौकितोऽहारादिभिरेव च हेतुभिः ‘विपुले’ विशाले ‘देहे’ शरीरे सति आदेशं परिकाङ्क्षुतीव ‘परिकाङ्क्षति’ इच्छतीति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ स किमेवं चिरस्थायी स्यात् ? इत्याह—

जाव ण एइ आएसे, ताव जीवइ से दुही । अह पत्तम्मि आएसे, सीसं छेत्तूण भुज्जइ ॥ ३ ॥
व्याख्या—‘यावदि’ति कालावधारणम्, ‘ने’ति न आयाति आदेशस्तावत् ‘जीवति’ प्राणात् धारयति ‘सः’ उरभ्रः

१ “आतुरविद्वानि एतानि, यानि चरति नन्दिकः । शुष्कवृणैर्गोपनीयैः, एतत् दीर्घायुर्लक्षणम् ॥ १ ॥”

“दुष्टिः” त्ति वः यमण्डनमिवाऽस्यौदनदानादीनि तत्त्वतो दुःखमेव तदस्यास्तीति दुःखी । “अहं पत्ताम्स आप्स” ‘अयं अनन्तरं ‘प्राप्ते’ आगते आदेशे ‘शिरः’ मस्तकं तत् ‘छित्त्वा’ द्विधाविधाय भुज्यते, तेनैव स्वामिना प्राहुणकसहितेनेति शेषः ।

सम्प्रति सम्प्रदायशेषमनुस्मियते—ततो सो वच्छगो तं नंदियं पाहुणणसु आगणसु वहिज्जमाणं दढुं तिसिओ वि माऊण थणं नाभिलसइ भण्ण । ताए भन्नइ—किं पुत्त ! भयमीओ सि ? नेहेण पण्डुयं पि मं न पियसि । तेण भन्नइ—अम्म ! कओ मे यणाभिलासो ? नणु सो वराओ नंदियओ अज्ज केहिं पि पाहुणणेहिं आगएहिं ममं अगओ विनिगय-जीहो विलोलनयणो विस्सरं रसंतो अत्ताणो असरणो मारिओ, तन्मया कओ मे पाउमिच्छा ? । तओ ताए भन्नइ—पुत्त ! नणु तथा चेव ते कहियं, जहा—“आउरविन्नाइं एयाइं ।” एस तेसिं विवागो अनुप्पत्तो । एस दिट्ठतो इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ इत्थं दृष्टान्तमभिधाय तमेवानुवदन् दाष्टान्तिकमाह—

जहा खलु से उरब्भे, आणसाए समीहिए । एवं वाले अहम्मिडे, ईहई णरयाउयं ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘यथा’ येन प्रकारेण ‘खलु’ निश्चये ‘सः’ इति प्रागुक्तरूप उरभ्रः ‘आदेगाय’ आदेशार्थं ‘समीहितः’ कल्पितः मन् यथाऽयमस्मै भविष्यत्यादेशं परिग्राह्यतीत्यनुवर्तते । ‘एवम्’ अमुनेन न्यायेन ‘वालः’ अज्ञः ‘अधर्मिष्ठः’ अतिशयेनाधर्मः ‘दोते’ वाञ्छति तदनुकूलाऽच्चारतया ‘नरकायुक्तं’ नरकजीवितमिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ उक्तेमर्थं प्रपञ्चयन्नाह—

हिंसे वाले मुसाचाई, अद्दाणम्मि विलोवए । अन्नऽदत्तहरे तेणे, माई कलुहरे सढे ॥ ५ ॥
इत्थीविसयगिद्धे य, महारंभपरिगहे । भुंजमाणे सुरं मंसं, परिवूढे परंदमे ॥ ६ ॥
अयकम्भरभोई य, तुंदिह्ले चियलोहिण । आउयं नरए कंखे, जहाऽएंसं व एलए ॥ ७ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ११५ ॥

अनुत्तरे ज्ञानदर्शने युगपदुपयोगाभावेऽपि लब्धिरूपतया धारयतीयनुत्तरज्ञानदर्शनधरः, पूर्वविशेषणाभ्यामुपयोगस्य ज्ञानदर्शनयोर्भिन्नकालता उक्ता, ततश्च मा भूदुपयोगवद् लब्धिद्वयमपि भिन्नकालभावीति व्यामोह इत्युपदिश्यते अनुत्तरज्ञानदर्शनधर इति न पौनरुक्त्यम् । ‘अर्हन्’ तीर्थकृत्, ज्ञातः—उदारक्षत्रियः स चेह सिद्धार्थस्तत्पुत्रः—वर्त्तमानतीर्थोधिपतिः, ‘भगवान्’ समग्रैश्वर्योदिमान्, विशालाः—शिष्या यशःप्रभृतयो वा गुणा विद्यन्ते यस्य स वैशालिकः “वियाहिय” न्ति ‘व्याख्याता’ सदेवमनुजायां पर्षदि धर्मस्य कथयिता, इति ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ १९ ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां सुखबोधायां उत्तराध्ययनसूत्र-
लघुटीकायां क्षुल्लकनिर्ग्रन्थीयं षष्ठमध्ययनं समाप्तम् ॥

षष्ठं
क्षुल्लकनि-
र्ग्रन्थीयम-
ध्ययनम्
पञ्चनिर्ग्रन्थ-
वक्तव्यता ।

॥ ११५ ॥

अथ औरअरीयाख्यं सप्तममध्ययनम् ।

उरअष्टा-
न्तः ।

व्याख्यातं शुद्धकनिर्ग्रन्थीयं पष्ठमध्ययनम् । साम्प्रतमौरअरीयं सप्तममारभ्यते । अस्य चायमसिस्मन्बन्धः—‘इहानन्तराध्ययने निर्ग्रन्थत्वमुक्तम्, तच्च रसगुद्धिपरिहारादेव जायते, स च विपक्षेऽप्यायदर्शनात्, तच्च दृष्टान्तोपन्यासद्वारेणैव परिशुद्धं भवतीति रसगुद्धिदोषदर्शकोरआदिदृष्टान्तप्रतिपादकमिदमारभ्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातमिदमध्ययनम् । अत्र चोरआदिदृष्टान्तपञ्चकमभिधेयम् । यदाह निर्युक्तिकृत्—“ओरब्धे कागिणी अंवाए य ववहारे सायरे चैव । पंचेए विट्ता, ओरन्भीयन्मि अज्जयणे ॥ १ ॥” तत्रोरअदृष्टान्ताभिधायकमिहादिसूत्रम्—

जहाऽऽणसं समुद्धिस्स, कोइ पोसेज्ज एलयं । ओयणं जवसं देज्जा, पोसिज्जा वि सयंगणे ॥ १ ॥

व्याख्या—‘यधे’लुदाहरणोपन्यासे, आदिश्यते—आज्ञाप्यते विविधव्यापारेषु परिजनोऽस्मिन्नायाते इत्यादेशः—अन्यार्हितः प्रायुर्णस्तं ‘समुद्धिश्य’ आश्रित्य—यथाऽसौ समेव्यति समागतत्वेनं भोक्ष्यते इति ‘कश्चित्’ परलोकापायनिरपेक्षः ‘योपयेत्’ पुष्टं कुर्यात् ‘एलकम्’ ऊरणकम्, कथम्? इत्याह—‘ओदनं’ भक्तम्, तद्योग्यशेषान्नोपलक्षणमेतत्, ‘यवसं’ गुद्रगापादि ‘दग्धात्’ तदप्रतो ढीकयेत्, तत एव पोपयेत् । पुनर्वचनमादरल्यापनाय, ‘अपिः’ सम्भावने, सम्भाव्यते पंचविपः गुरुर्वमेति । ‘स्यकाद्वणे’ स्वकीयगृहप्राङ्गणे, अन्यत्र नियुक्तकाः कदाचिन्नोदनादि दास्यन्तीति स्वकाङ्गण इत्युक्तम् । इदोपाहरणं सम्प्रदायादनसेयम्—

१ “उरण-काकिनी भाअं च इयवहारः सागरत्रैव । पद्धेते इष्टान्ता, औरअरीये अप्ययने ॥ १ ॥”

जहेगो ऊरणगो पाहुणनिमित्तं पोसिज्जइ । सो य पीणियसरीरो सुण्हाओ हरिदादिकयंगराओ कयकन्नचूलओ । कुमारगा वि य णं नाणाविहेहिं कीडाविसेसेहिं कीलाविति । तं च वच्छगो एवंलालिजमाणं दट्ठुण माऊए नेहेण गोवियं दोहएण य तयणुकंपाए मुक्कमवि खीरं न पिवइ रोसेण । ताए पुच्छिओ भणइ—अम्मो ! एस नंदियगो सबेहिं एएहिं अम्ह सामिसालेहिं इहेहिं जवसजोगासणेहिं तदुवओगेहिं य अलंकारविसेसेहिं अलंकारिओ पुत्त इव परिपालिज्जइ, अहं तु मंदभग्गो सुक्काणि तणाणि कयाइ लभासि, ताणि वि न पज्जत्तगाणि, एवं पाणियं पि, न य मं कोइ ललेइ । ताए भन्नइ—पुत्त ! “ओउरचिन्नाइं एयाइं, जाइं चरइ नंदिओ । सुक्कतणेहिं लाढाहिं, एवं दीहाउलक्खणं ॥ १ ॥” जहा आउरो मरिउकामो जं मगइ पत्थं वा अपत्थं वा तं से दिज्जइ, एवं सो नंदिओ मारिज्जिहिइ जया तथा पेच्छिहिंसि इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ ततोऽसौ कीदृशो जातः ? किं च कुरुते ? इत्याह—

तओ से पुट्टे परिवूढे, जायमेए महोदरे । पीणिए विउले देहे, आएसं परिकंखए ॥ २ ॥
व्याख्या—‘ततः’ इत्योदनादिदानाद् हेतौ पञ्चमी, ‘सः’ इत्युरभ्रः ‘पुट्टः’ उपचितं मांसतया पुष्टिभाक्, ‘परिवूढः’ प्रभुः समर्थ इति यावत्, ‘जातमेदाः’ उपचितचतुर्थधातुः अत एव ‘महोदरः’ बृहज्जठरः, ‘प्रीणितः’ तर्पितः यथासमयमुप-
ढौकितोऽहारादिभिरेव च हेतुभिः ‘विपुले’ विशाले ‘देहे’ शरीरे सति आदेशं परिकाङ्क्षतीव ‘परिकाङ्क्षति’ इच्छतीति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ स किमेवं चिरस्थायी स्यात् ? इत्याह—

जाव ण एइ आएसे, ताव जीवइ से दुही । अह पत्तम्मि आएसे, सीसं छेचूण भुज्जइ ॥ ३ ॥
व्याख्या—‘यावदि’ति कालावधारणम्, ‘ने’ति न आयाति आदेशस्तावत् ‘जीवति’ प्राणान् धारयति ‘सः’ उरभ्रः

१ “आतुरपिच्छति एतानि, याति चरति नन्दिकः । शुष्कगृणैर्गोपनीयैः, एतत् दीर्घायुर्लक्षणम् ॥ १ ॥”

“दुहि” स्ति वध्यमण्डनमिवाऽस्यौदनद्वानादीनि तत्त्वतो दुःखमेव तदस्यास्तीति दुःखी । “अह पत्तम्मि आपसे” ‘अय’ अनन्तारं ‘प्राप्ते’ आगते आदेशो ‘शिरः’ मस्तकं तन् ‘छित्त्वा’ द्विधाविधाय भुज्यते, तेनैव स्वामिना प्राहुणकसहितेनेति शेषः ।

मम्यति नम्रदायशेषमनुम्रियते—ततो सो वच्छगो तं नन्दियं पाहुणणसु आगणसु वहिजमाणं ददुं तिसिओ वि माऊए थणं नासिलसइ भण्ण । ताए भन्नइ—किं पुत्त ! भयमीओ सि ? नेहेण पण्हुयं पि मं न पियसि । तेण भन्नइ—अम्म ! कओ मे थणाभिलासो ? नणु सो वराओ नन्दियओ अज्ज केहिं पि पाहुणगेहिं आगएहिं ममं अगओ विनिग्गय-जीहो विलोलनयणो विस्सरं रसंतो अत्ताणो असरणो मारिओ, तब्भया कओ मे पाजमिच्छा ? । तओ ताए भन्नइ—पुत्त ! नणु तथा चेव ते कहियं, जहा—“आउरचिन्नाइं एयाइं ।” एस तेसिं विवागो अनुप्पत्तो । एस दिट्ठंतो इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ इत्थं दृष्टान्तमभिधाय तमेवानुवदन् दार्ष्टान्तिकमाह—

जहा खलु से उरब्भे, आएसाए समीहिए । एवं वाले अहम्मिटे, ईहई णरयाउयं ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘यथा’ येन प्रकारेण ‘खलु’ निश्चये ‘सः’ इति प्रागुक्तरूप उरभ्रः ‘आदेशाय’ आदेशार्थं ‘समीहितः’ कल्पितः मन् यथाऽयमसौ भविष्यत्यादेशं परिकान्क्षतीत्यनुवर्त्तते । ‘एवम्’ अमुनैव न्यायेन ‘वालः’ अज्ञः ‘अधर्मिष्ठः’ अतिशयेनाधर्मः ‘ईहे’ वाञ्छति तदनुकूलाऽच्चारतया ‘नरकायुक्तं’ नरकजीवितमिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ उक्तमेवार्थं प्रपञ्चयन्नाह—

हिंसे वाले मुसावाई, अद्दाणम्मि विलोवए । अन्नऽदत्तहरे तेणे, माई कलुहरे सढे ॥ ५ ॥

इत्थीविसयगिद्धे य, महारंभपरिगहे । भुंजमाणे सुरं मंसं, परिवूढे परंदमे ॥ ६ ॥

अयकफारभोई य, तुंदिल्ले चियलोहिए । आउयं नरए कंखे, जहाऽएंसं व एलए ॥ ७ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ११८ ॥

जहा कागिणीए हेउं, सहस्सं हारए नरो । अपत्थं अंबयं भोच्चा, राया रब्बं तु हारए ॥ ११ ॥
न्याख्या—‘यथे’त्युदाहरणोपन्यासार्थः, ‘काकिण्याः’ रूपकाशीतितमभागरूपायाः “हेउं” ति ‘हेतोः’ कारणात्
‘सहस्सं’ दशशतात्मकं कार्पोपणानामिति गम्यते ‘हारयेत्’ नाशयेत् ‘नरः’ पुरुषः । अत्रोदाहरणसम्प्रदायः—

एगो दमगो । तेण वित्तिं करित्तेण सहस्सं काहावणाण अब्बियं । सो तं गहाय सत्थेण समं सगिहं पत्थिओ । तेण भोय-
णनिमित्तं रूवगो कागिणीहिं भिन्नो । दिणे दिणे कागिणीए भुंजइ । तस्स य अवसेसा एगा कागिणी सा विस्सारिया । सत्थे
पहाविए सो चित्तेइ—‘भा मे रूवगो भिदियव्वो होहि’ ति नउलगं एगत्थ गोवेउं कागिणीनिमित्तं नियत्तो । सा वि कागिणी
अन्नेण हडा । सो वि नउलओ अन्नेण दिट्ठो ठविज्जंतो, सो तं घेत्तू नट्ठो । पच्छा सो घरं गओ सोचइ । एस दिट्ठतो ॥

तथा अपथ्यमाम्रफलं ‘भुक्त्वा’ अभ्यवहृत्य ‘राजा’ नृपतिः ‘राज्यं’ पृथिवीपतित्वं ‘तुः’ अवधारणे भिन्नक्रमश्च,
तेन हारयेदेव, सम्भवत्येव अस्याऽपथ्यभोजिनो राज्यहारणमित्यक्षरार्थः । भावार्थस्तु वृद्धसम्प्रदायादवसेयः । स चायम्—

जहा कस्सइ रत्तो अंवाजिन्नेण विसूइया जाया । सा तस्स वेज्जेहिं महया किच्चेण विचिकिच्चिइया । भणिओ य—
जइ पुणो अंवाणि खायसि तो विणस्सिसि । तस्स य पियाणि अईव अंवाणि । तेण सदेसे सव्वे उच्छाइया अंबया ।
अन्नया आसवाहणियाए निगओ सह अमच्चेण अस्सेण अवहरिओ । अस्सो दूरं गन्तूण परिससंतो ठिओ । एगम्मि
वणसंडे चूयच्छायाए अमच्चेण वारिज्जिमाणो वि निविट्ठो । तस्स य हेट्ठे अंवाणि पडियाणि । सो ताणि परासुसइ, पच्छा
अग्घाइ, पच्छा चक्खिउं निट्ठुइइ । अमच्चो वारेइ । पच्छा भक्खेउं मओ । इति सूत्रगर्भार्थः ॥ ११ ॥ इत्थं दृष्टान्त-
मभिधाय दार्ष्टान्तिकमाह—

एवं माणुस्सगा कामा, देवकामाणमंतिए । सहस्सगुणिया भुज्जो, आउं कामा य दिव्विया ॥ १२ ॥

सप्तमं
औरग्रीयम-
व्ययनम् ।

काकिणी-
आम्रदृष्टान्त-
द्वयम् ।

॥ ११८ ॥

द्व्याख्या—‘एवमि’ति काकिण्याप्रसङ्गा मनुष्याणाममी मानुष्यकाः ‘कामाः’ विषयाः देवकामानाम् ‘अन्तिके’ ममीये । किमित्येवम् ? अत आह—‘सहस्रगुणिताः’ सहस्रेणाडिता दिव्यकाः कामा इति सम्वन्धः, ‘भूयः’ बहुन् वारान्, मनुष्यायुःकामाऽपेक्षया इति प्रक्रमः । अनेनैषामतिभूयस्त्वं सूचयन् कार्पाणसहस्रराव्यतुल्यतामाह । ‘आयुः’ जीवितं ‘कामाश्च’ शब्दादयः दिवि भवा दिव्यास्त एव दिव्यकाः, इह चादौ ‘देवकामाणमंति ए’” त्ति काममात्रोपादानेऽपि “आजं कृणा य दिवि” त्ति आयुषोऽप्युपादानं तत्रत्यायुरादीनामपि तदपेक्षयैवंविधत्वव्यापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ मनुष्य-
कामानामेव काकिण्याप्रफलोपमत्वं भावयितुमाह—

अणेगवासाणउया, जा सा पन्नवओ ठिई । जाणि जीयंति दुम्मेहा, ऊणे वाससयाउए ॥ १३ ॥
व्याख्या—वर्णाणां—वत्सराणां नयुतानि—संख्याविशेषा वर्पनयुतानि, प्राकृतत्वात् सकारस्वाकारः । नयुताऽऽनय-
नोपायस्त्वयम्—चतुरङ्गीतिवर्पलक्षाः पूर्वोक्तम्, तत्र पूर्वोक्तेन गुणितं पूर्वम्, पूर्वं चतुरङ्गीतिलक्षाहतं नयुताक्षम्, नयुताक्षं
चतुरङ्गीतिलक्षादृतं नयुतमिति । अनेकानि च तानि वर्पनयुतानि च अनेकवर्पनयुतानि, प्राकृतत्वात् पुंस्त्वम् । का एव-
गुन्यते ? इत्याह—‘या से’ति प्रज्ञापकः शिष्यान् प्रत्याह—या सा भवतामस्माकं च प्रतीता, प्रज्ञानं प्रज्ञा—प्रकृष्टज्ञानं
तद्वत्, न च क्रियाधिकलं ज्ञानं प्रकृष्टं भवति, “तज्ज्ञानमेव न भवति, यस्मिन् रागादयः प्रकाशन्ते” इतिवचनात् ।
ततश्च प्रभावतः—ज्ञानक्रियावतः ‘स्थितिः’ देवभवायूरूपा, अधिकृतत्वात् दिव्यकामाश्च । तानि च कीदृशानि ?
ग्याह—‘यानि’ अनेकवर्पनयुतानि दिव्यस्थितेर्दिव्यकामानां च विषयभूतानि ‘जीयन्ते’ हार्यन्ते तद्धेतुभूतानुष्ठानाऽना-
सेयनेनेति भावः, ‘दुर्मधसः’ दुर्बुद्धयो विषयैर्लिता जन्तव इति गम्यते । कदा पुनर्दुर्मधसो विषयैर्जीयन्ते ? इत्याह—

१ यद्वाऽनेकानि वर्पनयुतानि येषु तान्यनेकवर्पनयुतानि उभयगार्यतः पट्योपमसागरोपमणीति यावत् ।

व्याख्या—‘हिंस्रः’ स्वभावत एव प्राणिव्यपरोपणकृत्, ‘वालः’ अज्ञः, ‘शृषावादी’ अलीकभाषकः, ‘अध्वनि’ मार्गे
‘विलोपकः’ मोषकः—पथि गच्छतो जनान् सर्वस्वहरणतो लुण्ठति, अन्यैरदत्तं हरति ‘अन्यादत्तहरः’ ग्रामनगरादिषु चौर्य-
कृत्, ‘स्तेनः’ चौर्यैवोपकल्पितवृत्तिः, ‘मायी’ वञ्चनैकचित्तः, ‘कन्नहरः’ कस्यार्थं नु इति वितर्कं हरिष्यामीत्यध्यवसायी,
‘शठः’ वक्ताचारः ॥ ५ ॥ ‘स्त्रीविषयगृहः’ स्त्रीषु विषयेषु च अभिकाङ्क्षावान्, ‘चः’ समुच्चये, महान्-अपरिमितः
आरम्भः—अनेकजन्तूपघातकृत् व्यापारः परिग्रहश्च—धान्यादिसञ्चयो यस्य स तथोक्तः, ‘भुञ्जानः’ अभ्यवहरन् ‘सुरां’
मदिराम्, ‘मांसं’ पिशितम्, ‘परिवृढः’ उपचितमांसशोणिततया तत्तत्कियासमर्थः, अत एव ‘परंदमः’ अन्येषां दमयिता
॥ ६ ॥ किञ्च—अजस्य-छागस्य कर्करं—यत् चनकवद् भक्ष्यमाणं कर्करायते तच्चेद् प्रस्तावादतिपकं मांसं तद्भोजी, अत एव
‘तुन्दिलः’ जातबृहज्जठरः ‘चितलोहितः’ उपचितशोणितः, शेषधातूपलक्षणमेतत्, ‘आयुः’ जीवितं ‘नरके’ सीमन्तकादौ
काङ्क्षति तद्योग्यकर्माऽऽरम्भितया । कमिव क इव ? इत्याह—“जहाऽऽएसं व एलए” त्ति आदेशमिव यथा एडकः—उक्त-
रूपः । इह च ‘हिंसे’त्यादिना सार्द्धश्लोकेनाऽऽरम्भ उक्तः, ‘भुञ्जमाणे’त्यादिना चार्द्धद्वयेन गृद्धिः, ‘आयुरि’त्यादिना चार्द्धेन
दुर्गतिगमनं प्रत्यपांयरूपमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ७ ॥ इदानीं साक्षादैहिकापायप्रदर्शनायाऽहं—

आसणं सयणं जाणं, वित्तं कामाणि भुंजिया । दुस्साहडं धणं हेच्चा, बहुं संचिणिया रयं ॥ ८ ॥
तओ कम्मगुरू जंतू, पच्चुप्पन्नपरायणे । अए व आगयाएसे, मरणंतम्मि सोयइ ॥ ९ ॥
व्याख्या—आसनं शयनं यानं भुक्त्वा इति सम्बन्धनीयम् । ‘वित्तं’ द्रव्यं ‘कामान्’ शब्दादीन् ‘भुक्त्वा’ उपभुज्य ।
दुःखेन संह्रियते—मील्यते स्म दुःसंहृतं ‘धनं’ द्रव्यम्, उक्तञ्च—“अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे । नाशे दुःखं व्यये
दुःखं, विगर्थं दुःखभाजनम् ॥ १ ॥” ‘हित्वा’ धृताद्यसम्बध्येन त्यक्त्वा, यदुक्तम्—“द्युतेन मयेन पणाङ्गनाभिस्तोयेन भूपेन

हुताशनेन । मलिन्धुचेनाऽशहरेण नागं, नीयेत वित्तं क धने स्थिरत्वम् ? ॥ १ ॥” ‘बहु’ प्रभूतं ‘सञ्चित्य’ उपार्ज्ये ‘रजः’
अष्टप्रकारं कर्म ‘ततः’ तदनन्तरं ‘कर्मगुरुः’ कर्मभारितः ‘जन्तुः’ प्राणी प्रत्युत्पन्नं-वर्तमानं तस्मिन् परायणः—
तन्निष्ठः प्रत्युत्पन्नपरायणः “एतावानेव लोकोऽयं, यावानिन्द्रियगोचरः ।” इति नास्तिकमतानुसारितया परलोकनिरपेक्ष
इति यावत् । “अणु द्व” ति अजः-पशुः स चेह प्रक्रमानुरभस्तद्वत्, “आगयाएसे” ति प्राकृतत्वाद् ‘आगते’ प्राप्ते आवेशे-
प्राहुण्के, एतेन प्रपञ्चितज्ञविनेयाऽनुग्रहायोक्तमेव उरभ्रष्टान्तं सारयति । किम् ? इत्याह—‘मरणान्ते’ प्राणपरित्यागा-
त्मनि अवसाने शोचति । किमुक्तं भवति—यथाऽऽदेशे आगते उरभ्र उक्तनीत्या शोचति तथाऽयमपि ‘धिग् मां विषयव्या-
मोहत उपार्जितगुरुकर्मणं, हा ! केदानीं मया गन्तव्यम् ?’ इत्यादि प्रलापतः खिद्यते, अत्यन्तनास्तिकस्यापि प्रायस्तदा

शोकममभावादिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ अनेनेहिकोऽपाय उक्तः । सम्प्रति पारमविकिमाह—

तओ आउ परिक्खीणे, जुता देहा विहिंसगा । आसुरीयं दिसं बाला, गच्छंति अवसा तमं ॥ १० ॥
इत्यारत्या—‘ततः’ शोचनानन्तरम् उपार्जितगुरुकर्मणः “आउ” ति आयुषि तद्भवसम्बन्धिनि जीविते ‘परिक्षीणे’
सर्वथा क्षयं गते, कथञ्चिदायुःक्षयस्याऽऽजीवीमरणेन प्रागपि सम्भवादेवमुच्यते, ‘च्युताः’ भ्रष्टाः ‘देहात्’ शरीरात्
‘विहिंसकाः’ विविधप्रकारैः प्राणिघातकाः “आसुरीयं” ति असुराः—रौद्रकर्मकारिण उच्यन्ते, तेपामियमासुरीया तां ‘दिशं’
भान्दिगं नरकगतिमित्यर्थः, ‘बालाः’ अज्ञाः ‘गच्छन्ति’ यान्ति ‘अवशाः’ कर्मपरवशाः, सर्वत्र बहुवचननिर्देशो व्याप्तिव्याप-
नार्थः, यथा नैक एवंविधः किन्तु बहव इति । तमोयुक्तत्वात् तमः । उक्तं हि—“निबन्धयारतमसा, ववगयगह-चंद-सूर-
नरगत्ता । नरया अणंतवियणा, अणिट्टसशइवसया य ॥ ११ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ सम्प्रति काकिण्याम्रदृष्टान्तद्वयमाह—

१ नित्यान्मन्त्रकारतमसो, व्यपगतग्रह-चन्द्र-सूर्य-नक्षत्राः । नरका अनन्तवेदनाः, अतिष्ठशब्दादिवशागाश्च ॥ १ ॥”

जहा कागिणीए हेउं, सहस्सं हारए नरो । अपत्थं अंबयं भोच्चा, राया रज्जं तु हारए ॥ ११ ॥
न्याख्या—‘यथे’त्युदाहरणोपन्यासार्थः, ‘काकिण्याः’ रूपकाशीतितमभागरूपायाः “हेउं” ति ‘हेतोः’ कारणात्
‘सहस्सं’ दशशतात्मकं कार्वाणानामिति गम्यते ‘हारयेत्’ नाशयेत् ‘नरः’ पुरुषः । अत्रोदाहरणसम्प्रदायः—

एगो दमगो । तेण वित्तिं करितेण सहस्सं काहावणाण अज्जियं । सो तं गहाय सत्थेण समं सगिहं पत्थिओ । तेण भोय-
णनिमित्तं रूवगो कागिणीहिं भिन्नो । दिणे दिणे कागिणीए मुंजइ । तस्स य अवसेसा एगा कागिणी सा विस्सारिया । सत्थे
पहाविए सो चितेइ—‘मा मे रूवगो भिदियव्वो होहि’ त्ति नउल्लगं एगत्य गोवेउं कागिणीनिमित्तं नियत्तो । सा वि कागिणी
अन्नेण हडा । सो वि नउल्लओ अन्नेण दिट्ठो ठविज्जंतो, सो तं घेत्तण नट्ठो । पच्छा सो घरं गओ सोचइ । एस दिट्ठंतो ॥

तथा अपथ्यमाम्रफलं ‘मुक्त्वा’ अभ्यवहृत्य ‘राजा’ नृपतिः ‘राज्यं’ पृथिवीपतित्वं ‘तुः’ अवधारणे भिन्नक्रमश्च,
तेन हारयेदेव, सम्भवत्येव अस्याऽपथ्यभोजिनो राज्यहारणमित्यक्षरार्थः । भावार्थस्तु दृढसम्प्रदायादवसेयः । स चायम्—

जहा कस्सइ रज्जो अंबाजिन्नेण विसूइया जाया । सा तस्स वेज्जेहिं महया किच्छेण विचिकिच्छिया । भणिओ य—
जइ पुणो अंबाणि खायसि तो विणस्सिसि । तस्स य पियाणि अईव अंबाणि । तेण सदेसे सव्वे उच्छाइया अंबया ।
अन्नया आसवाहणियाए निगओ सह अमच्चेण अस्सेण अवहरिओ । अस्सो दूरं गन्तूण परिस्संतो ठिओ । एगम्मि
वणसंडे चूयच्छायाए अमच्चेण वारिज्जमाणो वि निविट्ठो । तस्स य हेट्ठे अंबाणि पडियाणि । सो ताणि परामुसइ, पच्छा
अग्घाइ, पच्छा चक्खिउं निट्ठइ । अमच्चो वारेइ । पच्छा भक्खेउं मओ । इति सूत्रगम्यार्थः ॥ ११ ॥ इत्थं दृष्टान्त-
मभिधाय दाष्टान्तिकमाह—

एवं माणुस्सगा कामा, देवकामाणमंतिए । सहस्सगुणिया सुज्जो, आउं कामा य दिविया ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘एवमिति’ काकिण्यामसी मनुष्याणामसी मानुष्यकाः ‘कामाः’ विषयाः देवकामानाम् ‘अन्तिके’ समीपे । किमित्येवम् ? अत आह—‘सहस्रगुणिताः’ सहस्रैस्ताडिता दिव्यकाः कामा इति सम्वन्धः, ‘भूयः’ बहुन् वारान्, मनुष्यायुः कामाऽपेक्षया इति प्रक्रमः । अनेनैषामतिभूयस्त्वं सूचयन् कार्पाणसहस्रराज्यतुल्यतामाह । ‘आयुः’ जीवितं ‘कामाश्च’ शब्दादयः द्विवि भवा दिव्यास्त एव दिव्यकाः, इह चादौ ‘देवकामाणमन्ति’ इति काममात्रोपादानेऽपि “आउं कामा य दिश्वि” इति आयुषोऽप्युपादानं तत्रत्यायुरादीनामपि तदपेक्षयैवंविधत्व्यापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ मनुष्य-
कामाणामेव काकिण्याम्रफलोपमत्वं भावयितुमाह—

अणेगवासाणउया, जा सा पन्नवओ ठिई । जाणि जीयंति दुम्मेहा, ऊणे वाससयाउए ॥ १३ ॥

व्याख्या—‘वर्पाणा’-वत्तराणां नयुतानि-संख्याविशेषा वर्पनयुतानि, प्राकृतत्वात् सकारस्याकारः । नयुताऽऽनय-
नोपायस्त्वयम्—चतुरशीतिवर्षलक्षाः पूर्वाह्णम्, तत्र पूर्वार्द्धेन गुणितं पूर्वम्, पूर्वं चतुरशीतिलक्षाहृतं नयुताह्णम्, नयुताह्णं
चतुरशीतिलक्षाहृतं नयुतमिति । अनेकानि च तानि वर्पनयुतानि च अनेकवर्पनयुतानि, प्राकृतत्वात् पुंस्त्वम् । का एव-
गुच्यते ? इत्याह—‘या से’ति प्रज्ञापकः शिष्यान् प्रत्याह—या सा भवतामस्माकं च प्रतीता, प्रज्ञानं प्रज्ञा-प्रकृष्टज्ञानं
तद्वत्, न च क्रियाधिकलं ज्ञानं प्रकृष्टं भवति, “तज्ज्ञानमेव न भवति, यस्मिन् रागादयः प्रकाशन्ते” इतिवचनात् ।
ततत्र प्रत्यावतः—ज्ञानक्रियावतः ‘स्थितिः’ देवभवायूरूपा, अधिकृतत्वात् दिव्यकामाश्च । तानि च कीदृशानि ?
इत्याह—‘यानि’ अनेकवर्पनयुतानि दिव्यस्थितोर्दिव्यकामानां च विषयभूतानि ‘जीयन्ते’ हार्यन्ते तद्धेतुभूतानुष्ठानाऽना-
सेवनेनेति भावः, ‘दुर्मधसः’ दुर्बुद्धयो विपर्यैजिता जन्तव इति गम्यते । कदा पुनर्दुर्मधसो विपर्यैजीयन्ते ? इत्याह—

१ यदाऽनेनानि वर्पनयुतानि वेपु तान्यनेकवर्पनयुतानि उभयत्रार्थतः पल्योपमसागरोपमाणीति यावत् ।

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ११९ ॥

अने वर्षशताऽऽयुषि, प्रभूते ह्ययुषि प्रमादेनैकदा हारितान्यपि पुनर्जीयेरन्, अस्मिन्सु सङ्क्षिप्तायुषि एकदा हारितानि हारितान्येव, भगवत्तश्च वीरस्य तीर्थे प्रायो न्यूनवर्षशतायुष एव जन्तव इत्यर्थमुपन्यासः । अयं चात्र भावार्थः—अल्पं मनुष्याणामायुः विषयाश्चेति काकिण्याभ्रफलोपमाः देवायुर्देवकामाश्चातिप्रभूततया कार्पापणसहस्रराज्यतुल्याः; ततो यथा द्रमको राजा च काकिण्याभ्रफलकृते कार्पापणसहस्रं राज्यं च हारितवान्, एवमेतेऽपि दुर्मेधसोऽल्पतरमनुष्यायुःकार्पापणसहस्रं राज्यं च हारयन्तीति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ सम्प्रति व्यवहारोदाहरणमाह—

जहा य तिलि वणिग्या, मूलं घेत्तूण निगग्या । एगोऽतथ लहइ लाहं, एगो मूलेण आगओ ॥ १४ ॥

व्याख्या—‘यथे’ति प्राग्वत्, प्रतिपादितदृष्टान्तापेक्षया ‘चः’ समुच्चये, त्रयः ‘वणिजः’ प्रतीताः ‘मूलं’ राशिं नीवीमिति यावत्, गृहीत्वा ‘निर्गताः’ स्वस्थानात् स्थानान्तरं प्रति प्रस्थिताः प्राप्ताश्च समीहितस्थानम् । तत्र च गतानाम् ‘एकः’ वणिक्कलाकुशलः ‘अत्र’ एतेषु मध्ये ‘लभते’ प्राप्नोति ‘लभं’ विशिष्टद्रव्योपचयलक्षणम्, ‘एकः’ तेष्वेवान्यतरः यस्तथा नातिनिपुणो नाप्यत्यन्तानिपुणः सः “मूलेण” त्ति मूलधनेन यावद् गृहाद् नीतं तावत्तैवोपलक्षितः ‘आगतः’ स्वस्थानं प्राप्त इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ तथा—

एगो मूलं पि हारित्ता, आगओ तत्थ वाणिओ । ववहारे उवमा एसा, एवं धम्मे वियाणह ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘एकः’ अन्यतरः प्रमादपरो द्यूतमद्यादिषु अत्यन्तमासक्तचेताः ‘मूलमपि’ उक्त रूपं ‘हारयित्वा’ नाशयित्वा ‘आगतः’ प्राप्तः स्वस्थानमित्युपस्कारः । एवं सर्वत्रोदाहरणसूचायां सोपस्कारता द्रष्टव्या । ‘तत्र’ तेषु मध्ये वणिगेव वाणिजः । अत्र च सम्प्रदायः—

जहा एसात्स इब्भवाणियगत्ता तिन्नि पुत्ता । तेण तेसिं बुद्धि-ववसाय-पुम्भ-पजुरिसपरिक्खणत्थं सहत्सं सहत्सं

सप्तमं
औरश्रीयम-
व्ययनम् ।

व्यवहार-
दृष्टान्तः ।

॥ ११९ ॥

फारावाणं दिन्नं, भणिआ य—ण्णं ववहरिऊण णत्तिण्ण कालेण एज्झह । ते तं मूलं धेत्तुण निगया नयराओ पिह-
स्सिहेसु पट्टेणसु ठिया । तत्थेणेण चित्थियं—परिक्खणत्थं अम्हे ताण्ण पेसिया, ता मए पभूयद्वोवज्जेण ताओ
आवज्जीओ, अमाहिअपुरिसत्थो य पुरिसो चंचासमाणो चेव, ता नियनियकाले साहेयद्या नरेण पुरिसत्था, अम्हं
पुण अत्थोवज्जणस्स संपइ अवसरो । उक्तञ्च—“प्रथमे नार्जिता विद्या, द्वितीये नार्जितं धनम् । तृतीये न तपस्तप्तं,
चतुर्थे किं करिष्यति ? ॥ १ ॥” एवं सो चित्थिय छायेणभोयणमेत्तवओ जूयमज्जवेसाइवसणवज्जिओ विहीए ववहरमाणो
विउल्लामसपन्नो जाओ । वीण्ण चित्थियं—अत्थि अम्ह घरे पभूयं दवं, परं तमणुवज्जियमेव भुज्जमाणं अइरा निट्ठिज्झइ,
ता मूलं रक्खेयवं वि । सो लाहयं भोयणच्छायेणमल्लालंकाराइसु उवभुंजइ, मूलं रक्खंती न य अच्चायेरेण ववहरइ ।
तइओ नितेइ—आसत्तमकुलाओ अत्थि पज्जत्तमम्हं दवं, परं बुडुसहावयाए अत्थविलसणभएण अम्हे विदेसभागिणो
कया ताण्णं, ता सधमेयं—पंचासा वोलीणा, छट्ठाणा नूण जंति पुरिसस्स । रुवाऽऽणा ववसाओ, हिरि सत्तोदारया
देव ॥ १ ॥ ता किं अत्थोवज्जणकिलेसेण ? । सो न किंचि ववहरइ, केवलं जूय-मज्ज-मंस-वेस-गंध-मल्ल-तंतोल्-सरीर-
किरियासु अप्पेणव कालेण तं दवं निट्ठविंयं । ते जह्मिहिअकालम्मि सपुरमागया । तत्थ जो सो छिन्नमूलो सो सब्बस्स
असामी जाओ कम्मयरो छ उवचरिज्झइ । वीओ घरवावारे निउत्तो भत्तपोत्तसंतुट्ठो न दायद्वभोयद्वेसु ववसायति ।
तइओ घरविट्ठरस्स सामी जाओ ॥ केई पुण भणंति—तिन्नि वाणियगा पत्तेयं ववहरंति । तत्थेणो छिन्नमूलो पेसत्तमु-
वगाओ, केण वा संयवहारं करेउ ? । अच्छिन्नमूलो पुणरवि वाणिज्जाए भवइ । इयरो वन्धुसहिओ मोयए । एस दिट्ठतो ॥

सम्प्रति सूत्रमनुश्रियते—‘व्यवहारे’ व्यवहारविषया ‘उपमा’ दृष्टान्तः ‘एपा’ अनन्तरोक्ता ‘एवं’ वक्ष्यमाणन्यायेन
‘यस्मै’ धर्मविषयानेनामेवोपमां ‘विजानीत’ अवबुध्यध्वमिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ कथम् ? इत्याह—

माणुसत्तं भवे मूलं, लाभो देवगई भवे । मूलच्छेएण जीवाणं, णरगतिरिक्खत्तणं धुवं ॥ १६ ॥
व्याख्या—‘माणुत्वं’ मनुजत्वं ‘भवेत्’ स्यात् मूलमिव ‘मूलं’ स्वर्गोपवर्गात्मकतदुत्तरोत्तरलाभहेतुतया, तथा लाभ
इव ‘लाभः’ मनुजगत्यपेक्षया विषयसुखादिभिर्विशिष्टत्वात् ‘देवगतिः’ देवत्वावाप्तिर्भवेत् । एवं च स्थिते किम् ? इत्याह—
‘मूलच्छेदेन’ मनुष्यगतिहान्यात्मकेन ‘जीवानां’ प्राणिनां ‘नरकतिर्यक्त्वं’ नरकत्वं तिर्यक्त्वं च तद्रत्यात्मकं ‘धुवं’ निश्चि-
तम् । इहापि सम्प्रदायः—

तिन्नि संसारिणो सत्ता माणुस्सेसु भवेसु आगया । तत्थेगो संजमेण लद्धमद्वज्जवाइगुणसंपन्नो मज्झिमारंभपरिग-
हजुत्तो कालं काऊण काहावणसहस्समूलत्थाणीयं तमेव माणुसत्तं पडिलभइ । वीओ पुण सम्मदंसणचरित्तगुणपरिसु-
द्धिओ सरागसंजमेण लद्धलभवणिओ व देवेसु उववन्नो । तइओ पुण “हिंसे बाले सुसावाई” इच्चेएहिं पुब्वभणिएहिं
सावज्जजोगेहिं वट्ठिं छिन्नमूलवणिय इव नरगेसु तिरिएसु वा उववज्जइ ति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ यथा मूलच्छेदेन
नरकतिर्यक्त्वप्राप्तिस्तथा स्वयं सूत्रकृदाह—

दुहओ गती बालस्स, आवई वहमूलिया । देवत्तं माणुसत्तं च, जं जिए लोलया सढे ॥ १७ ॥
व्याख्या—“दुहओ” त्ति ‘द्विधा’ द्विप्रकारा ‘गतिः’ सा च प्रक्रमात् नरकगतिः तिर्यगतिश्च ‘बालस्य’ रागद्वेषा-
भ्यामाकुलितस्य भवतीति गम्यते । तत्र च गतस्य “आवई” त्ति आपत्, सा च कीदृशी ? वधः—विनाशो वा ताडनं
मूलम्—आदिर्यस्याः सा तथा, मूलग्रहणात् छेदभेदातिभारोपणादिपरिग्रहः । अनुभवन्ति हि नरकतिर्येषु जन्तवो विविधा
वधाद्यापदः । उक्तञ्च—“छिज्जंति तिक्खसत्थेहिं, डज्जंते परमग्गिणा । सीउण्हेहिं विलिज्जंति, निप्पीलिज्जंति जंतए ॥ १ ॥

१ “छिद्यन्ते तीक्ष्णशब्दैः, दहन्ते परमाग्निना । शीतोर्णोर्विलीयन्ते, निपील्यन्ते यन्त्रके ॥ १ ॥

भार्या परा नरे, पापकृन्माणा कारया । अच्छिमीलनमेत पि, जतथ सोक्खं ण विज्जा ॥ २ ॥ छिदणं भिदणं घोर,
चाहणं भारभंजनं । इमणं कणं च दाहं च, परोपरविचारणं ॥ ३ ॥ सीउण्हनुत्पिपासाओ, ताडणावाहणाणि य । सहते
पापकृन्मा उ, तिरिक्त्वा वेयणा वहू ॥ ४ ॥ "किमित्थेवम् ? अत आह—'देवत्वं' देवभवं 'मानुपत्वं च' नरभवं
'यद्' यन्नात् 'जित्तः' हारितः "लोलयासहे" ति लोलता-पिडितादिलाम्पट्यं तद्व्याप्तत्वात् सोऽपि लोलतेत्युक्तः,
शठः—विश्वन्मननवग्रहः । इह च लोलता पञ्चेन्द्रियवधानुपलक्षणम्, ततश्च नरकहेत्वभिधानमेतद् । यत उक्तम्—
'भारभया महापरिग्रहयाः कुणिमाहारेणं पचिदियवहेणं जीवा निरयाउयं कम्मं नियच्छंति ॥" शठ इत्यनेन तु
शाठ्यमुक्तम्, तत्र तिर्यग्गतिर्देतुः । उक्तञ्च—“मायातिर्यग्योनस्ये”ति । अयमत्राशयः—यतोऽयं वालो लोलतया शाठ्येन
च देवत्वं ननुजत्वं च हारितः अतोऽस्य द्विधैव गतिरिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ पुनर्मूलच्छेदमेव समर्थयितुमाह—

तओ जिण् सई होइ, दुविहं दुग्गइं गण् । दुल्लभा तस्स उम्मग्गा, अद्दाए सुहरादवि ॥ १८ ॥

व्याख्या—‘ततः’ देवत्वमनुजत्वजयात् “जिय” ति व्यवच्छेदफलत्वाद्वाक्यस्य जित एव “सह” ति सदा
भरति ‘द्विविधां’ द्विभेदां ‘दुर्गतिं’ दुष्टगतिं ‘गतः’ प्राप्तः । सदा जितत्वमेव व्यनक्ति—दुर्लभा ‘तस्य’ वालस्य
“उम्मग्ग” ति सूत्रत्वात् ‘उन्मज्जा’ नारकतिर्यग्गतिर्निर्गमनात्मिका, ‘अद्दायां’ काले-आगमिन्यां ‘सुचिरानपि’ अद्वा-
नन्द्येनैव कालाभिधानात् सुचिरशब्दः प्रभूतत्वमेवाह, ततोऽयमर्थः—अनागतायामद्वायां प्रभूतायामपि, बाहुल्यात् चेत्य-

१ नारदा नरेण घोर, पापकर्मणा कारका । अक्षिमीलनमात्रमपि, यत्र सौर्यं न विद्यते ॥ २ ॥ छेदनं भेदनं घोर, वहन भारभजनम् ।
इममममनं च दाहं च, परस्परविघातनम् ॥ ३ ॥ दरीतोण्डुत्पिपासाः, ताडनायाधानानि च । महन्ते पापकर्मणस्तु तिर्य्यो वेदना नतीः ॥ ४ ॥

२ “नदाऽऽनमतया मयापरिमृत्तया मांमाहारेण पञ्चेन्द्रियवधेन जीवा नरकायुक्तं कर्म नियच्छन्ति ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीयया
सुखवोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १२१ ॥

मुक्तम्, अन्यथा हि केचिद् एकभवेनैव तत उद्धृत्य मुक्तिमपि अवाप्नुवन्त्येवेति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ इत्थं पञ्चानुपूर्व्येपि न्याख्याङ्गमिति पञ्चाहुक्तेऽपि मूलहारिणि प्रथममुपनयमुपदर्श्य मूलप्रवेशिन्यभिधातुमाह—

एवं जिअं सपेहाए, तुलिया बालं च पंडियं । मूलियं ते पवेसंति, माणुसं जोणिमिति जे ॥ १९ ॥
न्याख्या—‘एवम्’ उक्तनीत्या ‘जितं’ देवत्वमनुजत्वे हारितं बालमिति प्रक्रमः, ‘सपेहाए’ त्ति ‘सम्प्रेक्ष्य’ सम्य-
गालोच्य तथा ‘तोलयित्वा’ गुणदोषवत्तया परिभाव्य बालं पण्डितं च, चस्य भिन्नक्रमत्वात् ‘मौलिकं’ मूलधनं ते प्रवेश-
यन्ति, मूलप्रवेशकवणिकसदृशाः त इत्यभिप्रायः । ये मानुषीं योनिं ‘आयान्ति’ आगच्छन्ति बालतापरिहारेण तदुचित-
पण्डितत्वमासेवमाना इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ यथा मानुषीं योनिमायान्ति तथाऽऽह—

वेमायाहिं सिक्खाहिं, जे नरा गिहिसुव्वया । उव्वेति माणुसं जोणिं, कम्मसच्चा हु पाणिणो ॥ २० ॥

न्याख्या—‘विमात्राभिः’ विविधपरिमाणभिः ‘शिक्षाभिः’ प्रकृतिभद्रकत्वाद्यभ्यासरूपाभिः, उक्तञ्च—“चैवहिं ठणेहिं जीवा मणुयाडयं बंधंति, तंजहा—पगइभइयाए पगइविणीयाए सणुक्कोसयाए अमच्छरियाए” त्ति । ये ‘नराः’ पुरुषाः गृहिणश्च ते सुव्रताश्च—धृतसत्पुरुषव्रता गृहिसुव्रताः, सत्पुरुषव्रतं च—सदाचारानुल्लङ्घनादि । लौकिका अप्याहुः—“विपचुच्चैः स्वेयं पदमनुविधेयं हि महतां, प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनममुभेऽप्यसुकरम् । असन्तो नाभ्यर्थाः सुहृदपि न याच्यस्तनुधनः, सतां केनोद्दिष्टं, विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥ १ ॥” आगमविहितव्रतधारणं त्वमीषामसम्भवि, देवगतिहेतुतयैव तदभिधानात् । यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् ते किम् ? इत्याह—उपयान्ति मानुषीं योनिम्, किमित्येवम् ? अत आह—“कम्मसच्चा हु पाणिणो” त्ति ‘हुः’ यस्मात् सत्यानि—अवन्ध्यफलानि कर्म्मणि—ज्ञानावरणीयादीनि येषां ते सत्यकर्माणः प्राणिन इति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ सम्प्रति लब्धलाभोपनयमाह—

१ “चनुभिः स्थानैर्जोवा मनुजादुर्बद्धान्ति, तद्यथा—प्रकृतिभद्रतया प्रकृतिविनीततया सानुक्रोशतया अमरसरितयेति” ।

सप्तमं
औरग्रीयम्-
व्ययनम् ।
धर्मविषया
उपमा ।

॥ १२१ ॥

जेसिं तु विउला सिक्खा, मूलियं ते अइच्छिया । सीलवंता सविसेसा, अदीणा जंति देवयं ॥ २१ ॥
व्याख्या—‘जेयां तु’ वेयां पुनः ‘विपुला’ निःशङ्कितत्वादिदर्शनाचारादिवियत्वेन विस्तीर्णो ‘शिक्षा’ ग्रहणाऽऽसेव-
नात्मिना अस्तीति गम्यते, ‘मौलिकं’ मूलधनभूतं मानुषत्वं ते “अइच्छिय” स्ति ‘अतिक्रम्य’ उल्लङ्घ्य ‘शीलवन्तः’
महाचारान्तः अविस्तस्यगृह्यपेक्षया, महाव्रताऽनुव्रतादिमन्तश्च विरतिमदपेक्षया, तथा सह विशेषेण—उत्तरोत्तरगुण-
प्रतिपत्तिलक्षणेन वर्तन्त इति सविशेषाः, अत एव ‘अदीनाः’ ‘कथं वयममुत्र भविष्यामः?’ इति वैकुण्ठ्यरहिता यान्ति देवस्य
भागो देवता सैव देवतं तत्, साम्प्रतं विशिष्टसहननाभावतो मुक्तिगतेरत्र व्यवच्छिन्नत्वाद् देवत्वमेव लाभ उक्तः । यत्
उक्तम्—“भोग परमोहि पुलाए, आहारग रवग उवसमे कपे । संजमतिय केवलि सिज्झणा य जंनुस्मि वोच्छिन्ना ॥ १ ॥”

इति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ प्रस्तुतमेवार्थं निगमयन्नुपदेशमाह—

एवमदीणवं भिक्खुं, अगारिं च विजाणिया । कहं नु जिचमेलिक्खं, जिचमाणो ण संविदे ॥ २२ ॥
व्याख्या—‘एवम्’ अमुना प्रकारेण लाभान्वितम् ‘अदैन्यवन्तं’ दैन्यरहितं ‘भिक्खुं’ यतिम् ‘अगारिणं च’ गृहस्थं ‘विज्ञाय’
निशेपेण—तथाविधिशिक्षावशाद् देवमनुजगतिगामित्वलक्षणेन ज्ञात्वा, ‘कथं’ केन प्रकारेण, न कथञ्चिदित्यर्थः, ‘नु’ इति
वितर्कं, “जिज्जं” ति सूत्रत्वात् ‘जेयं’ जेतव्यम् इन्द्रियादिभिः, “एलिक्खं” ति ‘ईदृशं’ देवत्वमनुजत्वलक्षणं ‘जीयमानः’
भार्यमाणः “न संविदे” ति प्राकृतत्वात् ‘न संवित्ते’ न जानीते? अपि तु संवित्त एव, सविदानश्च यथा न जीयेत तथा
यतेत ज्ञाभिप्राय इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ समुद्रदृष्टान्तमाह—

जहा कुसगे उदगं, समुदेण समं मिणे । एवं माणुस्सगा कामा, देवकामाण अंतिए ॥ २३ ॥

व्याख्या—‘यथे’ति दृष्टान्तोपन्यासे, ‘कुशाग्रे’ दर्भकोटौ ‘उदकं’ जलं ‘समुद्रेण’ समुद्रजलेन ‘समं’ तुल्यं ‘सिनुयात्’ परिच्छिन्धात्, एवं मानुष्यकाः कामा देवकामानाम् ‘अन्तिके’ समीपे । किमुक्तं भवति ?—यथा अज्ञः कश्चित् कुशाग्रे जलविन्दुमालोक्य समुद्रवत् मन्यते एवं मूढाश्चक्रवर्त्योदिमनुष्यकामान् दिव्यभोगोपमान् अध्यवस्यन्ति, तत्त्वतस्तु कुशाग्रजलविन्दुसमुद्रवत् मनुष्यदेवकामानां महदन्तरमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ उक्तमेवार्थं निगमयन्नपदेशमाह—
कुसुगमेत्ता इमे कामा, सन्निरुद्धमि आउए । कस्स हेउं पुराकाउं, जोगवखेमं न संविदे ॥ २४ ॥

व्याख्या—‘कुशाग्रमात्राः’ दर्भग्रान्तगतान्बुवद् अल्पा ‘इमे’ प्रत्यक्षाः ‘कामाः’ मनुष्यसम्बन्धिनः, तेऽपि न पल्यो-
पमादिपरिमितौ द्राघीयसि आयुपि किन्तु ‘सन्निरुद्धे’ सङ्क्षिप्ते आयुषि, ततः “कस्स हेउं” ति प्राकृतत्वात् ‘कं हेतुं’ किं कारणं ‘पुरस्कृत्य’ आश्रित्य, अलब्धस्य लाभो योगः, लब्धस्य पालनं क्षेमः, अनयोः समाहारे योगक्षेमम्, कोऽर्थः ?—
अप्राप्तविशिष्टधर्मप्राप्ति प्राप्तस्य च पालनम्, ‘न संवित्ते’ न जानीते जन इति शेषः । तदसंविता हि विषयाभिष्वङ्ग एव हेतुः । मनुष्यविषयाश्च धर्म प्राप्त्य दिव्यभोगापेक्षयैवंप्रायाः, ततस्तत्त्यागतो विषयाभिलाषिणाऽपि धर्म एव यतितव्यमिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ इत्थं दृष्टान्तपञ्चकमुक्तम् । तत्र च प्रथममुदृष्टान्तेन भोगानामायतौ अपायबहुलत्वमभिहितम् । आयतौ चापायबहुलमपि यन्न तुच्छं न तत् परिहर्तुं शक्यत इति काकिणयाम्फलदृष्टान्ततः तनुच्छत्वम् । तुच्छमपि च लाभ-च्छेदात्मकव्यवहारज्ञतयाऽऽयव्ययतोलनाकुशल एव हातुं शक्त इति वणिग्व्यवहारोदाहरणम् । आयव्ययतोलनाऽपि च कथं कर्तव्येति समुद्रदृष्टान्तः । तत्र हि दिव्यकामानां समुद्रजलोपमत्वमुक्तम्, तथा च तदुपार्जनं महान् आयः अनुपार्जनं तु महान् व्यय इति तत्त्वतो दर्शितमेव भवति । इह च योगक्षेमासंवेदने कामानिवृत्त एव भवतीति तस्य दोषमाह—
इह कामाणियदस्स, अत्तढे अवरज्झइ । सोच्चा पेयाउयं मगगं, जं सुज्जो परिभस्सइ ॥ २५ ॥

व्याख्या—‘इदं’ति मनुष्यत्वे जैनशास्त्रे वा प्राप्ते इति शेषः, कामेभ्यः अनिवृत्तः—अनुपगतः कामानिवृत्तस्तस्य आनन्दोऽर्थः ‘आत्मार्यः’ अर्थ्यमानतया स्वर्गादिः ‘अपराध्यति’ अनेकार्थत्वाद् यातूनां नश्यति, दुर्गतिगमनेनेति भावः । आह—विषयवाञ्छानिरोधिनि जिनगमे सति कथं कामानिवृत्तिसम्भवः ? उच्यते—‘श्रुत्वा’ उपलक्षणत्वात् प्रतिपद्य च ‘वैयायिकं’ न्यायोपपन्नं ‘मार्गं’ सम्यग्दर्शनादिकं मुक्तिपथं ‘यत्’ यस्मात् ‘भूयः’ पुनः परिभ्रश्यति, कामानिवृत्तिरिति शेषः । होऽभिप्रायः ?—यो जिनागमश्रवणात् कामनिवृत्तिं प्रतिपन्नोऽपि गुरुकर्मकत्वात् प्रतिपतति, ये तु श्रुत्वाऽपि न प्रतिपन्नाः, श्रवणं वा श्रेयां नाल्ति ते कामानिवृत्ता एवेति भाव इति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ यस्तु कामेभ्यो निवृत्तस्तस्य गुणमाह—

इह कामनिग्रहस्त, अत्तट्टे नावरज्झति । पूतिदेहनिरोगेणं, भवे देवे त्ति मे सुतं ॥ २६ ॥

व्याख्या—इह कामेभ्यो निवृत्तः कामनिवृत्तस्तस्य ‘आत्मार्यः’ स्वर्गादिः ‘न अपराध्यति’ न भ्रश्यति, किं पुनरेवम् ? यतः पूतिः—कुथितो देहः—अर्थात् औदारिकशरीरं तस्य निरोधः—अभावः पूतिदेहनिरोधस्तेन ‘भवेत्’ स्यात् प्राकृतत्वात् कामनिवृत्तः ‘देवः’ सौधर्मोदितियासी मुरः, उपलक्षणत्वात् सिद्धो वा, ‘इति’ एतत् मया ‘श्रुतम्’ आकर्णितं परमगुरुभ्य इति गम्यते । अनेन स्वर्गोन्नतिरात्मार्यनपराधे निमित्तमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ ततश्च यदसौ आप्नोति तदाह—
इदं ज्ञेयं जसो वन्नो, आउं सुहमणुत्तरं । सुल्लो जत्थ मणुस्सेसु, तत्थ से उववज्झइ ॥ २७ ॥

व्याख्या—‘फट्ठिः’ कनकादिममुदायः, ‘श्रुतिः’ शरीरकान्तिः, ‘यशः’ पराक्रमकृता प्रसिद्धिः, ‘वर्णः’ गाम्भीर्यो-
रिगुणैः स्नाया गौरवत्वादि वा, ‘आयुः’ जीवितम्, ‘मुखं’ यथेप्सितविषयावाप्तौ आह्लादः, न विद्यते उत्तरं—प्रधानम्
अस्मादिन्ननुत्तरम्, उं सर्वत्र गोज्यते, ‘भूयः’ पुनः उत्तराण्येव तानि अस्य सम्भवन्ति ‘यत्र’ येषु मनुजेषु ‘तत्र’ तेषु
मः ‘उपगते’ जायत इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ एवं कामानिवृत्त्या यस्य आत्मार्योऽपराध्यति स बाल इतरस्तु पण्डित
इत्यर्थोदुक्तम् । मस्मति पुनरनयोरेव साक्षात् स्वरूपं फलं चोपदर्शयन्नुपदेशमाह—

बालस्स पस्स बालत्तं, अहम्मं पडिवज्जिया । चिच्चा धम्मं अहम्मिहे, णरए उववज्जइ ॥ २८ ॥
धीरस्स पस्स धीरत्तं, सव्वधम्माणुवत्तिणो । चिच्चा अहम्मं धम्मिहे, देवेसु उववज्जइ ॥ २९ ॥
तुलियाण बालभावं, अबालं चेष पंडिए । चइऊण बालभावं, अबालं सेवए सुणी ॥ ३० ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—‘बालस्य’ अज्ञस्य ‘पश्य’ अवधारय ‘बालत्वम्’ अज्ञत्वम् । किं तत् ? इत्याह—‘अधर्म’ धर्मविपक्षं विपयासत्किरूपं ‘प्रतिपद्य’ अभ्युपगम्य ‘त्यक्त्वा’ हित्वा ‘धर्म’ विषयनिवृत्तिरूपं सदाचारं “अहम्मिहे” ति प्राग्वत् ‘नरके’ सीमन्तकादौ उपलक्षणत्वादन्वयत्र वा दुर्गतौ उत्पद्यते ॥ तथा धीः—बुद्धिस्तया राजत इति धीरः—बुद्धिमान् परी-
पहाद्यक्षोभ्यो वा धीरस्तस्य ‘पश्य’ प्रेक्षस्व ‘धीरत्वं’ धीरभावम्, सर्वं धर्म—क्षान्त्यादिरूपम् अनुवर्तते—तदनुकूलाचार-
तया स्वीकुरुत इत्येवंशीलो यस्तस्य सर्वधर्मानुवर्त्तिनः, धीरत्वमाह—‘त्यक्त्वा’ हित्वा ‘अधर्म’ विपयाभिरतिरूपमसदा-
चारम्, “धम्मिहे” ति इष्टधर्मा देवेषु उपपद्यत इति । यतश्चैवमतो यद्विधेयं तदाह—‘तोलयित्वे’ति प्राग्वत् ‘बालभावं’
बालत्वम् “अबालं” ति भावप्रधानत्वात् निर्देशस्य अबालत्वं ‘चः’ समुच्चये, “एवे”ति प्राकृतत्वाद् अनुस्वारलोपे
‘एवम्’ अनन्तरोक्तप्रकारेण ‘पण्डितः’ बुद्धिमान् त्यक्त्वा ‘बालभावं’ बालत्वं “अबालं” ति अबालत्वं ‘सेवते’ अनुतिष्ठति
‘मुनिः’ यतिरिति सूत्रत्रयार्थः ॥ २८—२९—३० ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, त्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ७ ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसरिविरचितायां सुखबोधायां उत्तराध्ययनलघु-
टीकायामुरात्रीयं सप्तमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथाष्टमं कापिलीयमध्ययनम् ।

व्याख्यानगुरुरश्रीयं सप्तममध्ययनम् । सम्प्रति कपिलमुनिप्रणीततया कापिलीयाख्यमष्टममारभ्यते । अस्य चायमभि-
मन्वन्तः—‘अनन्तराध्ययने रसगुद्वेष्टरपायबहुलत्वमभिधाय तत्त्याग उक्तः । स च निर्लोभस्यैव भवतीति इह निर्लोभत्व-
मुच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्याध्यायनस्य प्रस्तावनाय कपिलिर्पिचरितमुच्यते । तत्र सम्प्रदायः—

तेषां कालेनं तेषां सम्पन्नं कोसंबी नाम नयरी । जियसत्तू राया । कासवो वंभणो चोइसविजाठाणपारगो राइणो
चट्टमओ । वित्ती से उयकप्पिया । तस्स जसा नाम भारिया । तेसिं पुत्तो कविलो नाम । कासवो तस्मि कविले खुडुलए
चैव कालगओ । ताहे तस्मि मए तं पयं राइणा अन्नस्स मरुयगस्स दिन्नं । सो य आसेण छत्तेण य धरिज्जमाणेण
यअइ । तं दट्ठूण जसा परुत्ता । कविलेण पुच्छिया । ताए सिट्ठं—जहा पिया ते एवंविहाए इड्डीए निग्गच्छियाइओ,
तेण सो विज्जासपत्तो । सो भणइ—अहं पि अहिज्जामि । सा भणइ—इह तुमं मच्छरेण न कोइ सिक्खावेइ, वच्च
सावत्थीए नयरीए पियमित्तो इंददत्तो नाम माहणो सो तुमं सिक्खावेही । सो गओ सावत्थी, पत्तो य तस्समीवं,
निमिडिओ चत्तेणमु । पुच्छिओ—कओ सि तुमं ? । तेण जहावत्तं कहियं, विणयपुव्वयं च पंजलिउडेण भणियं—भयवं !
अहं पिज्जत्थी तुम्हं तायनिव्विसेसाणं पायमूलमागओ, ता करेह मे विज्जाए अज्झावणेण पसाओ । उवज्झाएण वि पुत्तय-
सिणेण्णुपट्ठेण भणियं—वच्छ ! जुत्तो ते विज्जागहणुज्जमो, विज्जाविहीणो पुरिसो पसुणो निव्विसेसो होइ, इहपरलोए
य पिज्जा कस्साणइऊ, उक्तञ्च—“विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं, विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या

गुरुणां गुरुः । विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं देवता, विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥१॥”
ता अहिज्जसु विज्जं, साहीणाणि य तुह सद्वाणि विज्जासाहणाणि, परं भोयणं मम धरे निप्परिगगहत्तणओ नत्थि, तमंतरेण न संपज्जए पढणं । यत उक्तम्—“आरोग्य-बुद्धि-विनयोद्यम-शाखरागाः, पञ्चाऽऽन्तराः पठनसिद्धिगुणा भवन्ति । आचार्य-पुस्तक-निवास-सहाय-वल्भाः, बाह्यास्तु पञ्च पठनं परिवर्द्धयन्ति ॥ १ ॥” तेण भणियं—भिक्षामिचेण वि संपज्जइ भोयणं ।
उवज्झाएण भणियं—न भिक्षाविचीहिं पढियं सक्किजए, ता आगच्छ पत्थेमो किंचि इब्भं तुह भोयणनिमित्तं । गया ते दो वि तन्निवासिणो सालिभद्दइब्भस्स सयासं । “ॐ भूर्भुवः स्वस्ति तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवाः स्वधीमहे” इच्चाइ कया उवसत्थी । पुच्छिओ इब्भेण पओयणं । उवज्झाएण भणियं—एस्स मे मित्तस्स पुत्तो कोसंबीओ विज्जत्थी आगओ, तुज्ज भोयणनिस्साए अहिज्जइ विज्जं मम सयासे, तुज्ज महंतं पुत्रं विज्जोवगगहकरणेण । सहारिसं च पडिवन्नं तेण । सो तत्थ जिमिडं जिमिडं अहिज्जइ । दासचेडी य तस्स परिवेसेइ । सो य सभावेण हसणसीलो, विगारवहुलयाए जोधणस्स दुज्जयत्तणओ कामस्स तीए अणुरत्तो, सा वि य तम्मि । भणिओ य तीए—तुम चेव ममं पिओ, परं न तुह किंचि अत्थि, ता मा रूसेज्जसु, पोत्तमोल्लनिमित्तं अहं अत्थेहिं समं अच्छामि । पडिवन्नं तेण । अन्नया दासीण महो आगओ । सा य तेण समं निधिवन्ना उव्विगा अच्छइ । तेण पुच्छिया—कओ ते अरई ? तीए भन्नइ—दासीमहो उवड्डिओ, ममं पत्तफुल्लण मोल्लं नत्थि, सहीण मज्जे विगुप्पिस्सं । ताहे सो अधिइं पगओ । तीए भन्नइ—मा अधिइं करेहि, एत्थ धणो नाम सेट्ठी, अप्पहाए चेव जो णं पढमं वड्ढावेइ सो तस्स दो सुवन्नमासए देइ, तत्थ तुमं गंतूण वड्ढावेहि । ‘आमं’ ति तेण भणिए तीए ‘लोभेण अन्नो गच्छिहि’ ति अइप्पमाए पेसिओ । वच्चतो य आरक्खियपुरिसेहिं गहिओ वड्ढो य । तओ पमाए पसेणइस्स सो उवणीओ । राइणा पुच्छिओ । तेण सन्भावो कहिओ । राइणा भणियं—जं मगसि

तं मेभि । सो भणइ—‘चित्तं मग्गामि । राइणा ‘तह’ त्ति भणिण् असोवणियाए चित्तेउमारद्धो—‘ओहिं मासेहिं वत्या-
भरणाणि न भविस्संति ता युवन्नसयं मग्गामि, तेण वि भवणजाणवाहणाइं न भविस्संति ता सहस्सं मग्गामि, इमेण
नि डिभरूवाण परिणयणाइवओ न पूरेइ लम्सं मग्गामि, एसो वि सुहिसयणवंधुसम्माणदीणाणादाइदाणविसिट्ट-
भोगोवभोगाण ण पज्जत्तो ता कोडिं कोडिसयं कोडिमहस्सं वा मग्गामि । एवमाइ चित्तो सुहकम्मोदएण तक्खणमेव सुह-
परिणामयुवगओ सवेगमावन्नो लग्गो परिभाविउं—अहो ! लोभस्स विलसियं, दोण्ह सुवन्नमासाण कजेणगओ लाभ-
मुवट्ठियं दट्ठूण कोडीहिं पि न उवरमइ मणोरहो, अन्नं च विज्जापट्ठणत्थं विदेसमागओ जाव ताव अवहीरिऊण जणणिं,
अवगणिऊण उवच्चायट्ठियउवणंसं, अवमणिऊण कुलं, एदए इयररमणीए जाणमाणो विमोहिओ, ता अवितहमेयं—
“ताव कुरइ वेरगु चित्ति कुलज्ज वि तावहिं, ताव अकज्जह तणिय संक गुरुयणभउ तावहिं । ताविदियह वसाइ जसह
सिरि हायइ तावहिं, रमणिहिं मणमोहणिहिं पुरिसु वसु होइ न जावहिं ॥ १ ॥ सो सुकयकम्मु सो निउणमइ, सिवह
मणि मो सयडिउ । परमोहणओसहिसरिसियहं, जो वालियहं पिडि नवि पडिओ ॥ २ ॥” ता अलं सुवन्नेण, अलं
विमयमणेण, अलं संमारपडिन्नेण । एवमाइ भावेमाणो जाइं सरिऊण जाओ सयंडुद्धो । सयमेव लोयं काऊण देवयावि-
दिन्नगहियायारमंडगो आगओ राइसगासं । राइणा भणियं—किं चित्तिं ? । तेण य निययमणोरहवित्थरो कहिओ ।
पडियं च—“जान्हा लाभो तहा लोभो, लाभ लोभो पवडूइ । दोमासकयं कज्जं, कोडीण् वि न निट्ठियं ॥ १ ॥” राया

१ “ताए स्फुरनि वेराय चित्ते कुलज्जाऽपि तावत्, तावत्कार्यस्य मत्का राद्धा गुरुजनभयस्तावत् । तावदिन्द्रियाणि चशानि यशसः
धी रान्ते ताए, रमणीभिर्मनोमोहिनीभिः पुरो वत्ता भवति न यावत् ॥१॥ य सुकृतकर्मो स निपुणमतिः, शिवस्य मार्गे स सज्जितः ।
परमोऽनौपम्यस्वीप्तं, यो वालि कानो पीउयां न पतितः ॥ २ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधो-
क्त्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १२५ ॥

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।
कपिलमुनेः
केवलित्य-
त्तिः ।

॥ १२५ ॥

मणो भणइ—कोडिं पि देमि, गिण्हसु अज्जो ! इयरेण भणियं—पज्जत्तं अत्थेण, परिचत्तो मए घरवासो, ता तुब्भे वि—“अत्थु असारउ अर्थिरु बंधु तणु रोगकिलंतउ, आवइ जर वेरणु धरह जसु एइ तुरंतउ । गत्थि सोक्खु संसारि किं पि जिणधम्मि पयट्टह, पंचह दिवसह रेसि राय ! मं पाविहिं वट्टह ॥१॥” एवमाइ उवइसिज्जणं धम्मलामिज्जण निगओ, विहरइ पंचसमिओ तिगुत्तो घोरतवो उगबंभचेरवासी निम्ममो निरहंकारो अक्खलियपंचमहवयधरो । छम्मासपरि-
यायस्स य उप्पन्नं केवलं नाणं । इओ य रायगिहस्स णयरस्स अंतरा अट्टारसजोयणाए अडवीए बलभहूपामोक्खा इक्कडदासा नाम पंचचोरसया अच्छंति । नाणेण जाणियं—जहा ते संबुद्धिस्संति । तओ पट्ठिओ संपत्तो य तं पएसं । साहिएण य दिट्ठो ‘को वि एइ’ त्ति । आसन्नीहूओ नाओ जहा—समणगो त्ति, अम्हे परिभविं अगच्छइ । रोसेण गहिओ सेणावइसमीवं नीओ । तेण भणियं—खेह्णमो एणं ति । तेहिं भन्नइ—नच्चसु समणग त्ति । सो भणइ—वायंतओ नत्थि । ताहे ताणि पंच वि चोरसयाणि तालं कुटंति । सो वि गायइ धुवगं—अधुवे असासयम्मी, संसारम्मी दुक्ख-
पउराए । किं नाम हुज्ज तं कम्मयं ? , जेणाहं दुगइं न गच्छेज्जा ॥ १ ॥” एवं सवत्थ सिलोगतरे धुवगं गायइ ‘अधुवे’त्यादि । तत्थ केइ पढमसिलोगे संबुद्धा, केइ वीए, एवं जाव पंच वि सया संबुद्धा पवइय त्ति । इत्यभिहितः सम्प्रदायः ॥ साम्प्रतं सूत्रमनुस्रियते—

अधुवे असासयम्मी, संसारम्मी दुक्खपउराए ।
किं नाम होज्ज तं कम्मयं, जेणाहं दोगइं न गच्छेज्जा ॥ १ ॥

१ “अर्थोऽसारोऽस्थिरो बन्धुस्तनु रोगकृन्तं, आयाति जरा वैराग्यं धर यम आयाति त्वरितम् । नास्ति सुखं संसारे किमपि निनघर्मे प्रवर्तेत्स्व, पञ्चभ्यो दिवसेभ्यः रेसि राजन् । मा पापेषु वर्तेस्व ॥ १ ॥”

स्वयंबुद्धेन
कपिलकेव-
लिना चौर-
समूहस्य
सम्बोध-
करणम् ॥

व्याख्या—स हि भगवान् कपिलनामा स्वयंबुद्धश्चौरसहातसम्बोधनावेगं श्रुत्वा संक्षीतवान् । तत्र श्रुतः—य एका-
न्यप्रतिपक्षो न तथा अश्रुतः तस्मिन्, ससार इति सम्बन्धः । भ्रमन्ति ह्यत्र सर्वेषु स्थानेषु जन्तवः । उक्तञ्च—“रङ्ग-
भूतिर्न सा काचि-न्दुष्टा जगति विद्यते । विचित्रैः कर्मनैपथ्यै-र्यत्र सत्त्वेन नादितम् ॥ १ ॥” इति । ‘अशाश्वते’ अनित्ये
अशाश्वतं हि सकलमिह राल्यादि । तथा च हारिलवाचकः—“चलं राज्यैश्वर्यं धनकनकसारः परिलज्जो, नृपाद्या वाल्म्यं
चलममरसौख्यं च विपुलम् । चलं रूपाऽऽरोग्यं चलमिह वरं जीवितमिदं, जनो दृष्टो यो वै जनयति सुखं सोऽपि चपलः
॥ १ ॥” ‘संसारे’ भवे प्रचुराण्येव प्रचुराणि दुःखानि शरीरमानसानि यत्र स तथा, प्राकृतत्वाच्चैवं निर्देशः
मुने । ‘किमिति प्रश्ने, ‘नामे’ति वाक्यालङ्कारे, ‘भवेत्’ स्यात् तत् कर्मैव ‘कर्मकम्’ अनुष्ठानं ‘येन’ कर्मणा हेतुभूतेन
‘अहमिति आत्मनिर्देशः ‘दुर्गति’ नरकादिकां न ‘गच्छेज्ज’ ति ‘न गच्छेयम्’ न यायाम् । अत्र तस्य भगवतः संशया-
भावेऽपि दुर्गतिगमनाभावेऽपि च प्रतिबोध्यपूर्वसङ्गतिकापेक्षामित्यमिधानमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ एवं च भगवतोद्गीते
तेऽप्येवमेव श्रुत्वा गायन्ति, तालञ्च कुट्टयन्ति, तैश्च प्रत्युद्गीते भगवानाह—

विजहि तु पुद्गसंजोयं, ण सिणेहं कहिं चि कुवेज्जा ।

असिणेह सिणेहकरेहिं, दोसपओसेहिं सुच्चए भिक्खू ॥ २ ॥

व्याख्या—‘विहाय’ परित्यज्य पूर्वेः—पूर्वपरिचितैर्मोक्षपित्रादिभिः उपलक्षणत्वादन्वैश्च स्वजनधनादिभिः संयोगः—
ममन्धः पूर्वसंयोगस्तं न ‘क्षेहम्’ अमिष्वज्जं ‘कचित्’ बाह्येऽभ्यन्तरे वा वस्तुनि ‘कुर्वीत’ कुर्यात् । तथा च को गुणः ?
इत्याह—‘अन्नेहः’ प्रतिग्रन्धरहितः प्राकृतत्वाद् विसर्जनीयलोपः, ‘क्षेहकरेण्वपि’ स्नेहकरणशीलेष्वपि पुत्रकलत्रादिषु आस्ता-

१ धुरालक्षणयोगम्—यदीयते पूर्वमेव, पुनः पुनः सर्वकान्यवन्धेषु । ध्रुवकमिति तदिह त्रिविधं, पदपदं चतुष्पदं द्विपदं च ॥ १ ॥

मन्येषु, अपिश्चाऽत्र लुप्तो द्रष्टव्यः, दोषाः—इहैव मनस्तापादयः प्रदोषाः—परत्र नरकगत्यादयस्तैः ‘विमुच्यते’ त्यज्यते भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ पुनर्यदसौ कृतवांस्तदाह—

तो नाणदंसणसमगो, हियनिस्सेसाय सव्वजीवाणं ।
तेसिं विमोक्खणट्ठाए, भासती मुणिवरो विगयमोहो ॥ ३ ॥

व्याख्या—“तो” त्ति ‘ततः’ अनन्तरं भाषते मुनिवर इति सम्बन्धः । स च कीदृक् ? ज्ञानदर्शनाभ्यां—प्रस्तावात् केवलाभ्यां समग्रः—समन्वितः, किमर्थं भाषते ? इत्याह—“हियनिस्सेसाय” त्ति सूत्रत्वात् हितः—पथ्यो निरुपमसुखहेतुत्वात् निःश्रेयसः—मोक्षः, हितश्चासौ निःश्रेयसश्च हितनिःश्रेयसः तस्मै—तदर्थम्, कैषाम् ? ‘सर्वजीवानाम्’ अशेषप्राणिनाम्, चस्य गम्यमानत्वात्, ‘तेषाम्’ पञ्चशतसंख्यानां चौराणां ‘विमोक्षणार्थम्’ अष्टविधकर्मविमोचनार्थं भाषते, वर्त्तमाननिर्देशः तत्कालविवक्षया, मुनिवरो विगतमोहः । ननु ‘हियनिस्सेसाय सव्वजीवाणं’ तीत्युक्ते ‘तेसिं विमोक्खणट्ठाए’ इत्यतिरिच्यते, न, तानेवोद्दिश्य भगवतः प्रवृत्तिरिति प्रधानत्वात् पुनस्तद्विमोक्षणार्थमित्यभिधानमदुष्टमिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ यदसौ भाषते तदाह—
सबं गंथं कलहं च, विप्पजहे तहाविहं भिक्खू । सधेसु कामजाएसु, पासमाणो न लिप्पती ताई ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘सर्वम्’ अशेषं ‘ग्रन्थं’ बाह्यं धनादि आन्तरं मिथ्यात्वादि, कलहहेतुत्वात् ‘कलहः’ क्रोधस्तं, चशब्दात् मानादींश्च, अभ्यन्तरग्रन्थरूपत्वेऽपि चैषां पृथगुपादानं बहुदोषताल्यापनार्थम् । ‘विप्पजहे’ त्ति ‘विप्रजह्यात्’ वित्यजेत्, ‘तथाविधं’ कर्मबन्धहेतुं न तु धर्म्मोपकरणमपीत्यभिप्रायः, ‘भिक्खुः’ यतिः । ततश्च किं स्यात् ? इत्याह—सर्वेषु ‘कामजातेषु’ कामप्रकारेषु ‘पासमाणो’ त्ति ‘पश्यन्’ प्रेक्षमाणोऽत्यन्तकटुकं तद्विषयं दोषमिति गम्यते, ‘न लिप्पते’ न सज्यते त्रायते—रक्षति आत्मानं दुर्गतेरिति त्रायीति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं ग्रन्थत्यागिनो गुणमभिधाय व्यतिरेके दोषमाह—

अष्टमं
क्वापिलीय-
मध्ययनम् ।

स्वयंबुद्धेन
कपिलकेव-
लिना चौर-
समूहस्य
सम्बोध-
करणम् ।

॥ १२६ ॥

भोगामिसदोसविसन्ने, हिअणिसेयसवुद्धिवोच्चत्थे ।

त्राले य मंदिए मूढे, वज्झति मच्छिया व खेलम्मि ॥ ५ ॥

व्याख्या—भोगा एव गृह्णितुत्वाद् आमियं भोगामियं तदेव द्रोपः आत्मद्रूपणाद् भोगामिपदोपस्तसिन् विपणः—
प्रियं सन्नः—निगन्नः, हिते निःश्रेयसे—मोक्षे बुद्धिः—तथास्तुपायविपया मतिः विपर्यस्ता—विपर्ययवती यस्य स हित-
निःश्रेयसबुद्धिविपर्यस्तः, 'चालन्न' अन्नः "मंदिण" त्ति सूत्रत्वात् 'मन्दः' धर्मकार्यकरणं प्रति अनुव्रतः 'मूढः' मोहाकुलि-
तमानसः 'कयत्ते' क्षिण्यते अर्थाद् ज्ञानावरणादिकर्मणा मक्षिकेव 'खेले' श्रेयसणि रजसेति गम्यते । इदमुक्तं भवति—
यथाऽग्नौ तद्रन्धादिसिरारुद्वयमाणा खेले मज्जति, मग्ना च रेण्वादिना वध्यते, एवं जन्तुरपि भोगामिपमग्नः कर्मणेति
सूतार्थः ॥ ५ ॥ ननु योगवसमी भोगाः कर्मवन्धकारणं किं नैतान् सर्वजन्तवस्त्यजन्ति ? इत्याह—

दुपरिचया इमे कामा, णो सुजहा अधीरपुरिसेहिं ।

अहं संति सुबया साहू, जे तरंति अतरं वणिया व ॥ ६ ॥

व्याख्या—'दुःपरिलजाः' दुःपरिहार्याः 'इमे' प्रत्यक्षत उपलभ्यमानाः कामाः 'नो' नैव "सुजह" त्ति सूत्रत्वात्
'मुग्धानाः' सुलजा विपममृक्तमधुराश्रवत् । कैः ? 'अधीरसुरैः' असात्त्विकनरैः । यच्चैह 'दुःपरिलजाः' इत्युक्त्वा पुनः
'न मुजहाः' इत्युक्तं तद्व्यन्तदुस्त्यजत्वल्यापाक्रमम् । अधीरग्रहणेन तु धीरैः सुलजा एव इत्युच्यते, अत एवाह—'अथे' ल्युपन्यासे,
'नन्ति' विगन्ते 'मुग्धानाः' निष्कलङ्कताः 'साधवः' सुनयः, ये किम् ? इत्याह—'जे 'तरन्ति' परम्परया अतिक्रामन्ति
'आरं' नरीतुमर्गस्यं भवमित्यर्थः, वणिज इव, वाशब्दस्यैवार्थत्वात् ; यथा हि वणिजोऽतरं नीरधिं यानपात्रादिना तरन्ति

एवमेतेऽपि धीरा व्रतादिनोपायेन तरन्ति भवमिति । उक्तञ्च—“विषयगणः कापुरुषं, करोति वशवर्तिनं न सत्युरूपम् । चक्षति मशकमेव हि, लूतातन्तुर्न मातङ्गम् ॥१॥” इति सूत्रार्थः ॥६॥ किं सर्वेऽपि साधवोऽतरं तरन्ति उत न ? इत्याह—

समणा सु एगे वदमाणा, पाणवहं मिया अयाणंता ।
मंदा निरयं गच्छंति, बाला पावियाहिं दिट्ठीहिं ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘श्रमणाः’ साधवः—मुनयः ‘सः’ इत्यात्मनिर्देशार्थत्वाद् वयमिति ‘एके’ केचन तीर्थान्तरीयाः ‘वदमानाः’ स्वाभिप्रायमुदीरयन्तः ‘पाणवधं’ प्राणघातं मृगा इव ‘मृगाः’ प्राग्वद्, ‘अज्ञाः’ अजानन्त इति ‘के प्राणिनः ? के वा तेषां प्राणाः ? कथं वधः ?’ इत्यनवबुध्यमानाः, अनेन च प्रथमव्रतमपि न विदन्ति आस्तां शेषाणीत्युक्तं भवति । अत एव मन्दा इव ‘मन्दाः’ मिथ्यात्वमहारोगग्रस्ततया ‘निरयं’ नरकं ‘गच्छन्ति’ यान्ति बाला इव ‘बालाः’ विशिष्टविवेक-विकलत्वात्, ‘पापिकाभिः’ पापहेतुभिः ‘दृष्टिभिः’ दर्शनाभिप्रायरूपाभिः “ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभेत, इन्द्राय क्षत्रं, मरुद्भ्यो वैश्यं, तपसे शूद्रम् ।” तथा च—“यस्य बुद्धिर्न लिप्येत, हत्वा सर्वमिदं जगत् । आकाशमिव पङ्केन, नासौ पापेन लिप्यते ॥ १ ॥” इत्यादिकाभिर्दयादमवहिष्कृताभिः, तद्गहिष्कृतानां च विविधवल्कलवेपादिधारिणामपि न केनचित् पापप-रित्राणम् । तथा च वाचकः—“चर्मवल्कलचीराणि, कूर्चमुण्डशिखाजटाः । न व्यपोहन्ति पापानि, शोधकौ तु दयादमौ ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ अत एवाह सूत्रकृत्—

न तु पाणवहं अणुजाणे, मुचेज्ज कयाइ सव्वदुक्खाणं ।
एवमारिण्हिं अक्खायं, जेहिं इमो साहुधम्मो पन्नत्तो ॥ ८ ॥

व्याख्या—‘न तु’ नैव प्राणवधं मृपावादाद्युपलक्षणं चैतत्, “अणुजाणे” त्ति अपेर्लुप्तस्य दर्शनाद् अनुजानन्नपि आस्तां

श्रीउत्तरा-
ध्ययनहस्त-
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
इतिः ।
॥ १२८ ॥

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।
कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

॥ १२८ ॥

वयस कायसा चेव” ति आप्तत्वात् मनसा वचसा कायेन, चैवशब्दः समुच्चये । इदमत्र तात्पर्यम्—“सर्वे वि दुक्त्वभीरुः, सर्वे वि सुहाभिलासिणो सन्ता । सर्वे वि जीवणपिया, सर्वे मरणाड वीहन्ति ॥ १ ॥ वरमन्नभोगदानं, धणधन्नहिरन्नरज्जदानं च । न कुणइ तं मणहरिसं, जायइ जो अभयदानाओ ॥ २ ॥ एहु धम्मपरमत्थु कहिज्जइ, जेण पीडनं परहं न किज्जइ । जो परपीड करइ निर्वित्तड, सो भवि भमइ दुक्त्वसंतत्तड ॥ ३ ॥” इति मत्वा न कस्यापि जीवस्य हिंसां कुर्यादिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ उक्ता मूलगुणाः सम्प्रत्युत्तरगुणा वाच्याः । तेष्वपि एषणासमितिः प्रधानेति तामाह—

सुद्धेसणा उ णच्चा णं, तत्थ ठविज्ज भिक्खू अण्णाणं ।

जायाए धासमेसेज्जा, रसगिद्धे ण सिया भिक्खाए ॥ ११ ॥

व्याख्या—शुद्धाः—शुद्धिमत्स्यो दोषरहिता इत्यर्थः ताश्च ता एषणाश्च—उद्गमेषणाद्याः शुद्धेषणास्ताः ‘ज्ञात्वा’ अवबुध्य ‘तत्र’ तासु ‘स्थापयेत्’ निवेशयेत् ‘मिक्षुः’ यतिः आत्मानम् । किमुक्तं भवति ?—अनेषणीयपरिहारेण शुद्धमेव गृह्णीयात्, तदपि किमर्थम् ? इत्याह—“जायाए” त्ति ‘यात्रायै’ संयमनिर्वाहणनिमित्तं “धासं” ति प्राप्तम् ‘एषयेत्’ गवेपयेत् । उक्तं हि—“जैह सगडक्खोवंगो, कीरइ भरवहणकारणा नवरं । तह गुणभरवहणत्थं, आहारो बंभयारीणं ॥ १॥” इति । एषणाशुद्धमप्यादाय कथं भोक्तव्यम् ? इति प्राप्तैषणामाह—रसेपु—स्निग्धमधुरादिषु गृह्यः—गृद्धिमान् रसगृह्यः ‘न स्यात्’

१ “सर्वेऽपि दुःखमीरवः, सर्वेऽपि सुखाभिलाषिणः सत्त्वाः । सर्वेऽपि जीवनप्रियाः, सर्वे मरणाद् विभ्यति ॥ १ ॥ वरमन्नभोगदानं, धनधान्यहिरण्यराज्यदानं च । न करोति तं मनोहर्षं, जायते योऽभयदानात् ॥ २ ॥ एष धर्मपरमार्थः कथ्यते, येन पीडा खलु परस्य न क्रियते । यः परपीडां करोति निश्चिन्तः, स भवे अमति दुःखसन्तप्तः ॥ ३ ॥

२ “यथा-शकटाक्षोपाङ्गः, क्रियते भारवहनकारणात् नवरम् । तथा गुणभारवहनार्थमाहारो ब्रह्मचारिणाम् ॥ १ ॥”

न भवेत् निश्चादः । अनेन रागपरिहार उक्तः, द्वेषपरिहारोपलक्षणं चैतत्, ततश्च रागद्वेषरहितो मुञ्जीत इत्युक्तं भवति ।
यदुक्तम्—“रोगरोममिषुणो मुञ्जिज्ञा निजरापेहि” इति सूत्रमर्थः ॥ ११ ॥ अगृह्य रसेषु यत् कुर्यात् तदाह—

पंताणि चैव सेवेज्जा, सीयपिंडं पुराणकुम्मासं ।

अदु बुद्धसं पुलागं वा, जवणट्ठाए निसेवए मंथुं ॥ १२ ॥

व्याख्या—“पंताणि चैव” इति ‘प्रान्तान्येव’ नीरमान्येव ‘सेवेत’ मुञ्जीत न तु क्षिपधमधुराणि, तेषां मोहोदयहेतुत्वात् ।
तानि पुनन्मानि ? इत्याह—‘शीतपिण्ड’ शीताऽऽहारं, गीतोऽपि शाल्यादिपिण्डः सरस एव स्यादत आह—‘पुराणाः’
प्रभूतवर्धृताः ‘कुल्मायाः’ राजमापाः, एते हि पुराणा अत्यन्तपूतयो नीरसाश्च भवन्तीति तद्ग्रहणम्, उपलक्षणं चैतत् पुराण-
मुद्रादीनाम् । “अदु” इत्यथवा “बुद्धसं” मुद्रमापादिनखिकानिष्पन्नमन्नम् ‘पुलाकम्’ असारं वहवचनकादि, ‘वा’ समुच्चये,
“जवणट्ठाए” इति ‘आपनार्थ’ शरीरनिर्वाहार्थं ‘निपेवेत’ उपमुञ्जीत । ‘आपनार्थम्’ इत्यनेनेतत् सूचितम्—यदि शरीरयापना
भवति अनेन ततल्लेव निपेवेत, यदि तु अतिवातोद्रेकादिना तद्यापनैव न स्यात् ततो न निपेवेताऽपि, गच्छगतापेक्षमेतत्,
तन्निर्गतत्रैलान्येव निपेवेत, तस्य तथाविधानामेव ग्रहणानुज्ञानात् । ‘मंथुं च’ वदरादिचूर्णम्, चस्य गम्यमानत्वात्,
अतिच्छान्ना चान्य प्रान्तत्वम् । पुनः क्रियाभिधानं च न सकृदेव आप्तान्यमूनि सेवेत किन्त्वेनेकयाऽपि इति व्यापनार्थमिति
तत्पार्थः ॥ १२ ॥ यदुक्तं शुद्धैपणाद्यात्मानं स्थापयेदिति तद्विपर्यये त्रायकमाह—

जे लक्खणं च सुविणं च, अंगविज्जं च जे पउंजंति ।

ण हु ते समणा बुचंति, एवमायरिएहिमक्खवायं ॥ १३ ॥

पुत्तो व पइहा वा, नियलमुयापासबंधेषु ॥ १२ ॥ आसणे सयणे जाणे, सरीरे वाहणे निहे । जलमाणे वि बुल्लेज्जा, सिरी तस्स समंतओ ॥ १३ ॥ आरोगं धणलामो वा, चंदसुराण दंसणे । रजं समुद्वपियणे, सुरस्स गहणे तहा ॥ १४ ॥

इत्यादि ॥ ‘अद्भविद्यां च’ शिरःप्रभृत्यङ्गस्फुरणतः शुभाशुभसूचिकाम् । तद्यथा—

सिरस्फुरणे किर रजं, पियमेलो होइ बाहुस्फुरणम्मि । अच्छिफुरणम्मि य पियं, अहरे पियसंगमो होइ ॥ १ ॥ गंडेसु श्रीलामो, कन्नेसु य सोहणं सुणइ सद्दं । नेत्तं धणलामो, उट्टे विजयं वियाणाहि ॥ २ ॥ पिट्टे पराजओ वि हु, भोगो अंसे तेह्व कंठे य । हत्थे लामो विजओ, वच्छे नासाए पीई य ॥ ३ ॥ लामो थणेसु हियए, हाणी अंतासु कोसपरि-
बुड्डी । नामीए थाणभंसो, लिंणे पुण इत्थिलामो य ॥ ४ ॥ कुल्लेसु सुउपत्ती, ऊरुहि बंधुणो अणिट्ठं तु । पासेसु वल्लहत्तं, वाहणलामो फिजे भणिओ ॥ ५ ॥ पायतले फुरणेणं, हवइ सलभं नरस्स अद्धानं । उवरिं च थाणलामो, जंघाहि

शिरसि शतसहस्रं तु, सहस्रं बाहुभक्षणे । पादे पञ्चशतं लामो, मानुषमिषभक्षणे ॥ १० ॥ द्वारगर्ल-शल्या-शालभक्षने भार्यो विनश्यत् । पितृ-मातृ-पुत्रमरणं, अङ्गच्छेदे विजानीयात् ॥ ११ ॥ शृङ्गिणां दंष्ट्रिणां, उपद्रवः करोति नूनं राजभयम् । पुत्रो वा प्रतिष्ठा वा, निगड-
सुजापाशबन्धेषु ॥ १२ ॥ आसने शयने याने, शरीरे वाहने गृहे । ज्वलति अपि ज्ञेयत, श्रीस्तस्य समन्ततः ॥ १३ ॥ आरोग्यं धनलभो वा, चन्द्रसूर्ययोर्दर्शने । राज्यं समुद्रपाने, सूर्यस्य ग्रहणे तथा ॥ १४ ॥

१ “शिरःस्फुरणे किल राज्यं, प्रियमेलो भवति बाहुस्फुरणे । अक्षिस्फुरणे च प्रियं, अधरे प्रियसङ्गमो भवति ॥ १ ॥ गण्डयोः स्त्रीलामः; कर्णेषु च शोभनं शृणोति शब्दम् । नेत्रान्ते धनलामः, ओष्ठे विजयं विजानीहि ॥ २ ॥ पृष्ठे पराजयोऽपि खलु, भोगोऽसौ तथैव कण्ठे च । हस्ते लामो विजयो, वक्षसि नासायां प्रीतिश्च ॥ ३ ॥ लामः स्तनयोर्हृदये, हानिरात्रासु कोषपरिवृद्धिः । नामौ स्थानभ्रंशो, लिङ्गे पुनः स्त्रीलामश्च ॥ ४ ॥ नितम्बयोः सुतोत्पत्तिः, ऊर्वोः बन्धोरनिष्टं तु । पार्श्वयोर्वल्लभत्वं, वाहनलामो घुण्टिकायां भणितः ॥ ५ ॥ पादतले स्फुरणेन, भवति सलामो नरस्याध्वा । उपरि च स्थानलामो, जङ्घयोस्तोक्मध्वानम् ॥ ६ ॥ पुरुषांशमहिलायाः, पुरुषस्य दक्षिणा यथोक्त-
फलाः । महिलांशपुरुषमहिलयोः भवन्ति वामा यथोक्तफलाः ॥ ७ ॥

शोचन्तानां ॥ ६ ॥ पुनर्मममहिलाय, पुनिसस्म य द्राहिणा जहुत्तफला । महिलंसपुरिसमहिलाण हंतिति वामा जहुत्त-
फला ॥ ७ ॥ इत्यादि ॥ यः सर्वत्र वागव्द्वार्थः, ये प्रयुञ्जते, कोऽर्थः ?—तदभिधायकानि आलापि व्यापारयन्ति । पुनः
'ने' इत्युपादान लक्षणादिभिः पृथक्सन्त्यसूचनार्थम् । ततश्च प्रत्येकमपि लक्षणादीनि ये प्रयुञ्जते न तु समस्तान्वेव,
ते हिम् ? इत्याह—'न तु' नैव 'ते' एवंविधाः श्रमणाः साधवः 'उच्यन्ते' अभिधीयन्ते । इह च पुष्टाऽऽलम्बनं विनैत-

द्वापारणे न्ययुच्यत इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ ते चैवंविधा यदवाप्नुवन्ति तदाह—
इदं जीवियं अणियमेत्ता, पञ्चमहा समाहिजोएहिं । ते कामभोगरसगिद्धा, उवचलंति आसुरे काए १४
व्याख्या—'इह' जन्मनि 'जीवितम्' असंयमजीवितम् 'अनियम्य' द्वादशविधतपोविधानादिनाऽनियक्य 'प्रअष्टाः'
न्युताः समाधिः—चित्तस्वार्ह्यं तत्प्रधाना योगाः—शुभमनोवाक्कायव्यापाराः समाधियोगास्तेभ्यः, अनियन्त्रितात्मनां हि पदे
पदे तन्मगसम्भव इति, 'हे' अनन्तरमुक्ताः कामभोगेण—अभिहितस्वरूपेण रसेषु च—मधुरादिषु गृह्याः—अभिकाङ्क्षावन्तः
कामभोगरसगृह्याः, भोगान्तर्गतत्वेऽपि रसानां पृथगुपादानमतिगृह्यविषयताख्यापनार्थम्, 'उपपद्यन्ते' जायन्ते 'आसुरे'
अमुरसंन्ययिनि काये । इदमुक्तं भवति—एवंविधाः किञ्चित्कादचिन्तकमनुष्ठानं कुर्वन्तोऽयसुरेण्वेवोत्पद्यन्ते इति सूत्रार्थः
॥ १४ ॥ ततोऽपि च्युतास्ते किमवाप्नुवन्ति ? इत्याह—

ततोऽपि य उवट्ठिता, संसारं वहुं अणुपरियत्तंति ।

वहुकम्ममलेवलित्ताणं, बोही होह सुदुल्लाभा तेसिं ॥ १५ ॥

व्याख्या—ततोऽपि चायुर्निष्कायाद् 'उद्धृत्य' निःसृत्य 'संसारं' चतुर्गतिरूपं 'वहुं' विपुलं "अणुपरियत्तंति"
'अणुपरियन्ति' साततेन पर्यटन्ति । किञ्च बहुकर्मलेपलिप्तानां 'बोधिः' प्रत्यजिनधर्मावाप्तिर्भवति सुदुर्लभा 'तेषाम्'

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखनोथा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १२९ ॥

व्याख्या—ये 'लक्षणं च' शुभाऽशुभसूचकं पुरुषलक्षणानि । तद्यथा—अस्थिष्वर्थः सुखं मांसे, त्वचि भोगाः स्त्रियोऽक्षिषु । गतौ यानं स्वरे चाऽऽज्ञा, सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥१॥ तथा—पद्म-वज्रा-ऽङ्कुश-च्छत्र-शङ्ख-मत्स्यादयस्तले । पाणि-पादेषु दृश्यन्ते, यस्याऽसौ श्रीपतिः पुमान् ॥ २ ॥ उतुङ्गाः पृथुलास्ताम्राः, स्निग्धा दर्पणसन्निभाः । नखा भवन्ति धन्यानां, धनभोगसुखप्रदाः ॥३॥ सितैः श्रमणता ज्ञेया, रूक्षपुष्पितकैः पुनः । जायते किल दुःशीलो, नखैर्लोकेऽत्र मानवः ॥४॥ शुद्धाः समाः शिखरिणो, दन्ताः स्निग्धघनाः शुभाः । विपरीताः पुनर्ज्ञेया, नराणां दुःखहेतवः ॥५॥ द्वात्रिंशदशनो राजा, भोगी स्यादेकहीनकः । त्रिंशता मध्यमो ज्ञेयस्ततोऽधस्तात् सुन्दरः ॥ ६ ॥ स्तोकदन्ताऽतिदन्ता ये, श्यामदन्ताश्च ये नराः । मूषकैः समदन्ताश्च, ते पापाः परिकीर्तिताः ॥७॥ अङ्गुष्ठयैराढ्याः, सुतवन्तोऽङ्गुष्ठमूलजैश्च यवैः । ऊर्द्धाकारा रेखा, पाणितले भवति धनहेतुः ॥८॥ वामावर्त्तो भवेद्यस्य, वामायां दिशि मस्तके । निर्लक्षणः क्षुधाक्षामो, शिक्षामघात् स रूक्षिकाम् ॥९॥ दक्षिणो दक्षिणे भागे, यस्याऽऽवर्त्तोऽस्ति मस्तके । तस्य नित्यं प्रजायेत, कमला करवर्त्तिनी ॥१०॥ यदि स्यादक्षिणे वामो, दक्षिणो वामपार्श्वके । पञ्चात्काले ततस्तस्य, भोगा नास्त्यत्र संशयः ॥११॥ उरोमुखललाटानि, पृथूनि सुखभारिणाम् । गम्भीराणि पुनर्लक्ष्मीणि, नाभिः सत्त्वं स्वरस्तथा ॥१२॥ केश-दन्त-नखाः सूक्ष्मा, भवन्ति सुखहेतवः । कण्ठः पृष्ठं तथा जङ्घे, ह्रस्वं लिङ्गश्च पूजितम् ॥१३॥ रक्ता जिह्वा भवेद्धन्या, पाणिपादतलानि च । पृथुलाः पाणिपादाश्च, धन्यानां दीर्घजीविनाम् ॥१४॥ स्निग्धदन्तः शुभाऽऽहारः, सुभगः स्निग्धलोचनः । नरोऽतिह्रस्वदीर्घाश्च, स्थूलाः कृष्णाश्च निन्दिताः ॥१५॥ पद्मभिः शतमुद्दिष्टं, चतुर्भिर्नवतिस्तथा । त्रिभिः पष्टिः समुद्दिष्टा, लेखाङ्गैर्भालवर्त्तिभिः ॥१६॥ चत्वारिंशत्पुनः श्लोकं, वर्षाणि नरजीवितम् । ताभ्यां द्वाभ्यां तथैकेन, त्रिंशद्वर्षाणि जायते ॥१७॥ कुशीला श्यामलोलाक्षी, रोमजङ्घा च भर्तृहा । महिलोन्नतोत्तरोष्ठी, नित्यश्च कलहप्रिया ॥१८॥ इत्यादि ॥ 'स्वप्नं च' शुभाऽशुभफलसूचकम् । तद्यथा—

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।
कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

॥ १२९ ॥

‘अणुहय-दिट्ट-चित्तिविविज्जियं सद्यमेव जं सुमिणं । जायइ अविताहफलं, सत्यसरीरेहि जं दिट्ठं ॥ १ ॥ पढमस्मि
यामफलया, यीए जामस्मि होंति छम्मासा । तइयस्मि तिमासफला, चरिसे सज्जाफला होंति ॥ २ ॥ आरोहणं गो-विस-
कुंजरेखुं, पासाय-सेलग-महादुमेसु । विट्ठाणुलेवो रुइयं मयं च, अगम्मगम्मं सुविणेषु धम्मं ॥ ३ ॥ तुरगारुहणे पथो, करह
ररे सेरिसे हवइ मणू । सिरछेयस्मि य रज्जं, सिरप्पहारे धणं लहइ ॥ ४ ॥ दहि-छत्त-सुमण-चामर-वत्थ-उन्न-फलं च
दीय-नंजोलं । संग सुवन्नं मंतज्जओ य लद्धो धणं देइ ॥ ५ ॥ गय-वसह-अल्लमंसाण दंसणे होइ सोक्खघणलाभो ।
रत्तपडयणयाणं, मरणं पुण दंसणे होइ ॥ ६ ॥ करह तुरंगे रिच्छस्मि वायसे देवहसियकंपे य । मरणं महाभयं वा,
सुविणे विट्ठे वियाणाहि ॥ ७ ॥ गायतं नच्चंतं, हसमाणं चोप्पडं च अप्पाणं । कुंजुमलितं दद्धं, चित्तेसु उवट्ठियं असुहं
॥ ८ ॥ दाहिणकरस्मि सेया-ऽहिभक्खणे होइ रज्जघणलाभो । नइ-सरतरणं सुरखीरपाणयं हवइ सुहहेऊ ॥ ९ ॥ सिरे
सयनहम्मं तु, सहस्सं वाहुभक्खणे । पाए पंचसओ लाभो, माणुत्तामिसभक्खणे ॥ १० ॥ दारगल-सेज्जा-सालभंजणे
भारिया विणस्सेज्जा । पिइ-माइ-पुत्तमरणं, अंगच्छेए वियाणेज्जा ॥ ११ ॥ सिंगीणं दाढीणं, उवहवो कुणइ नूण रायभयं ।

१ ‘भनुमूत-एट-चिन्तिताविर्वाजंतं सर्वमेव यत् स्वप्नम् । जायते अविताथफलदं स्वस्थसरीरैर्यद् दृष्टम् ॥ १ ॥ प्रथमे वर्षफलदाः, द्वितीये
मासे भगवन्नि पणमासाः । तृतीये त्रिमासफलदाः, चरिसे सद्योफला भवन्ति ॥ २ ॥ आरोहणं गो-वृष-कुञ्जरेषु, प्रासाद-शैलाग्र-महादुर्गेषु ।
विष्टानुलेषु रुद्रितं शूलं च, शगव्यगव्यं स्वप्नेषु धन्यम् ॥ ३ ॥ तुरगारोहणे पन्थाः, कस्मे खरे सैरिसे भवति मृत्युः । शिरश्छेदे च राज्यं,
सिर ग्रहारे धनं लभते ॥ ४ ॥ दधि-छत्र स्वाम-चामर-वस्त्र-फलं च दीप-तम्रोलम् । शङ्खः सुवर्णं मन्त्रध्वजश्च लब्धो धनं ददाति ॥ ५ ॥
पा-पूरमा-ऽऽर्द्धमासानां दूरीने भवति सौख्य-धनलाभः । रक्तपटक्षपणकानां, मरणं पुनर्दर्शने भवति ॥ ६ ॥ कस्मे तुरङ्गे रिच्छे, वायसे
नेत्रक्षिप्तगमे च । मरणं महाभयं वा, स्वप्ने दृष्टे विजानीहि ॥ ७ ॥ गायन्तं नृत्यन्तं, हसन्तं ब्रह्मन्तं चात्मानम् । कुङ्कुमलितं दध्ना,
नि-पद उपस्थितमयुगम् ॥ ८ ॥ दक्षिणकरे श्रेताहिभक्खणे भवति राज्यधनलाभः । नदी-सरस्तराणं सुरक्षीरपाणकं भवति सुखहेतु ॥ ९ ॥

पुत्तो व पइहा वा, नियलभुयापासबंधेषु ॥ १२ ॥ आसणे सयणे जाणे, सरीरे वाहणे गिहे । जलमाणे वि बुद्धेला, सिरी तस्स समंतओ ॥ १३ ॥ आरोगं धणलभो वा, चंदसूराण दंसणे । रज्जं समुद्वपियणे, सूरस्स गहणे तहा ॥ १४ ॥ इत्यादि ॥ ‘अङ्गविद्यां च’ शिरःप्रभृत्यङ्गस्फुरणतः शुभाऽनुभसूचिकाम् । तद्यथा—

सिरस्फुरणे किर रज्जं, पियमेलो होइ बाहुफुरणम्मि । अच्छिफुरणम्मि य पियं, अहरे पियसंगमो होइ ॥ १ ॥ गंडेसु शीलभो, कनेसु य सोहणं सुणइ सहं । नेत्तं धणलभो, उट्टे विजयं वियाणाहि ॥ २ ॥ पिट्टे पराजओ वि हु, भोगो अंसे तहेव कंठे य । हत्थे लाभो विजओ, वच्छे नासाए पीई य ॥ ३ ॥ लाभो थणेषु हियए, हाणी अंतासु कोसपरि-
बुडी । नामीए थाणभंसो, लिंगे पुण इत्थिलभो य ॥ ४ ॥ कुल्लेसु सुउपत्ती, ऊरुहि बंधुणो अणिहं तु । पासेसु वल्लहत्तं, बाहणलभो फिल्ले भणिओ ॥ ५ ॥ पायतले फुरणेणं, हवइ सलाभं नरस्स अद्धानं । उवरिं च थाणलभो, जंघाहिं

शिरसि शतसहस्रं तु, सहस्रं बाहुभक्षणे । पादे पञ्चशत लाभो, मानुपाभिषभक्षणे ॥ १० ॥ द्वारगेल-शय्या-दालमञ्जने भार्यो विनयेत् । पितृ-मातृ-पुत्रमरणं, अङ्गच्छेदे विजानीयात् ॥ ११ ॥ शृङ्गिणां दृष्टिणां, उपद्रवः करोति नूनं राजभयम् । पुत्रो वा प्रतिष्ठा वा, निगड-
सुजापादावंधेषु ॥ १२ ॥ आसने शयने याने, शरीरे वाहने गृहे । ज्वलति अपि ज्वलेत्, श्रीस्तस्य समन्ततः ॥ १३ ॥ आरोग्यं धनलभो वा, चन्द्रसूर्ययोर्दर्शने । राज्यं समुद्रपाने, सूर्यस्य ग्रहणे तथा ॥ १४ ॥

१ “शिरःस्फुरणे किल राज्यं, प्रियमेलो भवति बाहुस्फुरणे । अक्षिस्फुरणे च प्रियं, अहरे प्रियसङ्गमो भवति ॥ १ ॥ गण्डयोः स्त्रीलाभः, कर्णेषु च शोभनं शृणोति शब्दम् । नेत्रान्ते धनलाभः, ओष्ठे विजयं विजानीहि ॥ २ ॥ पृष्ठे पराजयोऽपि खलु, भोगोऽसि तथैव कण्ठे च । हस्ते लाभो विजयो, वक्षसि नासायां प्रीतिश्च ॥ ३ ॥ लाभः स्तनयोर्हृदये, हातिरात्रासु कोपपरिवृद्धिः । नाभौ स्थानभ्रंशो, लिङ्गे पुनः स्त्रीलाभश्च ॥ ४ ॥ नितम्बयोः सुतोऽपत्तिः, ऊर्वोः बन्धोरनिष्टं तु । पार्श्वयोर्वल्लभत्वं, बाह्वलभो घुण्टिकायां भणितः ॥ ५ ॥ पादतले स्फुरणेन, भवति सलाभो नरस्याध्वा । उपरि च स्थानलाभो, जङ्घयोस्तोऽकमध्वानम् ॥ ६ ॥ पुरुषांशमहिलायाः, पुरुषस्य दक्षिणा यथोक्त-
फलाः । महिलांशपुरुषमहिलयोः भवन्ति वामा यथोक्तफलाः ॥ ७ ॥

भोजनगन्ताय ॥ ६ ॥ पुरिस्सन्धयमहिच्छा, पुरिस्सन्धय दहिच्छा जहुत्तफला । महिलंसपुरिस्समहिच्छाणां ह्यति वामा जहुत्त-
त्ता ॥ ७ ॥ उन्नादि ॥ यः सर्वत्र वायान्द्वार्यः, ये प्रयुज्यते, कोऽर्थः ?—तदभिधायकानि शान्ताणि व्यापारयन्ति । पुनः
'धे' दत्तुपादानं लक्षणादिभिः पृथक्सम्बन्धसूचनार्थम् । ततश्च प्रत्येकमपि लक्षणादीनि ये प्रयुज्यते न तु समस्तान्येव,
ते हिम् ? इत्याह—'न ह्यु' नैव 'हे' एवंविधाः श्रमणाः साधवः 'उच्यन्ते' अभिधीयन्ते । इह च पुष्टाऽऽलम्बनं विनैत-
द्वापारणे न्यगुच्यत इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ ते चैवविधा यदवाप्नुवन्ति तदाह—

इह जीविषं अपियमेत्ता, पञ्चभट्टा समाहिजोएहिं । ते कामभोगरसगिद्धा, उववज्जंति आसुरे काए १४
व्याख्या—'उह' जन्मनि 'जीवितम्' असंयमजीवितम् 'अनियम्य' द्वादशविधतपोविधानादिनाऽनियञ्ज्य 'प्रभ्रष्टाः'
च्युताः समाधिः—चित्तस्वार्थं तत्प्रधाना योगाः—शुभमनोवाक्कायव्यापाराः समाधियोगास्तेभ्यः, अनियञ्जितात्मनां हि पदे
पदे तद्भ्रमनम्भव इति, 'हे' अनन्तरमुक्ताः कामभोगेषु—अभिहितस्वरूपेषु रसेषु च—मधुरादिषु गृह्याः—अभिकाङ्क्षावन्तः
कामभोगरन्गृह्याः, भोगान्तर्गतत्वेऽपि रमानां पृथगुपादानमतिगृह्यविषयतात्यापनार्थम्, 'उपपद्यन्ते' जायन्ते 'आसुरे'
असुरगन्धर्वनि क्रये । इदमुक्तं भवति—एवंविधाः किञ्चित्कादाचित्कमनुष्ठानं कुर्वन्तोऽप्यसुरेष्वेवोत्पद्यन्ते इति सूत्रार्थः
॥ १४ ॥ ततोऽपि च्युतान्ते किमवाप्नुवन्ति ? इत्याह—

ततोऽपि य उवदित्ता, संसारं वहुं अणुपरियत्तंति ।

वहुकम्ममलेवलित्ताणं, बोही होह सुदुल्लभा तेसिं ॥ १५ ॥

व्याख्या—ततोऽपि चासुरनिष्ठायाद् 'उद्धृत्वा' निःसृत्य 'संसार' चतुर्गतिरूपं 'बहुं' विपुलं "अणुपरियत्तंति"
'अणुपरियन्ति' मातरोन पर्यवन्ति । किञ्च बहुकर्ममलेवलित्ताणां 'बोधिः' ब्रह्मजिनधर्मावाप्तिर्भवति सुदुर्लभा 'तेषाम्'

भावः । ‘इत्थि’ ति स्त्रियः ‘विप्पज्जे’ ति विप्रजह्यात् । पूर्वत्र नारीग्रहणाद् मनुष्यस्त्रिय एवोक्ताः, इह पुनर्देवतिथ्यसम्बन्धि-
न्योऽपि लाज्यतया उच्यन्ते इति न पौनरुक्त्यम्, उपदेशत्वाद्वा । ‘अनगरः’ प्राग्वत्, किं पुनः कुर्यात् ? इत्याह—‘धम्म-
मेव’ ब्रह्मचर्यादिरूपम्, चत्वार्यवधारणार्थत्वात्, ‘पेशलम्’ इह परत्र चैकान्तहितत्वेनाऽतिमनोज्ञं ‘ज्ञात्वा’ अवबुध्य ‘तत्रे’ ति
धर्मे ‘स्थापयेत्’ निवेशयेत् ‘भिक्षुः’ यतिः आत्मानं विषयाभिलापनिषेधादिति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ अध्ययनार्थोपसंहारमाह—

इह एस धम्मं अक्खाए, कविलेणं च विसुद्धपन्नेणं ।

तरिहिंति जे उ काहिंति, तेहिं आराहिया दुवे लोगु ॥ २० ॥ ति वेमि ॥

व्याख्या—‘इती’त्यनेन प्रकारेण ‘एषः’ अनन्तरोक्तरूपः ‘धम्मः’ यतिधम्मः ‘आख्यातः’ कथितः । केन ? इत्याह—
‘कपिलेन’ इत्यात्मानमेव निर्दिशति, पूर्वसङ्गतिकत्वाद् अमी मद्बचनतः प्रतिपद्यन्तां धम्ममिति । ‘चः’ पूरणे । ‘विसुद्ध-
पन्नेन’ निर्मलावबोधेन, अतोऽर्थसिद्धिमाह—‘तरिहिंति’ ति तरिष्यन्ति भवाम्भोधिमिति शेषः । ‘ये’ इत्यविशेषाभिधाने,
‘दुः’ पूरणे, ततोऽविशेषत एव तरिष्यन्ति ये ‘करिष्यन्ति’ अनुष्ठास्यन्ति प्रक्रमादमुं धम्मम् । अन्यच्च तैः ‘आराधितौ’
सफलीकृतौ ‘द्वौ’ द्विसंख्यौ ‘लोकौ’ इहपरलोकवित्यर्थः, इह महाजनपूज्यतया परत्र च निःश्रेयसाऽभ्युदयप्राप्तयेति
सूत्रार्थः ॥ २० ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ ब्रवीमीति प्राग्वदिति ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां उत्तराध्ययनलघुटीकायां सुख-
बोधायां कापिलीयाख्यं अष्टममध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ नमिप्रब्रज्याख्यं नवममध्ययनम् ।

आगमग्रन्थयनम् । साम्प्रतं नमिचक्रव्यतानिवद्धं नमिप्रब्रज्याख्यं नवममारभ्यते । अस्य चाग्रमभिसम्बन्धः—
 'अनन्तराध्ययने निर्लोभत्वमुक्तम्, इह तु तदनुतिष्ठत इहैव देवेन्द्रादिपूजोपजायते इति दृश्यते' इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽ-
 यन्त्याख्यायनस्य प्रमाणार्थं नमिचरितं तावदुच्यते । इह च यद्यपि नमिप्रब्रज्यैव प्रक्रान्ता तथापि यथाऽयं
 प्रवेकदुर्लभ्याऽन्येऽपि करकण्डूग्रन्थ एतत्समकालमुरलोक्त्यवन-प्रब्रज्याग्रहण-केवलज्ञानोत्पत्ति-सिद्धिगतिभाज इति
 प्रसक्तो चित्तवैराग्योत्पादनार्थं तद्वक्तव्यताऽप्यभिधीयते । तद्यथा—'करकण्डू कलिंगेयं, पंचालेसु य दुर्मुहो । नैमी
 गया निरेहेयं, गंधारेसु य नैर्गई ॥ १ ॥ वसदे य इंदकेऊ, वलए अंवे य पुष्किण वोही । करकण्डू दुस्सुहस्ता, नमिस्त
 गंगाररन्नो य ॥ २ ॥ तस्य करकण्डू—

चंपाए नगरीए दहित्राहणो राया, तस्स य चेडगस्स धूया पउमावई देवी । अन्नया य तीसे दोहलो जाओ—
 किंनार रायनेवत्थेण नेवरियया महारायत्रियच्छत्ता उज्जाणकाणणाणि हत्थितंघवरगाया विहरिज्जा ? । सा ओलुगा
 जाया । राउणा पुच्छिया । कहिओ सन्भावो । ताहे राया य सा य जयदत्थिमि आरुढाई । राया छत्तं धरेइ ।
 मया उज्जाणं । पडमपाउसो य तथा वट्टइ । सीयलएणं सुरभिमाट्टियांगंघेण अब्भाहओ वणं संभरेइ । करी वि पयट्ठो
 मयाभिगुरो पयाओ । जणो न तरइ पिट्ठओ ओलगिगउं । दो वि अडवि पवेसियाई । राया वडरुखं पेक्खइ, देव
 भगद—एयस्स वट्टस्स हेट्ठेण जाहि त्ति, तओ तुमं साहं गिण्हिज्जासि । ताए पडिसुयं, न तरइ गिण्हिउं । राया
 उरत्तो, तेण साम गहिया । सो उत्तिन्नो निराणंदो किंकावद्यामूहो गओ चंपं । सा य पउमावई नीया निम्माणुमिं

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १३१ ॥

ये लक्षणादि प्रयुज्यते । यतश्चैवमुत्तरगुणविराधनायां दोषस्तस्तदाराधने यतितव्यमिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ आह—
किममी द्रव्यश्रमणा जानन्तोऽप्येवं लक्षणादि प्रयुज्यते ? उच्यते—लोभतः, अत एव तदाकुलितस्यात्मनो दुष्पूरात्माह—
कस्मिन् पि जो इमं लोभं, पडिपुढं दलिज्ज एगस्स । तेणावि से ण संतुस्से, इति दुष्पूरए इमे आया ॥ १६ ॥
व्याख्या—‘कृत्स्नमपि’ परिपूर्णमपि ‘यः’ सुरेन्द्रादिः इमं ‘लोकं’ जगत् ‘प्रतिपूर्णं’ धनधान्यहिरण्यादिभृतं
“दलिज्ज” ति दद्यात्, किं बहुभ्यः ? इत्याह—“एगस्स” ति एकस्यै कस्मैचित् कथञ्चिद्वाराधितवते, ‘तेनाऽपि’ धन-
धान्यादिभृतसमस्तलोकदायकेन, हेतौ वृत्तीया । “से” इति सः ‘न सन्तुष्येत’ न हृष्येत । किमुक्तं भवति ?—ममैताव-
द्दत्ताऽनेन परिपूर्णा कृतेति न तुष्टिमाप्नुयात् । उक्तं हि—“न वह्निस्तृणकाष्ठेषु, नदीमिवा महोदधिः । न चैवात्माऽर्थ-
सारेण, शक्यस्तर्पयितुं कचित् ॥ १ ॥ यदि स्याद्रत्नपूर्णोऽपि, जम्बूद्वीपः कथञ्चन । अपर्याप्तः प्रहर्षीय, लोभार्तस्य जिनैः
स्मृतः ॥ २ ॥” ‘इतिः’ एवमर्थः, एवम्—अमुनोक्तन्यायेन, दुःखेन—कृच्छ्रेण पूरयितुं शक्यो दुष्पूरो दुष्पूर एव दुष्पूरकः ।
“इमे” ति अयं प्रत्यक्षः ‘आत्मा’ जीवः, एतदिच्छायाः परिपूरयितुमशक्यत्वादिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ किमिति न
सन्तुष्यति ? इति स्वसंविदितं हेतुमाह—

जहा लाभो तथा लोभो, लाभ लोभो पवहुइ । दोमासकयं कज्जं, कोडीए वि न निट्ठियं ॥ १७ ॥
व्याख्या—‘यथा’ येन प्रकारेण ‘लाभः’ अर्थोऽवाप्तिः ‘तथा’ तेन प्रकारेण लोभः । किमेवम् ? इत्याह—लाभा-
लोभः ‘प्रवर्द्धते’ वृद्धिं याति, इह च ‘लाभाल्लोभः प्रवर्द्धते’ इति वचनात् यथा तथेत्यत्र वीप्सा गम्यते, ततश्च यथा यथा
लाभस्तथा तथा लोभो भवतीत्युक्तं भवति । लाभाल्लोभः प्रवर्द्धते इत्यपि कुतः ? इत्याह—द्वाभ्यां मापाभ्यां कृतं द्विमाप-
कृतं ‘कार्यं’ प्रयोजनम् तर्चेद् दास्याः पुष्पताम्बूलमूल्यरूपं ‘कोट्याऽपि’ सुवर्णशतलक्षात्मिकयाऽपि ‘न निष्ठितं’ न निष्पन्नम्,

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।
कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

॥ १३१ ॥

तदुत्तरोत्तरविशेषवाच्यात इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ सम्प्रति यदुक्तम्—‘द्विमापकृतं कार्यं कोट्याऽपि न निष्ठितमि’ति तत्र तदनिष्ठितिः स्त्रीमूलेति तत्परिहार्यतां उपदर्शनायाह—

नो रक्तलसीसु गेज्जेज्जा, गंडवच्छासु णेगचित्तासु ।

जातो पुरिसं पलोभित्ता, खेळंति जहा व दासेहिं ॥ १८ ॥

व्याख्या—‘नो’ नैव राक्षस इव राक्षस्यः स्त्रियस्तासु, यथा हि राक्षस्यो रक्तसर्वस्वमपकर्षन्ति जीवितं च प्राणि-
नामपहरन्ति एवमेता अपि, तत्त्वतो हि ज्ञानादीन्येव जीवितं च अर्थश्च तान्येताभिरपद्रियन्त एव । तथा चोक्तम्—
‘ज्ञानोद्भूतो दहति हुतसूग् देहमेकं नराणां, मत्तो नागः कृपितमुजगश्चैकदेहं निहन्ति । ज्ञानं शीलं विनयविभवौदार्य-
विघातदैर्घ्यं, सर्वार्थान् दहति वनिताऽऽसुम्भिकानैहिकांश्च ॥ १ ॥’ “गिज्जेज्ज” ति ‘गृज्जेत्’ अभिकाङ्क्षावान् भवेत्,
‘रिद्धगीणु’ ?—“गंडवच्छासु” ति गण्डं—गडु, इह चोपचितपिशितपिण्डरूपतया गण्डे कुचाबुक्तौ, ते वक्षसि यासां ता-
मथाभूतान्नासु, वैराग्योत्पादनायं चेत्यमुक्तम् । तथाऽनेकानि—अनेकसङ्ख्यानि चञ्चलतया चित्तानि—मनांसि यासां ता अ-
नेकचित्ताः नासु, आह च—“दृढान्यद्वाच्यन्यत्, कार्येऽप्यन्यत्पुरोऽथ पृष्टेऽन्यत् । अन्यत्तव मम चान्यत्, स्त्रीणां सर्वं किम-
यन्न ॥ १ ॥” तथा “जाओ” ति याः ‘पुरुषं’ मनुष्यं कुलीनमपीति गम्यते, ‘प्रलोभ्य’ त्वमेव मम शरणं त्वमेव च
प्रीतिरूपं इत्यादिकभिर्वाग्भिर्विप्रतार्यं क्रीडन्ति । “जहा व” ति वाशब्दस्यैवकारार्थत्वाद् यथैव ‘दासेः’ एहि गच्छ मा
म त्वं यामीरित्यादिवितथोक्तिप्रभृतिभिः क्रीडाभिर्विलसन्तीति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ पुनस्तासामेवाऽतिहेयतां दर्शयन्नाह—

नारीसु णो पगेज्जेज्जा, इत्थी विप्पजहे अणगारे ।

यम्मं च पेसलं णचा, तत्थ ठवेज्ज भिक्खु अप्पाणं ॥ १९ ॥

व्याख्या—‘नारीसु’ स्त्रीषु ‘नो’ नैव ‘प्रगृधेत्’ प्रशब्द आदिकर्मणि, ततो गृद्धिमारभेताऽपि न, किं पुनः कुर्यात् ? इति

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १३२ ॥

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।
कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

॥ १३२ ॥

भावः । ‘इत्थि’ ति स्त्रियः ‘विप्पजहे’ ति विप्रजह्यात् । पूर्वत्र नारीग्रहणाद् मनुष्यस्त्रिय एवोक्ताः, इह पुनर्देवतिर्यक्सम्बन्धि-
न्योऽपि त्याज्यतया उच्यन्ते इति न पौनरुक्त्यम्, उपदेशत्वाद्वा । ‘अनगारः’ प्राग्वत्, किं पुनः कुर्यात् ? इत्याह—‘धम्म-
मेव’ ब्रह्मचर्योदिरूपम्, चस्यावधारणार्थत्वात्, ‘पेशलम्’ इह परत्र चैकान्तहितत्वेनाऽतिमनोज्ञं ‘ज्ञात्वा’ अवबुध्य ‘तेत्रे’ ति
धर्मे ‘स्थापयेत्’ निवेशयेत् ‘भिष्णुः’ यतिः आत्मानं विपयाभिलापनिषेधादिति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ अध्ययनार्थोपसंहारमाह—

इह एस धम्ममे अक्खाए, कविलेणं च विसुद्धपन्नेणं ।
तरिहिंति जे उ काहिंति, तेहिं आराहिया दुवे लोगु ॥ २० ॥ ति वेमि ॥
व्याख्या—‘इती’त्यनेन प्रकारेण ‘एषः’ अनन्तरोक्तरूपः ‘धम्मः’ यतिधम्मः ‘आख्यातः’ कथितः । केन ? इत्याह—
‘कपिलेन’ इत्यात्मानमेव निर्दिशति, पूर्वसङ्गतिकत्वाद् अमी मद्बचनतः प्रतिपद्यन्तां धम्ममिति । ‘चः’ पूरणे । ‘विसुद्ध-
प्रज्ञेन’ निर्मलावबोधेन, अतोऽर्थसिद्धिमाह—‘तरिहिंति’ ति तरिष्यन्ति भवान्मोधिमिति शेषः । ‘धे’ इत्यविशेषाभिधाने,
‘तुः’ पूरणे, ततोऽविशेषत एव तरिष्यन्ति ये ‘करिष्यन्ति’ अनुष्ठास्यन्ति प्रक्रमादसुं धम्मम् । अन्यच्च तैः ‘आराधितौ’
सफलीकृतौ ‘द्वौ’ द्विसंख्यौ ‘लोकौ’ इहपरलोकवित्यर्थः, इह महाजनपूज्यतया परत्र च निःश्रेयसाऽभ्युदयप्राप्त्येति
सूत्रार्थः ॥ २० ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ ब्रवीमीति प्राग्वदिति ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां उत्तराध्ययनलघुटीकायां सुख-
बोधायां कापिलीयाख्यं अष्टममध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ नमिप्रब्रज्याख्यं नवममध्ययनम् ।

करकण्डु-
चरित्रम् ।

उक्तप्रममध्ययनम् । साध्वतं नमिचक्रव्यतानिवद्धं नमिप्रब्रज्याख्यं नवममारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—
'अनन्तराध्ययने निलीभतमुक्तम्, इह तु तदनुतिष्ठत इहैव देवेन्द्रादिपूजोपजायते इति दर्शयते' इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽ-
यान्मन्यालयनस्य प्रमापनार्थं नमिचरितं तावदुच्यते । इह च यद्यपि नमिप्रब्रज्यैव प्रकान्ता तथापि यथाऽयं
प्रनेरुतुबुन्मथान्येऽपि करकण्डुद्वयस्य एतत्समकालसुरलोकच्यवन-प्रब्रज्याग्रहण-केवलज्ञानोत्पत्ति-सिद्धिगतिभाज इति
प्रनूतो विनयेराग्योत्पादनार्थं तद्वनच्यताऽप्यभिधीयते । तद्यथा—'करकण्डु कलिंगेयुं, पंचालेषु य दुम्सुहो । नमी
गया निदेहेयुं, गंधारेषु य नैर्गई ॥ १ ॥ वसदे य इंदकेऊ, वलए अवे य पुष्किण वोही । करकण्डु दुम्सुहस्ता, नमिस्त
गंधाररत्नो य ॥ २ ॥ तस्य करकण्डु—

चंपाण नयरीण दहिवाहणो राया, तत्स य चेडगस्त धूया पउमावई देवी । अन्नया य तीसे दोहलो जाओ—
लिपारं रामनेवथेग नेवस्थिया महारायवरियच्छता उज्जाणकाणणि हस्थिखंवरगया विहरिज्जा ? । सा ओलुगा
पाया । राशणा पुच्छिया । रुद्धिओ सन्नभावो । तादे राया य सा य जयहस्थिम्मि आरुडाइं । राया छत्तं वरेइ ।
गता उज्जाणं । पडमपाउसो य तथा वट्ट । सीयलणं सुरभिम्मट्टियांगंवेण अब्भाहओ वणं संभरेइ । करी वि पयट्ठो
यणाभिगुहो पयाओ । जणो न तरइ पिट्ठओ ओलंगिगउं । दो वि अडविं पवेसियाइं । राया वडरुखलं पेक्कयइ, देवि
भणइ—एयस्म वडस्स देहेण जादि त्ति, तओ तुमं साहं गिण्हिज्जासि । ताए पडिसुयं, न तरइ गिण्हिउं । राया
दस्सो, तेण माहा गदिया । सो उत्तिओ निराणंदो किंकायवयामूढो गओ चंपं । सा य पउमावई नीया निम्माणुभि

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुरवबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १३३ ॥

नवमं
नमिप्रव्र-
ज्याख्य-
मध्ययनम् ।
करकण्डु-
चरित्रम् ।

॥ १३३ ॥

अडविं । जाव तिसाइओ पेच्छइ तलगं महइमहालयं । हत्थी तत्थ ओइओ अभिरमइ । इमा वि सणियं सणियं ओइन्ना करिणो उत्तिन्ना तलागाओ दिसाओ न जाणइ भयभीया समंतओ तं वणं पलोएइ । तओ—अहो ! कम्माण परिणई जेण अप्पत्तकियमेव एरिसं वसणमहं पत्ता, ता किं करेमि ? कत्थ गच्छामि ? का मे गइ ? ति । सा य परव्वसा रोविउं पवत्ता । खणमेत्तेण य काऊण धीरियं चित्तिं तीए—न नज्जइ बहुदुइसावयसंखुले एयम्मि भीसणे वणे किं पि हवइ, ता अप्पमत्ता हवामि । तओ कयं चउसरणगमणं, गरहियाइं दुच्चरियाइं, खामिओ सयलजीवरासी, कयं सागारं भत्तपच्चव्वाणं—जइ मे होल पमाओ, इमस्स देहस्सिमाइ वेलाए । आहारमुवहिदेहं, चरिमे समयम्मि वोसिरियं ॥ १ ॥ तहा पंचनमोक्कारो मे सरणं, जओ सो चेव इहलोगपरलोगेसु कल्लणावहो । भणियं च—“वाहि-जल-जलण-तक्कर-हरि-करि-संगाम-विस-हरभयाइं । नासंति तक्खणेणं, नवकारपहणमंतेणं ॥ १ ॥ न य किंचि तस्स पहवइ, डाइणि-वेयाल-एक्ख-मारिभयं । नवकारपहवेणं, नासंति य सयलदुरियाइं ॥ २ ॥ तहा—हिययगुहाए नवकारकेसरी जाण संठिओ निचं । कम्मदुगंठि-दोघद्वयं ताण परिणहं ॥ ३ ॥” तओ नवकारमणुसरंती पट्टिया एगदिसाए । जाव दूरं गया ताव दिहो एगो तावसो, तस्स मूलं गया, अभिवाइओ । सा पुच्छिया तेण—कओ सि अम्मो इहागया ? । ताहे कहेइ—अहं चेडयस्स धूया जाव हत्थिणा आणीया । सो य तावओ चेडस्स नियल्लओ । तेण आसासिया ‘मा वीहेहि’ ति, भणिया य—मा सोयं करेहि, ईइसो चेव एस संजोगविथोगहेऊ जम्मण-मरण-रोय-सोयपउरो असारो संसारो, वणफलेहिं अणिच्छंती वि काराविया पाणवित्तिं, नीया य वसिमं । भणिया य—एत्तो पेरेण हलकिट्ठा भूमी, न अक्कमामो अम्हे, एसो दंतपुरस्स विसओ, दंतवक्को य राया, ता तुमं निब्भया गच्छ एयम्मि नयरे, पुणो सुसत्थेण गच्छेज्जसु चंपं ति । नियत्तो तावसो । इयरा वि पविट्ठा दंतपुरं । गया य पुच्छंती साहुणीमूलं, वंदिया पवत्तिणी । पुच्छिया—कुओ साविगा ? । कहियं तीए जह-

द्वियं । परत्रा मणागं । संतविया य पवत्तिणीए—महाणुभावे ! मा कुणसु चित्तलेयं, अलंघणीओ विहिपरिणामो । जओ—
“विहडावइ गडिं पि दु, विहडियमवि किंचि सघडावेइ । अइनिउणो एस विही, जंतूण सुहासुहकरणे ॥ १ ॥” किञ्च—
“नगदिहगद्विहवे, रणपरियटंतविहसुहदुक्खे । खणसंजोगविओगे, संसारे नत्थि किं पि सुहं ॥ १ ॥ जेणं चिय
संसारो, बहुविहदुक्खाण एस भंडारो । तेणं चिय इह धीरा, अपवगगपहं पवजंति ॥ २ ॥” एवमाइ अणुसासिया
संवेगसुवगया ताण चेव मूले पघइया । पुच्छिया वि दिक्खाए अदाणभएण गम्भो न अक्खाओ । पच्छा नाए
मयहरियाण मग्भावो कहिओ । पच्छन्नं धरिया । पसूया समाणी सहनामसुहाए कंवलरयेण य सुसाणे छुडुइ ।
पन्ना मुसाणपालेण गहिओ, मजाए अप्पिओ । ‘अवकन्निओ’ त्ति नामं कयं । सा य अज्जा तीए पाणीए समं भित्ति
नरेर ति । सा अज्जा ताहिं संजईहिं पुच्छिया—कहिं गम्भो ? । मणइ—मयगो जाओ तो मे उड्ढिओ । सो तत्थ संवडुइ ।
ताहे दारगरुहेहिं समं रमइ । सो ताणि हिंभरुवाणि भणइ—अहं तुभं राया ममं करं देह । सो लुक्खकच्छूए गहिओ ।
ताणि भणइ—मगं कंठुयइ । ताहे से ‘करकंडु’ त्ति नामं कयं । सो य ताए संजईए अणुरत्तो । सा य से मोयए देइ ।
नं या भित्तं लटं लहेइ । संवड्ढिओ सो सुसाणं रक्खइ । तत्थ दो संजया तं मसाणं केणइ कारणेण अइगया जाव
णगरथ वंसकुड्ढे नंतं पेच्छंति । तत्थ एगो दंडलक्खणं जाणइ, जहा—“एगपधं पसंसंति, दुपधा कलहकारिया । तिपधा
आमसपया, चउपधा मारणंति ॥ १ ॥ पंचपधा उ जा लही, पंथे कलहनिवारिणी । छपधा य आयंको, सत्तपधा
अरोगिया ॥ २ ॥ चउंगुलपइहाणा, अहंगुलसमूसिया । सत्तपधा य जा लही, मत्तगयनिवारिणी ॥ ३ ॥ अट्टपधा
अतंपती, नवपत्ता जसकरिया । दसपधा उ जा लही, तहियं सधसंपया ॥ ४ ॥ वंका कीडक्खइया, चित्तलया पोड्डा
न दडा न । लही य उग्गसुणा, वनेयधा पयत्तेणं ॥ ५ ॥ घणवद्धमाणपधा, निद्धा वनेण एगवन्ना य । एमाइलक्खण-

जुआ, पसत्यलट्टी मुण्येव्वा ॥ ६ ॥” तओ तेण भणियं—जो एयं दंडं गिण्हिस्सइ सो राया होहिति, किंतु पडिच्छि-
यवं तओ जाव अत्राणि चत्तारि अंगुलाइं वडूइ ताहे जोगु ति । तं तेणं मायंगचेडणं सुयं, एक्केण य धिज्जाइएण ।
ताहे सो धिज्जाइओ अप्पसागारियं तस्स चउरंगुलं खणिऊणं छिदेइ । तेण चेडणेण दिट्ठो । सो उदालिओ । सो तेण
धिज्जाइएण कारणियं नीओ । भणइ—देहि दंडगं । सो भणइ—मम मसाणे एस वड्डिओ, अओ न देसि । धिज्जाइओ
भणइ—अन्नं गिण्ह । सो नेच्छइ, भणइ य—एएण मम कज्जं ति । सो दारगो न देइ । तेहिं सो दारगो पुच्छिओ—
किं न देसि ? । भणइ य—अहं एयस्स दंडगस्स पभावेणं राया होहामि ति । ताहे कारणिया हसिऊणं भणंति—जया
तुमं राया होज्जासि तथा तुमं एयस्स गामं देज्जासि । पडिवन्नं तेण । धिज्जाइएण वि अन्ने धिज्जाइया भणिया, जहा—
एयं मारेत्ता दंडगं हरामो । तं तस्स पिउणा सुयं । ताणि तिन्नि वि नट्ठाणि जाव कंचणपुरं गयाणि । तत्थ अपुत्तो
राया मओ । आसो अहिवासिओ । तस्स वाहिं सुयंतस्स मूलमागओ, पयाहिणीकाऊण ठिओ । जाव आयेरेण
नायरा पेच्छंति लक्खणजुत्तं । जयसदो कओ । नंदीतूरमाहयं । इसो वि जंभंतो उट्ठिओ, वीसत्थो आसं विलगो
पवेसिज्जइ । ‘मायंगो’ ति धिज्जाइया न दिति पवेसं । ताहे तेण दंडरयणं गहियं, तं जलिउमाढत्तं । ते भीया ठिया ।
ताहे तेण वाडहाणगा हरिएसा धिज्जाइया कया । उक्तञ्च—“दधिवाहनपुत्रेण, राज्ञा तु करकण्डुना । वाटधा-
नकवास्तव्याश्चाण्डाला ब्राह्मणीकृताः ॥ १ ॥” तस्स य घरनामं ‘अवकिन्नगो’ ति अवहीरिऊण तेहिं तं चेव
चेडगकयं नामं पइडियं ‘करकंडु’ ति । ताहे सो धिज्जाइओ आगओ—देहि मे गामं । भणइ—जो ते रुचइ तं गिण्ह ।
सो भणइ—मम चंपाप धरं तो तीए विसए देहि । ताहे दहिवाहणस्स लेहं देइ—देहि ममं गामं एगं, अहं तुब्भं
जं रुचइ गामं वा नगरं वा तं देसि । सो रुट्ठो—दुडमायंगो अप्पणं न याणइ ति । दूएण पडियागएण कहियं ।

करकण्डु कुविओ । चंपा रोदिया । जुद्धं च वट्टइ । ताए संजईए सुयं । 'भा जणक्खओ होहि' ति मयहरिं आपुच्छि-
 झा गया त नयरि । करकण्डु उस्सारित्ता रहस्सं भिदइ—एस्स तव पिय ति । तेण ताणि अम्मापियरो पुच्छियाणि ।
 तेहिं सब्भारो कहिओ । माणेणं न ओसरइ । ताहे सा चंपं अइगया, रत्तो घरं अईइ, नाया, पायवडियाओ दासीओ
 पक्कमाओ । रायाए वि सुयं । सो वि आगओ । वंदिता आमणं दाऊण तं गब्भं पुच्छइ । सा भणइ—एस्स सो
 जेण रोद्धिं नयरं । तुट्ठो निगओ मिलिओ । दो वि रत्ताणि तस्स दाऊण दहिवाहणो पवइओ । करकण्डु य
 मइनामणो जाओ । सो य फिर गोउलपिओ । अणेगणि तस्स गोउलाणि जायाणि । जाव सरयकाले एगं गोवच्छगं
 धोरगतं मेयं पिच्छइ । भणइ—एयस्स मायरं मा दुहिज्झा, जया वट्ठिओ होजा तथा अण्णाणं गावीणं दुद्धं पावेज्जाह ।
 ते गोवाला पटिमुणति । सो उगतविमाणो गंधवसहो जाओ । राइणा दिट्ठो । सो जुद्धिओ जाओ । पुणो कालेण राया
 आगओ । पेच्छइ मदाकायं जुत्रवसभं पइएहिं परियट्ठित्तं । गोवे पुच्छेइ—कहिं सो वसहो ति ? । तेहिं सो दाइओ
 तययत्थो । भणियं च—गोट्ठंगणस्स मज्झे, ठकियसइण जस्स भजंति । दित्ता वि दरियवसभा, सुत्तिक्खसिंसा समत्था
 नि ॥ १ ॥ पोरणगयट्ठणो, गलंतनयणो चलंतविसमोट्ठो । सो चेव इमो वसभो, पइयपरिवट्ठणं सहइ ॥ २ ॥ तं
 तारिस्सं पेच्छिय गओ विसायं चितेइ अणियं—अहो ! तारिसो होऊण संपइ एयारिसो जाओ एस्स वसभो, ता सव्वे
 अगिग सन्नारे पयत्था । तथा हि—जो ताव भोगोवभोगनिबंधणं महामोहेइय अत्थो सो अधुवो । भणियं च—
 “नयत्तं सुरगायं य, विज्जुल्लेहं य चंचलं । पाओवल्लगंपसु व, धणं अथिरधम्मयं ॥ १ ॥ अत्थं चोरा विट्ठपंति, उट्ठलंति
 नरेमरा । नंतरा य निगलंति, गिण्णंति अह दाइया ॥ २ ॥ हुयासणो डहे सव्वं, जलुप्पीलो विणासए । सव्वस्स हरणं
 ता पि, करेइ लुपिओ जमो ॥ ३ ॥” तथा परमाणंदेइ इट्ठजणसंगमो वि अणिओ । कहं ?—जहा संशए रुक्खस्मि,

मिलति विहगा बहू । पंथिया पहियावासे, जहा देसंतरागया ॥ १ ॥ पहाए जंति सबे वि, अन्नमन्नदिसंतरं । एवं कुडु-
ववासे वि, संगया बहवो लिया ॥ २ ॥ नरामरतिरिक्खाइ-जोणीसुं कम्मसंजुया । मञ्जुपहायकालस्मि, सबे जंति दिसो-
दिसिं ॥ ३ ॥ तहा—“जेणुम्मत्तपमत्तउ हिंइइ पुरिपहिहिं, मोडाउडि करंतउ वेडिउ वहुनरहिं । तं जोयणु अइरेण जण !
खणभंगुरउ, जरोगिहिं सोसिज्जइ रक्खंतह खरउ ॥ १ ॥” तहा—“गन्धे जम्मे बाल-त्तणस्मि तरुणत्तणस्मि थेरत्ते ।
मट्टियंभंडं व लिया, सबावत्थासु विहडंति ॥ १ ॥” एसाइ चितंतो पडिबुद्धो पत्तेयबुद्धो जाओ, काऊण पंचमुट्टियं
लोयं देवयाविइन्नलिंगो विहरइ । भणियं च—“सेयं सुजाय सुविभत्तसिंगं, जो पासिया वसमं गोडमज्जे । रिद्धि
अरिद्धिं समुपेहियाणं, कलिंगाराया वि समेक्ख घम्मं ॥ १ ॥” संपइ दुम्महचरियं—

अत्थि इहेव भारहे वासे कं पिहं नाम पुरं । तत्थ हरिक्खलवंसुब्भवो जओ नाम राया, तस्स गुणमाला नाम
भारिया । सो य राया तीए सह रज्जसरिमणुहवंतो गमेइ काल । अन्नया अत्थाणमंडवट्टिएण पुच्छिओ दूओ—किं
नत्थि ममं जं अन्नराईणमत्थि । दूएण भणियं—देव ! चित्तसभा तुम्ह नत्थि । तओ राइणा आणत्ता थवइणो, जहां—
लहं चित्तसभं करेह । आएसाणंतरं समाढत्ता । तत्थ घरणीए खन्नमाणीए कम्मकरेहिं पंचमदिणे सबरयणमओ जलणो ध
तेयसा जलंतो दिट्ठो महामउडो, सहरिसेहिं सिट्ठो जयराइणो । तेण वि परितुट्ठमणेणं णंदीतूरवपुच्चयं उत्तारिउ भूमि-
विवराओ पूइया थवइमाइणो जहारिहं वत्थमाईहिं । थेवकालेण निम्माया उत्तुंगसिहरा चित्तसभा । सोहणदिणे य
कओ चित्तसभाए पवेसो । आरोविओ मंगलतूरसेइण अप्पणो उत्तमंगे मउडो । तप्पभावेण दोवयणो सो राया जाओ ।

१ येनोन्मत्तप्रमत्तो हिण्डति पुरीपण्णिवहमहमिकां कुर्वन् वेष्टितो बहुनरः । तद् शौवनमविवरेण जन ! क्षणमङ्कुरं जरारोणे
शुष्यते रक्षतः क्षरितम् ॥ १ ॥

लोएण य तस्स 'दोमुह' ति नामं कयं । अइकंतो कोइ कालो । तस्स य राइणो सत्त तणया जाया । 'दुहिया मे णत्थि' ति गुणमाळा अद्धिति करेइ । मयणाभिहाणस्स जक्कवस्स इच्छइ उवाइयं । अन्नया पारियायमंजरीउवलभसुविणयसूइया जाया तीसे दुहिया । कयं च वद्धावणयं, दिन्नं जक्कवस्स ओवाइयं, कयं च तीए नामं मयणमंजरि ति । कमेण जाया जोद्धणत्था । इओ य उज्जेणीए चंडपज्जोओ राया । तस्स दूएण साहियं—जहा दुम्मुहो राया जाओ । पज्जोएण भणियं—कहं ? । दूएण भणियं—तस्स एरिसो मउडो अत्थि तस्मि आरोविए दोमुहाणि हवंति । मउडस्सुवरि पज्जोयस्स लोभो जाओ । दूअं दुम्मुहराइणो पेसइ—एयं मउडरयणं मम पेसेहि, अहं न पेससि तो जुज्झसज्जो होहि । दोमुहराइणा दूओ भणिओ पज्जोयसंतिओ—जइ मम जंमगियं देह तो अहमवि मउडं देमि । दूएण भणियं—किं मगह ? । राइणा भणियं—देह अनलगिरिहत्थी, अगिभीरू तहा रहवरो य । जाया य सियादेवी, लेहायरिय-लोहजंघो य ॥१॥ एयं च पज्जोयस्स रजसारं । पडिगओ दूओ उज्जेणिं । साहियं पज्जोयस्स दोमुहसंतियं पडिवयणं । कुद्धो अइय पज्जोओ चलिओ चतुरंगवलेण । दोन्नि लक्खा मयगलणं, दोन्नि सयसहस्सा रहाणं, पंचअजुयाणि हयागं, सत्त-कोडीओ पयाइजणानं । अणवरयपयणेहिं संपत्तो पंचालजणवयसधिं । इयरो वि दोमुहराया चउरंगवलसमग्गो नीहरिओ नवराओ । गओ पडिसम्मूहं पज्जोयरस पंचालविसयसंधीए । रइओ गरुडवूहो पज्जोएण, सायरवूहो दोमुहेण । तओ तमेण संपलगं दोण्ह वि वलाण जुज्झं । सो मउडरयणणभावेण अजेओ दोमुहराया । भगं पज्जोयस्स वलं । बंधिऊण पज्जोओ पवेसिओ नयरं । दिन्नं चलणे कडयं । मुहेण तथ पज्जोयराइणो वच्चइ कालो । अन्नया दिट्ठा तेण मयणमंजरी । नाओ गाडो अणुराओ । तओ कामगिणा हज्जमाणस्स चित्तासंतावगयस्स वोलीणा कह वि राई । पच्चूसे स गओ जत्तानं । डिट्ठो परिरिहाणमुहसरीरो दोमुहराइणा, पुच्छिओ सरीरपजत्तिं । न देइ पडिवयणं । सासंकेण य गाढयरं

सीए नह पीदं घडेइ । पुण्ण कुंठम-नंयोल्-वत्था-डलंकारादयं पेसेइ । न य तीए कोइ अन्नो दुट्टभावो हियए । एवं कालो रचइ । अत्रया मणिरहेण मयणरेहा भणिया—सुंदरि ! जइ ममं पुरिसं पडिवज्जसि ता सयलरज्जसामिणि करेमि । तीण भणियं—नपुसिस्थिभावेण यज्जियस्स पुरिसत्तं तुज्ज पुब्रकस्मेणेव जागं, मया अप्पडिवन्ने वि जं पुण रज्जसामित्तं नं पि ओ हरिउं तरइ तुह भाइजुवरायचरिणीसइ वंतीए ममं ? ति, अन्नं च जे सपुसि ता हवंति ते मरणवसणं नमुमंति न उण इहलोय-परलोयवित्तुं आयरंति, जओ—“जीवाणं हिसाण, अलिणं तह परस्स हरेणं । परइत्थि-त्तामणेणं, जीवा नरयन्मि वचंति ॥ १ ॥” ता महाराय ! एवं ववत्थिए मुत्तण दुट्टभावमायारं पडिवज्जसु । एवं न मोऊण तुण्डिलो ठिओ । चितियं च तेण—न एसा जुगवाहुम्मि जीवमाणे अन्नं पुरिसमिच्छेइ, ता एवं विस्संभेण पाण्णो, तओ बल्लारेण निण्हिस्सामि, न अन्नो को वि उवाओ अत्थि ति । एवं कालो वचइ । अत्रया मयणरेहा नंदं मुमिणे दट्ठण भणुणो साहेइ । तेण भणिया—सुंदरि ! सयलपुहविमंडलनहयलस्स मयंकभूओ सुओ ते भविस्सइ । तओ तीए गव्वसभवो सवुत्तो । तइए य मासे दोहलो जाओ—जइ जिणाणं मुणीणं च पूयं करेमि, सययं च तित्थयराणं सतिगाओ सदाओ निमुणेमि । तओ जइच्छाए संपूरियडोहला गव्वं सुहेणुइहइ । अत्रया वसंतमासे जुगवाह मयण-रेहाए मळ उन्नाणे कीडत्थमुवागओ । सज्जभोयणपाणपित्तस्स अत्थगिरीओ वोलीणो अहेसरो । उच्छाइओ तमनियरेण गुणाभोओ । तओ जुगवाह तम्मि चेव उज्जाणे ठिओ । मणिरहेण चितियं—सोहणो एस अवसरो, एगं ताव जुगवाह नयरवादिउन्नाणे ठिओ, वीयं थोवसहाओ, तइयं रयणी, चउत्थं तिभिरनियरेण अंधारियं वणं, ता गंतूण मारेओ, ताहे मयणरेहाए सत्त निस्संकं रमिस्सामि । एवं च चितिऊण मण्डलगं गहाय गओ उज्जाणं । जुगवाह वि काऊण मत्तिनं पनुत्तो कयलीहरे । पुरिसा चउसु वि पासेसु निवत्ता । भणिया य ते मणिरहेण—कत्थ जुगवाह ? । साहिओ

नवमं
नमिप्रत्र-
ज्याख्य-
मध्ययनम् ।
नमि-
चरित्रम् ।

॥ १३८ ॥

विज्जाहरजुवाणएण भणियं—जइ मं भत्तारं पडिवज्जसि ता तुज्जा आएसकारी भवामि । अन्नं चं—गंधारजणवए रयणा-
वहे नयरे मणिचूडो नाम विज्जाहरराया; कमलावई भारिया, तेसि पुत्तो मणिप्पहो अहयं च मणिचूडो, दोणह
वि सेढीणं आहवच्चं पालेऊण निव्विन्नकामभोगो मम रल्ले ठाविऊण चारणसमणसमीवे दिक्खं पडिवन्नो, सो य अणु-
क्कमेण विहरंतो अईयवासरे आगओ आसि इहं, संपइ चेइयवंदणत्थं नंदीसरं गओ, तस्स समीवे वच्चतेण मए तुमं
दिट्ठा, ता सुंदरि ! सयलविज्जाहरीण सप्पित्ते ठवेमि तुमं, पडिवज्जसु ममं नायगं ति, अन्नं च सो तुज्जा तणओ आसाव-
हरिण मिहिलाहिवइणा अडवि वियरंतेण दिट्ठो महादेवीए दिन्नो, सा पुत्तं व पालेइ, एयं मए पन्नत्तीए महाविज्जाए
आभोएऊण नायं, न एयमन्नहा, ता सुयणु ! मुंचसु उच्चैयं, अवलंबेसु धीरयं, कुणसु पसन्नं मणं, माणेसु मए समाणं
जोव्वणसिरं । एयं सोऊण चितियं मयणरेहाए—अहो ! मे कम्मपरिणई जेण अन्नन्नवसणभाणिणी भवामि, ता किमे-
त्थ कायच्चं ? मयणघत्थो य पाणी न गणेइ कज्जाकज्जं, न वियारेइ गुणदोसं, न मुणेइ परलोयविरुद्धं, नावेक्खइ
लोयाववायं, ता एवं ववत्थिए ‘सीलं रक्खियच्चं मए केणइ विक्खेवणं’ ति चित्तिऊण भणिओ खयरो—सुपुरिस !
नंदीसरवरदीवं नेहि मं, तत्थावस्सं तुह पिंयं करिस्सामि । तओ मुइयमेण विउव्वियं वरविमाणं तम्मि आरोविऊण
मयणरेहं गओ नदीसरदीवं । तम्मि य वावन्नजिणिंद्भवणाइं । भणियं च—“अंजणगिरिसु चउसु, सोलससु
दहिमुहेसु सेलेसु । वत्तीस रइकरेसु, नंदीसरदीवमज्झम्मि ॥ १ ॥ जोयणसयदीहाइ, पन्नासं वित्थडाइ विमलाइं । वाव-
त्तरुसियाइं, वावन्नं हुंति जिणभवणा ॥ २ ॥” तओ अवयरिऊण विमाणाओ मणिप्पभेण मयणरेहाए य काऊण
पूयं वंदियाओ उसभ-वद्धमाण-चंदाण-वारिसेणाभिहाणाओ जिणंपडिमाओ, वंदिओ मणिचूडचारणमुणी,
उवविट्ठाइं तयंतिए । सो भयवं चउनाणी, तेण आभोएऊण मयणरेहावइयरं धम्मकहापुव्वयं उवसासिओ मणिप्पभो ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १३८ ॥

गान्तिरा तेण मयणरेहा । भणिग्या य—अज्जापभिद् भणिणी तुमं, भणसु इण्हि किं करेमि ? । तीण भणियं—कयं सद्यं चैव
नण नंदीसरत्तिलयमणेणं । पुट्ठो य सुणी—भयवं ! साहसु मम सुयस्स पवत्ति । मुणिणा भणियं—सुणसु, जंजुदीवस्स
पुण्णिरेहे पुक्कल्लावईजिजे मणितोरणं नाम नयर । तत्थ य अमियजसो नाम चणी आसि । तस्स पुक्कवईभा-
रियाण नो पुत्ता आसि पुक्कसीहो रयणसीहो य । ते य चउरासीपुव्वलक्खया रज्जं काऊण संसारदुक्खमीया चारण-
ममणसमीये पण्डया । सोलम्पुव्वलक्खया जहोइयं पव्वजं काऊण आउम्पणण अचुए कप्पे इंदसामाणिग्या वावीस-
मागरोमाऊ देवा उववन्ना । तत्थ य अमरसुहसुवभुजिऊण चुया समाणा धाइयसंडभारहद्धे हरिसेणऽद्वचक्खवट्ठिणो
ममुद्दत्ताण देीण पुत्ता जाया, एणत्त सागरदेवो वीयस्स सागरदत्तो य नामं । ते य असार रज्जसिरि नाऊण
भगवाओ गारम्मतिलोचगुरुणो दढसुवयस्स तित्थे चहुवोलीणे सुगुरुसमीये निक्खंता, तइयवासरं विज्जुघाणण वावाइया
रंता, महासुक्के उववन्ना । सत्तरममागरोवमाऊ तत्थ देवमुहं नित्थेवमाणा गार्भिति कालं । अत्रया य वावीसइमस्स
तित्थयरम्म भयवओ केवल्लिमहिमाण गया, तत्थ य तेहिं पुट्ठो भयवं—कत्थऽम्हे चुया समाणा उववज्जित्तामो ? ।
भयवया भणिय—उदेव भारहे मिहिलाण पुरीण जयसेणराइणो तुम्हिणो पुत्तो भविस्सइ, वीओ उण सुंदंसणपुरे
जुगवाहुराइणो मयणरेहाण भारियाण पुत्तो भविस्सइ, परमत्थओ पियापुत्ता भविस्सइ त्ति । एवं सोऊण गया कप्पं ।
नविधणो नुओ पउमं विदेहाजणवण महिलाण पुरीण जयसेणराइणो वणमालाण देवीण गब्भे उववन्नो । जाओ
हण्डत्तमेणं । कयं तम्म नागं पउमरहो त्ति । जोवणत्थस्स य जणओ रज्ज दाऊण पव्वजं पडिवन्नो । सो य पउमरहो
महारागाणिओ जाओ । पुक्कमाला नाम धरिणी । तस्स य रज्जं अणुपालंतस्स ववइ कालो । वीयदेवो चइऊण
आउत्तरण तुय तणओ जाओ । सो य पउमरहो विवरीयस्सिक्खासेण अवहरिऊण अडविं पवेसिओ । तत्थ य

य तेहि । 'मा इत्य कोइ सत्त रयणीए अमिभविस्सइ ति अधिईए आगओ अहं' ति भणिऊण पविट्ठो कयलीहरए । ससंभम्मसुट्ठिओ जुगवाहू, कओ पणामो । भणिओ मणिरहेण—उट्ठेहि, नयरं पविस्सामो, अलमेत्थ वासेणं । तओ उट्ठिउमाढत्तो जुगवाहू । एत्थंतरे अवियारिऊण कज्जाकज्जं अगणिऊण जणाववायं उज्झिऊण परलोगभयं वीसत्थ-हियओ आहओ दढ निसियखगेण कंधराए मणिरहेण । गुरुप्पहारवेयणनिमीलियच्छो निवडिओ धरणिवट्ठे । धाहावियं मयणरेहाए—अहो ! अकज्जं कयं ति । तओ पहाविया उज्जयखगा पुरिसा । भणियं—किमेयं ? ति । संलत्तं मणि-रहेण—मम हत्याओ पमाएण खगं निवडियं, अलं सुंदरि ! भएण । तओ पुरिसेहिं नाऊण मणिरहचिट्ठियं बला नीओ नयरं मणिरहो, साहिओ चंदजसस्स जुगवाहुत्तंतो । अईवकलुणं कंदंतो विज्जिनियं गिण्हिऊणगओ उज्जाण, कयं वेज्जेहिं वणकम्मं, थोवंतरेण पण्डा वाया, निमीलियं लोयणजुयलं, निचिट्ठीहूआइं अंगाइं, रुहिरनिवहनिगमेण धवलीहूयं सरीरं । तओ मयणरेहा नाऊण मरणावत्थं जुगवाहुक्कन्नमूले ठाइऊण भत्तुणो महुरं भणित्तं पयत्ता—महाणुभाव ! करेसु मणसमाहिं, मा करेसु कस्सइ उवरिं पओसं, भावेसु सबसत्तेसु भेत्तिं, पडिवज्जसु चउसरगगमणं, गरिहेसु दुच्चरियं, सम्ममहियासेसु सकम्मवसेण समागयमिमं वसणं । भणियं च—“जं जेण कयं कम्मं, अन्नभवे इहभवे वसंतें । तं तेण वेइयवं, निमित्तमेत्तं परो होइ ॥ १ ॥” ता गेण्हसु परलोयपाहेयं । अवि य—“पडिवज्जसु सव्वन्नं, देवं सदहसु परमतत्ताइं । जा जीवं गुणविहिणो, पडिवज्जसु साहुणो गुरुणो ॥ १ ॥ पाणिवहा-डलिय-परयण-मेहुन्न-परिगहाण वेरमणं । तिविहं तिविहेण तहा, कुणसु तुमं जावजीवाए ॥ २ ॥ अट्ठारसण्ह सम्मं, पावट्ठाणाण तह य पडिक्कमसु । भावेसु मवसरूवं, अणुसरसु मणे नमोक्कारं ॥ ३ ॥” जओ—“पंचनसुक्कारसमा, अंते वंचंति जस्स दसपाणा । सो जइ न जाइ मोक्खं, अवस्स वेमणिओ होइ ॥ १ ॥” तहा वोसिरसु सव्वसंगं । जओ—“न पिया

न चेव माया, न सुधा न य भायरो न सुहि वंशू । न य धननिचया सरणं, संसारे दुक्खपडरस्मि ॥ १ ॥ एको
 विय इह सरणं, जम्भण-जर-मरण-दुक्खतवियाणं । सत्ताण सुहनिहाणं, जिणिदपरिभासिओ धम्मो ॥ २ ॥” एवं च
 सर्वं जुगत्ताहुणा उत्तमंगविरइयकरमडलिणा पडिच्छियं । थेववेलाए सुहज्जवसाणोवगओ पवत्तमुवगओ । तओ अक्कं-
 विउमादत्तो चंदजसो । मयणरेद्दाए धितियं—धिरत्थु मज्झ रुवस्स एवंविहाणत्थमूलस्स, संपइ एस पावकारी अणि-
 च्छमाणीए वि मे अवस्स सीलभंगं करिस्सइ, ता अलं एत्थावत्थाणेण, अन्नत्थ देसे गंतूण परलोयकजमणुचिट्ठामि,
 अन्नद्वा पुत्तस्स वि एस पावो विणासं करिस्सइ । एवं मंतिऊण सोगाउलहिययाण चंदजसाईण अडुरत्तसमाए गुरुदुक्ख-
 संतत्तमणा नीहरिया उज्जाणाओ गया पुद्वाभिमुही । पत्ता महाडइं । वोलीणा जामिणी । वच्चंतीए मज्झणहे पावियं पडम-
 सरं । वाप्पेहिं कया पाणवित्ती । अद्धवेयखिन्ना पसुत्ता सागारं भत्तं पक्खखाइत्ता कयलीहरे । आगया रयणी । तीए
 गुरुभंति वग्या गुंजंति सीद्दा, घुरुघुरंति वराद्दा, फेक्कारंति भेरवं भसुयाओ । एवं अणेगसावयसदवित्तत्थाए नमोक्का-
 रधित्तणपराए अहुरते जाया उयरे अईववेयणा । किच्छेण पसूया सव्वलक्खणसंपन्नं दारगं । पहाए य कंवलरयणेण
 वेडित्ता जुगवाहुनामंत्तिं सुद्धारयणं उलंविऊण कंधराए गया सरवरं । पक्खालिऊण अंवरइं अवइन्ना मज्जणत्थं । एत्थं-
 तरे जलमज्जाओ कयंतो घ समुद्दाइओ अईवजेण जलकरी । गहिया तेण सुंडाए । पक्खित्ता नहयले । भवियच्चयानिओ-
 नेग दिट्ठा नंदीसरदीवपत्थिणण विज्जाहज्जुवाणेणं । ‘रुववइ’ ति काऊण गहिया निवडमाणी करुणं रुयमाणी । नीया वेयडु-
 पवरं । भणिओ य सो रुयमाणीए—भो महासत्त ! अज्जाहं रयणीए वणमज्जे पसूया, दारगं तं च कयलीहरे सुत्तूण सर-
 नारत्ता, जलाएणा उभित्ता तुमाए गहिया, ता सो वालो केणइ वणयरेण वावइज्जस्सइ अहवा आहारविरहिओ सयं
 चेव रिपेजेन्ना, ता महासुरिस्स ! अवचदणेण पसायं काऊण मा विक्खेवं करेहि, दारयमाणेहिं ममं वा तत्थ नेहि ति ।

श्रीउत्तरा-
भ्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १३८ ॥

विज्जाहरजुवाणण भणियं—जइ मं भत्तारं पडिवज्जसि ता तुज्जा आएसकारी भवामि । अन्नं च—गंधारज्जवए रयणा-
वहे नयरे मणिचूडो नाम विज्जाहराया, कमलावई भारिया, तेसिं पुत्तो मणिप्पहो अहयं च मणिचूडो, दोण्ह
वि सेढीणं आदेवच्चं पालेऊण निबिन्नकामभोगो मम रज्जे ठाविऊण चारणसमणसमीवे दिक्खं पडिवन्नो, सो य अणु-
क्कमेण विहरंतो अईयवासरे आगओ आसि इहं, संपइ चेइयवंदणत्थं नंदीसरं गओ, तस्स समीवे वच्चतेण मए तुमं
दिट्ठा, ता सुंदरि । सयलविज्जाहरीण सामित्ते ठवेमि तुमं, पडिवज्जसु ममं नायगं ति, अन्न च सो तुज्जा तणओ आसाव-
हरिण मिहिलाहिवइणा अडवि वियरंतेण दिट्ठो महादेवीए दिनो, सा पुत्त व पालेइ, एयं मए पन्नत्तीए महाविज्जाए
आभोएऊण नायं, न एयमन्नहा, ता सुयणु । मुंचसु उबेयं, अवलंबेसु धीरयं, कुणसु पसन्नं मणं, माणेसु मए समाणं
जोव्वणसारिं । एयं सोऊण चित्तिं मयणरेहाए—अहो ! मे कम्मपरिणई जेण अन्नन्नवसणभगिणी भवामि, ता किमे-
त्थ कायवं ? मयणघत्थो य पाणी न गणेइ कज्जाकज्जं, न वियारेइ गुणदोस, न मुणेइ परलोयविरुद्धं, नावेक्खइ
लोयाववायं, ता एवं ववत्थिए ‘सीलं रक्खियवं मए केणइ विक्खेवेणं’ ति चित्तिऊण भणिओ खयरो—सुपुरिस !
नंदीसरवरदीवं नेहि मं, तत्थावत्सं तुह पिंयं करिस्सामि । तओ मुइयमणेण विउव्वियं वरविमाणं तम्मि आरोविऊण
मयणरेहं गओ नदीसरदीवं । तम्मि य बावन्नजिणिंदभवणाइं । भणियं च—“अंजणगिरीसु चउसु, सोलससु
दहिमुहेसु सेलेसु । वत्तीस रइकरेसु, नंदीसरदीवमज्झम्मि ॥ १ ॥ जोयणसयदीहाइ, पन्नासं वित्थडाइ विमलाइं । बाव-
त्तरुसियाइं, बावन्नं हुंति जिणभवणा ॥ २ ॥” तओ अवयरिऊण विमाणाओ मणिप्पभेण मयणरेहाए य काऊण
पूयं वंदियाओ उसभ-वद्धमाण-चंदाणण-वारिसेणासिहाणाओ जिणंदपडिमाओ, वंदिओ मणिचूडचारणमुणी,
उवविट्ठाइं तयंतिए । सो भयवं चउनाणी, तेण आभोएऊण मयणरेहावइयरं धम्मकहापुव्वयं उवसासिओ मणिप्पभो ।

॥ १३८ ॥

नवमं
नमिग्रत्र-
ज्याख्य-
मध्ययनम् ।
नमि-
चरित्रम् ।

ग्यागिया तेण मयणरेहा । भणिग्या य—अज्जप्पसिद्धं भणिणी तुमं, भणसु उर्हिह किं करेमि ? । तीए भणियं—कयं सद्यं चेव
तां नंदीसरनित्यदसणेणं । पुढो य मुणी—भयवं ! माहसु मम सुयस्स पडति । मुणिणा भणियं—मुणसु, जंडुदीवत्स
पुत्तं देहे पुक्खलावईविजये मणितोरणं नाम नयरं । तत्थ य अभियजसो नाम चणी आसि । तस्स पुप्फवईभा-
रिणा नो पुत्ता आसि पुप्फसीहो रयणसीहो य । ते य चउरासीपुवलक्खवा रजं काऊण संसारदुक्खमीया चारण-
ममगममीवे पघउया । सोलमपुघलक्खवा जहोइयं पघजं काऊण आउत्सण्ण अञ्जुए कप्पे इंदसामाणिग्या वावीस-
सागरेगमाऊ देवा उयवन्ना । तत्थ य अमरसुहसुवमुजिऊण चुया समाणा धाइयसंडभारहद्धे हरिसेणऽद्धचक्खदट्टिणो
समुद्धदत्ताए देवीण पुत्ता जाया, एगस्स सागरदेवो वीयस्स सागरदत्तो य नामं । ते य असारं रजसिंरि नाऊण
भयवओ नारम्मगतिलोयगुणो दढमुघयस्स तित्थे बहुवोलीणे सुगुरुसमीवे निक्खंता, तइयवासरे विज्जघाण वावाइया
मंता, महासुक्के उयवन्ना । मत्तरससागरोवमाऊ तत्थ देवसुहं निसेवमाणा गार्भंति कालं । अत्रया य वावीसइमस्स
नित्ययरत्त भयवओ केवलमहिमाए गया, तत्थ य तेहिं पुढो भयवं—कत्थइहे चुया समाणा उववजिस्सामो ? ।
भयवया भणियं—इहेव भारहे महिलिएः पुरीए जयसेणराइणो तुम्हिओ पुत्तो भविस्सइ, वीओ उण सुदंसणपुरे
जुगवाहुराइणो मयणरेहाए भारियाए पुत्तो भविस्सइ, परमत्थओ पियापुत्ता भविस्सइ ति । एवं सोऊण गया कप्पं ।
तं तिणो नुओ पढम विदेहाजणवणः महिलिएः पुरीए जयसेणराइणो वणमालाए देवीए गम्भे उववन्ना । जाओ
सागरेणं । कयं तम्म नामं पउमरहो ति । जोवणत्थस्स य जणओ रजं दाऊण पघजं पडिवन्ना । सो य पउमरहो
मागगगत्तिओ जाओ । पुप्फमाला नाम घरिणी । तस्स य रजं अणुपालंतस्स वचइ कालो । वीयदेवो चउऊण
माउत्सण्ण लुत्ता तणओ जाओ । सो य पउमरहो विवरीयसिक्खसासेण अवहरिऊण अडवें पवेसिओ । तत्थ य

अज्ज एभाए परिभमंतेण दिट्ठो तुञ्ज तणओ, पुब्बभवऽब्भत्थसिणेहाओ अईवपमुइयहियण गहिओ । एत्थंतरे य पयाणु-
मगेण समागयं सेणं । तओ कुंजरमारुहिऊण गओ सनयरं । समप्पिओ पुप्फमालाए दारओ । कयं वद्धावणयं ।
तत्थ सिणेहेणं परिवड्डु । जावेयं सो भयवं वज्जेइ तावागयं मणिमयखं पलंबियमुत्ताहलमालं दारनिहियतारानियरं
फलिहमणिमयसिहरं खिखिणीजालरवमुहलं तूररववहिरियदियंतरं अमरवधुड्डुजयजयरवं विमाणमेगं । नीहरिओ तओ
वररयणमडवारी चलंतमणिकुंडलजुयलो रुइरहारविराइयवच्छो एगो सुरो । सो तिपयाहिणीकाऊण निवडिओ मयणरे-
हाए चलणेसु । पच्छा मुणिणो चलणजुयलं नमेऊण उवविट्ठो धरणिवट्ठे । तओ विज्जाहरेण जइणो अविणयमेयं दट्ठु
भणियं—अमरेहि नरवरेहि य, परूविया हुंति रायनीईओ । लुपंति जत्थ ते खिय, कौ दोसो तत्थ इयरणं ? ॥ १ ॥
कोहाइदोसरहियं, पंचेदियसूडणं पणट्ठमयं । वरनाणदंसणधरं, तवसंसजमसंजुयं धीरं ॥ २ ॥ मुत्तूण समणमेयं, दंसणमेत्तेण
नासियतमोहं । पणओ सि कीस पढमं, इमाइ तं विबुह ! रमणीए ? ॥ ३ ॥ अमरेण भणियं—खयरंसर ! अवितहमेयं
जं तुमे भणियं, नवरं कारणमित्थ निसुणेसु—आसि सुदंसणपुरे मणिरहो राया । तस्स सहोयरो जुगवाहू, सो य
पुब्बभववेरेण केणइ वसंतमासे उज्जाणं गओ आहओ अस्सिण कंधराए नियमाडणा मणिरहेण । कंठरायप्पाणो इमीए
मयणरेहाए जिणधम्मकहापुव्वयं उवसामिओ वेराणुबंधओ । सम्मत्ताइपरिणामपुव्वगओ कालगओ उववन्नो पंचमे
कप्पे दससागरोवमाऊ इंदसामाणिओ देवो, सो य अहं ति । एसा मज्झ धम्मायरिओ, जओ एयाए सम्मत्तमूलं
जिणधम्मं गाहिओ । उक्तञ्च—“जो जेण सुद्धधम्मस्मि ठाविओ संजएण गिहिणा वा । सो चेव तस्स जायइ, धम्मगुरू
धम्मदाणाओ ॥ १ ॥” अओ एसा पढमं वंदिया । भणियं च—“सम्मत्तदायराणं, दुप्पडियारं भवेसु बहुएसु ।
सव्वगुणमेलियाहि वि, उवयारसहस्सकोडीहिं ॥ १ ॥” एवं च सोऊण खयेरेण चितियं—अहो ! जिणधम्मसामत्थं ।

अवि न—“सुमारम्भि अणंते जीवा पार्वति ताव दुक्ताइं ! जाव न कंरति धम्मं, जिणवरमणियं पयत्तेणं ॥ १ ॥”
 निवसेण भगिया मयणरेहा—साहम्मिणि ! भणसु जं ते पियं सुहं करेमि । तीए मणियं—न तुन्दे परमत्थेण पियं सुहं
 हाइं समत्था, जम्म-जरा-मरण-रोय-सोय-मभुराहियं मोक्खसोक्खं चेव मे पियं, तहा वि तियसवर ! नेहि मं मिहिलाणं,
 तय पुत्तास्स सुहं द्दूण परलोगहियं करिस्सामि । तओ अमरेण तक्खणमेव नीया मिहिलाए । सा य मल्लिनाहस्स
 नमिनाहस्स य तिलोयगुरुणो जम्मण-निक्खमण-नाणभूमी । अओ अवयरियाइं तित्यभत्तीए पढमं जिणिट्भवणे ।
 वंदियाइं चैइयाइं । दिट्ठा य उवत्साए साहुणीओ, गंतूण वंदियाओ, निसन्नाइं पुरओ । उवइट्ठो ताहि धम्मो—‘लद्धूण
 मायुसत्तं, धम्मायम्मफ्फलं च सोज्जं । सयलसुहसाहण्मी, जत्तो धम्मस्मि कायवो ॥ १ ॥’ एसाइ धम्मकहावसाणे
 भगिया मयणरेहा सुरेण—वगामो रायभवणम्मि, इंसेमि तणयं । तीए मणियं—अलं संसारवद्धणेणं सिणेहेणं । अवि
 य—सद्ये जाया मयणा, सद्ये जीवा य परजणा जाया । एगेगस्स जियस्स उ, को मोहो एत्थ वंधूसु ? ॥ १ ॥ पव्वज्जे
 गिक्किस्सामि अहं, ता तुमं करेसु जहारुचियं । सो वि साहुणीओ मयणरेहं च पणमिज्जण गओ नियाकणं । तीए तासिं
 माहुणीण समीवे गहिया दिक्क्या । कयसुधयनामा तवसंजमं कुणमाणीं विहरइ । इओ य सो वालो पउमरहराइणो
 सिंहेणो सुदेणं चिट्ठइ । पडिवक्खरायणो तस्स राइणो नमिया । तओ राइणा गुणनिप्पन्नं वालस्स नामं कयं नमि
 ति । तओ पंनयाईपरिबुडो सुहेण संवहुइ । अट्ठवासेण अखिलो कलासत्थत्थवित्थरो दावियमित्तो गहियो । कमेण य
 जोणत्थो जाओ । इक्खागकुलुभवाणं अमरवहुविणिज्जियरुवसोहाणं कन्नाणं अटुत्तरसहस्सं पाणि गाहियो अमरवई
 विय गाहिं साहिओ विसयसुहसुवसुंजमाणो गमेइ काळं । पउमरहराया वि मुणिज्जण असारत्तं जीवलोयस्स नमिक्कुमायं
 पिदेहुजगयस्स सामित्ते ठाविज्जण संजमसिहिं पाविज्जण वरनाणइंसणलामं च लब्धुं तिलोयमत्थयं गओ त्ति । नमि-

राया रजसिहिं पालेमाणो गमेइ कालं । इओ य सो मणिरहो तीए चेव रयणीए फणिणा दड्हो कालगओ चउत्थीए पुढवीए नेरइओ उववन्नो त्ति । तओ चंदजसो सामतेहिं मंतीहि य राया ठविओ । ते य भायरो दो वि सक्कारिया । चंदजसो रजसिहिं पालेइ ।

अन्नया य नमिसंतिओ सयलरज्जण्णहाणो धवलहत्थी आलाणखंभं भंजिऊण विंज्जाडईए सम्मुहं पत्थिओ । सो य सुंदसणपुरस्स समीवेण वच्चइ । चंदजसराइणो तुरयवाहियालीए गयस्स दिड्हो मणुस्सेहिं, कहिओ राइणो । तेण गहिऊण नयरं पवेसिओ, तत्थ चिड्डइ । चारपुरिसेहिं नाऊण नमिराइणो साहियं—जहा धवलहत्थी चंदजसेण गहिओ चिड्डइ, देवो पमाणं ति । नमिराइणा चंदजसस्स दूओ पेसिओ इमेणत्थेण—जहेस धवलहत्थी मम संतिओ, एवं पेसह । चंदजसस्स दूएण गंतूण साहियं नमिवयणं । चंदजसेण भणियं—न कस्सइ रयणाणि अक्खरलिहियाणि, जो चेव वलेण अहिओ भवइ तस्सेव भवंति । अवि य—“को देइ ? कस्स दिज्जइ ?, कमागया कस्स कस्स व निवद्धा ? । विक्कमसारोहि जए, मुज्जइ वसुहा नरिदेहि ॥ १ ॥” तओ असम्माणियपूइओ आगओ दूओ मिहिलं । साहियं नरिंदस्स चंदजसवयणं । कुविओ सबबलेण चलिओ नमी चंदजसोवरिं । इओ य चंदजसो नमिरायं आगच्छमाणं नाऊण बलसमगो नीहरंतो सम्मुहं अवसउणेण निवारिओ । तओ मंतीहिं भणिओ चंदजसो—ताव गोउराहं पिहिऊण चिड्डसु, पुणो कालोइयं नाऊण चिड्डिस्सामो । तओ राइणा ‘तह’ त्ति कयं । एवं च नमिराइणा आंगत्तूण रोहिंयं चउदित्ति नयरं । लोगपांरपओ निसुयं सुव्वज्जाए, चित्तिंयं च—मा जणवयक्खयं काऊण अहरगइ वचंतु, ता दो वि गंतूण उवसमावेमि । गणिणीए अनुत्ताया साहुणिसहिया गया सुंदसणपुरं । दिड्हो य अज्जाए नमि- राया । दिन्नं परममासणं । वंदिऊण नमी उवविड्हो धरणीए । साहिओ अज्जाए असेससुहकारओ जिणिंदप्पणीओ

धम्मो ! धम्मकहावसाणे भणियं—महाराय ! असारा रज्जसिरी, विवागद्रारुणं विसयसुहं, अइदुक्खपउरेसु विरुद्धपाव-
नारीणं नियमेण नराणसु निवासो हवइ, तो एवंठिए नियत्तसु इमाओ संगामाओ, अन्नं च केरिसो जेट्टभाउणा सह
संगामो ? । नमिणा भणियं—कहं मम एसो जेट्टभाया ? । साहिओ जहट्टिओ अज्जाए निययवुत्तंतो सपयओ, तहा वि
साणेण न उवरमउ । तओ अज्जा राउकियाए नयरं पविट्ठा, गया रायगेहं । पविसमाणी सन्नाया परियेणेणं । चंदज-
मराणा वंदिया । दिअं परममासणं । उवविट्ठो राया धरणीयले । निसुयं अंतेउरियाजेणेण, पगलंतअंसुधारानयणे
नित्तिओ चलेणेसु आणरूण सो वि अज्जाए । उवविट्ठो धरणीए । भणियं चंदजसेण—अल्ले ! किमेयं अइदुद्धरं
ययाहणं ? । साहिओ अज्जाए निययवुत्तंतो । चंदजसेण भणियं—कत्य सो संपयं सहोयरो ? त्ति । अज्जाए भणियं—
जेण तुमं रोहिओ सि । तओ हरिसभरुअंतहियओ नीहरिओ नयराओ । नमी वि सहोयरमागच्छमाणं दट्ठूण पडि-
यागओ मग्गुहं निमडिओ चलणेसु जेट्टभाउणो, महापमोण्ण पवेसिओ नगरं । अहिसित्तो चंदजसेण नमी रज्जधुराए
‘मयलअवंतीजणवयम्म सामि’ त्ति । चंदजसो वि समणत्तणं पडिवज्जिऊण जहासुहं विहरइ त्ति । इओ य नमि-
राया अउचंससासणो दोण्हं पि विसयाणं सामित्तं नग्ण फालेइ । बोलीणो वहुओ कालो । अन्नया य नमिराइणो सरीरे
छम्मासे जाव दानो जाओ । विज्जेहिं पक्कवाओ । आलेवनिमित्तं च देवीओ वलवालंफियवाहाओ घसंति चंदणं । वल-
यमरुणयणारावेण आपूरिजइ भवणं । राया भणइ—कन्नाधाओ मे होइ । देवीहिं एकेकेण अवणंतीहिं सघाणि वलयाणि
अयणीनाणि । एतेकं ठियं । राया पुच्छइ—किं वलयाणि न खलहलेंति ? । साहियं—जहाउवणीयाणि । सो तेण दुक्खेण
अज्जाएओ परलोकाभिमुखो चित्तेइ—वहुयाण दोसो न एगस्स । उक्कअ—“यथा यथा महत्तन्नं, परिकरअ यथा यथा ।
तथा तथा मग्गुदं, सुग्गं न च तथा तथा ॥ १ ॥” ता जइ एयाओ रोगाओ मुचासि तो पद्यमसि । तथा कत्तियपु-

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १४१ ॥

निमा वट्टइ । सो एवं चित्तो पसुत्तो । पमाथाए रयणीए सुमिणं पासइ—मंदरोवरिं सेयं नागराथं, तां च अत्तणं आरूढं । नंदियोसत्तरेण पडिवोहिओ निरामओ हट्टुद्धो चित्तेइ—अहो ! पहाणो सुमिणो दिट्ठो त्ति । पुणो चित्तेइ—कहं मया एवंगुणजाइओ पव्वओ दिट्ठपुव्वो ? त्ति चित्तयंतेण जाई संभरिया—पुवं माणुसभवे सामजं काऊण पुण्णुत्तरे विमाणे उववन्नो आसि, तत्थ देवत्ते मंदरो जिणमहिमाइसु आगएण दिट्ठपुव्वो त्ति संवुद्धो पव्वइओ । बहुयण सद्दयं सोच्चा, एगस्स य असद्दयं । वलयाण नमीराया, निक्खतो मिहिलाहिओ ॥ ६ ॥ नगइचरियं पुण—

अत्थि इहेव भारहे वासे गंधारजणवए पुंडवद्धणं नाम नयरं । तस्मि सीहरहो नाम राया । तस्सऽजया उत्तराक्काओ दो तुरंगमा उवायेणेण समागया । तेसिं परिवाहणनिमित्तं आरूढो एगस्मि राया । वीए रायपुत्तो । तओ सबबलेण नीहरिओ नयरओ पत्तो काहियालिं । आढत्तो राया काहिजं । सो य विवरीयसिक्खो जाव राया कडुइ ताव दढयरं वच्चइ । कडुमाणस्स य जवेण धावमाणो गओ बारस्स जोयाणं, पविट्ठो महाडणं । निविन्नेण य मुक्क वग्गा । ठिओ तेसु चैव पएसु । 'तुरंगमो विवरीयसिक्खो' त्ति नायं राइणा । अकयरिओ तुरंगमाओऽएगस्मि प्रायवे तं वंधिऊण लग्गो परिभमिडं । कया फलेहिं पणविच्ची । आरूढो य रयणिवासनिमित्तं एगस्मि गिरिसिहरे, जाव पेच्छइ तत्थ सत्तभूमियं पासायं, पविट्ठो तस्मि, दिट्ठा नक्कजोवणस्सवलावत्ता जुवई । तीए य ससंभमं उट्टेऊण दिन्नमासणं राइणो । निसन्नो राया । जाओ परोप्परं दढाणुराओ । पुच्छिया य राइणा—भट्टे ! कासि तुमं ? किं वा एगगिणी रत्ते चिट्ठसि ? । भणियं तीए धीरत्तणमवलंकिऊणं—इत्थ भवणे वेइयाए विवाहेट्ठि मं, पच्छा सवित्थरं नित्यवइयरं साहिस्सामि । पविट्ठमणो य पविट्ठो तस्मि भवणे राया । पेच्छइ तत्थ जिणभवणं । तस्सऽगओ वेइं पूइऊण पणमिऊण य जिणं कओ गंधव्वविवाहो ।

नवमं
नमिग्रव-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
नगति-
चरित्रम् ।

॥ १४१ ॥

परापराई भाग्यवती । गोलिणा रक्खी । पमाण कयं दोहि वि विजवदंगं । उवविद्धो राया सीहासणे । सा वि विविद्धा
परापरा । भविनं वा तीण—मिगुणेमु सिक्कया । मे वडुवर् ।

अणि इदेर भारहे तसो सिद्धपदट्टियं नाम नयं । तत्थ जियसचू राया । अक्कया पारंभिया चित्तस्सा राइणा ।
समसि ना मित्त । ररोणीए गगगगेहि । निरंति चित्तयरा अणेजे । ग्गो य चित्तंयरो कित्तं । अइकंतो
वडुवो भजो । तररा य जोत्तल्ला कणयमंजरी नाम भूया भत्तमाणेइ । अक्कया पत्थिया गहियमोयणा पिज्जसीकं,
जसगभइ जसंठो रागदे ताग एइ जवगिमुणेण आसेण एगो आसवारो । सा भीया पळणा । पच्छा तन्मि
मेणीए निररायासागगा । चित्तंगजो भत्तमागं ददूण सरीरयित्तं गजो । कणयमंजरीए तत्थ कोट्टिमत्तले कोउणेण
सपत्तंइ होइयं जहाराहं सिद्धिभित्तं । ग्गलंते जियसचू राया चित्तसममाणो । चित्तमवल्लेयतेण दिट्ठं कोट्टिमत्तले
जेणे पळंइ 'सुं' । ति पां गहणभित्तं करो ताडिओ, भग्गाओ नहसुत्तीओ, विलक्को दिसाओ पलोएइ । कणयमं-
जरीए इशजुने भणिं—तिहि पाणहि आसंजो न ठार ति चउत्थं मुखपुरिसं मगंतीए अज्ज तुमं चउत्थो पाओ
अरे । राइरा भलियं—कहं ? सावेसु परत्तयं । तीण हसिऊण भणियं—अहं जणयस्स भत्तमाणेमि जाव रायमग्गे एगो
दुइहो आसं भइगेण सहइ, न से भोग मि भिणा अलिय, जओ रायमग्गेण बुड्डो बालो इत्थी अन्नो को वि असमत्थो
एइ हो तिहिंए. ता एगो जारागहो महमुत्थो आसंदयस्स पाओ । वीओ पाओ राया, जेण चित्तयराणं सभा
जसभरोहि निरेन. एदेके पुड्डे गहूया चित्तयरा. मम पिना एगं अपुत्तो वीयं बुड्डो तइयं दुगओ एवंविहस्स वि समो
भजो इये । तइओ पासो एल नम भिणा, जेण एण्ण चित्तसमं चित्तंतेण पुवविडत्तं लइयं, संपयं जं वा तं वा आहा-
राओति तदिन रायए सरीरयित्तए मग्गइ, सो सीयलो केरित्तो होइ ? । राया भणइ—कहमहं चउत्थो पाओ ? ।

इयरीए भणियं—सबो वि ताव जाणइ कुओ एत्थ ताव सिहीणमागमो ? कह वि आणीयं होजा तो वि ताव दिट्ठीए निरक्खिज्जा । राइणा भणियं—सच्चं मुक्खो अहं चउत्थो पाओ आसंदयस्स । राया तीए वयणवित्रासं सोऊण देहलावणं च पिच्छिऊणाऽणुरत्तो । कणयमंजरी वि जणयं भुंजावित्ता गया सगिहं । सुगुत्ताभिहाणमंतिमुहेण मग्गिओ चित्तंगओ कणयमंजरी राइणा । तेण भणियं—अम्हे दरिदिणो, कहं विवाहमंगलं रओ य पूयं करेमो ? । कहियमेयं राइणो । तेणावि धणधन्नहिरन्नाईण भरावियं चित्तंगयस्स भवणं । पसत्थे तिहिमुहुत्ते महाविभूईए विवाहिया कणयमंजरी । विइओ तीए पासाओ महंतो दासीवग्गो य । तस्स य राइणो अणेगाओ महादेवीओ, एगेगा वारएण रयणीए राइणो वासभवणे आगच्छइ । तस्मि य दियहे कणयमंजरी आणत्ता । गया अलंकियविभूसिया मयणियाए दासचेडीए समं । उवविट्ठा आसणे । इत्थंतरे आगओ राया । कयमब्बुट्ठाणाइयं विणयकम्मं । निसन्नो सेज्जाए राया । इओ य पुब्बमेव कणयमंजरीए मयणिया भणिया आसि—राइणो निवन्नस्स अहं तए अक्खाणयं पुच्छेयद्वा जहा राया सुणेइ । अओ मयणियाए एत्थावसरे भणियं—सामिणि ! जाव राया पवड्डइ ताव कहेहि किंचि अक्खाणयं । इयरीए भणियं—मयणिए ! ताव राया निहाए सुवउ तओ कहिस्सं । राइणा चितियं—केरिस्सं पुण इमा अक्खाणयं कहेइ ? अहं पि सुणेमि त्ति अलिय-पसुत्तं कयं । मयणियाए भणियं—सामिणि ! पसुत्तो राया, कहेसु अक्खाणयं । इयरीए भणियं—सुणसु, वसंतपुर नयरं । वरुणो सेट्ठी । तेण एगखंडपाहाणमया देउलिया काराविया हत्थप्पमाणा । तीए चउत्थो देवयाविसेसो कओ । मयणियाए भणियं—सामिणि ! कहं एगहत्थप्पमाणाए देउलियाए चउत्थो देवो माउ ? त्ति । इयरीए भणियं—निहाइया संपयं, कहं कहिस्सं । ‘एवं होउ’ त्ति भणिऊण निग्गया मयणिया गया सगिहं । राइणो कोउहलं जायं—किमेयमेरिस्सं ? त्ति, निवन्ना य एसा । जाव बीयदिणे वि तीए चेव वारओ आणत्तो । जाव तद्देव मयणियाए भणिया—सामिणि !

न अस्मद्विषयं स्मरणं माहेसु । इयरीण भणियं—हले ! सो देवो चउसुओ न उण सरीरस्स तं पमाणं, एत्थियं चेव अण्णायं । मयणियाण भणियं—अन्नं कहेसु । कणयमंजरीण भणियं—हले ! अत्थि महंता अडवी, तीए वित्थरिय-
याहपमादो महतो रत्तामोयपायवो, तस्स य छाया नत्थि । मयणियाण भणियं—कहमेरिसस्स वि तरुवरस्स छाया नत्थि ? । तीए भणियं—ऊढं कहिम्सं, संपइ निदापरवसा । तइयदिणे वि कोउगेण सा चेव समाणत्ता, तहेव मयणियाण पुट्टा । कदिंयं—तस्स पायवस्स अहोच्छाया न उण उवरिच्छाया । अन्नं च पुट्टा कहेइ—

एगहिम सन्निसे एगो मयहरो, तस्स महतो करहो, सो य सच्छंदं चरइ । अन्नया तेण चरंतेण पत्तपुप्फलसमिद्धो एगो वत्तूलपायवो दिट्ठो । तस्स य सम्मुहं गीवं पसारेइ न य पावइ, तस्स कजे सो सुइरं परितप्पइ । तओ सुहुअं नउत्तिमं ऊंधरं पसारेइ । जाहे कइ वि न पावेइ ताहे तस्स रोसो आगओ । तेण तस्सोवरिं मुत्तं पुरीसं च वोसिरियं । मयणियाण भणियं—कहं गुत्तपुरीस वोसिरइ तस्सोवरिं जं वयणेणं मि पावेउं न तरइ ? । इयरीण भणियं—ऊढं मादिरसं । तहेव य कहिय वीयदिवसे, जहा—सो वच्चूलपायवो अंधकूवखट्टामज्जे तेण खाइउं न तरइ । एवं कण-
यमंजरीण मो राया कोऊहलभूणहिं एरिसक्साणएहिं छम्मासे जाव विमोहिओ । पच्छा तीए उवरि अईव साणु-
राओ जाओ । तीए चेव समं एगंतरइपसत्तो गमेइ कालं । नवरं सवक्कीओ तीए उवरि पउट्ठाओ छिद्दाणि मगंति, मल्यंति य—अहो ! एयाण राया वसीकरणेण वसीकओ जेण उत्तमकुलप्पसूयाओ वि देवीओ परिचत्ताओ,
उगीण सिप्पियदुहियाण अणुरत्तो न वियारेइ गुणदोसे, नावेक्खइ रज्जकजाइं, न गणेइ द्दं विणासिज्जंतं इमीए मागारित्तेहिं । इओ य कणयमंजरी नियपासाओवरए मज्झण्वेलाण पविस्सिऊण दिणे दिणे एगागिणी वत्थाभर-
णानि रायसतिगाइं मुयइ, ताइं पिइसतिगाइं चीवराइं तउय-सीसया-उलंकारं च गेणइइ, अप्पणो जीवं च संबोदेइ—

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोध्या-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १४३ ॥

नवमं
नमित्रत्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
नगति-
चरित्रम् ।

॥ १४३ ॥

मा जीव ! करेसु इडुगारवं, मा वचसु मयं, मा विसुमेसु अपप्यं, रनो संतिया इमा रिद्धी, तुज्झ संतियाइं एयाइं उंडिलंढाइं इमं चाहरणं, ता उवसंतमणो भव, जेण सुइरं इमीए सिरीए आभगीभवसि, अन्नहा राया कंधराए घेत्तूणीणेही । इमं च चिट्ठियं पइदिणमुवलक्खेज्जण सक्कीहिं राया भणिओ—जइ वि तुमं अच्छाण उवरि निज्जेहो तहा वि अम्हे तुम्ह अकुसलं रक्खेमो, जओ भत्तारदेवयाओ हवंति नारीओ, जा तुह एसा हिययइया सा किं पि कम्मणं सुइमंतं वा साहेइ, इमं पि अणत्थं न थाणेसि एईए वसीकओ । राइणा भणियं—कहं ? । ताहिं भणियं—एसा मज्झण्हे उवरयगया दारं पिहिज्जण किं पि मुणमुणंती चिट्ठइ दिणे दिणे किंचि वेलं, जइ न पत्तियसि ता निरुवेहि केणइ अत्तवणेण । इमं सोऊण राया सयमेव गओ उवरयपविट्ठाए कणयमंजरीए निरुवणत्थं । दारदेसट्ठिण दिट्ठं तं पुव्वन्नियं चिट्ठियं । सुयं च अत्तणो अणुसासणं । परितुट्ठो य चित्तेण—अहो ! इमीए बुद्धिकोसलं, अहो ! गव्वपरिच्चाओ, अहो ! विवेओ, ता सव्वहा सयलगुणनिहाणमेसा, मच्छरिणीओ य एयाओ सवत्तिज्जणओ जाओ गुणं पि दोसं पेच्छंति । तुट्ठेण य रत्ता सव्वरज्जसामिणी कया । पट्ठो य बद्धो । एवं वच्चइ कालो । अन्नया विमलचंदाऽऽयरियसमीवे राइणा कणयमंजरीए य पडिवन्नो सावगधम्मो । कालेण य कणयमंजरी देवीहोउं चुया समाणा उप्पन्ना वेयट्ठे पवए तोरणउरे णयरे दढसत्तिविज्जाहराइणो दुहिया । कयं नामं ‘कणयमाले’त्ति । कमेण पत्ता नवजोव्वणं । अन्नया ख्वसित्तहियणवहरिया वासवाभिहाणेण खयरेण । इमस्मि पवए पासायं विउव्विज्जण ठविया । रइया इमा वेइया—किलेत्थ विवाहेसि । एत्थंतरे कणयमालाए जेइभाया कणयतेओ समागओ । ते दो वि रोसानलपज्जलिया जुज्झंता परोपरवाएहिं मञ्जुसुवगया । कणयमाला वि भाइसोणेण सुबहुयं अकंदिज्जण विमणहुम्मणा इमस्मि पासाए चिट्ठइ । अन्नया आगओ एत्थ वाणमंतरो नाम एगो सुरो । तेण सा भणिया ससिणेहं—वच्छे ! मज्झ तुमं दुहिया । जावेत्तियं

पं० मो मुगे ताव ददसत्तिचिजाहरो पुत्त-दुहियाअभ्रेसणत्यभागओ । वंतरेण मायाए कणयमाला अन्नारिसरूवा
ह्या । पुत्त-दुहिया-वासवमरीराइं मयगरूवाइं घरणीए निवडियाइं दंसियाइं । ताइं दट्ठुण चित्थियं ददसत्तिणा—इमो
मम गणओ वासवेण विणासिओ, वासवो वि कणयतेएण, वावाइज्जमाणेण य वासवेण कणयमाला विणासिया, ता
भिरत्तु गंगारम्स यहुदुकयपउरस्स, 'को सयन्नो एयम्मि रइं करेति ?' ति वेरग्गमुवगओ पव्वज्जमव्वुवगओ । वंतरेण
य त्वसंहारिण माया । वंदिओ कणयमालाए सुरेण य । साहुणा भणियं—किमेरिस ? । साहिओ य कणयमालाए
भाइयुत्तो । साहुणा भणियं—मए तिन्नि य मयगसरीराइं दिट्ठाइं । सुरेण भणियं—मए माया कया । किमत्थं ? ।
सुरेण भणियं—सुणसु कारणं ।

रिएपइट्ठिण नगरे आसि जियसत्तू नाम राया । तेण चित्तंगयस्स चित्तयस्स दुहिया परिणीया कणयमंजरी
नाम । सा वि साविया जाया । सो वि चित्तंगओ तीए पंचनमोक्कारेण निज्जामिओ मरिऊण वंतरो नाम सुरो जाओ,
मो य आइं ति । अन्नया इहमागओ, जावेसा कणयमाला सोयविहुरा दिट्ठा । जाओ इमीए उवरि अईवसिणेहो,
चित्थियं य—किमेसा मे पुत्तभविओ वंधुविसेसो आसि ? ति ओहीपउत्तो । नायं—कणयमंजरी मम दुहिया एस ति
मरिऊण नगरदुहिया जाया । एत्थंतरे तुममागओ । मया चित्थियं—एसा पिउणा सह गमिस्सइ ति विरहभीरुणा
यत्तारिमा फत्ता तुम्ह भोएणत्थं, मयगं च दसियं एईए देहं । पव्वओ य तुमं पव्वजं ति । तओ 'अहो ! मए एस महाणु-
भागो एं वचित्ति' ति जाओ तं सरोओ, ता समियधं तुमए दुच्चिट्ठियमिमं । साहू वि 'धम्मपडिवित्तिहेउत्तणेण उवयारी
मयं' ति संभिरूप उप्पइओ निहरर जलसमाहियं । कणयमालाए वि सुरसाहियवुत्तं चित्थयंतीए जायं जाईसरणं,
नाओ पुत्तगओ—जहा एं सा कणयमंजरि ति, एसो य मम पिचा सुरो जाओ । तओ संजायददसिणेहाए भणिओ

सुरो—ताय ! मञ्ज को बरो होही ? । सुरेण ओहिणा आभोएऊण भणियं—वच्छे ! सो तुह पुब्वभवत्ता जियसत्तू राया देवो होउं दढसीहराणो पुत्तो जाओ सीहरहो नाम, सो तुह भत्ता होही । तीए भणियं—कहं तस्स संजोओ ? । सुरेण भणियं—सो य विवरीयसिक्खासेणावहरिओ एत्थागमिस्सइ, ता निबुया सुहेण चिट्ठसु, मा उब्वयं करेसु, अहं तुहाएससंपायगो चिट्ठामि । ठिओ य एत्थेव पासाए सो सुरो । कणयमाला वि सुरलोएण सह सुहेण गमेइ कालं, सा य अज्जउत्त ! अहं ति । कहं सो सुरो चेइयाण वंदणत्थं मेरुम्मि गओ, जाव तुममवरण्हे पत्तो सि । अइउक्कंठियाए य सो वि ताओ आगच्छमाणो न मए पडिवाल्लिओ, सयमेव अप्पा विवाहाविड ति । एस साहिओ नियुत्तंतो मए जो तए पुट्ठो ति ।

सीहरहस्स वि तं वुत्तंतं सोऊण जाईसरणमुप्पन्नं । इत्थंतरे समागओ सुरंगणासहिओ सो सुरो । पणमिओ राइणा । अहिनंदिओ सहरिसेण सुरेण । साहिओ कणयमालाए नियविवाहवइयरो सुरस्स । पमुइओ सो । उचियसमुल्लावेण समागओ मञ्जण्हो । सुत्तो दिव्वमाहारं सभारिओ राया । एवं ठिओ मासमेगं तत्थ । भणिया य राइणा कणयमाला—पिए ! पडिक्खवग्गो उवइविस्सइ मे रज्जं ता वच्चासि अहं, अणुमन्नसु तुमं । तीए भणियं—पिययम ! जं तुममाणवेसि ति, परं तुह दूरे नयरं, ता कहं पायचारेण गमिस्सह ? , ता गिण्हसु पन्नत्तिं विज्जं ममाहितो । गहिया य रत्ता । साहिया य जहुत्तविहाणेण । आपुच्छिऊण कणयमालं गओ सनयरं । कओ महुसवो नयरं । पुच्छिओ राया पवत्तिं सामंता-ईहिं । कहिया जहावत्ता । विम्बिया सबे वि । भणियं च तेहिं—वच्चइ जत्थ सउन्नो, वि एसमडविं समुहमज्जे वा । नंदइ तहिं तहिं चिय, ता भो ! पुन्नं समज्जिण्ह ॥ १ ॥ एवं वच्चइ कालो । राया य पंचमपंचमदिणस्स तम्मि नगे वच्चइ । चिट्ठइ कणयमालाए समं कइवि दिणे । लोगो य जंपइ—नगे अईइ राया । तओ कालेण जम्हा नगे अईइ तम्हा 'नगगइ एस' ति पइट्ठियं नामं लोएण राइणो । अन्नया गओ नगे नगगइ राया । भणिओ वाणमंतरेण—सुइरं ठिओ इत्थाहं

नयं मानिजाम्भो जागओ सो अवस्सं कायवो, कालक्खेवो तत्थ बहू भविस्सइ, एग्ग य कणयमाला मम
निरुद्धे अग्निं करिस्सइ, ता जहा इफ्फिइया न भवइ तहा कायवें—ति जंप्पिइण गओ सुरो । राइणा वि 'न अओ
अओ उणीए मणनिघुइण' ति हागविणं तम्मि नगे नवरं रमणीयं, उवल्लोहेइणानियाओ अणेगाओ पचाओ, कारियां
निगमणाइं, पड्डाभियाओ तेसु तप्पट्टिमाओ । जत्तामहूस्सवं च तत्थ कुणंतस्स नाण्ण रज्जं परिपालयंतस्स अइक्कंनो कोइ
कालो । अन्नगा अणुजत्त निगओ पेण्डइ कुमुभियं चूयं । गइणा एग्ग मंजरी गहिया । पच्छा सव्वेग संथावारेण
लयंतैण मंजरीपत्तपचाल्लपुक्कफलाइयं कट्ठावसेसो कओ । पडिनियत्तो पुच्छइ—कहि सो चूरुक्खो ? । अमवेण दंसिओ ।
किं एगाल्लो ? । भणउ—तुम्हेहि एग्ग मंजरी गहिया, पच्छा सव्वेण संथावारेण गिण्हंतैण एवं कओ । सो
नितो—'जुगं जाप रिद्धी ताव चेव मोहा, रिद्धीओ पुण सद्धाओ चंचल' ति चिंतयंतो संबुद्धो जाओ—जो
चूरुक्खो नुमणाभिराजं, ममंजरीपच्चपुक्कचित्तं । रिद्धि अरिद्धि मसुपेहियाणं, गंधाराराया वि समेस्स थम्मं ॥ १ ॥

'ममेस्स' ति आर्ज्यान् 'ममीश्चते' अङ्गीकुरुते । एतानि च चरितानि यथा पूर्वप्रवन्धेषु दृष्टानि तथा लिखितानि ।
चत्वारि वि ते किराणा सिइप्पइड्डिण नयरे गया । तत्थ चउदारे देवउले पुव्वेण करकंहु पविट्ठो । दुम्मुहो दक्खि-
लेण । 'किं माहुम्म उन्नओ मुहो चिट्ठामि ?' ति तेण वाणमंतरेण दक्खिणेण वि मुहं कयं । नमी अवरेण पविट्ठो,
तओ वि मुहं कयं । नगइ उत्तरेण, तओ वि मुहं कयं । करकंहुस्स वालत्तणाओ सा कंहु अत्थि चेव, तेण कंहुयणं
गज्ज मसिणं कओ कंहुउओ । तं तेण एगत्थ संगोवियं तं दुम्मुहो पेच्छइ, सो भणइ—जया रज्जं च रट्ठं च, पुर अंतैउ
तत्ता । गज्जमेव परिचज्ज, सचयं किं करेयिमं ? ॥१॥ जाव करकंहु पडिवयणं न देइ ताव नमी भणइ—जया ते पेइण रज्जे,
एग्ग निज्जग वट्ठ । तोमि किं परिचज्ज, अज्जिच्चित्तरो भवं ॥ १ ॥ पैवृके—पितुरागते राज्ञे कृताः कृत्यहराः—नियोगिनो

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोध-
रूपा लघु-
वृत्तिः ।
॥ १४५ ॥

बहवः, तदैव कृत्यकरत्वं कर्तुं तवोचितमित्युपस्कारः, तेषां कृत्यं परापराधपरिभावनादिकं कर्तव्यं परित्यज्य आर्यकृत्यकरः—
नियुक्तकोऽन्यदोषचिन्तको भवान् किमिति जात इति शेषः । ताहे गंधारो भणइ—जया सधं परिचज्ज, मोक्खाय घडसी
भवं । परं गरहसी कीस ? अत्तनीसेसकारए ॥ १ ॥ ताहे करकंडू भणइ—मोक्खमगं पवन्नेसु, साहूसु बंभयारिसु ।
अहियत्थं निवारित्तो, न दोसं वत्तुमरिहसि ॥ १ ॥ सुब्बयत्थयादहितार्थान्निवारयन्तं न ‘दोपं’ मत्तुलोपाद् दोपवन्तं वत्तु-
मईसि । तथा चार्पम्—“रूसज वा परो मा वा, विसं वा परियत्तड । भासियवा हिया भासा, सपक्खगुणकारिया ॥ १ ॥”
इमामनुशास्ति करकण्डुकतां ते प्रतिपन्नाः । कालेन चत्वारोऽपि मोक्षं गता इति ॥ साम्प्रतं सूत्रमनुस्त्रियते—
चइऊण देवलोगा, उववन्नो माणुसम्मि लोगम्मि । उवसंतमोहणिज्जो, सरइ य पोरणिं जाइं ॥ १ ॥

न्याख्या—च्युत्वा देवलोकाद् उत्पन्नो तत्कालविवक्षयेति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ ततः किम् ? इत्याह—
‘जातिं’ जन्म । वर्तमाननिर्देशः सर्वत्र तत्कालविवक्षयेति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ ततः किम् ? इत्याह—
जाइं सरित्तु भगवं, सहसंवुद्धो अणुत्तरे धम्मे । पुत्तं ठवेत्तु रज्जे, अभिनिक्खमई णमी राया ॥ २ ॥

न्याख्या—जाति स्मृत्वा ‘धैर्य-सौभाग्य-माहात्म्य-यशो-ऽर्क-श्रुत-धी-श्रियः । तपो-ऽर्थोपस्थ-पुण्येश-प्रयत्न-तनवो
भगाः ॥ १ ॥’ इतिवचनादनेकार्थोऽपि भगशब्दोऽत्र घटमाने धैर्यादावर्थे प्रवर्तते । ततश्च ‘भगवान्’ धैर्यादिमान्,
“सह” ति ‘स्वयम्’ आत्मनैव सम्बुद्धः सहसम्बुद्धो नान्येन प्रतिबोधितः । क ? इत्याह—‘अनुत्तरे’ प्रधाने ‘धम्मं’ चारि-
त्रधर्मे पुत्रं स्थापयित्वा राज्ये ‘अभिनिष्कामति’ प्रब्रज्यां गृह्णाति ‘नमिः’ नमिनामा ‘राजा’ पृथ्वीपतिरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
किं कृत्वाऽभिनिष्कामति ? इत्याह—

सो देवलोगसरिसे, अंतेउरवरगतो वरे भोए । मुंजित्तु णमी राया, बुद्धो भोगे परिच्चयइ ॥ ३ ॥

नवमं
नमिप्रत्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
प्रत्येकबुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नमिराजैर्पैः
सौत्री-
वक्तव्यता ।
॥ १४५ ॥

प्रत्ये कबुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नमिराजैः
सौत्री-
वक्तव्यता ।

व्याख्या—‘सः’ इत्यनन्तरमुद्दिष्टो ‘देवलोकसदृशान्’ देवलोकभोगतुल्यान्, ‘अंतैरवरगओ” ति वरान्तःपुरगतः
‘यगन्’ प्रधानान् ‘भोगान्’ मनोजशब्दादीन् ‘भुक्त्वा’ अनुभूय नमी राजा ‘बुद्धः’ विज्ञाततत्त्वो भोगान् परित्यजति ।
पुनर्भोगग्रहणम् अतिविस्मरणशीला आयनुग्राह्या एवेति ज्ञापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ किञ्च—

मिहितं सपुरजणवयं, बलमोरोहं च परियणं सवं । चेच्चा अभिनिक्खंतो, एगंतमहिट्ठिओ भयवं ॥४॥
व्याख्या—‘मिथिलां’ मिथिलानाम्नीं पुरीं ‘सपुरजनपदां’ पुरजनपदसमेतां ‘बलं’ हस्त्यादिवचुरङ्गं ‘अवरोधं च’
अन्तःपुरं ‘परिजनं’ परिवर्गं ‘सर्वं’ निरवशेषं ‘लुक्त्वा’ अपहाय ‘अभिनिष्क्रान्तः’ प्रव्रजितः । ‘एकान्तम्’ द्रव्यतः—विजनम्
उगानादि, भावतश्च—‘एकोऽहं न हि मे कश्चिन्नाहमन्यस्य कस्याचित् । न तं पश्यामि यस्याहं, नाऽसौ दृश्योऽस्ति यो
मम ॥ १ ॥’ इति भावनात एक एवाऽहमित्यन्तः—निश्चय एकान्तः तम् ‘अधिष्ठितः’ आश्रितो भगवानिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥

तैवमभिनिष्क्रामति यदभूत् तदाह—

कोलाहलगवभूयं, आसी मिहिलाए पवयंतम्मि । तइया रायरिसिम्मिं, णमिम्मि अभिनिक्खमंतम्मि ॥
व्याख्या—कोलाहलः—विलपिताऽऽकन्दितादिकलकलः, कोलाहल एव कोलाहलकः स भूतः—जातो यस्मिन् तत्
कोलाहलकभूतम् ‘आसीत्’ अभूत् मिथिलायां सर्वं गृहविहारादीति गम्यते । ‘प्रव्रजति’ प्रव्रज्यामाददाने ‘तदा’ तस्मिन्
क्षणे, राजा चासौ राज्याऽवस्थामाश्रित्य ऋषिश्च तत्कालापेक्षया राजर्षिः तस्मिन् नमौ ‘अभिनिष्क्रामति’ गृहान्निर्गच्छतीति
सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ पुनरत्रान्तरे यदभूत्तदाह—

अबुमुट्ठियं रायरिसिं, पवजाठाणमुत्तमं सक्को । माहणरूवेण इमं, तदा हि वयणमब्ववी ॥ ६ ॥
व्याख्या—‘अभ्युत्थितम्’ अभ्युद्यतं राजर्षिं प्रव्रज्यैव स्थानम्—आश्रयः ज्ञानादिगुणानां प्रव्रज्यास्थानं तस्मिन्, ‘उत्तमे’

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १४६ ॥

प्रधाने, प्राकृतत्वात् सुब्यत्ययः, 'शक्रः' इन्द्रः 'माहनरूपेण' ब्राह्मणवेपेण आगतेति शेषः, 'तदा हि' तस्मिन् महात्मनि प्रब्रज्यां ग्रहीतुमनसि तदाशयं परीक्षितुकामः स्वयमिन्द्र आजगाम । ततः सः 'इदं' वक्ष्यमाणं वचनं 'अब्रवीत्' उक्तवानिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ यदुक्तं तदाह—
किं नु भो अज्ज मिहिलाए, कोलाहलगसंकुला । सुवंति दारुणा सदा, पासाएसु गिहेसु य ॥ ७ ॥
न्याख्या—'किमि'ति प्रश्ने, 'नु' इति वितर्के, 'भोः' इत्यामन्त्रणे, अद्य 'मिथिलायां' नगर्यां कोलाहलकेन—यहलकल-
कलात्मकेन सङ्कुलाः कोलाहलकसङ्कुलाः श्रूयन्ते 'दारुणाः' हृदयोद्वेगजनकाः 'शब्दाः' विलपिताक्रन्दितादयः, 'पासादेषु'
देवतानरेन्द्रभवनेषु 'गृहेषु' तदितरेषु चशब्दात् त्रिकचतुष्कचत्तरादिषु चेति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ ततश्च—
एतमट्ठं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । ततो नमी रायरिसी, देविंदं इणसम्बवी ॥ ८ ॥
न्याख्या—'एतम्' अनन्तरोक्तमर्थं निशम्य हेतुः—पञ्चावयववाक्यरूपः कारणं च—अन्यथाऽनुपपत्तिमात्रं ताभ्यां
चोदितः—प्रेरितो हेतुकारणचोदितः, 'कोलाहलकसङ्कुलाः शब्दाः श्रूयन्ते' इत्यनेन हि उभयमेतत् सूचितम् । तथाहि—अनु-
चितमिदं भवतोऽभिनिष्क्रमणमिति प्रतिज्ञा । आक्रन्दादिदारुणशब्दहेतुत्वादिति हेतुः । प्राणव्यपरोपणवदिति दृष्टान्तः ।
यद् यद् आक्रन्दादिदारुणशब्दहेतु तत् तद् धर्मार्थिनोऽनुचितम्, यथा प्राणव्यपरोपणादि, तथा चेदं भवतो निष्क्रमण-
मित्युपनयः । तस्मादाक्रन्दादिदारुणशब्दहेतुत्वादनुचितं भवतोऽभिनिष्क्रमणमिति निगमनमिति । पञ्चावयववाक्यमिह
हेतुः । शेषावयवविवक्षारहितं तु आक्रन्दादिदारुणशब्दहेतुत्वं भवदभिनिष्क्रमणानुचितत्वं विनानुपपन्नमित्येतावन्मात्रं
कारणम् । अनयोस्तु पृथगुपादानं प्रतिपाद्यभेदतः साधनवाक्यवैचित्र्यसूचनार्थम् । 'ततः' प्रेरणानन्तरं नमी राजर्षि-
देवेन्द्रमिदमब्रवीदिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ किं तदुक्तवान् ? इत्याह—

नवमं
नमिप्रत्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
प्रत्येकबुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नमिराजर्षेः
'सौत्री-
वक्तव्यता ।
॥ १४६ ॥

मिश्रित्वाणं चेदं वच्छे, सीयच्छाणं मणोरमे । पत्तापुष्पफलोवेण, बहुणं बहुगुणे सया ॥ ९ ॥
व्याख्या—‘मिथिलायां’ पुरि, चितिः—इह प्रमावात् पत्रपुष्पागुपचयस्तत्र साधु चित्तं चित्तमेव चेत्यं—उद्यानं तस्मिन्,
“वच्छे” इति मूलत्वाद् दिलोपे वृक्षैः ‘शीतलच्छाये’ शीतलच्छाये ‘मनोरमे’ मनोरमाभिधाने, पत्रपुष्पफलोपेते ‘बहूनां’
प्रकृतान् नगार्त्तानां ‘बहुगुणे’ फलादिभिः प्रचुरोपकारकारिणि ‘सदा’ सर्वकालमिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ ततः किम्? इत्याह—
वाणं हीरमाणम्मि, चेदयम्मि मणोरमे । दुहिया असरणा अत्ता, एण कंदंति भो । खगा ॥ १० ॥
व्याख्या—‘वातेन’ वायुना ‘द्रियमाणे’ इतस्ततः श्रिप्यमाणे, वातश्च तदा शक्यैव कृत इति सम्प्रदायः । चितिः—
गोष्ठलादिनयन्त्र साधुः—योग्यद्रव्यः स एव चैत्यस्तस्मिन्, किमुक्तं भवति?—अथोवद्वर्षीष्टिके उपरि चोन्निधूतपताके
‘मनोरमे’ मनोसिगतिहेतो वृक्षे इति ज्ञेयः । दुःखं सज्जातं येषां ते दुःखिताः, ‘अशरणाः’ व्राणरहिताः अत एव
‘आर्त्ताः’ पीडिताः ‘पन्ते’ प्रत्यक्षाः ‘कन्दन्ति’ आकन्दशब्दं कुर्वन्ति । ‘भोः’ इत्यामन्त्रणे, ‘खगाः’ पक्षिणः । इह च
स्मिन् मिथिलायां दारुणाः शब्दाः श्रूयन्ते? इति यत् स्वजनाकन्दनमुक्तं तत् खगाकन्दनद्रायम्. आत्मा च वृक्षकल्पः,
नृत्तगो हि नियतकालमेव सहावस्थितत्वेनोत्तरकालं च स्वगतिगामितया दुर्माश्रितखगोपमा एवामी स्वजनानयः । उक्तं
हि—“यद्वद् दुमे मरुति पक्षिगणा विचित्राः, कृत्वाऽऽश्रय हि निशि यान्ति पुनः प्रभाते । तद्वज्रगल्यमकुटं ककुदुन्वजीवाः,
मम ममेन्य पुनरेव दिशो भजन्ति ॥ १ ॥” ततश्चाकन्ददिदारुणशब्दानामभिनिष्क्रमणहेतुत्वमसिद्धं स्वप्रयोजनहेतु कृत्वा-
लोपाय । आह च—“आत्मार्यं सीदमान स्वजनपरिजनो रीति हा हाऽऽरवात्तां, भार्या चात्मीयभोगं गृहविभवसुखं स्वं
परिव्याध भार्यम् । तन्दत्यन्योऽन्यमन्यस्त्वह हि बहुजनो लोकयात्रानिमित्तं, यो वा यसाञ्च कञ्चिन्मृगयति हि गुणं
रोहिर्नीष्टः स नन्ने ॥ १ ॥” तथा च मति भवदुक्ते हेतुकारणे असिद्धे एवेत्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः ॥ १० ॥

एयमट्ठं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ ११ ॥
व्याख्या—एतमर्थं निशम्य हेतुकारणयोः—अनन्तरसूत्रसूचितयोः चोदितः—असिद्धोऽयं भवदभिहितो हेतुः कारणं
च इत्यनुपपत्त्या प्रेरितो हेतुकारणचोदितः । ततो नमिं राजार्यं देवेन्द्र इदमब्रवीदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥
एस अग्गी य वाऊ य, एयं डुज्झइ मंदिरं । भगवं अंतेउरंतेणं, कीस णं नावपेक्खह ॥ १२ ॥
व्याख्या—‘एषः’ प्रत्यक्षोऽग्निश्च वायुश्च, ‘एतत्’ प्रत्यक्षं दह्यते ‘मन्दिरं’ वैश्व भवत्सम्बन्धीति शेषः । भगवन्
“अंतेउरंतेणं” ति अन्तःपुराभिमुखं, “कीस” ति कस्मात् ? “णं” वाक्यालङ्कारे, ‘नावपेक्षसे’ नावलोकसे इति
सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ ततश्च—

एयमट्ठं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ १३ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरं हेतुकारणचर्चा बृहद्दीकातोऽवसेया । एवमुत्तरत्राऽपि ॥ १३ ॥ किमब्रवीत् ? इत्याह—
सुहं वसामो जीवामो, जेसिं मो नत्थि किंचणं । मिहिलाए डुज्झमाणीए, न मे डुज्झइ किंचणं ॥ १४ ॥
व्याख्या—सुखं यथाभवत्येवं ‘वसामः’ तिष्ठामः ‘जीवामः’ प्राणान् धारयामः । येषां ‘मो’ इत्यस्माकं नास्ति
‘किञ्चन’ वस्तुजातं, यतः—“एकोऽहं न मे कश्चित्, स्वः परो वाऽपि विद्यते । यदेको जायते जन्तुर्भियते एक एव हि
॥ १ ॥” इति न किञ्चिदन्तःपुरादि मत्सत्कम्, अतो मिथिलायां दह्यमानायां न मे दह्यते ‘किञ्चन’ स्वरूपमपि, तत्त्वतो
स्वकर्मफलभुजो जन्तव इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ एतदेव भावयितुमाह—
चत्तएुत्तकलत्तस्स, निवावारस्स भिक्खुणो । यियं ण विज्झइ किंचि, अप्पियं पि ण विज्झइ ॥ १५ ॥
बहुं खु सुणिणो भइं, अणगारस्स भिक्खुणो । सवओ विप्पसुक्कस्स, एगंतमणुपस्सओ ॥ १६ ॥

प्रत्येकदुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नमिराजर्षेः
सौत्री-
वक्तव्यता ।

व्याख्या—सकपुत्रकलत्रस्य 'निर्व्यापारस्य' परिहृतकृपिपाशुपाल्यादिक्रियस्य भिक्षोः 'प्रियम्' इष्टं न विद्यते 'क्रिद्मिन्' अल्पमपि 'अप्रियमपि' अनिष्टमपि न विद्यते । एतेन यदुक्तं 'नास्ति किञ्चने'ति तत् समर्थितम् । एवमपि कथं मुरेन वसनं जीवनं च ? इत्याह—'बहु' विपुलं 'खुः' अवधारणे, बह्वेव 'भुनेः' त्रिकालवेदिनः 'भद्रं' सुखम् अन-
गारस्य भिक्षोः 'सर्वतः' बाह्याभ्यन्तराच्च परिग्रहादिति गम्यते, विप्रमुक्तस्य 'एकान्तम्' एकत्वभावनात्मकम् 'अनुपश्यतः' पर्यालोचयत इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १५-१६ ॥

एयमष्टं निसामेत्ता, हेजकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमव्ववी ॥ १७ ॥
पागारं कारइत्ता णं, गोपुरदालगाणि य । उस्सूलग सयग्घीओ, तओ गच्छसि खत्तिआ ! ॥ १८ ॥

व्याख्या—सष्टम् । 'प्राकारं' सालं कारयित्वा 'गोपुराट्टालकानि च' तत्र गोपुराणि-प्रतोलीद्वाराणि, गोपुर-
घणम् अंगलारुपाटोपलक्षणम्, अट्टालकानि-प्राकारकोष्ठकोपरिवर्तीनि आयोधनस्थानानि । "उस्सूलग" ति खादिका,
"मयग्घीउ" ति 'शतत्रयः' यन्नरूपाः, तत एवं सर्वं निराकुलीकृत्य 'गच्छसी'ति तिब्वयलयाद् गच्छ क्षत्रिय ! इति
सूत्रार्थः ॥ १७-१८ ॥

एयमष्टं निसामित्ता, हेजकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमव्ववी ॥ १९ ॥
सद्धं नगरं किचा, तवसंवरमग्गलं । खंतिं निउण पागारं, तिगुत्तं दुग्गपहंसगं ॥ २० ॥
धणुं परक्कमं किचा, जीवं च इरियं सदा । धियं च केयणं किचा, सच्चेण पल्लिमंथए ॥ २१ ॥
तवनारायजुत्तेण, भेत्तूणं कम्मकंचुयं । मुणी विगयसंगामो, भवाओ परिमुच्चइ ॥ २२ ॥
व्याख्या—'श्रद्धा' तत्त्वरुचिरूपाम् अशेषगुणाधारतया नगरं 'कृत्वा' विधाय, अनेन च प्रशमसंवेगादीनि गोपुराणि

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १४८ ॥

नवंम
नमिप्रत्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
प्रत्येकबुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नमिराजर्षेः
सौत्री-
वक्तव्यता ।
॥ १४८ ॥

कृत्वेत्युपलक्ष्यते । तपः—अनशनादि बाह्यं तत्प्रधानः संवरस्तम् अर्गलमित्युपलक्षणत्वादर्गलकपाटं कृत्वा । ‘क्षान्ति’ क्षमां
‘निपुणं’ सर्वपरिपूर्णं प्राकारं कृत्वा, तिसृभिः—अट्टालकोच्छूलकशतत्रीसंस्थानीयाभिर्मनोगुप्त्यादिगुप्तिभिर्गुप्तं ‘दुःप्रधर्प’
पैर्दुरभिभवं, प्राकारविशेषणे एते । इत्थं यदुक्तं ‘प्राकारादीन् कारयित्वे’ति तत्प्रतिवचनमुक्तम् । सम्प्रति तु प्राकारा-
ट्टालकेष्ववश्यमेव योद्धव्यम्, तच्च सत्सु प्रहरणादिषु सति च वैरिणि सम्भवत्यत आह—‘धनुः’ कोदण्डं ‘पराक्रमं’
जीववीर्योत्सासरूपमुत्साहं कृत्वा, ‘जीवां च’ प्रत्यञ्चां चैर्यासमितिम् उपलक्षणत्वाच्चेपसमितीश्च ‘सदा’ सर्वकालम्,
‘धृति च’ धर्म्मोभिरतिरूपां ‘क्रेतनं’ शृङ्गमयधनुर्मध्ये काष्ठमयमुष्ट्यात्मकम् । ननु तदुपरि स्नायुना वध्यते इदं तु केन
बन्धनीयम् ? इत्याह—‘सत्येन’ मनःसत्यादिना “पालिमंथए” ति वधीयात् । ततः किम् ? इत्याह—तपः—पडिधमान्तरं
तदेव नाराचः—अयोमयो वाणस्तद्युक्तेन प्रक्रमाद्धनुषा ‘भित्त्वा’ विदार्थं कर्मकञ्चुकम्, कर्मग्रहणेन चात्मैवोद्धतो
वैरीत्युक्तं भवति । वक्ष्यति च—“अप्या भित्तमभित्तं च, दुष्पाट्टियसुपट्टिए” ति । ‘मुनिः’ यतिः कर्मभेदे ज्ञेयस्य
जितत्वाद् विगतः सङ्ग्रामो यस्य स विगतसङ्ग्रामः ‘भवात्’ संसारात् परिमुच्यते । एतेन सूत्रत्रयेण यदुक्तं ‘प्राकारं
कारयित्वे’त्यादि तस्य सिद्धसाधनता उक्तेति सूत्रत्रयार्थः ॥ २०-२१-२२ ॥

एयमट्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ २३ ॥
पासाए कारइत्ता णं, वद्धमाणणिहाणि य । वालग्गपोत्तियाओ य, तओ गच्छसि ग्वत्तिया ! ॥ २४ ॥

व्याख्या—प्रासादान् कारयित्वा ‘वर्द्धमानगृहाणि च’ अनेकधा वास्तुविद्याभिहितानि “वालग्गपोइयाओ य” ति
देशीयपदं वलमीवाचकं, ततो वलमीश्च कारयित्वा ततो गच्छ क्षत्रिय ! इति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥
एयमट्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ २५ ॥

प्रत्येकचतुर्द-
चतुष्टयस्य
मोक्षगान-
नम् ।
नमिराजर्षेः
सौत्री-
वक्तव्यता ।

संसयं सल्ल सो कुणइ, जो मग्गे कुणइं घरं । जत्थेव गंतुमिच्छेज्जा, तत्थ कुधेज्जा सासयं ॥२३॥
व्याख्या—‘सगवः’ मन्देहः ‘सल्लः’ एवकारार्थं, ततश्च संगयमेव स कुल्ले, यथा—रुद्राचिन्मम गमन न
भविष्यतीति, यो मार्गे कुल्ले गृहम्, गमननिश्चये तत्करणयोगान् । किमिति गमननिश्चये मार्गे गृहं न क्रियते ? इत्याह—
‘यत्थे’ निमित्तवर्गो ‘गन्तुं’ यातुं उच्छेत् ‘तत्थे’ ति अवधारणफलत्वाद् वाच्यस्य तत्रैव कुर्वति त्वन्य-आत्मनः आश्रयः
स्मारणम् । ततोऽयमर्थः—उदं तत्रदिहावस्थानं मार्गावस्थानप्राथम्येन, यत्र तु निगमिषितमस्मान्निः तद् मुक्तिपदम्,
तदापरिग्रहे च प्रवृत्ता एव व्ययमिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥

एयमट्ठं निसामेत्ता, हेज्जकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ २७ ॥
आमोमे लोमहारे य, गंठिमेण य तक्करे । णगरस्स खेमं काऊण, तओ गच्छसि खत्तिया ! ॥२८॥
व्याख्या—आ-ममन्तात् मुणन्ति-सैन्यं कुर्वन्तीत्यामोपास्तान्, लोमहाराः—ये निस्तंशतया आत्मविघाताऽऽशङ्कया
च प्राणान् निहर्त्तव्यं सर्वस्वमपहरन्ति । तथा च वृद्धाः—लोमाहाराः प्रागहारा इति, तांश्च, अन्धिभेनाः—ये द्युतुररू-
ढिर्द्धर्तिर्तापिना ग्रन्थि भिन्दन्ति तांश्च, ‘चशब्दः’ मित्रक्रमः, ततः ‘तस्कराश्च’ सर्वकालं चौर्यकारिणः, इह चोत्साद्येति
गन्तव्ये, नगरस्य दोग कृत्वा ततो गच्छ क्षत्रिय ! इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥

एयमट्ठं निसामेत्ता, हेज्जकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ २९ ॥
असइं उ मणुस्सेहिं, मिच्छादंडो पंजण । अकारिणोऽत्थ वड्ढंति, मुचइं कारओ जणो ॥ ३० ॥
व्याख्या—‘जसज्ज’ अनेक्या ‘तु’ एवकारार्थं, ततश्चाऽमकृदेव ‘मनुज्ये’ मनुजैः, मिथ्या—व्यलीकः, किमुक्तं
भाति ?—अगपगणिमप्यज्ञानाभिनिवेशादिभिः दण्डः—देयत्यागगरीरनिग्रहादिः ‘अपुञ्च्यते’ व्यापयते । त्वमिदम् ?

इत्याह—‘अकारिणः’ आमोपणादविधायिनः ‘अत्रे’त्यस्मिन् लोके ‘बध्यन्ते’ निगडादिभिर्नियज्यन्ते, मुच्यते ‘कारकः’
विधायकः प्रकृतत्वादाभोपणादीनां ‘जनः’ लोकः । तदनेन यदुक्तं प्राग्—‘आमोषकादीनामुत्सादेन नगरस्य क्षेमं कृत्वा
गच्छ’ इति, तत्र तेषां ज्ञातुमशक्यतया क्षेमकरणस्याप्यशक्यत्वमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥

एयमष्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ ३१ ॥
गच्छ’ इति, तत्र तेषां ज्ञातुमशक्यतया क्षेमकरणस्याप्यशक्यत्वमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥
एयमष्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ ३१ ॥
गच्छ’ इति, तत्र तेषां ज्ञातुमशक्यतया क्षेमकरणस्याप्यशक्यत्वमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥

जे केइ पत्थिवा तुज्झं, न गमंति नराहिवा ! । वसे ते ठावइत्ता णं, तओ गच्छसि खत्तिया ! ॥ ३२ ॥
जे केइ पत्थिवा तुज्झं, न गमंति नराहिवा ! । वसे ते ठावइत्ता णं, तओ गच्छसि खत्तिया ! ॥ ३२ ॥
जे केइ पत्थिवा तुज्झं, न गमंति नराहिवा ! । वसे ते ठावइत्ता णं, तओ गच्छसि खत्तिया ! ॥ ३२ ॥
जे केइ पत्थिवा तुज्झं, न गमंति नराहिवा ! । वसे ते ठावइत्ता णं, तओ गच्छसि खत्तिया ! ॥ ३२ ॥

न्याख्या—ये केचित् ‘पार्थिवाः’ राजानः तुभ्यं ‘न नमन्ति’ न प्रह्रीभवन्ति, हे ‘नराधिप !’ नृपते ! ‘वशे’
आत्माऽऽयत्तौ ‘तान्’ अनमत्पार्थिवान् ‘स्थापयित्वा’ कृत्वेत्यर्थः, ततो गच्छ क्षत्रिय ! इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥
एयमष्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ ३३ ॥
जो सहस्सं सहस्साणं, संगामे दुज्जेण जिणे । एणं जिणेज्ज अप्पाणं, एस से परमो जओ ॥ ३४ ॥
जो सहस्सं सहस्साणं, संगामे दुज्जेण जिणे । एणं जिणेज्ज अप्पाणं, एस से परमो जओ ॥ ३४ ॥
जो सहस्सं सहस्साणं, संगामे दुज्जेण जिणे । एणं जिणेज्ज अप्पाणं, एस से परमो जओ ॥ ३४ ॥
जो सहस्सं सहस्साणं, संगामे दुज्जेण जिणे । एणं जिणेज्ज अप्पाणं, एस से परमो जओ ॥ ३४ ॥

अप्पाणमेव जुज्झाहि, किं ते जुज्जेण बज्झओ ? । अप्पाणमेव अप्पाणं, जइत्ता सुहमेहए ॥ ३५ ॥
अप्पाणमेव जुज्झाहि, किं ते जुज्जेण बज्झओ ? । अप्पाणमेव अप्पाणं, जइत्ता सुहमेहए ॥ ३५ ॥
अप्पाणमेव जुज्झाहि, किं ते जुज्जेण बज्झओ ? । अप्पाणमेव अप्पाणं, जइत्ता सुहमेहए ॥ ३५ ॥
अप्पाणमेव जुज्झाहि, किं ते जुज्जेण बज्झओ ? । अप्पाणमेव अप्पाणं, जइत्ता सुहमेहए ॥ ३५ ॥

नवमं
नमिप्रत्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
प्रत्येकबुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नमिराजर्षेः
सौत्री-
वक्तव्यता ।
॥ १४९ ॥

प्रत्येकबुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नमिराजर्वः
सौत्री-
वक्तव्यता ।

प्राप्नोति । कथमात्मन्येव जिते सुखावाप्तिः ? इत्याह—‘पञ्चेन्द्रियाणि’ श्रोत्रादीनि क्रोधो मानो माया तथैव लोभश्च दुर्जेयः, ‘अत्रे’ति चः समुच्चये, एव पूरणे, अतति—गच्छति तानि तान्यव्यवसायस्थानान्तराणीति व्युत्पत्तेः ‘आत्मा’ मनः, मर्मात्रं च सूत्रत्वान्नपुंसकनिर्देशः । ‘सर्वम्’ अक्षेपम् इन्द्रियादि उपलक्षणत्वाद् मिथ्यात्वादि च ‘आत्मनि’ जीवे जिते जितमिति सूत्रव्यर्थः ॥ ३४-३५-३६ ॥

पञ्चमदं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमन्ववी ॥ ३७ ॥

व्याख्या—प्राग्वन् ॥३७॥ तवसेतावता तदुपशमं निश्चित्य लिनधर्मं प्रति स्वैर्यं परीक्षितुकामः शक्र इदमवोचत्—जइत्ता विउले जने, भोइत्ता समणमाहणे । दच्चा भोच्चा य जट्टा य, ततो गच्छसि खत्तिया ! ॥३८॥ व्याख्या—यान्नयित्वा ‘विपुलान्’ विस्तीर्णान् यज्ञान्, भोजयित्वा श्रमणब्राह्मणान्, दत्त्वा द्विजादिभ्यो गवादीन्, गृह्णन्त्या च मनोदशब्दादीन्, इद्वा च स्वयं यागान्, ततो गच्छ क्षत्रिय ! इति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥

पञ्चमदं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमन्ववी ॥ ३९ ॥

जो सहस्सं सहस्साणं, मासे मासे गवं दए । तस्सावि संजमो सेओ, अदिंतस्स वि किंचणं ॥४०॥ व्याख्या—यः ‘सहस्रं सहस्राणां’ दशलक्षात्मकं मासे मासे गवां दद्यात् ‘तस्याऽपि’ एवंविधस्य दातुः ‘संयमः’ आभ्यासविरमणात्मकः ‘श्रेयान्’ अतिशयप्रशस्यः, कथम्भूतस्यापि ‘अदत्तोऽपि’ अयच्छतोऽपि ‘किञ्चन’ स्वल्पमपि गन्तु । एवं च संयमस्य प्रगल्भतरत्वमभिदधता यागादीनां सावद्यत्वं अर्थोदावेदितम् । तथा च यज्ञप्रणेतृमिरुक्तम्—“पदशतानि नियुज्यन्ते, पशूनां मध्यमेऽहनि । अश्वमेधस्य वचनान्यूनानि पशुभिस्त्रिभिः ॥ १ ॥” इत्यपशुवेषे च कथमसावपना ? । तथा दानान्यपि अशनादिविपयाणि धर्मोपकरणगोचराणि च धर्माय वर्ण्यन्ते ? , यत आह—“अशनादीनि

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १५० ॥

दानानि, धर्मोपकरणानि च । साधुभ्यः साधुयोग्यानि, देयानि विधिना बुधैः ॥ १ ॥” शेषाणि तु सुवर्णगोभूम्यादीनि प्राण्युपमर्देहेतुया सावधान्येवेति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥
एयमष्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमन्बवी ॥ ४१ ॥
व्याख्या—प्राग्वत् ॥ ४१ ॥ नवरमित्थं जिनधम्मस्थिरतामवधार्य प्रव्रज्यां प्रति दृढतां परीक्षितुकाम इदमवादीत् शकः—
घोरासमं चइत्ता णं, अन्नं पत्थेसि आसमं । इहेव पोसहरतो, भवाहि मणुयाहिवा ! ॥ ४२ ॥
व्याख्या—घोरः—अत्यन्तदुरनुचरः स चासावाश्रमश्च ‘घोराश्रमः’ गार्हस्थ्यम्, तस्यैवाऽल्पसत्त्ववैर्दुष्करत्वात् ।
उक्तञ्च—“गृहाश्रमपरो धर्मो, न भूतो न भविष्यति । पालयन्ति नराः शूराः, क्लीवाः पाखण्डमाश्रिताः ॥ १ ॥” तं
त्यक्त्वा अन्यं प्रार्थयसि ‘आश्रमं’ प्रव्रज्यालक्षणम्, नेदं क्लीवसत्त्वानुचरितं भवादृशमुचितम् । तर्हि किमुचितम् ?
इत्याह—‘इह’ अस्मिन्नेव गृहाश्रमे स्थित इति गम्यते, पौपधः—अष्टम्यादितिधियु व्रतविशेषः तत्र रतः पौपधरतो
भव, अनुव्रताद्युपलक्षणमेतत्, अस्यैव चोपादानं पौपधदिनेष्ववश्यं भावतस्तपोऽनुष्ठानख्यापकम् । यत उक्तम्—
“सर्वेष्वपि तपोयोगः, प्रशस्तः कालपर्वसु । अष्टम्यां पञ्चदश्याञ्च, नियतं पौपधं वसेत् ॥ १ ॥” इति हे मनुजाधिप ।
इति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥

एयमष्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमन्बवी ॥ ४३ ॥
मासे मासे उजो बालो, कुसग्गेणं तु भुंजए । ण सो सुक्खातधम्मस्स, कलं अण्णइ सोलसिं ॥ ४४ ॥
व्याख्या—मासे मासे एव न त्वर्द्धमासादौ ‘यः’ कश्चित् ‘बालः’ अविवेकः ‘कुशाग्नेणैव’ दर्भाग्नेणैव भुङ्क्ते न तु करा-
जुल्यादिभिः, ‘ने’ति निषेधे, ‘सः’ एवंविधः कष्टानुष्ठायी सुप्तु-शोभनः सर्वसावद्यविरतिरूपत्वाद् आख्यातः—तीर्थकरा-

नवमं
नमिग्रत्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
प्रत्येकबुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नमिराजर्षेः
सौत्री-
वक्तव्यता ।
॥ १५० ॥

निभिः कथितः खान्यातः, खान्यातो धर्मो यस्य स खान्यातधर्मः—चारित्री तस्य 'कलो' भागं 'नार्पति' नाहति
पोऽदीप्, इदमुक्तं भवति—पोऽद्यांशसमोऽपि न भवति, अतो गृहश्रमादयमेव श्रेयानिति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥

एयमटं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमन्ववी ॥ ४५ ॥

पुनर्निर्भिष्वत्तां परीक्षितुमिन्द्र उवाच—

हिरसं सुवन्नं मणिमुत्तं, कंसं दूसं च वाहणं । कोसं वद्धावहत्ता णं, तओ गच्छसि खत्तिया ! ॥ ४६ ॥

व्याख्या—'हिरण्यं' चटितमुवर्णम्, इतरत्तु सुवर्णम्, मणयः—चन्द्रकान्तनीलाद्याः मुक्ताश्च—मौक्तिकानि मणिमुक्तम्,
'कांस्यं' कांस्यभाजनादि, 'दूयं' वस्त्रं, 'चः' स्वगतानेकेभेदसूचकः, 'वाहनं' रथाऽद्यादि, 'कोश' भाण्डागारं चर्मलताद्य-
नैऋत्युरूपं, 'वर्द्धयित्वा' वृद्धिं प्राप्य ततो गच्छ क्षत्रिय ! इति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥

एयमटं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमन्ववी ॥ ४७ ॥

सुवन्नारूपस्स उ पवया भवे, सिया हु केलाससमा असंखया ।

नरस्स लुद्धस्स न तेहि किंचि, इच्छा हु आगाससमा अणंतिया ॥ ४८ ॥

पुदवी साली जवा चेव, हिरन्नं पसुभिस्सह । पडिपुन्नं नालमेगस्स, इति विज्जा तवं चरे ॥ ४९ ॥

व्याख्या—सुवर्णं च रूपं सुवर्णरूप्य तस्य 'तुः' पुरणे, 'पर्वताः' पर्वतप्रमाणा राशयः "भवे" ति भवेयुः 'स्यात्'
रशयिन्, 'हुः' अवधारणे भिन्नक्रमश्च, ततः 'केलाससमा एव' कैलासपर्वततुल्या एव न तु लघुपर्वतप्रमाणाः, कैलासश्च
मेरुरिति युद्धाः । तेऽपि 'अमद्भूताः' मद्भूतारहिताः । नरस्य लुब्धस्य न 'तैः' तादृशैरपि सुवर्णरूप्यपर्वतैः 'किञ्चिदपि'
मात्रमपि परितोऽपकारणमिति गम्यते । कुतः पुनरिदम्? इत्याह—'इच्छा' अभिलाषः 'हुरि' ति यस्माद् आकाशेन समा-तुल्या

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीयया
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १५१ ॥

से .
वक्तव्यता

॥ १५१ ॥

आकाशसमा, 'अनन्तिका' अन्तरहिता । उक्तञ्च—“न सहस्राङ्गवेत्तुष्टिर्न लक्षान्न च कोटितः । न राज-
न्नेन्द्रत्वादपि देहिनाम् ॥ १ ॥” तथा 'पृथ्वी' मही 'शाल्यः' लोहितशाल्यादयः 'यवाः' प्रतीताः, 'चः' शेषधान-
्यार्थः, 'एवः' अवधारणे स च भिन्नक्रमो योक्ष्यते, 'हिरण्यं' सुवर्णं, ताम्राद्युपलक्षणमेतन्, 'पशुभिः' गवाश्चादिभिः
'प्रतिपूर्ण' समस्त 'न' नैव 'अलं' समर्थं प्रक्रमाद् इच्छापूर्तये एकस्य जन्तोरिति गम्यते । 'इति' एतत् पूर्वोक्तं 'विज्ज' ति
सूत्रत्वाद् विदित्वा 'तपः' द्वादशविधं चरेत्, तत एव निःस्पृहतया इच्छापरिपूर्तिसम्भवादिति सूत्रार्थः ॥ ४८-४९ ॥
एयमष्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमन्ववी ॥ ५० ॥
अच्छेरगमवुदए, भोए चयसि पत्थिवा ! । असंते कामे पत्थेसि, संकप्पेण विहन्नासि ॥ ५१ ॥
व्याख्या—“अच्छेरगं” ति आश्चर्यं वर्त्तते यत् त्वमेवविधः 'अद्भुतान्' आश्चर्यरूपान् भोगान् त्यजसि हे पार्थिव !,
तत्त्यागतञ्च 'असतः' अविद्यमानान् कामान् प्रार्थयसि, तदप्याश्चर्यमिति सम्बन्धः, अथवा कस्तवात्र दोषः ?—‘सङ्कल्पेन’
उत्तरोत्तराग्राप्तभोगाभिलाषरूपेण विकल्पेन 'विहन्यसे' वाध्यसे, अपर्यवसितत्वाद् एवविधसङ्कल्पस्य । उक्तं हि—“अमीपां
स्थूलसूक्ष्माणामिन्द्रियार्थविधायिनाम् । शक्रादयोऽपि नो दृष्टिं, विषयाणामुपगताः ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ५१ ॥
एयमष्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमन्ववी ॥ ५२ ॥
सल्लं कामा विसं कामा, कामा आसीविसोवमा । कामे पत्थेमाणा, अकामा जंति दुग्गइं ॥ ५३ ॥
व्याख्या—शल्यमिव शल्यं कामाः, विषमिव विषं कामाः, कामाः 'आशीविषोपमाः' आशीविषः—

१ शलति-देहान्तश्चलतीति शल्यम्-शरीरान्तः प्रविष्टं तोमरादि, यथा शल्य अन्तश्चलद्दिविधवाधाविधायि तथैतेऽपि ।

२ केवेष्टि-व्याप्तोतीति विषं-तालपुटादि मुज्यमानमधुरमिव ।

नैर्ष्यः तद्रूपमा, किं क्व कामान् 'प्रार्थयमानाः' अपेर्गन्थमानत्वात् प्रार्थयमाना अपि 'अकामाः' एष्यमाणकामाभावाद्
गान्नि दुर्गतिमिति कथं तस्याग आश्चर्यम् ? असद्वोगप्रार्थनमपि यद् भवता सम्भावितं तदप्यसङ्गतम्, मुसुक्ष्णं कचिद्वा-
कादाया असम्भवात् । उक्तं हि—“मोक्षे भवे च सर्वत्र, निःस्पृहो मुनिसत्तमः ।” इति सूत्रार्थः ॥ ५३ ॥ कथं
पुनः त्वमान् प्रार्थयमाना दुर्गतिं यान्ति ? अत आह—

अहे नयउ कोहेणं, साणेण अहमा गई । माया गइपडिगघाओ, लोभाओ दुहओ भयं ॥५४॥
व्याख्या—‘अयः’ नरकगतौ व्रजति क्रोधेन, मातेन अधमा गतिः, “माय” ति सुव्यत्ययात् मायया गतेः—प्रस्तावात्
गुगतेः प्रतिगतः—विनाशो गतिप्रतिघातः, लोभाद् “दुहउ” ति ‘द्विधा’ द्विप्रकार—ऐहिकं पारत्रिकं च ‘भयं’ अनेकदुःख-
सम्पत्ताग्रद्वया माधयस भवतीति सर्वत्र गम्यते । कामेषु हि प्रार्थयमानेष्ववश्यंभावितः क्रोधादयस्ते चेदृशा इति कथं
न तत्प्रार्थनातो दुर्गतिरिति सूत्रार्थः ॥ ५४ ॥ एवं बहुभिरप्युपायैस्तमिन्द्रः क्षोभयितुमशक्तः किमकरोत् ? इत्याह—

अवउज्जिऊण माहणरुचं विउरुविऊण इंदत्तं । वंदइ अभित्थुणंतो, इमाहि मधुराहि वग्गूहिं ॥५५॥
अहो ते निज्जिओ कोहो, अहो माणो पराजिओ । अहो ते निरुद्धिया माया, अहो लोभो वसीकओ ५६
अहो ते अज्जवं साहू !, अहो ते साहू ! मदवं । अहो ते उत्तमा खंती, अहो ते मुत्ति उत्तमा ॥५७॥

व्याख्या—‘अपोल’ लक्त्वा ब्राह्मणरूपं “विउरुविऊण” ति विकृत्य ‘इन्द्रत्वम्’ उत्तरवैक्रियरूपं ‘वन्दते’ अनेका-
र्थत्वात् प्रणमति ‘अभित्थुवन्’ खुतिं कुर्वन् ‘आभिः’ अनन्तरं वक्ष्यमाणाभिः ‘मधुराभिः’ श्रुतिसुखाभिः ‘वाग्भिः’
वाणीभिः । तथा—‘अहो’ इति विस्मये, ‘हे’ त्वया निर्जितः क्रोधः, यतस्त्वमनमत्यार्थिववशीकरणप्रेरणायामपि न

१ यथा जयमत्तैरालोच्यमानः स्फुरन्मणिफणाभूषित इति शोभन इव विभाव्यते, स्पर्शनादिभिरनुभूयमानश्च विनाशार्थैव भवति ।

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखमोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ १५२ ॥

क्षुभितः । तथा अहो ! ते मानः पराजितः, यस्त्वं 'मन्दिरं दहते' इत्याद्युक्तेऽपि 'कथं मयि जीवतीदम् ?' इति नादृक्कृतिं कृतवान् । अहो ! ते निराकृता माया, यस्त्वं पुरश्चाहेतुषु प्राकाराद्दालकोच्छूलकादिषु मायानिवन्धनेषु न मनो निहितवान् । तथा अहो ! ते लोभो वशीकृतः, यस्त्वं 'हिरण्यादि वर्द्धयित्वा गच्छे'त्यभिहितोऽपि इच्छया आकाशसमत्वमेवोदाहृतवान् । अत एव अहो ! 'ते' तव आर्जवं 'साधु' शोभनम्, अहो ! ते साधु मार्दवं, अहो ! ते उत्तमा क्षान्तिः, अहो ! ते मुक्तिरुत्तमेति सूत्रत्रयार्थः ॥ ५५-५६-५७ ॥ इत्थं गुणोपवर्णनद्वारेणाऽभिष्टुत्य सम्प्रति फलोपदर्शनद्वारेण सुवन्नाह—
इहं सि उत्तमो भंते !, पेच्चा होहिसि उत्तमो । लोगुत्तममुत्तमं ठाणं, सिद्धिं गच्छसि नीरओ ॥ ५८ ॥

व्याख्या—'इह' अस्मिन् जन्मनि 'असि' भवसि उत्तमः, उत्तमगुणान्वितत्वात् । 'भदन्त !' इति पूज्याभिधानं, 'प्रेत्य' परलोके भविष्यसि उत्तमः । किम् ? इत्याह—“लोगुत्तममुत्तमं” ति मकारोऽलाक्षणिकः, ततो लोकस्य उत्तमोत्तमम्—अतिशयप्रधानं लोकोत्तमोत्तमं स्थानम्, किं तत् ? इत्याह—'सिद्धि' मुक्तिं "गच्छसि" ति सूत्रत्वाद् गमिष्यसि 'नीरजाः' निःकर्मति सूत्रार्थः ॥ ५८ ॥ उपसंहारमाह—

एवं अभित्थुणंतो, रायरिसिं उत्तमाए सद्धाए । पायाहिणं करंतो, पुणो पुणो वंदई सक्को ॥ ५९ ॥

व्याख्या—'एवम्' उक्त्यायेन अभिष्टुवन् राजर्षिमुत्तमया श्रद्धया प्रदक्षिणां कुर्वन् पुनः पुनः 'वन्दते' प्रणमति शक्नोति सूत्रार्थः ॥ ५९ ॥ अनन्तरं यत् कृतवांस्तदाह—

तो वंदिऊण पाए, चक्कंसलक्खणे मुणिवरस्स । आगासेणुप्पइओ, ललियचवलकुंडलतिरीडी ॥ ६० ॥

व्याख्या—'ततः' तदनन्तरं वन्दित्वा पादौ, चक्राङ्कुशौ प्रतीतौ तत्प्रधानानि लक्षणानि ययोस्तौ तथा, मुनिवरस्य आकाशेनोत्पतितः, ललिते च ते सखिलासतया चपले च चञ्चलतया ललितचपले तथाविधे कुण्डले यस्य स ललित-

नवमं
नमिप्रत्र-
ल्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।

नमिरार्जपेः
सौत्री-
वक्तव्यता ।

॥ १५२ ॥

चपद्रुगण्डः स चामौ किरिटी च-सुहृदयान् ललितचपलकुण्डलकिरीटीति सूत्रार्थः ॥ ६० ॥ स शक्रेणैवमिष्टूयमानः किमुत्कणं कृतवाच उत न ? इत्याह—

नमी नमेह अप्पाणं, सखलं सखेण चोहओ । चइऊण गेहं वइदेही, सामन्ने पज्जुवट्ठिओ ॥ ६१ ॥
व्याख्या—नमिः 'नमयति' स्वतत्त्वभावनया ग्रहं करोति, कम् ? आत्मानं न तु उत्सेकं नयति । उक्तञ्च—“संत-
गुणक्त्तिणेण वि, पुरिसा लज्जंति जे महासत्ता । इयरे पुण अलियपसंसणे वि अंगे न मायंति ॥ १ ॥” किम्भूतः सन् ?
'माशान्' प्रत्यस्त्रीभूय शक्रेण 'चोदितः' प्रेरितः त्यक्त्वा गेहं 'वइदेहि' ति सूत्रत्वात् 'विदेहजनपदाधिपः श्रामण्ये
'पर्युपस्थितः' उद्यतः, न तु तत्प्रेरणातोऽपि धम्मं प्रति विप्लुतोऽभूदिति सूत्रार्थः ॥ ६१ ॥ किमेव गवैवविध उत
अन्योऽपि ? इत्याह—

एवं करेति संबुद्धा, पंडिया पवियक्खणा । विणियटंति भोगेसु, जहा से णमी रायरिसि ॥ ६२ ॥
त्ति वेमि ॥

व्याख्या—'एवमि'ति यथेतेन नमिना निश्चलत्वं कृतं तथाऽन्येऽपि कुर्वन्ति । कीदृशाः ?—'सम्युद्धाः' अवगतजी-
वाऽजीवादितत्त्वाः 'पण्डिताः' मुनिद्विगतास्वार्थाः 'प्रविचक्षणाः' अभ्यासातिशयात् क्रियां प्रति प्रावीण्यवन्तः, तथाविधाश्च
मन्तः हि कुर्वन्ति ? 'विनियतन्ते' उपरमन्ति 'भोगेसु' ति भोगेभ्यः, यथा स नमी राजर्षिस्तेभ्यो निवृत्तः, इति
ब्रूमीतीति पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥ ६२ ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां उत्तराध्ययनलघुटीकायां सुखयोधायां
नमिप्रव्रज्याख्यं नवममध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ द्रुमपत्रकं दशममध्ययनम् ।

व्याख्यातं नवममध्ययनम् । अधुना दशमं द्रुमपत्राख्यमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहानन्तराध्ययने धर्म-
चरणं प्रति निष्कम्पत्वं मुक्तम्, तच्चानुशासनादेव भवतीति अनुशासनाभिधायकमिदमध्ययनम्’ अनेन सम्बन्धेनाऽऽया-
तस्यास्याध्ययनस्य प्रस्तावनार्थं गौतममुद्दिश्येदं श्रीमन्महावीरेणाभिहितमिति गौतमवक्तव्यता तावदुच्यते—

तेणं कालेणं तेणं समएणं पिट्ठिचंपा नयरी । तत्थ सालो नाम राया । महासालो नाम जुवराया । तेसि साल-महासालाणं
भगिणी जसवई । तीसे पिठरो भत्तारो । जसवईए अत्तओ पिठरपुत्तो गागली नाम कुमारो । अन्नया णं समणे
भगवं महावीरे आइगरे तित्थयरे सयंसंबुद्धे जाव सिद्धिगइनामधेयं ठाणं संपाविकामे, आगासगएणं छत्तेणं आगा-
सगएणं सव्वरयणासएणं धम्मचक्केणं आगासगएणं फालियासएणं सीहासएणं आगासगयाहिं कुंदुदुसंखप्पगासाहिं
चामराहिं पुरओ पकडुज्जमाणेणं धम्मज्झएणं समंता मगओ विप्फुरंतेण य भामंडलेणं अणेगदेवकोडिसंपरिबुडे, चउ-
इसीहिं समणसाहरसीहिं छत्तीसाए अज्जियासाहस्सीहिं अणुगम्ममाणे, भवियकमलपडिबोहदियायरे, भवजलहिपरमजा-
णवत्ते, लोयचिंतामणी, चोत्तीसातिसयसंपउत्ते, चंदो व सोमलेसे, सूरु व तवतेयसिरीए, मंदरो व निप्पकंपे, कुंजरो इव
सौंडीरे, सीहो इव दुप्पधरिसे, गयणमिव निरुवलेवे, संखो इव निरंजणे, वायुरिव अप्पडिवद्धे, अट्टसहस्सपुरिसलक्ख-
णधरे, पुब्बाणुपुब्बि चरमाणे, गामाणुगामं दूइजमाणे, सुरविरइएहिं हेममएहिं नवहिं पज्जेहिं चलणकमले ठवितो, अवि
य—मगिगलं मगिगलं, पयाहिणाए उ ठाइ पयठाणे । दोहिं पज्जेहिं पाया, मग्गेण य होति सत्तऽन्ने ॥१॥ जेणेव पिट्ठिचंपा
तेणेव उवागए उज्जाणम्मि समोसडे । सालो महासालसहिओ महाविभूर्इए निग्गओ भयवओ वंदणवडियाए, तिव्वुत्तो

पयाणि साङ्ग वंदिओ भयवं, उवविटो धरणिचले । कहिओ भगवया जीवइयाइओ वम्भो । वन्त्रिया माणुसत्ताइया
 दुट्ठा शम्भमाहणमामग्गी । परुविया सिन्धुत्ताइया कम्मवंधेऊ । उवइट्टाणि महारंभाइयाणि णरयगइकारणाणि ।
 परुविओ जम्माइदुक्कपउरो संसारो । परुवियं कोहाइकसायाणं भवभमणहेउत्तणं । पयडिओ सम्मइसणाइओ मोक्ख-
 मग्गो । इमं च नोऊण सवेगमुवगओ सालो भणइ—जं नवरं महासालं रत्ने ठावेमि ताव तुम्ह पायमूले गिण्हामि
 पव्वनं । पविट्टो नयारि, भणिओ महासालो—तुमं गेण्ह रत्नं, अहं पव्वयामि । तेण भणियं—अलं मे महारंभनिवंधणेण
 महामोहहेउणा विवेयपडिवक्खेण दोगइसइस्सदायगेणं अभिमाणमेत्तसुहेणं रत्तेणं, अहं पि संसारभउव्विग्गो मीओ
 जम्मणजरमरणणं, ता जहा तुम्हे मम इहं मेढी पमाणं तथा पव्वइयस्स वि । ताहे गागलें कं पिह्हाओ सदावेऊण तस्स
 पट्टो वट्टो, अभिसित्तो य राया जाओ । सो पुण तेसिं दो सिवियाओ कारेइ । जाव ते पव्वइया, सा भगिणी समणोवा-
 सिया जाया । तए णं ते समणा होंतगा एक्कारस्स अंगाइं अहिज्जिया । तए णं समणे भगवं महावीरे वहियाजणवयविहा-
 रेणं विहरइ । तेणं कलेणं तेणं समणं रायगिहं णाम नयरं । तत्थ सामी समोसडो । पडिवोहिऊण भवसत्ते ततो निग्गओ
 चंपं जओ विहरिओ । ताहे साल-महासाला सामि आपुच्छंति—अन्हे पिट्ठिचंपं वच्चामो जइ नाम ताण कोइ बुद्धेज्जा
 सम्भत्तं वा लभेज्जा । सामी वि जाणइ—जहा ताणि सवुज्झिंहिति । ताहे सामिणा तेसिं गोयमसामी विइज्जओ दिन्नो ।
 गोयमसामी पिट्ठिचंपं गओ । तत्थ समोसरणं । गागली पिट्टो जसवई य निग्गयाणि । भगवं धम्मकहं कहेइ ।
 तंता—भो भो भवसत्ता !, मा चिट्ठइ विसयपसत्ता; अणेयदुहसयदारुणो ससारप्पवंधो, मा करेह एयम्मि पडिवंधो;
 किन्हेण माणुमत्ताडमामग्गी पाविज्जइ, अकयधम्माणं सा निप्फला संपज्जइ; चोह्मगाइदिट्ठेण पुणो दुल्लहा वन्निज्जइ,
 नजो अहम्मेण जीवो रुजोणीमु भासिज्जइ, असारमणिचं वित्तं, मा तम्मि मुज्जावह चित्तं; विरसावसाणा कामभोगा,

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १५४ ॥

तपसत्ताणं जायति पाए पाए वसणसोगा, संज्ञभरागसरिसं जोधणं, मा करेह तस्मि उम्मत्तं मणं; खणदिह्मण्डो इहजणसंगो, मा करेह तस्मि गरुओ मणरंगो, कुसगजलबिंदुचंचलमाऊ, उल्लमह जिणिदपन्नत्तं धम्मं काउं; जिणि-दपन्नत्तो धम्मो चेवेत्थ सरणं, जो रक्खइ जम्मजरामरणं; देइ सयलसोक्खं, अइरेण पावेइ मोक्खं; वियरइ सुरा-सुररिद्धिं, करेइ सयलसमीहियसिद्धिं, आवईओ निवारेइ, संसारसायरसुत्तारेइ, ता सबहा पयट्टह धम्मो, मा रम्मह पावकम्मो । एवं च सोऊण ताणि पडिबुद्धाणि । ताहे गागली भणइ—जं नवरं अम्मापियरो आपुच्छामि जेहुत्तं च रजे ठवेमि ताव तुम्ह पायमूले गहेमि पव्वज्जं । ताणि आपुच्छियाणि भणंति—जइ तुमं संसारभवविगो परिक्खसि घरवासं तो अम्हे वि । ताहे सो पुत्तं रजे ठवित्ता अम्मापिईहिं समं पव्वइओ । गोयमसामी ताणि घेत्तण चंपं वव्वइ । तेसिं साल-महासालाणं पंथं वचंताणं हरिसो जाओ—जहा इमाइं संसारं उत्तारियाणि । एवं तेसिं सुहेण अज्झवसा-णेण केवलनाणं उप्पन्नं । इयरेसिं पि चिंता जाया—जहा एएहिं अम्हे रजे ठवियाणि, पुणो ससाराओ य मोइयाणि । एवं चिंतताणं सुहेणं अज्झवसाणेणं तिण्हं पि केवलनाणमुप्पन्नं । एवं ताणि उप्पन्ननाणाणि चंपं गयाणि, सामिं पयाहिणीकरेमाणानि तित्थं पणसिऊण केवलपरिसं पहावियाणि । गोयमसामी वि भगवं वंदिऊणं तिक्खुत्तो पाएसु पडिओ, उट्ठिओ भणइ—कहिं वव्वह ? एह तित्थयरं वंदह । ताहे सामी भणइ—मा गोयमा ! केवली आसाएहिं । ताहे आउटो खामेइ, संवेगं च गओ । तत्थ गोयमसामिस्स सम्मत्तमोहणीयकम्मोदयवसेण चिंता जाया ‘मा णं न सेज्जेज्जामि’ ति । इओ य देवाण संलावो वट्टइ—अल्ल भयवया वागरियं—जो अट्ठावयस्मि विलगइ चेइयाणि य वंदइ धरणिगोयरो ससत्तीए सो तेण भवगहणेणं सिज्जइ । ताहे सामी तस्स चित्तं जाणइ—तावसाण य संवोहणयं, एयस्स थिरया भविस्सइ ति दो वि कयाणि भविसंति । सो वि सामिं आपुच्छइ—अट्ठावयं जामि ? ति । तओ भगवया

॥ १५४ ॥

दशमं द्रुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
गौतमस्वामि-
वक्तव्यता ।

भगिन्नो—यच्च अद्वाययं चैदयाण वंदओ । तए णं भगवं हट्टुटो वंदित्ता गओ । तत्थ य अद्वावए जणवायं सोऊण तिथि तावत्ता पंचपंचसयपरिवारा पत्तेयं पत्तेयं ते 'अद्वावयं विलगामो' त्ति तत्थ किलिस्संति कोडिंओ दिन्नो सेवली । जो सो कोडिन्नो सो चउत्थं चउत्थं काऊण मूलकंदाणि आहारेइ सचित्ताणि, सो पढममेहलं विलगो । दिन्नो छट्ठं छट्ठं काऊण परिसडियपंडुप्ताणि आहारेइ, सो वीयं मेहलं विलगो । सेवली अट्ठमं अट्ठमं काऊण जो मेवालो मइहओ तं आहारेइ, सो तइयं मेहलं विलगो । एवं ते वि ताव किलिस्संति । भयवं च गोयमो ओराउमरीरो हुयवहत्तडियतरुणरविमरिसतेए । तं एरिसं एज्जंतं पेच्छित्ता ते भणंति—एस किर एत्थ शुद्धओ समणो विट्ठगिगदिति, जं अग्गे महातवस्सी सुब्बा भुक्खा न तरामो विलगिगउं । भयवं च गोयमो जंवाचारणलद्धीए ल्हायवंतु-पुउगं पि नीमाए उप्पयइ, जाव ते पलोयंति 'एस्स आगओ त्ति, एसो अहंसणं गओ' त्ति ताहे ते विम्हिद्या जाया पमंसंति, अच्छंति य पलोयंता—'जइ उयरइ तो वयं एयस्स सीसा' एयं ते पडिच्छंता अच्छंति । गोयमसामी वि पत्तो नियनिय-वन्नप्पमाणुत्ताहिं भरहचकिणा कारावियाहिं चउवीसाए उसभाइजिणिण्डपडिमाहिं समद्धासियं अट्ठावयगिरिसिहर-सठियमाययणं । आगमभणियविह्माणेण वंदियाइं चैइयाइं, कया य संथुइ—'पढमपयासियनीई, पढमजिणो धम्मसारही पढमो । पढमो य महापुरिमो, अद्वावयसंठिओ जयइ ॥ १ ॥ पणमामि विमलनाणं, सम-इम-खम-सच्च-दयगुणपहाणं । अवरायकम्मकलंकं, उसभजिणं तिहुयणमयंकं ॥ २ ॥ जो तुह नाह ! नियच्छइ निम्मलु कमकमलु, नासइ तलु नीसेसु मंठु वि पावमलु । भत्तिभरेण नमंसइ जो वि य संथुणउ, सो सिरिउसभकरट्ठिउ सिद्धत्तणु कुणइ ॥ ३ ॥

१ यस्सव नाध ' पश्यति निर्मलं क्रमकमल, नश्यति तस्य निश्चयो माहानपि पापमलः ।

भक्तिभरेण नमस्यति योऽपि च संस्रौति, स श्रीरूपभकरस्थित सिद्धयं करोति ॥ ३ ॥

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
रत्ना लघु-
वृत्तिः ।
॥ १५५ ॥

जगचितामणि ! जगनाह ! जगगुरु ! जगरक्खण ! जगबंधव ! जगभाववियक्खण ! । अट्ठावयसंठवि-
यरूक्कम्मट्टकिविणासण !, चजवीसं पि जिणवर ! जयंतु आपडिहयसासण ! ॥४॥ तओ—सासयमउलमणंतं, जम्मण-
जर-मरण-रोय-तममुक्कं । मह नाह ! मोक्खसोक्खं, संपज्जउ तुह पभावेणं ॥ ५ ॥’ ति काऊणं पणिहाणं गंतूत्तर-
पुरत्थिमे दिसीभागे पुढविसिलापट्टए असोगवरपायवस्स अहे तं रयाणं वासाए उवागओ । इओ य सक्कस्स लोगपालो
वेसमणो, सो वि अट्ठावयवेइयवंदओ आगओ । सो चेइयाणि वंदित्ता गोयमसामिं वंदइ । भयवं पि धम्मं
कहेइ—धम्मो अत्थो कामो, पुरिसत्था तिन्नि होंति लोगम्मि । धम्माओ जेण इयरे, तम्हा धम्मो पहाणो उ ॥ १ ॥
धम्मो वि एत्थ सिञ्जइ, देवाण जईण भत्तिराणण । ता तम्मि चेव पढमं, पयट्ठियन्वं विसेसेणं ॥ २ ॥ देवो पुण
एत्थ सो चेव जो सब्बन्नू सब्बंदसी अट्ठारसदोसेहि य वज्जिओ । जओ भणियं—“अन्नाण कोह मय माण, लोह
माया रई य अरई य । निहा सोय अलियवयण, चोरिया मच्छर भया य ॥ १ ॥ पाणिवह पेम कीडापसंग हासा
य जस्स इय दोसा । अट्ठारस वि पणट्ठा, नमामि देवाहिदेवं तं ॥ २ ॥” एवंविहो य भयवं तित्थयो अरहओ, तस्स
चेव भत्ती कायद्या । सा य पूयावंदणाईहिं हवइ । पूयं पि पुप्फा-डडमिस-थुइ-पडिवत्तिभेएण चउव्विहं पि जहासत्तीए
कुज्जा । जओ—“उत्तमगुणबहुमाणो, पयसुत्तमसत्तमज्झयास्मि । उत्तमधम्मपसिद्धी, पूयाए जिणवरिदाणं ॥ १ ॥”
वंदणं पि कायवं तिसंझं, तं पि य विहिणा आगमभणिण । भणियं च—तिन्नि निसीही तिन्नि उ, पयाहिणा तिन्नि चेव
य पणामा । तिविहा पूया य तहा, अवत्थतियभावणं चेव ॥ १ ॥ तिदिसिनिक्खणविरई, पयभूमिपमज्जणं च तिक्वुत्तो ।
वन्नाइतियं मुदातियं च तिविहं च पणिहाणं ॥ २ ॥ तिविहा पूया—पुप्फामिसथोचेहिं । अवत्थतियभावणा—छउमत्थ-
केवल्लि-सिद्धत्तभावणा । वन्नाइतियं च—वन्नो अत्थो आलंबणं च ॥ तहा जइणो पुण ते चेव जे समसत्तुमित्ता समलेहु-

दशमं दुम-
पत्रारुथ-
मध्ययनम् ।
गौतमस्वामि-
वक्तव्यता ।

॥ १५५ ॥

कन्या पंनमभिया तिरुत्ता अममा अमच्छरा जिईदिया लियकसाया निम्मलवंभचेरा सज्जायज्जाणुज्या दुशरतवशरणरया
अंताहारा पंताहारा मुन्नया भुक्त्ता निम्मससोणिया किसियंगा निरगिसरणा कुक्खिवसंवला अनिययभिव्खावित्तिणो त्ति ।
तेमि अच्चुट्टाण-अंजलिपग्गह-आसणदाणा-डमिगह-कियकम्म-सुत्तसूसणा-डभिमुहगमणा-डणुगच्छण-पडिलाहण-कुसलमण-
कुसलवउपवत्तणाईहिं कायद्या भत्ती । एत्थंतरे वेसमणो चितेइ—एस भयवं एरिसे साहुगुणे वनेइ?, अप्पणो य से इमा
मरीग्मुकुमारया जारिसा देवाण वि नत्थि, ता अंताहारा पंताहारा इचाइपरूवणाए विसवाइणि चेदं इमस्स सरीराणिई
सूगु । तं न तस्साकूयं नाणेण नाऊण भयवं ‘मा अणेण अकुसलपरिणामेण एस दुल्लहवोहिओ हवड’ त्ति अणुसासणनिमित्तं
मयमत्तहियरओ पुंडरियं नामऽक्षयणं परूवेइ—जहा पोक्खलावईविजए पुंडरिगिणी नयरी । नलिणीगुम्ममुज्जाणं ।
तत्थ णं महापउमे नाम राया होत्था । पउमावई देवी । ताणं दो पुत्ता पुंडणए कंडरिए य सुकुमारा जाव पडिरूवा ।
पुंडरिए जुवराया वि होत्था ।

तेणं कालेणं तेणं समणं थेरा भगवंतो जाव नलिणिवणे उज्जाणे समोसडा, महापउमे निगए धम्मं सोच्चा
भणइ—जं नवरं देवाणुप्पिया ! पुंडरियं कुमारं रज्जे ठवेमि ताव वयगहणेणं सफलीकरेमि मणुयत्तणं । अहासुहं मा
पडिंभं करेहिं । एवं जाव पुंडरिए राया जाण जाव विहरइ, तते णं से कंडणए कुमारे जुवराया जाए । तते णं से पउमे
राया पुंडरियं रायं आपुच्छइ । तते णं से पुंडरिए सिवियं नीणेइ । जाव पवइए णवरं चोइस पुवाइं अहिज्जइ ।
यइहिं छट-डटममहातवोवहणेहिं वहूणि चासाणि सामणमणुपलेऊण मासियाए संलेहणाए सट्ठि भत्ताइं झोसेत्ता जाव
सिद्धो । अन्नया ते थेरा पुद्वाणुपुद्धिं जाव पुंडरिगिणीए समोसडा । परिसा निगया । तए णं से पुंडरिए कंडरिएणं
जुरात्ता सट्ठि रमीसे कहाए लद्धटे समणे जाव गए धम्मकहाए जाव से पुंडरिए सावगधम्मं पडिवन्ने जाव पडिगए ।

श्रीउत्तरा-
ख्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १५६ ॥

दशमं दुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।

नौतम-
स्वामि-
वक्तव्यता ।

॥ १५६ ॥

तए नं से कंडरिए जुवराया थेराणं धम्मं सोच्चा हट्ठे जाव जहेयं तुब्भे वयह, जं नवरं देवाणुप्पियं पुंडरियं रायं आपुच्छामि, तते ण जाव पव्वयामि । अहसुहं पव्वयह । तए नं से कंडरिए जाव थेरे नमंसइ, नमंसित्ता अंतियाओ पडि-
निक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता तमेव चाउघंट आसरहं दुरुहइ जाव पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता जेणेव पुंडरिए राया तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छित्ता करयलपरिगहिय मत्थए अंजलिं कट्ठु जाव पुंडरियं रायं एवं वयासी—एवं खलु मए देवाणुप्पिया !
थेराणं अंतिए जाव धम्मो निसंते, से य धम्मो अभिरुइए, तए नं अहं देवाणुप्पिया ! संसारभउद्धिगो भीए जम्मणमरणणं
इच्छामि नं तुब्भेहि अणुत्राए समाणे थेराणमंतिए जाव पव्वइत्तए । तए नं से पुंडरिए राया एवं वयासी—मा नं तुमं
देवाणुप्पिया ! इयाणिं थेराणमंतिए जाव पव्वयाहि, अहं नं तुमं महया रायाभिसेएणं अभिसिंचामि । तए नं
कंडरिए पुंडरियस्स रत्तो एयमट्ठं नो आढाइ नो परिजाणइ तुसिणीए संचिहइ । तते नं से कंडरिए पुंडरियं रायं
दोबं पि त्थं पि एवं वयासी—इच्छामि नं देवाणुप्पिया ! जाव पव्वइत्तए त्ति । तए नं से पुंडरिए राया कंडरीयं कुमारं
जाहे नो संचाएइ विसयाणुलोमाहिं वहुहिं आघवणाहिं जाव आघवित्तए वा ताहे विसयपडिक्कूलाहिं संजमभउव्वेगकरीहिं
पन्नवेमाणो पन्नवेमाणो एवं वयासी—एवं खलु जाया ! निगंथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे सव्वदुक्खणं अंतकरे किंतु एयस्मि
लोहमया इव जवा चावेयद्वा, वालुयाकवले इव भक्खियद्दे, गंगा इव महानई पडिसोयं गंतद्वा, महासमुदं इव भुयाहिं
तरियद्दे, तिक्खल्लगंधाराए व चंकमियद्दं, जओ असिधारं वयं चरेयद्दं, नो खलु कप्पइ जाया ! समणाणं निगंथाणं पाणा-
इवाए वा जाव मिच्छादंसणसल्ले वा आहाकस्से वा जाव वीयभोयणे वा भोत्तए वा पायए वा, तुमं च नं जाया ! सुहसमुच्चिए
नो चेव नं सुहसमुच्चिए, नालं सीयं, नालं उण्हं, नालं खुहा, नालं पिवासा, नालं चोरा, नालं वाला, नालं दंसा, नालं मसगा,
नालं वातिय-पित्तिय-सिमिय-सन्निवाइयविविहे रोगायंके, उच्चावए गामकंटए, बावीसं परीसहोवसगो आइण्णे सम्ममहि-

यामित्तए त्ति । तन्नो गलु जाया ! अन्दे इच्छामो तुब्भं रणमवि विपपओगं, तं अच्छाहि ताव जाया ! अणुभवहि रज्जसिरि पन्था पवदहसि । तए णं से कंडरीए एवं वयासी—तदेव णं तं देवाणुप्पिया ! जं णं तुब्भे वयह, किं पुण देवाणुप्पिया ! निग्गंये पात्रयेणे कीवाणं कायरणं कापुरिसाणं इह्लोयपडिवद्धानं परलोयपरम्मुहाणं विसयतिसियाणं दुरणुचरे वीरजणस्स निच्छियम नो गलु पत्थं किंचि दुकरं करणाए, तं इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! जाव पवइत्तए त्ति । तए णं कंडरियं पुंडरिए राया जाहे नो संचाण्ड बहूहि आपवणाहि य आयवित्तए या ताहे अकामए चैव निक्खमणं अणुमन्नित्था । तए णं से पुंडरिए कोउंविथपुरिसे सद्दवेड, सद्दवेत्ता एवं वयासी—जहा महवं महरिहं निक्खमणमहिमं करेह जाव पवइओ । ततो मागाडयमाइयां एफारस अंगां अहिज्जइ, बहूहि चउत्थ-च्छट्ट-डट्टमाईहिं तवोविहाणेहिं जाव विहरइ । अन्नया तस्स कंडरीयत्स अंतोहिं पंतोहिं य जात्र रोगायंके पाउभूए जाव दाहवकंतीए यावि विहरइ । तए णं से थेरा भगवंतो अन्नया कयाइ पुवाणुपुद्धिं चरमाणा गामाणुगामं विहरमाणा पुंडरिणिणीए नयरीए नल्लिणिवणे समोसडा । तए णं से पुंडरीए राया इमीसे कहाए लद्धे समणे जाव पज्जुवासइ । पत्थुया धम्मकहा भयवया । तए णं से पुंडरिए राया धम्मं मोगा जेणेन कंडरिए रायारिस्सी तेणेव उवागच्छइ, कंडरीयं वंदइ नमंसइ, कंडरीयस्स सरीरं सद्वावाहं सरुयं पामइ २ जेणेव थेरा तेणेव उवागच्छइ, थेरे वंदइ, एवं वयासी—अहन्नं भंते ! कंडरीयस्स अणगारस्स अहापन्नचेहिं तिनिच्छिण्हिं फासुणसणिज्जेहिं ओमहमेसज्जभत्तपणेहिं तिगिच्छं आउट्टमि, तुब्भे णं भंते ! मम जाणसालासु समव-गमह । तए णं थेरा पुंडरीयस्स रत्तो एयमहं पडिसुणिति २ जाव जाणसालासु विहरंति । तए णं से पुंडरीए कंडरी-यत्स निगिन्ठं आउट्टेइ । तते णं तं मणुनं असणं ४ आहारंतस्स समाणस्स से रोगायंके खिपामेव उवसंते हट्टे जाए आरोगे वल्लियमरीरे । तते णं से थेरा रायाणमापुच्छित्ता अब्भुज्जयविहारेण विहरंति । से रोगायंकाओ विपपुके वि समणे

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १५७ ॥

दशमं दुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
गौतमस्वामि-
वक्तव्यता ।

॥ १५७ ॥

तंसि मणुत्रंसि असणे ४ सुच्छिए जाव अज्झोववन्ने विविहे य पाणंगंसि नो संचाएइ बहिया अत्थुज्जाणं विहारेणं विहरित्तए त्ति । तते णं से पुंडरिए इमीसे कहाए लद्धहे समणे जेणेव कंडरीए तेणेव उवागच्छइ २ कंडरीयं तिक्वुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ २ वंदइ २ एवं वयासी—धन्ने सि णं तुमं देवाणुप्पिया ! एवं संपुत्रे सि णं कयत्थे कयलक्खणे सुलद्धे णं तव देवाणुप्पिया ! माणुस्सए जम्मे जीवियफले, जन्नं तुमं रज्जं च जाव अंतेउरं च विच्छेइत्ता जाव पव्वइए । अहन्ने अहन्ने अकयपुत्रे, जणं माणुस्से भवे अणेगजाइ-जरा-मरण-रोग-सोग-सारीरमाणसकामदुक्खवसणसयाभिभूए अधुवे अणीइए असासए संज्ञन्भरागसरिसे जलबुब्बुयसमाणे कुसगजलविदुसन्निभे सुविणगदंसणोवमे विज्जुलयाचंचले पुब्बि वा पच्छा वा अवस्सं विप्पजहियेव, तहा माणुस्सए सरीरगे दुक्खायणे विविहवाहिसयसन्निकेए अट्टियकट्टुट्टिए सिराणहारुजालसंपिणद्धे महियमंडो व्व दुव्वले असुइसंकिलिट्ठे अणिट्टवियसव्वकालसंठप्पए जराघुणिए जजरवरे व्व सडणपडणविद्धंसणधम्मए पुब्बि वा पच्छा वा अवस्सं विप्पजहियेव, कामभोगेसु य माणुस्सएसु असासएसु वंतासवेसु एवं पित्त-खेल-सुक्क-सोणियासवेसु उच्चारपासवणखेलसिघाणगविलीणेसु सुक्कसोणियसमुन्भवेसु अबुहजणनिसेविएसु साहुगरह-णिजेसु अणंतसंसारवड्डणेसु कडुयविवारगेसु अमुक्कमाणचुडलि व्व दुक्खाणुबंधेसु सिद्धिगमणविग्घेसु पुब्बि वा पच्छा वा अवस्सं विप्पजहियेव, तहा रज्जे हिरन्ने सुवन्ने य जाव सावएल्ले अगिगसाहिए मच्चुसाहिए दाइयसाहिए अधुवे अणिच्चिए असासए पुब्बि वा पच्छा वा अवस्सं विप्पजहियेव, गिद्धो मुच्छिओ अहं नो संचाएमि जाव पव्वइत्तए, तं धन्ने सि णं तुमं जाव सुलद्धे णं मणुयजम्मे जन्नं पव्वइए । तते णं से कंडरीए पुंडरिएणं एवं वुत्ते तुसिणीए संचिद्धइ । तए णं पुंडरिए दोचं पि तच्चं पि एवं वयासी—धन्ने सि णं तुमं, अहं अहन्ने । तए णं से दोचं पि तच्चं पि एवं वुत्ते समाणे अकामए अवसव्वसे लज्जाए गारवेण य पुंडरीयं रायं आपुच्छइ, थेरेहिं सद्धिं बहियाजणवयविहारं विहरइ ।

नते णं से कंडरीए धेरेहिं सद्धिं किंचि कालं उगं उगणे विहरेत्ता तओ पच्छा समणत्तणनिविण्णे समणत्तणनिब्भत्थिए ममणगुणमुक्कजो धेराणमंतियाओ सणियं सणियं पच्चोसक्कइ । जेणे व पुंडरिगिणी नयरी जेणेव पुंडरीयस्स रओ भवणे जेणेव असोगवगिया जेणेव असोगवरपायवे जेणेव पुढविसिलापट्टए तेणेव उवागच्छइ २ जाव सिलापट्टयं डुरुहइ २ ओहयमणसंरूपे जाव झियायइ । तए णं पुंडरीयस्स अस्मधाई तत्थागच्छइ, जाव तं तहा पासइ २ पुंडरीयस्स माहइ । से वि य णं अंतउरपरियणसंपरिवुडे तत्थ गच्छइ २ तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ । जाव धन्ने सि णं सबं नाव तुम्मिणीए । तए णं पुंडरीए एवं वयासि—अहो भंते ! भोगेहिं ? । हंता अहो । तए णं कोडुवियपुरिसे सदावेइ २ कलिरुलुयेण व अहिसित्तो रायाभिसेणं जाव रजं पसासेमाणे विहरइ । तए णं से पुंडरीए सयमेव पंचमुट्टियं लोयं करेइ २ चाउज्जामं धम्मं पडिवज्जइ २ कंडरीयस्स आयारभंडगं सबं सुहसमुदयं पिव गेण्हइ २ इमं च अभिगहं गेण्हइ—कप्पइ मे धेराणं अंतिए धम्मं पडिवजेत्ता पच्छा आहारं आहारेत्तए त्ति कट्ठु थेराभिमुहे निगए । कंडरीएण य तम्मि दिणे सुवहुपणीए आहारे अइकंवाए आहारिए । तए णं तस्स तं पणीयं पाणभोयणं आहारियस्स नो सम्मं परिणयं, नेण्णा पाउम्भूया उज्जला विउला दुरहियासा । तते णं से मंतिसामंतेहिं अवहीरिए अकयपडियारे रज्जे य जाव अंतउरे य गुच्छिए अज्झोववण्णे अट्ठरुद्धंज्ञाणवसमुवगए अकामए कालं किच्चा सत्तमपुढवीए तेत्तीससागरोवमट्ठिइए नेरइए ज्ञाए । पुंडरीए वि य णं धेरे पप्प तेसि अंतिए दोब्बं पि चाउज्जामे धम्मे पडिवज्जइ । अट्ठमखमणपारणंसि अदीणे जाव आहारेइ, तेण य कालाइकंतसीयलुक्खअरसविरसेण अपरिणएण वेयणा दुरहियासा जाया । तते णं से आधार-भिज्जिमिति कट्ठु करयलपरिगहियं जाव अंजलिं कट्ठु नमोत्थु णं अरहंताणं भगवंताणं जाव संपत्ताणं, नमोऽत्थु णं धेराणं भगवताणं आयरियाणं धम्मोवएसयाणं, पुट्ठिं पि य णं मए थेराणं अंतिए सब्बे पाणाइवाए पच्चक्खाए जावज्जीवाए

जाव सद्ये अकरणिज्जे जोगे पच्चक्खाए, इयानिं पि य णं तेसिं चैवभगवंताणं अंतिए सव्वं पाणाइवार्यं जाव सव्वं अकरणिज्जे जोगं पच्चक्खामि, जं पि य मे इमं सरिरं जाव एयं पि चरिमेहिं उत्तासनीसासेहिं वोसिरामि ति । एवं आलोइयपडि-
कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सव्वट्टसिद्धे तेत्तीससागरोवमाऊ देवे जाए । ततो चइत्ता महाविदेहे सिज्झिहि ति ।
तं मा तुमं दुव्वलत्तं वलियत्तं वा गिण्हहि, जओ सो कंडरीओ दुव्वलो वि अट्टदुहट्टवसट्ठो सत्तमाए पुढवीए उववन्नो, पुंडरिओ पडिपुन्नगलक्खोलो सव्वट्टसिद्धे उववन्नो, एवं देवाणुप्पिया ! वलिओ वा दुव्वलो वा अकारणं, एत्थ ज्ञाणनिगहो कायबो, ज्ञाणनिगहो परमं पमाणं । तत्थ वेसमणो 'अहो ! भगवया आकूयं नायं' ति अईव संवेगमावन्नो वंदित्ता पडिगओ । तत्थ वेसमणस्स एगो सामाणिओ देवो, तेण पुंडरीयज्झयणमुगाहियं पंचस-
याणि सम्मत्तं च पडिवन्नो ति । केई भणंति—जंभगो सो । ताहे भगवं कल्लं चेइयाइं वंदित्ता पच्चोरुहइ । ते तावसा भणंति—तुब्भे अम्हाणं आयरिया, अम्हे तुम्ह सीसा । सामी भणइ—तुम्ह य अम्ह य तिलोयगुरू आयरिया । ते भणंति—तुब्भ वि अन्नो आयरिओ ? । ताहे सामी भगवओ गुणसंथवणं करेइ—जहा सव्वन्नू सव्वदंसी रूवसंपयाए अहरीकयभुवणो किं करीकयसयलसुरासुरो सुरविरइयरणमयसिंहासणोवविट्ठो सुरवरचालिज्जमाणचामरजुयलो उवरि-
धरियधवलत्तत्तओ रयण-कणय-कलहोयमयपाथारतिथपरिवलइओ समणो भगवं महावीरो भवसत्ताण धम्मं वागरंतो संपयं चंपाए विहरइ सो अम्ह गुरू । इमं च सोऊण जाओ ताण महंतो परिओसो, विथलिओ कम्मगंडी, पावियं सम्मदंसणं, जाओ चरणपरिणामो, गहिया गौयमससीवे पवज्जा । देवयाए लिंगाणि उवणीयाणि । ताहे भगवया सद्धि वच्चंति, भिक्खावेला य जाया । भगवं भणइ—किं तुम्हे आणिज्जइ ? । ते भणंति—पायसो । भगवं सव्वलद्धिसंपन्नो पडिगाहं धयमहुसंजुत्तस्स पाथसस्स भरेत्ता आगओ । ताहे भणइ—परिवाडीए ठाह । ते ठिया । भगवं च अक्खीण-

महाणासिमो । ते घाया, सुदुयंरं आउट्टा । ताहे सयमाहारेइ । ताहे पुणरवि पट्टिया । तेसिं च सेयालभक्त्तगाणं जेसंताणं
चेव जाओ सुदुपरिणामो, चित्तिउं च पवत्ता—अहो ! अन्ह कुसलक्रमोदओ जं जाओ अणत्तभुट्टिसरिसो समत्थ-
सुयगदोयहिणा अनुरत्तगुणनिहिणा सिद्धियुरिसत्थवाहेण गोयमसामिणा सद्धिं समागमो, संपत्ता सयंभुरमणपडियरयणं
व मुदुत्था संसारमायरुत्तारणी लिणधम्मबोही, पत्तो तिहुयणचित्तमणी सयलजयजीववच्छलो भयवं महावीरसामी,
तो गित्थिओ अन्हेंहि जम्म-जरामरण-रोय-सोयललक्कोलमालिओ भवजलही । एवमाइसंवेगभावणोवगयाण अपुवक-
रणाक्रमेण अद्धसुत्ते चेव तेसिं उत्पन्नं केवलणाणं । दिन्नस्स वगो भगवओ समीवे पत्तस्स छत्ताइत्तं पेच्छमाणस्स
पुववन्नियसुदुपरिणामेणं उववन्नं केवलं । कोडिन्नस्स वगो सामिं दट्ठूण उत्पन्नं । गोयमसामी पुरओ पकट्टमाणो सामिं
पयाहिणीकरेइ । ते वि केवलपरिसं पहाविया । गोयमसामी भणइ—एह सामिं वंदह । सामी भणइ—गोयसा ! मा
केवली आमाणहिं । गोयमसामी आउट्टो मिच्छादुक्कंडं करेइ । तओ गोयमसामिस्स सुदुयंरं अद्धिई जाया ताहे सामी
गोयमं भणइ—देवाणं वयणं गिज्झं ? उआहु जिणाणं ? । गोयमो भणइ—जिणवरणं । तो कीस अद्धिइं करेसि ? ।
ताहे सामी चत्तारि कडे पन्नवेइ, तंजहा—सुवकडे, विट्ठलकडे, चम्मकडे, कंवलकडे । ता तुमं गोयसा ! ममोवरिं
तंवलकडममाणसिणेहाणुरागो, जओ—चिरसंसिद्धोसि मे गोयसा !, चिरपरिचिओ सि मे गोयसा !, रागो पुण
पमत्थेसु वि अट्ठकरायचारित्तलभं पडिहणइ, न य अहक्खायमंतरेण केवलमुण्णज्जइ, केवलं सरागसंजमाणं साहूणं
पमत्थरागो अपसत्थरागनिवारगत्तेण वीयरगहेउत्तणेण य अनुमओ । जओ—“अरहंतेसु य रागो, रागो साहूसु
वंभगारिसु । मम पसत्थो रागो, अज्ज ! सरागाण साहूणं ॥ १ ॥” तो मा विसायं गच्छसु, अइरेण चेव तुह खीण-
रागस्स उपज्जिस्समइ केवलं, दो वि य अंते तुहा भविस्सामो । ताहे सामी दुमपत्तयं नाममज्झयणं पन्नवेइ—

श्रीउत्तरा-
ख्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १५९ ॥

इओ तुंववणसन्निवेसे धणगिरी नाम गाहावई, सो य सड्डो, सो य पवइउकामो । तस्स य मायापियरो वारिंति । पच्छा सो जत्थ जत्थ वारिंति तत्थ तत्थ विपरिणमेइ जहा अहं पवइउकामो । तस्स य तथेणुरुवस्स गाहावइस्स धूया सुनंदा नाम । सा भणइ—ममं देह । ताहे सा दिन्ना । तीसे य भाया अज्जसमिओ नाम पुव-
पवइओ । तीसे य सुनंदाए कुळिंसि सो वेसमणसामाणिओ देवो चइऊण देवलोगाओ पुत्तत्ताए उववन्नो । ताहे भणइ धणगिरी—एस ते गब्भो विइज्जओ होहिइ । सो सीहगिरिस्स पासे पवइओ । इसो वि नवण्हं मासाणं दारगो जाओ । इत्यादि भगवैरस्वामिकथा आवइयक्कचूर्णितोउवसेया । साम्प्रतं सूत्रमनुस्रियते—

दुमपत्ताए पंडुयए जहा, निवडइ राहगणाण अच्चए ।

एवं मणुयाण जीवियं, समयं गौयम ! मा पमायए ॥ १ ॥

व्याख्या—दुमः—वृक्षस्तस्य पत्रं—पर्णं तदेव दुमपत्रकं “पंडुयए” त्ति आर्पत्वात् पाण्डुरकं कालपरिणामतः तथा-
विधरोगादेर्वा प्राप्तवलक्षभावं ‘यथा’ येन प्रकारेण ‘निपतति’ शिथिलवृन्तवन्धनत्वाद् भ्रश्यति प्रकृमाद् दुमात्,
रात्रिगणानाम् उपलक्षणत्वात् रात्रिन्दिवसमूहानाम् ‘अत्ये’ अतिक्रमे, ‘एवम्’ इत्येवंप्रकारं मनुष्याणां जीवितम् अशेष-
जीवोपलक्षणं चैतत्, तदपि हि रात्रिन्दिवगणानामतिक्रमे यथास्थित्या अध्यवसायादिजनितेन उपक्रमेण वा भ्रश्यतीत्येव-
मुच्यते । उक्तञ्च—“शब्दं व्याधिर्विपं च ज्वलनजलभयव्यालेवेतालशोकाः, शीतोष्णक्षुत्पिपासागलविवरमरुभूविष्टा-
निरोधाः । नानाक्षुद्रोपघाताः प्रचुरमुजिरुजः श्रान्तिगात्राभिघाताः, विघ्नान्येतानि सद्यश्चिरमपि घटितं जीवितं संहरन्ति
॥ १ ॥” यतश्चैवमतः समयमपि आस्तामावलिकादि, अपेर्गेम्यमानत्वात्, हे ‘गौतम !’ इति इन्द्रभूतेरामन्त्रणम्,
‘मा प्रमादीः’ मा प्रमादं कथाः । शेषशिष्योपलक्षणं च गौतमग्रहणम् । अत्र च पाण्डुरकपदाक्षितं यौवनस्याप्यनित्यत्वमावि-

॥ १५९ ॥

दशमं दुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
अत्रमादार्थ
वीरप्रभोरनु-
शासनम् ।

ध्रिभीयुं राहं निर्युक्तिद्वृत्तं गायत्रयम्—“परिर्यद्विद्यलायत्रं, चलंतसंधिं मुयंतविटागं । पत्तं च वसणपत्तं, कालपत्तं भणइ गाहं ॥ १ ॥ जह तुब्भे तह अम्हे, तुब्भे वि य होहिहा जहा अम्हे । अप्पाहेइ पडंतं, पंडुयपत्तं किसलयाणं ॥ २ ॥” किमेवं पाण्डुपनकिसलयानागुल्लापः सम्भवति ? येनेदमुच्यते, अत आह—“नैवि अत्थि नवि य होही, उल्लावो किसलयपंडुपत्तणं । उवगा राहु एस कया, भवियजणविवोहणद्वाए ॥ ३ ॥” भणितं चागमविद्धिः—“चैरियं च कप्पियं धा, आहरणं दुयिहमेय नागतं । अत्थस्स साहणद्वा, इंधणमिव ओयणद्वाए ॥ १ ॥” यथेह किसलयानि पाण्डुपत्रेणानु- शिणन्ते तथाऽन्योऽपि यौवनगर्वितोऽनुशासनीयः । उक्तञ्च—“परिभवसि किमिति लोकं, जरसा परिजर्जरीकृतशरीरम् । अनिरात् त्वमपि भगिण्यसि, यौवनगर्वं किमुद्वहसि ? ॥ १ ॥” तदेवं जीवितयौवनयोरनित्यत्वमवगम्य न प्रमादो विधेय इति सूतार्थः ॥ १ ॥ पुनरायुषोऽनित्यत्वं व्यापयितुमाह—

कुसग्गे जह ओसबिंदुए, थोवं चिद्वह लंबमाणए ।
एवं मणुयाण जीवियं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २ ॥

व्याख्या—सूतापे यथा ‘अवशयायविन्दुकः’ शरत्कालभावितृक्ष्णवर्षविन्दुः, स्वार्थे कप्रत्ययः, ‘स्तोकम्’ अल्पकाल-

- १ “रतेरतेतिशमनं, चलसन्धिं मुयंतुत्तकम् । पत्तं च व्यवसनप्राप्तं, कालप्राप्तं भणति गाथाय ॥ १ ॥
यदा पूर्वं तथा पूर्वं, युवमपि य भविष्य यथा वयम् । सन्दिशति पतत् पाण्डुपत्रं किसलयानाम् ॥ २ ॥”
- २ “सन्दिशति वयसि च भविष्यन्तुतातः किसलय-पाण्डुपत्राणाम् । उपमा स्वत्वेया कृता, भविकजनविबोधनार्थम् ॥ ३ ॥”
- ३ “यदेतत् य इति न न उद्वहसि त्रिजनेन ज्ञातव्यम् । अर्थस्य साधनार्थं इन्धनमिवौदनार्थम् ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ख्यनक्षत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १६० ॥

मिति गम्यते, तिष्ठति लम्बमानकः । एवं मनुजानां जीवितम्, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥२॥
असुमेवार्थमुपसंहरन्नुपदेशमाह—

इह इत्तरियम्मि आउए, जीवियए बहुपचवायए ।

विहुणाहि रयं पुरेकडं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३ ॥

न्याख्या—‘इति’ उक्तन्यायेन ‘इत्तरे’ स्वल्पकालभाविनि एति—उपक्रमहेतुभिः अनपवर्त्यतया यथास्थित्यैवानु-
भवनीयतां गच्छतीति आयुः, तच्चैवं निरुपक्रममेव तस्मिन्, तथाऽनुकम्पितं जीवितकं, चशब्दस्य गम्यमानत्वात् तस्मिन्
अर्थात् सोपक्रमायुषि, बहवः—प्रभूताः प्रत्यपायाः—उपघातहेतवोऽध्यवसाननिमित्तादयो यस्मिंस्तत्तथा, अनेन चानुकम्पि-
ताद्देतुराविष्कृतः । एवं चोक्तरूपद्रुमपत्रोदाहरणतः कुशाग्रजलविन्दूदाहरणतश्च मनुजानुर्निरुपक्रमं सोपक्रमं च तुच्छमिति,
त्वमतोऽल्पानित्यतां मत्वा ‘विद्युनीहि’ जीवात् पृथक् कुरु ‘रजः’ कर्म “पुरेकडं” ति पुरा—पूर्वं तत्कालापेक्षया कृतं—
विहितं । तद्विद्युवनोपायमाह—समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ स्यात्—पुनर्मनुष्यभवावाप्तौ उद्यंस्याम
इत्याह—

दुलहे खलु माणुसे भवे, चिरकालेण वि सवपाणिणं ।

गाढा य विवाग कम्मणो, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ४ ॥

न्याख्या—‘दुर्लभः’ दुर्वापः ‘खलुः’ विशेषणे, अकृतसुकृतानामिति विशेषणं द्योतयति, ‘माणुपः’ मनुष्यसम्बन्धी
‘भवः’ जन्म ‘चिरकालेनापि’ प्रभूतकालेनापि आस्तामल्पकालेन इत्यपिशब्दार्थः, ‘सर्वप्राणिनां’ सर्वेषामपि जीवानाम्,
किमिति दुर्लभः मनुष्यभवः ? इत्याह—‘गाढाः’ विनाशयितुमशक्यतया दृढाः, ‘च’ इति यस्मात्, ‘विवाग कम्मणो’ ति

॥ १६० ॥

दशमं द्रुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
अप्रमादार्थं
वीरप्रभोरनु-
शासनम् ।

‘विपाशः’ उद्वाः ‘कर्मणां’ मनुष्यगतिविधातिप्रकृतिरूपणम् । यत एवमतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति मूत्रार्थः ॥ ४ ॥ कथं पुनर्दुर्लभं मनुजत्वम् ? इत्याह—

पुद्गवीकायमद्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखाईयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ५ ॥
आउक्कायमद्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखाईयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ६ ॥
तेउक्कायमद्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखाईयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ७ ॥
बाउक्कायमद्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखाईयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ८ ॥
वणरसद्कायमद्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालमणंतं दुरंतं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ९ ॥
वेहंदियकायमद्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखिज्जसन्नियं, समयं गोयम ! मा पमायए १०
तेहंदियकायमद्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखिज्जसन्नियं, समयं गोयम ! मा पमायए ११
बउरंदियकायमद्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखिज्जसन्नियं, समयं गोयम ! मा पमायए १२
पंचंदियकायमद्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । सत्तट्ठभवग्गहणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १३ ॥
देवे णरए गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । इक्केक्कभवग्गहणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १४ ॥

व्याख्या—पुद्गवीकायमतिगतः “उक्कोसं” ति उत्कर्षतो जीवः ‘तुः’ पूरणे, ‘संवसेत्’ तद्वृत्तयैव अवतिष्ठेत् ‘कालं’ सहातीतम्, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति ॥ १ ॥ एवमप्याय-तेजस्काय-वायुकायसूत्रयं व्याख्येयम्, तथा यनगपतिसूत्रं च । नवरं कालमनन्तं, अनन्तराधिकारपेक्षमेतत् । दुष्टोऽन्तोऽस्येति दुरन्तस्तम्, इदमपि साधारणापेक्षयैव,

अहीणपंश्चिदित्तं पि से लहे, उत्तमधम्मसुई हु दुल्लहा !
कुतित्थिनिसेवए जणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १८ ॥
लद्धुणऽवि उत्तमं सुइं, सदहणा पुणरावि दुल्लभा !
मिच्छत्तनिसेवए जणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १९ ॥
धम्मं पि हु सदहंतया, दुल्लभया काएण फासया ।

इह कामगुणेहिं मुच्छिया, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २० ॥

व्याख्या—लब्ध्वाऽपि मानुपत्वम् ‘आर्यत्वं’ मगधाद्यार्थदेशोत्पत्तिलक्षणं ‘पुनरपि’ भूयोऽपि दुर्लभम्, किमिति ? आह—
ब्रह्मः ‘दस्यवः’ देशप्रत्यन्तवासिनश्चौराः, “मिलेक्खुय” ति ‘स्लेच्छाः’ अव्यक्तवाचो न यदुक्तमार्यैरवधार्यते, ते च शक्यवना-
विदेशोद्भवाः । उक्तञ्च—सगजवणसवरवन्वरकायसुरंदोडुगोदृपक्कणिया । अरवागहोणरोमसपारसखसखासिया चैव ॥ १ ॥
दुंभिलयलउसवोक्कसमिहंधपुल्लिंदकुंभमररया । कुंचायचीणंचुयमालवदमिला कुलगयाया ॥ २ ॥ केकयकिरायखरसुहगयसुह
तह तुरगभिडगमुहा य । हयकन्ना गयकन्ना, अन्ने य अणारिया बहवे ॥ ३ ॥ पावा पयंडडंडा, निरुणुतावा य निग्विणा कूरा ।
धम्मो परंगमेयरमाई जेसुं न ववहारो ॥ ४ ॥ मनुजस्समवाप्याऽपि वहवस्तेषु जन्तव उत्पद्यन्ते । अतः समयमपि गौतम ! मा
प्रमादीः । इत्यभार्यत्वमपि दुर्लभम्, तदपि लब्ध्वाऽपि आर्यत्वं अहीनपञ्चेन्द्रियता, ‘हु’रवधारणे, दुर्लभैव । इहैव हेतुमाह—
विकलानि—रोगादिभिरुपहतानि इन्द्रियाणि येषां ते तथा तद्भावो विकलेन्द्रियता, ‘हु’रिति निपातोऽनेकार्थतया बाहुल्यवा-
चकः, ततश्च यतो बाहुल्येन विकलेन्द्रियता दृश्यते, ततोऽहीनपञ्चेन्द्रियता दुर्लभैव । तथा च समयमपि गौतम ! मा
प्रमादीः । तथा कथञ्चिदहीनपञ्चेन्द्रियतामपि ‘सः’ जन्तुर्लभेत. तथापि ‘उत्तमधर्मश्चुतिः’ तच्छ्रवणात्मिका ‘हु’रवधारणे

श्रीउत्तरा-
अयनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १६२ ॥

भिन्नक्रमश्च, ततो दुर्लभैव, किमिति ? यतः 'कुतार्थनिवेकः' शाक्योल्लस्यादिकुपावण्डिपर्युपासकः 'जनः' लोकः, कुतार्थिनो हि लाभार्थिनो यदेव प्राणिनां प्रियं तदेवोपदिशन्ति तत्तीर्थकृतामत्येवंविधत्वात् । उक्तं हि—“सत्कारयशो-
लाभार्थिभिश्च मूढैरिहान्यतीर्थकैः । अवसादितं जगदिदं, प्रियाण्यपथ्यान्पुनर्दिशद्भिः ॥१॥” इति ॥ सुकैरेव तेषां सेवा,
तत्सेविनां च कुत उत्तमधर्मश्रुतिः?, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीः । किञ्च—लब्ध्वाऽपि उत्तमां 'श्रुतिम्'
उत्तमधर्मश्रवणात्मिकां श्रद्धानं पुनरपि दुर्लभम्, इह हेतुमाह—मिथ्यात्वनिवेकः जनः, अनादिभवाभ्यासतया
गुरुकर्ममतया च तत्रैव प्रायः प्रवृत्तेः, अतः समयमपीति पूर्ववत् ॥ अन्यच्च 'धर्ममपि' प्रक्रमात् सर्वज्ञप्रणीतम्
'अपिः' भिन्नक्रमः 'हुः' वाक्यालङ्कारे, ततः 'श्रद्धयतोऽपि' कर्तुमभिलषतोऽपि दुर्लभकाः 'कायेन' शरीरेण 'स्पर्शकाः'
अनुष्ठितारः, कारणमाह—'इह' अस्मिन् जगति 'कामगुणेषु' शब्दादिषु 'मूर्च्छिताः' गृह्णा जन्तव इति शेषः ।
प्रायेणाऽप्येष्वभिष्वङ्गः प्राणिनाम् । यत उक्तम्—“प्रायेण हि यदपथ्यं, तदेव चाऽऽतुरजनप्रियं भवति । विपया-
तुरस्य जगतो, यथानुकूलः प्रिया विषयाः ॥ १ ॥” यतश्चैवमतो दुरापमिमां सामग्रीमवाय समयमपि गौतम ! मा
प्रमादीरिति सूत्रपञ्चकार्थः ॥ अन्यच्च सति शरीरसामर्थ्यं धर्मस्पर्शनेति तदनित्यताभिधानद्वारेणाप्रमादोपदेशमाह—

परिजूरइ ते सरिरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से सोयबले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २१ ॥
परिजूरइ ते सरिरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से चक्खुबले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २२ ॥

॥ १६२ ॥

दशमं द्रुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
अप्रमादार्थ-
वीरप्रभोरनु-
शासनम् ।

परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से वाणयले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २३ ॥
परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से जिब्भयले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २४ ॥
परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से फासयले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २५ ॥
परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से सवयले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २६ ॥

व्याख्या—‘परिजीर्यति’ सर्वप्रकारां वयोहानिमुभवति ‘ते’ तव शरीरमेव जरादिभिरभिभूयमानतया अनुकम्प-
नीयमिति शरीरकं, यतः ‘केशाः’ शिरसिजाः पाण्डुरा एव पाण्डुरकाः पूर्वं जननयनमनोहारिणोऽत्यन्तकृष्णाः सन्तः
शुद्धीभवन्ति ते, पुनः ते-शब्दोपादानं भिन्नाक्यत्वात् । तथा ‘से’ इति तद् यत् पूर्वमासीत् श्रोत्रयोः-कर्णयोः बलं-
दूरादिशब्दश्रवणसामर्थ्यं श्रोत्रवलं ‘चः’ समुच्चये ‘हीयते’ जरातः क्षयमपैति, अतः शरीरसामर्थ्यास्थिरत्वात् समयमपि
गौतम ! मा प्रमादीः । एवं सूत्रपञ्चकमपि ज्ञातव्यम् । तथा ‘सर्वचलमि’ति सर्वेषां करचरणाद्यवयवानां स्वसामर्थ्यम् ।
उक्तञ्च—‘गात्रं सङ्कुचित गतिर्विगलिता दन्ताश्च नागं गता, दृष्टिभ्रंश्यति रूपमेव द्रुसते वक्त्रं च लालयते । वाक्यं
मेव करोति बान्धवजनः पत्नी न शुश्रूषते, धिक्पाटं जरयाऽभिभूतपुरुषं पुत्रोऽप्यवजायते ॥ १ ॥’ इति सूत्रपट्टार्थः ॥
२१-२२-२३-२४-२५-२६ ॥ जरातः शरीराशक्तिरुक्ता, सम्प्रति रोगतस्तामाह—

अरई गंडं विसूइया, आयंका विविहा फुसंति ते ।
विहडइ विइंसइ ते सरीरयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २७ ॥

व्याख्या—‘अरतिः’ यातादिजनितश्चित्तोद्वेगः ‘गंडं’ गडुः, ‘विसूचिका’ अजीर्णविशेषः ‘आतङ्काः’ सद्यो यातिनो रोगविशेषाः ‘विविधाः’ अनेकप्रकाराः स्पृशन्ति ‘ते’ तव शरीरकमिति गम्यते । यदुक्तम्—“सासे खासे जरे डाहे, कुच्छिसूले भगंदरे । अरिसा अजीरए दिह्ठी-मुहसूले अरोयए ॥ १ ॥ अच्छिवेयण कंइ य, कन्नावाहा जलोयरे । कोढे एमाइणो रोगा, पीलयंति सरीरिणं ॥ २ ॥” ततश्च “विहडइ” चि ‘विपतति’ विशेषेणाधः पतति—बलोपचयादपैति, ‘विध्वस्यते’ जीवविमुक्तमधः पतति ते शरीरकम्, अतो यावज्जारा रोगाश्च शरीरं न जर्जरयन्ति तावत् समयमपीति पूर्ववत् । अन्येषामपि अयमुपदेशः । उक्तञ्च—“यावत् स्वस्थमिदं कलेवरगृहं यावच्च दूरे जरा, यावच्चेन्द्रियशक्तिरप्रतिहृता यावत् क्षयो-नायुपः । आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महात्, सन्दीप्ते भवने हि कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ? ॥ १ ॥” केशपाण्डुरत्वादि च यद्यपि गौतमे न सम्भवति तथापि तन्निश्रया शेषशिष्यप्रतिबोधनार्थत्वादुदुष्टमिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ यथा अप्रमादो विधेयस्तथा चाऽऽह—

वोच्छिद सिणेहमप्पणो, कुमुदं सारइयं व पाणिंयं ।
से सवसिणेहवज्जिए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २८ ॥

व्याख्या—‘व्युच्छिन्धि’ अपनय ‘क्षेहम्’ अमिष्वङ्गं, कस्य सम्बन्धिनम् ? आत्मनः, कुमुदमिव ‘सारइयं’ ति सूत्रत्वात् शरदि भवं शारदम् ‘वा’ उपमार्थो भिन्नक्रमश्च प्राग् योजितः, ‘पानीयं’ जलम्, यथा तत् प्रथमं जलमग्नमपि जलमपहाय वर्तते तथा त्वमपि चिरसंसृष्टत्वादिभिर्मद्विषयक्षेहवशोऽपि तमपनय, अपनीय च “से” इति ‘अथ’

अनन्तरं सर्वत्रोहयर्जितः सन् समयमपि गौतम ! मा प्रमादीः । इह जलमपह्रायेतावति सिद्धे यत् शारदपदोपादानं नत् शारदजलस्येव स्नेहस्याऽपि अतिमनोरमत्वव्यापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ किञ्च—

चेद्या णं धणं च भारियं, पवइओ हि सि अणगारियं ।

मा वंतं पुणो वि आइए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २९ ॥

व्याख्या—‘त्यक्त्वा’ परिहृत्य “णं” वाक्यालङ्कारे, ‘धनं’ चतुष्पदादि, चशब्दो भिन्नक्रमः, ततः भार्या च त्यक्त्वा ‘प्रत्रजितः’ प्रतिपन्नः, ‘हिः’ यस्मात् “सी”ति सूत्रत्वेन अकारलोपात् ‘असि’ भवसि ‘अनगारितां’ यतिताम्, अतो मा ‘वान्तम्’ उद्गीर्णं पुनरपि “आइए” ति आपिब, किन्तु समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ कथञ्च वान्ताऽऽपानं न भवति ? इत्याह—

अवउडिञ्चय मित्तवंधवं, विउलं चैव धणोहसंचयं ।

मा तं वितियं गवेसए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३० ॥

व्याख्या—‘अपोह’ त्यक्त्वा मित्राणि च वान्यवाश्च मित्रवान्धवम्, विपुलं चैव ‘धनौघसंचयं’ कनकादिद्रव्यसमूह-संग्रहम् मा ‘तदि’ति मित्रादिकं ‘द्वितीयं’ पुनर्ग्रहणार्थमिति गम्यते, ‘गवेपय’ अन्वेपय, तदमिष्वङ्गवान् मा भूः, त्यक्तं हि तद् वान्तोपमम्, तदमिष्वङ्गश्च वान्ताऽऽपानप्राय इत्याभिप्रायः । किन्तु समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ उक्तं प्रतिवन्द्यनिराकरणार्थमभिधाय दर्शनविशुद्ध्यर्थमाह—

ण हु जिणे अज्ज दिस्सइ, बहुमए दिस्सइ मग्गदेसिए ।
संपइ णेयाउए पहे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘नहु’ नैव ‘जिनः’ तीर्थं कृत् ‘अद्य’ अस्मिन् काले दृश्यते, यद्यपीति गम्यते, तथापि ‘बहुमए’” त्ति पन्थाः, स च द्रव्यतो नगरादिमार्गः, भावतस्तु सातिशयज्ञानदर्शनचारित्रात्मको मुक्तिमार्गः, स एवात्र परिगृह्यते, स दृश्यते, ‘मगदेसिय” त्ति मार्ग्यमाणत्वाद् मार्गः—मोक्षस्तस्य ‘देसिए’ त्ति सूत्रत्वात् देशकः—प्रापको मार्गदेशकः, न चैवंविधोऽय-
मतीन्द्रियार्थदर्शिनं जिनं विना सम्भवति इत्यसन्दिग्धचेतसो भाविनोऽपि भव्या न प्रमादं विधास्यन्तीति, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीः । इत्थं व्याख्या सूचकत्वात् सूत्रस्येति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ अत्रैवार्थे पुनरुपदिशन्नाह—

अवसोहिय कंटगापहं, ओइन्नोऽसि पंहं महालयं ।
गच्छसि मगं विसोहिया, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३२ ॥

व्याख्या—‘अवशोध्य’ परिहृत्य ‘कंटगापहं” त्ति आकारोऽलाक्षणिकः, कण्टकाश्च—भावतः चरकादिकुश्रुतयः तैराकुलः पन्थाः कण्टकपथस्तं, ततः ‘अवतीर्णोऽसि’ अनुप्रविष्टः ‘असि’ भवसि ‘पन्थानं’ प्रकृमात् सम्यग्दर्शनादिकं भावमार्गं ‘महालयं” त्ति महान्तम्, कश्चिदवतीर्णोऽपि मार्गं न गच्छेद् अत आह—‘गच्छसि’ यासि मार्गं, न पुनरवस्थित एवाऽसि, सम्यग्दर्शनाद्युत्सर्पणेन मुक्तिमार्गगमनप्रवृत्तत्वाद्भवतः । तथाप्यनिश्चये प्रायोऽप्राप्तिरेव स्यादित्याह—‘विशोध्य’ विनिश्चित्य । तदेवं प्रवृत्तः सन् समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ अनन्तरं मार्गप्रतिपत्तिरुक्ता, तत्प्रतिपत्तौ च कस्याचिदनुतापसम्भव इति तन्निराचिकीर्ययाऽह—

अवले जह भारवाहए, मा मगे विसमेऽवगाहिया ।
पच्छा पच्छाणुतावए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘अत्रलः’ अविद्यमानशरीरसामर्थ्यः ‘ध्ये’ति औपम्ये, भारं वहतीति भारवाहकः, ‘मा’ नियेचे “भग्नो” ति मागं “विसर्गे” ति ‘वियमं’ मन्दस्सत्त्वेर्दुस्तरं “अवगाहिय” ति ‘अवगाह’ प्रविश्य लक्ष्मदीकृतभारः सन्निति गम्यते, ‘पत्रात्’ तत्कालानन्तरं ‘पत्राद्गुतापकः’ पत्रात्तापकृत्, भूरिति शेषः । इदमुक्तं भवति—यथा कश्चिद् देशान्तरगतो ब्रह्मिष्ठपार्यैः स्वर्णादिकमुपाज्यं स्वगृहाभिमुखमगच्छन्नतिभीरुतया अन्यवस्त्वन्तर्हितं स्वर्णादिकं स्वशिरस्यारोप्य कस्तिचिद् रिनानि सम्यगुद्धृति, अनन्तरं च कचिदुपलदिसद्वुले पथि ‘अहो ! अहमनेन भारेणाऽऽकान्तः’ इति तमुत्सृज्य स्वगृह-मागतोऽत्यन्तनिर्धनतयाऽनुतप्यते—किं मया मन्दभागेन तत् परित्यक्तमिति ? । एवं त्वमपि प्रमादपरतया लक्ष्मसंयमभारः मन्त्रेर्विक्रियो मा भूः, किंतु समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ वह्निदमद्यापि निस्तरणीयमल्पं च निस्तीर्णमित्यभिसन्धिनोत्साहभद्रोऽपि स्यादिति तदप्यनोदायाह—

तिन्नो हु सि अन्नवं महं, किं पुण चिट्ठसि तीरमागओ ? ।

अभितुर पारं गमित्तए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३४ ॥

व्याख्या—“तिन्नो हु सि” ति तीर्णं एवाऽसि, अर्णवमिवाऽर्णवं “महं” ति ‘महान्तं’ गुरुम्, ‘किमि’ति प्रश्ने, ‘पुनरि’ति यास्योपन्यासे, ततः किं पुनस्तिष्ठसि ‘तीरं’ पारं ‘आगतः’ प्राप्तः ? । किमुक्तं भवति ?—संसारः भवः कर्म वा भावतोऽर्णव उच्यते, स च द्विविधोऽपि त्वयोत्तीर्णप्राय एवेति केन हेतुना तीरप्राप्तोऽप्यौदासीन्यं भजसे ? नैवेदं तवोचितमित्याशयः । किन्तु “अभितुर” ति अभि—आभिमुख्येन त्वरस्व—शीघ्रो भव ‘पारं’ परतीरं भावतो मुक्तिपदं “गमित्तह” ति गन्तुम्, अतश्च ममयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ अथापि स्यात्—मम पारप्राप्तियोग्यतेन न समस्ति अत आह—

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १६५ ॥

अकलेवरसेणिमुस्सिया, सिद्धिं गोयम ! लोय गच्छसि ।
खेमं च सिवं अणुत्तरं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३५ ॥

व्याख्या—अविद्यमानं कडेवरं—शरीरमेयमकडेवराः—सिद्धास्तेषां श्रणिरकडेवरश्रेणिः, यथा उत्तरोत्तरशुभपरिणामप्राप्ति-
रूपया ते सिद्धिपदमारोहन्ति क्षपकश्रेणिरित्यर्थः, तां 'उच्छिद्य' उत्तरोत्तरसंयमस्थानावाप्त्योच्छ्रितामिव कृत्वा 'सिद्धिं' सिद्धिना-
मानं लोकं गौतम ! 'गच्छसि' सुव्यययाद् गमिष्यसि । 'क्षेमं' परचक्राद्युपद्रवरहितं, 'चः' समुच्चये भिन्नक्रमश्च, 'शिव-
मणुत्तरं च' तत्र शिवम्—अशेषदुरितोपशमेन, अनुत्तरं—सर्वोत्कृष्टम्, ततः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥
सम्प्रति निगमयितुमुपदेशसर्वस्वमाह—

बुद्धे परिनिबुद्धे चरे, गाम गए नगरे व संजए । संतिमगं च वूहते, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३६ ॥

व्याख्या—'बुद्धः' अवगतद्वेयादिविभागः 'परिनिवृत्तः' कषयाभ्युपशमतः शीतीभूतः 'चरेः' आसेवस्व, संयममिति
शेषः । "गाम" ति विभक्तिलोपाद् ग्रामे 'गतः' स्थितो नगरे वा, उपलक्षणत्वाद् अरण्यादिषु वा, किमुक्तं भवति ?—
सर्वस्मिन् अनभिष्वङ्गवान्, 'संयतः' सम्यक् पापस्थानेभ्य उपरतः 'शान्तिमार्ग' मुक्तिमार्गं, चशब्दो भिन्नक्रमः, ततः
'बुद्धयेश्च' भव्यजनप्ररूपणया वृद्धिं नयेः, ततः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ इत्थं भगवदुक्त-
मिदमाकर्ण्य गौतमो यत् कृत्वांस्तदाह—

बुद्धस्स निसम्म भासियं, सुकहितमट्ठपदोवसोहिं ।
रागं दोसं च छिंदिया, सिद्धिगं गए गोयमे ॥ ३७ ॥ त्ति वेमि ॥

दशमं दुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
अप्रमादार्थं
वीरप्रभोरनु-
शासनम् ।

॥ १६५ ॥

उपाख्या—‘शुभ्रस्य’ केयलावलोकितसमस्तवस्तुतत्त्वस्य प्रकृमात् श्रीमन्महावीरस्य ‘निशम्य’ आकर्ण्य ‘भाषितम्’
 ‘पदं, गुण-गोभनेन उपमादर्शनादिना प्रकारेण कथितं-प्रबन्धेन प्रतिपादितं सुकथितम्, अत एवार्थप्रधानानि पदानि
 ‘परिगणानि रीक्यशोभितं, रागं ह्येवं छित्त्वा सिद्धिगतिं गतो गौतमो भगवान् प्रथमगणवार इति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ ‘इतिः’
 परिगणानो, अतीतिरिति पूर्णवत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां सुखबोध्यायां उत्तराध्ययनमृच्च-
 लपुटीकायां दुमपत्रकाल्यं दशममध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ बहुश्रुतपूजाख्यमेकादशमध्ययनम् ।

उक्तं दशममध्ययनम् । साम्प्रतं बहुश्रुतपूजाख्यमेकादशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहानन्तराध्ययनेऽप्र-
मादार्थमनुशासनमुक्तम्, तच्च विवेकितैव भावयितुं शक्यम्, विवेकश्च बहुश्रुतपूजात उपजायते, इति बहुश्रुतपूजोच्यते’
इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्याध्ययनस्य आदिसूत्रम्—

संजोगा विष्पसुक्कस्स, अणगारस्स भिक्खुणो । आयारं पाउकरिस्सामि, आणुपुविं सुणेह मे ॥१॥

व्याख्या—संयोगाद् विप्रमुक्तस्य अनगास्य भिक्षोः ‘आचारम्’ उचितक्रियां बहुश्रुतपूजात्मिकां प्रादुष्करिष्याम्यानुपूर्व्या
शृणुत मे कथयत इति शेष इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह बहुश्रुतपूजा प्रक्रान्ता, सा च बहुश्रुतस्वरूपरिज्ञान एव कर्तुं शक्या,
बहुश्रुतश्च अबहुश्रुतविपर्ययेण भवति अतोऽबहुश्रुतस्वरूपं तावदाह—

जे यावि होह निविजे, थंद्धे छेद्वे अणिगहे । अभिक्खणं उल्लवती, अविणीए अबहुस्सुए ॥ २ ॥

व्याख्या—‘यः’ कश्चित् चापिशब्दौ भिन्नक्रमानुत्तरत्र गोक्ष्येते, ‘भवति’ जायते, निर्गतो विद्यायाः—सम्यक्शाखा-
वगमरूपायाः निर्विद्यः, अपिशब्दसम्बन्धात् सविद्योऽपि यः ‘स्तब्धः’ अहङ्कारी ‘लुब्धः’ रसादिगृद्धिमान्, न विद्यते
निग्रहः—इन्द्रियनियमनात्मकोऽस्येति अनिग्रहः, ‘अभीक्ष्णं’ पुनः पुनः उत्-ग्राबल्येनासम्बद्धभाषितादिरूपेण लपति—वक्ति
उल्लपति ‘अविनीतश्च’ विनयरहितः, “अबहुस्सुए” त्ति यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् सोऽबहुश्रुत उच्यते इति शेषः ।
सविद्यस्याप्यबहुश्रुतत्वं बहुश्रुतफलाभावादिति भावनीयम्, एतद्विपरीतश्च अर्थात् बहुश्रुत इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ कुतः
पुनरीदृशमबहुश्रुतत्वं बहुश्रुतत्वं च लभ्यते ? इत्याह—

अहं पंचाङ्गि ठाणेहिं, जेहिं सिक्खा न लब्धम् । थंभा कोहा पमाणं, रोगेणं आलसेण य ॥ ३ ॥
 अहं अट्ठहिं ठाणेहिं, सिक्खासीले त्ति बुच्चइ । अहस्सिरे सया दंते, ण य मम्ममुदाहरे ॥ ४ ॥
 णासीले ण विसीले, ण सिया अइलोलुण् । अक्कोहणे सचरण्, सिक्खासीले त्ति बुच्चइ ॥ ५ ॥
 व्याख्या—‘अय’ इत्युपन्यासार्थे, पञ्चभिः ‘स्थानैः’ प्रकारैर्वैवक्ष्यमाणा ‘शिक्षा’ ग्रहणाऽऽसेवनात्मिका न लभ्यते
 तेनैव श्रमवद्बुद्धतत्त्वमवाप्यत इति शेषः । कैः पुनः सा न लभ्यते ? इत्याह—‘स्तम्भात्’ मानात् ‘क्रोधात्’ कोपात् ‘प्रमादेन’
 मगविपयादिना ‘रोगेण’ गलत्कुशुदिना, ‘आलसेन’ अनुत्साहात्मना शिक्षा न लभ्यत इति प्रक्रमः । ‘चः’ समुच्चये ।
 इत्यमगद्बुद्धतत्त्वहेतून्निभयाय बहुश्रुतत्वहेतूनाह—अथ अष्टाभिः स्थानैः शिक्षां शीलयति—अभ्यस्यतीति शिक्षाशील इत्युच्यते
 तीर्थंकरादिभिरिति गम्यते । तान्येवाह—“अहस्सिरे” त्ति अहसनशीलो न सहेतुरुक्महेतुकं वा हसन्नेवास्ते, ‘सदा’ सर्वकालं
 ‘ग्रन्तः’ दुन्त्रिय-नोदन्त्रियदमवान्, न च ‘मर्म’ परापभ्राजनाकारि ‘उदाहरेत्’ उद्धट्टयेत्, ‘न’ नैव ‘अशीलः’ सर्वथा
 शीलविकलः, न ‘विशीलः’ विरूपशीलोऽतीचार्कलुपितव्रत इत्यर्थः, ‘न स्यात्’ न भवेत् ‘अतिलोलुपः’ अतीवरसलम्पटः,
 ‘अक्रोधनः’ अपराधिन्यपि क्षमावान्, ‘सत्यरतः’ अवितथभाषणसक्त इति । निगमयितुमाह—शिक्षाशीलः ‘इति’ अनन्त-
 रोक्तगुणभागे उच्यते, स च बहुश्रुत एव भवतीति भावः । विशेषाभिधायित्वाच्च कचित् केपाद्धिदन्तर्भावसम्भवेऽपि
 ग्रथगुपादानमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ३-४-५ ॥ किञ्च—अबहुश्रुतत्वे बहुश्रुतत्वे वाऽविनयो विनयश्च मूलकारणं । न च
 अविनीतविनीतयोः स्वरूपमविज्ञाय तौ ज्ञातुं शक्याविति यैः स्थानैरविनीतो यैश्च विनीत उच्यते तान्यभिधातुमाह—
 अहं चोदसहिं ठाणेहिं, वट्टमाणो उ संजए । अविणीए बुच्चइ सो उ, णिवाणं च ण गच्छइ ॥ ६ ॥
 अभिवक्खणं कोही भवइ, पवंधं च पकुवइ । मित्तिजमाणो वमइ, सुयं लद्धूण मज्जइ ॥ ७ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १६७ ॥

अवि पावपरिक्खेवी, अवि मित्तेसु कुप्पइ । सुप्पियस्सावि मित्तस्स, रहे भासइ पावगं ॥ ८ ॥
पइण्णवाइ दुहिले, थइहे छइहे अनिग्गहे । असंविभागी अचियत्ते, अविणीए त्ति बुच्चइ ॥ ९ ॥
अहं पन्नरसहिं ठाणेहिं, सुविणीए त्ति बुच्चइ । नीयाविच्ची अचवले, अमाई अकुज्जहले ॥ १० ॥
अप्पं च अहिक्विववइ, पवंधं च ण कुबइ । मित्तिजमाणो भजति, सुयं लद्धं न मज्जइ ॥ ११ ॥
न य पावपरिक्खेवी, न य मित्तेसु कुप्पइ । अप्पियस्सावि मित्तस्स, रहे कल्लाण भासइ ॥ १२ ॥
कलहडमरवज्जए, बुद्धे य अभिआइए । हिरिमं पडिसंलीणो, सुविणीए त्ति बुच्चइ ॥ १३ ॥
'अथे'ति प्राग्वत् । चतुर्दशसु स्थानेषु, सूत्रे तु सप्तम्यर्थे तृतीया, 'वर्त्तमानः' तिष्ठन् 'तुः' पूरणे, 'संयतः' तपस्वी
अविनीत उच्यते । 'स तु' इत्यविनीतः पुनः किम् ? इत्याह—'निर्वाणं' मोक्षं चशब्दादिहैव ज्ञानादींश्च 'न गच्छति' न
प्राप्नोति ॥ कानि पुनश्चतुर्दशस्थानानि ? इत्याह—अभीक्ष्णं 'क्रोधी' क्रोधनो भवति । 'प्रवन्धं च' प्रकृतत्वात् कोपस्यैवा-
विच्छेदात्मकं "पकुवइ" ति प्रकुरुते, प्रकुरपितः सन् मृदुवचनादिभिरपि नोपशाम्यति । तथा "मित्तिजमाणो" ति 'मित्रीय-
माणोऽपि' मित्रं ममायमस्त्वित्तीज्यमाणोऽपि अपेर्लुप्तस्य दर्शनात् 'वमति' लजति, प्रस्तावाद् मैत्री, किमुक्तं भवति ?—यदि
कश्चिद्धार्मिकतया वक्ति—यथा त्वं न वेत्सीत्यहं तव पात्रं लेपयामि, ततोऽसौ प्रत्युपकारभीरुतया प्रतिवक्ति—ममालमेतेन,
कृतमपि कृतघ्नतया वा न मन्यत इति वर्मतीत्युच्यते । तथा "सुयं" ति अपेर्गम्यमानत्वात्, 'श्रुतमपि' आगममपि लब्ध्वा
माद्यति दर्पं याति—गर्वं विदधाति, कोऽर्थः—श्रुतं हि मदापहारहेतुकम्, स तु तेन हृष्यति । तथा 'अपिः' सम्भावनायां
सम्भाव्यत एतत् यथाऽसौ पापैः—कथञ्चित् समित्यादिषु स्वलितलक्ष्णैः परिक्षिपति—तिरस्करुत इत्येवंशीलः पापैरिदेषी
आचार्यादीनामिति गम्यते । तथा 'अपिः' भिन्नक्रमः, ततः 'भिन्नेभ्योऽपि' सुहृद्भ्योऽपि आस्तामन्येभ्यः 'कुप्यति' कुप्यति,

॥ १६७ ॥

एकादशं
बहुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम् ।
सविपक्ष-
बहुश्रुत-
स्वरूपम् ।

मूत्रे चतुर्लोकं सप्तमी । तथा 'मुप्रियस्यापि' अतिबलभस्यापि मित्रस्य 'रहसि' एकान्ते 'भापते' वक्ति पापमेव पापकम्, निगुक्तं भवति ?—अप्रतः प्रिय वक्ति पृष्टस्तु प्रतिसेवकोऽयमित्यादिकमनाचारमेवाऽऽविष्करोति । तथा प्रतिज्ञया—इत्य मेनेयमित्येकान्ताभ्युपगमरूपया वदनशीलः प्रतिज्ञावादी । तथा "दुहिल" ति द्रोहणशीलः द्रोघा न मित्रमप्यनभिदुहं आस्ते । तथा 'मन्त्रः' तपस्व्यहम् इत्याद्यहं दुर्दृतिमान् । तथा 'लुब्धः' अन्नादिष्वभिकाङ्क्षार्वाङ् । तथा 'अनिर्ग्रहः' प्राग्वत् । तथा असंविभजनशीलः असंविभागी, नाऽऽहारादिकमवाप्यातिगाद्धेतोऽन्यस्मै स्वरूपमपि प्रयच्छति, किन्त्वात्मानमेव पोषयति । तथा "अचियते" ति 'अप्रीतिकरः' दृश्यमानः सम्भाव्यमाणो वा सर्वस्योप्रीतिमेवोत्पादयति, एवंविध-द्रोहान्वितोऽविनीत इत्युच्यते इति निगमनम् ॥ इत्थमविनीतस्थानान्यमिधाय विनीतस्थानान्याह—अथ पञ्चदशभिः भावैः सुमु-शोभनो विनीतः—विनयान्वितः सुविनीत इत्युच्यते । तान्येवाह—“नीयाविति” ति नीचम्—अनुद्धतं यथा भयतेजं वर्तते इत्येवशीलः नीचवर्ती, गुरुषु न्यवृत्तिमान्, यथाऽऽह—“नीयं सेजं गङ्गं ठाणं, नीयं च आसणाणि य । नीयं च पाए वंदिजा, नीयं कुजा य अंजलि ॥ १ ॥” तथा च न चपलः अचर्पलः गति-स्थान-भाषा-भाषेरेतश्चतुर्धा । तत्र गतिचपलः—दुतचारी । स्थानचपलः—यस्तिष्ठन्नपि चलन्नेवास्ते हस्तादिभिः । भाषाचपलः—यस्मिन्मात्रेण-दशमीक्ष्या-दशैकालप्रलापिभेदाश्चतुर्धा, तत्र असत्-अविद्यमानम् असभ्यम्—खरपरुषादि असमीक्ष्य-अनालोच्य मलपत्नीलेनशीला असदसभ्याऽसभीक्ष्यप्रलापिनस्तयः, अदेशकालप्रलापी चतुर्थः, अतीते कार्ये यो वक्ति—यदिदं

१ “नीपां सद्यां गति स्थान, नीचानि चासनाणि च । नीचं च पादौ वन्देत्, नीचं च कुर्वाञ्जलिम् ॥ १ ॥”

२ प्रलापितामृश चतुर्णामभिसमन्वयदसजलापी १ असभ्यप्रलापी २ असमीक्ष्यप्रलापी ३ अदेशकालप्रलापी ४ चतुर्धा भाषाचपल उच्यते ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीयया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १६८ ॥

एकादशे
बहुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम् ।
सविपक्ष-
बहुश्रुत-
स्वरूपम् ।
॥ १६८ ॥

तत्र देशे काले वाऽकरिष्यत् ततः सुन्दरमभविष्यत् । भावचपलः—सूत्रेऽर्थे वाऽसमाप्त एव योऽन्यद् गृह्णाति । ‘अस्मायी’ न मनोज्ञमाहारादिकमवाप्य गुर्वादिचञ्चकः । ‘अकुर्वहलः’ न कुहुकेन्द्रजालाद्यवलोकनपरः, ‘अल्पमेवाधिक्षिपति’ अभाव-वचनोऽल्पशब्दोऽत्र, ततश्च नैव कञ्चनाधिक्षिपति—नाऽऽक्रोशति । ‘प्रवन्धं च’ उक्तरूपं न करोति । ‘मित्रीयमाणः’ उक्तन्यायेन ‘भजते’ मित्रीयितामुपकुरुते, प्रत्युपकारं वा प्रत्यसमर्थः कृतज्ञो न भवति । श्रुतं लब्ध्वा न र्माद्यति, किन्तु मददोषपरिज्ञानतः सुतरामवनमसति । ‘न च’ नैव ‘पार्षपरिक्षेपी’ उक्तरूपः । न च मित्रेभ्यः कृतज्ञतया कथञ्चिदपराधेऽपि कुंयति । अग्रियस्याऽपि मित्रस्य रहसि “कल्लाण” इति कल्याणं भापते, इदमुक्तं भवति—मित्रमिति यः प्रतिपन्नः—अङ्गीकृतः स यद्यप्यपकृतिशतानि विधत्ते तथाऽप्येकमपि सुकृतमनुस्मरन् न रहस्यपि तदोषमुदीरयति । तथा चाह—“एकमुकृतेन दुष्कृतशतानि ये नाशयन्ति ते धन्याः । नत्वेकदोषजनितो, येषां कोपः स च कृतघ्नः ॥ १ ॥” इति । कलहश्च—वाचिको विग्रहः डमरं च—प्राणिघातादिभिः तद्वर्जकः ‘बुद्धः’ बुद्धिमान्, एतच्च सर्वत्र अनुगम्यत एवेति न प्रकृतसङ्ख्याविरोधः । “अभिजाइए” इति अभिजातिः—कुलीनता तां गच्छति—उत्क्षिप्तभारनिर्वहणादिनेत्यभिजातिगः स्त्रीः—लज्जा सा विद्यतेऽस्य स्त्रीमान्, कथञ्चित् कलुषाध्यवसायतायामप्यकार्यमाचरन् लज्जते । ‘प्रतिसलीनः’ गुरुरसकाशोऽन्यत्र वा कार्यं विना न यतस्तत्रैष्टते । प्रस्तुतमुपसहरन्नाह—‘सुविनीतः’ सुविनीतशब्दवाच्य इत्येवंविधगुणान्वित उच्यते इति सूत्राष्टकार्थः ॥ ६-७-८-९-१०-११-१२-१३ ॥ यश्चैवं विनीतः स कीदृक् स्यात् ? इत्याह—

वसे गुरुकुले निचं, जोगवं उवहाणवं । पियंकरे पियंवाई, से सिक्खं लद्धुमरिहह ॥ १४ ॥

व्याख्या—‘वसेत्’ आसीत्, क ?—गुरुणाम्—आचार्यादीनां कुलम्—अन्वयो गच्छ इत्यर्थः गुरुकुलं तत्र, तदाज्ञोप-लक्षणं च कुलग्रहणं, ‘नित्यं’ सदा, किमुक्तं भवति ?—यावज्जीवमपि गुर्वाज्ञायामेव तिष्ठेत् । उक्तञ्च—‘णाणस्स होइ

भागी” इत्यादि । योगः—ध्यापारः स चेह प्रक्रमाद् धर्मगत एव तद्वान् । उपधानम्—अज्ञानद्राध्ययनादौ वथायोगमाचाम्नादितपोविशेषः तद्वान्, यद् यस्योपधानमुक्तं न तन् कृच्छ्रमीरुतयोत्सृज्यान्यथैवाऽधीते शृणोति वा । प्रियम्—अनुकूलं करोतीति प्रियद्वारः, कथञ्चित् केनचिदपक्रुतोऽपि न तत्प्रतिकूलमाचरति, किन्तु ममैव कर्मणामयं दोष इत्यवधारयन् अप्रियकारिणपि प्रियमेव चेष्टते । इदं च भावयति—अपकारिणि कोपेध्वन्, कोपे कोपः कथं न ते ? । धर्मार्थकाममोक्षाणां, प्रसह्यपरिमन्थिनि ॥ १ ॥ अत एव च “पियंवाइ” त्ति केनचिदप्रियमुक्तोऽपि प्रियमेव वदतीत्येवंशीलः प्रियवादी । उक्तञ्च—“सिक्कसह पियाइं योत्तुं, सद्यो तूस्सइ पियं भणंताणं । किं कोइलाहि दिन्नं ?, किं व हियं कस्स काएहिं ? ॥१॥ करयलमलि-यस्स वि इमणयस्स महेम्महर पेसलो गंयो । कुवियस्स वि सज्जणमाणुसस्स महुरो समुल्लावो ॥२॥ सुज्जो न याति विक्रति, परद्धित्तनिरतो विनाशकालेऽपि । छेदेऽपि चन्दनतरुः, सुरभयति सुखं कुठारस्स ॥ ३ ॥” तथाऽस्य को गुणः ? इत्यत आह—‘मः’ एवंगुणविशिष्टः ‘शिक्षां’ शान्त्यर्थमहणादिरूपां ‘लब्धुम्’ अवाप्तुम् ‘अर्हेति’ योग्यो भवतीति । अनेनैव अविनीतस्तेतद्विपरीतः शिक्षां लब्धुं नार्हतीत्यर्थोदुक्तं भवति । तथा च यः शिक्षां लभते स बहुश्रुत इतरस्त्वबहुश्रुत इति भाव उनि मूत्रार्थः ॥ १४ ॥ एवं च सविपक्षं बहुश्रुतं प्रपञ्चतोऽभिधाय प्रतिज्ञातं तत्प्रतिपत्तिरूपमाचारं तस्यैव स्तवद्वारेणाह—जहा संखम्मि पयं निहियं, दुहओ वि विरायति । एवं बहुस्सुए भिक्खु, धम्मो कित्ती तहा सुयं ॥१५॥ व्याख्या—‘यथे’ति दृष्टान्तोपन्यासे, ‘शब्दे’ जलजे ‘पयः’ दुग्धं ‘निहितं’ न्यस्तं “दुहओ वि” त्ति द्विधाऽपि स्वस्मन्या-ऽऽश्रयमस्मन्निधुगुणद्वयलक्षणेन प्रकारद्वयेनाऽपीति अपिशब्दार्थः, ‘विराजते’ ओभते, तत्र हि तत् न कलुपीभवति, न

१ “सिःसुयं प्रियाणि वफु, सयंस्तुयति प्रिय भणद्मय । किं कोकिलाभिर्दत्तं ?, किं वा हतं कस्य काकं ? ॥ १ ॥
करतलमुद्रिताऽपि दग्धनस्य प्रसर्पति पेशलो गन्धः । कुपितस्याऽपि सज्जनमानुषस्य मधुरः समुल्लापः ॥ २ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोध-
रूपा लघु-
वृत्तिः ।

॥ १६९ ॥

चास्त्वतां भजते, नापि च परिस्त्ववति । 'एवम्' अनेन प्रकारेण बहुश्रुते "सिक्खु" ति आर्पत्वाद् 'सिद्धौ' तपस्विनि 'धर्मः' यतिधर्मः 'कीर्त्तिः' श्लाघा तथा 'श्रुतम्' आगमो विराजते इति सम्बन्धः । किमुक्तं भवति ?—यद्यपि धर्म-कीर्त्ति-श्रुतानि निरुपलेपतादिगुणेन स्वयं शोभाभाजि तथापि मिथ्यात्वादिकालुष्यविगमतो निर्मलतादिगुणेन शङ्को इव बहुश्रुते स्थितान्या-श्रयगुणेन विशेषतः शोभन्ते, तानि हि न तत्र मालिन्यम् अन्यथाभावं हानि वा कदाचन प्रतिपद्यन्ते इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ पुनर्बहुश्रुतस्तवमाह—

जहा से कंबोयाणं, आइन्ने कंथए सिया । आसे जवेण पवरे, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ १६ ॥

'यथा' येन प्रकारेण 'सः' इति प्रतीतः 'कम्बोजानां' कम्बोजदेशोद्भवानां प्रक्रमादध्यानां मध्ये 'आकीर्णः' व्याप्तः शीलादिगुणैरिति गम्यते, 'कन्थकः' प्रधानोऽश्वः, यः किल दृपच्छकलभृतकुतुपनिपतनध्वनेर्न सन्नस्यति, 'स्यात्' भवेत् 'अश्वः' तुरङ्गमः 'जवेण' वेगेन 'प्रवरः' प्रधानः । 'एवम्' इत्युपनये, तत ईदृशो भवति बहुश्रुतः, सोऽप्यन्ययतीनां शीलादिभिर्गुणैः प्रवर इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ किं च—

जहाऽऽइन्नसमारूढो, सूरं दढपरक्कमे । उभओ णंदिघोसेणं, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ १७ ॥

व्याख्या—यथा आकीर्ण-जालादिगुणोपेतं तुरङ्गमं समारूढः-अध्यासितः आकीर्णसमारूढः 'शूरः' चारुभटः 'दढपरक्कमः' गाढपराक्रमः 'उभओ' ति 'उभयतः' वामतो दक्षिणतश्च 'नान्दीघोपेण' द्वादशतूर्थनिर्घोपात्मकेन । एवं भवति बहुश्रुतः । किमुक्तं भवति ?—यथैवंविधः शूरो न केनचिदभिभूयते, न चान्यस्तदाश्रितः तथाऽयमपि जिनप्रवचनतुरङ्गाश्रितो दृढ्यत्परत्वाददर्शनेऽपि चात्रस्तः तद्विजयं च प्रति समर्थः उभयतश्च दिनरजन्योः स्वाध्यायघोष-

एकादशं
बहुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम् ।

बहुश्रुत-
स्तवः ।

॥ १६९ ॥

रूपेण नान्दीचोपेणोपलक्षितः परतीर्थिभिरतीव मदाग्रलिप्तैरपि नाभिभविषुं शक्यः, न चाऽत्र प्रतिपत्तिः तदाश्रितोऽन्योऽपि बन्धश्चिञ्जीयत इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥

जहा करेणुपरिकित्ते, कुंजरे सट्टिहायणे । बलवंते अप्पडिहए, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ १८ ॥
व्याख्या—यथा करेणुपरिकीर्णः—दस्तिनीभिः परिदृतः ‘कुञ्जरः’ हस्ती, पट्टिहायनान्यस्येति ‘पट्टिहायनः’ पट्टियर्ष-प्रमाणः, तस्य हि एतावत्कालं यावत् प्रतिवर्षं बलोपचयः ततस्तदपचय इत्येवमुक्तम्, अत एव च “बलवंते” त्ति बलं-प्रतिरन्तामर्गमस्याम्नीति बलवान् सन् अप्रतिहतो भवति, कोऽर्थः ?—नाऽन्यैर्मदोत्कटरपि मतङ्गजैः पराङ्मुखीक्रियते । एवं भवति बहुभुतः । नोऽपि हि करेणुसदृशीभिः परप्रसरनिरोधिनीभिरौत्पत्तिक्यादिवुद्धिमिर्विधाभिश्च विविधाभिर्वृतः पट्टिहायनतया चाद्यन्तस्थिरमतिः, अत एव च बलवत्त्वेनाप्रतिहतो भवति, दर्शनोपहन्तृभिर्न प्रतिहन्तुं शक्यत इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ अन्यम्—

जहा से तिक्खसिंगे, जायक्खंधे विरायइ । वसहे जूहाहिवई, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ १९ ॥
व्याख्या—यथा स तीक्ष्णे—निशिताग्रे शृङ्गे—विषाणे यस्य स तथा, जातः—अत्यन्तमुपचितीभूतः स्कन्धोऽस्येति ज्ञातरुन्धः, समन्ताद्गोपाद्गोपचितत्वोपलक्षणं चैतत्, विराजते ‘वृषभः’ प्रतीतः, यूथस्य—गवां समूहस्य अधिपतिः—स्वामी म तथा, एवं भवति बहुभुतः । सोऽपि हि परपक्षभेत्तया तीक्ष्णाभ्यां स्वशास्त्रपरशास्त्राभ्यां शृङ्गुल्याभ्यामुपलक्षितो गच्छादिगुरुकार्यधुराधरणधारयतया च जातस्कन्धः, अत एव यूथस्य—साध्वादिसमूहस्य अधिपतिः—आचार्योदिपद्वीं गतः सन् विराजते इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ अन्यम्—

जहा से तिक्खदाढे, ओदग्गे दुप्पहंसए । सीहे मियाण पवरे, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २० ॥

व्याख्या—यथा स तीक्ष्णदंष्ट्रः ‘उदग्रः’ उत्कटः अत एव ‘दुष्पहंसए’ न्ति ‘दुष्प्रधर्पकः’ अन्यैर्दुरभिभवः ‘सिंहः’ केसरी ‘मृगणाम्’ आरण्यप्रणिनां प्रवरो भवति, एवं बहुश्रुतः । अयमपि हि परपक्षभेत्तृतया तीक्ष्णदंष्ट्रासमैर्नैगमादिनयैः प्रतिभादिगुणोद्ग्रतया च दुरभिभव इत्यन्यतीर्थानां मृगस्थानीयानां प्रवर एवेति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ अपरं च—

जहा से वासुदेवे, संखचक्रगदाधरे । अण्डिहयबले जोहे, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २१ ॥

व्याख्या—यथा ‘वासुदेवः’ विष्णुः, शङ्खचक्रगदा धारयतीति शङ्खचक्रगदाधरः, ‘अप्रतिहतबलः’ अस्वलितसामर्थ्यः, किमुक्तं भवति ?—एकं सहजसामर्थ्यवान् अन्यच्च तथाविधायुधान्वित इति, ‘योधः’ सुभटः, भवत्येवं बहुश्रुतः । सोऽपि ह्येकं स्वाभाविकप्रतिभागाल्भ्यवान् अपरं शङ्खचक्रगदासदृशैः सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रैरुपेत इति योऽय इव योऽयः कर्म-चैरिपरामवं प्रतीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ अपरं च—

जहा से चाउरंते, चक्रवट्टी महिहिए । चोदसरयणाहिचई, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २२ ॥

व्याख्या—यथा स चतुर्भिः—हयगजरथनरात्मकैः अन्तः—शत्रुविनाशात्मको यस्य स तथा, ‘चक्रवट्टी’ पदखण्डभरताधिपः ‘महर्द्धिकः’ दिव्यानुकारिलक्ष्मीकः, चतुर्दश च तानि रत्नानि च चतुर्दशरत्नानि, तानि चामूनि—‘सेणावह गाहावह, पुरोहिय गैय तुरय वड्डुग ईत्थी । चर्क छत्तं चम्मं, भिंगि कौंगिणि खैग दंडो य ॥ १ ॥’ तेपामधिपति-अर्तुर्दशरत्नाधिपतिः, एवं भवति बहुश्रुतः । सोऽपि हि चतुर्भिर्दानादिधर्मैरन्तः—स्वकर्मवैरिविनाशोऽस्येति चतुरन्तः, ऋद्धयश्चामर्षौपध्यादयो महत्या एवास्य भवन्ति, सम्भवन्ति चास्याऽपि चतुर्दशरत्नोपमानि पूर्वोणीति कथं न चक्रवर्ति-तुल्यतास्य ? इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥

१ ‘सेनापतिः गाथापतिः पुरोहितो गजसुरगो वर्धकिः क्षी । चक्रं छत्रं धर्मं भिंगिः कौकिणी खैगो दुर्ण्डश्च ॥ १ ॥’

जहा से सहरसखे, वज्रपाणी पुरंदरे । सक्के देवाहिर्वह, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २३ ॥
व्याख्या—यथा म सहस्रमक्षामस्येति 'सहस्राक्षः' सहस्रलोचनः, अत्र सम्प्रदायः—'सहस्रसख' ति पञ्च मंति-
मयाइ देवानं इंदस्म, तस्स तेसिं सहस्समच्छीणं, तेसिं नीइए विक्कमइ, अहवा जं सहस्सेणं अच्छीणं दीसइ तं सो
कोहिं अच्छीहिं अन्नभदितरगं पेच्छइ" ति । वज्रं—यथाभियानमायुधं पाणौ अस्सेति वज्रपाणिः, लोकोक्त्या च पूर्वोक्त्या
पुरन्दरः, क ईइग् ? इत्याह—शक्रो देवाधिपतिः, एवं भवति बहुश्रुतः । सोऽपि हि श्रुतज्ञानेशोपातिशायरत्ननिधानेन
लोननसहस्रेणैव जानीते, यथैवंविधः तस्य सहस्रक्षणतया वज्रमपि लक्षणं पाणौ सम्भवतीति वज्रपाणिः, पूः शरीरमण्डु-
च्यते, नद् विरुष्टपोऽनुष्ठानेन दारयति कृशीकरणादिति पुरन्दरः । देवैरपि धर्मेऽत्यन्तनिश्चलतया पूज्यत इति तत्पति-
रप्युच्यते, तथा चाह—'देवा वि तं णमंसति, जस्स धम्मे सया मणो" ति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ अपि च—

जहा से तिमिरविद्धंसे, उच्छिट्ते दिवायरे । जलंते इव तेएण, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २४ ॥
व्याख्या—यथा सः 'तिमिरविध्वंसः' अन्यकारापहारकः 'उच्छिष्टन्' उद्धच्छन् 'दिवाकरः' सूर्यः, स हि ऊर्द्ध-
नभोभागमागमन् अतितेजस्वितां भजते अवतरन्तु न तथेलेवं विगिज्यते, 'ज्वलन्निव' ज्वालां मुञ्चन्निव 'तेजसा'
माप्सा, एवं भवति बहुश्रुतः । सोऽपि ह्यज्ञानतिमिरापहारकः संयमस्थानेषु विशुद्धविशुद्धतराध्यवसायत उत्सर्पन्
तपस्तेजसा ज्वलन्निव भवतीति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ अन्यथा—

जहा से उटुवई चंदे, णक्खत्तपरिवारिए । पडिपुत्ते पुत्तमासीए, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २५ ॥
व्याख्या—यथा स उटूनां—नक्षत्राणां पतिः उडुपतिः 'चन्द्रः' शशी नक्षत्रैः—अश्विन्यादिभिरुपलक्षणत्वात् ग्रहेस्ता-
रादिभिश्च परिवारितो नक्षत्रपरिवारितः, 'प्रतिपूर्णः' समस्तकलोपेतः, कदा? इत्यत आह—'पूर्णमास्याम् । इह च पतिरपि

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १७२ ॥

व्याख्या—“समुद्गंग्मीरसम” त्ति आर्षत्वाद् गाम्भीर्येण—अलब्धमध्यात्मकेन गुणेन समा गाम्भीर्यसमाः समुद्रस्य गाम्भीर्यसमाः समुद्रगाम्भीर्यसमाः, “दुरासय” त्ति दुःखेनाऽऽश्रीयन्ते अस्मिभवबुद्ध्या केनापीति दुराश्रयाः, अत एव “अचक्षिय” त्ति ‘अचक्षिताः’ अत्रासिताः ‘केनचित्’ परप्रवादिना, तथा दुःखेन ग्रथ्यन्ते—परिसूयन्ते केनापीति दुःप्र-
र्षकाः । के एवंविधाः ? इत्याह—“सुयस्स पुत्रा विउलस्स” त्ति सुब्बयत्तयात् ‘श्रुतेन’ आगमेन ‘पूर्णः’ परिपूर्णः ‘विपुलेन’ अङ्गाऽनङ्गादिभेदतो विस्तीर्णेन, ‘त्रायिणः’ त्रातारः । तानेव फलतो विशेषयितुमाह—‘क्षपयित्वा’ विनाश्य ‘कर्म’ ज्ञानावरणादि गतिं ‘उत्तमां’ मुक्तिरूपां ‘गताः’ प्राप्ताः, उपलक्षणत्वाद् गच्छन्ति गमिष्यन्ति च । इह चैकवचनप्रक्रमेऽपि बहुवचननिर्देशो व्याप्तिप्रदर्शनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ इत्थं बहुश्रुतस्य गुणवर्णनादिकां पूजामसिधाय शिष्योपदेशमाह—

तम्हा सुयमहिङ्गजा, उत्तमट्ठगवेसए । जेणऽप्पाणं परं चेव, सिद्धिं संपाउणिज्जासि ॥ ३२ ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—यस्मादमी मुक्तिगमनावसाना बहुश्रुतगुणाः तस्मात् ‘श्रुतम्’ आगमम् ‘अधितिष्ठेत्’ अध्ययनश्रवणचिन्त-
नादिना श्रयेत् उत्तमः—प्रधानोऽर्थः स च मोक्ष एव तं ‘गवेपयति’ अन्वेपयति उत्तमार्थगवेपकः, येन किं स्यात् ? इत्याह—येन आत्मानं परं चैव ‘सिद्धिं’ मुक्तिं सम्प्रापयेदिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ ‘ब्रवीमी’ इति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबो-
धायां बहुश्रुतपूजाख्यमेकादशमध्ययनं समाप्तम् ॥

एकादशं
बहुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम् ।
बहुश्रुत-
माहात्म्यं
शिष्यो-
पदेशश्च ।

॥ १७२ ॥

अथ हरिकेशीयाख्यं द्वादशमध्ययनम् ।

हरिकेश-
चरित्रम् ।

व्याख्यातमेकादशमध्ययनम् । अधुना हरिकेश्युनिवक्तव्यतानिबद्धं हरिकेशीयाख्यं द्वादशमारभ्यते । अस्य चायम-
भिमतम्वन्यः—‘अनन्तराध्ययने बहुश्रुतपूजोक्ता । इह तु बहुश्रुतेनाऽपि तपसि यन्नो विधेय इति ख्यापनार्थं तपःसमृद्धि-
रूपवर्णनं’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातव्यासाध्ययनस्य प्रस्तावनायं हरिकेशचरितं तावदुच्यते—

मधुराणः नयरीणः संखो नाम राया, सो य तिवग्गसारं जिणधम्ममाणुद्धानं परं जीवलोगसुहमणुभविज्जण पच्छा
निधिण्णरामभोगो तद्वाविद्धानं धेराणमंतिणं निक्खंतो महाविभूर्इए, कालक्कमेण य जाओ गीयत्थो । पुहइमंडलं च भमंतो
पत्तो हरिथिणाउरं । तत्थ भिम्मयानिमित्तं पविट्ठो, समुयानित्तो य पत्तो एगं रत्थं । सा य किर उण्हा जलंतमुम्मुरसमाणा,
उण्हाए न माणइ कोइ ताए वोलेउं । जो तत्थ अयाणंतो पविसइ सो उप्पंदइ विणत्सइ य । तीसे य पुण नामं चेव
हुयवहरत्था । तेण साहुणा आसन्नगवन्धसंठिओ पुच्छिओ सोमदेवासिद्धानो पुरोहिओ—किमेएण मग्गेण वच्चांमि ? ।
तेण य ‘ग्गण हुयवहरपेहेण गच्छंतं उंभमाणं पेच्छिस्सामो’ त्ति चिन्तिज्जण भणियं—वच्चसु । पइट्ठो मुणी इरिओवउत्तो ।
पुरोहिओ वि उवरित्थारूढो अतुरियमुवउत्तं सणियं सणियं वोलेउं मुणिं पेच्छिज्जण गओ तेण मग्गेण, जाव हिमफास-
सरिम्भो जाओ प्हो । तओ चित्थियमग्गेण—अहो ! मए पावक्कम्मेण असुहसंक्कप्पेण पावक्कम्ममणुट्ठियं, दट्ठवो य एस
माहप्पा, जत्त तवसत्तीए एसो अग्गिसंकासो हिमफरिससरिम्भो प्हो जाओ । गओ से समीवं, पणमिओ भावसारं,
निवेइयं नियदुहरियं । मुणिणा वि दाइयं संसारारात्तणं, परूविओ कसायविवागो, कहिओ जिणधम्ममाणुद्धानफलविसेसो,
पसंसियं निपाणसुद्धं, सच्चहा वित्थरेण संसिओ सम्मत्तमूलो साहुधम्मो । तओ तक्कालाणुरुवनिवत्तियाऽसेसकायवो जाय-

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १७१ ॥

एकादशं
बहुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम् ।
बहुश्रुत-
स्तवः ।

॥ १७१ ॥

कश्चिदेकाक्यैव भवति श्रृगपतिवदिति उडुपतिग्रहणेऽपि नक्षत्रपरिवारित इत्युक्तम् । एवं भवति बहुश्रुतः । असावपि नक्षत्र-
सदृशानां साधूनामाधिपतिः तथा तत्परिवारितः, सकलकलोपेतत्वेन प्रतिपूर्णश्च भवतीति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ अपरं च—
जहा से सामाङ्गाणं, कोट्टागारे सुरक्खिए । पाणाधन्नपडिपुत्ते, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २६ ॥
व्याख्या—यथा सः “सामाङ्गाणं” ति समाजः—समूहस्तं समवयन्ति सामाजिकाः—समूहवृत्तयो लोकास्तेषां, ‘कोट्टा-
गारः’ धान्याश्रयः सुप्पु—प्राहरिकपुरुषादिव्यापारादिना रक्षितः—पालितो इत्युभूषकादिभ्यः सुरक्षितः, नाना—अनेकप्रकाराणि
धान्यानि—शालिसुद्गादीनि तैः प्रतिपूर्णो नानाधान्यप्रतिपूर्णः । एवं भवति बहुश्रुतः । असावपि सामाजिकानामिव गच्छवा-
सिनां मुनीनामुपयोगिभिर्नानाधान्यसदृशैरङ्गोपाङ्गप्रकीर्णकादिभैदैः श्रुतज्ञानविशेषैः प्रतिपूर्ण एव भवति । सुरक्षितश्च प्रवच-
नाऽऽधारतया । यत उक्तम्—“जेणं कुलं आयत्तं, तं पुरिसं आयेरेण रक्खेह” इत्यादीति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ अपि च—
जहा सा दुमाण पवरा, जंबू णाम सुदंसणा । अणाढियस्स देवरस्स, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २७ ॥
व्याख्या—यथा सा दुमाणां प्रवरा जम्बूः ‘नाम्ना’ अभिधानेन, ‘सुदर्शना नाम’ सुदर्शना, न हि यथेयममृतोपमफला
देवाद्याश्रयश्च तथाऽन्यः कश्चिद् दुमोऽस्ति, दुमत्वं फलव्यवहारश्चास्याः तत्प्रतिरूपतयैव, वस्तुतः पार्थिवत्वेनोक्तत्वात् ।
सा च कस्य ? इत्याह—‘अनादृतस्य’ अनादृतनाम्नः ‘देवस्य’ जम्बूद्वीपाधिपतेर्व्यन्तरसुरस्य आश्रयत्वेन सम्बन्धिनी ।
एवं भवति बहुश्रुतः । सोऽपि ह्यमृतोपमफलकल्पश्रुतान्वितो देवादीनामपि च पूज्यतयाऽभिगमनीयः शेषदुमोपम-
साधुषु च प्रधान इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ अन्यच्च—
जहा सा नईण पवरा, सलिला सागरंगमा । सीया णीलवंतप्पवहा, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २८ ॥

व्याख्या—यथा सा नदीनां प्रवरा 'सलिला' नदी सागरं—समुद्रं गच्छतीति सागरज्जमा 'शीता' शीतानाम्नी, नीलान्—मेरोक्तरस्यां दिशि वर्णधरपर्वतस्ततः प्रवहति नीलवत्प्रवहा । एवं भवति बहुश्रुतः । सोऽपि हि सरित्समाना-
नामन्यनाभूनां प्रधानो विमलजलकल्पश्रुतक्षानान्वितश्च; तथा सागरतुल्यां मुक्तिमेवासौ गच्छति, तदुचितानुष्ठान
प्राप्त्यऽस्य प्रयुक्तत्वात्; नीलवतुल्याश्च उच्छिद्यतोच्छ्रितमहाकुलादेवाऽस्य प्रसूतिरिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ किञ्च—

जहा से णगाण पवरे, सुमहं मंदरे गिरी । णाणोसहिपज्जलिए, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २९ ॥

व्याख्या—यथा सः 'नगानां' पर्वतानां प्रवरः 'सुमहान्' अतिशयगुरुः मन्दरो गिरिः नानौपधिमिः—अनेकविशिष्ट-
माहात्म्याभिर्वनस्पतिविशेषरूपाभिः प्रकर्षेण ज्वलितः—दीप्तो नानौपधिप्रज्वलितः । एवं भवति बहुश्रुतः । श्रुतमाहात्म्येन
शमो अन्यन्तिर इति शेषः, गिरिकल्पापरसाध्वपेक्षया प्रवर एव भवति, तथान्धकारेऽपि प्रकाशनशक्त्यन्विताऽऽ-
मर्षोपधारियुक्त एवेति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ किं बहुना—

जहा से सयंभूरमणे, उदही अक्खओदए । नाणारयणपडिपुत्ते, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ ३० ॥

व्याख्या—यथा सः 'स्यम्भूरमणः' स्वयम्भूरमणाभिधानः 'उदधिः' समुद्रः अक्षयं—अविनाशि उदकं—जलं यस्मिन्
न तथा, नानारत्नैः—नानाप्रकारैर्मरकतादिभिः परिपूर्णो नानारत्नपरिपूर्णः । एवं भवति बहुश्रुतः, अयमपि ह्यक्षयसम्यग्ज्ञा-
नोदको नानातिशयरत्नवाञ्छ भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ साम्प्रतमुक्तगुणानुवादतः फलोपदर्शनतश्च तस्यैव माहात्म्यमाह—

समुद्वगंभीरसमा दुरासया, अचक्षिया केणइ दुप्पहंसिया ।

सुयस्स पुन्ना विउलस्स ताइणो, खवित्तु कम्मं गइमुत्तमं गया ॥ ३१ ॥

१ मंगोऽयं धूर रुर्जर, वसेह ईरी वासुदेव चक्षिदां । २ वि सेसि कोट्टे जंबू, सीयानेह मेहं चरुसुदही ॥ ३ ॥ इयं सप्तह-
गाण पद्मगन्धिरागलिभिः कृता ।

श्रीउत्तरा-
व्ययनहृत्त्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १७२ ॥

व्याख्या—“समुद्गंगीरसम्” त्ति आर्पत्वाद् गाम्भीर्येण—अलब्धमध्यात्मकेन गुणेन समा गाम्भीर्यसमाः समुद्रस्य गाम्भीर्यसमाः समुद्रगाम्भीर्यसमाः, “दुरासय” त्ति दुःखेनाऽश्रीयन्ते अभिभवबुद्ध्या केनापीति दुराश्रयाः, अत एव “अचक्रिय” त्ति ‘अचक्रितः’ अत्रसिताः ‘केनचित्’ परप्रवादिना, तथा दुःखेन प्रधृष्यन्ते—परिभूयन्ते केनापीति दुःप्र-
र्षकाः । के एवंविधाः ? इत्याह—“युयस्स पुत्रा विउलस्स” त्ति सुब्बयत्तयात् ‘श्रुतेन’ आगमेन ‘पूर्णाः’ परिपूर्णाः ‘विपुलेन’ अङ्गाऽनङ्गादिभेदतो विस्तीर्णेन, ‘त्रायिणः’ त्रातारः । तानेव फलतो विशेषयितुमाह—‘क्षपयित्वा’ विनाश्य ‘कर्म’ ज्ञानावरणादि गति ‘उत्तमां’ सुक्तिरूपां ‘गताः’ ग्राप्ताः, उपलक्षणत्वाद् गच्छन्ति गमिष्यन्ति च । इह चैकवचनप्रक्रमेऽपि बहुवचननिर्देशो व्याप्तिप्रदर्शनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ इत्थं बहुश्रुतस्य गुणवर्णनादिकां पूजामभिधाय शिष्योपदेशमाह—

तम्हा सुयमहिद्वेज्जा, उत्तमद्वगवेसए । जेणऽप्पाणं परं चैव, सिद्धिं संपाउणिज्जासि ॥ ३२ ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—यस्मादमी मुक्तिगमनावसाना बहुश्रुतगुणाः तस्मात् ‘श्रुतम्’ आगमम् ‘अधितिष्ठेत्’ अध्ययनश्रवणचिन्त-
नादिना श्रयेत् उत्तमः—प्रधानोऽर्थः स च मोक्ष एव तं ‘गवेषयति’ अन्वेषयति उत्तमार्थगवेषकः, येन किं स्यात् ? इत्याह—येन आत्मानं परं चैव ‘सिद्धिं’ मुक्तं सम्प्रापयेदिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ ‘ब्रवीमी’ इति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबो-

धायां बहुश्रुतपूजाख्यमेकादशमध्ययनं समासम् ॥

एकादशं
बहुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम् ।

बहुश्रुत-
माहात्म्यं
शिष्यो-
पदेशश्च ।

॥ १७२ ॥

अथ हरिकेशीयाख्यं द्वादशमध्ययनम् ।

हारकश-
चरित्रम् ।

व्याख्यातमेकाग्रमध्ययनम् । अधुना हरिकेशमुनिवक्तव्यतानिबद्धं हरिकेशीयाख्यं द्वादशमारभ्यते । अस्य चाग्रम-
गिमन्वन्धः—‘अनन्तराध्ययने बहुदुतपूजोक्ता । इह तु बहुश्रुतेनाऽपि तपसि यत्रो विधेय इति ख्यापनार्थं तपःसमृद्धि-
रुपपत्त्यर्थे’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्याध्ययनस्य ग्रन्थान्वयं हरिकेशचरितं तावदुच्यते—

महुराण नयरीण संखो नाम राया, सो य तिवगसारं जिणधम्माणुट्ठाणं परं जीवलोगसुहमणुभविऊण पच्छा
निपिण्णकामभोगो तठाविट्ठाणं धेराणमंतिणं निक्खंतो महाविमूईए, कालकमेण य जाओ गीयत्थो । पुहइमंडलं च भमंतो
पत्तो हृत्थिणाउरं । तत्थ भिम्भानिभित्तं पविट्ठो, समुयानित्तो य पत्तो एगं रत्थं । सा य किर उण्हा जलंतमुम्भुरसमाणा,
उण्हुकाले न मफइ कोइ ताए वोलेउं । जो तत्थ अयाणंतो पविसइ सो उण्फंदइ विणत्सइ य । तीसे य पुण नामं चेव
हुयवहत्त्था । तेण साहुणा आसन्नगवक्खसठिओ पुच्छिओ सोमदेवामिहाणो पुरोहिओ—किमेण मग्गेण वच्चाभि ? ।
तेण य ‘एण्ण हुयवहपहेण गच्छंतं डंभमाणं पेच्छिस्सामो’ त्ति चिन्तिऊण भणियं—वच्चसु । पइट्ठो सुणी इरिओवउत्तो ।
पुरोहिओ वि उवरित्तलारूढो अतुरियमुवउत्तं सणियं सणियं वोळंतं मुणं पेच्छिऊण गओ तेण मग्गेण, जाव हिमफास-
सरिसो जाओ प्हो । तओ चित्तियमेणेण—अहो ! मए पावकम्मेण असुहसंकपेण पावकम्ममणुट्ठियं, दट्ठवो य एस
महएणा, जस्स तवसत्तीए एम्मे अगिसंकासो हिमफरिससरिसो प्हो जाओ । गओ से समीवं, पणमिओ भावसारं,
नीरेयं नितुङ्गरियं । मुणिणा वि दाइयं संसारासारत्तणं, पक्खिओ कसायविवागो, कहिओ जिणधम्माणुट्ठाणफलविसेसो,
पसत्तियं नित्ताणसुहं, सघहा वित्थरेण संसिओ सम्मत्तमूलो साहुधम्मो । तओ तक्कालाणुरुचनित्तियाऽसेसकायवो जाय-

संवैगाइसओ सोमदेवपुरोहिओ गंतूण तस्स समीवं निक्खंतो । गहिया सिक्खा, पालेइ सामन्नं, परं 'उत्तमजाई अहं' ति वहेइ जाइगारवं, करेइ य रूवाइमयं, ण उण परिहावेइ—जहा णत्थि किं पि संसारे अवलेवकारणं, जओ सुभा य असुभा य परिणामा सव्वे वि कम्मणुभावेण परावत्तमाणा चेवेत्थ जीवाणं । भणियं च—सुरो वि कुकुरो होइ, रंको राया वि जायए । दिओ वि होइ मायंगो, संसारे कम्मदोसओ ॥ १ ॥ अन्नं च—न सा जाई न सा जोणी, न तं ठाणं न तं कुलं । न जाया न सुया जत्थ, सव्वे जीवा अणंतसो ॥ २ ॥ किञ्च—उत्तमत्तं गुणेहिं चैव पाविज्जई ण जाईए । उक्कञ्च—“गुणैरुत्तमां याति, न तु जातिप्रभावतः । क्षीरोदधिसमुत्पन्नः, कालकूटः किमुत्तमः ? ॥ ३ ॥” अन्यच्च—कौशेयं कृमितः सुवर्णमुपलाद् दूर्वा च गोलोमतः, पट्कान्तामरसं शशाङ्कमुदघेरीन्दीवरं गोमयात् । काष्ठादग्निरहेः फणादपि मणिर्गोपित्तो रोचना, जाता लोकमहर्घतां निजगुणैः प्राप्ताश्च किं जन्मना ? ॥ ४ ॥ एवमाइअभावियपरमत्थो सो जाइमयाइयद्धो कालक्कमेण मओ समणो पत्तो तियसालयं । मुणिओ पुद्गभववुत्तं, णिबत्तियतियसकायद्धो य सह तियसरामाहिं भोगे भुंजिउं पयत्तो । एवं च भोगासत्तस्स वोलीणाणि णेगाणि पलिओवमाणि । ठिइक्खएण य ततो चुओ संतो गंगाए तीरे वलकोट्टाभिहाणस्स हरिएसाहिवस्स गोरीए भारियाए कुट्ठिसि उववन्नो । सा य कुमुभियं वसंतसिरिसमद्वासियं चूयं दट्ठुण पडिबुद्धा । सुमिणपाढयाण सिट्ठं । तेहिं वि समाइहो पहाणपुत्तजम्मो । कमेण पसूया दारयं ति । अवि य—जाईमयावलेवा, मायंग-कुलस्मि एस उववन्नो । सोहगारूवरहिओ, णियवंधूणं पि हसणिज्जो ॥ १ ॥ पइडियं च से नामं वल्लो ति । वडुंतो सव्वत्थ भंडणरओ विसपायवो विव जाओ सव्वेसिं उव्वेयकारी । अन्नया पत्ते वसंतूसवे पाणभोयणणच्चणपराण वंधूण मज्झाओ डिंभरूवेहिं सह भंडणं करंतो निच्छूढो । पासट्ठिओ य ताणि पेच्छति कीलंताणि । थेववेलाए य आगओ ताण मज्जेण विसहरो, 'सण्णो सण्णो' ति वाहरिओ तेहिं, वावाइओ य सो मायंगेहिं । पच्छा तह चिय आगओ दीवओ, सो

‘अदुष्टो’ त्ति न वावाइओ । तओ तं पेच्छऊण चित्तिं वलेण—अहो ! निययदोसेहिं पाणिणो आवयाण मंदिरं भवन्ति, नेणं ‘सविसो’ त्ति निययभण वावाइओ सण्णो, इयरो वि ‘निविसो’ त्ति मुक्को । ‘नियगुणदोसेहिंतो, संपय-विवयाओ होति पुरिमाणं । ता उञ्जिऊण दोसे, एण्ह पि गुणे पयासेमि ॥ १ ॥’ एवं भावेमाणो तक्खणसंजायजाइसंभरणो सुमरिय-निमाणवासो जाईमयदारुणत्तणं च भावितो संविगो धम्मं सोऊण साहुमूलम्मि णिविन्नभवपवंचो मायंगमहरिसी जाओ । नहिंममाहुकिरिओ उट्ट-उट्टम-इसम-दुवालसम-उसद्धमास-मास-चउमासखमणेहिं सोसियसरीरो कमेण विहरमाणो संपत्तो पाम जिणजन्मोसोहिंयं तियसनयरिसच्छहं वाणारसिं । आवासिओ मुणिजणपसत्थे तिंदुगामिहाणे उज्जाणे । तत्थ य गंढीतिंदुगो नाम जक्खो परिवसइ । सो य असरिसगुणावज्जिओ तं चैव महरिसिं पज्जुवासितो चिट्ठइ । अन्नेण जक्खेण आंगणू पुच्छिओ गंढीतिंदुगजक्खो—हीस ण दीससि ? । तेण भणियं—एस महप्पा मम उज्जाणे चिट्ठइ, एयं पनुवासितो चिट्ठामि । सो वि पडिबुद्धो महरिसिचरिण । अवि य—दंहुं मुणिस्स चरियं, पडिबुद्धो सो वि तिंदुगं भणइ । तं निय भित्त ! कयत्थो, जस्स वणे वसइ तव एसो ॥ १ ॥ मज्झ वि वसन्ति मुणिणो, उज्जाणे तो खणंतरं एक्कं । गंतूण तेपि महत्ता, वदामो एव भणिऊणं ॥ २ ॥ ते तत्थ गया दिट्ठा, मुणिणो कह वि हु पमायओ विकहं । कुणमाणा तो गाढं, अणुरत्ता तम्मि ते जक्खा ॥ ३ ॥ एवं च भावसारं तिंदुगजक्खस्स महरिसि थुणंतस्स जाइ कालो त्ति । अवि य—भावेण वंदमाणस्स महरिसिं तस्स पूयपावस्स । वच्चइ सुहेण कालो, हरिणो व जिणं थुणंतस्स ॥ १ ॥ तत्थ य कोसलियराइणो धूया भद्दाडमिहाणा नाणाविहपरियणगुग्गममाणा खज्जभोज्जंगंधमल्लविलेवणपडलधरीहिं चेडीहिं

१ ‘मो य रिसिगुणावज्जिओ’ इति पाठान्तरम् । स च यक्ष ऋपिगुणावर्जित इत्यर्थः । असदृशगुणे.—असमानगुणैरावर्जितः, अर्थात्तद-

सह गया जक्खाययणं । पूइऊण य जक्खपाडम पयाहण कुणंतीए दिट्ठो मलमइलियसघणो जुन्नमलिणोवगरणो पणहुल्-
वलावन्नो अइदूसहतवसोसियसरीरो मुणी । तं च दट्ठण मूढत्तणओ निच्छूढमणाए । ‘पावा एसा, जा महारिसिं निदेइ’
त्ति भावितेण अहिट्ठिया जक्खेण असमंजसाइं विलविउं पयत्ता । कह कह वि नीया मंदिंरं । तं तहाविहं दट्ठण विसन्न-
चित्तेण राइणा वाहराविया गारुडिया भोइयभट्टइणो त्ति । अवि य—जो वरडिं पि न याणइ, नरवइणा सो वि
तत्थ वाहरिओ । नेहाउलाण अहवा, केत्तियमेत्तं तु पुरिसाणं ? ॥ १ ॥ तओ समाढत्ता धन्नंतरिविब्भमेहिं वेजेहिं चउ-
प्पगारा किरिया । न जाओ विसेसो । पुणो वि पउत्ता जंतंततरक्खामंडलाइणो । ते वि ऊसरभूमिनिहिय च वीया जाया
निष्फल त्ति । अवि य—इय जाहे विगुत्ता, सबे विज्जाइणो तओ जक्खो । जंपइ पत्तम्मि ठिओ, एयाए निंदिओ
साहू ॥ १ ॥ तो जइ णवरं तस्सेव देह मुंचामि नउन्नहा मोक्खो । रत्ता वि जीवउ त्ति य, पडिवन्नं जक्खवयणं तु ॥ २ ॥
तओ समासत्थसरीरा सवालंकारविभूसिया गहियविचाहोवगरणा सहिसहिया महाविभूईए गया महारिसिणो समीवं,
पायवडणपञ्चुट्ठियाए य विन्नत्तमणाए सह महलएहिं—महारिसि ! णिणहुसु मज्झ सयंवराए करं करेणं ति । मुणिणा भणियं—
भदे ! अलं एयाए संकहाए बुहजणपरिनिंदियाए । अवि य—इत्थीहिं समं वासं, पि जे न इच्छंति एगवसहीए । कह
ते णियकरेहिं, रमणीण करे गहिस्संति ? ॥ १ ॥ सिद्धिवहुबद्धरागा, असुईपुत्तासु कह णु जुवईसु । रज्जंति महासुणिणो,
गेवेज्जायवासिदेवे च ? ॥ २ ॥ ततो संजायाऽमरिसेण जक्खेण पच्छाइऊण रिसिरूवं विउरुव्धिऊण नाणाविहरूवाणि ओलूढा,
वेलविया सबं पि रयणिं । पभायसमए सुमिणमिव मन्नमाणा विमणडुम्मणा परियणाणुगम्ममाणा गया पिउसमीवं ।
पविसंती भणिया राइणो पुरओ उवलद्धुत्तंतेण रुद्धदेवपुरोहिण—देव ! इसिपत्ती एसा, तेण मुक्का वंभणाण होइ ।
तओ ‘इमं चेव एत्थ पत्तयालं’ ति मन्नमाणेण दिन्ना तस्सेव राइणा । अवि य—पावनिमित्तं काउं, जा रिसिणा उज्झिया

णरिन्दसुया । स ग्रिय पुरोहिणं, गहिया सुहकारणं काउं ॥ १ ॥ एवं च पुरोहियस्स तीए सह विसयसुहमणुहवंत्सस
चोलीणो कोइ कालो । वाहिं च रुद्धदेवेण जन्नं जयंतेण सा जन्नपत्ती कया । तत्थ संपत्ता देसंतरेहिंतो चट्टभट्टाइणो ।
इओ य मासपारणए पंचसमिओ तिगुत्तो गोयरचरियाए भमंतो जन्नवाडम्मि पविट्ठो महरिस्सी भिक्खट्ठा इत्यादि ।
श्लोकथानकं सूत्रादेवाऽवसेयम् । तच्चेदम्—

सोवागकुलसंभूओ, गुणुत्तरधरो सुणी । हरिएस वलो णाम, आसी भिक्खू जिइंदिओ ॥ १ ॥

न्याख्या—‘श्रृपाकुलसम्भूतः’ चाण्डालकुलोत्पन्नः, उत्तरान् गुणान्-ज्ञानादीन् धारयतीत्युत्तरगुणधरः, सूत्रे तु
पूर्वापरनिपातः प्राकृतत्वात्, ‘मुनिः’ प्रतीतः, श्रृपाकुलोत्पन्नोऽपि च कदाचित् संवासादिना अन्यथैव प्रतीतः स्यात्,
अत आह—‘हरिकेशः’ हरिकेशतया श्रृपाकतयेत्यर्थः सर्वत्र प्रतीतः ‘वलो नाम’ वलाभिधानः आसीत् भिक्षुर्जितेन्द्रिय
इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥

हरिएसण भासाए उचारसमिइसु य । जओ आयाणनिक्खेवे, संजओ सुसमाहिओ ॥ २ ॥

न्याख्या—इयं च एषणा च भाषा च एकारत्वाऽलाक्षणिकः, उच्चारश्च-सूचकत्वात् सूत्रस्य उच्चारप्रश्रवणादिपरि-
ग्रापनम् इयं एषणाभावोभाराः तद्विषयाः समितयस्तासु ‘यतः’ यन्नवान्, पूर्वचशब्दस्य भिन्नक्रमत्वाद् ‘आदाननिक्षेपे च’
पीठफलकादेर्ग्रहणस्थापने यत इति, किम्भूतः सन् ? ‘संयतः’ संयमान्वितः ‘सुसमाहितः’ सुसु समाधिवानिति
सूत्रार्थः ॥ २ ॥ तथा—

मणगुत्तो वयगुत्तो, कायगुत्तो जिइंदिओ । भिक्खट्ठा बंभइजम्मि, जन्नवाडमुवट्ठिओ ॥ ३ ॥

व्याख्या—मनोगुप्तिरस्येति मनोगुप्तः एवं वाग्युप्तः कायगुप्तो जितेन्द्रियः, पुनरुपादानमतिशयख्यापनार्थम्, ‘भिक्षार्थं भिक्षानिमित्तं “वंभइज्जस्मि”’ इति ब्रह्मणां—ब्राह्मणानाम् इज्या—यजनं यस्मिन् सोऽयं ब्रह्मेज्यस्तस्मिन्, “जन्नवाडं” इति ‘यज्ञपाटके’ सुव्ययत्याद् यज्ञपाटे वा ‘उपस्थितः’ प्राप्त इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ तं च तत्रायान्तमवलोक्य तत्रत्यलोका यत् कुर्युस्तदाह—

तं पासिऊणमेज्जंतं, तवेण परिसोसियं । पंतोवहिउवगरणं, उवहसंति अणारिया ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘तं’ बलनामानं मुनिं ‘पासिऊणं’ इति दृष्ट्वा “एज्जंतं” इति ‘आयान्तम्’ आगच्छन्तं ‘तपसा’ पष्टाऽष्टमादिरूपेण ‘परिशोपितं’ कुरीकृतं, तथा ग्रान्तः—जीर्णमलिनत्वादभिरसारः उपधिः—वर्षाकल्पदिरौधिकः उपकरणं च—दण्डकाद्यौपग्रहिकं यस्य स ग्रान्तोपध्युपकरणस्तं उपहसन्ति ‘अनार्योः’ अशिष्टा इति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ कथं पुनरनार्योः ? कथं च उपहसितवन्तः ? इत्याह—

जाईमयपडिबद्धा, हिंसगा अजितेंदिया । अबंभचारिणो बाला, इमं वयणमब्बवी ॥ ५ ॥

कयरे आगच्छइ दित्तरुवे ? काले विगराले फोक्कनासे ।

ओमचेले पंसुपिसायभूए, संकरदूसं परिहरिय कंठे ॥ ६ ॥

व्याख्या—जातिमदप्रतिबद्धाः ‘हिंसकाः’ प्राणिघातकाः अजितेन्द्रियाः ‘अत्रह्यचारिणः’ मैथुनसेविनः, वर्ण्यते हि तन्मते मैथुनमपि धर्माय—धर्मार्थं पुत्रकामस्य, स्वदारेष्वधिकारिणः । ऋतुकाले विधानेन, तत्र दोषो न विद्यते ॥ १ ॥ तथा—अपुत्रस्य गतिर्नास्ति, स्वर्गो नैव च नैव च । अथ पुत्रमुखं दृष्ट्वा, पश्चात्स्वर्गं गमिष्यति ॥ २ ॥ अत एव बाला इव बालाः, बालक्रीडितानुकारिष्वभिहोत्रादिषु प्रवृत्तत्वात् । उक्तं हि केनचित्—“अभिहोत्रादिकं कर्म, बालक्रीडेव लक्ष्यते” ।

‘इदं’ यद्यमाणं वचनं “अन्ववि” ति ‘अनुवन्’ उक्तवन्तः ॥ किं तन् ? इत्याह—“कथरे” ति कतरः, एकारस्तु प्राकृतत्वात्, आगच्छति ‘दीप्तरूपः’ वीभत्सरूपः, कालः वर्णितः, ‘विकरालः’ दन्तुरत्वादिना भयानकः, “फोक्क” ति देर्गीयपदम्, ततश्च फोक्का-अग्रे स्थूला उन्नता च नासाऽस्येति फोक्कनासः, ‘अवमचेलः’ निकृष्टचीवरः, पांशुना-रजसा पिशाचवद् भूतः-जातः पांशुपिशाचभूतः, पिशाचो हि लौकिकानां दीर्घश्मश्रुनखरोमा पांशुगुण्डितश्च इष्टः, ततः सोऽपि निष्प्रतिकर्मतया रजोदिग्धदेहतया चैवमुच्यते । सङ्करः-कचवरः, स च प्रस्तावादुत्कुरुडिकारूपस्तत्र दूष्यं-वखं सङ्करदूष्यं, तत्र हि यदत्यन्तनिकृष्टं निरुपयोगि तदेव लोकैरुत्सृज्यते, ततस्तत्प्रायमन्यदपि तथोक्तम्, ‘परिवृत्त्य’ निक्षिप्य ‘कण्ठे’ गले, स हि अनिक्षिप्तोपकरणतया स्वमुपकरणमादायैव भ्राम्यतीत्येवमुक्त इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ५-६ ॥ इत्थं दूरादागच्छन् उक्तः । आसन्नं चैनं किमूचुः ? इत्याह—

कतरे तुमं इय अदंसणिज्जे ? काए व आसाइहमागओ सि ।

ओमचेल्गा ! पंसुपिसायभूया !, गच्छ कखलाहि किमिह ट्टिओ सि ? ॥ ७ ॥

न्याख्या—कतरस्त्वम् ?, पाठान्तरतश्च को रे त्वम् ?, अधिक्षेपे रेशब्दः, ‘इति’ इति एवं ‘अदर्शनीयः’ अद्रष्टव्यः ‘कया वा’ किं रूपया वा “आसाइहमागओऽसि” ति प्राकृतलक्षणाद् एकारलोपो मकारश्चाऽऽगमिकः, ततः ‘आशया’ वाञ्छया ‘इह’ यज्ञपादके ‘आगतः’ प्राप्तः ‘असि’ भवसि ?, अवमचेल्क ! पांशुपिशाचभूत !, पुनरनयोरुपादानमत्यन्ताधिक्षेपदानार्थम्, ‘गच्छ’ व्रज “खलाहि” ति देशीयपदम् ‘अपसर’ इत्यस्यार्थे वर्त्तते, ततोऽयमर्थः—अस्मद्दृष्टिपथा-अपसर, किमिह स्थितोऽसि त्वम् ? नैवेह त्वया स्थातव्यमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ एवमधिक्षिप्ते तस्मिन् मुनौ प्रशमपरतया किञ्चिदजल्पति तत्सान्निध्यकारी गण्डीतिन्दुकथक्षो यदचेष्टत तदाह—

जक्खो तहिं तिंदुरुक्खवासी, अणुकंपओ तस्स महासुणस्स ।
पच्छायहत्ता णियगं सरीरं, इमां वयणां उदाहरित्था ॥ ८ ॥

व्याख्या—यक्षः ‘तस्मिन्’ अवसरे इति गम्यते, तिन्दुकवृक्षवासी, तथा च सम्प्रदायः—तस्स तिंदुगवणस्स मज्झे मंहंतो तिंदुगरुक्खो तहिं सो वसइ, तस्सेव देहा चेइयं जत्थ सो साहू ठिओ त्ति । ‘अनुकम्पकः’ अनुकूलक्रिया-प्रवृत्तिः, कस्य ? इत्याह—‘तस्य’ हरिकेशवल्लभ महासुनेः, प्रच्छाद्य ‘निजकम्’ आत्मीयं शरीरम्, कोऽभिप्रायः ?—तपस्विशरीरे एव प्रविश्य स्वयमतुलक्ष्यः सन् ‘इमानि’ वक्ष्यमाणानि वचनानि “उदाहरित्था” उदाहृतवानिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ कानि पुनस्तानि ? इत्याह—

समणो अहं संजओ बंभयारी, विरओ धणपयणपरिगहाओ ।
परप्पवित्तस्स उ भिक्खकाले, अब्बस्स अट्ठा इहमागओ मि ॥ ९ ॥
वियरिज्जई खज्जइ भोज्जई य, अन्नं पभूतं भवयाणमेयं ।

जाणाहि मे जायणजीविणो त्ति, सेसावसेसं लहऊ तवस्सी ॥ १० ॥

व्याख्या—‘श्रमणः’ मुनिरहम्, सम्यग् यतः ‘संयतः’ असम्प्रापारेभ्य उपरतः, अत एव ब्रह्मचारी, तथा ‘विरतः’ निवृत्तः धन-पचन-परिश्रमात्, समाहारादेकवचनम्, तत्र धनं-चतुष्पदादि, पचनम्-आहारपाकः, परिग्रहः—द्रव्यादि-मूर्च्छा, अत एव परस्मै प्रवृत्तं परप्रवृत्तं-परार्थं निष्पन्नं तस्य, ‘तुः’ अवधारणे, ततः परप्रवृत्तस्यैव न तु मदर्थं साधि-तस्य, शिक्षाकाले ‘अन्नस्य’ अशनस्य “अट्ठ” त्ति सूत्रत्वादर्थाय ‘इह’ यज्ञपाते आगतोऽस्मि । एवमुक्ते च ते कदाचिद-भिदध्युः—नेह किञ्चित् कसौचिद् दीयते, अत आह—‘वितीर्यते’ दीयते दीनादिभ्यः ‘खाद्यते’ खण्डखाद्यादि ‘भुज्यते च’

भक्त्युपादि 'अन्नम्' अन्नं 'प्रभूतं' बहु 'भवतां' शुष्माकं सम्यन्धि 'एतत्' प्रदाक्षम्, तथा 'जानीत' अवगच्छत
'क्षे' ति सूत्रत्वाद् मां याचनजीवनं-याचनेन जीवनशीलं द्वितीयार्थे पष्ठी, 'इति' अस्माद्धेतोः 'शेषाऽवशेषम्'
उद्धरितस्याप्युद्धरितं लभतां 'तपस्वी' यतिः इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १-१० ॥ एवं यक्षेणोक्ते ते ब्राह्मः—

उक्त्वत्वं भोयण माहणाणं, अत्तट्टियं सिद्धमिहेगपक्कवं ।

ण उ वयं एरिसमन्नपाणं, दाहासु तुब्भं किमिहं ठिओ सि ॥ ११ ॥

व्याख्या—'उपकृतं' संकृतं भोजनं 'माहनानां' ब्राह्मणानाम् आत्मार्थं भवमात्मार्थिकं ब्राह्मणैरप्यात्मनैव भोज्यं
न त्वन्यस्मै देयम्, किमिति ? यतः 'सिद्धं' निष्पन्नं 'इह' यज्ञे, एकः पक्षः—ब्राह्मणलक्षणो यस्य तदेकपक्षम्, किमुक्तं
भवति ?—यदस्मिन्नुपदिश्यते न तद् ब्राह्मणव्यतिरिक्ताय दीयते, विशेषतस्तु शुद्धाय । यत उक्तम्—“न शुद्धाय मतिं
दद्यान्नोच्छिष्टं न हविःकृतम् । न चास्योपदिशेद्धर्मं, न चास्य व्रतमादिशेत् ॥ १ ॥” यतश्चैवमतो 'न तु' नैव वयं
'इदंशम्' उक्तरूपम् अन्नपानं दास्यामस्तुभ्यम्, किम् इह स्थितोऽसि ? इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ यक्ष आह—

थलेसु वीयाइं ववेंति कासगा, तहेव निन्नेसु य आससाए ।

एयाए सद्धाए दलाह मज्झं, आराहए पुन्नमिणं खु खेत्तं ॥ १२ ॥

व्याख्या—'स्थलेषु' उग्रभूभागेषु 'वीजानि' मुद्रादीनि वपन्ति 'कर्पकाः' कृपीवलाः, तथैव 'निन्नेषु च' नीचभागेषु
च "आससाए" ति 'आशंसया' 'यदि अत्यन्तप्रवर्पणं भावि तदा स्थलेषु फलावाप्तिः, अथान्यथा तदा निम्नेषु'
श्लोकमभिधायिकाया 'एतया' उक्तरूपकर्पकाशंसातुल्यया श्रद्धया 'दलाहि' ति ददध्वं मह्यम् । किमुक्तं भवति ?—
यद्यपि भवन्तो निम्नतुल्यमात्मानं मन्यन्ते मां च स्थलतुल्यं तथापि मह्यमपि दातुमुचितम् । अथ स्यात्—एवं दत्तेऽपि न

फलावाप्तिरित्याह—“आराह पुन्नमिणं खु” खुशब्दस्यावधारणार्थस्य भिन्नकर्मत्वात् ‘आराधयेदेव’ साधयेदेव नात्र अन्यथाभावः, ‘पुण्यं’ शुभं ‘इदं’ दृश्यमानं ‘क्षेत्रं’ दानस्थानम्, पुण्यप्ररोहहेतुतया आत्मानमेवाऽऽहेति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥
यक्षवचनानन्तरं त इदमाहुः—

खित्ताणि अम्हं विदित्ताणि लोए, जहिं पकिन्ना विरुहंति पुन्ना ।

जे माहणा जातिविज्जोववेया, ताइं तु खेत्ताइं सुपेसलाइं ॥ १३ ॥

व्याख्या—‘क्षेत्राणि’ दानक्षेत्राणि अस्माकं ‘विदितानि’ ज्ञातानि वर्तन्त इति गम्यते, ‘लोके’ जगति “जहिं” ति वचनव्यत्ययात् ‘येषु’ क्षेत्रेषु ‘प्रकीर्णानि’ दत्तानि अशनादीनीति शेषः, ‘विरोहन्ति’ जन्मान्तरोपस्थानतः प्रादुर्भवन्ति ‘पूर्णानि’ समस्तानि । स्यादेतद्—अहमपि तन्मध्यवर्त्येव इत्याशङ्क्याऽऽह—ये ब्राह्मणाः जातिश्च-ब्राह्मणजातिरूपा विद्या च-चतुर्दशविद्यास्थानात्मिका ताभ्याम् ‘उववेय’ ति उपेताः—अन्विता जातिविद्योपेताः, “ताइं तु” ति तान्येव क्षेत्राणि ‘सुपेशलानि’ शोभनानि न तु भवादृशानि शूद्रजातीनि, शूद्रत्वादेव वेदविद्यावहिष्कृतानीति । यत उक्तम्—‘सममश्रोत्रिये दानं, द्विगुणं ब्राह्मणब्रुवे । सहस्रगुणमाचार्ये, अनन्तं वेदपारगे ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥

यक्ष उवाच—

कोहो य माणो य वहो य जेसिं, मोसं अदत्तं च परिग्गहं च ।

ते माहणा जाइविज्जाविहूणा, ताइं तु खेत्ताइं सुपावयाइं ॥ १४ ॥

व्याख्या—कोधश्च मानश्च चशब्दात् मायालोभौ च वधश्च ‘येषामि’ति प्रक्रमाद् भवतां ब्राह्मणानां ‘मोसं’ ति ‘मृपा’ अलीकभाषणं “अदत्तं” ति अदत्तादानं चशब्दात् मैथुनं च ‘परिग्रहश्च’ गोभूम्यादिस्वीकारः, अस्तीति सर्वत्र

गम्यते, 'ते' इति क्रोधाद्युपेता श्रूयं ब्राह्मणा जातिविद्याविहीनाः । क्रियाकर्मविभागेन चातुर्वर्ण्यव्यवस्था । यत उक्तम्—
“एकवर्णमिदं सर्वं, पूर्वमासीद्युधिष्ठिर ! । क्रियाकर्मविभागेन, चातुर्वर्ण्यं व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ ब्राह्मणो ब्रह्मचर्येण, यथा
शिल्पेनशिल्पिकः । अन्यथा नाममात्रं स्यान्दिन्द्रगोपकक्रीडवत् ॥ २ ॥” न चैवंविधक्रिया ब्रह्मचर्यात्मिका कोपाद्युपेतेषु
तत्त्वतः सम्भवति, अतो न तावज्जातिसम्भवः । तथा विद्याऽपि संज्ञानात्मिका न सम्भवत्येव भवत्सु, अज्ञानसंसृचकेषु
बालक्रीडाप्रायेष्वभिहोत्रादियु प्रवृत्तिदर्शनात् । ततः स्थितमेतत्—“तादं तु” इति ‘तुः’ अवधारणे भिन्नक्रम एव, ततः
‘तानि’ भवद्विदितानि ब्राह्मणलक्षणानि ‘क्षेत्राणि’ सुपापकान्येव न तु सुपेशलानि, क्रोधाद्युपेतत्वेनातिशयपापहेतुत्वादिति
सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ कदाचित् ते वदेयुः—वेदविद्याविदो वयमत एव ब्राह्मणजातयः तत् कथं जातिविद्याहीनाः

इत्युक्तवानसि ? इत्याह—

तुवमेतथ भो ! भारहरा गिराणं, अहं न जाणाह अहिंज्ञ वेदे ।
उच्चावयाहं मुणिणो चरन्ति, ताहं तु खेत्ताहं सुपेसलाहं ॥ १५ ॥

व्याख्या—श्रूयं ‘अत्रे’ति लोके ‘भोः’ इत्यामन्त्रणे, भारं धरन्तीति भारधराः ‘गिरां’ वाचां प्रक्रमद् वेदसम्बन्धि-
नीनाम्, इह च भारस्तासां भूयस्त्वमेव । किमिति भारधराः ? इति उच्यते—यतः ‘अर्थम्’ अभिधेयं न जानीथ, “अहिंज्ञ”
ति अपेर्गम्यमानत्वाद् अधीलापि ‘वेदान्’ ऋग्वेदादीन्, ततस्तत्त्वतो वेदविद्याविदोऽपि भवन्तो न भवन्ति, तत् कथं
जातिविद्यासम्पन्नत्वेन क्षेत्रभूताः स्युः ? । कानि तर्हि भवदभिप्रायेण क्षेत्राणि ? इत्याह—“उच्चावयाहं” इति ‘उच्चावचानि’
उत्तमाऽधमानि मुनयः ‘चरन्ति’ भिक्षानिमित्तं पर्यटन्ति गृहाणि, ये इति गम्यते, न तु भवन्त इव पचनाधारम्भवृत्तयः,
तत एव परमार्थतो वेदार्थं विदन्ति, तत्रापि भिक्षावृत्तेरेव समर्थितत्वात् । तथा च वेदानुवादिनः—“चरेन्माधुकरौ

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १७८ ॥

वृत्तिमपि म्लेच्छकुलादपि । एकान्नं नैव मुञ्जीत, बृहस्पतिसमादपि ॥१॥” तान्येव मुनिलक्षणाणि क्षेत्राणि सुपेशलानीति प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ इत्थमध्यापकं यक्षेण निर्मुखीकृतमवलोक्य तच्छात्राः प्राहुः—

अजङ्घावयाणं पडिकूलभासी, पभाससे किहु सगासे अम्हं ? ।

अवि एतं विणस्सउ अन्नपाणं, ण य णं दाहासु तुमं नियंठा ! ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘अध्यापकानाम्’ उपाध्यायादीनां प्रतिकूलभापी सन् त्वं ‘प्रभाससे’ प्रकर्षेण ब्रूये, ‘किमिति’ क्षेत्रे, ‘तुरि’त्यक्षमायाम्, ततश्च धिग् भवन्तं न वयं क्षमामहे यद् इत्थं भवान् ब्रूते ‘सकाशे’ समीपे अस्माकम् । ‘अपि’ सम्भावने, ‘एतत्’ परिदृश्यमानं ‘विनश्यतु’ कुथितादिभावमाप्नोतु अन्नपाणम्, ‘न च’ नैव ‘णं’ वाक्यालङ्कारे “दाहासु” ति दास्यामस्तव हे ‘निर्मेन्थ !’ निष्किञ्चन !, गुरुप्रत्यनीको हि भवानिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ यक्ष आह—

समितीहिं मज्झं सुसमाहियस्स, गुत्तीहि गुत्तस्स जित्तिदियस्स ।

जइ मे ण दाहित्थ अहेसणिज्झं, किमज्ज जन्नाण लभित्थ लाभं ? ॥ १७ ॥

व्याख्या—‘समितिसिः’ ईर्यासमित्यादिभिर्मह्यं ‘सुसमाहिताय’ सुष्ठु समाधिमते ‘गुप्तिभिः’ मनोगुह्यादिभिर्गुप्ताय जितेन्द्रियाय, चतुर्थ्यर्थे सर्वत्र पट्टी, ‘यदी’त्यभ्युपगमे ‘मे’ मह्यं ‘मज्झं’ तीत्यस्य व्यवहितत्वात् पुनरुपादानमदुष्टमेव, न दास्यथ, ‘अथे’त्युपन्यासे ‘एपणीयम्’ एपणाविशुद्धमन्नादि ‘किं’ न किञ्चिदित्यर्थः अद्य यज्ञानां लप्स्यथ ‘लाभं’ पुण्यप्राप्तिरूपम् । पात्रदानादेव हि विशिष्टपुण्यावाप्तिः, अन्यत्र तु तथाविधफलाभावेन दीयमानस्य हानिरिव । उक्तं हि—
दधिमधुघृतान्यपात्रे, क्षिप्तानि यथाऽऽशु नाशमुपयान्ति । एवमपात्रे दत्तानि केवलं नाशमुपयान्ति ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ इत्थं तेनोक्ते यदध्यापक आह तदुच्यते—

द्वादशं
हरिकेशी-
शाख्य-
मध्ययनम् ।
हरिकेशमुनेः
सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ १७८ ॥

के इत्थ स्वत्ता उवजोइया वा, अज्झावया वा? सह खंडिएहिं ।
एयं तु दंडेण फलेण हंता, कंठम्मि धेत्तूण खलेज्ज जो णं ॥ १८ ॥

व्याख्या—के ‘अत्रे’लेवस्मिन् स्थाने ‘क्षत्राः’ क्षत्रियजातयः? ‘उवजोइय’ ति ‘उपज्योतिषः’ अग्निसमीपवर्तिनो
महानसिकाः? ‘अध्यापकाः’ पाठकाः?, उभयत्र वा विकल्पे, ‘सहे’ति युक्ताः ‘खण्डिकैः’ छात्रैः ये, किम्? इत्याह—
‘णं’ श्रमणकं ‘दण्डेन’ वंशयष्टादिना ‘फलेन’ वित्वादिना ‘हन्ते’ति हत्वा—ताडयित्वा ततश्च ‘कण्ठे’ गले गृहीत्वा
“खलेन” ति ‘सखलेयुः’ निष्काशयेयुः । “जो” ति वचनव्यत्ययाद् ये, “णं” वाक्यालङ्कारे इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥

अत्रान्तरे यत्तत्राभूत् तदाह—

अज्झावयाणं वयणं सुणेत्ता, उद्धाइया तत्थ वहू कुमारा ।
दंडेहिं वेत्तिहि कसेहिं चैव, समागया तं इसिं तालयंति ॥ १९ ॥

व्याख्या—‘अध्यापकानाम्’ उपाध्यायानां वचनं श्रुत्वा ‘उद्धाविताः’ वेगेन धाविताः तत्र वहवः ‘कुमाराः’ छात्रा-
रिरूपाः, ते हि क्रीडनरूपा इति ‘अहो ! क्रीडनकमागतम्’ इति रससतः ‘दण्डैः’ वंशदण्डादिभिः ‘वैत्रैः’ जलवंशरूपैः
‘केशेत्रीय’ वर्धविकारैः ‘समागताः’ मिलिताः तं ‘ऋषिं’ मुनिं ताडयन्ति इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ अस्मिन्नावसरे—

रन्नो तहिं कोसलियस्स धूया, भद ति नामेण अणिदियंगी ।
तं पासिता संजय हम्ममाणं, कुद्धे कुमारे परिणिव्वेइ ॥ २० ॥

व्याख्या—‘राज्ञः’ नृपतेः ‘तत्र’ गङ्गापाटके, कोशलयां भवः कौशलिकस्तस्य “धूय” ति दुहिता भेदति नाम्नी
‘अनिन्दिता’ भी ‘तल्याणशरीरा ‘तं’ हरिकेशवलं “पासिय” ति दृष्ट्वा ‘संयतं’ तस्यामप्यवस्थायां हिसादेरुपरतं

‘हृत्यमानं’ ताड्यमानम्, क्रुद्धान् कुमारान् ‘परिनिर्वापयति’ कोपाम्निविध्यापनेन शीतीकरोतीति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ सा च तान् निर्वापयन्ती तस्य माहात्म्यमतिनिःस्पृहतां चाह—

देवाभिओगेण णिओइएण, दिन्ना सु रत्ता मणसा ण झाय्ता ।
णरिंदेविंदुअभिवंदिएणं, जेणामि वंता इसिणा स एसो ॥ २१ ॥
एसो हु सो उगगतवो महप्पा, जित्तिंदिओ संजओ बंभयारी ।
जो मे तया णेच्छई दिज्जमाणी, पिउणा सयं कोसलिएण रत्ता ॥ २२ ॥
महाजसो एस महाणुभागो, घोरेवओ घोरेपरक्कमो अ ।
मा एयं हीलह अहीलणिज्जं, मा सबे तेएण भे णिदहिज्जा ॥ २३ ॥

व्याख्या—देवस्य अभियोगः—बलत्कारो देवाभियोगस्तेन ‘नियोजितेन’ व्यापारितेन “दिन्ना सु” त्ति दत्ताऽस्मि अहं ‘राज्ञा’ प्रक्रमात् कौशलिकेन, तथापि “मणस” त्ति अपेर्गम्यमानत्वात् ‘मनसाऽपि’ चित्तेनाऽपि ‘न ध्याता’ नाभिलषिता येनेति सम्बध्यते, नरेन्द्रदेवेन्द्राभिवन्दितेन, अत एव येनाऽस्मि अहं ‘वान्ता’ लक्ता ‘ऋपिणा’ मुनिना, स एष शुष्माभिः यः कदर्शयितुमारब्धः, ततो न युक्तमेतदिति भावः ॥ पुनरिमेमेवार्थं समर्थयितुमाह—एष एव स उग्रतपाः, अत एव महात्मा जितेन्द्रियः संयतो ब्रह्मचारी च, यः ‘भे’ त्ति मां तदा नेच्छति दीयमानां ‘पित्रा’ जनकेन ‘स्वयम्’ आत्मना न त्वन्यप्रेषणादिना कौशलिकेन राज्ञा । तदनेन निःस्पृहत्वमुक्तम् ॥ पुनस्तन्माहात्म्यमाह—‘महायशाः’ अपरिमितकीर्तिः ‘एषः’ मुनिः ‘महानुभागः’ अतिशयाऽचिन्त्यशक्तिः ‘घोरेव्रतः’ दुर्धरमहाव्रतः ‘घोरेपरक्कमश्च’ कपायादिरिपुजयं प्रति रौद्रसामर्थ्यः, यतोऽयमीदृक् ततो मा “एयं” ‘एनं’ यत्ति ‘हीलयत’ अवधूतं पश्यत अहीलनीयम् । किमिति ?

अत आह—मा सर्वात् 'तेजसा' तपोमाहात्म्येन "भे" भवतः 'निर्घोक्षीत्' भस्मसात्कार्यत्, अयं हि रुष्टो भस्मसादेव कुर्यादिति भाव इति सूत्रत्रयार्थः ॥ २१-२२-२३ ॥ अत्रान्तरे मा भूदेतस्या वचनं अन्यथेति यद् यक्षः कृतवांस्तदाह—

एयाइं तीसे वयणाइं सोचा, पत्तीए भदाइ सुभासियाइं ।

इसिस्स वेयावडिअट्टयाए, जक्खा कुमारे विणिवारयंति ॥ २४ ॥

ते घोररूखा ठिअ अंतलिकखे, असुरा तहिं तं जणं तालयंति ।

ते भिन्नदेहे रुहिरं वमंते, पासिस्तु भदा इणमाहु सुज्जो ॥ २५ ॥

व्याख्या—'एतानि' अनन्तरोक्तानि वचनानि 'तस्याः' श्रुत्वा 'पत्न्याः' भार्याया रुद्रदेवपुरोहितस्येति गम्यते, भद्रायाः 'सुभाषितानि' सूक्तानि वचनानीति योज्यते, ऋषेर्वैयावृत्त्यर्थं यक्षाः यक्षपरिवारस्य बहुत्वात् बहुवचनम्, कुमारान् 'विनिवारयन्ति' विशेषेणोपहृतिं कुर्वन्तो निराकुर्वन्ति ॥ तथा 'ते' यक्षाः 'घोररूपाः' रौद्राकारधारिणः "ष्ठिय" ति स्थिताः 'अन्तरिक्षे' नभसि 'असुराः' असुरभावान्वितत्वात्, 'तस्मिन्' यज्ञपाटे 'तं' उपद्रवकारिणं जनं ताडयन्ति । ततः 'तान्' कुमारान् भिन्नदेहान् रुधिरं वमतो दृष्ट्वा भद्रा 'इदं' वक्ष्यमाणं "आहु" ति वचनव्यत्ययेन 'आह' ब्रूते 'भूयः' पुनरिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २४-२५ ॥ किं तत् ? इत्याह—

गिरिं नहेहिं खणह, अयं दंतेहिं खायह । जायतेयं पाएहिं हणह, जे भिक्खुं अवमन्नह ॥ २६ ॥

आसीविसो उगगतवो महेसी, घोरधतो घोरपरक्कमो य ।

अगणिं व पक्खंद पयंगसेणा, जे भिक्खुयं भत्तकाले वहेह ॥ २७ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १८० ॥

सीसेण एयं सरणं उवेह, समागया सबजणेण तुम्हे ।

जइ इच्छह जीविं वा धणं वा, लोगं पि एसो कुविओ डहेजा ॥ २८ ॥

व्याख्या—गिरि नखैः 'खनय' विदारयथ, 'अयः' लोहं दन्तैः खादथ, 'जातेजसम्' अग्निं पादैः 'हथ' ताडयथ, सर्वत्र इवार्थो द्रष्टव्यः । 'ऐ' शूयं 'मिछु' प्रक्रमादेनं 'अवमन्यध्वे' अवधीरयथ, अनर्थफलत्वाद् भिक्षवपमानस्येति भावः ॥ कथमिदम् ? इत्याह—'आशीविषः' आशीविषलब्धिमान्-शापातुग्रहसमर्थ इत्यर्थः । कुतः पुनरयं एवंविधः ? यत उग्रतपा महर्षिः घोरव्रतो घोरपराक्रमश्च । यतश्चैवमतः 'अग्निं' ज्वलनं 'वा' इवार्थो भिन्नक्रमश्च, ततः 'प्रस्कन्दथेव' आक्राम-थेव । केव ? 'पयंगसेण' ति उपमार्थस्य गम्यमानत्वात् 'पतङ्गसेनेव' शलभमसन्ततिरिव, यथा ह्यसौ तत्र पतन्ती आशु घातमाप्नोति एवं भवन्तोऽपीति भावः । 'ऐ' शूयं मिछुकं 'भक्तकाले' भोजनसमये, तत्र दीनादेरवश्यं देयमिति शिष्टसमयः, शूयं तु न केवलं न प्रयच्छत किन्तु तत्रापि 'वहेह' ति 'विध्यथ' ताडयथेति ॥ तेषां तन्माहात्म्यमावेद्य कृत्योपदेश-माह—'शीर्षेण' शिरसा 'एनं' मुनिं 'शरणं' त्राणम् 'उपेत' अभ्युपगच्छत, किमुक्तं भवति ?—शिरःप्रणामपूर्वकमयमेवा-स्माकं शरणमिति प्रतिपद्यध्वम्, 'समागताः' मिलिताः सर्वजनेन सह शूयम्, यदीच्छत जीवितं वा धनं वा, नाऽस्मिन् कुपिते जीवितादिरक्षाक्षमं अन्यत् शरणमस्ति । किमिलेवम् ? अत आह—'लोकमपि' भुवनमपि एष कुपितो दहेत् । तथा च वाचकः—'कल्पान्तोपानलवत्, प्रज्वलनं तेजसैकतस्तेषाम्' तथा लौकिका अप्याहुः—'न तद् दूरं यदध्वेषु, यच्चाग्नौ यच्च मारुते । विषे च रुधिरे प्राप्ते, साधौ च कृतनिश्चये ॥ १ ॥' इति सूत्रत्रयार्थः ॥ २६-२७-२८ ॥ सम्प्रति तत्पतिस्तान् दृष्ट्वा यदचेष्टत तदाह—

द्वादश-
हरिकेशी-
ग्राह्य-
मध्ययनम् ।
हरिकेशमुनेः
सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ १८० ॥

अबहेठियपिटिसउत्तमंगे, पसारियाबाहुअकम्मचेठे ।

णिन्भेरियच्छे रुहरिं वमंते, उहुंमुहे णिगयजीहणेत्ते ॥ २९ ॥

ते पासिया खंडिय कट्टभूए, विमणो विसन्नो अह माहणो सो ।

ईसिं पसाएइ सभारियाओ, हीलं च णिवं च खमाह भंते ! ॥ ३० ॥

व्याख्या—अबहेठितानि—अधोनामितानि “पट्टि” ति पृष्ठं यावत् सन्ति—शोभनान्युत्तमाङ्गानि येषां ते अबहेठितपृष्ठ-
मदुत्तमाङ्गाः मध्यमपदलोपी समासस्तान्, प्रसारिता बाहवो येषां ते तथा, कर्माणि—अग्नौ समित्यक्षेपणादीनि तद्विषया
चेष्टा कर्मचेष्टा, अविद्यमाना कर्मचेष्टा येषां ते तथा, ततः कर्मधारये प्रसारितवाहकर्मचेष्टास्तान्, “निम्भेरिय” ति प्रसारि-
तानि अक्षीणि—नयनानि येषां ते तथा तान्, रुधिरं वमतः “उहुंमुहे” ति ऊर्ध्वमुखान्, निर्गतजिह्वानेत्रान् तान् दृष्ट्वा
“पट्टिय” ति सुपो लोपात् ‘खण्डिकात्’ छात्रान् ‘काष्ठभूतात्’ अत्यन्तनिश्चेष्टतया काष्ठोपमान् ‘विमनाः’ विचित्तः ‘विपण्णः’
त्रिपादं गतः, ‘अये’ति दर्शनानन्तरं ब्राह्मणः ‘सः’ इति रुद्रदेवनामा ऋषिं प्रसादयति ‘सभार्योक्तः’ भार्ययुक्तः, कथम् ?
इत्याह—‘हीलं च’ अवज्ञां ‘निन्दां च’ दोषोद्भावनं क्षमस्य भदन्त ! इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २९—३० ॥ पुनः प्रसादनमेवाह—

बालेहिं मूढेहिं अयाणएहिं, जं हीलिया तस्स खमाह भंते ! ।

महप्पसाया इसिणो हवंति, न हु मुणी कोवपरा हवंति ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘बालैः’ शिशुभिः ‘मूढैः’ कपायमोहनीयवशैः अत एव ‘अज्ञैः’ हिताहितविवेकविकलैः यद् हीलिताः
“तस्स” ति सूत्रत्वात् तत् क्षमस्य भदन्त !, न हि अज्ञानाद्युपहतानामुपरि महात्मनां कोपः, अनुकम्पनीया एवामी ।

उक्तञ्च केनचित्—“आत्मद्रुहममर्योदं, मूढमुज्झितसत्यथम्। सुतरामनुकम्पेत, नरकार्षिष्मदिन्धनम् ॥ १ ॥” किञ्च—
महाप्रसादा ऋषयो भवन्ति, “न ह्रु” त्ति न पुनर्मुनयः कोपपरा भवन्तीति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ मुनिराह—

पुर्विं च इण्हिं च अणागयं च, मणप्पदोसो ण मे अत्थि कोई ।
जक्खा ह्रु वेयावडियं करेत्ति, तम्हा ह्रु एते णिहता कुमारा ॥ ३२ ॥

व्याख्या—‘पूर्वं च’ पुरा ‘इदानीं च’ अधुना “अणागयं च” त्ति ‘अनागते च’ भविष्यति काले मनःप्रद्वेपो न
मेऽस्ति उपलक्षणत्वाद् आसीद् भविष्यति च ‘कोऽपी’त्युपोऽपि । यक्षाः ‘हुरि’ति यस्माद् वैयाघ्र्यं कुर्वन्ति “तम्हे” त्ति
तस्मात् ‘हुर’वधारणे, ततस्तस्मादेव हेतोरेते निहताः कुमाराः, न तु मम मनःप्रद्वेपोऽत्र हेतुरिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥
सम्प्रति तद्गुणाकृष्टचेतस उपाध्यायप्रमुखा इदमाहुः—

अतथं च धम्मं च वियाणमाणा, तुब्भे ण वि कुप्पह भूतिपन्ना ।
तुब्भं तु पाए सरणं उवेमो, समागया सबजणेण अम्हे ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘अर्थं च’ अभिधेयं शास्त्राणामिति गम्यते, ‘धर्मं च’ यतिधर्मं क्षान्त्यादिकं ‘विजानन्तः’ अवगच्छन्तो
युयं ‘नाऽपि’ नैव कुत्यथ भूतिः—रक्षा प्राणिरक्षकत्वेन प्रज्ञा—बुद्धिरेषामिति भूतिप्रज्ञाः, अतश्च “तुब्भं तु” त्ति शुष्मा-
कमेव पादौ शरणम् ‘उपेमः’ उपगच्छामः, समागताः सर्वजनेन वयमिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ किञ्च—

अच्चेमु ते महाभागा !, ण ते किंचि ण अच्चिमो । सुंजाहि सालिमं कूरं, णाणावजणसंजुयं ॥ ३४ ॥
व्याख्या—‘अर्चयामः’ पूजयामः “ते” त्ति सुव्यवस्थायात् त्वां हे महाभाग !, ‘न’ नैव तव ‘किञ्चित्’ चरणरे-

प्यादिभ्यमपि नाऽर्चयामः । तथा मुह्यं 'सालिमं' ति 'शालिमयं' शालिनिष्पन्नं 'कूरं' ओदनं नानाव्यञ्जनसंयुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ अन्यत्र—

इमं च मे अतिथि पभूयमन्नं, तं मुंजसु अम्ह अणुगहट्टा ।
धाढं ति पडिच्छति भत्तपाणं, मासस्स ऊ पारणए महप्पा ॥ ३५ ॥
व्याख्या—'इदं च' प्रत्यक्षत एव परिदृश्यमानं 'मे' मम 'अस्ति' विद्यते 'प्रभूतं' प्रचुरं 'अन्नं' मण्डकखण्डखाद्यादि समस्तं भोजनं तद् मुह्यं अस्माकमनुग्रहार्थम् । एवं च तेनोक्ते मुनिराह—'धाढम्' एवं कुर्मः 'इति' एवं श्रुवाण इति शेषः, 'प्रतीच्छति' द्रव्यादितः शुद्धमिति गृह्णाति भक्तं पानं 'मासस्स ऊ' ति मासादेव पारणके महात्मा इति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥

तदा च तत्र यदभूत् तदाह—

तहियं गंधोदयपुष्पवासं, दिवा तहिं वसुहारा य बुट्टा ।
पहताओ दुंदुभीओ सुरेहिं, आगासे अहोदाणं च बुट्टं ॥ ३६ ॥
व्याख्या—'तहियं' ति 'तस्मिन्' यज्ञपादे, गन्धोदकं च पुष्पाणि च तेषां वर्षं-वर्षणं गन्धोदकपुष्पवर्षं सुरैरिति मन्वन्थात् कृतमिति गम्यते । 'दिव्या' अतिश्रेष्ठा 'तहिं' ति तस्मिन्नेव वसु-द्रव्यं तस्य धारा-सततपातजनिता सन्ततिः वसुधारा सा च 'वृष्टे'ति पातिता सुरैरित्यत्रापि सम्बद्ध्यते । तथा प्रहताः 'दुन्दुभयः' देवानकाः सुरैः । तथा तैरेव आकाशे अहोदानं च 'बुट्टं' शब्दितमिति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ तेऽपि ब्राह्मणा विस्मितमनस इदमाहुः—

सक्खं खु दीसइ तवोविसेसो, ण दीसइ जाइविसेस कोई ।
सोवागपुत्तं हरिएससाहुं, जस्सेरिसा इहि महाणुभागा ॥ ३७ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ १८२ ॥

व्याख्या—‘साक्षात्’ प्रत्यक्षं ‘छुरित्व’ धारणे, ततः साक्षादेव दृश्यते तपसो विशेषः—विशिष्टत्वं माहात्म्यमित्यर्थः तयोविशेषः, ‘न’ नैव दृश्यते ‘जातिविशेषः’ जातिमाहात्म्यं ‘कोऽपि’ स्वल्पोऽपि । किमित्येवम् ? अत आह—यतः श्रपाक-
पुत्रं हरिकेशसाधुं पश्यतेति शेषः, यस्य ‘ईदृशी’ दृश्यमानरूपा ‘ऋद्धिः’ देवसन्निधानात्मिका सम्पद् ‘महानुभागा’ सातिशयमाहात्म्येति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ साम्प्रतं स एव मुनिस्तानुपशान्तमिथ्यात्वमोहनीयोदयानिव पश्यन्निदमाह—

किं माहणा ! जोइसमारमंता, उदएण सोहिं बहिया विमग्गहा ।

जं मग्गहा बाहिरियं विसोहिं, ण तं सुदिट्ठं कुसला वयंति ॥ ३८ ॥

व्याख्या—‘किमि’ति क्षेपे, ततो न युक्तमिदं हे ‘माहनाः !’ ब्राह्मणाः ! ‘ज्योतिः’ अग्निं ‘समारम्भणाः’ प्रस्तावाद् यागकरणतः प्रवर्त्तमाना यागं कुर्वन्त इत्यर्थः, ‘उदकेन’ जलेन “सोहिं” ति ‘शुद्धिं’ निर्मलतां “बहिय” ति बाह्यां ‘विमार्गयथ’ अन्वेषयथ ? । किमेवमुपदिश्यते ? इत्याह—यद् यूयं मार्गेयथ ‘बाह्यां’ बाह्यहेतुकां विशुद्धिं न तत् ‘सुदृष्टं’ सुष्टु प्रेक्षितं ‘कुशला’ तत्त्वविचारं प्रति निपुणाः ‘वदन्ति’ प्रतिपादयन्तीति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ यथा चैतत् सुदृष्टं न भवति तथा स्वत एवाह—

कुसं च जूवं तणकट्टमग्गि, सायं च पायं उदगं फुसंता ।

पाणाइं भूयाइं विहेइयंता, मुज्जो वि मंदा ! पकरेह पावं ॥ ३९ ॥

व्याख्या—‘कुशं च’ दर्भं ‘यूपं च’ प्रतीतमेव, तृणं च—वीरणादि काष्ठं च—सस्मिदादि तृणकाष्ठम्, ‘अग्निं’ प्रतीतं सर्वत्र प्रतिगृह्णन्त इति शेषः । ‘सायं’ सन्ध्यायाम्, चशब्दो भिन्नक्रमस्ततः “पायं” ति ‘प्रातश्च’ प्रभाते ‘उदकं’ जलं ‘स्युसन्तः’ आचमनादिषु पराश्रयतः “पाणाइं” ति ‘प्राग्निनः’ द्वीन्द्रियादीन्, सम्भवन्ति हि जले पूतरकरूपास्त इति,

॥ १८२ ॥

द्वादश
हरिकेशी-
याख्य-
मध्ययनम् ।

हरिकेशमुनेः
सौत्री
वक्तव्यता ।

“भूयान्” सि ‘भूतान्’ तरुन्, उक्ताङ्—“प्राणा द्वि-त्रि-चतुः प्रोक्ताः, भूतास्तु तरवः स्थिताः । जीवाः पञ्चेन्द्रिया श्रेयाः, श्रेयाः सत्त्वाः प्रकीर्तिताः ॥ १ ॥” दृषियव्यानुपलक्षणं चैतद् । ‘विदेष्टमानाः’ विविधं वाधमानाः, किम् ? इत्याह—‘भूयोऽपि’ पुनरपि न केवलं पुरा किन्तु शुद्धिकालेऽपि जलानलादिजीवोपमर्दवः ‘मन्द्याः’ जडाः ‘प्रकुरुथ’ प्रकर्षणोपचिनुथ ‘पापम्’ आहुप्रकर्म । अयमासयः—कुण्डला हि कर्ममलविलयात्मिकां तास्विकीमेव शुद्धिं मन्यन्ते, भवदभिमतयाग-ज्ञाने च नूपादिपरिग्रहजलसर्पाविनाभावित्वेन भूतोपमर्देऽसुतया प्रत्युत कर्ममलोपचयनिबन्धने एव, नातः तत्सम्भव इति कथं तद्धे-तुक्कुद्धिमार्गेणं मुदष्टं ते वदेयुः ? तथा च बाधकः—“शौचमाध्यात्मिकं त्यक्त्वा, भावशुद्ध्यात्मकं शुभम् । जलाविशौचं वनेत्रेणं, मूदविस्मापनं हि तत् ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इत्थं तद्वचनतः समुत्पन्नशङ्कास्ते यागं प्रति तावदेवं पप्रच्छुः—

कहं चरे भिक्स्तु ! वयं जयामो ? पावाङ् कम्माङ् पणुल्लयामो ।

अक्खलाहि ने संजय ! जक्खत्तपूहया !, कहं सुजट्ठं कुसला वयंति ? ॥ ४० ॥

व्याख्या—‘कचं’ केन प्रकारेण ‘चरे’ ति प्राकृतत्वात् ‘चरेमहि’ यागार्थं प्रवर्तेमहि हे भिक्षो ! वयम् ? तथा ‘यजामः’ यागं कुर्मः कथमित्तियोगः, ‘पापानि’ अशुभानि कर्माणि “पणुल्लयामो” ति ‘प्रणुदामः’ प्रेरयामो येनेति गम्यते । ‘आख्याहि’ कथय ‘नः’ अस्माकं हे ‘संयत !’ यक्षपूजित !, किमुक्तं भवति ?—यो हि अस्मद्विदितः कर्मप्रणोदनोपायो यागरूपः स युष्माभिर्दूषितः इति भवन्त एवापरं यागमुपदिशन्तु, कथं ‘स्निष्टं’ शोभनं यजनं कुशला वदन्ति ? इति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥ सुनिराह—

छज्जीवकाए असमारभंता, मोसं अदत्तं च असेवमाणा ।
परिग्गहं इत्थीउ माण मायं, एयं परिस्साय चरंति दंता ॥ ४१ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १८३ ॥

व्याख्या—पट्जीवकायान् ‘असमारसमाणाः’ अनुपमदर्शयन्तः, “मोसं” ति ‘मृषा’ अलीकभाषणम् ‘अदत्तं च’ अदत्तादानं च असेवमानाः, परिग्रहं स्त्रियो मानं मायां तत्सहचरितत्वात् कोप-लोभौ च, ‘एतद्’ अनन्तरोक्तं परियग्राहि ‘परिज्ञाय’ ज्ञपरिज्ञया ज्ञात्वा ग्रन्थाख्यानपरिज्ञया ग्रन्थाख्याय ‘चरन्ति’ यागे प्रवर्त्तन्ते ‘दान्ताः’ इन्द्रिय-नोद्भिन्नियदमेन यतय इति गम्यते । यत एवमतो भवद्भिरप्येवं चरितव्यमिति सूत्रार्थः ॥ ४१ ॥ प्रथमप्रश्नप्रतिवचनमुक्तम्, शेषप्रश्ननिर्वचनमाह—

सुसंयुडा पंचहिं संवरेहिं, इह जीवियं अणवकंखमाणा ।

वोसट्टकाए सुइचत्तदेहा, महाजयं जयई जन्नसिद्धं ॥ ४२ ॥

व्याख्या—‘सुसंयुताः’ स्थगितसमस्ताश्रवद्वाराः, ‘पञ्चभिः संवरैः’ प्राणातिपातविरत्यादिव्रतैः ‘इह’ मनुष्यजन्मनि उपलक्षणत्वात् परत्र च ‘जीवितं’ गृस्तावाद् असंयमजीवितम् ‘अनवकाङ्क्षन्तः’ अनभिलपन्तः अत एव ‘व्युत्सृष्टकायाः’ परीपहोपसर्गसहिष्णुतया त्यक्तकायाः, शुचयः—अकलुषितव्रतास्ते च ते त्यक्तेदेहाश्च—अत्यन्तनिष्प्रतिकर्मतया शुचित्यक्तदेहाः, महान् जयः—कर्मशत्रुपरामर्भनलक्षणो यस्मिन् स महाजयस्तं “जयई” ति वचनव्यत्यायाद् यजन्ति मुनयः, ततो भवन्तोऽप्येवं यजन्तां “जन्नसेट्ठं” ति प्राकृतत्वात् श्रेष्ठयज्ञम् । श्रेष्ठवचनेन च एतद् यजनं स्विष्टं कुशला वदन्ति, एष एव च कर्मप्रणोदनोपाय इत्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥ यत् ईदृग्गुणः श्रेष्ठयज्ञं यजते ततस्त्वमपि ईदृग्गुण एव, तथा च तं यजमानस्य कानि उपकरणानि ? को वा यजनविधिः ? इत्यभिप्रायेण ते एवमाहुः—

के ते जोई? के व ते जोइठाणा?, का ते सूया? किं व ते कारिसंगं ? ।

एहा य ते कयरा संति? भिक्खू!, कयरेण होमेण हुणासि जोइं? ॥ ४३ ॥

व्याख्या—‘के’ इति किं ‘ते’ तव ‘ज्योतिः?’ अभिः?, किं वा ते ज्योतिःस्थानम्? यत्र ज्योतिर्विधीयते, काः ‘शुचयः’

द्वादशं
हरिकेशी-
याख्य-
मध्ययनम् ।

हरिकेशमुनेः
सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ १८३ ॥

घृतादिप्रत्येपिका दृश्यः ? , “किं व” त्ति किं वा करीपः—प्रतीतः स एवाङ्गम्—अभ्युदीपनकारणं करीपाङ्गं येनाग्निः सन्धु-
क्ष्यते, ‘एधाश्च’ समियो यकाभिरग्निः प्रज्वाल्यते ‘ते’ तव ‘कतराः’ इति काः ? , “संति” त्ति चस्य गम्यमानत्वात्
‘शान्तिश्च’ दुरितोपशमहेतुः अध्ययनपद्धतिः कतरेति प्रक्रमः, “भिक्खू !” इति भिक्षो ! कतरेण ‘होमेण’ हवनविधिना
‘जुहोषि’ आहुतिभिः प्रीणयसि किं तद् ज्योतिः ? , पङ्जीवनिकायसमारम्भनिषेधेन ह्यसदभिमतो होमः तदुपकरणानि च
पूर्वं निषिद्धानीति कथं भवतो यजनसम्भवः ? इति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ सुनिराह—

तवो जोई जीवो जोइठाणं, जोगा सुया सरीरं कारिसंगं ।
कम्मं एहा संजमजोग संती, होमं हुणामि इसिणं पसत्थं ॥ ४४ ॥

व्याख्या—‘तपः’ बाह्याभ्यन्तरभेदभिन्नं ‘ज्योतिः’ अग्निः, यथा हि ज्योतिरिन्धनानि भस्मीकरोति एवं तपोऽपि भावे-
न्यनानि—कर्माणि । ‘जीवः’ जन्तुः ज्योतिःस्थानम्, तपोज्योतिपस्तदाश्रयत्वात् । ‘योगाः’ मनोवाक्कायाः श्रुवः, ते हि शुभ-
व्यापाराः स्नेहस्थानीयाः तपोज्योतिपो ज्वलनेदुभूताः तत्र संस्थाप्यन्त इति । शरीरं करीपाङ्गम्, तेनैव हि तपोज्योति-
रुदीप्यते, तद्भावभावित्वात् तस्य । ‘कर्म’ उक्तरूपम् एधाः, तस्यैव तपसा भस्मीभावनयनात् । “संजमजोग” त्ति ‘संयम-
योगाः’ संयमव्यापाराः शान्तिः, सर्वप्राण्युपद्रवपरिहारित्वात् तेषाम् । तथा “होमं” त्ति होमेन जुहोमि तपोज्योति-
रिति गम्यते, ‘रूपीणां’ सुनीनां सम्बन्धिना “पसत्थं” त्ति प्रशस्तेन जीवोपघातरहितत्वेन विवेकिभिः श्लाघितेन
सम्यक् चारित्र्येणेति भावः । अनेन च कतरेण होमेन जुहोपि ज्योतिरिति प्रत्युक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ एवं यज्ञास्वरूप-
मवधार्य ज्ञानस्वरूपं पिष्टुच्छिपवस्ते इदमाहुः—

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुसुनोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १८४ ॥

के ते हरए? के य ते संतितित्ये?, कर्हिंसि ण्हाओ व रयं जहासि? ।
आयक्खणे संजय! जक्खवपूहया! इच्छामो णाउं भवओ सयासे ॥ ४५ ॥

व्याख्या—कः 'ते' तव 'हृदः' नदः?, "के य ते संतितित्ये" ति किं च ते शान्त्यै-पापोपशमनिमित्तं तीर्थ-पुण्यक्षेत्रं शान्तितीर्थम्? तथा च "कर्हिंसि ण्हाओ व" ति वाशब्दस्य भिन्नक्रमत्वात् कसिन् वा 'ह्यातः' शुचिभूतो रज इव 'एजः' कर्म 'जहासि' लजसि त्वम्?, गम्भीराभिप्रायो हि भवान् तत्र किमस्माकमिव भवतोऽपि हि हृदतीर्थे एव शुद्धि-स्थानम्? अन्यद्वा? इति न विद्म इति भावः । 'आचक्ष्व' व्यक्तं वद 'नः' अस्माकं संयत! यक्षपूजित!, 'इच्छामः' अभिलषामः 'ज्ञातुम्' अवगन्तुं 'भवतः' तव 'सकाशे' समीपे इति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ मुनिराह—

यस्मिं हरए बंभे संतितित्ये, अणाइले अत्तपसन्नलेसे ।

जर्हिंसि ण्हाओ विमलो विसुद्धो, सुसीतीभूतो पजहामि दोसं ॥ ४६ ॥

एयं सिणाणं कुसलेहि दिट्ठं, महासिणाणं इसिणं पसत्थं ।

जर्हिंसि ण्हाया विमला विसुद्धा, महारिसी उत्तमं ठाण पत्त ॥ ४७ ॥ त्ति बेमि ॥

व्याख्या—'धर्मः' अहिंसाधात्मकः हृदः, कर्मजोपहनृत्वात् । 'ब्रह्मे'ति ब्रह्मचर्यं शान्तितीर्थम्, तदाऽऽसेवनेन हि सकलमूलरोगद्वेषादुन्मूलितावेव भवतः, तदुन्मूलनाच्च न कदाचिद् मलस्य सम्भवोऽस्ति, सत्याद्युपलक्षणं चैतत् । तथा चाह—“ब्रह्मचर्येण सत्येन, तपसा संयमेन च । मातङ्गपरिगतः शुद्धिं, न शुद्धिस्तीर्थयात्रया ॥१॥” किञ्च—भवत्यतीत-तीर्थीनि प्राण्युपमर्देद्देवतया प्रत्युत मलोपचयनिमित्तानीति कुतस्तेषां शुद्धिहेतुता?, तथा चोक्तम्—“कुर्याद्वर्षसहस्रं तु, अहन्यहनि मज्जनम् । सागरेणाऽपि कृत्स्नेन, वधको नैव शुष्यति ॥ १ ॥” हृदशान्तितीर्थे एव विशिनष्टि—“अनाविले”

द्वादशं
हरिकेशी-
याव्य-
मध्ययनम् ।
हरिकेशमुनेः
सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ १८४ ॥

मिथ्यात्वगुप्तिविराधनादिरफलुपे, अनाविलत्वात् । आत्मनः—जीवस्य प्रसम्भा—मनागप्यकलुषा पीताद्यन्यतरा लेश्या यस्मिन्मरात्यप्रमप्रलेश्यं तस्मिन् एवंविधे घर्महृदे ब्रह्माख्यशान्तितीर्थे च । “जहिंसि” त्ति यस्मिन् स्नात इव स्नातः अत्यन्त-मुद्धिभवनान् ‘विमलः’ सावमलरहितोऽत एव ‘विशुद्धः’ गतकलङ्कः “मुसीतीभूतो” त्ति ‘मुसीतीभूतः’ रागाद्युत्ताप-विरहितः सुषु शैल्यं प्राप्तः ‘प्रजहासि’ प्रकर्षेण लज्जामि दूषयति—विशुद्धमप्यात्मानं विद्धति नयतीति दोषः—कर्म तम् । अनेनैतदाह—अमापि हृदतीर्थे एव शुद्धित्यानं परमेवंविधे एवेति ॥ निगमयितुमाह—‘एतदि’त्यनन्तरमुक्तं ‘स्नानं’ रजोहानं शुशलेष्टम्, इदमेव च महास्नानं न तु शुष्मत्प्रतीतम्, अस्यैव सकलमलापहारित्वात् अत एव ऋषीणां ‘प्रशस्तं’ प्रशंसा-लपम्, न तु जलस्नानवत् सदोपतया निन्द्यम् । अस्यैव फलमाह—“जहिंसि” त्ति सुव्यवस्थायाद् येन स्नाता विमला विशुद्धा इति प्राग्वत्, ‘महर्षयः’ महासुनयः ‘उत्तमं स्थानं’ मुक्तिलक्षणं ‘प्राप्ताः’ गता इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४६—४७ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् । एवं चोपसम्पन्नेषु द्विजेषु यक्षेण प्रगुणीकृतास्ते छात्राः तत्कालोचितधर्मदेशनया य तान् प्रतिबोध्य गतः स्वविहारमसौ मुनिः ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां सुखयोधायां उत्तराध्ययनसूत्र-
लघुटीकायां हरिकेशीयाख्यं द्वादशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ चित्रसम्भूतीयाख्यं त्रयोदशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं द्वादशमध्ययनम् । अधुना त्रयोदशमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहानन्तराध्ययने तपसि यत्नो विवेय इत्युक्तम्, तच्च कुर्वता निदानं परिहर्तव्यम्, इति दर्शयितुं यथा तद् महापायहेतुस्तथा चित्र-सम्भूतोदाहरेण निर्दिश्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य चित्रसम्भूतीयाख्यस्याध्ययनस्यानुगमनार्थं चित्र-सम्भूतवक्तव्यता तावदुच्यते । सा चेयम्—

सागोए णयरे वंडवडिसयस्स रत्तो पुत्तो मुणिचंदो नाम आसि, सो य निव्विण्णकामभोगो सागरचंदस्स अंतिए पव्वइओ । अत्रया उगं पव्वजं करेतो गुरुहिं समं विहरंतो देसंतरं पयट्ठो, भिक्खवा गामं पविट्ठो सत्थेण सुक्को, पच्छा अडवीए पब्भट्ठो । तं पि तण्हल्लुहाकिलंतं पेच्छंति चत्तारि गोवालदारागा । तं पडियरिय तओ तदेसणाए पडिबुद्धा पव्वजं पडिवज्जिया । दो दुगुंळं काऊण देवलोगं गया । ततो दसपुरे णयरे संडिल्लस्स माहणस्स जसमईए दासीए दो वि पुत्ता जमलगा तेणेव वंभणेण जाया, अइक्कंतवालभावा जोव्वणं पत्ता । अत्रया छेत्तरक्खवा अडविं गया । तत्थ वड-पायवस्स हेट्ठा रत्तिं पसुत्ता । वडकोट्टराओ निगंतूण डक्को भुयंगमेण एगो दारगो । वीओ वि सण्णोवलंभनिमित्तं भमतो तेणेवाहिणा दट्ठो । तओ अकयपडियारा दो वि मया संता कालिंजरनो भिगीए जमलत्तेणेण जाया । पुव्वपीईसंबंधाओ आसन्नं चरंता वाहेण एगेण चैव सरेण दो वि विणिवाइया । तओ मयंगंगातीरे दोवि हंसा एगाए रायहंसीए गब्भस्मि उववन्ना, जाया कालक्कमेण, अइक्कंतवालभावा जोव्वणं पत्ता । अत्रया तहेव समं भमंता एगेण मच्छबंधेण एगाए पासियाए इत्ति गहिऊण कंधरं वालिऊण विणिवाइया । तओ वाणारसीए नयरीए महाधणससिद्धस्स भूयदिन्ना सिद्धानस्स पाणाहिवइणो पुत्तत्ताए उववन्ना । तहेव अईवपीईसंजुत्ता चित्त-संभूयनामाणो य भायरो जाया ।

इओ य तस्मि विसए वाणारसीए नयरीए संखो नाम राया । नमुई नामो य से मंती । अन्नया कहवि तहाविहे-
रुणे जाए जणपच्छन्नं वहइयाए तस्स भूयदिन्नो पाणाहिवई आणत्तो राइणा । तेण वि पच्छन्नो विहिओ, भणिओ य—
रम्मामि तुमं जइ भूमिहरट्टिओ मम पुत्ते पाढेसि । जीवियत्थिणा पडिवन्नं तेण । तहाकरंतस्स अइक्कंतो कोइ कालो । अन्नया
भूयदिन्नेण वित्रायं—जहा मम पत्ती एणण सह अच्छइ । मारेउमाढत्तो । चित्त-संभूएहिं 'उवगारि' त्ति काऊण नासाविओ ।
पच्छा हत्थिणाउरे नयरे सणंकुमारस्स चक्कवट्ठिणो मंती जाओ । इओ य तेहिं वि चित्त-संभूयमायंगदारगेहिं
रुवजोघणलयन्नदृगीयाइकलपगरिसपत्तेहिं तिसरियवेणुवीणासणाहं गंधवं गायंतेहिं सयलो वाणारसीजणो हयहियओ
ऊओ । अन्नया य मयण-महूसवो जाओ । पवत्तासु नाणाविहासु लोयचचरीसु नच्चंतेसु तरुणतरुणीगणेषु चित्त-संभूया-
इपणाणं पि चैचरी निगया । तओ तोसिं साइसयं गीयं नट्टं च सोऊण पसूण वि चित्तहरं सव्वो णयरीलोगो विसेसओ
तरुणीजणो ताण समीवं गओ । तओ पउरचाउव्वेजलोएण ईसालुयाए रायाणं विन्नविचं—जहा देव ! एएहिं सव्वो वि
लोगो विट्ठालिओ त्ति । निवारिओ ताणं नयरीए पवेसो । गओ को वि कालो । अन्नया य कोमुईमहूसवम्मि लोलि-
ट्टियत्तणओ कोऊहलपरा विस्सारिऊण रायसासणं अगणिऊण नियभूमिं पविट्ठा णगरि । तओ पेच्छणयं पेच्छमाणं
अरुसओ कोल्लुयाणं व अन्नकोल्लुगरसियं सोउं भंजेऊण वयणं निगयं गेयं । तओ वत्थावगुंठियमुहा गाइउं पवत्ता
णम्मि देसे । तओ तं समायन्निऊण सुइसुहं ताण गेयं समंतओ परियरिया सव्वलोएणं । भणियं च—केण एयं किन्न-
राणुकारिणा महुरगीणं अमयरसेणेव सवणसुक्खमुपाइयं ? । तओ कड्डिऊण उत्तरिज्जाइं पलोइयं मुहं जाव ते चेव एए
मायंगकुमार त्ति । तओ 'हण हण' त्ति भणंतेहिं पायप्पहारचवेडाईहिं हम्ममाणा निगया नयरीओ, पत्ता बाहिरुज्जाणं ।

तओ विमणदुम्मणा चित्तिउं पवत्ता—विरत्थु अम्हाण रुवजोवणसोहगलावन्नकलाकोसल्लाइगुणकलावस्स जेण मायंग-
जाइकलंकसेत्तेण सव्वो सो दूसेओ, लोगपरिभूया य जाय त्ति गुरुवेरगं गया अकहिऊण वंधवाणं मरणकयनिच्छया
पयद्दा दक्खिणदिसामिमुहं । तओ दूरदेसंतरगएहिं दिट्ठो एगो गिरिवरो । तमारुहंतेहिं एगस्मि सिलायले विकिट्ठवसो-
सियंगो सुहज्जाणेवगओ वग्धारियपाणी काउस्सगेण आयावेमाणो दिट्ठो एगो महामुणी । तं पेच्छिय जायहरिसा गया
तस्स समीवं । तओ भत्तिवहुमाणपुव्वयं वंदिओ भयवं । तेण वि ज्ञाणसमत्तीए धम्मलामपुव्वयं 'कुओ भवंतो समागय ?'
त्ति संभासिया । तेहिं वि पुव्ववुत्तंकहणपुव्वयं साहिओ निययमिप्पाओ—जह एत्थ गिरिवरे पडणं करेमो । तओ
महरिसिणा भणिया—ण जुत्तं तुम्हारिसाणं अणेगसत्थावबोहावदयबुद्धीणं पागयजणचिट्ठियं ति, करेह सारीरमाण-
साणेयदुक्खवीयभूयकम्मवणदहणसिहिं जिणिंदप्पणीयं साधुधम्मं ति । तओ महावाहिपीडिएहिं व आउरेहिं सुविज्जस्स
व नित्संकिंयं पडिच्छियं तस्स वयणं, भणियं च—भयवं ! देह अम्ह नियवयं । तेण वि 'जोग' त्ति कलिऊण दिन्ना ताण
दिक्खा । कालक्खेण य जाया गीयत्था । तओ छट्ठ-उट्ठम-दसम-दुवालस-उट्ठमास-मासाइएहिं विचित्तवोक्कम्माइहिं
अप्पाणं भावेमाणा गमाणुगामं विहरंता कालंतरेण पत्ता हत्थिणाउरं । ठिया वाहिरुज्जाणे । अन्नया मासखमणपारणए
संभूयसाहू पविट्ठो नयरं । गेहाणुगेहं इरियासमिओ भमंतो रायमगावडिओ दिट्ठो नमुइभंतिणा, पच्चभिन्नाओ य—
'जहेसो सो मायंगदारओ, रन्नो अन्नेसिं च जाणावेसइ' त्ति अप्पभाण नियपुरिसे पट्टवेऊण जट्ठिमुट्ठिलउडपहारेहिं कय-
त्थिय निद्धाडाविओ । तओ तस्स निरवराहस्स हम्मंतस्स कोवकरालियस्स तेओलेसा तेसिं हणणनिमित्तं मुहाओ तिगया ।
तओ कसिणवभपडलेहिं व धूमनिवहेहिं समंता अंधारियं नयरं । तओ भयकोऊहलेहिं आगया नागरया, वंदिय
सपरियणा पसाइउं पवत्ता । सणंकुमारचक्कवट्ठी वि तप्पसायणत्थं आगओ, पणमिऊण कयंजलिउडेण भणियं तेण—

भवन् ! त्वमेव जन्मद्वारिसेहिं मन्दमग्नेहिं अणजेहिं अवरद्धं ति, पडिसंहरह तवतेयं, करेह प्पसायं जीवियप्पयाणेणं, भुञ्जी न एवं करिस्सामो ति । जाहे न पसीयइ ताहे चित्तसाहू जणवायं सुणिय वहलधूमच्छाइयं च गयणं दट्ठण तस्म ममीवमागओ । भणिओ तेण—भो संभूय ! उवसमसु उवसमसु कोवानलं, उवसमप्पहाणा चेव महरिसओ भवन्ति, अवरद्धे वि न कोवस्सावगासं दिति । जओ—दुरंतो सद्याणत्थेऊ चरणिधणे दवानलो कोहो । भणियं च—“जह वणद्वो वणं दवदवस्स जलिउं खणेण निदहइ । एवं कसायपरिणओ, जीवो तवसंजमं दहइ ॥ १ ॥” अन्नं च—“कोहो पीइ पणासेइ, कोहो दुग्गइवट्ठणो । परियावकरो कोहो, अप्पाणस्स परस्स य ॥” तदा—“मसुवयासु करड विविचु वणवासु निसेवइ, पढइ नाणु ज्ञाणेण निचु अप्पाणं भावइ । धारइ दुद्धरु वंभचेरु भिन्नयासणु मुंजइ, जासु रोसु तसु सयलु एउ निप्फलु संपजइ ॥ १ ॥” एवमाइउवसमप्पहाणेहिं जिणिदवयणजलोहेहिं विज्झाविओ कोहग्गी । गओ वेरगं । ततो नियत्ता तप्पएसाओ गया तमुज्जाणं । चितियं च नेहिं—‘कयसलेहणा अग्हे, ता ण्हिं जुत्तमणसणं काउं’ ति ठिया अणसणे । ततो सणकुमारेणं नायाऽमच्चवुत्ततेणं कोवमुवगणं दडरज्जुवद्धो नेया-विओ मो ताण समीवं । तेहिं अणुकंपाए मोयाविओ णमुई । सणकुमारो वि तेसि वंदणत्थं सतेउरो गओ तमुज्जाणं, वंदिया ते भत्तिचहुमाणपुव्वयं अतेउरसहिण । तओ इत्थीरयणसुनंदाए पाएसु पडंतीए साइसयं अलकफासमणुभवतेणं काउमारद्धं नियाणं संभूएण । तओ चित्तमुणिणा चितियं—अहो ! दुज्जयत्तं मोहरस्स, अहो ! दुइंतया इंदियाणं, अहो ! उम्माहयत्तं विसयाणं, जेणेम सुचरियतवो वि सुविइयजिणिदवयणो वि हु जुवइवालगाफासेण वि एरिसमज्झवसइ । ततो

१ “मायोपगमं करोति विविचि वनवासं निपेवते, पठति ज्ञानं ध्यानेन नित्यमात्मानं भावयति । धारयति दुर्धर ब्रह्मचर्यं भिक्षादानं सुते, यस्य रोपकास्य सकलमेतन्निष्फलं सम्पद्यते ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १८७ ॥

पडिवोहिउकासेण भणिओ सो—भो ! उवरमसु एयाओ असुभज्जवसाणाओ, जओ—असारा परिणामदारुणा संसार-
परिभमणहेऊ कामभोगा, निसेविजंता वि करंति अहियसुम्माहयं, दुहरूवा य ते परमत्थओ, सुहाभिमणो तेसु मोहवि-
लसियसेव । भणियं च—“जह कच्छुल्लो कच्छं, कंडुयमाणो दुहं मुणइ सोक्खं । मोहाउरा मणुस्सा, तह कामडुहं सुहं
विति ॥ १ ॥” किंच—भोगनिबंधणं माणुस्सयं सरीरं केवलासुइरूव चेव सबं, अओ न किंचि तम्मि रागकारणं ।
जओ भणियं—“सुक्कसोणियसंभूयं, असुइरसविबडुयं । तय-रत्त-मंस-मेय-उट्ठि-मिज-सुक्कविणिम्मियं ॥ १ ॥ नवेगारस
सोएहिं, गलंतमसुइरसं । अमेज्जकोत्थलो देहं, छविमेत्तमणोहरं ॥ २ ॥ आडयं रहिरस्सेत्थ, वसाए अद्धआडयं । कुडवो
पित्तसिमाणं, सुक्कस्स य तद्दुद्धयं ॥ ३ ॥ सिरासयाइं सत्तेव, नव ण्हारुंसया भवे । न सरीरम्मि एयम्मि, सुइत्तं किं पि
विज्जाए ॥ ४ ॥ मणुत्तमसणं पाणं, खाइमं साइमं वरं । सरीरसंगमावन्नं, सबं पि असुइं भवे ॥ ५ ॥ वरं वत्थं वरं
पुक्कं, वरं गंधविलेवणं । विणस्साए सरीरेण, वरं सयणमासणं ॥ ६ ॥ उल्ली दंतेसु दुगंधा, मुहे वि असुइरसो ।
विलीणो नासिगाए वि, सिंभो वहइ निच्चसो ॥ ७ ॥ अच्छीसु दूसियाइं ति, कन्नेसु असुभो मलो । इरेइ रोमक्खेहिं,
सेओ दुरभिगंधओ ॥ ८ ॥ एयारिसे सरीरम्मि, सबरोगाण आलए । सुनिच्छियागमो होउं, मा मुज्झ मुणिपुंगवा !
॥ ९ ॥ एवमाइ अणुसासिओ वि न पडिबुद्धो एसो मोहस्स उक्कडयाए, कयं च नियाणयं संभूइणा, जहा—जइ
इमस्स तवस्स अत्थि फलं तो जम्मंतरे चक्खवट्ठी होजाहं ति । सच्चवियमिमं तेण, जहा—अइविसमो मोहतारू, अणाइ-
भवभावणावियमूलो । दुक्खं उम्मूलिज्जाइ, अच्चंतं अप्पमत्तेहिं ॥ १ ॥ ततो मरिउं सोहम्मो कप्पे दो वि देवा जाया ।
तओ चित्तजीवो चुओ पुरिमताले इब्भस्स पुत्तो जाओ । संभूयजीवो वि तओ चुओ संतो कंप्पिछपुरे वंभो नाम राया,
तत्स चुलणी नाम देवी, तीए उदरे चोइसमहासुमिणसुइओ उप्पन्नो । जाओ य कमेणं । कयं च से नामं वंभदत्तो

॥ १८७ ॥

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।
चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

ति । वट्टिओ देहोत्रचण्णं कलाकलावेण य । तस्स य वंभराइणो उत्तमवंसंभूया महारायाणो चत्तारि भित्ता आसि । तं जहा—कासिविसयाहिवो कडओ, गयउरवई कणेरुदत्तो, कोसलविसयाहिवई दीहो, चंपाहिवई पुप्फचूलो ति । ते अग्रंतनेहेण परोप्परं विरहमणिच्छंता समुइया चैव संवच्छरमेक्केकं परिवाडीए विविहकीलाविलासेहिं सरज्जेसु चिहंति । अत्रया ते समुइया चैव वंभससीवमागया । चिहंताण य ताणं मरणपज्जवसाणयाए जीवलोयस्स वंभस्स मंतंतो-महाईणमसज्जो उपन्नो सिरे रोगो । तओ तेण वाहराविया कडगाइणो भित्ता । ताणं च उच्छंणे सुक्को वंभदत्तो, वुत्ता य ते—जहा तुम्भेहिं एस रज्जं कारेयव्वो ति । एवं रज्जचितं काऊण कालगओ । कयं से वयंसेहिं पेयकिचाइयं । तओ कडगाईहिं भणियं—‘जाव एसो कुमारो रज्जधुरावहणजोगो होइ ताव अम्हेहिं एयं रज्जं पालेयव्वं’ ति मंतिऊण सधम्ममएण दीहं ठविऊण गया सरज्जेसु सेसा । गएसु य तेसु सो दीहो परिपालेइ सयलसामगियं रज्जं, पलोएइ भंडारं, पविसइ अंतेउरं, मंतइ समं चुलणीए । तओ दुन्निवारयाए इंदियाणं वंभमित्तत्तणं अवमन्नि-ऊण वयणीयं संपलंगो समं चुलणीए । एवं पवड्डुमाणविसयसुहरसाणं गच्छंति दिणा । ततो वंभराइणो वीयहियय-भूण धणुनमेण मंतिणा अचित्तहं मुणियं, चितियं चणेण—जहा ‘जो एवंविहं पि अकज्जमायरइ सो किं वंभदत्त-कुमारस्स उदयं इच्छइ ?’ ति चित्तिऊण वरधणू नाम कुमारो एगंते भणिओ—जहा पुत्त ! एयस्स माया दुच्चारिणी जाया, तो एयस्स रहसि जाणावेहि एयं वइयरं कुमारस्स । तहा कयं तेण । तओ कुमारो माउदुच्चरियं मणसा असहमाणो तीए जाणावणनिमित्तं कायकोइलासंगहणं घेत्तणं अंतेउरमज्जे गंतुं—‘अन्नो वि जो एवं करिस्सइ तरसाहं निगहं काहामि’ ति भणइ । तओ अन्नदियेह भदकरिणीए सह संकिन्नगयं घेत्तुण तहेवागओ । तओ दीहेण पयं मुणिय भणिया चुलणी—अहं कागो तुमं कोइल ति । तीए संलत्तं—बालो कुमारो जं वा तं वा उल्लवइ । ततो

श्रीउत्तरा-
द्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १८८ ॥

तेण वुत्तं—न एयं अन्नहा, ता मारिज्ज उ कुमारो रइविग्घकरो, ममम्मि साहीणे वुह अन्ने सुया भविस्संति । तओ रइनेहपरव्वसाए एरिस्सं पि मणसा वि अच्चित्तणीयं पडिसुयमिमीए । जओ—“महिला आलकुलहरं, महिला लोयम्मि दुच्चरियखेत्तं । महिला दुग्गइदारं, महिला जोणी अणत्थाणं ॥ १ ॥ मारइ पियभत्तारं, हणइ सुयं तह पणासए अत्थं । नियगेहं पि पलीवइ, णारी रागाउटा पावा ॥ २ ॥” भणियं च तीए—जइ कह वि तेण उवाएण मारिज्जइ जहा जणा-ववाओ रक्खिज्जइ । तेण वुत्तं—‘थेवमिस्सं कज्जं, कुमारस्स विवाहं करेमो तस्सामगीए सह अणेगखंभपइडियं गूढनि-ग्गमपवेस्सं करेमो जउहरं, तत्थ विवाहाणंतरं सुहपसुत्तस्स अग्गिदाहेण अलक्खियं कज्जं करिस्सामो’ त्ति मंतिऊण एगस्स महाराइणो धूया वरिया । पारद्धा य विवाहनिमित्तं सयलसामगी । इओ य धणुमंतिणा वंभदत्तस्स कज्जावहिएण विन्नत्तो दीहरया—जहा एस मम पुत्तो वरधणू रज्जधुराच्चित्तणसमत्थो वट्टइ, अहं पुण परलोगेहियं करेमि त्ति । तओ तेण कइयवेण भणिओ—अलं अन्नत्थ पजत्थेणं, इह ठिओ चेव दाणाइधम्मं करेह त्ति । इमं च पडिवज्जिऊण धणुणा गंगातीरे महई पवा काराविया । तत्थ पंथियपरिवायार्गइण पक्कमं अन्नपाणं दिज्जिउं पवत्तं । दाणमाणोवयारगहिएहिं पहियपवइयपुरिसेहिं दुगाउयप्पमाणा सुरंगा खणाविया जाव जउहरं पत्त त्ति । इओ य सा वहू विविहनेवत्थपरियण-परिवुडा पुरवरं संपत्ता । पवेसिया महाविभूईए जाव वित्तं पाणिग्गहणं । तयणंतरं विसज्जिऊण जणसमूहे पवेसिओ कुमारो सह वहूए जउहरं । तओ तत्थ वहूसहियस्स आसणेवट्टिवरधणुसहियस्स विसज्जियाउसेसपरियणस्स गयं जासिमीजामदुगं । तओ समंता पलीवियं वासभवणं । उच्छलिओ हाहारवो । ततो ‘किं कायवं ?’ ति मूढमाणसेण पुच्छिओ वरधणू—किमेयं ? ति । तेण भणियं—जहा सा रायधूया लेहपेसणेण विनिवारिया, एसा काइ अन्ना, ता इमाए पडिवंधो न कायवो त्ति, एत्थ जउहरे पण्हपहारं देसु जेण निग्गच्छामो । तेण तहा कयं । तओ भेत्तू

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १८८ ॥

तं सुरंगान् निगंतून् दुवारदेसे गया । इओ य धणुमंतिणा पुव्वमेव दो पक्कइयपुरिसा सुरंगदुवारो सुरंगमारुढा धरिया । ते य वरधणुत्स संकेयं मेलिय आसेसु य ते कुमारो आरोविय गया । कुमारो वि पयट्ठा गंतुं, गया पत्रास जोयण-मेत्तं भूमिभागं । दीहृद्धाणखेदेणं निवडिया तुरंगमा । पाएसु चैव गंतुं पवत्ता । पत्ता य कोट्टामिहाणं गामं । ततो कुमारेण वरधणू भणिओ—जहा डुहा वाहइ ति दढं परिसंतो म्हि । तं तत्थ संठवेज्जण सो पविट्ठो गामं, मंडयं चैत्तणागओ । मुंडावियं कुमारस्स सीसं, पहिराविओ कासायवत्थो, चउरंगुलप्पमाणपट्टयवंधेण सिरिवच्छालंकिं छाडयं वच्छत्यलं । वरधणुणा वि कओ वैसपरावत्तो । पविट्ठा गामन्वन्तरं । ताव य एकदियवरमंदिराओ निगंतून् दासचेडएण भणिया ते—एह मुंजह ति । तओ गया तत्थ । रायाणुरूपडिवत्तिजुत्तं मुंजाविया ते । तदवसाणे य एका पवरम-हिला वंधुमइमुहिस्स कुमारउत्तिमंणे अक्खए पक्खिवइ, भणइ य—एस इमाए कन्नगाए वरो ति । एयमायन्निज्जण भणियं वरधणुणा—क्खियस्स मुक्खवडुयस्स कए अप्पाणं खेएह । तओ घरसासिएण भणियं—सासि ! सुवड, पुवंणेमित्तिण्ण साहियं अम्हं—जहा इमाए वालियाए जो पट्ठाछाइवच्छो समित्तो भुंजिही भोयणं सो भत्तारो होहि ति । एरमादि भणिउं तम्मि दियहे काराविओ पाणिगहणं कुमारो ति । वीयदिणे भणिओ कुमारो वरधणुणा—दूरं गंतवन्ति । तओ वंधुमर्दए सन्भावं कहिउं निगया । गच्छंता पत्ता दूरगामन्तरं । तत्थ सलिलत्थी वरधणू पविट्ठो लहुमांगंतूण भणइ—‘जह दीहराइणा वंभदत्तस्स सवओ पंथा वंधाविय’ ति जणवाओ एत्थ मए सुओ, ता कुमार ! नस्सामो । तओ पयट्ठा उग्गामोणं पत्ता महाडइं । तओ कुमारं वडस्स हेट्ठा ठविउं तिसाभिभूयं गओ वरधणू जलट्ठा । ताव य दिणा-वग्गणे रिट्ठो वरधणू जमभडेहिं व दीहनित्तनरेहिं हम्ममाणो दूरदेसमागओ । कुमारस्स सत्ता कया । पलाणो वंभदत्तो, पडिओ य दुग्गमं कन्तारं । तओ तण्हलुहापरिस्समकिल्लतो अइक्कमिज्जण महाडइं तइयदिणे पेच्छइ ताव-

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
सुखबोध-
न्द्रीया
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १८९ ॥

समेकं । दंसणमेत्तेणेव जाया तस्स जीवियासा । पुच्छिओ य सो—भयवं ! कथं तुम्हाणमासमो ? । तेण वि कहिउं नीओ कुलवइसमीवं । पणमिओ कुलवई । भणिओ य तेण—वच्छ ! कहिं ते आगमणं बहुपच्चवायमरन्नं ? । ततो तेण सबं जहावत्थियमवितहं साहियं । ततो सो भणिओ कुलवइणा—जहाहं तुह जणयस्स चुल्लभाउ त्ति, तो नियं चेवास-मपयं तुम्ह जहासुहं चिट्ठ त्ति । मुणिऊण तस्स चित्ताभिप्पायं अच्छिउं पयत्तो, ताव य समागओ जलयकालो । तत्थ सो अज्जाएण सयलाओ धणुवेयाइयाओ महत्थविज्जाओ गुणाविओ । अन्नया सरयसमयस्मि फलकंदमूलकुसुमसामिधे-यनिमित्तं रत्नपरिसरे गच्छंतेसु तावसकुमारोसु सो वि कोऊहलेण निरुंभंतो वि कुलवइणा गओ रन्नं । तत्थ सरसफलकुसुमसमिद्धाहं वणाहं पलोयंतेण दिट्ठो तेण महाकरी । कओ तेण गलगज्जियरवो । तओ अणुमगेण चलिओ करी तयमिमुहं । तओ तेण तस्स पुरओ विटलीकाऊण पक्खित्तमुत्तरीयं । तेणावि तक्खणं चेव सुंडाए गहिय खित्तं गयणे । जाव कोहंधो जाओ ताव तेण छलिऊण दक्खत्तणओ गहियं । तओ तेण नाणाविहकीलाए परिस्समं नेऊण मुक्को करी । तओ पयट्ठो गंतुं पडिपहेणं मूढपुद्गावरदिसाभागो इओ तओ परिभमंतो पेच्छइ गिरिनइतडसन्निविट्ठं पुराणपडियभवणखंडभित्तिमेत्तोवलक्खियं सिन्नपुरवरं । तदंसणस्मि य जायकोऊहलो दिसिदिसिनिहिच्चिट्ठी पलो-यंतो पेच्छइ पासपरिसुक्खेडयखगमेकं वियडवंसकुडंगं । तं च दट्ठण कोउगेण परिकखणत्थं वाहियं तम्मि वंसकुडंगो तं खगं । एकपहारेणेव निवडिया वंसकुडंगी, वंसतरालट्टियं च निवडियं रुंडमेकं दरफुरंतओट्टउडं मणोह-रायारं सिरकमलं दट्ठणं तेण तं ससंभंतेण ‘हा धिरत्थु ! मे ववसियस्स’ त्ति णिंदियमत्तणो बाहुवलं । तओ पच्छातावप-रट्ठेण पलोएतेण दिट्ठं उद्धवद्धचलणं धूमपाणलालसं कबंधं । समहियं से अद्धिती जाया । पुणो वि पलोएतेण दिट्ठं पवरसुज्जाणं । तत्थ य समंतओ असोगवरपायवपरिक्खित्तं सत्तभूमियं पासायभवणं दट्ठण य तं अवलग्नो कमेण

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १८९ ॥

मत्तमभूमीगाण ! दिट्ठा य तत्थ वियसियकुवलयदलच्छी विज्जाहरसुंदरि च परिगलियविज्जा एका पवरमहिला । पुन्निच्छया य मा तेण—सुंदरि ! का सि तुमं ? । तओ सा ससंभममेव जंपिउं पवत्ता—जहा महाभाग ! महंतो मईओ वइयरो ता तुमं चैव साहसु—को वा तुमं ? कहिं वा पयट्ठो ? । तओ सोऊण तीसे कोइलालावमहुरं वयणविआसं समावजियमाणसेण अचितहं भणियं तेण—सुंदरि ! अहं पंचालाहिवइणो वंभराइणो तणओ वंभदत्तो नाम । तओ तद्ययणसवणाणंतरमेव आणंदवाहपरिपुन्ननयणा सहस विय अचमुट्ठिया, हरिसुफुल्लणयणा पडिया तस्स चलणेसु, रोविउं च पवत्ता । तओ कारुन्नगदियहियएण तेणुन्नामियं वयणं, 'मा रुयसु' त्ति भणंतेण संठविया, पुच्छिया य—सुंदरि ! का सि तुमं ? ति । तओ फुसियणयणा भणिउं पयत्ता—कुमार ! अहं तुह माउलगास्स पुप्फचूलराइणो धूया तुम्ह चैव विइन्ना वित्राहदियहं पडिच्छमाणी नियघरुज्जाणदीहियापुलिणे कीलंती दुट्ठविज्जाहरेण इहाणिया, जाव य बंधुविरहणि-संपलित्ता चिट्ठामि अहं ताव तुमं अचितियहिरन्नवुट्ठिसमो सहस विय आगओ, ता जाया मे जीवियासा जं तुमं दिट्ठो सि त्ति । ततो तेण वुत्ता—कहिं पुण सो मह सत्तू ? जेण से परिक्खेमि बलवियेसं । तीए भणियं—सामि ! दिन्ना मे तेण पडियसिद्धा संकरी नाम विज्जा, भणियं च—तुहेसा सुमरियमेत्ता सहिदासाइपरिवारा होउं आएसं काही, पणणीयं च तुज्जंतियमितं निवारही, साहिस्सइ य सा मम चेड्डियं तुह पुच्छिया संती । सुमरिया य सा मए, ता साहेमि—नट्टुम्मत्तो नाम एस विज्जाहरो जेणाणिया अहं, 'ण य सो मह पुन्नाहियाए तेयं सहिउं सक्कइ' त्ति मं मोत्तुं विज्जा-निस्मियम्मि इमम्मि सियरत्तपडायाभूसिए पासाए पेसिउं मह वइयरजाणावणत्थं नियभगिणीणमंतिए जाणावणिं नाम विज्जं सयं गओ वंसकुडंगं, विज्जं साहिय निगओ य मं परिणेहि त्ति, अज्जं च से किर विज्जासिद्धी भविस्सइ ।

श्रीउत्तरा-
ख्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
रुया लघु-
वृत्तिः ।

॥ १९० ॥

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १९० ॥

तथो एयं सोऽङ्ग वंभदत्तेण पुण्णवईए सिट्ठो तन्निहणवइयरो । सहसिं च भणियं तीए—अज्जउत्त ! सोहणं कयं जं सो दुरप्पा निहओ । तथो सा तेण गंधवविवाहेण विवाहिया । ठिओ य किंचि काळं तीए समं । अन्नया णिसुओ तेण दिववल्याण आलावो, पुच्छिया सा तेण—कस्स एस सहो ? । तीए वुत्तं—अज्जउत्त ! एयाओ तस्स तुह वेरिणे नट्टुम्मत्तस्स भणिणीओ खंड-विसाहनामाओ विज्जाहकुमारीओ तन्निमित्तं विवाहोवगरणं धेत्तुमागयाओ, ता तुब्भे ताव अवक्कमह लहुं, जाव एयासि भावं उवक्कमामि त्ति, जइ तुम्होवरि राओ भविससइ एयासि तो हं पासाओवरि रत्तं पडागं चालिस्सामि त्ति, अन्नहा सियं ति । तथो थेववेलाए धवलपडागं दहुं सणियमवक्कंतो तप्पएसओ पत्तो गिरि-निउंजमज्झम्मि, दिट्ठं च महासरवरं, मज्जिओ जहाविहिं तम्मि । उत्तिन्नो य उत्तरपच्छिमतीरे, दिट्ठा य तत्थ एक्का वरक-न्नगा, चितियं च तेण—अहो ! मे पुन्नपरिणई जेणेसा दिट्ठिगोयरं पत्ता । तथो सो वि सिणेहनिम्भरं पलोइओ तीए । तथो पलोयंतिया पत्थिया सा तप्पएसओ, जाव थेववेलाए तीए चेव पेसियाए चेडीए समप्पियं वत्थजुयलं पुण्णतंबो-लाइयं च । भणियं च तीए—जा सा तुमे दिट्ठा महासरतीरे तीए पेसियमिमं, वुत्ता य अहं तीए—हला वणलइए ! एयं महाणुभावं अम्हं तायमंतिणो मंदिरे सरीरट्ठिइं कारेह त्ति, ता एह तुम्हे । तथो कुमारो पसाहियालंकिओ गओ नागदेवाम्भंमंदिरं । वुत्तो य तीए मंती—एस तुम्ह सामिणो सिरिकंताए धूयाए पेसिओ ता सायरं दइवो । मंतिणा तहेव कयं । वीयदिणे नीओ रायसमीवं । तेण अब्भुट्ठिऊण धुरे दिन्नमासणं । पुच्छिओ सो वुत्तं । भुत्तत्तरकाले य ‘अम्हारिसेहिं तुम्ह न अन्नं विसिड्ढं सागयकिंचं काउं तीरइ’ त्ति भणिय सायरं दिन्ना सिरिकंता कन्नगा । पहाणदिणे वित्तो विवाहो । अन्नया कुमारोण पुच्छिया पिया—किमत्थं मज्झ एगाणिणो दिन्ना तुमं ? । तीए वुत्तं—अज्जउत्त ! एस अम्ह ताओ वलियदाइयपेल्लिओ इमं विसमं पल्लिं समस्सिओ, सो य नगरागमाइं हंतूण दुग्गे पविसइ त्ति । सिरि-

मईण तायस्स पत्तीण चण्हं पुत्ताणं उवरि अहं जाया, वहहा अईव पिउणो । जोवणत्था य वुत्ता अहं रत्ता—पुत्ति ! नये चिन्हा मम राइणो ता इहट्टिया चेव जो तुह मणोहरो वरो सो कहेयवो त्ति । तओ अहं पल्लीओ निगंतूण महा-मरवरं गंतुं पुरिसे पलोणमि जाव तुमं दिट्ठो पुत्रेहिं त्ति एस परमत्थो त्ति । तओ सिरिकंताए समं विसयसुहमणुहवंतस्स गच्छंति विणा । अत्रया सो पहिनाहो निययवलसमेओ गओ विसयं हंतुं । सो वि य तेण समं गओ । ताव य दिट्ठो तेण तग्गामयाहिरासन्ने कमलसरतीरे सहस चिय वरधणू । सो वि तं पच्चभिजाणिऊण असंभावियदंसणं रोविडं पयत्तो, संठविओ य तेण । सुहनिसन्नेण पुच्छिओ वरधणुणा कुमारो—मम परोक्खे किं ताए अणुभूयं ? । तेण वि सबं सिट्ठं त्ति । तेण वि पुच्छिण्ण वुत्तं—कुमार ! सुबुड, तथा हं नगोहेहेहा तुमं ठविय जलहा गओ, तओ दिट्ठं मए एगं महासरं, तओ पुडण्ण घेत्तूण जलं जाव तुहंतिण पयट्ठो ताव य सहस चिय सन्नद्धवद्धकवएहिं ताडिओ दीहभडेहिं रे रे वरधणु ! कहिं वंभदत्तो ? त्ति भणतेहिं । मए भणियं—न याणामि । ततो तेहिं दट्ठयरं ताडिजमाणेण भणियं मए—जहा वग्घेण भक्खिओ । तेहिं वुत्तं—इसेहिं तं देसं । तओ हं इओ तओ भमतो कवडेण गओ तुह दंसणपहं, ‘पलायसु’ त्ति कया तुह सन्ना । मया वि परिवायगदिन्ना मुदे कया गुलिया, तप्पभावेण य जाओ निच्चियणो । तओ ‘भओ’ त्ति णाऊण गया ते । चिरेण य रुद्धिया मुद्दाओ माण गुडिया, ता तुमं गवेसिडं पवत्तो, न मए दिट्ठो । गओ एगं गामं, तत्थ दिट्ठो एगो परिवायगो । तेण वुत्तं—तुह तायस्स अहं भित्तो वसुभागो नाम । कहियं च तेण—जहा धणू पलाओ, माया य ते मातंगपाडए पम्मिपत्ता दीहेण । तओ एयं सोऊण महादुक्खेण अहं गहिओ गओ कंपिल्लपुरं, कावालियवेसं काऊण वंचिऊण मायंगमयाहरं अवहरिया माया । तओ एगम्मि गामे पिडमित्तस्स देवसम्मस्स माहणस्स घरे भोत्तूण मायरं तुममन्नेसंतो इदाणओ । एयं सुहदुक्खं मंतंता जाव अच्छंति ताव एक्को पुरिसो आगओ । तेण वुत्तं—जहा महाभाग ! न कहिचि

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवीधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १९१ ॥

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।
चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १९१ ॥

हिडियं, तुम्हजेसणत्थं दीहनिउत्ता नरा इहाणय त्ति । तओ दो वि लहुं वणगहणाओ निगंतुं भंमंता गया कोसंविं । तत्थ णयरीवाहिरुज्जाणम्मि दिहं दोण्हं सेट्ठियुणं सागरदत्त-बुद्धिलनामाणं पणीकाऊण सयसहस्सं संपलगं कुकुडजुद्धं । हओ य सागरदत्तस्स कुकुडेणं बुद्धिलकुकुडो । पुणो वि बुद्धिलकुकुडेणं हओ सागरदत्तस्स कुकुडो । तओ भग्गो सागरदत्तकुकुडो बुद्धिलकुकुडस्स सम्मुहं कीरमाणो वि नाहिलसइ जुञ्जिउं त्ति । हारियं सागरदत्तेण लक्खं । एत्थंतरम्मि य वरधणुणा भणिया सागरदत्त-बुद्धिला—भो ! किमसो सुजाई वि भग्गो कुकुडो वीयकुकुडाओ ? ता पेच्छामि जइ न कुप्पह तुब्भे । सागरदत्तो भणइ—भो महाभाय ! पेच्छ पेच्छ, जओ नत्थेत्थ कोइ मम दद्वलोभो किंतु अभिमाणसिद्धीए पओयणं । तओ पलोइओ वरधणुणा बुद्धिलकुकुडो । दिट्ठाओ य तच्चलणनिबद्धाओ सुट्ठु लण्हाओ लोहमइसूईओ । लक्खिओ य सो जोयंतो बुद्धिलेण । तओ समीवमाणंतुं ‘जइ न जंपसि सूईवइयरं ता दाहं तुह लक्खद्धं’ त्ति निहुयं साहियं वरधणुणो । तेणावि ‘भो ! निरुविंयं मए पं न किंचि दीसइ’ त्ति जंपतेणेव जहा बुद्धिलो न लक्खइ तहा कहिंचि लोयणंगुलियसंचारप्पओगओ जाणाविओ सागरदत्तो । तेणावि कड्डिऊणाऽलक्खं पिव सूईओ भेडिओ नियकुकुडो । तेण य परालिओ वीयकुकुडो त्ति हारियं बुद्धिलेण वि लक्खं । तओ जाया दोण्ह वि सैरिभरी । परिट्ठो य सागरदत्तो पप्फुल्लवयणो ‘अज्जउत्ता’ गिहं गम्मउ’ त्ति वोत्तुमारोविउं रहवरे दो वि गओ नियगेहं । कयउचियकिच्चो य निच्चं पेच्छइ पीईए । तन्नेहनिजंतियाण य तेसि तत्थेव ठियाणमन्नयरदिणे आगओ एगो दासचेडो, सद्विउं चणेण वरधणू नीओ एंगंते, तओ सूईवइयरजंपणे जं ते सुक्कियमासि बुद्धिलेण अद्धलक्खं तन्निमित्तमेसो पेसिओ ‘चाली-ससहस्सो हारो’ त्ति वोत्तुं समप्पियं च हारकरंडियं । गओ दासचेडो । वरधणू वि तं धेत्तूणागओ वंभदत्तंतियं । साहिय-

मरुवो य दरिसेइ से करंडियाओ कडुंड । हारं पलोइतेण य कुमारेण तदेगदेसावलंविओ दिट्ठो वंभदत्तनामंकिओ लेहो, पुच्छियं न—वयंस ! कस्सेसो लेहो ? । वरधणू भणइ—को जाणइ ? वहवे वंभदत्तनामगा पुरिसा संति किमत्य चोळं ? । ततो अयहेरीपरे कुमारे वरधणुणा एगंते नेऊण विहाडिओ लेहो । दिट्ठा य तम्मज्झम्मि इमा गाहा—‘पत्थिजइ जइ वि जण, जणेण संजोयजणियजत्तेणं । तह वि तुमं चिय धणियं, रयणवई मणइ माणेडं ॥१॥’ चितंतस्स य ‘कहमवग-
च्छित्तसमिमीए भावत्यं ?’ ति वरधणुणो वीयदिणे आगया एगा पद्दाइया । सा य पत्थिविऊणऽक्खयकुसुमाणि कुमारेत्त-
मंते ‘पुत्तय ! वाससहस्साऊ भवसु’ ति भणंती वरधणुमेगंते नेइ मंतिऊण य तेण समं किं पि पडिगया । तओ पुच्छिओ
कुमारेण वरधणू—किमेसा जंपइ ? । भणइ—एयाए इमं संलत्तं, जो सो तुम्हाणं बुद्धिलेण करंडम्मि हारो पेसिओ
तेण समं जो लेहो समागओ तस्स पडिलेहं समप्पेह । मया भणियं—एसो वंभदत्तरायनामंकिओ दीसइ, ता साहइ को
एसो वंभदत्तो ? । तीए भणियं—सुम्मड, किंतु न तए कस्स वि साहियवं ।

अरिथ इहेव नयरीए सेट्ठिधूया रयणवई नाम कन्नगा । सा य वालभावाओ चेव अईव मम नेहाणुरत्ता जोव्वणम-
णुप्पत्ता, दिट्ठा य मए अन्नदिणम्मि सा किंचि ज्ञायमाणी । तओ हं गया तीए समीवं, भणिया य मया—पुत्ति रयण-
वइ ! किं चितेसि ? । परियणेण भणियं—बहूणि दिवसाणि एवमेइए दुम्मणाए । तओ पुणो पुणो पुच्छिया वि मए जाव
न किंचि जंपइ ताव भणियं तस्सहीए पियंगुलइयाए—भयवइ ! एसा लज्जंती न किं पि तुह साहिंडं सक्कइ, ता अहं
कहेमि—इओ य गयम्मि कम्मि वि दिणे कीडत्थमुज्जाणे गयाए एयाए भाउगस्स बुद्धिलसेट्ठिणो लक्खवणेणं जुज्झा-
पित्तस्स ऋह वि तप्पएसाऽगओ दिट्ठो अपुवो को वि वरकुमारो, तं च दट्ठूण एसा एरिसी जाया । तं च मए सोऊण
लक्षितओ तीए मयणविचारो, भणिया य ससिणेहं—पुत्ति ! साहसु सब्भावं । तओ कह कह वि सब्भावमुवगया

भणइ—भयवइ ! तुमं मम जणणी ता नत्थि किं पि तुम्हमकहणीयं, एयाए पियंगुलइयाए जो कहिओ सो बंभदत्त-
कुमारो जइ मे पई न होइ ता नूणं मरामि । ता एयमायन्निऊण भणिया सा मए—वच्छे ! धीरा होहि, तहा करिस्सं
जहा तुह समीहियं संपजिस्सइ । तओ सा किंचि सत्था जाया । कल्लदिणम्मि य हिययासासणत्थं भणिया सा मए—
वच्छे ! दिट्ठो सो मए बंभदत्तकुमारो । तीए वि सोउमेवं समूससियहिययाए भणियं—भयवइ ! तुम्ह पसाएण सबं सुंदरं
भविरसइ त्ति, किंतु तस्स विस्सासनिमित्तं बुद्धिलववएसेण इमं हाररणं करंडए पक्खिविऊण पेसेहि, बंभदत्तनामंकिं
चेमं लेहं । निरुविंयं च तं तहा कलं मए । ता महाभाग ! तुहेसो कहिओ लेहवइयरो, संपयं पडिलेहं देहि । मए वि
समप्पिओ तीए इमो पडिलेहो—बंभदत्तो वि गुरुगुणवरधणुकलिओ त्ति माणिउं मणइ । रयणवइं रयणिवइं चंदो इव
चंदणीजोगो ॥ १॥ सोउं चेमं वरधणुसाहियमदिट्ठाए वि रयणवइं जाओ कुमारो तम्मणो । तइं सणसमागमोवायमन्नेस-
माणस्स य गयाणि कइवयदिणाणि । अन्नम्मि य दिणे समागओ बाहिराओ वरधणू संभंतो भणिउं पयत्तो, जहा—
'कुमार ! इह नयरिसामिणा कोसलाहिवेण अम्हण गवेसणनिमित्तं पेसिया पच्चइयपुरिसा, पारद्धो य णयरिसामिणा
उवक्कमो' त्ति सुम्मइ बहुसो घुणाहुणी । तओ नाउमेयं वइयरं सागरदत्तेण गोविद्या दो वि भूमिहरए । समागया रयणी ।
भणिओ कुमारेण सागरदत्तो—तहा कुणसु जहा अम्हे अवक्कमामो । एवं च आयन्निऊण निगओ य नयरीओ
सागरदत्तो । गया थेवं भूमिभागं । तओ अणिच्छमाणं पि कह कह वि नियत्तिऊण सागरदत्तं पयद्वा कुमार-वरधणू ।
गच्छंतोहिं नयरीए बाहिं जक्खाययणुज्जाणपायवंतरालपरिसंठिया पहरणसमन्त्रियरहवरसमीवत्था दिट्ठा एक्का पवर-
महिला । तओ तीए सायरमब्भुट्ठिऊण भणियं—किमेत्तियाओ वेलाओ तुम्हे समागया ? । तं च सोउं कुमारो भणइ—
भदे ! के अम्हे ? । तीए भणियं—सामि ! तुब्भे बंभदत्त-वरधणुणो । कुमारो भणइ—कहमेयमवगयं ? । तीए

भणियं—मुम्मड, इहेन नयरीण धणपवरो नाम सिट्ठी, तस्स धणसंचया नाम भज्जा, तीए अहमट्ठणह पुत्ताणमुवरि जाया धूया । अउअंतवालाभावाए य मज्झं न रहइ कोइ पुरिसो, तओ जक्खमिममाराहिउमाढत्ता । जक्खेण वि मह भत्ति-
तुट्ठेण पणत्तेण होइं भणिया—जहा वच्छे ! तुह भविस्सचक्कट्ठी वंभदत्तो कुमारो पई भविस्सइ । मए भणियं—कहं
मया सो नायवो ? । जक्खेण भणियं—पयट्ठे बुद्धिल-सागरदत्ताणं कुकुडजुब्जे जो दिट्ठो तुहाऽऽणंदं जणेही सो नायवो
वंभदत्तो ति । साहियं च मे तेण—जं किंचि कुकुडजुब्जकालाओ वरधणसहायस्स सामि ! तुहेह वित्तं, जं च जहा मए
एारपेसणाडकिबेवमायरियं ति । सोउमेवं साणुरागो कुमारो समारूढो तीए सह तं रहवरं, पुच्छिया य सा—कओहुत्तं
गंतवं ? । रयणवर्दए भणियं—अत्थि मगहापुरम्मि मह पिण्णो कणिट्ठभाया धणसत्थवाहो नाम सेट्ठी, सो य मुणिय-
वदयरो तुक्कमम्हं च समागमणं मुंदरं मविस्सइ, ता ताव तत्थ गमणं कीरउ, तदुत्तरकालं जहिच्छा तुम्हाणं । तओ
रयणवद्वयणेण पयट्ठो तद्वमियुहो कुमारो । कओ वरधणू सारही । गामाणुगामं च गच्छमाणा निगया कोसंविजण-
वयाओ, पत्ता गिरिगहणमेकं । तत्थ य कंटय-सुकंटयाभिहाणा दुवे चोरसेणावइणो, ते य दट्ठण पहाणरहं विभूसिय-
नित्तीरयणं च अपपरिवारत्तणओ सन्नज्झिऊण पयत्ता पहरिउं । कुमारेण विविहभंगेहिं पहरंतेण जित्ता ते पलाणा
दिसोदिमिं । तओ पुणो रहवरारूढो चलिओ कुमारो । भणिओ वरधणुणा—कुमार ! दढं परिस्संता तुम्हे ता सुहुत्तमेत्तं
निगमुहमित्थेव रहे सेवेह । तओ रयणवर्दए सह सुत्तो कुमारो जावऽच्छइ ताव गिरिनिइमेगं पाविऊण थक्का तुरगमा ।
तओ गइवि पडिबुद्धो कुमारो उट्ठिओ वियंभमाणो, पलोइयाइं पासाइं, न दिट्ठो वरधणू, ‘पाणियनिमित्तमोइन्नो भवि-
स्सइ’ ति कलिऊण सदिओ मसंभमं, पडिवयणमलभमाणेण य परामुसियं रहधुरगं, दिट्ठं च तं वहललोहियालिद्धं ।
तओ ‘वानादओ वरधणू’ ति कलिऊण ‘हा ! हओ मि’ ति भणमाणो निवडिओ रहोच्छंणो, पुणो वि लद्धवेयणो ‘हा भाय !

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १९३ ॥

वरधणु !' ति भगमाणो पलाव काउमाढत्तो, कह कहवि संठविओ रयणवईए, तं भणइ—जहा सुंदरि ! न नल्लइ फुडं किं वरधणू मओ ? किं वा जीवइ ? ता अहं तयन्नेसणत्थं पच्छओ वच्चाभि । तीए भणियं—अल्लउत्त ! न एस अवसरो पच्छाचलियव्वस्स, कुओ ? । जेणाहमेगागिणी, चोरसावयाईहिं य भीममिममरन्नं, अन्नं च इह नियडवत्तिणा वसिमेण भवियं जेण परिमलिया कुसकंटया दीसंति । तओ तहेव पडिवल्लिऊण तीए सह पयट्ठो मगहविसयाभिमुहं कुमारो । पत्तो य तद्विसयसंधिसंठियं एकं गामं । तत्थ य पविसमाणो गामसहामज्झट्टिएणं दिट्ठो गामठक्कुरेणं । दंसणणंतरमेव 'न एस सामन्नो' ति कलिऊण सोवयारक्यपडिवत्तिणा पूइओ, नीओ नियघराभिमुहं, विदिन्नो आवासो, सुहनिसन्नो य भणिओ तेण कुमारो—जहा भो महाभाग ! गाढमुद्विगो विय लक्खियसि ? । कुमारेण भणियं—मज्झ भाया चोरेहिं सह भंडणं कुणंतो ण गल्लइ किमवत्थंतरं पत्तो ? ता मए तयन्नेसणनिमित्तं तत्थ गंतवं । तेण भणियं—'अलं खेएण, जइ इहाडवीए भविस्सइ तो लमिस्सामो' ति भणिऊण पेसिया गिययपुरिसा । गयपच्चागएहिं सिट्ठं तेहिं—जहा ण अम्हेहिं कोइ कहिंचि सच्चविओ, केवलं पहारनिवडिओ एस वाणो पाविओ । तवयणायन्नगम्मि य 'नूणं विणिवाइओ' ति परितप्पेऊण गुरुसोयाडल्लिजंतमाणसस्स जाया रयणी । पसुत्तो रयणवईए सह कुमारो । एकजामावसेसाए रयणीए सहसा तम्मि गामे निवडिया चोरधाडी । सा य कुमारप्पहारकडुयाविया भग्गा परम्मुहा । अहिणंदिओ कुमारो सयलगामाहिट्टिएण गामपहुणा । गोसम्मि य आडच्छिऊण गामठक्कुरं तत्तणयसहाओ पत्थिओ, रायगिहं पत्तो जहाणुक्कमेणं । तत्थ णयरवाहिरियाए एकम्मि परिवाययासमे ठविऊण रयणवई पयट्ठो णयरब्भंतरं । पविसमाणेण य दिट्ठं एकम्मि पएसे अणेगालं भसयसन्निविट्ठं विविहक्कम्मणिम्मवियं धवलहरं । तत्थ य दिट्ठाओ दो पवरकन्नाओ । ताओ य कुमारं दट्ठुण पयडियगुरुयाणुरायाओ भणिडं पयत्ताओ—किं जुत्तं तुम्हारिसाण वि महापुरिसाण भत्तणुरत्तं जणमुल्लिय परिभमिडं ? । तेण वुत्तं—को

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १९३ ॥

मो जणो जेणें भणह ? । ताहिं वुत्तं—पमाओ कीरउ आसणगहणेण । तओ निसओ । कओ मज्जनभोग्याइओ उवयारो । तदयसाणे य भणिउं पयत्ताओ—जहा महासत्त ! अत्थि इहेव भारहे वासे वेयडुगिरिदाहिणसेठीए सिवमंदिरेण गयरं, जलणसिहो राया, तस्स य विज्जुसिहा नाम देवी, तीए अम्हे दुवे दुहियाओ, जेदो य अम्ह णट्टम्मत्तो भाया । अत्रया अम्ह पिया अगिसिहामिहाणेण मेत्तेण समं गोटीए चिट्ठइ जाव ताव पेक्खइ गयणे अट्ठावयपवयाभिमुहं जिणवर-वन्दनमित्तं गच्छंतं सुरासुरसमूहं । दट्ठूण राया वि मित्तेण धूयाहि य सहिओ पयदो, कमेण य पत्तो अट्ठावयं । वंदि-याओ जिण्णिदपडिमाओ । कप्पूरागुरुधूवपुद्धारविदसुरहिगंधेहिं य कओ उवयारो । तिपयाहिणं काउं निगच्छंतेण एगस्स असोणपायवस्स हेट्ठा दिट्ठं चारणमुणिजुयलं, पणमिऊण य तं निसन्ना तयासन्ने । तओ तेहिं पत्थुया धम्मकहा—

जहा असारो संसारो, भंगुरं सरीरं, सरयवभविवभं जीवियं, तडिविलसियाणुगारि जोवणं, किंपागफलोवमा भोगा, संस्कारायसमं विसयसोक्खं, ऊसगजलविंदुचंचला लच्छी, सुलहं दुक्खं, दुल्लहं सुहं, अणिवारियप्पसरो मच्चू, ता एवं ठिए छिंदिज्जउ मोहप्पसरो, कीरउ जिण्णिदप्पणीए धम्मे मणं ति । एवं सुणिय लद्धसम्मत्ताइणो जहागयं पडिगया सुरा-इणो । तओ लद्धावसरेण भणियं अग्गिसिहिणा मेत्तेण—जहा भयवं ! एयाणं बालियाणं को भत्तारो भविस्सइ ? त्ति । तेहिं भणियं—एयाओ भाइवहगस्स भज्जाओ भविस्संति । तओ एवं सुणिय साममुहो जाओ राया । एत्थावसरे बुत्तो अम्हेहिं—ताय ! संपयं चेव साहियं मुणीहिं संसारसरूवं, ता अलं अम्हाणमेवंविहावसाणेण विसयसुहेणं ति । पडिवन्नं य तं ताण्ण । एवं च वहहयाए भाउणो चत्तणियदेहसुहकारणाओ तस्स चेव ण्हाणभोग्याइयं चितंतीओ चिट्ठम्ह । जाउअद्विणे अम्ह भाउणा पुहविं भमंतेण दिट्ठा तुम्ह माउलगस्स धूया पुण्णवई कन्नगा । तं च रूवाइखित्तचित्तो हरिय आगओ, तदिट्ठिमसहंतो विज्जं साहिउं गओ । अओ उवरि तुन्ने नायवुत्तंता । ता हे महाभाग ! तस्मि काले तुन्भंति-

थाओ आगंतूण पुप्फवईए समेण बुत्ताओ अग्हे—साहिओ भाउवुत्तंतो । तं सुणिय सोयनिब्भराओ रोविंडं पवत्ताओ, संठवियाओ महुरवयणेहिं धम्मदेसणाए पुप्फवईए । अन्नं च संकरिविज्ञासायासाओ विइयउह्वुत्तंताए भणियं तीए—सुमारिज्जउ मुणिवयणं, मन्निज्जउ वंभदत्तो भत्तं त्ति । तमायन्निय जायाणुरागाहिं मन्नियमग्हेहिं । तओ रहसपरवसत्तणओ पुप्फवईए चालियाए सियसंकेयपडयाए अन्नत्थ पडत्थे तुमस्मि नाणाविहगामनगराईसु भमंतीहिं तुमं न जाहे कहिंचि दिट्ठो ताहे विसन्नाओ इहागयाओ । ततो अप्पत्तकियहिरत्रवुट्ठिविब्भममेत्थ तुह दंसणं जायं ति । ता हे ! महाभाग ! सुमारिज्ज पुप्फवइवइयरं कीरउ अम्हाण समीहियं । एवं सुणिय सहरिसं मन्नियं कुमारेण । निघत्तिऊण गंधवविवाहं ठिओ रत्तीए ताहिं समं, गोसकाले य बुत्ताओ—गच्छह तुब्भे पुप्फवइसमीवं, तीए समं ताव अच्छियधं जाव मह रज्जलाम्भो होइ । ‘एवं काहामो’ त्ति भणिय गयाओ । गयासु य तासुं जाव पलोएइ पासाइं ताव न तं धवलहरं न य सो परियणो । चितियं च तेण—एसा विज्जाहरी माया, अन्नहा कहमेयं इंदयालविब्भमं ताण विलसियं ? । तओ कुमारो सुमारिय रयणवईए तयन्नेसणनिमित्तं गओ आसमाभिमुहं । जाव ण तत्थ रयणवईए ण य अन्नो कोइ । तओ ‘कं पुच्छामि ?’ त्ति कलिऊण पलोइयाइं पासाइं, ण य कोइ सच्चविओ । तओ तीए चेव वइयरं चितयंतस्स खणंतरेणागओ एक्को कल्लाणागिई परिणओ पुरिसो । पुच्छिओ सो कुमारेण—भो महाभाय ! एवंविहरूवेवत्थविसेसा कल्लदिणे अज्ज वा न दिट्ठा का वि एत्थ बाला ? । तेण य भणियं—पुत्तय ! किं सो तुमं रयणवईए भत्ता ? । कुमारो भणइ—एवं । तेण भणियं—कल्ले सा मए रुयंती दिट्ठा अवरणह्वेलाए, गओ य तीए समीवं, पुच्छिया य सा मए—पुत्ति ! का सि तुमं ? कओ वा समागया ? किं वा सोयकारणं ? कहिं वा गंतव्वं ? । तओ तीए किंचि कहियस्मि पच्चभिन्नाया, भणिया य—ममं विय दोहिन्ती तुमं होसि । सुणियवुत्तंतेण य मया तीए चुल्लपिडणो गंतूण सिट्ठं । तेण वि जाणिय-

निमेषा सायं पर्वसिया नियमंदिंरं । अन्नेसिया सद्यो तुम्हे, न य कर्हिचि दिट्ठा । ता संपयं पि सुंदरमणुट्टियं जमा-
गया । एवं चाऽऽलविज्जण नीओ तेण कुमारो सत्थवाहमंदिंरं । कयसद्योवयारस्स य रयणवईए सह वित्तं पाणिगहणं ।
तओ तीए सह विसयसुहमणुहयंतो चिट्ठइ । अन्नया य 'वरधणुणो दिवसओ' त्ति पयंपिय भोजं भुंजति वंभणाइणो, जाव
मयं चैय वरधणू जणियवंभणवेसो भोयणनिमित्तमागओ, भणिउं पयत्तो—जहा भो ! साहिजउ तस्स भोजकारिणो जहा
जउ मच्च भोयणं पयच्छह, ता तस्स परलोयवत्तिणो वयणोयरम्मि उवणमइ । सिट्ठं च तेहिं तमांगंतूण कुमारस्स ।
विणिगओ कुमारो । सहरिसं पलोइओ सो कुमारेण पच्चमिन्नाओ य, आलिंणिउं पविट्ठो मंदिंरं । निघत्तमज्जणभोयणा-
वमरम्मि य पुन्छिओ तेण वरधणू निययपजत्तं साहिउं पयत्तो—जहा तीए रयणीए निदावसमुवगायाण तुम्हाणं पिट्ठओ
धाविज्जण निविडकुंडंगंतरट्टियतणुणा एक्केण चोरपुरिसेण पहाओ वाणेण, तओ पहारवेयणाए परायत्तणओ निविडिओ
महियलम्मि, अवायभीरुत्तणओ न साहियं तुम्हं, बोलीणो रहवरो तमंतरालं, अहमवि परिनिविडतरुअंतरालमज्जेण
मणियं सणियं अवक्कममाणो कह कहवि संपत्तो तं गांमं जत्थ तुम्हे निवसिया, साहिया य तग्गामाहिवइणा तुम्ह पउत्ती,
सगुप्पन्नहियतोसो य पउणपहारो भोयणपत्थणाववएसेण समागओ इहइं जाव दिट्ठा तुम्हे । एवं च सहरिसमविरत्तचित्ताणं
जंति दिय्हा । अन्नया य मंतिंयं परोप्परं वंभदत्त-वरधणूहिं—जहा केत्तिंयं कालं मुक्कपुरिसगारेहिं अच्छियद्वं ? । एवं
च चितयंतणं निग्गमोवायसमुत्सुयाणं समागओ महुमासो । तम्मि य पयत्ते मयणमहूसवे निग्गए णयरिजणवए उज्जाणेसु
कोज्जह्लेणं गया दो वि कुमार-वरधणू । तओ पयत्ते निब्भरे कीलारसे कीडंतेसु विविहकीलाहिं तरुणनरनारीसत्थेसु
अतपिंयं चैव मयपरवसो गालियमिंठो निरकुसो वियरिओ रायहत्थी । समुच्छलिओ कलयलो । भग्गाओ कीलगो-
टीओ । एवं च पयत्ते हज्जोहलए एक्का वालिया समुन्नयपओहरा वियडनियंवाविवा मत्तकरिकरोरुभया वेविंगी पलायंती

सरणं विमग्गमाणा पडिया करिणो दिट्ठिपहं । तओ उल्लसिओ हाहारवो । कूइयं से परियेणं । एत्थंतरे दरगहियाए तीए पुरओ होऊण हक्किओ कुमारेण करी । मोयाविया एसा । सो वि करी तं वालियं मोत्तण रोसवसवित्थारियल्लोयणो पसारियथोरकरो तड्ढवियकन्नो झत्ति तदमिमुहं पहाविओ । कुमारेणावि संपिडिय उवरिल्लं पक्खित्तं तदमिमुहं । तेणावि निब्भरमारिसपराहीणेण घेतुं तं पक्खित्तं गयणे निवडियं धरणीए । जाव किर तत्थ परिणमइ ताव दच्छत्तणओ समा-
रुहिय कंधराए निवद्धमासणं कुमारेण, ताडिओ तिक्खं कुसेण, अप्फालिओ कुंभभाए, महुवरयणेहिं मेलाविओ मच्छरं करी । तओ समुच्छलिओ साहुक्कारो । ‘जयइ कुमारो’ त्ति पढियं वंदिणा । नीओ खंभट्ठाणं, आगओ तमुदेसं । णरवई दट्ठूण य तं अनन्नसरिसं चिट्ठियं गओ विम्हयं, भणिउं पवत्तो—को उण एसो ? । तओ कुमारवइयरामिन्नेण साहिओ वुत्तंतो मंतिणा । तओ तुहेण राइणा नीओ नियभवणं, काराविओ मज्जणभोयणाइयमुच्चियकरणिज्जं । तओ भोयणावसाणे दिन्नाओ अट्ठ धूयाओ कुमारस्स । सोहणदिणमुहुत्तेण वित्तं पाणिगहणं । जहासुहं ठिया तत्थ कइवयदिणे । अन्नया एगा महिला आंगतूण कुमारसमीवं भणिउं पवत्ता—जहा कुमार ! अत्थि किंचि वत्तव्वं तुमए सह । तेण वुत्तं—भण । तीए वुत्तं—अत्थि इहेव णयरीए वेसमणो नाम सत्थवाहो, तस्स धूया सिरिमई नाम, सा मए वालभावाओ आरब्भ पालिया जा तुमए हत्थिसंभमाओ रक्खिया, तीए हत्थिसंभमुवरियाए ‘ऊज्झिऊण भयं जीवियदायगो’ त्ति मुणिऊण तुमं साहिलासं पलोइओ, ‘अच्चंतसुंदररुवजोवणलयान्नकलाक्कोसहाण पगरिसो’ त्ति काउं समुप्पन्नो तीए तुज्झोवारिं दढमणु-
राओ, तओ तप्पमिइं तं चेव पलोएमाणी थंमिय व्व लिहिय व्व कीलिय व्व टंक्कुकीरिय व्व निब्बलनिहित्तलोयणा खणमेक्कं ठिया, वोलीणे हत्थिसंभमे कइ कहवि परियेण निया नियमंदिरं, तत्थ वि न मज्जणभोयणाइयं देहट्ठियं करेति, केवलं मोणेण अच्छइ । ताहे मए वुत्ता—पुत्ति ! कीस तुमं अयडे भिय अंसव्भविणी जाया जेण मज्झ वि अव-

ह्रीरेसि वयणं । ताव सविष्टम्बं हसिऊण भणियं तीए—किमंव ! तुम्हाण वि अकहणिज्जिमत्थि ? किंतु लज्जा गत्यावरज्जइ, ता सुधउ—जेणाहं हत्थिसंभमाओ रक्खिया तेण सद्धि पाणिगहणं न होइ ता मे अवस्सं मरणं सरणं ति । तओ एयमायश्रिऊण कहिओ पिउणो तीए वुत्तंतो । तेणावि तुह समीवे अहं पेसिया, तो पडिच्छसु इमं वालियं । मन्नियं च तेण । पसत्थदियेहे वित्तो विवाहो । वरधणुणो वि सुवुद्धिनमेणामन्नेण नंदाभिहाणकन्नं दाऊण कयं विवाह-मंगलं । एवं च दोण्ह वि विसयसुहमणुहवंताणं अइकंता कइवयवासरा । उच्छलिया सद्यओ तेसिं पउत्ती । तओ गया वाणारसिं । तओ वंभदत्तं वाहिं ठविडं गओ वरधणू कडयसमीवं । हरिसिओ एसो सवलवाहणो निगओ सम्मुहो । तओ समइच्छिऊणारोविडं हत्थिखंघे पवेसिओ नियभवणे । कमेण य दिन्ना नियधूया कडयावई नाम अणेग-गयहयइभंडारसमेया । पसत्थदिणे वित्तो विवाहो । तीए समं विसयसुहमणुहवंतस्स वच्चए कालो । तओ दूयसंपेसणेण सनागओ सवलवाहणो पुप्फचूलो राया, धणुमंती कणेरुदत्तो अन्ने य चंदसीह-भवदत्तादयो वहवे रायाणो । तेहि वरधणू सेणावई अभिसिंचिऊण पेसिओ दीहराडणो उवरि । पयत्तो अणवरयं गंतुं । एत्थंतरे पेसिओ दीहेण कडगाईण दूओ । निम्भच्छिओ य सो तेहिं । अप्पणा वि अणवरयपयाणएहिं गच्छंता पत्ता कंप्पिणपुरं । तओ समंतओ निरुद्ध-निगमपवेसं कयं तं । तओ सो दीहराया 'केत्तियं कालं विले पविट्ठेहिं अच्छियवं ?' ति साहसमवलंविऊण निगओ सम्मुहो । समावडियं महासमरं दोण्ह वि सेन्नाणं । तओ भगं णियसेन्नं दट्ठुण दीहो काऊण पोरुसं 'अन्नहा वि जत्थि मुक्त्तो' ति कलिऊण सम्मुहमुवट्ठिओ । तओ तं पेच्छिऊण वंभदत्तो संघुक्कियकोवानलो चलिओ तदभिमुहं । लगामाओहणं । तओ गंडीव-खग-कुंत-गया-भिंडिमालपमुहेहिं पहरिऊण मुक्कं वंभदत्तेण चक्कं । तेण दीहराडणो कवंधी-उन्नं सरिरं । तओ 'जयइ चक्कवट्ठी' ति उच्छलिओ कलयलो । सिद्धगंधवेहिं मुक्का कुसुमवुट्ठी, वुत्तं च—जहेस वारसमो

श्रीउत्तरा-
ध्ययनक्षेत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध्या-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १९६ ॥

चक्रवट्टी उप्पन्नो । तओ पुरजणवण्ण नागरगलाएण य अहिणंदिज्जमाणो पविट्ठो णियमंदिरं । कओ सयलसामंतेहिं महाचक्रवट्ठिरज्जासिसेओ । पसाहिंयं चिरंतणचक्रवट्ठिकमेण छक्खंडं पि भरहं । समागंयं पुप्फवईपमुहं सयलमंतेउरं । एवं चक्रवट्ठित्तणं कुणंतस्स गच्छंति दिणा । अत्रया नडेण विव्रत्तो—जहा महाराय ! अज्ज महुरीगीयं नाम नट्टविहिं दंसइस्सामि त्ति । तेण तुत्तं—एवं होउ त्ति । तओ अवरण्हसमए पारद्धो नच्चिउं । एत्थंतरे दासचेडीए सयलकुसुमसमिद्धं बंभदत्तस्स कुसुमदामगंडमुवट्ठविं । तं पेच्छंतस्स महुरीगीयं च सुणंतस्स वियप्पो जाओ— एवंविहो नाडयविही दिट्ठपुवो मए । एवं चिंतंतस्स 'सोहम्मे पउमगुम्मे विमाणे दिट्ठपुवु' त्ति सुमरिओ पुव्वभवो, गओ य मुच्छं, पडिओ य भूमीए । तओ पासपरिवत्तिणा सामंतलोएण सरसचंदणालिपेण समासत्थीकओ । तओ राइणा सुमरियपुव्वभवभाइवइयेरेण तयन्नेसणत्थं रहस्सं गोविंतेण भणिओ नियहियनिव्विसेसो वरधणू नाम महामच्चो—जहा लंविज्जण इमं 'आस्व दासौ मृगौ हंसौ, मातङ्गावमरौ तथा' सिलोगद्धं घोसावेसु णगरे तियचउक्कच-च्चरेसुं, जो एयस्स सिलोगस्स पच्छिमद्धं पूरेइ तस्स राया निययरजस्स अद्धं देइ त्ति । एवं च पइदिणं पयत्त-माधोसणं । लंविओ बहुसु पएसेसु पाओ । अत्रावसरे स पूर्वभविकश्चित्राभिधानस्तत्सहोदरजीवः पुरिमंतालन-गराद् इभ्यपुत्रो भूत्वा सज्जातजातिस्मरणो गृहीतव्रतस्तत्रैवागतः, समवसृतो मनोरमाभिधाने कानने । तत्र यथाप्राप्तुके भूभागे निक्षिप्य पात्राद्युपकरणं स्थितो धर्मध्यानोपगतः कायोस्सर्गेण । अत्रान्तरे आरघट्टेन पठ्यमानम् 'आस्व दासौ मृगौ हंसौ, मातङ्गावमरौ तथा' इदं श्लोकार्द्धं निशम्य प्राह मुनिः—'एषा नौ पट्टिका जातिरन्योन्याभ्यां विद्युक्तयोः ॥ १ ॥' ततोऽसावारघट्टिकस्तच्छ्लोकार्द्धं पत्रके लिखित्वा प्रफुल्लास्यपङ्कजो गतो राजकुलम्, पठितः प्रभोः पुरतः सम्पूर्णः श्लोकः । ततः स्नेहातिरेकेण गतो राजा मूर्च्छाम् । ततः क्षुभिता सभा । रोपवशगतेन परिपज्जनेन 'एतद्वचनेन राजा

॥ १९६ ॥

त्रयोदश-
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।
चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

दृष्ट्यो दृशां गतः' इति चपेटाभिर्हन्तुमारब्धः । तेन हन्यमानेनोचे—'न मया पूरितः' इति विलपन्नसौ मोचितः कर्दर्य-
केभ्यः, पृष्टञ्च—कोऽस्य पूरकः ? इति । स प्राह—अरघट्टसमीपवर्त्तो मुनिरिति । ततो राजा चन्दनरससेकादिभिल्लब्ध-
धैतनोऽवगतमुनिवरागमवृत्तान्तः तद्भक्तिकेहेहाकृष्टचित्तः सपरिकरो निर्ययौ । दृष्टो च तेन मुनिरुद्याने, उष्ट्रचेतसा वन्दितः,
मनियमुपविष्टस्तदन्तिके । मुनिनाऽप्यारब्धा धर्मदेशना—दर्शिता भवनिर्गुणता, वर्णिताः कर्मवन्धहेतवः, श्लाघितो मोक्ष-
मार्गः, न्यापितः शिवसौख्यतिशयः । ततः संविन्ना परिपत्, न भावितो ब्रह्मदत्तः । प्राह च—यथा स्वसङ्गमसुखे-
नाऽऽछादिता वयं तथाऽऽज्ञाद्यतु भवान् राज्यस्वीकरणेन, पश्चात् तपः सममेव करिष्यावः, एतदेव वा तपसः फलम् ।
मुनिराह—युक्तमिदं भवतामुपकारोद्यतानाम्, केवलं दुर्लभेयं मानुष्यावस्था, सततं यातुकमायुः, चञ्चला श्रीः, अनव-
हिता धर्मबुद्धिः, विपाककटवो विपयाः, तद्वासक्तानां श्रुवो नरकपातः, दुर्लभं पुनर्मोक्षवीजम्, विशेषतो विरतिरत्नम्, न
तत्त्यागाद् दुस्तरनरकपातहेतुरुक्ततिपयदिनभाविराज्याश्रयमाह्लादयति चित्तं विदुषाम् । ततः परित्यज्य कदाशयं स्मर प्राग्भ-
वानुभूतदुःगानि, पित्र जिनवचनामृतरसम्, सञ्चर तदुक्तमार्गेण, सफलीकुरु मनुजजन्मेति । स प्राह—भगवन् ! उपनत-
सुगत्यागेन अदृष्टमुत्तवाञ्छा अज्ञानतालक्षणम्, तन्मैवमादिश, कुरु मत्समीहितम् । ततः पुनरुक्तमुक्तोऽपि यदा न प्रति-
बुध्यते तदा चिन्तितं मुनिना—आः ! ज्ञातं पूर्वभवे सनत्कुमारचक्रिणीरत्नाऽलकसंस्पर्शनवेदनाद् जाताभिलाषातिरेकेण
मया निवार्यमाणेनापि कृतं तत्प्राप्त्यर्थं सम्भूतेन सता निदानम्, तदिदं विजृम्भते । अतः कालदृष्टवदसाध्योऽयं जिनव-
चनमन्त्रतश्चाणामिति । गतो मुनिः, कालान्तरेण मोक्षं च प्राप्तः । राज्ञोऽपि चक्रिणुलमनुभवतोऽतीतः कश्चित् कालः ।
श्रान्त्यङ्गेन द्विजातिनोक्तोऽसौ—भो नृपेश ! ममेदृशी वाञ्छा उत्पन्ना यदि चक्रिभोजनं भुञ्जे । राज्ञा उक्तम्—भो
द्विज ! न मामरुमन्त्रं त्वं भोक्तुं क्षमः, यतो मां हित्वा एतदन्नमन्यस्य न सम्यक् परिणमति । ततो द्विजेनोक्तम्—धिगस्तु ते

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवीधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १९७ ॥

त्रयोदश
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १९७ ॥

राज्यलक्ष्मीमाहात्म्यं यदन्नमात्रदानेनाप्यालोचयसि । ततो राज्ञा असूययाऽनुज्ञातम् । भोजितश्चासौ आहारदानेन स्वभार्या-
पुत्र-सुपा-दुहिद-पौत्रादिवान्धववृन्दान्वितः । गतः स्वगृहम् । आगतायां निशीथिन्यां परिणमत्यन्नेऽत्यन्तजातोन्मादप्रसरः
अनपेक्षितमावृ-सुपा-भगिनीव्यतिकरो गुरुमदनवेदनानष्टचित्तः प्रवृत्तोऽन्योऽन्यमकार्यमाचरितुं द्विजपरिजनः । परिणते
चाऽऽन्ने प्रत्यूपसि लज्जितो द्विजः परिजनश्च अन्योन्यमास्यं दर्शयितुमपारयन् निर्गतौ नगरात् । चिन्तितश्च द्विजेन—कथ-
मनिमित्तवैरिणा राज्ञेत्यं विडम्बितोऽहम् ? । ततोऽस्मर्षितेन तेन वनेऽदृता दृष्ट एकोऽजापालकः स कर्करिकाभिरश्वत्थपत्राणि
काणीकुर्वन् । चिन्तितं च तेन—‘मद्विवक्षितकार्यकरणयोग्योऽयम्’ इति कृत्वा उपचरितस्तेन दानमानादिभिः, कथितस्तेन
स्वामित्रायस्तस्य रहसि । तेनापि प्रतिपन्नम् । अन्यदा गृहान्निर्गच्छतो ब्रह्मदत्तस्य कुट्ट्यान्तरिततनुना अमोघवेध्यत्वेन गोलि-
ककैककालमुत्पादिते लोचने । ततो राज्ञा तद्वृत्तान्तमवेत्योत्पन्नकोपेन सपुत्रवान्धवोऽसौ घातितः पुरोहितः । अन्यानपि
द्विजान् घातयित्वा उक्तो मन्त्री—यथैषामक्षीणि स्थाले निक्षिप्य मम पुरतो निधेहि येनाहं स्वहस्तमर्दनेन स्वसुखमुत्पादया-
मीति । मन्त्रिणाऽपि छिष्टकर्मोदयवशात् तस्यावगम्य शाखोटकतरुफलानि स्थाले निक्षिप्य तस्यार्पितानि । सोऽपि रौद्राध्य-
वसायोपगतस्तानि अक्षिबुद्ध्या मर्दयन् स्वं सुखाकुर्वन् दिनान्यतिवाहयति । एवं च विदधतोऽस्तीतानि कतिचिद् दिनानि ।
ततः सप्त वर्षशतानि षोडशोत्तराणि आयुरनुपाल्य तत्क्षये प्रवर्द्धमानरौद्राध्यवसायो मृत्योत्पन्नः सप्तमनस्कपृथिन्यां

त्रयस्त्रिंशत्सागरायुर्नारक इति ॥ साम्प्रतं सूत्रमनुस्मियते—
जार्हपराहो खलु, कासि गियाणं तु हत्थिणपुरम्मि । चुलणीहं भदत्तो, उवन्नो पउमगुम्माओ ?
न्याख्या—जात्या—प्रस्तावात् चाण्डालजात्या पराजितः—अभिभूतो जातिपराजितः ‘खलुः’ वाक्यालङ्कारे ‘कासि’
त्ति अकार्षीत् ‘निदानं’ ‘चक्रवर्त्तिपदावतिर्मे भवेदि’त्येवमात्मकम्, ‘तु’ पूरणे, हस्तिनागपुरे चुलन्यां ब्रह्मदत्त

उत्पन्नः 'पद्मगुल्मात्' नलिनीगुल्मविमानात् च्युत्वेति शेषः । इति सूत्राक्षरार्थः ॥ १ ॥ भावार्थः कथानकादयसेयः, तत्र कथितम् । 'बुलन्यां ब्रह्मदत्त उत्पन्नः' इत्युक्तम्, स च क ? इत्याह—

कंपिह्ले संभूओ, चित्तो पुण जाओ पुरिमतालम्मि । सिट्ठिकुलम्मि विसाले, धम्मं सोऊण पव्वइओ र व्याख्या—'कम्पिल्ले' कम्पिल्लनाम्नि नगरे 'सम्भूतः' पूर्वजन्मनि सम्भूतनामा, चित्रस्य तु का वार्त्ता ? इत्याह—चित्रः पुनर्जातः पुरिमतालपुरे श्रेष्ठिकुले 'विशाले' पुत्रपौत्रादिभिर्विस्तीर्णे, प्राप्तवयाश्च तथाविधाचार्यसन्निधौ धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजित इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ ततः किम् ? इत्याह—

कंपिल्लम्मि य नगरे, समागया दो वि चित्त-संभूया । सुहदुक्खफलविवागं, कहंति ते एकमेक्कस्स ३ व्याख्या—कम्पिल्ले च नगरे 'समागतौ' मिलितौ द्वावपि चित्र-सम्भूतौ जन्मान्तरनामतः 'सुखदुःखफलविपाकं' सुहृत्तदुःकृतकर्मानुभावरूपं कथयतः तौ "एकमेक्कस्स" त्ति 'एकैकस्य' परस्परं सर्वत्र वर्त्तमाननिर्देशः तत्कालविवक्षया इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ साम्प्रतं यदुक्तं सुखदुःखफलविपाकं तौ कथयामासतुरिति चक्रवर्त्ती यथा कथयामास तथा

मन्मन्यपुरस्सरमाह—

चक्खवद्दी महिद्दीओ, वंभदत्तो महायसो । भायरं बहुमाणेण, इमं वयणमब्बवी ॥ ४ ॥
आसिमो भायरा दो वि, अन्नमन्नवसाणुगा । अन्नमन्नहिएसिणो ॥ ५ ॥
दासा दसन्ने आसी, मिया कालिंजरे णगे । हंसा मयंगतीराए, सोवागा कासिभूमिए ॥ ६ ॥
देवा य देवलोगम्मि, आसी अम्हे महिड्डिया । इमा णो छट्ठिया जाई, अन्नमन्नेण जा विणा ॥ ७ ॥
व्याख्या—चक्रवर्त्ती 'महद्विक्रः' बृहद्विभूतिः ब्रह्मदत्तो महायशः 'भ्रातरं' जन्मान्तरसोदरं 'बहुमानेन' मानप्रति-

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सौत्री
वक्तव्यता ।

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सात्री
वक्तव्यता ।

॥ १९८ ॥

वन्वेन 'इदं' वक्ष्यमाणलक्षणं 'वचनं' वाक्यम् 'अत्रवीत्' उक्तवान्—यथा 'आसिमो' ति अभूवाऽऽवां भ्रातरौ द्वावपि अन्योऽन्यं—परस्परं 'वसाणुग' ति वशम्—आयत्ततामनुगच्छन्तौ यौ तावन्योऽन्यवशानुगौ, तथा 'अन्योऽन्यमनुरक्तौ' अतीव स्नेहवन्तौ, तथा 'अन्योऽन्यहितैषिणौ' परस्परशुभामिलिषिणौ । पुनः पुनरन्योन्यग्रहणं च चित्ततुल्यतातिशयख्या-पनार्थम्, मकारश्च सर्वत्रालाक्षणीकः । केपु पुनर्भवेष्वित्यमावाम् अभूव ? इत्याह—दासौ 'दशार्णे' दशार्णदेशे 'आसि' ति अभूव, मृगौ कालिञ्जुरनाग्नि नगे, हंसौ मृतगङ्गातीरे, 'श्वपाकौ' चाण्डालौ 'कासिभूमि' ति 'काशीभूम्यां' काश्यपमिधाने जनपदे, देवौ 'देवलोके' सौधर्ममिधाने अभूव 'अम्हे' ति आवां महर्द्धिकौ न तु कित्विषिकौ, "इमा णो" ति आवयोः पट्टिका जातिः, कीदृशी या ? इत्याह—“अन्नमन्त्रेण” ति 'अन्योन्येन' परस्परेण 'या विना' कोऽर्थः ?—परस्परसाहित्यरहिता वियुक्त्यर्थका इति भावः इति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ४—५—६—७ ॥ इत्थं चक्रवर्त्तिनोक्ते सुनिराह—

कम्मा णियाणप्पगडा, तुमे राय ! विंचित्ति या । तेसिं फलविवागेण, विप्पओगमुवागया ॥ ८ ॥

व्याख्या—'कर्माणि' ज्ञानावरणीयादीनि, निदानं—सामिष्वङ्गप्रार्थनारूपं तेन प्रकर्षेण कृतानि—विहितानि निदान-प्रकृतानि निदानवशनिभद्धानीत्यर्थः त्वया राजन् ! विचिन्तितानीति, तद्धेतुभूताऽऽर्त्तध्यानाभिध्यानतः कर्माण्यपि तथोच्यन्ते, 'तेषाम्' एवंविधकर्मणां फलं चासौ विपाकश्च—शुभाऽशुभजनकत्वलक्षणः फलविपाकस्तेन 'विप्रयोगं' विरहम् 'उपागतौ' प्राप्तौ । किमुक्तं भवति ?—यत् तदा त्वयाऽऽसन्निवारितेनापि निदानमनुष्ठितं तत्फलमेतद् यदावयोस्तथाभूत-योरपि विप्रयोग इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ इत्थमवगतवियोगहेतुश्चक्री पुनः प्रश्नयितुमाह—

सच्चसोयप्पगडा, कम्मा मए पुरा कडा । ते अल्ल परिंजामो, किं नु चित्ते वि से तथा ? ॥ ९ ॥

व्याख्या—सर्वं—मृषाभाषापरिहाररूपं शौचम्—अमायमनुष्ठानं ताभ्यां प्रकटानि—व्यातानि कर्माणि—प्रक्रमात् शुभानुष्ठानानि मया पुरा कृतानि यानीति गम्यते, तानि ‘अद्य’ अस्मिन्नहनि, शेषतद्भवकालोपलक्षणं चैतत्, “परिसुंजा-
मो” इति ‘परिसुंजे’ तद्विषाक्रोपनतत्वीरत्रादिपरिभोगद्वारेण वेद्ये । यथेति गम्यते, ‘किमि’ति प्रश्ने, ‘तु’ इति वितर्के,
‘चित्रोऽपि’ चित्रनामाऽपि, कोऽर्थः ?—भवानपि “से” इति तानि तथा परिसुंजे ?, नैव सुंजे मिश्रकत्वाद् भवतः । तथा
न किमिति तत्र यानि मयैव सहोपाजितानि कर्माणि विफलानि ज्ञातानीत्याशय इति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ मुनिराह—

सर्वं सुचिन्नं सफलं पराणं, कडाण कम्माण ण मोक्खु अत्थि ।
अत्थेहि कामेहि य उत्तमेहिं, आया ममं पुन्नफलोववेओ ॥ १० ॥
जाणाहि संभूय ! महाणुभागं, महिद्धियं पुन्नफलोववेयं ।
चित्तं पि जाणाहि तहेव रायं !, इड्डी जुई तरस वि अ प्पभूया ॥ ११ ॥
महत्तरूवा वयणप्पभूया, गाहाऽणुगीया णरसंघमज्झे ।
जं भिक्खुणो सीलणुणोववेया, इह ज्ञयंते समणो म्मिहाओ ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘सर्व’ निरवशेष ‘सुचीर्ण’ शोभनमनुष्ठितं तपःप्रभृतीति गम्यते, सफलं नराणाम्, उपलक्षणत्वाच्च शेषप्रा-
णित्वम् । किमिति ? यतः ‘कृतेभ्यः’ अर्थाद् अवश्यवेद्येभ्यः कर्मभ्यो न ‘भोक्षः’ मुक्तिरस्ति, ददति हि तानि निजफल-
गन्धयमिति भावः । प्राकृतत्वात् सुव्यत्ययः । स्यादेतत्—त्वयैव व्यभिचार इत्याह—‘अर्थैः’ द्रव्यैः ‘कामैश्च’ प्रतीतैः
‘उत्तमैः’ प्रधानैरुपलक्षितः सन्नात्मा मम ‘पुण्यफलोपेतः’ चक्रवर्तित्वप्राप्त्या शुभकर्मफलान्वित इति यथा त्वं जानासि ॥
इदं सम्भूत ! ‘महाणुभागं’ दृढन्माहात्म्यं ‘महर्द्धिकं’ सातिशयविभूतियुक्तम् अत एव पुण्यफलोपेतं चित्रमपि जानीहि

‘तथैव’ विशिष्टमेव हे राजन् ! । किमिलेवम् ? अत आह—‘ऋद्धिः’ सम्पत् ‘द्युतिः’ दीप्तिः ‘तस्याऽपि’ जन्मान्तरनामतः चित्राभिधानस्य ममाऽपीति भावः, चशब्दो यस्मादर्थे, ततो यस्मात् ‘प्रभूता’ बह्वी, गृहस्थभावे ममाऽप्येवंविधत्वादेवेति भावः ॥ यदि तवाप्येवंविधा समृद्धिरासीत् तत् किमिति प्रव्रजितः ? इत्याह—‘महार्थरूपा’ अनन्तद्रव्यपर्यायात्मकतया बह्वर्थस्वरूपा, वचनेन अप्रभूता—अल्पभूता वचनाल्पभूता स्तोकाक्षरेत्यर्थः, का असौ ? गीयते इति गाथा सा चेहार्थोद् धर्माभिधायिनी सूत्रपद्धतिः, अनुलोमं गीता—कथिता अनुगीता, अनेन श्रोत्रनुकुलैव देशना कार्येति ख्यापितं भवति । क ? इत्याह—नरसङ्घमध्ये, ‘यों’ गाथां श्रुत्वेति शेषः, ‘मिक्षवः’ मुनयः शीलं—चारित्र्यं गुणः—ज्ञानं ताभ्यामुपेताः ‘इह’ जिन-प्रवचने ‘यतन्ते’ यत्नवन्तो भवन्ति, सोपस्कारत्वात् सा मयाऽप्याकर्णिता, ततः श्रमणोऽस्म्यहं जातः, न तु दुःखदग्ध-त्वादिति भाव इति सूत्रत्रयार्थः ॥ १०—११—१२ ॥ इत्थं मुनिनाऽमिहिते ब्रह्मादत्तः स्वसमृद्ध्या निमग्नयितुमाह—

उच्चोदए महु कक्के य बंभे, पवेइया आवसहा य रम्मा ।

इमं गिहं चित्तधणप्पभूयं, पसाहि पंचालगुणोववेयं ॥ १३ ॥

णाट्टेहि गीएहि य वाइएहिं, णारीजणां परिवारयंतो ।

भुंजाहि भोगांइ इमांइ भिवखू ! मम रोचई पवज्जा हु दुक्खं ॥ १४ ॥

व्याख्या—उच्चोदयो मधुः कर्कः, चशब्दात् मध्यो ब्रह्मा च पञ्च प्रासादाः प्रधानाः प्रवेदिताः, मम वर्द्धकिपुरस्सरैः सुरैरुपनीता इत्यर्थः, ‘आवसथाञ्च’ शेषभवनप्रकाराः ‘रम्याः’ रमणीयाः, एते तु यत्रैव चक्रिणे रोचते तत्रैव भवन्ति इति वृद्धाः । किञ्च—‘इदं’ प्रत्यक्षं ‘गृहम्’ अवस्थितप्रासादरूपम् प्रभूतं—बहु चित्रम्—अनेकप्रकारं धनं यस्मिन् तत् प्रभूत-चित्रधनं प्राकृतत्वाच्च पूर्वोपरनिपातः, ‘प्रसाधि’ प्रतिपालय पञ्चाला नाम जनपदस्तस्मिन् गुणाः—इन्द्रियोपकारिणो

रूपादयस्तेरूपेत् पञ्चालगुणोपेतम्, किमुक्तं भवति?—पञ्चालेषु यानि विशिष्टवस्तूनि तान्यस्मिन् गृहे सर्वोप्यपि सन्ति । पञ्चालानां तदाऽद्युदीर्णत्वात् पञ्चालग्रहणम्, अन्यथा हि भरतेऽपि यद् विशिष्टं वस्तु तत् तद्गृहे एव तदाऽऽसीत् ॥ किञ्च—‘नट्टेहिं’ ति नृत्यैः गीतैः, चस्य भिन्नक्रमत्वात् वादित्रैश्च नारीजनान् ‘परिवारयन्’ परिवारं कुर्वन् शुद्धं भोगान् ‘इमान्’ परिदृश्यमानान्, सूत्रत्वात् सर्वत्र लिङ्गव्यत्ययः, हे मिक्षो ! । इह तु यद् गजतुरङ्गादि अनभिधाय स्त्रीणामेवामिधानं तत् स्त्रीलोलुपत्वात् तस्य, तासामेव वाऽत्यन्ताक्षेपकत्वख्यापनार्थम् । किमित्येवम् ? अत आह—मह्यं ‘रोचते’ प्रतिभाति प्रमज्ज्या ‘दुः’ अवधारणे भिन्नक्रमश्च, दुःखमेव, न मनागपि सुखमिति भाव इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १३—१४ ॥ इत्थं चक्रिणोक्ते मुनिः किं कृतवान् ? इत्याह—

तं पुष्वनेहेण कयाणुरागं, णराहिवं कामगुणेषु गिद्धं ।

धम्मस्सिओ तस्स हियाणुपेही, चित्तो इमं वयणमुदाहरित्था ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘तं’ ब्रह्मदत्तं पूर्वलोहेन कृतानुरागं नराधिपं कामगुणेषु गृद्धं ‘धर्मोऽऽश्रितः’ धर्मस्थितः ‘तस्ये’ति चक्रिणः ‘हितानुपेक्षी’ हितकाङ्क्षी ‘चित्रः’ चित्रजीवयतिः इदं वाक्यमुदाहृतवानिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ किमुदाहृतवान् ? इत्याह—

सधं विलवियं गीयं, सधं नट्टं विडं वियं । सधे आभरणा भारा, सधे कामा दुहावहा ॥ १६ ॥

बालाभिरामेषु दुहावहेसु, ण तं सुहं कामगुणेषु रायं ! ।

विरत्तकामाण तवोधणाणं, जं भिवसुणं सीलगुणे रयाणं ॥ १७ ॥

व्याख्या—सर्वं ‘विलपितं’ विलपितप्रायं निरर्थकतया गीतम्, मत्तबालकगीतवत् । सर्वं नृत्यं ‘विडम्बितं’ विडम्बनाप्रायम्, यक्षाधिष्ठितपीतमद्याद्यज्ञविक्षेपवत् । सर्वाणि आभरणानि भाराः, तत्त्वतो भाररूपत्वात् तेषाम् । तथाहि—कस्यचित्

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २०० ॥

श्रेष्ठिपुत्रस्य भार्यो प्रणयवती आसीत् । साऽन्यदा निजश्वश्वा शिलापुत्रकं गृहमध्यादानायिता । तयोक्तम्—न शक्नोम्यहमेन-
मतिभारिकमानयितुम् । ततस्तद्भर्ता तच्छ्रुत्वा ‘अहो ! एतस्याः शरीरस्यायासरक्षणयालीकवष्टोत्तरदानम्, तच्छिक्षयाम्येता-
मि’ति विचिन्त्य मठयित्वाऽसौ शिलापुत्रकः सुवर्णेन समर्पितस्तथाः । तथा च कण्ठाभरणीकृतः । अन्यस्मिन्नहनि स्मारितं
तद्वचस्तेनेषत् स्मित्वा तस्याः । विलक्ष्मीभूताऽसाविति । तथा सर्वे कामा दुःखावहाः, मृगादीनामिव आयतौ दुःखहेतुत्वाद्
नरकहेतुत्वाच्चेति ॥ तथा बालानाम् अभिरामाः—चित्ताभिरतिहेतवो ये तेषु दुःखावहेषु उक्तन्यायेन न तत् सुखं कामगुणेषु
राजन् !, “विरक्तकामाण” ति कामविरक्तानां तपोधनानां ‘यत्’ सुखमिति सम्बन्धः, भिक्षूणां शीलगुणे रतानामिति
सूत्रद्वयार्थः ॥ १६-१७ ॥ सम्प्रति धर्मफलोपदर्शनपुरस्सरसुपदेशमाह—

नरिंद जाई अहमा नराणं, सोवागजाइं दुहओ गयाणं ।
जाहिं वयं सवजणस्स वेसा, वसीय सोवागणिवेसणेसु ॥ १८ ॥
तीसे य जाईइ उ पावियाए, बुच्छा मु सोवागणिवेसणेसु ।
सवस्स लोगस्स दुगंछणिज्जा, इहं तु कम्माइं पुरेकडाइं ॥ १९ ॥
सो दाणिसिं राय महाणुभागो, महिहिओ पुत्तफलोवेओ ।
चइत्तु भोगाइं असासयाइं, आयाणहेउं अभिणिवस्वमाहि ॥ २० ॥

व्याख्या—‘भो नरेन्द्र ! चक्रवर्तिन् ! जातिः ‘अधमा’ निकृष्टा नराणां मध्ये श्वपाकजातिः “दुहउ” ति द्वयोरपि
गतयोः । किमुक्तं भवति ?—यदाऽऽवां श्वपाकावुत्पन्नौ तदा सर्वजनगर्हिता जातिरासीत् । कदाचित् तामप्यवाप्य अन्य-
त्रैवोषितौ स्यातामित्याह—यस्यां वयम्, प्राकृतत्वाद् बहुवचनम्, सर्वजनस्य ‘द्वेष्यौ’ अभीतिकरौ ‘वसीय’ ति ‘अवसाव’

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ २०० ॥

उपितो 'अपाकनिवेशनेषु' चाण्डालगृहेषु ॥ कदाचित् तत्राऽपि विज्ञानविशेषादिना अहीलनीयावेव स्यातामित्याह—तस्यां च 'जातो' अपाकसम्बन्धिन्यां च, 'तुः' विशेषणे, ततश्च शेषजातिभ्यः कुतिसतत्वं विशिनष्टि, पापैव पापिका—कुत्सिता तस्यां 'बुच्छे' ति उपितो 'मुः' इत्यावां अपाकनिवेशनेषु सर्वस्य लोकस्य 'जुगुप्सनीयो' हीलनीयो । 'इहे'त्यस्मिन् जन्मनि 'तुः' पुनरर्थः तत इह पुनः 'कर्मणि' शुभानुष्ठानानि 'पुरेकडाइं" पूर्वकृतानि विशिष्टजालादीनां निबन्धनमिति शेषः । ततः इत्यन्नप्रत्ययैः पुनस्तदुपाजनायेव यत्रो विधेयो न तु विषयाभिष्वङ्गव्याकुलितमानसैरेव स्वेयमिति भावः ॥ यतश्चैव-मन्नः 'मः' इति सम्भूतनामा अनगार आसीत् । 'दागिस्सिं' ति देशीयभाषया इदानीं राजा महाभुभोगो महर्द्धिकः पुण्यफलोपेतश्च सन् दृष्टफलत्वेनाभिनिकामेति सम्बन्धः । किं कृत्वा ? इत्याह—त्यक्त्वा भोगान् अशाश्वतान्, आदीयते—मद्विवैर्गृणते इति आदानः—चारित्रधर्मस्तद्धेतोः 'अभिनिकास' आभिमुख्येन प्रव्रजितो भव, गृहस्थतायां हि न सर्व-विरतिरूपचारित्रमम्भव इति सूत्रत्रयार्थः ॥ १८-१९-२० ॥ क इव तदकरणे दोषः ? इत्याह—

इह जीविण राय ! असासयम्मि, धणियं तु पुन्नाइं अकुवमाणो ।
सो सोयई मच्चुमुहोवणीण, धम्मं अकाज्जण परम्मि लोण ॥ २१ ॥

व्याख्या—इह 'जीविते' मनुष्यसम्बन्धिन्याद्युपि राजन् ! 'अशाश्वते' अस्थिरे "धणियं तु" ति अतिशयेनैव न तु धनपटप्रान्तादिवन् चञ्चलतामात्रेण 'पुण्यानि' पुण्यहेतुभूतानि शुभानुष्ठानान्यकुर्वाणः 'सः' इति पुण्यानुपार्जकः 'शोचते' दुःनार्तः पत्र्यान्तापं विधत्ते । मृत्युमुखं—मरणगोचरमुपनीतः तथाविधकर्मभिरुपदौकितः सन् धर्ममकृत्वा "परम्मि" ति नन्य गम्यमानत्वात् परसिञ्च 'लोके' जन्मान्तररूपे गत इति शेषः । नरकादिषु ह्यसह्याऽसातवेदनादितशरीरः शशिनृप-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २०१ ॥

वत् 'किं न मया तदैव सदनुष्ठानमनुष्ठितमि'ति खिद्यत एवाऽधर्मकारीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ स्यादेतत्—मृत्युमुखोप-
नीतस्य परत्र च दुःखाभिहतस्य स्वजनादयस्त्राणाय भविष्यन्ति ततो न शोचिष्यन्ते इत्याशङ्क्याह—
जहेह सीहो व मियं गहाय, मच्चू णरं णेइ हु अंतकाले ।

ण तस्स माया व पिया व भाया, कालम्मि तम्मिंसहरा भवंति ॥ २२ ॥

ण तस्स दुक्खं विभयंति णायओ, ण मित्तवग्गा ण सुया ण बंधवा ।

एगो सयं पच्चणुहोइ दुक्खं, कत्तारमेवं अणुजाइ कम्मं ॥ २३ ॥

व्याख्या—‘यथे’त्यौपम्ये ‘इहे’ति लोके ‘सिंहः’ मृगपतिः ‘वा’ इति पूरणे, ‘मृगं’ कुरङ्गं गृहीत्वा प्रक्रमात् परलोकं
नयतीति सम्बन्धः । एवं ‘मृत्युः’ कृतान्तः ‘नरं’ पुरुषं नयति, ‘हुः’ अवधारणे, ततो नयत्येव, ‘अन्तकाले’ जीवितव्याव-
सानसमये । न ‘तस्य’ मृत्युना नीयमानस्य माता वा पिता वा “भाय” ति वाशब्दस्येह गम्यमानत्वात् आता वा ‘काले
तस्मिन्’ जीवितान्तरूपे अंशं—प्रक्रमात् जीवितभागं धारयन्ति—मृत्युना नीयमानं रक्षन्तीत्यंशधराः, उक्तं हि—“न पिता
भ्रातरः पुत्राः, न भार्या न च बान्धवाः । न शक्ता मरणात् त्रातुं, मग्नाः संसारसागरे ॥ १ ॥” इति ॥ स्यादेतत्—जीवि-
तारक्षणेऽपि दुःखांशहारिणो भविष्यन्ति अत आह—न ‘तस्य’ मृत्युना नीयमानस्य ‘दुःखं’ शरीरं मानसं वा ‘विभजन्ति’
विभागीकुर्वन्ति ‘ज्ञातयः’ दूरवर्त्तिनः स्वजना न ‘मित्रवर्गो’ सुहृत्समूहा न ‘सुताः’ पुत्रा न ‘बान्धवाः’ निकटवर्त्तिनः
स्वजनाः, किन्तु ‘एकः’ अद्वितीयः ‘स्वयम्’ आत्मना ‘प्रलभुभवति’ वेदयते ‘दुःखं’ क्लेशम् । किमिति ? यतः ‘कर्त्तारमेव’
उपार्जयितारमेव ‘अनुयाति’ अनुगच्छति कर्मेति सूत्रद्वयार्थः ॥ २२-२३ ॥ इत्थमशरणत्वभावनामभिधायैकत्व-
भावनामाह—

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ २०१ ॥

चिद्वा दुपयं चउप्पयं च, खेत्तं गेहं धण-धन्नं च सबं ।
सकम्मविइओ अवसो पयाह, परं भवं सुंदर पावगं वा ॥ २४ ॥
तं इक्कगं तुच्छसरीरं से, चित्तीगयं डज्झिय पावगेणं ।
भज्जा य पुत्तो वि य गायओ य, दायारमन्नं अणुसंकमंति ॥ २५ ॥

व्याख्या—लक्ष्या ‘द्विपदं च’ भार्यादि ‘चतुष्पदं च’ हस्त्यादि ‘क्षेत्रम्’ इक्षुक्षेत्रादि ‘गृहं’ धवलगृहादि “‘धणं’” ति
‘‘धनं’’ कनकादि ‘धान्यं च’ शाल्यादि सर्वम्, ततः किम् ? इत्याह—‘स्वकर्मद्वितीयः’ आत्मकर्मसहायः ‘अवशः’ अस्वतन्त्रः
प्रयाति ‘परम्’ अन्यं ‘भवं’ जन्म “‘सुंदर’” ति विन्दुलोपात् ‘सुन्दरं’ स्वर्गादि ‘पापकं वा’ नरकादि, स्वकृतकर्मोत्तरूप-
मिति भावः ॥ स्यादेतत्—जीवेन लक्ष्य शरीरस्य का वार्त्ता ? इत्यत आह—‘तद्’ इति यत् तेन लक्ष्यम् ‘एकम्’ अद्वितीयं
तुच्छम्—असारं शरीरकम्, अनयोस्तु विशेषणसमासः, ‘‘से’’ ‘तस्य’ भवान्तरगतस्य सम्बन्धि ‘चित्तिगतं’ चित्ताग्राप्तं
गृह्या ‘तुः’ पूरणे, ‘पात्रकेन’ अग्निना, भार्या च पुत्रोऽपि च ज्ञातयश्च ‘दातारम्’ अमिलधितवस्तुसम्पादयितारमन्यम्
‘अनुसङ्गमन्ति’ उपसर्पन्ति । ते हि गृहमेनेनावरुद्धमास्त इति तद् बहिर्निष्कास्य जनलज्जादिना च भस्मसात्कृत्य कृत्वा च
लौकिककृत्यानि आकृत्य च कतिचिद् दिनानि पुनः स्वार्थतत्परतया पूर्ववद् विलसन्ति न तद्वार्त्तामपि पृच्छन्तीत्यभिप्राय
इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २४—२५ ॥ किञ्च—

उवणिज्जई जीवियमप्पमायं, वन्नं जरा हरइ णरस्स रायं ! ।
पंचालराया ! वयणं सुणाहि, मा कासि कम्माइं महालयाइं ॥ २६ ॥

व्याख्या—‘उपनीयते’ दौक्यते प्रकमाद् मूलवे तथाविधकर्मभिः ‘जीवितम्’ आयुः ‘अप्रमादं’ प्रमादं विनैव, आवी-

चीमरणतो निरन्तरमित्यभिप्रायः । 'वर्ण' सुस्निग्धच्छायात्मकं जरा हरति नरस्य हे राजन् ! । यतश्चैवमतः पञ्चालराज !
वचनं 'शृणु' आकर्ण्य, किं तत् ? मा कार्षीः कर्माणि 'महालयानि' त्ति अतिशयमहान्ति पञ्चेन्द्रियव्यपरोपण-
कुणिसमक्षणादीनीति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ एवं मुनिनोक्ते नृपतिराह—

अहं पि जाणामि जहेह साहू !, जं मे तुमं साहसि वक्कमेयं ।

भोगा इमे संगकरा भवंति, जे दुज्जया अज्जो ! अम्हारिसेहिं ॥ २७ ॥

व्याख्या—अहमपि जानामीति तथेति शेषः, 'यथा' येन प्रकारेण 'इह' अस्मिन् जगति साधो ! यद् 'मे' मम त्वं
'साधयसि' कथयसि 'वाक्यम्' उपदेशरूपं वचः 'एतद्' अनन्तरोक्तम् । तत् कथं न विपयान् परित्यजसि ? अत आह—
भोगा इमे 'सङ्गकराः' प्रतिबन्धोत्पादका भवन्ति ये यत्तदोर्नित्यामिसम्बन्धात् ते दुस्त्यजाः आर्य ! 'अस्मादृशैः' गुरुकर्म-

॥ २८ ॥

भिरिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ किञ्च—

हत्थिणपुरम्मि चित्ता !, दट्ठणं णरवहं महिट्ठियं । कामभोगेसु गिद्धेणं, णियाणमसुहं कडं ॥ २८ ॥

तस्स मे अप्पडिकंतस्स, इमं एयारिसं फलं । जाणमाणो वि जं धम्मं, कामभोगेसु सुच्छिओ ॥ २९ ॥

व्याख्या—हस्तिनागपुरे हे 'चित्र !' चित्रनामन् मुने ! दृष्ट्वा 'नरपति' सनत्कुमारनामानं चतुर्थचक्रवर्तिनं मह-
द्विकं कामभोगेषु गृद्धेन निदानम् 'अशुभम्' अशुभाबुबन्धि कृतमिति ॥ 'तस्स' त्ति सुबुध्यत्येन 'तस्माद्' निदानाद्
'मे' मम 'अप्रतिक्रान्तस्य' अप्रतिनिवृत्तस्य, तदा हि त्वया बहुधोच्यमानेऽपि न मच्चतसः प्रत्यावृत्तिरभूदिति, 'इदमेता-
दृशम्' अनन्तरवक्ष्यमाणरूपं 'फलं' कार्यम्, यत् कीदृग् ? इत्याह—'जाणमाणो वि' त्ति प्राकृतत्वात् जानन्नपि यदहं

‘नमं’ श्रुतधर्मादिकं तामभोगेषु ‘भूच्छित्तः’ गृह्यः, तदेतत् कामभोगेषु मूर्च्छेनं मम निदानकर्मणः फलमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २८-२९ ॥ पुनर्निदानफलमेवोदाहरणतो दर्शयितुमाह—

नागो जहा पंकजलावसन्नो, ददुं थलं णाभिसमेइ तीरं ।

मवं वयं कामगुणेषु गिद्धा, ण भिक्खुणो मग्गमणुवयामो ॥ ३० ॥

व्याख्या—‘नागः’ हस्ती ‘यथे’लुपन्यासे, पङ्कप्रधानं जलं पङ्कजलं तत्राऽवसन्नः—निमग्नः पङ्कजलावसन्नः सन् दृष्ट्वा स्थलं ‘न’ नैव ‘अभिसमेति’ प्राप्नोति ‘तीर’ पारम् अपेर्गेन्यमानत्वात् तीरमपि आस्तां स्थलमिति भावः । एवं वयं कामगुणेषु गृह्याः न ‘भिक्षोः’ साध्वोः ‘मार्ग’ पन्थानं सदाचारलक्षणम् ‘अनुव्रजामः’ अनुसराम इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥

पुनरनित्यतादर्शनाय मुनिराह—

अचेइ कालो तूरंति राईओ, ण यावि भोगा पुरिसाण णिच्चा ।

उवेच भोगा पुरिसं चयंति, दुमं जहा खीणफलं व पक्खी ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘अस्तेति’ अतिक्रामति ‘कालः’ यथायुष्मककालः, किमिति ? यतः ‘त्वरन्ति’ शीघ्रं गच्छन्ति ‘रात्रयः’ रजन्यः, दिनोपलक्षणं चैतत्, ततोऽनेन जीवितस्याऽनित्यत्वमुक्तम् । उक्तं हि—“क्षण-याम-दिवस-मासच्छलेन गच्छन्ति जीमिन्तदलानि । इति विद्वानपि कथमिह, गच्छसि निद्रावशं रात्रौ ? ॥ १ ॥” न च भोगा अपि, अपेरत्र सम्बन्धात् पुरुषाणां ‘नित्याः’ शाश्वताः, यत उपेत्य स्वप्रवृत्त्या न तु पुरुषाभिप्रायेण भोगाः पुरुषं त्यजन्ति, कस्मिन् क इव ? इत्याह—दुमं क्षीणफलं यथा ‘पक्षी’ विहग इव, फलोपमानि हि पुण्यानि, ततस्तदपगमे पुरुषं पक्षिवद् भोगा मुच्चन्तीति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ यत पञ्चमतः—

जइ त सि भोगे चइउं असत्तो, अजाइं कम्माइं करेहि रायं ! !
धम्ममे ठिओ सबपयाणुकंणी, तो होहिसि देवो इओ विउब्बी ॥ ३२ ॥

व्याख्या—यदि त्वमसि भोगान् लघुमशक्तः, ततः किम् ? इत्याह—‘आर्याणि’ शिष्टजनोचितानि ‘कर्मणि’ अनुष्ठा-
नानि कुरु राजन् ! ‘धर्मे’ प्रक्रमाद् गृहस्थधर्मे सम्यग्दृष्ट्यादिशिष्टानुचरिताचारलक्षणे स्थितः सन् ‘सर्वप्रजानुकम्पी’
समस्तप्राणिदयापरः । ततः किं फलम् ? इत्याह—‘ततः’ आर्यकर्मकरणाद् भविष्यसि ‘देवः’ वैमानिकः ‘इतः’ अस्माद्
मनुष्यभवादनन्तरं ‘विउब्धि’ त्ति वैक्रियशरीरवानिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ एवमुक्तोऽपि यदाऽसौ न किञ्चित् प्रतिपद्यते
तदा मुनिराह—

ण तुब्झ भोगे चइऊण बुद्धी, गिद्धो सि आरंभपरिगहेसु ।

मोहं कओ इत्तिउ विप्पलावो, गच्छामि रायं ! आमंतिओ सि ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘न’ प्रतिषेधे, तव भोगान् उपलक्षणत्वादनार्थकर्मोणि वा लघुं बुद्धिः, किन्तु ‘गृद्धः’ मूर्च्छितः ‘असि’
भवसि आरम्भपरिग्रहेषु । ‘मोहं’ निष्फलं यथा भवत्येवं ‘कृतः’ विहित एतावान् ‘विप्रलापः’ विविधव्यर्थवचनोपन्यासा-
त्मकः । सम्प्रति तु गच्छामि राजन् ! ‘आमन्त्रितः’ अनेकार्थत्वाद् घातूनां पृष्ठः ‘असि’ भवसि । अयमाशयः—अनेकधा
जीवितानित्यत्वादिदर्शनद्वारेणाऽनुशिष्यमाणस्याऽपि तव न मनागपि विषयविरक्तिरित्यविनेयत्वादुपैक्षेव श्रेयस्करी । उक्तं
हि—“मैत्री-प्रमोद-कारुण्य-माध्यस्थ्यानि सत्त्वगुणाधिकछिद्यमानाविनेयेषु” इति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ इत्थमुक्त्वा गते
मुनौ ब्रह्मदत्तस्य यदभूत् तदाह—

पंचालराया वि य वंभदत्तो, साहुस्स तस्सा वयणं अकाउं ।
अणुत्तरे भुंजिय कामभोए, अणुत्तरे सो नरए पविट्ठो ॥ ३४ ॥
व्याख्या—“पंचालराया वि य” ति ‘अपिः’ पुनरर्थे, ‘चः’ पूरणे, ततः पञ्चालराजः पुनर्ब्रह्मदत्तः साधोः तस्य
वचनम् ‘अट्ठत्वा’ वय्रतन्दुलवद् गरुर्मतयाऽत्यन्तदुर्भेदत्वाद् अननुष्ठाय ‘अनुत्तरान्’ सर्वोत्तमान् भुक्त्वा कामभोगान्
“अनुत्तरे” सकलनरकज्येष्ठे अग्रतिष्ठान इत्यर्थः स ब्रह्मदत्तो नरके प्रविष्टः । तदनेन निदानस्य नरकपर्यवसानं फल-
मुपदर्शितं भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ सम्प्रति प्रसङ्गत एव चित्रवक्तव्यतोच्यते—

चित्तो वि कामेहि विरत्तकामो, उदत्तचारित्ततवो महेसी ।
अणुत्तरं संजम पालइत्ता, अणुत्तरं सिद्धिगइं गओ ॥ ३५ ॥ त्ति वेमि ॥
व्याख्या—‘चित्तोऽपि’ चित्रः पुनः कामेभ्यः ‘विरत्तकामः’ पराङ्मुखीभूतामिलापः उदात्तं—प्रधानं चारित्रं—सर्वविर-
तिरूपं तपश्च—द्वादशविधं यस्य स तथा, महर्षिः अनुत्तरं ‘संयमं’ सप्तदशभेदं पालयित्वा ‘अनुत्तरां’ सर्वलोकाकाशोपरि-
वर्तिनीं सिद्धिगतिं गत इति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोधायां चित्रसम्भूतीयाख्यं त्रयोदशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ इषुकारीयाख्यं चतुर्दशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं त्रयोदशमध्ययनम् । अधुना इषुकारीयाख्यं चतुर्दशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहानन्तराध्ययने मुख्यतो निदानदोष उक्तः प्रसङ्गतो निर्निदानतागुणश्च, अत्र तु मुख्यतः स एवोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याऽध्ययनस्य प्रस्तावनार्थं इषुकारवक्तव्यता तावदुच्यते । तत्र सम्प्रदायः—

जे ते दो वि गोवदारया चित्त-संभूयपुद्गभवमिच्छा साहुअणुकंपाए लद्धसम्मत्ता कालं काऊण देवलोणे उववन्ना । ते ततो जुया खिइपइट्टिए नयरे इब्भकुले दो वि भायरो जाया । तत्थ तेसिं अन्ने वि चत्तारि इब्भदारगा वयंसया जाया । तत्थ वि भोगे भुंजिडं तहारूवाणं थेराणमंतिए धम्मं सोऊण सब्बे पव्वइया । सुच्चिरकालं संजममणुपालेऊण भत्तं पच्चक्खाडं कालं काऊण सोहम्मि कप्पे पउमगुम्मे विमाणे छ वि जणा चउपलिओवमठितिया देवा उववन्ना । तत्थ जे ते गोववज्जा देवा ते चइऊण कुरुज्जणए उसुयारे पुरे एगे उसुयारो नाम राया जाओ, वीओ तस्सेव महादेवी कमलावई नाम संवुत्ता, तइओ तस्स य चेव राइणो भिगू नाम पुरोहिओ संवुत्तो, चउत्थो तस्सेव पुरोहिइस्स भारिया संवुत्ता वासिड्ढा गोत्तेण जसा नाम । सो य भिगू पुरोहिओ अणवच्चो गाढं तप्पए, अवच्चनिमित्तं उवायएइ देवयाणं, पुच्छइ नेमिप्ति । ते य दो वि पुद्गभवगोवा देवभवे वट्टमाणा ओहिणा जाणिडं जहा ‘अम्हे एयस्स भिगुस्स पुरोहिइस्स पुत्ता भविस्सामो’ तओ समणरूवं काऊणं उवागया भिगुसमीवं । भिगुणा सभारिएण वंदिया, सुहासणत्था य धम्मं कहंति । तेहिं दोहिं वि सावयवयाणि गहियाणि । पुरोहिण भन्नइ—भगवं ! अम्हं अवच्चं होज्जा न व त्ति ? ।

मादृङ्गि भन्नइ—‘भवत्संति दुवे दारगा, ते य इहरगा चेव पवइस्सति, तेसि तुब्भेहिं वाधाओ न कायव । ते मुनहुं सत्तोहिस्संति’ त्ति भणिऊण पडिगया देवा । नाइचिरेण य चइऊण तस्स पुरोहिद्यस्स भारियाए वासिङ्गिए दुवे वि उवरे पयायाया । तओ सो पुरोहिओ सभारिओ नयराओ निगंतुं पवंतगामे ठिओ । तत्थेव सा माहणी पसूया । शरया जाया । तओ ‘मा पवइस्सति’ त्ति काउं मायाविच्चेहिं दुगाहिया—जहा एए पवइयगा डिक्खुवाणि घेत्तुं मारेति, पच्छा तेसि मंसं स्यायंति, तं मा तुब्भे कयाइ एएसि अहिइस्सह । अत्रया ते तस्मि गामे रमंता वाहिं निगया । इओ य अद्वाणपडिचत्रया साहू आगच्छंति । तओ ते दारया साहू ददूण भयमीया पलायंता एगस्मि वडपायवे आरुढा । साहुणो समावत्तीए गहियभत्तपाणा तस्मि चेव वडदेहे ठिया, सुहुत्तं च वीसमिऊणं मुंजिउं पवत्ता । ते यडारुद्धा पासंति साभावियं भत्तपाणं, गत्थि मंसं ति । तओ चित्तिउं पवत्ता—‘कथ अम्हे एयारिसाणि रुवाणि दिट्ठपु-
ट्ठाणि ?’ त्ति जाई संभरिया, संजुद्धा । साहुणो वंदिउं गया अस्मापिउसमीवं । मायावित्तं संवोहिऊण सह मायाविच्चेहिं पपाइया । देवीण राया सवोहिओ । ताणि पवइयाणि । एवं ताणि छावि केवलनाणं पाविऊण निघाणमुवगयाणि ॥
इए तु सूतोत्तस्याप्यर्थस्याभिधानं प्रसङ्गत इत्यदोषः । सम्प्रति सूत्रमनुव्रियते—

देवा भवित्ता ण पुरेभवम्मी, केई चुया एगविमाणवासी ।
पुरे पुराणे उसुयारणामे, खाए समिद्धे सुरलोगरम्मे ॥ १ ॥
सकम्मसेसेण पुराकरणं, कुलेसुदगेसु य ते पसूया ।
णिविन्न संसारभया जहाय, जिणिंदमगं सरणं पवत्ता ॥ २ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २०५ ॥

पुमत्तमागमम् कुमार दो वि, पुरोहिओ तस्स जसा य पत्ती ।
विसालकित्ती य तहोसुयारो, रायऽत्थ देवी कमलावई य ॥ ३ ॥

व्याख्या—देवा भूत्वा ‘पुरोभवस्मि’ त्ति पूर्वभवे ‘केचिद्’ अनिर्दिष्टनामानः च्युताः, एकस्मिन्-पद्मगुल्मनाम्नि विमाने वसन्तीत्यंशीला एकविमानवासिनः ‘पुरे’ नगरे ‘पुराणे’ चिरन्तने इषुकारनाम्नि ‘ख्याते’ प्रथिते समुद्रे सुर-
लोकरन्ध्रे, स्वम्-आत्मीयं कर्म-पुण्यप्रकृतिलक्षणं तस्य शेषः-उद्धरितं स्वकर्मशेषस्तेन पुराकृतेन कुलेषु उदयेषु ‘चः’ पूरणे,
‘हे’ इति ये देवा भूत्वा च्युताः ‘प्रसूताः’ उत्पन्नाः, ‘निर्विण्ण’ त्ति आर्पत्वात् ‘निर्विण्णाः’ उद्विग्नाः संसारभयात्,
‘जहाय’ त्ति परित्यज्य भोगादीनीति गम्यते, ‘जिनेन्द्रमार्गं’ तीर्थकुटुपदिष्टं मुक्तिपथं ‘शरणम्’ अपायरक्षाक्षममाश्रयं
‘प्रपन्नाः’ अभ्युपगता इत्यध्ययनार्थसूचनम् ॥ कश्च किं रूपः सन् जिनेन्द्रमार्गं शरणं प्रपन्नः ? इत्याह—‘पुंस्त्वं’ पुरुषत्वम्
‘आगम्य’ प्राप्य ‘कुमार’ त्ति ‘कुमारौ’ अकृतपाणिग्रहणौ द्वौ ‘अपिः’ पूरणे, सुलभबोधिकत्वेन प्राधान्यव्यापनार्थं चानयोः
पूर्वमुपादानम्, पुरोहितः वृत्तीयः, तस्य ‘जसा च’ जसानाम्नी पत्नी चतुर्थः, ‘विशालकीर्तिश्च’ विस्तीर्णयशाश्च तथा इषु-
कारो नाम राजा पञ्चमः, ‘अत्र’ एतस्मिन् भवे ‘देवी’ इति प्रधानपत्नी प्रक्रमात् तस्यैव राज्ञः कमलावती च नाम्ना
पठ इति सूत्रत्रयार्थः ॥ १-२-३ ॥ सम्प्रति यथैतेषु जिनेन्द्रमार्गे प्रतिपत्तिः कुमारकयोजिता तथा दर्शयितुमाह—

जाईजरामचुभयाभिभूया, बहिंविहाराभिणिविट्टचित्ता ।
संसारचक्रस्स विमोक्खण्णट्ठा, दट्ठू ते कामगुणे विरत्ता ॥ ४ ॥
पियपुत्तगा दोन्नि वि माहणस्स, सकम्मसीलस्स पुरोहियस्स ।
सरिनु पोरणिय तत्थ जाई, तहा सुचिन्नं तव संजमं च ॥ ५ ॥

चतुर्दशं
इषुकारी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
षण्णाम्
इषुकार-
राजादीनां
वक्तव्यता ।

॥ २०५ ॥

व्याख्या—जाति-जरा-मृत्युभयाभिभूतो, बहिः संसाराद् विहारः—स्थानं बहिर्विहारः स चार्थोद् मोक्षस्तस्मिन्न-
भिनिविष्टं—यद्वाग्रहं चित्तं ययोस्तौ, तथा संसारः चक्रमिव संसारचक्रं तस्य 'विमोक्षार्थं' परित्यागनिमित्तं दृष्ट्वा साधूनि
नेपः, 'तौ' अनन्तरोक्तौ 'कामगुणे' कामगुणविषये विरक्तौ प्रियौ—बलभौ तौ च तौ पुत्रावेव पुत्रकौ प्रियपुत्रकौ द्वावपि
माहृन्त्य 'क्षमर्मगीलस्य' यजनयाजनादिस्वकीयाशुधाननिरतस्य 'पुरोहितस्य' शान्तिकर्तुः स्मृत्वा "पोराणिय" ति सूत्रत्वात्
'पोराणिनी' चिरन्तर्नी 'तत्र' सन्निवेशे जातिम्, तथा सुचीर्णं तपः संयमं च, अत्र कामगुणविरक्तिरेव जिनेन्द्रमार्गप्रति-
पत्तिरिति मूत्रद्वयार्थः ॥ ४-५ ॥ ततस्तौ किमकार्षौम् ? इत्याह—

ते कामभोगेषु असज्जमाणा, माणुस्सएसुं जे यावि दिवा ।

मोक्खाम्भिकंखी अभिजायसद्धा, तातं उवागम्म इमं उदाहु ॥ ६ ॥

व्याख्या—'तौ' पुरोहितपुत्रौ 'कामभोगेषु' उक्तरूपेषु "असज्जमाण" ति 'असज्जन्तौ' सङ्गमकुर्वन्तौ 'मानुष्यकेषु'
मनुजसम्बन्धिषु ये चाऽपि 'दिव्याः' देवसम्बन्धिनः कामभोगालेषु चेति प्रक्रमः, 'मोक्षामिकाङ्क्षिणौ' मुक्त्यभिलाषिणौ
'अभिजातश्रेष्ठौ' उत्पन्नतत्त्वरुची 'तातं' पितरमुपागम्य 'इदं' वक्ष्यमाणं "उदाहु" ति 'उदाहरताम्' उक्तवन्ताविति सूत्रार्थः
॥ ६ ॥ यम तावुक्तवन्तौ तदाह—

असासयं दहु इमं विहारं, बहुअंतरायं न य दीहमाजं ।

तम्हा गिहंसि ण रइं लभामो, आमंतयासु चरिसामि मोणं ॥ ७ ॥

व्याख्या—'अशाश्वतम्' अनित्यं दृष्ट्वा 'इमं' प्रत्यक्षं 'विहारं' मनुष्यत्वेनावस्थानम्, किमिलेवम् ? इत्याह—'बहुन्त-
रायं' बहुव्याध्यादिविघ्नं 'न च' नैव दीर्घं 'आयुः' जीवितम्, सम्प्रति पत्योपमायुष्कृताया अप्यभावात्, यत एवं तस्माद्

चतुर्दशं
इषुकारी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

षण्णाम्
इषुकार-
राजादीनां
वक्तव्यता ।

॥ २०६ ॥

गृहे न रति लभामहे, अतश्च 'आमन्त्रयावहे' पृच्छाव आवां यथा चरिष्यावः 'मौनं' मुनिभावं संयममिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥
एवं च ताभ्यामुक्ते—

अह तायगो तत्थ सुणीण तेसिं, तवस्स वाघायकरं वयासी ।
इमं वयं वेयविओ वदंति, जहा ण होई असुयाण लोगो ॥ ८ ॥
अहिज वेदे परिविस्स विप्पे, पुत्ते परिट्ठप्प गिहंसि जाया ! !
भोच्चा ण भोगे सह इत्थियाहिं, आरणणा होह सुणी पसत्था ॥ ९ ॥

व्याख्या—'अथ' अनन्तरं तात एव तातकः 'तत्र' तस्मिन्नवसरे 'मुन्योः' भावतः प्रतिपन्नमुनिभावयोः 'तयोः' कुमारयोः तपसः, उपलक्षणत्वाद्देशपधर्मादुपानस्य च व्याघातकरं वचनमिति शेषः, 'वयासि' त्ति अवादीत्, यद्वा-
दीत् तदाह—इमां वाचं वेदविदो वदन्ति, यथा—न भवति 'असुतानाम्' अपुत्राणां 'लोकः' परलोकः, तं विना पिण्ड-
प्रदानाद्यभावात् । तथा च वेदवचः—“अनपत्यस्य लोका न भवन्ति ।” तथाऽपि अन्यैरप्युक्तम्—“पुत्रेण जायते लोकः,
इत्येषा वैदिकी श्रुतिः । अथ पुत्रस्य पुत्रेण, स्वर्गलोकं महीयते ॥ १ ॥” यत एवं तस्माद् अधीत्य वेदान् 'परिवेष्ट्य'
भोजयित्वा विप्रान् पुत्रान् पुत्रान् परिस्थाप्य गृहे 'जातौ !' पुत्रौ !, तथा भुक्त्वा 'ण' इति वाक्यालङ्कारे, भोगान् सह स्त्रीभिः
अरण्ये भवौ आरण्यौ तावेव 'आरण्यकौ' आरण्यकव्रतधारिणौ 'होह' त्ति 'भवतां' सम्पदेयां युवां मुनी 'प्रशस्तौ'
श्लाघ्याविति सूत्रद्वयार्थः ॥ ८-९ ॥ इत्थं तेनोक्ते कुमारकौ यदकार्षौ तदाह—

सोयग्गिणा आयगुणिंघणेणं, मोहाणिला पज्जलणाहिण्णं ।
संतत्तभावं परितप्पमाणं, लालप्पमाणं बहुहा बहुं च ॥ १० ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २०६ ॥

पुरोहिदं तं कमसोऽणुणंतं, निमंतयंतं च सुए धणेणं ।
जह्मं कामगुणेसु चैव, कुमारगा ते पसमिक्ख वक्कं ॥ ११ ॥
वेया अहीया ण भवंति ताणं, भुत्ता दिया णिति तमंतमे णं ।
जाया य पुत्ता ण भवंति ताणं, को णाम ते अणुमन्निज्ज एयं ? ॥ १२ ॥
खणमित्तसुक्खा बहुकालदुक्खा, पगामदुक्खा अणिकामसोक्खा ।
संसारमोक्खस्स विपक्खभूया, खाणी अणत्थाण उ कामभोगा ॥ १३ ॥
परिवयंते अणियत्तकामे, अहो य राओ परिनप्पमाणे ।
अन्नप्पमत्ते धणमेसमाणे, पप्पोत्ति मच्चु पुरिसे जरं च ॥ १४ ॥
इमं च मे अत्थि इमं च णत्थि, इमं च मे किच्चमिमं अकिच्चं ।
तं एवमेवं लालप्पमाणं, हरा हरंति त्ति कहं पमाओ ? ॥ १५ ॥

व्याख्या—शोकामिना, आत्मनो गुणाः—अनादिकालसहचरित्वेन रागादय आत्मगुणान्ते इन्धनम् उद्दीपकतया यस्य स तथा तेन, 'मोहानिलात्' अज्ञानपवनान् "पज्जलणाहिण्णं" ति अधिकप्रज्वलनेन सन्तप्तभावं अत एव च 'परितप्यमान' ममन्ताद् दलमान 'लालप्यमानम्' अतिशयेन दीनवचांसि लपन्तं 'बहुधा' अनेकप्रकारं 'बहु च' प्रभूतं यथा भवति, पुरोहितं 'तमि'ति प्रकान्तम् "कमसो" ति क्रमेण 'अनुनयन्तं' प्रज्ञापयन्तं निमन्त्रयन्तं च सुतो धनेन यथाक्रमं कामगुणैश्च कुमारकौ 'तौ' अनन्तरप्रकान्तौ 'प्रसमीदय' प्रकर्षेण अज्ञानाच्छादितमतिमालोक्य 'वाक्यं' वच उक्तवन्तानिति गम्यते ॥ किं तन् ? इत्याह—वेदा अधीता न भवन्ति त्राणम्, उक्तं हि वेदविद्भिरपि—"शिल्पमध्ययनं नाम, वृत्तं

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुख्योधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २०७ ॥

ब्राह्मणलक्षणम् । वृत्तस्थं ब्राह्मणं प्राहुर्नैतरान् वेदजीवकान् ॥ १ ॥” तथा “भुक्त” ति भोजिता द्विजा नयन्ति तमसोऽपि यत् तमस्तस्मिन्-अतिरौद्रे रौरवादिनरके, “णमि”ति वाक्यालङ्कारे, ते हि भोजिताः पशुवधाद्यशुभव्यापार एव प्रवर्तन्ते । तथा जाताश्च पुत्रा न भवन्ति त्राणं नरकादिक्लुगतौ निपततामिति गम्यते । उक्तं हि वेदमतानुसारिभिरपि—“यदि पुत्राद् भवेत् स्वर्गो, दानधर्मो न विद्यते । मुपितस्तत्र लोकोऽयं, दानधर्मो निरर्थकः ॥ १ ॥ बहुपुत्रा दुली गोधा, ताम्रचूडस्तथैव च ।” तेषां च प्रथमं स्वर्गः, पञ्चाहोको गमिष्यति ॥ २ ॥” यतश्चैवं ततः ‘को नाम’ न कश्चित् ‘ते’ तव ‘अनुमन्येत’ अनुजानीयात् सविवेक इति गम्यते ‘एतद्’ अनन्तरमुक्तं वेदाध्ययनादित्रयम् ॥ तथा क्षणमात्रसौख्या बहुकालदुःखाः ‘प्रकामदुःखाः’ अतिशयदुःखाः ‘अनिकामसौख्याः’ अप्रकृष्टसुखाः संसारमोक्षस्य विपक्षभूताः किमित्येवंविधास्ते ? इत्याह—‘खनिः’ आकरोऽनर्थानाम्, तुशब्दोऽवधारणे भिन्नक्रमश्च, ततः खनिरेव ‘कामभोगाः’ उक्तरूपाः ॥ अनर्थखनित्वमेव स्पष्टयितुमाह—‘परित्रजन्’ विषयमुखलाभार्थमितस्ततो भ्राम्यन् ‘अनिवृत्तकामः’ अनुपरतेच्छः सन्, “अहो य राओ” ति आर्षत्वात् चस्य भिन्नक्रमत्वाद् अहि रात्रौ च ‘परितप्यमानः’ तदवाप्तौ समन्तात् चिन्ताग्निना दह्यमानः, अन्ये-सुहृत्स्वजनादयः तदर्थं प्रमत्तः-तत्कृत्वासक्तचेता अन्यप्रमत्तः ‘धनं’ वित्तम् ‘एषयन्’ विविधोपयैर्गवेषयमाणः “पप्नोति” प्राप्नोति मृत्युं पुरुषो जरां च ॥ इदं च मेऽस्ति धान्यादि, इदं च नास्ति रजतरूप्यादि, इदं च मे ‘कृत्यं’ गृहवर्णिकादि, इदमकृत्यमारब्धमपि वाणिज्यादि न कर्तुमुचितम्, ‘तं’ पुरुषम् ‘एवमेवं’ वृथैव ‘लालयमानम्’ अत्यर्थं व्यक्तावाचा वदन्तम्, हरत्यायुरिति ‘हराः’ दिनरजन्यादयः ‘हरन्ति’ भवान्तरं नयन्ति । ‘इती’ति अस्माद् हेतोः कथं प्रमादः प्रकमाद् धर्मे कर्तुमुचितः ? इति शेष इति सूत्रपदार्थः ॥ १०-११-१२-१३-१४-१५ ॥ सम्प्रति धनादिभिः प्रलोभयितुं पुरोहितः प्राह—

चतुर्दश-
इषुकारी-
याव्यम-
ध्ययनम् ।

षण्णाम्
इषुकार-
राजादीनां
वक्तव्यता ।

॥ २०७ ॥

घणं पभूयं सह इत्थियाहिं, सयणा तथा कामगुणा पगामा ।
तवं कए तप्पइ जस्स लोओ, तं सब साहीणमिदेव तुज्झं ॥ १६ ॥

व्याख्या—धनं प्रभूतं सह 'स्त्रीभिः' 'स्वजनाः' पितृ-पितृव्यादयः, तथा कामगुणाः 'पकाम' ति प्रकामाः 'तपः' कष्टानुष्ठानं 'कृते' निमित्तं 'तव्यते' अनुतिष्ठति 'यस्य' धनार्देर्लोकः तत् सर्वं स्वाधीनम् 'इहैव' अस्मिन् गृहे "तुज्झं" ति युवयोरिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ तौ आहतुः—

घणेण किं धम्मधुराहिगारे?, सयणेण वा कामगुणेहिं चेव ? ।
समणा भविस्सामु गुणोहधारी, बहिंविहारा अभिगम्म भिक्खं ॥ १७ ॥
व्याख्या—धनेन किम्?, न किञ्चित् 'धर्मधुराधिकारे' तत्प्रस्तावे, स्वजनेन वा कामगुणैश्चैव, ततः श्रमणौ भविष्यावः 'गुणौघधारिणो' क्षमादिगुणसमूहधारकौ, बहिर्ग्रामादिभ्यो विहारो ययोस्तौ बहिर्विहारौ अग्रतिबद्धविहारवित्यर्थः 'अभि-
गम्य' आश्रित्य भिक्षामिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ आत्मास्तित्वमूलत्वात् सकलधर्मानुष्ठानस्य तन्निराकरणायाह पुरोहितः—

जहा य अग्गी अरणीउसंतो, खीरे घयं तिह्लमहा तिलेसु ।
एमेव जाया सरिरम्मि सत्ता, सम्मुच्छई णासइ णावचिहं ॥ १८ ॥
व्याख्या—यथैव चस्यावधारणार्थत्वात् 'अग्निः' "अरणिउ" ति 'अरणितः' अभिमन्थनकाष्ठात् 'असन्' अविद्यमान एव सम्मुच्छति, तथा क्षीरे घृतं तैलमथ तिलेषु, एवमेव हे जातौ ! शरीरे सत्त्वाः "सम्मुच्छइ" ति 'सम्मुच्छन्ति'

श्रीउत्तरा-
ख्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २०८ ॥

पूर्वमसन्त एवोत्पद्यन्ते । तथा “नासइ” ति नश्यन्ति “नावचिह्न्ति” न पुनरवतिष्ठन्ते शरीरनाशे तन्नाशात्, इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ कुमारकावाहनुः—

नो इन्दियगिगज्झ असुत्तभावा, असुत्तभावा वि य होइ णिच्चो ।

अज्झत्थहेउं निययस्स बंधो, संसारहेउं च वयंति बंधं ॥ १९ ॥

व्याख्या—‘नो’ नैव इन्द्रियग्राह्यः सत्त्वं इति प्रक्रमः, अमूर्त्तभावात्, तथा अमूर्त्तभावादपि च भवति नित्यः, तथा हि—यद् द्रव्यत्वे सति अमूर्त्तं तद् नित्यम् आकाशवत् । न चैवममूर्त्तत्वादेव तस्य सम्बन्धासम्भवः, यतः “अज्झत्थ-हेउं निययस्स बंधो” अध्यात्मशब्देन आत्मस्था मिथ्यात्वादय इहोच्यन्ते, ततस्तेह्येतुः—तन्निमित्तो नियतः—निश्चितो बन्धः—कर्मभिः संस्पृष्टः, यथाऽमूर्त्तस्याऽपि नैमित्तो मूर्त्तरपि घटादिभिः सम्बन्ध एवमस्यापि कर्मभिर्मूर्त्तरपि न विरुध्यते, तथा संसारहेतुं च वदन्ति बन्धमिति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ यत एवमस्ति आत्मा बन्धश्च तस्य इत्यतः—

जहा वयं धम्ममयाणमाणा, पावं पुरा कम्ममकासि मोहा ।

ओरुज्झमाणा परिरक्खयंता, तं नेव भुज्जो वि समायरामो ॥ २० ॥

व्याख्या—यथा वयं ‘धर्म’ सम्यग्दर्शनादिकम् अजानानाः ‘पापं’ पापहेतुं ‘पुरा’ पूर्वं ‘कर्म’ अनुष्ठानं “अकासि” ति ‘अकाष्म’ कृतवन्तः ‘मोहात्’ अज्ञानात् ‘अवरुध्यमानाः’ निर्गमं गृहादलभमानाः ‘परिरक्ष्यमाणाः’ अनुजीविभिर्भिरनुपाल्य-मानाः ‘तत्’ पापकर्म नैव ‘भूयोऽपि’ पुनरपि समाचरामः, यथावद् विदितवस्तुत्वादिति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ अन्यच्च—अबभाहयम्मि लोयम्मि, सबओ परिवारिए । अमोहाहिं पडंतीहिं, गिहंसि ण रइं लभे ॥ २१ ॥

१ अरूप हि यथाऽऽकाश, रूपिद्रव्यादिभाजनम् । तथा द्यारूपी जीवोऽपि, रूपिकर्मादिभाजनम् ॥ १ ॥

चतुर्दशं
इषुकारी-
याख्यम-
ख्यनम् ।
षण्णाम्
इषुकार-
राजादीनां
वक्तव्यता ।

॥ २०८ ॥

व्याख्या—‘अभ्याहते’ पीडिते लोकैः ‘सर्वतः’ सर्वोसु दिक्षु ‘परिवारिते’ परिवेष्टिते ‘अमोघाभिः’ अवन्ध्यग्रहर-
णोपमाभिः ‘पतन्तीभिः’ आगच्छन्तीभिः ‘गृहे’ गृहवासे न रतिं लभामहे । यथा वागुरावेष्टितो मृगोऽमोघैश्च ग्रहरणै-
र्गर्धनाभ्याहतो न रतिं लभते, एवमावाप्तमपीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ भृगुराह—

केण अमोघाहो लोओ, केण वा परिवारिओ । का वा अमोहा बुत्ता, जाया ! चिंतावरो हुमि ॥ २२ ॥

व्याख्या—केन व्याघ्रतुल्येन अभ्याहतो लोकः ? केन वा वागुरारूपेण परिवारितः ? का वा ‘अमोघा’ अमोघग्रहर-
णोपमा उक्ता ? हे जातौ ! चिन्तापरः “हुमि” त्ति भवामि । ततो ममाऽवेद्यतामयमर्थ इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ तावाहतुः—

मग्गुणऽमाहओ लोओ, जराए परिवारिओ । अमोहा रयणी बुत्ता, एवं ताय ! वियाणह ॥ २३ ॥

व्याख्या—मृत्युना अभ्याहतो लोकः, तस्य सर्वत्राग्रतिहतप्रसत्त्वात् । उक्तञ्च—

“तिर्दयरा गणहारी, मुरवइणो चक्कि-केसवा रामा । संहरिया ह्यविहिणा, सेसेसु नरेसु का गणणा ? ॥ ११ ॥” जरया
परिवारितः, अमोघाश्च रजन्यः उक्ताः, तत्पतने ह्यवश्यंभावी जनस्याभिघातः, एवं तात ! विजानीत इति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥

जा जा वचइ रयणी, न सा पडिनियत्तइ । अहम्मं कुणमाणस्स, अफला जंति राईओ ॥ २४ ॥

जा जा वचइ रयणी, न सा पडिनियत्तइ । धम्मं च कुणमाणस्स, सफला जंति राईओ ॥ २५ ॥

व्याख्या—या या व्रजति रजनी न सा ‘प्रतिनिवर्त्तते’ न पुनरागच्छति, ताश्च अधर्मं कुर्वतो जन्तोरिति गम्यते
अफला यान्ति रात्रयः, अधर्मनिवन्धनं गृहस्थतेति ॥ तथा “जा जे”त्यादि पूर्ववत् । नवरं “धम्मं च” त्ति ‘चः’ पुनरर्थे

धर्मं पुनः कुर्वतः सफलाः, धर्मफलत्वात् जन्मनः । न च त्रतं विना धर्मं इत्यतः तत् प्रतिपत्त्याव इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २४-२५ ॥ इत्थं तद्वचनेन प्रतिबुद्धो भृगुराह—

एगओ संवसित्ता णं, दुहओ सम्मत्तसंजुया । पच्छा जाया ! गमिस्सामो, भिक्खमाणा कुले कुले ॥
व्याख्या—‘एकतः’ एकस्मिन् स्थाने ‘समुष्य’ सहैवाऽऽसित्वा ‘दुहओ’ त्ति ‘द्वये’ आवां युवां च सम्यक्त्वसंयुताः, उपलक्षणत्वाद् देशविरत्या च संयुताः ‘पश्चात्’ यौवनोत्तरकालं हे जातौ ! गमिष्यामो वयं ग्रामनगरादिषु मासकल्पादि-
क्रमेणेति शेषः, ‘भिक्षमाणाः’ याचमानाः पिण्डादिकमिति गम्यते ‘कुले कुले’ गृहे गृहे अज्ञातोच्छृष्टेत्येत्यर्थः इति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कुमारवाहवुः—

जस्सऽत्थि मच्चुणा सक्खं, जस्स वऽत्थि पलायणं ।
जो जाणइ न मरिस्सामि, सो हु कंखे सुए सिया ॥ २७ ॥
अज्जेव धम्मं पडिवज्जयामो, जहिं पवन्ना ण पुणब्भवामो ।
अणागयं णेव य अत्थि किंचि, सद्धाखमं ने विणइत्तु रागं ॥ २८ ॥

व्याख्या—यस्यास्ति मृत्युना सह ‘सक्खं’ मैत्री, यस्य वाऽस्ति ‘पलायनं’ नाशनं मृत्योरिति प्रक्रमः, तथा यो जानीते यथाऽहं न मरिष्यामि “सो हु” स एव ‘काङ्क्षति’ प्रार्थयते ‘श्वः’ आगामिनि दिने स्याद् इदमिति गम्यते ॥ अतोऽयैव ‘धर्म’ यतिधर्मं प्रतिपद्यामहे, “जहिं” ति आर्पत्वाद् यं धर्मं ‘प्रतिपन्नाः’ आश्रिताः “न पुणब्भवामो” त्ति ‘न पुनर्भवविष्यामः’ न पुनर्जन्म प्राप्स्यामः, जन्ममरणाद्यभावहेतुत्वाद् धर्मस्य । किं च—‘अनागतम्’ अप्राप्तं नैव चास्ति ‘किञ्चिद्’ अतिसुन्दरमपि वस्तु, सर्वभावानामनन्तशः प्राप्तपूर्वत्वात् । उक्तञ्च—“का सा गतिर्जगति या शतशो न याता, किं तत् सुखं

यदमठन पुगजुभूतम् । कास्ताः श्रियो न खलु या बहुजोऽप्यवाप्ता-श्चेतस्तथाऽपि तव वर्द्धत एव वाञ्छा ॥ १ ॥”
अतः श्रद्धा-अभिलापः तथा क्षमं-युक्तं श्रेय इत्यर्थः, अनुष्ठानं कर्तुमिति शेषः, ‘णे’ ति ‘नः’ अस्माकं ‘विनीय’
अपनीय ‘राग’ स्वजनाऽभिष्वन्नलक्षणमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २७-२८ ॥ इदं चाकर्ण्य पुरोहित उत्पन्नव्रतग्रहणपरिणामो

ब्राह्मणीमन्विदमाह—

पहीणपुत्तस्स हु णत्थि वासो, वासिट्ठि ! भिक्खायरियाइ कालो ।
साहाहि रुक्खो लहए समाहिं, छिन्नाहिं साहाहिं तमेव खाणुं ॥ २९ ॥
पक्खाविहूणो व जहेह पक्खी, भिच्चविहूणो व रणे णरिंदो ।
विवन्नसारो वणिउ व पोए, पहीणपुत्तो मि तहा अहं पि ॥ ३० ॥

व्याख्या—प्राकृतत्वेन पुत्राभ्यां प्रहीणः—त्यक्तो यस्तस्य ‘हुः’ पूरणे, नास्ति वासो मे गृहे इति गम्यते, ‘हे वासिट्ठि !’
वसिष्ठगोत्रे ! भिक्षाचर्यायाः, उपलक्षणं चैतद् व्रतग्रहणस्य, कालो वर्त्तत इति शेषः । किमित्येवम् ? अत आह—शाखा-
भिर्वृक्षो लभते ‘समाधि’ स्वारथ्यम्, छिन्नाभिः शाखाभिः ‘तमेव’ वृक्षं ‘खाणुं’ ति स्थाणुं जनो व्यपदिशतीत्युपस्कारः,
यथा हि तास्तस्य शोभासंरक्षणादिना समाधिहेतवः एवं ममाऽप्येतौ सुतौ, अतस्तद्विरहितोऽहमपि स्थाणुकल्प एवेति ॥
किञ्च—पक्षविहीनो ‘वा’ दृष्टान्तान्तरसमुच्चये, यथा ‘इह’ लोके पक्षी, भृत्यविहीनो वा रणे नरेन्द्रः, ‘विपन्नसारः’
विनष्टहिरण्यादिद्रव्यो वणिग् वा ‘पोते’ प्रवहणे भिन्ने इति गम्यते व्यसनभागितया विपीदति, पुत्रप्रहीणोऽस्मि
तथाऽहमपीति सूत्रद्वयार्थः ॥ २९-३० ॥ वासिष्ठ्याह—

सुसंभिया कामगुणा इमे ते, संपिडिया अगगरसा पभूया ।
मुंजासु ता कामगुणे पकामं, पच्छा गमिस्सासु पहाणमग्गं ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘सुसन्धृताः’ सुपु संस्कृताः कामगुणाः ‘इमे’ एते ‘ते’ तव, तथा ‘सम्पिण्डिताः’ पुञ्जीकृताः “अगगरसः” त्ति चस्य गम्यमानत्वाद् अग्याः—प्रवराः रसाश्च—मधुरादयः प्रभूताः, कामगुणान्तर्गतत्वेऽपि रसानां पृथगुपादानम् अतिगृद्धि-
हेतुत्वात्, “मुंजामो” त्ति मुञ्जीमहि ‘तत्’ तस्मात् कामगुणान् ‘प्रकामम्’ अतिशयेन, ‘पश्चात्’ वृद्धावस्थायां गमिष्यामः
‘प्रधानमाग’ प्रव्यारूपं मुक्तिपथमिति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ पुरोहितः प्राह—

मुत्ता रसा भोइ ! जहाति णो वओ, ण जीवियडा पयहामि भोए ।

लाहं अलाहं च सुहं च दुक्खं, संचिक्खमाणो चरिसामि मोणं ॥ ३२ ॥

व्याख्या—‘मुक्ताः’ सेविता रसा उपलक्षणत्वात् शेषकामगुणाश्च, “भोइ” त्ति हे भवति ! आमन्त्रणमेतत्, ‘जहाति’
त्यजति ‘नः’ अस्मान् ‘वयः’ प्रकमाद् इष्टक्रियाकरणक्षमम्, उपलक्षणत्वात् जीवितं च, ततो यावद् नैतत् त्यजति तावत्
प्रव्रजामः—जन्मान्तरभाविभोगार्थं दीक्षां ग्रहीष्यामः । ते चात्रैव स्वाधीनाः किं प्रव्रज्यया ? इति प्रेरणायामाह—
न ‘जीवितार्थम्’ असंयमजीवितार्थं प्रजहामि भोगान् किन्तु लाभमलाभं च, सुखम् चस्य मित्रकमत्वाद् दुःखं च
“संचिक्खमाणो” त्ति ‘समतया ईक्षमाणः’ लाभालाभमुखदुःखजीवितमरणादिषु समतामेव भावयन् इत्यभिप्रायः,
चरिष्यामि ‘मौनं’ मुनिभावम्, ततो मुक्त्यर्थमेव मम दीक्षाप्रतिपत्तिरिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ वासिष्ठाह—

मा हू तुमं सोदरियाण संभरे, जुन्नो व हंसो पडिसोयगामी ।

मुंजाहि भोगाहं मए समाणं, दुक्खं खु भिक्खायरिया विहारो ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘मा’ निषेधे, ‘हुः’ वाम्यालङ्कारे, त्वं ‘सोदय्याणां’ भ्रातृणाम्, उपलक्षणं शेषस्वजनानां भोगानां च “संभरे”
ति अम्भार्षीः, “जुओ व हंमो” ति जीर्णी हंस इव प्रतिश्रोतोगामी सन्, किमुक्तं भवति?—यथाऽसौ नदीस्रोतसि
प्रतिहूलगमनम् अतिक्रम्यारभ्याऽपि तत्रागक्तः पुनरुस्रोत एव धावति । एवं भवानपि संयमभारं वोढुमसमर्थः पुनः
मोन्मरादीन् भोगाश्च स्मरिष्यसि, ततो भुङ्क्ष्व भोगान् मया ‘समानं’ सार्द्धम्, “हुक्कलं खु” दुःखमेव भिक्षाचर्या ‘विहारः’
प्रामादित्वप्रतिबद्धविहारः, उपलक्षणद्वैतत्वं शिरोलोचादीनामिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ पुरोहित आह—

जहा य भोई ! तणुयं सुयंगो, णिम्मोअणिं हेच पलेइ सुत्ते ।
ण्मेण जाया पयहंति भोगे, ते हं कहं णाणुगमेस्समेक्को ? ॥ ३४ ॥
छिंदित्तु जालं अवलं व रोहिया, मच्छा जहा कामणुणे पहाय ।
घोरेयसीला तवसा उदारा, धीरा हु भिक्खायरियं चरंति ॥ ३५ ॥

व्याख्या—यथा च हे भवति ! ‘तनुजां’ देहजातां मुजङ्गः ‘निर्मोचनीं’ निर्मेकं हित्वा ‘पर्येति’ समन्ताद् गच्छति
‘मुक्तः’ निरपेक्षः “ण्मेण” ति एवमेतौ जातौ ‘प्रजहीतः’ त्यजतो भोगान् । ततः किम् ? इत्याह—‘तौ’ जातौ अहं कथं न
‘अनुगमिष्यामि’ प्रपञ्चाप्रद्वेगेनानुसरिष्यामि ‘एकः’ अद्वितीयः ? किं मम असहायस्य गृहवासेनेति भावः ॥ तथा
छिन्ना जालम् ‘अवलमिव’ दुर्बलमिव वलीयोऽपीति गम्यते, ‘रोहिताः’ रोहितजातीया मत्स्याश्चरन्तीति सम्बन्धः । ‘यथा’
इति दृष्टान्तोपन्यासे, तथेति गम्यते, ततस्तथा जालरूपान् कामगुणान् प्रहाय, धुरि वहन्ति धौरेयास्तेषामिव शीलम्—उल्लिख-
नभारनिर्गुणलक्षणं येषां ते तथा, ‘तपसा’ अनशनादिना ‘उदाराः’ प्रधानाः ‘धीराः’ सात्त्विकाः ‘हुरि’ति यस्माद्

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखवीधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २११ ॥

भिक्षाचर्या चरन्ति, व्रतोपलक्षणमेतद्, अतोऽहमपीत्थं व्रतमेव ग्रहीष्ये इति भाव इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ३४-३५ ॥
इत्थं प्रतिबोधिता ब्राह्मण्याह—

णहेव कुंचा समइक्कमंता, तताइं जालाइं दलेत्तु हंसा ।
पलेंति पुत्ता य पई य मज्झं, ते हं कहं णाणुगमेस्समेक्का ? ॥ ३६ ॥

व्याख्या—नभसीव कौञ्चाः ‘समतिक्रामन्तः’ तांस्तान् देशानुल्लङ्घयन्तः ततानि जालानि ‘दलित्वा’ भित्त्वा “हंस” इति चस्य गम्यमानत्वाद् हंसाश्च “पालति” इति ‘परियन्ति’ समन्ताद् गच्छन्ति, पुत्रौ च पतिश्च मम सम्बन्धिनो गम्यमानत्वाद् ये एतद् जालोपमं विषयमिष्वङ्गं हित्वा नभःकल्पे निरुपलेपतया संशये तानि तानि संयमस्थानानि अतिक्रामन्तस्तानहं कथं नाऽनुगमिष्याम्येका सती ? इति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ इत्थं चतुर्णामपि व्रतप्रतिपत्तौ यदभूत्तदाह—

पुरोहिंयं तं ससुयं सदारं, सोच्चाऽभिणिवस्मम पहाय भोए ।
कुण्डुबसारं विउलुत्तमं तं, रायं अभिवत्वं ससुवाय देवी ॥ ३७ ॥
वंतासी पुरिसो रायं !, ण सो होइ पसंसिओ । माहणेण परिच्चत्तं, धणं आदाउमिच्छसि ॥ ३८ ॥
सव्वं जगं जइ तुहं, सव्वं वावि धणं भवे । सव्वं पि ते अपज्जत्तं, णेव ताणाय तं तव ॥ ३९ ॥

मरिहिसि रायं ! जया तया वा, मणोरमे कामगुणे विहाय ।
इक्को हु धम्मो नरदेव ! ताणं, ण विज्जई अन्नमिहेह किंचि ॥ ४० ॥
व्याख्या—पुरोहितं ‘तं’ भृगुनामानं ससुतं सदारं शुत्वा ‘अभिनिष्कम्प्य’ गृहाद् निर्गत्य प्रहाय भोगान् प्रव्रजित-

चतुर्दश
इषुकारी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

षण्णाम्
इषुकार-
राजादीनां
वक्तव्यता ।

॥ २११ ॥

मिति गम्यते, 'कुटुम्बसारं' धनधान्यादि, विपुलं चोत्तमं च विपुलोत्तमं, 'तदि'ति यत् पुरोहितेन लयकं गृह्णन्तिमिति शेषः, "रायं" ति राजानम् 'अभीक्ष्णं' पुनः पुनः 'समुवाच' सम्यगुक्तवती 'देवी' कमलावती नाम ॥ किमुक्तवती ? इत्याह—'धान्ताशी' वान्तभोजी पुरुषो य इति गम्यते, हे राजन् ! न स भवति प्रशंसितो विद्वद्भिरिति शेषः । कथमहं वान्ताशी ? उति चेद् इत्यत आह—ब्राह्मणेन परित्यक्तं धनमादावुमिच्छसि ॥ किञ्च—सर्वं जगद् यदि "तुहं" ति तव सर्वं नाऽपि धनं भवेत्, सर्वमपि 'ते' तव 'अपर्याप्तम्' अशक्तम् इच्छापूर्णं प्रतीति शेषः, अपर्यवसितत्वात् तस्याः । तथा नैव 'त्राणाय' जरामरणाद्यपनोदाय 'तदि'ति सर्वं जगद्धनं वा तवेति ॥ अन्यच्च—मरिष्यसि राजन् ! 'यदा तदा वा' यस्मिन् मरिष्यन् वा काले, जातस्य शुभं मरणात् । उक्तं हि—“कश्चित् सखे ! त्वया दृष्टः, श्रुतः सम्भावितोऽपि वा । क्षितौ न यदि वा स्वर्गे, यो जातो न मरिष्यति ? ॥ १ ॥” मनोरमान् कामगुणान् 'विहाय' त्यक्त्वा, न किञ्चित् त्वया सह यास्यतीत्यभिप्रायः, तथा 'एको हु' एक एव धर्मः 'नरदेव !' नृपते ! 'त्राणं' शरणम्, न विद्यते अन्यद् 'इह' लोके 'इह' मरणे किञ्चित् । उक्तं च—“अथेण नंदराया, न ताइओ गोधणेण कुइयन्नो । धन्नेण तिलयसिद्धी, पुत्तेहिं न ताइओ सगरो ॥ १ ॥” इत्यतो धर्म एवाऽनुष्ठेयो विद्वद्भिः, तस्मात् परित्यजाऽसुं द्विजपरित्यक्तद्रव्यग्रहणाऽऽग्रहमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ३७-३८-३९-४० ॥ यतश्च धर्माद् ऋते नान्यत् त्राणमतः—

णाहं रसे पक्खणि पंजरे वा, संताणछिन्ना चरिसामि मोणं ।
अकिंचणा उज्जुकडा गिरामिसा, परिग्गहारं भणियत्तदोसा ॥ ४१ ॥

दवग्निगणा जहा रण्णे, डञ्जमाणेसु जंतुसुं । अन्ने सत्ता पमोदंति, रागद्वोसवसं गया ॥ ४२ ॥
एवमेव वयं मूढा, कामभोगेसु सुच्छिया । डञ्जमाणं न बुज्झामो, रागद्वोसग्निगणा जगं ॥ ४३ ॥
भोगे भुच्चा वमिच्चा य, लहुभूयविहारिणो । आमोयमाणा गच्छंति, दिया कामकमा इव ॥ ४४ ॥
इमे य बद्धा फंदंति, मम हत्थऽल्लमागया । वयं च सत्ता कामेसु, भविस्सामो जहा इमे ॥ ४५ ॥
सामिसं कुललं दिस्सा, बज्जमाणं गिरामिसं । आमिसं सबसुज्झित्ता, विहरिस्सामो गिरामिसा ४६
गिद्धोवमे उ णच्चा णं, कामे संसारवहुणे । उरगो सुवन्नपासि व, संकमाणो तणुं चरे ॥ ४७ ॥
पाणु व बंधणं छेत्ता, अप्पणो वसहिं वए । एयं पत्थं महाराय ! उस्सुयारि त्ति मे सुयं ॥ ४८ ॥

व्याख्या—नाऽहं ‘रमे’ रतिमवाप्नोमि “पक्खिणि पंजरे व” त्ति पक्षिणीव पञ्जरे, किमुकं भवति ?—अथासौ
दुःखोत्पादिति पञ्जरे रतिं न लभते एवमहमपि जरामरणद्युपद्रवविद्वृते भवपञ्जरे न रमे, अतः “संताणच्छिन्न” त्ति
‘छिन्नसन्ताना’ प्रक्रमाद् विनाशितल्लेहसन्ततिः चरिष्यामि ‘मौनं’ सुनिभावम् “अकिञ्चना” हिरण्यादिकिञ्चनरहिता,
ऋजु—माथारहितं कृतम्—अनुष्ठितं यस्याः सा ऋजुकृता, तथा निष्कान्ता आमिपाद्—विषयादेः निरामिपा, “परिगगहारंभ-
नियत्तदोस” त्ति परिग्रहारम्भावेव जीवद्रूपणाद् दोषौ ताभ्यां निवृत्ता परिग्रहारम्भदोषनिवृत्ता ॥ अपरञ्च—द्वयाग्निना
यथाऽरण्ये दह्यमानेषु जन्तुषु ‘अन्ये’ अपरे ‘सत्त्वाः’ अविवेकिनः प्रमोदन्ते, किंविधाः ? रागद्वेषवशं गताः ॥ एवमेव
वयं “मूढा” त्ति ‘मूढानि’ मोहवशगानि कामभोगेषु मूर्च्छितानि दह्यमानं न बुध्यामहे रागद्वेषाग्निना ‘जगत्’ प्राणिसमू-
हम् । यो हि सविवेको रागादिमांश्च न भवति स दावानलेन दह्यमानान् अन्यसत्त्वानवलोक्य अहमन्येवमनेन दहनीय
इति तद्रक्षणोपायतत्पर एव भवति न तु प्रमोदते प्रमादवशगतः सन् । ततो वयमपि भोगपरित्यागादेर्विधान्येवेति ॥

ये तु एवंविधा न भवन्ति ते किं कुर्वन्ति ? इत्याह—भोगान् भुक्त्वा पुनरुत्तरकालं वान्त्वा च, लघुः—वायुस्तद्भूताः—
तदुपमाः मन्तो विहरन्तीत्येवंशीलाः लघुभूतविहारिणः—अप्रतिबद्धविहारिण इत्यर्थः ‘आमोदमानाः’ प्रमोदमनुभवन्तः
नयाभियानुष्ठानेनेति गम्यते, गच्छन्ति विवक्षितस्थानमिति शेषः । क इव ? ‘द्विजा इव’ विहगा इव ‘कामक्रमाः’ स्वेच्छा-
चारिणः । किमुक्तं भवति ?—यथा द्विजा यत्र यत्र रोचते तत्र तत्राऽऽमोदमाना भ्राम्यन्ति एवमेतेऽपि अभिष्वङ्गस्या-
भावाद् यत्र यत्र संयमनिर्वाहस्तत्र तत्र यान्तीति ॥ पुनरर्थोदिष्याथां निराकुर्वन्नाह—‘इमे’ प्रत्यक्षाः शब्दादयः ‘चः’
तनुभये ‘यस्याः’ नियन्त्रिता अनेकोपायै रक्षिता इत्यर्थः, स्पन्दन्त इव स्पन्दन्ते अस्थितिधर्मतया । ये कीदृशाः ? इत्याह—
“मम हृत्पञ्चमागय” त्ति मम उपलक्षणत्वात् तव च हस्तं हे आर्ये ! आगताः स्ववशा इत्यर्थः, आत्मनोऽज्ञतां दर्श-
यितुमाह—‘ययं च’ वयं पुनः सक्तानि कामभोगेषु, एवंविधेष्वपि चामीष्वभिष्वङ्गो मोहविलसितमिति भावः । यत
एवमनो भविष्यामो यथा ‘इमे’ पुरोहितादयः, किमुक्तं भवति ?—यथाऽमीभिश्चञ्चलत्वमवलोक्यते परित्यक्तास्तथा
वयमपि त्यज्याम इति ॥ स्यादेतद्—अस्मिन्त्वेऽपि सुखहेतुत्वात् किमिलमी त्यज्यन्ते ? इत्याह—‘सामिपं’ पिशितरूपा-
मिषयुक्तं ‘कुल्लं’ गृध्रं शकुनिकां वा दृष्ट्वा ‘वाध्यमानं’ पीड्यमानं विहगान्वरैरिति गम्यते, ‘निरामिपम्’ अन्यथाभूतं दृष्ट्वेति
गम्यते, ‘आमिपं’ धनधान्यादि सर्वमुञ्चित्वा ‘विहरिष्यामि’ अप्रतिबद्धविहारितया चरिष्यामि निरामिपा ॥ उक्ताऽनु-
वादेनोपदेशुमाह—गृध्रोपमान् उक्तन्यायेन ‘तुः’ पूरणे, ज्ञात्वा “णं” वाक्यालङ्कारे, ‘कामान्’ कामयन्ति—शब्दादीनि-
भिलगन्तीति कामाः—विपयिणस्तान्, किंभूतान् ? संसारवर्धनान्, किम् ? इत्याह—“उरगो सुवन्नपासि व” त्ति इवशब्दस्य
भिन्नक्रमत्वाद् आर्पत्याग उरग इव ‘सौपर्ण्यपाधे’ गरुडसमीपे ‘भयत्रस्तः’ भयत्रस्तः ‘तनु’ स्तोकं यतनयेत्यर्थः, ‘चरेः’
किंगामु प्रवर्त्तस्य । अस्यायमाशयः—यथा सौपर्ण्योपमैर्विपर्ण्येन वाध्यसे तथा यतस्य ॥ ततश्च किम् ? इत्याह—नाग इव

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २१३ ॥

वन्धनं छित्त्वाऽऽत्मनो 'वसति' विन्ध्याटवी व्रजति, एवं भवानपि कर्मबन्धनमुपहृत्याऽऽत्मनः शुद्धजीवस्य वसतिम्—आश्रयं मुक्तिमित्यर्थः व्रजेः, अनेन दीक्षायाः प्रसङ्गतः फलमुक्तम् । एवं चोपदिश्य निगमयितुमाह—'एतद्' यन्मयोक्तं 'पथ्यं' हितं महाराज ! इषुकार ! 'इति' एतद् मया 'श्रुतम्' अवधारितं साधुसकाशादिति गम्यते इति सूत्राष्टकार्थः ॥ ४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८ ॥ एवं च तद्वचनात् प्रतिबुद्धो नृपः । ततश्च यत् तौ द्वावपि चक्रतुस्तदाह—
चइत्ता विउलं रल्लं, कामभोगे य दुच्चए । निविसया गिरामिसा, निन्नेहा निप्परिग्गहा ॥ ४९ ॥
सम्मं धम्मं वियाणित्ता, चिच्चा कामगुणे वरे । तवं पगिज्झऽहक्खायं, धोरं धोरपरक्कमा ॥ ५० ॥
व्याख्या—त्यक्त्वा विपुलं राज्यं कामभोगांश्च दुस्त्यजान् 'निर्विपयौ' विषयरहितौ अत एव निरामिपौ 'निःस्नेहौ' निःप्रतिबन्धौ 'निष्परिग्रहौ' मूर्च्छारहितौ सम्यक् 'धर्म' श्रुत-चारित्र्यात्मकं विज्ञाय त्यक्त्वा कामगुणान् वरान्, पूर्वविशेषणैर्नैतार्थत्वेऽपि पुनरभिधानमतिशयव्यापकम् । 'तपः' अनशनादि 'प्रगृह्य' अभ्युपगम्य 'यथाख्यातं' येन प्रकारेण तीर्थ-करादिभिः कथितं 'धोरं' दुरनुचरं, धोरपरकर्मौ तथैव कृतवन्ताविति शेष इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४९-५० ॥ सम्प्रति समस्ताध्ययनोपसंहारमाह—

एवं ते कमसो बुद्धा, सबे धम्मपरायणा । जम्ममब्बुभउव्विग्गा, दुक्खस्संतगवेसिणो ॥ ५१ ॥
सासणे विगयमोहाणं, पुब्बिं भावणभाविआ । अचिरेणेव कालेणं, दुक्खस्संतमुवागया ॥ ५२ ॥
राया सह देवीए, माहणो य पुरोहिओ । माहणी दारगा चेव, सबे ते परिणिबुद्धि ॥ ५३ ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—'एवम्' अमुना प्रकारेण 'तानि' अनन्तरमुत्कल्पानि षडपि क्रमशो बुद्धानि सर्वानि धर्मपरायणानि जन्ममृत्युभयोद्विमानि दुःखस्यान्तगवेषकाणि ॥ पुनस्तद्वक्तव्यतामेवाह—शासने 'विगतमोहानाम्' अर्हतां 'पूर्वम्' अन्य-

चतुर्दशं
इषुकारी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
षण्णाम्
इषुकार-
राजादीनां
वक्तव्यता ।

॥ २१३ ॥

जन्मनि, भावनया-कुशलकर्मोऽभ्यासरूपया भावितानि-वासितानि भावनाभावितानि अत एव 'अचिरेणेव' स्वल्पेनैव कालेन दुःसह्य 'अन्तं' मोक्षम् 'उपागतानि' प्राप्तानि, सर्वत्र आकृतत्वात् युद्धिद्वनिर्देशः ॥ मन्दमतिस्मरणायाध्ययनार्थमुप-सहर्तुमाह-राजा सह देव्या ब्राह्मणश्च पुरोहितो ब्राह्मणी दारकौ चैव सर्वाणि तानि 'परिनिर्वृतानि' मुक्तिं गतानीति सूत्रार्थः ॥ ५१-५२-५३ ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ, त्रवीमीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूत्रिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधायाम्
इषुकारीयाख्यं चतुर्दशमध्ययनं समाप्तम् ॥

पण्णाम्
इषुकार-
राजादीनां
वक्तव्यता ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध्या-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २१४ ॥

अथ सभिक्षुनामकं पञ्चदशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं चतुर्दशमध्ययनम् । सम्प्रति सभिक्षुनामकं पञ्चदशमारभ्यते, अथ चायमभिसम्बन्धः—‘इहाऽनन्तरा-
ध्ययने निर्निदानतागुण उक्तः, स च मुख्यतो भिक्षोरेव, भिक्षुश्च गुणत इति तद्गुणा अनेनोच्यन्ते’ इत्यनेन सम्बन्धेना-
यातस्यास्याध्ययनस्यादिसूत्रम्—

मोणं चरिस्सामि समेच्च धम्मं, सहिए उज्जुक्कडे णियाणछिन्ने ।
संथवं जहेज्ज अकामकामे, अन्नायएसी परिबए स भिक्खु ॥ १ ॥

व्याख्या—‘मौनं’ श्रामण्यं चरिष्यामि इत्यभिप्रायेणेत्युपस्कारः, ‘समेत्य’ प्राप्त्य ‘धर्मं’ श्रुतचारित्र्यभेदं ‘सहितः’
समेतोऽन्यसाधुभिरिति गम्यते, न त्वेकाकी, एकाकित्वस्यागमे निषिद्धत्वात् । यदुक्तम्—“एगागियस्स दोसा, इत्थी साणे
तहेव पडिणीए । भिक्खविसोहिमहवय, तम्हा सेविज्ज दोगमणं ॥ १ ॥” ‘ऋजुकृतः’ अशठाहुष्ठानः ‘नियाणछिन्न’
त्ति निदानं-विषयाऽभिष्वङ्गात्मकं तत् छिन्नम्-अपनीतं येन स छिन्ननिदानः ‘संस्तवं’ मात्रादिभिः परिचयं ‘जह्यात्’
त्यजेत्, न कामकामः—कामाभिलाषी अकामकामः, अज्ञातः—तपआदिभिर्गुणैः अनवगत एष्यते आसादिकम् अज्ञातैषी
‘परित्रजेत्’ अनियतविहारितया विहरेत्, “स भिक्खु” त्ति य एवंविधः स भिक्षुः । अनेन सिंहतया निष्कम्य सिंहतयैव
विहरणं भिक्षुत्वनिबन्धनमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ तच्च सिंहतया विहरणं यथा स्यात् तथा विज्ञेयत आह—

१ “एकाकिनो दोषाः, स्त्री श्वानः तथैव प्रलनीकः । भिक्षाविशुद्धि-महावतं, तस्मात्सेवेत द्विगमनम् ॥ १ ॥”

पञ्चदशं
सभिक्षु-
नामकम-
ध्ययनम् ।
भिक्षोर्गुण-
वक्तव्यता ।

॥ २१४ ॥

राओवरयं चरेज्ज लाढे, विरए वेदवियाऽयरक्खिए ।

पन्ने अभिभूय सवदंसी, जे कम्हि वि ण मुच्छिए स भिक्खू ॥ २ ॥

व्याख्या—“रागोवरयं” ति उपरतरागो यथा भवत्येवं ‘चरेत्’ विहरेत् ‘लाढे’ ति ‘लट्’ सदनुष्ठानतया प्रथमतः ‘विरतः’ असंयमाद् निवृत्तः ‘वेदवित्’ आगमवेदी ‘आयरक्खिए’ ति रक्षितो दुर्गतेः तद्धेतुवसदनुष्ठानवर्जनत आत्मा येन स रक्षितात्मा, परनिपातः सर्वत्र प्राकृतत्वात् । ‘पन्नः’ हेयोपादेयबुद्धिमान् अभिभूय परीपहोपसर्गानिति गम्यते, मरं-गम्यमानत्वात् प्राणिगणं पश्यति-आत्मवत् प्रेक्षते सर्वदुर्गो यः कस्मिंश्चित् सचित्तादिवस्तुनि न मूर्च्छितः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अन्यथा—

अधोसवहं विहत्तु धीरे, सुणी चरे लाढे णिच्चमायगुत्ते ।

अधगगमणे असंपहिडे, जे कसिणं अहियासए स भिक्खू ॥ ३ ॥

व्याख्या—आक्रोशश्च वधश्च आक्रोशवधं तद् ‘विदित्वा’ स्वकृतकर्मफलमेतदिति मत्वा ‘धीरः’ अक्षोभ्यः मुनिश्चरेद् अप्रतिनद्धविहारेणेति गम्यते, “लाढि” ति प्राग्वत् ‘नित्यं’ सदा “आयगुत्ते” ति गुप्तः-रक्षितोऽसंयमस्थानेभ्य आत्मा येन स तथा, अव्यग्रम्-अनाकुलम् असमञ्जसचिन्तोपरमतो मनो यस्य सोऽव्यग्रमनाः, ‘असम्पहट्’ आक्रोशदानादिषु न प्रार्थयान् । यथा कश्चिदाह—“कश्चिपुमान् क्षिपति मां परिरुक्षवाक्यैः, श्रीमत्क्षमामरणमेत्य मुदं ब्रजामि ।” इत्यादि । प्रकृतोपसहारमाह—यः ‘कुल्लं’ समस्तमाक्रोशवधम् ‘अध्यास्ते’ सहते स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ किञ्च—

पतं सयणासणं भइत्ता, सीउण्हं विविहं च दंसमसगं ।

अधगगमणे असंपहिडे, जे कसिणं अहियासए स भिक्खू ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘ग्रान्तम्’ अधमं शयनासनम्, उपलक्षणत्वाद् भोजनाच्छादनादि च ‘भुक्त्वा’ सेवित्वा शीतोष्णं चस्य गम्यमानत्वात् ‘विविधं च’ नानाप्रकारं दंशमशकं प्राप्येति शेषः, सर्वत्र च समाहारद्वन्द्वः, अव्यग्रमना असम्प्रहृष्टो यः कृत्स्नमध्यास्ते स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ अपरञ्च—

णो सक्रियमिच्छती न पूयं, णो वि य वंदणं कुओ पसंसं ? ।
से संजए सुबए तवस्सी, सहिए आयगवेसए स भिक्खू ॥ ५ ॥

व्याख्या—‘नो’ नैव ‘सत्कृतं’ सत्कारम् अभ्युत्थानाऽनुगमादिरूपम् ‘इच्छति’ अभिलषति, न ‘पूजां’ वज्रादिसपर्याम्, ‘नोऽपि च’ नैव च ‘वन्दनकं’ द्वादशावर्त्तदिरूपम्, कुतः ‘प्रशंसां’ निजगुणोत्कीर्त्तनरूपाम् ?, नैवेच्छतीत्यभिप्रायः । ‘सः’ एवंविधः सम्यग् यतते सदनुष्ठानं प्रतीति संयतः ‘सुव्रतः’ शोभनव्रतः ‘तपस्वी’ प्रशस्यतपाः ‘सहितः’ पूर्ववद्, आत्मानं कर्मविगमात् शुद्धरूपं गवेषयति—मृगयति इति आत्मगवेषको यः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ तथा—

जेण पुण जहाइ जीवियं, मोहं वा कसिणं णियच्छई ।
नरनारिं पजहे सया तवस्सी, ण य कोऊहलं उवेइ स भिक्खू ॥ ६ ॥

व्याख्या—‘येन’ हेतुभूतेन पुनःशब्दोऽस्य सर्वथा संयमघातित्वविशेषोक्तकः ‘जहाति’ त्यजति ‘जीवितं’ संयम-जीवितं ‘मोहं वा’ मोहनीयं कपायनोकषायादिरूपं ‘कृत्स्नं’ समस्तं ‘नियच्छति’ वध्नाति, तदेवंविधं नरञ्च नारी च नरनारि ‘प्रजह्यात्’ त्यजेद् यः सदा तपस्वी, न च ‘कुतूहलं’ खयादिविषयमुपैति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ सम्प्रति पिण्डविशुद्धिद्वारेण समिधुत्वमाह—

देव	आसु	देव
मनु	राक्ष	मनु
देव	आसु	देव

छिन्नं सरं भोमं अंतलिखं, सुमिणं लक्खण दंड वत्थुविज्जं ।
अंगवियारं सरस्सविजयं, जे विज्जाहिं ण जीवई स भिक्खु ॥ ७ ॥

व्याख्या—छेदनं छिन्नं वसनदशनादीनां, तद्विषयशुभाऽशुभनिरूपिका विद्याऽपि छिन्नमित्युक्ता, एवं सर्वत्र । छिन्ना-
दिक्रान्ति—“अर्जण-संजण-कदमलित्ते, मूसगभक्खिय अगिविदुं । तुन्निय-कुट्टिय-पज्जवलीढे, होइ विवागु सुहो असुहो
वा ॥ १ ॥ देवेषु उत्तमो लाभो, माणुस्सेसु य मज्झिमो । आसुरेषु य गेलवं, मरणं जाण रक्खसे ॥ २ ॥ इत्यादि ।
त्रिविक्रान्तिभागव्यवस्था पुनः—चत्तारि देवयाभागा, दो य भागा य माणुसा । आसुरा य दुवे भागा, मज्जे वत्थस्स
रत्तम्मो ॥ १ ॥” तथा “सरं” ति स्वरस्वरूपाभिधानम्—“सैजं रवइ मज्जो, कुकुडो रिसहं सरं । हसो रवइ गंधारं,
मच्चिमं तु गवेलए ॥ १ ॥ तथा—सज्जेण लहइ वित्तिं, कयं च न विणस्सइ । गावो पुत्ता य मित्ता य, नारीणं होइ
वद्धो ॥ २ ॥ रिसहेण उ ईसरियं, सेणावचं धणाणि य ।” इत्यादि । तथा भूमौ भवं ‘भौमं’ भूकम्पादिलक्षणम्, यथा—
“शब्देन महता भूमिर्यदा रसति कम्पते । सेनापतिरस्मात्, राजा राष्ट्रं च पीड्यते ॥ १ ॥” इत्यादि । तथा अन्तरिक्षम्—
आकाशं तत्र भवमान्तरिक्षं गन्धर्वनगरादिलक्षणम्, यथा—“कपिलं सस्यघाताय, माञ्जिष्ठं हरणं गवाम् । अव्यक्तवर्णं

१ “अजुन-राज-कदमलित्ते, मूपकभक्षितेऽग्निविदग्धे । तूर्णित-कुट्टित-पर्यवलीढे, भवति विपाकः शुभोऽशुभो वा ॥ १ ॥ देवेषु
उत्तमो लाभो, मानुष्येषु च मध्यम । आसुरेषु च खलान्यं, मरणं जानीहि राक्षसे ॥ २ ॥ २ चत्वारो देवताभागा, द्वौ च भागौ च
मानुष्यौ । आसुरीयो च द्वौ भागौ, मध्ये वस्त्रस्य राक्षसः ॥ १ ॥” ३ “पहजं रैति मयूरः, कुकुटं कपभं स्वरम् । हसो रैति गान्धारं,
मध्यमं तु गवेलकः ॥ १ ॥ पड्जेन लभते वृत्तिं, कृतं च न विनश्यति । गावः पुत्राश्च मित्राणि च, नारीणां भवति वल्लभः ॥ १ ॥
‘‘नगरेण वैभवं, नेनापलं धनानि च ।’’

श्रीउत्तरा-
भ्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २१६ ॥

कुरुते, बलक्षोभं न संशयः ॥१॥ गान्धर्वनगरं स्त्रियं, सप्राकारं सतोरणम् । सौम्यां दिशं समाश्रित्य, राज्ञस्तद्वि-
जयङ्करम् ॥२॥” इत्यादि । तथा ‘स्वप्नं’ स्वप्नगतं शुभाशुभकथनम्, यथा—“गायते रोदनं ब्रूयाद्, नर्तने वधवन्धनम् ।
हसने शोचनं ब्रूयात्, पठने कलहं तथा ॥१॥” इत्यादि । तथा ‘लक्षणं’ स्त्रीपुरुषादीनाम्, यथा—“चक्रबुसिणेहे सुहिओ,
दंतसिणेहे य भोयणं मिट्ठं । तयणेहेण य सोकलं, नहनेहे होइ परमघणं ॥१॥” इत्यादि । तथा “दंडः” ति ‘दण्डः’ यष्टिः,
तत्स्वरूपकथनम्—“एणपबं पसंसंती” इत्यादि । तथा ‘वास्तुविद्या’ आसादादिलक्षणाभिधायकं शास्त्रम् । तथा ‘अङ्गविकारः’
शिरःस्फुरणादिः, तच्छुभाशुभस्वरूपकथनम्, यथा—“सिरैफुरणे किर रज्जमि” इत्यादि । तथा स्वरस्य-दुर्गाशिवादिरुत-
रूपस्य विजयः-तत्सम्बन्धी शुभाशुभनिरूपणाभ्यासः, यथा—“सामा-सारस-वायस-कोसिय-सियवत्त-रासह-सिवाओ ।
जंबुय-वसहा वामा, पत्थाणे कज्जसिद्धियरा ॥ १ ॥” इत्यादि । ततो य एतामिर्धिद्याभिर्न जीवति नैता एव जीविकाः
प्रकल्प्य प्राणान् धारयति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ तथा—

मंतं मूलं विविहं विज्जचित्तं, वमण-विरेयण-धूम-नेत्त-सिणाणं ।

आउरे सरणं तिगिच्छियं च, तं परिन्नाय परिद्वए स भिक्खू ॥ ८ ॥

व्याख्या—‘मन्त्रम्’ उँकारादिस्वाहापर्यन्तम् ‘मूलं’ मूलिका कोशमिहितं शरपुङ्खामूलिकादि ‘विविधं’ नानाप्रकारं
‘वैद्यचिन्तां’ वैद्यसम्बन्धिनीं पण्यौषधादिव्यापारात्मिकां चिन्ताम्, यथा—“वर्जयेद् द्विदलं शूली, कुष्ठी मांसं ज्वरी

१ “चक्षु-क्षेहे सुखितो, दन्तक्षेहे च भोजनं मिष्टम् । त्वक्क्षेहेन च सौख्यं, नखक्षेहे भवति परमधनम् ॥ १ ॥” २ “एकपदां
प्रशंसन्ति” । ३ “शिरःस्फुरणे किल राज्यम्” । ४ “श्यामा-सारस-वायस-कौशिक-शतपत्र-रासभ-शिवा । जम्बुक-वृषभा वामाः
प्रस्थाने कार्यसिद्धिकराः ॥ १ ॥”

पञ्चदशं
सभिधु-
नामक्रम-
व्ययनम् ।
भिक्षोर्गुण-
वक्तव्यता ।

॥ २१६ ॥

पुनम् । नमनम्रमतीमारी, नेत्ररोगी च भैयुनम् ॥१॥” इत्यादि । वमनम्—उद्विगणम्, विरेचनं—कोष्ठशुद्धिरूपम्, धूमं—मनः—
शिलासिन्धु, “नेत्रं” ति नेत्रशब्देन नेत्रसंस्कारकमिह समीराखनादि गृह्यते, स्नानम्—अपत्यायं मन्त्रीपधिसंस्कृत-
त्रय्यभियेचनम्, वमनादीनां च समाहारद्वन्द्वः । “आजरे सरणं” ति सुव्यवस्थायाद् ‘आतुरस्य’ रोगपीडितस्य ‘स्मरणं’
‘हा तात ! हा मातः !’ इत्यादिरूपम्, ‘चिकित्सितं च’ आत्मनो रोगप्रतीकाररूपम्, ‘तद्’ इति यदनन्तरमुक्तं वमनादि
“परित्राय” ति उपरित्रया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरित्रया च प्रत्याख्याय ‘परित्रजेत्’ संयममार्गे परिगच्छेद् यः स
भिन्नुरिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ अपरं च—

त्वत्तिय-गण-उग-रायपुत्ता, माहण भोइय विविहा य सिप्पिणो ।
नो तेसिं वयइ सिलोगपूयं, तं परिन्नाय परिखए स भिक्खू ॥ ९ ॥

व्याख्या—क्षत्रियाः—राजानः गणाः—मह्नादिसमूहाः उग्राः—आरक्षिकादयः राजपुत्राः—नृपसुता एतेषां द्वन्द्वः ।
‘माहनाः’ गणनाः ‘भोगिक्काः’ विशिष्टनेपथ्यादिभोगवन्तोऽमात्यादयः, उभयत्र सुपो लुङ् । विविधाश्च ‘शिल्पिनः’
समस्यादयः इति शेषः । ‘नो’ नैव तेषां ‘वदति’ भाषते श्लोकपूर्वे, यथा—‘शोभना एते, पूजयत चैतानिति, उभयत्र
पापानुमत्यादिदोषसम्भवात् । किन्तु ‘तन्’ श्लोकपूर्वादिकं द्विविधयाऽपि परिज्ञाया परिब्रजेद् यः स भिक्षुरिति
सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ अन्यम्—

गिहिणो जे पवइएण दिट्ठा, अप्पवइएण व संथुया हवेज्जा ।
तेसिं इहलोइयप्पलट्ठा, जो संथवं न करेइ स भिक्खू ॥ १० ॥

।ख्या—गृहिणो ये प्रव्रजितेन दृष्टाः ‘अप्रव्रजितेन वा’ गृहस्थावस्थेन सह ‘संस्तुताः’ परिचिता भवेयुः, ‘तेसिं’ ति तैः सह ‘ऐहलौकिकफलार्थं’ वस्त्रादिलाभनिमित्तं यः ‘सस्तव’ परिचयं न करोति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ तथा—

सयणासणपाणभोयणं, विविहं खाइम-साइमं परेसिं ।

अदए पडिसेहिए नियंठे, जे तत्थ ण पउस्सई स भिक्खू ॥ ११ ॥

व्याख्या—शयनासनपानभोजनं विविधं खादिमस्वादिमं ‘परेसिं’ ति ‘परेभ्यः’ गृहस्थादिभ्यः ‘अदए’ ति अददद्भ्यः ‘प्रतिपिद्धः’ क्वचित् कारणान्तरेण याचमानो निराकृतः ‘निर्यन्थः’ ग्रन्थरहितो यः ‘तत्र’ अदाने ‘न प्रदुष्यति’ न प्रद्वेपं याति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ तथा—

जं किंचि आहारपाणं विविहं, खाइम-साइमं परेसिं लद्धुं ।

जो तं तिविहेण णाणुकंपे, मणवयकायसुसंबुडे जे स भिक्खू ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘यत् किञ्चिद्’ अल्पमपि आहारपाणं विविधं खादिमस्वादिमं च, चस्य गम्यमानत्वात् परेभ्यो लब्ध्वा यः “तं” ति सुव्यवस्थायात् तेनाहारादिना ‘त्रिविधेन’ मनोवाक्कायलक्षणेन प्रकाररूपेण ‘न अनुकम्पते’ बालगलानादीन् नोपकुर्वते न स भिक्षुरिति शेषः । यस्तु सुसंवृतमनोवाक्कायः सन् बालगलानादीननुकम्पत इति गम्यते, उक्तञ्च— “साहवो तो वि जत्तेण, निर्मतेज्ज जहक्कमं । जइ इत्थ केइ इच्छेज्जा, तेहिं साद्धिं तु सुंजए ॥ १ ॥” स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ किञ्च—

१ “साधवस्ततोऽपि यत्नेन निमुञ्चयेयुर्यथाक्रमम् । यद्यत्र केऽपि इच्छेयुः तैः सार्धं तु सुक्षीरम् ॥ १ ॥”

आयामगं चैव जवोदणं च, सीयं सोवीरजवोदणं च ।

णो हीलए पिंडं णीरसं तु, पंतकुलाहं परिदए स भिक्खू ॥ १३ ॥

व्याख्या—आयाममेव ‘आयामकम्’ अवश्रावणं ‘चः’ समुच्चये, ‘एवः’ पूरणे, ‘यवोदणं च’ यवभक्तं ‘शीतं’ शीतलं नौशीतं च—कालिकं यवोदकं च—यवधावनं सोवीरयवोदकम्, तच्च ‘नो हीलयेत्’ धिगिदं किमनेनानिष्टेन ? इति न निन्देत्, ‘पिण्डम्’ आयामकादि एव नीरसमपि, तुशब्दस्य अर्थात्त्वाद् अत एव प्रान्तकुलानि यः परिव्रजेत् स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ अन्यच्च—

सद्वा विविहा भवंति लोए, दिवा माणुस्सया तहा तिरिच्छा ।

भीमा भयभैरवा उराला, जो सोच्चा ण विहेज्जई स भिक्खू ॥ १४ ॥

व्याख्या—शब्दाः ‘विविधाः’ विमर्गप्रद्वेषादिना विधीयमानतया नानाप्रकारा भवन्ति लोके ‘दिव्याः’ देवसम्बन्धिनः ‘माणुजकाः’ मनुष्यसम्बन्धिनः, तथा ‘तैरश्वाः’ तिर्थेकसम्बन्धिनः ‘भीमाः’ रौद्राः, भयेन भैरवाः—अत्यन्त-सा-उत्पत्ताका भयभैरवाः ‘उदाराः’ महान्तः, यः श्रुत्वा प्रक्रमात् तानेव शब्दान् ‘न व्यथते’ धर्मध्यानतो न चलति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ इत्येतावता सिंहविहारितायां निमित्तमुक्तम्, सम्प्रति समस्तधर्ममूलसम्यक्त्वस्वार्थमाह—

वायं विविहं समिच्च लोए, सहिए खेयाणुगए य कोवियप्पा ।

पन्ने अभिभूय सधदंसी, उवसंते अविहेडए स भिक्खू ॥ १५ ॥

व्याख्या—चादं ‘विविधं’ ‘गुण्डस्य भवति धर्मः’, तथा जटाभिः सवाससां धर्मः । गृह्वासेऽपि च धर्मो, वनेऽपि वसता भवति धर्मः ॥ १ ॥” इत्यादिदर्शनान्तराभिप्रायरूपं ‘समेत्य’ ज्ञात्वा लोके सहितः प्राग्वत्, खेदयत्यनेन कर्मेति

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २१८ ॥

खेदः—संयमस्तोनाऽनुगतः ‘चः’ पूरणे, कोविदः—लब्धशास्त्रपरमार्थ आत्मा यस्य स कोविदात्मा, ‘पत्रे अभिभूय
सबदंसी उवसते” ति प्राग्वत्, “अविहेठकः” न कस्यचिद् विवाधको यः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ तथा—

असिपपजीवी अगिहे अमित्ते, जिह्दिण सवओ विपपमुक्के ।

अणुक्कसाई लहुअपपभवली, चिच्चा गिहं एगयरे स भिक्खू ॥ १६ ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—‘अशिल्पजीवी’ चित्रादिविज्ञानजीविकारहितः ‘अगृहः’ अनगरः “अमित्ते” ति उपलक्षणत्वाद्
अमित्रशत्रुः जितेन्द्रियः, तथा ‘सर्वतः’ बाह्याभ्यन्तराच्च ग्रन्थादिति गम्यते विप्रमुक्तः, तथा ‘अणुकषायी’ स्वल्पकषायः
“लहुअपपभक्खि” ति अल्पानि—स्तोकानि लघूनि—निःसारणि निष्पावादीनि भक्षितुं शीलमस्येत्यल्पलघुभक्षी त्यक्त्वा
‘गृहं’ द्रव्यभावभेदभिन्नम्, एकः—रागद्वेषरहितः चरत्येकचरो यः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ,
ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुदीकायां
मुखबोधायां पञ्चदशं सभिक्षुनामकमध्ययनं समाप्तम् ॥

पञ्चदशं
सभिक्षु-
नामकम-
ध्ययनम् ।
भिक्षोर्गुण-
वक्तव्यता ।

॥ २१८ ॥

अथ ब्रह्मचर्यसमाधिनामकं षोडशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं पञ्चदशमध्ययनम् । अधुना षोडशमध्ययनमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहाऽनन्तराध्ययने भित्तुगुणा उक्ताः, ते च तत्त्वतो ब्रह्मचर्यव्यवस्थितस्य भवन्ति, तदपि च ब्रह्मचर्यगुप्तिपरिज्ञानत इति ता इहाभिधीयन्ते’ इत्यनेन मन्त्रवेदनायातस्याध्यायनस्यादिसूत्रम्—

सुयं मे आउसं । तेणं भगवया एवमक्खायं—इह खलु थेरेहिं भगवंतेहिं दस वं भचेर-
समाहिठाणा पन्नत्ता, जे भिक्खू सोच्चा णिसम्म संजमवहुले संवरवहुले समाहिबहुले
गुत्ते गुत्तिंदिण गुत्तयंभयारी सदा अप्पमत्ते विहरिज्जा ॥ १ ॥

व्याख्या—श्रुतं मया आयुष्मन् ! तेन भगवता एवं ‘आख्यातं’ कथितम्, कथम् ? इत्याह—सोपस्कारत्वात् सूत्रान्न यथेति गम्यते, ततो यथा ‘इह’ प्रवचने ‘खलुः’ निश्चयेन ‘स्थविरेः’ गणधरादिभिर्भगवद्भिर्दश ब्रह्मचर्यसमाधिस्या-
नानि प्रज्ञप्ताणि, फोऽभिप्रायः ?—नैषामियं स्वमनीषिका, किन्तु भगवताऽप्येवमाख्यातं मया श्रुतम्, ततोऽत्र माऽनास्थां
कृथाः । तान्येव विशिनष्टि—‘अ’ इति यानि भिक्षुः ‘श्रुत्वा’ आकर्ण्य ‘निशम्य’ अर्थतोऽवधार्य ‘संजमवहुले’ ति
प्राकृतत्वाद् बाहुल्यः—प्रभूत उत्तरोत्तरस्थानास्या संयमोऽस्येति बहुलसंयमः, अत एव बहुलसंवरः पञ्चेन्द्रियाणाम् अत
एव ‘बहुलममाधिः’ चित्तस्वाराध्यम् ‘गुप्तः’ मनोवाचायैः अत एव गुप्तेन्द्रियः, तत एव गुप्तं—नवगुप्तिसेवनाद् ब्रह्मेति—
ब्रह्मचर्यं चरितुं शीलमस्येति गुप्तब्रह्मचारी ‘सदा’ सर्वदा अप्रमत्तो विहरेदिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखबोध-
रूपा लघु-
वृत्तिः ।
॥ २२० ॥

षोडशं
ब्रह्मचर्य-
समाधि-
नामकम-
ध्ययनम् ।
दश ब्रह्म-
चर्यसमाधि-
स्थानानि ।

॥ २२० ॥

णो इत्थीहिं सद्धिं सण्णिसिज्जागए विहरित्ता हवइ से निगंथे । तं कहमिति चेदू
आचार्य आह—णिगंथस्स खलु इत्थीहिं सद्धिं सण्णिसेज्जागयस्स वंभयारिस्स
वंभवेरे संका वा कंखा वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जिजा, भेयं वा लभिज्जा, उम्मायं
वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं हवेज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्ममाओ
भंसेज्जा, तम्हा खलु णो निगंथे इत्थीहिं सद्धिं सन्निस्सिज्जागए विहरेज्जा ॥ ३ ॥

व्याख्या—नो स्त्रीभिः साद्धं सन्निपद्या—पीठाद्यासनं तद्रतः सन् 'विहर्त्ता' अवस्थाता भवति, कोऽर्थः ? तस्मिन्
सौहृदासने नोपविशेत्, उत्थितास्वपि तासु मुहूर्तं तत्र नोपवेष्टव्यमिति सम्प्रदायः, य एवंविधः स निर्द्वन्द्वः । शेषं प्रश्न-
निर्वचनाभिधायि पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ चतुर्थमाह—

णो इत्थीणं इंदियाइं मणोरमाइं आलोएत्ता णिज्झाइत्ता हवइ से निगंथे ।
तं कहमिति चेदू आयरियाऽह—णिगंथस्स खलु इत्थीणं इंदियाइं मणोहराइं
मणोरमाइं आलोएमाणस्स निज्झाएमाणस्स वंभयारिस्स वंभवेरे संका वा कंखा
वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जिजा, भेयं वा लभिज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीह-
कालियं वा रोगायकं हवेज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्ममाओ भंसेज्जा, तम्हा खलु
णो निगंथे इत्थीणं इंदियाइं मणोहराइं मणोरमाइं आलोएज्जा णिज्झाइज्जा ॥ ४ ॥

व्याख्या—नो स्त्रीणाम् 'इन्द्रियाणि' नयनादीनि मनः—चित्तं हरन्ति दृष्टमात्राणि अक्षिपन्तीति मनोहराणि, तथा

मनो रमयन्ति—र्यनान्तरमनुचिन्त्यमानान्यादाद्यन्तीति मनोरमाणि 'आलोकिता' ईयेद् दृष्टा 'निर्ध्याता' प्रवन्वेन
निसीक्षिता भवति यः स निर्मेयः, अन्यत् प्रतीतमेवेति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ पञ्चममाह—

णो इत्थीणं कुटुंतरंसि वा दूसंतरंसि वा भित्तिअंतरंसि वा कूइयसहं वा रुइयसहं वा
गीयसहं वा हसियसहं वा थणियसहं वा कंदियसहं वा विलवियसहं वा सुणित्ता
भवइ से निगंथे । तं कहमिति चेदाचार्य आह—इत्थीणं कुटुंतरंसि वा दूसंतरंसि
वा भित्तिअंतरंसि वा कूइयसहं वा रुइयसहं वा गीयसहं वा हसियसहं वा थणियसहं
वा कंदियसहं वा विलवियसहं वा सुणमाणस्स वंभयारिस्स वंभचरे संका वा
कंवा वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जिजा, भेयं वा लभिजा, उम्मायं वा पाउणिजा,
दीहकालियं वा रोगायकं हविजा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेजा, तम्हा
खलु निगंथे णो इत्थीणं कुटुंतरंसि वा दूसंतरंसि वा भित्तिअंतरंसि वा कूइयसहं
वा रुइयसहं वा गीयसहं वा हसियसहं वा थणियसहं वा कंदियसहं वा विलवि-
यसहं वा सुणमाणो विहरेजा ॥ ५ ॥

व्याख्या—नो स्त्रीणां कुटुं—लेष्टुकादिरचितं तेनाऽन्तरं—व्यवधानं कुड्यान्तरं तस्मिन् वा, दूयं—वस्त्रं यवनिकारूपं
तन्तरे वा भित्तिः—पक्षेष्टकादिरचिता तदन्तरे वा स्थित्वेति शेषः, 'कूजितशब्दं वा' रतसमये कोकिलादिविहगभापरूपं
'रुगिशब्दं वा' रतिकलहादिकं 'गीतशब्दं वा' पञ्चमादिदुष्टरूपं 'हसितशब्दं वा' कहकहादिकं 'स्तनितशब्दं वा'

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
मुख्योपा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ २१९ ॥

कयरे खलु ते धेरेहिं भगवन्तेहिं दस बंभचेरसमाहिठाणा पन्नत्ता ? जे भिक्खू सोचा
णिसम्म संजमबहुले संवरबहुले समाहिबहुले गुत्ते गुत्तिदिए गुत्तबंभयारी सया अप्प-
मत्ते विहरिजा । इमे खलु ते धेरेहिं भगवन्तेहिं दस बंभचेरसमाहिठाणा पन्नत्ता, जे
भिक्खू सोचा निसम्म संजमबहुले संवरबहुले समाहिबहुले गुत्ते गुत्तिदिए गुत्तबंभयारी
सया अप्पमत्ते विहरिजा, तंजहा—विवित्ताइं सयणासणाइं सेविजा से निगंगंथे, नो
इत्थीपसुपुण्डगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेविता हवइ से निगंगंथे । तं कहं ? इति चेद्
आचार्य आह—निगंगंथस्स खलु इत्थीपसुपुण्डगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेवमाणस्स
बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पजेज्जा, भेदं वा लभेज्जा,
उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं हवेज्जा, केवलपन्नत्ताओ धम्माओ वा
भंसिज्जा, तम्हा नो इत्थिपसुपुण्डगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेविता हवइ से निगंगंथे ॥१॥

कतरणीत्यादि ग्रन्थसूत्रम्, इमानीत्यादि निर्वचनसूत्रं प्राग्वत् । तान्येवाह—‘तद्यथे’त्युपन्यासे, ‘विविक्तानि’
स्त्रीपशुपण्डकैरनाकीर्णानि शयनासनानि उपलक्षणत्वात् स्थानानि च सेवेत यः स निर्यन्थो भवतीति शेषः । इत्थ-
मन्येनाऽभिधायाव्युत्पन्नविनियानुग्रहायामुमेवार्थं व्यतिरेकत आह—‘नो’ नैव स्त्रीपशुपण्डकसंसक्तानि शयनासनानि
‘सेविता’ उपभोक्ता भवति । ‘तदि’ ति अनन्तरोक्तं ‘कथं’ केन प्रकारेण ? ‘इति चेद्’ एवं यदि मन्यसे अत्रो-
च्यते—निर्ग्रन्थस्य खलु निश्चितं स्त्रीपशुपण्डकसंसक्तानि शयनासनानि सेवमानस्य “बंभयारिस्स” त्ति अपेर्गम्यमा-
नत्वाद् ब्रह्मचारिणोऽपि सतो ब्रह्मचर्ये ‘शङ्का वा’ इहान्येपामिति गम्यते, ततः शङ्का वाऽन्येषां किमेवंविधशयनास-

पोडशं
ब्रह्मचर्य-
समाधि-
नामकम-
ध्ययनम् ।

दश ब्रह्म-
चर्यसमाधि-
स्थानानि ।

॥ २१९ ॥

नसेवी अक्षचारी ? उत नेति ? अथवा शङ्का-हयादिभिरत्यन्ताऽपहृतचित्ततया विस्तृतसकलाप्तोपदेशस्य “सत्यं यच्चि-
हितं वच्मि, सारं वच्मि पुनः पुनः । अस्मिन्नसारे संसारे, सारं सारङ्गलोचना ॥ १ ॥” इत्यादिरागातुरवचः परिभा-
वयतो मिथ्यात्वोद्भूतः कदाचित् ‘तदासेवने यो दोष उक्तस्तीर्थकृद्धिः स दोष एव न भवति’ इत्येवंरूपः संशय उरुपयते,
‘कदा वा’ हयाद्यभिलापरूपा, “प्रियादर्शनेमेवाऽस्तु, किमन्यैर्दर्शनान्तरेः । प्राप्यते येन निर्वोणं, सरागेणाऽपि चेत्तसा ?
॥ १ ॥” इत्याद्यभिधायिका नीलपटादिदर्शनाऽऽग्रहरूपा वा, ‘विचिकित्सा वा’ ‘किमेतावतः कष्टानुष्ठानस्य फलं भवि-
ष्यति न वा ? तद्वरेतदासेवनमेवाऽस्तु’ इत्येवंरूपा ‘समुत्पद्येत’ जायेत, ‘भेदं वा’ विनाशं वा चारित्र्येति गम्यते
लभेत, ‘उम्मादं वा’ कामग्रहात्मकं प्राप्नुयात्, ‘दीर्घकालिकं वा’ दीर्घकालभाविनं, रोगश्च-दाहज्वरादिः आतङ्कश्च-
आशुमाती शूलादिः रोगातङ्कं भवेत्, सम्भवति हि क्याद्यभिलापातिरेकतोऽरोचकत्वं ततश्च ज्वरादीनि, केवलप्रज्ञप्ताद्
वा ‘धर्मान्’ धृतचारित्ररूपात् समस्ताद् भ्रश्येत्, कस्याचिदतिक्लिष्टकर्मोद्भयाद् धर्मपरित्यागसम्भवात् । यत एवं ‘तस्मा-
दि’त्यादिनिगमनवाच्यं युगममिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ उक्तं प्रथमं समाधिस्थानम् । द्वितीयमाह—

णो इत्थीणं कथं कहेत्ता हवइ से निगंगे । तं कहमिति चेदायरियाऽह—निगंगंथस्स
खलु इत्थीणं कदं कहेमाणस्स वंभयारिस्स वंभचेरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा
वा समुप्पजेज्जा, भेयं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं रोगायकं वा
हवेज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा नो इत्थीणं कदं कहेज्जा ॥२॥
व्याख्या—तो स्त्रीणामेकाकिनीनामिति गम्यते, ‘कथां’ स्त्रीणां वा सम्बन्धिनीं कथां रूपनेपथ्यादिविषयां कथयिता
भमति म निर्पन्थः, य एवंविधः स निर्पन्थो न त्वन्य इत्यभिप्रायः । तत् कथमित्यादि पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥२॥ तृतीयमाह—

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २२० ॥

णो इत्थीहिं सद्धिं सणिसिज्जागए विहरित्ता हवइ से निगंथे । तं कहमिति चेदु
आचार्य आह—णिगंथस्स खलु इत्थीहिं सद्धिं सणिसेज्जागयस्स वंभयारिस्स
वंभचेरे संका वा कंखा वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जिजा, भेयं वा लभिजा, उम्मायं
वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं हवेज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ
भंसेज्जा, तम्हा खलु णो निगंथे इत्थीहिं सद्धिं सन्निसिज्जागए विहरेज्जा ॥ ३ ॥

व्याख्या—नो स्त्रीभिः सार्द्धं सन्निपद्या—पीठाद्यासनं तद्गतः सन् 'विहृत्तो' अवस्थाता भवति, कोऽर्थः ? तभिः
सहैकासने नोपविशेत्, उत्थितास्वपि तासु मुहूर्त्तं तत्र नोपवेष्टव्यमिति सम्प्रदायः, य एवंविधः स निर्वृन्थः । शेषं प्रश्न-
निर्वचनाभिधायि पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ चतुर्थमाह—

णो इत्थीणं इंदियाइं मणोरमाइं आलोएत्ता णिज्झाइत्ता हवइ से निगंथे ।
तं कहमिति चेदु आयरियाऽह—णिगंथस्स खलु इत्थीणं इंदियाइं मणोहराइं
मणोरमाइं आलोएमाणस्स निज्झाएमाणस्स वंभयारिस्स वंभचेरे संका वा कंखा
वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जिजा, भेयं वा लभिजा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीह-
कालियं वा रोगायकं हविज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा, तम्हा खलु
णो निगंथे इत्थीणं इंदियाइं मणोहराइं मणोरमाइं आलोएज्जा णिज्झाइज्जा ॥ ४ ॥

व्याख्या—नो स्त्रीणाम् 'इन्द्रियाणि' नयनदीनि मनः—चित्तं हरन्ति—दृष्टमात्राणि आक्षिपन्तीति मनोहराणि, तथा

षोडशं
ब्रह्मचर्य-
समाधि-
नामकम्-
व्ययनम् ।
दश ब्रह्म-
चर्यसमाधि-
स्थानानि ।

॥ २२० ॥

मनो रमयन्ति—दर्शनानन्तरमुचिन्यमानान्याहादयन्तीति मनोरमाणि 'आलोकिता' ईषद् दृष्टा 'निर्व्योता' प्रवर्धनेन निरीक्रिता भवति यः स निर्व्ययः, अन्यत् प्रतीतमेवेति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ पञ्चममाह—

णो इत्थीणं कुटुंतरंसि वा दूसंतरंसि वा भित्तिअंतरंसि वा कूइयसदं वा रुइयसदं वा गीयसदं वा हसियसदं वा थणियसदं वा कंदियसदं वा विलवियसदं वा सुणिता भवइ से निगंगे । तं कहमिति चेदाचार्य आह—इत्थीणं कुटुंतरंसि वा दूसंतरंसि वा भित्तिअंतरंसि वा कूइयसदं वा रुइयसदं वा हसियसदं वा थणियसदं वा कंदियसदं वा विलवियसदं वा सुणमाणस्त वंभचरे संका वा कंवा वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जिआ, भेयं वा लभिआ, उम्मायं वा पाउणिआ, दीहकालियं वा रोगायकं हविआ, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेआ, तम्हा, वलु निगंगे णो इत्थीणं कुटुंतरंसि वा दूसंतरंसि वा भित्तिअंतरंसि वा कूइयसदं वा रुइयसदं वा गीयसदं वा हसियसदं वा थणियसदं वा कंदियसदं वा विलवियसदं वा सुणमाणो विहरेआ ॥ ५ ॥

व्याख्या—नो स्त्रीणां कुड्यं—लेष्टुकादिरचितं तेनाऽन्तरं—व्यवधानं कुड्यान्तरं तस्मिन् वा, दूयं—वस्त्रं यवनिकारूपं तदन्तरे वा भित्तिः—पक्केष्टुकादिरचिता तदन्तरे वा स्थितेति शेषः, 'कुजितशब्दं वा' रतसमये कोकिलादिविहगभापारूपं 'रुतिशब्दं वा' रतिकलङ्गादिकं 'भीतशब्दं वा' पञ्चमादिहृत्तरूपं 'हसितशब्दं वा' कहकहादिकं 'स्लनितशब्दं वा'

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २२१ ॥

रतिसमयकृतं 'कन्दिदशब्दं वा' प्रोषितभर्तृकादिकृतं 'विलपितशब्दं वा' प्रलापरूपं श्रोता यो भवति स निर्ग्रन्थः ।
शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ पष्ठमाह—

नो निगंगंथे पुब्वरयं पुव्वकीलियं अणुसरित्ता भवइ, तं कहमिति चेद् आयरियाऽऽह—
निगंगंथस्स खल्ल इत्थीणं पुब्वरयं पुव्वकीलियं अणुसरमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे
संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जिजा, भेयं वा लभिजा, उम्मायं वा
पाडणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायंकं हविजा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ
भंसेज्जा, तम्हा खल्ल निगंगंथे नो इत्थीणं पुब्वरयं पुव्वकीलियं अणुसरज्जा ॥ ६ ॥
व्याख्या—नो निर्ग्रन्थः पूर्व्वरतं 'पूर्व्वकीडितं वा' दुरोदरादिरमणात्मकं वाशब्दस्य गम्यमानत्वाद् अनुसक्तो
भवति । शेषं प्राग्वत् । इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ सप्तममाह—

णो पणीयं आहारं आहारेत्ता हवइ से निगंगंथे । तं कहमिति चेदाचार्य आह—
निगंगंथस्स खल्ल पणीयं पाणभोग्यं आहारेमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा
कंखा वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जिजा, भेयं वा लभिजा, उम्मायं वा पाडणिज्जा,
दीहकालियं वा रोगायंकं हविजा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा तम्हा
खल्ल णो निगंगंथे पणीयं आहारं आहारेत्ता ॥ ७ ॥

व्याख्या—नो 'प्रणीतं' गलद्विन्दु, उपलक्षणत्वाद् अन्यमप्यत्यन्तं धातूदेककारिणम् आहारम् आहारयिता भवति
यः स निर्ग्रन्थः । शेषं प्राग्वत् । इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ अष्टममाह—

षोडशं
ब्रह्मचर्य-
समाधि-
नामकम-
ध्ययनम् ।
दश ब्रह्म-
चर्यसमाधि-
स्थानानि ।

॥ २२१ ॥

नो अहमायाए पाणभोयणं आहारित्ता हवइ से निगंथे । तं कहमिति चेदाचार्य
आह—अहमायाए पाणभोयणं आहारेमाणस्स बंभचारिस्स संका वा कंखा
वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जिजा, भेयं वा लभिजा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीह-
कालियं वा रोगायकं हविज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा, तम्हा खलु
णो निगंथे अहमायाए पाणभोयणं भुंजेज्जा ॥ ८ ॥

व्याख्या—नो 'अतिमात्रया' 'धृत्तीस किर कवला, आहारो कुच्छिपूरओ भणिओ । पुरिसस्स महिलियाए,
अट्ठावीसं भवे कवला ॥ १ ॥" इत्यागमोक्तमात्रातिक्रमेण पानभोजनमाहारयिता भवति यः स निर्ग्रन्थः । शेषं तथैवेति

मूलार्थः ॥ ८ ॥ नवममाह—

णो विभूसानुवाई हवइ से निगंथे । तं कहमिति चेद् आयरियाऽऽह—विभूसाव-
त्तिए विभूसियसरीरे इत्थिजणस्स अभिलसणिज्जे हवइ । तओ णं तस्स इत्थिजणेणं
अभिलसिजमाणस्स बंभचारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा समु-
प्पज्जिजा, भेयं वा लभिजा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं
हविज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा, तम्हा खलु णो निगंथे विभूसा-
नुवाई सिया ॥ ९ ॥

व्याख्या—नो 'विभूयानुपाती' शरीरोपकरणसंस्कारकर्त्ता भवति यः स निर्ग्रन्थः । शेषं सुगमम् । नवरं "विभूसा-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २२२ ॥

वर्त्तिः” त्ति विभूपां वर्त्तयितुं-विधातुं शीलमस्येति विभूपावर्त्तिकः, अत एव ‘विभूषितशरीरः’
स्नानाद्यलङ्कृततुरिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ दशममाह—

णो सद्व-रुव-रस-गंध-फासाणुवाई हवइ से निगंथे । तं कंहं ? इति चेद् आयरि-
याह—निगंथस्स खलु सद्व-रुव-रस-गंध-फासाणुवाइयस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका
वा कंवा वा वितिगिच्छा वा समुप्पजेज्जा, भेयं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा,
दीहकालियं वा रोगायकं हवेज्जा, केवल्लिपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा, तम्हा
खलु णो णिगंथे सद्व-रुव-रस-गंध-फासाणुवाई भवइ से निगंथे, दसमे बंभचेर-
समाहिट्टाणे हवइ ॥ १० ॥

व्याख्या—नो शब्द-रूप-रस-गन्ध-स्पर्शान् अनुपतति—अनुयाति शब्दरूपरसगन्धस्पर्शानुपती भवति यः स
निर्ग्रन्थः । शेषं प्राग्वत् । नवरं शब्दः—मन्मनभाषितादिरिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥

भवन्ति इत्थं सिलोगा । तंजहा—

भवन्ति ‘अत्र’ उक्त एवार्थे ‘श्लोकाः’ पद्यरूपाः, तद्यथा—

जं विवित्तमणाइन्नं, रहिअं थीजणेण य । बंभचेरस्स रक्खट्ठा, आलयं तु निसेवए ॥ १ ॥

मणपल्हायजणणिं, कामरागविवहुणिं । बंभचेरओ भिक्खू, थीकंहं तु विवज्जए ॥ २ ॥

व्याख्या—“जं” ति प्राकृतत्वाद् यः ‘विविक्तः’ रहस्यभूतः प्रक्रमात् तत्रैव वास्तव्यव्याघ्रभावात् ‘अनाकीर्णः’
तत्प्रयोजनागतः व्याघ्रसङ्कुलः, रहितः अकालचारिणा वन्दनादिनिमित्तागतेन स्त्रीजनेन, कालकालचारित्वविभागस्तु

षोडशं
ब्रह्मचर्य-
समाधि-
नामकम-
ध्ययनम् ।
दश ब्रह्म-
चर्यसमाधि-
स्थानानि ।

॥ २२२ ॥

श्रमणीगार्थिताऽयम्—“अष्टमी-पक्रियणं सोढुं, वायणाकालमेव य । सेसकालमयंतीओ, नेयाओ अकालचारीओ ॥१॥”
चन्द्रान पण्डकादिनिर्मात्रचर्यस्य रक्षणार्थमालयं तमिति गम्यते, ‘दुः’ पूरणे, निषेवते । तथा मनःप्रहाजजनी, काम-
गाः—विगवाभिपन्नः तद्विचर्यनीम्, शेषं स्पष्टम् ॥ १-२ ॥

सुमं च संयवं थीहिं, संकहं च अभिक्खणं । वंभचेरओ भिक्खु, णिच्चसो परिवज्जए ॥ ३ ॥
व्याख्या—‘सुमं च’ मह ‘ससवं’ परिचयं श्रीमिर्निपद्या प्रक्रमाद् एकासनभोगेनेति गम्यते, शेषं स्पष्टम् ॥ ३ ॥

अंग-पचांगसंठाणं, चारुद्धवियपेहिं । वंभचेरओ थीणं, चक्खुगेज्झं विवज्जए ॥ ४ ॥

व्याख्या—अङ्गानां—शिरःप्रवृत्तीनां प्रत्यङ्गानां—कुचकक्षादीनां संस्थानम्—आकारः अङ्गप्रत्यङ्गसंस्थानं, चारु—ओभनम्
उत्पत्तिं प्रेक्षितं त्रयचर्यरतः लीणां सम्मन्य चक्षुर्ग्रहं सद् विवर्जयेत् । किमुक्तं भवति ?—चक्षुपि सति रूपग्रहण-
मात्रयन्मात्रि, परं तद्वर्जनेऽपि न तत्परिहार एव कर्तव्यो न तु रागवशतः पुनः पुनस्तदेव वीक्षणीयम् । उक्तं हि—
“अर्भकं रूपमद्दुं, चक्खुगोयरमागं । रागदोसे उ जे तत्थ, ते तुहो परिवज्जए ॥ १ ॥” ॥ ४ ॥

कूडयं रुडयं गीयं, हसियं थणिय कंदियं । वंभचेरओ थीणं, सोयगेज्झं विवज्जए ॥ ५ ॥

व्याख्या—सुगममेव, नवरं हृजितादि विवर्जयेत् । कुडयान्तरादिष्विति शेषः ॥ ५ ॥

हासं खिडुं रनिं दण्पं, सहसाऽवत्तासियाणि य । वंभचेरओ थीणं, नाणुचित्ते कयाइ वि ॥ ६ ॥
व्याख्या—हासं प्रतीतम्, ‘हीडा’ दूतरमणादिरूपाय, ‘रति’ कान्ताऽङ्गसञ्जनितां प्रीतिम्, ‘दुप’ मानिनीमानद-

१ “अष्टमी-पाक्षिके मुख्या, वाचनाकालमेव च । शेषकालमायान्त्यो, देया अकालचार्यं ॥१॥” “अनन्यं रूपमद्दुं, चक्षुर्गोचर-
नायम् । रागदोषौ न यौ तय, नौ गुणः परिवर्जयेत् ॥१॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखवीधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २२३ ॥

लनोत् गर्वम्, 'सहसाऽवत्रासितानि च' पराञ्छुखदयितादेः सपदि त्रासोत्पादकानि अक्षिस्थगनादीनि, शेषं स्पष्टम् ॥ ६ ॥
पणीयं भक्तपाणं तु, खिप्यं मयविवहणं । बंभचेरओ भिवखू, णिच्चसो परिवज्जए ॥ ७ ॥
व्याख्या—सुगमम्, नवरं मदः—कामोद्रेकः ॥ ७ ॥
धम्मलद्धं मिअं काले, जत्तत्थं पणिहाणवं । नाइमत्तं तु भुंजेज्जा, बंभचेरओ सया ॥ ८ ॥
व्याख्या—धर्मेण हेतुना न तु कुण्टलादिकरणेन लब्धं धर्मलब्धं 'मितम्' "अद्धमसणस्स सबंजणस्स कुज्जा दवस्स दो भाए । वाउपवियारणट्ठा, छव्भाणं ऊणयं कुज्जा ॥ १ ॥" इत्याद्यागमोक्तमानान्वितमाहारमिति गम्यते । 'काले' प्रस्तावे 'यात्रार्थ' सयमनिर्वाहणार्थं न तु रूपाद्यर्थम्, 'प्रणिधानवान्' चित्तस्वास्थ्योपेतो न तु रागद्वेषवशो भुञ्जीतेति सम्बध्यते, 'न तु' नैव तुशब्दस्योत्तरस्यात्र सम्बन्धात् । 'अतिमात्रं' मात्रातिक्रान्तं भुञ्जीत ब्रह्मचर्ये रतः 'सदा' सर्वदा, कदाचित् कारणतोऽतिमात्राहारस्याप्यदुष्टत्वात् । उक्तञ्च—“कैक्खल्लेत्तवुओ वा, दुव्वल अज्जाण पविसमाणो वा । खीराइगहण दीहं, बहं च उवमा अयकडिह्ते ॥ १ ॥” ॥ ८ ॥

विभूसं परिवजेज्जा, सरीरपरिमंडणं । बंभचेरओ भिवखू, सिंगारत्थं न धारए ॥ ९ ॥
व्याख्या—'विभूपाम्' उपकरणगतां परिवर्जयेत्, 'शरीरपरिमण्डन' केशश्मश्रुसमारचनादिकं शृङ्गारार्थं न धारये-
दिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥

सदे रूवे य गंधे य, रसे फासे तहेव य । पंचविहे कामगुणे, णिच्चसो परिवज्जए ॥ १० ॥

१ “अर्धमशनस्य सव्यञ्जनस्य कुर्याद् द्रवस्य द्वौ भागौ । वातप्रविचारणार्थं पद्मभागमूनं कुर्यात् ॥ १ ॥”

२ “रूक्षादिक्षेत्रच्युतो वा दुर्बलोऽध्वानं प्रविशन् वा । क्षीरादिग्रहणे दीर्घां बहु च उपमा अयःकडिह्तेन ॥ १ ॥”

षोडशं
ब्रह्मचर्य-
समाधि-
नामकस-
ध्ययनम् ।
दश ब्रह्म-
चर्यसमाधि-
स्थानानि ।

॥ २२३ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव, नवरं कामस्य गुणाः—उपकारकाः कामगुणा इति सूत्रदशकार्थः ॥ १० ॥ सम्प्रति यत् प्राक्
प्रत्येकमुक्तं गद्या वा भवेदित्यादि तद् दृष्टान्ततः स्पष्टयितुमाह—

आलओ थीजणाइओ, थीकहा य मणोरमा । संथवो चैव णारीणं, तासिं इंदियदरिसणं ॥ ११ ॥
कूइयं रुदियं गीयं, हसियं सुत्तासियाणि य । पणीयं भत्तपाणं च, अतिमायं पाणभोयणं ॥ १२ ॥
गत्ताभूसणमिडं च, कामभोगा य दुज्जया । नरस्सट्त्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥ १३ ॥
व्याख्या—सूत्रत्रयमपि प्रतीतम्, नवरं भुक्तासितानि च स्मृतानीति शेषः, तत्र भुक्तानि—भोगरूपाणि आसितानि—
क्यादिभिरेन सहाऽवस्थितानि, हास्याद्युपलक्षणमेतत्, गात्रभूषणमिष्टं चेति, चशब्दोऽप्यर्थः, तत इष्टमप्यास्तां विहितम्,
निरं तालपुटं 'यथे'ति यथा तालपुटविषं सद्योघातित्वेन दारुणविपाकं तथा स्त्रीजनकीर्णालयाद्यपि, शङ्कादिकारणतया
मंगमरूपभावजीवितस्येतरस्य च नाशहेतुत्वादिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ११-१२-१३ ॥ सम्प्रति निगमयितुमाह—

दुज्जाण कामभोगे य, णिचसो परिवज्जण । संकाठाणाणि सवाणि, वज्जेज्जा पणिहाणवं ॥ १४ ॥
धम्मारामे चरे भिक्खू, धिईसं धम्मसारही । धम्मारामए दंते, वंभचेरसमाहिए ॥ १५ ॥
व्याख्या—दुर्जयान् कामभोगान् “निचसो” त्ति नित्यं परिवर्जयेत्, 'शङ्कास्थानानि च' अतन्तरोक्तानि, पूर्वत्र चस्य
भिन्नत्वत्वात् 'मन्वाणि' दशापि वर्जयेत् 'प्रणिधानवान्' एकाग्रमनाः ॥ एतद्वर्जकश्च किं कुर्याद् ? इत्याह—धर्म आराम
एव दुःखमन्तापत्तानां निवृत्तिहेतुतया धर्मारामस्तस्मिन् चरेद् भिक्षुः 'धृतिमान्, 'धर्मसारथिः' अन्येषामपि धर्मप्रवर्त्त-
रिना, धर्म आरामन्ते धर्मारामाः—सुसाधवस्तेषु रतो न त्वेकाकित्वे धर्मारामरतः, 'दान्तः' उपशान्तो ब्रह्मचर्यस-
माग्निं एव नृद्वयार्थः ॥ १५ ॥ ब्रह्मचर्यविशुद्ध्यर्थोऽयं सर्वोऽप्युपक्रम इति तन्माहात्म्यमाह—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २२४ ॥

देव-दाणव-गंधवा, जम्बव-रक्खस-किन्नरा । बंभयारिं नमंसंति, दुष्करं जे करंति तं ॥ १६ ॥
व्याख्या—देव-दानव-गन्धर्वाः यक्ष-राक्षस-किन्नराः, समस्तदेवजात्युपलक्षणमेतद्, एते सर्वेऽपि ब्रह्मचारिणं गति-
मिति शेषः, नमस्यन्ति ‘दुष्करं’ दुरजुचरं ‘जे करोति’ ति यः ‘करोति’ अनुतिष्ठति ‘तदि’ति प्रक्रमाद् ब्रह्मचर्यमिति
सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ सकलाध्ययनोपसंहारार्थमाह—
एस धम्ममे धुवे णियए, सासए जिणदेसिए । सिद्धा सिज्झंसंति चाणेणं, सिज्झिस्संति तहावरे ॥ १७ ॥
एस धम्ममे धुवे णियए, सासए जिणदेसिए । सिद्धा सिज्झंसंति चाणेणं, सिज्झिस्संति तहावरे ॥ १७ ॥
एस धम्ममे धुवे णियए, सासए जिणदेसिए । सिद्धा सिज्झंसंति चाणेणं, सिज्झिस्संति तहावरे ॥ १७ ॥

व्याख्या—‘एषः’ अनन्तरोक्तः ‘धर्मः’ ब्रह्मचर्यलक्षणः ‘धुवः’ स्थिरः परप्रवादिमिरप्रकल्प्यतया प्रमाणप्रतिष्ठित
इत्यर्थः, ‘नित्यः’ त्रिकालसम्भवात्, ‘शाश्वतः’ अनवरतभवनात्, एकार्थिकानि वा एतानि, जिनदेशितः । अस्यैव त्रिकालगोचरं
फलमाह—‘सिद्धाः’ पुरा अनन्तासु उत्सर्पण्यवसर्पिणीषु, सिद्ध्यन्ति ‘चः’ समुच्चये विदेहेषु ‘अनेन’ ब्रह्मचर्यलक्षणेन
धर्मेण, सेत्स्यन्ति तथा ‘अपरे’ अनन्तायामनगताद्वायामिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोधायां दशब्रह्मचर्यसमाधिनामकं षोडशमध्ययनं समाप्तम् ॥

षोडशं
ब्रह्मचर्य-
समाधि-
नामकम्-
ध्ययनम् ।
दश ब्रह्म-
चर्यसमाधि-
स्थानानि ।

॥ २२४ ॥

अथ पापश्रमणीयाख्यं सप्तदशमध्ययनम् ।

पापस्थान-
वर्जन-
वक्तव्यता ।

आन्यान् पोऽग्रमध्ययनम् । अधुना पापश्रमणीयाख्यं सप्तदशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहाऽनन्त राध्ययने
‘इमं नमन्त्यंगुणाय उक्ताः, ताश्च पापश्रानवर्जनादेवाऽऽसेवितुं शक्यन्ते, इति पापश्रमणस्वरूपाभिधानतस्तदेव काकोच्यते’
इत्यनेन गमन्येनायातव्यास्यादिमुब्रह्मयम्—

जे केइ उ पवइए णियंटे, धम्मं सुणेत्ता विणओववन्ने ।
सुडुलहं लहिउं वोहिलाभं, विहरेल्ल पच्छा य जहासुहं तु ॥ १ ॥
सेज्जा दढा पाउरणं मि अत्थि, उप्पज्जई भोत्तु तदेव पाउं ।
जाणामि जं वट्ठइ आउसु ! त्ति, किं नाम काहामि ? सुएण भंते ! ॥ २ ॥

व्याख्या—‘यः रुक्मिण्’ इत्यविविश्वितविशेषः ‘तुः’ पूरणे, ‘प्रव्रजितः’ निष्क्रान्तो निर्ग्रन्थः प्राग्वत् । कथं पुनरयं
प्रव्रजितः ? इत्याह—‘धर्म’ श्रुतचारिवरूपं ‘श्रुत्या’ निश्चय्य विनयेन-ज्ञानाद्युपचारात्मकेनोपपन्नः—युक्तो विनयोपपन्नः सन्
‘मुदुल्लभम्’ अतिशयदुःप्रापं ‘लभितुं’ ति लब्ध्वा ‘वोहिलाभं’ लिनप्रणीतधर्मप्राप्तिरूपम्, अनेन भावप्रतिपत्त्याऽसौ प्रव्र-
जित इत्युक्तं भवति । स किम् ? इत्याह—‘विहरेत्’ चरेत् ‘पश्चात्’ प्रव्रजितोत्तरकालं ‘चः’ पुनरर्थो विशेषद्योतकः, ततश्च
प्रथमं गितृत्वा प्रव्रज्य पश्चात्पुनः ‘यथासुखं’ यथा तथा निद्राविकथादिकरणलक्षणेन प्रकारेण सुखमात्मनोऽवभासते
मुगन्तव्य परस्कारार्थताद् यथासुखमेव शृगालवृत्त्यैव विहरेदित्यर्थः ॥ स च गुरुणाऽन्येन वा हितेपिणाऽध्ययनं प्रति
प्रेरितो गमति तत्राह—‘अन्या’ वसतिः ‘दढा’ वातातपजलाद्युपद्रवैरनभिभाव्या, तथा ‘प्रावरण’ वर्षाकल्पादि ‘धमे’

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २२६ ॥

केन्द्रियोपलक्षणं चैतद्, अत एवाऽऽसंयतः, तथा “संजय मन्त्रमाणे” त्ति कोऽर्थः ? संयतोऽहमिति मन्यमानः, अनेन च
संविमपाक्षिकत्वमप्यस्य नास्तीत्युक्तम्, शेषं प्राग्वत् ॥ ६ ॥ तथा ‘संस्तारकं’ कम्बलादि ‘फलकं’ दारुमयं ‘पीठम्’ आसनं
‘निपट्वां’ स्वाध्यायभूमिं ‘पादकम्बलं’ पादपुञ्जलम् ‘अग्रमृज्य’ रजोहरणादिना, उपलक्षणत्वाद् अप्रत्युपेक्ष्य च ‘आरोहति’
उपविशति यः स पापश्रमण इत्युच्यते ॥ ७ ॥ तथा ‘द्वदवस्स’ त्ति ‘द्रुतं द्रुतं’ तथाविधालम्बनं विनाऽपि त्वरितं त्वरितं
‘सञ्चरति’ भिक्षाचर्यादिषु पर्यटति ‘प्रमत्तश्च’ प्रमादवांश्च भवति इति शेषः, ‘अभीक्ष्णं’ पुनः पुनः ‘उल्लङ्घनश्च’ वत्सडिम्भा-
दीनामधःकर्त्ता, ‘चण्डश्च’ आरभटदृष्ट्याऽऽश्रणयतः । चरमपादोऽत्रोत्तरत्र च प्राग्वत् ॥ ८ ॥ तथा प्रतिलेखयति प्रमत्तः
सन्, ‘अपोज्झति’ यत्र तत्र निक्षिपति, किं तत् ? ‘पादकम्बलं’ पादपुञ्जलम्, समस्तोपधुपलक्षणमेतत्, स एवं ‘प्रति-
लेखनाऽनायुक्तः’ प्रत्युपेक्षाऽनुपयुक्तः ॥ ९ ॥ तथा प्रतिलेखयति प्रमत्तः स किञ्चिदपि ‘हुः’ अप्यर्थे विकथादीति गम्यते,
‘निशम्य’ आकर्ण्य तत्राक्षिप्तचित्तयेति भावः । गुरुन् परिभावयति गुरुपरिभावको नित्यम्, किमुक्तं भवति ?—असम्य-
क्प्रत्युपेक्षमाणः अन्यद्वा वितथमाचरन् गुरुमिच्छोदितस्तानेव अभिभवति, यथा—स्वयमेव प्रत्युपेक्ष्यम्, युष्माभिरेव
वयमित्थं शिक्षिताः ततो युष्माकमेवैष दोष इत्यादि ॥ १० ॥ किञ्च—‘बहुमायी’ प्रभूतवच्चनाप्रयोगवान् ‘प्रमुखरः’
प्रकर्षेण मुखरः स्तब्धः लुब्धः ‘अनिग्रहश्च’ अविद्यमानेन्द्रियनिग्रहः ‘असंविभागी’ गुरुगलानादीनामुचितमशनादि न
गच्छति, ‘अचियत्ते’ त्ति गुर्वोदिष्वप्यप्रीतिमान्, शेषं तथैव ॥ ११ ॥ तथा ‘विवादं’ वाकलहं ‘चः’ पूरणे ‘उदीरयति’
कथञ्चिदुपशान्तमपि उत्थासनादिना प्रवृद्धिं नयति, ‘अधर्मः’ निर्धर्मः, आत्मा—सद्बोधरूपतया हितां प्रज्ञाम्—आत्मनोऽन्येषां
वा बुद्धिं कुतर्कव्याकुलीकरणतो हन्ति यः स आप्तप्रज्ञाहा, ‘व्युद्धे’ दण्डादिघातजनिते विरोधे ‘कलहे’ वाचिके ‘रक्तः’
सक्तः, शेषं प्राग्वत् ॥ १२ ॥ तथा अशिरासनः कुकुचः प्राग्वत् । ‘यत्र तत्र’ संसक्तसरजस्कादावपीत्यर्थः निपीदति

॥ २२६ ॥

सप्तदश-
पापश्रम-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।
पापस्थान-
वर्जन-
वक्तव्यता ।

‘आमने’ पीठादौ ‘अनायुक्तः’ अनुपयुक्तः मन्, शेषं प्राग्वत् ॥ १३ ॥ तथा सरजरूपादः स्वपिति, किमुक्तं भवति ? — अग्रयं प्रत्यमीरतया पादाग्रप्रमृग्यैव ज्ञेते, तथा ‘शय्यां’ वसति न प्रतिलेखयति, ‘संस्कारके’ कन्वलादौ सुप्त इति शेषः, ‘अनायुक्तः’ ‘हेतुविपायपमारण आयामेडं पुणो वि आउंटे’ इत्याद्यागमानुपयुक्तः, शेषं तथैव ॥ १४ ॥ तपो- निपयं पापश्रमणतन्माह — “दुद्वदहि” ति दधिदुग्धे, विरुतिहेतुत्वाद् विकृती, उपलक्षणत्वाद् घृताद्यशेषविकृतिपरिग्रहः, आहारयति ‘अभीक्ष्णं’ चारं चारं तथाविधपुष्टालम्बनं विनैति भावः, अत एव अरतश्च ‘तपःकर्मणि’ अनशनादौ, शेषं प्राग्वत् ॥ १५ ॥ तथा अस्मयति ‘चः’ पूरणे सूर्ये आहारयति ‘अभीक्ष्णं’ पुनः पुनर्दिने दिने इत्यर्थः, यदि चासौ हेननिद् गीतार्थेमाधुना चोगते, यथा — आयुग्मन् ! किमेवं त्वयाऽऽहारतत्परणैव स्वीयते ? दुर्लभा खल्वियं मनुज- न्मारिचतुर्द्वमामभी, तत एतामवाप्य तपस्युद्यन्तुमुचितमिति, ततः किम् ? इत्याह — “चोइओ पडिचोएइ” ति चोदितः प्रतीचोदयति, यथा — कुगलत्त्वमुपदेज्जाने न तु स्वयमनुष्ठाने, अन्यथा किमेवमवगच्छन्नपि भवान् न विकृष्टतपोऽनु- तिष्ठति ? शेषं तथैव ॥ १६ ॥ ‘आचार्यपरित्यागी’ ते हि तपःकर्मणि विपीदन्तमुद्यमयन्ति, आनीतमपि चान्नादि बाल- न्नानादिभ्यो नपयन्ति, अतोऽतीचाद्यारलोभेन तत्परित्यजनशीलः । परपापण्डान्-सौगतादीन् “मृद्धी शय्या प्रातरुत्थाय पेया” इत्यागभिप्रायवतोऽस्तन्ताहारप्रसक्तान् सेवते-तथा तथोपसर्पति इति परपापण्डसेवकः, तथा स्वेच्छाचारितया गणाद् गणं गणमाम्यन्तर एव सद्गामतीति गाणन्निक इत्यागमिकी परिभाषा, अत एव दुष्टं भूतं-जातमस्य ‘दुर्भूतः’ दुराचारताया निन्वो भूत इत्यर्थः ॥ १७ ॥ वीर्याचारविषयमाह — स्वकं गृहं परित्यज्य परगेहे “वावडि” ति ‘व्याप्रियते’ पिण्डगार्थी मननत्कृतानि कुरुते, ‘निसित्तेन च’ शुभाशुभकथनदिना ‘व्यवहरति’ द्रव्याद्यर्जनं करोति ॥ १८ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २२५ ॥

सप्तदश
पापश्रम-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।
पापस्थान-
वर्जन-
वक्तव्यता ।

॥ २२५ ॥

समाऽस्ति, किञ्च—‘उत्पद्यते’ जायते ‘भोक्तुं’ भोजनाय, तथैव ‘पातुं’ पानाय, यथाक्रममशनं पानं चेति शेषः, तथा
‘जानामि’ अवगच्छामि ‘यद्वर्त्तते’ यदिदानीमस्ति ‘आयुष्मन्’ इति श्रेयधितुरामन्त्रणम् ‘इति’ एतस्माद् हेतोः ‘किं
नाम ?’ न किञ्चिदित्यर्थः, “काहामि” त्ति करिष्यामि ‘श्रुतेन’ आगमेनाऽधीतेनेत्याह्वारः, ‘भवन्ते’ति पूज्यामन्त्रणम्,
इह च प्रक्रमादाक्षेपे किञ्चदः । अयं हि किलास्याशयः—‘यथा ये भवन्तोऽधीयन्ते तेऽपि नातीन्द्रियं वस्तु किञ्च-
नाऽवबुध्यन्ते, तत् किं हृदयगलतालशोषविधायिनाऽधीतेन ?’ इत्येवमध्यवसितो यः स पापश्रमण इत्युच्यते इतीहाऽपि
सिद्धान्तवलोकितन्यायेन सम्बध्यते इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १-२ ॥ किञ्च—

जे केइ पवईए, णिदासीले पगामसो भोच्चा । पेच्चा सुहं सुयइ, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ३ ॥

व्याख्या—यः कश्चित् प्रव्रजितः ‘निद्राशीलः’ निद्रावान् ‘प्रकामशः’ बहुशः ‘भुक्त्वा’ दध्यौदनादि ‘पीत्वा’ तक्रादि ‘सुखं’
यथाभवत्येवं सकलक्रियानुष्ठाननिरपेक्ष एव ‘स्वपिति’ शेते स इत्यम्भूतः पापश्रमण इत्युच्यत इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ तथा—

आयरियउवज्जाएहिं, सुयं विणयं च गाहिए । ते चैव खिसई बाले, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ४ ॥

आयरियउवज्जायाणं, सम्मं नो पडित्तप्पई । अप्पडिपूयए थंछे, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ५ ॥

व्याख्या—आचार्योपाध्यायैः श्रुतं विनयं च ‘ग्राहितः’ शिक्षितो वैरिति गम्यते ‘तानेव’ आचार्यादीन् ‘खिसति’
निन्दति ‘बालः’ विवेकविकलो यः स पापश्रमण इत्युच्यत इति ॥ आचार्योपाध्यायानां ‘सम्यग्’ अवैपरीत्येन ‘न प्रति-

तप्यते’ न तत्तामि विधत्ते, तथा ‘अप्रतिपूजकः’ केनचित् साधुनोपकृतेऽपि न ग्रत्युपकारकारी ‘स्त्वधः’ गर्वाभ्यात आत्मा-

नमेव बहुमन्यते यः स पापश्रमण इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४-५ ॥ चारित्रविषयं तमाह—इत्थं विनयरहितं पापश्रमणम-

भिधाय चरणकरणविकलं तमेवाह—

सम्मद्दमाणो पाणाणि, वीयाणि हरियाणि य । असंजए संजय मन्नमाणे, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ६ ॥
 संधारं फलगं पीढं, निसिज्जं पायकंवलं । अण्णमज्जियमारुहई, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ७ ॥
 दयदवसस संचरई, पमत्ते य अभिक्खणं । उल्लघणे य चंडे य, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ८ ॥
 पडिलेहेइ पमत्ते, अवउल्लह पायकंवलं । पडिलेहाअणाउत्तो, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ९ ॥
 पडिलेहेइ पमत्ते, से किंचि दु निसामिया । गुरुं परिभावए निच्चं, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १० ॥
 बहुमाई पमुहरी, थद्धे लुद्धे अणिगहे । असंविभागी अचियत्ते, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ११ ॥
 विवायं च उदीरेइ, अधम्मे अत्तपणहा । बुग्गहे कलहे रत्ते, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १२ ॥
 अथिरासणे कुक्कुईए, जत्थ तत्थ निसीयई । आसणम्मि अणाउत्ते, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १३ ॥
 ससरक्खपाओ सुयई, सेज्जं ण पडिलेहेए । संधारए अणाउत्ते, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १४ ॥
 दुद्धदही विगईओ, आहारेइ अभिक्खणं । अए य तवोकम्म, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १५ ॥
 अत्थत्तम्मि य सूरम्मि, आहारेइ अभिक्खणं । चोइओ पडिचोएइ, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १६ ॥
 आयरियपरिचाई, परपासंडसेवए । गाणंगणिए दुब्भूए, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १७ ॥
 सयं गेहं परिच्चज्ज, परगेहंसि वावडे । निमित्तेण य ववहरई, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १८ ॥
 सन्नाइपिंडं जेमेइ, नेच्छई सामुयाणियं । निहिणिसेज्जं च वाहेइ, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १९ ॥

व्याख्या—सम्मर्दयन् 'प्राणानि'ति प्राणिनो द्वीन्द्रियादीन् 'वीजानि' शाल्यादीनि 'हरितानि च' दूर्वादीनि, सकलै-

केन्द्रियोपलक्षणं चैतद्, अत एवाऽसंयतः, तथा “संजय मन्त्रमाणे” त्ति कोऽर्थः ? संयतोऽहमिति मन्यमानः, अनेन च संविप्रपाक्षिकत्वमप्यस्य नास्तीत्युक्तम्, शेषं प्राग्वत् ॥ ६ ॥ तथा ‘संस्तारकं’ कम्बलादि ‘फलकं’ दारुमयं ‘पीठम्’ आसनं ‘निपट्वां’ स्वाध्यायभूमिं ‘पादकम्बलं’ पादपुञ्जनाम् ‘अप्रमृज्य’ रजोहरणादिना, उपलक्षणत्वाद् अप्रत्युपेक्ष्य च ‘आरोहति’ उपविशति यः स पापश्रमण इत्युच्यते ॥ ७ ॥ तथा ‘द्वदवस्स’ त्ति ‘द्रुतं द्रुतं’ तथाविधालम्बनं विनाऽपि त्वरितं त्वरितं ‘सञ्चरति’ शिक्षाचर्यादिषु पर्यटति ‘प्रमत्तश्च’ प्रमादवांश्च भवति इति शेषः, ‘अभीक्ष्णं’ पुनः पुनः ‘उल्लङ्घनश्च’ वत्सङ्घिम्भादीनामधःकर्त्ता, ‘चण्डश्च’ आरभटवृत्त्याऽऽश्रणयतः । चरमपादोऽत्रोत्तरत्र च प्राग्वत् ॥ ८ ॥ तथा प्रतिलेखयति प्रमत्तः सन्, ‘अपोञ्जति’ यत्र तत्र निक्षिपति, किं तत् ? ‘पादकम्बलं’ पादपुञ्जनाम्, समस्तोपध्युपलक्षणमेतत्, स एवं ‘प्रति-लेखनाऽनायुक्तः’ प्रत्युपेक्षाऽनुपयुक्तः ॥ ९ ॥ तथा प्रतिलेखयति प्रमत्तः स किञ्चिदपि ‘हुः’ अप्यर्थे विकथादीति गम्यते, ‘निशम्य’ आकर्ण्य तत्राक्षिप्तचित्तयेति भावः । गुरुन् परिभावयति गुरुपरिभावको नित्यम्, किमुक्तं भवति ?—असम्यक्प्रत्युपेक्षमाणः अन्यद्वा वितथमाचरन् गुरुभिश्चोदितस्तानेव अभिभवति, यथा—स्वयमेव प्रत्युपेक्षेष्टम्, युष्माभिरेव वयमित्थं शिक्षिताः ततो युष्माकमेवैव दोष इत्यादि ॥ १० ॥ किञ्च—‘वहुमायी’ प्रभूतवञ्चनाप्रयोगवान् ‘प्रमुखरः’ प्रकर्षेण मुखरः स्तब्धः लुब्धः ‘अनिग्रहश्च’ अविद्यमानेन्द्रियनियहः ‘असंविभागी’ गुरुलानादीनामुचितमशनादि न यच्छति, “अचियत्ते” त्ति गुर्वोदिष्वप्यग्रीतिमान्, शेषं तथैव ॥ ११ ॥ तथा ‘विवाद’ वाक्कलहं ‘चः’ पूरणे ‘उदीरयति’ कथञ्चिदुपशान्तमपि उत्थासनादिना प्रवृद्धिं नयति, ‘अधर्मः’ निर्धर्मः, आपां—सद्वोधरूपतया हितां प्रज्ञाम्—आत्मनोऽन्येषां वा बुद्धिं कुतर्कव्याकुलीकरणतो हन्ति यः स आप्रज्ञाहा, ‘व्युद्धे’ दण्डादिघातजनिते विरोधे ‘कलहे’ वाचिके ‘रक्तः’ सक्तः, शेषं प्राग्वत् ॥ १२ ॥ तथा अथिरासनः कुकुचः प्राग्वत् । ‘यत्र तत्र’ संसक्तसरजस्कादावपीत्यर्थः निषीदति

सप्तदशं
पापश्रम-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।

पापस्थान-
वर्जन-
वक्तव्यता ।

॥ २२६ ॥

‘आत्मने’ पीठार्थे ‘अनायुक्तः’ अनुपयुक्तः सन्, शेषं प्राग्वत् ॥ १३ ॥ तथा सरजरूपादः स्वपिति, किमुक्तं भवति ? — असंगं प्रत्यनीकतया पादावप्रमृज्यैव उक्ते, तथा ‘शय्यां’ वसतिं न प्रतिलेखयति, ‘संस्कारके’ कम्बलादौ सुप्त इति शेषः, ‘अनायुक्तः’ ‘कुण्डिपायपमारण आयामेऽं पुणो वि आउते’ इत्याद्यागमानुपयुक्तः, शेषं तथैव ॥ १४ ॥ तपो-
प्राप्त्यं पापश्रमणत्वमाह — “दुष्टदहि” त्ति दधिदुग्धे, विकृतिहेतुत्वाद् विकृती, उपलक्षणत्वाद् घृताद्यशेषविकृतिपरिग्रहः, आहारयति ‘अभीक्ष्णं’ वारं वारं तथाविधपुष्टालम्बनं विनैति भावः, अत एव अरतश्च ‘तपःकर्मणि’ अनशनादौ, शेषं प्राग्वत् ॥ १५ ॥ तथा अन्तमयति ‘चः’ पूरणे सूयं आहारयति ‘अभीक्ष्णं’ पुनः पुनर्दिने दिने इत्यर्थः, यदि चासौ तेनचिद् गीतार्थमायुना चोगते, यथा — आयुमन् ! किमेवं त्वयाऽऽहारतत्परैव स्वीयते ? दुर्लभा खल्वियं मनुज-
त्मारिचतुरस्रमाग्री, तत एतामवाय तपस्यद्यन्तुमुचितमिति, ततः किम् ? इत्याह — “चोद्वओ पडिचोएइ” त्ति चोदितः प्रणिनोदयति, यथा — जुगलत्त्वमुपदेयदाने न तु स्वयमुपदाने, अन्यथा किमेवमवगच्छन्नपि भवान् न विकृष्टतपोऽनु-
तिष्ठति ? शेषं तथैव ॥ १६ ॥ ‘आचार्यपरित्यागी’ ते हि तपःकर्मणि विपीदन्तमुद्यमयन्ति, आनीतमपि चान्नादि बाल-
ग्लानादिभ्यो जपयन्ति, अतोऽतीवाहारलोभेन तत्परित्यजनशीलः । परपापण्डान्-सौगतादीन् “मृद्धी शय्या प्रातरुत्थाय पेया” इत्यागमिप्रायवतोऽत्यन्तादारप्रमत्तान् सेवते-तथा तथोपसर्पति इति परपापण्डसेवकः, तथा स्वेच्छाचारितया गणाद् गणं गणमाभ्यन्तर एव मृद्गमतीति गाणद्वगिक इत्यागमिकी परिभाषा, अत एव दुष्टं भूतं-जातमस्य ‘दुर्भूतः’ दुर्गचारतया निन्वो भूत इत्यर्थः ॥ १७ ॥ वीर्योचारविषयमाह — स्वकं गृहं परित्यज्य परगेहे “वावडि” त्ति ‘व्याप्रियते’ निपत्रापथी स्वन्मत्कृत्यानि कुर्वते, ‘निमित्तेन च’ शुभाशुभकथनादिना ‘व्यवहर्ति’ द्रव्याद्यर्जनं करोति ॥ १८ ॥

स्वज्ञातिभिः—निजवन्धुभिर्यः स्नेहाद् दीयते पिण्डः सा स्वज्ञातिपिण्डस्तं 'जेमति' भुङ्क्ते, नेच्छति 'सामुदानिकं' भैक्षम्, गृहिणां निपद्यां पर्यङ्कतूल्यादिकां शय्यां 'वाहयति' सुखशीलतया आरोहतीति सूत्रचतुर्दशकार्यः ॥ १९ ॥ सम्प्रति अध्ययनार्थमुपसंहरन् उक्तरूपदोषाऽऽसेवनपरिहारयोः फलमाह—

एयारिसे पंचकुसीलऽसंबुडे, रूवंधरे मुणिपवराण हेट्टिमे ।

अयंसि लोए विसमेव गरहिए, ण से इहं णेव परत्थ लोए ॥ २० ॥

जे वज्जए एते सदा उ दोसे, से सुवए होइ मुणीण मज्जे ।

अयंसि लोए असमं व पूइए, आराहए लोगमिणं तहा परं ॥ २१ ॥ ति वेमि ॥

व्याख्या—'एतादृशः' ईदृशः पञ्चकुशीलाः—पार्श्वस्थादयस्तद्वत्संवृतः 'रूपधरः' रजोहरणादिवेषधरः, प्राकृतत्वाच्च विन्दुनिर्देशः, 'मुनिप्रवराणां' प्रवरयतीनां 'हेट्टिमो' ति 'अधोवर्त्ती' अतिजवन्यसंयमस्थानवर्त्तितया निकृष्टः, एतत्फलमाह—“अयंसि लोए विसमेव गरहिए न से इहं नेव परत्थ लोए” ति अस्मिन् लोके 'विषमिव' गरल इव गर्हितः अत एव स न इह नैव परलोके अर्घयतीति शेष इति ॥ यो वर्जयति 'एतान्' उक्तरूपान् "सया उ" ति सदैव दोषान् सः 'सुव्रतः' प्रशस्यव्रतो भवति मुनीनां मध्ये तन्मध्ये गण्यत इत्यर्थः, तथा चास्मिन् लोके अमृतमिव पूजितः आराधयति लोकमिमं तथा 'परं' परलोकमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २०-२१ ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-

बोधधारायां पापश्रमणीयाख्यं सप्तदशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ संयतीयाख्यमष्टादशमध्ययनम् ।

उक्तं मत्तदग्रमध्ययनम् । अधुना संयतीयाख्यमष्टादशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहाऽनन्तराध्ययने पाप-
स्थानवर्जनमुक्तम्, तम संयतस्यैव, स च भोगद्वित्यागत एवेति स एव सञ्जयोदाहरणत इहोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेना-
यातस्यास्यसिद्धम्—

कंपिह्ये नगरे राया, उदिन्नवलवाहणो । णामेणं संजए णामं, मिगवं उवणिग्गए ॥ १ ॥

व्याख्या—काम्पित्ये नगरे राजा, उदीर्णम्—उदयप्रातं बलं—चतुरङ्गं वाहनं च—गिह्निथिह्यादिरूपं यस्य सः, तथा स
च नाम्ना सञ्जयः ‘नामे’ति प्राकाश्ये, ततः सञ्जय इति प्रसिद्धः, ‘मृगव्यां’ मृगयां, पाठान्तरेण मृगवधं वा प्रतीति शेषः,
‘उपनिर्गतः’ निर्यातः तत एव नगरादिति गम्यते इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ स च कीदृग् विनिर्गतः ? किं च कृतवान् ? इत्याह—

हयाणीए गयाणीए, रहाणीए तहेव य । पायत्ताणीए महया, सवओ परिवारिए ॥ २ ॥

मिए छुभिन्ता हयगओ, कंपिह्लुज्जाणकेसरे । भीए संते मिए तत्थ, वहेइ रसमुच्छिए ॥ ३ ॥

व्याख्या—मुवव्यत्ययाद् हयानीकेन गजानीकेन रथानीकेन, तथैव च पदातीनां समूहः पादातं तदनीकेन महता
सर्वतः परिवारितः मृगान् ‘क्षिप्वा’ प्रेरयित्वा ‘हयगतः’ अथारूढः, ‘कंपिह्लुज्जाणकेसरे’ त्ति काम्पित्यस्य सम्बन्धिनि
कैशरनाम्न्युद्याने ‘भीतान्’ त्रस्तान् ‘श्रान्तान्’ इतस्ततः प्रेरणेन खित्रान् ‘मितान्’ परिमितान् ‘तत्र’ तेषु मृगेषु मध्ये
‘वहेइ’ त्ति हन्ति रसमूर्च्छित इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २-३ ॥ अत्रान्तरे यदभूत् तदाह—

अहं कैसरम्मि उज्जाणे, अणगारे तवोधणे । सज्झायझाणसंजुत्ते, धम्मज्झाणं झियायइ ॥ ४ ॥

अप्फोवमंडवस्मी, ज्ञायइ ज्ञांध्यासवे । तस्सागए भिगे पासं, वहेह से णराहिवे ॥ ५ ॥

व्याख्या—‘अथ’ अनन्तरं केसरे उद्याने अनगारः तपोधनः स्वाध्यायध्यानसंयुक्तः अत एव धर्मध्यानं ध्यायति ॥
‘‘आप्फोवमंडवस्मि’’ ति अप्फोव इति—वृक्षाद्याकीर्णः स चासौ मण्डपश्च—नागवह्यादिसम्बन्धी अप्फोवमण्डपस्तस्मिन्
ध्यायति धर्मध्यानमिति गम्यते, पुनरभिवानम् अतिशयख्यापकम्, ‘‘ज्ञविय’’ ति क्षपिता आश्रवाः—हिंसादयो येन स तथा,
‘तस्य’ अनगारस्य ‘आगतान्’ मृगान् ‘पार्थ’ समीपं हन्ति स नराधिप इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४-५ ॥

अह आसगओ राया, खिप्पमागम्म सो तहिं । हए भिगे उ पासित्ता, अण्णारं तत्थ पासई ॥ ६ ॥
व्याख्या—‘अथ’ अनन्तरम् अन्वगतो राजा क्षिप्रमाऽगत्य सः ‘तस्मिन्’ मण्डपे हतान् ‘‘भिगे उ’’ ति मृगानेव
न पुनरनगारमित्यर्थः दृष्ट्वा अनगारं तत्र पश्यति च इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ ततः किमकार्षीत् ? इत्याह—

अह राया तत्थ संभंतो, अण्णारो मणाऽऽहओ । मए उ मंदपुण्णेण, रसगिद्धेण घत्तुणा ॥ ७ ॥
आसं विसज्जइत्ता णं, अण्णारस्स सो णिवो । विणएणं वंदई पाए, भगवं ! एत्थ मे खमे ॥ ८ ॥
अह मोणेण सो भगवं, अण्णारे ज्ञाणमस्सिए । रायाणं ण पडिमंतेह, तओ राया भयहुओ ॥ ९ ॥
संजओ अहमस्सी ति, भगवं ! वाहराहि मे । कुद्धे तेएण अण्णारे, डहेज्ज णरकोडिओ ॥ १० ॥

व्याख्या—अथ राजा ‘तत्रे’ति तद्दर्शने सति ‘सम्भ्रान्तः’ मीतो यथा अनगारो ‘मनाक्’ स्तोकेनैव आहतः, तदासन्न-
मृगहननाद् इत्यभिप्रायः, मया ‘तुः’ पूरणे, मन्दपुण्येन रसगृद्धेन ‘‘घत्तुण’’ ति ‘घातुकेन’ हननशीलेन ॥ ततश्च अन्धं
‘विसृज्य’ विमुच्य ‘‘णं’’ प्राग्वद् अनगारस्य स नृपः विनयेन वन्दते पादौ, वक्ति च—यथा भगवन् ! ‘अत्र’ मृगवधे
ममाऽपराधमिति शेषः क्षमस्व ॥ अथ मौनेन स भगवान् अनगारो ध्यानम् ‘आश्रितः’ स्थितो राजानं ‘न प्रतिमन्त्रयते’

न प्रतिवधि, यथा—अहं श्रमिन्वे न वेति, 'ततः' कारणाद् राजा 'भयद्रुतः' भयव्रस्तः, यथा—न ज्ञायते किं किमेव क्रुद्धः
हरियति ? उति ॥ उक्तयाश्च—यथा सञ्जयनामा राजा अहमसि न तु नीच इत्यभिप्रायः, 'इति' अस्माद् हेतोर्भगवन् !
'ज्याह' मम्भाय 'मे' इति माम् । स्यान्—किमेवं भवान् भयद्रुतः ? इत्याह—क्रुद्धः 'तेजसा' तेजोलेइयादिना
अनगारो दृष्टे नरकोटीः आस्तां गतं सहस्रं वेति, अतो भयद्रुतोऽहमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ७-८-१-१० ॥ इत्थं

तेनोक्ते यन्युतिरुक्त्यांमदाह—

अभयं पत्थिवा ! तुभं, अभयदाया भवाहि य । अणिचे जीवलोगम्मि, किं हिंसाए पसज्जसि ? ॥ ११ ॥
जया सवं परिचज्ज, गंतवमवसस्स ते । अणिचे जीवलोगम्मि, किं रज्जम्मि पसज्जसि ? ॥ १२ ॥
जीविं चैव रुवं च, विज्जुसंपायचंचलं । जत्थ तं मुज्झसि रायं !, पेच्चत्थं गाववुज्झसे ॥ १३ ॥
दाराणि य मुया चैव, मित्ता य तह बंधवा । जीवंतमणुजीवंति, मयं नाणुवयंति य ॥ १४ ॥
णीहंरंति मयं पुत्ता, पियरं परमदुक्खिया । पियरो वि तहा पुत्ते, बंधू रायं ! तवं चरे ॥ १५ ॥
ततो तेणऽज्जिणं दवे, दारे य परिरक्खिए । कीलंतऽन्ने नरा रायं !, हट्टुडमलंकिया ॥ १६ ॥
तेणावि जं कयं कम्मं, सुहं वा जहं वा दुहं । कम्मणा तेण संजुत्तो, गच्छई उ परं भवं ॥ १७ ॥

व्याख्या—अभयं पार्थिव ! तव । इत्थं समाश्रित्योपदेशमाह—अभयदाता च भव, यथा भवतो मृत्युभयम् एवमन्ये-
यान्भीति भावः, चशब्दो योजित एव । अनिलो जीवलोकं किं हिंसायां प्रसजसि ? नरकहेतुरियं न कर्तुमुचितेति भावः ॥
अन्य—यथा 'मयं' लेशान्तःपुरादि परित्यज्य गन्तव्यं भवान्तरमिति शेषः 'अवशस्य' अस्वतन्त्रस्य 'ते' तव, ततोऽ-
निलो जीवलोकं किं राज्ये प्रमजसि ? ॥ जीवलोकानित्यत्वमेव भावयितुमाह—जीवितं चैव रूपं च विगृह्यत्सम्पातः—विद्य-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २२९ ॥

‘यत्र’ जीविते रूपे च त्वं मुह्यसि राजन् ! ‘धेत्यर्थ’ परलोकप्रयोजनं नावबुध्यसे ॥ तथा “द्वाराणि य”
शूलनं तद्वत् चञ्चलं ‘यत्र’ जीविते रूपे च त्वं मुह्यसि राजन् ! ‘धेत्यर्थ’ परलोकप्रयोजनं नावबुध्यसे ॥ तथा “द्वाराणि य”
ति दाराश्च सुताश्चैव मित्राणि च तथा बान्धवा जीवन्तम् ‘अनुजीवन्ति’ तदुपार्जितवित्ताद्युपभोगत उपजीवन्ति, मृतं
नानुव्रजन्त्यपि, किं पुनः सह यास्यन्ति ? चशब्दस्य अप्यर्थत्वादिति, अतो दारादिष्वपि कृतघ्नेषु नाऽऽस्था विवेयेति भावः ॥
पुनस्तत्प्रतिबन्धनिराकरणायाह—“नीहंरति” ति निस्सारयन्ति मृतं पुत्राः पितरं ‘परमदुःखिताः’ अतिशयदुःखिता अपि,
पितरोऽपि तथा पुत्रान्, “बन्धु” ति बन्धवश्च बन्धूनिति शेषः, ततो राजन् ! तपः ‘चरेः’ आसेवस्व ॥ अपरञ्च—‘ततः’
निःसारणादनन्तरं ‘तेन’ पित्रादिना अर्जिते द्रव्ये सति द्वारेषु च परिरक्षितेषु क्रीडन्ति तेनैव वित्तेन दारैश्चेति गम्यते
अन्ये नरा राजन् ! ‘हृष्टतुष्टाऽलङ्कृताः’ तत्र हृष्टाः—बहिःपुलकादिमन्तः तुष्टाः—आन्तरप्रीतिभाजः अलङ्कृताः—विभूषिताः,
यत ईदृशी भवस्थितिस्ततो राजन् ! तपश्चरैरिति सम्बन्धः ॥ मृतस्य को वृत्तान्तः ? इत्याह—तेनाऽपि यत् कृतं कर्म शुभं
वा ‘यदि वा’ इति अथवा अशुभं कर्मणा तेनैव न तु घनादिना संयुक्तो गच्छति, तुशब्दो योजित एव, ‘परम्’ अन्यं
भवम्, यतश्च शुभाशुभयोरनुयायिता ततः शुभहेतुं तपश्चरैरिति भाव इति सूत्रसप्तकार्यः ॥ ११-१२-१३-१४-१५-
१६-१७ ॥ ततस्तद्वचः श्रुत्वा राजा किमचेष्टत ? इत्याह—

सोऽज्ज तस्स सो धम्मं, अणगारस्स अंतिए । महया संवेगणिवेगं, समावन्नो नराहिवो ॥ १८ ॥
संजओ चइउं रज्जं, णिवत्तं तो णिणसासणे । गइभालिस्स भगवओ, अणगारस्स अंतिए ॥ १९ ॥

न्याख्या—सुगममेव । नवरं “महय” ति महता आदरेणेति शेषः, सुब्व्यत्ययात् महत् ‘संवेगनिर्वेदं’ तत्र संवेगः—
मोक्षाऽभिलाषः निर्वेदः—संसारोद्विग्नता ॥ १८ ॥ १९ ॥ स चैवंगृहीतप्रज्योऽवगतहेयोपादेयविभागो दशविधचक्र-
वालसामाचारीतश्च अनियतविहारितया विहरन् तथाविधसन्निवेशमाजगाम, तत्र च तस्य यदभूत् तदाह—

चेचा रटं पवइओ, त्वत्तिए परिभासई । जहा ते दीसई ख्वं, पसन्नं ते तथा मणो ॥ २० ॥

किं णामे ? किं गोत्ते ? कस्सऽट्ठाए व माहणे ? । कहं पडियरसी बुद्धे ? कहं विणीय त्ति बुच्चसी ? ॥ २१ ॥

व्याख्या—एकत्वा राष्ट्रं प्रव्रजितः ‘क्षत्रियः’ अनिर्दिष्टनामा परिभाषते सञ्जयसुनिमित्त्युत्कारः, स हि पूर्वजन्मनि त्रैमानिक आसीत्, ततश्चतुल्वा क्षत्रियकुलेऽजनि, तत्र च कुतश्चित् तथाविधनिमित्ततः स्मृतपूर्वजन्मा, तत एव चोत्पन्न-वैराग्यः प्रव्रज्यां गृहीतवान्, विहरंश्च सञ्जयसुनिर्दिष्टा तद्विमर्शार्थमिदमुक्तवान्—यथा ते दृश्यते रूपं ‘प्रसन्नं’ विकाररहितं (ते) तव ‘तथा’ तेनैव प्रकारेण प्रसन्नमिति प्रक्रमः ‘मनः’ चित्तम्, अन्तःकलुषितायां हि बहिरत्येवं प्रसन्नताऽसम्भवः ॥ तथा किं नामा ? किं गोत्रः ? “कस्सऽट्ठाए व” त्ति कस्मै वा अर्थाय ‘माहनः’ प्रव्रजितः ? ‘कथं’ केन प्रकारेण ‘प्रतिचरसि’ सेवसे ‘बुद्धान्’ आचार्योदीन् ? कथं विनीत इत्युच्यसे ? इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २०—२१ ॥ सञ्जयसुनिराह—

संजओ नाम नामेणं, तथा गोत्तेण गोयमे । गद्भाली ममायरिया, विज्जाचरणपारगा ॥ २२ ॥

व्याख्या—सञ्जयो नाम नाम्ना, तथा गोत्रेण गौतमोऽहमिति गम्यते । शेषप्रश्नत्रयनिर्वचनमाह—गद्भालयो मम आचार्याः ‘विद्याचरणपारगाः’ श्रुतचारित्रपारगाः । एवं च वदतोऽयमाशयः—यतो गद्भाल्यभिधानाचार्यैर्जीवि-घातान्निवर्त्तितोऽहम्, विद्याचरणपारगात्वाच्च तैस्तन्निवृत्तौ मुक्तिलक्षणं फलमुक्तम्, ततस्तदर्थं माहनोऽस्मि । यथा च तदुपदे-शस्तथा गुरुन् प्रतिचरामि, तदुपदेशसेवनाच्च विनीत इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ इत्थं विमृश्य तद्गुणाकृष्टचेता अपृष्टोऽपि क्षत्रिय इदमाह—

किरियं अकिरियं विणयं, अन्नाणं च महासुणी । एतेहिं चउहिं ठाणेहिं, मेयन्ने किं पभासइ ? ॥ २३ ॥

व्याख्या—‘क्रिया’ अस्तीत्येवंरूपा, प्राकृतत्वाद् नपुंसकनिर्देशः, ‘अक्रिया’ तद्विपरीता, ‘विनयः’ नमस्करणादिः,

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥२३०॥

व्याख्या—पतन्ति तरङ्गे गोरे ग्रे नगाः पापं-प्रस्तावाद् असत्प्ररूपणारूपं कर्तुं शीलमेपां ते पापकारिणः । ये तु पुनर्विधा न भवन्ति ते किम् ? इत्याह—दिव्यां पुनर्गतिं, 'चः' पुनरर्थे गच्छन्ति चरित्वा धर्मम् आर्यम् । तद्वयमभिप्रायः—अप्रत्यक्षरूपणपरिहारेण सत्प्ररूपणापरेणैव भवता भाव्यमिति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ कथं पुनरमी पापकारिणः ? इत्याह—मायाबुडंयमेयं तु, मुसाभासा निरतिथया । संजममाणो वि अहं, वसामि इरियामि य ॥ २६ ॥ व्याख्या—मायया-शाब्देन "बुड्य" ति उक्तं मायोक्तम् 'एतत् यद्वनन्तरं क्रियादिवादिभिरुक्तम्, 'तुः' एवकारार्थः, न च मायोक्तमेव उन्वय चोड्यः, अतश्चेत्तद् सृपाभाया 'निरर्थिका' सम्यगभिधेयशून्या, तत एव च "संजममाणो वि" ति अपिरेवकारार्थः, ततः 'सयच्छेत्रेव' उपरमन् एव तदुक्त्याकर्णनादिभ्यः 'अहमि'ति आत्मनिर्देशो विशेषेण तत्स्थिरीकरणार्थम्, उक्तं हि—"ठिओ ठावए परं" ति 'वसामि' तिष्ठामि उपाश्रय इति शेषः, "इरियामि य" ति 'ईरे च' गच्छामि गोचरादिप्पितति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कुतः पुनस्त्वं तदुक्त्याकर्णनादिभ्यः संयच्छसि ? इत्याह—

सधे ते विदिना मज्झं, मिच्छादिद्वी अणारिया । विजमाणे परे लोए, सम्मं जाणामि अप्पगं ॥ २७ ॥ व्याख्या—मर्धे 'ते' क्रियादिवादिनो विदिता मम, यथाऽमी मित्रादृष्टयः तत एव 'अनार्याः' अनार्यकर्मप्रवृत्ताः । कथं पुनर्ने प्वंविद्यामव विदिताः ? इत्याह—विद्यमाने सति 'परलोके' अन्यस्मिन् जन्मनि सम्यग् जानामि आत्मानम्, ततः परलोकात्मनः सम्यग्वेदनाद् मम ते विदिताः, ततोऽहं तदुक्त्याकर्णनादिभ्यः संयच्छामीति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ कथं पुनस्त्वं महात्मन् ! आत्मानमन्यजन्मनि जानासि ? इत्याह—

अदमासी महापाणे, जुहमं वरिससओवमे । जा सा पाली महापाली, दिवा वरिससओवमा ॥ २८ ॥ से जुए वंमलोगाओ, माणुस्सं भवमागए । अप्पणो य परेसिं च, आउं जाणे जहा तथा ॥ २९ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २३१ ॥

व्याख्या—“अहमासि” ति अहमभूवं ‘महाप्राणे’ ब्रह्मलोकविमाने द्युतिमान्, “वाससयोवमे” ति वर्षशतजीविना उपमा यस्याऽसौ वर्षशतोपमः, मध्यपदलोपी समासः, अयमर्थः—यथेह वर्षशतजीवी इदानीं परिपूर्णयुरुच्यते एवम-हमपि तत्र परिपूर्णयुरभूवम् । तथाहि—या सा पालिरिव पालिः—जीवितधारणाद् भवस्थितिः सा चोत्तरत्र महाशब्दो-पादानादिह पत्योपमप्रमाणा ‘महापाली’ सागरोपमप्रमाणा, तस्या एव महत्त्वात् । दिवि भवा दिव्या वर्षशतैः—केशो-द्धारहेतुमिरुपमा अर्थात् पत्यविषया यस्यां सा वर्षशतोपमा, तत्र मम महापाली दिव्या भवस्थितिरासीद् इत्युपस्कारः । अतश्चाहं वर्षशतोपमायुरभूवमिति भावः ॥ ‘से’ इत्यथ स्थितिपरिपालनानन्तरं द्युतो ब्रह्मलोकाद् मानुष्यं भवमागतः, इत्यमात्मनो जातिस्मरणलक्षणमतिशयमाख्याय अतिशयान्तरमाह—आत्मनश्च परेषां च आयुर्जानि ‘यथा’ येन प्रकारेण स्थितमिति गम्यते ‘तथा’ तेनैव प्रकारेण न त्वन्यथेत्यभिप्राय इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २८-२९ ॥ इत्थं प्रसङ्गतोऽष्टमपि स्ववृत्तान्तमावेद्योपदैष्टुमाह—

पाणा रुहं च छंदं च, परिवर्जोज्ञ संजए । अणट्टा जे य सवत्था, इति विज्जामणुसंचरे ॥ ३० ॥

व्याख्या—‘नाना’ अनेकधा ‘रुहं च’ प्रक्रमञ्च क्रियावाद्यादिमतविषयममिलापं ‘छन्दश्च’ स्वमतिविकल्पितमभि-प्रायम्, इहापि नानेति सम्बन्धादनेकविधं परिवर्जयेत् संयतः, तथा ‘अनर्थाः’ निःप्रयोजना ये च व्यापारा इति गम्यते, ‘सद्यत्था’ इति आकारस्यालक्षणीकत्वात् ‘सर्वत्र’ क्षेत्रादौ तान् परिवर्जयेदिति सम्बन्धः, ‘इति’ इत्येवंरूपां ‘विद्यां’ सम्यग्ज्ञानात्मिकां ‘अन्वि’ति लक्ष्मीकृत्य ‘सञ्चरेः’ सम्यक् संयमाध्वनि-याया इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ अन्यच्च—पडिक्कमामि पसिणाणं, परमंतेहिं वा पुणो । अहो उट्टिए अहोरायं, इति विज्जा तवं चरे ॥ ३१ ॥ व्याख्या—‘प्रतिक्रमामि’ प्रतिनिवर्त्ते ‘पसिणाणं’ ति ‘प्रत्रेभ्यः’ शुभाशुभसूचकेभ्यः अङ्गुष्ठप्रश्नादिभ्यः, तथा परे—

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

सञ्जय-
राजर्षे-
वक्तव्यता ।

॥ २३१ ॥

गृह्यान्तेयां मन्त्राः—तत्कार्यालोचनरूपास्तेभ्यः, 'वा' समुच्चये, 'पुनः' विशेषणे, अतिसावद्यत्वं तेषां विशिनष्टि ।
मोपपन्नास्त्वात् सूत्रस्य असुनाऽभिप्रायेण यः संयमं प्रत्युत्थानवान् सः 'अहो' इति विस्मये 'उत्थितः' धर्मं प्रत्युद्यतः ।
अत्रिदेव हि महात्मा एवंविधः सम्भवति, 'अहोरात्रम्' अहर्निशम् 'इति' एतद् अनन्तरोक्तं "विज्ज" इति 'विद्वान्' ज्ञानन्
"तत्र" इति गम्यमानत्वाद् अवधारणस्य तप एव न तु प्रश्नादि 'चरेः' आसेवस्वेति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ अत्रान्तरे "अप्पणो
य परोमि ने"त्यादिना तस्यायुर्विज्ञतामवगम्य सञ्जयमुनिनोक्तम्—कथं भवानयुर्जानातीति पृष्टोऽसावाह—

जं च मे पुच्छसी काले, सम्मं सुद्धेण चेषसा । ताई पाउकरे बुद्धे, तं णाणं जिणसासणे ॥ ३२ ॥
व्याख्या—यश्च 'मे' इति मां पृच्छसि 'काले' कालवियं सम्यक् शुद्धेन चेतसा उपलक्षितः, "ताई" इति सूत्रत्वात्
तत् 'प्रादुःकृतवान्' प्रकटीकृतवान्, 'बुद्धः' सर्वज्ञः अत एव तद् ज्ञानं जिनशासने, सावधारणत्वाद् वाक्यस्य जिन-
शासन एव न त्वन्यस्मिन् सुगतादिशासने, अतो जिनशासन एव यत्नो विधेयो येन यथाऽहं जानामि तथा त्वमपि
जानीये । पूर्वोक्तञ्च आयुर्विज्ञानविषयः सञ्जयमुनिना कृतः प्रश्नोऽस्मादेव प्रतिवचनात् लक्ष्यत इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥

पुनरुपदेष्टुमाह—

किरियं च रोयण धीरे, अकिरियं परिज्जाए । दिट्ठीए दिट्ठिसंपन्ने, धम्मं चर सुदुच्चरं ॥ ३३ ॥
व्याख्या—'क्रियां च' अस्तिजीव इत्यादिरूपां रोचयेत् 'धीरः' अक्षोभ्यः, तथा 'अक्रियां' नास्त्यात्मेत्यादिकां
परिवर्जयेत्, ततश्च 'दृष्ट्या' सम्यग्दर्शनान्तिकया उपलक्षितो दृष्टिः—बुद्धिः सा चेह प्रस्तावात् सम्यग्ज्ञानान्तिकया तथा
गम्यन्तो दृष्टिमप्यत्रः, एवं च सम्यग्दर्शनज्ञानान्वितः सन् 'धर्म' चारित्रधर्मं चर सुदुश्चरमिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ पुनः
अत्रियमुनिरेव सञ्जयमुनिं महापुरुषोदाहरणैः स्थिरीकर्तुमाह—

अष्टादशं
संयती-
याव्यम-
व्ययनम् ।

सञ्जय-
राजर्षे-
वृक्तव्यता ।

॥२३२॥

एयं पुन्रपयं सोच्चा, अतथधम्मोवसोहिंयं । भरहो वि भारहं वासं, चेच्चा कामाहं पव्वए ॥ ३४ ॥
सगरो वि सागरंतं, भरहवासं णराहिवो । इस्सरियं केवलं हेच्चा, दयाए परिनिबुडे ॥ ३५ ॥
चइत्ता भारहं वासं, चक्खवदी महिह्ठिओ । पव्वज्जमञ्जुवगओ, मयवं णाम महाजसो ॥ ३६ ॥
सणकुमारो मणुस्सिदो, चक्खवदी महिह्ठिओ । पुत्तं रज्जे ठवेऊणं, सो वि राया तवं चरे ॥ ३७ ॥
चइत्ता भारहं वासं, चक्खवदी महिह्ठिओ । संती संतिकरो लोए, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ३८ ॥
इक्खागारायवसभो, कुंथू णाम णरेसरो । विक्खायकिती भगवं, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ३९ ॥
सागरंतं चइत्ता णं, भरहं णरवरीसरो । अरो य अरयं पत्तो, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४० ॥
चइत्ता भारहं वासं, चक्खवदी महिह्ठिओ । चइत्ता उत्तमे भोगे, महापउसो तवं चरे ॥ ४१ ॥
एगच्छत्तं पसाहित्ता, महिं माणणिसूरणो । हरिसेणो मणुस्सिदो, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४२ ॥
अन्निओ रायसहस्सेहिं, सुपरिचाई दमं चरे । जयणामो जिणक्खायं, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४३ ॥
दसन्नरज्जं मुइयं, चइत्ता णं सुणी चरे । दसन्नभदो निक्खंतो, सक्खं सक्केण चोइओ ॥ ४४ ॥
नमी नमेइ अप्पाणं, सक्खं सक्केण चोइओ । चइऊण गेहं वइदेही, सामन्ने पज्जुवट्ठिओ ॥ ४५ ॥
करकंडू कलिंगेसु, पंचालेसु य दुम्मुहो । णमी राया विदेहेसु, गंधारेसु य णग्गई ॥ ४६ ॥
एते णरिंदवसभा, निक्खंता जिणसासणे । पुत्ते रज्जे ठवेऊणं, सामन्ने पज्जुवट्ठिया ॥ ४७ ॥
सोवीरारायवसभो, चेच्चा रज्जं सुणी चरे । उदायणो पव्वइओ, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४८ ॥
तहेव कासीराया वि, सेओसच्चपरक्कमो । कामभोगे परिच्चज्ज, पहणे कम्ममहावणं ॥ ४९ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥२३२॥

नहेव विजओ राया, अणट्टाकित्तिपवण । रत्नं तु गुणसमिद्धं, पयहितु महायसो ॥ ५० ॥
तहेवुगं तवं क्रिया, अक्खित्तेण चयसा । महावलो रायरिसी, आदाय सिरसा सिरिं ॥ ५१ ॥
व्याख्या—‘ण्णइ’ अनन्तरोक्तं पुण्यहेतुत्वात् पुण्यं पद्यते—गम्यतेऽनेनार्य इति पदं—क्रियादिवादित्यरूपं नानारुचि-
परिपुर्जनगोचरं शब्दमन्त्रं श्रुत्वा, अर्थः—अर्थ्यमानतया स्वर्गोपवर्गोदिः धर्मः—तदुपायभूतः श्रुतधर्मादिः ताभ्यामुप-
नोभितमर्थमोपगोभितं ‘भरतोऽपि’ प्रथमचक्रवर्ती, अपिशब्द उत्तरापेक्षया समुच्चये, भारतं वर्षं त्यक्त्वा “कामाई” ति
नम गम्यमानत्वात् कामात्र “पद्य” ति प्राव्राजीत् ॥ तथाहि—

अन्य अचज्झाए नयरीए सिरिउसहुताहपडमुओ, पुब्बभवक्यमुणिजणवेयावच्चज्जियचक्रिभोओ भरहो नाम
पडमनफनट्ठी । नरम य णवण्हं निहीणं चउदसण्हं रयणाणं वत्तीसाए महाणरवइसहस्साणं चउसट्ठीए पवरावरोहजुवई-
गह्मणीं वावत्तरिपुरवरमहस्साणं छन्नउईगामकोडीणं चुलसीहियगरहसयसहस्साणं छक्खंडस्स भरहस्साहेवच्च
रत्तम्म तत्थालारदणेण साहम्मियनच्छहं कुणमाणस्म उस्सभजिनिनिवाणगामणांतरं च सयंकारियअट्ठावयसिहरसंठिय-
नउसुहजोयणायमतिगुत्तरिसयएगजिणाययणमज्झपरिट्ठियमणिपीडिओवरिदेवच्छंदयसिरपत्तेयसिहासणपइट्ठावियाणं निय-
नियनपमाणोववेयाणं उस्सभाइचउवीमजिणपडिमाणं वंदणउच्चणं समायरंतस्स अइकंता पंच पुब्बलक्खला । अन्नया महावि-
भूट्ठेण उक्खट्ठियमज्जियदेहो सघालंकारविभूसियसरीरो आयरिसभवणमइगओ । तत्थ य सधंगिओ पुरिसो दीसइ । तत्थ
मोहं पेउमाणस्स अंगुलेयगं पडियं, तं च तेण न नायं पडमाणं । पलोयंतस्स जाहे सा अंगुली दिट्ठिम्मि पडिया ताहे
अणोत्तिगा रिटा । तओ ऋउयं पि अवणेइ, एवमेकेकमवर्णितेण सधमाभरणमवणीयं । ताहे अण्णणं उज्झियपउमं पउमसरं
य नसोत्तं पेन्डिय संवेगमावन्नो, चित्तिउं च पवत्तो—अहो ! आगंतुगद्वेहिं भूसियं चेव रेहइ सरीरं न सहावसुंदरमेयं,

सुंदरं पि वयं विणस्स ए इमस्स सगेणं । तथाहि—मणुन्नमसणं पाणं, खाइमं साइमं वरं । सरीरसंगमावन्नं, सबं पि असुई भवे ॥१॥ वरं वयं वरं पुण्णं, वरं गंधविलेवणं । विणस्सए सरीरेण, वरं सयणमासणं ॥२॥ निहाणं सव्वेराणां, कयघ-
मथिरं इमं । पंचासुहभूयमयं, अथक्कपरिकम्मणं ॥३॥ ता सबहा न जुत्तमेयस्स कारणे दुल्लहं मणुस्सजम्मं लद्धं पावकम्मकर-
णेण हारवित्ताए । यत्त उक्तम्—“लोहाय नावं जलधौ भिनत्ति, सूत्राय वैदूर्यमणिं दृणाति । सच्चन्दनं श्लेषति भस्मनेऽसौ,
यो मानुषत्वं नयतीन्द्रियार्थे ॥१॥” एवमाइ चिंततस्स जाओ चरणपरिणामो । पवहुमाणसुहृद्भवसाणस्स य खवगसेदि-
पवन्नस्स उपन्नं केवलं नाणं । सको देवराया समागओ भणइ—द्वल्लिंगं पडिवज्जह, जेण णिक्खमणमहिमं करेमि । तओ
तेण पंचमुट्ठिओ लोओ कओ । देवयाए रजोहरणपडिगहाइयमुवागरणसुवणीयं । दस्सहिं रायसहस्सेहिं समं पवइओ ।
सेसा णव चक्किणो सहस्सपरिवारा णिक्खंता । सक्केण वंदिओ । विहरिओ य गामागरनगरेसुं भयवं । भवसत्ते पडिबोहतो
पुव्वसयसहस्सं केवलपरियागं पाउणित्ता परिनिबुडो य । आइच्चजसो य सक्केण अहिसित्तो । एवं अट्टजुगाणि
अहिसित्ताणि ति ॥

“सगरो वि” सूत्रम् । ‘सर्गरः’ द्वितीयश्चक्रवर्ती सागरान्तं भारतं वर्षं नराधिप ऐश्वर्यं ‘केवलं’ परिपूर्णं हित्वा
‘दयया’ संयमेन ‘परिनिवृत्तः’ सुक्तः ।

१ राया आदृचजसे, महोजसे अहबले य वेलमहे । बल्लेविरिय किंत्तिवीरिय, जलवीरिए दुंदविरिए य ॥ १ ॥
राजा आदिलयशा, महोयशा अतिबलश्च येलमदः । बलवीर्यः कीर्तिवीर्यो, जलवीर्यो दर्पदवीर्यश्च ॥ १ ॥

एणहिं अद्धमरहं, सयलं सुत्तं सिसेण धरिओ य । जिणसंतिओ य मउडो, सेसेहिं न चाइओ वोडुं ॥ २ ॥
पुत्तरद्वंभरतं, सकलं सुत्तं शीर्षेण धृतश्च । जिनसत्कश्च सुकुटः, दोषैर्न शक्तः वोडुम् ॥ २ ॥

पुत्तरद्वंभरतं, सकलं सुत्तं शीर्षेण धृतश्च । जिनसत्कश्च सुकुटः, दोषैर्न शक्तः वोडुम् ॥ २ ॥
पुत्तरद्वंभरतं, सकलं सुत्तं शीर्षेण धृतश्च । जिनसत्कश्च सुकुटः, दोषैर्न शक्तः वोडुम् ॥ २ ॥

२ होही सैगरो भैघवं, सणकुमारो य रायसहुलो । “संती कुंयू य अँरो, हवह सुंभूमो य कोरव्वो ॥ १ ॥
भविष्यति सगरो मघवान्, सनत्कुमारश्च राजशावूलः । शान्तिः कुन्थुश्च अरो, भवति सुभूमश्च कौरव्यः ॥ १ ॥

तथाहि—अस्थि अओज्झा नयरी, तीए इक्खागकुलुभवो जियसत्तू राया, तस्स सहोयरो सुमित्तविजओ जुव-
राया । विजया-जस्समईओ य इमाण भारियाओ । विजयाए चोइससुमिणसूइओ पुत्तो उववन्नो ‘अजिओ’ त्ति नामं
नीयतित्थयो, जसमईए वि वीओ चक्कवट्ठी सगरो उववन्नो । पत्ता ते जोधणं, परिणाविया उत्तमनरिदुहियाओ ।
जियसत्तुरत्ता ठविओ नियरल्ले अजियकुमारो, सगरो जुवरल्ले । अप्पणा य ससहोयेरेण दिक्खा गहिया । अजिय-
राया वि तित्थपवत्तणसमए ठविऊण रल्ले सगरं निक्खंतो । सगरो वि उप्पन्नचोइसरयणो साहियछक्खंडभरहो पालेइ
रत्तं । जाया य तस्स सूरणं वीराणं पुत्ताणं सट्ठीसहस्सा, तेसिं जेठो जणहुकुमारो । अन्नया तोसिओ जणहुकुमारेण
कद्धिचि सगरो । तेण भणिओ जणहुकुमारो—वरसु वरं । तेण भणियं—ताय ! मम अस्थि अहिलासो जइ तुब्भेहिं
अणुत्ताओ चोइसरयणसमेओ भाइवंधुसंजुओ वसुमइं परिव्भमामि । पडिवन्नं राइणा । सव्वसहोयरसमेओ सव्वबलेण य
पमत्ययुहुत्ते निगओ । परिव्भमंतो य अणेगे जणवए पेच्छंतो गाम-नगरा-उडगर-सरि-गिरि-सर-काणणाइं पत्तेयं
पत्तो अट्ठावयगिरिं । हेट्ठा सिविं निवेसिऊण आरुढो उवरिं, दिट्ठं भरहनरिदकारियं मणिरयणकणगमयं चववीसजि-
णपडिमाहिट्ठियं थूमसयसंगयं जिणाययणं । वंदिऊण य जिणिं दे पुच्छिओ मंती—केणेयं सुकयकम्मुणा अइसयरम-

नयमो य मंहापठमो, हरिसेणो चेव रायसदूलो । जैयनामो य नरवइं, वारस्समो बंभेदत्तो य ॥ २ ॥

नवमश्च महापयं, हरियेणश्चैव राजदार्दूलः । जयनामा च नरपतिः, द्वादशो ब्रह्मदत्तश्च ॥ २ ॥

अद्वैत गया सुपन्नं, सुहुमो य यंभैदत्त सत्तामिपुढावं । मयवं सणंकुमारो, सणंकुमारं गया कप्पं ॥ ३ ॥

अष्टापेय गता मोक्षं, सुभूमश्च द्रष्टव्यः सप्तमीपृथिवीम् । मयवान् सनत्कुमारः, सनत्कुमारं गतौ कल्पम् ॥ ३ ॥

श्रीउत्तरा-
ख्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २३४ ॥

अष्टादश
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
सगर-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २३४ ॥

णीयं कारियं जिणभवनं ? । कहिओ तेण भरहवइयरो । तं सोऊण भणियं जणहुकुमारेण—निरुवेह अन्नं अट्ठावय-
सरिसं सेलं, जेण तत्थ चेइयहरं कारवेमो । निउत्तपुरिसेहि य समंतओ निरुविऊण साहियं—जहा णत्थि देव ! एरिसो
अन्नो गिरी । तेण भणियं—जइ एवं ता करेमो एयस्सेव रक्खं, जओ—होहिति कालेणं लुद्धा य सढा य नरा, अहि-
णवकारावणाओ य पुबकयपरिपालनं वरं । तओ दंडरयणं गेण्हित्ता समंतओ महीहरस्स पासेसु ते लग्गा खणिडं । तं च
दंडरयणं सहस्सं जोयणाणि भिदिऊण पत्तं नागभवणेषु । भिन्नाइं ताइं । तं च अच्चब्बुयं पेच्छंता मीया नागकुमारा
सरणं मग्गमाणा गया जलणप्पहणागरायस्स समीवं । साहियो वइयरो । सो वि संभंतो उट्ठिओ, ओहिणा आभोइत्ता
आसुरुत्तो समागओ सगरसुयसगासं, भणियं च—भो ! भो ! किं तुब्भेहिं दंडरयेण महिं भिदिऊण कओ भवणाभि-
दणेण उवइवो नायलोयस्स ? , ता अप्पवहाय तुब्भेहिं कयमेयं, जओ—“अप्पवहाए नूणं, होइ वलं उतुणाण
मुवणम्मि । णियपक्खवलेणं चिय, पडइ पयंगो पईवम्मि ॥ १ ॥” तओ तस्स उवसमणनिमित्तं भणियं जणहुणा—भो
नागराय ! करेसु पसायं, उवसंहरसु संरंभं, खमसु अम्ह अवराहमेयं, न अम्हेहिं तुम्होवइवनिमित्तमेयं कयं, अट्ठा-
वयचेइयरक्खट्ठा फरिहा कया एस त्ति, न पुणो एवं काहामो । उवसंतकोवो गओ सट्ठाणं जलणप्पभो । तस्मि गए
भणियं जणहुकुमारेण—एसा फरिहा दुल्लंघा वि न सोहए जलविरहिया ता पूरेमो नीरेणं ति । तओ दंडरयेण गंगं
भिदिऊण आणीयं जलं, भरिया फरिहा । पत्तं तं नायभवणेषु जलं । जलप्पवाहसंतत्थं नायनाइणीजणं पलायंतं पेच्छिय
पउत्तोवही कोवानलपलित्तमणो आसुरुत्तो जलणप्पहो भणिडं पवत्तो—अहो ! महापावाणं जइ तेसिमणुकंपाए खमिओ
एक्कसिमवराहो मए, ता तेहिं अहिययरं उवइवो काउमाढत्तो अम्हं, अहवा दंडेण चेव नीयाणसुवसमो न सामेणं, ता
इंसेमि संपइ अविणयफलं ति । पेसिया तव्वहणत्थं नयणविसा महाफणिणो । तक्खणं चिय नीहरिऊण तेहिं जलंतणय-

लोहिं पञ्चोद्वा ममाणा भामरासीभूया सद्ये वि सगरसुधा । तं पेच्छिय जाओ हाहारवगच्छिगो महाकंदो । सिबिरे विसु-
कृतेमाओ भगवत्तयाओ तोडियहारलयाओ 'हा देव ! हा देव !' त्ति पलवन्तीओ लोलंति महीवीटे अवरोहजुवईओ । एवं
थिलवमाणं संठरियं सेमं मंतिणा, जहा—ईइसो चैव एस अमारो संसारो, अणियारणिज्जो दिवपरिणामो, किमेत्य बहुणा
थिलवणेणं ? कजे मणो दिज्जइ, ण सोयणिज्जा य कुमार, जओ ऋतुतिथवंदणेणं इमस्स जिणालयस्स रक्खाकरणेणं
बहुज्जणोवयारेण न उअज्जियमुहुरुत्ता, तेण दिज्जइ तुरियमेव पयाणयं, गच्छामो महारायसमीवं । अणुमभ्रियं च मंतिवयणं
संवेदि नि, विन्नं पयाणयं, कमेण पत्ता गियपुरिसमासन्नं । सामंताउमवेदि य मंतियं तत्थ—रुहमिमं रायरायस्स कहिं
पारीयइ—जं कुमारा सद्ये एक्कपए पेच्छंताण चैव दड्ढा वयं च अक्खयदेहा समागया, लज्जाकरमेयं, ता पविसामो सद्ये
चेर जलंनजलणं । एवं तेसि मंतंताणं समागओ एगो विओ, भणियं च तेण—किमेवमाउलीहूया ? मुंचइ विसायं,
तओ—न संसारे किंचि सुहं असुहं वा अअन्नुयमहिय, भणियं च—“कालस्मि अणाईए, जीवाणं विविहकम्मवस-
णाणं । तं नत्थि संविहाणं, जं संसारे न संभवइ ॥ १ ॥” अहं साहेमि राइणो इमं वइयरं । पडियन्नं तं तेहिं । ततो
मो अणाएमडयं घेत्तुण 'हा ! मुट्ठो मुट्ठो' त्ति कलुणं वाहरंतो गओ राइणा तस्स विलवणसहो, वाहरा-
विओ 'केण मुट्ठो सि ?' पुच्छिओ वुत्तंतो । तेण भणियं—देव ! एस एको चैव मे सुओ अहिणा दट्ठो य इमो जाओ
निगिट्ठो, ना काऊण करुणं जीवावेह इमं । एयस्मि अवसरे पत्ता तत्थ मंतिसामंता, पणमिऊण उवविट्ठा अत्थाणे ।
गरिणेण य आणत्तो वेज्जो—कुण निविसमेयं । वेज्जेण सुणियणरिदिसुयमरणेण भणियं—देव ! जस्मि गोत्ते कुले वा कोइ
न मओ जइ ताओ भूइ आणिज्जइ ता जीवावेमि तीए इमं । मगिया दिएण भूइ । जाव सहस्ससो घरे घरे जायाइ
अंगुमएणं । सादियं—देव ! गत्थि वेज्जोवदइयूईए लंभो । राइणा भणियं—जइ एवं ता किं नियपुत्तं सोएसि, सद्यतिहु-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
दया लघु-
वृत्तिः ।

॥ २३५ ॥

यणसाधारणमिमं मरणं, भणियं च—“किं अत्थि कोइ सुवणम्मि जस्स जायंति नेय पावाइं ? । नियक्कम्मपरिणईए, जम्म-
णमरणाइं संसारे ॥ १ ॥” ता माहण ! मा रुयसु, सुंच सोयं, कज्जं चित्तसु, कुणसु अप्पहियं, जाव तुमं पि एवं कव-
लिज्जसि मच्चुसीहेणं । विप्पेण भणियं—देव ! जाणामि अहमेयं परं पुत्तमंतरेण संपद् चेव मे कुलक्खओ होइ, दुहियाऽणा-
हवच्छलो अप्पडिहयप्पयावो सयलपयापालणनिरओ य देवो, ता देउ पुत्तजीवावणेण माणुसभिक्षवं । रत्ता भणियं—भइ !
असक्कपडियारं विहि विलसियमेयं, भणियं च—“सीयंति सबसत्थाइं एत्थ न कमंति मंततंताइं । अदिट्ठपहरणस्मी, विहिन्मि
किं पोरुसं कुणइ ? ॥ १ ॥” ता परिचयसु सोगं, करेसु परलोगहियं, सुक्खो चेव करेइ हि ए ण्ठे मए वा सोगं । विप्पेण
भणियं—महाराय ! जइ सच्चमेयं ण कायवो एत्थ जाणएण सोगो, ता तुमं पि मा करेज्जसु सोगं, असंभावणिज्जं तुम्ह
सोयकारणं जायं । तओ संभंतेण रत्ता पुच्छियं—भो विप्प ! केरिसं सोयकारणं ? । विप्पेण भणियं—देव ! साट्ठि पि तुह
सुयसहस्सा कालगया । सोऊण य इमं राया वज्जपहारहउ द्व नट्ठचेयणो सिंहासणाओ सुच्छाविहलंघलो निवडिओ ।
सुच्छावसाणे य सोगाऊरियमणो मुक्ककंठं रोविऊण पलावे काउमाढत्तो—हा पुत्ता ! हा हिययइया ! हा बंधुवह्महा !
हा सुसहावा ! हा विणीया ! हा सयलगुणनिहाणा ! कत्थ मं अणाहं मोत्तण तुब्भे गया ?, देह मे तुम्हविरहदुहदुस्स
दंसणं, हा निग्घिणपावविहि ! एक्कए चेव सब्भे ते बालए संहंतेण किं तए अपुन्नं पूरियं ? हा निट्ठुरहियय ! असज्जा-
सुयमरणदुक्खसंतत्तं पि किं न वच्चसि सयखंडं ? । एवं च विलवमाणो भणिओ तेण विप्पेण—महाराय ! संपद् चेव ममो-
वइससि संसारसारयं, ता किमप्पणा गच्छसि सोयपरवसत्तं ? , अहवा—परवसणम्मि सुहेणं, संसारनिच्चयं कहइ
लोओ । णियबंधुयणविणासे, सव्वस वि चलइ धीरत्तं ॥ १ ॥ दुस्सहं च एगबंधुस्स वि नरिंद ! मरणं किं पुण सट्ठीए
पुत्तसहस्साणं ? , तहा वि—सापुसि चिय वसणं, सहंति गरुयं पि साहसेक्करसा । धरणि चिय सहइ जाए, वज्जनिवायं

॥ २३५ ॥

अष्टादशे
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
सगर-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

न उगा तन्तू ॥ १ ॥ अओ अवलंवेगु धीरयं, अलमेत्य विलविणं, जओ—सोयंताणं पि नो ताणं, कम्मवंधो उ केवलो । तो पंडिया न मोयंति, जाणंता भवरुवयं ॥ १ ॥ एसाइवयणविन्नासेण संठविओ राया विप्पेण । भणिया य तेण मंति-
मामंता—मोहेह जहावत्तं राइणो । साहियं च तेहिं पगलंतवाहजलेहिं । समागया पहाणपउरा, धीरविओ सबेहिं वि-
राया, कयमुचियकरणिज्जं । एहंतरे पत्ता अट्टावयस्स आसन्नवासिणो जणा पणयसिरा विन्नाविति—जहा देव ! तुम्ह
मुण्हिं अट्टावयरस्सणट्ठा आणीओ गंगाजलप्पवाहो, सो फरिहं भरेऊण आसन्नगामनगरे उवद्ववित्तो पसरइ ता तं निवा-
रेउ देवो, न अत्थि अन्नस्स तन्नवारणसत्ती । राइणा भणिओ नियपुत्तजणहुकुमारपुत्तो भगीरही नियपोत्तो—वच्छ !
इंउरयेण नागरायमणुन्नविय नेसु उयहिस्मि गंगं । सो वि गओ अट्टावयं । अट्टमभत्तेणाराहिओ नागराया आगओ
कयमीसणमुयंगहारकेऊरो भणइ—किं संपडेमि ? । भगीरहिणा भणियं पणामपुव्वयं—तुम्ह पसाएण नेमि गंगं समुदे,
डाइयो महंतो लोयस्म । नायराएण भणियं—विगयभओ करेसु समीहियं, निवारिस्सामि अहं भरहनिवासिणो नागि—त्ति
भणिऊण गओ नागराया । भगीरहिणा वि कया णागाणं बलिकुसुमार्इहिं पूया । तप्पमिइं च नागवल्लिं कुणइ लोओ ।
रायमुओ वि गंगमागरिसंतो दंडरयेण भंजंतो य वहवे थलसेलवणे जणावाहाए पत्तो पुव्वसमुदं । तत्थाउवयारिया गिण्हंती
अणेगाइं नइसहस्साइं गंगा । पुणो विहिया तत्थ बली नागाणं । जत्थ य सायरे मिलिया गंगा तं गंगासायरं तित्थं जायं ।
अज्ज वि तं लोए विक्खायं । गंगा वि ‘जणहुणा आणीय’ त्ति जणहुवी जाया, ‘भगीरहिणा विणीय’ त्ति तेण भगीरहि
त्ति । सो पि नागेहिं मिलिऊण पूइओ गओ अओज्झं । पूइओ य राइणा तुहेण ठविओ नियरजे । अप्पणा य
गिसंतो अजियजिनसयासे सिद्धो य । अन्नया पुच्छिओ भगीरहिराइणा अइसयणाणी—भगवं ! किं कारणं जणहु-
पमुदा ते सट्ठिं पि कुमारसहस्सा सममरणा संजाया ? । भयवया भणियं—महाराय ! एगया महंतो संघो चेइयवंदणत्थं

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २३६ ॥

सम्मेयपद्मए पस्थिओ, पत्तो य अरण्णसुल्लंघिऊण अंतिमगामं । तन्निवासिणा सबजणेण अणारिएणं अचंतसुवहविओ
दुवयणनिंदणेणं वत्थउन्नधणाऽऽहरणाइआच्छिदणेण य, तप्पच्चयं च बद्धमसुहं महंतं कम्ममणेण । कुंभयारेण य एणेण
पयइभद्दएणं 'मा उवद्वेह इमं तित्थजत्तागयं जणं, इयरजणस्स वि निरवराहस्स परिकिलेसणं महापावहेऊ किं पुण
एरिसधम्मियजणस्स, ता जइ सागयपडिवत्तिं इमस्स न सक्केह काउं ता उवद्ववं पि ताव रक्खेह' त्ति भणिऊण निवारिओ
सो गामजणो । गओ य संघो । अन्नम्मि य दिणे तन्निवासिणा एणेण नरेण रायसन्निवेसे चोरिया कया । तन्निमित्तेण
रायनिउत्तेहिं पुरिसेहिं दाराइं पिदेऊण सो गामो पलीविओ । तथा य सो कुंभयारो सयणेहिं निमंतिओ गाममन्नं गओ
आसि । इड्डा य तत्थ सट्ठिं जणसहस्सा उववन्ना चोराडवीए अंतिमगामे माइवाहत्ताए । ते सब्बे 'कोइविय' त्ति जाओ
लोए भन्ति । कहिंचि तत्थागओ करी, तच्चलणेण य मदिथा ते तओ णाणाविहासु दुक्खपडरासु कुजोणीसु परिभमिऊण
सुइरं अणंतरभवे किं पि काऊण तद्दविहं सुहकम्मं उववन्ना सगरसुयत्ताए सट्ठिं पि सहस्सा, तक्कम्मसेसेण य पत्ता इमं
मरणवसणं । सो वि कुंभयारो नियआउक्खए मरिऊण जाओ एगम्मि सन्निवेसे धणसमिद्धो वणिओ, तयणंतं कय-
सुकयकम्मो संजाओ मरिऊण नरवई, सुहाणुबंधसुहकम्मोदएण य पडिवन्नो सुणिधम्मं, काऊण कालं गओ य सुरलोयं,
ततो जुओ जणहुसुओ जाओ सि तुमं ति । इमं च भगीरही सोऊण संवेगसुवगओ भयवंतं वंदिऊण सम्भवणम्मि
गओ । इदं च भगीरथीपृच्छासंविधानकं प्रसङ्गतः कथितम् ॥ "चइत्ता" सूत्रं सुगमम् । तच्चरितोद्देशस्तु—

इहेव भारहे वासे सावत्थीए नयरीए समुद्विजयस्स राइणो भद्दाए देवीए, चोइसमहासुमिणसूओ उववन्नो मयवं
नाम तइयचक्कवदी, जोवणत्थो य जणयविन्नज्जो पसाहियभहरवासो जाओ महाणरिंदाहिवई । सुइरं च रत्नमणुहवंतस्स
अन्नया जाओ भवविराओ, परिभाविउं पयत्तो—जे इत्थ पडिवंधहेऊ रमणीया पयत्था ते सब्बे वि अथिरा अवि

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
मयव-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २३६ ॥

य—“हियइच्छिया उदार, सुया विणीया मणोरमा भोगा । विउला लच्छी देहो, निरामओ दीहजीवित्तं ॥ १ ॥
भयपडिंधयनिमित्तं, एमाई बन्धु नवर मवं पि । कइबइविणवसाणे, सुमिणुत्रभोगु द्य न हु किंचि ॥ २ ॥” ता
धम्मकत्ते उअमासि, धम्मो नेव भवंतराणुगामी । एमाइ भाविऊण पुत्तिहित्तल्लो पवइओ । कालेण य विविहत्तवे
वरिऊण गओ सणंकुमारकूपं ति ॥ “सणंकुमार” सुवं सुगमम् । चरितं चेदम्—

अत्रिय इदं भारदे वासे कुरुजंगले जणवए हत्थिणाउरं नयं, तत्थ य कुरुवंसे आससेणो राया, सहदेवी
भारिया, नाग पुत्तो यउइसमहासुमिणसूइओ चउत्थयचक्कट्ठी सणंकुमारो नाम । सो सहंपसुकीलिण सूरकालिंदीतण-
एण महिंदसीहेण सह गहियकलाकलावो जोउणमणुपत्तो । अत्रया वसंतमासे रायउत्तो नायरसहिओ गओ कीलण-
त्यमुज्जाणं । कीलिऊण य तत्थ विसिट्ठीलाहि आसपरिवाहत्थं आरुढा तुरंगमेसु रायकुमारा । सणंकुमारो वि जलहि-
क्कड्डोलाभिदाणं तुरंगममारुढो । सुक्का समकालमासा । ततो विवरीयसिक्खत्तणओ पंचमधाराए लग्गो कुमारतुरंगो
अइमणीहत्तो न्णसित्तेण । लग्गो वित्रायवुत्तं तो राया सपरियणो मग्गतो । एत्थंतरम्मि लग्गो चंडमारुत्तो, तेण भग्गो
तुरयपयमग्गो । महिंदसीहेण विमत्तो राया—नियत्तउ महाराओ, अहं कुमारसुद्धि लहिऊण वलित्तं । नियत्तो राया ।
महिंदसीहो वि लग्गो अणुमग्गेण कुमारस्स पविट्ठो भीसणं महाउइ, हिंडतस्स तीए अइयं वरिसमेगं । एगदिवसम्मि
य गत्तो थेवं भूसिमागं ताव निमुत्तो सारसरवो, अग्घाइओ अरविंदपरिमलो, पयट्ठो तयभिसुहं, दिट्ठं च सरवरं, निमुओ
गहुरो गीयवेणुरवो, हरिसुण्णुल्लोयणो जाव गच्छइ ताव पेच्छइ तरुणीयणमञ्जसंठियं सणंकुमारं, विन्ध्यमाणसो
‘निदे’—‘किं मणविन्ध्यमो एसो ? किं वा सणं चेव एस सणंकुमारो ?’ विगल्पं तो जाव चिहइ ताव पडियं वंदिणा—जय

श्रीउत्तरा-
ध्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २३७ ॥

आससेणनहयलसियंक ! कुरुभवणलगणक्खंभ ! । जय तिहुयणनाह ! सणकुमार ! जय लद्धमाहप्प' ॥१॥ ततो 'सणकुमारो' त्ति कयनिच्छतो महिंदसीहो पमोयाऊरियमाणसो अउवरसंतरमणुहवंतो गओ सणकुमारंदसणपहं । दूराओ चैव सणकुमारेण परियाणिऊण अब्भुद्धितो, पायपडणुद्धिओ य अवगूहो गाढं । दुवे वि पमोयाऊरियमाणसा उवविट्ठा दित्रासणेसु । विज्जाहरलोगो य उवसंतगेयाइकलयलो पासेसु अल्लीणो । तयणंतरं च फुसिऊण आणंदजलभरियं नयण-जुयलं भणियं सणकुमारेण—वयंस ! कहं तुममेगागी एत्थ भीसणारत्ते आगतो ? कहं एत्थ द्वितो वियाणिओ हं ? किं वा करेइ मम विरहे महाराओ अंबा य ? । कहियं च जहावत्त महिंदसीहेण । ततो मज्जावित्तो वरविलासिणीहिं महिंदसीहो । कयमुचियकरणिज्जं । भोयणावसाणे य पुट्टोडणेण सणकुमारो—जया कुमार ! तुंगमेणावहरितो तुमं तथा कहिं गतो ? कहिं ठिओ ? कत्तो वा एरिसी रिद्धी ? । सणकुमारेण चितियं—न जुत्तं नियचरियकहणं नियमुहेण सप्पुरिसाणं ता कहावेमि परमुहेण । ततो भणिया कत्रासयमज्झपरिणीया खयरिंदधूया नियदइया विउलमई—'पिए ! नीसेसं मह वइयरं विज्जाए आमोएऊण साहेसु महिंदसीहस्स, मम पुण निदाए धुम्मंति लोयणाइं' ति भणिऊण निवन्नो रइहरे । विउलमई वि साहिउमाढत्ता कुमारचरियं—अत्थि तथा तुम्ह नियंताण चैव अस्सेणावहरिओ कुमारो, पवे-सितो तेण घोराए अडवीए, बीयदियहे वि वच्चंतस्स आसस्स जातो मज्झन्हस्समओ । खुहा-पिवासाउलेण य आसेण निज्जालिया जीहा । उद्धट्ठिओ चैव सासाऊरियगल्लो थक्को उत्तरितो कुमारो । छोटिया पट्टाढा । उसारियं पट्टाणं । जाव धुम्मिऊण निवडितो आसो मुक्को 'अकज्जकारि' त्ति कलिऊणं च पाणेहिं । तं चुक्कपेसणं व मोत्तूण गतो कुमारो, उदयत्तेसणपरायणो य हिंडिउमाढत्तो, न कहिं पि आसाइयमुदयं । ततो दीहद्धाणयाए सुकुमारयाए मज्झणहकालत्तणतो

१ बोवेकी पेटी ।

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
सनत्कुमार-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २३७ ॥

य न्वद्वयाए य रणरस अर्धव हल्लोहलीहूतो दूरदेसस्मि दद्रूण सत्तच्छयं पहावितो तयभिमुहं । पत्तो य तस्स च्छायाए उवविट्ठो पडितो लोयेण भंजिऊण धरणीए । एत्थंतरस्मि तप्पुन्नाणुभावेण तन्निवासिणा जक्खेण आणिऊण सिसिरस्सी- यलं जलं सित्तो सवंगेसु, आसासितो । लद्धचेयेणेण य पीयं सलिलं, पुच्छिओ तेण—को तुमं ? कत्तो वा एयमाणियं सलिलं ? ति । तेण भणियं—अहं जक्सो एत्थ निवासी, सलिलं च माणससरवरातो तुह निमित्तमाणियं । तओ कुमारेण भणियं—एम मह संतावो परं माणससरमज्जेण जइ अवगच्छइ त्ति । तं सोऊण भणियं—‘अहं संपाडेमि भवतो मणोरहो’ त्ति भणिऊण काऊण करयलसपुडे नीतो माणससरं । मज्जितो विहिणा । तत्थ य ‘वसणावडियं’ ति काऊण रुद्धेण वेयडुवासिणा असियक्खजक्खेण सह जुद्धं संवुत्तं । तेण य पढमं गुरुसक्करोहनिन्मरो मोडियतरुवरो पवणो मुक्को । ततो नहयलं वहलधूलीए अंधारियं । तओ विमुक्कऽट्टहासा जलियजलणपिंगलकेसा मुहणितजालाकराला पिसाया मुक्का । जाहे तेहिं न भीतो तओ नयणमुक्कजालाफुल्लिगेहि नागपासेहिं वद्धो । तओ जुन्नरज्जू इव तेण ते वोडिया । तओ ददकरवाण्हिं लग्गो, ततो मुट्ठिप्पहारेण कुमारेण खंडाखंडि कत्तो । पुणो वि रक्खसेण गुरुमच्छरेण घणलोहज- डियमोगरेण हओ वच्छत्थले कुमारो । तेणावि महाकायं चंदणतरं उम्मलिऊण अच्छोडितो उडु वडुत्तो ऊरुएसु च्छिन्नदुमो व पडितो भूमीए । ततो रक्खसेण दूरमुक्खिविऊण गिरिवरो कुमारस्सोवहिं मुक्को । तेण ददपीडियंगो निग्रेयणो जातो कुमारो, लद्धसन्नो य तेण समं वाहुजुद्धेण लग्गो । कुमारेण करमोगराहतो सयसिक्करो विव कओ ‘अमरो’ त्ति काउं न मत्तो, विरसमारडिऊण नट्ठो । कोउगदंसणत्थमागएहिं देवविज्जाहरेहिं पुप्फवुड्डी मुक्का ‘अहो ! जितो जस्तो कुमारेणं’ ति । ततो जिणिऊण रक्खसं पच्छिमदिसाए सूरु उच्चलितो सरवराओ अज्जउत्तो । गतो थोवभूमिभागं, दिट्ठातो तत्थ नंदणवणस्स मज्जागयातो मणोरमाओ अट्ठ दिसाकुमारीतो व दिट्ठातो भाणुवेगविजाहरधूयातो । पलोइतो

श्रीउत्तरा-
ख्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २३८ ॥

ताहिं ससिणिद्धाए दिट्ठीए सो । तेण वि चित्तिंयं—कातो पुण इमातो त्ति पुच्छामि । उवसप्पिऊणं गतो तासिं समीवं,
पुच्छियं महुरवाणीए एगं कन्नगमुहिसिऊण—कातो तुब्भे ? , किं निमित्तमिं सुन्नरन्नमलंकिंयं तुब्भेहिं ? । ताहिं
भणियं—‘महाभाग ! इओ नाइदूरम्मि पियसंगमाऽभिहाणा अम्हपुरी अत्थि, ता तुमं पि तत्थेव ताव वीसमसु’ त्ति
भणिऊण किंकरदरिसियमगो पयट्ठावित्तो अज्जउत्तो । अत्थमित्तो य रवी । पत्तो य नयरिं । नेयाविओ य ताहिं कंचुइणा
रायभवणं । दिट्ठो य राइणा अब्भुट्ठितो य । कयमुचियकरणीयं । भणितो य भाणुवेगराइणा—जहा महाभाग !
मह इमातो अट्ट कन्नगातो, एयासिं च तुमं पुबि चेवाऽच्चिमालिणा मुणिणा वरो आइट्ठो, जहा—‘जो असियक्खं जक्खं
जिणिस्सइ सो एयासिं भत्त’ त्ति, ता परिणेषु इसीतो । अज्जउत्तेणावि ‘तह’ त्ति पडिवज्जिऊण सबमणुडियं । ततो वत्तो
वीवाहो । बद्धं कंकणं । सुत्तो य रइभवणं ताहिं सद्धिं वरपल्लंके, जाव निदाविरमम्मि भूमीए अप्पाणं पेच्छइ, चित्तिंयं च
तेण—किमेयं ? ति । पेच्छइ य करे ‘कंकणं’ ति, तओ अविसन्नमणो गंतुं पयत्तो । दिट्ठं च रन्नमज्झम्मि गिरिवरसिहरे
मणिमयखंभपइट्ठियं दिवं भवणं । तेण चित्तंयं—इमं पि इंदयालप्पायं भविस्सइ त्ति । गओ य तयासने इत्थीए करुणसरेणं
रुयंतीए सइं निसामेइ । पविट्ठो य भवणं गयभओ, दिट्ठा य सत्तमभूमियाए दिट्ठा कन्नगा करुण सरेणं रुयंती भणंती य ।
‘कुरुकुलनहयलमियलंछण ! सणंकुमार ! अन्नजम्मम्मि वि महं तुमं चेव नाहो होज्जसु’ त्ति भणंती पुणो पुणो रोविड-
मारद्धा । ततो दिन्नासणेण नियनामासंकिण पुच्छिया अज्जउत्तेण—किं तुमं तस्स सणंकुमारस्स होसि जेण तए तस्स
सरणं पडिवन्नं ? । तीए भणियं—सो भत्ता मणोरहमेत्तेणं ति, जेण अहं साकेयपुरन्तरिं देण सुरप्पहेण चंदजसाज्जण-
णीए य इट्ठा धूय त्ति काऊण दूयाणीयतदीयचित्तफलयरूवविमोहिया तस्स पुवं उदयदाणेण दिन्ना, न य वत्तो विवाहो
त्ति, ताव य अहमेगेण विज्जाहरकुमारेण कुट्टिमतलातो इहमाणिआ, गतो य सो इमम्मि विज्जाविउट्ठिए धवलहरे मं मोत्तूणं

॥ २३८ ॥

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ख्ययनम् ।
सनत्कुमार-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

कहिं पि । जाय एयं तंपट् मा कम्पया ताव य तेण असणिवेगसुखवज्जवेगेण विज्जाहराहमेण आगतूण उक्खित्तो गयण-
गंतुलं अज्जउत्तो । तो मा द्वाहारवं कुणमाणीं मुच्छापराहीणा निवडिया घरणिवट्ठे । ताव य मुट्ठिपदारेण वावाइऊण तं
दुट्ठविज्जाहरं ममागतो अस्सयमरीरो तीसे समीवमज्जउत्तो, समासासिया, साहितो निययदुत्तंतो, तेण वीवाहिया य । सा
य सुणंदाभिदाणा इत्थीरयणं भविस्सइ । येववेलाण य समागया वज्जवेगभगिणी संझावली नाम, वावाइयं च द्दुहूण
माउयं कोयमुगया, पुणो मि सुमरियं नेमिसियवयणं जहा—‘भाइवहगस्स भज्जा होही’ अज्जउत्तं विवाहत्थमुवट्ठिया ।
मा वि तस्माणुगइए तद्देय विवाहिया । एत्थंतरे समागया अज्जउत्तसमीवं दुवे विज्जाहरा, पणामपुवं भणियं तेहिं—
देय ! अमणिवेगो विज्जाहरवलेण जाणियपुत्तरणवुत्तंतो तुम्होवरि समागच्छइ, अतो चंडवेग-भाणुवेगेहिं पेसिया
अग्गे हरिचंद-चंदसेणामिदाणा नियपुत्ता, रहो सक्काहो य पेसिओ, अग्ग पियरो वि तुम्ह चलणसेचानिमित्तं एए
संपत्ता चेय त्ति । तयणंतरं च समागया चंडवेग-भाणुवेगा अज्जउत्तसाहेज्जनिमित्तं । संझावलीए दिन्ना पन्नत्ती
विन्ना । ततो अज्जउत्तो चंडवेग-भाणुवेगा य नियविज्जाहरवलसमेया असणिवेगवलेण य समं जुड्डिउं पवत्ता । ततो
भग्गेसु दोसु वि चलेसु अज्जउत्तस्स असणिवेगेण समं महाजुज्जे समावडिए तेण मुक्कं महोरगत्यं, तं च कुमारेण गरु-
त्तथेण विणिह्वं । पुणो मुक्कं तेण अग्गेयत्थं, तं पि कुमारेण वारुणत्थेण पडिह्वं । पुणो वि मुक्कं वायव्वं, तं पि सेल-
लोण पट्टिपेडियं । ततो गहियगंडीवो नाराए मुगंतो पहावितो सो । कुमारेण निज्जीवं कयं तस्स चावं । पुणो कट्टियमंड-
कग्गो उट्ठिओ, कुमारेण तस्स करो छिन्नो । ततो वाहुजुद्धमिच्छंतो आगतो । कुमारेणावि चक्केण मुद्धविगलं सीसं कयं ।
ततो नपरक्कमेवासणिवेगविज्जाहरायलच्छी सयलविज्जाहरसमेया सणंकुमारं संकत्ता । ततो हंतूण असणिवेगं शुवंतो
चंडवेगपनुदेहिं नभातो रदेण विज्जाहरसहितो ओयरिओ पासायवडिंसए । विट्ठो य तत्थ हरिसियाहिं सुनंदा-संझाव-

लीहिं । बुत्तो य ताहिं—जहा अज्जउत्त ! सागयं ? ति । ततो लद्धजया गया वेयड्ढं, अणेगविज्जाहरविज्जाहरीलोगपरि-
गया मंगलतूरवाअरिज्जमाणदियंता पविट्ठा नियमंदिरेसुं । कओ य सणंकुमारस्स सयलविज्जाहेहिं विज्जाहरमहा-
रायाभिसेतो । ततो सुहंसुहेणं अच्छंति । अत्रया य चंडवेगेण विन्नत्तो चक्की—जहा देव 'मज्झं मुणिणा अञ्चिमालिणा
सिद्धं, जहा—तुह एयं कन्नासयं भाणुवेगस्स य अट्ट कन्नाओ चक्की परिणेही, सो य सणंकुमारनामो चउत्थो चक्कवट्ठी
जिणेहिं समाइट्ठो, सो य इतो मासमेत्तेण एही माणससरवरं ति, तत्थ 'मज्जणुत्तिन्नं वसणावडियं' ति नाऊण असि-
यक्खो नाम जक्खो पुब्बभववेरी दच्छिही । कहं पुण सो पुब्बभववेरी ? । भन्नइ—

अत्थि कंचणउरं नाम नयरं, तत्थ विक्कमजसो नाम राया, तस्स पंच अंतेउरसयाइं । तत्थ नागदत्तो नाम सत्थ-
वाहो, तस्स रुवलावणजोव्वणसोहगगुणेहिं सुरसुंदरीण वि अट्ठमहिंया विण्हुसिरी नाम भज्जा । सा विक्कमजसेण कह वि-
दिट्ठा मयणाउरेण अंतेउरे छुट्ठा । ततो नागदत्तो तद्विओए 'हा पिए ! चंदाणणे ! कत्थ गया ? देहि मे दंसणं' ति एवं
विलवंतो डिंभपरिगतो उम्मत्तीभूतो कालं गमेइ । इतो य सो विक्कमजसो राया अवहत्थियरज्जकज्जो अगणियजणाव-
वातो अवमन्नियवरतरुणपंचसयावरोहो तीए विण्हुसिरीए समं अचंतरइपसत्तो कालं नेइ । अत्रया ताहिं अंतेउरियाहिं
रन्ना परिभूयाहिं ईसापरव्वसाहिं कम्मणजोगेण विणिवाइया विण्हुसिरी । ततो राया तीए मरणेण अचंतसोगाउरो अंसु-
जलभरियनयणो जहा नागदत्तो तहा उम्मत्तीभूतो विण्हुसिरीकलेवरं न दहिउं देइ । ततो मंतीहिं मंतिऊण रायाणं
वंचिय रन्ने कलेवरं नेऊण छड्डियं । राया तमपेच्छंतो परिहरियणभोयणो ठितो तिन्नि दिणे । मंतीहिं 'अदिट्ठे तम्मि
मरिइ' ति कलिऊण नीतो रन्नं । दिट्ठं च तं राइणा गलंतपूइनिवहं सुलसुलंतकिमिजालं वायसायड्डियनयणजुयलं खगचंड-
तुंडवंडियं दुरभिगंधं । तं पेच्छिय कलेवरं राया तक्खणेण सज्जसपरव्वसो अप्पाणं निदिउमाडत्तो । कहं ?—जस्स कए

रे जीव ! कुलं सीलं जाई जसो लज्जा य परिचत्ता तस्स एरिस्सी अवत्था जाया । ततो वेरगमगवडिओ रल्लं रट्ठं पुर-
मंतेउरं च सयणवगाइयं परिचइय तणमिव सुवयायरियसमीवे निक्खंतो । ततो चउत्थ-उट्ठ-उट्ठमाईहिं विचित्तवोकम्मैहिं
अपणं भाविय सलेहणापुवं गतो सणकुमारं कणं । आउयक्खए रयणपुरे सेट्ठिसुतो जिणधम्मो नाम जातो । सो य
जिणवयणभावियमई सम्मत्तमूलं दुवालसविहं सावगधम्मं पालितो जिणिदपूयारतो कालं गमेइ । इतो य सो नागदत्तो
पियाविरहदुस्सिओ नट्ठचित्तो गुरुअट्ठज्झणेण परिखवियसरीरो मरिउं बहुतिरियजोणीसु भमिऊण ततो सीहउरे नयरे
अगिसम्मो नाम वंभणसुओ जातो । कालेण य तिदंडिवयं घेतुं दोमासखमणाइतवोरत्तो रयणपुरमागओ । तत्थ य हरि-
वाहणो नाम राया भगवभत्तो, सो तेण तत्थागओ नाओ, जहा—एत्थ को वि महातवस्सी आगतो । पारणयदिणे राइणा
निमंनिनो घरमागतो । पत्थंतरे जिणधम्मो सावगो तत्थ देवजोगेण आगतो । तं दट्ठुं पुवजायवेरेण सुणिणा रोसारुणलोय-
णेण राया भगित्तो—जड ममं मुंजावेसि तो इमस्स सेट्ठिस्स पट्ठीए उण्हपायसपत्तीए मुंजावेह । रत्ता भगित्तो—अन्नपुरि-
सपट्ठीए मुंजावेसि । ततो सुणिणा वि जम्मंतरजणियवेराणुवंधेण चुत्तो राया—न अन्नहा जेमेसि । ततो रत्ता अणुरागेण
पट्ठियत्तं । मिट्ठी वि 'पुट्ठिट्ठियपत्तिदाहं पुवदुकयकम्मफलमेयमुवट्ठियं' ति मन्नमाणो सम्मं सहइ । ततो मुत्ते ससोणियण्हार-
मम-रत्ता पट्ठीतो उररया पत्ती । ततो घरं गतो सम्माणिऊण सयणवगं खासेऊण य चेइयपूयं काऊण घेत्तूण समणदिक्खं
निगतो नगरातो । गतो गिरिसिहरे, तत्थ अणसणं काऊण पुवदिसमद्धमासं काउत्सगगेण ठित्तो, एवं सेसासु वि दिसासु
उत्तरमासं अत्तरमासं । ततो पट्ठीए गिट्ठ-काग-सिवाईहिं खजंतो तं पीडं सम्मं सहिय नमोक्कारपरो मरिउं सोहम्मै कप्पे इंदो
जाओ । भगवो नि तस्सेव वाहणं एरावणो जाओ तेण आभिओगिककम्मुणा । ततो एरावणो चुत्तो नरतिरिण्णु हिंडिय
असियस्सो जरुओ जातो । सक्को वि तओ चुत्तो हत्थिणाउरे नयरे सणकुमारचक्की जातो । एयं वेरकारणं ति ।

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २४० ॥

अष्टादशं
संयती-
शाव्यम-
व्ययनम् ।
सनत्कुमार-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २४० ॥

ततो मुणिणा एवं सिद्धे मए तुह अंतरवासनिमित्तं भाणुवेगं विसज्जिय पियसंगमपुरिनिवेशपुव्वं तुमं अट्ठ भाणुवे-
गकत्रातो विवाहावितो । मुक्को य कारणेणं तत्थेव 'कज्जसमत्तीए सेवं करेहामो' ति । मरिसेज्जह अवराहं जं मुक्को
वणम्मि, ता विन्नवेमि—मन्नह मे कत्रासयस्स पाणिग्गहणं ति । ताओ वि तुम्हऽट्ठवहूतो पेच्छंतु सासिणो मुहकमलं
ति । 'एवं होउ' ति मन्निए समागयाओ ताओ । महया विभूईए विवाहियं अज्जउत्तेण कत्रासयं । दसुत्तरेण देवी-
सएण सहितो भुंजए भोए । एवं च वच्चए कालो । अज पुण अज्जउत्तेण एवं समाणतं—जहा गंतवमज्ज जत्थ
जक्खेण सह जुज्झियं तं सरं ति । ततो एत्थागयाणमज्ज तुम्हेहिं सह पेच्छणयावसरे दंसणं जायं ति । एत्थंत-
रम्मि उट्ठितो सुहसुत्तो रइहरतो सणंकुमारो । गया य महया चडयेरेण वेयट्ठं । विन्नत्तो अवसरं लहिज्जण
महिंदसीहेण—जहा कुमार ! दुक्खेण तुह जणणिजणया कालं गर्भिति, ता तदंसणेणं कीरउ पसातो अम्हारिसज्जणस्स
ति । विन्नत्ताणंतरेमेव गया महया गयणट्ठियणाविह्विमाणहयगाइवाहणारूढविचित्तवेसाहरणभूसियविजाहरवंद-
सम्मइणं हत्थिणाउरं ति । आणंदिया जणणिजणया नायरज्जणा य । ततो महया विभूईए रत्ता अस्ससेणेण सणं-
कुमारं पयइसमगेण रज्जम्मि अहिसिचिज्जण महिंदसीहं सेणावइं निजंजिय धम्ममत्तिथयरत्तिथे तहाविहाणं थेराणं
अतिए पव्वज्जाविहाणेणं सकज्जमणुट्ठियं ति । सणंकुमारो वि परिवड्डमाणकोसवलसारो विक्कंतो रज्जमणुपालेइ । उप्पन्नाणि
य चक्करयणपमुहाणि चोइस वि रयणाणि नव निहीतो य, कया य तेसि पूया । तयणंतरे चक्करयणदंसियमगो मागह-
वरदाम-पमास-सिंधु-खंड-प्पवायाइकमेण भरहं ओयविय वाससहस्सेणगतो गयपुरं । दिट्ठो ओहीए सकेण 'पुविं सुहम्मवइ
महसरिस्सो आसि' ति बंधुनेहेण आणत्तो वेसमणो—करेह सणंकुमारस्स रज्जाभिसेयं, इमं च हां वणमालं छत्तं मउडं

१. 'मये' ति चण्डवेमेन विधाधरेण ।

चानरत्रयं नूनमुत्रं कुंडलजुयं सीतामगं पाउयाजुयं पायपीठं च पाहुडं ढोण्डह । वत्तवं च तए—जहा महाराय ! सको
पुम्ह त्तं पुच्छइ । वेसमगो वि 'एवं होउ' त्ति पाहुडं सबविइअं घेत्तण गतो गयपुरं । रंभ-तिलोत्तमातो पेसियातो सकेण
अग्निगेयमदूमयकरणत्य । ममल्पिय पाहुडं विन्नत्तो वेसमणेण चकी—तुम्हाभिसेयनिमित्तमद्दे सकेण पेसियातो, तं
अणुयमद्द पुन्ने । 'एवं' ति पडि म्मे चक्किगा विउवियं जोयणपमाणं मणिपेडं, तस्सोवरिं रयणमयमहिसेयमंडयं, तस्स मज्जे
मज्जिपीठिया, नीए उररि मिहात्मणं, तत्थ निवेसिय खीरोयजलेण रयणकणयकलसात्रज्जिणं जयजयसइसस्मिस्सगीयरव-
मुण्ड अहिसित्तो मुरेहि । पणगियातो रंभातिलोत्तमातो । सवालंकारविभूसियं करेत्ता पवेसिऊण महाविच्छइण गयउरं
गतो मुग्लोयं यणयाइसुरजणो । चकी वि भोए मुंजंतो गमेइ कालं । अन्नया य सोहम्मसभाए सिंहासनमत्थयत्यो
मोहम्मिणो मोयामणिनाडयं पेच्छंतो अच्छइ । एयस्मि अंतरे एगो ईसाणरुप्पातो संगमाभिहाणो देवो सोहम्मिदपासे
जागतो, तस्स य देहप्पहाण सभाठियसव्वदेवाण तेओ ण्हो, आइबोदए चंदगहा इव निप्पमा जाया सुरा । गए य
तस्मि मुरेहि विम्भिण्हि मोहम्मिदो पुच्छित्तो—जहा केण कारणेणं सामि ! इमस्स संगमदेवस्स वारसाइचोदयाहिओ
तेउ ? ति । इदेण भणियं—इमेण पुवभवे आयंविळं वद्धमाणो नाम तवो कतो ति । ततो देवेहि इंदो पुणो वि
पुच्छित्तो—जहा अन्नो वि कोइ एरिमतेयरुवसंपन्नो किं अत्थिय ? ति भणिण इदेण भणियं—जहा हत्थिणाउरं कुरुवंसे
जत्थिय मणंहुमारो नाम चफवट्ठी, जरम तेओ रुवं च देवाणं पि अहियमिति । ततो विजय-चेजयंतदेवा असइहंता
यंगणरूपेण आगया । ततो पट्टिहारेण मुक्कदारा पइहा रायसमीवं, दिट्ठो य तेहि राया गंयतेह्मंगणकिचं कुणंतो,
विम्भिण्या मणयस्त्रियरूपसिसीओ अहिययर रुवाइसंपयं दट्ठु । पुच्छिया य रत्ता—किमेत्थमागया ? । ते भणंति—जहा
नुण्ण रुवं निहुणो वि वत्तिज्जइ तइसणहोऊणेणं ति । पुणो वि रत्ता अइरुवगविण्ण वुत्ता—भो भो विप्पा ! किं मज्झ रुवं

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २४१ ॥

तुम्हेहि दिष्टं ? येवकालं पडिच्छह जाव अत्याणमुवविसामि । ‘एवं’ ति जंपिय निगया दिया । चक्की वि छां म्मि-अणं येअणं-
विभूसणं सिंगारं च काऊण उवविट्ठो सिंहासणे । वाहरिया दिया । ते सरीरं दट्ठण विसत्ता, भणियं च तेहिं—अहो ! मणुयाणं
रूवलावन्नजोवणणि खणदिट्ठनट्ठाणि । तं सोऊण भणियं चक्किणा—ओ ! किमेवं तुम्हे विसायपरा मम मगीरं निवहं ? ।
तेहिं भणियं—महाराय ! देवाणं रूवजोवणतेया पढमसमयातो जाव छम्मासाउगसेसं ताव अवट्टिया भयंति तांता
हीयंति, मणुयाणं पुण ते य बहुमाणा भवंति जाव जीवियमज्झो ततो परेण हीयंति, तुम्ह पुणो रूवजोवणसिरीए अचंछेरयं
दीसइ, जओ संपइ चेवेसा खलमेत्ति इ नट्टा खणेण । रत्ता भणियं—कहं तुम्हे जाणह ? । तेहिं परमत्थो सकपसंसाइतो
सिट्ठो । विन्दिण य केऊरभूसियं बाहुजुयलं पलोयंतेण विच्छायं दिट्ठं, वच्छत्थलं पि दाराइविभूसियं विवन्नमुयलक्किग्रयं ।
तं पेच्छिऊण चितियं—‘अहो ! अणिअया संसारस्स, असारया सरीरस्स, एत्तियमेत्तेण वि कालेण रूवजोवणतेया
पण्हा, ता अजुत्तो भवे पडिवंधो, अन्नाणं सरीरमोहो, सुक्खत्तणं रूवजोवणभिमाणो, उम्माओ भोगासेवणं, गहो चैव
परिगहग्गहो, ता उज्झिऊणमेयं करेमि परलोयहिंयं’ ति चितिऊणमदिसित्तो रज्जे पुत्तो । “अणुयारियं धीर ! तुमे, चरियं
निययस्स पुव्वपुरिसस्स । भरहमहानरवइणो, तिहुयणविक्खायकित्तिस्स ॥१॥” इच्चाइ उववूहिऊण य गया देवा । चक्की वि
तक्खणमेव तणं व पडलगं उज्झिऊण सबं परिगहं राहायरियसमीवे पव्वइओ । ततो इत्थिरयणप्पमुहाणि सव्वरयणाणि
सेसरमणीओ य आभितोगियसुरा महानरिदा निहीतो सब्बा किं बहुणा ? समत्थखंधावावासिणो वि जणा छम्मासे
जाव मग्गणुलगा भसिया । न सीहावलोइएणावि तेण सच्चविय ति । ततो छट्ठभत्तेण भिक्खानिमित्तं गोयरं पविट्ठस्स
पढममेव चीणाकूरं छेलियातक्केण दिन्नं । तं भोत्तूण पुणो वि छट्ठोववासो कत्तो । तक्कालप्पमिइं तेणेव दोसेण कच्छू जरो
खासो सासो भत्तच्छंदो अक्खिदुक्खं पोट्टुक्खं एयातो सत्तवाहीतो दारुणातो समं वाससए सत्त अहियासिय उगगतवे

॥ २४१ ॥

अणुयारियं
चरियं
निययस्स
पुव्वपुरिसस्स
परिगहग्गहो
ता उज्झिऊणमेयं
करेमि परलोयहिंयं
चितिऊणमदिसित्तो
रज्जे पुत्तो
अणुयारियं धीर !
तुमे, चरियं
निययस्स
पुव्वपुरिसस्स
भरहमहानरवइणो
तिहुयणविक्खायकित्तिस्स
इच्छाइ उववूहिऊण
य गया देवा
चक्की वि

नानो मन्त्रं करेमाणस्स आमोसहि-खेलोसहि-विप्पोसहि-जहोसहि-सबोसहिपसिद्धतो सत्त लद्धीतो उप्पन्नातो तो वि मरीरपट्टियार न करेइ । पुणो य सण्ण पससितो—अहो ! सणंकुमारस्स मुणिणो धीरया, वाहिकयत्थितो वि न करेइ मरीरपट्टियार । तममइत्ता ते चेव देवा सवरवेज्जरूवेण आगया, भणियं—भयवं ! तुह वाहिपत्तमं करेमो । भयवं तुण्हिहको नप्पट्टियार । तममइत्ता ते चेव देवा सवरवेज्जरूवेण आगया, भणियं—भयवं ! उयाहु कम्मवाहिं ? । तेहि अन्त्तर । जाहे पुणो पुणो भणंति तादे मुणिणा भणियं—तुम्हे किं सरीरवाहिं फेडह ? उयाहु कम्मवाहिं ? । तेहि भणियं—सरीरवाहिं । तओ भयवया निट्ठुहेण घसिऊण कणववन्ना कया अंगुली दंसिया, भणियं च—अहं समयमेव इयरवाहिं फेडेमि, तुम्हे जइ ससारवाहिस्स फेडणे समत्था तो फेडेह । देवा वि विम्बियमणा ‘तुम्हे चेव संसारवाहिं फेडण-परमवेज्ज’ ति पससिय सकसतियइयरमावेइऊण देवरूवेण पणमिऊण गया सट्ठणं । भयवं पि कुमारत्तं मंडलियत्तं च पन्नास पन्नासं वाससहस्साइं वासलक्खं चक्कवाट्ठिं वासलक्खं च सामन्नमणुपालेऊण गतो सम्मेयसेलसिहरं, तत्थ सिला-गले आलोयणाविहाणेण मासिएण भत्तेण कालगतो सणंकुमारे कप्पे उववन्नो । ततो चुतो महाविदेहे सिज्झिहि त्ति ॥

“चइत्ता” सूत्रं सुगमम् । चरितं चेदम्—

अत्थि इहेव जंवूदीवे वेय्ठे पव्ववरे उत्तराए सेटीए रहनेउरचक्कवालं नाम नयरं, तत्थ राया अमियतेओ परिवसइ, तस्स य सुतारा नाम भणिणी, सा य पोयणाहिवइणो सिरिविजयस्स दिन्ना । अन्नाया य अमियतेओ पोयणपुरं सिरिविजय-सुताराइंसणत्थं गतो । पेच्छइ य पमुइयं असियधयवडायं सव्वं पि पुरं, विसेसेण राउलं ति । ततो विम्बियउफुल्लोयणो उइन्नो गयणयलाओ रायभवणंगणे । अब्बुट्ठिओ य सिरिविजएणं, कयमुचियकरणिज्जं । ततो विव्विओ सिंहासणे । पुच्छियं अमियतेएणं उच्छवकारणं । ततो सिरिविजओ साहिउमाढत्तो—जहा इओ य अट्टमे दिवसे पडिहारनिवइओ समागतो एगो नेमिस्सितो, दिन्नासणो उवविट्ठो । पुच्छिओ य माए—किमागमणपतोयणं ? । ततो

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखवीधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २४२ ॥

तेण भणियं—महाराय ! मए निमित्तमवलोक्यं—जहा पोयणाहिवइणो इओ सत्तमे दिवसे मज्झण्हसमए इंद्रासणी पडिस्सइ । तं च कन्नकडुयं सोऊण मंतिणा भणियं—तुज्झ पुण उवरिं किं पडिस्सइ ? । तेण भणियं—मा कुप्पह, मए जहा उवलच्छं निमित्तं तहा साहियं, न य मह एत्थ कोइ भावदोसो, मज्झं च तस्मि दिवसे हिरन्नबुढी पडिस्सइ । एवं च तेण भणिए मए भणियं—कहिं तए एवंविहं निमित्तमागमियं ? । तेण भणियं—अहमयलसामिनिक्खमणकाले सह पिउणा पवइओ, तत्थ मए अहिजियं अट्ठंगं पि निमित्तं, ततो अहं पत्तजोव्वणो पुव्वदत्तकन्नाभाउगेहिं उप्पव्वाविओ, कम्मपरिणइवसेण मए सा परिणीया, तओ मए सब्बनुप्पणीयनिमित्ताणुसारेण पलोइयं—जहा पोयणाहिवइणो विज्जनिवायउवइवो ति । एवं च तेण सिट्ठे एगेण मंतिणा भणियं—जहा राया समुद्धमज्झस्मि पवहणे कीरउ, तत्थ किल विज्जू न पवइ । अन्नेण भणियं—न देवनिओगो अन्नहा काउं तीरइ चि, जतो—“धारिज्जइ इंतो सायरो वि कल्लो-लभिन्नकुलसेलो । न हु अन्नजम्मनिम्मियसुहासुहो कम्मपरिणामो ॥१॥” अवरेण मंतिणा भणियं—‘पोयणाहिवइणो वहो समाइहो न उण सिरिविजयमहाराइणो, ता सत्तमदिवसे अवरो कोइ पोयणाहिवई परिकप्पिज्जउ’ ति मंतिऊण वेसमण-जक्खो पडिमारुवो मिलिऊण रज्जे अहिसित्तो । सत्तमे दिवसे मज्झण्हसमयस्मि समुप्पन्नो मेहो, फुरियं विज्जुलयाए, गजियं जलहरेण । ततो समंततो फुरिऊण विज्जुलयाए पडिऊण जक्खहरे जक्खपडिमा विणासिया । अहं च पोसह-सालाए सत्तरत्तोसिओ आगतो सभवणं, अहिनंदिओ य पउरेहिं पुणो वि अहिसित्तो रज्जे, पूइतो निमित्तित्तो । ता एयं वद्धावणयकारणं ति । एवं च सोऊण भणियं अमियतेएणं—अविसंचाइ निमित्तं, सोहणो रक्खणोवातो । तयणंतरं च सिरिविजतो सुताराए सद्धिं गओ बाहिरुज्जाणं । तत्थ य कंणयछविं पासिऊण मिअं भणियं सुताराए—जहा पिययम ! सोहणो एस सिओ, ता आपणेहि एयं मे खेलणयनिमित्तं । ततो सयमेव पढाविओ राया । पलणो य मतो थेवं

॥ २४२ ॥

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
श्रीशान्ति-
नाथचक्रिणो
वक्तव्यता ।

भूमिं, तयंगनमुपडतो । नाव य इदं महादेवीण—जहाइहं देव ! कुमुदसर्पेणं गइया ता परिचायउ मं देवो त्ति । एवं
मोक्कण नुरिं ममागतो । ताव य मा पंनत्तमुवगया । राया य मोगपरवमो तीए माद्धि चियाए पविट्ठो । जलिउमाडत्तो
जल्लो । तान य श्रेयवेलाए समागया दुवे विज्जाहरा । तत्थ एणेण अभिमंतिऊण सलिलं सित्ता चिया । नट्टा वेयालिणी
पिन्ना अट्टहासं हाऊण । ममासत्थो राया जातो, भणियं च तेण—किमेयं ? त्ति । भणियं च विज्जाहरेहिं—जहा अम्हे
सियाउत्ता अमियतेयस्म परिगहे वट्ठामो, झिणवंदणनिमित्तं गया आसि, आगच्छंतेहि य निसुतो सुताराए असणि-
घोसेण निज्जंतीए अणंसहो, अम्हे य तम्मोयावत्थं जुञ्जमज्जा जाया । ततो सुताराए भणिया—अलं जुग्घेण,
नत्तु मत्ताराओ वेयालिणीए विज्जाए वेलवित्तो जीविंयं न परिचयइ तहा गंतूण उज्जाणे सिगं करेह । ततो अम्हे इहं
आगय त्ति, दिट्ठो य तुमं वेयालिणीविज्जाए समं चियाहूडो, अहिमंतिजलेण सित्ता चिया, नट्टा य सा दुट्ठविज्जा,
नतो उट्ठित्तो तुमं त्ति । अवहरियं सुतारं नाऊण विसन्नो राया । भणिओ य तेहिं—‘धीसत्थो होहि, कहिं जाइ सो
पावो ?’ त्ति संठविऊण गया विज्जाहरा । विज्जातो एम वइयरो अमिअतेएणं । गया य चमरचंचं नयरिं अमिय-
तेय-सिरिविजया अमणिघोसंतिं । पट्टवित्तो वाहिं ठिण्हिं चैव असणिघोसस्स दूतो, पलाणो य सो, पहाविया
पिट्ठो । रिट्ठो य अयलस्म उण्णत्तकेवलस्स समीचे असणिघोसो । आणिया सुतारा तत्थेव एणेण अमियतेयविज्जा-
हरेण । नतो उवमंतवेरा केवलिसमीचे धम्मं मुणंति । लद्धावसरेण य भणियं असणिघोसेण—जहा न माए दुट्ठभावेण
आहरिया सुतारा, फिट्ठु विज्जं माहिऊण आगच्छंतेण मया दिट्ठा इयं, न सक्केमि य परिचइउं पुवसिणेहेण, ततो छलेण
पागोहिऊण सिरिविजयं वेयालिणीए विज्जाए घेत्तूणं सुतारं समागतो अहं, ता समियवं तुम्हेहिं अट्टभावस्स महं

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २४३ ॥

ति । ततो एयमायन्निऊण अमियतेएण भणियं—भयवं ! किं पुण कारणं एयस्स इमीए सिणेहो ? ति । ततो केवली कहिउमाढत्तो—

इहेव भारहे मगहाजणवए अचलगामे धरणिजढो नाम विप्पो, तस्स कविलाभिहाणा दासचेडी, तीए पुत्तो कविलो नाम दासचेडओ । तेण य कन्नाहेडण वेया सिक्खिया । गतो य देसंतरे रयणउरं नाम नयरं । तत्थ अज्झावयस्स अलीणो । पुच्छितो उवज्झाएण—कत्तो आगतो सि ? । कविलेण भणियं—अचलगामातो धरणिजढविप्पसुतो कविलनामोऽहं विज्जशथी समागओ तुम्ह सथासं । तेण वि धरितो सबहुमाणं, नियधूया दिन्ना सच्चभामा । अन्नया सो कविलो वासारत्ते पत्ते पओसे मंदप्पयासे वरिसत्ते य मेहे वत्थाणि कम्भाए काऊण समागतो । सच्चभामा य ‘तीमियवत्थो’ ति अवरणि वत्थाणि घेत्तुण उट्टिया । तेण भणियं—अत्थि मह प्पभावो जेण न वत्थाणि तिम्मंति । तीए नायं—नूणमवसणो एस आगतो । निडणं च निरुवितो जाव तहेव जायं । ततो ‘न कुलीणणमेयं जुज्झ ता नूणमकुलीणो एसो’ ति मंदसिणेहा जाया । अन्नया धरणिजढो तत्थागतो कविलस्स समीवं । सच्चभामाए पियपुत्ताणं विरुद्धमायारं पेच्छिऊण परमत्थं पुच्छितो धरणिजढो । तेण जहट्टियमेव कहियं । तं च सोऊण उव्विग्गा सच्चभामा निव्विण्णा कामभोगाणं पव्वज्जागहणविमित्तं पुच्छितो कविलो न मुयइ एसो । ततो गया तन्निवासिसिरिसेणरत्तो समीवं, भणियं च—मोयावेह मं कविलसगासातो जेण दिक्खं गिण्हामि । भणितो सो रत्ता न मुयइ । ततो सा राइणा भणिया—चिट्ठु जाव कविलं मन्नावेमि । अन्नया सो राया नियपुत्ते गणियानिमित्तं जुज्झंते पासिऊण वेरग्गेण विसं खाइऊण मत्तो । ततो सिहिनंदिया-अभिनंदियानामाओ तन्मज्जातो सच्चभामा य विसप्पओगेण कालगयातो । चत्तारि वि जणाइं देवकुराए जुगलत्तेण समुप्पन्नाइं । ततो सोहम्मे कप्पे गयाणि । चइऊण सिरिसेणजीवो अमियतेतो अहिनंदियाजीवो सिरिवि-

॥ २४३ ॥

अष्टादशं
संयती-
याव्यम-
व्ययनम् ।
श्रीशान्ति-
नाथचक्रिणे
वक्तव्यता ।

जनो सद्यभामा सुतारा समुपन्ना । सो य कविलो तिरिणसु आहिंडिय तहाविहं फिचि काऊणमणुट्टाणं असणि घोसो नमुपन्नो । नओ सुतारं च सच्चभामामाहणीजीवं पासिऊण पुवसिणेहेणं अवहरिऊण गतो ति । पुणो वि अमिअतेएण पुट्ठिय—भयवं! किमह भवितो न व? ति । केवल्लिणा भणियं—भवितो तुमं, इओ य नवमे भवे तित्थयरो भविस्समि, एमो वि सिरिविजतो लुद पढमणहरो भविस्सइ ति । ततो एयमायन्निय अमियतेय-सिरिविजया हरिसाऊरि-यसरीरा वंदिऊण भयवंतं गया नियनियनयरं भुंजंति भोए । अन्नया य दोहिं वि जणेहिं उज्जाणगएहिं विउलमइ-महा-मदणो नारणसमणा दिट्ठा । तयतिए धम्मं सोऊण आउयं परिपुच्छियं । चारणसमणेहिं ओहिणा आभोएऊण साहिय—जन्ना छवीमइं दियहे आउयं ति । ततो तेहिं समागंतूण कया अट्ठाहिया महिमा । अप्पण्णो पुत्तेसु रज्जधुरं संकामेऊण अभिनंदण-जगनंदणसमीवे पातोवगमणविहिणा कालं काऊण पाणए कप्पे वीससागरोवमाऊ देवत्तेण उववन्ना । तत्थ य अणुद्विऊण रइमागरावगाढा सवाउयं इहेव जंबुद्वीवे द्वीवे पुवविदेहे रमणिज्जे विजए सीयाए महानईए द्वाहिण-दूत्ते सुभगाए नयरीए थिमियसागरस्स राइणो वसुंधरी-अणंगसुंदरीणं महादेवीणं गब्भे कमेण कुमारत्तणेण समु-द्वयन्ना । अमियतेतो अपराजितो सिरिविजतो अणंतविरितो । तत्थ वि दमियारीविज्जाहरं पडिसत्तुं वावाइऊण कमेण वलदेव-वासुदेवत्तं पत्ता । तेसिं च पिया पव्वज्जाविहाणेण मरिऊण असुरत्तणेण चमरो समुप्पन्नो । अणंतविरितो य आउयमणुपालिऊण निवद्धनिरयाउतो कालं काऊण गतो पढमपुढविं । बायालीसं वाससहस्सा ठिती । तत्थ वि तिब्बतो वेयणाओ सहइ । तस्स य पुत्तसिणेहेण चमरो गंतूण वेयणोवसमं करइ । सो संविगो सम्मं अहियासेइ । अपराजितो य वलदेवो भाउयविओण दुक्खिओ निक्खित्तपुत्तरज्जभरो जयहरणहरसमीवे निक्खंतो, गमिऊण पव्वज्जाविहाणेण आउयं अचुए इंदत्तणेण उववन्नो । इतो य अणंतविरितो उव्वहिऊण नरगतो वेयडू विज्जाहरत्तणेण उववन्नो । तत्थ

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २४४ ॥

य अञ्जयसुरिदेणं बोहितो पद्मं काञ्चन अञ्जयदेवत्तणेण उववन्नो । अपराजितो देविंदाउयमणुपालिऊण चुतो समाणो इहेव जंबुद्वीवे दीवे पुबविदेहे सीयाए महामईए दाहिणे कूले मंगलावईविजए रयणसंचयपुरीए खेमंकरो राया, तस्स भज्जा रयणमाला, तेसिं पुत्तो वज्जाउहामिहाणो जाओ त्ति । इओ य सिरिविजयजीवो देवाउयमणुपालिऊण तस्सेव य पुत्तत्तणेण उववन्नो । पइहावियं च से नामं 'सहससाउहो' त्ति । अत्रया य पोसहसालाए ठिओ वज्जाउहो देविंदेण पसंसितो, जहा—धम्मातो न सक्को देवेहिं पि चालेउं वज्जाउहकुमारो त्ति । तओ एगो देवो तमसइहतो समागतो । आगंतूण य विउरुद्धितो पारेवतो । सो य भयसंभंतो वज्जाउहमल्लीणो माणुसभासाए 'सरणमागतो' त्ति भणमाणो । वज्जाउहेण दिन्ने सरणे तयासन्ने ठितो । तयंतंरं च समागतो उलावगो, तेणावि भणियं—जहा महासत्त । एस मए छुहाकिलंतेण पावितो ता मुंच एयं, अन्नहा नत्थि मम जीवियं ति । ततो तमायन्निऊण वज्जाउहेण भणियं—न जुत्तं सरणागयसमप्पणं, तुज्झ वि न जुत्तमेयं, जतो—“हंतूण परप्पाणे, अप्पाणं जो करेइ सप्पाणं । अप्पाणं दिवसाणं, कएण नासेइ अप्पाणं ॥ १ ॥ जह जीवियं तुह पियं, निययं तह होइ सबजीवाणं । पियजीवियाण जीवाण रक्खे जीवं सजीवं व ॥ २ ॥ खणमेत्तं तुह तिच्ची, इमस्स पुण चयइ जीवियं जीवो । तम्हा उ न जुत्तमिणं, चडफ्फटं विवाएउं ॥ ३ ॥ इय एवमणुसिद्धो, रत्ता महुक्खरेहिं सो सउणो । पडिभणइ भुक्खितोइहं, न महं धम्मो मणे ठाइ ॥ ४ ॥” ततो पुणरवि भणियं राइणा—भो महासत्त ! जइ भुक्खितो तुमं ता अन्नं देमि तुह मंसं । पडिभणइ सउणो—नियवावाइयमंसदुल्ललितोइहं, न य रोयए मज्झ परवावाइयं मंसं ति । राइणा भणियं—जेत्तियमेत्तं पारावतो तुलेइ तेत्तियं देमि निययेइहातो उक्कत्तिऊण मंसं, तुम खाहि । ततो तुडो उलावओ, पडिन्नं च राइणो वयणं । आणितो नाराओ, पक्खितो एकम्मि पासम्मि पारावतो, वीयपासे—“उक्कत्तिऊण देहं, राया जह जह

अष्टादशं
संयती-
याव्यम-
ध्ययनम् ।

श्रीशान्ति-
नाथचक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २४४ ॥

परिस्मिता मंसं । नहं तहं यं होइ मण्डो, गरुययरो देवमाया ॥१॥ दद्वुण तवं राया, हाहारवमुहलपरियणसमक्खं । आरुहइ-
नरं नियं यगुलाणं नियजीयनिरवेम्भो ॥२॥ इयं तुलियदेवमाय, रायं दद्वुण विम्भितो देवो । दंसेइ नियं रुवं, मणिकुंडल-
भूयनियमरीरं ॥३॥ अनुमासिऊण रायं, देवो तहं संसिऊण नियभावं । हरिमाऊरियहियतो, विम्भियमणसो गतो सहसा ॥४॥
अन्नया न चज्जाउह सहस्साउहा पिवापुत्ता खेमंकरतित्थयरगणदरसमीवे जायवेरगा सहसाउहयुयं वल्लिं रजे अहि-
मिचिऊण पदाया । पद्यज्जापरिगागं परिवालिऊण पायवोवगमणविहिणा काऊण अणसणं इसिपवभारसिहरम्मि दो वि-
ज्जा उवरिमउवरिमगेवेजे गगनीममागरोवमड्डिया अहमिंदा देवा जाया । तो तं अहमिंदसोक्खमणुहविऊण युया
ममाणा इहेय जंबुदीवे श्रीने पुत्रविदेहे पुक्खलावईविजण पुंडरिणिणीण नयरीण घणरहो नाम राया, तस्स दुवे
मणोदेविओ पउमावई मणोरममई य, तासिं गब्भे जाया वज्जाउहो मेहरहो, सहस्साउहो दढरहो ति । वड्डिया
देवेणं, रुवं कयगण्ण । मेहरह-दढरहाण य पुद्यभवच्चममतो परिणओ जिणदेसितो धम्मो, जाया अहिगयजीवाइ-
पयया नुमावगा । अन्नया न पिउतित्थयरसमीवे दो वि जणा नियपुत्तं रजे अहिसिचिऊण दाऊण य उं परीसहाणं
पाइया । नत्थ मेहरहेणं अहिजियमुत्तथेणं वीसाए अन्नयरणहिं ठाणेहिं समज्जियं तित्थयरनामगोत्तं कम्मं । ततो सलेहणा-
मंज्जिहिमेइहा विहिणा कालं काऊण अणुत्तरोववाइएगु देवेसु उववन्ना । तत्थ य अणुहविऊण सुरलोयसुहं मेहरहहुमारो
चउऊण मवदुविगाणतो इहेय जंबुदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे नयरे वीससेणस्स राइणो अइरोदेवीण
पुत्तिरि भदवयकिणमत्तमीण चउहममहासुमिणमूउतो पुत्तत्ताए उववन्नो । नवमासे साहिण उयरे धरिऊण तियसिंद-
नमगियं तिहिं नाणेहिं समगं भययंतं तित्थयरं जेदुकिणहेरसीए अद्धरेत्ते सुहंसुहेण पसूया देवी । कयं छप्पन्नदिसा-
पुमागिहिं चारहम्मं । अपि य—अहल्लोग-उट्टुयोग, पुद्वाइरुयगवासिणीतो य । अट्टउट्ट विदिसिस्सिस्समरुयगातो गंति

श्रीउत्तरा-
ख्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २४५ ॥

चउचउरो ॥ १ ॥ तासिं पुण कमेण किञ्च—संवट्टमेह-आयंसया य भिंगार-तालियंटा य । चामर-जोई-रक्खं, करेति
एयं कुमारीतो ॥ २ ॥ “संवट्टो” त्ति संवट्टगवाऊ । कप्पिती नालमुचियं, जिणं च जणणे च परमसद्धाए । मज्जिय
अलंकरेति, मज्झिमखयगस्स कुमारीतो ॥ ३ ॥ मेरुस्मि य अहिसेतो सुरासुरिंदेहि कतो । अवि य—“चलियासण-
सक्कागम, मंदरनयणं सुरिदसमवातो । सव्वोदगाइमज्जण-माणयणं जणणिपासम्मि ॥ १ ॥” कयं च वट्टावणयं राइणा ।
‘उचियसमए य गम्भत्थेण य भयवया सव्वदेसेसु संती जाय’ त्ति काऊण ‘संति’ त्ति नामं पइट्ठियं अम्मापिईहिं ।
कमेण य सव्वकलकुसलो पत्तो जोवणं विवाहितो पवरातो रायकन्नगातो । कालेण य रत्ने ठविऊण संतिं गहियं सामन्नं
राइणा । संतिस्स चउइस रयणाइं समुपपन्नाइं, साहियं भरहं, जातो चक्कवट्टी । उचियावसरे य सयंबुद्धो वि पडिबो-
हितो लोगंतियसुरेहिं दाऊण य संवच्छरमहादाण जेट्टकिण्हचउइसीए तुसमुट्ठिं व चइऊण चक्किभोगसमुदयं निक्खंतो ।
उज्जयविहारेण विहरमाणस्स चउनाणसमगस्स पोसस्स सुद्धनवमीए उप्पन्नं केवलं नाणं । कयं देवेहिं समोसरणं ।
कया धम्मदेसणा भगवया । पद्वाविया गणहरा । पडिबुद्धा पाणिणो बहवे । कमेण य विहरिऊण गामागरनगरमंडियं
मेइणि पडिबोहिऊण भवसत्ते सम्मेयसेलसिहरे खीणसव्वकम्मंसो जेट्टस्स किण्हएगारसीए मोक्खं गतो त्ति । कुमारने
मंडिलयत्ते चक्कित्ते परियाए य पणवीसं पणवीसं वाससहस्साइं, सव्वाउयं वासलक्खं एयस्स भगवतो जायं ति ॥

“इक्खागं” सूत्रं सुगमम् । तच्चरितोदेशस्तु—

हस्तिनागपुरे सूरराज्ञः श्रीदेव्याश्च भगवान् पुत्रत्वेनाऽजनि । जन्ममहोत्सवानन्तरं च स्वप्ने जनन्या रत्नस्तूपः कुशो
दृष्टः । शत्रवश्च गर्भस्थे भगवति लघुतया कुन्धुवद् दृष्टाः, ततः ‘कुन्धुरि’ति नाम कृतं पित्रा । प्राप्तयौवनश्च विवाहितो
राजकुमारिकाः । कालेन च राज्ये व्यवस्थाप्य भगवन्तं दीक्षां जप्ताह सूरराजा । भगवांश्चोत्पन्नचक्रादिरत्नः प्रसाधित-

अष्टादशं
संयती-
ग्राह्यम्-
व्ययनम् ।

श्रीकुन्धु-
नाथचक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २४५ ॥

भरतः चक्रवर्तिमोगानुत्तमान् दुर्गुजे, तीर्थप्रवर्तनसमये च निष्क्रम्य षोडश वर्षाणि च विहृत्योप्रविहारेण केवलज्ञान-
गुरुरपादयन् । देवाग्र्य समवसरणमकार्षुः । प्रत्राजिताश्च भगवता गणधराः । केवलपयोर्ययेण च विहृत्य प्रभूतकालं
सम्मेतगिरिजिगरे मोक्षमगमत् । कुमारत्वे मण्डलिकत्वे चक्रवर्तित्वे श्रामण्ये च त्रयोविंशतिवर्षसहस्राणि साध्वीनि
च सप्तशतानि वर्षाणां प्रत्येकमभवत्तस्य तीर्थकृतः ॥

“सागर” सूत्रं सुगमम् । नवरं “अर्यं पत्तो” चि रजसः—कर्मणोऽभावोऽरजः सत्याप्तः प्राप्तो गतिमनु-
त्तराम् । तथाहि—

गजपुरे नगरे सुदर्शनस्य राज्ञो देव्याश्च राज्ञ्याः पुत्रत्वेनोत्पन्न्य सुरपतिनिर्वर्तितजननगहोत्सवो जननी स्वप्ने रत्ना-
रमपश्यदिति प्रतिष्ठितअरनामा क्रमेणासादिततारुण्यो वितीर्णपितृराज्यः सम्प्राप्तचक्रवर्तिलक्ष्मीकः प्रभूताकालोपशुक्ताऽनु-
त्तरकामभोगो धर्मचक्रवर्तित्वं चिकीर्षुर्जरचतुणमिव ‘महापरिमत्तारम्भहेतुर्भयाम्भोभिध्रमणनिबन्धनं नेयगि’ति बुद्ध्या परि-
त्यज्य राज्यमङ्गीकृत्य श्रामण्यं वर्षत्रयेण चोत्पाद्य केवलज्ञानं प्रवर्तिततीर्थो भव्यसत्यप्रतिभोभनगिरतः प्रतिपालितयेवलि-
पर्यायः सम्मेतगिरौ मोक्षमगच्छत् । कुमारत्वे मण्डलिकत्वे चक्रवर्तित्वे श्रामण्ये षोडशतिवर्षसहस्राण्यतिगताणि
अस्य भगवत इति ॥

“चङ्कत्ता” सूत्रं सुगमम् । चरितं चेदम्—

इहेव जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे कुरुत्वेत्ते हृत्थिणावरं नगरं । तत्थ ग रिसद्धसागिनंरत्तात्तो पत्तमुत्तरो नाग
राया, तत्स जाला नाम महादेवी साविथा, तीप सीहसुगिणस्सुत्तो गिण्हतुत्तमारो नाग पुत्तो, तद्धा चोद्दगगात्तागिण-
सुत्तो वीओ महापत्तमो नाम । वड्डिया ते दो वि देहोदधचण्णं फल्लफल्लयेण ग । रा ‘जिगीसो’ ति पत्तमोत्तरेण कब्भो

जुवराओ महापउमो । इतो य अत्थिं उज्जेणीए नयरीए सिरिधम्मो नाम राया, तस्स नमुई नाम मंती । अन्नया तत्थ समोसरितो मुणिसुव्वयसामिसीसो सुव्वतो नाम सूरी । तस्स य लोओ नियनियविभूई वंदणत्थं गच्छमाणो पासाओवरिद्धिण दिट्ठो रत्ता, भणिय च तेण—जहा लोगो अकालजत्ताए कहिं गच्छइ ? । ततो नमुइमंतिणा देव ! इत्थुज्जाणे ससणा आगया, तेसिं च जो भत्तो सो गच्छइ’ त्ति वुत्ते राया भणइ—अम्हे वि गच्छामो । नमुई भणइ—जइ एवं ता तए मज्झत्थेण अच्छियव्वं जेणाहं ते वायं काऊण निरुत्तरे करेसि । गतो तत्थ राया । नमुई वि भणइ—भो पवइयगा ! जइ किंचि धम्मतत्तं जाणेह तुब्भे ता साहह अम्हं । मुणियो वि सबे ‘सुद्धो’ त्ति नाऊण मोणेण द्विया । ततो नमुई रुद्धो सूरिं भणइ—किमेस वइल्लो जाणइ ? । ततो सूरिहिं भणियं—भणामो किं पि जइ ते सुहं खज्जइ । इमं च सोऊण एणेण वियक्खणचेल्लएण ‘भयवं ! अहमेव इमं निरागरिस्सामि’ त्ति वोत्तुण कओ सो निरुत्तरो वितंठा-वायं कुणंतो । गतो साहूणमुवरिमईवपतोसं । ततो रत्तीए वेरमुव्वहतो मुणीणं वहत्थमागओ देवयाए थंमितो । पहाए य तमच्छरियं दट्ठूण राया लोगो य सुयधम्मो वहुतो समुवसंतो । नमुई य तहावमाणितो विलक्खीहूतो गतो हत्थिणाउरं, महापउमस्स जुवरओ मंती जातो । इतो य पच्चंतवासी सिंहवलो नाम राया, सो य ‘कोट्टाहिंवइ’ त्ति महापउमस्स देसविणासं काउं पुणो दुगं पविसइ । ततो रत्ता रुट्ठेण पुच्छितो नमुई—जाणासि किंचि उवायं सिंहवल्लगहणे ? । नमुई वि ‘सुहु जाणामि’ त्ति वोत्तुं गतो, निउणोवाएण दुगं मंजित्ता सिंहवलं च धेत्तूणागतो । ततो तुट्ठेण रत्ता ‘वरं वरेहि’ त्ति भणिए नमुई भणइ—जया मग्गामि तथा दिज्जसु । एवं च जुवरज्जमणुपालयंतस्मि महापउमे जालामायाए कारावितो जिणभवणे रहो । तहा अवरा वि सिच्छादिट्ठिणी जिणधम्मपडिणीया सावक्किया लच्छी नाम महापउममाया, तीए वि कारावितो वंभरहो । भणियो य पउमुत्तरो राया—जहा एस वंभरहो पढमं परिभमउ नयरमज्जे, पच्छा

विग्रहो । उमं च निमग्निका जालाः गहिया पद्मा नखरसमक्खं—जहा जद पढमं जिणरहो न भमिही तो
अरजन्तो आहारस्य मम । ततो राइणा निरुद्धा दो वि रहा । ततो महापडमो उमं पेच्छिय अईव अधिइण जणणि-
मोण्ण च नोयगदियन्ति तो नीहरितो देमजत्ताण । पमुत्ते य जणे रयणीए न केणावि नातो । गच्छमाणो य महाउइं पविट्ठो ।
त. १ च परिभममाणो पत्तो तावमालयं, कयसस्माणो य तेहिं अच्छिउं पयत्तो । इत्तो य चंपाए नयरीए जणमेजतो
ग्गा परिसनउ । सो य कालनरिदेणं पडिरुद्धो । जायमाओहणं । पलाणो य नायरजणो । अप्पपरीहूतो सयललोत्तो ।
नटं ओत्तं । एवं च सजाए मलविज्जभसे जणमेजयस्स राइणो भज्जा नागवई नाम सह मयणावलीए दुहियाए
पत्तासमाणा आगया तं नाममानमं । ममासासिया कुलवइणा ठिया तत्थेव । जातो कुमारसयणावलीण परोप्परमणुरातो ।
अग्निगयाइं कुलवइ-नागवईहिं । भणिया य नागवईए मयणावली—जहा पुत्ति ! किं न सरेसि निमित्तियवयणं ?,
यहा ‘यययट्ठिरस्य पडगपत्तो भविस्ससि’ ता किं जत्थ तत्थाणुरागं करेसि ? कुलवइणावि विसज्जिउकामेण कुमारो भणितो—
कुमार ! गच्छ तुमं जत्थ पयट्ठो । कुमारो वि ‘नूणमिमीए समागमेणाहं समत्तभरहाहिवो होऊण गामनगराईसु सच्चत्थ
विज्जभयगाइं फगविस्सामि’ त्ति मगोग्दमालाउत्थो निगत्तो, भमंतो य पत्तो सिंधुनंदणं नाम नयरं । तत्थ य उज्जाणि-
गामदूग्गे निगयाओ नयरनारीओ फीलंति मत्तातो विविहपयारेहिं । इत्तो य ताण सुणिऊण केलिफलयलं उम्मूलियाला-
यगंओ महमेणनरउणो पहाणहुत्थी वाचाउऊण मिठं वेण्ण सपत्तो तम्मि नारीजणसमूहासन्ने । ताओ य तं दट्ठुण
नयमीपाओ पत्राउउं अममत्थातो तत्थेव ठियातो धाहाविउं पयत्ताओ । ततो अट्टरेसट्ठिण्ण महापडमकुमारेण तमि-
यियागं तेग तरिगा कयट्ठिज्जंतं दट्ठुग करुणोवयन्नदियण्ण पहाविऊण अभिमुहं हकितो सो करी । सो वि वेगेण
यट्ठिओ । कुमारगिमुदं थातं दट्ठुण भणिउं पयत्तातो ताओ—‘हाहा ! अहो ! अहो ! रक्खणत्थमिमो मदाणुभावो समुज्जतो

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २४७ ॥

करिणा विणासिज्जइ लग्गो' । 'एवं च भणंतीणं, पेच्छंताणं च ताण जुवईणं । करिणा दिन्नो विज्झो, कुमारखेत्तम्मि उवरिल्ले ॥१॥ एयम्मि अंतरम्मी, मिलित्तो सब्बो वि नायरज्जणोहो । सामंतमिच्चकलित्तो, सहित्तो महसेणराएणं ॥२॥ भणियं च नरिदेणं, मा मा मा कुमार' दुक्कसु इमस्स । दुट्ठस्स महाकरिणो, रुद्धस्स व ह्यकयंतस्स ॥३॥" कुमारेण भणियं—महाराय ! पेच्छ वीसत्थो, खणेण चेव वसीकरेमि इमं मत्तकरि ति । ततो लग्गो कीलाविडं, सत्थभणिएहिं करणेहिं नीत्तो समं, आरूढो विज्जुखित्तकरणेण तम्मि मत्तगयवरे । "एवं च महापउमो, काऊण वसम्मि तं वरगइदं । हत्थारोहस्स पुणो, समप्पिडं झत्ति अवयरइ ॥४॥ इय सो साहुक्कारेण पूइओ रायपमुहलोएण । देवोवमो कुमारो, जयउ इमो इय भणंतेहिं ॥५॥" ततो नरवइणा विन्नायं—जहा एस कोइ महापुरिसो पहाणकुलसमुब्भवो य, अन्नहा कहं एरिसं रूवं विन्नाणं च ? । ततो नेऊण सगिहं कथोवयारस्स दिन्नं कन्नाण सयमेगं । ताहि य समं विसयसुहमणुहवंतस्स महापउमकुमारस्स वञ्चति दियहा, किंतु तहावि तं मयणावल्लिं सरइ हियएण । अन्नया सयणीयातो रयणीए पसुत्तो अवहरिओ वेगवईए विज्जाहरीए । दिट्ठा य निदाखएण सा तेण, भणिया य दरिसिऊण मुट्ठिवंधं—किं मं तुमभवहरसि ? । तीए भणियं—निसुणसु कुमार !, वेयड्ढे सूरौदयं नामऽत्थि नयरं, इंदधणू नाम तम्मि विज्जाहराहिवई परिवसइ, भज्जा य सिरिकंता, धूया य जयचंदा, सा य पुरिसवेसिणी न इच्छइ किं पि पवरं पि वरं, ततो नरवइभणियाए मए पट्टियालिहिया दंसिया तीए सब्बे वि भरहनरवरिदा, न य तेसि कोई अभिरुइओ । अन्नया तुम्ह रूवं दंसियं, ततो तुम्ह रूवदंसणाणंतरमेव गहिया कामा-वत्थाए, भणिया य अहं तीए—जइ मम एस भत्तारो न संपज्जइ ता अवस्स मए मरियव्वं, अन्नस्स जावज्जीवं निव्वित्ती पुरिसस्स । इमो य वइयरो मए साहित्तो तीए जणणिज्जयाणं । तेहिं अहं तुम्ह आणणनिमित्तं पउत्ता । ततो तीए अवीस-संतीए पुरतो इमा पइन्ना मए गहिया—“जइ तं नाणेमि अहं, रायकुमारं अइप्पियं तुज्झं । ता जालिंधणजलिए, जलणम्मि

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

महापद्म-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २४७ ॥

पुनं पयिम्ममि ॥१॥” संपयं च जइ तुम्ह पमाण न मे मरणं संपज्जइ पइआ य निवहइ ता कुमार! सधं सोहणं, न
अन्न। तओ अणुणायाण तीण नीओ महापडमो सूरुदए नयरे, निवेइओ य खयरहि वरस । तेण य सम्माणिऊण पवर-
रिये करविओ पाणिगहणं समं तीण कन्नगाए । पूइया य वेगवई जयचंदाए । इओ य जयचंदाए माउलगभाउगा
गंगाहर-महिहरा नाम विज्जाहरकुमारा अइयंडा मुणिऊण इमं वइयरं भउचडयरसमेया समागया अन्नम्मि दिणे
संगामनिमित्तं सूरुदयपुरवरे । सोऊण महापडमकुमारो तेसि आगमणं सह विज्जाहरभडेहिं नीहरिओ तेसिमभिमुहो ।
सपन्नगं रण । अवि य—जुअम्मि समावडिए, न संदणो कुंजरो तुरंगो वा । सुहडो व परवलम्मी, महपडमेणं न जो
निद्धो ॥ १ ॥ एवं च भयविहलं जाणिऊण नियवलं भग्गा गंगाहर-महिहरा । महापडमो वि संपत्तजतो समु-
त्पन्नइत्थिरयणवज्रमघरयणो लद्धनचनिही वत्तीसनरीसरसहस्ससेविज्जमाणो परिणीएगूणचउसट्टिसहस्संतैउरो हय-नाय-
रह-गाउक-शोमसंपन्नो पसरियपयावो जाओ नवमचक्रवट्ठि ति । तहा वि—“छकखंडभरहरजं, मन्नइ सो नीरसं ससिद्धं
सि । मयणावलीए रहियं, जणमेजयरायडुहियाए ॥१॥” अन्ना य आसमपयम्मि गयस्स तावसेहिं विहियसम्माणस्स पव-
रुत्तफलाइहिं सयधणुपुत्तेण दिन्ना जणमेजएण महापडमचक्रवट्ठिणो मयणावली इत्थिरयणं । परिणीया य महा-
पडमेणं । ततो य महाविभूईण चक्रवट्ठिरिद्विस्समेओ गतो हत्थिणाउरं नयरं, पविट्ठो य शुद्धमाणो वंदियेण । पणमिया
य तेण जणनिजग्या । तेहि य समाइत्थिओ गुरुनेहेणं ति । इत्थंतरम्मि य तत्थेव समोसरितो मुणिसुद्धयसामिसीसो
सुवओ नाम सूरी । ततो निगगतो सपरिवारो पडमोत्तरो राया, वंदिऊण य तं निसन्नो । भयवया वि कया रन्नो भव-
निंदेरजणणी धम्मदेसणा । राया वि तं सोऊण भणइ—भगवं ! जाव रज्जसुत्थं करेमि ताव तुब्भंतिए पवइस्सामि ।
ततो ‘भा रिळवं रुणसु’ ति भणितो सूरिणा । पुणो वि पणमिऊण गुरुं पविट्ठो राया नयरि । ततो वाहरिआ मंतिणो सह

श्रीउत्तरा-
ध्ययनक्षेत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २४८ ॥

पहाणपरियणेण विणहुकुमारो य । रत्ना भणियं च—भो ! भो ! निमुयं चिय तुब्भेहिं संसारासारत्तणं ? वंचितो एत्तियं काल-
महं जं सामन्नं नाणुद्धियं, ता सपयं पि विणहुकुमारं नियस्मि रज्जे अहिसिचिऊण गेण्हामि पव्वज्जं । ततो विणहुकुमारेण
विन्नत्तं—ताय ! अलमिमेहिं किंपागफलोवमेहिं भोगेहिं, तुह चरियमेवाणुचरिस्सामो । ततो जाणिऊण विणहुकुमारनिच्छयं
वाहरितो महापउमो, भणितो य—पुत्त ! पडिवज्जसु मम रज्जमिमं जेण पव्वयामो । महापउमेणावि अइविणीयत्तणतो
भणियं—ताय ! अहिसिचसु नियरज्जस्मि विणहुकुमारं, अहं पुण एयस्सेव आणापडिच्छगो भविस्सामि । राइणा
भणियं—वच्छ ! पुणरुत्तं भणितो वि न पडिवज्जइ इमो जं मए सह पव्वइस्सइ । ततो सोहणस्मि दिणे महाविभूईए
य कतो महापउमस्स रज्जाभिसेतो, पव्वइतो य सुवयसूरिसमीवे पउमुत्तरो सविणहुकुमारो । जातो महापउमो चिरका-
लसासणो चक्कवट्ठि ति । ते य रहा इत्तियं कालं तथा ठिया । ततो महापउमचक्कवट्ठिणा भमाडितो नयरीए जणणीसंतितो
जिणिंदरहो, क्या उन्नई जिणपवयणस्स । तप्पभित्तिं च धम्मज्जयमई बहुगो लोगो पवन्नो जिणसासणं । तेण य महा-
पउमेण चक्कवट्ठिणा सव्वस्मि भरह्वेत्ते गामागरनगरनगुज्जाणईसु कारावियाइं अणेगकोडिलक्खप्पमाणाइं जिणभवणाइं ।
पउमुत्तरसुणी वि पालियनिकलंकसामन्नो विसुज्झमाणेण उज्जवसाएणं खविऊण कम्मजालं समुप्पन्नकेवलनाणो संपत्तो
निव्वाणं ति । विणहुकुमारसाहुणो वि उगगतवोविहारनिरयस्स नाणदंसणचरणेहिं बहुमाणस्स उपपन्नातो आगासगमण-वेउव्वि-
याइयातो नाणाविहातो लद्धीतो । अवि य—मेरु व तुंगदेहो, वचइ गयणस्मि पक्खिनाहो व । मयणो व रूववंतो, बहुरूवो
होइ तियसो व ॥ १ ॥ इतो य ते वि सुवययारिया बहुसीसपरिवारा वरिसारत्तविहारत्थमागया हत्थिणाउरं, ठिया उज्जाणे ।
उवलद्धा य ते पुव्वविरुद्धेणं नमुइणा, तओ तेण अवसरं नाऊण विन्नत्तो राया—जहा पुव्वपडिवन्नं वरं मे देहि । राइणा
वुत्तं—वरेसु । तेण भणियं—वेयमणिण विहिणा जन्नं काउमिच्छामि अतो रज्जं देहि । रत्ना वुत्तं—एवं होउ, अहिसिचो सो

॥ २४८ ॥

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
महापद्म-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

२५ । रागा पि अंतेऽत्र पविमिय छितो । तओ नमुई नगराओ निगच्छिय जागरुमनिमित्तं जन्नवाडमागग्गं दिक्खितो जातो
होणेण । गन्ध न रत्ने अहिमित्तन्न नपाओ पयईतो वभणजईतो य सेयभिक्षुवज्जियाओ वद्धावणयत्यमागयातो ।
तओ नमुउणा 'मये लोणा छिणिणो य वद्धावया समागया न उण सेवडय' ति वोतुं पयासित्ता य तमेव छिदं म्हाविया
मुपयागरिया, भणिया य ते नमुइणा—'जो जया रत्नं पावइ खत्तिओ वंभणो वा सो पासडिहिं आगंतुं द्ढब्बो' ति
ओगट्ठिं, जन्ता गयरस्मिन्नायं तवोवणां हवंति, तुम्हे पुण थद्वा मयपासंडूसगा निम्मज्जाया ममं च निदइ अतो
मंदंयं रत्नं मोत्तण अन्नत्थ जहासुहं विहरु, जो य तुम्ह मज्जे नयेरे भमंतो दीसिहिइ स मे वज्जो होही । "गुरुणा सो
मंज्जो, न अग्गं कखो ति तेण नोन्मत्ता । न य निदामो किं पि वि, समभावा हुति जं मुणिणो ॥१॥ तो सो न्हो पभणइ,
जउ ममानं मत्तरिणुवरिं पेच्छं । तो वंधवं पि तमहं, माराविस्सं न सदेहो ॥२॥" सोउं चेवमागया उज्जाणं, साहवो पुच्छिया य
गरिणा—किमेत्थ कायधं ? । ततो भणियमेणेण—जहा सट्ठिवात्समयासेवियतवोविसेसो सपयं गंगामंदिरपव्वण चिट्ठइ
विण्हुहुमारो महासुणी, मो य महापउमभाय ति उवसमिस्मइ तवयणातो नमुई, जो य विज्जालद्धिसंपन्नो साहू सो
यउ तन्नाणयत्थ । ततो भणियमेणेण साहुणा—गगणेणाहं गंतुं समत्थो परमागंतुं ण सकेमि । गुरुणा भणियं—
विण्हुहुमारो चिय आणेत्सउ । 'ण्वं' ति पडिवज्जिऊण उप्पइओ आगास, वणमेत्तेण य पत्तो । तं च द्ढट्ठण चितियं
विण्हुहुमारेण—अत्तो ! किंचि गुरुयं सचकज्जं, तेणेम वासात्तम्मि आगओ । ततो पणमिऊण विण्हुसाहुं सिट्ठमागमण-
पओगणं । धेमेय्याणं तं वेत्तण साहुं पयट्ठो आगासजाणेण मुणी पत्तो गयपुरे । वंदिया मुणिणो । ततो साहुममेओ
गतो विण्हुणाहू नमुदंमणत्थं । तं च मोत्तण वदितो सवेहिं पि मो महानरिदाईहिं । मुहासणत्थेण य धम्मकहणाइपु-
त्तं भलिनं विण्हुणा—यमास्तं जाव चिट्ठतु मुणिणो । मंतिणा भणियं—किमेत्थ पुणरुतोवन्नासेण ? पंचदिवसा चिट्ठतु ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २४९ ॥

मुणिणा भणियं—जइ एवं ता पट्टणबाहिरुज्जाणे चिय द्वायंतु । ततो संजायामरिसेण भणियं नमुइणा—चिहुड ताव नगरमुज्जाणं वा, मम रज्जे वि तुम्हेहिं सवपासंडाहमेहि गयलज्जेहिं पिइमाइदूसगेहिं न ठाइयधं, ता तुरियं मम रज्जं सुयह जइ जीविण कज्जं । ततो समुप्पन्नकोवानलेण भणियं विणहुसाहुणा—तहा वि तिण्हं पयाणं थामं देसु । ततो भणियं मंतिणा—दिन्नं, परं जं तिण्हं पयाणं बाहिं पेच्छिस्सामि तसवस्सं लुयसीसं करिस्सामो । तओ समुप्पन्नदारुणकोवानलो वड्डिउं पयत्तो । अवि य—“कयनाणाविहरूवो, वड्डुतो सो कमेण मेरुसमो । जातो जोयणलक्खो, अप्फालियफार-फुक्कारो ॥१॥ कमदहरं कुणंतो, गामागरनयरसायराइअं । कंपावइ महिवीढं, ढालइ सिहराइं ॥२॥ उच्छालइ जलनिहिणो, जोइसचक्कं पि दूरमोसारो । खोभेइ देवदाणवगणमेवं पलयकालो व ॥३॥” तिहुयणसंखोभातो सक्केण नाऊण मुणिवरं कुवियं पेसियातो गायणसुरसुंदरीतो गायंति ताओ—“सपरसंतावओ, धम्मवणविहावसू । दुग्गइगमणहेऊ कोवो, ता उवसमं करोसु भयवं ! ॥१॥” ति एवमाइं कोहोवसमणाइं गेयाइं । एवं च सो भयवं पवड्डुमाणदेहो नमुइमंति धरणीए छोटुं दिन्नपुवावरसमुइपाओ विन्नायदुत्तंतेण महापउमचक्कवट्ठिणा भयवेविरेणेण मन्नाविजंतो शुणिजंतो य तहा संतिनिमित्तं सुरासुरनरेहिं संघेण य बहुविहमुवसामिजंतो कह कहवि किंव काऊण नियत्तो । तप्पमिति च विणहुकुमार-मुणी ‘तिविक्रमो’ ति नामेण लोणे पसिद्धिमुवगतो ति । समुवसंतकोवो य भयवं आलोइयपडिक्कंतमेत्ते चेव सुद्धप्पा विहरइ । भणियं च—“आयरिए गच्छस्मि य, कुल गण सघे य चेइयविणासे । आलोइयपडिक्कंतो, सुद्धो जं निजारा विउला ॥१॥” निक्कलंकं सामन्नमणुपालिऊणं समुप्पन्नकेवल्लो सिद्धिं गतो । महापउमचक्कवट्ठी वि कालेण संसारवास-विरत्तो रज्जसुत्थं काऊण निक्खंतो । अहीयपभूयमुत्तत्थो दुक्कतवचरणरतो निरइयारजइधम्मपरिपालणुज्जतो होऊण उप्पाडियकेवल्लनाणो सिद्धिं गतो । वीसधणूसियदेहो तीसइवाससहस्साऊ य एस भयवं आसि ति । विणहुकुमारचरियं

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

महापद्म-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २४९ ॥

न पयंगतो भणियं । आत्मी य विइतो रिसिमंडलथयभणितो विणहुकुमारसुणी, सो वि एयारिसवत्तवओ चेव, नवरं

गणरट्टिहिट्टिरदियमहापउमरायभाया संतिसामिसीसो तवं च काउं सवट्टसिद्धिं गतो त्ति ।
“पगच्छत्तं” सूत्रं सुगमम् । नवरं “माणनिसूरणो” त्ति इत्ताऽऽरात्यहङ्कारदलनो मनुष्येन्द्रः प्राप्तो गतिमनु-

त्तम । तथाहि—

कंपिहे नवरं महाहरिस्स राइणो मेराण देवीए चोइसमहासुमिणसूइओ उववओ हरिसेणो नाम दसमचक्कवट्ठी ।
कंपिहे पत्तो ङाविओ पिउणा रत्ते । उप्पन्नाइं चउइस रयणाइं । पसाहियं भरहं । कयरज्जामिसेतो उदारे भोए मुंजंतो
जोगगं पत्तो ङाविओ विरत्तो भववासातो चित्तिउं च पयत्तो—पुवकयसुहकम्मेण मए एरिसा रिद्धी
गमेइ गानं । अन्नया लहुकम्भयाए विरत्तो भववासातो चित्तिउं च पयत्तो—पुवकयसुहकम्मेण मए एरिसा रिद्धी
गता, ना पुणो वि परलोकाहियं करेमि । भणियं च—“मासैरष्टभिरह्मा च, पूर्वेण वयसाऽऽयुषा । तत् कर्तव्यं मनुष्येण,
वय्मात्तो मुग्गसेधते ॥१॥” एवमाइ परिभाविप पुत्तं च रत्ते निवेसिय निक्खंतो, उप्पन्नकेवलो य सिद्धो । पनरस
वय्मात्तो मुग्गसेधते ॥१॥” एवमाइ परिभाविप पुत्तं च रत्ते निवेसिय निक्खंतो, उप्पन्नकेवलो य सिद्धो । पनरस

धण्णी उगत्तं, तरिरासहत्सा दम आउयमेयस्स संजायं त्ति ॥
“अन्नितो” सूत्रम् । ‘अन्वितः’ युक्तः राजसहस्रैः, “सुपरिच्चाइ” त्ति सुपु-शोभनप्रकारेण राज्यादि त्यजतीत्येवं
शीलः सुपरित्यागी दमं “चरे” त्ति अचरीत् ‘जयनामा’ एकादशचक्री जिनाख्यातं दममिति योज्यम्, चरित्वा च प्राप्तो

गतिमनुत्तराण । तथाहि—

रायगिहे नगरे समुद्धविजयस्स राइणो वग्गणाए देवीए चोइसमहासुमिणसूइओ जातो जतो नाम पुत्तो ।
कणेण य सिउभरहो जाओ चणी । रत्तसिरिमणुहवंतो अन्नया विरत्तो भोगाणं, चित्तिं च—“सुचिरमपि
व्रतिता न्ना प्रियेप्रियोगः, सुचिरमपि चरित्वा नालि भोगेणु दप्तिः । सुचिरमपि सुपुटं याति नाशं शरीरं, सुचिरमपि

श्रीउत्तरा-
ख्यनख्ये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखयोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २५० ॥

विचित्य त्राणमेको हि धर्मः ॥१॥” एवं संवेगमुवगतो अहिनिक्खंतो जाव सिद्धो, बारसधणू देहमाणो तिवरिस-
सहस्साऊ य एस आसि त्ति ॥

“दूसन्न” सूत्रम् । ‘दशार्णराज्यं’ दशार्णजनपदसम्बन्धि राज्यं ‘मुदितं’ प्रमोदवत् त्यक्त्वा ‘णं’ वाक्यालङ्कारे,
मुनिः ‘चेरे’ त्ति अचारीत् अप्रतिबद्धविहारितया विहृतवानित्यर्थः, दशार्णभद्रो निष्क्रान्तः साक्षात् शक्रेण ‘चोदितः’
अधिकविभूतिदर्शनेन धर्मं प्रति प्रेरित इति । तथाहि—

अथि विराडविसए धन्नउरं नाम सन्निवेसो । तथेगो मयहरपुत्तो, तस्स भज्जा दुस्सीला पइम्मि परोक्खे दंडिय-
ससरक्खेण समं चोरियरमियं करेइ । अन्नया तत्थ नडपेक्खणं जायं । तस्मि य पणच्चित्तो एगो तरुणनडो इत्थि-
रूवेण । तीए य छिछईए ‘पुरिसो एसो’ त्ति जातो नडे अणुराओ, पच्छन्नं च भणित्तो नडपेडयमयहरो—जइ इमिणा
वेसेण मए समं कीलइ इमो ततो अहं अट्ट संयं देसि । पडिवन्नं च तेण, भणिया य एसा—गच्छ तुमं, संपयं चेवा-
ऽऽगतो एस । पुच्छियं च वरं । साहियमिमीए । गया एसा । रद्धा नडनिमित्तं खीरी । आगतो नियमेहरपेसितो नडो ।
कयं चलणसोयं । उवविट्ठो मुंजिडं । भरिडं खीरीए भायणं दिन्नं गुलहियं । जाव न मुंजइ तावाऽऽगतो ससरक्खो । तीए
भणिओ य नडो—उट्ठेहि, तिलोयरए पविस जावेयं बोलोवेमि । पविट्ठो नडो । आगतो ससरक्खो । ‘किमेसा खीरि ?’
त्ति पुच्छियमणेण । ‘जेमेमि’ त्ति साहियमिमीए । तेण भणियं—चिट्ठ ताव तुमं अहं जेमेमि त्ति । इयरीए भणियं—नेवं,
मुक्खिया अहं ति । बला उवविट्ठो ससरक्खो । जाव न चेव मुंजइ तावाऽऽगतो से पई । तीए भणियं—लहुं उट्ठेहि, पविस
एत्थ तिलोयरए, न गंतवं दूरं, सप्पो चिट्ठइ त्ति । पविट्ठो ससरक्खो । आगतो से पई । भणियं च णेण—किमेयं ? ति ।
तीए भणियं—मुक्खिय त्ति जेमेमि । इयरेण भणियं—चिट्ठ ताव तुमं अहं जेमेमि । इयरीए भणियं—अज्ज अट्टमी,

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

दशार्णभद्र-
राजस्य
वक्तव्यता ।

॥ २५० ॥

‘समस्तानि जेनेसि ? । तेन भणियं—तुमं पद्याय ? ति । इयरीण भणियं—सा एवं करेहि, न एस वम्मो सयाणं । बला
न तुनो एवो । उतो य ‘शुम्भितो’ ति भस्मयणनिमित्तं ‘सुम्भिया तिला नडेण, ‘सपो’ ति पलाणो ससरकलो, ‘अवसरो’
ति भिट्ठो नडो । दिट्ठा निगच्छमाणा मयहरपुत्तेण, ‘किमेयं ?’ ति पुच्छिया घरिणी । सत्तिवेयं जंणियमिमीए—भणिओ
नए, तुमं मा एवं करेहि, न एस वम्मो सयाणं ति, वसतं तुह घरे एयं उमा-महेसरं अज्ज अण्हाणभोयणयम्मभंगेण
निगमं । ‘हा ! दुट्ठ तयं’ विसवो मयहरउत्तो । भणियं चाणेण—कोडवेत्थुवाओ ? । तीए भणियं—नाण्ण द्वम्मज्जिणिय
सत्तिओण पूयं करेहि, वतो पविमइ एयं ति । गतो मयहरउत्तो दसन्नविमए । लगो वाडकम्मे । निप्फत्तीए विडत्ता दस
गरियागगा । ‘अप्प’ ति न तुट्ठो चित्तेण, तह वि पयट्ठो नियदेस, अडवीए पिपलमूले वीसमइ । इत्यंतरे अवहरितो
आमेण समागतो तमुइसं दम्मन्नभट्ठो राया, दिट्ठो मयहरपुत्तेण, इंसियमुइगं, उप्पहाणितो आसो, विस्सामितो राया,
अरेपेएण समागतो परियणो । ततो ‘उत्तगारि’ ति पुच्छितो मयहरउत्तो रत्ता—को तुमं ? किं वा ते कीरउ ? । जहट्ठिय-
मेय सत्तिय मयहरउत्तेण, भणितो य राया—ता सद्धिणीए पूआसपायणत्थं करेउ किंचि देवो ति । राइणा चितियं—
‘उत्तगो वरागो पत्तिनो महिल्लण, ता इममेत्थ पत्तयालं नेमि पट्ठगं, ततो जहाजुत्तमणुचिट्ठिस्सामि’ ति नीतो सनयरं,
सपाट्ठियं भोउणाइय, चितियं न राइणा—अहो ! से वयसाओ, असतगं पि विडविय सद्धिणीए पूयं संपाडेइ । धम्म-
पुरिसो नु एवो ता कि इमस्स कीरउ ? । इत्यंतरे निवेउय राइणो पउत्तिक्कहेहि—जहा देव ! भगवं महावीरो
नयागओ । परिउट्ठो गया, वंरितो तत्थेव भावेण, दिन्न पारितोसियं, चितियं चाणेण—जइ नाम एस मयहरपुत्तो
विमिट्ठिरेयरदिओ नि निन्देययाण सद्धिपूयासंपायणत्थमेवं परिकिलिस्सइ, ता अम्हारिसेहिं सारासारविभागविया-
णहिं समगगनामग्गिणहिं तिउयणवितामणिम्म समणस्स भगवतो महावीरस्म विसेसेण सद्धिपूया काउं जुज्जइ ति,

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुरवयोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २५१ ॥

ता कलं सध्विणीं तद्वा वंदिस्सं भयवं जहा न केणइ वंदियपुव्वो । वीयदिवसे पहायसमाणं यं कयगोसक्किओ, पहायविल्लित्ता-
लंक्कियेदेहो उदाररूवजोव्वणलायन्ननेवत्थेण पंचसइकेणाऽवरोहेण साद्धिं, मंडियालंक्कियाणं चाउरंगिणीणं सेणाणं परिगओ,
पवरजाणारूढेहिं वहुहिं सामंत-मंति-सेट्ठि-सत्थवाह-पउरज्जणसहस्सेहिं अण्णिज्जमाणो, भंभाभेरिमाइआज्जरववहिरिय-
दिगंतरो, पढंतेहिं मागहेहिं गायेतेहिं गंवधिणहिं नञ्जतीहिं विलासिणीहिं गथो भगवतो वंदणत्थं । विसुज्जमाणभावेण वंदितो
भयवं, 'कयत्थो म्हि' ति हरिसिओ राया मयहरउत्तो य । इत्थनरे सकेण वितियं—महापुरिसो दसण्णभद्वो पडिबुज्जिस्स सइ
इमिणा वइयरेण, अत्तो महाविभूईणं वद्दामि भयवंतं । विउरुधिया णरावणं अट्ट दंता, दंते दंते अट्ट पोत्तरणीतो, पुम्पसर णीणं
पुम्पसरणीणं अट्ट पउमा, पउमे पउमे अट्ट पत्ता, पत्ते पत्ते अट्ट वनीमनद्वा रामपेम्पणा । एवं विभूईणं णरावणं पयाहि-
णेऊण वंदितो भयवं देविदेण । तं दट्ठणं चितियं दसण्णभद्वेणं—अहो ! सल्लु तुन्धोऽहं जेण इमीणं वि तुच्छाए सिरीणं
गव्वो कओ, “अहवा अदिट्ठभद्दा, थेवेण वि हुंति उत्तुणाणीया । णगड उत्तालहरो, हु मूमगो वीहिमासज्ज ॥१॥” कओ अणेण
सुद्धयम्मो तेण एरिसा रिद्धी, ता अहं पि तं वेव करोमि, किमेत्थं विमाण्णं ? । उक्कट्ट—“समसंख्यावयवः सन्, पुरुषः
पुरुषं किमन्यमभ्येति ? । पुण्यैरधिकतरं श्रेयानु सोऽपि करोतु तान्येव ॥१॥” इयाडसेवगभावणाए पडिबुद्धो, सओवसम-
सुवगयं चारित्तमोहणीयं, भणियं च तेण—भयवं ! निविण्णोऽहं भवचारगतो, ता करेण मे वयप्पयाणेणाऽणुगहं ति ।
दिकिखतो यं मयहरपुत्तेण समं भयवया । वदितो सकेण, पमंसितो य—‘धत्तो कयत्थो तुमं जेणेरिसा रिद्धी सहस्रं चियं
परिचत्ता, सज्जविया च नियपइन्ना तुमे, जतो इत्थवंदणाए यं भाववंदणा पहाणं’ ति पमसिऊण गतो सुरलेणं सक्को ति ॥
“नमी नमेइ” सूत्रत्रयं सुगमम् । नवरं ‘निष्कान्ताः’ प्रव्रजिताः, निष्क्रम्य च श्रामण्ये पर्युपस्थिताः श्रमणानुष्ठानं
प्रत्युद्यताः अभूवन्निति शेषः । एतन्नस्तिनि प्राक् कथितानि ॥

अष्टादशं
संयती-
ग्राह्यम-
ध्ययनम् ।

दशार्णभद्र-
राजस्य
वक्तव्यता ।

॥ २५१ ॥

“सोवीरराय” मूत्रम् । सोवीरराजगृहभः लब्ध्वा राज्यमिति शेषः मुनिः “चरे” ति अचारीत् “उदायणो” ति उदायननामा प्रव्रजिनः, चरित्वा च किम् ? इत्याह—प्राप्तो गतिमनुत्तराम् । कथम् ? ।

तेषां कालेनं तेषां समणं सिंधुसोवीरेषु जणवणसु वीइभए नाम नगरे होत्था, उदायणो नाम राया, पभावती मे देवी, तीसे जेटे पुत्ते अभिती नामं जुवराया होत्था । नियए भायणिजे केसी नाम होत्था । से णं उदायणे राया सिंधुसोवीरपामोक्खणं सोलमण्हं जणवयाणं वीइभयपामोक्खणं तिण्हं तेवट्ठणं नगरसयाणं महासेणपा- सोत्तयाण दग्गण्हं रायाणं वट्ठमउट्ठणं वितिण्णसेयल्लत्तचामरावायीयणाणं अन्नोसिं च राईसरतलवरपभित्तीणं आहेवच्च पुणगाणो विहरइ । एणं च ताव एयं । इतो य—

तेषां कालेनं तेषां समणं चंपाए नयरीए कुमारनंदी नाम सुवन्नकारो इत्थिलोलो परिवसइ । सो जत्थ सुरुवं दारियं पामइ गुण्ड वा तत्थ पंचसया सुवण्णरस दाऊणं तं परिणेइ । एवं च तेण पंचसया विंडिया । ताहे सो ईसालुतो एक्खवं भयानायं करेत्ता ताहिं ममं ललइ । तस्स य मित्तो नायल्लो नाम समणोवासगो । अत्रया य पंचसेलदीववत्थट्ठतो वाणमं तरीतो सुरवण्णियोण्णं नंदीसरवरदीवं जत्ताए पत्थियाओ । ताणं च भत्ता विज्जुमाली नाम पंचसेलहिंविई सो चुतो । तातो चित्ति—कं पि वुगाहेमो जो अम्हं भत्ता भवइ । नवरं वच्चंतीहिं चंपाए कुमारनंदी पंचमहिलासयपरिवारो उवललंतो विट्ठो । ताहिं चित्तिं—एण इत्थिलोलो, एयं वुगाहेमो । पच्चक्खीभूया । ताहे सो भणइ—कतो तुम्हे ? । तातो भणंति—उम्हे हासपप्पासाभिदाणातो देवयातो । सो मुच्चित्तो तातो पेच्छइ । तातो भणंति—‘जइ अम्हेहिं कज्जं तो पंचसेलणं धीनं एज्जाहिं’ ति भणिऊण उप्पइऊण गयातो । सो तासु मुच्चित्तो राउले सुवन्नं दाऊण पडहणं नीणेइ—कुमारनंदी जो पंचसेलणं नेट्ठ तम्म वण्णोहिं सो देइ । थेरेण पडहत्तो वारित्तो, वहणं कारियं, पत्थयणस्स भरियं । थेरो तं दवं पुत्ताण

दाऊण कुमारनंदिणा सह जाणवत्तेण पत्थितो । जाहे दूरं समुदे गओ ताहे थरेण भण्णइ—किंचि पेच्छसि ? । सो भणइ—
किं पि कालयं दीसइ । थरो भणइ—एस वडो समुदक्केले पवयपाए जातो, एयस्स हेट्ठेणं एयं वहणं जाहिति तो
तुमं अमूढो वडे विलग्गेज्जासि, ताहे पंचसेलयातो भारुंडपक्खी एहिति तेसि जुगलस्स तिणिण पाया, ततो तेसु सुत्तेसु
मब्बिल्ले पाए सुलग्गो होज्जासि पडेणं अप्पाणं वंधिउं, ता ते पंचसेलयं नेहिति । अहं तं वडं न विलगसि तो एयं वहणं
वलयामुहे पविसिहि त्ति तत्थ विणस्सिहसि । एवं सो विलग्गो नीतो पक्खीहिं । ताहे ताहिं वाणमंतरीहिं दिट्ठो, रिद्धी
य से दाइया, सो पगहितो । ताहे ताहिं भणितो—न एएण सरीरेण मुंजामो, किंचि जलणपवेसाइ करेहि जहा पंचसे-
लाहिवई होज्जासि त्ति । ता भणइ—किह जामि ? । ताहे करयलपुडेण नीतो स उज्जाणे छड्डितो । ताहे लोगो आंगतूण
पुच्छइ—किं तुमे तत्थ अच्छेरे दिट्ठं ? । सो भणइ—‘दिट्ठं सुयमणुभूयं, जं चित्तं पंचसेलए दीवे । पसयच्छि !
चंदवयणे ! हा हासे ! हा पहासे ! य ॥ १ ॥’ आढतं च तेण तयभिसंधिणा जलणासेवणं । वारितो य भित्तेण—भो भित्त !
न जुत्तं तुह काडरिसजणोचियमेयं चेट्ठियं, ता महाणुभाव !—‘दुलहं माणुसजम्मं, मा हारसु तुच्छभोगसुहहेउं ।
वेरुलियमणीमुल्लेण कोइ किं किणइ कायमणिं ? ॥ १ ॥’ अन्नं च—जइ वि तुमं भोगत्थी तहा वि सद्धम्माणुट्ठाण चेव
करेसु । जतो—‘‘धणतो धणत्थियाणं, कामत्थीणं च सवकामकरो । सग्गापवग्गासंगमेऊ जणिदेसिओ धम्मो ॥ १ ॥’’
एवमाइअणुसासणेण वारिल्लितो वि भित्तेण इंगिणीमरेण मतो पंचसेलाहिवई जातो । सद्धस्स निवेतो जातो—भोगण
कज्जे किं किलिस्सइ ? त्ति अन्हे जाणंता कीस अच्छामो ? त्ति पवइतो, कालं काऊण अचुए उववन्नो, ओहिणा तं
पेच्छइ । अन्नया नंदीसरवरजत्ताए पलायंतस्स पडहतो गलए ओलइतो, ताहे वाइतो नंदीसरं गतो । सद्धो आगतो तं
पेच्छइ । सो तस्स तेयं असहमाणो पलायइ । सो तेयं साहरेत्ता भणइ—भो ! ममं जाणसि ? । सो भणइ—को सक्का-

इह देवो न यागइ । ताहे तं भावगरूपं दंसेइ, जाणावितो य । ताहे संवेगमावजो भगइ—संदिसहू किमियाणि
हंसेति ? । भगइ—बद्धमाणसामिस्स पडिमं करेहिं ततो ते मम्मत्तत्तीयं होहि ति । भणियं च—“जो कारवेइ
पडिमं, जिणान नियगगदोममोहाणं । सो पावइ अन्नभवे, मुहजणं धम्मवररणं ॥१॥” अन्नं च—दारिद्रं दोहगं,
पुत्ताइ-कुम्भीर-कुमउ-कुगईओ । अवमाण-सोय-सोया, न हुंति जिणविचकारीणं ॥१॥” । ताहे महाहिमंवतातो गोसीस-
चंदनदालं घेचूण तत्थ पडिमं तिघवेऊण लटसंपुडे छुभइ, पवहनं च पासइ समुद्धमज्जे उप्पाएण छम्मासे भमंतं, ताहे
अणेन नं उपायं इममामिदं सजत्तियाण मा रोडी दिन्ना, भणिया य—देवाहिदेवस्स एत्थ पडिमा चिट्ठइ ता तस्स
नामेण मिआउयवा रोडी । ‘लव’ ति पडिवज्जिय गया वाणिया । उत्तिन्ना समुदं । पत्ता वीइभयं । तत्थ उदायणो
राया तावममत्तो । दंसिन्ना रोडी तस्स । साहियं सुरवयणं । मिलितो ससरक्खमाह्णइ पभूतो लोगो । रुह-गोविंदा-
इगमेण वाहिंति परसुं । नथाहि केई भगंति—वंभो चैव देवाहिदेवो, जतो सो चैव चउम्मुहो सव्वजयसिद्धिकारओ,
येगयं न पगेया । अन्नं—‘विण्हू पहणो’ ति भगंति, जओ सो चैव सव्वगतो लोगोवद्दकारए य दाणवे विणासेइ,
मत्तारस्साल्ले य उतरगं जयं धारेइ । अवरं—‘महेसरो उत्तमदेवो’ ति भगंति, जतो सो चैव सिद्धिसंहारकारतो
अजोनिमभयो, तन्न चैव भागा वंभ-विण्हू । एमाइविगपणाहिं वाहिज्जमाणो उग्गिहइ परसू । एत्थंतरे आगया एत्थ
उदायणारम रओ महादेति चेटगरायथूया सभणोयासिया पभावई । तीए काऊण पूयं भणियं—गयरगदोसमोहो,
मत्तन् अट्ठादिदंसंजुत्तो । देवाहिदेवस्सुत्तो । अरिहा मे दंसणं देहिं ॥१॥ वाहावितो परसू, पडंतस्स विचायस्स
तिहिन्ना नोडी, ताए दिट्ठा मंतंगपटिपुत्ता अमिलणमह्दगमालंकिया बद्धमाणसामिपडिमा । अईव आणंदिया
पभावती । ताए जिणयन्मपदानगा । पडियं च तीए—सव्वन्नु ! तोमंसंग !, अपुण्णभव ! भविषजणमगणंद ! ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध्या-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २५३ ॥

जयचित्तामणि ! जयगुरु !, जय जय जिणवीर ! अकलंक ! ॥१॥ अंतोउरे य चेइयघरं कारियं । पभावई ण्हाया तिसंझं पूएइ । अन्नया देवी नच्चइ, राया वीणं वाएइ, सो देवीए सीसं न पेच्छइ, अद्धिई से जाया, वीणावायणयं हत्थाओ से भट्टं । देवी रुद्धा भणइ—किं दुट्ठु नच्चियं ? । निव्वंघे से सिट्ठं । सा भणइ—किं मम जीविएण ? निकलंको सुचिरं सावयधम्मो पालितो । अन्नया देवी न्हाया चेडिं भणइ—पोत्ताइं आणेहिं । ताए रत्तगाणि आणियाणि । रुद्धा अदाएणं आहया ‘जिणघरं पविसंतीए रत्तगाणि देसि’ त्ति । मया चेडी । ताहे चित्तेइ—मए वयं खंडियं, ता किं जीविएणं ? ति रायाणं पुच्छइ—भत्तं पच्चक्खामि । निव्वंघे ‘जइ परं बोहेसि’ । पडिस्सुयं । भत्तपच्चक्खाणेण मया देवी देवलोगं गया । जिणपडिं देवदत्ता दासचेडी खुज्जा सुरस्सइ । देवो उदायणं संबोहेइ । न संबुज्झइ । सो तावसभत्तो । ताहे देवो तावसरूवं करेइ । अमियफलाणि गहाय आगतो । रत्ता आसाइयाणि, पुच्छित्तो—कहिं एयाणि फलाणि ? । भणइ—नगरअदूरसामंते आसमो तहिं । तेण समं गतो । मीमायारेहिं तावसेहिं हंतुं पारद्धो । नासंतो वणसडे साहवो पेच्छइ, तेहिं सरणमल्लीणो । ‘मा मीयसु’ त्ति समासासितो तेहिं । नियत्ता ते तावसा । अणुसासितो सो साहूहिं—‘धम्मो चेवेत्थ सत्ताणं, सरणं भवसायरे । देवं धम्मं गुरुं चेव, धम्मत्थी य परिक्खए ॥१॥ दसड्ढोसोसरहितो, देवो धम्मो उ निजणदयसहितो । सुगुरु य बंभयारी, आरंभपरिगहे विरतो ॥२॥’ एवमाहुवएसेण पडिबुद्धो, पडिवन्नो जिणधम्मं । देवो अत्ताणं दरिसेइ । धम्मो य थिरीकाऊण गतो सुरो । जाव अत्थाणीए चेव अप्पाणं पेच्छइ । एवं सद्धो जातो ।

इओ य गंधारातो सावत्तो सवातो जिणजम्माइभूमीतो वंदित्ता वेयट्ठे कणगपडिमातो सुणित्ता उववासेण ठितो ‘जइ वा मत्तो दिट्ठातो वा देवयाए दंसियातो’ । तुद्धा य सवकामियाण गुलियाण सयं देइ । ततो नियत्तो सुणेइ वीइभए नयरे जिणपडिं गोसीसचंदणमइयं, तवंदतो एइ, वंदइ । तत्थ पडिलगो देवदत्ताए पडियरितो । तुट्ठेण य से तातो गुलि-

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

उदायन-
राजस्य
वक्तव्यता ।

॥ २५३ ॥

गतो रिक्तो, मो पशतो । अत्रया गुलियमेगं खाइ 'मे कणगरिसो वन्नो होउ' ति । ततो जायपरसरूवा धंतकणग-
सरिमयत्रा जाया, 'सुवन्नगुलिय' ति नामं तीए जायं । पुणो सा चितेइ—भोगो मुंजामि, एस राया ताव मम पिआ
अण्णे य गोहा । ताहे पज्जोयं रोएइ, तं मणसीकाउं गुलियं खाइ । तस्स देवयाए कहियं 'एरिसी रूववइ' ति । तेण
सुवन्नगुलियाए दूतो पेसितो । तीए भणियं—पेच्छामि ताव तुमं । सो नलगिरिणा रत्तिं आगतो । दिट्ठो ताए
अभिरुत्तो न । सा भणइ—जइ पडिमं नेसि तो जामि । ताहे 'पडिमा नत्थि तट्ठाणट्ठावण जोग' ति रत्तिं वसिऊण
पडिगतो । अन्नं जिणपडिमरूवं काऊण आगतो, तत्थ ट्ठणे ठवित्ता जियंतसामिं सुवन्नगुलियं च गहाय उज्जेणिं
गतो । तत्था नलगिरिणा मुत्तपुरीसाणि मुक्कानि । तेण गंधेण हत्थी उम्मत्ता । तं च दिसं गंधो एइ, जाव पलोइयं
नलगिरिस्त पगं रिउं । 'किं निमित्तमागतो ?' ति जाव चेडी न दीसइ । राया भणइ—चेडी नीया नाम, पडिमं
पज्जोइ । 'नारगच्छइ' ति निवेदयं । ततो राया अचणवेलाए आगतो, पेच्छइ पडिमापुष्पाणि मिलणाणि । ततो
नेगपत्तेण नामं 'पडिरुत्तगं' ति हरिया पडिमा । ततो तेण पज्जोयस्स दूओ विसज्जिओ—न मम चेडीए कज्जं, पडिमं
रित्तनेहि । सो न देइ । ताहे पहावित्तो जेठ्ठमासे दसहिं राईहिं समं । उत्तरंताण य मरुं खंधावारो तिसाए मरिउमारद्धो ।
रत्तो निवेदयं । ततो नेग पभावई चित्तिया आगया । तीए तिन्नि पुक्कराणि कयाणि अगिमस्स पच्छिमस्स मज्झिमस्स ।
ताहे जम्मत्थो गत्तो उज्जेणिं । भणितो रत्ता—किं लोण मारिणं ? तुज्झ य मज्झ य जुज्झं भवउ आसेहिं रह-हत्थि-
गत्तिं य तेण रुइ तव । पज्जोतो भणइ—रहेहिं जुज्झामो । ताहे नलगिरिणा पडिकप्पिणाऽऽगओ, राया रहेण ।
रद्धो रत्ता भणितो—उत्तमसयो ति, तहावि ते नत्थि मोक्खो । ततो नेण रद्धो मंडलीए दिट्ठो, हत्थी वेगेण पच्छतो
गत्तो । सो न दरो जं जं पायं उस्सिवइ तत्थ तत्थ उदायणो सरे छुमइ, जाव हत्थी पडितो । उयरंतो वद्धो पज्जोतो,

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

उदायन-
राजस्य
वक्तव्यता ।

॥ २५४ ॥

निडाले य से अंको कतो 'दासीपइ' ति । उदायणराया य पच्छा नियनयरं पहावितो । पडिमा नेच्छइ । अंतरा वासेण ओरुद्धो ठितो । ताहे ओखंदयभाएण दस वि रायाणो धूलीपायारे करेत्ता ठिया । जं च राया जिमेइ तं च पज्जो-
यस्स वि दिज्जइ । नवरं पज्जोसवणाए सूर्ण पुच्छितो—किं अज्ज जेमिसि ? । सो चिंतइ—मारिजामि, ताहे पुच्छइ—
किं अज्ज पुच्छिज्जामि ? । सो भणइ—अज्ज पज्जोसवणा, राया उववासितो । सो भणइ—अहं पि उववासितो, मम वि
मायावित्तानि संजयाणि, न याणियं मया जहा—अज्ज पज्जोसवणं ति । रत्तो कहियं । जाणामि जहा—सो धुत्तो, किं पुण
मम एयस्मि बद्धेए पज्जोसवणा चेव न सुज्जइ । ताहे मुक्को खामितो य । पट्ठो य सोवन्नो ताणऽक्खराण छायाण-
निमित्तं बद्धो । सो य से विसत्तो दिन्नो । तण्णमिं पट्ठबद्धया रायाणो जाया । पुं वं मउडबद्धा आसि । वित्ते वासारत्ते गतो
राया । तत्थ जो वणियवग्गो आगतो सो तहिं चेव ठितो, ताहे तं दसपुरं जायं । तए णं से उदायणे राया अन्नया
कयाइ पोसहसालाए पोसहिए एगे अवीए पक्खियं पोसहं सम्मं पडिजागरमाणे विहरइ । ततो तस्स पुं वरत्तावरत्तकाले
जागरियं करेमाणस्स एयारूवे अज्झत्थिए समुप्पज्जित्था—धण्णा णं ते गामनगरा जत्थ णं समणे भगवं महावीरे
विहरइ । धम्मं कहेइ, धन्ना णं ते राईसरपभिईतो जे णं समणस्स महावीरस्स अंतिए केवलपन्नत्तं धम्मं निसा-
मंति, एवं पंचाणुवइयं सत्तस्सिक्खावइयं सावगधम्मं दुवालसविहं पडिवज्जंति, एवं मुंडे भवित्ता आगारातो अणगारियं
पवयंति, तं जइ णं समणे भगवं महावीरे पुं वानुपुं विं दूइज्जमाणे इहेव वीईभए आगच्छेज्जा ता णं अहमवि भग-
वतो अंतिए मुंडे भवित्ता जाव पवएज्जा । तए णं भगवंतो उदायणस्स एयारूवं अज्झत्थियं जाणित्ता चंपातो पडिणि-
क्खमित्ता जेणेव वीईभए नगरे जेणेव सियवणे उज्जाणे तेणेव विहरइ । ततो परिसा निगया उदायणो य । तए
णं उदायणे महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा हट्ठुहे एवं वयासी—जं नवरं जेहपुत्तं रज्जे अहिंसिचामि, ततो णं

॥ २५४ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
क्त्या लघु-
वृत्तिः ।

नुमं गच्छिष्य पश्यामि । सामी भणइ—अहामुद्रं, मा पडिवंधं करेदि । ततो उदायणे अभिसेगं हृदियणं दुरुहिता
माग सिद्धे आगते । तओ उदायणस्त प्यारुत्ते अञ्जलियाण जाण—जइ णं अहं अभिइं कुमारं रजे ठवित्ता पद्ययमि
नो अभिइं रजे य रडे य जाव जणवाण य माणुस्सणसु य कामभागेषु मुच्छिए अणाइयं अणवयगं संसारकंतारं
अणुपरियट्ठिस्सइ, तं सेयं गळु मे नियगं भाइणेजं केसिं कुमारं रजे ठवित्ता पद्यइत्ताए । एवं संपेहिता
मोएणे निदिक्खणमुद्रुते कोडुवियपुरिसे सदावेत्ता एवं वयासी—खिप्पमेव केसिस्स कुमारस्स रायामिसेयं उवट्ठवेह ।
गतो महिणीण अभिसित्ते केसीकुमारे राया जाण, जाव पसासेमाणे विहरइ । तओ उदायणराया केसिं रायं
आपुच्छइ—अहं णं देवाणुप्पिया ! संसारभउयिणो पय्यामि । तओ केसी राया कोडुवियपुरिसे सदावेइ, सदावित्ता
एवं ययामी—खिप्पमेव उदायणस्स रण्णो महत्थं महरिहं निक्खमणाभिसेयं उवट्ठवेह । ततो महाविभूईए
अहिमित्ते निवियारुत्ते भगवतो समीवे गंतूण पवइए, जाव वहुणि चउत्थ-छट्ठ-उट्ठम-इसम-दुबालस-मासद्ध-मासाईणि
ततो रुम्माणि तुगमाणे विहरइ । अत्रया तस्स अंतपंताहारस्स वाही जातो । सो वेजेहिं भणितो—इहिणा भुंजाहिं ।
सो फिर भट्टारओ चइयाण अच्छित्तो । अत्रया वीईभयं गतो । तस्य तस्स भागिणिज्जो केसी राया तेणं चेव
रजे ठवित्तो । केसीकुमारो अमगेहिं भणितो—एम परीसहपराइतो रजं मगइ । सो भणइ—देमि । ते भणंति—
'न एम राययम्मो' तुगाहिति । चिरेण पडिसुयं—किं रुज्जउ ? । विसं से दिज्जउ ? एगाए पसुवालीए घरे पउत्तं—इहिणा
नह देजाहिं ति । मा परिजा । देवयाए अवहियं, भणितो य—महरिसि ! तुज्ज विसं दिन्नं, परिहराहिं दहिं । सो परि-
हरित्तो । रोगो वट्ठिउमारुद्धो । पुणो पगहित्तो । पुणो वि देवयाए अवहरियं । तइयवारं दिन्नं, तं पि अवहरियं । सा तस्स
पच्छन्नो पडिइया । अत्रया पमत्ताए देवयाए दिन्नं । पुणो उउज्जिऊग भुंजंतो निवारिओ देवयाए । ततो से उदायणे

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥२५५॥

अणगारे बहूणि वासाणि सामन्त्रपरियागं पात्रणिता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेएत्ता जस्सड्डाए कीरइ नगभावे मुंडभावे तमट्ठं पत्ते जाव दुक्खपहीणे ति । तस्स य सेज्जायरो कुंभारो । तम्मि कालगते देवयाए पंसुवरिसं पाडियं । सो य अवहरितो 'अणवराहि' ति काउं सिणवहीए । कुंभकारवेक्खो नाम पट्टणं तस्स नामेण कयं । तत्थ सो अवहरिऊण ठवितो । वीईभयं च सबं पंसुणा पेहियं, अज्ज वि पंसूतो अच्छंति । तए णं अभीइकुमारस्स पुव्वरत्तावरत्तकालंसि एवं अच्छत्थिए जाए—अहं उदायणस्स रत्तो जेट्ठे पुत्ते पभावइअत्तए, मं रत्ते अट्ठावेत्ता केसिं रत्ते ठाविता पव्वइए । इमेणं माणसेण दुक्खेण अमिभूए समणे वीइभयातो निगच्छित्ता चंपाए कोणियं उवसंपज्जित्ता णं विपुलभोगस-मण्णागए यावि होत्था । से णं अभिइकुमारे समणोवासए अहिगयजीवाजीवे उदायणेणं रत्ता समणुवद्धवेरे यावि होत्था । ततो अभिइकुमारे वहुइं वासाइं समणोवासगपरियागं पात्रणिता अद्धमासियाए संलेहणाए तीसं भत्ताइं छेइत्ता तस्स ट्ठाणस्साणालोइयपडिक्कंते कालं किच्चा असुरकुमारत्ताए उववण्णे, एणं पलितोवमं ठिती तस्स, महा-विदेहे सिञ्झिहि ति ॥

“तदेव” सूत्रम् । ‘तथैव’ तेनैव प्रकारेण ‘काशिराजः’ काशिमण्डलाधिपतिः नन्दनामिधानः सप्तमवलदेवः, श्रेयसि-ग्रशस्ये सत्ये-संयमे पराक्रमः-सामर्थ्यं यस्यासौ श्रेयःसत्यपराक्रमः, कामभोगान् परित्यज्य “पहणे” ति प्रहृतवान्, कर्म महावनमिवाऽतिगहनतया कर्ममहावनम् । तथाहि—

चाराणस्यां नगर्यामग्निशिखो राजा, तस्य जयन्त्यमिधानादेवीकुक्षिसमुद्भूतः सप्तमवलदेवो नन्दनो नाम पुत्रः, तस्यानुजो भ्राता शेषवतीसुतः दत्ताख्यो वासुदेवः, स च दत्तः पितृवितीर्णराज्यः साधितभरताद्धीं नन्दनानुगतो राज्यश्रियं स्फीतामनुवभूव । कालेन च षट्पञ्चाशद्वर्षसहस्राण्यायुरतिवाह्य मृत्वा दत्तः पञ्चमनरकपृथिव्यामुत्पन्नः ।

अष्टादशं
संयती-
याव्यम-
व्ययनम् ।

सप्तमवल-
देवस्य
नन्दननाम्नो
वक्तव्यता ।

॥२५५॥

द्वितीयबल-
देवस्य
विजयनाभो
वक्तव्यता ।

महाबल-
राजस्य
वक्तव्यता ।

नन्दनोऽपि च गृहीतश्रामण्यः ममुत्पादितकेवलज्ञानः पञ्चपट्टिवर्षसहस्राणि जीवितमनुपाल्य मोक्षं गतः । पट्टिशसिर्धनूयि
चानयोर्द्विप्रमाणमासीदिति ॥

“तदेव” सूत्रम् । तथैव ‘विजयः’ द्वितीयबलदेवः “आण्टाकिति” ति आनष्टा-समस्तकलङ्कविकलतया सामस्त्ये-
ताऽपगता अकीर्तिः—अक्षया यस्य स आनष्टाकीर्तिः, प्राकृतत्वात् सिलोपः । “पद्म” ति प्राब्रालीत्, राज्यं गुणैः
समृद्धं—सम्पन्नं गुणसमृद्धम्, पुशब्दस्याऽपिशब्दार्थत्वाद् व्यवहितसम्बन्धाच्च गुणसमृद्धमपि, “पयहितु” प्रहाय महा-
यशाः । तथाहि—

अनौ द्वारकावत्यां ब्रह्मराजस्य सुभद्रायाश्च राज्ञ्याः पुत्रत्वेनोत्पद्यौमापत्यद्विपिष्ठवासुदेवज्येष्ठसोदर्यत्वेन सम्भूय
क्षिप्रनिर्गन्तमहस्रायुःकवासुदेवमरणानन्तरमङ्गीकृत्य श्रामण्यमुत्पादितकेवलज्ञानः पञ्चसप्ततिवर्षशतसहस्राणि सर्वायु-
रवियाग निवृतः । सप्ततिर्धनूयि देहमानमस्याऽजनीति । एतौ चावश्यकनिर्युकत्यभिहितनामोह्लेखनोत्प्रेक्ष्य व्याख्यातौ ।
अगाऽन्यौ कौचिदेतौ प्रतीतावागमज्ञानाम्, ततस्तावेव व्याख्येयौ ॥

“तद्देवगुणं” सूत्रम् । तथैवोपं तपः कृत्वा अव्याक्षिप्तं चेतसा महाबलो राजर्षिः ‘आदाय’ गृहीत्वा शिरसेव
शिरसा शिरःप्रदानेनैव जीवितनिरपेक्षमित्यर्थः, ‘श्रियं’ भावश्रियं संयमरूपां तृतीयभवे परनिर्वृत इति शेषः । तथाहि—
तेषां फालेण तेषां समर्पणं हलियाणाउरे नयरे होत्या । तत्थ णं वले नामं राया । तस्स णं पभावती नाम महादेवी ।
अज्जा णं ना अदरत्तसमयंसि पवरमयणिज्जंसि उवगया ससिसंखसेयं उरालागिदं सीहं सुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा ।
अज्ज णं ना एट्ठुट्ठा जेणेव वलत्स रओ सयणिजे तेणेव उवागच्छइ । तं सुमिणं साहेइ । तए णं से वले राया
नं गुणिं मोगा एट्ठुट्ठे णं वयासी—कहणे णं तुमे देवी ! सुमिणे दिट्ठे, अत्थलाभो रज्जलाभो भोगलाभो देवाणु-

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
व्ययनम् ।

महाबल-
राजस्य-
वक्तव्यता ।

॥ २५६ ॥

पिए !, तुमं नवण्हं मासाणं अद्धमाण य राहंदियाणं कुलपईवं कुलतिलयं सव्वलक्खणसंपुन्नं दारयं पयाहिसि । से वि
य णं जोव्वणमणुपत्ते सूरें वीरे विउलवलाहणे राया भविस्सइ । तए णं सा पभावई एयमहं सोच्चा हट्टुहा तं बलस्स
रन्नो वयणं अहिणंदइ, जेणेव सए सयणिज्जे तेणेव उवागच्छइ, तप्पभित्तिं च णं सा सुहंसुहेणं गब्भमुब्वहमाणी पसत्थ-
डोहला पडिपुन्नडोहला साहियाणं नवण्हं मासाणं सुकुमालपणिपायं सव्वंगलक्खणोववेयं सुरूवं देवकुमारोवमं दारयं
पयाया । तए णं पभावईए देवीए पडिचारियातो बलं रायाणं जएणं विजएणं पुत्तजम्मेणं वद्धावैति । तए णं बले राया
एयमहं सोच्चा हट्टुहे जाव कलंबुयपुप्फमिव समूससियरोमकूवे तासिं अंगपडियारियाणं मउडवज्जं सरिरालंकारं दलेइ,
मत्थए धोवइ, विउलं पीईदाणं दलेइ । तए णं से बले राया कोडुंवियपुरिसे सदावेइ, सदावेत्ता एवं वयासी—
खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! हत्थिणाउरे नयरे चारगसोहणं माणुम्माणवड्डुणं करेइ, वद्धावणयं च धोसेइ । जाव ते
तहेव करैति । जाव बारसाहे तस्स णं दारयस्स अम्मापियरो ‘महाबले’ त्ति नामं करैति । तए णं से महाबले पंच-
धाईपरिगगिए वड्डुइ । जाव कलियकलाकलावे जोव्वणमणुपत्ते असरिसरुवलावन्नजोव्वणगुणोववेयाणं अट्टण्हं रायवर-
कन्नगाणं एगदिवसेणं पाणिं गार्हिसु । तए णं तस्स महाबलस्स कुमारस्स अम्मापियरो महइमहालयं अट्टपासाओवसो-
हियं भवणं करैति, एयारूवं च पीईदाणं दलयंति—अट्ट हिरन्नकोडीओ, अट्ट सुवन्नकोडीओ, अट्ट मउडे, अट्ट कुंडल-
जुयले, अट्ट हारे, अट्टऽद्धहारे, जाव अट्ट कडगजोए, अट्ट वए दसगोसाहस्सिएणं वएणं, अट्ट हत्थी, जाव अट्ट जाणाइं;
अट्टऽनाडगाइं वत्तीसई वद्धाइं, अट्ट गामे दसकुलसाहस्सिएणं गामेणं, अट्ट दासे, जाव अट्ट मयहरे, अट्ट सोवन्नियथाले,
जहा विवाहपन्नत्तीए जाव अन्नं वा सुबहुं हिरन्नं वा जाव सावएज्जं अलाहि आसत्तमाओ कुलवंसाओ पकामं दाउं परि-
भोत्तुं । तए णं से महबले पासायवरगए उदारे भोगे भुंजमाणे बिहरइ । तेणं कालेणं तेणं समएणं विमलस्स अरहत्तो

॥ २५६ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

पन्थाः धम्मघोसे नामं अणगारे पंचहिं अणगारसगहिं परिचुडे गामाणुगामं दूहज्जमणे हत्थिणाउरमागए, जाव परिग्गा निगया, महाबले वि कंचुइयन्यासातो वित्रायवइयरे तरस भयवतो वंदणत्थं निगए, जाव धम्मघोसस्स अणगारम्म अंतिण धम्मं गुणेइ । तए णं से महव्वले कुमारे धम्मघोसस्स अंतिण धम्मं सोगा हट्ठुडे तिक्खुतो नमंसित्ता ण्यं ययामी—गदहामि णं भंते ! निगंयं पावयणं, जाव अच्चुडेमि णं भते । निगंयं पावयणं, एवमेयं भंते ! से जहेयं कुम्भे ययइ जं णयरं देवाणुणिया ! अम्मापियरो आपुच्छामि तए णं तुम्हं अंतिण पद्ययामि । अहासुहं देवाणुणिया ! मा पत्तिंयं हरेहि । तए णं से महव्वले धम्मघोसं अणगारं वंदित्ता हट्ठुडे रहं आरुहित्ता हत्थिणाउरं नयरं मज्झ-मग्गेणं लेजेय माए नरे तेणेउ उवागच्छइ, रहतो पयोऋइ, पयोऋहित्ता जेणेय अम्मापियरो तेणेय उवागच्छइ, उवाग-त्तिज्जा एयं वयामी—अंवनाय ! माए धम्मघोसस्स अणगारस्स अंतिण धम्मं निसंते, से वि य मे अभिरुइए । तए णं तं महव्वनं कुमारं अम्मापियरो एवं वयामी—घत्ते सि णं तुमं जाया !, कयत्थे सि णं तुमं जाया ! । तए णं से महव्वले कुमारे एयं ययामी—इच्छामि णं अम्मयातो ! तुम्हेहिं अच्चणुन्नाए समाणे संसारमउघिणे मीए जम्मणमरणणं धम्मघोसस्स अतिण आहं पद्यइए । तए णं सा पहावई अणिट्ठं अकंतं असुयपुवं गिरं सोगा रोमकूणगलंतसेयकिलिणगत्ता सोग-भरंयिगं गित्तिया दीणवयणा सरयलमलिय घ कमलमाला नुण्णिववलया पट्टउत्तरिज्जा विकिन्नकेसहत्था परसुनिकित्त घ चंपगग्गा रुट्ठिगलत्तं धम्मं त्ति मद्यंगेहिं निवट्ठिया । तते णं सा ससंभमलित्ताए कंचणभिगारवारिधाराए उक्खेवगवाएण य गगामागिया समाणी रोयमाणी कंदमाणी महव्वलं एवं वयासी—तुमं सि णे जाया ! अम्हं एगे पुत्ते इहे कंते रयणभूए भिठ्ठिभूए जीरियभूए इंवगुएकं घ दुल्लभे, तन्नो ललु जाया ! अम्हे इच्छामो तुज्झ खणमवि विपतोणं, अच्छाहि ताव जाता ! नाए अन्दे जीवामो, पच्छा अम्हेहिं कालगणहिं परिणयमए वड्डियकुलसंताणे पद्यइहिसि । तए णं से महव्वले

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २५७ ॥

एवं वयासी—तद्वा नं तं अस्मयातो ! जं नं तुम्भे वयह 'तुमं एनो पुत्ते जाव पवइहिसि' परं माणुस्सए भवे जाइजरस्म-
रणरोगसोगवसणसयाभिभूए अधुवे संद्वम्भरायसरिसे सुविणगदंसणोवसे विद्धंसणधम्मसे, एवं खलु केस नं जाणइ अम्म-
यातो ! के पुर्वि गच्छति ? के पच्छा गच्छति ? तं इच्छामि नं लहुं चेव पवइत्तए । तए नं सा पहावती एवं वयासी—इमं
ते जाया ! सरीरगं विसिट्ठरूवलक्खणोववेयं विन्नाणवियक्खणं रोयरहियं सुहोइयं पढमजोवणत्थं, तं अणुहोहि ताव जाया !
सरीरजोवणगुणे पच्छा पवइहिसि । तए नं से महबूले एवं वयासी—एवं खलु अस्मयातो ! माणुस्सगं सरीरं दुक्खा-
ययणं विविहवाहिघत्थं अट्ठियकहुट्ठियं सिराण्हारुसंपिणद्धं असुइनिहणं मद्वियमंडं व दुब्बलं अणिट्ठियसंठप्पं जरायुणियं,
तं इच्छामि नं पवइत्तए । तए नं सा पहावती एवं वयासी—इमाओ ते जाया ! सब्बकलल्लुसल्लओ मद्व-उज्जव-ल्लमा-
विणयगुणजुत्तातो मियमहुरभासिणीओ हावभाववियक्खणातो विसुद्धकुलसीलसालिणीतो पगम्भवयाओ मणाणुकूलातो
भावाणुरत्ताओ तुज्झ अट्ठ भारियाओ, तं मुंजाहि ताव जाया ! एताहिं सद्धिं विउले काममोगे पच्छा पवइहिसि । तए
नं से महबूले एवं वयासी—इमे खलु माणुस्सगा काममोगा उच्चार-पासवण-खेल-सिंघाण-वंत-पित्ताऽऽसवा सुक्क-सोणि-
यसमुन्भववा अप्पकालिया लहुसगा परिकिलेससज्जा कडुयविवागा दुक्खणुवंधिणो अबुहजणसेविया सिद्धिगमणविग्घा, तं
इच्छामि नं पवइत्तए । तए नं तं अम्मापियरो एवं वयासी—इमे ते जाया ! अज्जय-पज्जय-पिइपज्जागए सुवह् हिरेन्ने
सुवण्णे विउले धणधन्ने जाव सावएल्ले, तं अणुहोहि ताव जाया ! विउले माणुस्सए इट्ठिसक्कारे समुदए पच्छा पवइहिसि ।
तए नं से महबूले एवं वयासी—इमे खलु हिरेन्ने जाव सावएल्ले अग्गिसाहिए चोरसाहिए रायसाहिए दाइयसाहिए
मच्चुसाहिए अधुवे विज्जुलयाचंचले, तं इच्छामि पवइत्तए । तए नं अम्मापियरो जाहे नो संचाएति विसयपवत्तणीहिं
पन्नवणाहिं पन्नवित्तए ताहे संजमुवेयजणणीहिं पन्नवणाहिं पन्नवेमाणा एवं वयासी—इमे खलु जाया ! निगंगे पावयणे

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

महाबल-
राजस्य
वक्तव्यता ।

॥ २५७ ॥

दुरणुचरे, त्वयं नं जहा मुदुकरं जवा लोहमया चावेत्तए, गंगामहानईए पडिसोयं गसितए, महासमुदं मुयाहिं तरितए, दितं वा अग्निसिंहं पित्तए, तहा दुरणुचरं एयं असिधारासंचरणं व वयं चरितए; नो खलु कप्पइ जाया ! निगंगं-
धाणं आदाकम्मिए वा जाव वीयभोगे वा मुत्तए वा, तुमं सि नं जाया ! सुळ्ळाले सुहोइए नालं खुहा-पिवासा-सी-
उण्हाइपीसहोवमग्गे य उण्णे भूमिसयणे केसलोचे अण्हाणे वंभचेरे भिक्खायरियं च अहियासितए, तं अच्छाहि
ताम जाया ! जावइहे जीवामो । तए नं से महव्वले एवं वयासी—इमे खलु निगंगे पावयणे दुरणुचरे कीवाणं
तायराणं इहलोयपडियद्धानं परलोयपरम्मुद्धानं, धीरस्स निच्छियमइस्स नो खलु एत्थ किंचि दुक्करं, तं अणुजाणह ममं
पारइत्तए । तए नं महव्वलं कुमारं अम्मापियरो जाहे नो संचाएति पन्नवित्तए ताहे अकामां चैव अणुमण्णित्था ।
तए नं वले राया कोडुवियपुरिसेहिं हत्थिणाउरं नयरं सडिभतरवाहिरियं आसियसम्मज्जितोवलितं कारवेइ जहा उवाइए ।
तए नं ते अम्मापियरो महव्वलं कुमारं सीद्धासनवरंसि पुरत्थामिमुदं निसीयाविति । अट्टसएणं सोवन्नियाणं कलसाणं
जाव अट्टसएणं भोगेजाणं सविट्ठीए जाव रवेणं महया निक्खमणामिसेएणं अभिसिंचति, करंजलिं सिरसि कट्ठु एवं
वयासी—भण जाया ! किं देमो ? किं पियं करेमो ? के नं ते अट्टो ? । तते नं से महव्वले एवं वयासी—इच्छामि
नं अम्मतातो ! कुत्तियाणाओ सयसहस्सेण एगेणं पडिगहं एगेणं रयहरणं एगेणं कासवयं च सदावेउं । तए नं वले
राया कोडुवियपुरिसेहिं कुत्तियावणाओ रयहरणं पडिगहं च सयसहस्सेणं पत्तेयमाणावेइ, कासवगं च सयसहस्सेणं
नदावेइ । तए नं से कासवे सुइभूए वलेण रत्ता अब्भणुत्ताए समाणे अट्टगुणाए पोत्तीए पिणद्धमुहे चउंगुलवज्जे केसे
हप्पेइ । तए नं ता पभावती छिन्नमुत्तावलिप्पगासाइं अंसुयाइं विणिम्मयमाणी हंसलक्खणेणं पडसाडएणं ते पडिच्छइ ।

जाव ऊसीसगमूले ठवेइ । तए णं महब्वले सरसगोसीसचंदणाणुलिंते सवालंकारविभूसिए पुरिससहस्सवाहिणीयं सिवियं
दुल्ले, एगाए वरतरणीए धरियायवत्ते, दोहिं वरतरणीहिं चालिजमाणवरचामरे, अम्मापिइहिं सहिए, महया भडचडयेणं
'धन्ने णं कयत्थे णं सुलद्धजम्मे णं महब्वले कुमारे, जणं संसारभउव्विणे विसं व अवहाय कामभोगे पढमवयत्थे चेव
पवयइ' त्ति पसंसिजमाणे पलोइजमाणे अंगुलीहिं दाइजमाणे पुण्फफलाइं अंजलीहिं अवकिरिजमाणे पोत्तेहिं वीइजमाणे
दाणं दलमाणे हत्थिणाउरं नयरं मज्झंमज्जेणं निगच्छित्ता जेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता
सीयातो पच्चोरुइ । तए णं महब्वलकुमारं पुरतो काउं अम्मापियरो धम्मघोसमणगारं वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी—
एस णं देवाणुप्पिया ! महब्वले कुमारे संसारभउव्विणे कामभोगविरत्ते तुम्हमंतिए पवयइ, तं एयन्नं देवाणुप्पियाणं सीस-
मिक्खं दलयासो, पडिच्छंतु णं देवाणुप्पिया ! । तए णं धम्मघोसे अणगारे एवं वयासी—अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा
पडिवधं करेहिं । तए णं से महब्वले धम्मघोससूरिणा एवं वुत्ते समणे हट्टउठ्ठे धम्मघोसं अणगारं वंदित्ता नमंसित्ता
उत्तरपुरत्थिमं विसीभागमवक्कमइ, अलंकारं ओमुयइ । पभावती देवी शूलमुत्तावलपगासाइं अंसूणि विणिम्मुयमाणी
उत्तरिज्जेणं तमलंकारं पडिच्छइ, एवं वयासी—घडियवं जाया !, जइयवं जाया !, अरिस अट्ठे नो पमाइयवं । तए णं
तस्सऽम्मापियरो धम्मघोसमणगारं वंदित्ता नमंसित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया । तते णं से मह-
ब्वले सयमेव पंचसुद्धियं लोयं करेइ, जेणेव धम्मघोसे तेणेव उवागच्छइ, वंदइ, नमंसइ, एवं वयासी—आलिंते
णं भंते ! लोए पलिंते णं भंते ! लोए जराए मरणेण य, तं तुम्हे देवाणुप्पिया ! सयमेव संपवावेइ, मुंडावेइ, सिक्खा-
वेइ । तए णं धम्मघोसे सूरी सयमेव पवावेइ जाव सिक्खावेइ । तए णं महब्वले अणगारे जाए पंचसमिए तिगुत्ते
चोइसपुव्वधरे यावि होत्था । तए णं बहूहिं चउत्थ-च्छट्ट-ऽट्टमाइहिं विचिंत्तेहिं तवोक्कमेहिं अप्पाणं भावेमाणे दुवालस

नागादं नामसपरियागं पात्रगित्ता मासियाण संलेहणाए आलोइयपडिक्कंते ममाहिपत्ते कालमासे कालं किञ्चा वंभलोए
नये इम्ममाणरोयमठिइए देवे उयवन्ने । ततो जुए सेट्टिकुलंसि वाणियगामे नगरे पुत्तत्ताए उववन्ने । तए णं से
'मुदंगण' ति ऋयनामे उम्मुक्कालभावे समणस्स भगवतो महावीरस्स अंतिए पवइऊण सिद्धे । एए व्याख्याप्रज्ञसि-
अल्लो महाबलः परिकथितः । यदि वाऽन्यः कोऽपि विदितः समयज्ञानां ततः स एवात्र वाच्य इति सप्तदशसूत्रार्थः ॥
३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१ ॥ इत्थं महापुरुषोदाहरणे कनिपूर्वक-
क्रियामाहात्म्यगमियायोपदेदुमाह—

कट्ठं धीरो अहेज्झिं, उम्मत्तु व महिं चरे ? । एए विसेसमावाय, सूरा दढपरक्कमा ॥ ५२ ॥

व्याख्या—'कथं' केन प्रकारेण धीरः 'अहेतुभिः' क्रियावाद्यादिपरिकल्पितकुहेतुभिः 'उन्मत्त इव' ग्रहगृहीत इव
मात्स्विकस्वपलपनेनाऽऽलजालभाषितया 'मही' पृथिवी 'चरेत्' भ्रमेद् ? नैव चरेदित्यर्थः । किमिति ? यतः 'एते'
अनन्योदिता भरतादयः 'विशेषं' विशिष्टां गम्यमानत्वाद् भिन्न्यादर्शनेभ्यो जिनशासनस्य 'आदाय' गृहीत्वा शूरा
दृष्टपराक्रमा एतदेवाभिनमन्त इति शेषः । अतो भवताऽपि विशेषज्ञेन धीरेण च सता अस्मिन्नेव निश्चितं चेतो
पिरेयमिति सूत्रार्थः ॥ ५२ ॥ किञ्च—

अंगंननियाणव्वमा, सचा मे भासिया वड्ढं । अतरिंसु तरित्तेगे, तरिस्संति अणागया ॥ ५३ ॥

व्याख्या—अत्यन्तए-अतिशयेन निदानक्षमा-कर्ममलजोधनसमर्थो, 'दैप्' शोधने' इत्यस्य च निदानशब्दः सिद्धः,
मत्ता 'मे' गया भाषिता 'वाह' जिनशासनमेवाश्रयणीयमित्येचंरूपा, अनयाऽस्त्रीकृतया 'अतारुं' तीर्णवन्तः, तरन्ति

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २५९ ॥

‘एके’ परे सम्प्रत्यभि, क्षेत्रान्तराऽपेक्षया इत्थमभिधानम्, तथा तरिष्यन्ति ‘अनागताः’ भाविनो भवोदधिमिति शेष इति सूत्रार्थः ॥ ५३ ॥ यत्तच्चैवमतः—

कहं धीरे अहेज्जहिं, अत्ताणं परियावसे । सव्वसंगविणिम्मुक्के, सिद्धे हवइ नीरए ॥ ५४ ॥ त्ति वेमि ॥
व्याख्या—कथं धीरोऽहेतुमिरात्मानं “परियावसि” त्ति पर्यावासयेत् ? कथमात्मानमहेत्वावासं कुर्यादित्यर्थः । किं पुनरात्मनोऽहेत्वनावासकरणे फलम् ? इत्याह—सर्वे सङ्गाः—द्रव्यतो द्रविणादयो भावतस्तु मिथ्यारूपत्वाद् एत एव क्रियादिवादास्तौर्विनिर्मुक्तः—विरहितः सर्वसङ्गविनिर्मुक्तः सन् सिद्धो भवति नीरजाः । तदनेनाऽहेतुपरिहारस्य सम्यग्ज्ञान-हेतुत्वेन सिद्धत्वं फलमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ५४ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां
सुखबोधायां संयतीयाख्यमष्टादशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

महाबल-
राजस्य
वक्तव्यता ।

॥ २५९ ॥

अथ एकोनविंशं मृगापुत्रीयाख्यमध्ययनम् ।

अधुना एकोनविंशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अनन्तराध्ययने भोगर्हिलाग व्याख्यातमष्टादशमध्ययनम् । तस्मात् श्रामण्यमुपजायते, तच्चाप्रतिकर्मतया प्रशस्यतरं भवतीत्यप्रतिकर्मतोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याऽऽ-
उक्तः, तस्मात् श्रामण्यमुपजायते, तच्चाप्रतिकर्मतया प्रशस्यतरं भवतीत्यप्रतिकर्मतोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याऽऽ-

ध्ययनस्याऽऽदिसूत्रम्—

सुग्रीवे नयरे रम्मे, काणुज्जाणसोहि ए । राया बलभदो तत्थ, मिगा तस्सऽग्गमाहि सी ॥ १ ॥
तेसिं पुत्ते बलसिरी, मियापुत्ते त्ति विस्सु ए । अम्मापिज्जण दइ ए, जुवराया दमीसरे ॥ २ ॥
नन्दणे सो उ पासा ए, कील ए सह इत्थिहिं । देवो दोगुंदुगो चेव, निबं मुइयमाणसो ॥ ३ ॥
मणिरयणकोट्टिमत्ते, पासायालोयणे ठिओ । आलो एइ नगरस्स, चउक्कतियच्चरे ॥ ४ ॥
अहं तत्थ अइच्छंतं, पासई समण संजयं । तवनियमसंजमधं, सीलहं गुणआयरं ॥ ५ ॥
तं देहई मियापुत्ते, दिट्ठी ए अणिमिसा ए उ । कहिं मन्नेरिसं रुवं, दिट्ठपुवं मए पुरा ॥ ६ ॥
साहुस्स दरिसणे तस्स, अज्झवसाणम्मि सोहणे । मोहं गयस्स संतस्स, जाईसरणं समुप्पन्नं ॥ ७ ॥
जाईसरणे समुप्पन्ने, मियापुत्ते महिहि ए । सरई पोराणियं जाई, सामन्नं च पुराकयं ॥ ८ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—‘कान्तोद्यानशोभितः’ इत्यत्र कान्तानि—दृढदृक्षाश्रयाणि वनानि, उद्यानानि—आरामाः
क्रीडावनानि वा ॥ “दमीसरि” त्ति दमिनाम्—उपशमिनामीश्वरो दमीश्वरः, भाविकालापेक्षं चैतत् ॥ “नन्दणे सो उ” त्ति

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २६० ॥

एकोनविंशं
मृगापुत्री-
याख्यम-
व्ययनम् ।
मृगापुत्र-
वक्तव्यता ।

॥ २६० ॥

‘नन्दने’ लक्षणोपेततया समृद्धिजनके ‘सः’ मृगापुत्रः ‘तुः’ पूरणे, “दोगुंदुगो चेव” ति ‘चः’ पूरणे, दोगुन्दुग इव, दोगुन्दुगाश्च त्रायस्त्रिंश देवाः, ‘नित्यं भोगपरायणा दोगुन्दुगाः’ इति भणंति ॥ “मणिरयणकोट्टिमतले” ति मणिरत्नै-
रुपलक्षितं कुट्टिमतलं यस्मिन् स तथा तस्मिन्, “पासादावलोकने” ति ‘पासादालोयणे’ ति ‘अथ’ अनन्तरं ‘तत्र’ तेषु त्रिकादिषु अतिक्रामन्तं पश्यति श्रमणं संयतं, श्रमणस्य शाक्यादेरपि सम्भ-
अइच्छंतं” ति ‘अथ’ अनन्तरं ‘तत्र’ तेषु त्रिकादिषु अतिक्रामन्तं पश्यति श्रमणं संयतं, श्रमणस्य शाक्यादेरपि सम्भ-
वात् तद्व्यवच्छेदार्थं संयतप्रहणम् । तपश्च-अनशनदि नियमाश्च-द्रव्याद्यभिग्रहाः संयमश्च-प्रतीतस्तान् धारयतीति
तपोनियमसंयमधरस्तम्, अत एव शीलम्-अष्टादशशीलज्ञसहस्ररूपं तेनाऽऽढ्यं शीलाल्भ्यम्, तत एव गुणानां-ज्ञानादीनाम्
आकर इवाऽऽकरस्तम् ॥ तं “देहहृ” ति पश्यति दृष्ट्या “अणिमिसाए ड” ति अनिमिषयैव, क ‘मन्ये’ जाने ईदृशं रूपं
‘दृष्टपूर्वं’ पूर्वमप्यवलोकितं मया ‘पुरा’ पूर्वजन्मनि ? ॥ शेषं प्रतीतमेवेति सूत्रार्थः ॥ १-२-३-४-५-६-७-८ ॥
सम्प्रति यदसौ उत्पन्नजातिस्मरणः कृतवांस्तदाह—

विसर्गिं अरज्जंतो, रज्जंतो संजमस्मि य । अस्मापियरं उवागम्म, इमं वयणमब्ववी ॥ ९ ॥
व्याख्या—“विसर्गि” ति विषयेषु ‘अरजन्’ अभिष्वङ्गमकुर्वन् ‘रजन्’ रागं कुर्वन् संयमे, ‘चः’ पुनरर्थे,
अम्बा-पितरौ उपागम्येदं वचनमब्रवीदिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ किं तदब्रवीत् ? इत्याह—

सुयाणि मे पंच महवयाणि, नरएसु दुक्खं च तिरिक्खजोणिसु ।
निव्विण्णकामो मि महण्णवाओ, अणुजाणह पवइस्सामि अम्मो ! ॥ १० ॥
व्याख्या—श्रुतानि मे पञ्च महाव्रतानि, नरकेषु दुःखं च तिर्यग्योनिषु च, चक्ष्य गम्यमानत्वाद् उपलक्षणं चैतद्
देवमनुष्यभवयोः, ततः किम् ? इत्याह—“निर्विण्णकामः” निवृत्तामिलपोऽस्मि अहम्, कुतः ? महार्णव इव महार्णवस्तस्मात्,

ननु यमनोऽनुजानीय मामिति शेषः, यत्र विज्यामि “अम्मो” ति मातुरामन्नमिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ सम्प्रत्यात्मीयमे-
वान्मो यत्र गच्छेत्तुं मन्मारविर्देवं भोगनिन्द्यादिद्वारेण प्रकटयितुमाह—

अम्मन्ताय ! मण भोगा, सुत्ता विसफलोवमा । पच्छा कटुयविवागा, अणुयंघदुहावहा ॥ ११ ॥
इमं सरीरं अणिचं, असुइं असुइसंभवं । असासयावासमिणं, दुक्खकेसाण भायणं ॥ १२ ॥
असासण सरीरम्मि, रइं नोवलभामडहं । पच्छा पुरा य चइयवे, फेणबुदुयसण्णिभे ॥ १३ ॥
माणुसत्ते असारम्मि, चाहीरोगाण आलए । जरामरणवत्यम्मि, खणं पि न रमामडहं ॥ १४ ॥
जम्मं दुक्खं जरा दुक्खं, रोगा य मरणाणि य । अहो ! दुक्खो हु संसारो, जत्थ किस्संति जंतुणो १५
खेत्तं वत्तुं हिरणं च, पुत्तदारं च यंघवा । चहत्ता णं इमं देहं, गंतवमवसस्स मे ॥ १६ ॥
जहा किपागफलाणं, परिणामो ण सुंदरो । एवं सुत्ताण भोगाणं, परिणामो ण सुंदरो ॥ १७ ॥

व्याख्या—प्रणीतार्थमेव । नवरम्—“अमासयावासमिणं” ति अशाश्वतः आवासः—प्रक्रमात् जीवस्यावस्थानं यस्मिंस्तत्
तया, “रुणं” ति इदं “दुक्खमेमाण भायणं” दुःखहेतवः ऐशा दुःखहेतवः ऐशा दुःखहेतवः ऐशा दुःखहेतवः ऐशा दुःखहेतवः ऐशा दुःखहेतवः
मनोऽन्तायतो शरीरे रति नोपज्जेभेऽहम्, ‘पञ्चान्’ मुक्खभोगावस्थायां ‘पुरा वा’ अमुक्खभोगितायां त्यक्त्वा फेणबुदु-
मन्निभे ॥ व्याख्यः—अतीय वायाहेतवः कुष्टादयो रोगाः—ज्वरादयः ॥ ‘अहो !’ इति सम्बोधने, “दुक्खो हु” ति
दुःखहेतुरेवेति सूत्रमप्रकार्यः ॥ ११-१२-१३-१४-१५-१६-१७ ॥ इत्थं भवनिर्वेदहेतुमभिधाय दृष्टान्तद्वयोपन्यासतः
व्याख्यायमेव प्रकटयितुमाह—

अद्धाणं जो मत्तं तु, अपाहेओ पवज्जई । गच्छंते से दुही होइ, छुहातणहहिं पीडिण ॥ १८ ॥

एवं धम्मं अकाऊणं, जो गच्छइ परं भवं । गच्छंते से दुही होइ, वाहीरोगेहिं पीडिए ॥ १९ ॥
अद्धाणं जो महंतं तु, सप्पाहेओ पवज्जई । गच्छंते से सुही होइ, छुहातणहाविवज्जिओ ॥ २० ॥
एवं धम्मं पि काऊणं, जो गच्छइ परं भवं । गच्छंते से सुही होइ, अप्पकम्मे अवेयणे ॥ २१ ॥
जहा गेहे पलित्तम्मि, तस्स गेहस्स जो पट्ट । सारभंडाणि णीएइ, असारं अवउज्झइ ॥ २२ ॥
एवं लोए पलित्तम्मि, जराए मरणेण य । अप्पाणं तारइस्सामि, तुब्भेहिं अणुमणिओ ॥ २३ ॥
व्याख्या—सुट्टमेव । नवरम्—“अपाहेतो” ति ‘अपाथेयः’ अशम्बलकः ॥ “अप्पकम्मे अवेयणे” ति अल्पपापकर्मा
अल्पासातवेदनश्च ॥ “अप्पाणं तारइस्सामि” ति आत्मानं सारभाण्डतुल्यं तारयिष्यामि धर्मकरणेनेति प्रक्रमः । असारं
तु कामभोगादि त्यज्यामीति भावः । शेषं गतार्थमेवेति सूत्रपट्टावयवार्थः ॥ १८-१९-२०-२१-२२-२३ ॥ एवं च तेनोक्ते—
तं बित्तम्ममायियरो, सामणं पुत्त ! दुच्चरं । गुणाणं तु सहस्साइं, धारेयवाइं भिक्खुणो ॥ २४ ॥
समया सवभूएसु, सत्तुमित्तसु वा जए । पाणाइवायविरइ, जावज्जीवाए दुक्करं ॥ २५ ॥
णिच्चकालप्पमत्तेणं, मुसावायविवज्जणं । भासियवं हियं सच्चं, निचाउत्तेण दुक्करं ॥ २६ ॥
दंतसोहणमाइस्स, अदत्तस्स विवज्जणं । अणवज्जेसणिज्जस्स, गेणहणा अवि दुक्करं ॥ २७ ॥
विरइ अवंभचेरस्स, कामभोगरसणुणा । उगं महवयं बंभं, धारेयवं सुदुक्करं ॥ २८ ॥
धणधणपेसवगेसु, परिगहविवज्जणा । सच्चारंभपरिच्चाओ, निम्ममत्तं सुदुक्करं ॥ २९ ॥
चउविहे वि आहारे, राईभोयणवज्जणा । सन्निहीसंचओ चेव, वज्जेयवो सुदुक्करं ॥ ३० ॥
छुहा तणहा य सीउण्हं, दंसमसगवेयणा । अक्कोसा दुक्खसेज्जा य, तणफासा जल्लमेव य ॥ ३१ ॥

तालणा तज्जणा चैव, वह्यंधपरीसहा । दुक्खं भिक्खायरिया, जायणा य अलाभया ॥ ३२ ॥
 कावेना जा इमा वित्ती, केसलोओ य दारुणो । दुक्खं यंभवयं धोरं, धारेउं अहमप्पणा ॥ ३३ ॥
 सुत्तोइओ तुमं पुत्ता !, सुकुमालो य सुमज्जिओ । न हु सी पभू तुमं पुत्ता !, सामणमणुपालिया ॥
 जावज्जीवमविस्सामो, गुणाणं तु महव्वभरो । गरुओ लोहभाहव, जो पुत्ता ! होइ दुव्वहो ॥ ३५ ॥
 आगासे गंगसोउ व, पडिसोउ व दुत्तरो । वाहाहिं सागरो चैव, तरियवो गुणोयही ॥ ३६ ॥
 वाळुयाकवलो चैव, निरस्साए उ संजमे । असिघारागमणं चैव, दुक्करं चरिउं तवो ॥ ३७ ॥
 अहीवेगंतदिट्ठीए, चरित्ते पुत्ता ! दुच्चरे । जवा लोहमया चैव, चावेयवा सुदुक्करं ॥ ३८ ॥
 जहा अगिसिहा दित्ता, पाउं होइ सुदुक्करं । तह दुक्करं करेउं जे, तारुण्णे समणत्तणं ॥ ३९ ॥
 जहा दुक्कं भरेउं जे, होइ वातस्स कोत्थलो । तहा दुक्कं करेउं जे, कीवाणं समणत्तणं ॥ ४० ॥
 जहा तुलाए तोलेउं, दुक्करं मंदरो गिरी । तहा निहुय नीसंकं, दुक्करं समणत्तणं ॥ ४१ ॥
 जहा सुयाहिं तरिउं, दुक्करं रयणागरो । तथा अणुवसंतेणं, दुत्तरो दमसागरो ॥ ४२ ॥
 भुंज माणुस्सए भोए, पंचलक्खणए तुमं । भुत्तभोगी तओ जाया !, जइधम्मं चरिस्ससि ॥ ४३ ॥
 व्याख्या—सुगममेव । नवरम्—‘गुणानां’ श्रामण्योपकारकाणां शीलाङ्गरूपाणां, ‘तुः’ पूरणे ॥ तथा ‘समता’ रागद्वेष-
 परिदारेण तुल्यता सर्वभूतेषु शत्रुभिन्नेषु वा ‘जगति’ लोके, अनेन सामायिकमुक्तम् । तथा प्राणातिपातविरतिः “जावज्जी-
 वाणं” चि यावज्जीवं ‘दुक्करं’ दुरुत्तुचरमेतदिति शेषः ॥ ‘निलयायुक्तेन’ सदोपयुक्तेन, यच्चान्वयव्यतिरेकाभ्यामेकस्याप्यर्थ-
 व्याप्तिपानं तत् स्पष्टार्थमदुष्टमेव ॥ “दंतसोहणमाइस्स” चि मकारोऽलाक्षणीकः, अपेक्ष गम्यमानत्वाद् इन्तशोधनादेरपि ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २६२ ॥

सर्वे ये आरम्भाः—द्रव्योत्पादनव्यापारास्तत्परित्यागः ॥ सन्निधिः—घृतादेरुचितकालातिक्रमेण स्थापनं स चासौ सञ्चयश्च सन्निधिसञ्चयः ॥ ‘ताडना’ करदिमिराहननम्, ‘तर्जना’ अङ्गुलिभ्रामणादिरूपा, ‘वधः’ लघुदादिप्रहारः ॥ कपोताः—पक्षिविशेषोपास्थमियं कापोती इयं वृत्तिः, यथा हि ते नित्यशङ्किताः कणकीटादिग्रहणे प्रवर्तन्ते एवं मिथुरपि एषणादोपशङ्कयैव भिक्षादौ प्रवर्तन्ते । यच्च इह ब्रह्मव्रतस्य पुनर्दुर्द्धर्त्वाभिधानं तद् अस्यातिदुष्करत्वख्यापनार्थम् ॥ उपसंहारमाह—‘मुखो-चितः’ सुखयोग्यः, ‘न हु सि’ ति नैव ‘असि’ भवसि ‘प्रभुः’ समर्थः, ‘अणुपालिय’ ति अनुपालयितुम् ॥ अप्रभुत्वमेवोदाहरणैः समर्थयितुमाह—‘गुणानां’ यतिगुणानां ‘तुः’ पूरणे ‘महाभरः’ महासमूहो यो दुर्वहः स बोढव्य इति शेषः ॥ आकाशे गङ्गास्रोतोवत् दुस्तर इति योज्यते, लोकरूढ्या चैतदुक्तम् । तथा ‘प्रतिस्रोतोवत्’ प्रतिस्रोत इव शेषनद्यादौ दुस्तरः, बाहुभ्यां ‘सागरो चेव’ ति सागरवच्च दुस्तरो यः स तरितव्यो गुणोदधिः ॥ “वालुयाकवलो चेव” ति ‘चः’ पूरणे, ‘इव’ औपम्ये, एवमुत्तरत्राऽपि, ‘निराखादः’ नीरसः ॥ अहिरिव एकान्तः—निश्चयो यस्याः सा तथा, सा चासौ दृष्टिश्चैकान्तदृष्टिस्तथा, अहिपक्षे दृशा अन्यत्र तु बुद्धोपलक्षितं चारित्रं दुष्करम्, यवा लोहमया इव चर्वयितयाः किमुक्तं भवति ?—लोहमयवचर्वणवत् सुदुष्करं चारित्रम् ॥ “निद्रयं निस्संकं” ति ‘निभृतं’ निश्चलं ‘निःशङ्कं’ शरीरादिनि-रपेक्षम् ॥ यतश्चैवं तारुण्ये दुष्करा प्रवज्या अतो मुङ्गेल्यादि इति विंशतिसूत्रार्थः ॥ २४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३ ॥ सम्प्रति तद्वचनानन्तरं यद् मृगापुत्र उक्तवांस्तदाह—
सो बित्तम्मापियरो !, एवमेयं जहाफुडं । इह लोए निप्पिवासस्स, नत्थि किंचि वि दुक्करं ॥ ४४ ॥
सारीरमाणसा चेव, वेयणाओ अणंतसो । मए सोढाउ भीमाओ, असहं दुक्खभयाणि य ॥ ४५ ॥
जगामरणकंतारे, चाउरंते भयागरे । मए सोढाणि भीमाणि, जम्माणि मरणाणि य ॥ ४६ ॥

॥ २६२ ॥

एकोनविंशं
मृगापुत्री-
शाख्यम-
ध्ययनम् ।
मृगापुत्र-
वक्तव्यता ।

जज्ञा इष्टं अगणी उण्हो, इत्तोऽणंतगुणो तहिं । नरएसु वेयणा उणहा, अरसाया वेइया मए ॥ ४७ ॥
जज्ञा इष्टं सीयं, एत्तोऽणंतगुणं तहिं । नरएसु वेयणा सीया, अरसाया वेइया मए ॥ ४८ ॥
कंदनो कंदुकुंभीसु, उद्धप्पाओ अहोसितो । दुयासणे जलंतम्मि, पक्कपुवो अणंतसो ॥ ४९ ॥
मग्गादयगिगसंकासे, मरुम्मि वइरवालुए । कलंववालुयाए य, दहपुवो अणंतसो ॥ ५० ॥
रसंतो कंदुकुंभीसु, उद्धं वद्धो अयंयवो । करयत्तकरकयाईहिं, छिण्णपुवो अणंतसो ॥ ५१ ॥
अतितियक्कंडगाइण्णे, तुंगे सिंवलिपायवे । खेवियं पासयद्धेणं, कट्ठोकट्ठाहिं दुक्करं ॥ ५२ ॥
मग्गाजंतेसु उच्छं वा, आरसंतो सुभेरवं । पीलिओ मि सकम्ममेहिं, पावकम्मो अणंतसो ॥ ५३ ॥
कूयंतो मोलसुणएहिं, सामेहिं सवलेहि य । पाडिओ फालिओ छिण्णो, विप्फुरंतो अणेगसो ॥ ५४ ॥
असीहिं अयसियण्णाहिं, भल्लीहिं पट्टिसेहि य । छिण्णो भिण्णो विभिण्णो य, ओइण्णो पावकम्मुणा
अवसो लोहरहे जुत्तो, जलंते समिलाजुए । चोइओ तोत्तजुत्तोहिं, रोज्झो वा जह पाडिओ ॥ ५५ ॥
दुयासणे जलंतम्मि, चियासु महिसो विव । दट्ठो पक्खो य अवसो, पावकम्ममेहिं पाविओ ॥ ५७ ॥
यला संढासतुंटेहिं, लोहंतुंटेहि पक्खिवाहिं । विलुत्तो विलवंतोऽहं, ढंक्किद्धेहिं जणंतसो ॥ ५८ ॥
तण्हाकिलंनो धावंतो, पत्तो वेयरणिं णदिं । जलं पाहंति चिंतंतो, खुरधाराहिं विवाइओ ॥ ५९ ॥
उण्हाभित्तो संपत्तो, असिपत्तं महावणं । असिपत्तोहिं पडंतेहिं, छिण्णपुवो अणेगसो ॥ ६० ॥
मोन्गरेहिं सुसंडीहिं, सुलेहिं सुसलेहि य । गयासं भग्गगत्तेहिं, पत्तं दुक्कलमणंतसो ॥ ६१ ॥
पुरेहिं तिसवधाराहिं, छुरियाहिं कण्णीहि य । कप्पिओ फालियो छिण्णो, उक्कत्तो य अणेगसो ॥ ६२ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २६३ ॥

एकोनविंश
मृगापुत्री-
याख्यम-
व्ययनम् ।
मृगापुत्र-
वक्तव्यता ।

॥ २६३ ॥

पासेहिं कूडजालेहिं, मिओ वा अवसो अहं । बाहिओ बद्धरुद्धो य, बहुसो चैव विवाइओ ॥ ६३ ॥
गलेहिं मगरजालेहिं, मच्छो वा अवसो अहं । उल्लिओ फालिओ गहिओ, मारिओ य अणंतसो ॥ ६४ ॥
विदंसएहिं जालेहिं, लेप्पाहिं सउणो विव । गहिओ लगो य बद्धो य, मारिओ य अणंतसो ॥ ६५ ॥
कुहाड-परसुमार्इहिं, वड्डहिं दुमो इव । कुट्टिओ फाडिओ छिण्णो, तच्छिओ य अणंतसो ॥ ६६ ॥
चवेडसुट्टिमार्इहिं, कुमारेहिं अयं पिव । ताडिओ कुट्टिओ भिण्णो, चुण्णिओ य अणंतसो ॥ ६७ ॥
तत्ताइं तंबलोहाइं, तउयाइं सीसगणि य । पाइओ कलकलेंताइं, आरसंतो सुभेरवं ॥ ६८ ॥
तुहं पियाइं मंसाइं, खंडाइं सोल्लगणि य । खाइओ मि समंसाइं, अगिगवण्णाइं णेगसो ॥ ६९ ॥
तुहं पिया सुरा सीहू, मेरओ य महुणि य । पाइओ मि जलेंतीओ, वसाओ रुहिराणि य ॥ ७० ॥
निच्चभीएण तत्थेण, दुहिएण वहिएण य । परमा दुहसंबद्धा, वेयणा वेइया मए ॥ ७१ ॥
तिवचंडप्पगढाओ, घोराओ अतिदुस्सहा । महब्भयाओ भीमाओ, नरएसु वेइया मए ॥ ७२ ॥
जारिसा माणुसे लोए, तात्ता ! दीसंति वेयणा । एत्तो अणंतगुणिया, नरएसु दुक्खवेयणा ॥ ७३ ॥
सव्वभवेसु अस्साया-वेयणा वेइया मए । निमिसंतरमित्तं पि, जं साया नत्थि वेयणा ॥ ७४ ॥

व्याख्या—सूत्राण्येकत्रिंशत् प्रतीतान्येव । नवरम्—स ऋते अम्बापितरौ ! 'एवमि'ति यथोक्तं भवद्भ्यां तथैव 'एतत्' प्रवज्यादुष्करत्वं 'यथास्फुटं' सत्यतामनतिक्रान्तं, तथापि इहलोक 'निष्पिपासस्य नास्ति 'किञ्चिद्' अतिकष्टमपि शुभानुष्ठान-मिति गम्यते, 'अपिः' सम्भावने दुष्करम् ॥ निःस्पृहताहेतुमाह—शारीरमानसाः 'वैव' पूरणे, वेदना अनन्तशो मया

मोघः 'भीमाः' रौद्राः, दुःस्रोतादकानि भयानि-राजविद्वरादिजितानि दुःखभयानि, 'चः' समुच्चये ॥ जरामरणाभ्या-
मनिगहनतया क्रान्तां जरामरणक्रान्तां तस्मिन् चतुरन्ते भयाकरे भवे इति गम्यते, शारीरमानस्यो वेदना यत्रोत्कृष्टाः
स्रोताः ॥ यथेत्यादिसूत्रैस्मदाह—यथा 'इह' मनुष्यलोके अग्निरुणोऽतोऽनन्तगुणः "तर्हि" ति तेषु नरकेषु येष्वहमुत्पन्न
इति भावः, तत्र च चादराभेराभावात् पृथिव्या एव तथाविधः स्पर्श इति गम्यते, ताश्च वेदना उष्णाः, उष्णानुभवात्मकत्वेन
च 'अमाताः' दुःसरूपाः ॥ यथा 'इदम्' अनुभूयमानं माघादिसम्भवमिह शीतम् ॥ क्रन्दत्कण्डुकुम्भीषु भाजनविशेष-
रूपासु ॥ 'मरावि'ति मरुचालुकानिवहे इव तात्पर्यात् तद्व्यपदेशसम्भवादान्तर्भूतेवार्थत्वाच्च 'वज्रवालुके' वज्रवालुकानदी-
पुष्टिने 'नन्दम्वचालुकायां च' प्राग्वत् कदम्बवालुकानदीपुष्टिने च 'ऊर्ध्वम्' उपरि वृक्षशाखादौ वद्धो माऽयमितो नक्ष्त्रिदिति,
'क्रान्तं' हरपत्रविशेष एव ॥ "सेवियं" ति 'सिन्नं' खेदोऽनुभूतः "कड्डुकड्डुहिं" ति कर्पणापकर्षणैः परमाधार्मिककृतैः
'दुर्ग' दुःमहमिदमिति शेषः ॥ "कूचतो" ति कूचन् "कोलमुणहं" ति शूकरश्चरूपधारिभिः श्यामैः शवलैश्च
परमाधार्मिकप्रियोपैः पातितो भुवि, 'पाटितः' जीर्णवस्त्रवत्, 'छिन्नः' वृक्षवत् ॥ असिभिः 'अतसी'ति अतसीकुसुमं
तारणैः 'छिन्नः' द्विवाकृतः 'भिन्नः' विदारितः 'विभिन्नः' सूक्ष्मखण्डीकृतः अवतीर्णो नरक इति गम्यते 'पापकर्मणा'
हेतुभूतेन ॥ लोहार्थे "जुत्तो" ति योजितो 'ज्वलति' दीप्यमाने, कदाचित् ततो दाहमीत्या नश्यदपीत्याह—समिलायुते,
"नोऽज्जो" ति प्रेरितः 'तोत्रयोक्त्रैः' प्राजनक्रवन्धनविशेषैः, 'रोज्जाः' पशुविशेषः 'वा' समुच्चये भिन्नक्रमः, 'यथा' इत्यौ-
पम्ये, ततो रोऽवत् पातितश्च लकुटादिपिट्टेनेति गम्यते ॥ हुताशने ज्वलति, क ? इत्याह—चितासु महिष इव 'दग्धः'
भग्नमात्तुतः, 'पक्' भटिन्नीकृतः, अवगः पापकर्मभिः "पाविओ" ति 'प्राप्तः' व्याप्तः ॥ 'वलात्' हठात् सन्दंशकृतीनि
पुण्ड्रानि येषां ते सन्दंशतुण्डास्ते, तथा लोहतुण्डैः पक्षिभिः ढङ्क-गुंथैरिति योगः ॥ क्षुरधाराभिरेव 'क्षुरधाराभिः'

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २६४ ॥

वैतरिणीजलोर्मिभिरिति शेषः, “विवाइतो” चि व्यापादितः ॥ मुद्गरादिभिः, गताः—नष्टा आशाः—मनोरथा यस्मिंस्तद् गतांशं यथा भवत्येवम्, “भगवत्तेणं” ति भग्नगात्रेण सता ॥ ‘कल्पितः’ खण्डितो वक्रवत् ‘पाटितः’ ऊङ्कृ द्विधाकृतः, ‘छिन्नः’ तिर्यक् खण्डितः, ‘उत्कटः’ त्वगपनयनेन ॥ ‘वाधितः’ पीडितः ‘वद्धरुद्धश्च’ तत्र रुद्धः—बहिःप्रचारनिषेधेनेन ॥ ‘गलैः’ वडिशैः मकरैः—मकररूपैः परमाधार्मिकैः जालैश्च—प्रतीतैः अन्योर्द्वन्द्वः । “उल्लितो” चि उल्लिखितः गलैः, पाटितो मकरैः, गृहीतश्च जालैः, मारितश्च सर्वैरपि ॥ वीन् दृशन्तीति विदंशकाः तैः श्येनादिभिः ‘जालैः’ तथाविध-बन्धनैः “लेप्पाहि” ति ‘लेपैः’ वज्रलेपादिभिर्गृहीतः, विदंशकैः ‘लम्पश्च’ श्लिष्टः, लेपैर्बद्धो जालैर्मारितश्च सर्वैरपि ॥ ‘कुट्टितः’ सूक्ष्मखण्डीकृतः चपेटा-मुष्ट्यादिभिः ‘कुमारैः’ अयस्कारैरय इव घनादिभिरिति गम्यते, ‘ताडितः’ आहतः कुट्टितः छिन्नः ‘भिन्नः’ खण्डीकृतः ‘चूर्णितः’ श्लिष्टणीकृतः ॥ ‘कलकलयन्ति’ अतिकाथतः कलकलाशब्दं कुर्वन्ति ॥ तव प्रियाणि मांसानि ‘खण्डानि’ खण्डरूपाणि ‘सोल्लगानि’ भटित्रीकृतानीति स्मारयित्वेति शेषः ॥ ‘सुरादीनि’ मद्यविशेषाः, अत्रापि स्मारयित्वेति शेषः ॥ “निबन्धि”त्यादि नरकवक्तव्यतोपसंहर्षं सूत्रत्रयम् । अत्र च ‘भीतेन’ उत्पन्नसाध्वसेन अत्रापि स्मारयित्वेति शेषः ॥ “व्यथितेन च” कम्पमानसकलोपाङ्गतया चलितेन, तीव्राः—अनुभागतोऽत ‘त्रस्तेन’ उद्विमेन ‘दुःखितेन’ जातविविधदुःखेन ‘घोराः’ रौद्राः ‘अतिदुःसहाः’ अत्यन्तदुर्ध्यासास्त एव महाभयाः एव चण्डाः—उत्कटाः प्रगाढाः—गुरुस्थितिकास्त एव ‘घोराः’ रौद्राः ‘अतिदुःसहाः’ अत्यन्तदुर्ध्यासास्त एव महाभयाः ‘भीमाः’ श्रयमाणा अपि भयप्रदाः, एकार्थिकानि चैतानि, इह च वेदना इति प्रक्रमः, कथं पुनस्तासां तीव्रादिरूपत्वम् ? इत्याह—“जारिसे”त्यादि ॥ न केवलं नरक एव दुःखवेदना मयाऽनुभूताः, किन्तु सर्वास्वपि गतिषु इति । एतदेवाह—सर्वभवेषु असातावेदना वेदिता मया निमेषान्तरमात्रमपि यत् साता नास्ति वेदना, वैपयिक्सुखस्यैर्ध्यानेकदुःखानुवि-द्वत्वेन असुखरूपत्वात् । सर्वस्य चास्य प्रकरणस्याऽयमाशयः—येनैवं मया दुःखान्यनुभूतानि सोऽहं कथं तत्त्वतः

॥ २६४ ॥

एकोनविंशं
मृगापुत्री-
याख्यम्-
ध्ययनम् ।
मृगापुत्र-
वक्तव्यता ।

मुनोक्तिः मुद्गरो नेति नम्यते वक्तुम् ? । येन नैवंविधाः नरकादिवेदनाः मोढास्तस्य कथं दीक्षा दुष्करा ? इति, अतो मया प्रतिपन्नया इत्येकमिदं श्रुत्यार्थः ॥ तत्रैवमुक्त्वा उपरते—

तं विनऽम्मापियरो, इंदेण पुत्त ! पयया । नवरं पुण सामणो, दुक्खं निप्पडिकम्मया ॥ ७५ ॥
व्याख्या—मुगमम् । नवरम्—तं मृगापुत्रं व्रतः अन्वापितरौ, 'छन्दसा' अभिप्रायेण स्वकीयेनेति गम्यते ॥

इत्थं जनकान्यामुक्ते—

सो वंतऽम्मापियरो !, एवमेयं जहाकुडं । पडिकम्मं को कुणइ, अरण्णे मियपक्खिणं ? ॥ ७६ ॥
एवमूओ अरण्णे वा, जहा उ चरती मिगो । एवं धम्मं चरिस्सामि, संजमेण तवेण य ॥ ७७ ॥
जया मियस्स आयंको, महारणम्मि जायइ । अच्छंतं रुक्खमूलम्मि, कोणं ताहे तिगिच्छइ ? ॥ ७८ ॥
को वा से ओसहं देइ ? को वा से पुच्छइ सुहं ? । को से भतं व पाणं वा, आहरितु पणामए ? ॥ ७९ ॥
जया य से सुही होइ, तया गच्छइ गोयरं । भत्तपाणस्स अट्टाए, वह्लराणि सराणि य ॥ ८० ॥
नाइत्ता पाणिं पाउं, वह्लरेहिं सरेहि वा । मिगचारियं चरित्ता णं, गच्छइ मिगचारियं ॥ ८१ ॥
एवं समुट्ठिण भिक्खू, एवमेव अणेगण । मिगचारियं चरित्ता णं, उहुं पक्कमइ दिसं ॥ ८२ ॥

जहा मिणं एग अणेगचारी, अणेगवासे धुयगोयेरे य ।

एवं मुणी गोयरियं पविट्ठो, णो हीलग णो वि य खिसएज्जा ॥ ८३ ॥

व्याख्या—य व्रते—अन्वापितरौ ! एवम् 'एतत्' निष्प्रतिकर्मतायां यद् दुःखरूपत्वमुक्तं युवाभ्यां 'यथासुप्तम्' अतिशयम्, पर परिभाव्यतामिदम्—परिकर्म कः करोति अरण्ये मृगपक्षिणाम् ? अथ चैतेऽपि जीवन्ति विचरन्ति च,

ततः किमस्या दुःखरूपत्वमिति भावः ॥ यतश्चैवमतः—“एते”त्यादि सर्वं सुगममेव । नवरम्—एकः—एकाकी भूतः—संवृत्त एकभूतोऽरण्ये, ‘वे’ति पूरणे, ‘जहा उ’ त्ति यथैव चरति मृग एवं चरिष्यामि संयमेन तपसा च हेतुभूतेन ॥ “को णं” ति क एनं ‘ताहि” त्ति तदा ॥ ‘आहृत्य’ आनीय ‘प्रणामयेत्’ अर्पयेत् ॥ कथं तर्हि तस्य निर्वहणम् ? इत्याह—यदा च स सुखी भवति स्वत एव रोगाभावतस्तदा गच्छति, गोरिव चरणं—भ्रमणं गोचरस्तम्, ‘वह्हराणि’ गहनानि ॥ खादित्वा निजभक्ष्यमिति गम्यते, पानीयं पीत्वा वहल्लेषु सरस्सु च, तथा मृगाणां चर्या—इतश्चेतश्चोत्प्लवनात्मकं चरणं मृगचर्या तां ‘चरित्वा’ आसेव्य गच्छति मृगाणां चर्या—चेष्टा स्वातन्त्र्योपवेशनादिका यस्यां सा मृगचर्या—मृगाश्रयभूताम् ॥ इत्थं दृष्टान्तमुक्त्वा सूत्रद्वयेनोपसंहारमाह—“एवं” मृगवत् ‘समुत्थितः’ संयमानुष्ठानं प्रति उद्यतः तथाविधातङ्कोत्पत्तावपि न चिकित्साभिमुख इति भावः । ‘एवमेव’ मृगवदेव अनेकगः, यथा ह्यसौ वृक्षमूले नैकस्मिन्नेवाऽऽस्ते, किन्तु कदाचित् कचिद् एवम् एषोऽप्यनियतस्थानतया । स चैवं ‘मृगचर्या’ निःप्रतिकर्मतादिरूपां चरित्वा अपगताऽशेषकर्मांश ऊर्द्धं ‘प्रक्रामति’ गच्छति दिशम्, किमुक्तं भवति ?—सर्वोपरिस्थानस्थितो भवति ॥ मृगचर्यामेव स्पष्टयितुमाह—यथा मृगः “एग” त्ति ‘एकः’ अद्वितीयः ‘अनेकचारी’ अनियतचारी ‘अनेकवासः’ नैकत्रैव वासः—अवस्थानमस्थेयनेकवासः ‘श्रुव-गोचरश्च’ सदागोचरश्च, सदा गोचरलब्धमेवाह्वारमाहारयतीति । एवं मृगवद् एकत्वादिविशेषणविशिष्टो मुनिर्गोचर्यां प्रविष्टो नो ‘हीलयेत्’ अवजानीयात् कदशनादीति गम्यते, नापि च ‘खिसयेत्’ निन्देद् आहारप्राप्तौ खं परं वेति सूत्राष्टकार्थः ॥ ७६-७७-७८-७९-८०-८१-८२-८३ ॥ एवं मृगचर्यास्वरूपमुक्त्वा यत् तेनोक्तं यच्च पितृभ्यां यच्चाऽसौ कृतवांस्तदाह—मिगचारियं चरिस्सामि, एवं पुत्ता ! जहासुहं । अम्मापिईहिंऽणुण्णाओ, जहाति उवहिं तओ ॥ ८४ ॥ मिगचारियं चरिस्सामि, सबदुक्खविमोक्खणिं । तुभेहिं वा अणुण्णाओ, गच्छ पुत्ता ! जहासुहं ८५

एवं सो अस्मापियरं, अणुमाणेत्ताण बहुविहं । ममतं छिंदती ताहे, महानागो व कंचुयं ॥ ८६ ॥
इद्री वित्तं च भित्ते य, पुत्त दारं च नायओ । रेणुयं व पडे लग्गं, निछुणित्ताण निगगओ ॥ ८७ ॥
न्याख्या—‘एवं’ यथा भवतोऽभिरुचितं तथा यथासुखं तेऽस्त्विति शेषः । एवं चानुज्ञातः, ‘जहति’ त्यजति ‘उपधि’
ग्रामणि—‘एवं’ यथा भवतोऽभिरुचितं तथा यथासुखं तेऽस्त्विति शेषः । एवं चानुज्ञातः, ‘जहति’ त्यजति ‘उपधि’
परिमहं ततः ॥ उक्तमेवार्थं सविस्तरमाह—श्रुगचर्या चरिण्यामि सर्वदुःखविमोक्षणीं युवाभ्यामहम् अनुज्ञातः सन् ।
तायादनुः—गच्छ श्रुगचर्ययेति प्रक्रमः, पुत्र ! ‘यथासुखं’ सुखानतिक्रमेण ॥ एवं सोऽन्वायितरो ‘अनुमान्य’ अनुज्ञाप्य ॥
पुणंमुपधित्ताण उक्तः, अतस्तमेव विज्ञेयत आह—‘इद्री’त्यादि ‘क्रद्धि’ करितुरगादिसम्पदमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ८४-

८५-८६-८७ ॥ ततोऽस्तौ कीदृग् जातः ? इत्याह—

पंचमद्वययुत्तो, पंचहिं समिओ तिगुत्तिगुत्तो य । सदिंभतरवाहिरए, तवोक्कम्ममि उज्जुओ ॥ ८८ ॥
निम्ममो निरहंकारो, निस्संगो चत्तगारवो । समो य सवभूणसु, तसेसु थावरेसु य ॥ ८९ ॥
लाभालाभे सुहे दुक्खे, जीविए मरणे तहा । समो निंदापसंसासु, तहा माणावमाणओ ॥ ९० ॥
गारवेसु कसाणसु, दंडसह्मणसु य । नियत्तो हाससोगाओ, अणियाणो अयंघणो ॥ ९१ ॥
अणिसिओ इहं लोण, परलोण अणिसिओ । वासीचंदणकण्यो य, असणेऽणसणे तहा ॥ ९२ ॥
अपसत्थेहिं दारेहिं, सवओ पिहियासवे । अज्झप्पज्झाणजोगेहिं, पसत्थदमसासणे ॥ ९३ ॥

न्याख्या—सुगमम् । नवरम्—गौरवादीनि पदानि सुव्यवस्थान् पञ्चम्यन्ततया व्याख्येयानि, ‘निवृत्तः’ इति मर्मत्र
नमन्तनिगम् । ‘अन्यन्नः’ रागद्वेषवन्वयरहितः ॥ “वामीचंदणकण्ये य” इति सूत्रकृत्वात् सूत्रस्य वासीचन्दनव्यापारकृत्योः

श्रीउत्तरा-
व्ययनस्त्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २६६ ॥

एकोनविंश
मृगापुत्री-
याव्यम-
व्ययनम् ।
मृगापुत्र-
वक्तव्यता ।

॥ २६६ ॥

कल्पः—तुल्यो यः स तथा । ‘अशने’ आहारे ‘अनशने’ अशनाभावे तथाकल्प इत्यत्राऽपि दृश्यः ॥ अप्रशस्तेभ्यः ‘द्वारेभ्यः’ कः कर्मोपाज्जनोपायेभ्यो हिंसादिभ्यः ‘सर्वतः’ सर्वेभ्यो निवृत्त इति गम्यते, तत एव ‘षिहितास्त्रवः’ निरुद्धकर्मसङ्कलनः, कैः पुनरेवंविधोऽयम् ? आत्मन्यधि अभ्यात्मं तत्र ध्यानयोगाः—शुभध्यानन्यापारा अभ्यात्मध्यानयोगास्तैः, प्रशस्तो वृमः—उपशमः शासनं च—सर्वज्ञागमात्मकं यस्य स तथेति सूत्रपदार्थः ॥ ८८-८९-९०-९१-९२-९३ ॥ सम्प्रत्येतस्यैव

भगवतः फलोपदर्शनायाह—
एवं पाणेन चरणेन, दंसणेन तदेव य । भावणाहि य सुद्धाहिं, समं भावेत्तु अप्पयं ॥ ९४ ॥
बहुयाणि य वासाणि, सामन्तमणुपालिया । मासिएण उ भत्तेणं, सिद्धिं पत्तो अणुत्तरं ॥ ९५ ॥
न्याख्या—सुगममेव । नवरम्—“मासिएण उ भत्तेणं” मासे भवं मासिकं तेन, ‘तुः’ पूरणे ‘भत्तेन’ भोजनेन,

मासोपलक्षणत्वादस्य मासोपवासेनेति भावः ॥ ९४-९५ ॥ सकलाध्ययनार्थोपसंहारद्वारेणोपदिशन्नाह—
एवं करंति संजुद्धा, पंडिया पवियक्खणा । विणियंति भोगेसु, मियापुत्ते जहा मिसी ॥ ९६ ॥
न्याख्या—सुगमम् । नवरं—“जहा मिसि” त्ति यथा ऋषिः, मकरोऽलाक्षणिकः ॥ इत्थमन्योक्त्या उपदिश्य

पुनर्भक्ष्यन्तरेणोपदिशन्नाह—

मियाए पुत्तस्स णिसम्म भासियं ।

महापभावस्स महाजसस्स, मियाए पुत्तस्स णिसम्म भासियं ॥ ९७ ॥

तवप्पहाणं चरियं च उत्तमं, गइप्पहाणं च तिलोगविस्सुयं ॥ ९७ ॥

वियाणिया हुक्खविक्खणं धणं, ममत्तवंधं च महाभयावंहं ।
सुहावंहं धम्मधुरं अणुत्तरं, धारेह निवाणशुणावंहं महे ॥ ९८ ॥ ति वेम्मि ॥

व्याख्या—एष्टम् । नवरम्—“गदस्पृहणं च” इति प्रधानगतिं च ॥ ममत्वं बन्ध इव ममत्वबन्धत्वं महाभया-
यष्टम्, तत्र एव चैतानिभ्यो भयावाप्तेः । “निघाणगुणावद्” इति निर्वाणगुणाः—अनन्तज्ञानादयस्तदावहमिति सूत्रद्वयार्थः
॥ ९७-९८ ॥ ‘इतिः’ परिममत्तो, त्रवीमीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूत्रिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखयोधार्या
मृगापुत्रीयाख्यमेकोनविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ विंशतितमं महानिर्ग्रन्थीयाख्यमध्ययनम् ।

व्याख्यातमेकोनविंशमध्ययनम् । अधुना महानिर्ग्रन्थीयं विंशतितममारभ्यते, अस्य चायममिसम्बन्धः—‘अनन्तरा-
ध्ययने निःप्रतिकर्मतोक्ता, इयं चानाथत्वपरिभावेनैव पालयितुं शक्येति महानिर्ग्रन्थहितमभिधातुमनाथैवानेकधाऽनेनो-
च्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याध्ययनस्याऽऽदिसूत्रम्—

सिद्धाण नमोकिंचा, संजताणं च भावओ । अत्थधम्मगइं तच्चं, अणुसट्ठिं सुणेह मे ॥ १ ॥

व्याख्या—‘सिद्धेभ्यः’ तीर्थकरादिसिद्धेभ्यो नमस्कृत्य ‘संयतेभ्यश्च’ आचार्योपाध्यायसाधुभ्यः ‘भावतः’ भक्त्या,
अर्थैः—हितार्थिभिः प्रार्थनीयः स चासौ धर्मश्च अर्थ्यधर्मस्तस्य गतिः—ज्ञानं यस्यां सा अर्थ्यधर्मगतित्वां, ‘तच्चं’ ति
‘तथ्याम्’ अविपरीतार्थाम् ‘अनुशिष्टिं’ शिक्षां शृणुत ‘मे’ मया कथ्यमानामिति शेषः । स्वविरवचनमेतदिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥

सम्प्रति धर्मकथानुयोगत्वादस्य धर्मकथाकथनव्याजेन प्रतिज्ञातमुपक्रमितुमाह—

पहूयरयणो राया, सेणिओ मगहाहिवो । विहारजत्तं णिज्जाओ, मंडिकुळिंसि चेइए ॥ २ ॥
नाणादुमलयाइण्णं, नाणापक्खिनिसेवियं । नाणाकुसुमसंछन्नं, उज्जाणं नंदणोवमं ॥ ३ ॥
तत्थ सो पासई साहुं, संजयं सुसमाहियं । निसन्नं रुक्खमूलम्मि, सुकुमालं सुहोइयं ॥ ४ ॥
तस्स रुवं तु पासित्ता, राइणो तम्मि संजए । अच्चंतपरमो आसी, अतुलो रुक्खविम्हओ ॥ ५ ॥
अहो ! वण्णो अहो ! रुवं, अहो ! अज्जस्स सोमया । अहो ! खंती अहो ! सुत्ती, अहो ! भोगे असंगता ६

तरस पाप उ वंदित्ता, काऊण य पयाहिणं । णाइदूरमणासन्ने, पंजली पडिपुच्छई ॥ ७ ॥
तरुणो सि अज्जो पघइओ, भोगकालम्मि संजया । उवट्ठिओ सि सामन्ने, एयमट्ठं सुणेमि ता ॥ ८ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—“विहारजत्ते” ति ‘विहारयात्रया’ क्रीडार्थाश्चवाह्निकादिरूपया ‘निर्यातः’ निर्गतः पुरादिति गम्यम् । “एयमट्ठं सुणेमि” ति एनम् ‘अर्थ’ निमित्तं येनार्थेन त्वमीदृश्यामवस्थायां प्रव्रजितः, शृणोमि ‘ता’ इति तावत्, पञ्चाद् यत् त्वं भणित्वसि तदपि श्रोण्यामीति भावः ॥ २-३-४-५-६-७-८ ॥ इत्थं राज्ञोक्ते मुनिराह—
अणाहो मि महाराय !, णाहो मज्झ न विज्जई । अणुकंपगं सुहिं वा वि, कंची णाभिसमेमडहं ॥ ९ ॥

व्याख्या—अनाथोऽस्म्यहं महाराज !, किमिति ? यतः ‘नाथः’ योगक्षेमविधाता मम न विद्यते, तथा ‘अनुकम्पकम्’ अनुकम्पाविधातारं सुहृदं वा कश्चिद् ‘नाभिसमेमी’ति नाभिसङ्गच्छाम्यहम् इति, अनेनार्थेन तारुण्येऽपि प्रव्रजित इति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ एवं मुनिनोक्ते—

तओ सो पहसिओ राया, सेणिओ मगहाहिवो । एवं ते इट्ठिमंतस्स, कहं णाहो न विज्जई ? ॥ १० ॥
होमि नाहो भयंताणं, भोगे सुंजाहि संजया । । मित्तनाईपरिवुडो, माणुस्सं खलु दुल्लहं ॥ ११ ॥
व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—‘एवमि’ति दृश्यागानप्रकारेण ‘कृत्स्नमतः’ विस्मयनीयवर्णादिसम्पत्तिगतः ॥ १०-११ ॥

मुनिराह—

अप्पणावि अणाहो सि, सेणिआ ! मगहाहिवा ! । अप्पणा अणाहो संतो, कस्स णाहो भविस्ससि ? ॥

व्याख्या—सुगमम् ॥ एवं च मुनिनोक्ते—

एवं बुत्तो नरिंदो सो, सुसंभंतो सुविम्भिहो । वयणं अस्सुगपुणं, साहुणा विम्भयं निओ ॥ १३ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २६८ ॥

अस्मा हृत्थी मणुस्सा मे, पुरं अंतेउरं च मे । भुंजामि माणुसे भोगे, आणाइस्सरियं च मे ॥ १४ ॥
एरिसे संपयग्गम्मि, सब्बकामसमप्पिए । कहं अणाहो भवई?, मा हु भंते ! मुसं वए ॥ १५ ॥
व्याख्या—सुगममेव । नवरम्—आद्यस्य घटनैवम्—स श्रेणिकः ‘विसयान्वितः’ प्रागपि रूपादिविषयविसयोपेतः
सन् ‘एवम्’ उक्तनीत्या वचनमश्रुतपूर्वमुक्तः सुसम्भ्रान्तः सुविसितश्च भूत्वोक्तवानिति शेषः ॥ यदुक्तवांस्तदाह—
‘आसे’त्यादि । इति ईदृशे ‘सम्पद्रे’ सम्पत्त्यर्के ‘सर्वकामसमप्पिए’ ति समर्पितसर्वकामे कथमनाथः ‘भवई’ ति
पुरुषव्यत्ययेन भवामि ? । ‘मा हु’ ति ‘हुः’ यस्मादर्थे, यत एवं तस्माद् मा भदन्त ! ‘मृषां’ अलीकं ‘वद्वे’ ति वार्दीः

पुरुषव्यत्ययेन भवामि ? । ‘मा हु’ ति ‘हुः’ यस्मादर्थे, यत एवं तस्माद् मा भदन्त ! ‘मृषां’ अलीकं ‘वद्वे’ ति वार्दीः
॥ १३-१४-१५ ॥ यतिरुवाच—
न तुमं जाणे अणाहस्स, अत्थं पोत्थं व पत्थिवा ! । जहा अणाहो हवई, सणाहो वा नराहिवा ! ॥ १६ ॥
सुणेह मे महारायं !, अब्बक्खित्तेण चैयसा । जहा अणाहो हवई, जहा मे य पवत्तिं ॥ १७ ॥
कोसंबी नाम नयरी, पुराणपुरमेयणी । तत्थ आसी पिया मज्झं, पभूयघणसंचओ ॥ १८ ॥
पढमे वए महारायं !, अतुला मे अच्छेवयणा । अहोत्था विउलो डाहो, सब्बेसु य पत्थिवा ! ॥ १९ ॥
सत्थं जहा परमत्तिक्खं, सरीरविवरंतरे । आवीलेज्ज अरी कुद्धो, एवं मे अच्छेवयणा ॥ २० ॥
त्तिं मे अंतरिच्छं च, उत्तिमंगं च पीडई । इंदासणिसमा घोरा, वेयणा परमदारुणा ॥ २१ ॥
उवट्ठिया मे आयरिया, विज्जामंततिगिच्छणा । अईव सत्थकुसला, मंतमूलविसारया ॥ २२ ॥
ते मे तिगिच्छं कुवंति, चाउप्पायं जहाहिं । न य दुक्खा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २३ ॥
पिया मे सबसारं पि, दिज्जाहि मम कारणा । न य दुक्खा विमोएंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २४ ॥

विशतितमं
महानिर्ग-
न्धीयाव्य-
मव्ययनम् ।
अनाधि-
निर्गन्धस्य
वक्तव्यता ।

॥ २६८ ॥

माया वि मे महाराय !, पुत्तसोगदुदृष्टिया । न य दुक्त्वा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २५ ॥
 भायरो मे महाराय !, सगा जेट्टकणिट्टगा । न य दुक्त्वा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २६ ॥
 महणीओ मे महाराय !, सगा जेट्टकणिट्टिया । न य दुक्त्वा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २७ ॥
 'मारिया मे महाराय !, अनुरत्ता अनुवया । जंसुपुण्णेहिं नयणेहिं, उरं मे परिसिचई ॥ २८ ॥
 अण्णं पाणं च एहाणं च, गंध मल्ल विलेवणं । मए णायमणायं वा, सा वाला णोय सुंजई ॥ २९ ॥
 नणं पि मे महाराय !, पासओ वि न फिट्ठई । न य दुक्त्वा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ ३० ॥
 ततो हं एवमाहंसु, दुक्त्वा मा दु पुणो पुणो । वेयणा अनुभवितुं जे, संसारम्मि अणंतण ॥ ३१ ॥
 सइं च जइ सुच्चिआ, वेयणा विउला इओ । खंतो दंतो निरारंभो, पवइए अणगारियं ॥ ३२ ॥
 णयं च चित्तइत्ताणं, पासुत्तो मि नराहिवा । परियत्तंतीए राईए, वेयणा मे खयं गया ॥ ३३ ॥
 तओ कल्ले पमायम्मि, आपुच्छित्ताण यंधवे । खंतो दंतो निरारंभो, पवइओ अणगारियं ॥ ३४ ॥
 तोडहं णाओ जाओ, अप्पणो य परस्स य । सवेसिं चैव जीवाणं, तसाणं थावराण य ॥ ३५ ॥
 दयाहया—गुगमान्नेय । नमस्—न त्वं जानीये 'अनायस्' अनायशब्दस्य 'अयं' अमिधेयं 'प्रोत्यं वा' प्रकुर्येण
 इत्याम्—इत्यानं गुलेत्पत्तिम् 'क्त्वा' अभिप्रायेणाऽयं मयोक्तः । इत्येवंरूपाम् । अत एव यथाऽनायो भवति सनायो वा तथा
 न जानीये इति सम्बन्धः ॥ शृणु 'मे' कथयत इति शेषः । किं तद् ? इत्याह—यथाऽनायो भवतीत्यनायशब्दस्याभिधेयः
 पुरुषो भवति । यथा "मे य" इति मया च 'प्रवर्तितं' प्ररूपितमनायत्वमिति प्रक्रमः । अनेनोत्थानमुक्तम् ॥ पुराणपुराणि
 भिनधि—मनुष्येणैरनायासत्वाद् भेदेन व्यवस्थापयतीति पुराणपुरमेदिनी ॥ "अदोत्य" इति अभूत् ॥ "सरीरविबं-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २६९ ॥

विंशतितमं
महानिर्ग-
न्धीयाख्य-
मध्ययनम् ।

अनाधि-
निर्गन्थस्य
वक्तव्यता ।

॥ २६९ ॥

तरे” ति शरीरविवराणि-कर्णरन्ध्रादीनि तेषाम् अन्तरं-मध्यं शरीरविवरान्तरं तस्मिन्, “आवीलेज्ज” ति ‘आपीडयेत्’ गण्डमवगाहयेत् ॥ ‘त्रिकं’ कटिभागं कर्मभूतं ‘अन्तरा’ मध्ये ‘इच्छां वा’ अभिमतवस्त्वमिलाषं न केवलं बहिस्त्रिकाद्ये वेति भावः, इन्द्राशनिः-इन्द्रवज्रं तत्समा अतिदाहोत्पादकत्वादिति भावः, ‘घोरा’ अपरेषामपि भयजनिका ‘परम-दारुणा’ अतीवदुःखोत्पादिका ॥ उपस्थिता मे ‘आचार्याः’ इति प्राणाचार्या वैद्या इत्यर्थः, ‘विद्यामन्त्रचिकित्सकाः’ विद्यामन्त्राभ्यां व्याधेः प्रतिकारकर्तारः ॥ “चाउप्पायं” ति ‘चतुष्पादां’ भिषग्भेषजातुप्रतिचारकाल्मकचतुर्भागाचतुष्टया-त्सिकां ‘यथाहितं’ हिताऽनतिक्रमेण ॥ ‘पिता’ जनकः, विमोहंति” ति सुब्रूयत्ययाद् विमोचयति ॥ “पासतो वि” ति पार्श्वतश्च । “फिट्टइ” ति अपयाति ॥ ‘ततः’ इति रोगाप्रतिकार्यताऽनन्तरमहम् ‘एवं’ वक्ष्यमाणप्रकारेण “आहंसु” ति उक्तवान् यथा ‘दुःक्षमा’ दुःसहा ‘दुः’ एवकारार्थः, ततो दुःक्षमा एव पुनः पुनर्वेदना अनुभवितुम्, “जे” इति निपातः पूरणे ॥ यतश्चैवमतः “सइं च” ति सङ्कदपि यदि सुब्रूयमहमिति गम्यते, “वेयण” ति वेदनायाः “विडल” ति विपुलायाः ‘इतः’ अस्याः, ततः किम् ? इत्याह—क्षान्तो दान्तो निरारम्भः “पव्वइए” ति ‘प्रव्रजेयं’ प्रतिपद्येयम् अन-गारितां येन संसरोरोच्छित्तितो मूलत एव न वेदनासम्भवः स्यादिति भावः ॥ “एवं च वितइत्ताणं” ति एवं न केवलमुक्त्वा चिन्तयित्वा च प्रसुप्तोऽस्मि नराधिप !, ‘परिवर्त्तमानायाम्’ अतिक्रामन्त्यां रजन्यां वेदना मे क्षयं गता ॥ ‘ततः’ वेदनाऽपगमानन्तरं ‘कल्यः’ नीरोगः सन् ॥ ‘ततः’ प्रब्रज्याप्रतिपत्तेरिति विंशतिसूत्रार्थः ॥ १६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५ ॥ किमिति प्रब्रज्याप्रतिपत्त्यनन्तरमेव नाथस्त्वं जातः ? पुरा न ? इत्याह—
अप्पा नदी वेयरणी, अप्पा मे कूडसामली । अप्पा कामडुहा घेणू, अप्पा मे नंदणं वणं ॥ ३६ ॥

अप्या कृता विकृता य, दुक्त्वाण य सुहाण य । अप्या मित्तममिच्छं च, दुष्पट्टियसुपट्टिओ ॥ ३७ ॥
व्याख्या—‘आत्मे’ति व्यवच्छेदफलत्वाद् वाक्यस्य आत्मैव नदी ‘वैतरणी’ नरकसम्बन्धिनी, तद्धेतुत्वात् । अत
प्राप्त्यैव कूटमिव जन्तुयातनाहेतुत्वात् शाल्मली कूटशाल्मली । तथा आत्मैव कामदुघा घेनुरिव घेनुः, इयं च रूढित
रूढा, एतदुपमत्वं चाभिलषितस्वर्गोपवर्गोपातिहेतुतया । आत्मैव मे नन्दनं वनम्, एतदौपम्यं चास्य चित्तप्रवृत्तिहेतु-
तया ॥ यथा चैतदेवं तथाऽऽह—आत्मैव कर्त्ता दुःखानां सुखानां चेति योगः । ‘विकरिता च’ विक्षेपकः आत्मैव तेषा-
मेव, अत आत्मैव मित्रमभिन्नं च, कीदृक् सन् ? दुःप्रस्थितः—दुःप्रवृत्तः सुप्रस्थितः—सुप्रवृत्तः, एतयोर्विशेषणसमासः ।
एवं च प्रमत्तायामेव सुप्रस्थितत्वेनाऽऽत्मनोऽन्येषां च योगक्षेमकरणसमर्थत्वाद् नाथत्वमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ३६-३७ ॥

पुनरन्यथाऽनायत्वमाह—

इमा दु अपणा वि अणाहया णिवा !, तमेगचित्तो निहुओ सुणेहि मे ।
नियंठधम्मं लहियाण वी जहा, सीयंति एगे बहुकायरनरा ॥ ३८ ॥
जो पवइत्ताण मद्दयाइं, सम्मं च नो फासयई पमाया ।
अणिग्गहप्पा य रसेसु गिद्धे, न मूलओ छिंदइ वंधणं से ॥ ३९ ॥
आउत्तया जस्स य नत्थि काई, इरियाए भासाए तहेसणाए ।
आयाणानिक्खेव दुगंलणाए, न धीरजायं अणुजाइ मग्गं ॥ ४० ॥
चिरं पि से मुंडरुई भवित्ता, अधिरवए तवनियमेहिं भट्ठे ।
चिरं पि अप्पाण किलेसइत्ता, न पारए होइ दु संपराए ॥ ४१ ॥

श्रीउत्तरा-
ख्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २७० ॥

पोछेव मुट्ठी जह से असारे, अयंतिए कूडकहावणे वा ।
राढामणी वेखलियप्पगासे, अमहगघए होइ य जाणएसु ॥ ४२ ॥
कुसीललिंगं इह धारइत्ता, इसिज्झयं जीविय वूहइत्ता ।
असंजए संजय लप्पमाणे, विणिघायमागच्छइ से चिरं पि ॥ ४३ ॥
विसं पिवित्ता जह कालकूडं, हणाइ सत्यं जह कुग्गहीयं ।
एसेव धम्मो विसओववणो, हणाइ वेयाल इवाविवणो ॥ ४४ ॥
जे लक्खणं सुविण पंउजमाणे, निमित्तकोऊहलसंपगाडे ।
कुहेडविज्जासवदारजीवी, न गच्छइ सरणं तम्मि काले ॥ ४५ ॥
तमंतमेणेव उ से असीले, सया दुही विप्परियासुवेइ ।
संधावई नरगतिरिक्खजोणी, मोणं विराहेतु असादुरूवे ॥ ४६ ॥
उद्देसियं कीयगडं नियागं, न मुंचती किंचि अणेसणिज्जं ।
अग्गी विवा सवभक्खी भवित्ता, इओ चुए गच्छइ कहु पावं ॥ ४७ ॥
न तं अरी कंठेत्ता करेति, जं से करे अप्पणिया दुरप्पा ।
से नाहिती मच्चुसुहं तु पत्ते, पच्छाणुतावेण दयाविहूणे ॥ ४८ ॥
निरट्ठिया णगरुई उ तस्स, जे उत्तिमट्ठे विवज्जासमेति ।
इमे वि से नत्थि परे वि लोगे, दुहओ वि से झिज्झइ तत्थ लोए ॥ ४९ ॥

विंशतितमं
महानिर्ग्र-
न्थीयाख्य-
मध्ययनम् ।

अनाथि-
निर्ग्रन्थस्य
वक्तव्यता ।

॥ २७० ॥

गमेवऽऽलङ्कृसीलरूढे, मगं विराहेतु जिगोत्तमाणां ।
कुररी विद्या भोगरसाणुगिद्धा, निरदुसोगा परितावमेई ॥ ५० ॥

व्याख्या—‘द्वयं च’ वक्ष्यमाणा ‘दुः’ पूरणे, अन्याऽपि अनाथता नृप ! अस्तीति शेषः, ‘ताम्’ अनाथताम् एकचित्तः
‘निनृपः’ निरः शृणु, का पुनरसौ ? इत्याह—निर्मन्यधमं ‘लक्ष्मिणा वि’ स्ति लब्ध्वाऽपि ‘यथे’त्युपप्रदर्शने ‘मीदन्ति’
तानुष्ठानं अपि मिथिलीभवन्ति ‘लक्ष्मे’ केन न चक्षत्र ते कतरनराश्च बहुकतरनराः, मीदन्तश्च न आत्मानमन्यांश्च रक्षयितुं
क्षमा इति, न न मदनलक्षणाऽपराज्जायतेति भावः ॥ नदनम्येवाऽनेकधास्वरूपानुवादतः फलदर्शनार्थमाह—“जो पवइत्त”
इत्यदि मुगनेन—नवरम्—‘न रदृशति’ न सेवते, ‘वन्धनं’ रागेष्टेयात्मकम् ॥ ‘आलुक्ता’ उपयुक्ता ‘काचिदि’ ति स्वल्पाऽपि
‘आयागलिकेप’ ति सुवञ्चोपात्त ‘आगतनिक्षेपयोः’ उपकरणग्रहणन्यासयोः, तथा जुगुप्सनायाम्, इह चोचारादीनां
संगमाऽनुसंगोक्तिताया जुगुप्सनीयत्वेनैव परिघ्रापनात् परिघ्रापनैव जुगुप्सनायाः । स ईदृश किम् ? इत्याह—न धीरैर्यतः—
नतो धीर्यतामम् अनुयाति ‘मागं’ सम्यग्दर्शनात्मकं मुक्तिपथम् ॥ तथा च चिरमपि मुण्ड एव—मुण्डन एव निःशेषा-
नुष्ठानपगञ्जुवनया ननिर्गम्यामी मुण्डरुचिः, अस्थिरवतः तयोनियमेभ्यो भ्रष्टः चिरमव्यात्मानं ‘कुशयित्वा’ लोचादिना
वापयित्वा न पागो भवति, ‘दुः’ वाग्मालद्धारे, “संपराण” ति सुवच्यतयात् ‘सम्परायस्य’ संसारस्य ॥ स चैवंविधः
‘भोते’ भन्तः सुभिरैव न ननागपि निविडा गुष्टिर्था अमारा । “अयंतिण” ति अयञ्जितः कूटकार्यपण इव, यथा एतसौ न
‘भेननि’ रूढनेन नियज्यते तथेपोऽपि निर्गुणत्वादुपेक्षणीयः । ‘राडासणिः’ काचमणिः वैदूर्यप्रकाशः अमहार्थको भवति,
‘दुः’ अयमागं, शेषु ॥ ‘दुनीललिङ्गं’ पार्श्वस्यादिशेषम् ‘इह’ अस्मिन् जन्मनि धारयित्वा ‘ऋषिध्वज’ मुनिचिह्नं रजोहरणादि
‘वर्णास्ति’ नि आर्पत्वात् जीविकार्ये ‘इदमेव प्रधानमिति ख्यापनेनोपपन्नं तत एवाऽसंयतः सन् “संजय

लप्पमाणे” त्ति सोपरस्कारत्वात् संयतम् आत्मानं लपन् ‘विनिघातं’ विविधाभिघातरूपमंगच्छति, सुचिरमपि आस्ता-
मरूपकालं नरकादाविति भावः ॥ इहैव हेतुमाह—विपं ‘दुः’ चार्थे, स च योक्ष्यते, पीतं यथा कालकूटं “हृणाइ” त्ति
हन्ति शब्दं च यथा ‘कुगृहीतं’ दुर्गृहीतं “एसेव” त्ति एष एव विपादिवत् ‘धर्मः’ यतिधर्मः ‘विपयोपपन्नः’ शब्दादि-
विपययुक्तो हन्ति दुर्गतिपातहेतुत्वेन द्रव्ययतिमिति शेषः, वेताल इव, चस्य गम्यमानत्वाद् वेताल इव च ‘अविपन्नः’
अप्राप्तविपत् मन्त्रादिभिरनियन्त्रित इत्यर्थः ॥ यो लक्षणं स्वप्नं च ‘प्रयुञ्जानः’ व्यापारयन् निमित्तं च-भौमादि कौतुकं
च-अपत्याद्यर्थं क्षपनादि तयोः सम्प्रगाढः-सक्तो यः सः, तथा “कुहेडविज्ज” त्ति कुहेटकविद्याः-अलीकाश्चर्यविधायि-
मन्त्रतन्त्रज्ञानात्मिकास्ता एव कर्मबन्धहेतुत्वाद् आश्रवद्वाराणि तैर्जीवितुं शीलमस्येति कुहेटविद्याश्रवद्वाराजीवी ‘न गच्छति’
न प्राप्नोति शरणं ‘तस्मिन्’ फलोपभोगोपलक्षिते ‘काले’ समये ॥ अमुमेवार्थं भावयितुमाह—“तमंतमेणेव उ” त्ति
अतिमिथ्यात्वोपहततया ‘तमस्तमसैव’ प्रकृष्टाद्वानेनैव, ‘दुः’ पूरणे, ‘सः’ द्रव्ययतिः अशीलः सदा ‘दुःखी’ विराधना-
जनितदुःखेनैव, “विप्परियासुवेइ” त्ति ‘विपर्यासं’ तत्त्वेपु वैपरीत्यमुपैति, ततश्च ‘सन्धावति’ सततं गच्छति नरक-
तिर्यग्योनीः ‘मौनं’ चारित्रं विराध्य ‘असाधुरूपः’ तत्त्वतोऽयतिस्वभावः सन् । अनेन च विराधनाया अनुबन्धवत् फल-
मुक्तम् ॥ कथं पुनर्मौनं विराध्य कथं वा नरकतिर्यगतीः सन्धावति ? इत्याह—“उहेसियमि” त्यादि “नियागं” नित्यपिण्डम्,
अग्निरिव सर्वम्-अप्रासुकमपि भक्षयतीत्येवंशीलः सर्वभक्षी भूत्वा कृत्वा च पापमिति योगः, इतश्च्युतो गच्छति
कुगतिमिति शेषः ॥ यतश्चैवं खदुश्चारितैरेव दुर्गतिप्राप्तिः अतः ‘न’ नैव ‘तमि’ति प्रस्तावाद् अनर्थम् अरिः कण्ठच्छेत्ता
करोति यं “से” तस्य करोत्यात्मीया ‘दुरात्मता’ दुष्टाचारप्रवृत्तिरूपा, न चैनामाचरन्नपि जन्तुर्मूढतया वेत्ति परं ‘सः’
दुरात्मताकर्त्ता ज्ञास्यति प्रक्रमाद् दुरात्मतां ‘मृत्युमुखं तु’ मरणसमयं पुनः प्राप्तः पश्चात् ‘अनुतापेन’ ‘हा ! दुष्ट

मयाऽनुष्ठितेयम्' इत्येवंरूपेण दद्या-संयमस्तद्विहीनः सन् ॥ यस्तु मृत्युमुखप्राप्तोऽपि न तां वेत्स्यति तस्य का वार्त्ता ?
न्याह—निरर्थिका, तुगच्छेह सम्बन्धात् 'निरर्थिकैव' निष्फलैव नाग्रे—श्रामण्ये रुचिर्नाशय रुचिः तस्य यः “उत्तिमट्टि”
ति मुद्वन्त्ययाद् अपेर्गम्यमानत्वात् 'उत्तमार्थेऽपि' पर्यन्तसमयाराधनरूपे, आस्तां पूर्वम्, 'विपर्यासं' दुरात्मतायामपि
मुन्दरात्मतापिज्ञानरूपम् 'गति' गच्छति, इतरस्य तु कथञ्चित् स्यादपि किञ्चित् फलमिति भावः ॥ किमेवम् ? उच्यते—
यतः “नुमे वि” ति 'अयमपि प्रत्यक्षो लोक इति सम्बन्धः “से” तस्य नास्ति, न केवलमयमेव 'परोऽपि' भवान्तररूपः;
तत्रोन्मोहाभासः शरीरकुण्डेतुलोचादिसेवनात्, परलोकाभावश्च कुण्डलितगमनभावतः । तथा च “दुहतो वि” ति 'द्विधापि'
‘नेहिरूपारत्रिकार्याभावेन “से झिञ्झइ” ति स ऐहिकपारत्रिकार्यसम्पत्तिमतो जनानवलोक्य 'धिद्ध मामपुण्यभाजनमुभय-
भ्रष्टम्' इति निन्त्या क्षीयते 'तत्रे'त्युभयरूपे 'लोके' जगति ॥ यदुक्तम्—‘स ज्ञास्यति पञ्चादनुतापेन' इति तत्र यथासौ
परितप्यते तथा दर्शनम् उपसंहारमाह—‘एवमेव' उक्तरूपेणैव महाव्रतास्पर्शनादिना प्रकारेण यथाच्छन्दाः—स्वरुचिविर-
गिनाचाराः कुर्गालाः—कृत्स्नितशीलान्द्रापाः—तत्त्वभावाः ‘कुररीव' पक्षिणीव “निरद्वसोय” ति निरर्थः—निःप्रयोजनः
गोरो यन्ताः मा निरर्थगोका 'परिताप' पश्चात्तापरूपमेति । यथा चैपाऽभिपगृह्णा पश्यन्तरेभ्यो विपत्प्राप्तौ शोचते, न च
गतः कश्चित् प्रतीकार इति, एवमसावपि भोगरसगृह्ण ऐहिकाऽऽमुष्मिन्माऽपायप्राप्तौ; ततोऽस्य स्वपरपरित्राणाऽऽसमर्थत्वे-
नाज्ञानानमिति भाव इति सूत्रत्रयोदशकार्यः ॥ एतन् कृत्वा यत् कृत्यं तदुपदेष्टुमाह—

सोचाण मेहावि ! सुभासियं इमं, अणुसासणं पाणगुणोववेयं ।

मगं कुसीलाण जहाय सवं, महाणियंठाण वण पहेणं ॥ ५१ ॥

ध्याय्या—इता ६ मेपात्रि । मुदु-शोभनप्रकारेण भाषिनं सुभाषितम् 'इदम्' अनन्तरोक्तम् 'अनुशामनं'

शिक्षणं ज्ञानेन गुणेन च-प्रस्तावाद् विरतिरूपेणोपेतं मार्गं कुशीलानां हित्वा सर्वं महानिर्ग्रन्थानां “वय” ति ब्रजेस्त्वं “पहेणं” ति पथेति सूत्रार्थः ॥ ५१ ॥ ततः किं फलम् ? इत्याह—

चरित्तमाधारगुणान्निष्ठं ततो, अणुत्तरं संजम पालियाणं ।

निरासवे संखविआण कम्मं, उवेइ ठाणं विउल्लुत्तमं धुवं ॥ ५२ ॥

व्याख्या—“चरित्तमाधारगुणान्निष्ठ” ति मकारोऽलाक्षणिकः, चारित्राचारः—चारित्रसेवनं गुणः—ज्ञानरूपस्ताभ्याम-
न्वितश्चारित्राचारगुणान्वितः, ‘ततः’ महानिर्ग्रन्थमार्गगमनात् ‘अणुत्तरं’ प्रधानं ‘संजम पालियाणं’ ति ‘संयमं’ यथा-
ख्यातचारित्रात्मकं पालयित्वा निराश्रवः ‘सङ्खपय्य’ क्षयं नीत्वा कर्म उवैति स्थानम्, विपुलं च तद् अनन्तानामपि
तत्रावस्थितैः उत्तमं च प्रधानत्वाद् विपुलोत्तमं ‘धुवं’ नित्यं मुक्तिपदमित्यर्थं इति सूत्रार्थः ॥ ५२ ॥ सर्वोपसंहारमाह—

पुवुगदंते वि महातवोधणे, महासुणी महापइण्णे महायसे ।

महानियंठिज्जमिणं महासुअं, से काहए महया वित्थरेणं ॥ ५३ ॥

व्याख्या—‘एवम्’ उक्तप्रकारेण ‘से काहइ’ ति ‘सः’ मुनिः कथयतीति सम्बन्धः । उग्रः कर्मशत्रुं प्रति, उग्र-
आसौ दान्तश्च उग्रदान्तः, ‘अपिः’ पूरणे, ‘महाप्रतिज्ञः’ दृढव्रताभ्युपगमः, अत एव महायशः, महानिर्ग्रन्थेभ्यो हितं
महानिर्ग्रन्थीयम्, ‘इदम्’ अनन्तरोक्तम्, शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ ५३ ॥ ततश्च—

तुडो अ सेणिओ राया, इणमुदाहु कयंजली । अणाहतं जहाअयं, सुहु मे उवदंसियं ॥ ५४ ॥

तुज्झं सुलद्धं खु मणुस्सजम्मं, लाभा सुलद्धा य तुमे महेसी ।

तुब्भे सणाहां य संबधवा य, जं भे ठिया मणिग जिणुत्तमाणं ॥ ५५ ॥

तं स्ति पाशो अणाद्राणं, सद्यभूयाण संजया ! । म्यमेमि ते महाभाग !, इच्छामि अणुसासिउं ॥५३॥
पुच्छिऊण मण तुन्भं, प्राणाविग्यो उ जो कओ । निमंति या य भोगेहिं, तं सबं मरिसेहि मे ॥५७॥
व्याख्या—युगमेमेय । नयरम्—तुष्ट्येति 'नः' पुनरर्थे भिन्नकमर्थ, ततः श्रेणिकः पुनरिदमाह—'यथाभूतं'
यथायश्चित्तम् ॥ "मुच्यदं गु" ति मुलङ्घ्यमेव 'लाभाः' वर्णरूपाण्यसिरूपाः 'यन्' यस्मान् "भे" भवन्तः ॥ "तं सी" ति
पूरोर्द्धन पुत्तकपुङ्गवा कृता, उत्तरार्द्धेन तु क्षामणोपमञ्जते दर्शिते । उह तु 'ते' ति त्वाम्, "अणुसासिउं" ति अनुशा-
नयिपुमानानं भवतेति गम्यते ॥ पुनः क्षामणामेव विशेषन आह—"पुच्छिऊणे"त्यादि, इति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥
५४-५५-५६-५७ ॥ मकलाव्ययनोपसंहारमाह—

एवं बुणित्ताण स रायसीदो, अणगारसीदं परमाए भत्तिण् ।
सओरोदो य सपरियणो य, धम्माणुरत्तो विमलेण चैयसा ॥ ५८ ॥
उससियरोमक्खो, काऊण य पयाहिणं । अभिचंदिऊण सिरसा, अइयाओ नराहिवो ॥ ५९ ॥
उयरो वि गुणसमिद्धो, तिगुत्तिगुत्तो तिदंडविरओ य ।

विदग्ग इव विप्पमुक्को, विहरइ वसुहं विगयमोहो ॥ ६० ॥ स्ति वेमि ॥
व्याख्या—"मओरोदो" ति 'सावरोधः' सान्तःपुरः । "विमलेण" ति विगतमिध्यात्वमलेन चेतसा उपलक्षितः ॥
"अइयाओ" ति 'अतिथातः' गतः स्वस्थानमिति गम्यते ॥ 'इतरः' मुनिः सोऽपि । शेषं गतार्थमिति सूत्रत्रयार्थः ॥
५८-५९-६० ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ, प्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधवायां
महानिर्ग्रन्थीपाठ्यं विंशतितममध्ययनं समाप्तम् ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
क्त्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २७३ ॥

अथ एकविंशं समुद्रपालीयाख्यमध्ययनम् ।

न्याख्यातं विंशतिसमध्ययनम् । अधुनैकविंशं समुद्रपालीयनामकमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अनन्त-
राध्ययनेऽनाथत्वमनेकधोक्तम्, इह तु तदालोचनाद् विविक्तार्थैरेव चरितव्यमित्यभिप्रायेण सैवोच्यते’ इत्यनेन सम्ब-
न्धेनायातस्यास्याऽऽदिसूत्रम्—

चंपाए पालिए नामं, सावए आसि वाणिए । महावीरस्स भगवओ, सीसे सो उ महप्पणो ॥ १ ॥
निगंगंथे पावयणे, सावए से विक्कोविए । पोएण ववहरंते, पिहुंडं नगरमागए ॥ २ ॥
पिहुंडे ववहरंतस्स, वाणिओ देइ धूरं । तं ससत्तं पइगेज्झ, सदेसमह पत्थिओ ॥ ३ ॥
अह पालियस्स घरणी, समुद्धम्मि पसवई । अह दारए तहिं जाए, समुद्धपालि त्ति नामए ॥ ४ ॥
खेमेण आगए चंपं, सावए वाणिए घरं । संवहुई घरे तस्स, दारए से सुहोइए ॥ ५ ॥
बावत्तरिं कलाओ अ, सिक्खिए नीइकोविए । जोवणेण य संपत्ते, सुखे पियदंसणे ॥ ६ ॥
तस्स खववइं भज्जं, पिया आणेइ ख्विणिं । पासाए कीलए रम्मे, देवो दोगुंदगो जहा ॥ ७ ॥
अह अन्नया कयाई, पासायालोयणे ठिओ । वज्झमंडणसोभागं, वज्झं पासइ वज्झगं ॥ ८ ॥
तं पासिऊण संविग्गो, समुद्धपालो इमं बवी । अहो ! असुहाण कम्माणं, निज्जाणं पावगं इमं ॥ ९ ॥
संबुद्धो सो तहिं भयवं, परमं संवेगमागओ । आपुच्छऽम्मापियरो, पव्वए अणगारियं ॥ १० ॥
न्याख्या—सुगमान्येव । नवरम्—“सीसे सो उ” त्ति शिष्यः स पुनः ॥ “निगंगंथे” त्ति नैर्ऋत्ये “से विक्कोविए” त्ति

एकविंशं
समुद्रपाली-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
समुद्रपालस्य
वक्तव्यता ।

॥ २७३ ॥

‘सः’ पालितः ‘विशेषेण कोविदः ॥ “वाणिओ देइ धूरं” ति तद्रुणाकृष्टचेताः कश्चित् वणिग् ददाति दुहितरम् । “तं समत्तं पइज्झ” ति तां ‘ससत्त्वां’ सगर्भां प्रतिगृह्य ॥ “जोवणेण य संपन्ने” ति यौवनेन च सम्पन्नो जात इति गम्यते ॥ “आणेइ रूविणि” ति ‘आनयति’ तथाविधकुलाद् आगमयति रूपिणीनामिकाम् ॥ वध्यमण्डनानि—रक्तचन्दन-
करवीरादीनि तैः शोभा यस्य स वध्यमण्डनशोभाकस्तं ‘वध्यं’ वधाहं कञ्चन तथाविधाकार्यकारिणं पश्यति, वध्यं गच्छति वध्यगस्तम्, वध्यशब्देन चोपचाराद् वध्यभूमिरुक्ता ॥ “इमं ववि” ति ‘इदं’ वध्यमाणमब्रवीत् ॥ “निज्जाणं” ति ‘निर्याणम्’ अवसानम् ॥ एवं च परिभाषयन् समुद्धः सः “तहिं” ति तस्मिन्नेव प्रासादावलोकने । “आपुच्छऽन्मा-
षियरो” ति आपृन्त्य मातापितरौ “पव्वए” ति ‘प्राव्राजीत्’ प्रतिपन्नवान् अनगारितामिति सूत्रदशकार्थः ॥ १-२-३-४-

५-६-७-८-९-१० ॥ प्रव्रज्य च यथाऽसौ आत्मानमनुशासितवांस्तथाऽऽह—

जहि तु संगं थ महाकिलेसं, महंतमोहं कसिणं भयावहं ।
परियायधम्मं चऽभिरोयएज्जा, वयाणि सीलाणि परीसहे य ॥ ११ ॥
अहिंस सब्बं च अतेणगं च, तत्तो य वंभं अपरिगहं च ।
पडिवल्लिया पंच महवयाणि, चरिज धम्मं जिणदेसियं विज्ज ॥ १२ ॥
सवेहिं भूणिं दयाणुकंपी, खंतिक्खमे संजयवंभयारी ।
सावज्जजोगं परिवज्जयंतो, चरिज भिक्खू सुसमाहिंदिए ॥ १३ ॥
कालेण कालं विहरिज रट्ठे, बलावलं जाणिय अप्पणो उ ।
सीहो व सहेण न संतसेज्जा, वइजोग सुच्चा न असब्भमाहु ॥ १४ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २७४ ॥

उवेहमाणो उ परिद्वएज्जा, वियमप्पियं सव्व तित्तिक्खएज्जा ।
न सव्व सव्वत्थऽभिरोगएज्जा, न यावि पूयं गरहं च संजए ॥ १५ ॥
अणेग छंदा मिह माणवेहिं, जे भावओ संपकरेइ भिक्खू ।
भयभेरवा तत्थ उइति भीमा, दिव्वा मणुस्सा अदुवा तिरिच्छा ॥ १६ ॥
परीसहा दुव्विसहा अणेगे, सीयंति जत्था बहुकायरा नरा ।
से तत्थ पत्ते न वहेज्ज भिक्खू, संगामसीसे इव णागराया ॥ १७ ॥
सीओसिणा दंसमसा य फासा, आयंका विविहा कुसंति देहं ।
अकुक्कुओ तत्थऽहियासएज्जा, रयाइं खेवेज्ज पुराकडाइं ॥ १८ ॥
पहाय रागं च तहेव दोसं, मोहं च भिक्खू सययं वियक्खणो ।
मेरु व वाएण अकंपमाणो, परीसहे आयगुत्ते सहेज्जा ॥ १९ ॥
अणुणए नावणए महेसी, न यावि पूयं गरहं च संजए ।
से उज्जुभावं पडिवज्ज संजए, निव्वाणमगगं विरए उवेइ ॥ २० ॥
अरइरइसहे पहीणसंथवे, विरए आयहिए पहाणवं ।
परमट्टपण्हिं चिट्ठई, छिन्नसोए अमसे अकिंचणे ॥ २१ ॥
विवित्तलयणाइं भएज्ज ताई, निरोवलेवाइं असंथडाइं ।
इसीहि चिण्णाइं महायसेहिं, काएण फासेज्ज परीसहाइं ॥ २२ ॥

एकविंशं
समुद्रपाली-
याव्य-
मध्ययनम् ।
समुद्रपालस्य
वक्तव्यता ।

॥ २७४ ॥

म नाण-नाणोवगणं महेसी, अणुत्तरं चरितं धम्ममसंचयं ।
अणुत्तरं नाणधरे जसंसी, ओभासईं सूरिणं वंतलिव्वे ॥ २३ ॥

उपाय्या—‘क्षित्वा’ सत्त्वा “संगं थ” ति ‘मद्रं’ स्वज्जनादिमन्त्रन्यं ‘थः’ पूरणे निपातः, ‘महालेशं’ महादुःखं
‘महंनमोहं’ ति नष्टमोहं ‘कृत्यं’ समनं, महालेशरूपत्वादेव विवेकिनां भयावहम्, पर्यायः—प्रक्रमान् प्रवल्यापर्यायसत्र
‘गं’ पर्यायभर्मनं, ‘नः’ पूरणे, अभिरोचयेद् भवान् हे आत्मन् ! इति प्रथमः । पर्याययर्ममेव विशेषत आह—
‘ज्जानि’ नष्टात्मानि, ‘जीलाणि’ उत्तरगुणरूपानि ‘परीपहानि’ ति मीमन्नायेन परीपहमहानि च ॥ एतदभिरुच्य अनन्तरं
न “न कुलं नदाट—अहिंसा सत्यमौन्यं च ततश्च ‘ब्रह्म’ ब्रह्मचर्यम् अपरिग्रहं च प्रतिपद्य एवं पञ्च महाव्रतान्येतानि
‘चरेत्’ मेनेत्, नाऽऽतीकृत्यैव तिष्ठेदिति भावः, ‘धर्मं’ द्रुत-चारित्ररूपं लिनदेशितं “विउ” ति विद्वान् ॥ “सवेहिं भूणहिं” ति
महेसु भूतेषु दयया-रक्षणरूपया अनुकम्पनशीलो दयानुकम्पी, क्षान्त्या न तदशक्त्या क्षमते—प्रत्यनीकोदीरितदुर्वचना-
धिकं मद्गत उति आन्तिक्रमः, संगतते इति संयतः स चासौ ब्रह्मचारी च संयतब्रह्मचारी, पूर्वत्र ब्रह्मप्रतिपत्त्या गतत्वेऽपि
भक्त्याग्नीभिधानं ब्रह्मचर्यस्य दृग्नुनगत्वस्यापनार्थम् ॥ ‘कालेन’ पाटो न वीरुज्यादिना ‘कालमि’ ति कालोचितं प्रत्युपेक्ष-
णारिरुच्यं कुर्मप्रिति ज्ञेयः विद्वरेत् गोष्टं मण्डले ‘बलावलं’ सहिष्णुः साऽमहिष्णुत्वलक्षणं ज्ञात्वा, आत्मनो यथा यथा
संज्ञाभोगदानिं जाते तथा तथेलभिप्रायः । अन्यथा सिद्दं इव ‘शब्देन’ प्रस्तावाद् भयोत्पादकेन ‘न मन्वस्येत्’ नैव
मरणा चलेद् भवानिति मर्मत्र गन्यते, अत एव च ‘वागयोगम्’ अर्थाद् दुःखोत्पादकं द्रुत्वा ‘न’ नैव असंख्यं “आहु”
ति आपत्ताद् दृग्ना ॥ तर्हि किं दुर्यान् ? इत्याह—‘उपेक्षमाणः’ तमवचीरयन् परिव्रजेत्, तथा प्रियमप्रियं “सद्य” ति
नं ‘निविद्धेन’ महेन । पिडा न “सद्य” ति ‘मर्म’ वस्तु सर्वत्र स्थाने अभिरोचयेद्, यथाहृष्टाऽभिलाषुको मा भूरिति

भावः । न चाऽपि पूजां गहाँ च अभिरोचयेदिति सम्बन्धः । गहाँ चात्र परपरिवादरूपा ॥ ननु भिक्षोरपि किमन्यथाभावः सम्भवति ? येनेत्यमित्यं चाऽऽत्मानुशासनमसौ कृतवानित्याह—“अणेग”ति अनेके ‘छन्दाः’ अस्मिप्रायाः सम्भवन्तीति गम्यते, ‘इह’ जगति “माणवेहि” ति मानवेषु ‘धे’ इति यान् छन्दान् ‘भावतः’ तत्त्ववृत्त्या ‘सम्प्रकरोति’ संविधत्ते ‘सिम्बु’ ति अपेर्गम्यमानत्वाद् ‘भिक्षुरपि’ अनगारोऽपि सन्, अत इत्यमित्यं चाऽऽत्मानुशासनमिति भावः, अपरं च ‘भयभैरवाः’ भयोत्पादकत्वेन मीपणाः ‘तत्रे’ति व्रतपतिपत्तौ ‘उड्दति” ति उद्यन्ति, भयभैरवा इत्यनेनाऽपि गते ‘भीमाः’ इति पुनरभिधानम् अतिरौद्रताख्यापनायोक्तम् । दिव्या मानुष्यका अथवा तैरश्या उपसर्गो इति गम्यते ॥ तथा परीपहा दुर्विपहा अनेके उद्यन्तीति सम्बन्धः । ‘सीदन्ति’ संयमं प्रति शिथिलीभवन्ति “जत्थ” ति ‘यत्र’ येषु उपसर्गेषु परीपहेषु च संस्तु बहुकातरा नराः, ‘से’ इत्यथ ‘तत्र’ तेषु प्राप्ताः ‘न व्यथेत’ न सत्त्वात् चलेत् भिक्षुः सङ्ग्रामशीर्षं इव नाग-राजः ॥ शीतोष्णे दंशमशकाः, चशब्द उत्तरत्र योक्ष्यते, ‘स्पर्शाः’ तृणस्पर्शादियः आतङ्काश्च विविधाः ‘स्पृशन्ति’ उपतापयन्ति देहं भवत इति गम्यते, “अकुक्कुड” ति आर्पत्वात् कुत्सितं कूजति कुक्कुजो न तथा अकुक्कुजः ‘तत्र’ शीतादिस्पर्शने अधिसहेत । अनेन चानन्तरसूत्रोक्त एवार्थो विस्पष्टतार्थमन्येनोक्तः । एवंविधश्च ‘रजांसि’ जीवमालिन्य-हेतुतया कर्माणि “खवेज्ज” ति क्षपयेत् पुराकृतानि ॥ “पहाये”त्यादि स्पष्टम् । नवरम्—“आयगुत्ते” ति गुप्तात्मा “सेहेज्ज” ति सहेत परीपहानिति गम्यते । अनेन परीपहसहनोपाय उक्तः ॥ किञ्च—अनुव्रतो नाऽवनतो महर्षिः, न चाऽपि पूजां गहाँ च प्रतीति शेषः, “संजण” ति ‘सज्जेत’ सङ्गं कुर्यात्, ‘से’ इति स एवात्मानुशासकः ‘ऋजुभावम्’ आर्जवं प्रतिपद्य संयतो निर्वाणमार्गं विरतः सन् ‘उपैति’ विशेषेण प्राप्नोति, तत्कालार्पेक्षया च वर्त्तमाननिर्देश इति ॥ ततः स तदा कीदृशः किं करोति ? इत्याह—अरतिरती संयमाऽसंयमविषये सहते—ताभ्यां न बाध्यत इति अरतिरतिसहः,

“पदीणसंश्रये” त्ति संस्तवप्रहीणः, संस्तवश्च पूर्वपश्चात्संस्तवरूपः, विरत आत्महितः, प्रधानः—सर्वसंश्रयो मुक्तिहेतुत्वात् न यस्याऽस्त्यसौ प्रधानवान्, परमोऽर्थः परमार्थः—मोक्षस्तस्य पदानि—सम्यग्दर्शनादीनि तेषु तिष्ठति छिन्नशोकः अममः अकिञ्चनः । इह च संयमस्थानानां बाहुल्यात् तदभिधायिनां पदानां पुनः पुनर्वचनेऽपि न पौनरुक्त्यम् ॥ ‘विविक्कलयनानि’ कुर्यादिविरहितोपाश्रयाः “भएज्ज” त्ति भजति त्रायी ‘निरुपलेपानि’ तदर्थं नोपलिप्तानि ‘असंस्तुतानि’ वीजादिभिरव्याप्तानि, अन एन ऋषिभिः ‘चीर्णानि’ सेवितानि महायशोभिः, कायेन “फासेज्ज” त्ति सुव्यवस्थायात् ‘रघुशति’ सहते परीपहान् ॥ ततः कीदृगभूद् ? इत्याह—‘सः’ समुद्रपालनामा मुनिर्ज्ञानं—श्रुतज्ञानं तेन ज्ञानम्—अवगमः प्रक्रमाद् यथावत् क्रियाकलापस्य तेन उपगतः—शुक्तो ज्ञानज्ञानोपगतो महर्षिपुत्तरं चरित्वा ‘धर्मसञ्चयं’ क्षान्त्यादिधर्मसमूहं “अणुत्तरेनाणधरे” त्ति पञ्चारम्याऽल्लाक्षणीकत्वाद् अनुत्तरं ज्ञानं—केवलस्य तद्वरो यशस्वी ‘अवभासते’ प्रकाशते सूर्यवद् अन्तरिक्षे इति सूत्रत्रयोदशार्थः ॥ ११-१२-१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३ ॥ अध्ययनार्थमुपसंहरंस्तस्यैव फलमाह—

दुविहं खवेज्ज य पुण्णपावं, निरंगणे सवओ विप्पमुक्के ।

तरित्ता समुदं व महाभवोदं, समुद्रपाले अपुणागमं गए ॥ २४ ॥ त्ति वेमि ॥

‘द्वित्रियं’ चातिकर्म-भवोपप्राप्तिभेदेन द्विभेदं ‘पुण्यपावं’ शुभाशुभप्रकृतिरूपम् अर्थात् कर्म ‘निरङ्गनः’ प्रस्तावात् सगमं गति निञ्जलः शैलेऽयवस्थाप्राप्त इत्यर्थः, अत एव ‘सर्वतः’ इति बाह्यादान्तराच्च प्रक्रमादभिष्वङ्गहेतोर्विप्रमुक्तः तीर्त्त्वा समुद्रमिव ‘महाभवोदं’ बृहज्जन्मसन्तानं समुद्रपालः अपुनरागमां गतिं गत इति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ ‘इतिः’ परिमगाप्तौ, त्रीणीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधायां समुद्रपालीयाख्यमेकविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २७६ ॥

अथ द्वाविंशं रथनेमीयाख्यमध्ययनम् ।

व्याख्यातमेकविंशमध्ययनम्, अधुना रथनेमीयं द्वाविंशमारभ्यते । अस्या चायमभिसम्बन्धः—‘अनन्तराध्ययने विविक्तचर्या उक्ता, सा च चरणे धृतिमैव शक्यते कर्तुम्, अतश्चरणे कथञ्चिदुत्पन्नविश्रोतसिकेनाऽपि धृतिराधेया रथनेमिवत्’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याऽऽदिसूत्रम्—

सोरियपुरम्भि नयरे, आसि राया महिहिए । वसुदेवे त्ति नामेणं, रायलक्खणसंजुए ॥ १ ॥
तस्स भज्जा हुवे आसि, रोहिणी देवकी तहा । तासिं दोणहं पि दो पुत्ता, इट्ठा राम-केसवा ॥ २ ॥
सोरियपुरम्भि नयरे, राया आसि महिहिए । समुद्विजए नामं, रायलक्खणसंजुए ॥ ३ ॥
तस्स भज्जा सिवा नाम, तीसे पुत्ते महायसे । भगवं अरिदुनेमि त्ति, लोगनाहे दम्मीसरे ॥ ४ ॥
सोडरिट्टनेमिनामो उ, लक्खणस्सरसंजुओ । अट्टसहसलक्खणधरो, गोयमो कालगच्छवी ॥ ५ ॥
वज्जरिसहसंघयणो, समचउरंसो झसोदरो । तस्स राईमइं कण्णं, भज्जं जायइ केसवो ॥ ६ ॥
अह सा रायवरकण्णा, सुसीला चारुपेहिणी । सबलक्खणसंपुत्ता, विज्जुसोआमणिप्पहा ॥ ७ ॥
अहाह जणओ तीसे, वासुदेवं महिहियं । इहागच्छउ कुमारो, जा से कण्णं दलामि हं ॥ ८ ॥
सवोसहीहिं ण्हविओ, कयकोउयमंगलो । दिवजुयलपरिहिओ, आहरणेहिं विभूसिओ ॥ ९ ॥
मत्तं च गंधहत्थि, वासुदेवस्स जेट्ठगं । आरुढो सोहए अहियं, सिरे चूडामणी जहा ॥ १० ॥

॥ २७६ ॥

द्वाविंशं
रथनेमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
अरिदुनेमि-
चरित्रम् ।

अहं असिष्णा हरेण, यामराहि य सोहिओ । दसारचक्रेण य सो, सवओ परिवारिओ ॥ ११ ॥
चउरंगिणीं सेणां, रइयां जहकमं । तुडियाण सन्निपाणं, दिव्हेणं गयणं फुसे ॥ १२ ॥
पयारिणीं इहीण, जुईण उत्तिमाण य । नियगाओ भवणाओ, निज्जाओ वणिहपुंगवो ॥ १३ ॥
अहं सो तत्थ निज्जंतो, दिस्स पाणे भयहुण । वाडेहिं पंजरेहिं च, सन्निरुद्धे सुदुक्खिण ॥ १४ ॥
जीयियंतं तु संपत्ते, मंसट्ठा भक्खिययण । पासिता से महापण्णे, सारहिं इणमव्वी ॥ १५ ॥
कस्स अट्ठा इमे पाणा, एणं मेवे सुहेसिणो । वाडेहिं पंजरेहिं च, सन्निरुद्धा य अच्छहिं ? ॥ १६ ॥
व्याख्या—गुणमेव । नगरम्—राजलक्षणाति चक्रस्वस्ति क्रीडति । पुनः सौर्यपुराभिधानं च सूत्रे समुद्रविजय-वसु-
देवगौरवगामक्षिदर्शनायम् । 'समुद्रविजयमनुः अरिष्टनेमिरिति' च श्रुते अनेन भगवता कस्मिन् भवे तीर्थह्वरनाम-
कर्म निरव्यम् ? इति विनेरकोतुकापनोदाय तगरितं लेशतो लिख्यते—

कामक्षि मश्रिमे गामाहिस्म सुतो आसि धणनामो कुलपुत्तओ । माउलुहिंया धणवई तस्स भारिया । अन्नया
तादं विन्द्यान्ते न त्थहे गत्तादं पओयणसेणमन्नं । दिट्ठो य तत्थ पंथपरिचभट्ठो तण्हालुशपरिस्समादेरेण निमी-
शियओरणो फिळपण्णो भूमिबलमइगतो किमसरीरो एणो गुणी । तं च दट्ठुग 'अहो ! महातवस्सी एस कोइ इममवत्थं
पत्तो' ति मंत्रागभिकरुणेहिं सित्तो जलेण, नीइतो चेळंचलेण, संवाहियाणि य धणेण अंगाइ । जातो समासत्यो
नीतो नगामं, पट्ठिरिजो न पन्थाऽऽपाराईहिं । गुणिगा वि दिव्वो उच्चिओरणसो, जह्वा—इह दुहपउरे संसारे पर-
तोमहिं अणस्सं जाणण कायत्तं, ता मुहे वि ताव मंस-मज्ज-परद्धिमाइणं करेह निविहिं जउ मकेह पलिउं, जतो
पहुणेनाणि एयाणि, तथहि—' पविंदियमभूयं, मंसं दुगंगमसुइ वीमत्थं । रस्सपरितुलिगमत्तुग-मामयजणयं

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २७७ ॥

कुण्डमूलं ॥१॥ तहा—गुरुमोह-कलह-निहा-परिहव-उवहास-रोम-मयदेह । मनं दोगइमूलं, हिरि-स्त्रि-मड-धम्मना-
सकरं ॥२॥ अवि य—मज्जे महम्मि मंसे य, नयणीयम्मि चउत्थण । उपजंति असंया, तवण्णा तव्य जंतुगो ॥३॥
तहा—सपरोवघायजणया, इहेव तह नरयतिरियगइमूलं । दुहमारणसयदेह, पारत्ती चेरुत्तुकरा ॥४॥” इमं च मोऊण
संविगेहिं तेहिं भणियं—भयवं ! देहि अम्ह अप्पणयं घम्मं गिह्वायत्तोच्चियं । तेणवि ‘नो धम्मो जत्थ दया, इत्तट-
दोसा न जस्स सो देवो । सो हु गुरु जो णाणी, आरंभपरिगोहोवरतो ॥१॥’ इशाइ मवित्थरं ढ्हिऊण दिन्नो मम्मत्तमूलो
य सावयधम्मो । परितुडाइं ताइं अनुसासियाइं सुणिणा, जता—“तव्य धमेत्ता सत्ते, जइहिं नह् जत्थ दोर संजोगो ।
जत्थ य चेइयभवणं, अन्ने वि य जत्थ साहन्मी ॥१॥ देवगुरुग तिसंयं, तरेत्त तह परमवयं विहिता । तह पुत्त-
वत्थमाइंहिं पूयणं सव्वकालं पि ॥२॥ अन्नं च—अपुत्तानगलणं. पवन्त्याणं सुभम्मसवणं च । कुत्ता मड जहन्नात्ति,
तवसज्जायाइं जोगं च ॥३॥ अन्नं च—भोगणसमए सयणे, निचोदणे पमवणे भाए वनणे । पंचनमोणरं गल्ल, गुन-
रेज्जा सव्वकजेसु ॥४॥” एवमाइधम्मो धिरीकाऊण ताइं आपुन्निऊण न गतो अद्दाविहारं माट् । ताइं वि कुणंति साह-
वइदमणुटाणं, वढं च तेहिं तवस्मिच्चल्लपययं सुगणुवंति महंतं पुत्तं । अवि य—“धेयावणं कीरइ, समणाणं मुत्ति-
हियाण जं किंचि । पारंपरेण जायइ, मोक्खसुदप्पमाहं तं पि ॥१॥” पट्ठिन्नो न तेहिं ळहेण जइधम्मो । तालं हाऊण
सोहम्मो सामाणितो जातो धणो, रयरा वि जातो तस्सेव भित्तो । तव्य दित्तं नुग्गमुहम्मणुभित्तं नुतो सत्तो धणो इववत्तो
वेयहे सूरतेयरइणो पुत्तो चित्तगइनामा विन्नाहरयाया । धणवइं वि सूरयायऊणा होऊण जाया तस्सेव भारिया
रयणवइं नाम । आसेवियमुणिधम्मो माहिंदे धणो सामाणितो, इगरा य तम्मिन्नो जातो । ततो पुत्तो धणो अय-
राजितो नाम राया जातो, सा वि पिइमइं तस्स पत्ती । काऊण समणधम्मं गयाउं आरणके हत्थे । धणो मामाणितो

द्वाविंशो
रथनेमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
अरिष्टनेमि-
चरित्रम् ।

॥ २७७ ॥

ज्ञाओ, इयरा वि तस्मिन्तो । ततो चुओ धणो संखराया जातो, सा वि जसमई तस्सेव कंता । तत्थ संखो पडिवन्नमुणि-
यम्मो अरांतवच्छाङ्गादेऊहिं निवद्धतिथरत्तामो उववन्नो अवराइयविमाणे । जसमई वि साहुधम्मपहावेण तत्थेवो-
ववण्णा । ततो चविऊण धणो सोरियपुरे नयरे दसण्हं दसाराणं जेट्टस्स समुद्धविजयस्स राइणो सिवादेवीए भारि-
याए कुच्छिसि चोद्धसमहासुमिणसूइतो कत्तियकिण्हवारसीए उववन्नो पुत्तत्ताए । उचियसमएण य सावणसुद्धपंच-
मीए पसूया सिवादेवी दारयं । दिसाकुमारिकयजायकम्मसुरासुरविहियजम्माभिसेयाणंतरं कयं राइणा वद्धावणयं ।
दिट्ठो रिट्ठरयणमतो नेमी मुमिणे गन्भगए इमम्मि सिवाए त्ति 'अरिद्धनेमि' त्ति कयं पिउणा नामं । जातो अट्टवरिसो ।
गद्धंतरे य हरिणा कंसे विणिवाइए जीवजसावयणेण जायवाणसुवरि आसुरुतो जरासंधो महाराया । तयासंकाए
गया पच्छिमसमुद्धं ते जायवा । तत्थ केसवाराहियवेसमणकयाए सब्बकंचणमयाए वारसजोयणायामाए नवजोयणवित्थराए
वारयईए मुहेण चिद्धति । कालेण य निहयजरासंधा राम-केसवा भरहद्धाहिवइणो राया जाया । अरिद्धनेमी य भयवं
जोषणमणुपत्तो विसयपरम्मुहो विसिट्ठकीलाहिं कीलंतो सब्बजायवपिओ हिंइइ जहिच्छाए । अन्नया समाणवय-वेसा-SS-
यारेहिं निवकुमारेहिं सह रमतो गतो हरिणो आउहसालाए, दिट्ठाइं देवयाहिद्धियाइं अणेगाइं आउहाइं । ततो दिव्वं
कालयद्धं गेण्हंतो पाणसु निवडिऊण भणितो आउहपलेण—कुमार ! किमणेण सयंसुरमणवाहतरणविभमेण असक्काणु-
ट्ठणेणं ? , न सल्लु महुमहणं वज्जिय सदेवमणुयासुरे वि लोए इमं आरोविउं कोइ सत्तो । ततो ईसिहसंतणेण तमवगणिऊणं
आरोविउं लीलाए, अप्फालिया जीवा । तीए रवेण य कंपिया मेइणी, थरहरिउमारद्धा गिरिणो, उत्तट्टहियया इतो ततो
पत्तयंति जल-थल-व्यहचारिणो जंतुगणा । ततो अचंतविम्हियाणाSSरविख्यनराणं मोत्तूण कालवट्ठं पुणरुत्तं वारंताण वि
गहिंनो पंचयण्णो संखो, आऊरितो य कोउगेण । तस्स सहेण वहिरियं सब्बं पि भुयणं, आकंपियं सदेवमणुयासुरं पि

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २७८ ॥

जयं, विसेसतो सा नयरी । ततो 'किमेस पलयकालसन्निहो संखोहो ?' त्ति विगप्पत्तस्स हरिणो निवेइत्तो आउहपलेहिं जहट्ठितो वइयरो । विन्हितो हरी । ततो मुणियकुमारसामथेण भणितो बलदेवो हरिणा—जस्सेरिसं बालस्स वि सामत्थं नेमिणो सो वडुत्तो रज्जं हरिस्सइ, तो पुणो बलं परिकिखय रज्जरक्खणोवायं चित्तो । बलदेवेण भणियं—अलमेयाए संकहाए त्ति, 'जहचंचितियदिण्णफलो, एसो पणईण कप्परुक्खो व्व । सो कह नरिंद ! रज्जं, घेच्छइ कुमरो तुमाहितो ? ॥१॥' जेण पुबं केवलनिदिहो उप्पण्णो एस बावीसइमो नेमित्तिथयो, तुमं पुण भरहद्धसामी नवमवासुदेवो, ता एस भयवं अकयरज्जो परिचत्तसयलसावज्जजोगो पवज्जं काहिति । अणुदियहं पि रज्जहरणसंकाए वारिज्जंतेणावि हरिणा उज्जाणमुवगतो भणितो नेमी—कुमार ! नियनियबलपरिक्खणनिमित्तं बाहुजुद्धेण जुज्झामो । नेमिणा भणियं—किमणेण बुहजणदिण्णिजेण इयरजणवहुमएणं बाहुजुज्जवसाएणं ?, विउसजणपसंसणिज्जेणं वायाजुज्जेण जुज्झामो, अण्णं च मए डहरण जुज्झाभिभूयस्स महुत्तो अयसो । हरिणा पलत्तं—केलीए जुज्जंताण केरिसो अयसो ? । ततो पसारिया वामा बाहुलया नेमिणा—एयाए नामियाए विजितो मि त्ति । अवि य—'उवहासं खलु जम्हा, जुज्जं गोविंद ! तेण बाहाए । वालियमित्ताए चिय, विजितो हं नत्थि संदेहो ॥१॥ अंदोलिया वि दूरं, नियसामथेण विणहुणा वाहा । थेवं पि सा न चलिया, मणं व मयणस्स वाणेहिं ॥२॥' एवं च विनियत्तरज्जहरणसंकस्स दसारचक्कपरिवुडस्स हरिणो समइक्कतो कोइ कालो । अन्नया संपत्तजोव्वणं विसयसुहनिप्पिवासं नेमिं निएऊण भणितो समुद्विजयाइणा दसार-चक्केण केसवो—तहा उवयरसु कुमारं जहा इत्ति पयट्ठए विसएसु । तेण वि य भणियातो रुप्पिणि-सच्चभामापमुहातो निययभारियाओ । ताहिं वि जहावसरं सपणयं भणितो एसो कुमरो—सच्चतिहुयणाइक्कंतं तुह रूवं, निरुवमसोहग्गा-इगुणोववेयं निरामयं देहं, सुरसुंदरीण वि उम्मायजण्णं तारुणं, ता अणुरूवदारसंगहेण करेसु सफलं दुल्लहलंभं मणुय-

द्राविशं
रथनेमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
अरिष्टनेमि-
चरित्रम् ।

॥ २७८ ॥

तणं । ततो इसिऊण भणियं नेमिनाहेण—मुद्धातो ! असुइरूचाणं बहुदोसालयाणं तुच्छसुहनिबंधणं अथिरसंगमाणं रमणीणं सरेण न होइ सफलं नरत्तणं, अवि य एगंतसुद्धाए निकलंकाए निरुवमसुद्धाए सासयसंजोगाए सिद्धिवहूए चेवो-
वज्जेणेण तरस सफलत्वं । जतो—“भाणुमत्ताइसामग्गी, तुच्छभोगाण कारणे । कोडं वराडियाए व, हारिंति अबुहा
जणा ॥१॥” अहं सिद्धिनिमित्तमेव जइस्सं । साहितो ताहिं कुमारभिप्पतो हरिणो । तओ तेण सयं चिय भणितो
नेमी—कुमार ! उसभाइणो वि तित्थयरा काऊण दारसंगहं जणिऊण तणए पूरिऊण पणइजणमणोरहे पच्छिमवयम्मि
पयइया तहा वि संपत्ता मोक्खं, तो एस परमत्थो—दारसंगहेण पूरेसु दसारचक्कस्स मणोरहे । ततो निव्वयं नाऊण
भाविपरिणामं च वियाणंतेण पडिवन्नं हरिवयणं नेमिणा । कहियं च तं दसारचक्कस्स हरिणा । तेण वि संजायहरिसा-
इरेणेण भणितो हरी—वरेसु कुमारणुरूवं रायकुमारियं । दिट्ठा गवेसंतेण उग्गसेणरायदुहिया रायमई कन्नगा ।
सा पुण धणवइजीवो अपराजियविमाणतो चविऊण य तत्थोववन्ना । ततो ‘सा चेवानुरूव’ ति मगितो उग्ग-
सेणो । तेण वि सहस्सिसेण ‘मणोरहाइरित्तो एस अणुगहो’ ति भणिऊण दिट्ठा । ततो कारावियं दोसु वि कुलेसु वद्धा-
वणयं । अन्नदियइम्मि कारावित्तो वारेज्जमहूसवो । तओ निव्वत्तिएसु तयणुरूवेसु भत्तवत्थालंकाराईसु करणिज्जेसु पर-
माणंदेण पत्तो वारिजियवासरो । जहाविहिं पंखिया रायमई, कया सवालंकारसारा । कुमारो वि पसाहितो दिव-
रमणीहिं समारूढो मत्तवारणं । समागया दसारा सह वलदेव-वासुदेवेहिं । समाहयाइं तूराइं, ऊसियं सियायवत्तं,
आऊरिया जमलसंता, पगाइयाइं मंगलाइं, जयजयावियं मागहेहिं । ततो शुव्वतो नरदेवसंधेण अहिलसिज्जंतो सुरनर-
रमणीहिं पेच्चिजंतो सद्यलोणं महाविच्छेदुण पत्तो विवाहमंडवासन्नं । रायमई वि नेमिकुमारं दट्ठण आणंदपरवसा
संजाया । अपि य—ता हं ? मिमेत्थ वट्ठइ ? , कत्थ व चिट्ठासि ? को इमो कालो ? । जिणंदसणुत्थपहरिस-हरियमणा

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २८० ॥

रियमहादाननिमित्तं च पडिवन्नं संवच्छरमेत्तमवस्थाणं । भयवया तप्पमिति च आढतं किमिच्छियं महादानं । जंभगा य देवा भयवतो भवणे हिरण्यधन्नवत्थाइवासं वासिउमाढत्ता । पडिपुणे य संवच्छरे आपुच्छिऊण अम्मपियरो सावणसुद्धछट्टीए सदेवमणुयाए परिसाए परिवुडो निगंतूण नथरीए सहसंबवणे उज्जाणे तिन्नि वाससयाइ अगारवा- समावसित्ता छट्टेणं भत्तेणं पुरिससहस्सेण सद्धिं निक्खंतो विहरइ तवसंजमरतो । इओ य भयवतो भाया रहनेमी अणुरायपरो रायमइ उवयरइ, भणिया य तेण—सुयणु ! मा करेइ विसायं, तुमं सोहग्गनिहिं को को न पत्थेइ ?, भयवं पुण वीयरगो न करेइ विसयाणुबंधं, तो पडिवज्जसु ममं, तुहाणाकारी सब्बकालमहं । तीए भणियं—जइ वि अहं नेमि- नाहेणं चत्ता तद्वा वि तमहं न परिच्चएमि जेण भयवओ चेव सिस्सिणी भविस्सामि, ता उज्झसु तुममेयमत्थाणुबंधं । ततो ठितो कइ वि दिणे सो अवहेरीए । पुणो वि अन्नम्म दिणे पत्थिया । ततो तीए तप्पडिबोहणत्थं तप्पच्चक्खमेव पाऊण खीरं मयणफलपाणेण वमिऊण सोवणिणयक्कोले समुवणीयं रहनेमिणो, भणितो य—पियसु इमं । तेण भणियं— कहं वंतं पियासि ? । तीए भणियं—किमेयं जाणसे तुमं ? । तेण भणियं—बालो वि एयं वियाणइ । तीए भणियं—जइ एवं ता कीस मं नेमिनाहेण वंतमापिउमिच्छसि ? । इमं भणिओ सो उवरतो तदुज्झवसाणातो । सा वि दिक्खाभिमुही तवोवहाणेहिं सोसंती चिट्ठइ सरीरयं । एत्थंतरे चउपन्नं दिणाइं अन्नत्थ विहरित्ता आगतो रेवयगिरिसहसंबवणे दिक्खाठाणे उज्जाणे भयवं । उप्पन्नं तत्थ सुहज्झवसाणस्स आसोयअमावसाए अट्टमभत्तं केवलं नाणं । कयं देवेहिं समोसरणं । अवि य—वंतरसुरा कुणंति उ, वाओदयरयणभूमिनिव्वत्तिं । पणवन्नविटसंठिय-कुसुमाणं पयरणं चेव ॥१॥ अब्बिभतरमज्झवहिं, विमाण-जोइ-भवणाहिवकयातो । पायारा तिन्नि भवे, रयणे कणगे य रयए य ॥२॥ मणिरयणहेम- मइया, कविसीसा सब्बरयणिया दारा । मणिक्कणगरयणचित्ता, य तोरणा धयवडाइन्ना ॥३॥ मज्जे असोगरुक्खो, तदहो

द्वाविंश-
रथनेमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
अरिष्टनेमि-
चरित्रम् ।

॥ २८० ॥

पीठं च तत्थ सुरलंघो । तत्संतो सीहासण-मुर्वरि छत्ताइछत्तं च ॥४॥ जक्खकरत्थे पासे, सुचामरे पउमसंठियं चकं । पडिल्लपरमतोएण-माई य करेति वंतरिया ॥५॥ साहारणओसरणे, एवं जत्थिड्डिमं तु ओसरई । एक्को चिय तं सबं, ऋरेइ भयणा उ इयरेसिं ॥६॥ निघत्ते य तम्मि पुव्वनोरेण दोहिं पउमेहिं पाए ठवंतो सत्तहिं य अणुगम्ममाणो पविट्ठो भयवं चेइयत्तत्तं पयम्पिणीकाऊण तित्थपणमं च काऊण उवविट्ठो पुव्वाभिमुहो सिंहासणे जातो चउमुहो । मिलिया नउविट्ठा वि सुरसंथा । ममागया समुद्विजय-केसवाइजायवगणा । परितुट्टमणा य रायमई वि पत्ता समोसरणं । तत्थ भयवंत केई वंनंति, केई थुणंति, केई पूयंति, केई गायंति, केई वज्जाइं वायंति, के वि नवंति, अंतरा य मुरचारणा पडंति । अवि य—तुज्झ निरुम रूवसंपत्ति, जयपवरु सोहरगु तुहु । तुज्झ पुण्णु लावणु उत्तमु, अइलडहु तारुणु तुहु ॥१॥ गुणह रासि तुहुं सयलु सत्तमु, अज्जवि झूरहिं तत्तणिग्रण निरुभरु तइं अणुरत्तु । तह वि हु सामिय ! मयणसरु, तुहु उरि सगु न पत्तु ॥२॥ देवदणवरयनरराय जा खोहइ, मिउवयणकुडिलहासकुडिलावलोयण, मुणिवगो वि वसिकरइ परमरूवलावन्नजोघण । सा पइं उज्झिय राइमई, निरुभरनेहरुयंत । मयणमडफरु भग्गु इह, पइं पर सासि ! पसंत ॥३॥ एवमाइमहापमोणेण निघित्ताए केवलमहिमाए जहारिहं निविट्ठासु परिसासुं । अवि य—“मुनि-वेमानिणि-समणी, सभ-यण-यण-जोइदेविदेवा य । वेमाणिय-नर-नारी, ठंतउगोयाइ विदिसासु ॥१॥ उद्धत्था समणीतो, नरिस्थितो केइ सुरवहूओ

१ तत्र निरुपमा रूपमम्पत्तिः, जगत्पार सौभाग्यं तत्र । तत्र पुण्यं लावण्यमुत्तमं, अतिसुन्दरं तारुण्यं तत्र ॥ १ ॥ गुणानां शक्तिश्च न वक्तव्यः मयसः, अद्यापि क्षीयते तरुणीजनो निर्भरं त्वयि अनुसक्त । तथापि खलु स्वामिन् ! मदनशरस्त्रगोरसि सङ्गं न प्राप्त ॥२॥ देव-दानव-नगर-नररागाश्च या क्षोभयन्ति, मृदुवचनकुटिलहासकुटिलावलोकना, मुनिगमपि वसीकरोति परमरूपलावण्ययौवना । सा त्वया उज्झिता राज्ञीभग्नी, निर्भरयोगहरन्ती । मदनान्तरमयो भक्त इह त्वयि पर स्वामिन् ! प्रशान्ता ॥ ३ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखनोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २७९ ॥

वेद्य न किं पि ॥१॥ एत्थंतेरे कलुणरावे सोऊण जाणंतेण वि नेमिनाहेण पुच्छित्तो सारही—भो ! काण पुण मरण-
भीरुयाणं च एस कलुणो सद्दो ? । तेण कहियं—देव ! एए हरिणाइणो सत्ता तुज्झ वारेज्जयपरमाणंदे वावाइय लोगो
भोयाविल्लिस्सइ । ततो तस्साऽऽहरणाणि पणामिऊण भणिआ लोगा नेमिणा—‘भो ! भो ! केरित्तो परमाणंदो जम्मि निर-
वराहाण दीणाण भीयाण एयाण बहो कीरइ ? , ता किं इमिणा संसारपरिभमणहेउणा वारिज्जएणं ?’ ति भणिऊण वाला-
वियो करी । सारहिणा वि भयवओ अहिप्पायं नाऊण मोइया ते सत्ता । नेमिं च वलंतं विरत्तचित्तं पेच्छिय अयंड-
वज्जपहारताडिय व मुच्छावसेण निवडिया धरणीए रायमई । ससंभमेण य सहीयेणेण सित्ता सीयलजलेण, वीइता
तालविंटेण, लद्धवेयणा पभणिडं पयत्ता—अहो ! मे मूढया जमप्पाणमयाणिऊण अञ्चंतदुल्लभे भुवणनाहे अणुरायं
कुणंतीए लहुईकत्तो अप्पा, किं कयाइ कायकंठिया परममोत्तिथहारसंगं पावइ ? । गरुयाणुराएण य जिणसुद्धिसिडं
विलवइ—‘धी मे सुकुलुप्पत्ती, धी रूवं जोवणं च मे नाह ! । धी मे कलाक्कुसलया, पडिवल्लिय जं तुमे चत्ता ॥१॥
नीहरइ जीवियं पिय, अंगाइ व नाह ! मह विलिज्जंति । फुडइ व हियमेयं, सहसुज्झणदुक्खसंतवियं ॥२॥ हारो खार-
सरिच्छो, जल-चंदण-चंदिमा वि तावति । तुह विरहे मह सामिय !, जलइ व समंततो भुवणं ॥३॥ किं संजाया
चक्खू ? उइयं किं मज्झ असुहयं कम्मं ? । किं किं पि सुयं दिडं, व विप्पियं ? जं ममं चयसि ॥४॥ दिट्ठिं पि देसु
सामिय !, आलवणं पि हु करेसु खणमेकं । मा मे पेम्मपराए, भवाहि एसंतनिरवेक्खो ॥५॥ अहवा सिद्धिवहुकंठियस्स
तुह अमरसुंदरीतो वि । न हरंति नाह ! हियं, माणुसमेत्तेहि का गणणा ? ॥६॥’ एवं च महासोयभरोत्थया विलवंती
‘पियसहितो ! अलंघणिज्जो दिव्वपरिणामो, ता अवलंवेसु धीरयं, अलमेत्थ विलविणं, सत्तपहाणातो होति रायधूयाओ’ ति
भणिऊण संठविया सा सहियेणेण । भणियं च तीए—पियसहीतो ! अज्जं चेव मे सुमिणए आगतो एरावणारूढो

द्वाविंशं
रथनेमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ॥
अरिष्टनेमि-
चरित्रम् ॥

॥ २७९ ॥

बहुदेवदाणवपरिवुडो दुवारदेसे एगो दिवपुरिसो, तक्खणं च नियत्तिय सो समारुढो सुरसेलं, निसन्नो सीहासणे, अणेगे समागया जंतुणो, अहं पि तत्थेव गया, सो चउरो चउरो सारीरमाणसदुहपणासगाणि कप्पपायवफलाणि तेसिं दित्तो मग्ग भणिओ—भयवं ! मम वि देसु इमाणि, दिन्नाणि य तेण, तयणंतरं च पडिवुद्धा अहं । सहीहिं भणियं—पिय-सहि ! मुहुरुओ वि ते एस सुमिणतो इत्ति परिणामसुंदरो होहि ति । इतो तत्तो नियत्तो नेमिनाहो । चालियास-नेहिं पडिवोहिओ ‘भयवं ! सद्यजगलीवहियं तित्थं पवत्तेहि’ ति भणत्तेहिं लोगंतियदेवहिं गतो जणनि-जणयसयासे, तिरइय कर कमलमडलेण य भणियं—अम्मो ! विरत्तं मे भवचारगाओ चित्तं, तं इच्छामि अहं तुम्हेहिं अनुण्णातो पवडुं । इमं च मोऊण सोयसंवट्टनिरुद्धहियया कंप्पिररीरा चुण्णियवल्या निवडिया महीयले । मिलियं तत्थ दसार-चणं । जलाभिसेयाइणा लद्धसन्ना इमं भणिउमाडत्ता—कीस जाय ! पसरंतमणोरहवह्छिउम्मूलेण सोयसायरे खिवेसि अम्हे ? कीस वा पडिवन्नपत्थणाभंणेण जणेसि मणसंतावाइरेगं दसारचक्कस्स ? अन्नं च—जाय ! एवं कीरमाणे सयंमगियरायमइकन्नगो हरी कहं दाविस्सइ उग्गसेणरायस्स मुहं ? कहं वा भविस्सइ जीवंतमयगा वराई राय-मइ ? ता अम्होवरोहेण चेव तीण करेसु पाणिगहणं, परिणयवतो य काहिसि पव्वजं । ततो भणियं भयवया—अम्मो ! मा करेसु मणसंतावं, परिभावेसु अणिच्चत्तं सब्बभावणं, चित्तेसु विवागदारुणत्तं अतित्तिजणगत्तं च विसयाणं, तद्वा—अग्रित्तणं जोहणस्स, चंचलत्तं च रिद्धीणं, सद्वासमयसमागमेक्कतरुवासिसडणाणं व थोवसंजोगत्तं पियपुत्ताइ-पंणुणणाणं, अयंउपनृत्तिणं मज्झस्म, जम्मजरामरणरोगादुक्खपउत्तं च संसारस्स आलोएसु, ता अणुजाणसु मं इमातो भवपलीवणाओ नीहरंतं । एत्थंतरे दसारचक्केण विरइयकंजलिणा भणितो नेमी—कुमार ! तए संपइ चेव परिउत्तरन जायववग्गस्म अत्थमइ ए जियलोओ, ता पडिच्छाहि ताव कंचि कालं । ततो उवरोह सीलयाए संवच्छ-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २८० ॥

रियमहादाणनिसित्तं च पडिवन्नं संवच्छरमेत्तमवत्थाणं । भयवया तप्पमित्तिं च आढतं किमिच्छियं महादाणं । जंभगा य देवा भयवतो भवणे हिरण्यधन्नवत्थाइवासं वासिउमाढत्ता । पडिपुण्णे य संवच्छरे आपुच्छिऊण अम्मपियरो सावणसुद्धछट्ठीए सदेवमणुयाए परिसाए परिबुडो निगंतूण नयरीए सहसंबवणे उज्जाणे तिन्नि वाससयाइ अगारवा- समावसित्ता छट्ठेणं भत्तेणं पुरिससहस्सेण सद्धिं निक्खंतो विहरइ तवसंजमरतो । इओ य भयवतो भाया रहनेमी अणुरायपरो रायमइ उवयरइ, भणिया य तेण—सुयणु ! मा करेह विसायं, तुमं सोहमनिहिं को को न पत्थेइ ?, भयवं पुण वीयरगो न करेइ विसयणुबंधं, तो पडिवज्जसु ममं, तुहाणाकारी सब्बकालमहं । तीए भणियं—जइ वि अहं नेमि- नाहेणं चत्ता तहा वि तमहं न परिच्चएमि जेण भयवओ चेव सिस्सिणी भविस्सामि, ता उज्झसु तुममेयमत्थाणुबंधं । ततो ठितो कइ वि दिणे सो अवहेरीए । पुणो वि अन्नम्मि दिणे पत्थिया । ततो तीए तप्पडिवोहणत्थं तप्पच्चक्खमेव पाऊण खीरं मयणफलपणेण वमिऊण सोवणियकच्चोले समुवणीयं रहनेमिणो, भणितो य—पियसु इमं । तेण भणियं— कहं वंतं पियमि ? । तीए भणियं—किमेयं जाणसे तुमं ? । तेण भणियं—बालो वि एयं वियाणइ । तीए भणियं—जइ एवं ता कीस मं नेमिनाहेण वंतमापिउमिच्छसि ? । इमं भणिओ सो उवरतो तदज्झवसाणातो । सा वि दिक्खाभिमुही तवोवहाणेहिं सोसंती चिट्ठइ सरीरयं । एत्थंतरे चउप्पन्नं दिणाइं अन्नत्थ विहरित्ता आगतो रेवयगिरिसहसंबवणे दिक्खाठाणे उज्जाणे भयवं । उप्पन्नं तत्थ सुहज्झवसाणस्स आसोयअमावसाए अट्टमभत्तं केवलं नाणं । कयं देवेहिं समोसरणं । अवि य—वंतरसुरा कुणंति उ, वाओदयरयणभूमिनिव्वत्तिं । पणवन्नविटंसंठिय-कुसुमाणं पयरणं चेव ॥१॥ अन्निभतरमज्झवहिं, विमाण-जोइ-भवणाहिवकयातो । पायारा तिन्नि भवे, रयणे कणगे य रयए य ॥२॥ मणिरयणहेम- मइया, कविसीसा सव्वरयणिया द्वारा । मणिक्कणगरयणचित्ता, य तोरणा धयवडाइत्ता ॥३॥ मज्झे असोगरुक्खो, तदहो

द्वाविंशं
रथनेमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
अरिष्टनेमि-
चरित्रम् ।

॥ २८० ॥

पीठं च तस्य सुरच्छेदो । तस्संतो सीद्दासण-मुर्वि छत्ताइछत्तं च ॥४॥ जक्खकरत्थे पासे, सुचामरे पउमसंठियं चक्कं । पडिरुवपरतोरण-माई य करेति वंतरिया ॥५॥ माहारणओसरणे, एवं जत्थिड्डिमं तु ओसरई । एक्को चिय तं सब्बं, छेद भयणा उ इयरेमि ॥६॥ निव्वत्ते य तम्मि पुव्वदारेण दोहिं पउमेहिं पाए ठवतो सत्तहिं य अणुगम्ममाणो पविट्ठो भययं चेइयरुत्तं पयन्तिरणीक्काऊण तित्थपणामं च काऊग उवविट्ठो पुव्वासिमुहो सिद्दासणे जातो चउमुहो । मिलिया चउघिहा मि मुरसंधा । समागया समुद्धविजय-केसवाइजायवगणा । परितुट्टमणा य रायमई वि पत्ता समोसरणं । तस्य भययंतं केई वंदंति, केई धुणंति, केई पूयंति, केई गायंति, केई वज्जाइं वायंति, के वि नचंति, अंतरा य मुरचारणा पडंति । अवि य—‘तुज्झ निरुवम रुवसंपत्ति, जयपवरु सोहरगु तुहु । तुज्झ पुण्णु लावणु उत्तमु, अइलड्डु तारुणु तुहु ॥१॥ गुणद रासि तुहुं सयलु सत्तमु, अज्जवि झूरहिं तरुणियण निम्भरु तइं अणुरतु । तह वि हु सामिय ! मयणसरु, तुहु उरि संगु न पनु ॥२॥ देवदानवसयरनराय जा खोहइ, मिउवयणकुडिलहासकुडिलावलोयण, मुणिवग्गो वि वसिकरइ परमरुत्तलावन्नजोत्तण । सा पइं उब्बिय राइमई, निम्भरतेहरयंत । मयणमडफरु भग्गु इह, पइं पर सामि ! पसंत ॥३॥ परमाइमापमोण निव्वित्ताए केवलमहिमाए जहारिहं निविट्ठासु परिसासुं । अवि य—‘मुणि-वेमाणिणि-समणी, सम्भयण-जोइदेविदेवा य । वेमाणिय-नर-नारी, ठंतउग्गेयाइ विदिसासु ॥१॥ उट्ठया समणीतो, नरित्थितो केइ सुरवहूओ

१ तत्र निरुगमा रूपमस्मृतिः, जगत्पार सौभाग्य तत्र । तत्र पुण्यं लावण्यमुत्तम, अतिसुन्दर तारुण्यं तत्र ॥ १ ॥ गुणानां राशिस्तत्र मन्त्रः मत्तमः, अद्यापि क्षीयते तरुणीजनो निम्बरं त्वयि अत्रुरक्तः । तथापि सलु स्वाभिन् । मदनशरस्तयोरसि सक्तं न प्राप्तं ॥२॥ देव-दानव-नगर-नाराजान् य क्षोभयति, मृदुपचक्रकुडिलहासकुडिलाग्लोकना, मुनियर्गमवि वसीकरोति परमरुत्तलावण्ययौवना । सा त्वया उज्जिगा रात्रीमगी, निम्भयेहरन्ती । मदनान्मयरो भग इह त्वयि परं स्वाभिन् । प्रशान्ता ॥ ३ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २८१ ॥

य । वीर्यमि द्रुति तिरिया, तइए सालंतरे जाणा ॥२॥” कया य भयवया धम्मदैसणा—शृङ्गारादिरसैराढ्ये,
रागद्वेषोरुत्सवके । गाढगर्दमिलाकारचतुर्गतिविराजिते ॥१॥ कपायप्रबलाऽश्रान्त-बलीवर्दसमायुते । सारथीभूतमि-
थ्यात्व-प्रमादा-ऽयम-योगके ॥२॥ आयुःपरम्पराबद्ध-घटीचक्रसमाकुले । मोहसीरपतिप्रष्ट-हास्यादिवहुकर्षके ॥३॥ विचित्र-
जन्मसन्तान-गुरुकेदारशोभिते । सदोषकर्मबीजौघ-मृत्युपानान्तिकाश्रिते ॥४॥ भीमे भवारघट्टेऽस्मिन्नजस्रं कालकुल्यया ।
इतश्चेतश्च नोद्यन्ते, जलवज्जन्तवो ह्यमी ॥५॥ एवं विज्ञाय भो भव्याः ! सर्वसौख्यैककारणे । सर्वकेशहरे जैने, धर्मे
यत्नो विधीयताम् ॥६॥ एसाइ सोऊण बहवे पडिबुद्धा पाणिणो । पद्माविया गणहरा । जातो चउविहो समणसंघो ।
रहनेमी वि संविगो पवइतो । रायमई वि बहुयाहिं रायकणगाहिं सह निकवंता । ‘जो मे सुमिणे तया दिट्ठो दिव्व-
पुरिसो सो एस भयवं, कप्पपायवफलाणि य चउरो महबयाइं’ ति परिबुद्धा सा । अण्णया भयवतो वंदणत्थं रेवयगिरिं
गच्छंती साहुणीहिं सह महाबुद्धीए अब्भाहयासु अइसंभमवसेण अण्णणगुहाइएसेसु निलीणासु सेससाहुणीसु रायमई
वि पविट्ठा एगाए सुण्णगुहाए । तत्थ य वासपरद्धो भवियवयावसेण रहनेमिसाहू वि पुव्वपविट्ठो आसि । अंधारपरएसे
ठितो न दिट्ठो तीए, लग्गा चीवराइं विसारिउं । तीए निरावरणसरीरसोहं दट्ठूण दुइंतयाए इंदियाणं अणाइभवब्भत्थ-
याए विसयाभिसंगस्स जाओ सो रायपरव्वसो । एत्थंतरे सो दिट्ठो तीए । ततो भयवैविरगत्ताए इत्ति पावरिय अप्पाणं
निविट्ठा बाहुसंगोपं काऊण । भणिया य तेण—सुयणु ! न सक्केमि तुहाणुरायवसेण अरइपरिगयमिमं सरीरं धारेउं, ता
काऊणणुगहं पडिवज्जसु मए समं विसयसेवणं, पच्छा संजायमणसमाही अहं तुमं च तवनिम्मलं संजमं चरिस्सामो ।
तीए वि साहसमवलम्बिऊण पगब्भवयणेहिं भणितो—भो ! महाकुलपसूतो तुमं, ता किं जुतं तुह सवायाए पडिवन्नस्स
वयस्स भंजणं, अवि जीवियं चयंति सप्पुरिसा न उण पइणं लोवंति, ता महाभाग ! काऊण मणसमाहिं चित्तसु

॥ २८१ ॥

द्वाविंशं
रथनेमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
अरिष्टनेमि-
चरित्रम् ।

त्रिसयाण विवागवाकणत्तं, सीलखंडणत्स नरयाइयं फलं । अणं च—न विसयसेवणेण मणसमाही अवि य पभूयतरा
चेव अरई ह्वइ, जतो वडूइ चेव तस्सेवणेणं लद्धपसरस्स मणस्स इच्छा, भणियं च—“मुत्ता दिवा भोगा, सुरेसु
अनुरेसु तह य मणुप्पु । न य संजाया तिती, अतितरंकस्स व जियस्स ॥१॥” एमाइअणुसासितो संबुद्धो एसो । ‘सम्मं
चोयण’ ति भणंतो अत्ताणं निंदिऊण रायमइं च अभिनिंदिऊण गतो साहुमज्जे । सा वि अज्जियासमीवे । अरिद्धनेमी
य भयन मरगयमवणणइसधणूसियदेहो संखलंछणो चउप्पणदिणूणइं सत्त वाससयाइं केवलपरियाएण विहरिउं पडि-
नेहिऊण अणेने भवसत्ते पालिऊण वाममहस्समाउं रेवयगिरिस्मि आसाढसुद्धअट्टमीए मासिएण भत्तेणं छत्तीसएहिं
पंचहिं मण्हिं सह सिद्धिं गतो । रहनेमी रायमइं य सिद्धाइं । पनरस सयाइं समणणं तीसं च सयाइं समणीणं
भयवतो अरिद्धनेमिस्स सिद्धाइं । चवणाईसु पंचसु कल्लणगेसु चित्तानक्खत्तमासि ति अरिद्धनेमिचरियं सम्मत्तं ॥
सुवोक्कमपि यदत्र कथितं तन् कथानकप्रमदनेन श्रोतृजनानुग्रहार्थम् । सम्प्रति सूत्रं व्याख्यायते—

“लम्भणस्सरसंजुओ” ति स्वरलक्षणानि—माधुर्यादीनि तैः सयुतो यः सः तथा । “गोयमो” ति गौतमसगोत्रः ॥
“विनुमोत्रामणिण्ह” ति “विशेषेण श्रोतृते विद्युत् सा चाऽसौ सौदामिनी च विद्युत्सौदामिनी तत्प्रभा—तद्वर्णा ।
“जा मे” ति सुवृत्त्यायाद् येन तस्यै कन्यां ददाम्यहम् ॥ ‘सर्वोपधयः’ जयाविजयार्द्धिवृद्ध्यादयः । ‘कृतकौतुकमद्गलः’
इत्यत्र श्रोतृगानि—ललाटमुशलस्पर्शनादीनि, मद्गलानि च—दध्यक्षतादीनि ॥ वासुदेवस्य सम्बन्धिनमिति गम्यते,
‘देष्टव्यम्’ अतिशयप्रशस्त्यक्रमः ॥ ‘दिज्वेन’ प्रधानेन, ‘गयणं फुसि’ ति आर्पित्वाद् गगनस्पृशोपलक्षितः ॥ ‘धृष्णिपुद्गवः’
यावत्प्रधानः ॥ अथ सः ‘निर्यन्’ अधिकं गच्छन् ‘दिस्स’ ति ‘दृष्ट्वा’ अवलोक्य ॥ ‘पासित्त’ ति दृष्ट्वा, कोऽर्थः ?
उत्तमिदोपाविशिष्टान् हृदि निध्याय ‘सः’ इति भगवान् ॥ “कस्सड्ढ” ति कस्याऽर्थोत्—हेतोरिमे प्राणा एते सर्वे ? ,

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २८२ ॥

‘इमे’ इत्यनेनैव च गते ‘एते’ इति पुनरभिधानं सम्प्रमख्यापनार्थम्, सन्निरुद्धाश्च, ‘चः’ पूरणे इति षोडशसूत्रार्थः ॥
१-२-३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२-१३-१४-१५-१६ ॥ एवं च भगवतोक्ते आह—
सारही तओ भणति, इमे भद्दा उ पाणिणो । तुब्भं विवाहकज्जस्मि, भोयावेउं बहं जणं ॥ १७ ॥
व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—इमे “भद्दा उ” ति ‘भद्दा एव’ कल्याणा एव न तु शृगालादिवत् कुत्सिताः ॥ १७ ॥

एतत् श्रुत्वा यद् भगवान् विहितवांस्तदाह—

सोज्जण तस्स वयणं, बहुपाणिविणासणं । चिंतेइ से महापण्णे, साणुक्कोसे जिएहि उ ॥ १८ ॥
जइ मज्झ कारण एए, हम्मंति सुवहू जिया । न मे एयं तु निस्सेसं, परलोणे भविस्सई ॥ १९ ॥
सो कुंडलाण जुयलं, सुत्तगं च महायसो । आभरणाणि य सद्धानि, सारहिस्स पणामए ॥ २० ॥
मणपरिणामे य कए, देवा य जहोइयं समोइण्णा । सविट्ठीए सपरिसा, निक्खमणं तस्स काउं जे ॥
देवमणुस्सपरिवुडो, सीतारयणं तओ समारूढो । निक्खमिय बारगाओ, रेवयस्मि ठिओ भयवं ॥
उज्जाणं संपत्तो, ओइण्णो उत्तिमाउ सीयाओ । साहस्सीए परिवुडो, अह निक्खमई उ चित्ताहिं ॥
अह सो सुगंधगंधिए, तुरियं मउअकुंचिए । सयमेव लुंचई केसे, पंचसुट्ठीहिं समाहिओ ॥ २४ ॥

व्याख्या—ग्रकटम् । नवरम्—‘सातुकोशः’ सकरुणो जीवेषु ‘तुः’ पूरणे ॥ ‘निस्सेसं’ ति ‘निःश्रेयसं’ कल्याणं परलोके भविष्यति । भवान्तरेषु परलोकेभीरुत्वस्याऽऽत्यन्तमभ्यस्ततया एवमभिधानम्, अन्यथा चरमदेहत्वाद् अतिशयज्ञानित्वाच्च भगवतः कुत एवंविधा चिन्ता? इति ॥ एवं च विदितभगवदभिप्रायेण सारथिना मोचितेषु सत्त्वेषु परितोषाद् यदसौ कुतवांस्तदाह—“सो” इत्यादि ‘सूत्रकं च’ कटीसूत्रम् ॥ मनःपरिणामे च कृते निष्क्रमणं प्रतीति गम्यते, ‘यथोचितम्’

द्वाविंश
रथनेमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
अरिष्टनेमि-
चरित्रम् ।

॥ २८२ ॥

ओषधितानतिक्रमेण ॥ निष्क्रम्य 'द्वारकातः' द्वारकापुर्याः 'देवतके' उल्लयन्ते स्थितः ॥ सुगन्धगन्धिकान् त्वरितं मृदुक-
कुञ्जिकान् "समाहितो" त्ति समाधिमान् ॥ इह तु वन्दिकाचार्यः सत्त्वमोचनसमये सारस्वतादिप्रबोधन-भवनगमन-
पित्रनुज्ञापन-महादानानन्तरं निष्क्रमणाय पुरीनिर्गमनमुपवर्णितवान् । तथा कुतोऽपि सूरसूरिणाऽप्येतच्चरिते लिखितमिदम् ।
अत एवाऽत्रापि कथानके कथितमिति सूत्रसप्तकार्यः ॥ १८-१९-२०-२१-२२-२३-२४ ॥ एवं च प्रव्रजिते भगवति—
वासुदेवो य णं भणह, लुत्तकेसं जिह्दियं । इच्छियमणोरहे तुरियं, पावसू तं दमीसरा ! ॥ २५ ॥
पाणेणं दंसणेणं च, चरित्तेणं तवेण य । खंतीए सुत्तीए, बहुमाणो भवाहि य ॥ २६ ॥
णवं ते राम-केसवा, दसारा य बहुजणा । अरिष्टनेमिं वंदित्ता, अहगया वारागापुरिं ॥ २७ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—वासुदेवश्च, चशब्दान् समुद्रविजयादयश्च ॥ २५-२६-२७ ॥ तथा च राजीमती
किमचेष्टन ? इत्याह—

सोऽङ्ग रायवरकक्षा, पद्वजं सा जिणस्स उ । नीहासा य निराणंदा, सोगेण उ समुच्छया ॥ २८ ॥
राईमई विचिंतेइ, धिरत्थु ! मम जीवियं । जाडहं तेण परिचत्ता, सेयं पव्वइउं मम ॥ २९ ॥
व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—'निर्हासा' निर्गतहासा, चशब्दो मित्रकर्मः, ततो निराणन्दा चेति ॥ इत्थं निष्क-
मणाभिमुत्ती तावद्दमो स्थिता यावदन्यत्र विहृत्य तत्रैव भगवान् आजगाम ॥ २८-२९ ॥ तत उत्पन्नकेवलस्य भगवतो
निशम्य देशनां विशेषत उत्पन्नैराग्या किं कृतवती ? इत्याह—

अहं सा भमरसन्निभे, कुचफणगपसाहिण । सयमेव लुंचई केसे, धिइमंता ववस्सिया ॥ ३० ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २८३ ॥

व्याख्या—कुर्चः—गूढकेशोन्मोचको वंशमयः फनकः—कङ्कतकः ताभ्यां प्रसाधिता ये तान्, व्यवसिता सती धर्म

कर्तुमिति शेषः, शेषं स्पष्टम् ॥ ३० ॥ ततश्च—

वासुदेवो य णं भणइ, लुत्तकैसं जिहंदिंयं । संसारसाधरं घोरं, तर कण्णे ! लहुं लहुं ॥ ३१ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘लघु लघु’ त्वरितं त्वरितं सम्भ्रमे द्विर्वचनम् ॥ ३१ ॥ तदुत्तरवक्तव्यतामाह—

सा पव्वइया संती, पद्मावेसी तहिं बहुं । सयणं परियणं चेव, सीलवंता बहुस्सुया ॥ ३२ ॥

गिरिं रेवतयं जंती, वासेणोल्ला उ अंतरा । वासंते अंधयारम्मि, अंतो लयणस्स सा ठिया ॥ ३३ ॥

चीवराहं विसारंती, जहाजाय त्ति पासिया । रहनेमी भग्गचित्तो, पच्छा दिट्ठो य तीइ वि ॥ ३४ ॥

भीया य सा तहिं दट्ठुं, एगंते संजयं तयं । बाहाहिं काउं संगोफं, वेवमाणी निसीयई ॥ ३५ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—“पद्मावेसि” त्ति ‘प्रावित्रजत्’ प्रव्रजितवती ॥ “वासंते” त्ति वर्षति जलद इति गम्यते, ‘अन्धकारे’ अपगतप्रकाशे, कस्मिन् ? ‘अन्तः’ मध्ये ‘लयनस्य’ गुहायाः ॥ तत्र च ‘यथाजाता’ जन्मावस्थोपमा ‘इति’ इत्येवंरूपं “पासिय” त्ति दद्या रथनेमिर्भग्नचित्तः समजनीति गम्यते, पश्चाद् दृष्टश्च तथा, ‘अपिः’ पुनरर्थः । प्रथमप्रविष्टैर्हि नाऽन्धकारे किञ्चिद् दृश्यते, अन्यथा हि वर्षणसम्भ्रमादन्यान्यगुहासु गतासु शेषसाध्वीषु एकाकिनी प्रविशेदपि न तत्रेयमिति भावः ॥ “बाहाहिं” त्ति बाहुभ्यां कृत्वा ‘सङ्कोफं’ पङ्कुटीबन्धनरूपमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ३२-३३-३४-३५ ॥ अत्रान्तरे—

अह सो वि रायपुत्तो, समुद्विजयंगओ । भीयं पवेइयं दट्ठुं, इमं वक्कसुदाहरे ॥ ३६ ॥

रहनेमी अहं भेइ !, सुखे ! चारुभासिणि ! । ममं भयाहि सुतणू !, न ते पीला भविस्सई ॥ ३७ ॥

एहि ता भुंजिमो भोए, माणुस्सं खु सुदुल्लहं । भुत्तभोगी पुणो पच्छा, जिणमगं चरिस्सिमो ॥ ३८ ॥

द्राविंशं
रथनेमी-
याख्यम-
व्ययनम् ।
राजीमती-
रथनेमयो-
वर्णनम् ।

॥ २८३ ॥

व्याख्या—‘घोडसि’ इति न पुनः ॥ ‘यहि’ आगच्छ, “ता” इति तावत् । शेषं स्पष्टमिति सूत्रवार्थः ॥ ३६-
३७-३८ ॥ नञो राजीमती किमनेष्टत ? प्रत्याह—

ददृणा रङ्गेभिं तं, भग्युज्जोयपराङ्गं । राजीमती असंभंता, अप्पाणं संवरे तहिं ॥ ३९ ॥
अह सा रागवरकृता, सुट्टिया नियमपण । जाई कुलं च सीलं च, रक्खमाणी तयं वए ॥ ४० ॥
जइ सि म्मेण वेसमणो, लल्लिण नल्लूवरो । तहा वि ते न इच्छामि, जइ सि सक्खं पुरंदरो ॥ ४१ ॥
भिरत्थु ते जसो कामी !, जो तं जीवियत्तारणा । वंतं इच्छसि आवेडं, सेयं ते मरणं भवे ॥ ४२ ॥
अहं च भोगरागस्स, तं चसि अंधगचण्हणो । मा कुले गंधणा होमो, संजमं निहुओ चर ॥ ४३ ॥
जइ तं काहिसि भागं, जा जा दिच्छसि नारिओ । वागाचिनु द हडो, अट्ठिअप्पा भविस्ससि ॥
गोवालो भंडवालो चा, जहा तपपडणिससरो । एवं अणिससरो तं पि, सामणस्स भविस्ससि ॥ ४५ ॥

व्याख्या—एवमपि । नवरम्—“भग्युज्जोयपराङ्गं” हि भग्नोयोगः—अपगतोत्साहः प्रस्तावात् संयमे स चासौ परा-
जित्तव क्षीपरीपक्षेण भग्नोयोगपराजितत्वात् ॥ ‘लल्लितेन’ राविलारान्नेष्टितेन ‘नल्लूवरः’ देवविशेषः, ‘ते’ इति त्वाम् ॥
नवरम्—भिगस्तु ते ‘गस’ गद्गदुत्तरस्मयोर्युक्तं ‘कामिन् !’ भोगशिलाणि ! गस्त्यं ‘जीवितकारणात्’ असंयमजी-
विताहेतोः धान्तागिरत्तसि आपातुम्, अतः भेगो मरणं ते भवेत्, न तु धान्ताऽऽपानम्, अलान्तदुष्टत्वाद् अस्य । उक्तञ्च—
“विधाय वयम् विन्यं, तापस्ता पद्वन्ति किं कन्ति पुरुषाः ? । वान्तं पुनरपि भुङ्क्ते, नहि सर्वः सारमेयोऽपि ॥ १ ॥”
“अहं च, ‘भर’ पूरणे, ‘भोगरागस्स’ उग्रमेतस्या तं चासि अन्धकवृष्णिकुले जात इति शेषः, अतश्च मा कुले “गंधण”
ति ‘गन्धानानां’ सर्पनिशेपानां “होमो” इति गृह्य तथेष्टितकारितयेति भावः, ते हि धान्तमपि विपं मन्त्राकृष्टा मृत्युभीरु-

श्रीउत्तरा-
स्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २८४ ॥

तथा पुनरापि वृत्तिरिति ननु अगन्धनाः । किं तर्हि कृत्यम् ? इत्याह—संयमं 'निभृतः' स्थिरश्चरः ॥ यदि त्वं करिष्यसि 'भावं' प्रक्रम्याद् भोगामिलापरूपं या या द्रक्ष्यसि नारीस्तासु तासु इति गम्यते, ततः किम् ? इत्याह—वाताविद्धो हठः—वनस्पतिविशेषः स इव अस्थितात्मा भविष्यसि ॥ 'गोपालः' गवां पालयिता 'भाण्डपालः' यः परकीयभाण्डानि भाटकादिना पालयति, तद्व्यस्य—गवादेः अनीश्वरः—अप्रभुः, एवमनीश्वरस्त्वमपि श्रामण्यस्य भविष्यसि, भोगामिलापतस्तत्फलस्याऽभावादिति सूत्रसप्तकार्यः ॥ ३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५ ॥ एवं तयोक्ते रथनेमिः किं कृतवान् ? इत्याह—तीसे सो वयणं सोबा, संजयाइ सुभासियं । अंकुसेण जहा नागो, धम्मे संपडिवाइओ ॥ ४६ ॥ मणगुत्तो वयगुत्तो, कायगुत्तो जिह्दिओ । सामणं निच्चलं फासे, जावज्जीवं दढवओ ॥ ४७ ॥

व्याख्या—अङ्कुशेन यथा नागो मार्गे इति शेषः 'धर्मे' चारित्रधर्मे "संपडिवाइतो" त्ति 'सम्प्रतिपतितः' स्थितस्तद्वचसैवेति गम्यते । अत्र च वृद्धसम्प्रदायः—“नेउरपंडियक्खणयं भणिरुणं जाव रुहेणं राइणा देवी मिठो हत्थी य तित्ति वि छिन्नकडगे चडावियाणि, भणितो य मिठो—इत्थं वाहेहिं हत्थि दोहि य पासेहिं वेळुगाहा ठविया जाव एगो पाओ आगासे ठवितो । जणो भणइ—एयाणि मारेयवाणि, को एयस्स तिरियजाइस्स दोसो ? । तद्वा वि राया रोसं न मुंचइ । जाव तित्ति पाया आगासे कया, एगेण ठितो । लोगेण अकंदो कतो—किमेयं हत्थिरयणं वावाइज्जइ ? । रण्णा मिठो भणिओ—तरसि नियत्तिडं ? । भणइ—जइ दुण्हमम्हाण वि अभयं देसि । दिन्नं । ततो तेण अंकुसेण नियत्तितो हत्थि” त्ति । इह चाऽयमभिप्रायः—यथाऽयमिदृगवस्थो द्विपोऽद्भुशवशतः पथि संस्थितः, एवमयमपि उत्पन्नविश्रोतसिकः तद्वचनेनाऽहितप्रवृत्तिनिवर्चकतया अङ्कुशप्रायेण धर्मे इति । शेषं स्पष्टमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४६-४७ ॥

उभयोरप्युत्तरवक्तव्यतामाह—

द्वाविंशो
रथनेमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

राजीमती-
रथनेमयो-
वर्णनम् ।

॥ २८४ ॥

उत्तमं त्वं चरित्ताणं, जाया दुष्णि वि केवली । सवं कम्मं खवित्ताणं, सिद्धिं प्रत्ता अणुत्तरं ॥४८॥

व्याख्या—सुगमम् ॥ ४८ ॥ सम्यति अध्ययनार्थमुपसंहर्तुमुपदेशमाह—

एवं कारिति संबुद्धा, पंडिया पवियक्खणा । विणियदंति भोगेसु, जहा से पुरिसुत्तमो ॥४९॥त्ति वेमि ॥

व्याख्या—एवं कुर्वन्ति सम्बुद्धाः पण्डिताः प्रविचक्षणाः, किम् ? इत्याह—विशेषेण कथञ्चिद् विश्रोतसिकोत्पत्ता-
वपि तन्निरोधलक्षणेन निवर्त्तन्ते भोगेभ्यो यथा स पुरुषोत्तमो रथनेमिरिति सूत्रार्थः ॥ ४९ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ
अतीतीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रस्वरचित्तायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोधायाम् रथनेमीयाख्यं द्वाविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ त्रयोविंशं केशिगौतमीयाख्यमध्ययनम् ॥

व्याख्यातं द्वाविंशमध्ययनम् । अधुना केशिगौतमीयं त्रयोविंशमारभ्यते, अथ चायमसिम्बन्धः—‘इहाऽनन्त-
राध्ययने कथञ्चित्तुल्यत्रविश्रुतसिकेनाऽपि रथनेमिवद् धृतिश्चरणे विधेया इत्यभिहितम्, इह त्वपरेषामपि चित्तविवृति-
मुपलभ्य केशिगौतमवत् तदपनयनाय यतितव्यम्’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याऽध्ययनस्याऽऽदिसूत्रम्—

जिणे पासे त्ति णामेणं, अरहा लोगपूहए । संबुद्धप्पा य सवणणू, धम्मतित्थयरे जिणे ॥ १ ॥

व्याख्या—‘जिनः’ परीषहोपसर्गजेता ‘पार्श्वः’ इति नाम्ना अमूदिति शेषः, अर्हन् लोकपूजितः, सम्बुद्धः—तत्त्वा-
वगमवान् आत्मा यस्य स तथा, ‘चः’ समुच्चये, स च छद्मस्थोऽपि स्यात्, अत आह—सर्वज्ञः, तथा धर्म एव भवा-
न्मोधितरणहेतुत्वेन तीर्थं तत्करणशीलो धर्मतीर्थकरः ‘जिनः’ जितसकलकर्मो मुक्त्यवस्थापेक्षमेतदिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥
अत्र च कतिथोऽयं तीर्थकरः, कस्मिन् वा भवे बद्धमेनेन भगवता तीर्थकरनामकर्मेति सकौतुकश्रोतृवैराग्योत्पादनार्थमस्य
चरितं समासतो लिख्यते—

इहेव जंबुद्वीवे द्वीवे भारहे वासे पोयणपुरे अरविंदो नाम राया । तस्स सावतो विस्सभूई नाम पुरोहितो,
तस्साणुद्धरी नाम भारिया, तीए दो पुत्ता कमठो मरुभूई य । तेसिं कमेण भज्जातो वरुणा वसुंधरा य । तेषु य
कमठ-मरुभूईसु समत्थीहूएसु विस्सभूई सुधम्मज्जओ कालं काज्जण देवलोगं गतो । अणुद्धरी वि पइविरहातो वय-
विसेससोसियसरीरा मया । कमठो वि कयपिउमाउपेयकिच्चो पुरोहितो जातो । मरुभूई वि पाएण वंभयारी धम्म-
किब्बुज्जतो संपन्नो, तस्स य वसुंधरं भज्जं मणोहरजोवणुब्भेयं दद्धूण कमठस्स चलियं चित्तं, पयट्ठो तीए सह सवियार-

मालविडं । सा वि कामनिरोहमसहमाणी पासियचीनरे रंगो च संपलग्ना तेण समं । तं च तारिसमणायां पवट्टमाणं नाऊणं ईसावसविण्डियाए वरुणाए साहितं मरुभूईस्स । सो वि तीए पडिउत्तरमकाउं 'गामंतंरं गमिस्सामि' त्ति ताण पुरतो वोत्तण निगतो नियमंदिराओ । ततो पतोससमयस्मि हाहाभूयकप्पडियरूवं काऊण सरभेएणं कमठं भणइ—मम निराहारस्स सीयपरिताणत्थं किंचि निवायट्ठाणं देहि । कमठेण वि अविण्णायपरमत्थेणं दयाए भणियं—कप्पडिय-भट्ट ! इह चउरए सच्छंदं निवससु । ततो तत्थ ट्ठितो मरुभूई दट्ठण तेसि सव्वमणायांरमसहमाणो वि लोयाववायभीरु-त्तणतो अक्रयपडियाओ चैव निगंतुमागतो पभाए, ततो गंतुं साहियं जहावट्ठियं राइणो । रण्णा वि कुविएणं समाइट्ठा नियपुरिसा । तेहि वि वजंतविरसडिंसो गलोहइयसरावमालो रासहारूढो काऊण फेरितो सबत्थ 'अकज्जकारि' त्ति लोयसमक्खमुग्घोसणाए कमठो निवासितो नयराओ । ततो सो तहाविडंविता संजायामरिसो वि समुप्पन्नगरुयवेरगो गहि-यपरिवायगळिणो समाडत्तो दुष्करं तवं चरिडं । तं च नाउं समुप्पन्नपच्छायावो मरुभूई खामणानिमित्तं गतो कमठसमीवं, निवडितो तस्स चलणेषु । तेण वि सुमारियपुव्वविडंवणवेराणुवंधेणं पायवडियस्सेव मरुभूइणो मुट्ठाणोवरि विमुक्का समासन्नदेसट्ठिया घेत्तूण महासिखा । ततो मरुभूई तीए पहारेण आरडंतो कालं काऊण बहुजुहाहिबई समुप्पन्नो विज्झम्मि महाकरी । इतो य अरविंदराया कयाइ सरयकाले संतेउरो पासातोवरि संठितो कीलंतो सरयन्भं सुसणिद्धं पच्छाइय-नट्ठगलं मणोहरं समुण्णयं पुणो तक्खणमेव वाडणा पडिहयं दट्ठूण तेहेव खणमंगुरसव्वभावभावियस्सरूवो समुप्पन्नोहि-नाणो वारिजंतो वि परियेणं दिन्ननियपुत्तरज्जो पवइतो । अत्रया य सो विहरंतो पयट्ठो सागरदत्तसत्थवाहेण सह सम्मेयसेलवंदणत्थं । पुच्छितो य पणमिऊणं सायरदत्तेणं—भयवं ! कहिं गमिस्सह ? । मुणिणा भणियं—तिथजत्ताए । सत्थमाओ भणइ—केरिसो उण तुम्ह धम्मो ? । मुणिणा कहितो तस्स दया-दाण-विणयमूलो सवित्थरो धम्मो । तं च

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २८६ ॥

सोऽं सत्थवाहो जाओ सावगो । वहमाणो य सत्थो कमेण संपत्तो तं महाडहं जत्थ सो मरुभूई करी । दट्ठुण य तत्थ महासरोवरं समावासिओ तत्तीरे । एत्थंतरम्मि य तम्मि चिय सरोवरे बहुकरिणीपरिवारितो जलपाणत्थमागतो सो करी, पाऊण य सविलासं जलं विलगो पालिसिहरं, पलोइयाइं पासाइं, तं दट्ठुण य सत्थमावासियं धावितो तव्विणा-सणत्थं । तं च तहमागच्छंतं दट्ठुण पलाणो सत्थजणो । सुणी वि नाऊणोहिणा सट्ठाणे ठितो काउस्सगणे । तेण वि करिणा सयलं तं सत्थपएसं दरवलितेण दिट्ठो सो महासुणी, धाविओ तदभिमुहं । समासन्नपएसो य तं पलोएसमाणो समुवसंतकोहो लेप्पमतो इव निचलो ठितो । तं च तहारूवं दट्ठुण पडिबोहत्थं सुणी संवरिय-काउस्सगो भणइ—भो भो मरुभूई ! किं न सुमरेसि मं अरविंदनरवइं अप्पणो वा पुव्वभवं ? । ततो सो तं सोऽं संजायजाईसरणो पडितो मुणिचलणेषु । मुणिणा वि सविसेसं देसणापुव्वयं कतो सो सावगो । ततो गतो सट्ठाणं करी । एत्थंतरम्मि य दट्ठुणमुवसंतं कीरं सचोज्जो पुणो वि मिलितो सत्थजणो । पणिवइऊण य मुणिचलणेषु सबहुमाणं पडिवज्जइ दयाइमूलं सावगधम्मं । ततो कयकिओ सत्थो सुणी य नियनियवावारनिरया विहरिउं पयत्त त्ति ।

इतो य सो कमठपरिवायगो मरुभूइविणासणेणवि अणियत्तवेराणुबंधो निययाउयक्खए मरिऊणुप्पन्नो कुक्कुडसप्पो, तेण विज्झाडवीए परिभमंतेण दिट्ठो चिक्खल्लुवुत्तो सो महाकरी, डसितो कुंभत्थले । ततो सो करी तव्विसव्वेयणाभावितो य सम्ममहियासित्ता कालं काऊण समुप्पन्नो सहसारकप्पे सत्तरसागरो देवो । कुक्कुडसप्पो वि समयम्मि मरिऊणु-प्पन्नो सत्तरसागरोवमाऊ पंचमपुढवीए नेरइत्तो ।

इतो य सो कारिदेवो वुत्तो इहेव जंबुदीवे दीवे पुव्वविदेहे सुकच्छविजए वेयड्ढपवए तिलयनयरीए विज्जुगइ-विज्जाहरस्स कणयतिलयाए देवीए किरणवेगो नाम पुत्तो जातो, सो य कमागयं रज्जमणुपालित्ता सुरगुरुसूसरिसमीवे

त्रयोविंश
केशि-
गौतमी-
शाख्यम-
ध्ययनम् ।
पार्थनाथ-
चरित्रम् ।

॥ ८८६ ॥

पवद्ता जातो एकद्विविहारी चारणसमणो । अण्णया य आगासगमणेणं गतो पुक्खवरदीवे । तत्थ य कणयगिरि-
मन्नित्रेसे काउसगं ठितो विचित्तं तवोक्कमं काउमाढत्तो । इतो य सो कुक्कुडसप्पनेरइतो ततो उव्वट्ठित्ता तस्सेव कण-
यगिरिणो मन्नित्रेमम्मि जातो महोरगो । तेण य सो दद्वण सुणी संजायकोवेणं दट्ठो सवंगवयवेसु । सुणी विहिणा कालं
काऊण अच्युयकप्पम्मि जंबुदुमावत्ते विमाणे जातो देवो । सो वि महोरगो कमेण कालं काऊण पुणो वि सत्तरससाग-
रोयमाऊ जातो पंचमपुढविनेरइओ । किरणवेगदेवो वि तओ चविऊण इहेव जंबुदीवे दीवे अवरविदेहे सुगंधि-
विजए सुहंकराए नयरीए वज्जवीरियस्स रत्तो लच्छिमईए भारियाए समुप्पन्नो वज्जनाभो नाम पुत्तो । सो वि कमागं
रत्तं अणुपालित्ता दिनचक्काउहुत्तरत्तो खेमंकरज्जिणसमीवे पवइओ । ततो विविहत्तवोविहाणेणं बहुलद्धिसंपन्नो गओ
सुकच्छं नाम विजयं । तत्थ य अप्पडिचद्धविहारेण विहरंतो संपत्तो जलणगिरिसमीवं । अत्थमिए य दिणयरे तत्थेव ट्ठिओ
काउरसगणेणं । इओ पहायाए रयणीए चलिओ सुणी । इओ य सो महोरगनेरइओ उव्वट्ठिऊण कियंतं कालं संसारमाहिं-
ट्ठिऊण तस्सेव जलणगिरिस्स समीवे भीमाडवीए जाओ वंडालवणयरो, तेण य पारद्धिनिसित्तं निगच्छंतेण दिट्ठो
पडमं मो चेव सुणी । तओ पुट्टभववेरवसओ 'अवसउणो' त्ति मण्णमाणेणाऽऽयट्ठुणं काऊण विट्ठो वाणेण । तेण य
धिदुरीकयदेहो विहिणा मरिऊण उप्पन्नो वज्जनाहुसुणी मड्डिमगेवेज्जयम्मि ललियंगओ नाम देवो । सो वि वंडालव-
णयरो तं विचण्णं मुणिं दद्वुग 'हो हो ! हं महाघणुधरो' त्ति मण्णमाणो परिओसमुवगओ कालेण य मरिऊणुप्पन्नो
सत्तमपुडवीए रोरवनराए नेरइओ । इओ सो वज्जनाहुदेवो तओ चइऊण इहेव जंबुदीवे दीवे पुव्वविदेहे पोराणपुरे
कुलिसिवाहुम्म रण्णो सुदंसणाए देवीए समुप्पन्नो कणयप्पभो नाम पुत्तो । जाओ य सो कमेण चक्खवट्ठी ।
अण्णया य तेणं पासाओवरिसठिणं वंदणनिमित्तमागओ गयाऽऽगइयं नहम्मि कुणमाणो दिट्ठो देवसंघाओ । तं च

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखवीधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २८७ ॥

ददूण विण्णायजगन्नाहतित्थयरगमणो निग्गओ तव्वंदणत्थं । वंदिओ तित्थयोरो । उवविट्ठस्स तस्स कया भगवया भव-
निच्चैयजणणी देसणा । तओ वंदित्ता पविट्ठो नयरीए चक्कवट्ठी । भगवं पि विहरिओ जहाविहारेणं । अण्णया कणायप्पहो
चक्कवट्ठी भावित्तो तं तित्थयरदेसणं जायजाईसरणो ददूण अक्कुयाईए पुबभवे विरत्तसंसारचित्तो पव्वइओ जगणाह-
तित्थयरपायमूले । संपत्तो य कयाइ विहरमाणो खीरवणनामाए महाडवीए, ठिओ य तीए खीरमहागिरिस्मि सूरभि-
मुहो काउत्समणेणं । इओ य सो चंडालवणयरनेरइओ ततो उव्वट्ठित्ता जाओ तीए चेव खीरवणाडवीए खरपव्वययुहाए
सीहो, सो वि भमंतो कह वि संपत्तो तं मुणिपएसं । तओ समुच्छलियपुव्ववेरेणं विणासिओ तेण सो मुणी समाहिणा
कालं काऊणं निबद्धतित्थयरनामो पाणयकप्पे महप्पभे विमाणे उववण्णो कीससागरोवभाऊ देवो । सो वि सीहो
मरिऊण पंकपभाए दससागरोवभाऊ उवसुंजिऊण तओ उव्वट्ठित्ता बहुसंसारमार्हिडिऊण कम्मवसओ जाओ बंभणकुलस्मि
बंभणो । तत्थ य पावोदयवसेणं जायमेत्तस्स चेव तस्स खयं गओ पिइ-माइ-भाइप्पमुहो सयलो वि सयणवग्गो ।
जीवाविओ य सो दयाए जणवएणं बंभणवाल्लो, संपत्तो य जोव्वणं । जणेण बहुहा खिसिज्जमाणो कह कह वि संपज्जमाण-
भोयणमेत्तचित्ती वेरग्गमुवगओ कंदमूलफलकयाहारो वणम्मि सो तावसो जाओ । कुणइ य तत्थ पंचगिगपमुहं बहुप्प-
यारमन्नाणववोविसेसं । इतो य सो कणयप्पभचक्किदेवो पाणयकप्पाओ चेत्तकिण्हचउत्थीए चविऊण इहेव जंबुदीवे
दीवे भारहे वासे कासीजणवए वाणारसीए नयरीए आससेणस्स रओ वग्गमाए देवीए पुवरत्तावरत्तकालसमयंसि
विसाहाहिं नक्खत्तेणं तेवीसतिमित्थयरत्ताए कुच्चिसि उववन्नो । सो य भगवं तिन्नाणोववेओ ‘चइस्सामि’ त्ति जाणइ
चयमाणो न जाणइ, ‘चुतो मि’ त्ति जाणइ । पासइ य तीए रयणीए गयवसइसीहाभिसेयदामससिसूरज्जयकुंभपडमसर-
सागरविमाणरयणुक्खयसिहिदंसणरूवे वग्गमादेवी चउदस महासुमिणे । परिउट्ठमणाए गंतूणमतुरियाए गर्इए निवेइया ते

॥ २८७ ॥

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याख्यस-
व्ययनम् ।
पार्थनाथ-
चरित्रम् ।

नियदयस्स । तेण वि अउवमाणंदमुबहतेण भणिया—पिए ! सबलक्खणसंपन्नो सूर्रो सबकलसु कुसलो ते पुत्तो भवि-
स्सइ । तं च सोऊण सुट्ठयरं परितुट्ठाए अमिन्दियं रायवयणं । पहाए य कयगोसक्किण अट्टणसालाए कयसत्थगुणणा-
इयायमेण ष्हाएण सब्बलंकारिएण अत्याणनिविट्ठेण वाहराविया पहाणपुरिसेहिंतो अट्ठं सुमिणपाढगा उवज्झाया । ते वि
सुइयूया समागया उवविट्ठा भद्दासणेसु, पूइया पुण्णफलवत्थाईहिं । ठविया जवणियंतरिया वग्गमादेवी । साहिऊण सुमिणए
पुच्छिया ते राइणा तेसिमत्थं । तेहिं वि परोप्परं काऊण सत्थनिच्छयं भणियं—महाराय ! अन्ह सत्थेसु तीसं महा-
सुमिणा वायालीसं च सुमिणा भणिया, तत्थ य तित्थयराणं चक्कीणं च मायरो तेसु गत्थं वक्कममाणेसु गयाईणि
चोइस्स महासुमिणाणि पासंति, केसवाणं वलदेवाणं मंडलियाणं च जणणीओ कमेण सत्त चउरो एक्कं च महासुमिणं
वेज्जंति, ता वग्गमादेवी सूरं कीरं कुलाधारं सब्बगुणोववेयं समत्थभरहाहिवं चक्कवाट्ठिं तिहुयणनाहं वा जिणं
वग्गमातित्थयरं साहियाणं नवण्हं मासाणं पसविही । इमं च सोऊणाऽऽणंदाइरेणेण पुलइयतणू सक्कारपुध्वयं विसज्जिऊण ते
उवज्झाए चिट्ठइ राया निधुयमणो । वग्गमादेवी सहरिसा सुहंसुहेण गन्भमुबहइ । इओ य जाओ सक्कस्स आसणकंपो,
चित्तिं च—‘किंनिमित्तमासणचलणं ?’ ति सवियक्केण पउत्तो ओही, दिट्ठो भगवं गन्भमुववन्नो । तओ ससंभमो हरिस-
निम्भरो उट्ठिओ सिंहासणाओ, सत्तऽट्ठपयाइं भयवओ अभिसुहमांगतूण तिक्सुत्तो कयपणाभो अंचियवामजाणू भूमि-
निहिइयदाहिणजाणू सिरइयकंजली थोउमाढत्तो—नमोऽयु णं अरहंतस्स भगवंतस्स जाव सिद्धिगइनामधेयं ठाणं
सपाविउक्कामस्स पासस्स णं पुरिसादाणीयस्स तेवीसइमतित्थयरस्स, वंदांमि भयवंतं अहं इहगए तत्थठियं, पासउ मं
भयं । तयणंतं च वाणारसीमांगतूणं भयवओ जणणिं अहिणंदए—धन्ना कयउन्ना सुलद्धजम्मफला तिहुयणस्सावि
वंदणिन्ना देवाणुप्पिए ! तुमं, तुह गन्भे पुरिसुत्तमो जयचित्तामणी तेवीसइमजिणो उप्पन्नो । तओ जिणं जणणिं च

त्रयोविंश
कोशि-
गौतमी-
शाख्यम-
व्ययनम् ।
पार्श्वनाथ-
चरित्रम् ।

॥ २८८ ॥

वंदित्ता गओ सक्रो सट्ठानं । वम्ममादेवी य पट्ठहा अइसीय-अइउण्हाइदोसवज्जिएहिं गब्भहिऐहिं असणाईहिं तं गब्भ-
मुवयरमाणी सुहेण चिट्ठइ । जप्पभिइं भयवं उववन्नो गब्भे तप्पभित्तिं सक्काएसेण तिरियजंभगा देवा गामनयराड-
न्नाइनिहित्ताइं पोरणाइं पहीणसामियाइं महानिहाणाइं भयवओ जम्मणभवणंसि साहरंति । तओ पसत्थडोहला सम्मा-
णियडोहला नवण्हं मासाणं अट्ठट्ठमाण राइंदियाणं अट्ठरत्तसमए पोसबहुलदसमीए पसूया सुहेण दारयं सा देवी,
जाओ तीए पगिट्ठो आणंदो । एत्थंतरे दिसाकुमारीमयहरीणं आसणाइं चलंति, तओ ओहिणा आभोइत्ता भयवंतं अहो-
लोगवत्थवाओ अट्ठ दिसाकुमारिमयहरीओ चउसामाणियसाहस्सीओ सत्ताणीयाइपरिवारपरिवुडाओ हरिसनिम्भराओ
'जीयमेयं' ति परिभावंतीओ सब्बिडूए आंगंतूण दिवविमाणगयाओ चैव तिपयाहिणीकुणंति, भयवओ जम्मणभवणं
उत्तरपुरच्छिमे दिसीभाए विमाणं भूसीए चउंगुलमप्पत्तं ठवित्ता विमाणेहिंतो पच्चोरुमित्ता भयवंतं समायरं तिपया-
हिणीकाउं सिरे अंजलिं कट्ठु वयंति—नमोत्थु ते रयणकुच्छिधारिए ! जगप्पईवदाईए ! जयचिंतामणिपसविए ! अम्हे
अहोलोगवासिणीओ दिसाकुमारीमयहरीओ तित्थयरस्स जम्मणमहिमं करेमो, तन्न तुमए भाइयव्वं' ति भणिय वेउव्विएणं
सुरभिगंधेणं वाएणं जोयणपरिमंडलं सब्बओ जम्मणभवणस्स खेत्तं तणपत्तकट्ठाइं आहुणिय आहुणिय परिसोहंति । तयणं-
तरं—'अत्थमिए नेमिजिणे, जगप्पईवे अणाहयं भरहं । सब्बजगुज्जोयरं, पुणो सणाहं तुमे जायं ॥ १ ॥ धण्णसु-
उण्णो एत्थं, सुलक्खणो आससेणराया वि । वम्मा वि वंदणिज्जा, जेसिं अंगुन्भवो भयवं ॥ २ ॥ अम्हे वि कयत्थाओ,
सुरनारित्तं पि बहुमयं अम्ह । जं जाओ अहिगारो, पढमं जिणजम्ममहिमांसु ॥ ३ ॥' इचाइ अत्थनिवद्धाइं गेयाइं भगवओ
अदूरसामंते गायंतीओ चिट्ठंति । एवं उड्डोयाओ मंदरकूडवत्थवाओ अट्ठ आगच्छंति गायंति य । नवरं अब्भवइलयं
विउव्वित्ता गंधोदगवासं पुप्फवासं च वासंति । एवं पुरच्छिम-दाहिण-पच्चत्थिमुत्तररुयगवत्थवाओ अट्ठउट्ठांगंतूण तहेव

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २८८ ॥

गायति । नमस्सहस्रेण आयंसहस्राओ भिंगारहत्थाओ तालियंदहत्थाओ चामरहत्थाओ य चिहंति । एवं विदि-
भिक्यगवत्थताओ चउरो आगच्छंति, नवरं वीवियाहत्थाओ भयवओ चउसु विदिसासु तहेव गायंतीओ चिहंति ।
पयं मन्निमरुचगवासिणीओ चत्तारि तदेवाऽऽगच्छंति जाव 'लुमए न भाइयधं' ति वइत्ता भयवओ चउंगुलवज्जं
नाहिं कयंति, वियए निहणंति, तं रयणाणं पूरंति, उवरि हरियालियापीडं रइंति । तओ तिदिंसिं तिणिण कयलीहरणे
मिउच्चंति, तेसिं मच्चपणसे तिणिण चाउसालए तम्मज्जे य तिणिण सीहासणे विउवंति । तओ भयवंतं कयलउडेणं
माचर न वाहाहिं निण्हत्ता द्राहिणकयलीहरे चाउसाले सीहासणे निसीयावेंति । तओ चुल्लहिमवंताओ आभिओगियदेवे
मयपागमहस्सपानेहिं तेधेहिं अच्चभिग्ता सुरहिणा उच्चट्टेण उच्चंति । तओ पुरत्थिमिल्लचाउसालसीहासणे निसी-
यावेत्ता गंयोदगेण पुप्फोदगेण सुद्धोदगेण य जिणं वम्मोदेविं च मज्जावेंति, सवालंकारविभूसियं करंति । तओ
उत्तरिदचाउनालमीहासणे निसीयावेंति । तओ चुल्लहिमवंताओ आभिओगियदेवेहिंतो गोसीसंचंदणकट्ठाइं आणावित्ता
अरणीण य अग्गिं पाडेत्ता तेहिं कट्ठेहिं अग्गि उज्जालेत्ता होमं कुणंति, भूइकम्मं करंति, रक्खापोट्टलियं वंधेंति,
मणिरयणचित्ते दुणे पाहाणवट्टगे गहाय भगवओ कणमूले टिटियावेंति, वयंति य—भवउ भयवं पद्ययाउए २ ।
तओ वाहाहिं संगेण्हत्ता जम्मणभवणसयणिज्जंसि तित्थयरमायर निसीयावेत्ता तीए पासे भयवंतं ठवित्ता गायंतीओ
चिहंति । एदंतेरे सहाए सुहम्माए सुहनिसणस्स सक्कस्स देविंदस्स एरावणवाहणस्स वज्जपाणिस्स आसणं चलइ,
तओ मसंभमो सको ओहिं पंडजइ, तित्थयरं च पासइ, तओ हरिसवसविसणंपंतहियओ किरीड-केऊर-कुंडल-हा-
राऽलंकारभूसियसरीरो तुरियं सीहासणाओ अब्भुट्ठेति, रयणपाउया ओमुयइ, एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, सत्तऽट्ट-
पपादं भगवओ अभिसुहमागच्छइ जाव 'पासउ मं भयवं' ति वंदित्ता नमंसित्ता पुरत्थाभिमुहो सीहासणे निसीयइ ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २८९ ॥

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
पार्श्वनाथ-
चरित्रम् ।

॥ २८९ ॥

ततो 'जीयमेयं तीयपञ्चुपणमणगार्थणं देविद्वानं जं भयवंताणं जम्मणमहिमा कीरइ' ति चित्तिऊण हरिणेगमेसिं पायत्ताणियाहिवइं देवं सदावेत्ता आणवेइ—ओ देवाणुप्पिया ! खिप्पामेव सुहम्माए सभाए जोयणपरिमंडलं सुघोसं घटं तिक्वुत्तो उल्लालित्ता सोहम्मवासी देवे देवीओ य तित्थयरमहिमं जाणावेहिं । एवं बुत्ते हरिणेगमेसी हट्टुडे तुरियमेव गंतूण तमुच्चसरं मेघनिघोसरवं सुघोसं घटं तिक्वुत्तो उल्लालेइ । तीए पडिसदेणं अण्णाइं पि एण्ण-वत्तीसविमाणसयसहस्सेसु समणं तावइयाइं घंटासयसहस्साइं कणकणरवं काउं पयत्ताइं । तए णं सोहम्मे कप्पे पडिसइसयसहस्सबहिरिए इव जाए । उवसंते य घंटारवे निचं विसयपसत्ताणं 'किमेयं' ति ससंभमदिनकत्राणं देवाणं जाणणट्टाए महया सदेणं एवं वयासी—हंदि ! सुणंतु णं देवा ! देवीओ ! य, सक्को आणवेइ—भरहे तेवीसइमो जिणो उपपन्नो ता तस्स जम्मणमहिमकज्जे सब्बिडुए समागच्छह । ते वि तं सोच्चा हट्टुड्डा केइ तित्थयरभत्तीए केइ दंसण-कोउगेण केइ सक्काणुवत्तीए केइ 'जीयमेयं' ति संपेहेत्ता सबसमुदएणं सक्कस्संतियमागया । तओ सक्को पालयं अभि-ओगियं देवं सदावित्ता अणेगखंभसयसन्निविट्ठं सबरयणामयं चलंतवंटावलिसइमणहरं जोयणसयसहस्सविट्ठियणं पंचजोयणसयसुब्विद्धं विमाणं वेजवियं कारावेइ, तस्स तिट्ठिसिं तिसोवाणए, तेसि च पुरतो तोरणे, विमाणमज्झभाए पेच्छाधरमंडवं, तम्मज्जे मणिपेटिया अट्ठ जोयणाइं आयामविकखंभेणं चत्तारि जोयणाइं वाहल्लेणं, तम्मज्जे सीहा-सणं, तस्सावरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुरच्छिमेणं सक्कस्स चउरासीईए सामाणियसहस्साणं तावइयाइं भद्दासणाइं रयावेइ । पुरत्थिमेणं अट्ठण्हं अगमहिसीणं, दाहिणपुरत्थिमेणं दुवालसण्हमवभंतरपरिसादेवसहस्साणं, दाहिणेणं चोइसण्हं मज्झिम-परिसादेवसहस्साणं, दाहिणपच्चत्थिमेणं सोलसण्हं वाहिरपरिसादेवसहस्साणं, पच्चत्थिमेणं सत्तण्हं अणियाहिवईणं । तए णं तस्सेव सीहासणस्स चउदिसिं चउण्हं चउरासीईणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं भद्दासणाइं कारवेइ । तए णं सक्को सवाल-

नारविभूसियं उत्तरवेउदियं रूवं विउधित्ता अट्ठहिं अगमहिसीहिं सद्धिं गवढाणीएणं नट्टाणीएण य सद्धि तं विमाणं
पयाहिणींरततो पुव्विद्वेणं तिसोवाणणं दुरुहित्ता पुरत्थाभिमुदे सीहासणे निसीयइ । सामाणिया उत्तरेणं । अवसेसा सव्वे
अहिणिद्वेणं तिसोवाणणं दुरुहित्ता पुव्वन्नत्थेसु भदासणेसु उवविसंति । तए ण सक्कस्स अट्ठड्ढ मंगलगा पुरओ संठिया ।
तयगंतरं पुत्रकलसंभिंगारुत्तपडागा चाभरा य संठिया । जोयणसहस्सूसियवइरामयलट्ठीवहुपंचवणणकुडभीसहस्समंडिओ
महिंदज्झओ पत्थिओ । तओ पुरओ अलंकियविभूसिया पंच अणियाहिवइणो चउदिसिं चाभिओगिया देवा
देवीओ । तओ सोहम्मवासी देवा देवीओ पत्थिया । तओ सविड्ढीए जाव सव्वरेणं सोहम्मं कणं वीईवइत्ता उत्तरिल्लेणं
निज्जाणमगेणं उक्किट्ठाए गईए तिरियमसंलेज्जीवसमुदे वीईवइत्ता णंदीसरवरदीवे दाहिणपुरत्थिमिल्ले रइकरपवए उवा-
गच्छइ । तओ तं विमाणं पडिसाहरेमाणे २ भयवओ जम्मणभवणमागए विमाणेणं चेव तिययाहिणीकरेइ । जम्मणभवणं-
तत्स उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए चउंगुलमसंपत्तं धरणीयले विमाणं ठवेइ, सपरिवारो पच्चोरुहइ, आलोइए चेव पणामं
करेइ, जिणिंद जिणमायंरं तिययाहिणीकरेइ, जहा दिसाकुमारीओ तहेव अमिनंदइ जाव एवं वयइ—‘अहं देवाणुप्पिए !
नो देविदे भयवओ जम्मणमहिमं करिस्सामि, तन्न भाइयवं तुम्हेहिं’ ति वइत्ता सो ओसोयणिं दलयइ, जिणपडिरूवगं
त्रिउधित्ता जिणमाज्जा पासे ठवेइ, पंचरूवे सक्के विउवइ—एणे भगवंतं करयलपुडे गेण्हइ, एणे आयवत्तं धरेइ, दुवे
गामरुत्थेव रंरंति, एणे वज्जपाणी पुरंओ गच्छइ, जाव सबसमुदएणं मंदरे पवए पंडगवणे अभिसेयसीहासणे पुरत्था-
भिमुदे ऋयलधरियजिणे निसण्णे । ईसाणिंदे वि वसभवाहणे सूलपाणी तहेव समागए, इमं णणत्तं—महाघोसा घंटा,
लहुरफ्फे पायत्ताणियाहिवई, पुप्फओ विमाणकारी, दक्खिणा निज्जाणभूमी, उत्तरपुरत्थिमिल्ले रइकरपवए जाव मंदरे
नमोत्तरिणं । एवं जंबुदीवपणत्तिअणुसारेण वत्तीसं पि इंद्रा समागच्छंति । सक्काणं च सामाणियाइपरिवारो भाणियव्वो ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २९० ॥

त्रयोविंश
केशि-
गौतमी
शाख्यम-
ध्ययनम् ।
पार्श्वनाथ
चरित्रम् ।

॥ २९० ॥

तंजहा—चउरासीइ असीई, बावत्तरि सत्तरी य सट्ठी य । पण्णा चत्तालीसा, तीसा वीसा दस सहस्सा ॥ १ ॥ चउसट्ठी सट्ठी खलु, छच सहस्सा उ असुरवज्जाणं । सामाणिया उ एए, चउग्गुणा आयरक्खा उ ॥ २ ॥ तहा—गंधव्व-नट्ट-हय-करि-रह-भडणिया सुराहिवाण भवे । सत्तममणियं वसभा, महिसा उ अहोनिवासीणं ॥ ३ ॥ तओ ण अच्चुइंदेणं जम्मणमभिसेयत्थं भयवओ आभिओगियदेवा आणत्ता समाणा अट्टसहस्सं सोवणियाणं कलसाणं, एवं रूपमयाणं मणिमयाणं सुवण्णरूपमयाणं सुवण्णमणिमयाणं रूपमणिमयाणं सुवण्णरूपमणिमयाणं, एवं भोमेज्जाणं, एवं भिगाराणं थालीणं सुपइट्ठाणं रयणकरंडयाणं पुक्कचंगेरीणं आयंसाणं, एवमाइ विजवित्ता खीरोयहिजलं पुक्खरोयहिजलं च, माग-हाइत्तिथाणं गंगाइमहानईणं पडमाइमहादहाणं जलाइं उप्पलाइं मट्ठियं च, सबवेयट्ठुहिंतो सबवासेहिंतो सबकुल-सेलेहिंतो सबतुवरे सबपुप्फे सबगंधे सबोसहीओ सिद्धत्थे य, भदसालाइवणेहिंतो गोसीसचंदणं मल्लं च निणिहत्ता भयवओ मज्जनविहिं उवट्ठविति । तए णं अच्चुइंदे सामाणिय-त्तायत्तीसगदेवाइपरिवारपरिवुडे साभाविएहिं वेजविएहिं य वरकमलपइट्ठाणेहिं पडमपिहाणेहिं सुराहिवारिभरिएहिं चंदणचच्चिएहिं आविक्कंठगुणेहिं कलसेहिं, तंजहा—अट्टस-हस्सेणं सोवणियाणं जाव भोमेज्जाणं, सबोदगेहिं जाव सिद्धत्थएहिं, सबिट्ठीए जाव सबरवेणं भयवंतमभिसिंचंति । अमिसेगे य वट्टमाणे इंदाइया देवा छत्त-चामर-कलस-धूवकडुच्छुयाइत्था हट्टुट्ठा जाव वज्ज-सूलपणी पुरओ चिद्धंति । एगे आसियसम्मज्जिओवलित्तं गंधवट्ठिभूयं तं भूमिभागं करेति, एगे हिरन्नवासं वासंति, एवं सुवण्ण-रयणाऽऽभरण-पुक्क-फल-गंध-वण्ण-चुण्णवास वासंति, एगे एयाइं चेव विभांति, एगे तय-वितय-घण-ञ्जुसिरभेयं वज्जं वायंति, एगे गायंति, एगे नच्चंति, एगे अभिणयं करेति, एगे वगंति अप्फोडंति सीहनायाइयं हत्थिगुलगु-लाइयाइं च करेति, एगे जलंति गज्जंति विज्जुयायंति वासंति, एगे विगियभूयरूवेहिं नच्चंति, एगे—“देउ सयलुत्थिय-

मरथमाहार, तिष्ठयणपुरस्वरगुण्डपायारु, कम्मपरचकचूरणेकमट्टु, परपासंडमंडलीनिट्टुरहिययसहु, पणयपावकं-
डुम्मरणमुमल्ल, दुव्वहधम्मधुराधुगघ्हणववन्टु” इच्छाविरुदाइं पठंति । तए णं अच्चुइंदे निवत्तियाभिसेए सिररइयंजली
जणं विजयणं वद्धायेइ, पम्हलसूमलेहिं गंधकासाइणहिं गायाइं त्तेइइ, कएपरुक्खं पिव अलंकियं करेइ, जाव
नट्टविहिं उव्वंसेइ । अच्चेहिं रययामग्गहिं अच्छरसा तंडुलेहिं भयवओ पुरओ अट्टडट्ट मंगलए आलिहइ । अवि य—
“अण्ण भइसण वट्ठमाण वरकलस मच्चल सिरिर्वच्छा । सँस्थिय नंदीवत्ता, लिहिया अट्टडट्ट मंगलगा ॥ १ ॥” कर-
गलविमुशरम्म वसट्टवणरस्स जलय-थलयकुमुमस्स जाणुस्सेहमेत्तं नियरं करेइ । वेरुलियकडुच्छुयं गहाय कालागुरुकुं-
टुमण्णं सरुणइ, जाव ण्यं वयासी—नमोऽत्थु ते सिद्ध ! बुद्ध ! नीरय ! निवभय ! नीरागदोस ! नीसंग ! नीसह !
गुणरयण ! सीलसागर ! धम्मवरचक्रवट्ठी !, नमोऽत्थु ते अरहओ भगवओ । ततो वंदित्ता नचासन्ने नाइदूरे पज्जुवासइ ।
एणं जहा अच्चुइंदम्म तहा जाव ईसाणिंदस्स भवणवइ-याणमतर-जोइसियाणं च अभिसेगा भाणियवा । तए णं ईसाणे
पन रूपे विउवइ—एणे ईसाणे भयवत्तं करयलपुडे गेण्हित्ता सीहासणे निसीयइ, एणे पिट्टओ आयवत्तं धरेइ, दुवे
पासेनु चामरुक्खवं ठरेति, एणे सूलपाणी पुरओ चिट्ठइ । तते णं सके भयवओ चउडिसि चत्तारि धवले वसभे
विउवइ, तेमि अट्टहिं सिंगेहिंतो अट्ट तोयधाराओ निगच्छंति, ताओ उट्ठु उपइत्ता एगओ मिलंति, भयवओ
गुत्ताणंसि निययंति । सफस्स वि तदेव अभिसेओ भाणियवओ जाव संथुणइ—जय जय पासजिणेसर !, जय निरुव-
मरुण ! परमत्तानणिय ! । जय जय सघगुणायर !, जय सामिय ! सयलसुहनिलय ! ॥ १ ॥ सयलजयनिवुइयरे,
दितामणिरुणपयवन्मट्ठिण ! दिट्ठे पटुम्मि लुमाए, भवो वि मोक्खायाए अम्ह ॥ २ ॥ तुह दंसणसजणिओ, हरिस्सो

अंगम्मि मे अमायंतो । पुलयच्छलेण जयगुरु !, नीहरइ समंतओ नूणं ॥ ३ ॥ चिरयालदिद्वहजणप्पमोयाउ मे अणंतगुणो । आणंदो संजाओ, दिट्ठे तुह दंसणे देव ! ॥ ४ ॥ गुरुयभवो गुरुकम्मो, गयभग्गो सो भवे अह अमबो । तुह दंसणं न पावइ, पत्ते य न तूसई जो उ ॥ ५ ॥ न नमइ जो नाह ! तुमं, सो नमए पाययस्स वि जणस्स । जो पुण पणमइ तुम्हं, सो पणमइ नणु न तुम्हं पि ॥ ६ ॥ जा तुह परम्ममुहाणं, वहुरिद्धी होइ देवमणुयाणं । सा सन्नि-
वायविहुरिय-सक्करपाणेवमा नूणं ॥ ७ ॥ कुमयमया णणु मीया, खलहलियं नूण कम्मकरिजूहं । रागाइवणयरजूहं जिणसीहे अज जायम्मि ॥ ८ ॥ जइ नयणसयसहस्सं, वयणसहस्सं च होज मे नाह ! । तह वि न होइ कयत्थो, तुह दंसणवणणु-
स्साहो ॥ ९ ॥ जयसु तुमं जयसामिय !, अक्खलियनिरामओ चिरं जयसु । नंदसु पावसु सोहं, लहसु जसं तिहुयणे सयले ॥ १० ॥ एवमाइ थोऊण जहेव आगओ तहेव गंतूण तित्थयरं माऊए पासे ठवेइ, जिणपडिरूवगं ओसोवणि च साहरइ,
एगं खोमजुयलं कुंडलजुयलं च भयवओ ऊसीसगमूले ठवेइ, एगं तवणिज्जलंवूसगं सिरिदामंगंडं मणिरयणमंडियं हारा-
इवसोमियं भयवओ दिट्ठीए अभिरइहेउं उल्लोए निक्खिवइ । तए णं सक्के वत्तीसं हिरन्नस्स सुवणणस्स य कोडीओ वत्तीसं नंदाइ वत्तीसं भदाइ च सोहगरूवाइगुणे य भगवओ जम्मणभवणे वेसमणेण साहरावेइ । तए णं सक्के
आभियोगिए देवे वोसावेइ सवन्नयरम्मि महया सदेणं—‘हंद ! सुणंतु भवणवइपमुहा सब्बदेवा ! देवीओ ! य, जो जिणस्स जिणमायाए वा असुहं मणं धारेइ तस्स अज्जगमंजरी व सत्तहा मुद्धाणं फुट्टउ’ ति । तए णं सब्बे इंदाइया देवा नंदीसरे
गंतूण अट्ठाहियाओ महिमाओ करेत्ता साएसु साएसु ठाणेषु गया । तं रयणिं च तिरियजंभगा देवा आससेणरायभवणम्मि हिरन्नवासं जाव चुन्नवासं वासंति । तए णं आससेणराया पच्चससमए नयरारक्खिए सद्भावित्ता वाणारसीए पुरीए चारगसोहणं माणुम्माणवद्धणं कारवेइ, नयरिं च सवाहिरन्नमंतरं आसियसम्मज्जिओवलित्तं सव्वपएसेसु निवद्धवंदणमालं

उन्निभयतोरणं असियपढायं मंचाईमंचकलियं उस्सुक्कं उक्करं अन्भडुप्पवेसं उवहियचंदणकलसं पुण्णोवयारकलियं मघमधं-
तगंभधूयं नडनट्टाईपेच्छणयविराडयं असियजूसहस्समुसलसहस्सं कारवेइ । तओ सइए साहस्सिए सयसाहस्सिए भाए
इलमाणो एवइए य लभे पडिच्छमाणो दसाहियं महूसवं करेइ, एकारसे सुदिवसे सुइकम्मे कए वारसे दिवसे भित्तना-
इभोयावणपुध्वं जम्हा गन्भगयम्मि इम्मि जणणी सण्णं सेज्जापासेसु पासेइ अओ पिउणा 'पासु' त्ति नामं पयट्ठियं
भयवओ, भणियं च—गन्भगए जं जणणी, सेज्जापासेसु पासिउं सण्णं । पडिसण्णं पइणो, लंवियवाहुं चडावेइ ॥ १ ॥
भणइ अयमेस सण्णो, ववइ रायाऽऽह तं कहं मुणसि ? । साऽऽह सयं चिय तो दीवएण तं सो वि सच्चवियो ॥ २ ॥ चितइ
गन्भपभावो, एत्तो कहमन्नहा निसातमसि ? । एसा पासइ पासेसु तेण पासो त्ति नाम कयं ॥ ३ ॥ तओ कप्पतरु
त सउज्जणणंदयारी वहुंतो जाओ अट्टवरिसो । सोहणदिणे य पिउणा उवणीओ कलायरियस्स । तओ कलागहणुल्लुत्तेण
जवित्तागपुवं सहाकलापरमरहस्सं पयडंतेण पासकुमारेण उवज्झाओ चेव कओ निउणयरो कलासु त्ति । सो चेव जाओ
भावओ विगेओ । तओ कोमुइमयंकाओऽणंतगुणसोमेण वयणेण, नीलुप्पलाओ अणंतगुणसोहेण नयणजुयलेण,
मुररओऽणंतगुणत्वेण देहेण, महुसीराओऽणंतगुणमहुरेण सरेण, सयंभुरमणाओऽणंतगुणगंभीरेण हियएण, मत्तकरि-
रत्तओऽणंतगुणलियाए गईए, दुग्गइनिवडंतसच्चजगरक्खणलालसेण कारुणेणं विरायमाणो पासजिणो पत्तो जोध्वणं ।
इत्ते पत्तेणइग रत्ता परिणावित्ते गुजरयणत्तालिणिं पभावइनियधूयं । भुंजइ य भयवं तीए समं मणोरमं विसयसुहं ।
इत्तए मववया पात्ताओवरिडिएण गवक्खजालएहिं दिसावलोयणं कुणंतेण दिट्ठो सयलजणवओ पवरकुमुमवलि-
नइए इत्तो नहिं निगच्छंतो. पुच्छियं च—किमज्ज च्छणो कोइ जेणेवमेसो जणो वच्चइ ? त्ति । तओ सिट्ठमेक्केण
नइए इत्ते—त को वि इत्ते, किंउ कोइ महातवत्सी कमढो नाम पुरीए वाहिं समागओ तस्स वंदणत्थं पत्थिओ

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोध्या-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २९२ ॥

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
शाख्यम-
ध्ययनम् ।
पार्श्वनाथ-
चरित्रम् ।

॥ २९२ ॥

इमो जणवओ । तओ तमायन्निऊण जणियकोउहलविसेसो भयवं पि पत्थिओ, गओ तत्थ जत्थ सो कमढो, दिट्ठो य पंचगितवं तप्पमाणो । तओ तिन्नाणसंपुत्तणओ मुणियं भयवया एकम्मि अग्गिकुंडे पक्खित्ताए महल्लरुक्खलोडीए मज्झे उज्झमाणं नायकुल, तं च तद्दविह कलिऊण अचंतं करुणापरयाए भणियं भयवया—अहो कट्टमन्नाणं ! जमेरिसम्मि वि तवोविसेसे कीरमाणे दया न मुणिज्झइ त्ति । तओ सोउमेवं पासवयणं भणियं कमढेण—जहा रायपुत्ताण तुरय-कुंजराइदमणे चैव परिस्समो, धम्मं पुण मुणिणो चैव वियाणंति । तओ भयवया भणिओ एक्को निययपुरिसो—रे रे ! खोडिमेयं सावहाणो कुहाडएणं फोडेसु । तओ ‘जमाणवेसि’ त्ति भणमाणेण दुहा कया सा तेण खोडी । विणिग्गयं च तीए मज्झाओ महल्लं नागकुलं । तत्थ य दिट्ठो ईसि उज्झमाणो एगो महानागो । तस्स य भयवं दवावेइ निययपुरिसवय-णेण सनियमं ‘असिआउस’ त्ति पंचनमोक्कारं । नागो वि तं धेत्तुं तप्पभावओ मरिऊण समुत्पन्नो नागलोए धरणिंदो नाम नागराया । दिन्नो य ‘अहो ! नाणाइसउ’ त्ति भणमाणेण भयवओ लोएण साहुक्कारो । तमायन्निऊण सुहु विलक्खी-भूओ कमढपरिवायगो काऊण य गाढमन्नाणतवं समुत्पन्नो मेहकुमारनिकायमज्झम्मि मेहमाली नाम भवणवासिदेवो । भयवं पि तओ पविट्ठो नयरीए । अन्नया सुहंसुहेणं अचंउतस्स समागओ वसंतसमओ । तम्मि य वसंतसमए जाणावत्थमुज्जाणवालेणाऽऽपेत्ता भयवओ समाप्पिया सरसा सहयारमंजरी । भयवया भणियं—भो ! किमेयं ? । तेण भणियं—सामि ! बहुविहकीलानिवासो संपयं संपत्तो वसंतसमओ । तओ सोउमेयं वसंतकीलानिमित्तं बहुपुरजणपरिवार-समन्निओ जाणारूढो गओ नंदणवणं । तओ जाणाओ समुत्तरिय निसन्नो नंदणवणपासायमज्झट्टियकणयमयसीहासणे । तत्थ य अइरमणीयत्तणओ सबओ पलोयमाणेणं दिट्ठं भत्तीए परमरम्मं चित्तं, तं च दट्ठूण चित्तियं—अहो ! किमेत्थ लिहियं ? । नायं च सम्मं निरुवंतेण जहाऽरिट्ठनेमिचरियं । तओ चित्तिउं पयत्तो—धन्नो सोऽरिट्ठनेमी जो ‘विरसावसाणं

निमग्नमुद्रं' ति कठिण निवभरणुरायं निरुमरुहवलावणजोद्येनं रायवरकन्नं जणयविह्वलमवउज्झिय भगमयणमण्डफरो
कुमारो चैव निमग्नतो ता अहं पि करेमि सबसंगपरिचायं । एत्थंतरे—लोगंतिया उ देवा, भयवं वोहिति जिणवरिदं
दु । मयलजगज्जीवहिंयं, भयवं ! तित्थं पवचेदि ॥ १ ॥ तओ निविणवणीमगाईणं किमिच्छिय हिरन्नं सुवन्न वत्थं
आभरणं आन्नणं सयणं असणाईयं ओसहं पुण्णगंधविलेवणाइयं च महादाणं द्वावेइ सवच्छरं जाव । अवि य—
“मगागगतिय-चउमुह-चउक-चवर-महापह-पहेसु । दारेसु पुरवराणं, रच्छामुहमज्झयारेसु ॥ १ ॥ वरवरिया घोसिज्जइ,
किमिच्छियं दिज्जई नहुविहीयं । मुर-असुर-देव-दाणव-नरिदमहियस्स निक्खमणे ॥ २ ॥” तए णं पुरिसायाणीए पासे
अरन्ना मत्थए अज्जलिं करिय एवं अम्मापियरो वयासि—इच्छामि णं अम्मताओ ! तुवमेहि अन्वभणुन्नाए पवइत्तए । ते
नि ‘अदागुनं देवाणुण्णिया ! मा पडिवंधं करेहि’ त्ति अणुजाणंति । तए णं आससेणे कोडुंधियपुरिसे आणवेत्ता अट्ट
मात्तरा सोवन्नियाणं जाव भोमेज्जाणं कलसाणं अभिसेयत्थं उवट्टवावेइ । एत्थंतरे चलियासणा सबे सुरिंदा इति ।
तए ण नको आभिओगियसुरेहिं जम्मणविहिवन्नियं कलसाइमज्जणविहिमुवट्टवावेइ । ते वि कलसा तेसु चैव पविट्ठा ।
तए णं सफे आससेणे य पुरत्थाभिमुहं पासं निवेसित्ता अट्टसहस्सेणं जाव भोमेज्जाणं अभिसिंचंति । अभिसेणे य
चट्टमाणे एने देवा वाणारसिं नयारिं आसियसम्मज्जियं जाव एगे विज्झुयायंति वासंति जाव सवालंकारविभूसियं कुणंति ।
तए णं आससेणे विसालं नाम सीयं रयावेइ । तए णं सफो अणेगखंभसयसन्निविट्ठं अइसयमणहरं विसालं सीयं
त्तारेउ । ता वि य त चैव सिवियमणुपविट्ठा । तए णं पासे अरहा सीयं दुरुहिता पुरत्थाभिमुहे निसन्ने । तए णं
आससेणाराणा बुत्ता ममाणा ण्हाया सवालंकारविभूसिया बहवे पुरिसा सीयं वहति । तए णं सफे सीयाए दाहिणिह-
नुवरिदं ताए नेण्टइ, ईसाणे उत्तरिहं, चमरे दाहिणं देदिहं, वली उत्तरिहं, सेसा देवा जहारिहं । अवि य—‘पुंदि

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २९३ ॥

उक्त्वित्ता माणुसेहिं सा हट्टरोमकूवेहिं । पच्छा वहंति सीयं, असुरिद-सुरिद-नागिदा ॥ १ ॥ अट्टड्ड मंगलगा छत्त-
चामर-महज्झयाईणि य पुरओ पत्थियाणि । तओ 'जय जय नंदा ! जय जय भदा ! भदं ते, सद्यकालं च धम्मो तुह अविवग्घं
हवउ' त्ति मुहमंगलियमाईहिं अभिनंदिज्जमाणो, बहुज्जणसहस्सेहिं पेच्छेज्जमाणो शुब्बयमाणो, अंगुलीहिं दाइज्जमाणो,
पुण्फंजलीहिं पूइज्जमाणो, पए पए अग्घे पडिच्छमाणो, बहुनरत्तारीणमंजलीओ दाहिणहत्थेण पडिच्छमाणो, महया इड्डिस-
मुदएण, किञ्च —वरपडह-भेरि-झल्लरि-दुंदुहि-संखसहिं तूरेहिं । धरणिंयले गयणयले, तुरियनिनाओ परमरम्मो ॥ १ ॥
नयरीओ निक्खमित्ता गओ आसमपयमुज्जाणं । तत्थ य असोगपायवस्स अहे सीयाओ पच्चोरुहइ । पोसवहुलएक्का-
रसीए पुव्वण्हे सयमेवालंकारं ओमुयइ, पसरंतवाहसलिला वम्मोदेवी हंसलक्खणपडेणं पडिच्छइ । पंचमुट्ठियं लोयं
करेइ, सक्को कैसे पडिच्छइ, खीरसमुदे साहरइ । तं समयं च सक्कयणेण देवाण मणुयाण य निग्घोसो तुरियनिनाओ
गीयरवो उवरओ । ताहे तीसं वासाइं अगारमावसित्ता अट्टमभत्तेणं अपाणणं देवदूसमादाय तिहिं पुरिससएहिं
निक्खंतो । भणिय च—“क्काऊण नमोक्कारं, सिद्धाणमभिगहं तु सो गिण्हे । सव्वं मे अकरणिज्जं, पावं ति चरित्तमारुढो
॥ १ ॥” तक्खणं च उप्पन्नं मणपज्जवनानं । तओ पंचसमिओ तिगुत्तो खंतियमो निम्ममो निद्दोसो नीसंगो लाभालाभे
सुहे दुक्खे निंदापसंसासु य सम्मो तवसंजमेण अप्पणं भावेमाणो विहरइ । सुरासुरा वि भयवओ पासस्स निक्खमण-
महिमं करेत्ता नंदीसरे अट्ठाहियं करेत्ति, सट्ठाणं च पडिगया । भयवं पि नयरासन्नसंठियं पत्तो तावसासमं, तत्थ य
'अत्थमिओ दिणयो' त्ति कलिऊण तप्पएसंसंठियकूयासन्नठियवडपायवस्स अहे ट्ठिओ काउस्सगेणं । इओ य सो
कमढजीवो मेहमाली असुरो अवहिणा नाऊण अत्तणो वइयरं सुमरिऊण पुव्वभववेरकारणं समुप्पन्नतिट्ठामरिसो समा-
गओ जत्थ भयवं, पारद्धा य तेण सीद्दाइरूवेण उवसग्गा । अवि य—“सीहेहिं घोररूवेहिं तिक्खनहरेहिं दीहदाढेहिं ।

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याव्यम-
व्ययनम् ।
पार्थनाथ-
चरित्रम् ।

॥ २९३ ॥

वह्निओ गयल्लवेहिं, सरोसकयदंतपहरेहिं ॥ १ ॥ करगहियकत्तिएहिं, खुहियकयंतो ब घोररूवेहिं । वेयालेहि य भयवं,
कयथिओ गरुयदसणेहिं ॥ २ ॥ एमाइवहुविहीयं, कमटेणुवसग्गिओ वि पावेणं । पासजिणो धीरमणो, नो खुहिओ
धम्मज्जाणाओ ॥ ३ ॥ 'अचलियभावं च नाऊणं जलेणं बोलेत्ता मारेभि' त्ति संपहारिय पारद्धा तेण विजुगल्लियप-
युत्तुभडा महाबुद्धी । तीए जलेण ताव बोलिओ भयवं जाव नासियाविवरं । एत्थंतरे चलियं धरणिंदस्स आसणं,
पउत्तोवहिणा य मुणिओ भयवओ वइयरो, समागंतूण तुरियं सामिणो सीसोवरिरइयफणिफणामंडवेण सेससरीरपासेसु
य विरइयफणिसरीरेण निवारिओ जलपूरो, पारद्धं च पुरओ बहुविहाऽऽज्ज-वेणु-वीणा-गीयनिनाएहिं धणनिग्घोसो-
ययायगं पवरप्पेक्खणयं । दट्ठण य तं तारिसं महाइसयं धीरत्तं च भयवओ गरुयविम्हयक्खित्तमाणसो समुवसंतदप्पो
मो असुरो पणमिऊण खामिऊण य जिणं गओ नियट्ठणं । धरणिंदो वि निरुवसगं नाऊण थोऊण गओ सट्ठणं ।
पाससामिस्स वि निक्खमणदिणाओ चउरासीदिवसोवरि चेत्तकिण्हचउरथीए अट्ठमभत्तंते पुवण्हे आसमपए असोगत-
त्तेट्ठे सिलापट्टए मुहनिस्सस्स सुहज्जवसाणस्स अपुव्वकरणाइकमेण समाणियखवगसेडिस्स खीणधाइकम्मचउक्कस्स सय-
ल्लोयालोयावभासयं समुपन्नं कैवलज्जाणं । चलियासणा समागया सुरसंधाया । वाउकुमारेहिं परिसोहिए जोयणमित्ते
नेत्ते, आसित्ते च गंधवारिणा मेघकुमारेहिं, मणिरयणचित्ते तम्मि विरइयं सुरेहिं समोसरणं । तम्मज्झे सीहासणोवविट्ठो
पुरत्थाभिमुहो सामी रयय-क्कणय-रणपगारवलयत्तियनिहेणं नाणदंसणचरणेहिं व ससिक्किणुज्जलचामरजुयलच्छलेण
धम्ममुक्कशाणेहिं व छत्तत्तयरुवेणं भुवणत्तयपसरियकित्तिपुजेहिं व सेवाकोउगेण पडिवन्नमुत्तीहिं विरायमाणो सदेवमणु-
यानुराए परिसाए जोयणनीहारिणा सरेण धम्मं कहेइ—“भो भव्वा ! चउगइओ, संसारो एस घोउहुपउरो । सरणं न
णत्थ अन्नं, धम्मं जिणदेसियं मोत्तुं ॥ १ ॥ हिसाइविरइरुवं, तो तं मणवयणकायसुपउत्तं । इंदियकसायनिगहपवरं

जहसन्तिओ कुणह ॥ २ ॥ मा महुविदुसमाणे, विसयसुहे सेज्जिऊण तुच्छम्मि । निरयाइविविहदुक्खाण, भायणं अपणं
कुणह ॥ ३ ॥ अइवच्छला वि पियरो, अइप्पिया पुत्तभाइभज्जाओ । अइसंविओ वि अत्थो, न तम्मि दुहसंकडे सरणं
॥ ४ ॥ अत्थो अत्थो त्ति इहं, पुत्तो पुत्तो धरं धरं व त्ति । भज्जा भज्ज त्ति नरं, किलिस्समाणं जमो हरइ ॥ ५ ॥ एगमाणो
एस जणो, परिकिस्सइ जह कुंडुवक्कम्मि । तह जइ जिणिंदधम्मे, ता पावइ मोक्खसोक्खं पि ॥ ६ ॥ एमाइ सोऊण
पडिबुद्धो बहू लोओ । पव्वाविया गणहरा । सुरा वि केवलमहिमं काऊण नंदीसरवरदीवे जत्तं च काऊण गया सट्ठाणं ।

पासो वि भयवं त्तिफणिफणाल्लणो सत्तफणिफणाल्लणो वा वामदाहिणपसेसु वइरोदुदेवीधरणिंदेहिं पल्लुवासिज्जमाणो
पियंगुवन्नदेहो नवरयणिसमूसिओ अरिट्ठनेमित्तिथपल्लट्टणेण नियतित्थं पवत्तं भवसत्तपडिवोहणत्थं चउतीसाइसयस-
मेओ पुहविमंडले विहरइ । पासस्सणं भयवओ दस गणा दस गणहरा होत्था, अज्जदिन्नप्पमुहा सोलस समणसहरसा,
पुण्फचूलापमुहा अट्ठतीसमज्जियासहरसा, सुनंदप्पमुहाणं समणोवासगाणं एगं सयसहस्सं चउसट्ठी य सहसा, सुनंदाप-
मुहाणं समणोवासियाणं तिन्नि सयसहस्सा सत्तावीसं च सहसा, अड्डुसया चोइसपुवीणं, चोइससया ओहिनाणीणं,
दससया केवलनाणीणं, एक्कारससया वेउवीणं, अट्ठमसया विउलमईणं, छच्च सया वाईणं, वारससया अणुत्तरोववाइयाणं
उक्कोसिया एसा परिवारसपया होत्था । तए णं पासे अरहा भवकमलदिवायरे देसूणाइं सत्तरि वरिसाइं केवलपेरियाएणं
विहरित्ता एगं वाससयं सब्बाउयं पालइत्ता आउयावसाणे सम्मेयमागओ । तत्थ समणां समणीणं सावयाणं सावियाणं
सव्वपरिसाए य मिच्छत्ताइंसारपहं सम्मदंसणाइमोक्खमगं पसिणाइं च वागरित्ता मासियभत्तंते उद्धिओ वग्घारियपाणी
सेलेसीपडिवन्नो खीणभवोवगाहिक्कम्मंसो तेत्तीसाए अणगारेहिं समं सावणसुद्धउट्ठमीए सिद्धि पत्तो । चलियासणो

श्रीनिष्ठा विद्यायवयवो निराणंदो विमणो अंशुपुत्रनवणो सोगाऊरियहियओ समागओ सको, जिणसरीयं तिपयाहिणी-
मऊण गवामये नाइदूरे पञ्चवासतो चिट्ठइ, वयइ य—पसरइ मिच्छततमं, गज्जाति कुतिरिथकोसिया अज्ज । दुट्ठिभक्खड-
मरेराइनिमियरा हुंति सप्पमरा ॥ १ ॥ अथमिए जयसूरे, मउलेइ तुमस्मि संचकमलवणं । उहसइ कुमयतारानियरो
वि हु अज्ज जिणपाम् ! ॥ २ ॥ तमगमियससिं व नहं, विज्जायपईवयं व निसि भवणं । भरहमिणं गयसोहं, जायमणाहं व
पहु ! अज्ज ॥ ३ ॥ एवं सद्यसुरवरा वि सको वि गोसीमचंदणढारुहिं तिन्नि चियाओ करेइ, खीरोयजलेण भयवओ देहं
पूजेत्ता गोसीमचंदणेणाऽणुलिपित्ता हंसलम्बणं पडसाडयं च निवसित्ता सद्यालंकारियं करेइ । सेसदेवा दोहि सीयाहिं
गणहग-ऽणगारररीराहं आरोविच दोमु चियासु ठवंति । सक्काण्सेण अगिकुमारा देवा चियगासु अग्गि विजविति,
वाउकुमारा य वाउं, सेसदेवा कालागरुमाइपवरधूयं धयं महं च कुंभगसो पक्खिवंति । झामिएसु य मंसाईसु मेहकु-
मारा देवा खीरोयजलेण निववंति चियाओ । सको उवरिमं दाहिणं हणुयं, ईसाणो वामं, चमरो हिट्ठिहं दाहिणं, वली
नामं, मेमा अंगोवंगाइं गेण्हति । चियगासु य महंते थूमे कुणंति । निव्वाणमहिमं च काऊण सको नंदीसरे गंतूण पुर-
श्चिमअंजणगपघण जिणाययणमहिमं करेइ । तस्सेव चउरो लोगपाला तस्सेव अंजणगपवयस्स पासवत्तिसु चउसु
दहिमुहत्तगेसु मिट्ठाययणमहिमं कुणंति । ईसाणो उत्तरिले अंजणगे, चमरो दाहिणिले, वली पच्छिमिले, तेसि लोग-
पाला तदेव जिणमहिमं कुणति । सको सविमाणं गंतूण सुहम्मसभामज्झियमाणवगखंभाओ ओयारिऊण वट्टसमुगयं
नीहणणे निनेसित्ता जिणमकहाउ पूइ । पासजिणहणुं पि तत्थेव पम्भिवइ । एवं सबदेवा वि । पंचसु वि कहा-
णगेसु विसाहानग्गत्तं भयवथो आसि ति ॥ एवं प्रसज्जतः पार्श्वचरितमभिवाय प्रकृतसूत्रं व्याख्यायते—

तस्म लोगप्पदीवस्स, आसि सीसे महायसे । केसीकुमारसमणे, विज्जाचरणपारगे ॥ २ ॥

ओहिनाणसुए बुद्धे, सीससंधसमाडले । गामाणुगामं रीयंते, सावत्थि पुरिमागए ॥ ३ ॥
तेदुयं नाम उज्जाणं, तम्भी नगरमंडले । फासुए सेज्जसंधारे, तत्थ वाससुवागए ॥ ४ ॥
न्याख्या—सुगममेव । नवरम्—“ओहिनाणसुए” ति सुव्वयत्ययाद् अवधिज्ञानश्रुताभ्यां ‘बुद्धः’ अवगततत्त्वः ।
‘नगरमण्डले’ पुरपरिक्षेपपरिसरे । ‘प्रासुके’ स्वाभाविकागन्तुकसत्त्वरहिते, क ? इत्याह—शय्या—वसतिः तस्यां सस्तारकः—
शिलाफलकादिः शय्यासंस्तारकस्तस्मिन् । ‘तत्र’ इति तिण्डुकोद्याने ‘वासम्’ अवस्थानमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ २-३-४ ॥

अत्रान्तरे यदभूत् तदाह—

अह तेणेव कालेणं, धम्मतिन्थयरे जिणे । भगवं वद्धमाणुत्ति, सव्वलोगम्मि विस्सुए ॥ ५ ॥
तरस्स लोणपईवस्स, आसि सीसे महायसे । भयवं गोयसे नामं, विज्जाचरणपारगे ॥ ६ ॥
वारसंगविज्ज बुद्धे, सीससंधसमाडले । गामाणुगामं रीयंते, से वि सावत्थिमागए ॥ ७ ॥
कोट्टगं नाम उज्जाणं, तम्मि नयरमंडले । फासुए सिज्जसंधारे, तत्थ वाससुवागए ॥ ८ ॥
व्याख्या—‘अथ’ वक्तव्यान्तरोपन्यासे । ‘तेणेव कालेणं’ ति तस्मिन्नेव काले वर्द्धमानो नाम्नाऽभूदिति शेषः,

‘विश्रुतः’ विख्यातः । शेषं स्पष्टमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ५-६-७-८ ॥ ततः किमजनि ? इत्याह—

केसीकुमारसमणे, गोयमे य महायसे । उभओ वि तत्थ विहरिंसु, अल्लीणा सुसमाहिया ॥ ९ ॥
उभओ सीससंधाणं, संजयाणं तवस्सिणं । तत्थ चिंता समुप्पन्ना, गुणवंताण ताइणं ॥ १० ॥
केरिसो वा इमो धम्मो ?, इमो धम्मो व केरिसो ? । आयारधम्मप्पणिही, इमा वा सा व केरिसी ? ॥
चाउज्जामो य जो धम्मो, जो इमो पंचसिक्खिओ । देसिओ वद्धमाणेणं, पासेण य महासुणी ॥ १२ ॥

अचेलगो य जो धम्मो, जो इमो संतरुत्तरो । एगकलपवन्नाणं, विसेसे किं नु कारणं ? ॥ १३ ॥
 व्याख्या—“उभओ वि” ति उभावपि “अहीण” ति ‘आलीनौ’ मनोवाक्कायगुप्तिष्वाश्रितौ ‘सुसमाहितौ’ सुपु
 समाधिमन्तौ ॥ “उभउ” ति उभयोः ‘तत्रे’ति श्रावस्याम् ॥ चिन्तास्वरूपमाह—‘कीदृशः?’ किं स्वरूपः? ‘वा’ विकल्पे,
 “इमो” ति ‘अयम्’ अस्मत्सम्बन्धी ‘धर्मः’ महाव्रतात्मकः ‘अयमि’ति दृश्यमानगणभृच्छिष्यसम्बन्धी “धम्मो व” ति
 वाशब्दो भिन्नक्रमः, ततश्चायं वा धर्मः कीदृशः?, आचारः—वेपधारणादिको बाह्यः क्रियाकलाप इत्यर्थः स एव धर्म-
 मस्य प्रणिधिः—व्यवस्थापनम् आचारधर्मप्रणिधिः “इमा व” ति प्राकृतत्वात् ‘अयं वा’ अस्मत्सम्बन्धी, “सा व” ति
 न वा द्वितीययतिसत्कः । अयमाशयः—अस्माकममीपां च सर्वज्ञप्रणीत एव धर्मः, तरिकमस्यैतत्साधकानां च भेदः?
 इति । तदेतदेव बोद्धुमिच्छामो वयमिति ॥ उक्तमेव चिन्तां व्यक्तीकर्तुमाह—“चाउल्लामो उ” ति ‘चतुर्योमश्च’ चतुर्मे-
 दाव्रतो यो धर्मो देशितः पार्थ्वेन इति सम्बन्धः । “जो इमो” ति चकारस्य प्रस्नेपाद् यश्चायं पञ्चशिक्षाः—प्राणातिपा-
 तविरमणोपदेशरूपाः सज्जाता यस्मिन्नसौ पञ्चशिक्षितो वर्द्धमानेन देशित इति योगः, “महामुणि” ति महामुनिना ।
 अनयोर्विशेषे किन्तु कारणमित्युत्तरेण सम्बन्धः । अनेन धर्मविषयः संशयो व्यक्तीकृतः ॥ आचारधर्मप्रणिधिविषयं तमेव
 व्यनक्ति—अचेलकश्च यो धर्मो वर्द्धमानेन देशित इत्यपेक्ष्यते । तथा “जो इमो” ति यश्चायं सान्तराणि—वर्द्धमानस्वा-
 मियलपेक्षया मानवर्णविशेषतः सविशेषाणि उत्तराणि—महामूल्यतया प्रधानानि प्रक्रमाद् वस्त्राणि यस्मिन्नसौ सान्तरोत्तरो
 धर्मः पार्थ्वेन देशित इतीहाऽप्यपेक्ष्यते । एककार्य—मुक्किलक्षणं फलं तदर्थं प्रपन्नौ प्रपन्नौ एककार्यप्रपन्नौ तयोः
 प्रक्रमान् पार्थ्ववर्द्धमानयोर्विशेषे ‘किमि’ति संशये, ‘नु’ वितर्के ‘कारणं’ हेतुः । शेषं स्पष्टमिति सूत्रपञ्चकार्यः ॥
 १-१०-११-१२-१३ ॥ एवं च विनेयचिन्तोत्पत्तौ यत् केशिगौतमावकार्यं तदाह—

अह ते तत्थ सीसाणं, विद्याय पवितक्कियं । समागमे कयमती, उभओ केसिगोयमा ॥ १४ ॥
गोतमे पडिरूवणू, सीससंघसमाउले । जेढं कुलमवेक्खंतो, तेंहुयं वणमागओ ॥ १५ ॥
केसीकुमारसमणो, गोयमं दिस्समागतं । पडिरूवं पडिवत्तिं, सम्मं संपडिवज्जती ॥ १६ ॥
पलालं फासुयं तत्थ, पंचमं कुसतणाणि य । गोयमस्स णिसिज्जाए, खिप्पं संपणामए ॥ १७ ॥
व्याख्या—अथ ‘ते’ इति तौ ‘तत्र’ श्रावस्यां समागमे कृतमती अभूतामिति शेषः ॥ ‘पडिरूव’ त्ति प्रतिकूप-
विनयः—यथोचितप्रतिपत्तिरूपत्वं जानातीति प्रतिकूपज्ञः ॥ ‘प्रतिरूपाम्’ उचितां ‘प्रतिपत्तिम्’ अभ्यागतकर्तव्यरूपां
सम्यक् सम्प्रतिपद्यते, करोतीति भावार्थः ॥ प्रतिपत्तिमेवाह—पलालं प्रासुकं तत्र ‘पंचमं’ ति सुबव्यत्ययात् पञ्चमानि
कुशटणानि च, पञ्चमत्वं चैषां पलालभेदाऽपेक्षया, यत उक्तम्—“तैणपणगं पुण भणियं, जिणेहिं कम्मट्ठगंठिमहेणेहिं ।
साली वीही कोदव, रालग रत्ते तणाइं च ॥१॥” गौतमस्य ‘निषदायै’ उपवेशनार्थं क्षिप्रं ‘सम्प्रणामयति’ समर्पयति ॥
क्षेपं सूत्रसिद्धमेवेति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ १४-१५-१६-१७ ॥ तौ द्वावप्युपविष्टौ यथा प्रतिभासतस्तथाऽह—
केसीकुमारसमणो, गोयमे य महायसे । उभओ निसन्ना सोहंति, चंदसूरसमणभा ॥ १८ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १८ ॥ तत्सङ्गमे च यदभूत् तदाह—

समागया बहू तत्थ, पासंडा कोउगा मिगा । गिहत्थाण अणेगाओ, साहस्सीओ समागया ॥ १९ ॥
देवदाणवगंधवा, जक्खरक्खसकिन्नरा । अदिस्साण य भूयाणं, आसि तत्थ समागमो ॥ २० ॥
व्याख्या—पाखण्डं—व्रतं तद्योगात् पाखण्डाः—शेषव्रतिनः कौतुकात् मृगा इव मृगा अज्ञत्वात् ॥ देव-दानव-गन्धर्व-

१ “तृणपञ्चक पुनर्भणित, जिनैः कर्माद्यग्रन्थिमथनैः । शालिर्विहिः कोद्रवो रालकोऽरण्यतृणानि च ॥ १ ॥”

यक्ष-राक्षस-किन्नराः समायाता इति सम्बन्धः । एते चानन्तरमदृश्यविशेषणाद् दृश्यरूपाः, अदृश्यानां च भूतानां केन्द्रीकृत्यन्तराणामासीत् समागमः । शेषं स्पष्टमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ १९-२० ॥ सम्प्रति तयोर्जल्पमाह—

पुच्छामि ते महाभाग !, केसी गोयममव्वी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ २१ ॥
पुच्छ भंते ! जहिच्छं ते, केसिं गोयममव्वी । तओ केसी अणुन्नाए, गोयमं इणमव्वी ॥ २२ ॥

व्याख्या—‘ते’ इति त्वां ‘महाभाग !’ अतिशयाचिन्त्यशक्ते ! ॥ “जहिच्छं” ति ययेच्छं यदवभासत इत्यर्थः ।
“केसिं गोयमं” ति सुवृत्त्ययाद् गौतमः, शेषं प्रतीतमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २१-२२ ॥ यच्चसौ गौतमं पृष्टवांस्तदाह—

चाउल्लामो य जो धम्मो, जो इमो पंचसिक्खिओ । देसिओ वद्धमाणेणं, पासेण य महासुणी ॥ २३ ॥
एगकज्जपवणणां, विसेसे किं नु कारणं ? । धम्मे दुविहे मेहावी !, कहं विप्पच्चओ न ते ? ॥ २४ ॥

व्याख्या—प्रतीतमेव ॥ २३-२४ ॥ एवं केशिनेके—

तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी । पन्ना समिक्खए धम्मतत्तं तत्तविणिच्छियं ॥ २५ ॥
पुरिमा उल्लुजडा उ, वक्खज्जु य पच्छिमा । मज्झिमा उल्लुपन्ना उ, तेण धम्मो दुहा कए ॥ २६ ॥
पुरिमाणं दुविसोज्झो उ, चरिमाणं दुरणुपालओ । कण्णो मज्झिमगाणं तु, सुविसुज्झो सुपालओ २७

व्याख्या—ततः केशिं ‘त्रुवन्तमेव’ जल्पन्तमेव, अनेनाऽऽदरातिशयमाह, किं तदव्वीत् ? इत्याह—‘प्रज्ञा’
बुद्धिः ‘सनीयते’ पश्यति, किं तद् ? इत्याह—‘धर्मतत्त्वं’ धर्मपरमार्थं, तत्त्वानां-जीवादीनां विनिश्चयो यस्मिन् तत्तथा ।
इदमुक्तं भवति—न वाक्यश्रवणमात्रादेव वाक्यार्थनिर्णयो भवति किन्तु प्रज्ञावशात् ॥ ततः “पुरिम” ति ‘पूर्वे’ प्रथम-
तीर्गठत्वायव ऋजवश्च—प्राज्ञतया जडाश्च-दुःप्रतिपाद्यतया ऋजुजडाः ‘तु’ इति यस्माद्, वक्रजडाः ‘चः’ समुच्चये

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २९७ ॥

‘पश्चिमाः’ पश्चिमजिनमुत्तयः, मध्यमाः पुनः ऋजुप्रज्ञाः ‘तेन’ हेतुना धर्मो द्विधा कृतः ॥ यदि नाम पूर्वोदय एव विधा-
स्तथापि कथमेतद् द्वैविध्यम् ? इत्याह—‘पुरिमाणं’ ति पूर्वेषां दुर्विशोध्यः ऋजुजडत्वादेव, ‘कल्पः’ इति सम्बध्यते, ‘तुः’
पूर्णे, चरमाणां दुःखेनाऽनुपाल्यते दुरुनुपालः स एव दुरुनुपालको वक्रजडत्वात्, ‘कल्पः’ यतिक्रिय । कलापः मध्यम-
कानां तु ऋजुप्रज्ञत्वात् सुविशोध्यः सुपालकश्च, चस्य गम्यमानत्वादिति । विचित्रप्रज्ञविनेयानुग्रहाय द्वैविध्यं धर्मस्य
देशितम् । प्रसङ्गतश्चेद्वाऽऽद्यजिनाभिधानमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ २५-२६-२७ ॥ इत्थं गौतमेनोक्ते केशिरोह—
साहु गोयम ! पञ्चा ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गो यमा ! ॥ २८ ॥
अचेलओ अ जो धम्मो, जो इमो संतरुत्तरो । देसिओ वद्धमाणेणं, पासेण य महासु णी ॥ २९ ॥
एगकज्जपवन्नाणं, विसेसे किं नु कारणं ? । लिंणे दुविहे मेहावी !, कहं विप्पच्चओ न ते ? ॥ ३० ॥
व्याख्या—साधु गौतम ! प्रज्ञा ते, छिन्नो मे संशयः “इमो” ति अयं त्वयेति विनेयापेक्षं चेत्थ मसिधानम्,
अन्यथा तु तस्य ज्ञानत्रयसंयुतस्यैवविधिसंशयासम्भवः ॥ लिङ्गे ‘द्विविधे’ अचेलकतया विविधवत्प्रधारितया च द्विभेदे ।
शेषं किञ्चित् सुगमं किञ्चित् प्राग् व्याख्यातमेवेति सूत्रत्रयार्थः ॥ २८-२९-३० ॥ ततश्च—

केसिं एवं बुवाणं तु, गोयमो इणमब्बवी । विन्नाणेण समागम्म, धम्मसाहणमिच्छि यं ॥ ३१ ॥
पच्चयत्थं च लोगस्स, नाणाविहविगपपणं । जत्तत्थं गहणत्थं च, लोणे लिंगपओयणं ॥ ३२ ॥
अह भवे पइन्ना उ, मोक्खसब्भूयसाहणा । णाणं च दंसणं चेव, चरित्तं चेव निच्छ ए ॥ ३३ ॥
व्याख्या—विशिष्टं ज्ञानं विज्ञानं तच्च केवलमेव तेन ‘समागम्य’ यद् यस्योचितं तत् तथैव ज्ञात्वा ‘धर्मसाधनं’
धर्मोपकरणं—वर्षाकल्पादि “इच्छियं” ति ‘इष्टम्’ अनुमतं पार्थववर्द्धमानजिनाभ्यामिति प्रक्रमः । ‘चरमाणां हि रक्त-

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याव्ययम-
व्ययनम् ।
केशिगौत-
मयोः प्रश्नो-
त्तराणि ।

॥ २९७ ॥

यत्नानुगते वक्रजडत्वेन वक्षरञ्जनादिषु प्रवृत्तिर्दुर्निवारैव स्यादिति न तेन तदनुज्ञातम् । पार्श्वे शिष्यांतु न तथेति रक्षा-
दीनामपि तेनानुज्ञानं कृतमिति भावः ॥ किञ्च 'प्रत्ययार्थं' च' अमी व्रतिन इति प्रतीतिनिमित्तं च, कस्य ? लो कस्य,
अन्यथा हि यथाऽभिरुचितं वेपमादाय पूजादिनिमित्तं विडम्बकादयोऽपि 'वयं व्रतिनः' इत्यभिदू धीरन, ततो व्रतिष्वपि
न लो कस्य व्रतिनः इति प्रतीतिः स्यात् । किं तदेवम् ? इत्याह—'नानाविधविकल्पनं' प्रक्रमात् नानाप्रकारोपकरणपरि-
कल्पनम्, नानाविधं हि वर्पाकल्पाद्युपकरणं यथावद् यतिष्वेव सम्भवतीति कथं न तत्प्रत्ययहेतुः स्यात् ? तथा यात्रा-
संयमनिर्वाहस्तदर्थम् ? विना हि वर्पाकल्पादिकं वृक्षादौ संयमवार्धैव स्यात्, ग्रहणं—ज्ञानं तदर्थं च, कथञ्चित् चित्तवि-
द्वृत्तौत्पावपि गृह्णातु—यथाऽहं व्रतीति, एतदर्थं लोके लिङ्गस्य प्रयोजनमिति—प्रवर्तनं लिङ्गप्रयो जनम् ॥ 'अथे'त्युप-
न्यासे, "भवे पइन्ना उ" ति तुशब्दस्यैवकारार्थत्वाद् मित्रक्रमत्वाच्च भवेदेव 'प्रतिज्ञा' अभ्युपगमः, प्रक्रमात् पार्श्व-
वर्द्धमानयोः प्रतिज्ञास्वरूपमाह—“भोक्त्वसम्भूयसाहण” ति मोक्षस्य सद्भूतानि च तानि तारिवकत्वात् साधनानि च
हेतुत्वात् मोक्षसद्भूतसाधनानि, कानि ? इत्याह—ज्ञानं च दर्शनं चैव चारित्रं च 'एवः' अवधारणे, स च लिङ्गस्य मुक्ति-
सद्भूतसाधनतां व्यचच्छिनत्ति—ज्ञानाद्येव मुक्तिसाधनं न तु लिङ्गम् । श्रूयते हि भरतादीनां लिङ्गं विनाऽपि केवलोत्पत्तिः,
'निश्चये' निश्चयनये विचार्ये न तु व्यवहारे, इति लिङ्गस्य तत्त्वतोऽकिञ्चित्करत्वात् न तद्भेदो विदुषां विप्रत्ययहेतुः, शेषं
स्पष्टमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ३१-३२-३३ ॥

साष्टु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गो यमा ! ॥ ३४ ॥
व्याख्या—प्रावत् । इत्थं महाव्रतात्मकधर्मविषयं वेपात्मकलिङ्गभेदविषयं च शिष्याणां विप्रत्यय मपनीय प्रसङ्गत-
नोपमेव व्युत्पत्त्यर्थं जानन्नपि अपरमपि वस्तुतत्त्वं पृच्छन् केशिः 'अन्योऽपि संशयः' इत्यादि पुनराह ॥ ३४ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
रूपा लघु-
वृत्तिः ।
॥ २९८ ॥

अनेगाण सहस्साणं, मज्झे चिट्ठसि गोयमा ।। ते य ते अभिगच्छन्ति, कहं ते निजिया तुमे ? ॥ ३५ ॥
एगे जिए जिया पंच, पंच जिए जिया दस । दसहा उ जिणित्ताणं, सबसचू जिणामहं ॥ ३६ ॥
सचू य इइ के बुत्ते ? केसी गोयममव्वी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयसो इणमव्वी ॥ ३७ ॥
एगएपा अजिए सचू, कसाया इंदियाणि य । ते जिणिचू जहानायं, विहरामि अहं सुणी ॥ ३८ ॥
व्याख्या—‘अनेकानां’ बहूनां ‘सहस्राणां’ प्रक्रमात् शत्रुसम्बन्धिनां मध्ये तिष्ठसि गौतम ! ‘ते’ शत्रवः ‘ते’ इति त्वामभिलक्षीकृत्य गच्छन्ति अर्थात् जेतुम्, कथं ते निर्जितास्त्वया ? ॥ गौतम आह—‘एकस्मिन्’ प्रक्रमात् शत्रौ जिते जिताः पञ्च, तथा “पंच जिए” ति सूत्रत्वात् पञ्चसु जितेषु जिता दश, ‘दशधा तु’ दशप्रकारान् पुनर्जित्वा ‘सर्वशत्रून्’ अनेक-संख्यान् जयाम्यहम् ॥ ततश्च—“सचू य इइ” ‘चः’ पूरणे, ‘इति’ भिन्नक्रमो जातौ चैकवचनम्, ततः शत्रुः क उक्तः ? इति केशिः गौतममब्रवीत् । शेषं सुगमम् ॥ नवरम्—एकः ‘आत्मा’ चित्तं, तद्भेदोपचाराद् अजितोऽनेकानर्थवाप्तिहेतुत्वात् शत्रुरिव शत्रुः, तथा कपाया अजिताः शत्रव इति वचनविपरिणामेन योज्यते, एते चाऽऽत्मसहिताः प्रागुक्ताः पञ्च भवन्ति, तथेन्द्रियाणि शत्रवोऽजितानि, एते च सर्वे प्रागुद्दिष्टा दश जाताः, चशब्दात् नोकपायाद्युत्तरोत्तरभेदाश्च सर्वेऽपि शत्रवोऽजिताः । सम्प्रत्युपसंहारव्याजेन तज्जये फलमाह—‘तान्’ उक्तरूपां शत्रून् जित्वा ‘यथान्यायं’ यथोक्तनीत्यनतिक्रमेण ततो विहरामि, तन्मध्येऽपि तिष्ठन्नप्रतिबद्धविहारित्येति गम्यते इति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ३५-३६-३७-३८ ॥ एवं गौतमेनोक्ते—साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ३९ ॥ दीसन्ति बहवे लोए, पासबद्धा सरीरिणे । सुक्कपासो लहुम्भूओ, कहं तं विहरसि सुणी ? ॥ ४० ॥ ते पासे सबसो छित्ता, निहंतूण उवायओ । सुक्कपासो लहुम्भूओ, विहरामि अहं सुणी ॥ ४१ ॥

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याख्यम-
व्ययनम् ।
केशिगौत-
मयोः प्रश्नो-
त्तराणि ।

॥ २९८ ॥

पासा य इह के बुत्ता ?, केसी गोयममव्वी । केसिं एवं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ४२ ॥
 रागवोसादओ तिवा, नेट्पासा भयंकरा । ते छिंदित्तु जहानायं, विहरामि जहक्कमं ॥ ४३ ॥
 व्याख्या—सद्यमेव । नवरम्—‘लघुभूतः’ वायुभूतो लघुभूत इव लघुभूतः, सर्वत्राप्रतिबद्धत्वात् ॥ ‘ते’ इति
 तान् ‘मद्यसो’ ति सूत्रत्वात् सर्वान् ‘छित्त्वा’ त्रोटयित्वा ‘निहत्वा’ पुनर्वन्धाभावेन विनाश्य, कथम् ? ‘उपायतः’ सञ्ज्ञ-
 नभावनाभ्यासरूपात् ॥ रागद्वेपादयः, आदिशब्दाद् मोहपरिग्रहः, ‘तीत्राः’ गाढाः, तथा ‘नेह’ ति लोहाः—पुत्रादिस-
 न्ध्याः पाजा इव पाजाः ‘यथाक्रमं’ क्रमः—यतिविहित आचारस्तदनतिक्रमेणेति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ३९-४०-४१-४२-४३ ॥
 साह गोयम ! पत्ता ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अब्बोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयसा ! ॥ ४४ ॥
 अंतोहिययसंभूता, लया चिट्ठई गोयसा ! । फलेइ विसभक्खीणं, सा उ उद्धरिया कहं ? ॥ ४५ ॥
 तं लयं सबसो छित्ता, उद्धरित्ता समूलियं । विहरामि जहानायं, मुक्को मि विसभक्खणा ॥ ४६ ॥
 लया य इति का बुत्ता ?, केसी गोयममव्वी । केसिमेवं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ४७ ॥
 भवतण्हा लया बुत्ता, भीमा भीमफलोदया । तमुच्छित्तु जहानायं, विहरामि महासुणी ॥ ४८ ॥
 व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“अंतोहिययसंभूय” ति हृदयान्तः सम्भूता । “विसभक्खीणं” ति आर्पत्वाद् विपव-
 र्द्धयन्ते इति ‘विपमद्व्याणि’ पर्यन्तदारुणतया विपोपमानि फलानीति गम्यते । ‘सा तु’ सा पुनः ॥ ‘सबसो’ ति सर्वा
 ‘समूलिकां’ रागद्वेपादिमूलयुक्ताम् । मुक्कोऽसि “विसभक्खण” ति ‘विपमक्षणात्’ विपफलाभ्यवहारोपमात् क्लिष्टकर्मणः ॥
 भरे टण्णा—लोभो भनवृणा ‘भीमा’ भयदा स्वरूपतः, भीमा—दुःसहैतुतया फलानाम् अर्थात् क्लिष्टकर्मणामुदयः—
 विपाको यस्याः सा तथा, जेपमुपसंहाराभिधायीति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ४४-४५-४६-४७-४८ ॥

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखवोधा-
ख्या लघु-
इतिः ।

॥ २९९ ॥

साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कह सु गोयमा ! ॥ ४९ ॥
संपज्जलिया घोरा, अग्गी चिट्ठई गोयमा ! । जे डहंति सरीरत्था, कहं विज्झाविया तु मे ? ॥ ५० ॥
महामेहप्पसूयाओ, गिज्झ वारि जलुत्तमं । सिंचामि सययं ते उ, सित्ता नो व डहंति मे ॥ ५१ ॥
अग्गी य इति के वुत्ता ? , केसी गोयममब्बवी । ततो केसिं बुवंतं तु, गोयमो इ णमब्बवी ॥ ५२ ॥
कसाया अग्गिणो वुत्ता, सुयसीलवो जलं । सुयधाराभिहता संता, भिन्ना हु न डहंति मे ॥ ५३ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“अग्गि” ति तुशब्दो भिन्नक्रमः, ‘तान्’ अप्रीच् सिक्कांस्तु ‘नो व’ ति नैव दहन्ति ‘मे’ ति
“गिज्झ” ति गृहीत्वा ‘जे उ’ ति तुशब्दो भिन्नक्रमः, ‘तान्’ अप्रीच् सिक्कांस्तु ‘नो व’ ति नैव दहन्ति ‘मे’ ति
साम् ॥ “अग्गी ये”त्यादि अप्रिप्रश्नो महामेधादिप्रश्नोपलक्षणम् ॥ श्रुतं च-उपचारात् कपायोपशमहेतवः श्रुतान्तर्ग-
तोपदेशाः शीलं च-महाव्रतरूपं तपश्च-प्रतीतं श्रुतशीलतप इति समाहारः, ‘जलं’ वारि, उपलक्ष णत्वाच्चाऽस्य महामेघः
सर्वजगदानन्दकतया तीर्थकृत्, श्रोतश्च तत् उत्पन्न आगमः, उक्तमेवार्थं सविशेषमुपसंहरन्नाह—श्रुतस्य उपलक्षत्वात्
शीलतपसोश्च धारा इव धाराः-तत्परिभावनादिरूपास्ताभिरभिहताः सन्तः प्रक्रमादुक्तरूपा अग्रयः ‘भिन्नाः’ विदारि-
तास्तदुभिघातेन लवमात्रीकृता इत्यर्थः, ‘हु’ पूरणे इति सूत्रपञ्चकार्थः ॥ ४९-५०-५१-५२-५३ ॥
साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कह सु गोयमा ! ॥ ५४ ॥
अयं साहसिओ भीमो, दुट्ठस्सो परिधावई । जंसि गोयम ! आरूढो, कहं तेण न हीरसी ? ॥ ५५ ॥
पहावंतं निग्गिण्हामि, सुयरस्सीसमाहिंयं । न मे गच्छइ उम्मगं, मग्गं च पडिवज्झइ ॥ ५६ ॥
अस्से य इति के वुत्ते ? , केसी गोयममब्बवी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इ णमब्बवी ॥ ५७ ॥

॥ २९९ ॥

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याख्यम-
व्ययनम् ।
केशिगौत-
मयोः प्रश्नो-
त्तराणि ।

मगो साहसिओ भीमो, दुटस्सो परिधावई । तं सम्मं तु निगिण्हामि, धम्मसिक्खाए कंथगं ॥ ५८ ॥
व्याख्या—‘अयं’ प्रत्यक्षः सहसा-असमीक्ष्य प्रवर्तत इति साहसिकः, ‘जंसि’ ति यस्मिन् ॥ ‘प्रधावन्तम्’ उन्मा-
गोभिरगुणं गच्छन्तं निगृहामि, ‘श्रुतरश्मिसमाहितम्’ आगमवल्गानिवद्धम् ॥ ‘धर्मशिक्षार्थे’ धर्मोभ्यासनिमित्तं ‘कन्यकः’
नात्याश्रयः, ततश्च कन्यकमिव कन्यकम्, किमुक्तं भवति ?—दुष्टाद्योऽपि निग्रहणयोग्यः कन्यकप्राय एव । शेषं स्पष्टमिति
सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ५४-५५-५६-५७-५८ ॥

साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ५९ ॥
कुप्पहा बह्वे लोए, जेसिं नासंति जंतवो । अद्धाणे कह वट्ठो, तं न नाससि गोयमा ! ॥ ६० ॥
जे य मग्गेण गच्छंति, जे य उम्मगगपट्ठिया । ते सव्वे विदिता मज्झं, तो न नस्सामहं सुणी ! ॥ ६१ ॥
जे य मग्गेण गच्छंति, जे य उम्मगगपट्ठिया । ते सव्वे विदिता मज्झं, तो न नस्सामहं सुणी ! ॥ ६२ ॥
मग्गे य इति के बुत्ते?, केसी गोयममव्वी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ॥ ६३ ॥
मग्गे य इति के बुत्ते?, केसी गोयममव्वी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ॥ ६४ ॥
कुप्पवयणपासंडी, सव्वे उम्मगगपट्ठिया । सम्मगगं तु जिणक्खायं, एस मग्गे हि उत्तमे ॥ ६५ ॥
कुप्पवयणपासंडी, सव्वे उम्मगगपट्ठिया । सम्मगगं तु जिणक्खायं, एस मग्गे हि उत्तमे ॥ ६६ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—‘मग्गे य’ ति ‘मार्गः’ सन्मार्गः उपलक्षणत्वात् कुमार्गश्च ॥ ते कुप्रवचनपाखण्डिनः सर्वे
उन्मार्गप्रस्थिताः, अनेन च कुप्रवचनानि कुपथा इत्युक्तं भवति । ‘सन्मार्गं तु’ सत्पथं पुनर्जनीयादिति शेषः, जिनाख्यातम्,
कुतः ? इत्याह—एष मार्गः ‘ही’ति यस्मात् ‘उत्तमः’ अन्यमार्गेश्चः प्रधान इति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ५९-६०-६१-६२-६३ ॥
साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ६४ ॥
महाउदगवेगेणं, बुज्जमाणाण पाणिणं । सरणं गई पट्ठा च, दीवं कं मन्नसी ? सुणी ! ॥ ६५ ॥
अति एगो महादीवो, वारिमज्जे महालओ । महाउदगवेगरस्स, गई तत्थ न विज्जई ॥ ६६ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनह्वे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३०० ॥

दीवे य इति के बुत्ते?, केसी गोयममव्ववी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयसो इणमव्ववी ॥ ६७ ॥
जरामरणवेगेणं, बुद्धस्माणाण पाणिणं । धम्मो दीवो पइट्ठा य, गइ सरणसुत्तमं ॥ ६८ ॥
व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—‘शरणं’ तन्निवारणक्षमम्, अत एव गम्यमानत्वाद् गतिम् तत एव “पइट्ठा य” ति ‘प्रतिष्ठां’ स्थिरावस्थानहेतुं, ‘चः’ समुच्चये ॥ “दीवे य” ति द्वीपप्रश्न उदकवेगप्रश्नोपलक्षणम्, “जरामरणवेगेणं” ति जरामरणे एव वेगः—रयः प्रक्रमाद् उदकस्य तेनेति सूत्रपञ्चकार्थः ॥ ६४-६५-६६-६७-६८ ॥
साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इम्मो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ६९ ॥
अन्नवंसि महोहंसि, नावा विपरिधावइ । जंसि गोयममारूढो, कहं पारं गमिस्ससी ? ॥ ७० ॥
जा उ अस्साविणी नावा, न सा पारस्स गामिणी । जा निरस्साविणी नावा, सा उ पारस्स गामिणी ७१
नावा य इति का बुत्ता?, केसी गोयममव्ववी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयसो इणमव्ववी ॥ ७२ ॥
सरिरमाहु नाव ति, जीवो बुच्चइ नाविओ । संसारो अन्नवो बुत्तो, जं तरंति महेसिणो ॥ ७३ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘अर्णवे’ समुद्रे ‘महोदधे’ बृहज्जलप्रवाहे नौः ‘विपरिधावति’ विशेषेण परिव्रजति “जंसि” ति यस्यां गौतम ! त्वमारूढः ॥ “जा उ” ति या ‘तुः’ पूरणे, ‘आशाविणी’ जलसङ्ग्रहिणी, या पुनः तुशब्दस्य पुनरर्थ-
स्येह सम्बन्धात् “निरस्साविणि” ति निष्क्रान्ता आश्राविभ्यः—प्रक्रमात् सन्धिभ्यो निराश्राविणी सा पारस्य गामिनी ।
ततोऽहं निराश्राविणीमारूढः, अतः पारगामी भविष्यामीति भावः ॥ “नावे”त्यादि अत्र नौः तरिवृतायोपलक्षणम्, अत एवोत्तरमाह—‘शरीरे’त्यादि । सूत्रपञ्चकार्थः ॥ ६९-७०-७१-७२-७३ ॥

साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इम्मो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ७४ ॥

त्रयोविंश
केशि-
गौतमी-
याव्यम-
व्ययनम् ।
केशिगौत-
मयोः प्रश्नो-
त्तराणि ।

॥ ३०० ॥

अंययारे तमे घोरं, चिद्वृत्ति पाणिणो बहू । को करिस्सइ उल्लोयं, सव्वलोगम्मि पाणिणं ? ॥ ७५ ॥
उग्गओ विमलो भाणू, सव्वलोगप्पभंकरो । सो करिस्सइ उल्लोयं, सव्वलोगम्मि पाणिणं ॥ ७६ ॥
भाणू य इति के वुत्ते?, केसी गोयम्मव्वी । तओ केसिं वुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ७७ ॥
उग्गओ खीणसंसारो, सव्वणू जिणभव्वरो । सो करिस्सइ उल्लोयं, सव्वलोगम्मि पाणिणं ॥ ७८ ॥

व्याख्या—अन्धमिवान्यम् अर्थाद् जनं करोतीत्यन्धकारं तस्मिन् ‘तमसि’ प्रतीते । शेषं सुगममेव इति सूत्र-
पञ्चतार्यः ॥ ७४-७५-७६-७७-७८ ॥

साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अब्बो वि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ७९ ॥
सारीरमाणसे दूक्खे, वज्झमाणण पाणिणं । खेमं सिवं अणावाहं, ठाणं किं मन्नसी सुणी ! ? ॥ ८० ॥
अत्थि पणं भुवं ठाणं, लोगगम्मि दुरारुहं । जत्थ नत्थि जरा मच्चू, वाहिणो वेयणा तहा ॥ ८१ ॥
ठाणे य इति के वुत्ते?, केसी गोयम्मव्वी । केसिमेवं वुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ८२ ॥
णिच्चाणं ति अवाहं ति, सिद्धी लोगगमेव य । खेमं सिवं अणावाहं, जं चरंति महेसिणो ॥ ८३ ॥
तं ठाणं सासयंवासं, लोगगम्मि दुरारुहं । जं संपत्ता न सोयंति, भवोहंतकरा सुणी ! ॥ ८४ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—“सारीरमाणसे” ति शारीरमानसेः “दुक्खि” ति दुःखैः “वज्झमाणणं” ति वज्झ-
मानानां ‘क्षेमं’ व्याधिविरहतः ‘शिवं’ सर्वोपद्रवाभावतः ‘अनावायं’ स्वाभाविकवाधाऽपगमतः ॥ ‘वेदनाञ्च’ शारीरमानस-
दुःखादुभयवर्तिनाः, ततश्च व्याध्यभावेन क्षेमत्वम्, जरामरणाऽभावेन शिवत्वम्, वेदनाऽभावेनाऽनावाधत्वमिति ॥
“निच्चाणं नि” इति शब्दः स्वरूपपरामर्शकः, यत्राऽपि नास्ति तत्राप्यध्याहर्तव्यः, तत उच्यते इति अध्याहारात्—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३०१ ॥

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
शाख्यम-
ध्ययनम् ।
केशिगौत-
मयोः प्रश्नो-
त्तराणि ।

॥ ३०१ ॥

निर्वाणमिति अव्यावाधमिति सिद्धिरिति लोकाग्रमिति यदुच्यत इति व्याख्येयम् । 'एवे'ति पूरणे, 'चः' समुच्चये, क्षेमं शिवम् अनावाधमिति च प्राग्वत्, यत् 'चरन्ति' गच्छन्ति ॥ तत् स्थानमुक्तमिति प्रक्रमः ॥ सविशेषणस्य पृष्टत्वात् तदेव विशिनष्टि—“सासंयवासं” ति विन्दोरलाक्षणिकत्वात् 'शाश्वतवासं' नित्यावस्थिति लोकोपे दुरारोहं उपलक्षणत्वात् जराधभाववच्च, प्रसङ्गतस्तन्माहात्म्यमाह—“जं संपत्ते”त्यादि ॥ सूत्रपदार्थः ॥ ७९-८०-८१-८२-८३-८४ ॥

साहु गोयस ! पश्चा ते, छिन्नो मे संसओ इमो । नमो ते संसयार्इय !, सवसुत्तमहोयही ! ॥ ८५ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—उत्तरार्द्धेनोपबृंहणार्थं स्तवनमाह ॥ ८५ ॥ पुनस्तद्वक्तव्यतामेवाह—

एवं तु संसए छिन्ने, केसी घोरपरक्कमे । अभिवंदित्ता सिरसा, गोयमं तु महायसं ॥ ८६ ॥
पंचमहद्वयं धम्मं, पडिवज्जति भावओ । पुरिमस्स पच्छिमम्मी, मग्गे तत्थ सुहावहे ॥ ८७ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—‘एवं तु’ अमुनैव क्रमेण ॥ क पुनरयं पञ्चयामो धर्मः ? इत्याह—“पुरिमस्स” त्ति पूर्वस्य सोपस्कारत्वात् सूत्रस्य तीर्थकृतोऽभिमतं ‘पञ्चिमे’ पञ्चिमतीर्थकृतसम्बन्धितया मार्गे ‘तत्रे’ति प्रक्रान्ते शुभावहे इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ८६-८७ ॥ सम्प्रत्यव्ययनार्थोपसंहारव्याजेन महापुरुषसङ्गफलमाह—

केसीगोयमओ निच्चं, तम्मि आसि समागमे । सुयसीलसमुक्करिसो, महत्थत्थविणिच्छओ ॥ ८८ ॥

व्याख्या—‘केशिगौतमतः’ इति केशिगौतमौ आश्रित्य ‘नित्यं’ तत्पुण्यवस्थानापेक्षया ‘तस्मिन्’ प्रक्रान्तस्थाने आसीत्, समागमः ‘श्रुतशीलसमुत्कर्षः’ ज्ञानचरणप्रकर्षः, तथा महार्थः—महाप्रयोजना मुक्तिसाधकत्वेन येऽर्थोस्तेषां विनिश्चयः—निर्णयो महार्थार्थविनिश्चयः, तच्छिष्याणामिति गम्यत इति सूत्रार्थः ॥ ८८ ॥ तथा—

तोसिया परिसा सद्या, सम्मगं समुबट्टिया । संधुया ते पसीयंतु, भयवं केसीगोयमे ॥ ८९ ॥ त्ति वेमि ।
व्याख्या—तथा तोपिता पर्यन्तं सर्वा 'सन्मागं' मुक्तिपथम् अनुष्ठानमिति गम्यते, 'समुपस्थिता' उद्यता, अनेन पर्यट्टः
फलमाह । इत्थं तत्रस्तिवर्णनद्वारेण तयोः स्तवनमुक्त्वा प्रणिधानमाह—संस्तुतौ तौ प्रसीदतां भगवत्केशिगौतमाविति
सूत्रार्थः ॥ ८९ ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ, त्रयीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधायां
केशिगौतमीयाख्यं त्रयोविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ प्रवचनमात्राख्यं चतुर्विंशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं त्रयोविंशमध्ययनम् । सम्प्रति प्रवचनमात्रनामकं चतुर्विंशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—
'अनन्तराध्ययने परेषामपि चित्तविभुतिः केशिगौतमवदपनेया इत्युक्तम्, तदपनयनं च सम्यग्वाग्योगत एव, स च प्रवचनमात्रस्वरूपपरिज्ञानत इति तत्स्वरूपमुच्यते' अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याऽऽदिसूत्रम्—
अहं एव ययणमायाओ, समिती गुत्ती तहेव य । पंचेव य समिईओ, तओ गुत्तीउ आहिया ॥ १ ॥
अहं एव ययणमायाओ, उच्चारे समिई इय । मणगुत्ती वयगुत्ती, कायगुत्ती उ अहमा ॥ २ ॥
इरियाभासेसणादाणे, एयाओ अहं समिईओ, समासेण वियाहिया । हुवालसंगं जिणक्खायं, मायं जत्थ उ पवयणं ॥ ३ ॥
एयाओ अहं समिईओ, नवरम्—“समिई” ति समितयः, “गुत्ति” ति गुप्तयः, तथैव ‘चः’ समुच्चये, ‘आहिय’ ति व्याख्या—सुगममेव । ता एव नामत आह—“इरिए”त्यादि आदानं—ग्रहणं निक्षेपोपलक्षणम्, “उच्चारे समिई इय” ति चस्य भिन्न-
आख्याताः ॥ ता एव नामत आह—“इरिए”त्यादि आदानं—ग्रहणं निक्षेपोपलक्षणम्, “उच्चारे समिई इय” ति चस्य भिन्न-
क्रमत्वाद् उच्चारशब्दस्य चोपलक्षणत्वाद् उच्चारदिपरिष्ठापनायां च समितिः, इदं च प्रत्येकं योज्यते, ‘इतिः’ परिसमाप्तौ
एतावत्य एव समितयः ॥ निगमनमाह—एता अष्ट ‘समितयः’ समिति—सम्यक् सर्ववित्प्रवचनानुसारितया इतयः—आत्म-
नञ्चष्टाः समितय इत्यन्वर्थे गुप्तीनामपि समितिशब्दवाच्यत्वमस्तीत्येवमुपन्यासः । यत्तु भेदेनोपादानं तत् समितीनां प्रवी-
चाररूपत्वेन गुप्तीनां तु प्रवीचाराऽप्रवीचारात्मकत्वेन कथञ्चिद् भेदव्यापनार्थम् । ‘मायं’ ति तुशब्दस्योत्तरस्थेह योगाद्
मातमेव, तथाहि—सर्वा अप्यमूर्ध्वाविरूपाः, ज्ञानदर्शनाऽविनाभावि च चारित्रम्, न चैतन्नयातिरिक्तमन्यदर्थतो द्वादशा-
ङ्गमितेतासु प्रवचनं मातमुच्यते इति सूत्रत्रयार्थः ॥ १-२-३ ॥ तत्रैर्योसमितिस्वरूपमाह—

आलम्बणेण कालेणं, मग्गेणं जयणाइ य । चउकारणपरिसुद्धं, संजए इरियं रिए ॥ ४ ॥
नत्थ आलंबणं गाणं, दंसणं चरणं तथा । काले य दिवसे वुत्ते, मग्गे उप्पहवज्जिए ॥ ५ ॥
द्वओ खेत्तओ चेव, कालओ भावओ तथा । जयणा चउव्विहा वुत्ता, तं मे कित्तयओ सुण ॥ ६ ॥
द्वओ चक्खुसा पेहे, जुगमित्तं च खित्तओ । कालओ जाव रीएज्जा, उवउत्तो य भावओ ॥ ७ ॥
इंदियत्थे विवज्जित्ता, सज्झायं चेव पंचधा । तम्मुत्ती तप्पुरक्कारे, उवउत्ते रियं रिए ॥ ८ ॥

व्याख्या—सष्टम् । नवरम्—“चउकारणपरिसुद्धं” ति सुव्यवहारात् चतुःकारणपरिशुद्ध्या “इरियं” ति ‘ईरिया’
गत्वा ‘रियेत्’ गच्छेत् ॥ “द्वओ चक्खुसा पेहि” ति ‘द्रव्यतः’ द्रव्यमाश्रित्य यतना चक्षुषा प्रेक्षेत प्रकृमात् जीवादि-
द्रव्यम्, युगमात्रं च प्रमाणात् क्षेत्रं प्रेक्षेत इति योगः, क्षेत्रतो यावद्वीयेत तावत्कालमानेति गम्यते, उपयु-
क्त्य भावतः ॥ उपयुक्ततामेव स्पष्टयति—इन्द्रियार्थान् विवर्ज्य स्वाध्यायं चैव पञ्चधा, ततश्च तस्यामेव-ईरियां मूर्तिः
अर्थाद् व्याश्रित्यमाणा यस्याऽसौ तन्मूर्तिः, तथा तामेव पुरस्करोति—तत्रैवोपयुक्ततया प्राधान्येनाङ्गीकुरुते तत्पुरस्कारः,
‘उपयुक्तः’ सत्य ईरिया रीयेतेति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ४-५-६-७-८ ॥ भाषासमितिमाह—

कोहे माणे य माया य, लोभे य उवउत्तया । हासे भय मोहरिए, विगहासु तहेव य ॥ ९ ॥
प्याइं अट्ट ठाणाइं, परिवज्जित्तु संजए । असावज्जं मियं काले, भासं भासिज पन्नवं ॥ १० ॥

व्याख्या—सुगममेव । नवरम्—एतान्यष्ट स्थानानि परिवर्ज्येति, कोऽर्थः ? कोधादिवद्येन मृषादिरूपमसद्वाग्येणं
परिहृत्य संगतः ‘अमात्राणां’ निर्दोषां ‘मितां’ परिमितां ‘काले’ प्रस्तावे इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ९-१० ॥ एपणासमितिमाह—
गवेसणाए गहणे य, परिभोगेसणा य जा । आहारोवहिसिज्जाए, एए तिन्नि विसोहए ॥ ११ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३०३ ॥

उगगमुप्पायणं पढमे, वीए सोहिज्ज एसणं । परिभोगम्मि चउक्कं, विसोहिज्ज जयं जई ॥ १२ ॥

व्याख्या—गवेपणायां ग्रहणे च उभयत्र एपेति सम्बध्यते, ततो गवेपणायामेषणा ग्रहणे चैषणा परिभोगैषणा च या “आहारोवहिसेजाए” ति वचनव्यत्ययाद् आहारोपधिशब्दासु “एए तिन्नि” ति ‘एताः’ एपणाः तिस्रः ‘विशोधयेत्’ निर्दोषा विद्ध्यत् ॥ कथं विशोधयेत् ? इत्याह—“उगगमुप्पायणं” ति सूचनात् सूत्रमिति उद्गमोत्पादना-
दोपान् “पढमे” ति ‘प्रथमायां’ गवेपणैपणायां, “वीए” ति ‘द्वितीयायां’ ग्रहनैषणायां शोधयेत् “एपणं” ति एषणा-
दोपान्, “परिभोगम्मि” ति परिभोगैषणायां ‘चउक्कं’ संयोजनाऽप्रमाणाऽङ्गारधूमकारणात्मकम्, अङ्गारधूमयोर्मोह-
नीयान्तर्गतत्वनैकतया विवक्षितत्वात् विशोधयेत् “जयं” ति यतमानो यतिः । पुनः क्रियाभिधानमतिशयव्यापनार्थमिति

सूत्रद्वयार्थः ॥ ११-१२ ॥ चतुर्थसमितिमाह—

ओहोवहोवगगहियं, भंडयं दुविहं सुणी । गिणहंतो निक्खिवंतो य, पउंजिज्ज इमं विहिं ॥ १३ ॥
चक्खुसा पडिलेहिता, पमज्जिज्ज जयं जई । आदिए निक्खिवज्जा वा, दुहओ वि समिए सया ॥ १४ ॥
व्याख्या—“ओहोवहोवगगहियं” ति उपधिशब्दो मध्यनिर्दिष्टत्वाद् उभयत्र सम्बध्यते, तत ओघोपधिमौपग्रहिको-
पधिं च ‘भाण्डकम्’ उपकरणं रजोहरणदण्डकादि ‘द्विविधम्’ उक्तभेदतो द्विभेदं मुनिर्गृह्णन् निक्षिपञ्च प्रयुञ्जीत इमं विधिम् ॥
तमेवाह—चक्षुषा प्रत्युपेक्ष्य प्रमार्जयेद् रजोहरणादिना यतमानो यतिः, तत आददीत निक्षिपेद् वा “दुहओ वि” ति
द्वावपि प्रक्रमाद् औधिकौपग्रहिकोपधी ‘समितः’ उपयुक्तः सदेति सूत्रद्वयार्थः ॥ १३-१४ ॥ पञ्चमसमितिमाह—
उचारं पासवणं, खेलं सिंघाण जल्लियं । आहारं उवहिं देहं, अन्नं वा वि तहाविहं ॥ १५ ॥
अणावायमसंलोए, अणावाए चेव होह संलोए । आवायमसंलोए, आवाए चेव संलोए ॥ १६ ॥

चतुर्विंशं
प्रवचनमा-
त्राख्यम-
ध्ययनम् ।
समिति-
स्वरूपम् ।

॥ ३०३ ॥

अणावागमसंलोप, परस्सऽणुवधाइए । समे अज्झुसिरे वा वि, अचिरकालकयम्मि य ॥ १७ ॥
विच्छिन्ने दूरमोगाढे, णासन्ने विलवज्जिए । तसपाणवीयरहिए, उच्चारदीणि वोसिरे ॥ १८ ॥

व्याख्या—उच्चार प्रस्रवणं खेलं सिद्धानं “जहियं” ति जहं आहारं उपधि देहं ‘अन्यद्वा’ कारणतो गृहीतं गोमयारि, ‘अपिः’ पूरणे, ‘तथाविधं’ परिष्ठापनार्हं प्रकृमात् स्थण्डिले व्युत्सृजेद् इत्युत्तरेण सम्बन्धः ॥ स्थण्डिलं च दशविशेषणपदविशिष्टम्, तत्र चाऽऽद्यविशेषणपदयोर्मङ्गरचनामाह—अनापातम् असंलोकम्, अनापातं चैव भवति संलोकम्, आपातम् असंलोकम्, आपातं चैव संलोकम् । इह चाऽऽपातं संलोकं च अर्शआदेराकृतिगत्वात् मत्वर्थी-नेऽनि सिद्धम् ॥ दशविशेषणपदपरिज्ञानार्थमुच्चारदीनि यादृशे स्थण्डिले व्युत्सृजेत् तदाह—अनापाते असंलोकं, कस्य ? ‘परत्वं’ स्वपश्चादेः, तथा ‘अनुपगतिके’ संयमात्मप्रवचनोपघातरहिते, समे अशुपिरे च प्रतीते, अचिरकालकृते च, निरकृते पुनः सम्मूर्च्छन्त्येव पृथिव्यादयः ॥ ‘विस्तीर्णे’ जघन्यतोऽपि हस्तमात्रे, ‘दूरमवगाढे’ जघन्यतोऽपि चतुरङ्ग-रूपमोऽनिनीभूते, नासन्ने आमारामादेः, त्रिलवजिते त्रसप्राणवीजरहिते उच्चारदीनि व्युत्सृजेदिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ १५-१६-१७-१८ ॥ सम्प्रत्युक्तमर्थमुपसंहरन् वक्ष्यमाणार्थसम्बन्धार्थमाह—

गताथो पंच समिईओ, समासेण विधाहिया । इत्तो य तओ गुत्तीओ, वोच्छामि अणुपुवसो ॥ १९ ॥

व्याख्या—गुणमम् । नवरम्—“अणुपुवसो” ति आनुपूर्व्यो ॥ १९ ॥ तत्राधामाह—

मचा तेहेव मोसा य, सचामोसा तेहेव य । चउत्थी असच्चमोसा य, मणगुत्ती चउव्विहा ॥ २० ॥
संरंभसमारंभे, आरंभे य तेहेव य । मणं पवत्तमाणं तु, नियत्तिज जयं जई ॥ २१ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—मत्यादयो मनोयोगास्तद्विषया मनोगुप्तिरपि उपचारात् सत्यादिरुक्ता ॥ अस्या एव

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीयया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३०४ ॥

स्वरूपं निरूपयन् काकोपदेष्टुमाह—संरम्भः—सङ्कल्पः स च मानसस्तथाऽहं ध्यास्यामि यथाऽसौ मरिष्यतीत्येवंविधः, समारम्भः—परपीडाकरोच्चाटनादिनिबन्धनं ध्यानम् अनयोः समाहारस्तस्मिन्, ‘आरम्भे’ परप्रणापहारक्षमाऽशुभध्यानरूपे, ‘चः’ समुच्चये, ‘तथैव’ तेनैवाऽऽगमप्रतीतेन प्रकारेण मनः प्रवर्तमानं ‘तु’ विशेषणे, निवर्त्तयेत् यतमानो यतिः । विशेषश्चायम्—शुभसङ्कल्पेषु मनः प्रवर्त्तयेदिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २०-२१ ॥ वागगुप्तिमाह—

सच्चा तहेव मोसा य, सच्चा मोसा तहेव य । चउत्थी असच्चमोसा य, वयगुत्ती चउ द्विहा ॥ २२ ॥
संरंभसमारंभे, आरंभे य तहेव य । वयं पवत्तमाणं तु, नियत्तिज्ज जयं जई ॥ २३ ॥

व्याख्या—अनन्तरव्याख्यातमेव । नवरम्—वागगुप्तिरुच्चारयितव्या । वाचिकश्च संरम्भः—परव्यापादनक्षमम-
त्रादिपरावर्तनासङ्कल्पसूचको ध्वनिरेवोपचारात् सङ्कल्पशब्दवाच्यः सन् समारम्भः—परपीडाकरमन्त्रादिपरावर्त्तनम्,
‘आरम्भः’ परव्यपरोपणक्षममन्त्रादिजनमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २२-२३ ॥ कायगुप्तिमाह—

ठाणे निसीयणे चेव, तहेव य तुयट्टणे । उल्लंघण पल्लंघण, इंदियाण य जुंजणे ॥ २४ ॥
संरंभसमारंभे, आरंभे य तहेव य । कायं पवत्तमाणं तु, नियत्तिज्ज जयं जई ॥ २५ ॥
व्याख्या—‘स्थाने’ ऊर्द्धस्थाने ‘निपीदने चैव’ प्रतीते, तथैव च ‘त्वगवर्त्तने’ शयने ‘उल्लङ्घने’ गत्तर्दिरुत्क्रमणे
‘प्रलङ्घने’ सामान्येन गमने, उभयत्र सूत्रत्वात् सुपो लुक् । इन्द्रियाणां च “जुंजणे” ति ‘शोजने’ शब्दादिसु व्यापारेण,
सर्वत्र वर्त्तमान इति शेषः ॥ संरम्भः—अभिधातो यष्टिमुष्ट्यादिसंस्थानमेव सङ्कल्पसूचकमुपचारात् सङ्कल्पशब्दवाच्यं
सत् समारम्भः—परितापकरो मुष्ट्याद्यभिधातः अनयोः समाहारस्तस्मिन्, ‘आरम्भे’ प्राणिवधात्मनि कायं प्रवर्त्तमानं
निवर्त्तयेत् । शेषं प्राग्वदिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २४-२५ ॥ सम्प्रति समितिगुह्योः परस्परं विशेषमाह—

चतुर्विंशं
प्रवचनमा-
त्राख्यम-
ध्ययनम् ।

गुप्ति-
स्वरूपम् ।

॥ ३०४ ॥

समिति-
गुप्त्योः पर-
स्परं भेद-
एतदाचरण-
फलञ्च ।

ण्याओ पंच समिर्द्वौ, चरणस्स य पवत्तणे । गुप्ती नियत्तणे वुत्ता, असुभत्थेसु य सवसो ॥२६॥
व्याख्या—‘एताः’ पञ्च समितयः चरणं—चारित्रं संश्लेषार्थः तस्य प्रवर्त्तने, पूर्वचशब्दस्यैवार्थस्य भिन्नक्रमत्वात्
प्रवर्त्तनं एव, किमुक्तं भवति ?—संश्लेषासु प्रवृत्तावेव समितयः । तथा “गुप्ति” ति गुप्त्यो निवर्त्तनेऽप्युक्ताः, “असु-
भत्थेसु” ति ‘अशुभार्थेभ्यः’ अशोभनमनोयोगादिभ्यः “सवसो” ति सर्वेभ्यः, अपिशब्दान् चरणप्रवर्त्तनेऽपीति
मन्त्रार्थः ॥ २६ ॥ सम्प्रति अध्ययनार्थमुपसंहरन् एतदाचरणफलमाह—

ण्या पवयणमाया, जे सम्मं आयरे सुणी । सो खिप्पं सवसंसार, विप्पमुचह पंडिए ॥२७॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ २७ ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूत्रिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोध्यायां प्रवचनमात्राख्यं चतुर्विंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ पञ्चविंशतितमं यज्ञीयाख्यमध्ययनम् ॥

व्याख्यातं चतुर्विंशमध्ययनम् । अधुना यज्ञीयाख्यं पञ्चविंशमध्ययनं समारभ्यते, अस्य चाऽयमभिसम्बन्धः—
'अनन्तराध्ययने प्रवचनमातरोऽभिहिताः, इह तु ता ब्रह्मगुणस्थितस्यैव तत्त्वतो भवन्तीति विजयधोषचरितवर्णनद्वारेण ब्रह्मगुणा उच्यन्ते' इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याऽस्य प्रस्तावनाय विजयधोषचरितं लेख्यतावदुच्यते—

वाणारसीए नयरीए दो विप्पा भायरो जमला जयधोस-विजयधोसाभिहाणा आसि । अन्नया जयधोसो ण्हाइउं गंगं गओ, तत्थ पेच्छइ—सप्पेण मंडुक्को गसिज्जइ, सप्पो वि मज्जारेण अकंठो, तद्वा वि सप्पो मंडुक्कं चिचियंतं लायइ, मज्जारो वि सप्पं चण्डफंडंतं लायइ । अन्नमन्नधायां पासित्ता—'अहो !! संसारस्स असारया जो जस्स पहवइ सो तमेत्थ गसइ, कयंतो पुण सबस्स पभवइ, अओ सबं पि गसइ, ता धम्मो चेवेत्थ सच्चवसणेहिंतो रक्खवगो' ति चिंततो पडिबुद्धो गंगमुत्तरिज्ज ताहुत्तगत्ते समणो जाउ ति ॥ सान्पतं सूत्रं व्याख्यायते, तच्चेदम्—

माहणकुलसंभूओ, आसि विप्पो महायसो । जाजाई जमजन्नम्मि, जयधोसे ति नामओ ॥ १ ॥
इंदियग्गामनिग्गाही, मग्गगामी महामुणी । गामाणुगामं रीयंते, पत्ते वाणारसिं पुरिं ॥ २ ॥
वाणारसीइ बहिया, उज्जाणम्मि मणोरसे । फामुए सेज्जसंथारे, तत्थ वासमुवागए ॥ ३ ॥

व्याख्या—सष्टनेव । नवरम्—ब्राह्मणकुलसंभूतोऽपि जननीजालन्यथात्वेन ब्राह्मणो न स्याद् अत आह—विप्रः
"जाजाइ" ति जवश्यं चायजीति यायाजी, क ? इत्याह—यन इव प्राणुपसंहारकारितया यमः स चासौ यद्यत्र—

पशुमेवादिर्मयन्नस्तस्मिन्, गार्हस्थ्याऽपेक्षया चैतदुक्तम् । श्रामण्याऽपेक्षया चेन्द्रियग्रामनिग्राही इत्यादीति सूत्रत्रयार्थः ॥ १-२-३ ॥ तदा च तत्पुरि यद् वर्तते यन्नासौ विधत्ते तदाह—

अह तेणेव कालेण, पुरीए तत्थ माहणे । विजयघोसे त्ति नामेणं, जन्नं जयति वेयवी ॥ ४ ॥
अह से तत्थ अणगारे, मासक्खमणपारणे । विजयघोसस्स जन्नम्मि, भिक्खमहा उवट्टिए ॥ ५ ॥

व्याख्या—“तेणेव कालेणं” ति तस्मिन्नेव काले शेषं स्पष्टमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४-५ ॥ तत्र च यदसौ याजकः कृतवांस्तदाह—

समुवट्टियं तहिं संतं, जायगो पडिसेहए । न हु दाहामि ते भिक्खं, भिक्खू ! जायाहि अण्णओ ॥ ६ ॥
जे य वेद्विज्ज विप्पा, जन्नमऽह्ता य जे दिया । जोइसंगविज्ज जे य, जे य धम्माण पारगा ॥ ७ ॥
जे समत्था समुद्धत्तं, परं अण्णामेव य । तेसिं अन्नस्मिणं देयं, भो भिक्खू ! सब्बकामियं ॥ ८ ॥

व्याख्या—ये विप्रा जातितः, “जन्नह्ता य” ति ‘यज्ञार्थाश्च’ यज्ञप्रयोजना ये तत्रैव व्याप्रियन्ते ‘द्विजाः’ संस्कारा-
पेक्षया द्वितीयजन्मानः, ज्योतिषं—ज्योतिःशास्त्रं अङ्गानि च विदन्ति ये ते ज्योतिषाङ्गविदः, अङ्गत्वेऽपि ज्योतिषः पृथगु-
पात्रं प्राधान्यत्यापकम्, ‘धर्माणाम्’ उपलक्षणत्वाद् धर्मशास्त्राणां पारगाः, अशेषविद्यास्थानोपलक्षणमेतत्, शेषं
मुगममिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ६-७-८ ॥ एवमुक्तो मुनिः कीदृग् जातः ? किं वा कृतवान् ? इत्याह—

सो तत्थ एव पडिसिद्धो, जायगेण महासुणी । नवि रुद्धो नवि तुद्धो, उत्तमट्ठगवेसओ ॥ ९ ॥
नऽण्णट्ठं पाणहेउं वा, नवि निवाहणाय वा । तेसिं विमोक्खणह्ताए, इमं वयणमन्ववी ॥ १० ॥
नवि जाणसि वेदमुहं, नवि जन्नाण जं मुहं । नक्खत्ताण मुहं जं च, जं च धम्माण वा मुहं ॥ ११ ॥
जे समत्था समुद्धत्तं, परं अण्णामेव य । न ते तुमं विजाणसि, अह जाणसि तो भण ॥ १२ ॥

व्याख्या—उत्तमाथः—मोक्षस्तद्वेपको मोक्षार्थील्यर्थः ॥ ‘न’ नैव अन्तार्थं पानहेतुं वा नापि ‘निर्वाहणाय वा’ वखा-
दिना यापनार्थमात्मन इति गम्यते, शेषं स्पष्टमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ १-१०-१-१२ ॥ एवमुक्तो मुनिना स किं
कृतवान् ? इत्याह—

तस्सऽक्खेवपमोक्खं च, अचयंतो तहिं दिओ । सपरिसो पंजलिहोउं, पुच्छई तं महासुणिं ॥ १३ ॥
वेयाणं च सुहं बूहि, बूहि जत्ताण जं सुहं । नक्खत्ताण सुहं बूहि, बूहि धम्माण वा सुहं ॥ १४ ॥
जे समत्था समुद्धुं, परं अप्पाणमेव य । एयं मे संसयं सबं, साहू ! कहय पुच्छिओ ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘तस्य’ मुनेः आक्षेपस्य—प्रश्नस्य प्रमोक्षं—प्रतिवचनं, ‘चः’ पूरणे, “अचयंतो” त्ति अशक्नुवन् दातुमिति
गम्यते ॥ शेषं सुगममिति सूत्रत्रयार्थः ॥ १३-१४-१५ ॥ इत्थं पृष्टो मुनिराह—

अग्गिहुत्तमुहा वेया, जन्नट्ठी वेयसां सुहं । नक्खत्ताण सुहं चंदो, धम्माणं कास्सवो सुहं ॥ १६ ॥
जहा चंदं गहाईया, चिट्ठंते पंजलीउडा । वंदमाणा नमंसंता, उत्तमं मणहारिणो ॥ १७ ॥
अजाणा जन्नवाई, विज्जामाहणसंपया । गूढा सज्झायतवसा, भासच्छन्ना इवऽग्गिणो ॥ १८ ॥
जो लोए वंभणो बुत्तो, अग्गी वा महिओ जहा । सदा कुसलसंदिद्धं, तं वयं ब्रूम माहणं ॥ १९ ॥
जो न सज्जइ आगंतुं, पव्वयंतो न सोअई । रमए अज्जवयणम्मि, तं वयं ब्रूम माहणं ॥ २० ॥
जायरूवं जहामहं, निद्धंतमलपावणं । रागदोसभयातीतं, तं वयं ब्रूम माहणं ॥ २१ ॥
तसपाणे वियाणित्ता, संगहेण य थावरे । जो न हिंसइ तिविहेणं, तं वयं ब्रूम माहणं ॥ २२ ॥
कोहा वा जइ वा हासा, लोहा वा जइ वा भया । सुसं न वयई जो उ, तं वयं ब्रूम माहणं ॥ २३ ॥

चित्रमंतमचित्तं वा, अप्यं वा जइ वा बहं । न गिण्हई अदत्तं जो, तं वयं बूम माहणं ॥ २४ ॥
 दिग्गमाणुस्तेरिच्छं, जो न सेवइ मेहुणं । मणसा कायवक्केणं, तं वयं बूम माहणं ॥ २५ ॥
 जहा पोमं जले जायं, नोवल्लिप्पइ वारिणा । एवं अलितं कामेहिं, तं वयं बूम माहणं ॥ २६ ॥
 अलोत्तुयं मुहाजीविं, अणगारं अकिंचणं । असंसत्तं गिहत्थेहिं, तं वयं बूम माहणं ॥ २७ ॥
 जहिंत्ता पुव्वसंजोगं, नाइसंगे य बंधवे । जो न सज्जइ एएसुं, तं वयं बूम माहणं ॥ (पाठा०)
 पत्तुबंधा सव्वेया, जहं च पावकम्मणा । न तं तायंति दुस्सीलं, कम्मणि बलवंतिह ॥ २८ ॥
 नवि मुंदिण्ण समणो, न उँकारेण वंभणो । न सुणी रण्णवासिणं, कुसचीरेण तावसो ॥ २९ ॥
 समयाण समणो होइ, वंभचेरेण वंभणो । नाणेण य सुणी होइ, तवेणं होइ तावसो ॥ ३० ॥
 कम्मणा वंभणो होइ, कम्मणा होइ खत्तिओ । वइस्सो कम्मणा होइ, सुहो होइ उ कम्मणा ॥ ३१ ॥
 ण पाइकरे बुद्धे, जेहिं होइ सिणायओ । सव्वकम्मविणिमुक्कं, तं वयं बूम माहणं ॥ ३२ ॥
 एवं गुणसमाउत्ता, जे भवंति दिउत्तमा । ते समत्था उ उद्धत्तुं, परं अग्गाणमेव य ॥ ३३ ॥

व्याख्या—प्रायः स्पष्टान्वेय । नवरम्—अग्निहोत्रम्—अग्निकारिका, सा चेह—“कर्मन्वयं समाश्रित्य, दृढा सद्भावना-
 दृष्टिः । धर्मध्यानातिना कार्या, वीक्षितेनाऽग्निकारिका ॥ १॥” इत्यादिरूपा परिगृह्यते, तदेव मुखं—प्रधानं येषां तेऽग्निहोत्र-
 गुण वेदाः, वेदाना हि यत्र एव नवनीतम् आरण्यकं प्रधानम्, तत्र च—‘सत्यं तपश्च सन्तोषः, क्षमा चारित्र्य-
 मार्तम् । दृढा द्युतिरहिमा च, सवरश्च तथा परः ॥ १॥’ इति दशप्रकार एव धर्म उक्तः, तदनुसारि चोक्तरूपमेवाग्नि-
 होत्रमिति । तथा यतः—प्रज्ञावाद् भावयतः संयमरूपस्तदर्थं ‘वेदसां’ यागानां ‘मुखम्’ उपायः, ते हि सत्येव यज्ञार्थिनि

प्रवर्तन्ते । नक्षत्राणां 'मुखं' प्रधानं चन्द्रः । धर्माणां 'काश्यपः' भगवान् ऋषभदेवः 'मुखम्' उपायः, तस्यैवाऽऽदित-
स्तत्परूपकत्वात् ॥ काश्यपस्यैव माहात्म्यख्यापनतो धर्ममुखत्वं समर्थयितुमाह—यथा चन्द्रं ग्रहादिकाः 'पञ्जलीयड'
न्ति कृतप्राञ्जलयः 'वन्दमानाः' स्तुवन्तः 'नमस्यन्तः' नमस्कुर्वन्तः 'उत्तमं' प्रधानं 'भणोहारिणो' ति विनीततया चित्ता-
क्षेपकारिणस्तिष्ठन्तीति सम्बन्धः, तथैतमपि भगवन्तं देवेन्द्रप्रमुखा इत्युपस्कारः, अनेन प्रश्नचतुष्टयप्रतिवचनमुत्तम् ॥
पञ्चमप्रश्नमधिकृत्याऽऽह—“अजाणग” ति अज्ञाः, के ते ? यज्ञवादिनो ये भवतः पात्रत्वेनाऽभिमताः, कासाम् ? इत्याह—
'विज्जामाहणसंपय' ति सुव्यत्ययाद् 'विद्याब्राह्मणसंपदं' विद्याश्च-आरण्यक-ब्रह्माण्डपुराणाख्यधर्मशास्त्रात्मिकाः ता
एव ब्राह्मणसम्पदो विद्याब्राह्मणसम्पदः, तान्विकब्राह्मणानां हि निःकिञ्चनत्वेन विद्या एव सम्पदः । तथा 'गूढाः' बहिःसं-
वृत्तिमन्तः, केन हेतुना ? 'स्वाध्यायतपसा' वेदाध्ययनोपवासादिना, अत एव "भासच्छन्ना इवऽग्निगणो" ति भस्मच्छन्नाः
अग्नय इव, ते हि वहिरुपशमभाज आभान्ति अथ चान्तः कषायवत्तया ज्वलिताः, एवं च भवदभिततब्राह्मणानामात्मपरो-
द्धरणक्षमत्वं दूरापास्तमिति भावः ॥ कस्तर्हि भवदभिप्रायेण ब्राह्मणो यः पात्रम् ? इत्याह—यो लोके ब्राह्मण उक्तः कुशलै-
रिति गम्यते, सूत्रत्वाच्च सर्वत्र वचनव्यत्ययः, "अग्नी वा महिड" ति 'वे'ति पूरणे, 'यथे'ति भिन्नक्रमः, ततो यथाऽग्निः
यत्तदोर्नित्याऽभिसम्बन्धात् तथा महितः सन् 'सदा' सर्वदा, उपसंहारमाह—'कुशलसन्दिष्टं' तत्त्वाभिज्ञकथितं तं वयं
ब्रूमो ब्राह्मणम् ॥ इत उत्तरसूत्रैः कुशलसन्दिष्टस्वरूपमेव ब्राह्मणमाह—यो न 'स्वजति' स्वजनाऽभिष्वङ्गं करोति 'आगंतु'
आगत्य स्वजनादिस्थानमिति गम्यते, 'प्रव्रजन्' तत एव स्थानान्तरं गच्छन्न शोचते, रमते 'आर्यवचने' तीर्थकृद्वचसि ॥
तथा 'जातरूपं' स्वर्णं यथा 'आमृष्टं' तेजःप्रकर्षारोपणाय मनःशिलादिना परामृष्टम्, अनेनाऽस्य बाह्यो गुण उक्तः ।
'निद्वन्तमलपावगं' ति 'पावकनिर्ध्मातमलं' ज्वलनदग्धकिट्टम्, अनेन चान्तरः । ततो जातरूपवद् बाह्याभ्यन्तरगुणान्वितः,

अन पत्र रागागतीतत्र यत्नं वयं द्रुमो ब्राह्मणम् ॥ त्रसप्राणिनो विज्ञाय 'सद्भूदेण' सङ्क्षेपेण, चशब्दाद् विस्तरेण च, तथा न्यायानयो न हिनस्ति 'त्रिविधेन' योगेनेति गम्यते ॥ 'एवमलितं कामेहि' ति 'एवमि' ति पद्मवदलिप्तः कामैः, तज्जातोऽपि यत्नं वयं द्रुमो ब्राह्मणम् ॥ "असंसक्तं गृहस्थैः" त्ति अससक्तं गृहस्थैः ॥ केचित् पठन्ति—“जहिता पुत्रसंजोगं, नाद्रसंगे य बंधवे । जो न सजाइ एहि, वयं वूम माहणं ॥ १ ॥” अत्र च 'पूर्वसयोगं' मात्रादिसम्बन्धं 'ज्ञाति-नदान्' सस्त्रादिसङ्गान्, चस्य भिन्नक्रमत्वात् 'धान्यवांश्च' आत्रादीन् ॥ स्यादेतद्—वेदाध्ययनं यजनं च भवात् त्रायक-मिति तत्रोपादेव ब्राह्मणो न तु यथा त्वयोक्त इत्याशङ्क्याह—पशूनां वन्धः—विनाशाय नियमनं यैहेतुभिस्तेऽमी पशुगन्धाः 'मय्येदाः' कृन्वेदादयः, "जट्टं" ति 'इष्टं' यजनं, 'चः' समुच्चये, 'पापकर्मणा' पापहेतुपशुवन्धाद्यदुष्टानेन न तं यष्टार त्रायन्ते भवादिति गम्यते, 'दुःशीलं' दुराचारं यतः कर्माणि 'वलवन्ति' दुर्गतितयनं प्रति समर्थानि 'इह' वेदाध्ययने यजने च भवन्तीति गम्यते, अतो नैतद्योगाद् ब्राह्मणो भवति, किन्त्यनन्तरोक्तगुण एवेति भावः ॥ अन्यच्च 'न' नैव 'अपिः' पूरणे, सुण्डितेन 'श्रमणः' निर्ग्रन्थः । न उक्तेरुपोपलक्षणत्वाद् "उ० भूरेवःस्वः" इत्यादिना ब्राह्मणः । न मुनिः अरण्यवासेन । गुहाः—दुर्भेस्तन्मयं चीवरं कुशचीवरं वल्कलोपलक्षणमेतत्, तेन तापसः ॥ कथमसी तर्हि भवन्ति ? दृग्वाह—'सगन्त्रै'त्यादि ॥ तथा 'कर्मणा' क्रियया ब्राह्मणो भवति । उक्तं हि—“क्षमा दानं दमो ध्यानं, सत्यं शौचं श्रुतिगुणा । ज्ञान विज्ञानमास्ति स्य-मेतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥ १ ॥” तथा 'कर्मणा' क्षतत्राणलक्षणेन भवति क्षत्रियः । वैश्यः 'कर्मणा' कृतिपाशुपाल्यादिना भवति । शूद्रो भवति तु 'कर्मणा' शोचनादिहेतुप्रेषणादिसम्पादनरूपेण । कर्मभावे हि ब्राह्मणादित्रयपदेशानामसत्तेयेति । ब्राह्मणप्रक्रमे च यच्छेषाभिधानं तद्व्याप्तिदर्शनार्थम् ॥ किमिदं स्वमनीषिकयैवोच्यते ? इत्याह—'ग्लान्' अनन्तरोक्तान् अहिंसायर्थान् 'प्रादुरकर्षति' प्रकटितवान् 'बुद्धः' सर्वज्ञो यैर्भवति 'ह्यातकः' केवली ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनक्षेत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३०८ ॥

ततश्च सर्वकर्मविनिर्मुक्तमिव सर्वकर्मविनिर्मुक्तं स्नातकं तत्त्वतो वयं ब्रूमो ब्राह्मणम् ॥ सम्प्रत्युपसंहर्तुमाह—‘एवमि’त्यादि
‘ते समत्था उ” ति इत्यत्र ‘तुः’ पूरणे, इत्यष्टादशसूत्रार्थः ॥ १६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-
२८-२९-३०-३१-३२-३३ ॥ अभिधाय चेदमवस्थितो मुनिः । ततश्च—

एवं तु संसर्ग छिन्ने, विजयघोसे य माहणे । समुदाय तओ तं तु, जयघोसं महामुणिं ॥ ३४ ॥
तुहे य विजयघोसे, इणसुदाहु कयंजली । माहणत्तं जहाभूयं, सुहु मे उवदंसियं ॥ ३५ ॥
तुवमे जइया जण्णाणं, तुवमे वेयविकु विजु । जोइसंगविकु तुवमे, तुवमे धम्माण पारगा ॥ ३६ ॥
तुवमे समत्था उद्धत्तुं, परं अप्पाणमेव य । तमणुगहं करेहस्महं, भिक्खेणं भिक्खुउत्तमा ! ॥ ३७ ॥

व्याख्या—‘एवम’ उक्तप्रकारेण, ‘तुः’ वाक्यान्तरोपन्यासे, संशये छिन्ने विजयघोषः, ‘चः’ पूरणे, ब्राह्मणः
“समुदाय” ति आर्पत्वात् ‘समादाय’ सम्यग् गृहीत्वाऽवधार्येत्यर्थः, ‘ततः’ संशयच्छेदानन्तरं तं ‘तुः’ पूरणे, जयघोषं
महामुनिम् ॥ यथैष मम आता किं कृतवान् ? इत्याह—“तुहे”त्यादि ॥ “जइय” ति यष्टारः “भिक्खेणं” ति भिक्षुब्राह्मणेन,
शेषं सुगममिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ३४-३५-३६-३७ ॥ एवं द्विजेनेके मुनिराह—

न कल्लं मज्झ भिक्खेणं, खिप्पं निक्खमसू दिया ! । मा भमिहिसि भयावत्ते, घोरे संसारसागरे ॥ ३८ ॥
उवल्लो होइ भोगेसु, अभोगी नोवल्लिप्पई । भोगी भमइ संसारे, अभोगी विप्पमुच्चई ॥ ३९ ॥
उल्लो सुक्को य दो छुढा, गोलया मड्डियामया । दोऽवि आवडिया कुहु, जो उल्लो सोऽत्थ लग्गई ॥ ४० ॥
एवं लग्गंति दुस्मेहा, जे नरा कामलालसा । विरत्ता उ न लग्गंति, जहा से सुक्कगोलए ॥ ४१ ॥

पञ्चविंशं
यज्ञी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
विजयघोष-
चरित्रम् ।

॥ ३०८ ॥

विजययो-
पेण जयघो-
पान्तिके
दीक्षास्वी-
करणम् ।
द्वयोर्भुक्तिः ।

व्याख्या—“भयावत्ते” त्ति भयानि-इहलोकभयादीनि आवर्त्तो इयाऽवर्त्तो यत्र स तथा तस्मिन् । शेषं सुगम-
मिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ३८-३९-४०-४१ ॥ यदित्यं प्रज्ञापितोऽसौ कृतवांस्तदाह—

एवं से विजयघोसे, जयघोसस्स अंतिए । अणगारस्स निक्खंतो, धम्मं सुच्चा अणुत्तरं ॥ ४२ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ४२ ॥ अध्ययनार्थमुपसंहरन्ननयोर्निःक्रमणफलमाह—

स्वविता पुक्कम्माहं, संजमेण तवेण य । जयघोसविजयघोसा, सिद्धिं पत्ता अणुत्तरं ॥ ४३ ॥ ति वेमि ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ ४३ ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
योधायां यज्ञीयाख्यं पञ्चविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

षड्विंशं
सामाचार्याख्यं
पञ्चम-
ध्ययनम् ।

दशविधा
यतिसामा-
चारी ।

॥ ३०९ ॥

अथ सामाचार्याख्यं षड्विंशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं पञ्चविंशमध्ययनम् । अधुना सामाचारीनामकं पड्विंशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अनन्तराध्ययने ब्रह्मगुणा उक्ताः, तद्वाञ्छयतिरेव भवति, तेन चाऽवश्यं सामाचारी विवेद्या, साऽसिन्नभिधीयते’ इत्यभिसम्बन्धागतस्याऽस्याऽऽदिसूत्रम्—

सामायारिं पवक्स्वामि, सवदुक्खविमुक्खणिं । जं चरित्ताण निगंगा, तिण्णा संसारसागरं ॥ १ ॥

न्याख्या—सुगमम् ॥ १ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

पहमा आवस्सिया नामं, विइया य निसीहिया । आपुच्छणा य तइया, चउत्थी पडिपुच्छणा ॥ २ ॥
पंचमी छंदणा नामं, इच्छाकारो य छट्ठओ । सत्तमो मिच्छकारो य, तहक्कारो य अट्ठमो ॥ ३ ॥
अवमुट्ठाणं नवमा, दसमा उवसंपया । एसा दसंगा साहूणं, सामायारी पवेइया ॥ ४ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ २-३-४ ॥ एनामेव प्रत्ययवं विषयप्रदर्शनपूर्वकं विधेयतयाऽभिधातुमाह—

गमणे आवस्सियं कुज्जा, ठाणे कुज्जा निसीहियं । आपुच्छणा संयकरणे, परकरणे पडिपुच्छणा ॥ ५ ॥
छंदणा दवजाएणं, इच्छकारो अ सारणे । मिच्छकारो अ निंदाए, तहक्कारो पडिस्सुए ॥ ६ ॥
अवमुट्ठाणं गुरुपूया, अच्छणे उवसंपया । एवं दुपंचसंजुत्ता, सामायारी पवेइया ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘आप्रच्छना’ इदमहं कुर्यां न वा इत्येवंरूपा तां स्वयं—आत्मनः करणं—कस्यचित् कार्यस्य निर्वर्तनं स्वयंकरणं तस्मिन्, तथा ‘परकरणे’ अन्यप्रयोजनविधाने ‘प्रतिप्रच्छना’ गुरुनियुक्तोऽपि हि पुनः प्रवृत्तिकाले प्रतिपृच्छत्येव

॥ ३०९ ॥

ध्यानसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

दशविधा
यतिसामा-
चारी ।

ओघसा-
माचारी ।

गुरुम् ॥ ‘गुन्तना’ निमन्त्रणा ‘द्रव्यजालेन’ द्रव्यविशेषेण पूर्वगृहीतेनेति गम्यते । यदुक्तम्—“पुष्पगहिण्येण छंदणनिमंतणा होऽ अगहिण्यं” ति । इच्छाकारः ‘सारणे’ आत्मनः परस्य वा कृत्यं प्रति प्रवर्त्तने, तत्राऽऽत्मसारणे, यथा—इच्छाकारेण गुन्मधिकीर्षितं कार्यमिदं करोमीति, अन्यसारणे च—मम पात्रलेपनादि इच्छाकारेण कुरुत । ‘तथाकारः’ इदमित्यमेवेत्यनुपगमः, स च ‘प्रतिश्रुते’ प्रतिश्रवणे गुरो वाचनादिकं यच्छलेवमेतदित्यभ्युपगमरूपे । ‘अमी’त्याभिमुख्येन उत्थानम-उग्रानमभ्युत्थानं, “गुरुपूय” ति सूत्रत्वाद् गुरुपूजायां, सा च गौरवाहोणामाचार्यग्लानादीनां यथोचिताहारादिसम्पादनम् । इह न सामान्याभिधानेऽप्यभ्युत्थानं निमन्त्रणारूपमेव ग्राह्यम्, अत एव नियुक्तिकृता एतत्स्थाने निमन्त्रणैवाऽभिहिता । ‘छंदणा य निमंतण’ ति । तथा “अच्छणे” ति ‘आसने’ प्रक्रमद् आचार्यान्तरादिसन्निधानावस्थाने ‘उपसम्पद्’ इत्यन्तं कालं भवदन्तिके मयाऽऽसितव्यमित्येवंरूपा । ‘एवम्’ उक्तप्रकारेण “दुपंचसंजुत” ति ‘द्विपञ्चकसंयुक्ता’ दशसंख्यायुता सामाचारी ‘प्रवेदिता’ कथिता । शेषं स्पष्टमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ५-६-७ ॥ एतावता दशविधां सामाचारीमभिधाय

ओघसामाचारीं विचक्षुरिदमाह—

पुष्टिद्विम्भि चउभगे, आइचमि समुट्टि । भंडयं पडिलेहिता, वंदित्ता य तओ गुरुं ॥ ८ ॥
पुच्छिल्ला पंजलिउडो, किं कायवं मए इहं ? इच्छं निओइउं भंते !, वेयावच्चे व सज्झाए ॥ ९ ॥
वेयावच्चे निउत्तेणं, कायवमगिलायओ । सज्झाए वा निउत्तेणं, सव्वदुक्खविमोक्खणे ॥ १० ॥

व्याख्या—पूर्वोक्तिश्रुतुर्भागे आदित्ये ‘समुत्थिते’ समुद्गते इत्यर्थः, इह च किञ्चिद्गुणोऽपि चतुर्भागेऽपि उक्तः, ततोऽन्यथः—गुह्या नभश्चतुर्था विभिन्यते, तत्र पूर्वदिवसम्बद्धे किञ्चिद्गुणनभश्चतुर्भागे यदाऽऽदित्यः समुदेति तदा पादोनपौरुष्यामित्यर्थः, भाण्डकं ‘भाण्डकं’ पतद्गुह्यपकरणं प्रतिलिख्य वन्दित्वा च ‘ततः’ प्रतिलिखनानन्तरं ‘गुरुम्’ आचार्यादि

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥३१०॥

षड्विंशं
सामाचा-
र्याख्यम-
ध्ययनम् ।
यतिदिन-
कृतम् ।

॥३१०॥

पृच्छेत् कृतप्राञ्जलिः, यथा—किं कर्तव्यं मया ‘इह’ अस्मिन् समये इति गम्यते । एतदेव व्यनक्ति—“इच्छं” ति इच्छामि
‘निओइउं’ ति नियोजयितुं शुष्माभिरात्मानमिति शेषः । ‘मंते’ ति भदन्त ! वैयावृत्ये, वाशब्दो भिन्नक्रमः, ततः स्वाध्याये
वा ॥ एवं च पृष्ठा यत् कृतं तदाह—वैयावृत्ये नियुक्तेन कर्तव्यं प्रक्रमाद् वैयावृत्यम् “अगिलायउ” ति अगलान्यैव,
स्वाध्याये वा नियुक्तेन सर्वदुःखविमोक्षणे स्वाध्यायोऽगलान्यैव कर्तव्य इति प्रक्रम इति सूत्रत्रयार्थः ॥ ८-९-१० ॥
इत्थं सकलौघसामाचारीपूलत्वात् प्रतिलेखनायाः कालं सदा विधेयत्वाद् गुरुपारतत्रयं चाभिधार्यौत्सर्गिकं दिनकृत्यमाह—
दिवसस्स चउरो भागे, कुज्जा भिक्खू वियक्खणो । तओ उत्तरगुणे कुज्जा, दिणभागेसु चउसु वि ११
पढमं पोरिसिं सज्झायं, वीयं झाणं झियायई । तइयाए भिक्खायरियं, पुणो चउत्थीए सज्झायं ॥ १२ ॥
व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—“तओ” ति ‘ततः’ चतुर्भागकरणानन्तरं ‘उत्तरगुणान्’ स्वाध्यायादीन् ॥ प्रथमां
पौरुषीं ‘स्वाध्यायं’ वाचनादिकं कुर्यात्, द्वितीयायां ध्यानं ध्यायेत्, ध्यानं चेह्यार्थपौरुषीत्वादस्या अर्थविषय एव
मानसादिव्यापारणमुच्यते, ध्यायेदिति वा, अनेकार्थत्वाद् धातूनां कुर्यौदिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ११-१२ ॥ यदुक्तं प्रथमां

पौरुषीमिति तत्परिज्ञानार्थमाह—

आसाढे मासे दुपया, पोसे मासे चउप्पया । चित्तासोएसु मासेसु, तिपया हवइ पोरिसी ॥ १३ ॥
अंगुलं सत्तरत्तेणं, पक्खेण य दुअंगुलं । वहुए हायए वा वि, मासेणं चउरंगुलं ॥ १४ ॥
आसाढबहुलपक्खे, भहवए कत्तिए य पोसे य । फग्गुणवइसाहेसु य, नायवा ओमरत्ता उ ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘सप्तरात्रेण’ ति दिनाविनाभावित्वाद् रात्रीणां सप्ताहोरात्रेण वर्द्धते दक्षिणायने, हीयते उत्तरायणे । इह च

मन्तरात्रेणैव साद्वेनेति शेषो द्रष्टव्यः, पक्षेण द्व्यङ्गुलवृद्धाभिधानात् । अन्यच्च केपुचिद् मासेषु दिनचतुर्दशकेनाऽपि पक्षः सम्भवति, तत्र च सप्तरात्रेणाप्यङ्गुलवृद्धिहान्या न कश्चिद्विरोधः ॥ केपु पुनर्मसिषु दिनचतुर्दशकेनाऽपि पक्षसम्भव इत्याह—
“ओम” इति ‘अवमा’ न्यूना एकेनेति शेषः, “रत्न” इति उपलक्षणत्वाद्वहोरात्रा, एवं चैकैकदिनाऽपहारे दिनचतुर्दश-
नेनैव कृत्वापन्नं गतेति भावः । शेषं स्पष्टमेवेति सूत्रत्रयार्थः ॥ १३-१४-१५ ॥ इत्थं पौरुषीपरिज्ञानोपायमभिधाय
प्राह् प्रतिहेतवनाकाञ्चनेन निर्दिष्टायाः पादोत्तरपौरुष्याः परिज्ञानोपायमाह—

जिह्वामूले आसाढ-सावणे छहिं अंगुलेहिं पडिलेहा । अट्टहिं वीयतइयम्मि, तइए दस अट्टहिं चउत्थे ॥
व्याख्या—‘ज्येष्ठामूले’ ज्येष्ठे आपाढे श्रावणे पङ्क्तिरङ्गुलैः प्रत्यहं प्रागुद्दिष्टपौरुषीमाने प्रक्षिप्तेति गम्यते, ‘प्रतिलेखा’
प्रतिलेखना, अष्टमिद्वितीये, ‘त्रिके’ तृतीये दशभिः, अष्टमिद्वितीये त्रिके इति योग इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥

पौरुष्याः स्थापना चैयम्—

ज्येष्ठे	पद २ अंगुल ४	मार्गशीर्षे	पद ३ अंगुल ८
आपाढे	पद २	पौषे	पद ४
श्रावणे	पद २ अंगुल ४	माघे	पद ३ अंगुल ८
भाद्रपदे	पद २ अंगुल ८	फाल्गुने	पद ३ अंगुल ४
आश्विने	पद ३	चैत्रे	पद ३
कार्तिके	पद ३ अंगुल ४	वैशाखे	पद २ अंगुल ८

इत्थं दिनकर्तव्यमभिधाय रात्रौ यद्विवेकं तदाऽऽह—

रत्तिं पि चउरो भाए, भिक्खू कुज्जा वियक्खणो । तओ उत्तरगुणे कुज्जा, राह् भागेसु चउसु वि ॥ १७ ॥

पादोत्तरपौरुष्याः स्थापना चैयम्—

ज्येष्ठे	पद २ अंगुल १०	मार्गशीर्षे	पद ४ अंगुल ६
आपाढे	पद २ अंगुल ४	पौषे	पद ४ अंगुल १०
श्रावणे	पद २ अंगुल १०	माघे	पद ४ अंगुल ६
भाद्रपदे	पद ३ अंगुल ४	फाल्गुने	पद ४
आश्विने	पद ३ अंगुल ८	चैत्रे	पद ३ अंगुल ८
कार्तिके	पद ४	वैशाखे	पद ३ अंगुल ४

श्रीउत्तरा-
ध्ययनक्षेत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
ख्या लक्षु-
वृत्तिः ।
॥ ३११ ॥

पढमं पोरिसिं सज्झायं, विइयं झाणं झियायई । तइयाए निइसुक्खं तु, चउत्थी सुज्जो वि सज्झायं १८
व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—रात्रिमपि न केवलं दिनमित्यपिशब्दार्थः, द्वितीयायां 'ध्यानं' धर्मध्यानं तृतीयायां
'निद्रामोक्षं' स्वापं कुर्यादिति सर्वत्र प्रक्रमाद् वृषभापेक्षं चैतत्, सामस्येन तु प्रथमचरमप्रहरजागरणमेव, तथा
चागमः—'संक्षेपसि पढमजाम्मे, दोण्णि उ वसहाण आइमा जामा । तइओ होइ गुरुणं, चउत्थओ होइ सव्वेसिं ॥ १॥'
इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १७-१८ ॥ सम्प्रति रात्रिभागचतुष्टयपरिज्ञानोपायमुपदर्शयन् समस्तं यतिकृत्यमाह—
जं नेइ जया रत्तिं, नक्खत्तं तम्मि नहचउभाए । संपत्ते विरमेज्जा, सज्झाय पओसकालम्मि ॥ १९ ॥
तम्मिेव य नक्खत्ते, गयण चउभागसावसेसम्मि । वेरत्तिं पियि कालं, पडिलेहिच्चा सुणी कुज्जा ॥ २० ॥
व्याख्या—यद् नयति समाप्तिमिति गम्यते, यदा रात्रिं नक्षत्रं तस्मिन् नभश्चतुर्भागे सम्प्राप्ते विरमेत 'सज्झाय' ति
स्वाध्यायात् प्रदोषकाले प्रारब्धादिति शेषः ॥ तस्मिन्नेव नक्षत्रे प्रक्रमात् प्राप्ते 'गयण' ति गगने, कीदृशि ? चतुर्भागेन
गम्येत सावशेषं चतुर्भागासावशेषं तस्मिन् 'धैरात्रिकं' तृतीयम् अपिशब्दात् निजनिजसमये प्रादोषिकादिकं च कालं
'पडिलेहित्त' ति 'प्रत्युपेक्ष्य' जागर्य मुनिः 'कुर्यात्' करोतिः सर्वधात्वर्थत्वाद् गृहीयात् ॥ इह च प्रथमादिषु नभश्चतुर्भागेषु
सम्प्राप्ते नेतरि नक्षत्रे रात्रेः प्रथमादयः प्रहरा इति सामर्थ्यादुक्तं भवतीति सूत्रद्वयार्थः ॥ १९-२० ॥ इत्थं सामान्येन
दिनरजनिकृत्यमुपदर्श्य पुनर्विशेषतस्तदेव दर्शयंस्तत्राह—
पुविछम्मि चउभागे, पडिलेहिच्चाण भंडयं । गुरुं वंदिच्चा सज्झायं, कुज्जा दुक्खविमुक्खणं ॥ २१ ॥
पोरिसीए चउभाए, वंदिच्चाण तओ गुरुं । अपडिक्कमिच्चा कालस्स, भायणं पडिलेहए ॥ २२ ॥

१ "सर्वेषां प्रथमयामो, द्वौ तु वृषभाणामाधौ यामौ । तृतीयो भवति गुरुणां, चतुर्थको भवति सर्वेषाम् ॥ १ ॥"

षड्विंशं
सामाचा-
र्याख्यम-
ध्ययनम् ।
यतिदिन-
कृत्यम् ।

॥ ३११ ॥

मुरुपत्तिं पडिलेहिता, पडिलेहिज्ज गोच्छयं । गोच्छगलइयंगुलिओ, वत्थाइं पडिलेहए ॥ २३ ॥
 उइं थिरं अतुरियं, पुबं ता वत्थमेव पडिलेहे । तो विइयं पप्फोडे, तइयं च पुणो पमज्जिज्जा ॥ २४ ॥
 अण्णाविं अवलियं, अण्णाणुयं अमोसलं च । छप्पुरिमा नव खोडा, पाणीपाणिविसोहणं २५
 आरभडा सम्मदा, वज्जेयवा य मोसली तइया । पप्फोडणा चउत्थी, विक्खित्ता वेइया छट्ठा ॥ २६ ॥
 पसिद्धि-पलं-लोला, एगामोसा अणेगरुवधुणा । कुणइ पमाणि पमायं, संकिए गणणोवंगं कुज्जा ॥
 अणूणाइरित्तपडिलेहा, अविक्खासा तहेव य । पढमं पयं पसत्थं, सेसाणि उ अप्पसत्थाणि ॥ २८ ॥
 पडिलेहणं कुणंतो, मिहो कहं कुणइ जणवयकहं वा । देह व पच्चक्खाणं, वाएइ सयं पडिच्छइ वा २९
 पुढवी आउक्काए, तेऊ-वाऊ-वणत्सइ-तसाणं । पडिलेहणापमत्तो, छण्हं पि विराहओ होइ ॥ ३० ॥
 तइयाए पोरिसीए, भत्तं पाणं गवेसए । छण्हं अणयरागम्मि, कारणम्मि ससुद्धिए ॥ ३१ ॥
 वेयणवेयावच्चे, इरियट्ठाए य संजमट्ठाए । तह पाणवत्तियाए, छट्ठं पुण धम्मचिंताए ॥ ३२ ॥
 निगंग्यो धिइमंतो, निगंग्यी वि न करिज्ज छहिं च । ठाणेहिं तु इमेहिं, अणइक्कमणा य से होइ ॥ ३३ ॥
 आयंके उवसग्गे, तित्तिक्खया बंभचेरगुत्तीसुं । पाणिदयातवहेउं, सरीरबुच्छेयणट्ठाए ॥ ३४ ॥
 अवसेसं भंडगं गिज्जा, चक्खुसा पडिलेहए । परमद्धजोअणाओ, विहारं विहरए सुणी ॥ ३५ ॥
 चउत्थीए पोरिसीए, निक्खिवित्ताण भायणं । सज्झायं च तओ कुज्जा, सवभाविभावणं ॥ ३६ ॥
 पोरिसीए चउन्भाए, वंदित्ताण तओ गुरुं । पडिक्कमित्ता कालस्स, सिज्जं तु पडिलेहए ॥ ३७ ॥
 पासवणुच्चारभूमिं च, पडिलेहिज्ज जयं जई ।

व्याख्या—सूत्रद्वयं व्याख्यातप्रायमेव । नवरम्—‘पूर्वस्मिन्नुभोगे’ प्रथमपौरुषीलक्षणे प्रक्रमाद् प्रत्युपेक्ष्य ‘भाण्डकं’ वर्षाकल्पादिक आदित्योदयसमय इति शेषः ॥ द्वितीयसूत्रे पौरुषाश्चातुर्थभागे अवशिष्यमाण इति गम्यते, अत्रात्रिकम्य कालस्य चतुर्थपौरुष्यामपि स्वाध्यायस्य विधायमानत्वात् ॥ प्रतिलेखनाविधिमेवाह—मुखवस्त्रिकां प्रतिलेख्य प्रतिलेखयेत् ‘गोच्छकं’ पात्रकोपरिवर्त्युपकरणम्, ततश्च “गोच्छगलइयंगुलिउ” ति प्राकृतत्वाद् अङ्गुलिलगतगोच्छकः प्रतिलेखयेत् ‘वस्त्राणि’ पटलकरूपानि ‘प्रतिलेखयेत्’ प्रस्तावात् प्रमार्जयेदित्यर्थः ॥ इत्थं तथावस्थितान्येव पटलकानि गोच्छकेन प्रमृज्य पुनर्यत् कुर्यात् तदाऽऽह—‘ऊर्ध्वं’ कायतो वस्त्रतश्च, तत्र कायत उत्तुटुकः, वस्त्रतस्तिर्यक्प्रसारितवस्त्रः, ‘स्थिरं’ प्रमृज्य पुनर्यत् कुर्यात् इति तावत् ‘वस्त्रं’ पटलकरूपं जातावेकवचनम्, दृढग्रहणेन ‘अत्वरितम्’ अद्वृतं यथा भवत्येवं ‘पूर्वं’ प्रथमं “ता” इति तावत् ‘वस्त्रं’ पटलकरूपं जातावेकवचनम्, पटलकप्रक्रमेऽपि सामान्यवाचकवस्त्रशब्दाभिधानं वर्षाकल्पादिप्रत्युपेक्षणायामप्ययमेव विधिरिति ख्यापनार्थम् । एवशब्दो भिन्नक्रमः, ततः प्रत्युपेक्षेतैव आरतः परतश्चैव निरीक्षेतैव न तु प्रस्फोटयेत्, तत्र च यदि जन्तून् पश्यति ततो यतनयाऽन्यत्र सङ्क्रामयति, तददर्शने च “तो” इति ‘ततः’ प्रत्युपेक्षणानन्तरं द्वितीयमिदं कुर्यात्—यदुत प्रस्फोटयेत्, तृतीयं च पुनरिदं कुर्यात्—यदुत ‘प्रमृज्यात्’ प्रत्युपेक्ष्य प्रस्फोट्य च हस्तगतान् प्राणिनः प्रमृज्यादित्यर्थः ॥ कथं पुनः प्रस्फोटयेत् प्रमृज्येद् वा ? इत्याह—‘अनर्तितं’ वस्त्रं वपुर्वा यथा नर्तितं न भवति, ‘अवलितं’ यथाऽऽत्मनो वस्त्रस्य च वलितं—मोटनं न भवति, ‘अनुवन्धि’ अनुवन्धेन—नैरन्तर्यलक्षणेन युक्तमनुवन्धि न तथा अनुवन्धि, कोऽर्थः ? अलक्ष्यमाणविभागं यथा न भवति, ‘अमोसलि’ ति सूत्रत्वादामर्शवत् तिर्यग्ध्वमधो वा कुड्यादिपरामर्शवद् यथा न भवति तथा, किम् ? इत्याह—“छपु रिम” ति पदपूर्वाः—पूर्वं क्रियमाणतया तिर्यक्कृतवस्त्रप्रस्फोटनात्मकाः क्रियाविशेषा येषां ते षट्पूर्वाः, नव ‘खोटकाः’ प्रस्फोटनरूपाः कर्तव्या इति शेषः, पाणौ प्राणिनां—कुन्धादीनां विशेषनं त्रिक-

प्रियोत्तरकालं त्रिक्रिकसङ्घं पाणिप्राणिविशोधनं कर्तव्यम् ॥ प्रतिलेखनादोपपरिहारार्थमाह—‘आरभटा’ विपरीतक-
रणगुरुयते, त्वरितं वा अन्यान्यवस्त्रग्रहणेनाऽसौ भवेत्, उक्तं हि—“वित्तहकरणसारभडा तुरियं वा अभ्रमन्नग्रहणेण” ।
मम्मर्दनं मम्मर्दां रूढित्वात् स्त्रीलिङ्गता, वस्त्रान्तःकोणसञ्चलनम्, उपवेर्वा उपरि निपदनम्, उक्तञ्च—“अंतो व होल
क्रोणा निसियण तत्येव सम्मदा” वर्जयितव्येति सर्वत्र सम्वध्यते । ‘चः’ पूरणे, ‘मोसलि’ त्ति तिर्यग्ध्वंसयो वा घट्टना
नृतीया । ‘प्रफोटना’ प्ररूपेण रेणुगुण्डितस्यैव वस्त्रस्य स्फोटना चतुर्थी । विक्षेपणं विक्षिप्ता पञ्चमीति गम्यते, रूढित्वा
स्त्रीलिङ्गता, सा च प्रत्युपेक्षितवस्त्रस्याऽन्यत्राऽप्रत्युपेक्षिते क्षेपणं प्रत्युपेक्षमाणो वा वस्त्राञ्चलं यदूर्ध्वं क्षिपति । वेदिका
“उट्ट” त्ति पट्टी, अत्र सम्प्रदायः—“वेइया पंचविहा पन्नत्ता, तं जहा—उट्टुवेइया, अहोवेइया, तिरियवेइया, उर्भओ-
वेइया, एओवेइया । तत्थ उट्टुवेइया—उर्वरि जणुगणं हत्ये काऊणं पडिलेहेइ, अहोवेइया—अहोजणुगणं हत्ये
काऊण पडिलेहेइ, तिरियवेइया—संडासयाणं मज्जेणं हत्ये नेऊण पडिलेहेइ, उभओवेइया—वाहाणं अंतरे दो वि जाणुगा
काऊण पडिलेहेइ, एओवेइया—एणं जणुगं वाहाणं अंतरे काऊण पडिलेहेइ” । एवमेते दोषाः प्रतिलेखनायां
परिहर्तव्याः ॥ तथा त्रिशिथिलं नाम दोषः—यदुदट्टम् अनिरायतं वा वस्त्रं गृह्यते । प्रलम्बः—यद्विपसग्रहणेन प्रत्युपेक्ष्य-
माणवस्त्रकोणानां लम्बनं लोलः—भूमौ करे वा प्रत्युपेक्ष्यमाणवस्त्रस्य लोलनमसीपां द्वन्द्वः । एकामर्शनं एकामर्शो प्राग्वत्
स्त्रीलिङ्गता, मध्ये गृहीत्वा ग्रहणदेशं यावदुभयतो वस्त्रस्य यदेककालं सङ्घर्षणमाकर्षणम् । “अणेगरुवधुण” त्ति अनेकरूपा

१ “वित्तयकरणं आरभटा त्वरितं वा अन्याऽन्यग्रहणेन” । २ “अन्तर्वा भवेयुः कोणा निपीदुनं सत्रैव सम्मर्दा” । ३ “वेदिका
पञ्चविधा प्रज्ञा, तपया—ऊर्ध्ववेदिका भधोवेदिका तिर्यग्वेदिका उभयतोवेदिका एकतोवेदिका, तन्मोर्ध्ववेदिका—उपरि जानुनोर्ध्वलो
कृता प्रतिलेखयति, भधोवेदिका—भधो जानुनोर्ध्वलो कृता प्रतिलेखयति, तिर्यग्वेदिका—संदराकयोर्मध्ये हस्तेन गृहीत्वा प्रतिलेखयति,
उभयतोवेदिका—बाह्योन्तरे द्वे भवि जानुनी कृत्वा प्रतिलेखयति, एकतोवेदिका—एकं जानु बाह्योन्तरे कृत्वा प्रतिलेखयति” ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३१३ ॥

षड्विंशं
सामाचा-
र्याख्यम-
ध्ययनम् ।
यतिदिन-
कृतम् ।

॥ ३१३ ॥

चासौ सङ्ख्यात्रयातिक्रमणतो युगपदनेकवस्त्रग्रहणतो वा धूनना च-कम्पना अनेकरूपधूनना । तथा यत् करोति 'प्रमाणे' प्रस्फोटनादिसङ्ख्यालक्षणे प्रमादं यच्च 'शङ्किते' प्रमादतः प्रमाणं प्रति शङ्कोत्पत्तौ गणना-अङ्गुलारेखास्पर्शनादिना एकद्वित्रि-सङ्ख्यात्मिका तासुपगच्छति गणनोपगं यथा भवत्येवं गम्यमानत्वात् प्रस्फोटनादि कुर्यात् सोऽपि दोषः । सर्वत्र पूर्वं सूत्रादनुवर्त्य वर्जनक्रिया योजनीया । एवं चानन्तरोक्तदोषैरन्विता सदोषा प्रत्युपेक्षणा, विद्युक्ता तु निर्दोषेत्यर्थोऽुक्तम् ॥ साम्प्रतं त्वेनामेव भङ्गकदर्शनद्वारेण साक्षात् सदोषां निर्दोषां च किञ्चिद्विशेषतो वक्तुमाह—“अणूणाद्वरित्ति” त्ति ऊना चासावतिरिक्ता चोनातिरिक्ता न तथा अनूनातिरिक्ता प्रतिलेखा, इह च न्यूनताधिक्ये प्रस्फोटनाप्रमार्जनवेलां चाश्रित्य वाच्ये, यत् उक्तम्—“खोडणपमज्जवेलासु चेव ऊणाहिया मुण्येयव्वा” । “अविबद्धानां” त्ति विविधो व्यत्यासः—विपर्ययो यस्यां सा विव्यत्यासा न तथा ‘अविव्यत्यासा’ पुरुषोपधिविपर्ययोसरहिता कर्तव्येति शेषः । अत्र च त्रिभिर्विशेषणपदैरष्टौ भङ्गाः सूचिता भवन्ति । स्थापना चेयम्—

sss	lss	sls	lls	ssl	lsl	sls	lll
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

 तेषु च कः शुद्धः ? को वाऽशुद्धः ? इत्याह—“प्रथमं पदम्” आद्यभङ्गरूपं प्रशस्तम्, शेषाणि तु अप्रशस्तानि ॥ निर्दोषामत्येनां कुर्वता यत् परि-हर्तव्यं तत् काकोपेष्टुमाह—“पडिलेहू”त्यादि वाचयति अन्यं स्वयं ‘प्रतीच्छति’ वा आलापादिकं गृह्णाति य इति गम्यते ॥ स किम् ? इत्याह—“पुढवी”त्यादि स्पष्टम् । नवरं षट्पायविराधक एवम्—प्रमत्तो हि कुम्भकारशालादौ स्थितो जलमृत्तघटादिकमपि प्रलोठयेत्, ततस्तल्लेन मृदभिवीजकुन्ध्यादयः प्लाव्यन्ते, यत्र चाग्निस्तत्र चावश्यं वायुरिति पणामपि विराधना । तदनेन प्रतिलेखनाकाले हिंसाहेतुत्वाद् मिथः कथादीनां परिहार्यत्वमुक्तम्, इत्थं प्रथमपौरुषीकृत्यमुक्तम् । द्वितीयपौरुषीकृत्यम् “वीए झाणं झियायई” इत्यनेनोक्तमेव । उभयं चैतदवश्यं कर्तव्यम् । अतस्तृतीयपौरुषीकृत्यमत्येवम् उत कारण एवोत्पन्ने ? इत्याशङ्क्याह—“तइए” इत्यादि सुगमम् । नवरम्—औत्सर्गिकमेव तृतीयपौरुषीकृत्य-

पातगवेपणम्, अन्यथा स्याविरकल्पिकानां यथाकालमेव भक्तादिगवेपणम्, तथा चाह—“सईकाले चरे भिक्खु” ति ॥
तान्येव पट् फारणान्याह—“वेयण” ति सुवलोपाद् वेदनाशब्दस्य चोपलक्षणत्वात् क्षुत्पिपासावेदनोपशमनाय, तथा
“वेयावन्ने” ति वैयावृत्त्याय, तथा ‘ईये’ ति ईर्यासमितिः सैव ह्यर्थस्तस्मै, ‘चः’ समुच्चये, तथा संयमार्थीय, तथा “पाण-
वत्तिगार” ति ‘प्राणप्रत्यय’ जीवितनिमित्तम्, अवधिना ह्यात्मनोऽपि प्राणोपक्रमणे हिंसा स्यात्, पष्ठं पुनरिदं कारणम्—
यदुत ‘धर्मचिन्ताये’ धर्मध्यानचिन्ताये भक्तपानं गवेपयेदिति सर्वत्राऽनुवर्तते ॥ आह—एतत्कारणोत्पत्तौ किमवश्यं
भक्तपानगवेपणं कर्तव्यमुताऽन्यथा ? इत्याह—“निगंथे”त्यादि सुगमम्, नवरम्—किमिति न कुर्यात् ? इत्याह—“अण-
इत्तमणाइ” ति सूत्रत्वाद् ‘अनतिक्रमणं’ संयमयोगानामनुहङ्गनं, चशब्दो यस्मादर्थे, यस्मात् “से” तस्य निप्रैन्धादेर्भवति,
अन्यथा तदतिक्रमणसम्भवात् ॥ पट् स्थानान्याह—‘आतेक्के’ ज्वरादौ ‘उपसर्गे’ दिव्यादौ सति, उभयत्र तन्निवारणार्थ-
मिति गम्यते । तथा तितिक्षा—सहनं तथा, ब्रह्मचर्यगुमिषु विषये, तथा “पाणिदयाहेतोः” ति ‘प्राणिदयाहेतोः’ वर्षादौ
निपतलपक्रायादिजीवरक्षायै, तपः—चतुर्थादि तद्वेतोश्च, तथा शरीरव्यवच्छेदनार्थं उचितकालेऽनशनं कुर्वन् भक्तपानगवे-
पणं न कुर्यादिति योज्यम् ॥ तद्वेपणां च कुर्वन् केन विधिना कियत्क्षेत्रं पर्येदेत् ? इत्याह—अपगतशेषमपशेषं समस्त-
मित्यर्थः ‘भाण्डकम्’ उपकरणं गृहीत्वा चक्षुषा प्रत्युपेक्ष्येति गम्यते, ततः प्रतिलेखयेत्, उपलक्षणत्वाच्चाऽस्य तदाऽऽदाय
‘परम्’ उक्तम् अर्द्धयोजनमाश्रित्य ल्यबलोपे पञ्चमी, परतो हि क्षेत्रातीतमशनादि स्यात्, विहरत्यस्मिन् प्रदेशे इति विहारस्तं
‘विहरेत्’ चरेत् मुनिः ॥ इत्थं विहृत्योपाश्रयं चागल्य गुर्वालोचनादिपुरस्सरं भोजनादि कृत्वा यत् कुर्यात् तदाह—“चउत्थी”-
नादि ‘निक्षिप्य’ प्रत्युपेक्षणापूर्वकं वद्ध्वा ॥ पौरुष्याः प्रक्रमात् चतुर्थ्याश्चतुर्भागे शेष इति गम्यते ॥ “पासवणुच्चार-

षड्विंशं
सामाचा-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
यतिरात्रि-
कृतम् ।

॥३१४॥

भूमिं च" ति चशब्दात् कालभूमिं "जयं" ति 'यत्तम्' आरम्भादुपरतं यथा भवति, श्रेयं स्पष्टमिति सार्द्धेसप्तदश-
सूत्रार्थः ॥ २१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५-३६-३७ ॥ इत्थं विशेषपतो दिनकृत्य-
मभिधाय रात्रिकृत्यमाह—

काउस्सगं तओ कुज्जा, सवदुक्खविमुक्खणं ॥ ३८ ॥
देसियं च अईयारं, चिंतिज्ज अणुपुव्वसो । नाणम्मि दंसणे चैव, चरित्तम्मि तहेव य ॥ ३९ ॥
पारियकाउस्सगो, वंदित्ता य तओ गुरुं । देसियं तु अईयारं, आलोइज्ज जहक्कमं ॥ ४० ॥
पडिक्कमित्ताण निस्सल्लो, वंदित्ताण तओ गुरुं । काउस्सगं तओ कुज्जा, सवदुक्खविमुक्खणं ॥ ४१ ॥
सिद्धाणं संथवं किच्चा, वंदित्ताण तओ गुरुं । युइमंगलं च काज्जणं, कालं संपडिलेहए ॥ ४२ ॥
पढमं पोरिसिं सज्झायं, वीयं ज्ञाणं झियायइ । तइयाए निइमुक्खं तु, चउत्थी मुज्जो वि सज्झायं ॥ ४३ ॥
पोरिसीए चउत्थीए, कालं तु पडिलेहिया । सज्झायं तु तओ कुज्जा, अबोहंतो असंजए ॥ ४४ ॥
पोरिसीए चउत्थीए, वंदित्ताणं तओ गुरुं । पडिक्कमित्तु कालस्स, कालं तु पडिलेहए ॥ ४५ ॥
आगए कायवुस्सगो, सवदुक्खविमुक्खणे । काउस्सगं तओ कुज्जा, सवदुक्खविमुक्खणं ॥ ४६ ॥
राईयं च अईयारं, चिंतिज्ज अणुपुव्वसो । नाणम्मि दंसणम्मि य, चरित्तम्मि तवम्मि य ॥ ४७ ॥
पारियकाउस्सगो, वंदित्ताण तओ गुरुं । राईयं तु अईयारं, आलोइज्ज जहक्कमं ॥ ४८ ॥
पडिक्कमित्तु निस्सल्लो, वंदित्ताण तओ गुरुं । काउस्सगं तओ कुज्जा, सवदुक्खविमुक्खणं ॥ ४९ ॥
किं तवं पडिवज्जामि ?, एवं तत्थ विचिंतए । काउस्सगं तु पारित्ता, करिज्जा जिणसंथवं ॥ ५० ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३१४ ॥

पारिणकाउस्सगो, चंदित्ताण तओ गुरुं । तवं संपडिवज्जित्ता, करिज्ज सिद्धाण संधवं ॥ ५१ ॥

व्याख्या—“तउ” ति ‘ततः’ प्रस्रवणादिभूमिप्रतिलेखनानन्तरम् प्रतिक्रम्य ‘निःश्लयः’ मायादिश्लयरहितः, सूचक-
त्वान् मूत्रस्य यन्दनरूपपूर्वकं क्षमयित्वा च वन्दिता ततो गुरुं ‘कायोत्सर्गं’ चारित्रदर्शनज्ञानशुद्धिनिमित्तं व्युत्सर्गत्रय-
लक्षणं जातावेकवचनम् ॥ “शुद्धमंगलं च काऊणं” ति ‘स्तुतिमङ्गलं’ स्तुतित्रयरूपं कृत्वा कालं सम्प्रत्युपेक्षते, कोऽर्थः ?
प्रतिजागर्ति उपलक्षणत्वाद् गृह्णाति च ॥ “पढममि”त्यादि गतमेव । नवरं पुनरभिधानमस्य पुनः पुनरुपदेष्टव्यमेव गुरु-
भिर्न प्रयासो मन्तव्य इति ग्यापनार्थम् ॥ कथं पुनश्चतुर्थपौरुष्यां स्वाध्यायं कुर्यात् ? इत्याह—‘पौरुष्यां चतुर्थ्यां ‘कालं’
वैरात्रिकं ‘तुः’ पूरणे, ‘प्रत्युपेक्ष्य’ प्रतिजागर्ते प्राग्वद् गृहीत्वा च स्वाध्यायं ततः कुर्याद् ‘अवोधयन्’ अनुत्थापयन्
असयतान् ॥ ‘पौरुष्याः’ प्रक्रमान् चतुर्थ्याश्चतुर्भोगेऽवशिष्यमाणे इति शेषः, वन्दिता ततो गुरुं प्रतिक्रम्य ‘कालस्य’
वैरात्रिकस्य ‘कालं’ प्राभातिकं तुशन्दो वक्ष्यमाणविशेषयित्वाकः “पडिलेहए” ति ‘प्रत्युपेक्षेत’ प्राग्वद् गृहीत्याह । इह च
साक्षात् प्रत्युपेक्षणस्यैव पुनः पुनरभिधानं बहुतरविषयत्वात् । अत्र च सम्प्रदायः—“ताहे गुरु उड्डित्ता गुणंति जाव
चरिमो जामो पत्तो, चरिमे जामे सवे उड्डित्ता वेरत्तियं घेत्तुं सज्जायं करेति ताहे गुरु सुवंति, पत्ते पाभाइए काले जो
पाभाइयं गळं घेच्छित्ति सो कालस्म पडिक्कमिंउं पाभाइयं कालं गेण्हइ, सेसा कालवेलाए कालस्स पडिक्कमंति, तओ
आयस्सयं गुणंति” । मध्यमप्रक्रमपेक्षं च कालत्रयग्रहणमुक्तम्, अन्यथा व्युत्सर्गत उत्कर्षेण चत्वारो जघन्येन त्रयः काला
अपवादतत्रोत्कर्षेण द्वौ जघन्येनैकोऽप्यनुशात एव, यत उक्तम्—“कालचउकं उक्कोसएण, जहन्नओ तिन्नि हुंति वोधव्वा ।

१ “तत्रा गुरव उरयाय गुणयन्ति यावत् चरमो याम. प्रातः, चरमे यामे सर्वे उरयाय वैरात्रिक गृहीत्वा स्वाध्यायं कुर्वन्ति तदा गुरवः स्वपन्ति,
प्राप्ते प्राभातिके काले यः प्राभातिकं कालं ग्रहीष्यति स कालस्य प्रतिक्रम्य प्राभातिकं कालं गृह्णाति, शेषाः कालवेलायां कालस्य प्रतिक्राम्यन्ति,
एव भावश्चैव न्युपेक्षितः” । २ “कालचतुर्कं उत्कृष्टेन जघन्यतः त्रयो भवन्ति बोद्धव्याः । द्वितीयपदे द्विकं तु, मायामवधिप्रमुक्तानाम् ॥ १॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ ३१५ ॥

वीयपयाम्मि दुर्गं तु, मायामयविष्णुमुक्कणं ॥१॥” अत्र च तुशब्दादेकस्याऽप्यनुज्ञा, तथा च चूर्णिकारः—“एवं अर्मायाविणो
तिन्नि दो वा अणिण्हत्तस्स एक्को भवई” ॥ ‘आगते’ प्राप्ते ‘कायव्युत्सर्गे’ उपचारात् कायव्युत्सर्गसमये शेषं प्राग्वत् । यच्चैह
कायोत्सर्गस्य सर्वदुःखविमोक्षणविशेषणं पुनः पुनरुच्यते तदस्याऽत्यन्तनिर्जराहेतुत्वव्यापनार्थम् । यदुक्तम्—“कौलस्सग्गे
जह सुट्ठियस्स भज्जति अंगमंगाइं । इय भिंदंति मुणिवरा, अट्ठविहं कम्मसंघायं ॥१॥” तथेह कायोत्सर्गग्रहणेन चारित्र-
दर्शनज्ञानशुद्ध्यर्थं कायोत्सर्गत्रयं गृह्यते, तत्र च तृतीये रात्रिकोऽतीचारश्चिन्त्यते, तथा चाह—रात्रौ भवं रात्रिकं, ‘चः’
पूरणे, अतीचारं चिन्त्येत् “अणुपुव्वसो” ति ‘आनुपूर्व्या’ क्रमेण ज्ञाने चारित्रे तपसि चशब्दाद् वीर्ये च । शेषका-
योत्सर्गेषु चतुर्विंशतिस्तवचिन्तनं प्रतीतमिति नोक्तम् ॥ ततश्च “पारिए” सूत्रत्रयं प्रतीतमेव । तृतीयसूत्रोत्तरार्द्धोक्तार्थानु-
वादतः सामाचारीविशेषमाह—“पारिए”त्यादि प्राग्वत् । नवरम्—यो यथाशक्ति चिन्तितं प्रतिपद्य कुर्यात् सिद्धानां
‘संस्तवं’ स्तुतित्रयरूपम्, तदनु च यत्र चैत्यानि सन्ति तत्र तद्वन्दनं विधेयम् । आह च—“धंदित्तु निवेयंति कालं तो
चेइयाइं जइ अत्थि” ति, इति सार्धत्रयोदशसूत्रार्थः ॥ ३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१ ॥
अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

एसा सामायारी, समासेण वियाहिया । जं चरित्ता बहूजीवा, तिन्ना संसारसागरं ॥५२॥ ति वेमि ॥
व्याख्या—सुगममेव ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूत्रिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधायां
सामाचार्याख्यं षड्विंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

१ “पूर्वं अर्मायाविनस्तीन् द्वौ वा अगृह्णत एको भवति” । २ “कायोत्सर्गे यथा सुस्थितस्य भग्न्यन्तेऽङ्गोपाङ्गानि । पूर्वं भिन्दन्ति
मुनिवरा, अष्टविधं कर्मसङ्घातम् ॥ १ ॥” ३ “वन्दित्वा निवेदयन्ति कालं ततश्चैत्यानि यदि सन्ति” इति ।

अथ खलुङ्कीयाख्यं सप्तविंशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं पाँडुशमध्ययनम् । सम्प्रति खलुङ्कीयाख्यं सप्तविंशमध्ययनमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अनन्त-
राध्ययने सामाचारी प्रतिपादिता, सा चाऽशठतयैव पालयितुं शक्या, साऽपि तद्विषक्षभूतशठतापरिहारेणैव भवतीत्यतो
दृष्टान्ततः शठतास्वरूपं निरूप्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्याऽऽदिसूत्रम्—

धेरे गणहरे गग्गे, मुणी आसि विसारए । आइन्ने गणिभावम्मि, समाहिं पडिसंधए ॥ १ ॥

व्याख्या—धर्मे अस्थिरान् स्थिरीकरोतीति स्वविरः गणं-गुणसमूहं धारयति—आत्मन्यवस्थापयतीति गणधरः
‘गर्गो’ गर्गनामा मुणति-प्रतिजानीते सर्वसावद्यविरतिमिति मुनिः ‘आसीत्’ अभूत् ‘विशारदः’ सर्वशास्त्रेषु
कुशलः ‘आकीर्णः’ आचार्यगुणैर्व्याप्तः ‘गणिभावे’ आचार्यत्वे स्थित इति गम्यते, ‘समाधिं’ चित्तसमाधानरूपं
‘अतिसन्धत्ते’ कुशिष्यैस्त्रोदितमपि सद्बुद्ध्यति आत्मन इति गम्यत इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ स च समाधिं सन्दधद् यत्

परिभावयति तदाऽह—

वहणे वहमाणस्स, कंतारं अह्वत्तए । जोए वहमाणस्स, संसारो अह्वत्तए ॥ २ ॥

व्याख्या—‘वहने’ शकटादौ “वहमाणस्स” त्ति अन्तर्भावितण्यर्थतया वाहयमानस्य अर्थान् पामरादेः उत्तरत्र खलुङ्क-
ग्रहणाद् इह विनीतगवादिमिति गम्यते, कान्तारम् ‘अतिवर्तते’ सुखातिवर्तितया स्वयमेवाऽतिक्रामतीति दृष्टान्तः । उपनय-
माह—‘योगे’ संयमव्यापारे ‘वाहयमानस्य’ प्रवर्तयतः आचार्योदेः सुशिष्यानिति गम्यते, संसारः ‘अतिवर्तते’ प्राग्वत्

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३१६ ॥

स्वयमेवाऽतिक्रामति, तद्विनीततादर्शनाद् आत्मनो विशेषतः समाधिसम्भवादिति भावः ॥ २ ॥ इत्थमात्मनः समाधि-
प्रतिसन्धानाय विनीतस्वरूपं परिभाष्य स एव अविनीतस्वरूपं यथा परिभाषयति तथाऽऽह—

खलुंके जो उ जोएइ, विहम्माणो किलिस्सई । असमाहिं च वेएइ, तुत्तओ य से भज्जई ॥ ३ ॥
एगं डसइ पुच्छम्मि, एगं विंधइऽभिवखणं । एगो भंजइ समिलं, एगो उप्पहपडिओ ॥ ४ ॥
एगो पडइ पासेणं, निवेसइ निविज्जई । उकुइइ उप्फिडई, सढे बालगवी वए ॥ ५ ॥
माई सुद्धेण पडई, कुद्धे गच्छइ पडिवहं । मयलक्खेण चिड्ढाई, वेगेण य पहावई ॥ ६ ॥
छिन्नाले छिंदई सिद्धिं, दुद्धंते भंजई जुगं । से वि य सुस्सुयाइत्ता, उल्लुहित्ता पलायई ॥ ७ ॥
खलुंका जारिसा जुज्जा, दुस्सीसा विहुत्तारिसा । जोइया धम्मजाणम्मि, भज्जंति धिइडुबुला ॥ ८ ॥

इड्ढीगारविए एगे, एगे ओमाणभीरुए थद्धे । एगं च अणुसासम्मी, हेऊहिं कारणेहि य ॥ १० ॥
भिवक्खालसिए एगे, एगे दोसमेव पकुवई । आयरियाणं तं वयणं, पडिक्कूलेइ अभिवखणं ॥ ११ ॥
सो वि अंतरभासिल्लो, दोसमेव पकुवई । निगया होहिई मन्ने, साहू अन्नोऽत्थ वच्चउ ॥ १२ ॥
न सा मम वियाणाइ, नवि सा मज्झ दाहिई । रायविद्धिं व मन्नंता, करंति भिउडिं सुहे ॥ १३ ॥
पेसिया पलिउंचंति, ते परियंति समंतओ । जायपक्खा जहा हंसा, पक्कमंति दिसोदिसिं ॥ १४ ॥
वाइया संगहिया चेव, भत्तपाणेण पोसिया । जायपक्खा जहा हंसा, पक्कमंति दिसोदिसिं ॥ १४ ॥

व्याख्या—‘खलुंकान्’ गलिष्ठपमान् यः ‘तुः’ विशेषेण योजयति वहने इति प्रक्रमः । स किम् ? इत्याह—“विह-
म्माणो” त्ति सूत्रत्वात् ‘विध्यमानः’ ताडयन् किलिश्यति, अत एवाऽऽसमाधिं वेदयते, ‘तोत्रकञ्च’ प्राजनकः ‘से’ इति

सप्तविंश-
खलुङ्की-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
कुशिष्य-
स्वरूपम् ।

॥ ३१६ ॥

‘तस्य’ नलुद्धयोजयितुर्भश्यते ॥ ततश्चाऽतिरुष्टः सन् स यत् करोति तदाऽऽह—एकं ‘इशति’ दशनैर्भक्षयति पुच्छे, एकं ‘निच्यति’ आरया तुदति ‘अमीक्ष्णं’ पुनः पुनः । अयं ते किं कुर्वन्ति ? इत्याह—एको भनक्ति समिलाम्, एक उत्पथप्रस्थितो भनतीति शेषः ॥ एकः पतति पार्श्वेन, ‘निविशति’ उपविशति, “निविज्जइ” ति शेते, ‘उद्धर्दति’ ऊर्द्धं गच्छति, “उप्पि-उइ” ति मण्डूकवत् प्लवते, शठो ‘वालगवीम्’ अवृद्धां गां “वए” ति ‘व्रजेत’ तदभिमुखं धावेत्, एक इति सर्वत्र गम्यते ॥ मायी ‘मूत्रो’ मस्तकेन पतति, क्रुद्धः सन् ‘गच्छति प्रतिपद्यं’ पश्चाद्वलति, ‘मृतलक्ष्येण’ मृतव्याजेन तिष्ठति, कथञ्चित् प्रवर्णीकृतोऽपि ‘येगेन च ग्रथावति’ यथा द्वितीयो गन्तुं न शक्नोति तथा गच्छतीत्यर्थः ॥ ‘छिन्नालः’ तथाविधदुष्टजातिः छिन्नति ‘सिद्धिं’ रज्जुम्, दुर्दान्तो भनक्ति युगम्, सोऽपि च युगं भङ्क्त्वा ‘सुस्सुयाइत्तं’ ति सूत्कारान् कृत्वा “उज्जुहित्तं” ति प्रेर्य स्वागिनं पलायते इति गम्यते ॥ इत्थं दृष्टान्तं परिभाव्य दार्ष्टान्तिकं यथा भावयत्यसौ तथाऽऽह—खलुद्धा यादृशा ‘यो-याः’ योजनीया दुःशिष्या अपि तादृशा एव ‘हुः’ एवकारार्थः अनुयोज्याः, किमिति ? यतो योजिता धर्मयाने भज्यन्ते श्रुतिदुर्गत्याः ॥ धृतिदुर्बलत्वमेव भावयितुमाह—ऋद्ध्या गौरवं—ऋद्धिमन्तः श्राद्धा मे वश्याः सम्पद्यते च चिन्तितमुपकरणमित्यात्मकवहुमानरूपमृद्धिगौरवं तदस्यास्तीति ऋद्धिगौरविको न गुरोनियोगे प्रवर्तते एकः, एकः ‘अत्रे’ति दुःशिष्याधिकारे रसेषु—मधुरादिषु गौरवं यस्य स रसगौरवो ग्लानाद्याहारदानतपसोर्न प्रवर्तते, सातगौरविक एकः सुखप्रतिबद्धोऽसौ अप्रतिषद्यविद्वारादौ न प्रवर्तते, एकः सुचिरकोधनो दीर्घरोपतयैव न कृत्येषु प्रवर्तते ॥ ‘भिक्षालस्यिकः’ भिक्षालस्यवान् एको न निवर्तुमिच्छति, एकोऽपमानमीरुः भिक्षां भ्रमन्नपि न यस्य तस्यैव गृहे प्रवेष्टुमिच्छति, ‘स्तब्धः’ अहङ्कारवान् न निजकुप्रहानमयितुं शक्य एक इति प्रक्रमः । ‘एकं च’ दुःशिष्यं “अणुसासम्भि” ति अनुशास्मि अहं ‘हेतुभिः कार-पीथ’ उक्तस्वरूपैः ॥ ‘सोऽपि’ ‘अनुशिष्यमाणः अन्तरभाषवान् ‘दोषमेव’ अपराधमेव प्रकरोति न त्वनुशिष्यमाणोऽपि

तद्विच्छेदमिति भावः, आचार्योणां सतामस्माकं 'तद्धि'ति अनुशिष्यभिधायकं वचनं प्रतिकूलयति अभीक्ष्णम् ॥ यथा प्रति-
कूलयति तथाऽऽह—न सा मां विजानाति, किमुक्तं भवति ? —कदाचिदस्माभिरमुक्तयाः श्राविकायाः गृहात् पथ्यादि
गलानाद्यर्थमानीयतामित्युक्तोऽपि वक्तोत्तरमाह—'न सा मां जानाति, 'न वे'ति नैव मह्यं दास्यति, यदि वा निर्गता गृहात्
सा भविष्यतीति मन्ये' इति वक्ति, अथवा 'साधुरन्यो 'अत्र' प्रयोजने ब्रजतु किमहमेवैकः साधुरस्मि ?' इत्यभिधत्ते ॥
अन्यच्च-प्रेषिताः क्वचित् प्रयोजने 'पलिडंचंति' ति तत्प्रयोजनाऽनिष्पादने पृष्टाः सन्तः 'अपहुवते' क वयमुक्ताः ?, गता
वा तत्र वयं न त्वसौ दृष्टेति 'ते' कुशिष्याः 'परियन्ति' पर्यटन्ति 'समन्ततः' सर्वोसु दिक्षु न गुरुसन्निधावासते, मा
कदाचिदेतेषां किञ्चित् कृत्यं भविष्यतीति । कथञ्चित् कर्तुं प्रवृत्तौ च राजवेष्टिमिव मन्यमाना कुर्वन्ति मुकुटं मुखे, तदन्य-
वपुर्विकारोपलक्षणमेतत् ॥ अपरञ्च—'वाचिताः' सूत्रं पाठिताः उपलक्षणत्वात् तदर्थं ग्राहिताः 'सङ्गृहीताः' परिग्रहे कृताः
चशब्दाद् दीक्षिताः स्वयमिति गम्यते 'एवे'ति पूरणे, भक्त्यानेन पोषिताः, तथाऽपि जातपक्षा यथा हंसाः तथैतेऽपि
प्रक्रामन्ति 'दिसोदिसि' ति दिशि दिशि यदृच्छाविहारिणो भवन्तीत्यर्थः । प्रागेकप्रक्रमेऽपि यदिह बह्वभिधानं तदीदृशं
भूयस्त्वख्यापनार्थमिति सूत्रद्वादशकार्यः ॥ ३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२-१३-१४ ॥ इत्थं कुशिष्यस्वरूपं परिभाष्य

तैरेव प्रापितकुमासमाधिर्यदसावचेष्टत तदाह—

अहं सारही विचिंतेइ, खलुंकेहिं समागओ । किं मज्झ दुट्टसीसेहिं ?, अप्पा मे अवसीअई ॥ १५ ॥
जारिसा मम सीसा उ, तारिसा गलिगदहा । गलिगदहे चहत्ताणं, दढं पगिणहई तवं ॥ १६ ॥
व्याख्या—'अथे'ति पूर्ववर्णितचिन्ताऽनन्तरं सारथिरिव सारथिः धर्मयान इति प्रक्रमः, गर्गाचार्यः विचिन्तयति
खलुङ्केरिव 'खलुङ्के' कुशिष्यैः 'समागतः' संयुक्तः, 'किं ?' न किञ्चिद् मम प्रयोजनं सिध्यतीति गम्यते दुष्टशिष्यैः

प्रक्रमात् प्रेरितेः, केवलमात्मा मे अवसीदति, एतत्प्रेरणान्वयप्रतया स्वकृत्याहानेः तद्वरमेतत्स्यागत उद्यतविहारेण विद्वत्तमिति भावः ॥ अथैतत्प्रेरणान्तराले स्वकृत्यमपि किं न क्रियते ? इत्याह—यादृशा मम शिष्याः 'तुः' पूरणे, तादृशा गलिगर्दभा यदि परस्मिन् गम्यते, गर्दभग्रहणम् अतिकुत्साख्यापकम्, ते हि स्वरूपतोऽपि अतिप्रेरणयैव प्रवर्तन्ते, ततस्तत्प्रेरणयैव कालोऽतिक्रामति न तु तदन्तरालसम्भव इति भावः । यतश्चैवम् अतो गलिगर्दभानिव 'गलिगर्दभान्' ततस्तत्प्रेरणयैव कालोऽतिक्रामति न तु तदन्तरालसम्भव इति भावः ॥ १५-१६ ॥ एतदेवाह—

तुःशिष्यान् त्यक्त्वा दृढं परिगृह्णाति गर्गनामा 'तपः' अनशनादीति सूत्रद्वयार्थः ॥ १५-१६ ॥ एतदेवाह—

सिउ महवसंपन्ने, गंभीरे सुसमाहिउ । विहरई माहिं महप्पा, सीलभूएण अप्पण ॥ १७ ॥ त्ति वेमि ॥
न्याख्या—'मृदुः' वहिर्दृष्ट्या विनयवान् 'मार्दवसम्पन्नः' अन्तःकरणतोऽपि तादृगेव, 'गम्भीरः' अलब्धमभ्यः 'सुसमाहितः' सुप्तु समाधिमान् विहरति महीं महात्मा 'शीलभूतेन' चारित्रप्राप्तेन आत्मना उपलक्षितः । यतश्चैवं खलुङ्क-
ताऽऽत्मनो गुरूणां चेहैव दोषहेतुः अतस्तस्यागतोऽशठतैव सेवितव्येत्यध्ययनतात्पर्यार्थः ॥ १७ ॥ 'इतिः' परिसमाप्ती
ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां
सुखबोधायाम् खलुङ्कीयाख्यं सप्तविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ अष्टाविंशं मोक्षमार्गीयाख्यमध्ययनम् ।

व्याख्यातं सप्तविंशमध्ययनम् । अधुना मोक्षमार्गगत्याख्यमष्टाविंशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अनन्तराध्यय-
नेऽशठतोक्ता, तद्व्यवस्थितस्य मोक्षमार्गगतिप्राप्तिरिति तदभिधायकमिदमारभ्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽयातस्यादिसूत्रम्—

मोक्त्वमगगणं तच्चं, सुणेह जिणभासियं । चउकारणसंजुत्तं, नाणदंसणलक्खणं ॥ १ ॥

व्याख्या—मोक्षः—अष्टविधकर्मोच्छेदस्तस्य मार्गः—ज्ञानादिरूपो यो मोक्षमार्गस्तेन गतिः—सिद्धिगमनरूपा मोक्ष-
मार्गगतिस्तां कथ्यमानामिति गम्यते, “तच्चं” ति ‘तथ्याम्’ अवितथां शृणुत जिनभाषिताम्, चत्वारि कारणानि—वक्ष्यमा-
णानि तैः संयुक्ता चतुःकारणसंयुक्ता ताम् । नन्वमूनि चत्वारि कारणानि कर्मक्षयलक्षणस्य मोक्षस्यैव, गतेस्तु तदनन्तरभावि-
त्वात् स एवेति कथं चतुःकारणवतीत्वमस्याः ? उच्यते—व्यवहारतः कारणकारणस्यापि कारणत्वाभिधानात् । अतः
एवानन्तरकारणस्यैव कारणत्वम् इत्याशङ्क्योद्धारार्थमस्य विशेषणस्योपन्यासः, अन्यथा हि मोक्षमार्गेण गतिरिति विग्रहे
गतिं प्रति मार्गस्य कारणत्वं प्रतीयते एव, तद्वशाजि चामूनि चत्वारि कारणानि । तथा ज्ञानदर्शने लक्षणं—स्वरूपं
यस्याः सा तथा तामिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ यदुक्तं ‘मोक्षमार्गगतिं शृणुत’ इति तत्र मोक्षमार्गगतिं तावदाह—

नाणं च दंसणं चेव, चरित्तं च तवो तहा । एस मगो त्ति पन्नत्तो, जिणेहिं वरदंसिहिं ॥ २ ॥

व्याख्या—सुगममेव ॥ २ ॥ सम्प्रत्येतस्यैवाऽनुवादद्वारेण फलमुपदर्शयितुमाह—

नाणं च दंसणं चेव, चरित्तं च तवो तहा । एयं मगमणुप्पत्ता, जीवा गच्छन्ति सोगगं ॥ ३ ॥

व्याख्या—प्रतीतमेव । नवरम्—“एयं” ति ‘एनम्’ अनन्तरमुक्तम् ॥ ३ ॥ ज्ञानादीन्वेव यथाक्रममभिधातुमाह—

तत्तथ पञ्चविहं नाणं, सुयमाभिणियोहिंयं । ओहिनाणं तइयं, मणनाणं च केवलं ॥ ४ ॥
व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—‘तत्रे’ति तेषु ज्ञानादिषु मध्ये “मणनाणं” ति मनःपर्यायज्ञानं, ‘चः’ समुच्चये भिन्नक्रमः,
नातः केवलं च । आह—नन्धादिषु मतिज्ञानानन्तरं श्रुतज्ञानमुक्तम्, तदिह किमर्थमादित एव श्रुतोपादानम् ? उच्यते,
श्रोतृज्ञानानामपि स्वरूपपरिज्ञानस्य प्रायस्तदधीनत्वेन प्राधान्यव्यापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ साम्प्रतं ज्ञानशब्दस्य
मन्त्रनिशब्दत्वाद् येषां तज्ज्ञानं तान्यभिधातुमाह—

एयं पञ्चविहं नाणं, दवाण य गुणाण य । पज्जवाणं च सर्वेसिं, नाणं नाणीहिं देसियं ॥ ५ ॥
व्याख्या—एतत्पञ्चविहं ज्ञानं द्रव्याणां च ‘गुणानाञ्च’ रूपादीनां ‘पर्यवाणां च’ द्रव्यगुणावस्थाविशेषरूपाणां सर्वेषां केव-
लापेक्षया च सर्वशब्दोपादानम्, श्रोतृज्ञानानां प्रतिनियतपर्यायग्राहितत्वात् । ‘ज्ञानम्’ अवबोधकं ‘ज्ञानिभिः’ अर्थात् केव-
लिभिः ‘वृक्षितं’ कथितमिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ अनेन द्रव्यादिविषयत्वं ज्ञानस्योक्तम्, तत्र च द्रव्यादीनि किंलक्षणानि ? इत्याह—
गुणाणमासओ दवं, एगदव्वरिसया गुणा । लक्खणं पज्जवाणं तु, उभओ अरिसया भवे ॥ ६ ॥

व्याख्या—गुणानामाश्रयो द्रव्यम्, अनेन रूपादय एव वस्तु न तु तद्व्यतिरिक्तमन्यदिति सुगतमतमपास्तम् । तथा
लक्ष्मिन् द्रव्ये-आधारभूते आश्रिताः-स्थिता एकरूपाश्रिता गुणाः, एतेन च ये द्रव्यमेवेच्छन्ति न तद्व्यतिरिक्ता
रूपादयः तन्मतं निराकृतम् । लक्षणं पर्यवाणां ‘तुः’ विधेपणे ‘उभयोः’ द्वयोः—ग्राकृतत्वाद् द्रव्यगुणयोरश्रिताः “भवे”
ति भवेयुरिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ ‘गुणानामाश्रयो द्रव्यमि’त्युक्तम् । तत्र कतिभेदं द्रव्यम् ? इत्याशङ्क्याऽह—

धम्मो अहम्मो आगासं, कालो पुग्गलजंतवो । एस लेगो त्ति पव्वत्तो, जिणेहिं वरदंसिहिं ॥ ७ ॥
व्याख्या—‘धर्मः’ इति धर्मास्तिकायः ‘अधर्मः’ इत्यधर्मास्तिकायः ‘आकाशम्’ इत्याकाशास्तिकायः ‘कालः’ अद्वा-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३१९ ॥

समयात्मकः 'पुद्गलजन्तवः' इति पुद्गलास्तिकायः जीवास्तिकायः, एतानि द्रव्याणीति शेषः । प्रसङ्गतो लोकस्वरूपमत्याह—
'एषः' अनन्तरोक्तो द्रव्यसमूहः, शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ धर्मादीन्येव द्रव्याणि भेदत आह—
धम्मो अहम्मो आगासं, दवं इक्किम्माहिंयं । अणंताणि य दव्वाणि, कालो पुग्गलजंतवो ॥ ८ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ ८ ॥ एतान्येव लक्षणत आह—
गइलक्खणो उ धम्मो, अहम्मो ठाणलक्खणो । भायणं सब्बद्वानं, नहं ओगाहलक्खणं ॥ ९ ॥
वत्तणालक्खणो कालो, जीवो उवओगलक्खणो । नाणेणं दंसणेणं च, सुहेण य दुहेण य ॥ १० ॥
नाणं च दंसणं चैव, चरित्तं च तवो तहा । वीरियं उवओगो य, एयं जीवस्स लक्खणं ॥ ११ ॥
सहंघयार उज्जोओ, पहा छायाऽऽतवै इवा । वन्न-रस्स-गंध-फासा, पुग्गलाणं तु लक्खणं ॥ १२ ॥

व्याख्या—गतिलक्षणः 'तुः' पूरणे 'धर्मः' धर्मास्तिकायः 'अधर्मः' अधर्मास्तिकायः स्थानं—स्थितिस्तल्लक्षणः,
'भाजनम्' आधारः सर्वद्रव्याणां नभः अवगाहः—अवकाशस्तल्लक्षणम् ॥ तथा वर्तन्ते—भवन्ति भावास्तेन तेन रूपेण तान्
प्रति प्रयोजकत्वं वर्तना तल्लक्षणः कालः, जीव उपयोगलक्षणः, अत एव ज्ञानेन दर्शनेन च सुखेन दुःखेन च प्रकमाद्
लक्ष्यत इति गम्यते ॥ सम्प्रति विनेयानां दृढतरसंस्काराऽधानाय उक्तलक्षणमनूद्य लक्षणान्तरमाह—ज्ञानं च दर्शनं
चैव चारित्रं च तपः तथा 'वीर्यं' सामर्थ्यम् 'उपयोगः' अवहितत्वम्, एतद् जीवस्य लक्षणम् ॥ शब्दोऽन्यकारः उभयत्र
सुपो लुक्, 'उद्योतः' रत्नादिप्रकाशः 'प्रभा' चन्द्रादिरुचिः, 'छाया' शैलगुणा, 'आतपः' रविबिम्बजनितोष्णप्रकाशः,
इतिशब्द आदिशब्दार्थः, ततश्च सम्बन्धभेदादीनां परिग्रहः, 'वा' समुच्चये, तथा वर्ण-रस-गन्ध-स्पर्शोः पुद्गलानां 'तु' पुनरर्थे
लक्षणम् । एभिरेव तेषां लक्ष्यमाणत्वादिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ९-१०-११-१२ ॥ द्रव्यलक्षणमुक्तम् । पर्यायलक्षणमाह—

॥ ३१९ ॥

अष्टाविंश-
मोक्षमार्गो-
याख्यम-
व्ययनम् ।
मोक्षमार्गो-
गति-
स्वरूपम् ।

एतत्तं च पुट्टत्तं च, संखा संठाणमेव य । संजोगा य विभागा य, पज्जवाणं तु लक्खणं ॥ १३ ॥
व्याख्या—‘एकत्वं’ भिन्नेष्वपि परमाण्वादिषु यदेकोऽयं घटादिरिति प्रतीतिहेतुः, ‘पृथक्त्वं च’ अयमस्मात् पृथगिति प्रत्ययनिबन्धनम्, ‘सङ्ख्या’ यत एको द्वौ त्रय इत्यादिका प्रतीतिरुपजायते, ‘संस्थानं’ परिमण्डलोऽयमित्यादिवुद्धिनिबन्धनम्, ‘एवे’ति पूरणे, ‘चः’ सर्वत्र समुच्चये, ‘संयोगाः’ अयमङ्गुल्याः संयोग इत्यादिव्यपदेशहेतवः, ‘विभागाश्च’ अयमितो विभक्त इति बुद्धिहेतवः, उभयत्र व्यक्त्यपेक्षं बहुवचनम्, उपलक्षणत्वाद् नवपुराणत्वादीनि च पर्यवाणां ‘तुः’ पूरणे लक्षणम् । गुणानां तु लक्षणाऽनभिधानं रूपादिरूपाणां तेषामतिप्रतीतत्वादिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ इत्थं स्वरूपतो विषयतश्च ज्ञानमभिधाय दर्शनमुपदर्शयितुमाह—

जीवाऽजीवा य बंधो य, पुत्तपावाऽऽसवो तहा । संवरो निज्जरा मोक्खो, संतेए तहिया नव ॥ १४ ॥
तहियाणं तु भावाणं, सबभावे उवएसणं । भावेण सहंतस्स, सम्मत्तं तं वियाहियं ॥ १५ ॥
व्याख्या—‘जीवाः’ प्रतीताः, ‘अजीवाः’ धर्मास्तिकायादयः, ‘बन्धश्च’ जीवकर्मणोः संस्लेषः, ‘पुण्यं’ शुभप्रकृतिरूपं शातादि, ‘पापम्’ अशुभं मिज्यात्वादि, ‘आश्रवः’ कर्मोपादानहेतुः हिंसादिः, पुण्यादीनां च कृतद्वन्द्वानां निर्देशः, ‘तथे’ति समुच्चये, ‘संवरः’ गुल्यादिभिराश्रवनिरोधः, ‘निर्जरा’ विपाकात् तपसो वा कर्मपरिश्राटः, ‘मोक्षः’ कृत्स्नकर्मक्षयः, सन्त्येते तथ्याः नव भावा इति शेषः ॥ यद्यमी नव तज्यास्ततः किम् ? इत्याह—तज्यानां तु भावानां ‘सङ्घावे’ सङ्घावविषयम् अवितथसत्ताभिधायकमित्यर्थः उपदेशं—गुर्वादिसम्बन्धिनमुपदेशं ‘भावेन’ अन्तःकरणेन ‘श्रद्धतः’ तथेति प्रतिपद्यमानस्य ‘सम्यक्त्व’ सम्यक्त्वमोहनीयकर्मोपधक्षयोपशमोपशमसमुत्थात्मपरिणामरूपं ‘तदि’ति भावरूपं श्रद्धानं ‘व्याख्यातं’ विश्लेषेणाख्यातं तीर्यकदादिभिरिति गम्यते, इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १४—१५ ॥ इत्थं सम्यक्त्वस्वरूपमभिधाय तद्देवानाह—

अष्टाविंशं
मोक्षमार्गो-
याख्यम-
व्ययनम् ।
मोक्षमार्ग-
गति-
स्वरूपम् ।

॥ ३२० ॥

निसगुवएसरुई, आणारुई सुत्त-वीयरुहमेव । अभिगम-वित्थारुई, किरिया-संखेव-धम्मरुई ॥ १६ ॥
व्याख्या—“निसगुवएसरुई” ति रुचिशब्दः प्रत्येकं योज्यते, ततो निसर्गः—स्वभावस्तेन रुचिः—तत्त्वाभिलापरूपा-
स्येति निसर्गरुचिः, उपदेशः—गुर्वादिना कथनं तेन रुचिर्येत्युपदेशरुचिः, आज्ञा—सर्वज्ञवचनात्मिका तथा रुचिर्यस्य सः,
तथा “सुत्तवीयरुहमेव” ति इहापि रुचिशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धात् सूत्रेण—आगमेन रुचिर्यस्य स सूत्ररुचिः, बीजमिव
बीजं यदेकमप्यनेकार्थप्रबोधोत्पादकं वचस्तेन रुचिर्यस्य स बीजरुचिः, अनयोः समाहारद्वन्द्वः, ‘एवे’ति समुच्चये,
अभिगमः—विज्ञानं विस्तारः—व्यासः ताभ्यां प्रत्येकं रुचिशब्दो योज्यते ततोऽभिगमरुचिर्विस्ताररुचिश्चेति, तथा क्रिया-
अनुष्ठानं सङ्क्षेपः—सङ्ग्रहः धर्मः—श्रुतधर्मादिः तेषु रुचिर्यस्येति प्रत्येकं रुचिशब्दसम्बन्धात् क्रियारुचिः सङ्क्षेपरुचिः
धर्मरुचिश्च भवति, विज्ञेय इति शेषः । यच्चेह सम्यक्त्वस्य जीवाऽनन्यत्वेनाभिधानं तदुण्णुणिनोः कथञ्चिदनन्यत्वख्या-
पनार्थमिति सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥ १६ ॥ व्यासार्थं तु स्वत एवाह सूत्रकृत्—

भूयत्थेणाहिगया, जीवाऽजीवाय पुन्न पावं च । सहसम्महयाऽऽसव-संवरे य रोएइ उ निसग्गो १७
जो जिणदिट्ठे भावे, चउविट्ठे सदहाइ सयमेव । एमेय नऽन्नह ति य, स निसग्गरुइ ति नायवो ॥ १८ ॥
एए चेव उ भावे, उवइट्ठे जो परेण सदहइ । छउमत्थेण जिणेण व, उवएसरुइ ति नायवो ॥ १९ ॥
रागो दोसो मोहो, अज्झाणं जस्स अवगयं होइ । आणाए रोयंतो, सो खलु आणारुई नाम ॥ २० ॥
जो सुत्तमहिजंतो, सुएण ओगाहई उ सम्मत्तं । अंगेण बाहिरेण व, सो सुत्तरुइ ति नायवो ॥ २१ ॥
एगेण अणेगाहं, पयाइं जो पसरई उ सम्मत्तं । उदए व तेल्लविट्ठु, सो वीयरुइ ति नायवो ॥ २२ ॥
सो होइ अभिगमरुई, सुअनाणं जेण अंत्यओ दिट्ठं । एक्कारसमंगाहं, पइन्नगं दिट्ठिवाओ य ॥ २३ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३२० ॥

दद्याण सवभावा, सवपमाणेहि जस्स उवलद्धा । सवार्हि नयविहीहि य, वित्थारुइ त्ति नायवो ॥२४॥
दंसण-नाण-चरित्ते, तव-विणए सच-समिइ-गुत्तीसु । जो किरियाभावरुई, सो खलु किरियारुई नाम्मा ।
अणभिग्गहि यकुदिट्ठी, संखेवरुइ त्ति होइ नायवो । अविसारओ पवयणे, अणभिग्गहिओ य सेसेसु ॥
जो अत्थिक्कायघम्मं, सुयधम्मं खलु चरित्तघम्मं च । सइहइ जिणाभिहिं, सो धम्मरुइ त्ति नायवो ॥
व्याख्या—भावप्रधानत्वात् निर्देशस्य 'भूतार्थत्वेन' सद्गता अभी अर्थो इलेवंरूपेण 'अधिगताः' परिच्छिन्ना येनेति
गम्यते, जीवा अजीवाश्च पुण्यं पापं च, कथमधिगताः ? इत्याह—“सहसम्मइय” त्ति सोपत्कारत्वात् सूत्रत्वाच्च सहाऽऽत्मना
या मद्गता मतिः सा सहसम्मतिः, कोऽर्थः ? परोपदेशनिरपेक्षतया जातिस्मरणप्रतिभादिरूपया, “आसवसंवरे य” त्ति
आश्रयसंवरो, चक्षव्योऽनुक्तवन्धादिसमुच्चये, ततो वन्धादयश्च, तथा 'रोचते तु' रोचते एव योऽन्यस्याऽश्रुतत्वादनन्त-
रोपायेनाऽधिगतान् जीवादीनेव 'निसर्गः' इति निसर्गरुचिर्ज्ञेयः स इति शेषः ॥ अमुमेवार्थं पुनः, स्पष्टतरमेवाह—यो
जिनदृष्टान् भावान् 'चतुर्विधान्' द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदतो नामादिभेदतो वा श्रद्धाति 'ख्यमेव' परोपदेशं विना,
“क्षमेय” त्ति एवमेतन् यथा जिर्नेष्टं जीवादि नान्ययेति, 'चः' समुच्चये, स निसर्गरुचिरिति ज्ञातव्यः ॥ उपदेश-
रुचिमाह—एतांश्चैव 'तुः' पूरणे भावान् उपदिष्टान् यः परेण श्रद्धाति छद्मत्वेन जिनेन वा स उपदेशरुचिरिति
ज्ञातव्यः ॥ आज्ञारुचिमाह—रागो द्वेषः 'मोहः' शेषमोहनीयम् अज्ञानं च, चस्य गम्यमानत्वाद् यस्याऽपगतं भवति,
मर्त्यया चाऽस्तीतदपगमाऽसम्भवाद् देशत इति गम्यते, एतदपगमाच्च “आणाए” त्ति आज्ञैव वाऽऽचार्योदिसम्बन्धिन्या 'रोच-
मानः' क्वचित्प्राहाऽभावात् जीवादि तयेति प्रतिपद्यमानो मापतुपादिवन् 'खलु' निश्चितम् आज्ञारुचिर्नमित्यभ्युप-
गम्यन्त्यः ॥ सूत्ररुचिमाह—यः सूत्रम् 'अधीयानः' पठन् 'श्रुतेन' अधीयमानेन 'अवगाहते' प्राप्नोति 'तुः' पूरणे

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोध-
रूपा लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३२१ ॥

सम्यक्त्वम् 'अङ्गेन' आचारादिना 'बाह्येन वा' अनङ्गप्रविष्टेन स सूत्ररुचिरिति ज्ञातव्यः ॥ बीजरुचिमाह—'एकेन' प्रक्रमात् पदेन जीवादिना 'अणेगाइं पयाइं' ति सुब्रव्यत्ययाद् अनेकेषु पदेष्वजीवादिषु यः प्रसरति 'तुः' एवकारार्थः प्रसरत्येव सम्यक्त्वमित्यनेन रुचिरत्रोपलक्षिता, तदभेदोपचारादात्माऽपि सम्यक्त्वमुच्यते, उपचारनिमित्तं च रुचिरूपेण आत्मनः प्रसरणम्, 'उदक इव तैलबिन्दुः' यथोदकैकदेशगतोऽपि तैलबिन्दुः समस्तमुदकमाक्रामति तथैकदेशोत्पन्नरुचिर-प्यात्मा तथाविधक्षयोपशमाद् अशेषतत्त्वेषु रुचिमान् भवति स एवंविधो बीजरुचिर्ज्ञातव्यः ॥ अभिगमरुचिमाह—स भवति अभिगमरुचिः श्रुतज्ञानं येनार्थतः 'दृष्टम्' उपलब्धम् एकादशाङ्गानि प्रकीर्णकमिति ज्ञातावेकवचनम्, ततः प्रकीर्णकान्युत्तराध्ययनादीनि 'दृष्टिवादः' द्वादशं अङ्गम् चशब्दादुपाङ्गानि ॥ विस्ताररुचिमाह—'द्रव्याणां' धर्मास्ति-कायादीनां 'सर्वभावाः' एकत्व-पृथक्त्वाद्यशेषपर्यायाः 'सर्वप्रमाणैः' प्रत्यक्षादिभिर्यस्य 'उपलब्धाः' यस्य यत्र व्यापार-स्तैर्नैव प्रमाणेन ते प्रतीताः । "सबाहि" ति सर्वैः 'नयविधिभिः' नैगमादिभेदैः असुं भावं अयम् असुं चायं नयभेद इच्छ-तीति, 'चः' समुच्चये, 'स विस्ताररुचिरिति ज्ञातव्यः ॥ क्रियारुचिमाह—दर्शनं च ज्ञानं च चारित्रं च दर्शनज्ञान-चारित्रं तस्मिन् तपोविनये सत्यसमितिगुप्तिषु यः क्रियाभावरुचिः, किमुक्तं भवति ?—दर्शनाद्याऽचारादुद्याने यस्य भावतो रुचिरस्ति स खलु क्रियारुचिः 'नामे'त्यभ्युपगमः ॥ सङ्क्षेपरुचिमाह—अनभिगृहीतकुट्टिः सङ्क्षेपरुचिरिति भवति ज्ञातव्यः, 'अविशारदः' अकुशलः प्रवचने 'अणभिगहिओ य' ति अविद्यमानम् अभी ति—आमिमुख्येन गृहीतं—ग्रहणं ज्ञानमस्येत्यनभिगृहीतः 'चः' समुच्चये, 'शेषेषु' कपिलादिप्रणीतप्रवचनेषु, अयमाशयः—य उक्तविशेषणः सङ्क्षेपेणैव चिलातीपुत्रवत् पदत्रयेण तत्त्वरुचिर्वाप्नोति स सङ्क्षेपरुचिः ॥ धर्मरुचिमाह—योऽस्ति कायानां धर्मः—गत्युपष्टम्भादिः अस्मिकायधर्मस्तं श्रुतधर्मं 'खलुः' वाक्यालङ्कारे चारित्रधर्मं वा, चस्य वार्थत्वात्, श्रद्धाति जिनामिहितं स धर्मरुचिर्ज्ञा-

॥ ३२१ ॥

अष्टाविंशं
भोक्षमार्गी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
भोक्षमार्ग-
गति-
स्वरूपम् ।

तव्यः । शिष्यमतिव्युत्पादनार्थं चेत्यमुपाधिभेदेन सम्यक्त्वभेदमिधानम्, अन्यथा हि निसर्गोपदेशयोरधिगमादौ वा क्वचित् केयाञ्चिदन्तर्भाव इति भावनीयमिति सूत्रैकादशकार्यः ॥ १७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७ ॥
केः पुनर्लिङ्गेरिदं सम्यक्त्वमुत्पन्नमस्तीति श्रद्धेयम् ? इत्याह—

परमत्तसंभवी वा, सुदिट्टपरमत्तसेवणा वा वि । वावन्नकुदंसणवज्जणा य सम्म त्तत्सद्दहणा ॥ २८ ॥
व्याख्या—परमात्र ते-तत्त्विका अर्थाश्च-जीवादयः परमार्थोस्तेषु संस्तवः-परिचयः परमार्थसंस्तवः, वाशब्दः समुच्चये, तथा सुषु दृष्टाः-उपलब्धाः परमार्थो यैस्ते सुदृष्टपरमार्थोः-आचार्यादयस्तत्सेवनं, 'वे' लोक्तसमुच्चये, ततो ययाशक्ति तद्व्यावृत्त्यप्रवृत्तिश्च, 'अपिः' समुच्चये, 'वावन्नकुदंसण' ति दर्शनशब्दः प्रत्येकं सम्बध्यते, ततो व्यापन्नं-विनष्टं दर्शनं येषां ते व्यापन्नदर्शना निह्वादायः तथा कुत्तितं दर्शनं येषां ते कुदर्शनाः-शाक्यादयस्तेषां वर्जनं व्यापन्नकुदंसनवर्जनम्, सर्वत्र सूत्रत्वात् स्त्रीलिङ्गनिर्देशः, 'चः' समुच्चये, सम्यक्त्वं श्रद्धीयतेऽनेनेति सम्यक्त्वमद्धानमिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ इत्थं सम्यक्त्वस्य लिङ्गान्यभिधाय तस्यैव माहात्म्यमुपदर्शयन्नाह—
नत्थि चरित्तं सम्मत्तविहूणं दंसणे उ भइयवं । सम्मत्त-चरित्ताइं, जुगवं पुवं व सम्मत्तं ॥ २९ ॥

नादंसणिस्स नाणं, नाणेण विणा न हुंति चरणगुणा ।

अगुणिस्स नत्थि मोक्खो, नत्थि अमोक्खस्स निव्वाणं ॥ ३० ॥

व्याख्या—नास्ति चारित्रं सम्यक्त्वविहीनं 'दर्शने तु' सम्यक्त्वे पुनः सति 'भक्तव्यं' भवति वा न वा प्रक्रमात् चारित्रम्, किमित्येवम् ? अत आह—सम्यक्त्वचारित्रै युगपत् समुत्पद्येते इति शेषः, 'पूर्वं वा' चारित्रो त्यक्तेः सम्यक्त्व-गुणप्राप्ते, ततो यदा युगपदुत्पादस्तदा तयोः सहभावः, यदा तु पूर्वं सम्यक्त्वं तदा तस्मिन् चारित्रं भज्यम् ॥ अन्यथा—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ ३२२ ॥

अष्टाविंशं
मोक्षमार्गी-
ग्राख्यम-
ध्ययनम् ।

मोक्षमार्गो-
गति-
स्वरूपम् ।

॥ ३२२ ॥

नाऽदर्शनो ज्ञानं, ज्ञानेन विना न भवन्ति चरणान्तर्गता गुणाश्चरणगुणाः, 'अगुणिनः' अनन्तरोक्तगुणरहितस्य नास्ति मोक्षः कर्मण इति गम्यते, नास्त्यमुक्तस्य निर्वाणम् । तदत्र पूर्वसूत्रेण मुक्त्यनन्तरहेतोरपि चरणस्य सम्यक्त्वभाव एव भवनं तन्माहात्म्यमुक्तम्, अनन्तरसूत्रेण तूत्तरोत्तरव्यतिरेकदर्शनेनाऽशेषगुणानामिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २९-३० ॥ अस्य चाष्टविधाचारसहितस्यैवोत्तरोत्तरगुणप्राप्तिहेतुतेति तमादर्शयितुमाह—

निस्संक्रिय निष्क्रिय, निवृत्तिगिच्छा अमूढदिष्टी य । उवबूह-थिरीकरणे, वच्छल्ल-पभावणे अट्ट ३१

व्याख्या—शङ्कनं शङ्कितं—देशसर्वशङ्कात्मकं तदभावो निःशङ्कितम्, तथा काङ्क्षणं काङ्क्षितम्—अन्याऽन्यदर्शनग्रहात्मकं तदभावो निःकाङ्क्षितम्, विचिकित्सा—फलं प्रति सन्देहः विदः—विज्ञाः ते च तत्त्वतः साधव एव, तल्लुगप्सा वा तदभावो निर्विचिकित्सं निर्विजुगुप्सं वा, आर्पत्वाच्च सूत्रे एवं पाठः । अमूढा—ऋद्धिमत्कुतीर्थिकदर्शनेऽप्यविगीतमस्मदर्शनमिति मोहरहिता सा चासौ दृष्टिश्च—बुद्धिरूपा अमूढदृष्टिः, स चायं चतुर्विधोऽपि आन्तर आचारः । बाह्यं तु आह—उपबृंह्या—दर्शनादिगुणवतां प्रशंसया तत्तदुणपरिवर्द्धनं सा च स्थिरीकरणश्च—अभ्युपगतधर्मानुष्ठानं प्रति सीदतां स्वैर्योऽपादतमुपबृंह्यास्थिरीकरणे, वात्सल्यं—साधर्मिकजनस्योचितप्रतिपत्तिकरणं तच्च प्रभावना च—स्वतीर्थोन्नतिहेतुचेष्टासु प्रवर्तनं वात्सल्यप्रभावने, अष्टैते दर्शनाचारा भवन्तीति शेष इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ इत्थं ज्ञानदर्शनाख्यं मुक्तिमार्गमभिधाय तमेव चरित्ररूपमाह—

सामाह्य त्व पढमं, छेओवद्वावणं भवे वीयं । परिहारविसुद्धीयं, सुहुमं तह संपरायं च ॥ ३२ ॥
अकसायं अहक्खायं, छउमत्थस्स जिणस्स वा । एयं चयरित्तकरं, चारित्तं होइ आहियं ॥ ३३ ॥

न्याख्या—समः—रागद्वेपरहितः स चेह प्रस्तावात् चित्तपरिणामस्तस्मिन् आयः—गमनं समायः स एव 'सामाधिकं' मयंसाग्नपरिहारः, 'त्य' इति पूरणे, 'प्रथमम्' आद्यम् । एतच्च द्विधा—इत्वरं यावत्कथिकं च । तत्र इत्वरं भरतैरावतयोः, प्रथमचरमतीर्यकरतीर्ययोरुपस्थापनायां छेदोपस्थापनीयभावेन तत्र तद्व्यपदेशाभावात् । यावत्कथिकं च तयोरेव, मध्यम-तीर्यकरतीर्थेषु मद्यविदेहेषु चोपस्थापनाया अभावेन तद्व्यपदेशस्य यावज्जीवमपि सम्भवात् । तथा छेदः—सातिचारस्य यते-तिरतिचारस्य वा शिक्षकस्य तीर्थान्तरसम्बन्धिनो वा तीर्थान्तरं प्रतिपद्यमानस्य पूर्वपर्यायव्यवच्छेदरूपः तद्युक्तोपस्थापना-मद्यत्रतारोपणरूपा यसिन् तत् छेदोपस्थापनं भवेद् द्वितीयम् । तथा परिहरणं परिहारः—विशिष्टतपोरूपस्तेन विशुद्धिरस्मि-न्निति परिहारविशुद्धिरूपम् । तथैतद्रायाभ्योऽवसेयम्—“परिहारिण्यण उ तवो, जहन्न मज्झो तदेव उक्कोसो । सीउण्ह-वासकाले, भणिओ धीरेहि पत्तेयं ॥ १ ॥ तत्थ जहन्नो गिन्दे, चउत्थ छटं तु होइ मज्झिमओ । अट्टममिहसुक्कोसो, एत्तो सिसिरे पवक्क्यामि ॥ २ ॥ सिसिरे उ जहन्नाई, छट्ठाई दसमचरिमगो होइ । वासासु अट्टमाई, वारसपलंतगो नेओ ॥ ३ ॥ पारणगे आयामं, पंचसु पगहो दोससमिगहो मिकखे । कप्पट्टिया य पइदिण, करंति एमेव आयामं ॥ ४ ॥ एवं, छग्मासतवं, चरिउं परिहारिया अणुचरंति । अणुचरए परिहाराणयट्टिए जाव छग्मासा ॥ ५ ॥ कप्पट्टिओ वि एवं, छग्मासतवं करेइ सेसा उ । अणुपरिहारगभावं, चरंति कप्पट्टियत्तं च ॥ ६ ॥ एवेसो अट्टारसमासपमाणो उ वन्निओ कप्पो ।

१ “परिहारिण्यणं तु तपः, जयन्यं मध्यमं तथैवोत्कृष्टम् । शीतोष्णवर्षाकालेषु, मणितं धीरैः प्रत्येकम् ॥ १ ॥ तत्र जघन्यं श्रीप्ते, ण्णुपं पठं तु भगति मर्यमतः । भट्टममिहोत्कृष्टं, इतः क्षिण्णरे प्रवदयामि ॥ २ ॥ क्षिण्णरे तु जघन्यादि, पद्यादि दशमचरमकं भवति । यपो-स्वष्टमादि, द्वादशपुण्यं च जेयम् ॥ ३ ॥ पारणके आचामाग्लं, पजानां प्रमहो द्वयोरभिप्रहो भिक्षायाम् । कल्पस्थिताश्च प्रतिदिनं, कुर्वन्त्येवमेवा-गामान्म् ॥ ४ ॥ एवं पण्मासतपः, चरित्वा परिहारिका अनुचरन्ति । अनुचरकाः परिहारकपदस्थिताः यावत् पण्मासाः ॥ ५ ॥ कल्पस्थितोऽपि पुनं, पण्मासतपः करोति शेषास्तु । अनुपरिहारकभावं, चरन्ति कल्पस्थितत्वं च ॥ ६ ॥ एवं योऽष्टादशमासप्रमाणस्तु वर्णितः कल्पः ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३२४ ॥

अथ एकोनत्रिंशं सम्यक्त्वपराक्रमाख्यमध्ययनम् ।

अनन्तराऽध्ययने मोक्षमार्गांगतिरुक्ता, सा च वीतरागत्वपूर्विकेति यथा तद्व्रवति तथाऽधुनाऽभिधीयत इति सम्बद्ध-
स्यैकोनत्रिंशाध्ययनस्य सम्यक्त्वपराक्रमाख्यस्याऽऽदिसूत्रम्—

सुयं मे आउसं ! तेणं भगवया एवमक्खायं—इह खलु सम्मत्तपरक्कमे नामंऽज्झयणे
समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइए, जं सम्मं सदहइत्ता पत्तियाइत्ता रोय-
इत्ता फासइत्ता पालइत्ता तीरइत्ता किट्टइत्ता सोहइत्ता आराहइत्ता आणाए अणुपाल-
इत्ता बहवे जीवा सिज्झंति बुज्झंति मुचंति परिनिवायंति सब्बदुक्खाणमंतं करंति ॥१॥

व्याख्या—श्रुतं 'मे' मया 'आयुष्मन् !' इति शिष्यामन्त्रणम्, एतच्च सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनमाह । 'तेने'ति
यः सर्वजगत्प्रतीतः, 'भगवता' प्रक्रमात् महावीरेण 'एवमि'ति वक्ष्यमाणप्रकारेणाऽऽख्यातम् । तमेव प्रकारमाह—'इह'
अस्मिन् प्रवचने 'खलु' निश्चितं सम्यक्त्वे सति पराक्रमः—उत्तरोत्तरगुणप्रतिपत्त्या कर्मरिजयसामर्थ्यलक्षणोऽर्थात्
जीवस्य वर्ण्यतेऽस्मिन्निति सम्यक्त्वपराक्रमं नामाध्ययनमस्तीति गम्यते, तच्च केन प्रणीतम् ? इत्याह—श्रमणेन भगवता
महावीरेण काश्यपेन प्रवेदितम्, स्वतः प्रविदितमेव भगवता ममेदमाख्यातं इत्युक्तं भवति । अस्त्यैव फलमाह—'यदि'ति
प्रस्तुताऽध्ययनं सम्यक् 'श्रद्धाय' शब्दार्थोभयरूपं सामान्येन प्रतिपद्य 'प्रतीत्य' विशेषत इत्थमेवेति निश्चित्य 'रोचयित्वा'
तदध्ययनादिविषयमभिलाषमात्मन उत्पाद्य, 'स्पृष्ट्वा' योगत्रिकेण, तत्र मनसा सूत्रार्थयोश्चिन्तनेन, वचसा वाचनादिना, कायेन
भङ्गकरचानादिना, 'पालयित्वा' परावर्तनादिनाऽभिरक्ष्य 'तीरयित्वा' अध्ययनादिना परिसमाप्य 'कीर्त्तयित्वा' गुरोर्विनय-

एकोनत्रिंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमाख्य-
मध्ययनम् ।

सम्यक्त्व-
पराक्रमा-
ध्ययनस्य
फलम् ।

॥ ३२४ ॥

पूर्वमिदमित्यं मयाऽधीतमिति निवेद्य 'शोधयित्वा' गुरुमुखकथनेन शुद्धिं विधाय 'आराध्य' उत्सूत्रप्ररूपणादिपरि-
हारेण बोधयित्वा, एतन् सर्वं स्वमनीषिकातोऽपि स्याद् अत आह—'आज्ञये'ति जिनाज्ञया 'अनुपाल्य' सततमासेव्य
यह्यो जीवाः 'सिध्यन्ति' इहैवागमसिद्धत्वादित्ना, 'बुध्यन्ते' धातिकर्मक्षेपेण, 'विमुच्यन्ते' भवोपप्रादिकर्मचतुष्टयेन, ततश्च
'परितिर्योन्ति' कर्मदावानलोपशमेन, अत एव 'सर्वदुःखानां' शरीरमानसानाम् 'अन्तं' पर्यन्तं कुर्वन्ति मुक्तिपदाऽवाप्त्येति
सुत्रार्थः ॥ १ ॥ सम्प्रति विनेयाऽनुग्रहार्थं सम्यन्थाभिधानपुरस्सरं प्रस्तुताऽध्ययनार्थमाह—

तस्त्वं नं अयमष्टे एवमाहिज्जंति, तंजहा—संवेगे निवेदे धम्मसद्धा गुरुसाहम्मिमयसुस्तू-
सणया आलोयणया निंदणया गरहणया सामाहए चउवीसत्थए वंदणे पडिक्कमणे काउ-
स्सगगे पच्चक्खाणे थययुहमंगले कालपडिलेहणया पायच्छित्तकरणे खमावणया सज्झाए
वायणया पडिपुच्छणया परियट्ठणया अनुप्पेहा धम्मकहा सुयस्स आराहणया एगग-
मणसन्निवेशणया संजमे तवे वोदाणे सुहसाते अण्णडिच्चया विवित्तसयणासणसेवणया
विणिवट्ठणया संभोगपच्चक्खाणे उवहिपच्चक्खाणे आहारपच्चक्खाणे कसायपच्चक्खाणे जोग-
पच्चक्खाणे सरिरपच्चक्खाणे सहायपच्चक्खाणे भत्तपच्चक्खाणे सवभावपच्चक्खाणे पडिरूव-
णया वेयावचे सवगुणसंपुण्णया वीयरगता खंती मद्देवे अल्लवे भावसेचे करणसेचे
जोगसेचे मणगुत्तया वड्ठुत्तया कायगुत्तया मणसमाहारणया वहसमाहारणया कायस-
माहारणया नाणसंपन्नया दंसणसंपन्नया चरित्तसंपन्नया सोतिंदियनिग्गहे चक्खिदियनि-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३२३ ॥

संखेवओ विसेसो, विसेससुत्ताउ नायवो ॥ ७ ॥ कल्पसमत्तीए तयं, जिणकल्पं वा उवेति गच्छं वा । पडिवज्जमाणणा पुण, जिणस्सगासे पवज्जन्ति ॥ ८ ॥ तित्थयरसमीवासैवगस्स पासे व णो य अन्नस्स । एसिं जं चरणं, परिहारविसुद्धिगं तं तु ॥ ९ ॥ ” “सुहुमं तह संपरायं च” चि ‘तथा’ इत्यानन्तरे, छन्दोभङ्गभयाच्चैवमुपन्यस्तः, सूक्ष्मः—किट्टीकरणतः सम्परायः—लोभात्यः कपायो यसिन् तत् सूक्ष्मसम्परायम् । उक्तञ्च—“लोभाणुं वेयंतो, जो खलु उवसामगो व खवगो वा । सो सुहुमसंपराओ, अहखाया ऊणओ किंचि ॥ १ ॥” तथा ‘अकथायं’ क्षपितो पक्षमितकथायाऽवस्थाभावि ‘यथाख्यातम्’ अर्हत्कथितस्वरूपानतिक्रमवत्, छद्वास्थस्य जिनस्य वा यथैतत् पञ्चविधमपि चा रित्रशब्दवाच्यं तथाऽन्वयत आह—‘एवद्’ सामायिकादि चयस्य—राशेः प्रस्तावात् कर्मणां रिक्तं—विरेकोऽभावा इत्यर्थः तत्करोतीति चयरिक्तकं चारित्रमिति नैरुक्तो विधिर्भवति आख्यातमर्हदादिभिरिति गम्यत इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ३२—३३ ॥ सम्प्रति तपोरूपं चतुर्थकारणमाह—

तवो य दुविहो वुत्तो, बाहिरो छविहो वुत्तो, एवमब्भितरो तवो ॥ ३४ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ३४ ॥ परः प्राह—आहूपां मुक्तिमार्गत्वे कस्य कतरो व्यापारः ? उच्यते—

नाणेण जाणई भावे, दंसणेण य सदहे । चरित्तेण न गेणहाइ, तवेणं परिसुज्झई ॥ ३५ ॥

सङ्क्षेपतो विशेषसूत्रात् ज्ञातव्यः ॥ ७ ॥ कल्पसमाप्तौ तर्कं, जिनकल्पं वा उपेयन्ति गच्छं वा । प्रति पथमानकाः पुनर्जिनसकाशे प्रपद्यन्ते ॥ ८ ॥ तीर्थंकरसमीपासेवकस्य पाशे वा नैवान्यस्य । एतेषां यश्चरणं, परिहारविशुद्धिकं तत्तु ॥ ९ ॥ ”

१ “लोभाणु वेयन् यः खलुपदामको वा क्षपको वा । स सूक्ष्मसम्परायो यथाख्यातादूनकः किञ्चित् ॥ १ ॥”

अष्टाविंशं
मोक्षमार्गो-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
मोक्षमार्ग-
गति-
स्वरूपम् ।

॥ ३२३ ॥

व्याख्या—‘ज्ञानेन’ मत्यादिना जानाति भावात्, दर्शनेन च श्रद्धात्, चारित्र्येण च ‘न गृह्णाति’ नाऽऽदत्ते कर्मेति गम्यते, तपसा ‘परिशुध्यति’ पुरोपचितकर्मक्षपणतः शुद्धो भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥ अनेन मार्गस्य फलं मोक्ष उक्तः । सम्प्रति मोक्षफलभूतां गतिमाह—

त्वविज्ञा पुष्पकम्माहं, संजमेण तवेण य । सव्वदुक्खप्पहीणट्ठा, पक्कमंति महेसिणो ॥ ३६ ॥ त्ति वेमि ॥
व्याख्या—क्षपयित्वा पूर्वकर्माणि संयमेन तपसा च “सव्वदुक्खप्पहीणट्ठा” त्ति प्राकृतत्वात् प्रक्षीणानि सर्वदुःखानि यत्र तत्तया तच्च सिद्धिक्षेत्रमेव तदर्थयन्ति ये ते तथाविधाः प्रक्रामन्ति सिद्धिमिति शेषः “महेसिणो” त्ति महर्षेय इति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ ऋषीमीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोधायां मोक्षमार्गीयाख्यमष्टाविंशतितममध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ एकोनत्रिंशं सम्यक्त्वपराक्रमाख्यमध्ययनम् ।

अनन्तराऽध्ययने मोक्षमार्गगतिरुक्ता, सा च वीतरागत्वपूर्विकेति यथा तद्भवति तथाऽधुनाऽभिधीयत इति सम्बद्ध-
स्यैकोनत्रिंशाध्ययनस्य सम्यक्त्वपराक्रमाख्यस्याऽऽदिसूत्रम्—

सुयं मे आउसं ! तेणं भगवया एवमक्खायं—इह खलु सम्मत्तपरक्कमे नामंऽज्झयणे
समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइए, जं सम्मं सदहइत्ता पत्तियाइत्ता रोय-
इत्ता फासइत्ता पालइत्ता तीरइत्ता किइत्ता सोहइत्ता आराहइत्ता आणाए अणुपाल-
इत्ता वहवे जीवा सिज्झंति बुज्झंति मुच्चंति परिनिवायंति सब्बदुक्खाणमंतं करंति ॥१॥

व्याख्या—‘श्रुतं’ मया ‘आयुष्मन् !’ इति शिष्यामन्त्रणम्, एतच्च सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनमाह । ‘तेने’ति
यः सर्वजगात्प्रतीतः, ‘भगवता’ प्रक्रमात् महावीरेण ‘एवमि’ति वक्ष्यमाणप्रकारेणाऽऽख्यातम् । तमेव प्रकारमाह—‘इह’
अस्मिन् प्रवचने ‘खलु’ निश्चितं सम्यक्त्वे सति पराक्रमः—उत्तरोत्तरगुणप्रतिपत्त्या कर्मरिजयसामर्थ्यलक्षणोऽर्थोत्त-
जीवस्य वर्ण्यतेऽस्मिन्निति सम्यक्त्वपराक्रमं नामाध्ययनमस्तीति गम्यते, तच्च केन प्रणीतम् ? इत्याह—श्रमणेन भगवता
महावीरेण काश्यपेन प्रवेदितम्, स्वतः प्रविदितमेव भगवता ममेदमाख्यातं इत्युक्तं भवति । अस्त्यैव फलमाह—‘यदि’ति
प्रस्तुताऽध्ययनं सम्यक् ‘श्रद्धाय’ शब्दार्थोभयरूपं सामान्येन प्रतिपद्य ‘प्रतीत्य’ विशेषत इत्थमेवेति निश्चित्य ‘रोचयित्वा’
तदध्ययनादिविषयमभिलापमात्मन उत्पाद्य, ‘स्पृष्ट्वा’ योगात्रिकेण, तत्र मनसा सूत्रार्थयोश्चिन्तनेन, वचसा वाचनादिना, कायेन
भङ्गकरचनादिना, ‘पालयित्वा’ परावर्तनादिनाऽभिरक्ष्य ‘तीरयित्वा’ अध्ययनादिना परिसमाप्य ‘कीर्त्तयित्वा’ गुरोर्विनय-

पूर्वमिन्द्रमित्यं मयाऽधीतमिति निवेद्य 'शोधयित्वा' गुरुमुखकथनेन शुद्धिं विधाय 'आराध्य' उत्सृजप्ररूपणादिपरि-
क्षरेण बोधयित्वा, गतम् सर्वं स्वमनीषिकृतोऽपि स्याद् अत आह—'आज्ञये'ति जिनाज्ञया 'अनुपाल्य' सततमासेव्य
यश्वो जीवाः 'सिध्यन्ति' इहैवागमसिद्धत्वादिना, 'बुध्यन्ते' चातिकर्मक्षयेण, 'विमुच्यन्ते' भवोपप्राहिकर्मचतुष्टयेन, ततश्च
'परिनिर्वाणन्ति' कर्मदावानलोपशमेन, अत एव 'सर्वदुःखानां' शरीरमानसानाम् 'अन्ते' पर्यन्तं कुर्वन्ति मुक्तिपदाऽवाप्त्येति
सूत्रार्थः ॥ १ ॥ सम्प्रति विनेयाऽनुग्रहार्थं सम्बन्धाभिधानपुरस्सरं प्रस्तुताऽध्ययनार्थमाह—

तत्स गं अयमष्टे गवमाहिज्जंति, तंजहा—संवेगे निवेदे धम्मसद्धा गुरुसाहन्मियसुस्सू-
सणया आलोयणया निंदणया गरहणया सामाहए चउवीसत्थए वंदणे पडिक्कमणे काउ-
स्सगगे पच्चक्खाणे थयथुहमंगले कालपडिलेहणया पायच्छित्तकरणे खमावणया सज्झाए
वायणया पडिपुच्छणया परियट्ठणया अणुप्पेहा धम्मकहा सुयस्स आराहणया एगग-
मणसन्निवेसणया संजमे तवे वोदाणे सुहसति अप्पडिवद्धया विवित्तसयणासणसेवणया
विणिवट्ठणया संभोगपच्चक्खाणे उवहिपच्चक्खाणे आहारपच्चक्खाणे कसायपच्चक्खाणे जोग-
पच्चक्खाणे सरीरपच्चक्खाणे सहायपच्चक्खाणे भत्तपच्चक्खाणे सवभावपच्चक्खाणे पडिरूव-
णया वेयावचे सधगुणसंपुण्णया वीयरगता खंती मद्दे अज्जेवे भावसच्चे करणसच्चे
जोगसच्चे मणगुत्तया वद्दगुत्तया कायगुत्तया मणसमाहारणया वद्दसमाहारणया कायस-
माहारणया नाणसंपत्तया दंसणसंपत्तया चरित्तसंपत्तया सोत्तिंदियनिग्गहे चक्खिदियनि-

उगहे घाणिंदिनिगहे जिभिंमिदिनिगहे फासिंदिनिगहे कोहविजए माणविजए माया-
विजए लोभविजए पिज्जदोसमिच्छादंसणविजए सेलेसी अकम्मय च्ति ॥ २ ॥

व्याख्या—‘तस्ये’ति सम्यक्त्वपराक्रमाऽध्ययनस्य, ‘णमि’ति सर्वत्र वाक्यालङ्कारे, ‘अयमि’त्यन्तरमेव वक्ष्यमाणः
‘अर्थः’ अभिधेयः ‘एवम्’ अमुना वक्ष्यमाणप्रकारेण ‘आख्यायते’ कथ्यते महावीरेणेति गम्यते, ‘तद्यथे’ति वक्ष्यमाण-
तदर्थोपन्यासार्थः । संवेगः, निर्वेदः, धर्मश्रद्धा, “गुरुसाहस्यियसुत्सुसणया” चि सौधर्मिकजनगुरुश्रवणम्, आर्षत्वाच्च
इहोत्तरत्र च सूत्रेष्वन्यथा पाठः, आलोचना, निर्न्दा, गैर्ही, सामायिकम्, चतुर्विंशतिस्तवः, वन्दनम्, प्रतिक्रमणम्,
कौयोत्सर्गः, प्रत्याख्यानम्, सौख्यस्तुतिमङ्गलम्, कौलप्रत्युपेक्षा, प्रीयश्चित्तकरणम्, क्षीमाणा, स्वीध्यायः, वीचना,
परिग्रच्छना, परावर्त्तना, अनुप्रेक्षा, धर्मकथा, श्रुतस्याऽऽराधना, एकोग्रमनःसन्निवेशना, सयमः, तपः, व्यवदानम्, सुखं-
साते, अग्रतिबन्धता, विविक्तशयनासनसेवना, विनिवर्त्तना, सम्भोगप्रत्याख्यानम्, उपधिप्रत्याख्यानम्, आहोरप्रत्याख्या-
नम्, कर्षयप्रत्याख्यानम्, योगप्रत्याख्यानम्, शरीरप्रत्याख्यानम्, सहायप्रत्याख्यानम्, भक्तप्रत्याख्यानम्, सङ्गावप्रत्या-
ख्यानम्, प्रतिक्रमणम्, वैद्यावृत्त्यम्, सर्वगुणसम्पूर्णता, वीतरागता, क्षान्तिः, मुक्तिः, मूर्ध्वम्, आर्जवम्, भावसत्यम्,
करणसत्यम्, योगसत्यम्, भूतोगुप्तता, भूतोगुप्तता, कार्यगुप्तता, भूतःसमाधारणा, वाक्समाधारणा, कार्यसमाधारणा,
ज्ञानसम्पन्नता, दर्शनसम्पन्नता, चारित्रसम्पन्नता, श्रोत्रेन्द्रियनिग्रहः, चक्षुरिन्द्रियनिग्रहः, श्रोत्रेन्द्रियनिग्रहः, जिह्वेन्द्रिय-
निग्रहः, स्पर्शनेन्द्रियनिग्रहः, क्रोधविजयः, मानविजयः, मोहाविजयः, प्रमेद्वेषमिद्यादर्शनविजयः, शैलेदी,
अकर्मता इति, इत्यक्षरसंस्कारः ॥ २ ॥ साम्प्रतमिदमेव प्रतिपदं फलोपदर्शनद्वारेण व्याचिख्यासुराह सूत्रकारः—
संवेगेण भंते ! जीवे किं जणइ ? संवेगेण अणुत्तरं धम्मसद्धं जणति, अणुत्तराए धम्म-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३२५ ॥

सद्भाए संवेगं हृदमागच्छति, अणंताणुयधिकोहमाणमायालोभे खवेह, नवं च कर्मं न
यंयति, तप्पच्चइयं च णं मिच्छत्तविसोहिं काऊण दंसणाराहए भवइ, दंसणविसोहीए य णं
विसुद्धाए अत्थेगइए तेणेव भवग्गहणेण सिञ्चति, सोहीए य णं विसुद्धाए तच्चं पुण भव-
ग्गहणं नातिक्कमति ॥ १ ॥ निवेएणं भंते ! जीवे किं जणइ ? निवेएणं दिवमाणुसतेरिच्छि-
एसु कामभोगेसु निवेयं हवमागच्छइ, सबविसएसु विरज्जति, सबविसएसु विरज्जमाणे
आरंभपरिग्गहपरिचायं करेइ, आरंभपरिग्गहपरिचायं करमाणे संसारमग्गं वोळिच्छदति,
सिद्धिमग्गं पडिवण्णे य भवति ॥ २ ॥ धम्मसद्धाए णं भंते ! जीवे किं जणइ ? धम्म-
सद्भाए णं सायासोक्खेसु रज्जमाणे विरज्जइ आगारधम्मं च णं चयइ, अणगारिए णं जीवे
सारीरमाणसाणं दुक्कत्ताणं छेयणभेयणसंजोगाईणं बुच्छेयं करेइ अवावाहं च णं सुहं
निवत्तेइ ॥ ३ ॥ गुरुसाहम्मियसुसूसणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? गुरुसाहम्मिय-
सुसूसणयाए णं विणयपडिवत्तिं जणेइ, विणयपडिवत्ते णं जीवे अणच्चासायणसीले
नेरइयतिरिक्खजोणियमणुस्सदेवदुग्गईओ निरुंभेइ, वणसंजलणभत्तिबहुमाणयाए माणु-
स्सदेवसुग्गईओ निचंधइ, सिद्धिसुग्गइं च विसोहेइ, पसत्थाइं च णं विणयमूलाइं सवकज्जाइं
साहइ, अन्ने य यहवे जीवे विणइत्ता हवइ ॥ ४ ॥ आलोयणाए णं भंते ! जीवे किं जणइ ?
आलोयणाए णं मायानियाणमिच्छादरिसणसल्लाणं सुक्खमग्गविग्घाणं अणंतसंसार-
वद्दणाणं उद्धरणं करेइ उल्लुभावं च जणेइ, उल्लुभावं पडिवत्ते य णं जीवे अमाई इत्थीवेयं

नपुंसगवेयं च न बंधइ, पुद्बद्धं च नं निज्जरइ ॥ ५ ॥ निंदयाए नं भंते ! जीवे किं जणेइ ?
निंदयाए नं पच्छाणुतावं जणइ, पच्छाणुतावेणं विरज्जमाणे करणगुणसेहिं पडिवज्जइ,
करणगुणसेहिं पडिवण्णे य अणगारे मोहणिलं कम्मं उग्घाएइ ॥ ६ ॥ गरिहणाए नं भंते !
जीवे किं जणेइ ? गरिहणाए नं अपुरक्कारं जणेइ, अपुरक्कारगए नं जीवे अप्पसत्थेहिंतो
जोगेहिंतो नियत्तइ पसत्थेहि य पडिवज्जइ, पसत्थजोगपडिवण्णे य नं अणगारे अणंत-
घाईपज्जवे खवेइ ॥ ७ ॥ सामाइएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सामाइएणं सावज्जजोग-
विरइं जणयइ ॥ ८ ॥ चउवीसत्थएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? चउवीसत्थएणं दंसण-
विसोहिं जणेइ ॥ ९ ॥ वंदणएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? वंदणएणं नीयागोयं कम्मं खवेइ
उच्चागोयं निबंधइ, सोहगं च नं अप्पडिहयं आणाफलं निवत्तेइ, दाहिणभावं च नं जणेइ
॥ १० ॥ पडिक्कमणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? पडिक्कमणेणं वयच्छिदाइं पिदेइ, पिहियवयच्छिदे
पुण जीवे निरुद्धासवे असवलचरित्ते अट्टसु पवयणमायासु उवउत्ते अपुहुत्ते सुप्पणिहिए
विहरइ ॥ ११ ॥ काउस्सगणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? काउस्सगणेणं तीयपडुपणं पाय-
च्छित्तं विसोहेइ, विसुद्धपायच्छित्ते य जीवे निव्वुयहिणए ओहरियभरु व भारवहे धम्म-
ज्झाणोवगए सुहंसुहेणं विहरइ ॥ १२ ॥ पच्चक्खणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? पच्चक्खा-
णेणं आसवदाराइं निरुंभइ ॥ १३ ॥ थयथुइमंगलेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? थयथुइ-
मंगलेणं नाणदंसणचरित्तबोहिलाभं संजणइ, नाणदंसणचरित्तबोहिलाभसंपन्ने नं जीवे

अंतर्किरियं कप्पविमाणोववत्तियं आराहणं आराहेइ ॥ १४ ॥ कालपडिलेहणाए णं भंते !
जीवे किं जणेइ? कालपडिलेहणाए णं नाणावरणिज्जं कम्मं खवेइ ॥ १५ ॥ पायच्छित्तकरणेणं
भंते ! जीवे किं जणेइ? पायच्छित्तकरणेणं पावकम्मविसोहिं जणेइ निरइयारे आवि भवइ,
सम्मं च णं पायच्छित्तं पडिवज्जमाणे मग्गं च मग्गफलं च विसोहेइ, आयारं आयारफलं
च आराहेइ ॥ १६ ॥ खमावणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ? खमावणयाए णं पल्हायण-
भावं जणेइ, पल्हायणभावमुवगए य सव्वपाणभूयजीवसत्तेसु मित्तीभावं उप्पाएइ, मित्ती-
भावमुवगए य जीवे भावविसोहिं काज्जण निब्भए भवइ ॥ १७ ॥ सज्झाएणं भंते ! जीवे
किं जणेइ? सज्झाएणं नाणावरणिज्जं कम्मं खवेइ ॥ १८ ॥ वायणाए णं भंते ! जीवे किं
जणेइ? वायणाए णं निज्जरं जणेइ, सुयस्स य अणुसज्जणाए अणासायणाए वइइ, सुयस्स
य अणुसज्जणाए अणासायणाए वट्टमाणे तित्थधम्मं अवलंबेइ, तित्थधम्ममवलंबमाणे
महानिज्जराए महापज्जवसाणे हवइ ॥ १९ ॥ पडिपुच्छणाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ?
पडिपुच्छणाए णं सुत्तत्थतट्टुभयाइं विसोहेइ, कंखामोहणिज्जं कम्मं बुद्धिदेइ ॥ २० ॥
परियट्ठणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ? परियट्ठणयाए णं वंजणाइं जणेइ वंजणलद्धिं च
उप्पाणइ ॥ २१ ॥ अणुप्पेहाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ? अणुप्पेहाए णं आउयवज्जाओ
सत्त कम्मपयडीओ धणियबंधणयद्धाओ सिट्ठिलबंधणयद्धाओ पकरेइ, दीहकालट्ठिईयाओ
हस्सकालट्ठिईयाओ पकरेइ, तिवाणुभावाओ मंदाणुभावाओ पकरेइ, बहुप्पएएसग्गाओ

श्रीउत्तरा-
ख्यनखवे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३२८ ॥

पञ्चक्खाणेणं एगीभावं जणेइ, एगीभावभूए य जीवे एगगं भावेमाणे अप्पसहे अप्पञ्चक्षे
अप्पकलहे अप्पकसाए अप्पतुमंतुमे संजमबहुले संवरबहुले समाहिए आवि भवइ ॥ ३९ ॥
भत्तपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? भत्तपच्चक्खाणेणं अणेगाइं भवसयाइं निरुंभइ
॥ ४० ॥ सबभावपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सबभावपच्चक्खाणेणं अनियट्ठिं
जणेइ, अनियट्ठिं पडिवंसे य अणगारे चत्तारि केवलिकम्मसे खवेइ, तंजहा—वेयणिज्जं
आउयं नामं गोयं, तओ पच्छा सिज्झइ मुच्चइ परिनिवाइ सवहुक्खाणमंतं करेइ
॥ ४१ ॥ पडिरूवयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? पडिरूवयाए णं लाघवियं जणेइ, लहुभूए
णं जीवे अप्पमत्ते पागडलिंगे पसत्थलिंगे विसुद्धसम्मत्ते सत्तसमिइसमत्ते सवपाणभूयजी-
वसत्तेसु वीससणिज्जरूवे अप्पडिलेहे जिइंदिए विपुलतवसमिइसमन्नागए आवि भवइ ॥ ४२ ॥
वेयावच्चेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? वेयावच्चेणं तित्थयरनामगुत्तं कम्मं निबंघइ ॥ ४३ ॥
सवगुणसंपुणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सवगुणसंपुणयाए णं अपुणरावत्तिं जणेइ,
अपुणरावत्तिं पत्तए णं जीवे सारीरमाणसाणं दुक्खाणं नो भागी भवइ ॥ ४४ ॥ वीय-
रागयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? वीयरागयाए णं नेहाणुबंधणाणि तण्हाणुबंधणाणि य
बुच्छिदइ, मणुणामणुणेसु सदरूवरसफरिसंगंधेसु सच्चित्ताचित्तमीसएसु चैव विरज्जइ
॥ ४५ ॥ खंतीए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? खंतीए णं परीसहे जिणेइ ॥ ४६ ॥ मुत्तीए णं
भंते ! जीवे किं जणेइ ? मुत्तीए णं अकिंचणं जणेइ, अकिंचणे य जीवे अत्थलोलानं पुरि-

॥ ३२८ ॥

एकोनत्रिंश
सम्यक्त्वप-
राक्रमाख्य-
मध्ययनम् ।
त्रिसप्तति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

साणं अपत्यणिज्ज्ञे भवइ ॥ ४७ ॥ अल्लवयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? अल्लवयाए णं काउल्लुययं भाउल्लुययं भासुल्लुययं अविसंवायणं जणेइ, अविसंवायणसंपन्नयाए णं जीवे धम्मस्स आराहए भवइ ॥ ४८ ॥ मद्दवयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? मद्दवयाए णं अणुस्सियत्तं जणेइ, अणुस्सियत्ते णं जीवे मिउमद्दवसंपन्ने अट्ट मयट्ठाणाइं निट्ठवेइ ॥ ४९ ॥ भावसत्तेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? भावसत्तेणं भावविसोहिं जणेइ, भावविसोहीए वट्ठमाणे अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आराहणयाए अब्भुट्ठेइ, अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आराहणयाए अब्भुट्ठित्ता परलोगधम्मस्स आराहए भवइ ॥ ५० ॥ करणसत्तेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? करणसत्तेणं करणसत्तिं जणेइ, करणसत्ते वट्ठमाणे जहावाइं तहाकारी भवइ ॥ ५१ ॥ जोगसत्तेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? जोगसत्तेणं जोगे विसोहेइ ॥ ५२ ॥ मणगुत्तयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? मणगुत्तयाए णं एगगं जणेइ, एगगचित्तेणं मणगुत्ते संजमाराहए भवइ ॥ ५३ ॥ वयगुत्तयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? वयगुत्तयाए णं निक्किारत्तं जणेइ, निक्किारे णं जीवे वइगुत्ते जोगे अज्झप्पजोगसाहजुत्ते यावि भवइ ॥ ५४ ॥ कायगुत्तयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? कायगुत्तयाए णं संवरं जणयइ, संवरेणं कायगुत्ते णं पुणो पावासवनिरोहं करेइ ॥ ५५ ॥ मणसमाधारणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? मणसमाधारणयाए णं एगगं जणेइ, एगगं जणइत्ता नाणपल्लवे जणेइ, नाणपल्लवे जणइत्ता सम्मत्तं विसोहेइ सिच्छत्तं च निज्जेरेइ ॥ ५६ ॥ वयसमाहारणयाए णं

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३२७ ॥

अप्यपएसगाओ पक... आउं च णं कम्मं सिय बंधइ, अस्सायावैयणिज्जं
च णं कम्मं नो सुज्जो उवचिणइ, अणाइयं च णं अणवयणं दीहमद्धं चाउरंतसंसार-
कंतारं खिप्पामेव वीइवयइ ॥ २२ ॥ धम्मकहाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? धम्मकहाए
णं निज्जरं जणेइ, धम्मकहाए णं पवयणं पभावेइ, पवयणपभावए णं जीवे आगमिस्स भद्दाए
कम्मं निबंधइ ॥ २३ ॥ सुयस्स आराहणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सुयस्स आरा-
हणयाए णं अण्णाणं खवेइ, न य संकिलिस्सइ ॥ २४ ॥ एगगमणसन्निवेसणाए णं भंते !
जीवे किं जणेइ ? एगगमणसन्निवेसणाए णं चित्तनिरोहं करेइ ॥ २५ ॥ संजमेणं भंते !
जीवे किं जणेइ ? संजमेणं अण्हयत्तं जणेइ ॥ २६ ॥ तवेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ?
तवेणं वोयाणं जणेइ ॥ २७ ॥ वोयाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? वोयाणेणं अकिरियं
जणेइ, अकिरियाए भवित्ता तओ पच्छा सिज्झति मुचति परिनिवाइ सव्वदुक्खा-
णमंतं करेइ ॥ २८ ॥ सुहसाएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सुहसाएणं अणुस्सुयत्तं जणेइ,
अणुस्सुए णं जीवे अणुकंपए अणुब्भडे विगयसेणे चरित्तमोहणिज्जं कम्मं खवेइ ॥ २९ ॥
अपडिबद्धयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? अपडिबद्धयाए णं निस्संगत्तं जणेइ, निस्संग-
त्तेणं जीवे एगे एगगचित्ते दिया य राओ य असल्लमाणे अपडिबद्धे आवि विहरइ ॥ ३० ॥
विवित्तसयणासणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? विवित्तसयणासणयाए णं चरित्तगुत्तिं
जणइ, चरित्तगुत्ते णं जीवे विवित्ताहारे दढचरित्ते एगंतरए सुक्खभावपडिवन्ने अट्ठविहं

एकोनविंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमारब्ध-
मध्ययनम् ।

त्रिसप्तति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३२७ ॥

कम्मगतिं निज्जरेइ ॥ ३१ ॥ विणिवट्ठणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? विणिवट्ठणयाए णं पावकम्माणं अकरणयाए अबुद्धेइ, पुब्बयद्धानं य निज्जरणयाए पावं नियत्तेइ, तओ पच्छा चाउरंतं संसारकंतारं वीईवइ ॥ ३२ ॥ संभोगपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? संभोगपच्चक्खाणेणं आलंघणाइं खंवेइ, निरालंयणस्स य आययट्ठिया जोगा भवंति, सएणं लाभेणं संतूसइ, परस्स लाभं नो आसाएइ नो तक्केइ नो पीहेइ नो पत्थेइ नो अभिलसइ, परस्स लाभं अणासाएमाणे अतक्केमाणे अपत्थेमाणे अणभिलसेमाणे दुच्चं सुहसिल्लं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ ॥ ३३ ॥ उवहिपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? उवहिपच्चक्खाणेणं अपलिमंथं जणेइ, निरुवहिए णं जीवे निक्कंखे उवहिमंतरेण य न संकिलिस्सइ ॥ ३४ ॥ आहारपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? आहारपच्चक्खाणेणं जीवियासंसप्पओगं बुद्धिदइ, जीवियासंसप्पओगं बुद्धिदिता जीवे आहारमंतरेण न संकिलिस्सइ ॥ ३५ ॥ कसायपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? कसायपच्चक्खाणेणं वीयरायभावं जणेइ, वीयरायभावं पडिवन्नेवि य णं जीवे समसुहुदुक्खे भवइ ॥ ३६ ॥ जोगपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? जोगपच्चक्खाणेणं अजोगयं जणेइ, अजोगी णं जीवे नवं कम्मं न वंधइ, पुब्बवद्धं निज्जरेइ ॥ ३७ ॥ सरीरपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सरीरपच्चक्खाणेणं सिद्धाइसयगुणत्तणं निवत्तेइ, सिद्धाइसयगुणसंपन्ने य णं जीवे लोगगभावमुवगए परमसुही भवइ ॥ ३८ ॥ सहायपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सहाय-

श्रीउत्तरा-
व्ययनक्षत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३२८ ॥

पचक्खाणेणं एगीभावं जणेह, एगीभावभूए य जीवे एगगं भावेमाणे अप्पसहे अप्पझंझे
अप्पकलहे अप्पकसाए अप्पतुमंतुमे संजमबहुले संवरबहुले समाहिए आवि भवह ॥ ३९ ॥
भत्तपचक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? भत्तपचक्खाणेणं अणेगाहं भवसयाहं निरुंभह
॥ ४० ॥ सबभावपचक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? सबभावपचक्खाणेणं अनियद्धिं
जणेह, अनियद्धिं पडिवत्ते य अणगारे चत्तारि केवलिकम्मंसे खवेइ, तंजहा—वेयणिज्जं
आउयं नामं गोयं, तओ पच्छा सिज्झइ बुज्झइ मुच्चइ परिनिवाइ सव्वदुक्खाणमंतं करेइ
॥ ४१ ॥ पडिरूवयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? पडिरूवयाए णं लाघवियं जणेह, लहुभूए
णं जीवे अप्पमत्ते पागडलिंगे पसत्थलिंगे विसुद्धसम्मत्ते सत्तसमिइसमत्ते सव्वपाणभूयजी-
वसत्तेसु वीससणिज्जरूवे अप्पडिलेहे जिहंदिए विपुलतवसमिइसमन्नागए आवि भवह ॥ ४२ ॥
वेयावच्चेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? वेयावच्चेणं तित्थयरनामगुत्तं कम्मं निबंघइ ॥ ४३ ॥
सव्वगुणसंपुण्णयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? सव्वगुणसंपुण्णयाए णं अपुणरावत्तिं जणेह,
अपुणरावत्तिं पत्तए णं जीवे सारीरमाणसाणं दुक्खाणं नो भागी भवइ ॥ ४४ ॥ वीय-
रागयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? वीयरगयाए णं नेहाणुबंधणाणि तण्हाणुबंधणाणि य
बुद्धिदह, मणुणामणुणेषु सदरूवरसफरिसंगंधेषु सच्चित्ताचित्तमीसएसु चैव विरज्जइ
॥ ४५ ॥ खंतीए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? खंतीए णं परीसहे जणेह ॥ ४६ ॥ सुत्तीए णं
भंते ! जीवे किं जणेह ? सुत्तीए णं अकिंचणं जणेह, अकिंचणे य जीवे अत्थलोल्लाणं पुरि-

एकोनविंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमार्य-
मध्ययनम् ।
त्रिसप्तति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३२८ ॥

साणं अपत्यणिञ्जे भवइ ॥ ४७ ॥ अज्ववयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? अज्ववयाए णं
काउल्लुययं भाउल्लुययं भासुल्लुययं अविस्वायणं जणेइ, अविस्वायणसंपन्नयाए णं जीवे
धम्मस्स आराहए भवइ ॥ ४८ ॥ मइवयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? मइवयाए णं
अणुस्सियत्तं जणेइ, अणुस्सियत्ते णं जीवे मिउमइवसंपन्ने अट्ट मयट्ठाणाइं निट्ठवेइ ॥ ४९ ॥
भावसच्चेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? भावसच्चेणं भावविसोहिं जणेइ, भावविसोहीए वट्ठ-
माणे अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आराहणयाए अब्भुट्ठेइ, अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आरा-
हणयाए अब्भुट्ठित्ता परलोगधम्मस्स आराहए भवइ ॥ ५० ॥ करणसच्चेणं भंते ! जीवे
किं जणेइ ? करणसच्चेणं करणसत्तिं जणेइ, करणसच्चे वट्ठमाणे जहावाई तहाकारी भवइ
॥ ५१ ॥ जोगसच्चेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? जोगसच्चेणं जोगे विसोहेइ ॥ ५२ ॥ मण-
गुत्तयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? मणगुत्तयाए णं एगगं जणेइ, एगगचित्तेणं मण-
गुत्ते संजमाराहए भवइ ॥ ५३ ॥ वयगुत्तयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? वयगुत्तयाए णं
निविकारत्तं जणेइ, निविकारे णं जीवे वइगुत्ते जोगे अज्झप्पजोगसाहणजुत्ते यावि भवइ
॥ ५४ ॥ कायगुत्तयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? कायगुत्तयाए णं संवरं जणयइ, संवरं
कायगुत्ते णं पुणो पावासवनिरोहं करेइ ॥ ५५ ॥ मणसमाधारणयाए णं भंते ! जीवे किं
जणेइ ? मणसमाधारणयाए णं एगगं जणेइ, एगगं जणइत्ता नाणपज्जवे जणेइ, नाण-
पज्जवे जणइत्ता सम्मत्तं विसोहेइ मिच्छत्तं च निज्जेइ ॥ ५६ ॥ वयसमाहारणयाए णं

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

। ३३० ॥

दंसणावरणिजं पंचविहं अंतरायं एए तन्नि कम्मसे जुगवं खवेइ, तओ पच्छा अणुत्तरं
अणंतं कसिणं पडिपुन्नं निरावरणं वित्तिमिरं विसुद्धं लोगालोगप्पभासगं केवलवरणाण-
दंसणं समुप्पाडेइ, जाव सजोगी हवइ ताव य इरियावहियं कम्मं निबंधइ—सुहफरिसं
दुसमयट्ठिइयं, तं पढमसमए बद्धं विइयसमए वेइयं तइयसमए निज्जिन्नं, तं बद्धं पुहुं उदी-
रियं वेइयं निज्जिन्नं, सेयाले अकम्मं चावि भवइ ॥ ७१ ॥ अहाउयं पालइत्ता अंतोसुहुत्त-
द्धावसेसाऊए जोगनिरोहं करेमाणो सुहुमकिरियं अप्पडिवाइ सुक्कज्झाणं द्वायमाणे तप्प-
ढमयाए अणजोगं निरुंभइ, आणापाणनिरोहं करेइ, इसिपंचहस्सक्खरुच्चारणद्वाए य णं
अणगारे समुच्छिन्नकिरियं अणियट्ठिसुक्कज्झाणं द्धियायमाणो वेयणिजं आउयं नामं गुत्तं
च एए चत्तारि वि कम्मसे जुगवं खवेइ ॥ ७२ ॥ तओ ओरालियं कम्माइं च सव्वाहिं
विप्पजहणाहिं विप्पजहित्ता उज्जुसेहीपत्ते अफुसमाणगई उहुं एगसमएणं अविग्गहेणं
तत्थ गंता सागारोवउत्ते सिज्जइ जाव अंतं करेइ ॥ ७३ ॥

व्याख्या—‘सवेगेन’ मोक्षामिलोपेण ‘भदन्ते’ति पूज्यामन्त्रणम्, जीवः किं जनयति ? कतरं गुणमुत्पादयतीत्यर्थः इति
शिष्यप्रश्नः । अत्र प्रज्ञापक उत्तरमाह—संवेगेन अनुत्तरां धर्मश्रद्धां जनयति, तथा संवेगं तमेव अर्थोद् विशिष्टतरं “ह्वं” ति
शीघ्रमागच्छति । ततोऽनन्तानुबन्धिको धमानमायालोमान् क्षपयति, तथा ‘कर्म’ प्रस्तावाद् अशुभं न वप्नाति, ‘तत्प्रत्य-
यिकां च’ कपायक्षयहेतुकां च ‘मिथ्यात्वविशुद्धिं’ सर्वथा मिथ्यात्वक्षयं कृत्वा दर्शनस्य—प्रस्तावात् क्षायिकसम्यक्त्व-
साराधको दर्शनाराधको भवति, दर्शनविशुद्ध्या च ‘विशुद्ध्या’ निर्मल्या अस्यैककः कश्चित् तेनैव भवग्रहणेन सिध्यति

एकोनत्रिंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमारूप्य-
मध्ययनम् ।

त्रिसप्तति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३३० ॥

मरुदेवी स्नामिनीवत् । यस्तु न तेनैव सिद्ध्यति स किम् ? इत्याह—‘शुद्ध्या’ प्रक्रमाद् दर्शनस्य विशुद्ध्या तृतीयं पुनर्भवग्रहणं नास्तीकामति, उत्कृष्टदर्शनाराधनाऽपेक्षमेतद् । यत उक्तम्—‘उक्तेऽसंसर्गेण भंते ! जीवे कइहिं भवगहणेहिं सिज्जेज्जा ? गोयमा । उक्तेसिणं तेजेव, तइयं पुण नाइक्कमइ ॥” उत्तरत्र सर्वेषु सूत्रेषु प्रश्ननिर्वचनेषु च सुगमपदानि न व्याख्या-
स्यन्ते ॥ ‘निर्वदेनं’ सामान्यतः संसारविरागेण ‘सर्वविषयेषु’ समस्तसांसारिकवस्तुषु, शेषं सुगमम् ॥ २ ॥ ‘धर्मश्रद्धया’
धर्मोभिनयेण माता—सातवेदनीयं तज्जनितानि सौख्यानि सातसौख्यानि तेषु वैपयिकसुखेष्वित्यर्थः, ‘अगारधर्मं च’
गृहाचार गार्हस्थ्यमित्यर्थः लजति, ततः ‘अनगारः’ यतिः सन् जीवः, शेषं स्पष्टम् । नवरं संयोगः—प्रस्तावादिनिष्ठस-
म्बन्धः ॥ ३ ॥ ‘गुरुसाधर्मिकशुश्रूषणेन’ तदुपासनारूपेण ‘विनयप्रतिपत्तिम्’ उचितकृत्यकरणाद्वीकाररूपम् अनत्याशात-
नानीन्ति, कोऽर्थः ? गुरुपरिवादादिपरिहारकृत्, तथा वर्णः—श्लाघा तेन सञ्चलनं—गुणोन्मासनं भक्तिः—अभ्युत्था-
नादिका यदुमानः—आन्तरा प्रीतिः, एषां द्वन्द्वे भावप्रत्यये च वर्णसञ्चलनभक्तिवहुमानता तथा प्रक्रमाद् गुरूणां सिद्धि-
मुक्तिं विशेषयति, तन्मार्गभूतमन्यगर्जनादिविशोधनेन ‘सर्वकार्येणि’ शुतक्षानादीनि, “विणइत्ति” त्ति ‘विनेता’ विनयं
प्राहिता भवति, स्वयं सुखितस्योपादेयवचनत्वाद् । अन्यत् प्रकटम् ॥ ४ ॥ आलोचनासूत्रं स्पष्टमेव ॥ ५ ॥ निन्दनम्—आत्मनैवा-
ऽऽत्मनोपपरिभाजनं तेन पञ्चाग्नतापेन ‘विरज्यमानः’ वैराग्यं गच्छन् करणेन—अपूर्वकरणेन गुणश्रेणिः करणगुणश्रेणिः,
ना चोपरितनस्थितेर्भौहनीयादिकर्मदलिकान्युपादायोदयसमयात्प्रभृति द्वितीयादिसमयेष्ववसद्यातगुणपुद्गलप्रक्षेपरूपा । यत
इयम्—“उय्थिमिठिइणं दलियं, हेट्ठिमठाणेषु कुणइ गुणसेढी । गुणसंक्रमकरणं पुण, असुहाओ सुहम्मि पक्खिववइ ॥ १ ॥”

१ “उत्कृष्टदर्शनेन सद्बन्त ! जीवः कतिभिर्भवग्रहणैः सिद्ध्येत् ? गौतम ! उत्कर्षेण तेनैव, तृतीयं पुनर्नोत्क्रामयति ॥”

२ “उपारोगनम्भिनेर्दुष्टिकमथग्रन्थानेषु करोति गुणश्रेणिः । गुणसङ्क्रमणं पुनरुत्तमाः शुभे प्रक्षिपति ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३२९ ॥

भंते ! जीवे किं जणेह ? वयसमाहारणयाए णं वयसाहारणं दंसणपज्जवे विसोहेह, वहसा-
हारणं दंसणपज्जवे विसोहिता सुलहबोहियत्तं च निवत्तेह दुल्लहबोहियत्तं निज्जरेह ॥ ५७ ॥
कायसमाधारणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? कायसमाधारणयाए णं चरित्तपज्जवे
विसोहेह, चरित्तपज्जवे विसोहिता अहक्खायचरित्तं विसोहेह, अहक्खायचरित्तं विसोहिता
चत्तारि केवलिकम्मसे खवेह, तओ पच्छा सिज्झइ मुच्चइ परिनिवाइ सव्वदुक्खाण-
मंतं करेह ॥ ५८ ॥ नाणसंपन्नयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? नाणसंपन्नयाए णं सव-
भावाभिगमं जणेह, नाणसंपन्ने णं जीवे चाउरंते संसारकंतारे न विणस्सई—“जहा सई
ससुत्ता, पडिया न विणस्सई । तहा जीवे ससुत्ते, संसारे न विणस्सई ॥ १ ॥” नाण-
विणयतवचरित्तजोणे संपाउणह, ससमयपरसमयविसारए य असंघायणिज्जे भवइ ॥ ५९ ॥
दंसणसंपन्नयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? दंसणसंपन्नयाए णं भवमिच्छत्तछेयणं करेह
परं न विज्झायइ, अनुत्तरेणं नाणदंसणेणं अप्पाणं संजोएमाणे सम्मं भावेमाणे विहरइ
॥ ६० ॥ चरित्तसंपन्नयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? चरित्तसंपन्नयाए णं सेलेसी भावं
जणेह, सेलेसिं पडिवन्ने अणगारे चत्तारि कम्मसे खवेह, तओ पच्छा सिज्झइ मुच्चइ मुच्चइ
परिनिवाइ सव्वदुक्खाणमंतं करेह ॥ ६१ ॥ सोइंदियनिगहेणं भंते ! जीवे किं जणेह ?
सोइंदियनिगहेणं मणुणामणुन्नेसु सदेसु रागदोसनिगहं जणेह, तप्पच्चइयं च णं कम्मं
न बंधइ, पुव्वबद्धं च निज्जरेह ॥ ६२ ॥ चक्खिदियनिगहेणं भंते ! जीवे किं जणेह ?

चर्वित्वदियनिगहेणं मणुन्नामणुन्नेसु रूवेसु रागदोसनिगहं जणेइ, तप्पच्चइयं च णं कम्मं न बंधइ, पुव्वबद्धं च निज्जरेइ ॥ ६३ ॥ घाणिंदियनिगहेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? घाणिंदियनिगहेणं मणुन्नामणुन्नेसु गंधेसु रागदोसनिगहं जणेइ, तप्पच्चइयं च णं कम्मं न बंधइ, पुव्वबद्धं च निज्जरेइ ॥ ६४ ॥ जिहिंभदियनिगहेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? जिहिंभदियनिगहेणं मणुन्नामणुन्नेसु रसेसु रागदोसनिगहं जणेइ, तप्पच्चइयं च णं कम्मं न बंधइ, निगहं च निज्जरेइ ॥ ६५ ॥ फासिंदियनिगहेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? फासिंदियनिगहेणं मणुन्नामणुन्नेसु फासेसु रागदोसनिगहं जणेइ, तप्पच्चइयं च णं कम्मं न बंधइ, पुव्वबद्धं च निज्जरेइ ॥ ६६ ॥ कोहविजएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? कोहविजएणं खंति जणेइ, कोहवेयणिज्जं कम्मं न बंधइ, पुव्वनिबद्धं च निज्जरेइ ॥ ६७ ॥ माणविजएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? माणविजएणं मद्दवं जणेइ, माणवेयणिज्जं कम्मं न बंधइ, पुव्वनिबद्धं च निज्जरेइ ॥ ६८ ॥ मायाविजएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? मायाविजएणं अज्जवं जणेइ, मायावेयणिज्जं कम्मं न बंधइ, पुव्वबद्धं च निज्जरेइ ॥ ६९ ॥ लोभविजएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? लोभविजएणं संतोसं जणेइ, लोभवेयणिज्जं कम्मं न बंधइ, पुव्वनिबद्धं च निज्जरेइ ॥ ७० ॥ पिज्जदोसमिच्छादंसणविजएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? पिज्जदोसमिच्छादंसणविजएणं नाणदंसणचरित्तराहणयाए अब्बुट्ठेइ, अट्ठविहस्स कम्मस्स कम्मगंठिविमोयणयाए तप्पहमयाए जहाणुपुधिं अट्ठावीसइविहं मोहणिज्जं कम्मं उग्घाएइ, पंचविहं नाणावरणिज्जं नवविहं

एकोनविंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमारब्ध-
मध्ययनम्।
त्रिसप्तति-
पदानां फल-
निरूपणम्।

॥ ३३० ॥

दंसणावरणिज्जं पंचविहं अंतरायं एए तित्ति कम्मंसे जुगवं खवेइ, तओ पच्छा अणुत्तरं
अणंतं कसिणं पडिपुन्नं निरावरणं वित्तिमिरं विसुद्धं लोगालोगप्पभासगं केवलवरणाण-
दंसणं समुप्पाडेइ, जाव सजोगी हवइ ताव य इरियावहियं कम्मं निबंधइ—सुहफरिसं
दुसमयट्ठिइयं, तं पढमसमए बद्धं विइयसमए वेइयं तइयसमए निज्जिन्नं, तं बद्धं पुट्टं उदी-
रियं वेइयं निज्जिन्नं, सेयाले अकम्मं चावि भवइ ॥ ७१ ॥ अहाउयं पालइत्ता अंतोसुहुत्त-
द्धावसेसाऊए जोगनिरोहं करेमाणो सुहुमकिरियं अप्पडिवाइ सुक्कज्झाणं झायमाणे तप्प-
ढमयाए लणजोगं निरुंमइ, आणापाणनिरोहं करेइ, इसिपंचहस्सक्खरुच्चारणद्धाए य णं
अणगारे समुच्छिन्नकिरियं अणियट्ठिसुक्कज्झाणं झियायमाणो वेयणिज्जं आउयं नामं शुत्तं
च एए चत्तारि वि कम्मंसे जुगवं खवेइ ॥ ७२ ॥ तओ ओरालियं कम्माइ च सवाहिं
विप्पजहणाहिं विप्पजहित्ता उज्जुसेढीपत्ते अफुसमाणगई उहुं एगसमएणं अविग्गहेणं
तत्थ गंता सागारोवउत्ते सिज्झइ जाव अंतं करेइ ॥ ७३ ॥

व्याख्या—‘संवेगेन’ मोक्षामिलोपेण ‘भदन्ते’ति पूज्यामन्त्रणम्, जीवः किं जनयति ? कतरं गुणमुत्पादयतीत्यर्थः इति
शिष्यप्रश्नः । अत्र प्रज्ञापक उत्तरमाह—संवेगेन अनुत्तरां धर्मश्रद्धां जनयति, तथा संवेगं तमेव अर्थाद् विशिष्टतरं ‘हृद्वं’ति
शीघ्रमागच्छति । ततोऽनन्तानुबन्धिक्रोधमानमायालोभान् क्षपयति, तथा ‘कर्म’ प्रस्तावाद् अशुभं न वध्नाति, ‘तत्प्रत्य-
यिकां च’ कपायक्षयहेतुकां च ‘मिथ्यात्वविशुद्धिं’ सर्वथा मिथ्यात्वक्षयं कृत्वा दर्शनस्य—प्रस्तावात् क्षायिकसम्यक्त्व-
स्याराधको दर्शनाधको भवति, दर्शनविशुद्ध्या च ‘विशुद्ध्या’ निर्मलया अस्त्येककः कश्चित् तेनैव भवमहणेन सिध्यति

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३३० ॥

मग्नेद्वीत्यामिनीयन् । यस्तु न तेनैव सिद्ध्यति स किम् ? इत्याह—‘शुद्ध्या’ प्रकमाद् दर्शनस्य विशुद्ध्या तृतीयं पुनर्भवग्रहणं नातिक्रामति, उक्तदृग्दर्शनाश्रयाऽपेक्षमेतद् । यत उक्तम्—‘उक्तोऽसंसर्गेण भंते ! जीवे कइहिं भवगहणेहिं सिद्धेज्जा’ गोयमा । उक्तोऽसं तेणेव, तदयं पुण नारुक्कमइ ॥” उत्तरत्र सर्वेषु सूत्रेषु प्रश्ननिर्वचनेषु च सुगमपदानि न व्याख्या-
स्यन्ते ॥ ‘निर्वदेनं’ सामान्यतः संसारविरागेण ‘सर्वविषयेषु’ समस्तसांसारिकवस्तुषु, शेषं सुगमम् ॥ २ ॥ ‘धर्मश्रद्धया’
धर्माभिलाषेण साता—सातवेदनीयं तज्जनितानि मौल्यानि सातसौल्यानि तेषु वैपयिकमुखेष्वित्यर्थः, ‘अगारधम्मं च’
गृहाचारं गार्हस्थ्यमित्यर्थः लज्जति, ततः ‘अनगारः’ यतिः सन् जीवः, शेषं स्पष्टम् । नवरं संयोगः—प्रस्तावादिनिष्ठस-
म्बन्धः ॥ ३ ॥ ‘गुरुज्ञाधर्मि कशुश्रूषणेन’ तदुपासनारूपेण ‘विनयप्रतिपत्तिम्’ उचितकृत्यकरणाङ्गीकाररूपाम् अनत्याशात-
नारीकः, कोऽर्थः ? गुरुपरिवादादिपरिहारकृत्, तथा वर्णः—श्रावा तेन सञ्चलनं—गुणोद्भासनं भक्तिः—अभ्युत्था-
नादिका बहुमानः—आन्तरा प्रीतिः, एषां द्वन्द्वे भावप्रत्यये च वर्णसञ्चलनभक्तिबहुमानता तथा प्रकमाद् गुरुणां सिद्धि-
मुगतिं विशोधयति, तन्मार्गभूतसम्यग्दर्शनादिविशोधनेन ‘सर्वकार्याणि’ श्रुतज्ञानादीनि, ‘विणइत्ति’ त्ति ‘विनेता’ विनयं
प्राहिता भवति, स्वयं सुसित्तस्योपादेयवचनत्वाद् । अन्यत् प्रकटम् ॥ ४ ॥ आलोचनासूत्रं स्पष्टमेव ॥ ५ ॥ निन्दनम्—आत्मनैवा-
ऽऽत्मनोऽपपरिभावनं तेन पश्चादनुतापेन ‘विरज्यमानः’ वैराग्यं गच्छन् करणेन—अपूर्वकरणेन गुणश्रेणिः करणगुणश्रेणिः,
ना चोपरितनस्थितेर्मोहनीयादिकर्मदलिकान्युपादायोदयसमयात्प्रभृति द्वितीयादिसमयेष्वसङ्घातगुणपुद्गलप्रक्षेपरूपा । यत
उक्तम्—“अंरिमिठिइणं इलियं, हेट्ठिमठाणेषु कुणइ गुणसेढी । गुणसंक्रमकरणं पुण, असुहाओ सुहम्मि पक्खिवइ ॥ १ ॥”

१ “उपपृष्टदर्शनेन नन्द्या ! जीवः कतिभिर्भवग्रहेणः सिद्ध्येत् ? गौतम ! उत्कर्षेण तेनैव, तृतीयं पुनर्नान्तिकाम्यति ॥”

२ “उपरिप्रगन्धितोऽतिक्रमभट्टानस्यनेषु करोति गुणभेदिः । गुणसङ्क्रमकरणं पुनरुपायाः शुभे प्रक्षिपति ॥ ३ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥३३१॥

उपलक्षणत्वात् स्थितिघात-रसघात-गुणसङ्क्रम-स्थितिवन्धाश्च विशिष्टाः, अथवा करणगुणेन-अपूर्वकरणादिमाहात्म्येन श्रेणिः करणगुणश्रेणिः प्रक्रमात् क्षपकश्रेणिरेव तां प्रतिपद्यते ॥६॥ ‘गर्हणेन’ परसमक्षमात्मनो दोषोद्भावेनेन “अपुरकारे” ति अपुरस्कारम् अवज्ञास्पदत्वं जनयत्यात्मन इति गम्यते, अपुरस्कारगतः तद्गीत्यैवाऽप्रशस्तेभ्यो योगेभ्यो निवर्तते, अनन्तविषयतया अनन्ते-ज्ञानदर्शने प्रन्तीत्यनन्तघातिनस्तान् ‘पर्यवान्’ ज्ञानावरणादिकर्मणः परिणतिविशेषान्, उपलक्षणं चैतद् मुक्तिप्राप्तेः, तदर्थत्वात् सर्वप्रयासस्य । एवमनुक्ताऽपि सर्वत्र मुक्तिप्राप्तिरेव फलत्वेन द्रष्टव्या ॥७॥ सामायिकचतुर्विंशतिस्तवसूत्रे प्रकटे ॥८-९॥ वन्दनकेन सौभाग्यं चाप्रतिहतम्, ‘आज्ञाफलम्’ आज्ञासारमित्यर्थः ‘दक्षिणभावं च’ अनुकूलभावं जनयति लोकस्येति गम्यते ॥१०॥ प्रतिक्रमेणेन अशबलं-शबलस्थानैरकर्बुरीकृतं चारित्रं यस्य स तथा, “अपुहुते” त्ति न विद्यते पृथक्त्वं-प्रस्तावात् संयमयोगेभ्यो विद्युक्तत्वस्वरूपं यस्याऽसावपृथक्त्वः, तथा ‘मुप्रणिहितः’ सुष्ठु संयमे प्रणिधिमान्, शेषं सुगमम् ॥११॥ कायोत्सर्गेण अतीतं च-इह चिरकालभावित्वेन प्रत्युत्पन्नमिव प्रत्युत्पन्नं च-आसन्नकालभावितया अतीतप्रत्युत्पन्नं ‘प्रायश्चित्तम्’ इत्युपचारात् प्रायश्चित्ताहिमतीचारम् ॥१२॥ प्रत्याख्यानसूत्रं सुगमम् ॥१३॥ स्तवाः-देवेन्द्रस्तवादयः स्तुतयः-एकादिसप्तश्लोकान्ताः, यत उक्तम्—“एगदुगत्तिसिलोगा, शुईओ अत्रेसि जाव सत्तेव । देविदत्थयमाई, तेण परं थुत्तया होति ॥१॥” ततश्च स्तुतयः स्तवाश्च स्तुतिस्तवाः स्तुतिशब्दस्य क्त्यन्तत्वात् पूर्वनिपातः, सूत्रे तु प्राकृतत्वाद् व्यत्ययः, त एव मङ्गलं-भावमङ्गलरूपं स्तुतिस्तवमङ्गलं तेन ज्ञानदर्शनचारित्रात्मिका बोधिः ज्ञानदर्शनचारित्रबोधिः तल्लभं जनयति ॥ उक्तं च—“भैत्तीए जिणवरणं, परमाए खीणपेज्जदोसाणं । आरुगबोहिलाभं, समाहिमरणं च पावेति ॥ १ ॥”

१ “एकद्वित्रिश्लोकाः, स्तुतयोऽन्येषां यावत् ससैव । देवेन्द्रस्तवाद्यास्ततः परं स्तवा भवन्ति ॥ १ ॥” २ “भक्त्या जिनवरणां, परमया क्षीणप्रेमद्वेषणाञ्च । आरोग्यबोधिलभं, समाधिमरणञ्च प्राप्नुवन्ति ॥ १ ॥”

एकोनविंशे
राम्यवस्त्वप-
राक्रमारब्ध-
मध्ययनम् ॥
त्रिसप्ति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३३१ ॥

अन्तः-पर्यन्तो भवस्य कर्मणां चा तस्य क्रिया-निवर्तनम् अन्तक्रिया मुक्तिरित्यर्थः, ततश्च अन्तक्रियाहेतुत्वाद् अन्त-
क्रिया ताम् । तद्धेतुत्वं च तद्धवेऽपि स्याद् अत आह—कल्पाः—देवल्लोका विमानानि—अवेयकाऽनुत्तरविमान-
रूपाणि तेऽप्युपपत्तिर्यस्याः सा तथा ताम् । किमुक्तं भवति ?—अनन्तरजन्मनि विशिष्टदेवत्वफलां परम्परया तु मुक्ति-
प्राप्तिकाम् ‘आराधनां’ ज्ञानाधाराधनात्मिकामाराधयति ॥ १४ ॥ कालः—प्रादोषिकादिस्तस्य प्रत्युपेक्षणा—ग्रहणप्रति-
ज्ञागणरूपा कालप्रत्युपेक्षणा तथा ॥ १५ ॥ ‘प्रायश्चित्तकरणेन’ आलोचनादिविधानरूपेण ‘मार्गः’ इह ज्ञानप्राप्तिहेतुः
सम्यग्ज्ञानं, युगपदुत्पत्तावपि सम्यक्स्वस्य ज्ञानहेतुत्वात्, यदुक्तम्—“कारणकज्जविभागो, दीवपगासाण जुगवज्जमे
पि । जुगवुप्पन्नं पि तद्वा, देऊ नाणस्स सम्मत्तं ॥ १ ॥” तत्फलं च ज्ञानं विशेषयति । ततश्च आचर्यत इत्या-
चारः—चारित्रं तत्र तत्फलं च—मुक्तिलक्षणमाराधयति ॥ १६ ॥ ‘क्षमणया’ दुःकृतानन्तरं क्षमितव्यमिदं ममेत्या-
दिरूपया ‘प्रशान्तभाव’ चित्तप्रसत्तिरूपं ‘भावविशुद्धि’ रागद्वेषविगमरूपां कृत्वा निर्भयो भवति अशेषभयहेत्वभावात्
॥ १७ ॥ स्वाध्यायेन ज्ञानावरणीयम् उपलक्षणत्वात् शेषकर्म च क्षपयति, उक्तञ्च—“कैम्ममसंखेज्जभवं खवेइ
अणुसमयमेव उवउत्तो । अन्नयरम्मि वि जोए, सज्जायम्मि य विसेसेणं ॥ १ ॥” ॥ १८ ॥ ‘वाचनया’ पाठनेन
अनुपपत्तेर्न वर्तते, कोऽर्थः ? अव्यवच्छेदं करोति, तीर्थमिह गणधरस्तस्य धर्मः—आचारः श्रुतप्रदानलक्षणः तीर्थधर्मस्तम्
‘अवलम्ब्यमानः’ आश्रयन् महत्-प्रशस्यं मुक्त्यवाप्त्या पर्यवसानम्—अन्तो गम्यमानत्वात् कर्मणो यस्य स महापर्यव-
सानः ॥ १९ ॥ पूर्वकथितसूत्रादेः पुनः प्रच्छन्नं प्रतिप्रच्छन्नं तेन काङ्क्षा—इदमित्यमित्थं च ममाध्येतुमुचितमित्यादिका

१ “कारणकार्यविभागो, दीपप्रकाशयोर्युगपज्जन्मन्यपि । युगपदुत्पन्नमपि तथा, हेतुज्ञानस्य सम्यक्त्वम् ॥ १ ॥” २ “कर्मोऽस्तद्धे-
तमभितर्कं दापयत्यनुममयेनोपयुक्तः । भव्यतरस्मिन्नपि योगे स्वाध्याये च विदोयेण ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३३२ ॥

वाञ्छा सेव मोहयतीति मोहनीयं 'कर्म' अनभिग्रहिकमिष्यात्वरूपं व्युच्छिन्नति ॥ २० ॥ पराव्रतन्तया 'व्यञ्जानानि' अक्षराणि जनयति, तानि हि विगलितान्यपि गुणयतः झगित्युत्पतन्तीति उत्पादितानि उच्यन्ते, तथा तथाविधयोपश-
मतो व्यञ्जनलब्धिं चशब्दात् पदलब्धिं पदानुसारितालक्षणम् ॥ २१ ॥ 'अनुप्रेक्षया' चिन्तनिकया ह्रस्वस्थितिकाः प्रकरोति, स्थितिलण्डकापहारेणेति भावः, एतच्चैवं सर्वकर्मणामपि स्थितेरशुभत्वात् । यत उक्तम्—“सर्वासिं पि ठिईओ, सुहासुहाणं पि होति असुभाओ । माणुसतिरिच्छदेवाउयं च मोत्तणं सेसाणं ॥ १ ॥” मन्दानुभावाश्च इत्यत्राऽऽशुभप्र-
कृतय एव गृह्यन्ते, शुभभावस्य शुभासु तीव्रानुभावहेतुत्वात् । उक्तं हि—“सुहप्रयडीणं विसोहीए तिबमसुमाणं संकिलेसेणं” ति । आयुःकर्म च स्याद् वप्राति स्याद् नो वप्राति, तस्य त्रिभागादिशेषायुष्कृतायामेव वन्धसम्भवात् । असातवेदनीयं च कर्म चशब्दाद् अन्याश्चाशुभप्रकृतीर्नो भूयोभूयः 'उपचिनोति' निवप्राति । भूयोभूयोग्रहणं त्वन्यत-
मप्रमादतः प्रमत्तसंयतस्य तद्वन्धस्यापि सम्भवात्, अनादिकम् 'अनवदप्रम्' अनन्तम्, अत एव “दीहमद्धं” ति मकारोऽलाक्षणिकः 'दीर्घाद्धं' दीर्घकालम् ॥ २२ ॥ धर्मकथया “आगमे सस्सभदत्ताए” ति आगमिष्यतीति आगमः—
आगामी कालस्तस्मिन् शश्वद्ध्रतया—अनवरतकल्याणतयोपलक्षितं कर्म निवप्राति, शुभानुबन्धि शुभमुपार्जयतीति भावः ॥ २३ ॥ शुतस्य 'आराधनया' सम्यगासेवनया 'न च सङ्किश्यते' नैव रागादिजनितसद्दुःखभाग् भवति, तद्वशतो नवन-
वसंवेगावाप्तेः ॥ २४ ॥ एकं च तदग्रं च—ग्रस्तावात् शुभमालम्बनमेकाग्रं तस्मिन् मनःसन्निवेशना एकाग्रमनःसन्निवेशना तथा ॥ २५ ॥ 'संयमेन' पञ्चास्रवविरमणादिना, “अणह्यत्तं” ति 'अनंहस्सत्त्वम्' अविद्यमानकर्मत्वम् ॥ २६ ॥ तपसा “वोयाणं”

१ “सर्वासामपि स्थितयः, शुभाऽशुभानामपि भवन्त्यशुभाः । मनुष्यतिर्यग्देवायुषि च सुक्त्वा शेषाणाम् ॥ १ ॥” २ “शुभप्रकृ-
तीनां विदुःश्चा तीव्रमशुभानां सङ्केशेन” ।

एकोनविंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमाल्य-
मध्ययनम् ।
त्रिसप्ति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३३२ ॥

ति 'व्यवदानं' पूर्वबद्धकर्ममलापगततो विदिष्टं शुद्धिं जनयति ॥२७॥ व्यवदानेन अक्रियं, कोऽर्थः ? व्युपगतक्रियाख्यं
शुक्रान्धानचतुर्भिर्दम् 'भक्रियाकः' व्युपगतक्रियाख्यशुक्रान्धानचर्त्तो भूत्वा ततः पश्चात् 'सिद्धयति' निष्ठितार्थो भवति, 'बुध्यते'
ज्ञानदर्शनयोगाभ्यां यस्तुतत्त्वमवगच्छति, 'बुध्यते' संसाराद्, अत एव परिनिर्वोतीत्यादि ॥ २८ ॥ सुखं-वैषयिकं तस्य
सातः-वद्गतशुद्धानिवाणेनापनयनं सुलसातलेन 'अनुसुकत्वं' विषयसुखं प्रति निःस्पृहत्वम्, अनुसुकश्च 'अनुकम्पकः'
दुःखितानुकम्पी, मुलोऽसुको हि त्रियमाणमपि प्राणितमवलोक्यन् स्वसुखरसिक एवासीत्, तथा 'अनुद्भटः' अनुत्त्वणाः
'विगतयोक्तः' नैदिकार्यभ्रंशो शेचते ॥ २९ ॥ 'अप्रतिवद्धतया' मनोनिरभिज्वलतया 'निःसङ्गत्वं' बहिःसङ्गाभावं 'एकः'
रागादिसङ्घरत्रिकलतया 'एकाम्रचित्तः' धर्मैकतानमनाः, ततश्च दिवा रात्रौ चाऽऽसज्जन्, कोऽर्थः ? सर्वदा बहिःसङ्गं
तज्जगत्प्रतिवद्धस्याऽपि 'विहरति' मासरुपादिनोद्यतविहारेण पर्यटति ॥ ३० ॥ विविक्तानि-रुचायसंसक्तानि शयनासनानि
उपलक्षणत्वादुपाश्रयश्च यस्याऽसौ विविक्तशयनासनस्तद्भावस्तत्ता तथा 'चारित्रगुप्तिं' चरणरक्षां विविक्तः-विकृत्यादिदृष्टक-
यस्तुविरहित आहारो यस्य स तथा, एकान्तेन-निश्चयेन रत एकान्तरतः संयम इति गम्यते, 'मोक्षमावप्रतिपन्नः' मोक्ष
पन्न मया साधितव्य इत्यभिप्रायवान् ॥ ३१ ॥ 'विनिवर्त्तनया' विषयेभ्य आत्मनः पराङ्मुखीकरणरूपया 'पापकर्मणां'
ज्ञानारणादीनां 'अकरणयाए' ति आर्पित्वात् 'अकरणेन' अपूर्वानुपार्जेनेन अभ्युत्तिष्ठति मोक्षयेति शेषः, पूर्ववद्धानां
न निर्जरेणया 'तदि'ति पापकर्म 'निवर्त्तयति' विनाशयति ॥ ३२ ॥ सम्भोगः-एकमण्डलीकमोक्तत्वं तस्य प्रत्याख्यानं-
गीनार्थावस्थायां जितकल्पाभ्युद्यतविहारप्रतिपत्त्या परिहारः सम्भोगप्रत्याख्यानं तेन 'आलम्बनानि' ग्लानतादीनि
'क्षपयति' तिरस्कृते, सद्गोपतत्वेन वीर्याचारमेवावलम्ब्यते, निरालम्बस्य च आयतः-मोक्षः स एवाऽर्थः-प्रयोजनं विद्यते
नेनमित्यायतार्थिकाः 'योगाः' व्यापाराः 'भवन्ति' प्रवन्धतः प्रवर्त्तन्ते, नो तर्कयतीत्यादीन्येकार्थिकानि नानादेशजविनेया-

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३३३ ॥

एकोनविंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमारुय-
मध्ययनम् ।
त्रिसति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३३३ ॥

नुप्रहाय उपात्तानि, भेदो वा सूक्ष्माधियाऽभ्यूहः । द्वितीयां सुलक्षण्यामुपसम्पद्य विहरति एवंविधरूपत्वात् तस्याः ॥ ३३ ॥
उपधेः—उपकरणस्य रजोहरणमुखवक्षिकव्यतिरिक्तस्य प्रत्याख्यानं उपधिप्रत्याख्यानं तेन परिमन्थः—स्वाध्यायादिक्षतिस्तद-
भावोऽपरिमन्थस्तं जनयति, तथा निरुपधिको जीवः ‘निःकाङ्क्षः’ वक्ष्यामिलाषरहितः उपधिमन्तरेण चस्य मित्रक्रमत्वात्
‘न सङ्छिद्यति’ न च क्लेशमाप्नोति । उक्तं हि—“तस्स णं भिक्खुस्स नो एवं भवति—परिजुञ्जे मे वत्थे सूइं जाइ-
स्सामि संधिस्सामि उक्कंसिस्सामि तुण्णिस्सामि वोक्कंसिस्सामि” इत्यादि ॥ ३४ ॥ आहारप्रत्याख्यानेन जीविते आशंसा-
अमिलापो जीविताशंसा तस्याः प्रयोगः—करणं जीविताशंसाप्रयोगः तं व्यवच्छिन्नन्ति, आहाराधीनत्वात् जीवितस्य ।
आहारमन्तरेण न सङ्छिद्यति, कोऽर्थः ? विद्वद्वत्तपोऽनुष्ठानेऽपि न वाधामनुभवति ॥ ३५ ॥ ‘कषायप्रत्याख्यानेन’ क्रोधा-
दिविनिवारणेन वीतरागभावं जनयति, द्वेषाभावोपलक्षणमेतत् ॥ ३६ ॥ ‘योगप्रत्याख्यानेन’ तन्निरोधलक्षणेन ॥ ३७ ॥
शरीरम्—औदारिकादि तत्प्रत्याख्यानेन सिद्धानामतिशयगुणा न कृष्णा न नीला इत्यादयो यस्य स सिद्धातिशयगुणस्त-
द्भावस्तत्त्वम् ॥ ३८ ॥ सहायाः—साहाय्यकारिणो यतयस्तत्प्रत्याख्यानेन—तथाविधयोग्यताभाविनाऽभिग्रहविशेष रूपेण
‘एकीभावम्’ एकत्वम् ‘एकीभावभूतश्च’ एकत्वप्राप्तश्च ‘एकाग्र्यम्’ एकालम्बनत्वं ‘भावयन्’ अभ्यस्यन् अल्पज्ञञ्ज्ञः
अवाक्कलहः अल्पकपायः “अप्पतुमंतुमे” त्ति अल्पम्—अविद्यमानं त्वं त्वमिति—स्वरूपपराधिन्यपि त्वमेवं पुराऽपि कृत-
वान् त्वमेवं सदा करोषीत्यादि पुनः पुनः प्रलपनं यस्य स तथा, संयमबहुलः संवरबहुलः प्राग्वत्, अत एव ‘समा-
हितः’ ज्ञानादिसमाधिमांश्चापि भवति ॥ ३९ ॥ ‘भक्तप्रत्याख्यानेन’ भक्तपरिज्ञादिना ॥ ४० ॥ सद्भावेन—सर्वथा पुनः-
करणासम्भवात् परमार्थेन प्रत्याख्यानं सद्भावप्रत्याख्यानं सर्वसंवररूपं शैलेरीति यावत् तेन, ‘अनिवृत्तिं’ शुक्लध्यानचतुर्थ-

१ “तस्य भिक्षोर्नैव भवति—परिजीर्णं मे वस्त्रं सूचिं याचयिष्यामि सन्धास्ये उत्कर्षयिष्यामि तृणयिष्यामि व्युत्कर्षयिष्यामि”

भेदरूपं जनयति, केवलिनः “क्रमंस” त्ति सत्कर्मणि केवलिसत्कर्मणि ॥ ४१ ॥ प्रतिः—सादृश्ये, ततः प्रतीति—स्थवि-
रश्लिषादिमदृगं रूपं—वेयो यस्य स तथा तद्भावस्तथा तथा—अधिकोपकरणपरिहाररूपया लाघवमस्याऽस्तीति लाघविक-
मद्भावो लाघविकता तां द्रव्यतः स्वल्पोपकरणत्वेन भावतस्तु अप्रतिबद्धतया, लघुभूतश्च जीवोऽप्रमत्तः, तथा ‘प्रकटलिङ्गः’
न्यविरकल्पादिरूपेण विज्ञायमानत्वात्, ‘ग्रशस्तलिङ्गः’ जीवरक्षणहेतुरजोहरणादिधारकत्वाद्, विशुद्धसम्यक्त्वः “सत्तसमि-
दममत्ते” त्ति सत्त्वं च समितयश्च समाप्ताः—परिपूर्णो यस्य स समाप्तसत्त्वसमितिः, तत एव सर्वग्राणभूतजीवसत्त्वेयु
त्रिभ्रसनीयरूपः, तत्पीडापरिहारित्वात्, अल्पप्रत्युपेक्षो जितेन्द्रियः, विपुलेन—अनेकभेदतया तपसा समितिमिश्च सर्व-
विषयानुगतत्वेन विपुलाभिरेव समन्वागतः—युक्तो विपुलतपःसमिति समन्वागतश्चाऽपि भवति, पूर्वत्र समितीनां परिपू-
र्णत्वमिधानेन सामस्यमुक्तम्, इह तु सार्वत्रिकत्वमिति न पौनरुक्त्यम् ॥ ४२ ॥ वैयाघ्रसूत्रं सुगमम् ॥ ४३ ॥ सर्व-
गुणाः—ज्ञानादयस्तेः सम्पन्नः तद्भावः सर्वगुणसम्पन्नता तथा ॥ ४४ ॥ ‘वीतरागतया’ रागद्वेषविगमरूपया स्नेहः—पुत्रा-
दि विषयमद्रूपण्यनुबन्धनानि—अनुकूलबन्धनानि स्नेहाबुबन्धनानि, वृष्णा—लोभस्तद्द्रूपाणि अनुबन्धनानि वृष्णानुबन्धनानि,
ततश्च मनोदोषु शब्दादिषु विरज्यते, कषायप्रत्याख्यानेनैव गतत्वेऽपि रागस्यैव सकलानर्थमूलत्वख्यापनार्थं वीतरागतायाः
गुणगुणगमम् ॥ ४५ ॥ क्षांत्या ‘परीपहान्’ वधादीन् जयति ॥ ४६ ॥ मुक्त्या किञ्चनाभावोऽकिञ्चनं, कोऽर्थः ?
निःपरिग्रहत्वम् ॥ ४७ ॥ “अज्ञवयाण” त्ति आर्जवेन ‘कार्यजुक्तां’ कुञ्जादिवैपन्नविप्रापाद्यकरणतः प्राञ्जलताम्, ‘भाव-
जुक्तां’ यदन्यत्रिचिन्तयन् लोकभक्त्यादिनिमित्तम् अन्यद्वाचा भापते कायेन वा करोति तत्परिहाररूपाम्, ‘भापजुक्तां’
यदुपहानादिहेतोरेत्यदेशभाषया भाषणं तत्परित्यागात्मिकाम्, तथा ‘अविसंवादनं’ पराऽविप्रतारणं जनयति ॥ ४८ ॥
“गदयाण” त्ति मार्गवेन गम्यमानत्वाद्भ्यस्तमानेन मृदुः—द्रव्यतो भावतश्चाऽवनमनशीलस्तस्य मार्दवं यत् सदा मार्दवो-

नाप्रियाऽऽशङ्कामिहान्याऽपनयनेन विबुद्धान् करोति ॥ ५७॥ 'कायसमाधारणया' संयमयोगेषु शरीरस्य सम्पन्वयव-
गापनरूपया 'चारित्र्यपर्यवान्' चारित्र्यभेदान् विशेषयति, तदुन्मार्गप्रवृत्ति एव प्रायस्तेषामतीचारकालुष्यसम्भवात्,
तान् विशेष्य यथाख्यातचारित्र्यं 'विशोधयति' सर्वथाऽप्यसत उत्पत्त्यसम्भव इति पूर्वमपि कथञ्चित् सदेव तत् चारित्र्यभो-
होदयमलिनं तन्निर्जरेण निर्मलीकुरुते ॥ ५८॥ ज्ञानमिह प्रस्तावात् श्रुतज्ञानं तत्सम्पन्नतया 'सर्वभावाऽभिगमं' सर्वपदार्थ-
ज्ञानं जनयति, चतुरन्ते संसारकान्तारे 'न विनश्यति' न मुक्तिमार्गाद् विशेषेण दूरीभवति । अमुमेवायं दृष्टान्तद्वारेण
स्पष्टतरमाह—'यथे'त्यादि, यथा सूचिः ससूत्रा पतिता न विनश्यति, तथा जीवः सश्रुतः संसारे न विनश्यति ।
अत एव ज्ञानं च—अवध्यादि विनयश्च तपश्च चारित्र्ययोगश्च—चारित्रव्यापारा ज्ञानविनयतपश्चारित्र्ययोगास्तान् प्राप्नोति,
तथा स्वसमयपरसमययोः सद्गतनीयः—प्रमाणपुरुषतया मीलनीयः स्वसमयपरसमयसद्गतनीयो भवति । इह च
स्वसमयपरसमयशब्दाभ्यां तद्वेदिनः पुरुषा उच्यन्ते, तेष्वेव मीलनसम्भवात् ॥ ५९॥ 'दर्शनसम्पन्नतया' क्षात्रोपशमिकस-
म्यपत्त्वसमन्विततया मयदेतुभूतं मिथ्यात्वं भवमिथ्यात्वं तस्य च्छेदनं—क्षपणं भवमिथ्यात्वच्छेदनं करोति, कोऽर्थः ?
आयि कसम्यस्त्वमवाप्नोति, ततश्च 'परमि'त्युत्तरकालम् उत्कृष्टतस्तस्मिन्नेव भवे मध्यमजघन्यापेक्षया तृतीये तुर्ये वा जन्मनि
नेनलज्ञानप्राप्तौ 'न निष्यायति' ज्ञानदर्शनप्रकाशाभावरूपं विध्यानं नाऽवाप्नोति, किन्तु 'अनुत्तरेण' क्षायिकत्वात् प्रधानेन
ज्ञानदर्शनेनाऽऽत्मानं 'संयोजयन्' प्रतिसमयमपरपरेणोपयोगरूपतयोत्पद्यमानेन घटयन्, संयोजनं च भेदेऽपि स्याद् अत
आह—'मम्यग्' 'भावयन्' तेनाऽऽत्मानमात्मसाद् नयन् विहरति भवत्येकवलितया ॥ ६० ॥ चारित्र्यसम्पन्नता सूत्रम्,
इन्द्रियसूत्राणि पद्म, कपायसूत्राणि च चत्वारि सुगमानि ॥ ६१-६२-६३-६४-६५-६६-६७-६८-६९-७० ॥ प्रेम
च—नागरूपं द्वेयश्च मिथ्यादर्शनं च प्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनानि तद्विजयेन ज्ञानदर्शनचारित्र्याधनायाम् 'अभ्युत्तिष्ठति' उद्य-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३३५ ॥

एकोनविंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमाल्य-
मध्ययनम् ।

त्रिसप्ति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३३५ ॥

च्छति, प्रेमादिनिमित्तत्वात् तद्विराधनायाः, ततश्चाष्टविधस्य कर्मणो मध्य इति गम्यते, कर्मग्रन्थिः—अतिदुर्भेदघातिकर्म-
रूपस्तस्य विमोचना—क्षपणा कर्मग्रन्थिविमोचना तस्यै, चस्य गम्यमानत्वात् तदर्थं चाभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय च किं
करोति ? इत्याह—‘तत्प्रथमतया’ तत्पूर्वतया न हि तत् पुरा क्षपितमासीदिति आनुपूर्व्या अनतिक्रमेण यथानुपूर्वि
अष्टाविंशतिविधं मोहनीयं कर्म ‘उद्घातयति’ क्षपयति, ततश्च पञ्चविधं ज्ञानावरणीयं नवविधं दर्शनावरणीयं पञ्चविधं
अन्तरायम् ‘एए’ इति एतानि त्रीण्यपि ‘कम्मसे’ इति सत्कर्मणि युगपत् क्षपयति, ‘ततः’ इति क्षपणातः पञ्चात्
‘अनुत्तरं’ नाऽस्मादुत्तरं प्रधानं ज्ञानमस्तीत्यनुत्तरम्, ‘अनन्तम्’ अविनाशितया कृत्स्नवरुविषयत्वात्, ‘परिपूर्णं’ सकलस्व-
परपर्यायपरिपूर्णवस्तुप्रकाशकत्वात्, ‘निरावरणम्’ अशेषावरणविगमात्, ‘वितिमिरं’ तस्मिन् सति कचिदप्यज्ञानतिमिरा-
भावात्, ‘विशुद्धं’ सकलदोषाभावात्, ‘लोकाऽलोकप्रभासकं’ तत्स्वरूपप्रकाशकत्वात् केवलवरज्ञानदर्शनं समुत्पादयति,
स च यावत् सयोगी भवति तावच्च किम् ? इत्याह—ईर्या—गतिस्तस्याः पन्था यदाश्रिता सा भवति तस्मिन् सन् भवमैर्योपधि-
कम्, उपलक्षणं च पथिग्रहणम्, तिष्ठतोऽपि सयोगस्य ईर्योसम्भवात् । सम्भवन्ति हि सयोगितायां केवलिनोऽपि हि
सूक्ष्मा गात्रसञ्चाराः, तदेवं पथिस्थस्तिष्ठन् ईर्योपधिकं कर्म वध्नाति, सुखयतीति सुखः स्पर्शः—आत्मप्रदेशैः सह
संश्लेषो यस्य तत् सुखस्पर्शं द्विसमयस्थितिकं, तत् प्रथमसमये बद्धं द्वितीयसमये वेदितं तृतीयसमये ‘निर्जीर्णं’ परिशदितं,
अतश्च तद् ‘बद्धं’ जीवप्रदेशैः श्रिट्टं ‘स्पृष्टं’ मस्तृणमणिकुड्यापतितशुष्कस्थूलचूर्णवत्, अनेन विशेषणद्वयेन तस्य निधत्तनि-
काचितावस्थयोरभावमाह, ‘उदीरितम्’ उदयप्राप्तम् उदीरणायास्तत्रासम्भवात्, ‘वेदितं’ तत्फलसुखाऽनुभवेन, ‘निर्जीर्णं’
क्षयमुपगतं, ‘सेयाले’ इति सूत्रत्वाद् ‘एण्यत्काले’ चतुर्थसमयादौ अकर्म चापि भवति, तज्जीवापेक्षया पुनस्तस्य तथावि-
धपरिणामाभावात् ॥७१॥ शैलेऽयकर्मताद्वारद्वयमर्थतो न्याचिख्यासुराह—‘अथे’ति केवलावाह्यनन्तरम् आयुष्कं पाल-

यित्वा अन्तर्मुहूर्तोऽवशेषाण्युष्को योगनिरोधं “करेमाणे” त्ति करिष्यमाणः सूक्ष्मक्रियम् अग्रतिपाति ‘शुक्लध्यानं’ तृतीयभे-
दरूपं व्यायन् तत्प्रथमतया मनोयोगं निरुणद्धि, वाग्योगं निरुणद्धि, आनापानौ—उच्छ्वास-निःस्वासा-
तन्निरोधं करोति, सकलकाययोगनिरोधोपलक्षणमेतत्, तत ईपदिति—स्वल्पप्रयत्नापेक्षया पञ्चानां द्रव्याक्षराणां ‘अ इ उ
ऋ लृ’ इत्येवंरूपाणामुच्चारः—भणनं तस्याऽद्धा—कालः ईपपञ्चाक्षरोच्चारणाद्धा तस्यां च ‘णं’ प्रागवत्, अनगारः समुच्छिन्न-
क्रियम् अनिवर्त्ति ‘शुक्लध्यानं’ चतुर्थभेदरूपं ध्यायन् वेदनीयमायुर्नोम गोत्रं चैतानि चत्वार्यपि, ‘कर्मसं’ त्ति सत्कर्मणि
शुभापन् क्षपयति ॥७२॥ ‘ततः’ वेदनीयादिक्षयानन्तरं “ओरालियकम्माइं च” त्ति ‘औदारिक-कर्मणे’ शरीरे, चशब्दात्
तेजसं च सर्वाभिः विशेषेण—प्रकर्षतो हानयः—त्यागा विप्रहाणयः व्यक्त्यपेक्षं बहुवचनं ताभिः, किमुक्तं भवति ?—
सर्वथा शतनेन ‘विप्रहाय’ परिशाट्य ऋजुः—अवक्रा श्रेणिः—आकाशप्रदेशपङ्क्तिस्तां प्राप्त ऋजुश्रेणिप्राप्तः, अस्पृशद्भूतिरिति,
नोऽर्थः ? स्वावगाहातिरिक्तनभःप्रदेशान् अस्पृशन् एकसमयेन ‘अविग्रहेण’ अवर्केण अन्वयव्यतिरेकाभ्यामुक्तोऽर्थः
स्पृशतरो भवतीति ऋजुश्रेणिप्राप्त इत्यनेन गतार्थत्वेऽपि पुनरभिधानम्, ‘तत्रे’ति विवक्षिते मुक्तिपद इत्यर्थः गत्वा साकारो-
पयुक्तः सिध्यतीति प्रागवत् ॥ ७३ ॥ उपसंहर्तुमाह—

एसो खलु सम्मतपरक्कमस्स अज्झयणस्स अट्ठे समणेणं भगवया महावीरेण
आघविण पन्नविण परूविण दंसिण निदंसिण उवदंसिण त्ति वेमि ॥ ७४ ॥

व्याख्या—‘एषः’ अनन्तरोक्तः ‘खलु’ निश्चये सम्यक्त्वपराक्रमस्याध्ययनस्यार्थः श्रमणेन भगवता महावीरेण
“आघविण” त्ति आर्पत्वाद् ‘आख्यातः’ सामान्यविशेषपर्यायाभिव्याप्तिकथनेन, ‘प्रज्ञापितः’ हेतुफलादिग्रन्थापनेन,

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३३६ ॥

‘प्ररूपितः’ स्वरूपकथनेन, ‘दर्शितः’ नाताविधभेददर्शनेन,
‘इतिः’ परिसमाप्तौ ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥
‘निदर्शितः’ दृष्टान्तोपन्यासेन, ‘उपदर्शितः’ उपसंहारद्वारेण,

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां
सुखबोधायां सम्यक्त्वपराक्रमाख्यमेकोनत्रिंशदध्ययनं समाप्तम् ॥

॥ ३३६ ॥

एकोनत्रिंश-
सम्यक्त्वप-
राक्रमाख्य-
मध्ययनम् ।
अध्ययन-
समाप्तिः ।

अथ त्रिंशं तपोमार्गत्याख्यमध्ययनम् ।

‘अन्ताराध्ययनेऽप्रमादः उक्तः, तद्वता च तपो विधेयमिति तत्स्वरूपमुच्यते’ इति सम्बद्धस्य त्रिंशत्तमाध्ययनस्य तपोमार्गगतिनामकस्याऽऽदिसूत्रम्—

जहा उ पावगं कम्मं, रागदोससमज्जियं । खवेइ तवसा भिक्खू, तमेगगमणो सुण ॥ १ ॥
व्याख्या—‘यथा’ येन प्रकारेण, ‘तुः’ अवधारणार्थो भिन्नक्रमश्च, क्षपयति एवेत्यत्र योज्यते, शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः

॥ १ ॥ इह चानाश्रवेणैव जीवेन कर्म क्षिप्यते इति यथाऽसौ भवति तथाऽऽह—
पाणवहं-मुसावाया, अदत्त-मेहुण-परिगहा विरओ । राईभोयणविरओ, जीवो हवइ अणासवो २
पंचसमिओ तिगुत्तो, अकसाओ जिहंदिओ । अगारवो य निस्सहो, जीवो हवइ अणासवो ॥ ३ ॥

व्याख्या—सुगममेव ॥ २-३ ॥ एवंविधश्च यादृशं कर्म यथा क्षपयति आदराधानाय पुनः शिष्याभिमुखीकरण-
पूर्वकं दृष्टान्तद्वारेण तथाऽऽह—

णणंसिं तु विवचासे, रागदोससमज्जियं । खवेइ उ जहा भिक्खू, तमेगगमणो सुण ॥ ४ ॥
जहा महत्तलागस्स, सन्निरुद्धे जलागमे । उस्सिचणाए तवणाए, कमेणं सोसणा भवे ॥ ५ ॥
एवं तु संजयस्सावि, पावकम्मनिरासवे । भवकोडीसंचियं कम्मं, तवसा णिज्जिर्ज्जई ॥ ६ ॥
व्याख्या—‘ण्तेपां’ प्राणिवधविरहादीनां समित्यादीनां च विपर्ययासि सति ॥ “उस्सिचणाए” ति ‘उत्सिञ्चनेन’ अरघट्ट-

१ णिण इति प्राणिवधप्रातिभिः प्रत्येकं योज्यते ।

अनाश्रव-
जीव-
स्वरूपम् ।

सदृष्टान्तं
कर्मक्षय-
कारणं तपः ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३३७ ॥

विंशं तयो-
मार्गग-
त्याख्यम्-
ध्ययनम् ।
बाह्यतपसः
स्वरूपम् ।

॥ ३३७ ॥

घट्यादिभिः 'तपनेन' रविकरैः ॥ 'पापकर्मनिराश्रवे' पापकर्मणामाऽऽस्रवाभावे भवकोटीसञ्चितम् अतिबहुत्वोपलक्षणमेतत्, कर्म तपसा निर्जीयते । शेषं स्पष्टमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ४-५-६ ॥ तपसा कर्म निर्जीयते इत्युक्तम् अतो भेदस्तत्स्वरूपमाह—
सो तवो दुविहो बुत्तो, बाहिरिभितरो तथा । बाहिरि छविहो बुत्तो, एवमिभितरो तवो ॥ ७ ॥
व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—लोकप्रतीतत्वात् कुतीर्थकैश्च स्वाभिप्रायेणाऽऽसेव्यमानत्वाद् बाह्यं तदितरच्चाऽभ्य-
न्तरमुक्तम् ॥ ७ ॥ तत्र यथा बाह्यं षड्विधं तथाऽऽह—
अणसणसूणोरियया, भिक्खायरिया य रसपरिचाओ । कायकिलेसो संलीणया य बज्झो तवो होइ ८

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ८ ॥ एतेषां स्वरूपमाह—
इत्तरिय मरणकाला य, अणसणा दुविहा भवे । इत्तरिया सावकंखा, निरवकंखा उ विइज्जिया ॥ ९ ॥
जो सो इत्तरियतवो, सो समासेण छविहो । सेदितवो पयरतवो, घणो य तह होइ वग्गो य ॥ १० ॥
तत्तो य वग्गवग्गो, य पंचमो छट्ठओ पइन्नतवो । मणइच्छियचित्तत्थो, नायवो होइ इत्तरिओ ॥ ११ ॥
जा साऽणसणा मरणे, दुविहा सा वियाहिया । सवीयारमवीयारा, कायचिट्ठं पई भवे ॥ १२ ॥
अहवा सपरिकम्मा, अपरिकम्मा य आहिया । नीहारिमणीहारी, आहारच्छेओ य दोसु वि ॥ १३ ॥

व्याख्या—इत्तरमेव इत्तरकं—स्वल्पकालं मरणावसानः कालो यस्य तद् मरणकालं 'चः' समुच्चये, अनशनं द्विविधं भवेत्, स्त्रीलिङ्गनिर्देशः सर्वत्र प्राकृतत्वात् । इत्तरं सहाऽवकांक्षया—घटिकाद्वयाद्युत्तरकालं भोजनाभिलाषरूपया वर्तते सावकाहम् । निरवकाहं, 'दुः' भिन्नक्रमे, ततः द्वितीयं पुनः मरणकालम् ॥ यत् तद् इत्तरकं तपः—इत्तरानशनरूपं तत् समासेन षड्विधम् । पड्विधत्वमेवाह—'सेदितवो' इत्यादि, अत्र च श्रेणिः—पङ्क्तिस्तदुपलक्षितं तपः श्रेणितपः, तद्यतुर्थोदिक्र-

मेण क्रियमाणं पण्मासान्तं परिगृह्यते । तथा श्रेणिरैव श्रेण्या गुणिता प्रतरतप उच्यते, इह चाऽव्यामौहार्थं चतुर्थपष्टमद-
शमारयपदचतुष्टयात्मिका श्रेणिर्विवक्ष्यते, सा च चतुर्भिर्गुणिता षोडशपदात्मकः प्रतरो भवति । अयं चाऽव्यामतो,
विस्तरतश्च तुल्य इत्यस्य स्थापनोपाय उच्यते—“एकाद्याद्या व्यवस्थाप्याः, पङ्क्तयो हि यथाक्रमम् । द्वितीयाद्याः क्रमाश्रिताः,
पूर्येदेककादिभिः ॥ १ ॥” स्थापना चेयम्—
‘भवती’ति च क्रिया प्रतितपोभेदं योजनीया ।
गुणितो वनो भवति, आगतं चतुःपष्टिः ६४,
विशेषः, गतदुपलक्षितं तपो घनतप उच्यते ।
इति वर्गतपः, तत्र च घन एव घनेन गुणितो वर्गो भवति, ततश्चतुःपष्टिः चतुःपष्टैव गुणिता जातानि पणवत्स-
धिकानि चत्वारि महन्नाणि, एतदुपलक्षितं तपो वर्गतपः ॥ ‘ततश्च’ वर्गतपसोऽनन्तरं ‘वर्गवर्गः’ इति वर्गवर्गतपः
‘तुः’ समुच्चये पञ्चमम्, अत्र वर्ग एव यदा वर्गेण गुण्यते तदा वर्गवर्गो भवति, यथा चत्वारि सहस्राणि पणवत्स-
धिकानि तावदैव गुणितानि जातेका कोटिः सप्तपष्टिलक्षाः सप्तसप्ततिसहस्राणि द्वे शते षोडशाधिके, अङ्कतोऽपि
१६७७७२१६, एतदुपलक्षितं तपो वर्गवर्गतप इत्युच्यते । एवं पदचतुष्टयमाश्रित्य श्रेण्यादितपो दर्शितम् । एतदनु-
सारेण पञ्चादिपदैश्चपि एतत्परिभाषना कार्या । पष्टकं ‘प्रकीर्णतपः’ यत् श्रेण्यादिन्यतरचनाविरहितं स्वाशक्त्यपेक्षं यथा-
नगत्रिप् विधीयते, तत्र नमस्कारसहितादि पूर्वपुस्तपाचरितं यवमध्य-वज्रमध्य-चन्द्रप्रतिमादि । इत्थं भेदानभिधायोपसं-
हारमाह—“मणश्चिन्तयन्तित्तयो” त्ति मनस ईप्सितः—इष्टः चित्रः—अनेकप्रकारः अर्थः—स्वर्गोपवर्गोदिः तेजोलेख्यादिर्वा
यम्नात् तद् मन ईप्सितनिर्वायं नातव्यं भवति ‘इत्वरकं’ प्रक्रमाद् अनशनाख्यं तपः ॥ सम्प्रति मरणकालमनशनं

१	२	३	४
२	३	४	१
३	४	१	२
४	१	२	३

वक्तुमाह—“जा साऽणसण” इति यत्तदनशनं ‘मरणे’ मरणवसरे द्विविधं तद् व्याख्यातम् । तद् द्वैविध्यमेवाह—सह विचारेण—चेष्टात्मकेन वर्तते यत् तत् सविचारं, तद्विपरीतमविचारं, ‘कायचेष्टाम्’ उद्धर्तनादिककायप्रवीचारं ‘प्रती’ इति आश्रित्य भवेत् । तत्र सविचारं भक्तप्रत्याख्यानमिद्विनीमरणं च । तथा च भक्तप्रत्याख्यानस्वरूपम्—“विर्येडणमब्भुट्ठाणं उच्चियं संलेहणं च काऊण । पक्खस्वइ आहारं, तिविहं व चउविहं वा वि ॥ १ ॥ उवत्तइ परियत्तइ, सयमन्नेणावि कारए क्विचि । जत्थ समत्थो नवरं, समाहिज्जणयं अपडिवद्धो ॥२॥” तथा इद्विनीमरणस्वरूपम्—“पक्खस्वइ आहारं, चउविहं क्विचि । जत्थ समत्थो नवरं, समाहिज्जणयं अपडिवद्धो ॥२॥” अविचारं तु पादपोषगमनम्, तथा च तद्विधिः—नियमजो गुरुसगासे । इगियदेस्सिम्म तहा, चिहं पि हु इंगियं कुणइ ॥ १ ॥ उवत्तइ परियत्तइ, काइयमाईसु होइ उ विभासा । किच्चं पि अप्पण चिय, जुंजइ नियमेण धीवल्लिओ ॥२॥” अविचारं तु पादपोषगमनम्, तथा च तद्विधिः—“अभिर्वदिऊण देवे, जहाविहिं सेसए य गुरुमाई । पक्खस्वइतु तओ, तयंतिए सव्वमाहारं ॥ १ ॥ निरिक्कंदरमाईसु, दंडाययमाइठाणमिह ठां । जावल्लीवं चिहइ, निच्चहो पायवसमाणो ॥२॥” पुनर्द्वैविध्यमेव प्रकारान्तरेणाह—“अथवे”ति प्रकारान्तरसूचने, ‘सपरिकर्म’ स्थाननिपदनादिरूपपरिकर्मयुक्तम्, ‘अपरिकर्म च’ तद्विपरीतम् आख्यातम् । तत्र सपरिकर्म भक्तप्रत्याख्यानम् इद्विनीमरणं च, अपरिकर्म च पादपोषगमनम्, तथा चागमः—“सैमविसमम्मि य पडिओ, अच्छइ

१ विचारश्च कायवाक्यानोभेदाद्विधेति तद्विशेषपरिज्ञानार्थमाह । २ “आलोचनमभ्युत्थानमुचितं संलेखनं च कृत्वा । प्रत्याख्याति आहारं, त्रिविधं वा चतुर्विधं वाऽपि ॥१॥ उद्धर्तते परिवर्तते स्वयमन्येनापि कारयेत् किञ्चित् । यत्र समर्थो नवरं, समाधिजनकमप्रतिबद्धः ॥ २ ॥” ३ “प्रत्याख्याति आहारं, चतुर्विधं नियमतो गुरुसकाशे । इद्विधं तदेव तथा चेष्टामपि खल्विद्विधं करोति ॥१॥ उद्धर्तते परिवर्तते कायिक्यादिषु भवति तु विभागा । कृत्यमप्यात्मनैव युनक्ति नियमेन घृतिगलिकः ॥ २ ॥” ४ “अभिवन्द्य देवान् यथाविधि शेषांश्च गुर्वादीन् । प्रत्याख्याय ततस्तदन्तिके सर्वमाहारम् ॥ १ ॥ निरिक्कंदरादिषु दण्डायतादिस्थानमिह स्थित्वा । यावज्जीवं तिष्ठति, तिश्रेष्ठः पादपसमानः ॥२॥” ५ “समे विपसे च पतितो, आस्ते स पादप इव निष्कम्पः । चलनं परप्रयोगात्, नवरं दुमस्येव तस्य भवेत् ॥१॥”

मो पात्रयो व निष्कंयो । चलणं परण्यओगा, नवर दुमस्सेव तस्स भवे ॥ १ ॥” यद्वा परिकर्म—संलेखना सा यत्राडलि तत् सपरिकर्म, तद्विपरीतं त्वपरिकर्म । तत्र चाव्याघाते त्रयमप्येतत्सूत्रार्थोभयनिष्ठितो निष्पादितशिष्यः संलेखनापूर्वकमेव विचरे, अन्यथाऽऽत्तेव्याप्तसम्भवात् । उक्तञ्च—“द्वैहम्मि असंलिहिण, सहसा धाऊहिं खिज्जमाणेहिं । जायइ अट्टज्झाणं, सरीरिणो चरिमकालम्मि ॥१॥” यत्पुनर्व्याघाते संलेखनामविधायैव कियते भक्तप्रत्याख्यानादि तद् अपरिकर्म, उक्तञ्च—“अभिगाओ वा विज्जगिरिभिक्तीकोणपाय वा होज्जा । संवट्ठहत्थपायादओ व वाएण होज्जाहि ॥ १ ॥ एसाइकारणेहिं, वागाइम मरण होइ नायच्चं । परिकम्मसक्काऊणं पणम्मवाई तओ मत्तं ॥२॥” तथा निर्हरणं निर्हारः—गिरिकन्दरादिगमनेन प्रासादेर्वहिर्गमनं तद्विद्यते यत्र तन्निर्हारि, तदन्यदनिर्हारि यदुत्थातुकामे त्रज्जिकादौ विधीयते । एतच्च प्रकारद्वयमपि पाद-योपगमनविषयम्, तत्प्रस्ताव एवागमेऽस्याभिधानात् । यदुक्तम्—“धौडवगमणं दुविहं नीहारि चैव तह अनीहारि । वहिया नामाईणं, गिरिकंदरगाइ नीहारि ॥ १ ॥ वइयाइसु जं अंतो, उट्टेउमणाण ठाइ अणिहारि । तम्हा पायवगमणं, जं उयमा पायणेत्थ ॥ २ ॥” ‘आहारच्छेदञ्च’ अशनादित्यागः ‘द्वयोरपि’ सपरिकर्माऽपरिकर्मणोर्निर्हार्यनिर्हारिणोश्च सम इति शेषः, इति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ १-१०-११-१२-१३ ॥ उक्तमनशनम् । ऊनोदरतामाह—

ओमोयरणं पंचहा, समासेण वियाहियं । दवओ खित्तकालेणं, भावेणं पज्जवेहि य ॥ १४ ॥
जो जस्स उ आहारो, तत्तो ओमं तु जो करे । जहन्नेणेगसित्थाई, एवं दवेण ऊ भवे ॥ १५ ॥

१ “द्वैहऽर्मट्टित्ति सहाया, धातुपु क्षीयमाणेपु । जायते आर्त्तच्छानं, शरीरिणश्चरमकाले ॥ १ ॥” २ “अभिघातो वा गिरिविद्यु-प्रिच्छिन्नोपपन्नो वा भवेत् । तस्यत्तुहस्सपादादयो वा यातेन भवेयुः ॥ १ ॥ एवमादिकारणैर्लव्यार्थाघातिमं मरणं भवति ज्ञातव्यम् । परिकर्माऽ-ट्टया, मयागम्या गतो भक्तम् ॥२॥” ३ “पादयोपगमनं द्विविधं, निर्हारि चैव तथा अनिर्हारि । बहिर्यामादीनां गिरिकन्दरादौ निर्हारि ॥१॥ तन्निर्हारिणो यदुत्था, उत्थागुमनसि तिष्ठति अनिर्हारि । तस्मात् पादयोपगमनं, यदुपमा पादपेनात्र ॥ २ ॥”

श्रीउत्तरा-
ख्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३३९ ॥

गामे नगरे तह रायहाणिनिगमे य आगरे पल्ली । खेडे कबड-दौणमुह-पट्टण-मडंब-संबाहे ॥ १६ ॥
आसमपए विहारे, सन्निवेशे समायवोसे य । थलिसेणाखंधारे, सत्थे संबट्ठकोट्टे य ॥ १७ ॥
वाडेसु य रत्थासु य, धरैसु वा एवमित्तिं खित्तं । कप्पइ उ एवमाई, एवं खित्तेण ऊ भवे ॥ १८ ॥
पेडा य अद्धपेडा गोसुत्ति पयंगवीहिया चेव । संबुक्कावट्टाऽऽययंगंतुपच्चागया छट्ठा ॥ १९ ॥
दिवसस्स पोरिसीणं, चउण्हं यि उ जत्तिओ भवै कालो । एवं चरमाणो खल्ल, कालोमाणं सुणैयव्वं २०
अहवा तइयपोरिसीए, ऊणाए घासमेसंतो । चउभागूणाए वा, एवं कालेण ऊ भवे ॥ २१ ॥
इत्थी वा पुरिसो वा, अलंकिओ वाऽणलंकिओ वा वि । अणययवयत्थो वा, अन्नयरेणं व वत्थेणं ॥ २२ ॥
अण्णेण विसेसेणं, वण्णेणं भावमणुसुयंते उ । एवं चरमाणो खल्ल, भावोमाणं सुणैयव्वं ॥ २३ ॥
दव्वे खित्ते काले, भावम्मि य आहिया उ जे भावा । एण्हिं ओमचरओ, पल्लवचरओ भवे भिक्खू २४

व्याख्या—तत्र अवमं—न्यूनमुदरस्य अवमोदरस्तद्भावः ‘अवमौदर्यं’ न्यूनोदरता पञ्चधा समासेन व्याख्यातम् ।
‘द्रव्यतः’ इति द्रव्याद्, हेतौ पञ्चमी, क्षेत्रं च कालश्च क्षेत्रकालं तेन, भावेन ‘पर्यायैश्च’ उपाधिभूतैः ॥ तत्र द्रव्यत आह—
यो यस्य ‘तुः’ पूरणे, ‘आहारः’ द्वात्रिंशत्कत्वलमानः, ‘ततः’ स्वाहारात् ‘अवमम्’ ऊनं, ‘तुः’ प्राग्वद् यः कुर्याद् मुञ्जान
इति शेषः, यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् तस्य ‘एवम्’ अमुना प्रकारेण ‘द्रव्येण’ उपाधिभूतेन भवेदिति सण्टङ्कः, अवमो-
दर्यमिति प्रक्रमः । एतच्च जघन्येन एकसिक्कं—यत्रैकमेव सिक्कं भुज्यते तदादि, आदिशब्दात् सिक्कद्वयादारभ्य यावदेक-
त्रिंशत्कत्वलभोजनम् । सम्प्रदायः पुनत्र—“अप्पाहारोमोवस्थिा जद्धन्नेणकक्का, उक्कोसेणं अट्ट कक्का” इत्यादि,

॥ ३३९ ॥

त्रिंशं तपो-
मार्गण-
त्याख्यम-
ध्ययनम् ।
बाह्यतपसः
स्वरूपम् ।

उक्तं च—*“अर्पाहार अवद्वा दुभाग पत्ता तदेव किञ्चूणा । अट्ट दुवालस सोलैस, चर्बेवीस तदेकैतीसा य ॥ १ ॥”
क्षेत्रावमौदर्यमाह—ग्रामे नगरे, तथा राजधानी च निगमश्च—ग्रभूततरवणिजां निवासो राजधानीनिगमं तस्मिन्, आकरे
पह्यां ‘खेटे’ पांशुप्राकारप्रतिक्षिप्ते, कर्बेटं—कर्बेटजनावसः, द्रोणमुखं—जलस्थलनिर्गम—प्रवेशं यथा ताश्चलिस्त्रिः, पत्तनं—
जलपत्तनं स्थलपत्तनं च, तत्रायं जलमध्यवर्त्ति, इतरत्रिर्जलभूभागभावि, मलम्बम्—अविद्यमानार्द्धवृतीययोजनान्तप्रामं,
सम्बाधं—ग्रभूतचातुर्वर्ण्यनिवासः, कर्बेटादीनां समाहारद्वन्द्वस्तस्मिन् ॥ ‘आश्रमपदै’ तापसावसथाद्युपलक्षितस्थाने, विहारः—
देवगृहं भिक्षुनिवासो वा तत्प्रधानो ग्रामादिरपि विहारस्तस्मिन्, ‘सन्निवेशे’ यात्रादिसमायातजनावसे, समाजः—पथिक-
समूहः घोषः—गोकुलम् अन्योः समाहारस्तस्मिन्, ‘वः’ समुच्चये, स्थल्यम्—उच्चभूभागे सेना—चतुरङ्गबलसमूहः स्कन्धा-
वारः स एवाऽश्वपेखेडाद्युपलक्षितः अन्योः समाहारस्तस्मिन्, ‘सार्थे’ प्रतीते, संवर्तेः—भयप्रस्तजनस्यपणिः कौटं—
प्राकारोऽनयोः समाहारस्तस्मिन्, ‘वः’ समुच्चये, क्षेत्रप्रस्तावाक्चेह समाजादिषु क्षेत्रमैवोपलक्ष्यते ॥ ‘वाटेपु पाटेपु वा’
युत्यादिपरिश्रितगृहसमूहात्मकेषु, ‘रथ्यासु’ सेरिकासु, गृहेषु वा, ‘एवमि’ति अनेन हृदयस्यप्रकारेण ‘मृत्तियं’ ति एतावद्
विवक्षतो नियतपरिमाणं क्षेत्रं कल्पते पर्यटितुमिति शेषः, ‘तुः’ पूरणे, एवमादि, आदिशब्दाद् गृहशालादिपरिग्रहः,
‘एवम्’ अमुना प्रकारेण ‘क्षेत्रेणे’ति क्षेत्रहेतुकं ‘तुः’ पूरणे भवेद् अवमौदर्यमिति प्रक्रमः ॥ पुनरन्यथा क्षेत्रावमौदर्य-
माह—‘पेटे’त्यादि, अत्र च सम्प्रदायः—पेटा पेटिका इव चत्कोणा, अत्रपेटा इमीण चेव अङ्गसंठिया घरपरिवाडी,
गोमुत्तिया वंकावलिया, पर्यंगविही अणियया पर्यंगुणसरिसा, ‘संलुकायट्ट’ ति शम्भूकः—शङ्खलाश्रदावत्सो यस्यां सा
पेटिका इव

* “अलपाहाराऽपार्थो द्विभागा प्राप्ता तथैव किञ्चित्तूना । अष्ट द्वादश पोटश चतुर्विंशतिस्तथैकत्रिंशच्च ॥१॥” १ “पेटा” पेटिका इव
चत्कोणा, ‘मर्धपेटा’ अस्यान्वैव अर्धस्थिता गृहपरिपाटी, ‘गोमुत्तिका’ यत्रावलिका, ‘पतङ्गवीथिका’ अनियता पतङ्गोपुयनसदृशा ।

श्रीउत्तरा-
भ्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३४० ॥

त्रिंशं तपो-
मार्गेण-
त्याख्यम्-
ध्ययनम् ।
बाह्यतपसः
स्वरूपम् ।

॥ ३४० ॥

शम्बूकावर्त्तो, सा च द्विधा—यतः सम्प्रदायः—“अभिन्तरसंभुक्का बाहिरसंभुक्का य, तत्थ अहिंसरसंभुक्काए संखनामि-
खेतोवमाए आगिईए अंतो आढवइ बाहिरओ सन्निधइइ, इयरीए विवज्जओ” । “आययगंतुपञ्चागय” ति अत्रायतं—दीर्घं
प्राञ्जलमित्यर्थः, तथा च सम्प्रदायः—तत्थ उज्जुयं गंतूण नियट्ठइ “छट्ठ” ति पष्ठी । नन्वत्र गोचररूपत्वाद्विश्वाचर्यात्व-
मेवासां तत्कथमिह क्षेत्रावमौदर्यरूपतोक्ता ? उच्यते—अवमौदर्यं ममास्तु इत्यभिसन्धिना विधीयमानत्वाद् अवमौदर्य-
व्यपदेशोऽप्यदुष्ट एव, दृश्यते हि निमित्तभेदादेकत्राऽपि देवदत्तादौ पिठपुत्राद्यनेकव्यपदेशः । एवं पूर्वत्र ग्रामादिविषयस्यो-
त्तरत्र कालादिविषयस्य च नैयत्यास्याऽभिग्रहत्वेन शिक्षाचर्यात्वप्रसङ्गे इदमेवोत्तरं वाच्यम् ॥ कालावमौदर्यमाह—दिवसस्य
पौरुषीणां चतसृणामपि, ‘दुः’ पूरणे, यावान् भवेत् ‘कालः’ अभिग्रहविषय इति शेषः, एवमि’त्येवंप्रकारेण प्रक्रमात्
कालेन “चरमाण” ति सुव्यवस्थायात् चरतः ‘खलु’ निश्चितं “कालोमाण” ति कालेन—हेतुना अवसत्त्वं प्रस्तावाद् उद-
रस्य कालावसत्त्वम्, कोऽर्थः ? कालावमौदर्यं मुणितन्व्यम् ॥ एतदेव प्रकारान्तरेणाह—अथवा तृतीयपौरुष्याम् ऊनायां
‘ग्रासम्’ आहारं “एसंतो” ति सुव्यवस्थायाद् एषयतः, न्यूनत्वमेव विशेषत आह—चतुर्भागोनायां, वाशब्दात् पञ्चादि-
भागोनायां वा, एवम् अमुना कालविषयामिग्रहक्षणेन प्रकारेण चरत इत्यनुवर्त्तते, कालेन तु भवेद् अवमौदर्यम्, औत्सर्गि-
कविधिविषयं चैतद्, उत्सर्गतो हि तृतीयपौरुष्यामेव शिक्षाटनमुक्तम् ॥ भावावमौदर्यमाह—स्त्री वा पुरुषो वाऽलङ्कृतो
वाऽनलङ्कृतो वाऽपि अन्यतरवयःस्थो वा ‘अन्यतरेण’ पट्टवटकमयादिना वस्त्रेणोपलक्षितः ॥ अन्येन ‘विशेषेण’ कुपितग्रह-
सितादिनाऽवस्थाभेदेन ‘वर्णेन’ कृष्णादिनोपलक्षितः ‘भाव’ पर्यायम् उक्तरूपमेवाऽलङ्कृतत्वादि “अणुमुयंते उ” ति ‘अनु-

१ “अभ्यन्तरशम्बूका बहिःशम्बूका च, तत्र अभ्यन्तरशम्बूकाया शङ्खनाभिदेशोपमाया आकृत्या अन्तरारभते बाह्यतः सन्निवर्त्तते,
इतराया विपर्ययः” ।

‘मुद्यन्ते’ यदि ज्ञाना दास्यति ततोऽहं ग्रहीष्ये नाऽन्यथेत्युपस्कारः, एवं “चरमाणो” ति ‘प्राग्वत् चरतः’ ‘खलु’ निश्चितं “भावोमाणं” ति भावाऽवमत्वं मुणितव्यम् ॥ पर्यवावमौदर्यमाह—द्रव्ये क्षेत्रे काले भावे च आख्याताः ‘तुः’ पूरणे, ते ‘भावाः’ पर्याया गणसिन्धोन्तत्वादयः, ‘एतैः’ सर्वैरपि “ओम” ति अवममुपलक्षणत्वाद् अवमौदर्यं चरति अवमनररुः पर्यवचरन्तो भवेद्भिर्युः । इह च पर्यवग्रहणेन पर्यवत्राधान्यविवक्षया पर्यवावमौदर्यमुक्तम् । यत्रापि च द्रव्यतो न्यूनत्वमुदरस्य नास्ति तत्राऽपि क्षेत्रादिन्यूनतामपेक्ष्याऽवमौदर्याणि भण्यन्त इति सूत्रैकादशकार्यः ॥ १४-१५-१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४ ॥ भिक्षाचर्यामाह—

अट्टविहंगोयरगं तु, तहा सतेव एसणा । अभिग्गहा य जे अन्नो, भिक्खायरियमाहिया ॥ २५ ॥
त्याख्या—अट्टविहंगोयरगं” ति प्राकृतत्वाद् अष्टविधोऽन्नः—प्रधानोऽकल्पनीयपरिहारेण स चाऽसौ गोचरश्च अष्ट-
त्रियाग्रगोचरः, ‘तुः’ पूरणे, तथा सर्वेष्वेव भाभिग्रहाश्च ये ‘अन्ये’ तदतिरिक्ताः, ते किम् ? इत्याह—‘भिक्खायरियमा-
हिय” ति सूत्रत्वेन भिक्षाचर्या वृत्तिसङ्क्षेपापरत्नामिका आख्याता । अत्र चाऽष्टावग्रगोचरभेदाः पेडादयः, सप्तैपणा-
ग्रगाः—*“संमट्टमसंसेहा, उद्धड तह अप्पलेवडा चेव । उग्गहिया पंगहिया उज्झियधम्मा य सत्तमिया ॥ १ ॥”
‘अभिग्रहाश्च’ द्रव्यक्षेत्रकालभावविषयाः । तत्र द्रव्याभिग्रहाः—कुन्ताग्रादिसंस्थितमण्डकलण्डादि ग्रहीष्ये इत्यादयः ।
क्षेत्राभिग्रहाः—देहलीं जङ्गयोरन्तर्विधाय यदि दास्यति ततो ग्राह्यमित्यादयः । कालाभिग्रहाः—सकलभिक्षाचर-
निरर्चनायसरे मया पर्यटितव्यमित्यादयः । भावाभिग्रहास्तु—हसन् क्रन्दन् वद्धो वा यदि प्रतिलाभयिष्यति
ततोऽग्राऽऽन्ये न त्वन्यथेत्येवमादय इति सूत्रभावार्यः ॥ २५ ॥ अभिहिता भिक्षाचर्या । रसपरित्यागमाह—

* “मग्गहाऽसंसेहे, उच्चुता तथाऽल्पलेपा चैव । उग्गहीता प्रगृहीता, उज्झितधर्मो च सप्तमी ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ ३४१ ॥

त्रिंशं तपो-
मार्गग-
त्याख्यम-
ध्ययनम् ।
बाह्यतपसः
स्वरूपम् ।

॥ ३४१ ॥

खीरदहिसपिमाई, पणीयं पाणभोयणं । परिवज्जणं रसाणं तु, भणिंयं रसविवज्जणं ॥ २६ ॥
व्याख्या—क्षीरदधिसर्पिरादि 'प्रणीतम्' अतिबृंहकं, पानं च—खर्जूररसादि भोजन च—गलद्विन्द्वोदनादि पान-
भोजनं सोपस्कारत्वादेपां परिवर्जनं रसानां 'तुः' पुरणे, भणितं रसविवर्जनमिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कायकुशमाह—
ठाणा वीरासणाईया, जीवस्स उ सुहावहा । उग्गा जहा धरिज्जंति, कायकिल्लेसं तमाहिंयं ॥ २७ ॥
व्याख्या—स्थानानि वीरासनादीनि, लोचाद्युपलक्षणं चैतत्, जीवस्य, 'तुः' अवधारणे भिन्नक्रमश्च, ततः सुखावहा-
न्येव मुक्तिसुखहेतुत्वात्, 'उग्गाणि' दुष्करतया 'यथा' येन प्रकारेण 'धार्यन्ते' सेव्यन्ते 'कायकिल्लेसं तमाहिंयं' ति
कायकुशः स आख्यातः तथैवेति शेष इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ संलीनतामाह—

एगंतमणावाए, इत्थीपमुविज्जिए । सयणासणसेवणया, विवित्तं सयणासणं ॥ २८ ॥

व्याख्या—“एगंतं” ति सुब्वयत्ययाद् 'एकान्ते' जनेनाऽनाकुले 'अनापाते' कथाद्यापातरहिते 'क्षीपशुविवाजिते' तत्रै-
वाऽवस्थितव्यादिरहिते शून्यागारादाविति भावः, “सयणासणसेवणय” ति सूत्रत्वात् शय नासनसेवनं विविक्तशयना-
सनं नाम बाह्यं तप उच्यते इति शेषः । उपलक्षणं चैतदेषणीयफलादिग्रहणस्य, अनेन च विविक्तचर्या नाम संलीन-
तात्ता । शेषसंलीनतौपलक्षणमेषा, यतश्चतुर्विधा इयमुक्ता । तथाहि—“इदिंयकसायजोगे, पडुष संलीणया मुणेयवा ।
तह जा विवित्तचरिया, पन्नत्ता वीयरगेहि ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ उक्तेमेवार्थमुपसंहरन्नुत्तरग्रन्थसम्बन्धमाह—
एसो वाहिरगतवो, समासेण वियाहिओ । अंभिंभतरतवो इत्तो, वुच्छामि अणुपुधसो ॥ २९ ॥
व्याख्या—सुगममेव ॥ २९ ॥ प्रतिज्ञातमाह—

१ “इदिंयकपाययोगान्, प्रतीत्य संलीनता ज्ञातव्या । तथा या विविक्तचर्या, प्रज्ञसा वीतरागैः ॥ १ ॥”

पायच्छित्तं विणओ, वेयावच्चं तहेव सज्जाओ । झाणं च विउस्सग्गो, एसो अ विंभतरो तवो ॥ ३० ॥

व्याख्या—अक्षरार्थः सुगमः ॥ ३० ॥ भावार्थं तु खत एवाऽऽह सूत्रकृत्—

आलोयणारिहाईयं, पायच्छित्तं तु दसविहं । जे भिक्खू वहई सम्मं, पायच्छित्तं तमाहिं ॥ ३१ ॥
अब्भुट्ठाणं अंजलिकरणं, तहेवाऽऽसणदायणं । गुरुभत्ति भावसुस्सूसा, विणओ एस वियाहिओ ३२
आयरियमाईए, वेयावच्चम्मि दसविहे । आसेवणं जहाथामं, वेयावच्चं तमाहिं ॥ ३३ ॥

त्रायणा पुच्छणा चेव, तहेव परियट्ठणा । अणुप्पेहा धम्मकहा, सज्जाओ पंचहा भवे ॥ ३४ ॥
अट्ठरुक्काणि वज्जेत्ता, झाइज्जा सुसमाहिए । धम्मसुक्काइं झाणाइं, झाणं तं तु बुहा वदे ॥ ३५ ॥
मयणासण ठाणे वा, जे उ भिक्खू ण वावरे । कायस्स विउस्सग्गो, छट्ठो सो परिकित्तिओ ॥ ३६ ॥

व्याख्या—आलोचनां अर्हति आलोचनार्हं—यत् पापमालोचनात एव शुद्ध्यति, आदिशब्दात् प्रतिक्रमणार्हादियहः ।
इह पुनर्विषयविगमिणोरेभेन्द्रोपचारादेवंविधपापविशुद्ध्युपायभूतानि आलोचनादीन्येव आलोचना र्हादिशब्देनोक्तानि, प्राय-
श्चित्तं 'तुः' अवधारणे भिन्नक्रमश्च, ततो दशविधमेव, दशविधत्वं चेत्यम्—'आलोयण पडिकरणे, मीस विवेगे तथा विउ-
स्सग्गे । तव छेय मूल अणवट्ठया य पारंघिए चेव ॥ १॥' 'जे' इति आर्पत्वाद् यद् भिक्षुः 'वहति' आसेवते 'सम्यग्'
अपेक्षितं प्रायश्चित्तं तद् आख्यातम् ॥ विनयमाह—अभ्युत्थानम् अञ्जलिकरणं, 'तये'ति समुच्चये, 'एवे'ति पूरणे,
"आमणदायणं" ति सूत्रत्वाद् आसनदानं, गुरुभक्तिः, भावेन—अन्तःकरणेन शुश्रूषा—तदादेशं प्रति श्रोतुमिच्छा पथुपासना
वा भावशुश्रूषा विनय गण व्याख्यातः ॥ वैयावृत्यमाह—'आचार्यादिके' आचार्यादिविषये, मकारस्त्वलाक्षणीकः,

१ "आलोचना प्रतिक्रमणं मिश्रं निवेकस्तथा व्युत्सर्गः । तपश्छेदो मूलमनवस्थाप्यं च पाराश्रिकमेव ॥ १ ॥"

अथ चरणविधिनामकमेकत्रिंशत्तममध्ययनम् ।

‘अनन्तराध्ययने तप उक्तम्, तच्च चरणत्रय एव भवतीत्यधुना चरणमुच्यते’ इति सम्यग्व्यस्यैकत्रिंशत्तमाध्ययनस्य

चरणविधिनामकस्याऽऽदिसूत्रम्—

चरणविधिं पवक्त्वामि, जीवस्स उ सुहावहं । जं चरित्ता वहू जीवा, तिन्ना संसारसागरं ॥ १ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ १ ॥ प्रतिज्ञातमाह—

एगओ विरइं कुज्जा, एगओ अ पवत्तणं । असंजमे नियत्तिं च, संजमे य पवत्तणं ॥ २ ॥
रागद्वेसे य दो पावे, पावकम्मपवत्तणे । जे भिक्खू रुंभई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ३ ॥
दंडाणं गारवाणं च, सट्ठाणं च तियं तियं । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ४ ॥
दिघे य जे उवस्सगे, तहा तेरिच्छ-माणुसे । जे भिक्खू सहई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ५ ॥
विगहा-कसाय-सत्ताणं, ज्ञाणाणं च दुयं तहा । जे भिक्खू वल्लई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ६ ॥
वाणसु इंदियत्थेसु, समिइसु किरियासु य । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ७ ॥
लेमासु हसु काणसु, छफे आहारकारणे । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ८ ॥
पिंदुगहपडिमासुं, भयट्ठाणेसु सत्तसु । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ९ ॥
माणसु वंभणुत्तीसु, भिक्खुधम्ममि दसविहे । जे भिक्खू जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १० ॥

श्रीलचरा-
ध्ययनहृत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३४३ ॥

उचासगाणं पडिमासु, भिक्खुणं पडिमासु य । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मंडले ॥ ११ ॥
किरियासु भूयगामेसु, परमाहम्मिएसु य । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मंडले ॥ १२ ॥
गाहासोलसएहिं, तहा असंजमम्मि य । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मंडले ॥ १३ ॥
वंभम्मि नायज्झयेणोसु, ठाणेसु यऽसमाहिए । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मंडले ॥ १४ ॥
इक्कवीसाए सबलेसुं, बावीसाए परीसहे । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मंडले ॥ १५ ॥
तेवीसई सूयगडे, रूवाहिएसु सुरेसु य । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मंडले ॥ १६ ॥
पणवीसा भावणाहिं च, उद्देसेसु दसाहणं । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मंडले ॥ १७ ॥
अणगारगुणेहिं च, पगप्पम्मि तहेव य । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मंडले ॥ १८ ॥
पावसुयप्पसंगेसु, मोहहाणेसु चेव य । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मंडले ॥ १९ ॥
सिद्धाइगुणजोगेसु, तित्तीसाऽऽसायणासु य । जे भिक्खू जयई निच्चं, से न अच्छइ मंडले ॥ २० ॥

व्याख्या—‘एकतः’ एकस्माद् विरतिं कुर्यात्, ‘एकतश्च’ एकस्मिंश्च प्रवर्तनम् । एतदेव विशेषत आह—असंय-
मात् पञ्चम्यर्थे सप्तमी निवृत्तिं च संयमे च प्रवर्तनं कुर्यादित्यनुवर्तते । ‘चकारौ’ समुच्चये ॥ रागद्वेषौ च द्वौ पापौ पाप-
कर्मप्रवर्तकौ यो भिक्षू ‘रुणद्धि’ तिरस्कुर्वते नित्यं सः ‘नाऽस्ते’ न तिष्ठति ‘मण्डले’ संसारे वृद्धव्याख्यानात् । एवमुत्तर-
सूत्रेष्वपि नित्यमित्यादि व्याख्येयम् ॥ ‘दण्डानां’ मनोदण्डादीनां ‘गौरवाणां च’ ऋद्धिगौरवादीनां ‘शल्यानां’ माया-
शल्यादीनां त्रिकं त्रिकं यो भिक्षुस्त्यजति ॥ दिव्यांश्चोपसर्गान्, तथा तैरश्चमानुपान् उपलक्षणत्वात्मात्मसंवेदनीयांश्च प्रत्येकं

एकत्रिंशं
चरणविधि-
नामकम्-
ध्ययनम् ।

चरण-
विधानम् ।

॥ ३४३ ॥

चतुर्विधान्, तथाहि—‘हीम-पओस-विमंसा-गुहो-विमायाहिं देवउवसग्गा । आइतियं माणुस्सा, कुसीलपडि सेवहेऊ य ॥ १ ॥ मयरोसाहाररूप, अवगलयणाऽवने च तेरिच्छा । घट्टण-पवडण-थंभण-लेसण्या आयवेयणिया ॥ २ ॥’ यो भिक्षुः महते ॥ ‘विकथा-कपाय-सञ्ज्ञानां’ प्रतीतानां प्रत्येकं चतुष्कमिति शेषः, “ज्ञाणाणं च” त्ति ध्यानयोश्च ‘द्विकम्’ आर्त्तरीद्वरूपं तथा यो भिक्षुर्वर्जयति, चतुर्विधत्वाच्च ध्यानस्याऽत्र प्रस्तावेऽभिधानम् ॥ व्रतेषु इन्द्रियार्थेषु समितिषु ‘क्रियासु च’ कायिम्यादिषु यो भिक्षुः ‘यतते’ यथायोगं परिपालनवर्जनविधानेन यत्नं कुरुते ॥ लेस्यासु पट्सु कायेषु ‘पट्के’ पट्परिमाणे ‘आहारकारणे’ वेदनादौ यो भिक्षुः ‘यतते’ यथायोगं निरोधरक्षादिविधानेन यत्नं कुरुते ॥ ‘पिण्डावग्रह-प्रतिमानु’ आहारग्रहणविषयाऽभिग्रहरूपासु संसृष्टादिषु सप्तस्थिति योगः । तत्राऽसंसृष्टा हस्तमात्राभ्यां चिन्त्या—“असंसृष्टे हृत्थे असंसृष्टे मत्ते अस्सरडिय त्ति वुत्तं भवई” एवं गृहृतः प्रथमा भवति १ । संसृष्टा ताभ्यामेव चिन्त्या—“संसृष्टे हृत्थे संसृष्टे मत्ते” एवं गृहृतो द्वितीया २ । उद्धृता नाम—पाकस्थानाद् यत् स्थाल्यादौ स्वयोगेन भोजनभाजने वोद्धृतं तत् एव गृहृतश्चृतीया ३ । अल्पलेपा नाम—अल्पशब्दोऽभाववाचकः, निर्लेपं पृथुकादि गृहृतश्चतुर्थी ४ । अवगृहीता नाम—भोजनकाले भोक्तृकामस्य शरावादिना यदुपहृतं भोजनजातं तत् एव गृहृतः पञ्चमी ५ । प्रगृहीता नाम—भोजनवे-
लायां भोक्तृकामाय दातुमभ्युद्यतेन भोक्त्रा वा यत् करादिना प्रगृहीतं तद्गृहृतः षष्ठी ६ । उज्झितधम्मो तु—यत् परित्यागाद् भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नैव कान्तिस्तदध्वंशकं वा गृहृत इति सप्तमी ७ । तथा ‘भयस्थानेषु’

१ “हास्यप्रपञ्चविमंशपृथग्विमाग्राभिर्दिनोपसर्गाः । आदिप्रिकं मानुषकाः कुसीलप्रतिसेवनाहेतुश्च ॥ १ ॥”

मयरोगाऽहारकृताः अपललयनाऽवने च तैरश्वा । घट्टनप्रपतनस्तम्भनश्लेषणकादात्मवेदनीया ॥ २ ॥”

२ “असंनृष्टो वृत्ताः असंघट्ट मात्रकम्, अलरिण्टता इयुक्तं भवति” ।

इहलोकादिषु सप्तसु, उक्तञ्च—*“इहपरलोकाऽऽर्थाणमर्कम्हाओजीवभरणमसिलोए” यो भिक्षुः ‘यतते’ पालनभया-
करणाभ्याम् ॥ ‘भवेयु’ जातिमदादिष्वष्टसु, उक्तञ्च—†“जाईकुलबलरूवे तेवईस्सरिए सुँए लोमे” प्रतीतत्वाच्च इह,
अन्यत्र च सूत्रे सङ्ख्याऽनभिधानम् । ब्रह्म-ब्रह्मचर्यं तदुत्तिष्ठु-वसत्यादिषु नवसु, उक्तञ्च—‡“वसंहि केह ३निसिज्जिदिये
कुँडितर पुर्वकीलिय पैणीए । अईमायाऽह्वार विभूंसणा य नव बंभगुत्तीओ ॥ १ ॥” भिक्षुधर्मे ‘दशविधे’ क्षान्त्यादिभे-
दतः, उक्तञ्च—§“द्वंती य मद्वऽज्जव मुत्ती तेव सैजमे य बोधवो । सच्चं सोयं आकिचणं च, बंभं” च जह्मस्मो
॥ २ ॥” यो भिक्षुर्यतते परिहारादिना ॥ उपासकाः—श्रावकास्तेषां ‘प्रतिमासु’ अभिग्रहविशेषरूपासु दर्शनादिषु एका-
दशसु, उक्तं हि—§“दंसण वैय सैमाइय १पोसह पैडिमा अवंभसँच्चित्ते । आरंभपेसउडिँवज्जए समणभूए य ॥१॥”
तत्स्वरूपञ्चेदम्—“पैसमाइगुणविसिँहं, कुगहसंकाइसल्लपरिहीणं । सम्मदंसणमणहं, दंसणपडिमा हवइ पढमा ॥ १ ॥
वीयाऽणुबवधारी, सामाइकडो य होइ तइया उ । होइ चउत्थी उ चउइसऽट्टमाईसु दिवसेसु ॥ २ ॥ पोसह चउव्विहं पी,
पडिपुत्रं सम्म सो उ अणुपाले । बंधाई अइयारा, पयत्तओ वज्जइ इमासु ॥ ३ ॥ यद्यपि च सामायिकप्रतिमा दशा-

* “इहपरलोकाऽऽदानाऽकस्मादाजीवमरणाऽल्लोकाः” । † “जाति-कुले-बले-रूपे तेषसि ऐर्द्धये सुते लोमे” । ‡ “वसतिः कथो
निषेधेन्द्रियाणि कुल्यान्तरं पूर्वकीदितं ग्रणीतम् । अतिमात्राहारो विभूयणा च नव ब्रह्मगुणस्यः ॥ १ ॥” § “क्षान्तिश्च मोर्दवं आर्जवं
मुक्तिः तैपः संयमश्च बोद्धव्यः । सैल्यं शौर्चमकिञ्चनञ्च ब्रह्म च यतिधर्मः ॥१॥” § “दर्शनं द्वैतानि सामायिकं पोषधः प्रतिमा अन्नह्वचर्य-
सँचित्तयोः । आरम्भप्रेष्यउडिँधानां वर्जक. श्रमणभूतश्च ॥१॥” § “प्रशमादिगुणविसिष्ट, कुग्रहशङ्कादिशल्यपरिहीनम् । सम्यग्दर्शनमनघं,
दर्शनप्रतिमा भवति प्रथमा ॥ १ ॥ द्वितीयाऽणुवतधारी, सामायिककृतश्च भवति तृतीया तु । भवति चतुर्थी तु चतुर्दश्यष्टम्यादिषु
दिवसेषु ॥ २ ॥ पौषधं चतुर्विधमपि, प्रतिपूर्णं सम्यक् स तु अनुपालयेत् । बन्धादीनतिचारान्, प्रयत्नतो वर्जयत्यासु ॥ ३ ॥”

श्रुतरक्तुणाऽभिप्रायेणाऽनियतकालमाना तथाऽप्यावश्यकचूर्ण्यभिप्रायेणोपासकदशाऽभिप्रायेण च प्रतिदिनमुभयसन्ध्यं
नामाधिक्रूरणतो मासत्रयमानोत्कर्षेण द्रष्टव्या । पोषधप्रतिमा तु मासचतुष्टयमाना, जघन्यतस्तु सर्वा अत्येकाहोरात्र-
माना इति । “अम्ममणुद्यय-गुणवय-सिक्खावयवं धिरो य नाणी य । अट्टमिचउहसीसुं, पडिमं ठाएगारईयं ॥४॥ असि-
गाण विपउभोई, मउलियउो दिवसवंभयारी य । रत्तिं परिमाणकडो, पडिमावज्जेसु दिवसेसु ॥ ५ ॥ “वियडभोइ” ति
रिक्कटे-प्रकटे दिन इत्यर्थः भुक्ते ‘विकटभोजी’ चतुर्विधाहारारामिभोजनवर्जकः, ‘भोलिकुतः’ अववद्धकच्छः । ज्ञायइ
पडिमाए ठिओ, निलोयपुजे जिणे नियकसाए । नियदोसपचणीयं, अन्नं वा पंच जा मासा ॥६॥ सिंगारकह विभूसुक्क-
रिम्म इत्थीरुं च वज्जंतो । वज्जइ अवंभसेगं, तओ उ छट्टाए छम्मासे ॥ ७ ॥ सत्तम सत्त उ मासे, नवि आहारे
मन्नित्तमाहार ! जं जं हेट्टिक्कणं, तं तोवरिमाण सबं पि ॥ ८ ॥ आरंभसयंकरणं, अट्टमिया अट्टमास वज्जेइ । नवमा
नवमासे पुण, पेसारंभे विवज्जेइ ॥ ९ ॥ इसमा पुण इसमासे, उद्धिक्कयं तु भत्त नवि भुंजे । सो होइ उ छुरसुंडो
छिळ्ळि वा धारण सोई ॥१०॥ ‘उद्धिक्कृतं’ तमेवोद्दिश्य यत् कृतम् । “जं निहियमतथजायं, पुच्छंतं नियाण नवर सो तत्थ ।

१ “समयस्यानुमतगुणमवशिष्यामतायान् स्थिरश्च ज्ञानी च । अष्टमीचतुर्दश्योः प्रतिमां तिष्ठत्येकरात्रिकीम् ॥ ४ ॥ अस्त्रातो
रिष्टगोत्री, मोद्धिहो दिवसमयस्फचारी च । रात्रौ परिमाणकृतः, प्रतिमावर्जेषु दिवसेषु ॥ ५ ॥ घ्यायति प्रतिमायां स्थितः,
सिन्धोऽष्टगान् त्रिगान् त्रिगण्यायान् । मिजदोषप्रत्यनीकं, अन्यं वा पञ्च यावन्मासाः ॥ ६ ॥ शृङ्गारकया विभूयोक्तं स्त्रीरहश्च वर्जयन् ।
गंयंभमौकं, उतश्च पक्षां पण्मासान् ॥ ७ ॥ सप्तमी सप्त तु मासान्, नापि आहरति सचित्तमाहारम् । यथदधस्तनीनां, तत्तदुपरितनीनां
मर्चमपि ॥ ८ ॥ आरंभसयंकरणं, अष्टमिका अष्टमासान् वर्जयति । नवमी नवमासान् पुनः, प्रेव्यारम्भान् विवर्जयति ॥ ९ ॥ दशमी
पुनर्नवमासान्, उद्धिक्कृतं तु भक्तं नापि भुञ्जीत । स भवति तु क्षुरसुण्डः, शिलां वा धारयेत् कोऽपि ॥ १० ॥ यन्निहितमर्थजातं,
एतानां त्रिगानां नपरं स तत्र ।

जइ जाणइ तो सोहे, अह नवि तो वेइ नवि जाणे ॥ ११ ॥ नाडन्यत् तस्य गृहकृत्यं किमपि कर्तुं कल्पत इति भावः ।
 “क्षुरसुण्डो लोएण व, रयहरण पडिगहं च गिण्हत्ता । समणब्भूओ विहरे, मासा एकारसुखोसं ॥ १२ ॥ ममकारेड-
 वोच्छिन्ने, वच्चइ सन्नायपल्लि दहुं जे । तत्थ वि साहु व जहा, गिण्हइ फासुं तु आहारं ॥ १३ ॥” ‘सञ्ज्ञातपल्लि’ ज्ञाति-
 सन्निवेशं ‘फासुं तु’ प्राप्तुमेव, उपलक्षणत्वादेपणीयं च, प्रेमाव्यवच्छेदात् सञ्ज्ञातिपल्लिगमनेऽपि तस्य न दोष इत्या-
 शयः ॥ तथा भिक्षूणां प्रतिमासु मासिक्यादियु द्वादशसु, यत आगमः—‘मौसाई सत्तंता, पढमा विति तइय सत्तरा-
 इदिणा । अहराइ एगारई, भिक्खुपडिमाण बारसगं ॥ १ ॥ तत्त्वरूपश्चेदम्—पडिवज्जइ एयाओ, संघयण-धिईजुओ
 महासत्तो । पडिमाओ भावियप्पा, सम्मं गुरुणा अणुन्नाओ ॥ २ ॥ गच्छे चिय निम्माओ, जा पुवा दस भवे असंपुत्ता ।
 नवमस्स तइयवत्थुं होइ जहन्नो सुयाभिगमो ॥ ३ ॥ वोसट्ठचत्तेहो, उवसगसहो जहेव जिणक्खपी । एसण अभिगगहीया,
 भत्तं च अलेवडं तस्स ॥ ४ ॥ गच्छा विणिक्खमित्ता, पडिवज्जइ मासियं महापडिमं । दत्तेग भोयणस्सा, पाणस्स वि तत्थ
 एग भवे ॥ ५ ॥ जत्थडत्थमेइ सूरु, न तओ ठाणा पयं पि संचलइ । नाएगाराइवासी, एगं व दुगं व अन्नाए ॥ ६ ॥

यदि जानाति ततः कथयति, अथ नापि ततो ब्रवीति नापि जाने ॥ ११ ॥ १ “क्षुरसुण्डो लोचेन वा, रजोहरणं पतद्ग्रहं च गृहीत्वा ।
 श्रमणभूतो विहरेत्, मासानेकादशोऽकुष्ठम् ॥ १२ ॥ ममकारेऽव्युच्छिन्ने, व्रजति सञ्ज्ञातपल्लिं द्रष्टुम् । तत्रापि साधुरिव यथा, गृह्णाति
 प्राप्तुकं तु आहारम् ॥ १३ ॥” २ “मासावयः ससान्ताः प्रथमा द्वितीया तृतीया सप्तमि-दिनाः । अहोरात्रिकी प्रकारात्रिकी भिक्षुप्रतिमानां
 द्वादशकम् ॥ १ ॥ प्रतिपद्यते पुता, संहनन-धत्तियुतो महासत्त्वः । प्रतिमा भावितात्मा, सम्यगुरुणा अनुज्ञातः ॥ २ ॥ गच्छे एव निर्मातः,
 यावत् पूर्वाणि दश भवेयुरसम्पूर्णाणि । नवमस्य तृतीयवस्तु, भवति जघन्यः श्रुताभिगमः ॥ ३ ॥ व्युत्सृष्ट्यक्तदेहः, उपसर्गसहो यथैव
 जिनकल्पी । पृषणा अभिगृहीता, भक्त चाऽलेपकृतस्य ॥ ४ ॥ गच्छाद् विनिष्क्रम्य, प्रतिपद्यते मासिकं महाप्रतिमाम् । दृष्टेका भोजनस्य,
 पानकस्यापि तत्रैका भवेत् ॥ ५ ॥ यन्नाऽसमेति सूर्यः, न ततः स्थानात् पदमपि सञ्चलति । ज्ञात प्रकारात्रिवासी, एकां वा द्वे वाऽज्ञाते ॥ ६ ॥

दुष्टस्मृतिमार्गं नो भण्यं पयं पि ओसरद् । एमाङ्गनियमसेवी, विहरद् जाडखण्डिओ मासो ॥ ७ ॥ पच्छा
गन्तुमर्हति, एव दुमासी तिमसी जा सत्त । नवरं दत्तीवुद्धी, जा सत्त उ सत्तमासीए ॥ ८ ॥ ततो य
अट्टगीया, भवई दु पढम सत्तराईदी । तीए चउत्थचउत्थेणऽपणएणं अह विसेसो ॥ ९ ॥ उत्ताणग पासही, नेसज्जी
यात्रि ठाण ठाइत्ता ! सहउवसलो घारे, दिव्वाई तत्थ अविक्कपो ॥ १० ॥ 'उतानकः' ऊर्द्धमुखशयितः, 'नेसज्जि' ति
निययावान् समयुततया उपविष्टः । अस्यां च पारणके आयामाग्लं दत्तनियमस्तु नास्ति, ग्रामादेर्वह्निश्चाऽवस्थानम् ।
"दोआ मि गरिस गिय, वहिया गामाइयाण नवरं तु । उळुङ्गु लंगंडसाई, दंडायय उडु ठाइत्ता ॥ ११ ॥" लगण्डं-वक्र-
भात्रं तद्वत् जेते लगण्डयावी शिरःपार्श्विकाभिरेव स्पृष्टभूः न तु पुष्टेन, दण्डायतः-दण्डवद् भूयस्तायतशरीरः ।
"नेसाए वी एवं, नवरं ठाणं तु तस्स गोदोही । वीरासणमहवा वी, ठाएजा अंवखुज्जो हु ॥ १२ ॥" गोदोहिका-गोदो-
ह्याप्रभृत्येत्येयाऽप्रपादतलाभ्यामवस्थानम्, वीराणां-दृढसंहननानाम् आसनम् तद्धि सिंहासनाधिरूढस्य सिंहासनापनयनेऽ-
विनलितावस्थानेन तुल्यम्, 'आम्रकुञ्जः' सहकारफलवद् वक्राकारः । "एमेव अहोराई, छट्ठं भत्तं अपाणयं नवरं ।

रूढाश्चहस्त्यादीनां न मयेन पदमपि अपसरति । एवमादितियमसेवी, विहरति यावदखण्डितो माससः ॥ ७ ॥ पश्चाद् गच्छमत्येति, एवं
प्रिमाती त्रिमासी यापए मस । केवलं दत्तिवृद्धिर्यावत् सस तु सप्तमासिकयाम् ॥ ८ ॥ ततश्च अष्टमिका, भवति खलु प्रथमा
सप्तरात्रिन्द्रा । तसां चतुर्यंचतुर्येनाऽपानकेनाऽय विशेषः ॥ ९ ॥ उत्तानको पार्श्वगः, नैपथी वाऽपि स्थानं स्थित्वा । सहते
उपगमांन् गोरान्, दिग्गदीन् तत्राऽविरूपः ॥ १० ॥ १ "द्वितीयाऽपि इंदवी एव, बहिस्ताद् ग्रामादिकानां केवलं तु । उल्लुङ्को
प्राग्वज्जानी, वृग्गयत उर्ध्वं शिरावा ॥ ११ ॥" २ "तृतीयायामप्येवं, केवलं स्थानं तु तस्य गोदोहिका । वीरासनमथवाऽपि तिष्ठेदाञ्जुळः
भटु ॥ १२ ॥" ३ "एवमेयाऽहोरात्रिकी, पष्ठं भक्तमपानकं केवलम् ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखमोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३४६ ॥

एकत्रिंशं
चरणविधि-
नामकम-
ध्ययनम् ।
चरण-
विधानम् ।

॥ ३४६ ॥

गामनगराण वहिया, वग्धारियपाणिहृणं ॥ १३ ॥ ” ‘व्याघारितपाणिके’ प्रलम्बमुजस्येत्यर्थः, इयं च त्रिभिर्दिनैर्यति, अहोरात्रस्यान्ते षष्ठमभूक्तकरणान् । यदाह—“अहोरात्राद्या तर्हि पच्छा छटं करेइ” । एकाशनेन चैयमारभ्यते, तेनैव च निष्ठां याति । ‘हेमेव एगराई अष्टमभूत्तेण ठाण बाहिरओ । ईसीपन्भारगए, अणिसिनयणेगदिही य ॥ १४ ॥’ “साहिट्ठु दो वि पाए, वग्धारियपाणि ठायहृ ह्वाणं” ति, ‘ईषत्प्रागभारगतः’ ईषत्कुब्जो नद्यादिदुस्तटीस्थितो वा, ‘एकदृष्टिः’ एक-पुद्गलगतदृष्टिः, ‘संहत्य पादौ’ जिनमुद्रया व्यवस्थाप्य इत्यर्थः, सम्यक्करणे चास्याऽवधिज्ञानं मनःपर्यवज्ञानं केवलज्ञानं वा फलमागमेऽभिहितम् । इयं च प्रतिमा रात्रेरनन्तरमष्टमकरणात् चतूरात्रिदिवमाना । यदाह—“एगराइया चडहिं पच्छा अट्टमं करेइ” ति । विस्तरासां दशाभ्योऽवसेयः । एतासु यो भिक्षुर्यतते यथावत् परिज्ञानोपदेशपालनादिभिः ॥ ‘क्रियासु’ कर्मबन्धनिबन्धनभूतचेष्टासु अर्थोऽनर्थोदिभेदतः त्रयोदशसु, तथा चागमः—“अट्टाणट्ठा हिंसाऽकम्हा दिही य मोसऽदिन्ने या । अब्झत्थ माणसित्ते, माया लोभेरियावहिया ॥ १ ॥” आसां भावार्थः पुनरयम्—“तैसथावरभूय-हिओ, जो दंडं निसिरई हु कज्जम्मि । आयपरस्स व अट्ठा, अट्ठादंडं तयं विति ॥ १ ॥ जो पुण सरडाईयं, थावर-कायं व वणलयाईयं । मोरेउ छिदिऊण व, छुट्टे एसो अणट्ठाए ॥ २ ॥ अहिमाइ वेरियस्स व, हिंसिसुं हिंसई व हिंसिहिई ।

ग्रामनगरयोर्बहिस्ताद् व्याघारितपाणिकं स्थानम् ॥ १३ ॥ १ “अहोरात्रिकी तत्र पश्चात् षष्ठं करोति” २ “एवमेव एकरात्रिकी अष्टमभूक्त-स्थानं बहिस्तात् । ईषत्प्रागभारगतोऽनिमिषनयनैकदृष्टिश्च ॥ १४ ॥ ३ “संहत्य द्वावपि पादौ व्याघारितपाणि. तिष्ठति स्थानमिति” ४ “एक-रात्रिकी चतुर्भिः पश्चात् अष्टमं करोती” ति । ५ “अर्थोऽनर्थो हिंसा, अकस्माद् दृष्टिश्च मृषाऽदत्तं च । अब्याप्तं मानो मैत्री, माया लोभ ईर्या-पथिकी ॥ १ ॥” ६ “त्रसस्थावरभूतहितो, यो दण्डं निसृजति खलु कार्ये । आत्मनः परस्य चाऽर्थ, अर्थदण्डं तं कं द्रुवते ॥ १ ॥ यः पुनः सरटा-दिक, स्थावरकार्यं वा वनलतादिकम् । मारयित्वा छित्त्वा वा, मुञ्चति एषोऽनर्थीय ॥ २ ॥ अद्यादेः वैरिणो वाऽहिंसीव हिनस्ति वा हिंसिष्यति ।

जो वृं आरभ्य, हिमादंडो भवे एमो ॥ ३ ॥ अण्णट्टाए निसिरई, कंडाई अन्नमाहणे जो उ । जोऽवनियंतो मम्मं, उंउंजा मालिमाईयं ॥ ४ ॥ एस अरुम्हादंडो, दिट्ठि विवजासओ इमो होइ । जो सत्तु ची काउं, हणई मूढो अमचुं पि ॥ ५ ॥ छट्ठो मोमाभासा, सत्तमदंडो अदिन्नगहणं तु । अज्झत्थीओ फज्जं, विणा वि जं दुम्मणो चिट्ठे ॥ ६ ॥ जाअगयाईगतो, हीलेइ परं तु माणकिरिएसा । माइपियभायगाइण, जो पुण अप्पे वि अवराहे ॥ ७ ॥ तिष्ठं करेइ वंडं, एणंकावंधत्तालणाईयं । वम्मिच्चदोसवत्ति, किरियाठाणं भवे दसमं ॥ ८ ॥ एक्कारसमं माया, वारसमं जमिह लोभदोसेण । अत्तेनिं मत्तणं, वहंधणमारणे कुणइ ॥ ९ ॥ सययं तु अप्पमत्तस्स भगवओ जाव चक्खुप्पहं पि । निवडइ ता सुहुमा उ, उरियावहिया किरिय चरिमा ॥ १० ॥ ” भूतब्रामाः ’ जीवसद्वाताश्च चतुर्दश । ते चामी—“एनिन्दिय सुहुमियरा, सन्निरर पर्णिदिया सन्नित्तिचक्र । पज्जत्ताऽपज्जत्ताभेएणं चउदस गमा ॥ १ ॥” तेषु । तथा परमाश्च ते अथा-भिक्काश्च परमाभ्यामिनाः अन्नाद्यस्तेषु पञ्चदशसु । यत उक्तं—“अवे अविरिसी चेव, सैमे सैवले त्ति आवरे ।

यो इण्णमारभते हिमादण्डो भवेदेयः ॥ ३ ॥ अन्यार्थं सिचति, काण्णदीन् अन्यमाहन्त्याद् यस्तु । योऽपनयन् ससं छिन्धात् शाल्या-दिम् ॥ ४ ॥ एष अरुम्हादण्डो इष्टिर्विषयस्तोऽयं भवति । यः शत्रुरिति कृत्वा, हस्ति मूढोऽशत्रुमपि ॥ ५ ॥ पणो मृपाभाषा, यत्तमदण्डोऽदत्ताग्रहणं तु । अप्यात्मिकः कार्यं विनाऽपि यद् दुर्मताः तिष्ठेत् ॥ ६ ॥ जातिमद्वादिमत्तो, हेलयति परं तु मानकिया पूपा । नान्णि भ्रात्रादीनां, य. पुनरत्त्वेऽप्यपराधे ॥ ७ ॥ तीर्थं करोति दण्डं, दहनाऽद्धनवन्ध-ताडनादिकम् । तन्मित्रद्वेषप्रत्यर्थिकं कियास्थानं भवेद् दानम् ॥ ८ ॥ एकादशं माया, द्वादश यत्तिह लोभदोषेण । अन्येषां सत्त्वानां यधन्यवनमारणानि करोति ॥ ९ ॥ सततं त्वप्रमत्तस्स भगवतो गान्तरि भुजःपद्ममपि । निपतति तावत् सूक्ष्मा तु ईयांपयिकी क्रिया चरमा ॥ १० ॥ ” १ “एकेन्द्रियाः सूक्ष्मा इतरे च, संक्षिप्त-पञ्चेन्द्रियाः सत्प्रिण्णुरिन्द्रियाः । पर्याप्ताऽपर्याप्तकृमेदेन चतुर्दश ब्रामाः ॥ १ ॥ ” २ “अम्योऽम्यपिश्चैव इयाम्. शयल इत्यपरः ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३४७ ॥

एकत्रिंशं
चरणविधि-
नामक्रम-
व्ययनम् ।
चरण-
विधानम् ।

॥ ३४७ ॥

‘सद्देवोरोह काले य, महाकाले त्ति आवरे ॥ १ ॥ अस्तिपत्ते धनुं ॥ कुम्भे, वीलुय वेधरणी इय । खरस्सरे महाघोसे एए पन्नरसाऽऽहिया ॥ २ ॥ तेषु यो भिक्षुर्यतेते परिहारपरिज्ञानादिभिः ॥ गाथा-गाथाभिधानम् अध्ययनं-घोडशमेपां गाथापोडशकानि सूत्रकृताऽऽद्यश्रुतस्कन्धाध्ययनानि तेषु, उक्तञ्च—*‘समओ वेयालीयं, उवैसगपरिज्ञा शीपरिज्ञा य । निरयविभत्ती वीर्यओ य कुंसीलाण परिभासा ॥ १ ॥ वीरिण धम्मं समाही, मंगं समोसरण अहत्तहं ॥ गंथो । जैमतीतं तह गाँहा, सोलसमं होइ अज्जयणं ॥ २ ॥’ तथा ‘असंयमे च’ सप्तदशभेदे पृथिव्यादिविषये, तत्स-
ङ्गत्वं चास्य तत्प्रतिपक्षस्य संयमस्य सप्तदशभेदत्वात् । यत उक्तम्—†‘पुढवि-दग्गे-अगणि-मौरय-वैणफई-बि-ति-
चउ-वणिदि-अंजीवे । †‘पेहोपेहं-पमैज्जण-परिदुवण-मणो-वई-काए ॥ १ ॥’ ‘ब्रह्मणि’ ब्रह्मचर्ये अष्टादशभेदभिन्ने, उक्तं हि—†‘ओरौलियं च दिव्वां, मणवयकाएण करणजोएणं । अनुमोयण-कारावण-करणेणऽडारसाऽवमं ॥ १ ॥’ ज्ञाताध्य-
यनेषु उत्तिस्तादियु एकोनविंशतौ, यदुक्तम्—†‘उक्खित्तनाए संघाडे, अंडे कुंस्मे य सेल्लए । ‘वुवे य “रोहिणी मल्ली,
मोयंदी चंदिमा इय ॥ १ ॥ दीवदवे उदगनाए, मंडुक्के तेधली इय । नदिफेले अवैरकंका, अइन्ने सुंसुं पुंडेरिए ॥ २ ॥’
‘स्थानेषु’ आश्रयेषु कारणेष्वित्यर्थः, कस्य ? इत्याह—‘असमाधेः’ असमाधानस्य, तानि च द्रुतं द्रुतं गमनादीनि
रुद्र उपरुद्रः कालश्च महाकाल इति चापरः ॥ १ ॥ अस्तिपन्नो धनुः कुम्भः, वालुको वैतरणिरिति । खरस्सरो महाघोषः, एते पञ्चदशाऽऽख्या-
ताः ॥ २ ॥ * ‘समयो वैतौलीयं, उवैसगपरिज्ञा खीपरिज्ञा च । निरयविभक्तिर्वीरस्त्वश्च कुंसीलानां परिभाषा ॥ १ ॥ वीर्यं धम्मः समधिर्माणः
समवसरणं यार्थसत्थं ग्रन्थः । आदीनीयं तथा गाँथा पोडशं भवत्यध्ययनम् ॥ २ ॥’ † ‘पृथ्वी-दका-ऽग्नि-मासुत-वनस्पति-द्वि-त्रि-चतुः-
पञ्चेन्द्रिया-ऽजीवेषु । प्रेक्षयोऽप्येक्य-प्रसार्जन-परिष्ठापन-मनो-वचः-कायैः ॥ १ ॥’ † ‘औदारिकं च दिव्यं, मनोवचःकायेन करणयोगेन ।
अनुमोदन-करण-करणैरष्टादशाऽब्रह्म ॥ १ ॥’ † ‘उत्तिष्ठस्वातः सैङ्घाटोऽण्डैः कूर्मैश्च शैलैकः । तुम्बश्च “रोहिणी मल्ली मार्कन्दी चन्द्रकेति
॥ १ ॥ दीवदव उदकंज्ञातो मण्डूकः तेतलिञ्च । नैन्द्रीफलमपरैकका अथः सुर्समा पुण्डरीकम् ॥ २ ॥’

विशतिः, तथा चाऽऽह—*द्वद्वचारी—द्वयं द्वयं वचंतो इहेव अप्पाणं पवडणाइणा अन्ने य सत्ते वावायणाइणा अन्नमाहीण ज्ञेयइ १, एवमन्येवपि असमाधिस्थानत्वं भावनीयम् । अपमज्जिण ठाणनिसीयणाइ करेइ २, एवं दुप्पमज्जिण वि ३, अइरित्ताए सेज्जाए आसणे वा निवसइ निमीयइ वा ४, राइणिण परिभवइ ५, थेरोवघाई—सीलाईवेसेहिं थेरे उवहणइ ति तुत्तं हवइ ६, भूओवघाई—अणट्ठाए मगिदिआण उवहणइ ति तुत्तं हवइ ७, सुहुत्ते सुहुत्ते संजलइ ८, सइं कुद्धो य अचंतकुद्धो हवइ ९, पिट्ठिमंसिए १०, अभिस्मरणमोहारीणि भासइ जहा दासो तुमं चोरो व ति ११, नवाइं अहिगरणाइं करेइ १२, उवसंताणि य उईरेइ १३, समरक्खपाण अयडिलाओ थंडिलं संक्रमइ, ससरक्खेहिं वा हत्थेहिं भिक्खं गेण्हइ १४, अकाले सज्झायं करेइ १५, असंतउसइं करेइ राईण वा महया सदेण उल्लवइ १६, कलहं करेइ, तं वा करेइ जेण कलहो हवइ १७, तारिसं भासइ करेइ वा जेण सत्तो गणो अंशविओ अच्छइ १८, सूर्योदयाओ अत्थमणं जाव भुंजइ १९, एसणासमिइं न पालेइ २०, यो भिहुयंतते । एरुविंशतो शत्रवयन्ति—ऊर्वुरीकुर्वन्ति चारित्रमिति शत्रुलाः—क्रियाविशेषास्तेषु, तथा चाऽऽगमः—

* दुग्धद्वचारी—द्वुतं दुत व्रजन् इहेवाऽऽत्मानं प्रपतनादिना अन्यांश्च सत्त्वान् व्यापादनादिनाऽऽसमाधौ योजयते, परलोके च आत्मानं सत्त्वध्वजनिवर्तकमंणाऽऽसमाधौ योजयति १, अप्रमाजिते स्थाननिपदनादिकं करोति २, एवं दुष्प्रमार्जितेऽपि ३, अतिरिक्तायां शत्रूणां आसने वा निपसति तिपीदति वा ४, राक्षिकान् परिभवति ५, स्थविरोपघाती—शीलादिदोषैः स्थविरान् उपहन्ति इत्युक्तं भवति ६, भूतोपघाती—जनशायं एकेन्द्रियादिकान् उपहन्ति इत्युक्तं भवति ७, सुहृत्तं सुहृत्तं संजलति ८, सकृत् दुःखश्रान्त्यन्तकुद्धो भवति ९, पुष्टमांसिकः १०, अभीक्ष्णमवधारिणीं आपते—यया दासस्त्व चोरो वा इति ११, नवानि अधिकरणानि करोति १२, उपशान्तासि च उनीरयति १३, स्रजस्वरूपाद् अस्त्रगिडलात् स्थण्डिल सङ्ग्रामति, स्रजस्काभ्या वा हस्ताभ्यां भिक्षां गृह्णाति १४, अकाले स्वाध्यायं करोति १५, धर्मस्फुटानन्दं करोति, रात्रौ वा महता शब्देन उल्लपति १६, कलहं करोति, तद् वा करोति येन कलहो भवति १७, तादृशं आपते करोति वा येन सर्वो गणो अंशवित भासे १८, सूर्योदयाद् अस्तमनं यावद् भुङ्क्ते १९, एषणासमितिं न पालयति २० ॥

* “तं जह उ हृत्थकम्मं, कुब्धंते १ मेहुणं च सेवते २ । राई च भुंजमाणे ३ आहाकम्मं च भुंजते ४ ॥ १ ॥ मैथुनं सेवत अतिक्रमादिपु त्रिपु । ततो य रायपिंडं ५, कीयं ६ पामिच्च ७ अभिहह ८ अछेज्जं ९ । भुंजते सबले ऊं, पच्चक्खि-यऽभिकख भुंजते १० ॥ २ ॥ छम्मासऽन्भंतरओ, गणा गणं संकमं करिते य ११ । मासन्भंतर तिन्नि य, दगलेवा ऊं करेमाणे ॥ ३ ॥ मासन्भंतरओ चिय, माइहाणाइं तिन्नि कुणमाणे १२ । पाणइवायाजट्टिं, कुब्धंते १३ सुसं वयंते य १४ ॥ ४ ॥ गिण्हंते य अदिन्नं १५ आजट्टिं तह अणंतरहियाए । पुढवीए ठाण सेज्जा, निसीहियं वावि चेएइ १६ ॥ ५ ॥ एवं ससिणिट्ठाए ससरक्खाए चित्तमंतसिलेलेइ । कोलावासपइहा, कोल धुणा तेसि आवासो १७ ॥ ६ ॥ सड-सपाण-सबीए, जाव उ संताणए भवे तहियं । ठाणइ चेयमाणे, सबले आउट्टियाए उ १८ ॥ ७ ॥ आउट्टि मूलकंदे, पुण्फे य फले य बीय हरिए य । भुंजते सबले ऊं १९, तहेव संवच्छरस्संतो ॥ ८ ॥ दस दगलेवे कुब्धं, तह माइहाण दस य वरिसंतो २० । आउट्टिय सीओदगवगघारियहृत्थमत्ते य ॥ ९ ॥ दवीए भायणेण व, दिज्जंतं भत्त-पाण घेत्तूणं ।

* “तद्यथा तु हस्तकर्म कुर्वाणो मैथुनं च सेवमान् । रात्रौ च भुञ्जान आधाकर्म च भुञ्जान् ॥ १ ॥ ततश्च राजपिण्डं क्रीतं प्रामि-त्यमभ्याहृतमाच्छेद्यम् । भुञ्जानः शबल एव ग्रत्याख्यायाऽभीक्ष्ण भुञ्जानः ॥ २ ॥ षण्मासाभ्यन्तरतो गणाद् गणं सङ्क्रमं कुर्वन् च मासाभ्यन्तरे त्रींश्च दकलेपांस्तु कुर्वाणः ॥ ३ ॥ मासाभ्यन्तरत एव मातृस्थानानि त्रीणि कुर्वाणः । प्राणातिपातमाकुट्या कुर्वाणो मृषा वदश्च ॥ ४ ॥ गुल्लंश्चाऽदत्तमाकुट्या तथाऽनन्तर्हितायाम् । पृथ्व्यां स्थानं शय्यां वैशेधिकीं चाऽपि चेतयति ॥ ५ ॥ एवं सन्निग्धायौ सरजस्कायां चित्तवचिच्छलेल्लुमत्याम् । कोलावासप्रकुट्या कोलाधुणास्तेषामावासः ॥ ६ ॥ साण्ड-सप्राण-सबीजं यावत् तु सन्तानकं भवेत् तत्र । स्थानादि चेतयन् शबल आकुट्यैव ॥ ७ ॥ आकुट्या मूलानि कन्दान् पुष्पाणि च फलानि च बीजानि हरितानि च । भुञ्जानः शबलस्तु तथैव संवत्सरस्यान्तः ॥ ८ ॥ दश उदकलेपान् कुर्वन् तथा मातृस्थानानि दश च वर्पन्ति । आकुट्या शीतोदकस्निग्धहस्तमात्रे च ॥ ९ ॥ दर्व्यां भाजनेन वा दीयमान भक्त-पानं गृहीत्वा ।

मुञ्चन् नमस्यो एतौ, इग्वीसो ह्योद नायवो २१ ॥१०॥ द्वाविंशतौ परीपहेषु प्राप्तायितेषु यो मिश्रयन्तेते ॥ त्रयोविंशत्यध्य-
यनयोगात् त्रयोविंशतिसूत्रकृतं तस्मिन्, त्रयोविंशतिसूत्रकृताध्ययनानि चेमानि—*“पुंडरीय किंरियठाणं आहारपरित्रि
पुण्डरीयकिरिया य । अणंगार अद नालंद सोलसाइं च तेवीसं ॥ १ ॥” तथा रूपम्—एकस्तदधिकेषु प्रक्रमान् सूत्रकृ-
तायनेभ्यः ‘सुरेयु च’ भवनपति-व्यन्तर-ज्योतिष्क-वैमानिकरूपेषु दशाष्टपञ्चैकविधेषु यो मिश्रयन्तेते यथावत्प्ररु-
पणादिना ॥ “पणवीम” स्ति पञ्चाविंशतौ “भावणाहि” ति सुव्यव्ययाद् ‘भावनासु’ महाव्रतविपयासु, उक्तं हि—
+ ‘पणवीमं भावणाओ पत्रत्ताओ, तं जहा—इरियासमिइ मेणगुत्ती वयगुत्ती आलोइऊण पणभोयणं आयीणभंडम-
तनिहोपगानमिइं पडमवए । अणुवीइभासणया कोहविवेगे भयविवेगे होसविवेगे विइयवए । उगह-
अणुनयणया उगहमीमजायणया सयमेव उगहअणुणिहणया साहम्मियउगहं अणुणविय परिसुंजणया साहा-
रणभनपाणं अणुन्नविय परिसुंजणया तईयवए । इत्थि-पसु-पंडगसंसत्तसयणाऽऽसणवज्जणया इत्थीकहविवज्जणया
इन्धीण उंदियाण आलोयणवज्जणया पुघरयपुघकीलियाणं विसयाणं असरणया पणीयाहारविवज्जणया चउत्थवए ।

“पण्डुमीकं क्रियास्थानमाहारपरिज्ञा प्रत्याख्यानक्रिया च । अनंगार भाद्रौ
धुनश्चि दाम्पन् एष पृष्ठांस्ततितमो भवति ज्ञातव्य ॥१०॥” “पण्डुमीकं क्रियास्थानमाहारपरिज्ञा प्रत्याख्यानक्रिया च । अनंगार भाद्रौ
नालन् नोमत्त च यतोऽस्मि ॥११॥” + “पञ्चाविंशतिभांवना. प्रज्ञा” । तद्यथा—इयं समिति. १ मनोगुप्ति २ वचोगुप्ति. ३ आलोम्य
पान-भोजनम् ४ आदानभाण्डमाग्रतिक्षेपणासमितिः ५ प्रयमव्रते । अनुवीचीभायणता १ क्रोत्रविवेकः २ लोभविवेकः ३ भयविवेकः
४ ज्ञानविवेकः ५ दिर्गिकमते । अग्रप्रहानुगपनता १ अग्रप्रहसीमयाचनता २ स्वयमेवाऽऽग्रप्रहानुग्रहणता ३ सार्धार्थमावग्रहमनुज्ञाप्य
परिशुचिता ४ साधारणभक्त्यामनुज्ञाप्य परिसुजगता ५ गृहीयमते । १ स्त्रीकयाविज-
नता २ स्त्रीगाम् इन्द्रियाणामालोकनजनता ३ पूरित-पूरकरीणानां विययाणामसरणता ४ प्रणीताऽऽहारविवर्जनता ५ चतुर्थव्रते ।

सोऽद्वियरागोपरमे, एवं पंच वि इंदिया ५ पंचमवप । उद्देशेपु इत्युपलक्षणत्वाद् उद्देशकालेषु 'दशादीनां' दशाश्रुतस्कन्ध-कल्प-
व्यवहाराणां पद्विशतिसङ्ख्येति शेषः । उक्तं हि—“इस उद्देशकाला, दसाण कप्पस्स हुंति छे वेव । दस चैव य ववहारस्स
हुंति सबे वि छवीसं ॥ १ ॥” यो भिक्षुर्यतते । ‘अनगारगुणाः’ व्रतादयः सप्ताविंशतिः, सुब्वय्ययात् तेषु च, उक्तं हि—
* ‘वर्य्यछक्कमिंदियाणं, च निगहो भाव करणसंवेचं च । खम्मया विरोगया वि य, मर्णमार्हणं निरोहो य ॥ १ ॥ कार्योण
छक्क जोगम्मि जुत्तया वेयणहियासणया । तह मारणंतियहियासणा य एएणगारगुणा ॥ २ ॥” प्रकृष्टः कल्पः—यति-
व्यवहारो यस्मिन्नसौ प्रकल्पः स चेहावाराद्भमेव शस्त्रपरिज्ञाद्यष्टाविंशल्यध्ययनात्मकं तस्मिन् । उक्तं च—† “सत्यपरिज्ञा
लोगेविजओ सीओसणिज्ज संम्मत्तं । आवंति धुव विमोहो, उवहाणसुयं भंहपरिज्ञा ॥ १ ॥ पिडेसण सेजेरिया भासा
वेत्थेसणा य पीएस । उग्गहपडिमा संत्तिकसत्तया भावण विमुत्ती ॥ २ ॥ उग्गायमणुग्गायं, ओरोवण तिविहमो
निसीहं तु । इइ अट्ठावीसविहो, आयायकप्पनामो उ ॥ ३ ॥” ‘तथैव’ तेनैव यथावदासेवनादिप्रकारेण, ‘तुः’ समु-
च्चये, यो भिक्षुर्यतते ॥ पापश्रुतेषु प्रसङ्गाः—तथाविधाऽऽसक्तिरूपाः पापश्रुतप्रसङ्गाः तेषु एकोनत्रिंशद्देशेषु, उक्तं हि—

श्रोत्रेन्द्रियरागोपरमः १ एव पञ्चापि इन्द्रियाणि २-३-४-५ पञ्चमवते । १ “दश उद्देशकाला दशानां कल्पस्य भवन्ति षडेव । दश
चैव च व्यवहारस्य भवन्ति सर्वेऽपि षट्त्रिंशतिः ॥ १ ॥” * व्रतषट्कमिन्द्रियाणां च निग्रहो भावः । क्षमता विरागताऽपि
च मनःआदीनां निरोधश्च ॥ १ ॥ कायानां षट्कं योगे युक्ता वेदनाऽध्यासनता । मारणान्तिकाध्यासनता च एतेऽन्तगारगुणाः ॥ २ ॥”
† “शस्त्रपरिज्ञा लोकविजयः शीतोष्णोप सम्यक्त्वम् । आवन्ती धृतो विमोक्ष उपधानश्रुतं महापरिज्ञा ॥ १ ॥ पिण्डैषणा क्षम्येयो
भाषा वसैषणा च पात्रैषणा । अवग्रहप्रतिमा ससैकसप्तिका भावना विसुक्किः ॥ २ ॥ उद्घातमनुद्घातमारोपणं त्रिविधं निशीयं तु ।
इत्यष्टाविंशतिविध आचारप्रकल्पनामा तु ॥ ३ ॥”

“अट्ट निमित्तगादं, दिवुर्पायंतलि म्बभोमं च । ‘अंगं सरै-लकखण वंलणं च तिविहं पुणेक्किं ॥ १ ॥ सुत्तं वित्ती तह ननिग्रं च पावमुयमउणतीसविहं । गंधेयन्नेहं-वैल्लुं आउं घणुवेयसंजुत्तं ॥ २ ॥” ‘दिव्यं’ व्यन्तराट्टासादि, ‘औत्पातं’ माहन्तराट्टासादि, ‘आन्तरिक्षं’ ग्रहभेदादि, ‘भोमं’ भूविकाररूपं, ‘व्यञ्जनं’ मपादि, “वत्थु” त्ति वारुविद्या, “आउ” त्ति वैशिकम् । मोहः—मोहनीयं तत्स्थानेषु विंशत्सु, उक्तं हि—“वारिमज्जेडवगाहिता, तसे पाणे विहिसइ । छाणउ सुहं हत्थेणं, अतो नायं गलेरंयं ॥ १ ॥ सीसावेढेण वेडित्ता, संकिलेसेण मारए । सीसम्मि जे य आहंतु, दुहमारेण हिंसई ॥ २ ॥ यदुणत्स नेयां, दीयं ताणं च पाणिणं । साहारणे गिलाणम्मि, पडुकिच्चं न कुवई ॥ ३ ॥ साहुं अकम्मधम्मो उ, जो भग्नेअ उअट्टियं । नेयाउयस्स मगास्स, अवगारम्मि वईई ॥ ४ ॥ परेसिं सम्मदंसणाईण विपरिणामं करेइ त्ति तुत्तं मारइ । जिगाणउणंतनाणीणं, अवणं जो पभासए । आयरियउवज्झाए, खिसए मंदवुद्धिं ॥ ५ ॥ तेसिमेव य नाणीणं, सम्मं नो परित्तयेई । पुणो पुणो अहिगारणं, उप्पाए [निवपत्थाणदिणाइ कहेइ त्ति तुत्तं भवइ] तित्यभेयई ॥ ६ ॥

* “भट्ट निमित्ताह्लासि विस्मयीत्पातं आन्तरिक्षं भोमं च । आङ्गं स्वर-लक्षणे व्यञ्जनं च त्रिविधं पुनरेकैकम् ॥ १ ॥ सूत्रं दृष्टिस्तथा शक्तिं च पापशुभमेवोतविंशतिभिश्चम् । गान्धर्व-नाट्य-वास्तु, आयुर्धनुर्वेदसंयुक्तम् ॥ २ ॥” २ “वारिमज्जेडवगाह्य त्रसाद् प्राणात् रिशित्ति । त्राययिष्या सुम्प हस्तेनान्तर्नावं प्रीयारचम् ॥ १ ॥ शीपांवेष्टेन वेष्टयित्वा सङ्कोशेन मारयेत् । शीपं यश्चाऽऽहस्य दुःस्वमारेण क्षिप्तम् ॥ २ ॥ यदुणत्स नेयां, दीपं ताणं च प्राणिनाम् । साधारणे ग्लाने प्रमुक्त्यं न करोति ॥ ३ ॥ साधुमधर्मकम्पौ तु, यो अंशयेदुप-स्थितम् । नेपायि हस्य मार्गाव्यापकारे वर्तते ॥ ४ ॥ परेषां सम्पददर्शनादीनां विपरिणाम करोति इत्युक्तं भवति । विनाशानामनन्तद्वानि-तानामप्येव यः प्रभातते । आचार्योपाख्यायान् खिसति मन्दबुद्धिः ॥ ५ ॥ तेषामेव च ज्ञातिनां सम्यग् नो परितर्पयेत् । पुनः पुनरधिकर-णमुपाययति [नृपप्रस्थानदिनादि कथयति इत्युक्तं भवति] नीर्यमेककम् ॥ ६ ॥

जाणं आहम्मिए जोए, पंजेइ पुणो पुणो । कामे वमेत्ता पत्थेइ, इहंउन्नभविंइ इ वा ॥ ७ ॥ अमिक्खं बहुसुएइहं ति
जो भासंतउबहुसुंओ । तहा य अतवस्सी वि, जे तवस्सि त्तिइहं वंइ ॥ ८ ॥ जायतेएण बहुजणं, अंतो धूमेण हिंसंइ ।
अकिच्चमप्पणा काउं, कयमेएण भासंइ ॥ ९ ॥ नियडुवहि-पणिहीए पलिउंवे सादिजोयजुत्ते धं । वेइ सबं मुसं वैयसि,
अज्जीणंझए सय्यो ॥ १० ॥ अद्धाणम्मि पविसित्ता, जो धणं हरइ पणिणं । वीसंभित्ता उवाएणं, दोरे तस्सेव
अज्जीणंझए उ, कुमारेइहं ति भासंइ । एवं अवंभयारी वि बंभयारि त्ति भासंइ ॥ १२ ॥ जेणेवे-
लुब्भइ ॥ ११ ॥ अमिक्खमकुमारे उ, तप्पहाबुद्धिए वा वि, अंतरायं करेइ से ॥ १३ ॥ सेणावंइ पसत्थाएं, भत्तारं
सरियं नीए, वित्ते तस्सेव लुब्भए । तप्पहाबुद्धिए वा वि, अंतरायं करेइ से ॥ १४ ॥ अपस्समाणो पस्सामि, अहं देव त्ति वा वंइ ।
वा वि हिंसए । रद्धस्स वा वि निगमस्स, नायगं सेट्ठिमेव वं ॥ १५ ॥ सिद्धानामतिशायिनो गुणाः सिद्धातिगुणा एकात्रिंशद्, उत्तं हि—
अवण्णेणं च देवाणं, महामोहं पकुवइ ॥ १६ ॥ सिद्धानामतिशायिनो गुणाः सिद्धातिगुणा एकात्रिंशद्, उत्तं हि—
“पडिसेहण संठोणे, वंने-गंध-रसे-फारस-वेरै य । पण-पण-दु-पण-ट्ट-तिहा इगतीसमकार्यउसंगंरहा ॥ १ ॥ अथवा—

जानन् आधर्मिकान् योगान् प्रयुनक्ति पुनः पुनः । कामान् वान्त्वा प्रार्थयते इहान्यभविकान् वा ॥ ७ ॥ अभीक्ष्णं बहुश्रुतोऽहमिति यो भाषतेऽबहुश्रुतः । तथा चातपस्यपि यस्तपस्यग्रहमिति वदेत् ॥ ८ ॥ जाततेजसा बहुजनमन्तर्धूमेन हिनस्ति । अकृत्यमात्म ना कृत्वा कुतमेतेन भाषते ॥ ९ ॥ निष्कृत्यपधि-प्रणिधिकः परिकुञ्चति सातियोगयुक्तम् । ब्रूते सर्वं मृषा वदसि अकुशं कुशयति सदा ॥ १० ॥ अस्त्वनिष्कृतमेतेन भाषते ॥ ११ ॥ निष्कृत्यपधि-प्रणिधिकः परिकुञ्चति सातियोगयुक्तम् । ब्रूते सर्वं मृषा वदसि अकुशं कुशयति सदा ॥ १० ॥ अस्त्वनिष्कृतमेतेन भाषते ॥ ११ ॥ अस्मीक्ष्णमकुमारस्तु कुमारोऽहमिति भाषते । एवमब्रह्म-प्रवेक्ष्य यो धन हरति प्राणिनाम् । विश्रम्भ्योपायेन दारेषु तस्यैव लुभ्यति ॥ १२ ॥ यैनैवैश्वर्यं नीतो विनो तस्यैव लुभ्यति । तत्प्रभावोत्थितो वाऽपि अन्तरायं करोति तस्य ॥ १३ ॥ सेनापतिं चार्थपि ब्रह्मचारीति भाषते ॥ १४ ॥ यैनैवैश्वर्यं नीतो विनो तस्यैव लुभ्यति । तत्प्रभावोत्थितो वाऽपि अन्तरायं करोति तस्य ॥ १३ ॥ सेनापतिं चार्थपि ब्रह्मचारीति भाषते ॥ १४ ॥ अपश्यन् पश्याम्यहं देवान् इति वा वदेत् । प्रशास्तरं भर्तारं वाऽपि हिनस्ति । राष्ट्रस्य वापि लिगमस्य नायकं श्रेष्ठिनमेव वा ॥ १५ ॥ पञ्च-पञ्च-द्वि-पञ्चा-ऽष्ट-त्रिधा अवर्णेन च देवानां महामोहं प्रकुरुते ॥ १५ ॥ १ “प्रतिषेधनं संस्थाने वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्श-वेदे च । पञ्च-पञ्च-द्वि-पञ्चा-ऽष्ट-त्रिधा

श्रीउत्तरा-
ह्ययनक्षेत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥३५०॥

न न इरिमगन्मि चत्तारि आउए पंच आइसे अंते । सेसे दो दो भेया, खीणभिलावेण इगतीसं ॥ २ ॥ "जोने" ति सूत्रकृत्यान् मूलस्य योगसद्वृत्ता येः योगाः—शुभमनोवाक्कायव्यापाराः सद्गुह्यन्ते—स्वीक्रियन्ते, ते च द्वात्रिंशद्, उक्तं हि—
"अलोपेया निरपलावे, आर्वदसु दृढधर्म्या । अणिस्सिजोवहणे य, सिक्खा निरुपडिक्कमया ॥ १ ॥ निरपलापः सादाऽऽचार्यः दत्तायामलोचनायां नान्यसौ कथयति ॥ अत्रायया अलोसे य, 'तितिक्खा अल्लवे सुई । सम्मैहिट्ठी सम्मोही य, अधेरे विणओवहं' ॥ २ ॥ अज्ञातता तपसि कार्यो, तितिक्षा—परीपहादिजयः, 'सुह' ति शुचिना भाव्यं संगमवतेत्यर्थः । धिईमई य 'सवेगो, 'पणिही भुंविही 'संवरे । अत्तदोसोवसंहारे, सव्वकामविरत्तया ॥ ३ ॥ वृत्ति-प्रगता मतिभुतिमतिः, प्रणिधिः—माया सा त्याज्या, सुविधिः कार्यः । पव्वेक्खोणे विउंस्सगो, अप्पमाए लवाल्लवे । झण-सवरंजोने य, उट्टए मारंगति ॥ ४ ॥ प्रत्याख्यानं मूलगुणोत्तरगुणविषयतया द्विभेदमिति द्वारद्वयम् । 'लवाल्लवे" ति का लो-पलक्षणम्, क्षणे क्षणे सामाचार्यनुष्ठानं विधेयम्, ध्यानमेव संवरयोगो ध्यानसंवरयोगः, 'उट्टए मारंगति ॥' ति वेदनोदये मारणान्तिके न क्षोभः कार्यः । संगणं च परिज्झाया, पायैच्छित्तकरणे इय । आराहणा य मरणंते, वत्तीसं जोगसंगहा ॥ ५ ॥" ततो उन्दे सिद्धातिगुणयोगास्तेषु ॥ त्रयत्रिंशद् 'आशातनासु च' अर्हदादिविषयासु प्रतिक्रमणसूत्रप्रतीतासु पुरतः

न न दुत्तने चणायंयुपि पमादावन्ते । शेपे द्वौ द्वौ मेदो क्षीणभिलापेन चैकाग्रता ॥ २ ॥ * "आलोचना निरपलाप आपत्सु एउपमंणा । धमिधितोपधानथ शिशा निप्पति कर्मता ॥ १ ॥ भज्जातता अलोमथ तितिक्षाऽऽर्जवः शुचि । सम्यग्दष्टिः समाधिश्चाचारो भिनगोपण" ॥ २ ॥ एतिमतिश्च संवेगः प्रणिधिः सुविधिः संवरः । आत्मदोषोपसंहारः सर्वकामविरक्तता ॥ ३ ॥ प्रत्याख्यानं द्युत्सर्गोऽ-प्रमादो लगालः । ध्यानसंवरयोगश्चोदये मारणावधिके ॥ ४ ॥ सङ्गनां च परिज्ञाता प्रायश्चित्तकरणमिति । आराधना च मरणान्ते द्वात्रिंशद् योगमङ्गदाः ॥ ५ ॥"

अणुटियाए परिमाणः कौश, तह निविद्याए चैव, अहिगयरोहिं अत्येहिं तमेव सुत्तं विगप्पेई इत्यर्थः । संयारयं पाण्ण पट्टेई । संयारए निमीयइ तुयैट्टइ वा । उबासणे निसीयैइ । समासणे वी । यो भिक्षुर्यतके यथयोगं श्रद्धानसे-
यनामर्जनादिना इत्येकोनविंशतिस्वर्यः ॥ २-३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२-१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२० ॥

अथवरत्तापं निगमयितुमाह—

इइ एणसु टाणेसु, जे भियखू जयई सया । विप्पं से सबसंसारा, बिप्पसुचइ पंडिइ ॥ २१ ॥ त्ति वेप्पि ॥

व्याख्या—‘इति’ अनेन प्रकारेण ‘एतेषु’ अनन्तरोक्तेषु, शेषं स्पष्टमिति ॥ २१ ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रस्तरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुदीकायां सुख-
बोधायां चरणविधिनामकमेकत्रिंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अनुष्णिगाथे परिणदे कथयति, तथा निविद्यायै चैव, अधिकृतैरर्थः । तदेव सूत्रं विकल्पयति २१ । संस्कारकं पादेन घट्टयति २० । संस्कारके निविधौ तत्पठयति वा २१ । उबासने निवीवति २२ । समासने वा २३ ।

श्रीउत्तरा-
ख्यनद्वे-
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ ३५२ ॥

अथ द्वात्रिंशत्तमं प्रमादस्थानाख्यमध्ययनम् ।

‘अनन्तराध्ययने चरणमभिहितम्, तच्च प्रमादस्थानपरिहारत एवाऽऽसेविषुं शक्यं तत्परिहारश्च तत्परिज्ञानपूर्वक इति तदर्थं द्वात्रिंशमप्रमादस्थाननामकमध्ययनमधुनाऽऽरभ्यते’ इति सम्बन्धस्याऽस्येदमादिसूत्रम्—

अचंचत्कालस्स समूलयस्स, सवस्स दुक्खस्स उ जो पमोक्खो ।
तं भासओ मे पडिपुण्णचित्ता, सुणेह एगंतहिंयं हियत्थं ॥ १ ॥

व्याख्या—अन्तमतिक्रान्तोऽत्यन्तः, वस्तुनश्च द्वावन्तौ—आरम्भक्षणे निष्ठाक्षणश्च, तत्रेह आरम्भक्षणेऽतः परिगृह्यते, तथा चात्यन्तः—अनादिः कालो यस्य सोऽत्यन्तकालस्तस्य, सह मूलेन—कषायाविरतिरूपेण वर्चत इति समूल कस्तस्य, उक्तं हि—“मूलं संसारस्स उ, हुंति कसाया अविरई य” । सर्वस्य, दुःखयतीति दुःखं—संसारस्तस्य यः प्रकर्षेण मोक्षः—अप-
गमः प्रमोक्षः पूर्वस्य तुशब्दस्थावधारणार्थस्येह सम्बन्धात् प्रमोक्ष एव, तं भावमाणस्य मे प्रतिपूर्ण—प्रक्रान्तार्थश्रवणव्य-
तिरिक्तविषयान्तरागमनेनाऽखण्डितं चित्तं येषां ते प्रतिपूर्णचित्ताः शृणुत एकान्तहितं, हितः—तत्त्वतो मोक्ष एव तदर्थ-
मिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

नाणस्स सवस्स पगासणाए, अन्नाणमोहस्स विवज्जणाए ।
रागस्स दोसस्स य संखएणं, एगंतसुक्खं समुवेह मोक्खं ॥ २ ॥

१ “मूलं संसारस्य तु भवन्ति कषाया अविरतिश्च” ।

द्वात्रिंशं
प्रमादस्था-
नाख्यम-
ध्ययनम् ।
प्रमादस्य
स्थानानि ।

॥ ३५२ ॥

व्याख्या—‘ज्ञानस्य’ आभिमित्योधिकज्ञानादेः सर्वस्य, पाठान्तरेण सदास्य वा ‘प्रकाशनया’ निर्मलीकरणेन, अनेन ज्ञानान्तर्गतो मोक्षहेतुरुक्तः, तथा अज्ञानं-मलज्ञानादि मोहः—दर्शनमोहनीयम् अनयोः समाहारस्तस्य ‘विवर्जनाया’ निज्ज्ञाभुतत्रयणशुद्धिस्मृत्परीक्षारादिना, अनेन स एव सम्यग्दर्शनात्मकोऽभिहितः, रागस्य द्वेषस्य च सङ्क्षयेण, एतेन तत्रैव चारित्र्यात्मकस्याऽभियानम्, रागद्वेषयोरेव तदुपपातकत्वाऽभिधानात्, ततश्चायमर्थः—सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्यैरैकान्तसौख्यं सगुपेति मोक्षम्, अयं च दुःखप्रमोक्षाविनाभावी इत्यनेन स एवोपलक्षित इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ नन्वस्तु ज्ञानादिभिर्दुःखप्रमोक्षः, अभीपां तु कः प्राप्तिहेतुः ? उच्यते—

तस्सेस मग्नो गुरु-विद्वसेवा, विवज्जणा वालज्जणस्स दूरा ।

सज्झायएगंतनिसेवणा य, सुत्तऽत्थसंचित्तणया विई य ॥ ३ ॥

व्याख्या—‘तस्ये’ति अनन्तरमुक्तस्य मोक्षोपायस्यैव ‘मार्गः’ पन्था उपाय इत्यर्थः, यदुत गुरुवः—यथावच्छास्त्राऽभिगम्यका पुद्गाश्च—भुतपर्यायादिदृष्टास्तेषां सेवा गुरुद्वसेवा, विवर्जना ‘वालज्जनस्य’ पार्थक्यादेः ‘दूरात्’ दूरेण, तथा स्वाध्यायगन्धैकान्तनियेवणा स्वाध्यायैकान्तनियेवणा, ‘चः’ समुच्चये, सूत्रार्थसञ्चित्तना धृतिश्च, नहि धृतिं विना ज्ञानादिद्वाम इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ यद्येवंविधो ज्ञानादिमार्गः तत एतान्यमिलपता प्राक् किं विवेकम् ? इत्याह—

आहारमिच्छे मियमेसणिज्जं, सहायमिच्छे निउणत्थयुद्धिं ।

निकेयमिच्छिज्ज विवेगजोगं, समाहिकामे समणे तवस्सी ॥ ४ ॥

व्याख्या—आहारमिच्छेद् भित्तमेपणीयं सहायमिच्छेद् निपुणा अर्थेषु—जीवादिषु बुद्धिर्यस्य स तथा तं, निकेतमिच्छेद् निवेकः—जगद्यगसंगसंनस्योग्यं तदुचितं, समाधिकामः श्रमणः तपस्वीति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ एवंविधसहायाऽप्राप्तौ यत् कृत्यं तदाह—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवीधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३५३ ॥

न वा लभित्वा निउणं सहायं, गुणाहिप्रं वा गुणभो समं वा ।
इहो वि पावाहं विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ ५ ॥
व्याख्या—‘न’ निषेधे, वाशब्दः चेदर्थे, ततश्च न चेद् लभेत, शेषं सुगमम् ॥ ५ ॥ इत्थं सप्रसङ्गं ज्ञानादीनां दुःख-
प्रमोक्षोपायत्वमुक्तम् । इदानीं तेषामपि मोहादिक्षयनिबन्धनत्वात् तत्क्षयस्यैव प्राधान्येन दुःखप्रमोक्षहेतुत्वख्यापनार्थं
यथा मोहादीनां सम्भवः यथा दुःखहेतुत्वं यथा च दुःखस्याभावः प्रसङ्गतत्वेषां चाभावः तथाऽभिधातुमाह—

जहा य अंडप्पभावा बलागा, अंडं बलागप्पभवं जहा य ।
एमेव मोहाययणं खु तण्हं, मोहं च तण्हाययणं वयंति ॥ ६ ॥
रागो य दोसो वि य कम्मवीयं, कम्मं च मोहप्पभवं वयंति ।
कम्मं च जाई-मरणस्स मूलं, दुक्खं च जाई-मरणं वयंति ॥ ७ ॥
दुक्खं हयं जस्स न होइ मोहो, मोहो हओ जस्स न होइ तण्हा ।
तण्हा हया जस्स न होइ लोभो, लोभो हओ जस्स न किंचणाइ ॥ ८ ॥

व्याख्या—‘यथा च’ येनैव प्रकारेण अण्डप्रभवा बलाका अण्डं बलाकाप्रभवं यथा च, ‘एवमेव’ अनेनैव प्रकारेण
मोहः—अज्ञानं मिथ्यादर्शनं च स आयतनं—उत्पत्तिस्थानं यस्याः सा मोहायतना तां, ‘खुः’ अवधारणे, वृष्णां वदन्तीति
सम्बन्धः, यथोक्तमोहाभावे ह्यवश्यम्भावी वृष्णाक्षयः, मोहं च वृष्णायतनं वदन्ति । वृष्णा हि सति वस्तुनि मूर्च्छां,
स चा रागप्रधाना ततस्तथा राग उपलक्ष्यते, सति च तत्र द्वेषोऽपि भवतीति सोऽपि अनर्थैवाक्षिप्यते, ततस्त्वृष्णा-
ग्रहेण रागद्वेषादुक्तौ, तदुक्ततायां च सिद्ध एव मोहः, एतेन च परस्परं हेतु-हेतुमद्भावाऽभिधानेन यथा रागादीनां

द्वाविंशं
प्रमादस्था-
नाख्यम-
ध्ययनम् ।
प्रमादस्य
स्थानानि ।

॥ ३५३ ॥

सम्भवनाथोक्तम् ॥ सम्प्रति यथैषां दुःखहेतुत्वं तथा वक्तुमाह—रागश्च द्वेयोऽपि च कर्मवीजं, कर्म चस्य भिन्नकर्मत्वाद्
मोहप्रभवं च वदन्ति, उत्तरार्द्धं सुगमम् ॥ यतश्चैवम् अतः किं स्थितम् ? इत्याह—दुःखं 'हयसि'त्यादि, 'किञ्चनानि'
द्रव्याणि, शेषं स्पष्टमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ६-७-८ ॥ सन्त्वेवं दुःखस्य मोहादयो हेतवः, हननोपायः तेषामयमेव ?

ज्ञाज्योऽप्यस्ति ? इत्याशङ्क्याह—

रागं च दोषं च तदेव मोहं, उद्धतुकामेण समूलजालं ।
जे जे उवाया पडिवज्जियद्वा, ते कित्तइस्सामि अहाणुपुविं ॥ ९ ॥

व्याख्या—सह मूलानासिव मूलानां तीव्रकपायोद्यादीनां मोहप्रकृतीनां जालेन—समूहेन वर्त्तत इति समूलजालत्वं,
शेषं स्पष्टम् ॥ ९ ॥ यथाप्रतिज्ञातमेवाह—

रसा पगामं न निसेवियद्वा, पायं रसा दित्तिकरा नराणं ।
दित्तं च कामा समभिदवंति, दुमं जहा साउफलं व पक्खी ॥ १० ॥
जहा दवगगी पडरिंघणे वणे, समारुओ नोवसमं उवेइ ।
पुविंदियग्गी वि पगामभोइणो, न वंभयारिस्स हियाय कस्सई ॥ ११ ॥
विवित्तसिज्जासणजंतियाणं, ओमासणाणं दमिइंदियाणं ।
न रागसत्तू धरिसेइ चित्तं, पराहओ वाहिरिवोसहेहिं ॥ १२ ॥
जहा विरालावसहस्स मूले, न मूसगाणं वसही पसत्था ।
एमेव इत्थीनिलयस्स मज्जे, न वंभयारिस्स खमो निवासो ॥ १३ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३५४ ॥

न खूब-लावण-विलास-हासं, न जंषियं इंगिय धेहियं वा ।
इत्थीण चित्तंसि निवैसइत्ता, दहुं ववस्से समणे तवस्सी ॥ १४ ॥
अदंसणं चैव अपत्थणं च, अचित्तणं चैव अकित्तणं च ।
इत्थीजणस्सारियझाणजुगं, हियं सया बंभवए रयाणं ॥ १५ ॥
कामं तु देवीहि विभूसियहिं, न चाइया खोभइउं तिगुत्ता ।
तहा वि एगंतहिं ति नच्चा, विवित्तवासो सुणिणं पसत्थो ॥ १६ ॥
मोक्खाभिकंखिस्स वि माणवस्स, संसारभीरुस्स ठियस्स धम्मो ।
न तारिसं दुत्तरमत्थि लोए, जह तिथओ बालमणोहराओ ॥ १७ ॥
एए य संगे समइक्कमित्ता, सुहुत्तरा चैव भवंति सेसा ।
जहा महासागरमुत्तरित्ता, नई भवे अवि गंगासमाणा ॥ १८ ॥
कामाणुणिद्धिप्पभवं खु दुक्खं, सवस्स लोगस्स सदेवगस्स ।
जं काइयं माणसियं च किंचि, तस्संतं गच्छइ वीयरारो ॥ १९ ॥
जहा य किंपागफला मणोरमा, रसेण वण्णेण य सुज्जमाणा ।
ते खुइए जीविय पच्चमाणा, एओवमा कामगुणा विवागे ॥ २० ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—‘दृप्तिकरा’ धातूदेककारिणः, द्रुतं च कामाः समभिद्ववन्ति, कस्मिन् के ?
इत्याह—द्रुमं यथा स्वादुफलं, ‘वे’ति सिन्नक्रमः, ततश्च पक्षिण इव ॥ किञ्च—“जहे”त्यादि ॥ विविक्तशय्यावस्थानेऽपि

द्वात्रिंशं
प्रमादस्था-
नाख्यम-
व्ययनम् ।
प्रमादस्य
स्थानानि ।

॥ ३५४ ॥

कदाचित् श्रीसम्पत्तेरुक्तं न ददाह—‘न’ नैव रूपं—सुसंस्थानता लावण्यं—नयनमनसामाहादिको गुणः विलासाः—
विशिष्टेनपञ्चरत्नादयः हासः—प्रतीत एषां समाहारः, न ‘जल्पितम्’ उल्लपितं ‘इंगितम्’ त्ति विन्दुलोपात् ‘इङ्गितम्’
अक्षमन्नादि ‘वीक्षितं’ प्रतीतं ‘या’ समुच्चये, स्त्रीणां सम्बन्धि चित्ते ‘निवेद्य’ अहो! सुन्दरमिदमिति विकल्पतः स्थाप-
यित्वा ‘द्रष्टुम्’ इन्द्रियविषयतां नेतुं व्यवस्येत् श्रमणः तपस्वी ॥ किमित्येवमुपदिश्यते? इत्याह—अदर्शनं च, ‘एव’
अवधारणे, अदर्शनमेव च अप्रार्थनं च ‘अचिन्तनं चैव’ रूपाद्यपरिभाषणम् ‘अकीर्तनं च’ नामतो गुणतो वा स्त्रीजनस्य,
आयंभ्यानं—धर्मादि तयोर्गं—तद्वदुत्वेनोचितम् ॥ ननु विकारहेतोः सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीराः,
तत्किमिति विविक्तग्रन्थान्नना विधीयते? इत्याह—“कामं तु” त्ति अनुमतमेवैतद् यद् ‘देवीभिः’ इत्यादि ॥ विवि-
क्तशय्यामनताममर्थनार्थमेव स्त्रीणां दुरतिक्रमत्वमाह—“भोक्त्रे”त्यादि ॥ स्त्रीसङ्गतिक्रमेण गुणमाह—एतांश्च ‘सङ्गान्’
सम्बन्धान् प्रकृमान् स्त्रीविषयान् समतिक्रम्य सुखोत्तरार्थैव भवन्ति ‘शेषाः’ द्रव्यादिसङ्गाः, यथा महासागरसुतीर्थं
नदी भवेत् गुणोत्तरं वेति प्रकृतमः “अवि गंगासमाण” त्ति गङ्गासमानाऽपि ॥ किञ्च—कामेषु अनुगृह्णिः—सतताऽभिकाङ्क्षा
कामानुशिक्षितप्रभवमेव नृशब्दस्याऽवधारणार्थत्वाद् दुःखं सर्वस्य लोकस्य सदेवकस्य यत् कार्याकं मानसिकं च ‘किञ्चिद्’
अल्पमपि तस्याऽन्तर्मेवाऽन्तकं गच्छति वीतरागः ॥ ननु कामाः सुखरूपाः, तत्कथं तत्प्रभवमेव दुःखम्? उच्यते—‘यथा’
‘न’ कथं किम्पाकफलानि अपेर्गन्धमानत्वाद् मनोरमाण्यपि रसेन वर्गेन च शब्दाद् गन्धादिना च भुज्यमानानि ‘तानि’
लोकप्रतीनानि “नुश्य” त्ति आप्तत्वात् ‘क्षोद्यन्ति’ विनाशयन्ति जीवितं ‘पच्यमानानि’ विपाकावस्थाप्राप्तानि । एतदुपमाः
कामगुणा विपाके विपाकदारुणतासाम्येन तत्तुल्या इति भाव इति सूत्रैकादशकार्यैः ॥ १०-११-१२-१३-१४-१५-
१६-१७-१८-१९-२० ॥ इत्थं रागस्य केवलसोद्धरणोपायमभिधाय सम्प्रति तस्यैव द्वेपसहितस्य तमाह—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनह्वे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३५५ ॥

जे इंदियाणं विसया मणुन्ना, न तेसु भावं निसिरे कर्याई ।
न याऽमणुन्नेसु मणं पि कुज्जा, समाहिकामे समणे तवस्सी ॥ २१ ॥

व्याख्या—ये इन्द्रियाणां विषया मनोज्ञा न तेषु 'भावम्' अभिप्रायम् अपेक्ष्यमानत्वाद् भावमपि प्रस्तावादिन्द्रियाणि प्रवर्त्तयितुं किं पुनस्तत्प्रवर्त्तनमित्यपिशब्दार्थः 'निसृजेत्' कुर्यात् कदाचित्, न चामनोज्ञेषु मनोऽपि, अत्रापि इन्द्रियाणि प्रवर्त्तयितुमपि प्राग्वत् कुर्यात् समाधिकामः श्रमणः तपस्वी इति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ इत्थं रागद्वेषोद्धरणैपिणो विषयेभ्यो निवर्त्तनमिन्द्रियाणामुपदिष्टम् । अधुना तेषु तत्प्रवर्त्तने रागद्वेषादुद्धरणे च यो दोषस्तं प्रत्येकमिन्द्रियाणि तत्प्रसङ्गतो मनश्चाश्रित्य दर्शयितुमाह—

चक्खुस्स रूवं गहणं वयंति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु ।
तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ २२ ॥
रूवस्स चक्खुं गहणं वयंति, चक्खुस्स रूवं गहणं वयंति ।
रागस्स हेउं समणुन्नमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ २३ ॥
रूवेसु जो गिद्धिसुवेह तिवं, अकालियं पावह सो विणासं ।
रागाउरे से जह वा पर्यगे, आलोयलोले समुवेह मच्चुं ॥ २४ ॥
जे यावि दोसं समुवेह तिवं, तंसि कखणे से उ उवेइ हुक्खं ।
हुइंतदोसेण साएण जंतू, न किंचि रूवं अवरज्झई से ॥ २५ ॥

द्वात्रिंशं
प्रमादस्था-
नाख्यम-
ध्ययनम् ।
प्रमादस्य
स्थानानि ।

॥ ३५५ ॥

पंगंतरत्तो रुद्रंस्ति रूवे, अतालसे से कुणई पओसं ।
 दुस्वस्स संपीलमुवेइ चाले, न लिप्पई तेण मुणी विरागे ॥ २६ ॥
 रूवाणुगासाणुगणं य जीवे, चराचरे हिंसइ गेगरूवे ।
 चित्तेहिं ते परियावेइ चाले, पीलेइ अत्तट्ट गुरू किलिहे ॥ २७ ॥
 रूवाणुवाणं ण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खणसन्निओगे ।
 वणं विओगे य कइं सुहं से, संभोगकाले य अतित्तिलाभे ॥ २८ ॥
 रूवे अत्तिं अ परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अनुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ २९ ॥
 तण्हामिभूयस्स अदत्तहारिणो, रूवे अत्तिचास्स परिग्गहे य ।
 मायामुसं वट्ठइ लोभदोसा, तत्थाडवि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ३० ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समायअंतो, रूवे अत्तिओ दुहिओ अणिस्सो ॥ ३१ ॥
 रूवाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कंतो सुहं होल्ल कयाइ किंचि ? ।
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निवत्ताई जस्स कए ण दुक्खं ॥ ३२ ॥
 एमेव रूवम्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पउट्टचित्तो अ चिणई कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ३३ ॥

श्रीउत्तरा-
द्वयनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३५६ ॥

रुखं विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण । ३४ ॥
न लिप्पई भवमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खारिणीपलासं ॥ ३४ ॥
सोयस्स सद्दं गहणं वयंति, तं रागहेउं तु मणुन्नमाहु । ३५ ॥
तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ ३५ ॥
सद्दस्स सोयं गहणं वयंति, सोयस्स सद्दं गहणं वयंति । ३६ ॥
रागस्स हेउं समणुन्नमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ ३६ ॥
सद्देसु जो गिद्धिसुवेइ तिव, अकालियं पावइ से विणासं । ३७ ॥
रागाउरे हरिणमिए व सुद्धे, सद्दे अतित्ते समुवेइ मच्चुं ॥ ३७ ॥
जे यावि दोसं समुवेइ तिव, तंसि क्खणे से उ उवेइ दुक्खं । ३८ ॥
दुद्धंतदोसेण सएण जंतु, न किंचि सद्दं अवरज्झई से ॥ ३८ ॥
एगंतरत्तो रुहरंसि सद्दे, अतालसे से कुणई पओसं । ३९ ॥
दुक्खस्स संपीलसुवेइ बाले, न लिप्पई तेण सुणी विरागो ॥ ३९ ॥
सद्दाणुगासाणुए य जीवे, चराचरे हिंसइ जेगरूवे । ४० ॥
चित्तेहि ते परियावेइ बाले, पीलेइ अत्तह गुरु किलिहे ॥ ४० ॥
सद्दाणुवाएण परिगहेण, उप्पायणे रक्खणसन्निओगे । ४१ ॥
वए विओगे य कहं सुहं से, संभोगकाले य अतिचिलाभे ॥ ४१ ॥

द्वात्रिंशं
प्रमादस्था-
नाख्यम-
व्ययनम् ।
प्रमादस्य
स्थानानि ।

॥ ३५६ ॥

सद्दे अतिष्ठे य परिगृहमिमं, संतोवसत्तो न उवेह तुट्ठिं ।
 अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ ४२ ॥
 तण्हणमिभूयस्स अदत्तहारिणो, सद्दे अतिष्ठस्स परिगृहे य ।
 मायामुसं वड्ढइ लोभदोसा, तत्थावि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ४३ ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समाययंतो, सद्दे अतिष्ठो दुहिओ अणस्सो ॥ ४४ ॥
 सहाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं हुज्ज कयाइ किंचि ।
 तत्थोयभोगे वि किलेसदुक्खं, निवत्तए जस्स कए न दुक्खं ॥ ४५ ॥
 एमेव सदम्मि गओ पओसं, उवेह दुक्खोहपरंपराओ ।
 पट्टच्चित्तो य चिणेइ कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ४६ ॥
 सद्दे चिरत्तो मणुओ विसोगो, एण्ण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पई भवमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ४७ ॥
 घाणस्स गंधं गहणं वयंति, तं रागहेउं समणुन्नमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ ४८ ॥
 गंधस्स घाणं गहणं वयंति, घाणस्स गंधं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुन्नमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ ४९ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३५७ ॥

गंधस्स जो गिद्धिमुवेइ तिब्बं, अकालियं पावइ से विणासं ।
रागाउरे ओसहिगंधगिद्धे, सप्पे बिलाओ विव निक्खमंतो ॥ ५० ॥
जे आवि दोसं ससुवेइ तिब्बं, तंसि क्खणे से उ उवेइ दुक्खं ।
दुइतदोसेण सएण जंतू, न किंचि गंधो अवरज्झई से ॥ ५१ ॥
एगंतरत्तो रुहरंसि गंधे, अतालिसे से कुणई पओसं ।
दुक्खस्स संपीलमुवेइ वाले, न लिप्पई तेण सुणी विरांगो ॥ ५२ ॥
गंधाणुयासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसइ णेगख्वे ।
चित्तेहिं ते परितावेइ वाले, पीलेइ अत्तइ गुरू किलिहे ॥ ५३ ॥
गंधाणुवाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खणसन्निओगे ।
वए विओगे य कहां सुहं से, संभोगकाले य अतित्तिलामे ॥ ५४ ॥
गंधे अतित्ते य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
अंतुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ ५५ ॥
तण्हाडभिभूयस्स अदत्तहारिणो, गंधे अतित्तस्स परिग्गहे य ।
मायासुसं वहुइ लोभदोसा, तत्थाडवि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ५६ ॥
मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरंते ।
एवं अदत्ताणि समाययंतो, गंधे अतित्तो दुहियो अणिस्सो ॥ ५७ ॥

द्वात्रिंशं
अमादस्थान-
नाख्यम-
व्ययनम् ।
अमादस्थ-
स्थानानि ।

॥ ३५७ ॥

गंधाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं होलं कयाइ किंचि ? ।
 तंत्योवभोगे वि किलेसदुक्खं, निवत्तए जस्स कए ण दुक्खं ॥ ५८ ॥
 एमेव गंधम्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पउट्टचित्तो य चिणाइ कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ५९ ॥
 गंधे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पई भवमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ६० ॥
 जिब्भाए रसं गहणं वयंति, तं रागहेउं समणुन्नमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स वीयरागो ॥ ६१ ॥
 रसस्स जिब्भं गहणं वयंति, जिब्भाए रसं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुन्नमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ ६२ ॥
 रसस्स जो गिद्धिमुवेइ तिवं, अकालियं पावइ से विणासं ।
 रागाउरे वडिसविभिन्नकाए, मच्छे जहा आसिसभोगगिद्धे ॥ ६३ ॥
 जे आवि दोसं समुवेइ तिवं, तंसि कखणे से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुहंतदोसेण सएण जंतू, रसं न किंचि अवरज्झई से ॥ ६४ ॥
 एगंतरत्तो रुद्धरे रसम्मि, अतालसे से कुणई पओसं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले, न लिप्पई तेण सुणी विरागो ॥ ६५ ॥

श्रीउत्तरा-
 ध्ययनसूत्रे
 श्रीनेमिच-
 न्द्रीया
 सुखबोध-
 रूपा लघु-
 दृष्टिः ।
 ॥ ३५८ ॥

रसाणुयासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसइ णेगरूवे ।
 चित्तेहिं ते परितावेइ बाले, पीलेइ अत्तइ गुरू किलिहे ॥ ६६ ॥
 रसाणुवाएण परिगहेण, उप्पायणे रक्खणसन्निधोगे ।
 वए विओगे य कहं सुहं से, संभोगकाले य अतित्तिलाम्भे ॥ ६७ ॥
 रसे अतित्ते य परिगहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठि ।
 अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ ६८ ॥
 तण्हाडभिमूयस्स अदत्तहारिणो, रसे अतित्तस्स परिगहे य ।
 मायासुसं वड्ढइ लोभदोसा, तत्थाडवि दुक्खा न विमुच्चती से ॥ ६९ ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समाइयंतो, रसे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ७० ॥
 रसानुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं होज्ज कयाइ किंचि ? ।
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निवत्तए जस्स कए न दुक्खं ॥ ७१ ॥
 एमेव रसम्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पउट्ठचित्तो य चिणाति कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ७२ ॥
 रसे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न लिप्पई भवमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ७३ ॥

॥ ३५८ ॥

द्वात्रिंशं
 प्रमादस्थान-
 नाख्यम्-
 ध्ययनम् ।
 प्रमादस्य
 स्थानानि ।

कायस्स फासं गहणं वयंति, तं रागहेउं समणुन्नमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ ७४ ॥
 फासस्स कायं गहणं वयंति, कायस्स फासं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुणमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ ७५ ॥
 फासस्स जो गिद्धिमुवेइ तिवं, अकालियं पावइ से विणासं ।
 रागाउरे सीयजलावसन्ने, गाहग्गहीए महिसे व रत्ते ॥ ७६ ॥
 जे यावि दोसं समुवेइ तिवं, तंसि कखणे से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुइतदोसेण सएण जंतू, न किंचि फासं अवरज्झइ से ॥ ७७ ॥
 पंगंतरत्तो रुइरंसि फासे, अतालिसे से कुणइ पओसं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ वाले, न लिप्पइ तेण सुणी विरागो ॥ ७८ ॥
 फासाणुगासाणुणं य जीवे, चराचरे हिंसइ नेगरूखे ।
 चित्तेहिं ते परितावेइ वाले, पीलेइ अत्तइ गुरू किलिहे ॥ ७९ ॥
 फासाणुवाण्ण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खण-सन्निओगे ।
 वए विओगे य कटं सुइं से, संभोगकाले य अतित्तिलाभे ॥ ८० ॥
 फासे अतित्ते य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अतुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाबिले आययइ अदत्तं ॥ ८१ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३५९ ॥

तणहाऽभिभूयस्स अदत्तहारिणो, फासे अतित्तस्स परिगहे य ।
मायामुसं बह्वह लोभदोसा, तत्थाऽवि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ८२ ॥
मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरंते ।
एवं अदत्ताणि समाइयंतो, फासे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ८३ ॥
फासाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं होज्ज कयाइ किंवि ? ।
तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निवत्तए जस्स कए न दुक्खं ॥ ८४ ॥
एमेव फासम्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
पडट्ठचित्तो य चिणाइ कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ८५ ॥
फासे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपराओ ।
न लिप्पई भवमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ८६ ॥
मणस्स भावं गहणं वयंति, तं रागहेउं समणुन्नमाहु ।
तं दोसहेउं अमणुन्नमाहु, समो य जो तेसु स वीयरागो ॥ ८७ ॥
भावस्स मणं गहणं वयंति, मणस्स भावं गहणं वयंति ।
रागस्स हेउं समणुन्नमाहु, दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ ८८ ॥
मणेण जो गिद्धिमुवेइ तिवं, अकालियं पावइ से विणासं ।
रागाउरे कामणुणेसु गिद्धे, करेणुमग्गावडिए गए वा ॥ ८९ ॥

द्वाविंशं
प्रमादस्या-
नाख्यम-
ध्ययनसू-
त्रम्
प्रमादस्य
स्थानानि ।

॥ ३५९ ॥

जे आवि दोसं समुवेइ तिबं, तंसि कखणे से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुहंतदोसेण सएण जंतू, न किंचि भावं अवरज्झई से ॥ ९० ॥
 एगंतरत्तो रुहरंसि भावे, अतालसे से कुणई पओसं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ चाले, न लिप्पई तेण सुणी विरागो ॥ ९१ ॥
 भावाणुगासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसइ णेगरूवे ।
 चित्तेहिं ते परितावेइ चाले, पीलेइ अत्तइ गुरू किलिंठे ॥ ९२ ॥
 भावाणुवाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खण-सन्निओगे ।
 वए विओगे य कहं सुहं से, संभोगकाले य अतित्तिलाभे ॥ ९३ ॥
 भावे अतित्ते य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अटुट्ठिदोसेण इही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ ९४ ॥
 तण्हाडभिभूयस्स अदत्तहारिणो, भावे अतित्तस्स परिग्गहे य ।
 मायामुसं वहुइ लोभदोसा, तत्थाडवि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ९५ ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य इही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समाइयंतो, भावे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ९६ ॥
 भावाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं होज कयाइ किंचि ।
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निवत्ताए जस्स कए न दुक्खं ॥ ९७ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३६० ॥

एमेव भावमिह गतो पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
प्रउट्ठचित्तो य चिणाइ कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागो ॥ ९८ ॥
भावे विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
न लिप्पई भवमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ९९ ॥

व्याख्या—“चक्खुस्स” इत्यादिसूत्राणि अष्टसप्ततिः । तत्रापि चक्षुराश्रित्य त्रयोदश—चक्षुषो रूपं, गृह्यतेऽनेनेति ग्रहणं, कोऽर्थः ? आक्षेपकं वदन्ति । ततः किम् ? इत्याह—‘तद्’ रूपं रागहेतुः, ‘तुः’ पूरणे, मनोज्ञमाहुः, तथा ‘तद्’ रूपमेव द्वेषहेतुम् अमनोज्ञमाहुः, ततस्तथोश्चक्षुःप्रवर्त्तने रागद्वेषसम्भवात् तदुद्धरणशक्तिलक्षणो दोष इति भावः । आह—एवं न कश्चित् सति रूपे कीतरागः स्याद् अत आह—‘समस्तु’ अरक्तद्विष्टतया तुल्यः पुनर्यः ‘तयोः’ मनोज्ञेतररूपयोः स कीतराग इव कीतरागः, उपलक्षणत्वाद् कीतेद्वेषश्च, इदमुक्तं भवति—न तावत् चक्षुः तयोः प्रवर्त्तयेत्, कथञ्चित् प्रवर्त्तने च समतामेवावलम्बेतेति ॥ ननु यदेवं रूपमेव रागद्वेषजनकं ततस्तदुद्धरणार्थिनस्तद्गतेन चिन्ताऽस्तु, रूपे चक्षुर्न प्रवर्त्तयेद् इत्येवं तु न चक्षुषश्चिन्ता कर्तुं युक्त्याशङ्क्याह—रूपस्य चक्षुः गृह्यतीति ग्रहणं वदन्ति, तथा चक्षुषो रूपं गृह्यत इति ग्रहणं वदन्ति, अनेन च रूपचक्षुषोर्ग्राह्याहकभावदर्शनतः परस्परमुपकार्योपकारकभाव उक्तः, ततो यथा रूपं रागद्वेषकारणं तथा चक्षुरपि इत्युक्तं भवति । अत आह—रागस्य हेतुं प्रक्रमात् चक्षुः सह मनोज्ञेन ग्राह्येण रूपेण वर्त्तते समनोज्ञमाहुः, द्वेषस्य हेतुम् ‘अमनोज्ञम्’ अविद्यमानमनोज्ञरूपमाहुः ॥ इत्थं रागद्वेषोद्धरणोपायमभिधाय एतदनुद्धरणे दोषमाह—रूपेषु यः ‘गृह्णि’ रागरूपां उपैति तीव्राम्, अकाले भवम् आकालिकं प्राप्नोति

१ यदुक्तम्—इच्छा मूर्च्छा कामः, स्नेहो गाह्यं ममत्वमभिनन्दः । अभिलाष इत्यनेकानि रागपर्यायवचनानि ॥ १ ॥

द्वाविंशं
प्रमादस्था-
नाख्यम-
ध्ययनम् ।
प्रमादस्य
स्थानानि ।

॥ ३६० ॥

न विनाशं रागानुरः सन् 'सः' इति लोकप्रतीतः, 'यथा वा' इति वाशब्दस्यैवकारार्थत्वाद् यथैव पतङ्गः 'आलो-
क्योक्तः' त्रिगद्गीपशिखादर्शनलम्पटः समुपैति मृत्युम् ॥ 'यच्च' इति यत्तु, अपिः तस्मिन् इत्यनेन योक्ष्यते, द्वयं
समुपैति रूपेण्विति प्रक्रमः तीव्रम्, स किम् ? इत्याह—तस्मिन्नपि क्षणे सः 'तुः' पूरणे उपैति 'दुःखं' चित्तसन्तापा-
धिकम् । इत्थं तर्हि रूपस्यैव दुःखहेतुत्वं तद्दर्शन एव द्वेषसम्भवाद् इत्याशङ्क्याह—दुष्टं दमनं दुर्दान्तं तच्च प्रकृमात् चक्षुषः
तदेव दोषो दुर्दान्तदोषत्वेन 'स्वकेन' आत्मीयेन 'जन्तुः' देही न 'किञ्चिद्' अल्पमपि रूपमपराध्यति "से" तस्य ॥
इत्थं रागद्वेषगोरनर्थहेतुत्वमुक्तम् । इदानीं तु द्वेषस्यापि रागहेतुकत्वात् स एव महाजनमूलमिति दर्शयंस्तस्य विशेषतः
परिहर्न्नव्यतां न्याययिनुमाह—एकान्तरक्तः 'रुचिरे' मनोरेसे रूपे 'अतादृशे' अनीदृशे स करोति प्रद्वेषम्, तथा च
दुःखस्य 'सम्पीडं' सहातं समुपैति 'वालः' अक्षः, न लिप्यते तेन मुनिर्विप्रागः ॥ सम्प्रति रागस्यैव हिंसाद्याश्रव-
निति नतामिदं च तद्द्वारेण दुःखजनकत्वं सूत्रपट्टेनाह—रूपं-प्रस्तावाद् मनोज्ञमनुगच्छति रूपाऽनुगा सा चाऽसौ
आशा च रूपानुगाशा-रूपविषयोऽभिलाष इत्यर्थः तदनुगतश्च, पठन्ति च—“रूपाणुवायाणुगए य” इति रूपाणाम्
स्मयिः-उपार्जनहेतुभिरनुगत उपायाऽनुगतः स च जीवान् 'चराचरान्' त्रसस्थावरान् हिनस्ति अनेकरूपान्, काञ्चित्
तु 'चिन्नैः' अनेकप्रकारैरुपार्जनैरिति गम्यते तान् 'परितापयति' दुःखयति वालः, अपरांश्च पीडयति एकदेशदुःखोत्पादनेन
'आत्मायं गुरुः' स्वप्रयोजननिष्ठः 'छिद्रः' रागवाधितः ॥ अन्यच्च—रूपेऽनुपातः-गमनम् अनुराग इत्यर्थः रूपाऽनुपात-
नमिन् सति 'जे'ति पूरणे, 'परिग्रहेण' मूर्च्छात्मकेन हेतुना 'उत्पादने' उपार्जने रक्षणं च-अपायेभ्यः सन्नियोगश्च-
न्यायप्रयोजनेषु सम्यग्वापारणं रक्षण-सन्नियोगं तस्मिन् "वये" इति 'व्यये' विनाशे 'वियोगे' विरहे सर्वत्र रूपस्येति
गम्यते, क मुदा ? न क्वचित् "से" तस्य, इदमुक्तं भवति—मुरूपकलत्रकरितुरगादीनामुत्पादनादिषु दुःखमेवाऽनुभवति

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३६१ ॥

द्वात्रिंशं
प्रमादस्था-
नाख्यम-
ध्ययनम् ।
प्रमादस्या
स्थानानि ।

॥ ३६१ ॥

रूपाऽनुरागी । पठन्ति च—“रूपाणुरागेणं” ति तत्र रूपानुरागेण हेतुना यः परिग्रहस्तेन, शेषं तथैव, स्यादेतत्—
मा भूदुत्पादनादिषु रूपस्य सुखं, सम्भोगकाले भविष्यतीत्याशङ्क्याह—सम्भोगकाले च ‘अवृत्तिलाभे’ वृत्तिप्राप्त्यभावे क
सुखम् ? इति सम्बन्धः, उत्तरोत्तरेच्छया हि खिद्यत एव रागी ॥ आह—एवं परिग्रहाद् दुःखमनुभवतस्तद्भीरुतया ततो
निवृत्तिर्दोषान्तरानारम्भणं वा किमस्य सम्भवतीत्याशङ्क्याह—रूपेऽदृष्टः चस्य भिन्नक्रमत्वात् ‘परिग्रहे च’ तद्विषयमूच्छा-
त्मके सक्तः—सामान्येनैवासक्तिमान् उपसक्तश्च—गाढमासक्तस्ततः सक्तश्च पूर्वम् उपसक्तश्च पश्चात् सक्तोपसक्तः नोपैति
तुष्टिम्, तथा चातुष्टिरेव दोषोऽतुष्टिदोषस्तेन ‘दुःखी’ यदि ममेदमिदं च रूपवद्वस्तु स्यादित्याकाङ्क्षतोऽतिशयदुःखवान्
सन्, किं कुरुते ? इत्याह—परस्य सम्बन्धि रूपवद्वस्त्विति गम्यते ‘लोभाविलः’ लोभकलुपः आदत्तेऽदत्तम् ॥
तत्किमस्यैतावानेव दोष उताऽन्योऽपि ? इत्याशङ्क्याह—‘वृष्णाऽभिभूतस्य’ लोभपराजितस्य, तत एवाऽदत्तहारिणो
‘रूपे’ रूपविषयो यः परिग्रहस्तस्मिन्निति योगः चस्य भिन्नक्रमत्वाद् अदृष्टस्य च मायाप्रधानं ‘मोसे’ ति ‘मृपा’
अलीकभापणं मायामृपा वर्द्धते, कुतः पुनरिदमित्थम् ? इत्याह—लोभदोषात्, लुब्धो हि परस्वमादत्ते आदाय च
तद्दोषायनपरो मायामृपां वक्ति, तत्राऽपि को दोषः ? इत्याह—‘तत्राऽपि’ मृपाभापणेऽपि दुःखान्न विमुच्यते सः ॥
दुःखाऽविमुक्तमेव भावयति—“मोसस्” त्ति अनृतभापणस्य पश्चाच्च पुरस्ताच्च प्रयोगकाले च दुःखी सन्, तत्र
पश्चादिदं न मया सुसंस्थापितमुक्तमिति पश्चात्तापतः पुरस्ताच्च कथमयं मया वञ्चनीय इति चिन्तया प्रयोगकाले च
नासौ ममालीकभापितां लक्ष्यतीति क्षोभतः, तथा दुष्टोऽन्तः—पर्यन्तः तज्जन्मन्यनेकविडम्बनातोऽन्यजन्मनि च नरका-
दिप्राप्त्या यस्यासौ दुरन्तो भवति जन्तुरिति गम्यते, अथवा ‘मोपस्य’ स्तेयस्येति व्याख्येयम् ॥ उपसंहारमाह—
‘एवम्’ अमुना प्रकारेण अदत्तानि समाददानो रूपेऽदृष्टः सन् दुःखितो भवति, कीदृशः सन् ? इत्याह—‘अनिश्रः’

कल्पनिरसन्ध्याऽप्यष्टमेन रहितः, मैथुनरूपाश्रवोपलक्षणं चैतत् ॥ उक्तमेवाथ निगमयितुमाह—रूपाऽनुरक्तस्य नरस्य
'एतम्' अनन्वरोक्तप्रकारेण कृतः सुखं भवेत् कदाचित् किञ्चित् ?, किमित्येवम् ?, यतः 'तत्र' रूपाऽनुरागे उपभो-
गेऽपि 'दुःखदुःखम्' अष्टमिलाभनालक्षणवाधाजनितमसातम्, उपभोगमेव विशिनष्टि—'निर्वर्त्तयति' उत्पादयति, 'यस्य'
उपभोगस्य कृते 'लं' वाक्यालङ्कारे, 'दुःखं' कृच्छ्रम् आत्मन इति गम्यते ॥ इत्थं रागस्थानर्थहेतुतामभिधाय द्वेयस्याऽपि
तामभिदैतुमाह—'एवमेव' यथाऽनुरक्तस्तथैव रूपे गतः प्रद्वेयमुपैति 'दुःखौघपरम्पराः' उत्तरोत्तरदुःखसमूहरूपाः, तथा
प्रद्वेयचित्तः नस्य भिन्नकमत्वात् चिनोति च कर्म, 'यत्' कर्म 'से' 'तस्य पुनर्भवति 'दुःखं' दुःखहेतुः 'विपाके' अनुभव-
काले, इदं परत्र चेति भावः । पुनर्दुःखप्रहणमैहिकदुःखापेक्षम्, अशुभकर्मोपचयश्च हिंसाद्याश्रवाऽविनाभावीति तद्धेतुत्व-
मनेनाऽऽक्षिप्यते ॥ इत्थं रागद्वेययोरनुद्धरणे दोषमभिधाय तदुद्धरणे गुणमाह—रूपे विरक्तः उपलक्षणत्वाद् अद्विष्टश्च
नगुणः 'विशोकः' शोकरहितः सन् तन्निवन्धनयो रागद्वेययोरभावात् 'एतेन' अनन्तरोपदर्शितेन "दुःखलोहपरंपरेण" ति
दुःखानाम् औघाः—सद्गतास्तेषां परम्परा—सन्ततिः दुःखौघपरम्परा तथा 'न लिप्यते' न स्पृश्यते भवमध्येऽपि 'सन्'
निष्ठम्, तद्व्यन्तमाह—जलेनेव, वाशब्दस्योपमार्थत्वात् 'पुष्करिणीपलाशं' पद्मिनीपत्रं जलमध्ये सदिति शेषः ॥ इत्थं
चक्षुरात्रित्य त्रयोदश सूत्राणि व्याख्यातानि । एतदनुसारेणैव शेषेन्द्रियाणां मनसश्च त्रयोदश सूत्राणि व्याख्येयानि ।
नवमम्—"हरिणमिष्टम्" ति मृगः सर्वोऽपि पशुरुच्यते, ततश्च 'हरिणमृगः' हरिणपशुः ॥ तथा 'वृद्धिसविभिन्नकाए" ति
वृद्धिं—प्राप्तन्यन्तामिषो लोहकीलकः ॥ 'मनसः' चेतसो भावः—अभिप्रायः स चेह स्मृतिगोचरस्तं 'ग्रहणं' ग्राह्यं
वदन्ति, 'मनोत्तं' मनोशरूपादिविषयम् 'अमनोत्तं' तद्विपरीतविषयम् । एवमुत्तरग्रन्थोऽपि भावविषयरूपाद्यपेक्षया
व्याच्येयः । यदा स्वप्नकामदशादिषु भावोपस्थापितो रूपादिरपि भाव उक्तः, स मनसो ग्राह्यः । "करेणुमग्गावहिण्

श्रीउत्तरा-
ख्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३६२ ॥

गए व” त्ति करेणवा मांगेण—निजपथेन अपहृतः—आकृष्टः करेणुमार्गापहृतः ‘गज इव’ हस्तीव, स हि मदान्धोऽप्यदूरवर्तिनीं करिणीमुपदर्श्य तद्रूपादिमोहितः तन्मार्गानुगामितया गृह्यते, ततः सङ्गामादिषु विनाशमाप्नोति । आह—एवं चक्षुरा-
दीन्द्रियवशादेव गजस्य प्रवृत्तिरिति कथमस्य दृष्टान्तत्वेनाऽभिधानम् ? उच्यते—एवमेतत्, मनःप्राधान्यविवक्षया तु एतत्रेयम् इत्यष्टसप्ततिसूत्रार्थः ॥ २२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१-५२-५३-५४-५५-५६-५७-५८-५९-६०-६१-६२-६३-६४-६५-६६-६७-६८-६९-७०-७१-७२-७३-७४-७५-७६-७७-७८-७९-८०-८१-८२-८३-८४-८५-८६-८७-८८-८९-९०-९१-९२-९३-९४-९५-९६-९७-९८-९९ ॥ उक्तमेवार्थं सङ्क्षेपत उपसंहारव्याजेनाऽह—

एवंदिद्यत्था य मणस्स अत्था, दुक्खस्स हेउं मणुयस्स राणिणो ।
ते चेव थेवं पि कयाइ दुक्खं, न वीयरागस्स करिंति किंचि ॥ १०० ॥

व्याख्या—‘एवम्’ उक्तन्यायेन इन्द्रियार्थाः, चस्य भिन्नक्रमत्वाद् मनसोऽर्थाश्च उपलक्षणत्वाद् इन्द्रियमनांसि च दुःखस्य हेतवो मनुजस्य राणिणः, उपलक्षणत्वाद् द्वेपिणश्च । ते चैव श्लोकमपि कदाचिद् दुःखं न ‘वीतरागस्ये’ति विगतरागद्वेषस्य कुर्वन्ति ‘किञ्चिदि’ति शरीरं मानसं चेति सूत्रार्थः ॥ १०० ॥ ननु न कश्चन कामभोगेषु सत्सु वीतरागः सम्भवति, तत्कथमस्य दुःखाभावः ? उच्यते—

न कामभोगा समयं उव्वंति, न यावि भोगा विगहं उव्वंति ।

जे तप्पओसी य परिग्गही य, सो तेसु मोहा विगहं उवेइ ॥ १०१ ॥

व्याख्या—न कामभोगाः ‘समतां’ रागद्वेषाऽभावरूपाम् ‘उपयान्ति’ उपगच्छन्ति हेतुत्वेनेति गम्यते, तद्धेतुत्वे हि

द्वात्रिंशं
प्रमादस्था-
नाख्यम-
ध्ययनम् ।
प्रमादस्य
स्थानानि ।

॥ ३६२ ॥

तेषां न कश्चिद् रागद्वेषान् भवेत्, न चाऽपि 'भोगाः' शब्दादयः 'विकृतिः' कोधादिरूपाम्, इहाऽपि हेतुत्वेनोपयान्ति, अन्यथा न ह्यत्र रागद्वेषरहितः स्यात्, कोऽनयोस्त्वहिं हेतुः ? इत्याह—यः तत्प्रेषी च 'परिग्रही च' परिग्रहबुद्धिमान् तेभ्येव रागीत्यर्थः, स तेषु 'मोक्षान्' मोक्षनीयाद् विकृतिमुपैति, रागद्वेषरहितस्तु समतामित्यर्थोऽदुक्तं भवतीति सूत्रार्थः ॥१०१॥
किंनररूपा पुनरसौ विकृतिः कां रागद्वेषयशादुपैति ? इत्याह—

कोहं च माणं च तदेव मायं, लोभं दुर्गुहं अरइं रइं च ।
द्वासं भयं सोगुमित्थिवेयं, नपुंसवेयं विविहे य भावे ॥ १०२ ॥
आवज्जई एवमणेगस्त्वे, एवंविहे कामगुणेषु सत्तो ।
अन्ने य एयप्पभवे विसेसे, कारुणदीणे हिरिमे चइस्से ॥ १०३ ॥

व्याख्या—कोहं च मानं च तथैव मायां लोभं च जुगुप्साम् अरतिं रतिं च द्वासं भयं शोकपुंस्त्रीवेदमिति समाहारनिर्देशः, तत्र 'पुंवेंदं' योपिदभिलाषं 'स्त्रीवेदं' पुरुषाऽभिष्वङ्गं 'नपुंसकवेदम्' उभयाऽभिलाषं, विविधांश्च 'भावान्' हर्षनिगादादीन् आपणते 'एवम्' अमुना रागद्वेषवत्तालक्षणेन प्रकारेण 'अनेकरूपान्' बहुभेदान् 'अनन्तानुबन्ध्यादिभेदेन' नारतम्यभेदेन च 'एवंविधान्' उक्तप्रकारान् विकारानिति गम्यते, कामगुणेषु सक्त अन्यांश्च 'एतत्प्रभवान्' क्रोधादि-
नगितान् 'विदोषान्' परितापदुर्गतिपातादीन्, कीदृशः सन् ? इत्याह—कारुण्यास्पदीभूतो दीनः कारुण्यदीनः मध्यपद-
लोपी समासः अलान्तदीन इत्यर्थः, "हिरिमे" ति 'हीमान्' लज्जावान्, कोपाद्यापन्नो हि प्रीतिविनाशादिकमिदं वाऽनुभवन्
एतन् य तद्विपाकमतिक्रुदुक्तं परिभावयन् प्रायोऽतिवैयं लज्जां च भजते, तथा "चइस्स" ति आर्पित्वात् 'द्वेष्यः'

तत्तदोषदुष्टत्वात् सर्वस्याऽप्रीतिभाजनमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ १०२-१०३ ॥ पुनरप्यतिदुरन्ततया रागस्य प्रकारान्तरेणो-
द्धरणोपायाऽभिधानार्थं तद्विपर्यये दोषदर्शनार्थं चेदमाह—

कल्पं न इच्छिञ्ज सहायलिच्छ, पच्छाणुतावेण तवग्गभावं ।
एवं विकारे अभियग्गप्यारे, आवज्जई इंदियचोरवस्से ॥ १०४ ॥

व्याख्या—कल्पते—स्वाध्यायादिक्रियासु संमर्थो भवतीति कल्पः—योग्यस्तम्, अपेर्गम्यमानत्वात् कल्पमपि,
किं पुनरकल्पं ? शिष्यादिकमिति गम्यते, न इच्छेत् ‘सहायलिप्सुः’ ममाऽयं विश्रामणादिसाहाय्यं करिष्यतीत्यभिलाषुकः
सन्, तथा पश्चादिति—प्रस्तावाद् व्रतस्याऽङ्गीकाराद् उत्तरकालमनुतापः—किमेतावन्मया कष्टमङ्गीकृतमिति चित्तसन्तपा-
त्मकः पश्चादनुतापस्तेन हेतुना उपलक्षणत्वादित्यथा वा ‘तपःप्रभावं’ तपःफलम् इहैवामर्षोषध्यादिलिङ्घिप्रार्थनेन भवान्त-
रभोगादिनिदानकरणेन वा नेच्छेदिति प्रक्रमः । किमेवं निषिध्यते ? इत्याह—‘एवम्’ अमुना प्रकारेण ‘विकारान्’ दोषान्
अमितप्रकारानापद्यते इन्द्रियचोरवश्यः, एवं च ज्ञुवतोऽयमाशयः—तदनुग्रहदुःखा कल्पं पुष्टालम्बनेन तपःप्रभावं
वाञ्छतोऽपि न दोषः । एतेन च रागस्य हेतुद्वयपरिहरणमुद्धरणोपाय उक्तः । उपलक्षणं चैतदीदृशाम्, अन्येषामपि
रागहेतूनां परिहारस्य, ततः सिद्धमस्योद्धरणोपायानां तद्विपर्यये च दोषाणामभिधानमिति सूत्रार्थः ॥ १०४ ॥ किं च—

तओ से जायंति पओअणाइं, निमज्जिउं मोहमहन्नवग्गिम् ।

सुहेस्सिणो दुक्खविणोयणट्ठा, तप्पच्चयं उज्जमए अ रागी ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘ततः’ इति विकारापत्तेरनन्तरं “से” तस्य जायन्ते ‘प्रयोजनानि’ विषयसेवनहिंसादीनि “निमज्जिउं” ति
निमज्जयितुमिव निमज्जयितुं प्रक्रमात् तमेव जन्तुं मोहमहाणवे, किमुक्तं भवति ?—यैर्मोहमहाणवे निमग्न इव जन्तुः

क्रियते, कीदृशस्य पुनरस्य किमर्थं चैवविधययोजनानि जायन्ते ? इत्याह—सुखैपिणो दुःखविनोदनार्थम्, कदाचिदेवं-
विधययोजनोत्पत्तायपि तत्रायमुदासीन एव स्याद् ? अत उच्यते—‘तत्प्रत्ययम्’ उक्तरूपप्रयोजननिमित्तं ‘उद्यच्छति च’
इत्यच्छेदेन, कोऽर्थः ? तत्प्रत्ययत्वाद् द्वेयी च सन्, रागद्वेययोरेव सकलाऽनर्थपरम्परा-
कारणत्वादिति सूत्रार्थः ॥ १०५ ॥ किमिति रागद्वेयवशत एव सकलाऽनर्थपरम्परोच्यते ? इत्याशङ्क्याह—

विरज्जमाणस्स य इंदियत्था, सहाइया तावइयप्पगारा ।

न तस्स सवे वि मणुन्नयं वा, निवत्तायंती अमणुन्नयं वा ॥ १०६ ॥

व्याख्या—विरज्यमानस्य उपलक्षणत्वाद् अद्विपतश्च, ‘च’ पुनरर्थे, ततो विरज्यमानस्याऽद्विपतश्च पुनः ‘इन्द्रि-
यायोः’ शब्दादिभ्याः तावन्त इति—यावन्तो लोके प्रतीताः प्रकाराः—खरमधुरादिभेदा येषां ते तावत्प्रकारा बहुभेदा
इत्यर्थः, न ‘तस्ये’ति मनुजस्य सर्वेऽपि मनोज्ञतां वा ‘निर्वर्त्तयन्ति’ जनयन्ति अमनोज्ञतां वा, किन्तु रागद्वेयवशत एव, स्वरूपेण
हि रूपाद्यो न मनोज्ञताममनोज्ञतां वा कर्तुमात्मनः क्षमाः किन्तु रक्तेतरप्रतिपन्नध्यवसायवशात् । उच्यते चान्यैरपि—
परित्याद-कागुज-शुनामेकस्यां प्रमदातनौ । कुणपं कामिनी भक्ष्यमिति तिष्ठो विकल्पनाः ॥ १ ॥ ततो न वीतरागस्य मनो-
जगगमनोज्ञतां वा निर्वर्त्तयेयुः, तदभावे च कथं विषयसेवनाऽऽक्रोशदानादिप्रयोजनोत्पत्तिः ? इति सूत्रार्थः ॥ १०६ ॥
तदर्थं रागद्वेययोरेतिदुष्टत्वात् साक्षान्मोहस्य च तदाऽऽयतनत्वात् तद्द्वारेणोद्धरणोपायान् निरूप्योपसंहरत्याह—

एवं संसंकल्पविकल्पणानुं, संजायई समथमुवट्ठियस्स ।

अत्थे च संकल्पयथो तओ से, पहीयए कामगुणेषु तण्हा ॥ १०७ ॥

व्याख्या—‘एवम्’ उक्तप्रकारेण स्वस्य-आत्मनः संकल्पाः—रागद्वेयमोहरूपा अध्यवसायास्तेषां विकल्पनाः—सकल-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३६४ ॥

द्वात्रिंशं
ग्रमादस्था-
नाख्यम-
ध्ययनम् ।
वीतराग-
स्वरूपम् ।

॥ ३६४ ॥

दोषमूलत्वादिपरिभावनाः स्वसङ्कल्पविकल्पनास्तासु 'उपस्थितस्य' उद्यतस्येति सम्बन्धः । किम् ? इत्याह—सञ्जायते 'समयं' ति आर्पत्वात् 'समता' माध्यस्थ्यं 'अर्थान्' जीवादीन्, चस्य भिन्नक्रमत्वात् 'सङ्कल्पयतश्च' शुभध्यानविषय-
तयाऽध्यवस्यतः 'ततः' इति समतायाः 'से' 'तस्य' साधोः प्रहीयते कामगुणेषु 'तृष्णा' अभिलाष इति सूत्रार्थः ॥ १०७ ॥
ततः स कीदृशः सन् किं विधत्ते ? इत्याह—

सो वीयरगो कयसवकिचो, खवेह नाणावरणं खणेणं ।
तहेव जं दरिसणमावरेह, जं चंतरायं पकरेह कम्मं ॥ १०८ ॥

व्याख्या—'सः' इति प्रहीणतृष्णो वीतरागो भवति, तथा कृतसर्वकृत्य इव कृतप्रायत्वादेन स मुक्तः क्षपयति ज्ञानावरणं क्षणेन, तथैव यद् दर्शनमावृणोति, यच्च 'अन्तरायं' दानादिविघ्नं प्रकरोति 'कर्म' अन्तरायनामक-
मित्यर्थः, इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ तत्क्षयाच्च कं गुणमवाप्नोति ? इत्याह—

सच्चं तओ जाणइ पासई य, अमोहणो होइ निरंतराए ।
अणासवे झाणसमाहिजुत्तो, आउक्खए मुक्खमुवेइ सुद्धे ॥ १०९ ॥

व्याख्या—सर्व 'ततः' ज्ञानावरणादिक्षयात् 'जानाति' विशेषरूपतयाऽवगच्छति, 'पश्यति च' सामान्यरूपतया, तथा च 'अमोहनः' मोहरहितो भवति, तथा निरन्तरायोऽनाश्रवः, ध्यानं-शुद्धिध्यानं तेन समाधिः-परमस्वास्थ्यं तेन युक्तो ध्यानसमाधियुक्तः आयुष उपलक्षणत्वाद् नाम-गोत्र-वेद्यानां च क्षय आयुःक्षयस्तस्मिन् सति मोक्षमुपैति 'शुद्धः' विगतकर्ममल इति सूत्रार्थः ॥ १०९ ॥ मोक्षगतश्च यादृशो भवति तदाह—

सो तस्स सबस्स दुद्धस्स मोक्खो, जं चाहई सययं जंतुमेयं ।

दीहामयविप्पमुक्को पसत्थो, तो होह अचंतसुही कयत्थो ॥ ११० ॥

व्याख्या—‘सः’ इति मोक्षं प्राप्तः ‘तस्मात्’ जातिजराभरणदिरूपत्वेन प्रतिपादितात् सर्वसाद् दुःखात् सर्वत्र सुखव्यत्ययेन पट्टी, ‘मुक्तः’ पृथग्भूतः, यत् कीदृग् ? इत्याह—‘यद्’ दुखं प्रायते सततं जन्तुम् ‘एतं’ प्रत्यक्षम्, दीर्घानि-स्थितितः प्रक्रमान् कर्माणि तानि आमया इव-रोगा इव विविधवाधाविधायितया दीर्घामयास्तभ्यो विप्रमुक्तो दीर्घामयविप्रमुक्तः अत एव ‘प्रशस्तः’ प्रशंसार्हः, ततः किम् ? इत्याह—“तो” इति ‘ततः’ दीर्घामयविप्रमोक्षाद् भवति अत्यन्तगुली, तत एव न कृतार्थ इति सूत्रार्थः ॥ ११० ॥ सकलाऽध्ययनार्थं निगमयितुमाह—

अणाइकालप्पभवस्स एसो, सबस्स दुक्खस्स पमुक्खमग्गो ।

वियाहिओ जं समुविच्च सत्ता, कमेण अचंतसुही भवंति ॥ १११ ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—अनादिकालप्रभवस्य ‘एषः’ अनन्तरोक्तः सर्वस्य दुःखस्य ‘प्रमोक्षोपायो व्याख्यातः, यं ‘समुपेत्य’ सम्यक् प्रतिपद्य सत्त्वाः ‘क्रमेण’ उत्तरोत्तरगुणप्रतिपत्तिरूपेणाऽत्यन्तसुखिनो भवन्तीति सूत्रार्थः ॥ १११ ॥ ‘वृत्तिः’ परित्यागौ, त्रीणीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुदीपायां
सुखबोधायां प्रमादस्थानाख्यं द्वात्रिंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ कर्मप्रकृतिनामकं त्रयस्त्रिंशमध्ययनम् ।

अनन्तराऽध्ययने प्रमादस्थानान्युक्तानि, तैश्च कर्म बध्यते, तस्य च काः प्रकृतयः ? कियती वा स्थितिः ? इत्यादि-
सन्देहापनोदाय कर्मप्रकृतिनामकमध्ययनं त्रयस्त्रिंशं समारभ्यते, तस्येदमादिसूत्रम्—

अट्ट कस्माहं चोच्छामि, आणुपुर्विं जहक्कमं । जेहिं बद्धे अयं जीवे, संसारे परिवत्तए ॥ १ ॥

व्याख्या—अट्ट कर्माणि वक्ष्यामि, “आणुपुर्विं” ति आनुपूर्व्या, इयं च पञ्चानुपूर्व्यादिरपि सम्भवत्यत आह—
‘यथाक्रमं’ क्रमाऽनतिक्रमेण, शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

नाणस्साऽऽवरणिज्जं, दंसणावरणं तहा । वेयणिज्जं तहा मोहं, आउकम्मं तहेव य ॥ २ ॥
नामं कम्मं च गोयं च, अंतरायं तहेव य । एवमेयाहं कस्माहं, अट्टेव उ समासओ ॥ ३ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ २-३ ॥ मूलप्रकृतिः कर्मणोऽभिधाय उत्तरप्रकृतीराह—

नाणावरणं पंचविहं, सुयं ओमिणिबोहियं । ओहिं नाणं तइयं, मण्णनाणं च केवेलं ॥ ४ ॥
निदा तहेव पयला, निदा निदा य पयलपयला य । तत्तो य थीणगिद्धी, पंचमा होइ नायवा ॥ ५ ॥
चक्खुमचक्खुओहिस्स दंसणे केवले य आवरणे । एवं तु नवविगणं, नायद्वं दंसणावरणं ॥ ६ ॥
वेयणियं पि य दुविहं, सायमसायं च आहियं । सायस्स उ बहू भेया, एमेवासायस्स वि ॥ ७ ॥
मोहणिज्जं पि दुविहं, दंसणे चरणे तहा । दंसणे तिविहं वुत्तं, चरणे दुविहं भवे ॥ ८ ॥

सम्मतं चैव मिच्छतं, सम्मामिच्छतमेव य । एयाओ तिन्नि पयडीओ, मोहणिजस्स दंसणे ॥ ९ ॥
चरित्तमोहणं कम्मं, दुविहं तु वियाहियं । कसायमोहणिजं च, नोकसायं तहेव य ॥ १० ॥
मोलसविहभेदेणं, कम्मं तु कसायजं । सत्तविह नवविहं वा, कम्मं च नोकसायजं ॥ ११ ॥
नेरइयतिरिक्खाज्ज, माणुस्साउं तहेव य । देवाउयं चउत्थं तु, आउकम्मं चउविहं ॥ १२ ॥
नामं कम्मं तु दुविहं, सुहमसुहं च आहियं । सुहस्स उ वहू भेया, एमेव य असुहस्स वि ॥ १३ ॥
नोत्तं कम्मं तु दुविहं, उच्चं नीयं च आहियं । उच्चं अट्टविहं होइ, एवं नीयं यि आहियं ॥ १४ ॥
दाणे लाभे य भोगे य, उवभोगे वीरिए तहा । पंचविहभंतरायं, सप्पासेण वियाहियं ॥ १५ ॥

व्याख्या—गुणमान्येव । नवरम्—ज्ञानावरणं पञ्चविधम्, तच्च कथं पञ्चविधम् ? इत्याशङ्कयाम् आचार्यभेदादेव
उत्तरणस्य भेद इत्यभिप्रायेणाऽऽवश्यकस्यैव भेदानाह—‘श्रुतमि’त्यादि ॥ “सायस्स उ वहू भेय” त्ति सातस्य तु वहवो
भेदाः तदेतुभूतायुक्तापदीनां बहुभेदत्वात् । एवमेवाऽसातस्यापि दुःखशोकादितद्धेतुवहुविधत्वादेव ॥ “सत्तविह नव-
विहं च” त्ति विन्दुन्योपात् सप्तविधं नवविधं वा कर्म नोकपायजं, तत्र सप्तविधं हास्यादिपटुं वेदश्च सामान्यविवक्षयैक
पक्षेऽपि, नवविधं तु तदेव पटुं वेदत्रयसहितम् ॥ “उच्चं अट्टविहं होइ” त्ति इत्यत्राऽप्रविधत्वं वन्त्यहेत्वप्रविधत्वात्, अपौ हि
नामनदादयः त्रीर्गोत्रान् वन्त्यहेत्वतः, तावन्त एव च जातिमदादयो नीचैर्गोत्रस्येति सूत्रद्वयादशकार्थः ॥ ४-५-६-७-८-९-
१०-११-१२-१३-१४-१५ ॥ इत्थं प्रकृतयोऽभिहिताः । सम्प्रत्येतन्निगमनायोत्तरग्रन्थसम्बन्धनायाह—

एयाओ मूलपयडीओ, उत्तराओ य आहिया । पणसगं वित्तकाले य, भावं चाउत्तरं सुण ॥ १६ ॥

व्याख्या—एया मूलप्रकृतयः ‘उत्तरात्र’ उत्तरप्रकृतय आख्याताः, प्रदेशाः—परमाणवस्तेषामग्रं—परिमाणं प्रदेशाग्रं,

त्रयस्त्रिंशं
कर्मप्रकृति-
नामक्रम-
व्ययनम् ।

कर्मणां
परमाणुपरि-
माणं क्षेत्रप-
रिमाणं च ।

॥ ३६६ ॥

“एतत्तु य” स्ति क्षेत्रकालौ च ‘भावं च’ अनुभावलक्षणं पर्यायं चतुःस्थानिकादिरसमिति यावत्, “अदुत्तरं” ति

अत उत्तरं शृणु कथ्यमानमिति शेष इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ तत्र तावत् प्रदेशाग्रमाह—

सर्वेसिं चैव कर्ममाणं, पएस्रगमणंतगं । गंठियसत्ताईयं, अंतो सिद्धाण आहियं ॥ १७ ॥

व्याख्या—सर्वेषां, ‘वः’ पूरणे, ‘एवः’ अपिशब्दार्थः, सर्वेषामपि कर्मणां प्रदेशाग्रम् अनन्तमेवाऽनन्तकं, तच्चानन्तकं ग्रन्थिगसत्त्वाः—ये ग्रन्थिदेशं गत्वाऽपि तद्भेदाऽविधानेन न कदाचिदुपरिष्टाद् गन्तारः ते चाऽभव्या एवाऽत्र गृह्यन्ते तात् अतीतं—तेभ्योऽनन्तगुणत्वेन अतिक्रान्तं ग्रन्थिगसत्त्वातीतं, तथा ‘अन्तः’ मध्ये सिद्धानामाख्याताम्, सिद्धेभ्यो हि कर्म-परमाणवोऽनन्तभाग एवेति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ सम्प्रति क्षेत्रमाह—

सर्वजीवाण कम्मं तु, संगहे छदिसागयं । सर्वेसु वि पएस्रसु, सर्वं सर्वेण बद्धगं ॥ १८ ॥

व्याख्या—सर्वजीवानां कर्म, ‘तु’ पूरणे, ‘सङ्गहे’ सङ्ग्रहक्रियायां योग्यं भवतीति शेषः । कीदृशं सत् ? इत्याह—“छदिसागयं” ति पण्णां दिशां समाहारः पड्दिशं तत्र गतं—स्थितं पड्दिशगतम्, एतच्च द्वीन्द्रियादीनेवाधिकृत्य नियमेन व्याख्येयम्, एकेन्द्रियाणामन्यथाऽपि सम्भवात् । तथा चागमः—“एगिंदिया णं भंते ! तेयाकम्मपोगलाणं गहणं करेमाणे किं तिदिसिं करेइ चडदिसिं करेइ छदिसिं करेइ ? गोयमा ! सिय तिदिसिं सिय चडदिसिं सिय पंच-दिसिं सिय छदिसिं करेइ । वेइंदिया जाव पंचंदिया नियमा छदिसिं” ति । तच्च गृहीतं सत् केन सह कियत् कथं वा वद्धं भवति ? इत्याह—“सर्वेसु वि पएस्रसु” त्ति सुव्यवस्थायात् सर्वैरपि ‘प्रदेशैः’ आत्मसम्बन्धिभिः ‘सर्वैः’ समस्तं

१ “एकेन्द्रियो भगवन् ! तेजसकामेणपुद्गलानां ग्रहणं कुर्वाणः किं त्रिदिशं करोति चतुर्दिशं करोति पञ्चदिशं करोति पड्दिशं करोति ? गौतम ! स्यात् त्रिदिशं स्यात् चतुर्दिशं स्यात् पञ्चदिशं स्यात् पड्दिशं करोति । द्वीन्द्रियो यावत् पञ्चेन्द्रियो नियमात् पड्दिशमि”ति ।

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

६६ ॥

प्रज्ञापरिमाणं न त्वन्तरदेव 'सर्वेण' गन्तमानत्वात् प्रकृतिस्थित्यादिना प्रकारेण वद्धं-क्षीरोदकवद्धं आत्मप्रदेशः स्मिष्टं
नदेव यद्धकमिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ सम्यति कालमाह—

उदहीसरिसनामाणं, तीसई कोडकोडीओ । उक्कोसिया होइ ठिई, अंतमुहुत्तं जहन्निया ॥ १९ ॥
उदहीसरिसनामाणं, तीसई कोडकोडीओ । अंतराए य कम्मम्मि, ठिई एसा वियाहिया ॥ २० ॥
आवरणिज्जाण हुण्हं पि, वेगणिज्जे तहेव य । अंतराए य कम्मम्मि, अंतमुहुत्तं जहन्निया ॥ २१ ॥
उदहीसरिसनामाणं, सत्तरिं कोडकोडीओ । मोहणिज्जस्स उक्कोसा, अंतमुहुत्तं जहन्निया ॥ २२ ॥
तित्तीस सागरोयम, उक्कोसेणं वियाहिया । ठिई उ आउकम्मस्स, अंतमुहुत्तं जहन्निया ॥ २३ ॥
उदहीसरिसनामाणं, तीसई कोडकोडीओ । नामगोआण उक्कोसा, अंतमुहुत्तं जहन्निया ॥ २४ ॥

व्याख्या—नवरम्—उदधिना सदृशं-सदृशं नाम येषां तानि उदधिसदृशानामानि—सागरोपमानि तेषाम्
॥ १९-२०-२१-२२-२३ ॥ सम्यति भावमभिधातुमाह—

सिद्धाण्डणंताभागे, अणुभागा हवति उ । सवेसु वि पएसगं, सबजीवेसइच्छियं ॥ २४ ॥
व्याख्या—सिद्धानामनन्तभागे 'अणुभागाः' रसविशेषा भवन्ति, 'तुः' पूरणे, अयं चाऽनन्तभागोऽनन्तसहस्र एवेति ।
तथा 'नोरेणपि' प्रकृमादणुभागेषु, प्रदिश्यन्त इति प्रदेशाः—बुद्ध्या विभज्यमानास्तद्विभागैकदेशास्तेषामग्रं प्रदेशाग्रं "सब-
जीवेसइच्छियं" ति सर्वजीवेभ्योऽतिक्रान्तम्, ततोऽपि तेषामनन्तगुणत्वादिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ अध्ययनार्थोपसंहार-
न्यानेनोपदेष्टुमाह—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३६७ ॥

तस्मा एएसि कस्माणं, अणुभागे विद्यागिण्या । एएसिं संवरे चैव, खवणे य जए बुहे ॥ २५ ॥ त्ति बेमि ॥
व्याख्या—“तम्ह” त्ति यस्मादेवंविधाः प्रकृतिबन्धादयः तस्मादेतेषां कर्मणामनुभागान् उपलक्षणत्वात् प्रकृतिबन्धा-
दींश्च विज्ञाय ‘एतेषामि’ति कर्मणां ‘संवरे’ निरोधे ‘चः’ समुच्चये ‘एवः’ अवधारणे भिन्नक्रमः, ततः ‘क्षपणे च’ निर्जरेणे
‘जए’ त्ति ‘यतैतैव’ यत्नं कुर्यादेव ‘बुधः’ विद्वानिति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोधायां कर्मप्रकृतिनामकं त्रयस्त्रिंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

त्रयस्त्रिंशं
कर्मप्रकृति-
नामकम्-
ध्ययनम् ।

कर्मक्षपणे
उपदेशः ।

॥ ३६७ ॥

अथ चतुर्विंशं लेख्याख्यमध्ययनम् ।

अनन्तराध्ययने कर्मप्रकृतय उक्ताः, तत्स्थितिश्च लेख्यावशत इत्यतस्तदभिधानार्थं चतुर्विंशं लेख्याध्ययननामक-
मध्ययनमारभ्यते, अस्मादेदमादिसूत्रम्—

लेसजप्रयणं पक्वस्वामि, आणुपुर्विं जहृक्कम् । छण्हं पि कम्मलेसाणं, अणुभावे सुणेह मे ॥ १ ॥

ज्याख्या—लेखाजप्रयणमध्ययनं लेख्याध्ययनं तत् प्रवक्ष्यामि आणुपूर्व्या यथाक्रममिति च प्राग्वत् । तत्र च
पण्णामपि ‘कम्मलेख्यानां’ कर्मस्थितिविधायकत्वात्तद्विशिष्टपुद्गलरूपणाम् ‘अनुभावान्’ रसविशेषान् शृणुत मे कथयत इति
श्रेण इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ एतदनुभावाच्च नामादिप्ररूपणातः कथिता एव भवन्तीति तत्प्ररूपणाय विनैयामिसुखी-
करणकारि द्वारसूत्रमाह—

नामाहं यण्णरसगंधफासपरिणामलक्खणं ठाणं । ठिहं गइं च आउं, लेसाणं तु सुणेह मे ॥ २ ॥

ज्याख्या—नामानि तथा वर्ण-रस-गन्ध-स्पर्श-परिणाम-लक्षणमिति पदपट्टस्य समाहारनिर्देशः । परिणामश्चाऽत्र-
जगन्नादिः, लक्षणं च-पञ्चाश्रवासेवनादि, ‘स्थानम्’ उक्तर्पोऽपकर्परूपं, ‘स्थितिम्’ अवस्थानकालं, ‘गतिं’ नरकादिकां
गतौ याऽवाप्नोते, ‘आणुः’ जीवितं यावति तत्राऽवशिष्यमाणे आगामिभवलेख्यापरिणामस्तदिह गृह्यते, लेख्यानां, ‘तुः’
पूर्वेषु, शृणुत मे इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ ‘यथोद्देशं निर्देशः’ इति न्यायतो नामान्याह—

१ विरयतो-विस्मयते आत्मा कर्मणा सहजजनयेति लेख्या, कृष्णादिद्वयसाचिव्यादात्मनः परिणामविशेषः, यदुक्तम्—कृष्णादिद्वय-
साचिव्यात्, परिणामो ग आत्मनः । एकदिहसेव तत्रायं, लेख्याशब्दः प्रयुज्यते ॥ १ ॥

जह् तुरुणअंययरसो, तुवरकविट्टस्स वावि जारिसओ ।
इत्तो वि अणंतगुणो, रसो उ काऊए नायवो ॥ १२ ॥
जह् परिणयंयगरसो, पक्ककविट्टस्स वा वि जारिसओ ।
इत्तो वि अणंतगुणो, रसो उ तेऊए नायवो ॥ १३ ॥
वरवारुणीइ व रसो, विविहाण व आसवाण जारिसओ ।
महुमेरयस्स व रसो, इत्तो पम्हाए परएणं ॥ १४ ॥
खज्जूरुमुद्धियरसो, खीररसो खंडसक्कररसो वा ।
इत्तो वि अणंतगुणो, रसो उ सुक्काए नायवो ॥ १५ ॥

द्वार्या—रघ्रान्येव । नवरम्—वरवारुणी—प्रधानधुरा, आसवाः—पुष्पप्रभवमवाति ॥ ‘मधुमेरयस्ये’ति समाहारः,
तत्र गुरु—मरुविशेषो मेरयं—सरकः, अतो वरवारुण्यादिरसात् पद्मायाः प्रक्कमाद् रसः ‘परक्केणे’ति अनन्तगुणत्वात्
नदतिगन्धेण वर्जित इति गम्यते, अयं च किञ्चिदम्लः कपायो मधुरश्चेति भावनीयमिति ॥ मुद्रिका च—द्राक्षेति
मूत्रपदार्थः ॥ १०-११-१२-१३-१४-१५ ॥ सम्प्रति गन्धमाह—

जह् गोमडस्स गंधो, सुणगमडस्स व जहा अहिमडस्स ।
एत्तो वि अणंतगुणो, लेसाणं अप्पसत्थाणं ॥ १६ ॥
जह् सुरभिकुसुमगंधो, गंधवासाण पिस्समाणाणं ।
इत्तो वि अणंतगुणो, पसत्थलेसाण तिण्हं पि ॥ १७ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३६९ ॥

न्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“गंधवासाणं” ति गन्धाश्च—कोष्ठपुटपाकनिष्पन्नाः वासाश्च—इतरे गन्धवासाः, इह चैतदङ्गान्येवोपचारादेवमुक्तानि तेषाम्, इह चाऽनुक्तोऽपि गन्धविशेषो लेश्यानां तारतम्येनाऽवसेय इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १६-१७ ॥ सम्प्रति स्पर्शमाह—

जह करगयस्स फासो, गोजिन्भाए व सागपत्ताणं ।
इत्तो वि अणंतगुणो, लेसाणं अप्पसत्थाणं ॥ १८ ॥
जह बूरस्स वि फासो, नवणीयस्स व सिरीसकुसुमाणं ।
इत्तो वि अणंतगुणो, पसत्थलेसाण तिण्हं पि ॥ १९ ॥

न्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—यथाक्रममप्रशस्तानां प्रशस्तानां च क्रकचादि-बूरादिसमः स्पर्शो वाच्यः ॥ १८-१९ ॥
परिणामद्वारमाह—

तिविहो व नवविहो वा, सत्तावीसइविहिक्खसीओ वा ।
दुसओ तेयालो वा, लेसाणं होइ परिणामो ॥ २० ॥

न्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“त्रिविधः” जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदेन, ‘नवविधः’ यदैपामपि स्वस्थानतारतम्यचिन्तायां प्रत्येकं जघन्यादित्रयेण गुणना, एवं पुनः पुनस्त्रिकगुणनया सप्तविंशतिविधत्वादि भावनीयम् । उपलक्षणञ्चैतत् तारतम्य-चिन्तायां, सङ्ख्यानियमस्याऽभावात् । तथा च प्रज्ञापना—“कण्ठलेसा णं भंते ! कइविहं परिणामं परिणमइ ? गोयमा !

१ “कृष्णलेश्या भगवन् ! कतिविधं परिणामं परिणमति ? गौतम ! त्रिविधं वा नवविधं वा सप्तविंशतिविधं वा एकाशीतिविधं वाऽपि यावत् त्रिचत्वारिंशं द्विंशतविधं वा बहु वा बहुविधं वा परिणामं परिणमति, एवं यावत् शुक्लेश्या” ।

चतुर्विंशं
लेश्याख्य-
मध्ययनम् ।

लेश्यानां
स्पर्श-परि-
णामद्वारे ।

॥ ३६९ ॥

सिद्धिं वा नवविहं वा सत्तावीसद्विहं वा एकासीद्विहं वा वि जाव तेयालदुसयविहं वा वहुं वा बहुविहं वा परिणानं परिणमइ, एवं जाव सुकलेसा” इति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ लक्षणमाह—

पंचासचप्पवत्तो, तीहिं अगुत्तो छसू अविरओ य । तिवारंभपरिणओ, खुहो साहस्सिओ नरो २१
निद्वंयसपरिणामो, निसंसो अजिइदिओ । एयजोयसमाउत्तो, कण्हलेसं तु परिणमे ॥ २२ ॥
ईसाअमरिसअतवो, अविल माया अहीरिया य । गेही पओसे य सढे, पमत्ते रसलोछुए ॥ २३ ॥
आरंमओ अविरओ, खुहो साहस्सिओ नरो । एयजोगसमाउत्तो, नीललेसं तु परिणमे ॥ २४ ॥
वंके वंकसमायारे, नियडिले अणुल्लुए । पलिउंचग ओवहिए, मिच्छदिही अणारिए ॥ २५ ॥
उण्फालगदुट्ठवाई य, तेणे आवि य मच्छरी । एयजोगसमाउत्तो, काडलेसं तु परिणमे ॥ २६ ॥
नीयावित्ती अचवले, अमाई अकुळहले । विणीयविणए दंते, जोगवं उवहाणवं ॥ २७ ॥
मिगयम्मे ददयम्मे, वलभीरू हिएसए । एयजोगसमाउत्तो, तेडलेसं तु परिणमे ॥ २८ ॥
पयणुणोहमाणे य, मायालोभे य पयणुए । पसंतचित्ते दंतप्पा, जोगवं उवहाणवं ॥ २९ ॥
तहा य पयणुवाई य, उवसंते जिइदिए । एयजोयसमाउत्तो, पमहलेसं तु परिणमे ॥ ३० ॥
अदरुणाणि यजित्ता, यम्मसुक्काणि साहए । पसंतचित्ते दंतप्पा, समिए गुत्ते य गुत्तिसु ॥ ३१ ॥
सरागे वीयरगे वा, उवसंते जिइदिए । एयजोगसमाउत्तो, सुक्कलेसं तु परिणमे ॥ ३२ ॥

व्याख्या—पञ्चाश्वप्रवृत्तः ‘त्रिभिः’ प्रज्ञावान्मनोवाक्कायैः अगुतः ‘पट्सु’ जीवनिर्कायेषु अविरतः, तीव्राः—उत्कटाः
एतत्पनोऽप्यवसायनो वा आरम्भाः—सावयव्यापारास्तत्परिणतः—तस्मिन्निरतः ‘लुद्रः’ सर्वलैवाडितैषी, सहसा—अप-

श्रीउत्तरा-
भ्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीयया
सुखवीथा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥३७०॥

याँलोच्य प्रवर्तते साहसिकः चौर्यादिकृदित्यर्थः, नर उपलक्षणत्वात् स्यादित्वा ॥ “निर्द्धंस” ति ऐहिकमुष्मिकापाय-
शङ्काविकलः परिणामो यस्य सः, तथा “निस्संसो” ति ‘नृशंसः’ निस्संशो जीवान् विहिंसन् न मनागपि शङ्कते, अजि-
तेन्द्रियः, एते च ते योगाश्च-व्यापारा एतद्योगास्तैः समायुक्तः—अन्वित एतद्योगसमायुक्तः कृष्णलेश्यामेव तुशब्दस्या-
ऽवधारणार्थत्वात् परिणमेत् ॥ ईर्ष्या च—परगुणसहनम् अमर्षश्च—अत्यन्ताभिनिवेशः अतपश्च—तपोविपर्ययोऽमीपां समा-
हारः, ‘अविद्या’ कुशाखरूपा, ‘माया’ प्रतीता, ‘अहीकता च’ असमाचारविपया निर्लज्जता, ‘गृद्धिः’ विषयेषु लाम्पट्यं,
‘प्रद्वेषश्च’ अभेदोपचाराच्चेह सर्वत्र तद्वान् जन्तुरेवोच्यते, अत एव ‘शठः’ अलीकभाषणान्, ‘प्रमत्तः’ प्रकर्षेण जातिमदा-
सेवनात्, ‘रसोलुपः’ सातगवेषकश्च ॥ ‘आरम्भात्’ प्राण्युपमर्दाद् अविरतः शेषं प्राग्वत् ॥ वक्रः वचसा, वक्र-
समाचारः क्रियया, निकृतिमान् मनसा, अनृजुकः कथञ्चिद् ऋजूकर्तुमशक्यतया, “पलिउंचग” ति प्रतिकुञ्चकः
स्वदोषप्रच्छादकतया, उपधिः—छद्वा तेन चरति औपधिकः सर्वत्र व्याजतः प्रवृत्तेः, एकार्थिकानि चैतानि, मिथ्यादृष्टिः
अनार्यः ॥ “उत्फालग” ति उत्सासकं यथा पर उत्सास्यते दुष्टं च रागादिदोषवद् यथा भवत्येवं वदनशील उत्सासक-
दुष्टवादी, ‘चः’ समुच्चये, ‘स्तेनः’ चौरः, ‘वः’ समुच्चये, ‘अपि च’ इति पूरणे, मत्सरः—परसम्पदसहनं तद्वान् मत्सरी,
शेषं प्राग्वत् ॥ “नीयाविति” ति ‘नीचैर्वृत्तिः’ कायमनोवाग्भिरनुत्सिक्तः, योगः—स्वाध्यायदिव्यापारस्तद्वान् ‘उपधान-
वान्’ विहितशास्त्रोपचारः, शेषं स्पष्टम् ॥ प्रतनुकोधमानः, ‘चः’ पूरणे, माया लोभश्च प्रतनुको यस्येति शेषः, अत एव
प्रशान्तचित्तो दान्तात्मा ॥ ‘उपशान्तः’ अनुद्भूततथोपशान्ताकृतिः, शेषं स्पष्टम् ॥ आर्त्तरौद्रे वर्जयित्वा धर्मशुद्धे साधयेत्
यः स प्रशान्तचित्त इत्यादि, शेषं स्पष्टम् इति सूत्रद्वादशकार्थः ॥ २१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२ ॥
सम्प्रति स्थानद्वारमाह—

चतुर्विंशं
लेख्याख्य-
मध्ययनम् ।

लेख्यानां
लक्षण-
द्वारम् ।

॥३७०॥

अस्मंलेखाणोसप्पिणीण उस्सप्पिणीण जे समय्या । संखाईया लोग्ग, लेसाण हवंति ठाणाइं ॥३३॥
व्याख्या—अस्मंलेखानामवसर्पिणीनां तथोत्सर्पिणीनां चे समय्याः, कियन्तः ? इत्याह—संखातीता लोकाः,
कोऽयं ? अस्मंलेखलोकाद्याश्रयप्रदेशपरिमाणे लेख्यानां भवन्ति, 'स्थानानि' प्रकर्षोऽपकर्षकृतानि तत्परिमाणानीति शेष
इति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ इदानीं स्थितिमाह—

मुहुत्तदं तु जहन्ना, तित्तीसं सागरा मुहुत्तहिया । उक्कोसा होइ ठिई, नायवा किण्हेलेसाए ॥३४॥
मुहुत्तदं तु जहन्ना, दसउदही पलियमसंखभागमब्भहिया । उक्कोसा होइ ठिई, नायवा नीलेलेसाए ॥
मुहुत्तदं तु जहन्ना, तिसुदही पलियमसंखभागमब्भहिया । उक्कोसा होइ ठिई, नायवा काउलेसाए ॥३५॥
मुहुत्तदं तु जहन्ना, दोणुदही पलियमसंखभागमब्भहिया । उक्कोसा होइ ठिई, नायवा तेउलेसाए ॥३६॥
मुहुत्तदं तु जहन्ना, दसउदही होइ मुहुत्तमब्भहिया । उक्कोसा होइ ठिई, नायवा पम्हेलेसाए ॥३७॥
मुहुत्तदं तु जहन्ना, तित्तीसं सागरा मुहुत्तहिया । उक्कोसा होइ ठिई, नायवा सुक्केलेसाए ॥३८॥

व्याख्या—मुहुत्तदं तु, कोऽर्थः ? अन्तर्मुहुत्तमेव जघन्या । त्रयस्त्रिंशत् "सागर" इति सागरोपमाणि "मुहुत्त-
हित" इति शब्दोत्तरत्र च मुहुत्तशब्देनोपचारान् मुहुत्तैकदेश एवोक्तः, ततश्चान्तमुहुत्तौधिकानि उक्त्या भवति स्थितिः
कृष्णलेख्यानाः । इह चान्तमुहुत्तशब्देन पूर्वोत्तरभवसम्बन्धवन्तमुहुत्तद्वयमुक्तं द्रष्टव्यम् । एवमुत्तरत्राऽपि । शेषं सुगममिति
सूत्रार्थः ॥ ३४-३५-३६-३७-३८-३९ ॥ प्रकृतमुपसंहरन्नुत्तरग्रन्थसम्बन्धमाह—

एस्मा नन्नु लेसाणं, ओहेण ठिई उवत्तिया होइ । चउसु विगईसु इत्तो, लेसाण ठिई उ वुच्छामि ४०
व्याख्या—एतदम् ॥ ४० ॥ प्रतिज्ञातमाह—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखवीधा-
त्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३७१ ॥

दसवाससहस्राहं, काऊए ठिई जहन्निया होइ । तिन्नोदही पलियमसंखभागं च उक्कोसा ॥४१॥
 तिनुदही पलियमसंखभागो जहन्न नीलठिई । दस उदही पलिओवमसंखभागं च उक्कोसा ॥४२॥
 दस उदही पलिओवमसंखभागं जहन्निया होइ । तित्तीससागराहं, उक्कोसा होइ किणहाए ॥४३॥
 एसा नेरइयाणं, लेसाण ठिई उ वन्निया होइ । तेण परं वुच्छामि, तिरियमणुस्साण देवाणं ॥४४॥
 अंतोमुहुत्तमद्धं, लेसाण ठिई जहिं जहिं जा उ । तिरियाण नराणं वा, वज्जित्ता केवलं लेसं ॥४५॥
 मुहुत्तद्धं तु जहन्ना, उक्कोसा होइ पुव्वकोडी उ । नवहिं वरिसेहिं ऊणा, नायवा सुक्कलेसाए ॥४६॥
 एसा तिरियनराणं, लेसाण ठिई उ वन्निया होइ । तेण परं वुच्छामि, लेसाण ठिई उ देवाणं ॥४७॥
 दसवाससहस्राहं, किणहाए ठिई जहन्निया होइ । पलियमसंखेज्जइमो, उक्कोसा होइ किणहाए ॥४८॥
 जा कणहाइ ठिई खलु, उक्कोसा सा उ समयमव्वभहिया । जहन्नेणं नीलाए, पलियमसंखं च उक्कोसा ॥
 जा नीलाइ ठिई खलु, उक्कोसा सा उ समयमव्वभहिया । जहन्नेणं काऊए, पलियमसंखं च उक्कोसा ५०
 तेण परं वोच्छामि, तेज्जेसा जहा सुरगणाणं । भवणवइ-वाणमंतर-जोइस-वेमाणियाणं च ॥५१॥
 पलिओवमं जहन्ना, उक्कोसा सागरा उ दुण्हइहिया । पलियमसंखिज्जेणं, होइ सभागेण तेज्जए ॥५२॥
 दसवाससहस्राहं, तेज्जए ठिई जहन्निया होइ । दुण्णुदही पलिओवमअसंखभागं च उक्कोसा ॥५३॥
 जा तेज्जइ ठिई खलु, उक्कोसा सा उ समयमव्वभहिया । जहन्नेणं पम्हाए, दसमुहुत्तइहियाइं उक्कोसा ५४
 जा पम्हाइ ठिई खलु, उक्कोसा सा उ समयमव्वभहिया । जहन्नेणं सुक्काए, तित्तीसमुहुत्तमव्वभहिया ५५

न्याख्या—दशवर्षसहस्राणि कापोतायाः स्थितिर्जगन्त्यका भवति, त्रयः ‘उदधयः’ सागरोपमाणीत्यर्थः “पलियम-

चतुस्त्रिंशं
लेख्याख्य-
मध्ययनम् ।

लेख्यानां
स्थिति-
द्वारम् ।

॥ ३७१ ॥

मंगभागं च” ति सूत्रत्वात् पल्योपमासङ्क्षेपभागोत्कृष्टा । इयं च जघन्या रत्नप्रभायाम्, उत्कृष्टा वालुकायाम् । नीलाया जगन्या वालुकायाम्; उत्कृष्टा धूमप्रभायाम् कृष्णाया जघन्या धूमप्रभायाम्, इतरा तु महातमःप्रभायाम्; शेषं नारक्तसूत्रेषु त्रिषु स्पष्टम् ॥ “एसा” सूत्रं स्पष्टम् ॥ तिर्यङ्मनुष्यसूत्रे “अंतोमुहूर्त्तमद्वं” ति “अन्तमुहूर्त्तद्विम्” अन्तमुहूर्त्तमद्वं लेखनानां स्थितिर्जगन्या उत्कृष्टा चेति शेषः, कतरासाम्? इत्याह—‘यस्मिन् यस्मिन्’ इति पृथिवीकायादौ सम्भू-
तानामनुष्यादौ च ‘याः’ कृष्णायाः, ‘तुः’ पूरणे तिरश्चां मनुष्याणां च मध्ये सम्भवन्ति तासां वर्जयित्वा ‘केवलां’ शुद्धां लेखनां शुद्धलेखनमित्यर्थः ॥ अस्या एव स्थितिमाह—‘मुहूर्त्तमि’त्यादि स्पष्टम्, नवरम्—इह यद्यपि कश्चिद् अष्टवार्पिकोऽपि पूर्णोद्यगुर्धतपरिणाममवाप्नोति तथाऽपि नैतावद्वयःस्यत्य वर्षपर्यायादर्वाक् शुद्धलेखयायाः सम्भव इति नवभिर्वर्षैरुना पूर्वोद्यगुर्धतलेख्यते ॥ “एसा” सूत्रं स्पष्टमेव ॥ प्रतिज्ञातमाह—‘दसे’त्यादि सूत्रत्रयं स्पष्टम् । नवरम्—“पलियमसंखेज्ज-
ज्जो” ऽपि पल्योपमासङ्क्षेपतमः प्रस्तावाद् भागः, इयं च द्विधाऽपि कृष्णायाः स्थितिरैतावदायुषामेव भवनपति-व्यन्त-
राणां द्रष्टव्या ॥ नीलासूत्रे “पलियमसंखं च” ति सूचनात् सूत्रमिति पल्योपमासङ्क्षेपभागः, दृष्टतरायां भागः पूर्व-
मादयेयः । कापोताया अपि स्थितिर्जगन्येतरा च भवनपति-व्यन्तराणामेव ज्ञातव्या । दृष्टतमश्चाऽत्राऽसङ्ख्यातभागो
गृह्यते ॥ इत्थं निम्नगद्यभाविनीमादलेख्यत्रयस्थितिमुपदर्श्य समस्तनिकायभाविनीं तेजोलेश्यास्थितिमभिधातुं प्रतिज्ञा-
सूत्रमाह—“क्षेण” ऽपि ततः परं प्रवक्ष्यामि तेजोलेश्यां ‘यथे’ति चेत्ताऽवस्थानप्रकारेण सुरगणानां भवति, ‘तथे’त्युप-
गताः, भवनपति-व्यन्तर-व्योति-वैमानिकानां, ‘चः’ पूरणे ॥ प्रतिज्ञातमाह—“पलिण”त्यादि सूत्रचतुष्टयं स्पष्टम् ।
नारम्—न्यगसूत्रे वैमानिकानेवाधिल तैजस्याः स्थितिरुक्ता । तत्र च जघन्या सौधर्मे उत्कृष्टा चेशाने ॥ द्वितीयसूत्रे तु
नीलायभेदनाधिल सौलोका । इह च दशवर्षसङ्ख्याणि जघन्या तैजस्याः स्थितिरुक्ता, प्रक्रमाऽऽजुरुत्वेण तु योत्कृष्टा

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखवोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३७२ ॥

चतुर्विंशं
लेख्याख्य-
मध्ययनम् ।
लेख्यानां
गति-
आयुध्वरे ।

॥ ३७२ ॥

कापोतायाः स्थितिः असौ एवास्याः समयाधिका प्राप्नोति, तदत्र तत्त्वं न विद्वाः ॥ तृतीयसूत्रे पद्मास्थितिरुक्ता, तत्र च “दसमुहुत्तहियाइ” ति दशैव प्रस्तावात् सागरोपमाणि पूर्वभवसत्कान्तमुहूर्त्ताधिकानि । इयं च जघन्या सन्तकुमारै, उत्कृष्टा च ब्रह्मलोके । आह—यदीहान्तमुहूर्त्तमधिकमुच्यते ततः पूर्वत्राऽपि किं न तदधिकमुक्तम् ? उच्यते—देवभव-लेख्याया एव तत्र विवक्षितत्वात्, प्रतिज्ञातं हि ‘तेण परं वोच्छामि लेसाण ठिइं दु देवाणं’ ति; एवं सति इहान्तमुहूर्त्तो-लेख्याया विरुध्यते, नैवम्, अत्र हि प्रागुत्तरभवलेख्याऽपि “अंतो मुहुत्तस्मि गए” इति वचनाद् देवभवसम्बन्धिन्येवेति धिक्त्वं विरुध्यते, नैवम्, अत्र हि प्रागुत्तरभवलेख्याऽपि “अंतो मुहुत्तस्मि गए” स्थितिरुक्ता । तत्र च जघन्या लान्तके, प्रदर्शनार्थमित्थमुक्तमिति न विरोध इति भावनीयम् ॥ चतुर्थसूत्रे शुक्लायाः स्थितिरुक्ता । तत्र च जघन्या लान्तके, अपरा तु अनुत्तरेष्विति पञ्चदशसूत्रार्थः ॥ ४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१-५२-५३-५४-५५ ॥

उक्तं स्थितिद्वारम् । गतिद्वारमाह—

किण्हा नीला काऊ, तिन्नि वि एयाउ अहम्मलेसाउ । एयाहि तिहि वि जीवो, दुग्गइं उववज्जई ५६
तेऊ पम्हा सुक्का, तिन्नि वि एयाउ धम्मलेसाउ । एयाहि तिहि वि जीवो, सुग्गइं उववज्जई ॥५७॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘दुर्गति’ नरकतिर्यगतिरूपम् ‘उपपद्यते’ प्राप्नोति ॥ ‘सुगति’ मनुजगत्यादिकामित्यर्थः—

॥ ५६-५७ ॥ सम्प्रत्यायुद्धारावसरः, तत्र चावश्यं हि जन्तुर्लेश्येयूपपद्यते तल्लेश्य एव म्रियते, तत्र च जन्मान्तरभावि-

लेख्यायाः किं प्रथमसमये परमवायुष उदयः ? आहोषित् चरमसमये ? अन्यथा वा ? इति संशयापनोदायाह—
लेसाहिं सद्वाहिं, पढमे समयम्मि परिणयाहिं तु । न हु कस्सइ उववाओ, परे भवे अत्थि जीवस्स ५८
लेसाहिं सद्वाहिं, चरमे समयम्मि परिणयाहिं तु । न हु कस्स वि उववाओ, परे भवे अत्थि जीवस्स ५९
लेसाहिं सद्वाहिं, अंतमुहुत्तस्मि गए, अंतमुहुत्तस्मि सेसए चेव । लेसाहिं परिणयाहिं, जीवा गच्छंति परलोयं ६०

अप्रशस्तानां
प्रशस्तानां
लेख्यानां
वर्जनसेव-
नोपदेशः ।

व्याख्या—लेख्याभिः सर्वाभिः 'प्रयमसमन्त्रे' तत्प्रतिपत्तिकालापेक्षया 'परिणताभिः' प्रस्तावादात्मरूपतामापन्नाभि-
न्नायश्चित्तस्य 'तुः' पूरणे, 'न ह' नैव कस्यापि उपादः परे भवे भवति जीवस्य ॥ तथा लेख्याभिः सर्वाभिः 'चरमे' अन्ये
नमन्त्रे परिणताभिस्तु 'न ह' नैव कस्याप्युपपादः परे भवे भवति जीवस्य ॥ कदा तर्हि ? इत्याह—अन्तर्मुहूर्ते गत एव,
नयाऽन्तर्मुहूर्ते 'दोषके नैव' अवतिष्ठमान एव लेख्याभिः परिणताभिर्जीवा गच्छन्ति परलोकम् । अनेनान्तर्मुहूर्ताऽवशेषे
चाप्युपि परमपदेत्यापरिणाम इत्युक्तं भवतीति सूत्रत्रयार्थः ॥ ५८-५९-६० ॥ सम्यक्त्वव्ययनार्थमुपसङ्गिर्गौरुपदेष्टुमाह—
नन्तः न्यासि लेखार्ण, अणुभावं वियाणिया । अप्सत्था उ वजित्ता, पसत्था उ अहिट्टए मुणि ६१
त्ति वेस्मि ॥

व्याख्या—यन्मादेता अप्रशन्ता दुर्गतिहेतवः तस्मादेतासां लेशयानाम् 'अनुभावम्' उत्तरूप
 शिक्षाय अप्रशन्ता वर्जयित्वा प्रशन्ता अभितिष्ठेत् गुनिरिति शेषः, उभयत्राऽपि 'तुः' पूरणे, इति सूत्रार्थः ॥ ६१ ॥
 'इति' परिसंग्राहो, प्रवीर्णिति च प्राग्वत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलक्षुदीकायां सुख-
नोधायां चतुर्विंशं लेख्याख्यमध्ययनं समाप्तम् ॥

श्रीउत्तरा-
भ्ययनस्तो
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३७३ ॥

अथ अनगारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशमध्ययनम् ।

अनन्तराध्ययने लेख्या अभिहिताः, तत्र चाऽप्रशस्तलेख्यालागतः प्रशस्ता एवाऽधिष्ठातव्याः, एतच्च भिक्षुगुणव्यवस्थि-
तेन सम्यग् विधातुं शक्यम्, अतो भिक्षुगुणपरिख्यानार्थमधुनाऽनगारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशमध्ययनमारभ्यते, तस्य
चेदमादिसूत्रम्—

सुणेह मे एगमणा, सगं बुद्धेहिं देसियं । जसायरंतो भिक्खू, दुक्खवाणंतकरो भवे ॥ १ ॥

व्याख्या—शृणुत 'मे' कथयत इति शेषः, एकाग्रमनसः 'मार्गं' प्रकमान्युक्तेः 'बुद्धेः' अर्हदादिभिः 'दर्शितम्' उप-
दिष्टं यम् 'आचरन्' आसेवमानो भिक्षुर्दुःखानामन्तकरो भवेदिति गार्थः ॥ १ ॥ प्रतिज्ञातमाह—

गिहवासं परिचज्जा, पवज्जामस्सिए सुणी । इमे संगे वियाणिज्जा, जेहि सज्जंति माणवा ॥ २ ॥
तहेव हिंसं अलियं, चोळं अब्बंसेवणं । इच्छाकामं च लोभं च, संजओ परिचज्जए ॥ ३ ॥
मणोहरं चित्तघरं, मल्लधूवेण वासियं । सकवाडं पंडरुल्लोयं, मणसा वि न पत्थए ॥ ४ ॥
इंदियाणि उ भिक्खुस्स, तारिस्सिम्म उवस्सए । दुक्कराहं निवारेउं, कामरागविवहुणे ॥ ५ ॥
सुसाणे सुन्नगारे वा, रुक्खमूले व एक्कओ । पइक्के परकडे वा, वासं तत्थऽभियोए ॥ ६ ॥
फासुयस्सिम्म अणावाहे, इत्थीहिं अणभिहुए । तत्थ संकप्पए वासं, भिक्खू परमसंजए ॥ ७ ॥
न सयं गिहाहं कुव्विज्जा, नेव अत्रोहिं कारए । गिहकम्मसमारंभे, भूयाणं दिस्सए बहो ॥ ८ ॥
तसाणं थावराणं च, सुहुमाणं वायराण य । तम्हा गिहसमारंभं, संजओ परिचज्जए ॥ ९ ॥

॥ ३७३ ॥

पञ्चत्रिंशं
अनगार-
मार्गगति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
अनगारस्य
मार्गः ।

तदेव भक्तपाणेषु, पयणे पयावणेषु य । पाणभूयदयद्वाए, न पए न पयावए ॥ १० ॥
जलधन्ननिरिसया जीवा, पुढवीकटनिरिसया । हम्मंति भत्तपाणेषु, तम्हा भिक्खू न पयावए ॥ ११ ॥
विसप्पे सबओधारे, बहुपाणविणासणे । नत्थि जोइसमे सत्थे, तम्हा जोई न दीवए ॥ १२ ॥
हिरन्नं जायरूवं च, मणसा वि न पत्थए । समलिट्ठुकंचणे भिक्खू, विरए कयविक्कए ॥ १३ ॥
किणंतो कइओ होइ, विक्किणंतो अ वाणिओ । कयविक्कयम्मि वटंतो, भिक्खू हवइ तारिसो ॥ १४ ॥
भिक्षिन्वयं न केयवं, भिक्खुणा भिक्खवित्तिणा । कयविक्कए महादोसो, भिक्खावित्ती सुहावहा ॥
समुयाणं उच्छमेसेज्जा, जद्दामुत्तमणिंदियं । लाभालाभम्मि संतुहे, पिंडवायं चरे सुणी ॥ १६ ॥
अलोलो न रसे गिद्धो, जिन्नादंतो अमुच्छिओ । न रसद्वाए सुंजिज्जा, जवणद्वाए महासुणी ॥ १७ ॥
अन्नं रयणं चैव, वंदणं पूयणं तद्वा । इहीसक्कारसम्माणं, मणसा वि न पत्थए ॥ १८ ॥
सुयं द्वाणं द्वियाइज्जा, अणियाणे अकिंचणे । वोसट्ठकाए विहरिज्जा, जाव कालस्स पज्जओ ॥ १९ ॥
णिज्जहिज्जणं आहारं, कालयम्मे उवट्ठिए । चइज्जण माणुसं बुंदिं, पद्दं दुक्खा विमुच्चई ॥ २० ॥
निम्ममो निरदंकारो, वीयरओ अणासवो । संपत्तो केवलं नाणं, सासयं परिनिबुद्धे ॥ २१ ॥ त्ति वेस्मि ॥

व्याख्या—गुहवासं परित्यज्य प्रव्रज्यामाश्रितो मुनिः 'इमान्' प्रतिप्राणिप्रतीततया प्रत्यक्षान् 'सद्धान्' पुत्रकलत्रादीन्
'विजानीयान्' भवहेतवोऽमीति विशेषेणाऽवबुध्येत, ज्ञानस्य च विरतिफलत्वात् प्रत्याचक्षीतेत्युक्तं भवति । सद्दशब्द-
च्युत्पत्तिमाह—इः 'सन्नन्तो' प्रतिबध्यन्ते मानवाः उपलक्षणत्वादन्येऽपि जन्तवः ॥ 'तथे'ति समुच्चये, 'एवे'ति पूरणे,
द्विभागश्रीकं चौर्यमत्राक्षसेवनम्, इच्छारूपः कामः इच्छाकामस्तं चाप्राप्तवस्तुकाङ्क्षारूपं 'लोभं च' लब्धवस्तुविषयगुह्या-

पञ्चत्रिंशं
अनगार-
मार्गगति-
नामकम्-
ध्ययनम् ।

अनगारस्य
मार्गः ।

॥ ३७४ ॥

तमकम्, उभयेनाऽपि पारग्रह उक्तः, ततः परियग्रहं च संयतः परिवर्जयेत् ॥ तथा मनोहरं चित्रप्रधानं गृहं चित्रगृहं
माल्यधूपेन वासितं सकपाटं पाण्डुरोहोचं मनसाऽपि आस्तां वचसा न प्रार्थयेत् किं पुनस्तत्र तिष्ठेद् इति भावः ॥
किं पुनरेवमुपदिश्यते ? इत्याह—इन्द्रियाणि, 'तुः' इति यस्माद् भिक्षोस्तादृशे उपाश्रये 'दुःकराणि' करोतेः सर्वधात्वर्थ-
त्वाद् दुःशक्त्यानि निवारयितुं 'कामरागविवर्द्धने' उपाश्रयविशेषणम् ॥ तर्हि क स्थातव्यम् ? इत्याह—स्मशाने शून्यगारे
वा वृक्षमूले वा 'एककः' रागादिवियुक्तोऽसहायो वा 'पइरिक्के' 'एकान्ते' रुयावासङ्कुले 'परकृते' परैर्निष्पादिते स्वार्थमिति
गम्यते, 'वा' समुच्चये 'वासम्' अवस्थानं 'तत्र' स्मशानादौ अभिरोचयेद् भिक्षुरिति योगः ॥ प्राप्तुके 'अनावाधे' कस्यापि
बाधारहिते स्त्रीभिरनभिदुते 'तत्रे'ति प्रागुक्तविशेषणे स्मशानादौ 'सङ्कल्पयेत्' कुर्याद् वासं भिक्षुः परमसंयतः ॥
ननु किमिह परकृत इति विशेषणमुक्तम् ? इत्याह—न स्वयं गृहाणि कुर्वति, नैवाऽन्यैः कारयेद्, उपलक्षण-
त्वान्नाऽपि कुर्वन्तमनुमन्येत, किमिति ? यतो गृहकर्म—इष्टकामुदानयनादि तस्य समारम्भः—प्रवर्त्तनं गृहकर्मसमारम्भ-
स्तस्मिन् भूतानां दृश्यते वधः ॥ कतरेपाम् ? इत्याह—त्रसानां स्थावराणां च सूक्ष्माणां शरीराऽपेक्षया बादराणां च,
तथैवोपसंहर्तुमाह—तस्माद् गृहसमारम्भं संयतः परिवर्जयेत् ॥ अन्यच्च—'तथैव' इति प्रागवद् भक्तपानेषु पचने पाचनेषु
च भूतवधो दृश्यते इति प्रागुक्तेन सम्बन्धः, ततः किम् ? इत्याह—प्राणाः—त्रसाः भूतानि—पृथिव्यादीनि तद्व्यर्थं न पचेन्न
पाचयेत् ॥ अमुमेवार्थं स्पष्टतरमाह—जलधान्यनिश्रिता जीवाः पृथिवीकाष्ठनिश्रिताः हन्यन्ते 'भक्तपानेषु' प्रकृमात्
पच्यमानेषु, यत एवं तस्माद्भिक्षुर्न पाचयेद् अपेर्गम्यमानत्वात् पाचयेदपि न किं पुनः स्वयं पचेत् ॥ अपरञ्च—विसर्पेति—
स्वल्पमपि बहु भवतीति विसर्पं, 'सर्वतोधां' सर्वदिगवस्थितं जन्तूपधातकत्वात्, उक्तञ्च—'पार्ईणं पडीणं वा वी'त्यादि ।

१ "प्राचीनं प्रतीचीनं वाऽपि" इत्यादि ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखनोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३७४ ॥

अन एव यद्ग्राणविनाशनं, नास्ति ज्योतिःसमं शब्दं, यस्मादेवं तस्मान् ज्योतिर्न दीपयेत् ॥ पचनादौ जीवयातो भवति न तु कयविक्रयोः, अतो युरुनेवाऽऽभ्यां निर्वहणमिति क्लृप्तिरिति क्लृप्ता स्वादत् आह—‘हिरण्यं’ कनकं ‘जातरूपं च’ कनकं, चक्राग्रेऽनुग्राऽशेषपथनयान्यादिसमुपये, मनसाऽपि न प्रायेद्विधुरिति योगः, कीदृशः सन् ? समलेष्टुकाश्चनो निरतः ‘कयविक्रये’ कयविक्रयविषये ॥ किमित्येवम् ? अत आह—क्रीणन् ‘कयिको भवति’ तथा विवेतरलो कसदृश एव भवति, विक्रीणानन्त्र यणिन् भवति, यणिव्यप्रवृत्तत्वादिति भावः, अत एव कयविक्रये ‘वर्त्तमानः’ प्रवर्त्तमानो भिद्युर्भवति न तादृशो गम्यमानत्वाद् यादृशः समयेऽभिहितः ॥ ततः किम् ? इत्याह—‘भिक्षितव्यं’ याचितव्यं नगराणि वन्धितानि गम्यते, नैव केतव्यं भिक्षुणा भिक्षाद्युत्तिना, अत्रैवादर्ह्यापनार्थमाह—कयश्च विक्रयश्च कयविक्रयं भक्ष्योप, लिङ्गव्यत्ययश्च प्राकृतत्वात्, भिक्षाद्युत्तिः मुखावहः ॥ भिक्षितव्यमित्युक्तम्, तथैककुलेऽपि स्याद् अत आह—‘समुद्रान्’ गैह्यं, तप उच्छ्रमिव ‘उच्छ्रम’ अन्यान्यवेदमतः स्तोकस्तोकमीलनाद् एपयेत् ‘यथासूत्रम्’ आगमानति-क्रमेण उद्गम्येगगायथायात इति भावः, तत एव ‘अनिन्दितम्’ अजुगुप्सितं जुगुप्सितजनसम्बन्धि न भवतीत्यर्थः, तथा त्यामाऽशोभे सन्तुष्टः, पिण्डस्य पातः—पतनं प्रक्रमान् पात्रेऽस्मिन्निति ‘पिण्डपातं’ भिक्षाऽदत्तं तत् ‘चरेत्’ आगेयेन गुनिः, वाक्यान्तरविषयत्वाच्च अपीनित्वस्य ॥ इत्थं पिण्डमवाप्य यथा भुञ्जीत तथाह—‘अलोलः’ न सरसान्ने प्राप्ते लान्पट्टयात्, न ‘रस्ते’ मधुगदौ ‘गृद्धः’ प्राप्तेऽभिकाङ्क्षावान्, कथं चैवंविधः ? “क्षिब्भादंतो” ति दान्तजितः, अत एव ‘अभूच्छित्तः’ नन्विनेरकरणेन, एवंविधश्च ‘न’ नैव ‘रसट्टाण्’ ति रसः—धातुविशेषः स चाऽशेषधातूपलक्षणं यतस्तदुपगम्यः स्यादिति तदर्थं न भुञ्जीत, किमर्थं तर्हि ? इत्याह—यापना—निर्वाहः स चार्थात् संयमस्य तदर्थं महासुनिः ॥ तथा ‘अर्चनां’ पुष्पादिभिः पूजां ‘रचनां’ निपत्यादिविषयां स्वस्तिकाद्यात्मिकां वा, ‘चः’ समुपये, ‘एवः’ अवधारणे

‘त’ इत्यनेन सम्बध्यते, ‘वन्दनं’ प्रतीतं, ‘पूजनं’ वस्त्रादिभिः प्रतिलाभनं, ‘तथे’ति समुच्चये, ऋद्धिश्च-श्रावकोपकरणादि-
सम्पत् सत्कारश्च-अर्धप्रदानादिः सन्मानश्च-अभ्युत्थानादिः ऋद्धिसत्कारसन्मानं तन्मनसाऽपि न प्रार्थयेत् ॥ किं पुनः
कुर्याद् ? इत्याह—“सुकं ज्ञानं” ति सोपस्कारत्वात् शुद्ध्यानं यथा भवत्येवं ध्यायेद् अनिदानोऽकिञ्चनः व्युत्सष्टकायः
‘विहरेत्’ अप्रतिबद्धविहारितयेति गम्यते, कियन्तं कालम् ? इत्याह—यावत् ‘कालस्य’ मृत्योः ‘पर्ययः’ परिपाटी प्रस्ताव
इत्यर्थः ॥ एवंविधानगारुणस्थश्च मृत्युसमये यत् कृत्वा यत् फलमवाप्नोति तदाह—“निज्जहिज्जणं” ति परित्यज्य आहारं
संलेखनाक्रमेण ‘कालधर्मे’ आयुःक्षयरूपे उपस्थिते तथा त्यक्त्वा मानुषीं ‘वोद्धिं’ तनुं ‘प्रभुः’ वीर्यान्तरायापगमतो
विशिष्टसामर्थ्यान् “दुक्खे”ति ‘दुःखैः’ शारीरमानसैर्विमुच्यते ॥ कीदृशः सन् ? इत्याह—निर्ममो निरहङ्कारः,
कुतोऽयमीदृग् ? यतो वीतरागः, उपलक्षणत्वाद् वीतद्वेषश्च, तथा ‘अनाश्रवः’ कर्माश्रवरहितः सम्प्राप्तः केवलं ज्ञानं शश्वतं
‘परिनिर्वृतः’ अस्वार्थ्यहेतुककर्माभावतः सर्वथा स्वस्थीभूत इति विंशतिसूत्रार्थः ॥ २-३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२-
१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२०-२१ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिसंह्यायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोधायामनगारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ जीवाजीवविभक्तिनामकं षट्त्रिंशमध्ययनम् ।

अनन्तराऽध्ययनेऽर्हिसादयो भिक्षुगुणा उक्ताः, ते च जीवाऽजीवल्वरूपपरिज्ञानत एवाऽऽसेवितुं शक्यन्ते इति तज्ज्ञा-
पत्तार्थमधुना षट्त्रिंशं जीवाऽजीवविभक्तिसंज्ञमध्ययनमारभ्यते, तस्येदमादिसूत्रम्—

जीवाजीवविभक्तिं, सुणेह मे एगमणा इओ । जं जाणिऊण भिवखू, सम्मं जयइ संजमे ॥१॥

व्याख्या—जीवाऽजीवानां विभक्तिः—तत्तद्देहादिदर्शनतो विभागेनाऽवस्थापनं जीवाऽजीवविभक्तिस्तां शृणुत 'मे'
कथयत इति गम्यते, एकमनसः सन्तः 'इतः' अनन्तराध्ययनादनन्तरं शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ जीवाऽजीव-

विभक्तिप्रसङ्गं न एव लोकालोकविभक्तिमाह—

जीवा चेव अजीवा य, एस लोए वियाहिण । अजीवदेसमागासे, अलोए से वियाहिण ॥ २ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥२॥ इह च जीवाऽजीवानां विभक्तिः प्ररूपणाद्वारेणैवेति तां विधिसुर्यथाऽसौ भवति तथाऽह—

दयओ लित्तओ चेव, कालओ भावओ तहा । परूवणा तेसि भवे, जीवाणमजीवाण य ॥३॥

व्याख्या—'द्रव्यतः' इदमियदेदं द्रव्यमिति, 'क्षेत्रतश्चैव' इदमियति क्षेत्रे इति, 'कालतः' इदमियस्थितिकमिति,
'भावगतताया' इमेऽस्य पर्याया इति प्ररूपणा 'तेषां' विभजनीयत्वेन प्रक्रान्तानां भवेद् जीवानामजीवानां चेति सूत्रार्थः

॥ ३ ॥ तथाऽल्पवपत्यत्वाद् द्रव्यतोऽजीवप्ररूपणामाह—

खणिणो चेवऽरूवी य, अजीवा इविहा भवे । अरूवी दसहा वुत्ता, खणिणो वि चउद्विहा ॥ ४ ॥

यम्ममत्थिकाए तहेसे, तप्पएसे य आहिण । अयम्मे तस्स देसे य, तप्पएसे य आहिण ॥ ५ ॥

लोकालोक-
विभागाः,
अजीवप्ररूप-
णायाम् द्रव्य-
तोऽरूप्य-
जीव-
वक्तव्यता ।

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३७६ ॥

आगासे तस्स देसे य, तप्पएसे य आहिण्ण । अद्धास्समए चेव, अरुवी दसहा भवे ॥ ६ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—देशः—त्रिभागादिः, प्रदेशस्तु—निरंशः ॥ ४-५-६ ॥ सम्प्रत्येतानेव क्षेत्रत आह—
धम्ममाधम्ममे य दोऽवेए, लोगमित्ता वियाहिया । लोगालोणे य आगासे, समए समयखेत्तिण ॥७॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ७ ॥ एतानेव कालत आह—
धम्ममाधम्ममागासा, तिन्नि वि एए अणाइया । अपज्जवसिया चेव, सव्वद्धं तु वियाहिया ॥ ८ ॥
समए वि संतइं पप्प, एवमेव वियाहिया । आएसं पप्प साईए, सपज्जवसिए वि य ॥ ९ ॥
व्याख्या—धर्माधर्माकाशानि त्रीण्यपि ‘एतानि’ द्रव्याणि, अनादिकानि अपर्यवसितानि चैव, अत एव “सव्वद्धं तु”
‘सर्वाद्धामेव’ सर्वदा स्वरूपपरित्यागतो नित्यानीति यावत् ॥ ‘सन्ततिम्’ अपरापरोत्पत्तिरूपप्रवाहात्मिकां ‘प्राप्य’ आश्रित्य
‘एवमेव’ अनाद्यपर्यवसितत्वलक्षणैर्नैव प्रकारेण व्याख्यातः, ‘आदेशं’ विशेषं प्रतिनियतव्यक्त्यात्मकं शेषं स्पष्टम् ॥ ८-९ ॥
सम्प्रत्यमूर्तत्वेनाऽमीषां पर्यायाः प्ररूप्यमाणा अपि न संवित्तिमानेतुं शक्या इति भावतः ग्ररूपणामनादृत्य द्रव्यतो रूपिणः
प्ररूपयितुमाह—

खंधा य खंधदेसा य, तप्पएसा तहेव य । परमाणुणो य बोद्धवा, रूविणो य चउद्धिहा ॥१०॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १० ॥ इह च देशप्रदेशानां स्कन्धेष्वेवानन्तर्भावात् स्कन्धाः परमाणवश्चेति समासतो द्वावेव
रूपिद्रव्यभेदौ, तयोश्च किं लक्षणम् ? इत्याह—
एगंतेण पुहुत्तेण, खंधा य परमाणुणो ।

व्याख्या—‘एकत्वेन’ समानपरिणतिरूपेण ‘पृथक्त्वेन’ परमाणवन्तरैरसङ्घातरूपेण लक्ष्यन्त इति शेषः, स्कन्धाः
चस्य भिन्नक्रमत्वात् परमाणवश्च । एतानेव क्षेत्रत आह—

पद्मत्रिशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
क्षेत्रतः
कालतश्चाऽ-
रूप्यजीव-
वक्तव्यता ।
द्रव्यतो
रूप्यजीव-
वक्तव्यता ।
॥ ३७६ ॥

लोपगदेसे लोप य, भइयद्या ते उ खेततओ ।

व्याख्या—‘ओरुनौकदेसो लोके च ‘भक्तव्याः’ भजनया दर्शनीयाः ‘ते’ इति स्कन्धाः परमाणवश्च ‘तुः’ पूरणे, क्षेत्रतः । अत्र चाविशेषोक्तयपि परमाणूनामेकप्रदेशे एवाऽवस्थानात् स्कन्धविपर्यय भजना द्रष्टव्या, ते हि विचित्रत्वात् परिणते-
र्यदुपगदेसोपचिता अपि केचिदेकप्रदेशेऽवतिष्ठन्ते, अन्ये तु सप्तोपेव्यसप्तोपेषु च प्रदेशेषु यावत् सकललोकैऽपि यथावियाऽविगमगुरुत्तवद्भवेयुरिति भजनीया उच्यन्ते ।

एतो कालविभागं तु, तेसिं बुच्छं चउविहं ॥ ११ ॥

व्याख्या—‘अतः’ इति क्षेत्रप्ररूपणातोऽनन्तरमिति गम्यते ‘कालविभागं तु’ कालभेदं पुनः ‘तेषां’ स्कन्धादीनां वद्वे ‘व्युत्थिनि’ सागनादिसपर्ययसिताऽपर्ययसितभेदेनेति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ इदं च सूत्रं पदपादम्, प्रत्यन्तरेषु तु अन्यपादद्वयं न दृश्यते एव । यथाप्रतिज्ञातमाह—

संतं पप्प तेऽणादी, अपल्लवसिया वि य ॥ १२ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १२ ॥ सादिसपर्ययसितत्वे च कियत्कालमेवामवस्थितिः ? इत्याह—

असंन्यकालमुक्थोसा, एक्कं समयं जहन्निया । अजीवाण य रूवीणं, ठिई गसा वियाहिया ॥ १३ ॥

व्याख्या—अनन्तरकालमुल्लुष्टा, एक्कं समयं जघन्यका, यत्राऽपि ‘असंन्यकालमुक्थोसं एक्को समयो जहन्नयं’ ति पाठः, नत्रापि लिङ्गव्यलयादयमेव संस्कारः, एवमुत्तरत्राऽपि, शेयं स्पष्टम् । नवरं ‘स्थितिः’ प्रतिनियतक्षेत्राऽवस्थानरूपा ॥ १३ ॥

इदं कालधारमाधिला स्थितिकण । सम्प्रत्येतदन्तर्गतमेवाऽन्तरमाह—

अणंतकालमुक्थोसं, एक्को समयो जहन्नयं । अजीवाण य रूवीणं, अंतरेयं वियाहियं ॥ १४ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३७७ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘अन्तरं’ विवक्षितक्षेत्राऽवस्थितेः प्रच्युतानां पुनस्तत्प्राप्तेर्व्यवधानम् ॥ १४ ॥ एतान्येव
भावतोऽभिधातुमाह—

वण्णओ गंधओ चैव, रसओ फासओ तहा । संठाणओ य विण्णेओ, परिणामो तेसि पंचहा ॥ १५ ॥
वण्णओ परिणया जे उ, पंचहा ते पकित्तिया । किण्हा नीला य लोहिया, हालिहा सुक्खिला तहा १६
गंधओ परिणया जे उ, दुविहा ते वियाहिया । सुविभंगंधपरिणामा, दुविभंगंधा तहेव य ॥ १७ ॥
रसओ परिणया जे उ, पंचहा ते पकित्तिया । तित्त कडुय कसाया, अंबिला म्हुरा तहा ॥ १८ ॥
फासओ परिणया जे उ, अट्टहा ते पकित्तिया । कक्खडा मउया चैव, गुरुया लहुया तहा ॥ १९ ॥
सीया उण्हा य निद्धा य, तहा लुक्खा य आहिया । इति फासपरिणया, एए पुग्गला समुदाहिया २०
संठाणपरिणया जे उ, पंचहा ते पकित्तिया । परिमंडला य वट्ठा य, तंसा चउरं समायया ॥ २१ ॥
वण्णओ जे भवे किण्हे, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २२ ॥
वन्नओ जे भवे नीले, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २३ ॥
वन्नओ लोहिए जे उ, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २४ ॥
वन्नओ पीअए जे उ, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २५ ॥
वन्नओ सुक्खिले जे उ, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २६ ॥
गंधओ जे भवे सुब्भी, भइए से उ वन्नओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २७ ॥
गंधओ जे भवे दुब्भी, भइए से उ वन्नओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २८ ॥

॥ ३७७ ॥

षट्त्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम्-
व्ययनम् ।
भावतो
रूपजीव-
प्ररूपणा ।

रसओ तिसाण जे उ, भइण से उ वणणओ । गंधओ फासओ चेव, भइण संठाणओ वि य ॥२॥
 रसओ कइण जे उ, भइण से उ वणणओ । गंधओ फासओ चेव, भइण संठाणओ वि य ॥३०॥
 रसओ कसाण जे उ, भइण से उ वन्नओ । गंधओ फासओ चेव, भइण संठाणओ वि य ॥३१॥
 रसओ अंथिले जे उ, भइण से उ वणणओ । गंधओ फासओ चेव, भइण संठाणओ वि य ॥३२॥
 रसओ मुहरण जे उ, भइण से उ वन्नओ । गंधओ फासओ चेव, भइण संठाणओ वि य ॥३३॥
 फासओ ककलदे जे उ, भइण से उ वन्नओ । गंधओ रसओ चेव, भइण संठाणओ वि य ॥३४॥
 फासओ मउण जे उ, भइण से उ वन्नओ । गंधओ रसओ चेव, भइण संठाणओ वि य ॥३५॥
 फासओ गुसण जे उ, भइण से उ वन्नओ । गंधओ रसओ चेव, भइण संठाणओ वि य ॥३६॥
 फासओ लहुण जे उ, भइण से उ वन्नओ । गंधओ रसओ चेव, भइण संठाणओ वि य ॥३७॥
 फासओ सीयाण जे उ, भइण से उ वणणओ । गंधओ रसओ चेव, भइण संठाणओ वि य ॥३८॥
 फासओ उपहण जे उ, भइण से उ वन्नओ । गंधओ रसओ चेव, भइण संठाणओ वि य ॥३९॥
 फासओ निद्रण जे उ, भइण से उ वन्नओ । गंधओ रसओ चेव, भइण संठाणओ वि य ॥४०॥
 फासओ लुसलण जे उ, भइण से उ वणणओ । गंधओ रसओ चेव, भइण संठाणओ वि य ॥४१॥
 परिमंढलसंठाणे, भइण से उ वन्नओ । गंधओ रसओ चेव, भइण फासओ वि य ॥ ४२ ॥
 संठाणओ भवे वदे, भइण से उ वणणओ । गंधओ रसओ चेव, भइण फासओ वि य ॥ ४३ ॥
 संठाणओ भवे तंसे, भइण से उ वणणओ । गंधओ रसओ चेव, भइण फासओ वि य ॥ ४४ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधो-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३७८ ॥

पदत्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम्-
व्ययनम् ।
जीवप्ररूप-
णयां सिद्ध-
जीव-
वक्तव्यता ।

॥ ३७८ ॥

संठाणओ य चउरंसे, भइए से उ वणणओ । गंधओ रसओ चैव, भइए फासओ वि य ॥ ४५ ॥
जे आययसंठाणे, भइए से उ वणणओ । गंधओ रसओ चैव, भइए फासओ वि य ॥ ४६ ॥
न्याख्या—युगमान्येव ॥ १५-१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-
३३-३४-३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६ ॥ सम्प्रत्युपसंहृत्युत्तरग्रन्थसम्बन्धमाह—
एसा अजीवविभत्ती, समासेण वियाहिया । इत्तो जीवविभत्ति, वुच्छामि अणुपुवसो ॥ ४७ ॥

न्याख्या—स्पष्टम् ॥ ४७ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—
संसारतथा य सिद्धा य, दुविहा जीवा वियाहिया । सिद्धा जेगविहा बुत्ता, तं मे कित्तयओ खुण ४८
न्याख्या—स्पष्टम् ॥ ४८ ॥ अनेकविधत्वमेव सिद्धानामुपाधिभेदत आह—

इत्थीपुरिससिद्धा य, तहेव य नपुंसगा । सलिंगे अन्नलिंगे य गिहिलिंगे तहे व य ॥ ४९ ॥
न्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“गिहिलिंगे तहेव य” त्ति ‘तथैवे’त्युक्तसमुच्चये, चकारस्तु तीर्थसिद्धाद्यनुक्तभेदसं-
सूचकः ॥ ४९ ॥ सिद्धानेव अवगाहनतः क्षेत्रतश्चाह—

१ पूरणगलनधर्माणः पुद्गलाः, अत्र च गन्धौ द्वौ, रसाः पञ्च, स्पर्शाः अष्ट, संस्थानानि पञ्च, एते च मीलितः विंशतिः २०।
पुतावतो भङ्गान् प्रत्येकं पञ्चाऽपि वर्णा लभन्ते जातं शतम् १००। रसादयः अष्टादश पञ्चभिर्वर्णैर्मीलितैः त्रयोविंशतिः २३। ततश्च गन्धद्वयेन
लब्धा भङ्गानां षट्चत्वारिंशत् ४६। एवं रसपञ्चकसंयोगे शतम् १००। स्पर्शाष्टकसंयोगे षट्त्रिंशं शतम् १३६। परिमण्डलसंस्थाने यो वर्तते
इति शेषः भाज्यः स तु सामान्यप्रक्रमेऽपि स्कन्धः, परमाणूनां संस्थानाऽसम्भवाद् अत्र ‘संस्थानपञ्चकसंयोगे शतम् १००। एवं वर्णादीनां
सर्वभङ्गसङ्कलनया द्वशीत्यधिकानि चत्वारि शतानि ४८२ ॥

उद्योगोपादानाय य, जलममच्छिमाद् य । उहं अहे त्रिरियं च, समुद्रमि जलमि य ॥ ५० ॥

न्याख्या—उक्तद्वयगोहनायां च पञ्चमः, तत्राऽपि केचित्
 निष्पन्नानायां 'न्ययमायगाहनायां च' उक्तल्लोके-अर्थवृत्तीयद्वीपसमुद्ररूपे तत्राऽपि
 निष्पन्नो 'अययः' अर्थलोके-अर्थलोकिकग्रामरूपे 'तिर्यक्' तिर्यग्लोके-अर्थवृत्तीयद्वीपसमुद्ररूपे तत्राऽपि
 निष्पन्नो 'अययः' अर्थलोके-अर्थलोकिकग्रामरूपे 'तिर्यक्' तिर्यग्लोके-अर्थवृत्तीयद्वीपसमुद्ररूपे तत्राऽपि
 निष्पन्नो 'अययः' अर्थलोके-अर्थलोकिकग्रामरूपे 'तिर्यक्' तिर्यग्लोके-अर्थवृत्तीयद्वीपसमुद्ररूपे तत्राऽपि

[illegible]

नम्यन्ति तत्रापि क कियन्तः सिद्ध्यन्ति ? इत्याशङ्क्याह—
 नृम न नपुंसपसुं, वीसं इति ययासु य । पुरिसेसु य अट्सयं, समण्णेगेण सिज्झई ॥ ५१ ॥
 नत्तारि य गिहिल्लिगे, अन्नल्लिगे दसेव य । सल्लिगेण य अट्सयं, समण्णेगेण सिज्झई ॥ ५२ ॥
 उगोसो गह्णाण उ, सिज्झंते जुगवं दुवे । चत्तारि य जह्णाण, मज्झे अट्ठत्तरं सयं ॥ ५३ ॥

जाप. उ. सिद्धिमुद्रा

चउमूलोपः य हवे समुह, तअ। अल पासप, सिउह, ५४ ॥

सुयं न अहत्तर तिस्यलाः, समःगलन उत स्यादिति । मन्मिषाविप्रविपादनायाह —

व्याख्या—राष्ट्रम् ॥ ५१-५२-५३-५४ ॥ सम्प्रति तेषामव प्रतिधाताद्विप्रलयादयः कथं गंतूण सिद्धयः? ॥५५॥
कहिं पडिह्या सिद्धा?, कहिं सिद्धा पडिह्या? । कहिं बुंदिं चइत्ता णं, कथं गंतूण सिद्धयः? ॥५६॥
कहिं पडिह्या सिद्धा, लोगगे य पडिह्या । इहं बोंदिं चइत्ता णं, तत्थ गंतूण सिद्धयः ॥५७॥

ययमभ्यस्यं च उत्कृष्टजन्यावगाहनयामिभ्यवात्तत्वात्तदुपशेना

१. नृसिंहात्मनो यन्ममस्य भासमानवशात् ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३७९ ॥

षट्त्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
सिद्धजीव-
वक्तव्यता ।

॥ ३७९ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“तत्थ” ति लोकाग्रे “सिद्धिह” ति ‘सिध्यन्ते’ निष्ठितार्थो भवन्ति ॥ ५५-५६ ॥ लोकाग्रे गत्वा सिद्ध्यन्तीत्युक्तम् ; लोकाग्रं च ईपत्याभाराया उपरीति यस्मिन् प्रदेशे यत्संस्थाना यत्प्रमाणा यद्वर्णा चासौ तदाऽऽह—
बारस्सहिं जोयणेहिं, सबट्टस्सुवारिं भवे । ईप्सीपवभारनामा उ, पुढवी छत्तसंठिया ॥ ५७ ॥
पणयाल सयसहस्सा, जोयणाणं तु आयया । तावइयं चेव विच्छिन्ना, तिगुणो तस्सेव परिरओ ५८
अट्टजोयणवाहल्ला, सा मज्झस्मि वियाहिया । परिहायंती चरिमंते, मच्छियपत्ताओ तणुययरी ॥ ५९ ॥
अल्लुणसुवन्नगमई, सा पुढवी निम्मला सहावेणं । उत्ताणयछत्तयसंठिया य भणिया जिणवरेहिं ६०
संखंककुंदसंकासा, पंडुरा निम्मला सुभा ।

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—अर्जुनं—शुक्लं यत् सुवर्णं तन्मयी । प्रथमसूत्रे च सामान्येन छत्रसंस्थितेत्युक्तम्, चतुर्थसूत्रे तु उत्तानत्वं तद्विशेष इति न पौनरुक्त्यम् ॥ ५७-५८-५९-६० ॥ यदीदृशी पृथिवी ततः किम् ? इत्याह—

सीयाए जोयणे तत्तो, लोयंतो उ वियाहिओ ॥ ६१ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६१ ॥ यदि योजने लोकान्तस्तत् किं तत्र योजने सर्वत्र सिद्धाः सन्ति ? इत्याशङ्क्याह—
जोयणस्स उ जो तत्थ, कोसो उवरिमो भवे । तस्स कोसस्स छवभाए, सिद्धाणोगाहणा भवे ॥ ६२ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६२ ॥ अवगाहना च चलनसम्भवेऽपि स्यादत आह—अथवा केचिदनन्तरसूत्रार्द्धमधीयते—
“कोसस्स वि य जो तत्थ, छवभाओ उवरिमो भवे” ति । तत्र किम् ? इत्याह—

तत्थ सिद्धा महाभागा, लोगगम्मि पइट्टिया । भवप्पवंचउम्मस्का, सिद्धिं वरगंइ गया ॥ ६३ ॥

व्याख्या—तत्र सिद्धा महाभागा लोकाग्ने 'प्रतिष्ठिताः' सदाऽवस्थिताः, एतच्च कुतः? इत्याह—भवप्रपञ्चोन्मुक्ताः
मनुजः सिद्धिं वरगतिं गताः ॥ ६३ ॥ तदवगाहनामाह—

उरसेहो जस्स जो होइ, भवम्मि चरिमम्मि य । तिभागहीणा तत्तो य, सिद्धाणोगाहणा भवे ॥ ६४ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६४ ॥ एतानेव कालतः प्ररूपयितुमाह—

एगत्तेण सार्इया, अपज्जवसिया वि य । पुहुत्तेण अणार्इया, अपज्जवसिया वि य ॥ ६५ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—'पृथक्त्वेन' बहुत्वेन सामस्तेनेत्यर्थः ॥ ६५ ॥ एपमेव स्वरूपमाह—

अम्भविणो जीवघणा, णाणदंसणसणिया । अउलं सुहं संपत्ता, उवमा जस्स गत्थि ड ॥ ६६ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—जीवाश्च ते वनाश्च-शुपिरपूरणतो निचिता जीवघनाः, ज्ञानदर्शने एव सञ्ज्ञा सा
मज्ञाना येषां ते ज्ञानदर्शनसञ्ज्ञिताः, "सुहं" ति सुखम् ॥ ६६ ॥ उक्तग्रन्थेन गतमपि विप्रतिपत्तिनिराकरणार्थं पुनः

श्लेषस्वरूपं च तेषामाह—

लोणगदेसे ते सेवे, णाणदंसणसन्निया । संसारपारनित्थिन्ना, सिद्धिं वरगइं गया ॥ ६७ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—लोकैकदेशे ते सर्वे इत्यनेन सर्वत्र मुक्तास्तिष्ठन्तीति मतमपास्तम् । ज्ञानदर्शनसञ्ज्ञिता
इत्यनेन कैवालिन्ना भूत्वा ज्ञानसञ्ज्ञाऽपरेषां दर्शनसञ्ज्ञैव केवला, किन्तुमे अपि सर्वेषामिति । संसारपापं 'निस्तीर्णाः'
अतिशयान्ताः, अनेन तु—'शान्तिनो धर्मतीर्थस्य, कर्त्तारः परमं पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भवं तीर्थनिकारतः
॥ १ ॥' इति गतं निराकृतम् । सिद्धिं वरगतिं गताः, अनेन तु क्षीणकर्मणोऽपि लोकाग्रगमनात् स्वभावैर्नैवोत्पत्तिसमये
तत्किमत्यगमयन्ति इती न्यायते । वाचनान्तरे तु इदं सूत्रं नास्तेव ॥ ६७ ॥ इत्थं सिद्धानभिधाय संसारिण आह—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनखे-
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३८० ॥

पद्मिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
संसारिजीव-
वक्तव्यता ।

॥ ३८० ॥

संसारतथा उ जे जीवा, दुविहा ते वियाहिया । तसा य थावरा चैव, थावरा तिविहा तहिं ॥ ६८ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६८ ॥ त्रैविध्यमेवाह—

पुढवी आउजीवा य, तहेव य वणस्सई । इच्चेए थावरा तिविहा, तेसिं भेए सुणेह मे ॥ ६९ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६९ ॥ तत्र पृथिवीभेदानाह—

दुविहा पुढविजीवा उ, सुहुमा वायरा तहा । पज्जत्तमपज्जत्ता, एवमेए दुहा पुणो ॥ ७० ॥
वायरा जे उ पज्जत्ता, दुविहा ते वियाहिया । सणहा खरा य बोद्धवा, सणहा सत्तविहा तहिं ॥ ७१ ॥
किणहा नीला य रुहिरा य, हालिहा सुक्किला तहा । पंडुपणगमट्टिया, खरा छत्तीसईविहा ॥ ७२ ॥
पुढवी य सक्करा वालुया य उवले सिला य लोणूसे । अय-तउय-तंव-सीसग-रुप-सुवणणे य वैयरे य ॥
हरियाले हिं गुल्ले मणोसिला, सासगज्जणपवाले । अ-भपडल-भवालय, वायरकाए मणिविहाणा ॥
गोमिजए य रुयगे, अंके फलिहे य लोहिंयक्खे य । मरगय-मसंगरले, सुयसोयग इंदनीले य ७५
चंदण गेरुय हंसगवभं, पुल्ले सोगंधिं य बोद्धवे । चंदपपभ चैरुलिं, जलंकते सूरकंते य ॥ ७६ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘श्लक्ष्णा’ इह चूर्णितलोष्टकल्पा मृदुः पृथिवी तदात्मिका जीवा अप्युपचारतः श्लक्ष्णाः, एवमुत्तरत्राऽपि । ‘खराः’ कठिनाः ॥ सप्तविधत्वमेवाह—“किण्हे”त्यादि, “पंडु” ति ‘पाण्डुवः’ आपाण्डुराः—आ—ईपत् शुभ्रत्वभाज इत्यर्थः, इत्थं वर्णभेदेन पडिधत्वम् । इह च पाण्डुग्रहं कृष्णादिवर्णानामपि स्वस्थानभेदान्तरसम्भवसूचकम् । पनकः—अत्यन्तसूक्ष्मरजोरूपः स एव मृत्तिका पनकमृत्तिका, पनकस्य च नमसि विवर्तमानस्य लोके पृथिवीत्वेनारूढ-त्वाद् भेदेनोपादानम् ॥ ‘पृथिवी’ति शुद्धपृथिवी, ‘शर्करा’ लघूपलशकलरूपा, ‘उपलः’ गण्डुशैलादिः, ‘शिला च’ वट्टा,

‘आः’ आत्पुत्रिका, ‘यद्यं च’ गीरकः ॥ ‘सातकः’ धातुविशेषः, ‘अञ्जनं’ समीरकं, ‘प्रवालं’ विटुमः, ‘अप्रपटलं’ तनीपन, ‘अभयलुता’ अभ्रपटलनिश्चा यालुका, ‘चादरकाये’ चादरपृथिवीकायेऽमी भेदा इति शेषः, ‘मणिविहाणः’ त्ति चन्द गन्गमानद्वयार् ‘मणिभिधानाति च’ मणिभेदाः ॥ कानि पुनस्तानि ? इत्याह—“गोमेज्जण”लादि, इह च पृथिव्य-चन्द्रपद्मभूषण इत्यादि योऽपि गोमेयकादयश्च कचिन् कस्यचित् कथञ्चिदन्तर्भावाच्चतुर्दशेति, अमी मीलिताः पटत्रिंश-चन्द्राणीति सूत्रमत्रार्थः ॥ ७०-७१-७२-७३-७४-७५-७६ ॥ प्रकृतोपसंहारपूर्वकं सूक्ष्मपृथिवीकायानाह—

गणं नरपुट्वीणं, भेगा छत्तीसमाहिया । गगविहमणाणत्ता, सुहुमा तत्तय वियाहिया ॥ ७७ ॥
व्याख्या—सप्तम् । नवरम्—“गगविहं” ति आर्पत्वाद् एकविधाः, किमिदं विधाः ? यतः ‘अनानात्वाः’

भेदाः भवेत्ति पृथिवीजीनेषु ॥ ७७ ॥ पृथिवीकावानेव क्षेत्र आह—
सुहुम्ता य सवर्णेगम्मि, लोगदेसे य वायरा । इत्तो कालविभागं तु, तेसिं खुच्छं चउधिहं ॥ ७८ ॥

व्याख्या—सप्तम् ॥ ७८ ॥ अयुना कालत आह—

संनं पत्पण्णाहिया, अपज्जवसिया वि य । डिहं पइच साईया, सपज्जवसिया वि य ॥ ७९ ॥
चान्नीससहसाहं, वासाणुक्कोसिया भवे । आउठिहं पुट्वीणं, अंतोसुहुत्तं जहन्निया ॥ ८० ॥
अमंनमालमुहोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं । कायठिहं पुट्वीणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ ८१ ॥

व्याख्या—सप्तम् । नवरम्—‘स्थिति’ भवस्थिति-कयस्थितिरूपम् ॥ “तं कायं तु अमुंचउ” ति ‘तं’ पृथिवीरूपं

क्षान्तमुद्रगनेव ॥ ७९-८०-८१ ॥ कालान्तर्गतेमेवान्तरमाह—

अणंनमालमुहोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं । थिजहम्मि सए काए, पुट्वीजीवाण अंतरं ॥ ८२ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥३८१॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“विजढस्मि” त्ति ल्यक्ते स्वके काये ॥ ८२ ॥ एतानेव भावत आह—

एएसिं वन्नओ चेव, गंधओ रसफासओ । संठाणभेयओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ ८३ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘विधानानि’ भेदाः ‘सहस्रशः’ इति च बहुतरत्त्वोपलक्षणम् ॥ ८३ ॥ एवम्—

दुविहा आउजीवा उ, सुहुमा बायरा तथा । पज्जत्तमपज्जत्ता, एवमेते दुहा पुणो ॥ ८४ ॥

बायरा जे उ पज्जत्ता, पंचहा ते पकित्तिया । सुद्धोदए य उस्से, हरतणु महिया हिमे ॥ ८५ ॥

एगविहमणात्ता, सुहुमा तत्थ वियाहिया । सुहुमा सवलोयस्मि, लोंगदेसे य बायरा ॥ ८६ ॥

संतइं पप्पडणार्हिया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच्च सार्हिया, सपज्जवसिया वि य ॥ ८७ ॥

सत्तेव सहस्साइं, वासाणुक्कोसिया भवे । आउठिइं आऊणं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ ८८ ॥

असंखकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । कायठिइं आऊणं, तं कायं तु असुंचओ ॥ ८९ ॥

अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । विजढस्मि सए काए, आउजीवाण अंतरं ॥ ९० ॥

एएसिं वण्णओ चेव, गंधओ रसफासओ । संठाणभेयओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ ९१ ॥

व्याख्या—सूत्राष्टकमपि सुगमम् । नवरम्—‘हरतनुः’ स्निग्धपृथिवीसमुद्भवः तृणाग्रविन्दुः, ‘महिका’ गर्भमासेषु

सूक्ष्मवर्षम्, ‘हिमं’ प्रतीतम् ॥ ८४-८५-८६-८७-८८-८९-९०-९१ ॥ वनस्पतिसूत्राण्यपि चतुर्दश—

दुविहा वणस्सईजीवा, सुहुमा बायरा तथा । पज्जत्तमपज्जत्ता, एवमेते दुहा पुणो ॥ ९२ ॥

बायरा जे उ पज्जत्ता, दुविहा ते वियाहिया । साहारणसरीरा य, पत्तेगा य तहेव य ॥ ९३ ॥

पत्तेयसरीरा उ, नेगहा ते पकित्तिया । रुक्खा गुच्छा य गुम्मा य, लया बल्ली तणा तथा ॥ ९४ ॥

पद्मत्रिशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
संसारजीव-
वक्तव्यता ।

॥३८१॥

चलया पवया कुहुणा, जलरुहा ओसही तहा । हरियकाया य चोद्धवा, पत्तेया इति आहिया ॥ १५ ॥
 सादारणसरीरा उ, णेगहा ते पकितिया । आलए मूलए चेव, सिंगवेरे तहेव य ॥ १६ ॥
 धिरिली सिरिली सिस्मिरिली, जावई केतकंदली । पलंडु-लसणकंदे य, कंदली य कुहवए ॥ १७ ॥
 लोडिर्णिद्ध य बीह य, कुहगा य तहेव य । कंदे य वजकंदे य, कंदे स्वरणए तहा ॥ १८ ॥
 अस्सकन्नी य चोद्धवा, सीहकन्नी तहेव य । मुसुंढी य हलिहा य, णेगहा एवमायओ ॥ १९ ॥
 पंगविहमणाणत्ता, सुहुमा तत्थ वियाहिया । सुहुमा सबलोगम्मि, लोगदेसे य वायरा ॥ १०० ॥
 संनई पण्डणाईया, अपज्जचसिया वि य । ठिइं पडुच साईया, सपज्जवसिया वि य ॥ १०१ ॥
 दस चैव सदस्साई, वासाणुक्कोसिया भवे । वणस्सईण आउं तु, अंतोमुहुत्तं जहन्नगं ॥ १०२ ॥
 अणंतकालमुकोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नगं । कायठिई पणगाणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १०३ ॥
 असंसकालमुकोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नगं । विजहम्मि सए काए, पणगजीवाण अंतरं ॥ १०४ ॥
 पणंसिं वणओ चैव, गंधओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ १०५ ॥

व्याख्या—सपटानेव । नवरम्—‘वृक्षाः’ चूतादयः, ‘गुच्छाः’ वृन्ताकीप्रभृतयः, ‘गुल्माः’ नवमालिकादयः, ‘ध्वजाः’ नमपक्यतादयः, ‘वह्नयः’ ग्रपुष्यादयः, ‘वृणानि’ जुहुकार्जुनादीनि, “वलय” त्ति ‘लतावलयानि’ तालिकेरी-कद-
 न्यादीनि, तेषां न शालान्तराभावेन लतारूपता त्वचो वलयाकारत्वेन च वलयता, ‘पर्वगाः’ इक्ष्वादयः, ‘कुहुणाः’
 मृत्तिरक्षोदकादयः, ‘जलरुहाः’ पद्मादयः, ‘ओपधयः’ शाल्यादयः, ‘तथे’ति समुच्चये, हरितान्येव काया चेषां ते ‘हरि-
 तकायाः’, नपटानेवकादयः, चशब्दः स्वगतानेकभेदसंसूचकः ॥ आलुकादयः प्रायः कन्दविशेषाः ॥ ‘पनकानां’ पनको-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३८२ ॥

पलक्षितानां सामान्यवनस्पतीनाम् ॥ १२-१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-१००-१०१-१०२-१०३-१०४-१०५ ॥
प्रकृतमुपसंहरयुत्तरग्रन्थं सम्वन्धयितुमाह—
इच्चै ए थावरा तिविहा, समासेण वियाहिया । इत्तो उ तसे तिविहे, बुच्छामि अणुपुव्वसो ॥ १०६ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १०६ ॥
तेज वाऊ य बोद्धवा, ओराला य तसा तहा । इच्चै ए तसा तिविहा, तेसि भेए सुणेह से ॥ १०७ ॥
तेज वाऊ य बोद्धवा, ओराला य तसा तहा । इच्चै ए तसा तिविहा, तेसि भेए सुणेह से ॥ १०७ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘इत्येते’ अनन्तरोक्ताः, त्रस्यन्ति—चलन्तीति त्रसाः तत्र तेजोवाय्वोर्गतित उदाराणां च
द्वीन्द्रियादीनां लब्धितः त्रसत्वम् ॥ १०७ ॥ तत्र तेजोजीवानाह—
दुधिहा तेउजीवा उ, सुहुमा बायरा तहा । पज्जत्तमपज्जत्ता, एवमेए दुहा पुणो ॥ १०८ ॥
बायरा जे उ पज्जत्ता, जेगहा ते वियाहिया । इंगाले सुम्सुरे अगणी, अच्चिं जाला तहेव य ॥ १०९ ॥
उक्का विज्जू य बोधवा, जेगहा एवमायओ । एगविहमणाणत्ता, सुहुमा ते वियाहिया ॥ ११० ॥
सुहुमा सबलोगम्मि, एगदेसम्मि बायरा । इत्तो कालविभागं तु, तेसि बुच्छं चउच्चिहं ॥ १११ ॥
संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच्च सादीया, सपज्जवसिया वि य ॥ ११२ ॥
तिन्नेव अहोरत्ता, उक्कोसेण वियाहिया । आउठिइं तेऊणं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ ११३ ॥
असंखकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । कायठिइं तेऊणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ ११४ ॥
अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । विजहम्मि सए काए, तेउजीवाण अंतरं ॥ ११५ ॥
एणसिं वन्नओ चेव, गंधओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ ११६ ॥

॥ ३८२ ॥

पद्मविंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
संसारिजीव-
वक्तव्यता ।

व्याख्या—राष्ट्रालि । नवरम्—‘अक्षरः’ भास्वरत्नः, ‘मुमुक्षुः’ भल्लमिश्राप्रिकारूपः, ‘अग्निः’ उक्तेभेदातिरिक्तः, ‘अग्निः’ गृह्यप्रसिद्धा, ‘ज्वाल’ छिन्नमूला ॥ १०८-१०९-११०-१११-११२-११३-११४-११५-११६ ॥ वायु-

मृतमयकम्—

दुनिहा वाउजीया य, सुहुमा वायरा तहा । पल्लतमपल्लता, एवमेते दुहा पुणो ॥ ११७ ॥
वायरा जे उ पल्लता, पंचहा ते पकित्तिया । उकलिया-मंडलिया-घण-गुंजा-सुद्धवाया य ॥ ११८ ॥
संयद्गवाण य, जेगहा एवमायओ । एगविहमणाणता, सुहुमा तत्थ वियाहिया ॥ ११९ ॥
सुहुमा सगल्लोगम्मि, लोगदेसे य वायरा । इत्तो कालविभागं तु, तेसिं वुच्छं चउविहं ॥ १२० ॥
संतं पप्पणादीया, अपल्लवसिया थि य । डिइं पडुच सादीया, सपल्लवसिया थि य ॥ १२१ ॥
तिथेय सहरसाइं, वासाणुकोसिया भवे । आउठिईं वाऊणं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं ॥ १२२ ॥
अमंयकालमुक्कोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं । कायठिईं वाऊणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १२३ ॥
अमंयकालमुक्कोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं । विजडम्मि सए काए, वाउजीवाण अंतरं ॥ १२४ ॥
एणसिं वन्नओ नेय, गंयओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा वि, विहाणाइं सहरससो ॥ १२५ ॥

व्याख्या—गुणगम् । नवरम्—‘पञ्चवे’ल्युपलक्षणम्, अत्रेवास्य अनेकवेद्यभिधानात्, उत्कलिकावाताः—ये व्याख्या यान्ति, मण्डलिकावाताः—यावेलीरूपाः, वनवाताः—स्वप्रभावाधाराः, गुञ्जावाताः—ये गुञ्जन्तो वान्ति, गुह्यगताः—नयोक्तृप्रियेयकला मन्त्रानिलादयः ॥ ‘संवर्तकवाताश्च’ ये बहिःस्थितमपि लुणादि विवश्रितक्षेत्रान्तः क्षिपन्ति ॥ ११७-११८-११९-१२०-१२१-१२२-१२३-१२४-१२५ ॥ उदारत्रसाभिधित्तयाऽह—

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३८३ ॥

ओराला तसां जे उं, चउहा ते पकित्तिया । बेइंदिय तेइंदिय, चउरो पंचिंदिया चेव ॥ १२६ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १२६ ॥ द्वीन्द्रियानाह—

बेइंदिया उ जे जीवा, दुविहा ते पकित्तिया । पज्जत्तमपज्जत्ता, तेसिं भेदे सुणेह मे ॥ १२७ ॥
किमिणो सोमंगला चेव, अलसा माइवाहया । वासीमुहा य सिप्पीया, संखा संखगणा तथा ॥ १२८ ॥
पह्लोयाणुल्लगा चेव, तहेव य वराडगा । जलूगा जालगा चेव, चंदणा य तहेव य ॥ १२९ ॥
इइ बेइंदिया एए, गेगहा एवमायओ । लोएगदेसे ते संघे, न सवत्थ वियाहिया ॥ १३० ॥
संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसिया वि य ॥ १३१ ॥
वासाइं बारसेव उ, उक्कोसेण वियाहिया । बेइंदियआउठिई, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ १३२ ॥
संखेज्जकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । बेइंदियकायठिई, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १३३ ॥
अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । बेइंदियजीवाणं, अंतरेयं वियाहियं ॥ १३४ ॥
एएसिं वणणओ चेव, गंधओ रसफासओ । संठाणाएसओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ १३५ ॥

व्याख्या—सूत्रनवकं स्पष्टम् । नवरम्—‘कुमयः’ अशुच्यादिसम्भवाः, शेषास्तु केचित् प्रकटाः केचिद् यथास-
म्प्रदायं वाच्याः ॥ १२७-१२८-१२९-१३०-१३१-१३२-१३३-१३४-१३५ ॥ त्रीन्द्रियानाह—

तेइंदिया उ जे जीवा, दुविहा ते पकित्तिया । पज्जत्तमपज्जत्ता, तेसिं भेदे सुणेह मे ॥ १३६ ॥
कुंथुपिवील्लिउइंसा, उक्कल्लेइहिया तथा । तणहारा कडहारा य, मात्तूगा पत्तहारगा ॥ १३७ ॥
कप्पासज्जिमिंजा य, तिंदुगा तउसमिंजगा । सदावरी य गुम्मी य, बोधवा इंदगाइया ॥ १३८ ॥

षट्त्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
संसारिजीव-
वक्तव्यता ।

॥ ३८३ ॥

चंदगोवगमाइया, नेगहा एवमायओ । लोगदेसे ते सबे, न सबत्य वियाहिया ॥ १३९ ॥
 संतई पप्पणार्इया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसिया वि य ॥ १४० ॥
 पण्णपणणड्होरत्ता, उक्कोसेण वियाहिया । तेइंदियआउठिई, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ १४१ ॥
 संखेज्जकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । तेइंदियकायठिई, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १४२ ॥
 अंगंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । तेइंदियजीवाणं, अंतरेयं वियाहियं ॥ १४३ ॥
 पणसिं वणणओ च्वेव, गंवओ रसफासओ । संठाणाएसओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ १४४ ॥

व्याख्या—जीन्द्रियसूत्रवचकमपि स्पष्टम् । नवरम्—‘गुम्मी’ शतपदी ॥ १३६-१३७-१३८-१३९-१४०-१४१-

१४२-१४३-१४४ ॥ चतुरिन्द्रियानाह—

नउरिंदिया उ जे जीवा, दुविहा ते पक्कित्तिया । पज्जत्तमपज्जत्ता, तेसिं भेए सुणेह मे ॥ १४५ ॥
 अंगिया पोत्तिया च्वेव, मच्छिइया मसगा तहा । भमरे कीडपयंगे य, ढिंङ्कुणे कुंङ्कुणे तहा ॥ १४६ ॥
 कुमुदे भिंगिरीही य, नंदावत्ते य विंछिण । डोले भिंगिरीही य, विरिली अच्छिवेहए ॥ १४७ ॥
 अच्छिले माहए अच्छि-विचित्ते चित्तपत्ताए । ओहिंजलिया जलकरी य, नीया तंवगाइया ॥ १४८ ॥
 दइ नउरिंदिया पण, नेगहा एवमायओ । लोगस्स एगदेसस्मि, ते सबे पक्कित्तिया ॥ १४९ ॥
 संताइं पप्पणार्इया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसिया वि य ॥ १५० ॥
 तणेव य मासा उ, उक्कोसेण वियाहिया । चउरिंदियआउठिई, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १५१ ॥
 संखेज्जकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया । चउरिंदियकायठिई, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १५२ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३८४ ॥

अणंतकालमुक्त्वोसं, अंतोमुहुतं जहन्नयं । विजहस्मि सए काए, अंतरेयं वियाहियं ॥ १५३ ॥
एएसिं वन्नओ चैव, गंधओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा वि, विहाणाइं सहसससो ॥ १५४ ॥
व्याख्या—सूत्रदशकमपि स्पष्टम् ॥ १४५-१४६-१४७-१४८-१४९-१५०-१५१-१५२-१५३-१५४ ॥

पञ्चेन्द्रियानाह—

पंचिंदिया उ जे जीवा, चउविहा ते वियाहिया । नेरइय तिरिक्खा य, मणुया देवा य आहिया १५५
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १५५ ॥ तत्र तावन्नैरयिकानाह—

नेरइया सत्तविहा, पुहवीसू सत्तसू भवे । रयणाभ सक्कराभा, वालुयाभा य, आहिया ॥ १५६ ॥
पंकाभा धूमाभा, तमा तमतमा तहा । इइ नेरइया एए, सत्तहा परिकित्तिया ॥ १५७ ॥
लोगस्स एगदेसम्मि, ते सवे उ वियाहिया । इत्तो कालविभागं तु, तेसिं बुच्छं चउविहं ॥ १५८ ॥
संतं पप्पणाईया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसिया वि य ॥ १५९ ॥
सागरोवममेगं तु, उक्कोसेण वियाहिया । पढमाइ जहन्नेण, दसवाससहस्सिया ॥ १६० ॥
तिन्नेव सागराऊ, उक्कोसेण वियाहिया । दुच्चाए जहन्नेणं, एगं तू सागरोवमं ॥ १६१ ॥
सत्तेव सागराऊ, उक्कोसेण वियाहिया । तइयाए जहन्नेणं, तिन्नेव उ सागरोवमा ॥ १६२ ॥
दससागरोवमाऊ, उक्कोसेण वियाहिया । चउत्थीए जहन्नेणं, सत्तेव उ सागरोवमा ॥ १६३ ॥
सत्तरससागराऊ, उक्कोसेण वियाहिया । पंचमाए जहन्नेणं, दस चैव उ सागरा ॥ १६४ ॥
बावीससागराऊ, उक्कोसेण वियाहिया । छट्ठीइ जहन्नेणं, सत्तरस सागरोवमा ॥ १६५ ॥
तित्तीससागराऊ, उक्कोसेण वियाहिया । सत्तमाए जहन्नेणं, बावीसं सागरोवमा ॥ १६६ ॥

पट्टत्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
संसारिजीव-
वक्तव्यता ।

॥ ३८४ ॥

जा चैव आउठिई, नेरइयाणं वियाहिया । सा तेसिं कायठिई, जहनुकोसिया भवे ॥१६७॥
अणंतकालमुकोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । विजढम्मि सण काण, नेरइयाणं तु अंतरं ॥१६८॥
पणंसि वन्नओ चैव, गंचओ रसफासओ । संठाणभेदओ वा वि, विहाणाइं सहससओ ॥१६९॥

व्याख्या—नारदस्वामी चतुर्दश प्रकटानि ॥ १५६-१५७-१५८-१५९-१६०-१६१-१६२-१६३-१६४-१६५-
१६६-१६७-१६८-१६९ ॥ तिर्यक्ष्मेत्रेन्द्रियाणाह—

पंचिंद्रियतिरिक्त्वा उ, दुविहा ते वियाहिया । सम्मुच्छिमतिरिक्त्वा उ, गन्भवकंतिया तहा ॥१७०॥
दुविहा वि ते भवे तिविहा, जलयरा थलयरा तहा । त्वहयरा य बोद्धवा, तेसिं भेण सुणेह मे ॥१७१॥
मच्छा य कच्छभा य, गाहा य मगरा तहा । सुंसुमारा य बोद्धवा, पंचहा जलयराऽऽहिया ॥१७२॥
योगगदेसे ते सवे, न सवत्थ वियाहिया । इतो कालविभागं तु, तेसिं बुच्छं चउविहं ॥१७३॥
संतइं पणप्णाईया, अपज्जवसिया वि य । डिइं पटुच साईया, सपज्जवसिया वि य ॥१७४॥
पणा य पुवकोडी उ, उकोसेण वियाहिया । आउठिई जलयराणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥१७५॥
पुवकोडीमुहुत्तं तु, उकोसेण वियाहिया । कायठिई जलयराणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥१७६॥
अणंतकालमुकोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । विजढम्मि सण काण, जलयराणं तु अंतरं ॥१७७॥
पणंसि धणओ चैव, गंचओ रसफासओ । संठाणाणसओ वा वि, विहाणाइं सहससओ ॥१७८॥
नउप्पया य परिसप्पा, दुविहा थलयरा भवे । चउप्पया चउविहा उ, ते मे कित्तयओ सुण ॥१७९॥
पगलुरा दुलुरा चैव, गंडीपय सणप्पया । हयमाई गोनमाई, गयमाई सीहमाइणो ॥१८०॥

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्दीया
सुखवोध-
रुया लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३८५ ॥

सुओरगपरिसप्पा य, परिसप्पा डुविहा भवे । गोहाई अहिमाई य, इक्का पेगहा भवे ॥ १८१ ॥
लोएगदेसे ते सवे, न सवत्थ वियाहिया । एत्तो कालविभागं तु, तेसिं वोच्छं तु चउव्विहं ॥ १८२ ॥
संतं पप्पणार्इया, अपज्जवसिया वि य । ठिं पडुच्च साईया, सपज्जवसिया वि य ॥ १८३ ॥
पलिओवमा उ तित्ति उ, उक्कोसेण वियाहिया । आउठिं थलयराणं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं ॥ १८४ ॥
पलिओवमा उ तित्ति उ, उक्कोसेण वियाहिया । पुव्वकोडीपुहुत्तं तु, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं ॥ १८५ ॥
कायठिं थलयराणं, अंतरं तेसिमं भवे । कालं अणंतमुक्कोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं ॥ १८६ ॥
एएसिं वन्नओ चव, गंधओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा वि, विहाणाई सहस्ससो ॥ १८७ ॥
विजढम्मि सए काए, थलयराणं तु अंतरं । चम्मे उ लोमपक्खीया, तइया समुग्गपक्खीया ॥ १८८ ॥
विययपक्खी य वोद्धवा, पक्खिणो उ चउविहा । लोएगदेसे ते सवे, न सवत्थ वियाहिया ॥ १८९ ॥
संतं पप्पणार्इया, अपज्जवसिया वि य । ठिं पडुच्च साईया, सपज्जवसिया वि य ॥ १९० ॥
पलिओवमस भागो, असंखिज्जइमो भवे । आउठिं थलयराणं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं ॥ १९१ ॥
असंखभागो पलियस्स, उक्कोसेण उ साहिओ । पुव्वकोडीपुहुत्तेणं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं ॥ १९२ ॥
कायठिं थलयराणं, अंतरं तेसिमं भवे । कालं अणंतमुक्कोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं ॥ १९३ ॥
एएसिं वण्णओ चव, गंधओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा वि, विहाणाई सहस्ससो ॥ १९४ ॥

न्याख्या—प्रकटान्वेव । नवरम्—‘एकधुरा’ हयादयः, ‘द्विधुरा’ गवादयः, गण्डी-वक्त्रोत्पद्मिका तद्वद् वृत्त-
तया पदानि येषां ते ‘गण्डीपदाः’ गजादयः, ‘सणप्पय’ ति सूत्रत्वात् ‘सनखपदाः’ सिंहादयः, ‘वन्मे’ ति प्रक्रमान्

॥ ३८५ ॥

यद्वित्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामक्रम-
व्ययनम् ।
संसारिजीव-
वक्तव्यता ।

चर्मोन्नतः, 'शेनपश्रिणः' हंसादयः, 'समुद्रपश्रिणः' समुद्रकाकारपक्षवन्तः ते च मानुयोत्तराद् बहिर्भवन्ति, 'वितत-
पश्रिणः' ते सर्वदा विचारिताभ्यां पक्षाभ्यामासते ॥ १७०-१७१-१७२-१७३-१७४-१७५-१७६-१७७-१७८-१७९-
१८०-१८१-१८२-१८३-१८४-१८५-१८६-१८७-१८८-१८९-१९०-१९१-१९२-१९३-१९४ ॥ मनुष्यानाह—
मणुया दुयिहृमेया उ, ते मे कित्तयओ सुण । सम्मुच्छिमा य मणुया, गम्भवकंतिया तथा ॥१९५॥
गम्भवकंतिया जे उ, तिदिहा ते वियाहिया । अकम्म-कम्मभूमा य, अंतरदीवया तथा ॥१९६॥
पणरस-तीसइविहा, भेया अट्टवीसई । संखा उ कमसो तेसिं, इति एसा वियाहिया ॥१९७॥
सम्मुच्छिमाण एसेव, भेओ होइ आहियो । लोगस्स एगदेसम्मि, ते सवे वियाहिया ॥१९८॥
संनइं पप्पड्ढाईया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच्च साईया, सपज्जवसिया वि य ॥१९९॥
पल्लिओयमाइं तित्ति उ, उक्कोसेण वियाहिया । आउठिईं मणुयाणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥२००॥
पल्लिओयमाइं तित्ति उ, उक्कोसेण वियाहिया । पुब्वकोड्डिपुहुत्तणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥२०१॥
कायठिईं मणुयाणं, अंतरं तेसिमं भवे । अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नगं ॥२०२॥
एणमिं वण्णओ चं, गंयओ रसफासओ । संठाणभेदओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥२०३॥

व्याख्या—एतद् । नयरम्—“अकम्म-कम्मभूमा य” ति भूमशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धाद् अकर्मभूमाः कर्म-
भूमाश्च, इह न कम्म इत्थुणावपि पञ्चान्निर्दिष्टानामपि कर्मभूमानां मुक्तिसाधकत्वेन प्राधान्यतः प्रथमं भेदाभिधानम्,
तदन्ति य—“तीनश्चरसविद्” ति । “अंतरदीवय” ति भेदा अष्टाविंशतिरन्तरद्वीपजानामिति विभक्तिविपरिणामेन
मग्यगणीयम्, अष्टाविंशतिसहास्रं चैषाभेतत्सहास्रादन्तरद्वीपानां, ते हि हिमवतः पूर्वोपरप्रान्तविदिक्प्रस्तुतकोटिपटु

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३८६ ॥

त्रीणि त्रीणि योजनशतान्यवगाह्य तावन्त्येव योजनशतानि आयामविस्ताराभ्यां प्रथमेऽन्तरद्वीपाः, ततोऽप्येकैकयोजनशत-
वृद्धाऽवगाहनया योजनशतचतुष्टयाद्यायामविस्तारा द्वितीयादयः षट्, एषां च पूर्वोत्तरादिक्रमात् प्रादक्षिण्यतः प्रथमस्य
चतुष्कस्य एकैरुक्त आभाषको लङ्कालिको वैषाणिक इति नाम । द्वितीयस्य हर्यकर्णो गर्जकर्णो गोर्कर्णः शङ्कुलीकर्णः ।
तृतीयस्य आर्दशमुखो मेघमुखो द्वैयमुखो गर्जमुखः । चतुर्थस्य अश्वमुखो हस्तिमुखः सिंहमुखो व्याघ्रमुखः । पञ्चमस्य
अश्वकर्णः सिंहकर्णः गर्जकर्णः कर्णप्रावरणः । षष्ठस्य उल्कमुखो विद्युन्मुखो जिह्वामुखो मेघमुखः । सप्तमस्य घनदन्तो
गर्जदन्तः श्रेष्ठदन्तः शुद्धदन्त इति, एतन्नामान एव चैतेषु युगलधार्मिकाः प्रतिवसन्ति, तच्छरीरमानाद्यभिधायि चेदं
गाथायुगलम्—“अंतरद्वीपेषु णरा, धनुसयथद्वूसिया सया मुइया । पालंति मिहुणभावं, पल्लस्स असंखभागाऊ ॥ १ ॥
चउसह्ठी पिट्टकरंडयाण मणुयाण तेसिमाहारो । भत्तस्स चउत्थस्स अउणसीइदिणाण पालणया ॥ २ ॥” एते च शिख-
रिणोऽपि पूर्वाऽपरप्रान्तविदिक्रमस्तत्कोटिषु उक्तन्यायतोऽष्टाविंशतिः सन्ति । सर्वसाम्याच्चैषां भेदेनाऽविवक्षितत्वान्न सूत्रेऽ-
ष्टाविंशतिसङ्ख्याविरोध इति भावनीयम् ॥ सम्पूर्च्छिमानामेष एव भेदो यो गर्भजानां, ते हि तेषामेव वान्तपित्तादिषु
सम्भवन्ति ॥ कायस्थितिश्च पल्योपमानि त्रीणि पूर्वकोटिपृथक्त्वेनाऽधिकानीति शेषः ॥ १९५-१९६-१९७-१९८-१९९-
२००-२०१-२०२-२०३ ॥ देवाधिकारः—

२००-२०१-२०२-२०३ ॥ देवाधिकारः—
देवा चउविहा वुत्ता, ते मे कित्तयओ सुण । भोमिज्ज वाणमंतर, जोइस्स वेमाणिया तहा ॥ २०४ ॥
दसहा भवणवासी, अट्टहा वणचारिणो । पंचविहा जोइसिया, दुविहा वेमाणिया तहा ॥ २०५ ॥

१ “अन्तर्द्वीपेषु णरा धनुःशताद्योच्छ्रिताः सदा मुदिताः । पालयन्ति मिथुनभावं, पल्यस्यासङ्ख्यभागायुषः ॥ १ ॥ चतुःषष्टिः
पृष्ठकर्ण्डकानां मनुजानां तेषामाहारः । भक्तेन चतुर्थेन एकोनाशीतिदिनानि पालनता ॥ २ ॥”

पद्मत्रिशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
व्ययनम् ।
संसारिजीव-
वक्तव्यता ।

॥ ३८६ ॥

अंसुरा नांग सुयेता, विज्जं अंगी य आहिया । दीवोदंही दिंसा बांया, धंणिया भवणवासिणो ॥
 पिंसाय न्नेया जयंवा य, रंखलसा किंनरा य किंपुरिसा । महोरगा य गंधवा, अटविहा वाणमंतरा ॥
 चंदां सुरा य नयंलत्ता, गंदा तारोणगा तथा । दिंसाविचारिणो चैव, पंचहा जोइसालया ॥२०८॥
 नेमाणिया उ जे देया, दुविहा ते पकित्तिया । कण्पोवगा य वोद्ववा, कण्पाईया तहेव य ॥२०९॥
 कण्पोवगा य थारसहा, सोदंमीसांणगा तथा । सणकुमारमाहिंदा, वंभेलोगा य लंतगा ॥२१०॥
 मंदासुता सहसरारा, आंणया पाणंया तथा । आंणया अंबुया चैव, इति कण्पोवगा सुरा ॥२११॥
 कण्पातीता उ जे देया, दुविहा ते वियाहिया । गेविज्जाणुत्तरा चैव, गेवेज्जा नवहा तहिं ॥२१२॥
 हिट्ठिमा हिट्ठिमां चैव, हिट्ठिमा मज्झिमां तथा । हिट्ठिमा उवरिमा चैव, मज्झिमा हिट्ठिमां तथा ॥
 मज्झिमा मज्झिमां चैव, मज्झिमा उवरिमां तथा । उवरिमा हिट्ठिमां चैव, उवरिमा मज्झिमां तथा ॥
 उवरिमा उवरिमां चैव, इइ गेविज्जा सुरा । विजया वेजंयंता य, जंयंता अप्परजिया ॥२१५॥
 सपेट्टसिद्धगा चैव, पंचहाणुत्तरा सुरा । इइ वेमाणिया एण, णेगहा एवमायओ ॥२१६॥
 लोणगरस एणदेसम्मि, ते सबे परिकित्तिया । इत्तो कालविभागं तु, तेसिं वोच्छं चउविहं ॥२१७॥
 संतइं पण्णणाईया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पटुच साईया, सपज्जवसिया वि य ॥२१८॥
 साहियं सागरं इकं, उणोसेणं ठिइं भवे । भोमिज्जाण जहन्नेणं, दसवाससहस्सिया ॥२१९॥
 पलिओचमं तु एगं, उणोसेणं ठिइं भवे । वंतराणं जहन्नेणं, दसवाससहस्सिया ॥२२०॥
 पलिओचमं तु एगं, वासलपत्तेण साहियं । पलिओचमज्झभागे, जोइसेसु जहन्तिया ॥२२१॥

दो चेव सागराहं, उक्कोसेण वियाहिया । सोहम्मम्मि जहन्नेणं, एणं तु पलिओवमं ॥ २२२ ॥
सागरा साहिया दुन्नि, उक्कोसेण वियाहिया । ईसाणम्मि जहन्नेणं, साहियं पलिओवमं ॥ २२३ ॥
सागराणि य सत्तेव, उक्कोसेणं ठिई भवे । सणंकुमारे जहन्नेणं, दुन्नि ऊ सागरोवमा ॥ २२४ ॥
साहिया सागरा सत्त, उक्कोसेणं ठिई भवे । माहिंदम्मि जहन्नेणं, साहिया दोन्नि सागरा ॥ २२५ ॥
दस चेव सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । बंभलोए जहन्नेणं, सत्त ऊ सागरोवमा ॥ २२६ ॥
चउदस उ सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । लंतगम्मि जहन्नेणं, दस ऊ सागरोवमा ॥ २२७ ॥
सत्तरस सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । महासुक्के जहन्नेणं, चउदस सागरोवमा ॥ २२८ ॥
अट्टारस सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । सहस्सारे जहन्नेणं, सत्तरस सागरोवमा ॥ २२९ ॥
सागरा अउणवीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । आणयम्मि जहन्नेणं, अट्टारस सागरोवमा ॥ २३० ॥
वीसं तु सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । पाणयम्मि जहन्नेणं, सागरा अउणवीसई ॥ २३१ ॥
सागरा एकवीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । आरणम्मि जहन्नेणं, वीसई सागरोवमा ॥ २३२ ॥
बावीस सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । अच्चुयम्मि जहन्नेणं, सागरा इक्कवीसई ॥ २३३ ॥
सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । पढम्मि जहन्नेणं, बावीसं सागरोवमा ॥ २३४ ॥
गराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । बीयम्मि जहन्नेणं, तेवीसं सागरोवमा ॥ २३५ ॥
सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । तइयम्मि जहन्नेणं, चउवीसं सागरोवमा ॥ २३६ ॥
सागराहं, उक्कोसेणं ठिई भवे । चउत्थम्मि जहन्नेणं, सागरा पणवीसई ॥ २३७ ॥

सागरा सत्तवीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । पंचमम्मि जहन्नेणं, सागरा उ छवीसई ॥ २३८ ॥
 सागरा अट्टवीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । छट्ठम्मि जहन्नेणं, सागरा सत्तवीसई ॥ २३९ ॥
 सागरा इगुणतीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । सत्तमम्मि जहन्नेणं, सागरा अट्टवीसई ॥ २४० ॥
 तीसं तु सागराई, उक्कोसेणं ठिई भवे । अट्ठमम्मि जहन्नेणं, सागराई उणतीसई ॥ २४१ ॥
 सागरा इक्कीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । नवमम्मि जहन्नेणं, तीसई सागरोवमा ॥ २४२ ॥
 तितीस सागराई, उक्कोसेणं ठिई भवे । चउसुं पि विजयाईसुं, जहन्ना एक्कीसई ॥ २४३ ॥
 अजहन्नमणुक्कोसं, तितीसं सागरोवमा । महाविमाणसद्धट्ठे, ठिई एसा वियाहिया ॥ २४४ ॥
 जा चेव य आउठिई, देवाणं तु वियाहिया । सा तेसिं कायठिई, जहन्नमुक्कोसिया भवे ॥ २४५ ॥
 अणंनकालमुक्कोसं, अंतोमुट्ठत्तं जहन्नयं । विजहम्मि सए काए, देवाणं हुज्ज अंतरं ॥ २४६ ॥
 एणसिं यन्नओ चेव, गंयओ रसफासओ । संठाणादेसओ चेव, विहाणाई सहस्ससो ॥ २४७ ॥

व्याख्या—मूत्राणि द्वि(नतुः)नत्वारिशात् प्रकटानि ॥ २०४-२०५-२०६-२०७-२०८-२०९-२१०-२११-२१२-
 २१३-२१४-२१५-२१६-२१७-२१८-२१९-२२०-२२१-२२२-२२३-२२४-२२५-२२६-२२७-२२८-२२९-२३०-
 २३१-२३२-२३३-२३४-२३५-२३६-२३७-२३८-२३९-२४०-२४१-२४२-२४३-२४४-२४५-२४६-२४७ ॥ स-

मणी निगमनमाह—

संसारत्था य सिद्धा य, इति जीवा वियाहिया । रूविणो चेवऽरूवी य, अजीवा दुविहा वि य ॥ २४८ ॥

श्रीउत्तरा-
भ्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥३८८॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ २४८ ॥ सम्प्रति कश्चिज्जीवाऽजीवविभक्तेः श्रवणश्रद्धानमात्रेणैव कृतार्थतां मन्येत अतस्तदा-
शङ्काऽपनोदार्थमाह—
इति जीवमजीवे य, सोचा सदहिज्जण य । सधनयाण अणुमए, रमेज्जा संजमे सुणी ॥ २४९ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ २४९ ॥ संयमरतिकरणानन्तरं यद्विवेकं तदाह—

तओ चहुणि वासाहं, सामन्नमणुपालिया । इमेण कमजोएण, अप्पाणं संलिहे सुणी ॥ २५० ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—क्रमेण योगः—तयोऽनुष्ठानरूपो व्यापारः क्रमयोगस्तेन ॥२५०॥ क्रमयोगमेवाह—
वारसेव उ वासाहं, संलेहुक्कोसिया भवे । संवच्छरं मज्झिमया, छम्मासा य जहन्निया ॥ २५१ ॥
पढमे वासचउक्कम्मि, विगहंनिज्जूहणं करे । बिहए वासचउक्कम्मि, विचित्तं तु तवं चरे ॥ २५२ ॥
एगंतरमायामं, कहु संवच्छरे दुवे । तओ संवच्छरऽद्धं तु, नाहविगिट्ठं तवं चरे ॥ २५३ ॥
तओ संवच्छरऽद्धं तु, विगिट्ठं तु तवं चरे । परिमियं चेव आयामं, तम्मि संवच्छरे करे ॥ २५४ ॥
कोडीसहियमायामं, कहु संवच्छरे सुणी । मासद्ध-मासिएणं तु, आहारेणं तवं चरे ॥ २५५ ॥

व्याख्या—द्वादशैव 'तुः' पूरणे वर्षाणि 'संलेखना' द्रव्यतः शरीरस्य भावतः कषायाणां कृशतापादनमुत्कृष्टा भवति,
संवत्सरं मध्यमा, पणमासान् जघन्यिका ॥ उत्कृष्टायाः क्रमयोगमाह—प्रथमे वर्षचतुष्के 'विक्रतिनिर्जूहणं' विक्रतियागं
कुर्यात्, इदं च विचित्रतपसः पारणके, यदाह निशीथचूर्णिकारः—“अन्ने चत्तारि वरिसे विचित्तं तु तवं काउं
आयंविळेण निवीएण वा पारेइ” ति । केवलमनेन निर्युक्तिकृता च द्वितीये वर्षचतुष्के इदमुक्तम् । अत्र च प्रथमे

१ “अन्यानि चत्वारि वर्षाणि विचित्रं तु तपः कृत्वा आचारेण निर्विकृतिकेन वा पारयति” इति ।

षट्त्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकस-
व्ययनम् ।
संसारिजीव-
वक्तव्यता ।

॥३८८॥

इत्यत्र इत्युपपत्त्याऽपि करणमुमतं मन्यामहे । द्वितीये वर्णचतुष्के “विचितं तु” विचित्रमेव चतुर्थपञ्चाऽष्टमादिस्य
नपञ्चरेत्, अत्र न पारणके सम्प्रदायः—“उर्गमविसुद्धं सर्वं कल्पगिज्ञं पारेइ” ति ॥ एकेन-चतुर्थलक्षणेन तपसा
अननारं-अयवचानं गमिन् तदेकान्तं ‘आयामम्’ आचाम्लं कृत्वा संवत्सरो द्वौ, ततः संवत्सराद्धं ‘तुः’ पूरणे ‘न’ नैव
‘अतिविशुद्धम्’ अष्टमादि तपज्जरेत् ॥ ततः संवत्सराद्धं ‘तुः’ पुनरर्थे “विगिटं तु” विष्टमेव तपज्जरेत्, अत्रैव विशेषमाह—
“परिमितं तेषां” ति ‘चः’ पूरणे, ‘परिमितमेव’ स्वल्पमेव, द्वादशे हि वर्णे निरन्तरम् आयामम् इह तु चतुर्व्यदिपारणके
एव इत्येवमुक्तम्, ‘वलिन्’ द्विधा विभक्ते संवत्सरे कुर्यात् ॥ कोट्यो-अग्रे सहिते-मिलिते यस्मिन् तत्कोटीसहितम्
आयामं कृत्वा ‘संवत्सरे’ प्रक्रमाद् द्वादशे मुनिः “मास” ति सूत्रत्वान्मासं भूतो मासिकत्वेन एवमर्द्धमासिकेन “आहा-
रेण” ति उपलक्षणत्वाद् आहारत्वात्वेन ‘तपः’ इति प्रस्तावाद् भक्तपरिज्ञादिकमनशनं चरेत् ॥ निशीथचूर्णिसम्प्र-
दायभाष्य—“भूय यारतस्त यासस्त पच्छिमा जे चत्तारि मासा तेसु तेह्मगंडूसं निसटं धरेउ खेहमहण निट्टुभइ,
मा अदरुगरत्तणओ सुएजंतविसंवाओ भविसइ ति, तस्स य विसंवाए नो सम्मं नमोत्तारमारोहेइ” इति सूत्रपञ्चकार्यः
॥ २५१-२५२-२५३-२५४-२५५ ॥ इत्थं प्रतिपन्नाऽनशनसाऽप्यशुभभावनानां मिथ्यादर्शनादुरागादीनां चानर्थहेतुतां
नद्विपर्ययानां नार्थहेतुतामाह—

कंदण्णमाभिओगं, किविसियं मोहमासुरत्तं च । एआओ दुग्गईओ, मरणम्मि विराहिया हुंति ॥ २५६ ॥
मिच्छादंसणरत्ता, सणियाणा हुंति सगा । इय जे मरंति जीवा, तेसिं पुण दुल्लाहा बोही ॥ २५७ ॥

१ “उत्पन्नविसुद्धं सर्वं कलानीयं पारयति” इति । २ “भद्र द्वादशस्य वर्षस्य पश्चिमा ये चत्वारो मासान्तेषु तैकगणद्वयं सिष्टं
प्राक् क्षेप्यकृते निक्षिपति, माऽतिरुक्ष्यवाए मुलपञ्चविसंवाओ भूरीति, तस्य च विसंवादे न सम्पण्ण नमस्कारमारोधयति” ।

श्रीउचरा-
भ्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३८९ ॥

सम्भवंसपरत्ता, अणियाणा सुक्कलसमोगाढा । इय जेमरंति जीवा, सुलहा तेसिं भवे बोही ॥ २५८ ॥
मिच्छादंसपरत्ता, सनियाणा कणहलसमोगाढा । इय जेमरंति जीवा, तेसिं पुण दुल्लहा बोही ॥ २५९ ॥
व्याख्या—“कंदप्प” ति उपलक्षणत्वात् कन्दर्पभावना, एवमाभियोग्यभावना, किल्बषिकभावना, मोहभावना, आसुरत्वभावना च, एता भावना दुर्गतिहेतुतया दुर्गतयः, एतद्विधातॄणां तद्विधिसुरेष्वेवोत्पादात्, ‘मरणे’ मरणसमये कीदृश्यः सत्यः ? इत्याह—विराधिकाः सम्यग्दर्शनादीनामिति गम्यते । मरण इत्यभिधानं चेह पूर्वमेतत्सत्तायामप्युत्तरकालं शुभभावभावे सुगतेरपि सम्भवात्, शेषं सुगमम् ॥ इह चाऽऽद्येन सूत्रेण कन्दर्पभावनादीनां दुर्गतिरूपाऽनर्थस्य हेतुत्वमुक्तम्, अर्थाच्च तद्विपरीतभावानां सुगतित्वरूपार्थस्य, द्वितीयेन मिथ्यादर्शनरक्तत्वादीनां दुर्लभचोदिलक्षणाऽनर्थस्य, तृतीयेन सम्यग्दर्शनरक्तत्वादीनां सुलभचोद्व्यात्मकार्थस्य, चतुर्थेन तूक्तनीत्या मिथ्यादर्शनरक्तत्वादीनामेव विशेषज्ञापनमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ २५६-२५७-२५८-२५९ ॥ जिनवचनाराधनामूलमेव सकलं संलेखनादि श्रेयः, अतस्तत्रैवाऽऽदरख्यापनार्थमन्वयव्यतिरेकाभ्यां तन्माहात्म्यमाह—

जिणवयणे अणुरत्ता, जिणवयणं जे करंति भावेण । अमला असंकलिद्धा, ते हुंति परित्तसंसारा ॥
बालमरणाणि बहुसो, अकाममरणाणि चेव य बड्ढणि । मरिंहंति ते वराया, जिणवयणं जे न याणंति ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘अमलः’ श्रद्धानादिमालिन्यहेतुमिथ्यात्वादिभावमलरहिताः, तथा ‘असङ्किष्टाः’ रागादिसङ्देशमुक्ताः ॥ ‘बालमरणैः’ उद्वन्धनादिनिबन्धनैः ‘अकाममरणैश्च’ अनिच्छामरणैः बहुभिः, सर्वत्र सुव्यव्ययः

१ परितः—समस्तदेवादिभवाऽऽस्पताऽऽपादनेन समन्तात् परिमितः संसारो विद्यते येषां ते परितस्तसंसारिणः कतिपयभवाऽभ्यन्त-
रमुक्तिभाज इत्यर्थः ।

पद्मत्रिशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
व्ययनम् ।
संसारिजीव-
वक्तव्यता ।

॥ ३८९ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनक्षेत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३९० ॥

निष्ठुरवक्रोक्त्यादिरूपाः, कन्दर्पकथा—कामस्य कथा, कौकुञ्चं द्विधा—कायेन वाचा, तथा च—“भूनयणवयणदसणच्छएहि करचरणकणमाईहिं । तं तं करेइ जह जह, हसइ परो अत्तणा अहसं ॥ १ ॥ वायाए कोकुइओ, तं जंपइ जेण हसए अन्नो । नाणाविहजीवरुए, कुवइ मुहत्तए चैव ॥ २ ॥” “तह” त्ति येन प्रकारेण परस्य विसय उपजायते तथा यच्छीलं च—फलनिरपेक्षा वृत्तिः स्वभावश्च—परविस्मयोत्पादनाभिसन्धिनैव तत्तन्मुखविकारादिकं स्वरूपं हसनं च—अट्टट्टहासादि विकथाश्च—परविस्मापकविबोद्धापारूपाः शीलस्वभावहासविकथास्ताभिर्विस्मापयन् परं “कंदप्पं” ति कन्दर्पयोगात्कन्दर्पोः ते च प्रस्तावाद् देवास्तेषामियं कान्दर्पी तां ‘भावनां’ तद्भावाऽभ्यासरूपां करोति ॥ “मंतायोगं” ति सूत्रत्वात् मन्त्राश्च योगाश्च—तथाविधद्रव्यसंयोगा मन्त्रयोगं तत् कृत्वा भूत्या—उपलक्षणत्वात् मुदा सूत्रेण च कर्म—रक्षार्थ क्रिया भूतिकर्म, चशब्दात् कौतुकादि च “जे पडंजंति” त्ति प्राकृतत्वाद् यः प्रयुक्ते ‘सातरसार्द्धिहेतोः’ साताद्यर्थमिति भावः, अनेन पुष्टालम्बने निःस्पृहस्यैतत्कुर्वतः प्रद्युत गुण इति ज्ञापयति, स आभियोगीं भावनां करोति ॥ नाणे”त्यादि प्रकटम् । नवरम्—ज्ञानस्याऽवर्णवादी, यथा—“कैया वया य ते चिय, ते चैव पमायमपमाया य । मोक्खाहिगरियणं, जोइसजोणीहिं किं कलं ? ॥ १ ॥” धर्माचार्यस्य—“जैच्चाईहिं अवन्नं, विहसइ वट्टइ न यावि उववाए । अहिओ छिहपेही, पगासवाई अणणुकूलो ॥ १ ॥ साधूनां च—“अविसहणाऽतुरियगई, अणणुवत्ती इमे गुरुणं पि ।

१ “अनयनवदनदशनच्छदैः करचरणकर्णादिभिः । तत्तत्करोति यथा यथा हसति पर आत्मनाऽहसन् ॥ १ ॥ वाचा कौकुञ्चिस्तज्जल्पति येन हसत्यन्यः । नानाविधजीवरुतान् करोति मुखतूर्याणि वा ॥ २ ॥” २ “क्रयावतामि च तान्येव तावेव प्रमादाप्रमादौ च । मोक्षाधिकारिणां ज्योतिर्योनिभिः किं कार्यम् ? ॥ १ ॥” ३ “जात्यादिभिरवर्णं विहसति वर्तते न चाप्युपपत्ते । अहितदिच्छद्रमेक्षी प्रकाशवायननुकूलः ॥ १ ॥” ४ “अविषहणाऽत्वरितगतयोऽननुवृत्तयश्चेमे गुरुणामपि ।”

॥ ३९० ॥

पट्टविंश
जीवाजीवि-
विभक्ति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
संसारिजीव-
वक्तव्यता ।

नगमेनीद्वेना, निद्रिवच्छन्ता य मंजइया ॥ १ ॥ 'मात्री' स्वस्यभावनिगूहनादिमान्, यथोक्तम्—“गूहइ आय-
महायं, नलइ य गुणे परस्य संते वि । चोरो व सइसंली, गूहायरो वित्तभासी ॥ १ ॥” इदानीं विचित्रत्वान्
नूत्रस्तेषांहीप्रत्नापेड्यासुरीभावना गलुर्वता कृता भवति तदाह—‘अणुवद्धे’त्यादि स्पष्टम् । नवरम्—अनुवद्धोप-
प्रसारम्लयम्—निषं नुगाइलीओ, काऊण ण याणुनण्ण पच्छा । न य खामिओ पसीयइ, अवराहीणं दुवेण्हं पि
॥ १ ॥” ‘नया’ नयुण्यं, ‘चः’ पूरणे, निमित्तम्—अतीतादि तद्विषये भवति ‘प्रतिसेवी’ अणुशलम्यनेऽपि तदासेवनात् ॥
मन्यस्य प्ररुगान्—आत्मनि यथायं व्यापारणं शस्त्रप्रहणं, विप्रभक्षणं, चशब्द उक्तसमुच्चयार्थः पर्यन्ते योऽप्यते, ‘ज्वलनं’
दीप्तमानन इति गम्यते, जलप्रवेशः, चशब्दोऽनुकृत्युपपातादिपरिग्रहार्थः, आचारः—शान्तविहितः व्यवहारस्तेन
भाज्यम्—अतएवगमानारभाणं न तथा अनाचारभाणं तस्य सेवा—हासमोहादिभिः परिभोगः अनाचारभाण्डसेवा, सा
य नम्यमानारताइ एतानि कुर्वन्तो नतयः ‘जन्मजरानरणानि’ उपचारात् तत्तन्निमित्तरूपाणि वदन्ति इति, अनेन चोन्मार्ग-
परिवत्सा मार्गविग्रविपरिवृत्तिना, तथा चाऽर्थतो मोहीभावचोक्ता । यतस्तद्वक्ष्यमाणम्—“उन्मगदेसओ मग्गनासओ
नगविण्णदीमची । मोहेण य मोहेत्ता, सम्मोहं भावणं कुणइ ॥ १ ॥” फलं चाऽऽसाम्—“एव्याओ भावणाओ,
धादिता रेवदुगणं णंति । नचो ग चुया संता, पडंति भवसागरमणंतं ॥ २ ॥” इति सूत्रपञ्चकार्थः ॥ २६३-२६४-
२६५-२६६-२६७ ॥ तन्मत्तुपसंसारद्वारेण शास्त्रस्य माहात्म्यमाह—

अनममज्जीनिसेयः गृहिणमकाशं मयगः ॥ १ ॥ १ “गुहते आरमस्सभावं वातयनि च गुणान् परस्य सतोऽपि । चोर एव सर्वदाही,
गुणकापो विजयपानी ॥ १ ॥” २ “नियं सुहृदवीळः कृता न चातुल्यते पश्यान् । न च क्षमितः प्रसीदति अपराधिभोदंयोरपि ॥ १ ॥”
३ “एवमार्गदेसओ मार्गजाजओ मार्गविप्रतिपत्तिः । मोहेन च मोहद्विरा सम्मोही भावनां करोति ॥ १ ॥” ४ “पूता भावना भाव-
विता एवदुगेति पणित । नतय सुयाः संगतः पतन्ति भवसागरमनन्तम् ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३९१ ॥

इह पाउकरे बुद्धे नायए परिनिधुए । छत्तीसं उत्तरज्झाए भवसिद्धीयसम्मए ॥ २६८ ॥ त्ति वेमि ॥
व्याख्या—‘इति’ एतानन्तरमुपवर्णितान्, “पाउकरे” त्ति ‘प्रादुःकृत्य’ कांश्चिदर्थतः कांश्चन सूत्रतोऽपि प्रकाश्य ‘बुद्धः’
केवलज्ञानावगतसकलवस्तुतत्त्वः ‘ज्ञातजः’ ज्ञातकुलसमुद्भवः, स चेह भगवान् महावीरः ‘परिनिर्द्वृतः’ निर्वाणं गतः,
पट्त्रिंशद् उत्तराः—प्रधाना अध्यायाः—अध्ययनानि उत्तराध्यायास्तान्, भवसिद्धिकानां—भव्यानां सम्मतान्—अभिप्रेतान्,
‘इतिः’ परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥ २६८ ॥ नियुक्तिकार एतन्माहात्म्यमाह—“जे” किर भवसिद्धीया,
परित्तसंसारिया य जे भवा । ते किर पढंति एए, छत्तीसं उत्तरज्झाए ॥ १ ॥ तम्हा जिणपणत्ते, अणंतगम-पज्जवेहि
संजुत्ते । अज्झाए जहजोगं, गुरुप्पसाया अहिज्झा ॥ २ ॥” योगः—उपधानादिव्यापारस्तदनतिक्रमेण यथायोगम् ॥

१ “ये किल भवसिद्धिकाः परित्तसंसारकाश्च ये भव्याः । ते किल पठन्त्येतान् पट्त्रिंशदुत्तराध्यायान् ॥ १ ॥ तस्मान्निनप्रज्ञप्तान्
अन्तन्तगमपर्यवैः संयुक्तान् । अध्यायान् यथायोगं गुरुप्रसादादधीयेत ॥ २ ॥”

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोधायां जीवाजीवविभक्तिनामकं षट्त्रिंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

॥ समाप्तानि चाशेषाण्युत्तराध्ययनानि ॥

॥ ३९१ ॥

पट्त्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
शास्त्रस्य ।
माहात्म्यं
समाप्तिश्च ।

श्रीउत्तराध्ययनसूत्रलघुव्याख्याख्यातुः प्रशस्तिः ।

अस्मि विन्मात्रातुभ्यां, गुन्मात्रासमन्वितः । आसेव्यो भव्यसार्थानां, श्रीकोटिकगणदुमः ॥ १ ॥ तदुत्थवैरिशाखायाम-
भूदयतिशालिनी । विद्याया प्रतिशाखेय, श्रीचन्द्रकुलसन्ततिः ॥ २ ॥ तस्याध्वोत्पयमानच्छदनियसदृशवकर्णान्वययोत्थ-
धीयारापद्रगच्छप्रसवभरलसद्वर्मफिञ्जलकानात् । श्रीशान्त्याचार्यभृङ्गः प्रवरमधुसामुत्तराध्यायवृत्तिं, विद्वल्लोकस्य-
इत्तप्रमुदमुत्पिरद्व्यां गभीरार्थसाराम् ॥ ३ ॥ तस्याः समुद्धृता चैपा, सूत्रमात्रस्य वृत्तिका । एकपाठयता मन्दबुद्धीनां हितकाम्य-
या ॥ ४ ॥ आत्मसंस्मरणार्थाय, यथा मन्दधिया यया । अतोऽपराधमेनं मे, क्षमन्तु श्रुतशालिनः ॥ ५ ॥ आसीच्चन्द्रकुलोद्भूतो,
विन्यातो जगतीतले । अक्षमाराजितोऽनुशैर्यः क्षमाराजितः सदा ॥ ६ ॥ धर्मोऽथ मूर्तिमानेव, सौम्यमूर्तिः शशाङ्कवत् । वर्जि-
भभागुभेर्भावे रागोपमदादिभिः ॥ ७ ॥ मुनिर्मलगुणेर्नित्यं, प्रशान्तैः श्रुतशालिभिः । प्रद्युम्न-मानदेवादिसूरिभिः प्रविराजितः
॥ ८ ॥ पिपुतन्व गदीपीठे, बृहद्गच्छस्य मण्डनम् । श्रीमान् विहाररुक्मप्रभः, सुरिरुद्योतनाभिधः ॥ ९ ॥ शिष्यस्तस्याऽऽम्रदेवोऽ-
भूदुपाध्यायः सत्तां मतः । यद्वैकान्तगुणापूर्णं, दोषैर्लभे पदेन तु ॥ १० ॥ श्रीनेमिचन्द्रसूरिरुजुतवान् वृत्तिकां तद्विनेयः । गुरु-
मोदयेभीमन्मुनिचन्द्राचार्यवनेन ॥ ११ ॥ शोधयतु गृहद्वन्तुप्रहबुद्धिं मयि संविधाय विज्ञानः । तत्र च मित्रादुष्कृतमस्तु
कृत्तमगहनं यद्विद्व ॥ १२ ॥ अणहिलपाटकनगरे, दोहडिसच्छेष्टिसत्त्वसती च । सन्तिष्ठता कृतेयं, नैवकर्मैर्यत्सरे चैव
॥ १३ ॥ पट्टिस्तनोऽल्लिगंगमां, सर्वदेवाभिभो गणी । आत्मकर्मश्चयायाऽथ, परोपकृतिहेतवे ॥ १४ ॥ दोहडिश्चेष्टिना चाऽस्मा,
नेतिना प्रथमा प्रतिः । त्रिनवायगानुरक्तेन, भजेन गुणवज्जने ॥ १५ ॥ अनुष्टुभां सहस्राणि, गणितक्रियाऽभवन् । द्वादश ग्रन्थ-
मानं तु, गुणरम्या विनिश्चितम् ॥ १६ ॥ ग्रन्थामं सूत्रेण सह [१३५५०] श्रीउत्तराध्ययनलघुवृत्तिः परिपूर्णा ॥ संवत् १५४५
पौषशर्तिकशुद्धि ३ दिने श्रीधर्मघोषगच्छे मूलपट्टे श्रीधर्मसूरिसन्ताने श्रीपद्मशेखरसूरिपट्टालङ्करणगच्छाधिराजश्रीपद्मान-
न्दसूरिशिष्याणकभीभावशेखरवाननायं लिखितमिदं गुणिना क्षमारत्वेन श्रुतज्ञानवृद्धये ॥ शुभं भवतु श्रीपार्थप्रसादान् ॥

॥ इति श्रीउत्तराध्ययनानि समाप्तानि ॥

इति श्रीआत्म-बल्लभग्रन्थाङ्कः—१२.

